

Національна спілка краєзнавців України
Управління культури Волинської обласної державної адміністрації
Старовижівська районна рада
Старовижівська райдержадміністрація
Сереховицька сільська рада
Сереховицька ЗОШ I-III ступенів
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Волинський обласний осередок Асоціації народних депутатів України
Волинський краєзнавчий музей
Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки
Державний архів Волинської області
Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Волинська обласна редколегія тому «Звід пам'яток історії та культури України.
Волинська область»

Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії

*Матеріали ЛІІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції,
присвяченої 24-й річниці Незалежності України,
20 травня 2015 року, смт. Стара Вижівка - с. Сереховичі*

Науковий збірник

Випуск 53

Луцьк, 2015

УДК [93 + 02] (477.82) 08
ББК 63.3 (4 УКР – 4 ВОЛ) я 43+78.33
В 62

Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії. Науковий збірник. Випуск 53. Матеріали ЛІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України, 20 травня 2015 року, смт. Стара Виживка - с. Сереховичі. Упоряд. А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк, 2015. – 531 с., іл.

У науковому збірнику вміщено статті та повідомлення учасників ЛІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції, яка відбулася 20 травня 2015 року в смт. Стара Виживка та с. Сереховичі, присвячені дослідженням історії та культурі Старовижівщини та Волинського Полісся в контексті української та світової історії. Окремий розділ присвячено загальним питанням волинезнавства та краєзнавчої освіти. Розраховане на науковців, краєзнавців, освітніх працівників та широке коло шанувальників минувшини.

Редакційна група: *Геннадій Бондаренко, кандидат історичних наук,*
Андрій Бондарчук,
В'ячеслав Недзельський,
Анатолій Силюк.

Відповідальні за випуск: *Андрій Бондарчук, Анатолій Силюк.*

Технічний редактор, компютерна верска, дизайн: *Олександр Трофімук.*

**Матеріали надруковані в авторській редакції.
У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.**

Видання здійснене в рамках Обласної програми з розвитку культури та мистецтва на період 2011-2015 роки та за фінансової підтримки Андрія Бондарчука, Старовижівських районних ради та адміністрації, Сереховицької сільської ради.



Шановні учасники

Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції “Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії”!

У мальовничому куточку Волинського Полісся знаходиться Старовижівський район. Наш край має багатотисячолітню і неповторну історію. Витоки його губляться в глибокій давнині. Першу згадку про Вижву знаходимо ще в Іпатіївському списку 1508 року. Жили тут люди і раніше, про що свідчать археологічні знахідки доби бронзи та поселення часів Київської Русі. В усі спокійні і неспокійні часи він відгукувався на передзвін подій далеких і близьких, які відбувалися на шляху його історії.

Старовижівський район як адміністративна одиниця був утворений у січні 1940 року із центром у с.Седлище і носив назву Седлищенський.

7 червня 1946 року Указом Президії Верховної Ради УРСР його перейменовано в Старовижівський район з центром у смт Стара Вижівка.

Старовижівський район в сучасних його адміністративно-територіальних межах був утворений Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 грудня 1966 року.

Старовижівщина сьогодні вабить до себе талановитими, працелюбними, щедрими душею людьми, які свято бережуть, відроджують і примножують славу історію предків і краю, чарівною природою, пам'ятками історії, археології, архітектури та культури.

Старовижівський район розташований у північно-західній частині Волинської області. Межує з Ратнівським, Камінь-Каширським, Ковельським, Турійським, Любомльським та Шацьким районами.

На даний час на в районі проживає 30 575 тис. осіб. Площа району становить – 1 121 кв. км. (5,6 % території області), територія району залісна більш як на 32,5 відсотка, площі лісів займають 38,0 тисячі гектарів, сільськогосподарських угідь – 57,0 тисячі гектарів, (48 % території району), в тому числі 31,4 тисячі гектарів — площа ріллі.

На його території протікають річки Вижівка, Прип'ять, Турія, Лютя, Кизівка та ін., є 23 озера, переважно карстового походження. Багата ця земля на корисні копалини, найбільше значення з яких мають пісок, торф, глина, сапропель.

Старовижівщина має значний природний потенціал, наявність озер, річок, лісів, зручне географічне розташування, транспортне сполучення – все це дає вагомий підстави для розвитку сільського зеленого туризму. На території району знаходяться три гостинні садиби (с.Кримне, с.Любохине, с.Текля), туристично-готельні комплекси серед них - “Срібниця”, “Стожари”, які готові прийняти туристів та познайомити відпочиваючих з місцевими традиціями та обрядами: щедруванням, випіканням паски, купальськими дійствами. Смак поліської юшки, незабутні вечори біля вогнища, прекрасні пейзажі з озерними плесами – все це залишить чудові спогади та незабутні враження після відпочинку на нашій щедрій землі.

На території району знаходиться 69 пам'яток історії та культури. Найвизначніші з них – це пам'ятки архітектури національного та місцевого значення: Милецький Свято-Миколаївський чоловічий монастир (1542р.), Онуфріївська церква (1723р.), храм Іова Печерського (с.Секунь), в якому зберігається ікона Пресвятої Богородиці, реставрована Т.Г.Шевченком у 1846 році, православні храми сіл Кримне (1864р.), Яревище (1865р.), Любохине (1867р.), Секунь (1868р.), Стара Вижівка (1869р.), Чевель (1871р.) та Дубечне (1902р.), пам'ятка археології Семенова гора – залишки первісно-общинних стоянок періоду кам'яної доби...

В різні періоди минувшини нашого краю його дослідженням займалися відомі вчені, історики, краєзнавці, церковні діячі: А.Андріяшев, М.Петров, П.Батюшков, М.Теодорович, М.Тучемський, О.Цинкаловський...

В новітній історії наш край надихнув на творчий доробок відомих на Волині і Україні творчих людей. Поет Олександр Богачук і композитор Мирослав Стефанишин написали музичний твір "Солов'ї на Виждвою". Поет, заслужений діяч мистецтв України Василь Гей та композитор, директор-художній керівник заслуженого народного ансамблю пісні і танцю України "Колос", народний артист України Олександр Огороднік написали пісню-гімн про с.Чевель "Я люблю тебе рідне село" (2006 р.), та пісню про Старовижівщину "Моя поліська Батьківщина" (2011р.)

Історію свого краю досліджує і сьогоденне покоління. Так, за часів незалежності України на Старовижівщині відбулося три Волинські історико-краєзнавчі наукові конференції (2006р., 2008р., 2011р.), присвячені дослідженню минувшини і розвитку сьогодення нашого краю. В них брали участь відомі науковці Волині, України, Республіки Білорусь, місцеві краєзнавці.

Хранителем минувшини і сьогодення району є експозиція краєзнавчого музею, де зберігається цінний матеріал з історії культури та археології Поліського краю. Створений музей у січні 1992 року. Книжковий та музейний фонд налічує близько 4200 експонатів різних періодів історії краю. Щорічно музей відвідують близько 2000 осіб. Саме з музею варто починати подорож Старовижівщиною.

На території нашого чудового краю збереглися унікальні куточки флори і фауни, де утворено 3 загальнозоологічні заказники, збережено 13 пам'яток природи, у тому числі - вікові лісові масиви на території Кримненського і Дубечненського лісництв. Потенціал флористичних ресурсів району визначається наявністю цінних видів лікувальних трав та дикорослих ягід. Місцеві ліси багаті на ягоди чорниці, малини, ожини, лохини, гриби, цілющі лікарські трави.

Мінерально-сировинна база району має значний потенціал для соціально-економічного розвитку району. Запаси керамічної глини на території Дубечненської сільської ради, будівельної (крейди) на території Бучинської сільської ради, будівельного та скляного піску в межах Дубечненської, Галиновільської, Старогутівської, Бучинської сільських, Старовижівської селищної рад, фосфоритів біля райцентру і торфу біля сіл Залюття і Підсинівка дають можливість залучати інвестиції для їх промислових розробок. На всій протяжності доріг загальнодержавного, обласного і районного значення місцеві органи самоврядування можуть ефективно використовувати ґрунтові розробки піску для обслуговування названих транспортних артерій спеціалізованими організаціями.

З року в рік охорону, відтворення, раціональне використання лісових ресурсів забезпечує державне підприємство „Старовижівський лісгосп”, яке активно співпрацює в економічному плані як із різними регіонами України так із зарубіжними країнами зокрема: Республіка Польща, Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Австрія, Туреччина, Естонія.

У загальній структурі економіки району переважає сільське господарство, яке спеціалізується на вирощуванні зернових, кормових культур, картоплі, овочів, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Виробництвом сільськогосподарської продукції займаються 46 сільськогосподарських підприємств різних форм власності, більше 11 тисяч особистих селянських господарств, якими обробляється більше 17 тисяч земель. Ними утримується більше 6-ти тисяч голів ВРХ, у тому числі 4,6 тис. голів корів, 8,3 тис голів свиней, виробляється 16,9 тис.тонн зерна, 57 тис.тонн картоплі, 10,2 тис.тонн овочів.

В останні роки в районі активно впроваджуються нетрадиційні для Поліської зони види сільськогосподарського виробництва, зокрема, дев'ятьма велико-товарними формуваннями вирощується високоліквідні культури соя, ріпак, кукурудза на зерно, на базі ТзОВ «Амеко» вирощується лоза енергетична, фермерським господарством «Соломія плюс»- культурні ягоди.

Виробники сільськогосподарської продукції району активну участь приймають в виконанні державних та регіональних програм. Тільки в період січень-грудень 2014 року ними освоєно 356,2 тис. гривень бюджетних коштів.

Позитивний розвиток отримав малий та середній приватний бізнес, що забезпечує роботою близько 20 відсотків економічно активного населення працездатного віку.

В цілому в районі зареєстровано 393 суб'єкти господарської діяльності та 693 фізичних осіб підприємців.

Суб'єкти малого підприємництва займаються виробництвом будівельних матеріалів, металопластикових конструкцій, хлібобулочних виробів, наданням послуг та ін.

В районі функціонує Рокитнянський цегельний завод, розміщений в с.Рокита, який забезпечує продукцією суцільної цегли, сировиною для виготовлення якої є місцеві поклади глини.

Працює два підприємства по виробництву альтернативних видів палива: ТзОВ «Старовижівське

паливо-торф» потужністю 12 тис. тонн в рік та ТОВ «БРИКЕТ СТАР» потужністю 3 тис. тонн в рік. Підприємства виробляють брикети паливні з тирси та брикети паливні РУФ, які користуються попитом, в основному, за межами України.

З найбільш успішних приватних підприємців промислово-виробничого сектору можна виділити: М.П.Шлапай – виробництво будівельних матеріалів та послуг; О.М.Савчук - обробка деревини, виготовлення будинків з деревинного бруса.

У промислового комплексу району основне місце займає ВАТ «Дубечненський керамічний завод» по виробництву цегли будівельної, сьогодні напрацьовуються можливі шляхи відновлення роботи заводу, зокрема, залучення вітчизняних інвестицій в модернізацію виробництва, що дасть можливість принципово підвищити конкурентоспроможність продукції та суттєво поліпшити інноваційну складову.

Суттєві суми бюджетних коштів спрямовуються на проведення ремонту доріг та вулиць комунальної власності.

За рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у 2014 році відремонтовано частково або повністю 17 вулиць у 11 населених пунктах району, в тому числі капітальним ремонтом 3.14 км на суму 698.4 тис. грн., поточним та профілюванням – 591.9 км на суму 322.5 тис. гривень. Крім того, капітально відремонтовано 3 вулиці та поточним ремонтом 6 на суму 853.7 тис. грн. за рахунок коштів обласного та державного бюджетів. Проводиться модернізація та впровадження систем зовнішнього освітлення вулиць населених пунктів району. Облаштовано освітлення в 43 населених пунктах району, встановлено 1138 ліхтарів протяжністю вуличного освітлення більше 85 кілометрів.

Старовижівщина по праву пишається своїми відомими людьми, які, працюючи тут, досягли професійних висот та здобули визнання на рівні держави. Це заслужені вчителі України: Віра Карпук та Надія Шевчук; заслужені лісівники України: Петро Сахарук, Михайло Бабій та Григорій Семенюк; заслужені лікарі України: Василь Пецентій, Стефан Мудрий, заслужений енергетик України Ігор Помазун, заслужений працівник сфери послуг України Ганна Редькович, заслужений будівельник України Микола Янчук.

Не менш славетна старовижівська земля і своїми земляками, які є вихідцями з нашого району. Це митрополит Луцький і Волинський Нифонт (в миру Василь Солодуха), народний депутат України І-го скликання, голова Волинського крайового братства св.ап. Андрія Первозванного, Волинського обласного осередку Асоціації народних депутатів України Андрій Бондарчук, заслужений лікар України, народний депутат України V-VI скликань Володимир Карпук, заслужена артистка України, артистка Волинського обласного академічного українського музично-драматичного театру ім. Т.Г.Шевченка – Ольга Осік, заслужена артистка України, солістка Державного ансамблю пісні і танцю «Поділля» – Лідія Остапчук, заслужена артистка України, солістка ансамблю «Козацькі забави» Наталія Ануфрієнко, заслужений артист України, артист Волинського державного академічного українського народного хору Ярослав Дричик, заслужений працівник культури України Ярослав Корнилюк, заслужений працівник культури республіки Білорусь – Галина Супрунович, майстри спорту міжнародного класу з легкої атлетики Галина Місірук та Володимир Дричик, майстер спорту, чемпіонка України Антоніна Хлопук, заслужений народний майстер декоративно-прикладного мистецтва України Іван Ариванюк, заслужені лікарі України Василь Жолоб та Ярослав Балюк.

Старовижівщина свято береже та вшановує пам'ять своїх земляків, полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни, величну, історичну і героїчну дату краю 19 липня 1944 року – день визволення району від німецько-фашистських загарбників. Вшановуємо визначні постаті краю: уродженця с.Секунь, Героя Радянського Союзу Петрука Василя Демидовича; уродженця с.Сереховичі, депутата Верховної Ради УРСР, багаторічного голову Волинського облвиконкому 60-х років Ярощука Юхима Арсентійовича.

Сьогодні, у ці непрості для нашої України часи, коли над нашою державою нависли нові внутрішні та зовнішні виклики та воєнні загрози, коли на Сході України іде війна із сепартистсько-російськими агресорами, жителі Старовижівщини, як і вся Україна, беруть активну участь у підтримці Збройних сил України, наші земляки, воїни, справжні патріоти зі зброєю в руках відстоюють цілісність нашої держави, борються за мир, щодня ризикують своїми життями і здоров'ям заради кожного із нас, заради миру на Українській землі.

З давніх-давен наш край славиться обдарованими, працюючими людьми, які бережуть народні традиції, звичаї, обряди – з неповторними піснями, танцями, художніми ремеслами.

Заслуженою шаною і повагою в жителів району користуються аматорські колективи, які носять почесне звання «народний аматорський» – це колективи Старовижівського районного будинку культури: народний хор ветеранів війни і праці «Надвечір'я», народний хор «Вижівка», хорова капела, жіночий вокальний ансамбль «Зоряниця», естрадний гурт «Обрій», чоловічий вокальний ансамбль «Жайвір», ансамбль «Молодичка» – будинку культури с.Смідин, народне тріо «Барви» – будинку культури с.Мизове,

фольклорні колективи: “Полісянка” – будинку культури с.Поліське, “Крименя” – будинку культури с.Кримне, “Берегиня” – сільського клубу с.Чевель,. Особлива увага в районі випала на долю фольклорних колективів “Берегиня”, “Полісянка” та трістих музик з с.Дубечне, які неодноразово брали участь у Міжнародному фестивалі українського фольклору “Берегиня”, і були відзначені нагородами фестивалю. Вже п’ятий рік з успіхом проходить районний фестиваль народної творчості “Мелодії і барви Старовижівщини” за участю всіх фольклорних колективів району. В рамках міжнародного культурного співробітництва щороку здійснюються творчі поїздки наших кращих мистецьких колективів в республіку Польща.

Почесне місце в культурному житті району належить представникам традиційних народних ремесел. Сьогодні в районі налічується 122 умільці народної творчості. Серед поширених ремесел – вишивання, ткацтво, писанкарство, соломкоплетіння, різьба по дереву, лозоплетіння, бондарство.

Славиться наш край і своїми промислами, візитною карткою якого є гончарство. Вироби знаного майстра-гончара Василя Курилюка з с.Дубечне побували на районних, обласних виставках, експонувались на Міжнародному фестивалі українського фольклору “Берегиня” в м.Луцьку, на Міжнародному фестивалі “Зникаючих професій” в польських містах Ужендові та Рейовці-Фабричному.

Старовижівщина зростила своїх письменників, поетів, композиторів, художників, твори яких увійшли в літературно-мистецькі збірники “На берегах Вижівки” (2008 р), присвячений до 500-річчя першої писемної згадки про Стару Вижівку та Нову Вижву, та на “Берегах Вижівки – 2” (2011р.). присвячений 20-й річниці Незалежності України.

У районі функціонує 37 загальноосвітніх навчальних закладів в яких у 2014-2015 навчальному році навчається 3556 учнів. Працює 17 дошкільних навчальних закладів. Дошкільним вихованням охоплено 780 дітей району.

Професійно-технічну освіту надає Старовижівський професійний ліцей в якому здобувають освіту понад 400 учнів як Старовижівщини, так і сусідніх районів Волині.

Позашкільну навчально-виховну, естетичну діяльність підрастаючого покоління забезпечують 5 установ: Старовижівський районний будинок школяра, Старовижівська станція юних туристів, Старовижівська дитячо-юнацька спортивна школа, Старовижівська районна та Смідинська сільська дитячі музичні школи.

Науково-освітні, пізнавальні, естетичні, культурно-дозвілеві послуги жителям району надають 23 бібліотеки, 28 будинків культури та клубів.

Медичну допомогу жителям району надають Старовижівська центральна районна лікарня та 3 дільничні лікарні у селах: Смідин, Сереховичі, Кримне, комунальний заклад “Старовижівський центр первинної медико-санітарної допомоги” в його структуру входять 8 амбулаторій загальної-практики-сімейної медицини та 35 фельдшерсько-акушерських пунктів.

Духовні потреби жителі району мають можливість задовольняти у понад 40 релігійних храмах, молитовних будинках різних релігійних конфесій, більшість яких було в районі відкрито та збудовано за часів незалежності України.

В районі зареєстровано близько 25 громадських організацій, понад 60 районних та 300 сільських селищних та первинних осередків політичних партій, 20 профспілкових організацій, 2 благодійні організації, 1 організація роботодавців, в яких жителі району мають можливість задовольняти, реалізовувати, відстоювати свої громадські, професійні, політичні інтереси та уподобання.

Сьогодні над вирішенням соціально-економічних питань, що забезпечують стабільність розвитку Старовижівщини працюють понад 260 працівників державної служби органів виконавчої влади, територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, понад 100 працівників органів місцевого самоврядування, 40 депутатів районної, 30 селищної та 282 сільської рад. Головним пріоритетом яких є стабільна спільна діяльність у законодавчо відведеному просторі, пошук місцевих резервів, забезпечення соціальної стабільності, уміле спрямування місцевої ініціативи для піднесення економічного, соціального, культурного розвитку як кожної територіальної громади окремо, так і району в цілому.

Від імені виконавчої та представницької влади району щиро вітаємо всіх учасників Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції, бажаємо творчого натхнення, невичерпної духовної енергії в ім’я відродження, збереження і примноження славної історії Старовижівщини і незалежної Української держави.

**Голова Старовижівської районної
державної адміністрації
Анатолій БРИНЧУК**

**Заступник голови Старовижівської
районної ради
Василь РОМАНЮК**

Розділ I. Історико-краєзнавчі дослідження та матеріали з історії та культури села Сераховичі Старовижівського району

Андрій БОНДАРЧУК (Луцьк)

МОЇМ ЗЕМЛЯКАМ: ВИВЧАЙМО І ШАНУЙМО МИНУЛЕ І ВАМ УСМІХНЕТЬСЯ МАЙБУТНЄ

Єдине, чого не можна купити, – час. Бо здоров'я, хоч трохи, але можна прикупити. Але й воно вкладається у формулу часу вимірюється його рамками. Його не можна ні зупинити, ні прискорити. Він добрий. Він і безжальний. Він безкоштовний, в той же час – найдорожчий для життя. Разом з тим ми бездумно розтринькуємо його і спохвачуємось тоді, коли опиняємось перед чорною межею життєвого пруга: як це? Ніби вчора була юність, а сьогодні старість...

Між цими двома віхами немов між двома межами, і лежить життєва нива. Що росте на ній? Золотиться вона колоссям добрих справ, чи на ній шумлять бур'яни? За великим рахунком – це і є підсумок життя кожної людини. Звичайно, не кожен здатен зробити свою ниву високоврожайною, кожен плекає свій посильний урожай. Але суть в тому – який він: збагачує моральне, історичне, матеріальне багатство громади, суспільства, держави чи йде їм на шкоду? Мої земляки, від далеких і поіменно невідомих засновників села, наступних багатьох поколінь і нинішнього – своєю тяжкою працею, талантом довели, що цей їхній трудовий і духовний подвиг був недаремний. Село, яке має дуже давню історію (лише від першої писемної згадки, йому вже 513 років, а знайдені при розкопках археологічні пам'ятки – свідки життя людей на цій землі 35-40 тис. літ тому) пережило бурхливі, тривожні і трагічні часи. Але збереглося, вистояло, не зникло. Його зберегли люди, творці його історії, історії України.

Що ми знаємо про них, про їх життя, діяльність, побут, звичаї, пісні, обряди? Дуже і дуже мало. Але це ж не чужі нам люди, а наші предки, родичі, земляки – одне коріння, а його рід для кожного – одна кров, із справ, історії кожної людини, сім'ї, села, міста, області є маленькими цеглинками з яких і будується історична споруда нації, держави. В політичному, національному вимірі цю категорію можна було назвати історичною пам'яттю народу. Це украй важлива для існування держави, збереження нації умова. Наступні покоління повинні знати, чим займалися їхні предки, хто вони, як жили, що пережили, що зробили ці люди. Кожна людина повинна знати своє родове коріння, історію своєї землі, дорожити цією пам'яттю.

Історики, політологи добре знають одну спільну рису кожного загарбника: полонивши інший народ, кожен з них намагається якщо не примусово, то підступно і підло зруйнувати, знищити історичну пам'ять підкорених, сфальсифікувати, переписати історію, знеславити історичні події і національних героїв, переінакшити свідомість мас.

Лише не так давно, після проголошення Незалежності, ми дізнались, що справжнє поневолення України розпочалося не з битв з Московією, не з симонії (продаж) істинної української церкви, указів про заборону української мови і книгодрукування, а з... фальсифікації історії. Препаруванню, переписуванню чи й знищенню піддавались архівні документи, літописи «за вуха» притягувались деякі факти, аби довести, що сфальсифікована історія «государства російського» і є насправді єдино правильною. Потужна комуністична пропаганда все зробила, щоб з Росії зробити мудрого і люблячого нас «старшого брата», з московитів – «слов'янський народ», який прямо таки палає любов'ю і безкорисливою допомогою до України.

Нині науково доведено, що той народ – не має стосунку до слов'янських коренів, а його «безкорисливість» ми бачимо дуже добре, гірко і дуже дорогою ціною – життям кращих синів України розплачуємось за свою сліпоту і близькозорість. Прикро, що і московська Церква перетворилась у політичного підручного Путіна – цього непрогнозованого дикуна з ядерною палицею. Прикро і те, що ми ще дуже програємо у інформаційній війні з Росією, яку вона проти нас вела, відколи народилась Російська імперія. Однак наші мізки були затуманені великою любов'ю і повагою до старшого брата, який за образним висловом Т.Г. Шевченка «нишком, у куточку гострить ніж на брата». Вигострив, наточив і підло всадив довірливому «молодшому брату» у спину.

Автору можуть дорікнути: мова йде про минуле, а він перейшов на сьогочасне і прив'язує його до минулого. Так, у історії все взаємозв'язано. Нехтування уроками минулого рано чи пізно викликає рецидив. Нерозпізнане, невраховане і непокаране зло має властивість відновлюватись. Нинішня анексія Криму, загарбницька війна на Донбасі – яскравий тому доказ. Комуністичний режим, який продовжує імперська

Росія, зробив все, аби з свідомості України витравити національну історичну пам'ять, мову, віру, традиції, мораль. А без цих ознак народ перестає бути етносом, нацією, стає населенням, а держава реально перестає бути незалежною. Значна частина населення України піддалася цьому впливу, який змінив їхню свідомість, зруйнував єдність українського суспільства. В результаті сталося те, чого два-три роки тому ніхто не сподівався. А цього б ніколи не сталося, якби ці люди знали правду історії, за яку наш народ карали жахливими репресіями, голодоморами, розкуркуленням, колективізацією.

На прикладі нинішньої війни ми бачимо, що інформаційна війна за її наслідками страшніша за «Гради», «Буки», ракети, гармати, бо вона калічить свідомість мільйонів, які стають слухняним стадом баранів, кривавих вбивць у руках знахабнілих і цинічних політиків. Чому ж так відбувається? Чому криваві дії Путіна, цього новоявленого Сатану, підтримує патріарх Московської Церкви Кіріл, схвалює переважна більшість російського суспільства? Невже вони усі такі кровожерливі, співучасники вбивств наших хлопців і мирних жителів, навіть дітей? Ні, вони непрямі співучасники, але напряду причетні до цього злочину бо не протестують, а схвалюють криваву загарбницьку війну. Але ж, скаже читач, серед них є й відомі, здається авторитетні й розумні люди, демократи.

Ось якраз у цьому й полягає суть російської демократії. Вона, як образно висловився М.Грушевський, закінчується там, де починається українське національне питання. Російський шовінізм, яким хворе суспільство, імперії, не розуміє іншої форми спілкування з іншими народами, державами, аніж панівна, зверхня, зневажлива. Якщо цього Росія не може добитися дипломатичними, економічними, підступними засобами, вона застосовує сили, криваві, як це сталося з Придністров'ям, Грузією, Абхазією, Чечнею, а нині Україною. Хіба в цьому ви не бачите повторення кривавого шляху «собіранія земель» царською Росією, продовження цієї політики сталінським комуністичним режимом, а тепер путінським? Хіба тоді підіймалось тодішнє суспільство проти цих тиранів? Я сам свідок того, що на численних совєцьких траурних мітингах навіть рядові громадяни щиро плакали з того, що нарешті відійшов на суд Божий кривавий вусатий кат.

Механізм цього політичного гіпнозу побудований на психології людини, яка легше вірить брехні, аніж правді. Брехня йде завжди попереду правди. То ж аби її спростувати, треба наводити факти, а це вже виглядає як запізніле виправдання. До того ж його не чують ті, хто чув брехню. Це методика сучасної російської пропаганди, яка має багатий досвід маніпулювання, фальсифікації, цинічної брехні, у якій вона давно перевершила гітлерівського міністра пропаганди Геббельса. Щоб уявити її підступну і страшну потугу, досить ознайомитись з численними розповідями наших волинян: рідних людей, з одної сім'ї, які виростили тут, вивчилися, але нині живуть в Росії, путінська пропаганда так зазомбувала, що тепер вони своїх рідних бачать ворогами Росії.

Отак може переінакшити свідомість людини однобічна інформація, замкнуте інформаційне коло. Хіба це для когось секрет, що з людини можна виліпити інтелігента і грубіяна, злодія і чесного, вченого і недоумкуватого, патріота і зрадника... А поза людським суспільством, в оточенні звірів (є й такі випадки) дитина виростає з усіма рисами тварини, в тому числі і в спілкуванні. Деградація національної свідомості, руйнація громадянської позиції людини починається відтоді, і з того, коли вона забуває про свої національні, родинні корені, не знає історії своєї землі, своїх героїв. Саме таких безбатченків виховувала з українців царська Росія, ще більш успішно це робила (і з багатьох зробила) комуністична імперія. Мені так і хочеться нагадати слова нашого Пророка Т.Г. Шевченка з його послання «І мертвим, і живим, і ненародженим».

Воно прямо стосується і нашого покоління:

*Німець скаже: «Ви моголи»
«Моголи! Моголи!»
Золотою Тамерлана
Онучата голі.
Німець скаже: «Ви слов'яне»
«Слов'яне! Слов'яне!»
Славних прадідів великих
Правнуки погані!*

Якраз надзвичайної, державної ваги і набрало завдання просвітити охмурену свідомість оцих «правнуків поганих», яких ще є немало. Правда історії є тут ключовою умовою. До пізнання її закликає і Святе Письмо: пізнайте Правду і Правда визволить вас. Так, правда переможе і знавіснілих шовіністів з Москви. Держава наша нарешті поволі повертається лицем до цієї умови, повертається до вивчення свого минулого, своєї історії, своїх героїв. Для цього в селі створюється історико-краєзнавчий музей,

буде встановлено перед будинком культури скульптурну композицію «Сім'я» – пам'ятник засновникам села, нашим батькам, матерям, рідним, усім, хто докладав рук і розуму, аби село наше розвивалось, ставало кращим. Це мій подарунок землякам.

В цьому ключі і задум нинішнього заходу – проведення науково-практичної історико-краєзнавчої конференції про моє село і Старовижівщину. Це вже другий за дев'ять років такий важливий захід на наших теренах.

Як уродженець цієї землі, один з організаторів і учасників конференції щиро поздоровляю з цією важливою подією своїх земляків, дякую усім, хто долучився до вивчення Серехович і Старовижівщини, збагатив їх історію маловідомими фактами і аналізом, що буде слугувати формуванню світогляду моїх земляків. Матеріали конференції, дослідження історії – це безцінний архів пам'яті для майбутніх поколінь. Як писав святий Димитрій Ростовський (Туптало) у житті Нестора, літописця руського,
«... кожна річ, коли писанням утверджена не буде, прийде в забуття та невідання...»

Анатолій АЛЕКСАНДРУК (Ковель)

ХУТОРИ І ХУТОРЯНИ

Землеустрій волинського села серйозно гальмував його розвиток. Кожен двір мав свій наділ з багатьох клаптиків землі, яка знаходились за селом, часто в різних його кінцях. Ці шнури-смуги тягнулись на кілометри, обробляти їх було складно і витратно. До того ж землі були перезволожені, посіви часто вимокали. А прогресивна реформа Столипіна до Волині не дійшла. Влада змінилась, Волинь опинилась під Польщею.

Досвідом скористувалась вже ця країна. У 1933-1935 роках земельна реформа торкнулась всієї Західної України, в тому числі й Серехович. Однак перш ніж це робити, стали осушувати перезволожені ґрунти. Одразу стало більше придатних для землеробства земель, а на існуючих зросла віддача. Довкола села було викопано кілька головних каналів, до них приєднали так звані «стрілки» – допоміжні бічні канали.

Один магістральний канал викопали від урочища Тростянка, понад урочищем «Воротень», далі займав землі с. Грабово, а хвіст тягнувся поза селом із сходу і впадав у річку Турія. Цей канал живило багато допоміжних. Другий основний йшов від церкви с. Секунь, оперізував державний лісфонд і неподалік с. Грабово впадав у перший магістральний канал. Це осушило багато земель – від урочищ «Груд», «Воротень» і землі з південного боку села. Третій канал проходив від урочища «Солона», через урочище «Ведмідка», частково займав південну частину села, далі йшов навколо трясовини озера Потужжя і через урочище «Площа» впадав у озеро. До цього каналу «приросли» допоміжні з урочищ «Куцьова», «Корольова» та інші.

Четвертий головний канал йшов від озера Серех, через урочище «Арсьонова» в напрямку с. Ниці і впадав у Турію. Цей канал, який чомусь назвали «Півторак», був не дуже глибокий, оскільки наше озеро вище рівня вод Турії майже на сім метрів. По маршруту цього каналу пройшов канал 1962-1970 років. Озеро тоді дуже обміліло, рівень води упав на півтора метра. Терміново збудували шлюз, але це не відновило рівня води.

Найбільший канал було прокопано в урочищі «Лють», що в західній частині села, неподалік траси Ковель-Брест (урочище «Поля», поблизу с. Шкроби). Він теж впадає у Турію. З урочища до каналу йшло безліч допоміжних. Їх копали тоді лопатами. Праця важка, але за неї влада добре платила, тому бажаючих вистачало. На землях села було прокопано 140-160 кілометрів різних каналів. Землі якісно поліпшились, кількісно зросли. Селяни гідно оцінили таке ставлення польського уряду до їхніх проблем і багато стало переселятися за межі села, де наділи окрім всього, знаходились в одному місці.

Земельна реформа вийшла на старт. Була проведена кадастрова оцінка землі кожного селянина, визначено місця хутірських садіб, їх земельна площа. Тут дотримувались принципу справедливості: земель нижчої якості виділялось більше, кращої – менше, але в межах 4-6 гектарів. До того ж селянин мав право вибору. Ось так більше 140 господарів одержали наділи. Там будувались нові, або перевозили туди старі будинки: хати, клуні, хліви, колешні. Це були невеликі фермерські господарства. Згодом існували й такі, що мали більше 10 гектарів. Селяни будь-що прагнули мати більше землі. Бо знали, що майно, зерно, худобу та інше може вкрати злодій, будівлі згоріти, а земля ніде не зникне. Дівчата із заможних сімей швидше виходили заміж, мовляв, нічого, що на вроду дівка як свинка, аби посагу була добра нивка.

Особливо багато хутірських садиб було від урочища «Груд» до урочищ «Воротень», «Тростянка» між селами Грабово, Ниці, Шкроби. Найбільше ж, близько 70, виросло від урочища «Солона», понад «Воротнем».

Земельна комісія – поляки Круковський, Хомінський жили в панів Цилінських, Міхал проживав у Леончука Семена, а Болеслав у Ціщика Павла. Їхнім помічником був сереховичанин Поцішук Євсей. Поволі хутірські господарства ставали заможнішими, бо зерно, худоба були в ціні. Добре платили за продовольство для армії. Біля хуторів росли садки, викопували саджавки для прання білизни, або для розведення риби. Сіяли багато медоносних культур – гречка, ріпак, льон. Для себе і для пасік.

Селяни сплачували лише один податок – за землю, він залежав від її родючості. Збирали його старости села. Вони клопотались перед старостою гміни про звільнення того чи іншого селянина від податків, якщо його господарство зазнавало стихійного лиха. В цьому випадку складались так звані акти «убуйства». В селі для цього були призначені Александрук Никон Наумович, Сагаль Антон Гордійович, Миронюк Полієвкт, якого в селі називали «Палієв». Після збирання врожаю і сівби озимих селяни виконували «шарварки», це громадські роботи: впорядкування доріг, каналів, заготівля дров для школи та інше. Взимку, під час релігійних свят, чергувала «варта порядку». Це група з 3-4 фізично здорових хлопців, які робили подвірні обходи, щоб не допустити крадіжки майна селян, попередити пожежі та інше. «Озброювались» вони виструганими довгими палицями з написом «нічна варта». Діяла пожежна частина, яка мала кінну установку – «помпу», залізні багри. Розміщалась вона у колишньому господарському магазині, поблизу недавнього приміщення сільської ради.

Вже наприкінці 30-х років багато хуторян стали заможними. Їм трохи заздрили селяни, які побоюлись важкої праці і відмовились переселитись на хутори.

Хуторяни мали змогу утримувати більше худоби, грамотніше користуватись землею. Деякі володіли й лісами. До лісу вони ставились особливо дбайливо. На паливо йшов лише непридатний для будівництва ліс, лоза, верболіз, рідко вільха, береза. Дуб, сосну, ясен оберігали. Як правило, у хуторян були багатодітні сім'ї, адже господарству необхідні робочі руки. Та й сама природа сприяла цьому. Землю обробляли кіньми. Їх цінували, добре доглядали, особливо взимку, аби весною мати добру поміч. Тих, хто мав породистих коней, іншу живність заохочували. Відбувались сільськогосподарські виставки.

В урочищі «Воротень» хорошим господарем був Матвій Бондарчук, «Інвалід». Мав більше 10 гектарів землі, утримував багатодітну сім'ю, більше 10-ти дітей. З Першої світової війни він повернувся без ноги. Уряд Польщі платив йому щомісяця близько 50 злотих. За цю суму можна було купити добру корову, а за півроку – гектар непоганої землі.

Добрими господарями були сім'ї братів Сагалів – Петра та Хоми, фахівці своєї справи. Вони виробляли столярні вироби, будували будинки, мали гарні пасіки. А Петро був і ковалем. Коли він уже переїхав у село, то казав мені: «Здається нічого не хотів би, аби лиш один день посидіти біля своїх вуликів. В медоносну пору там так пахло! А в повітрі літало стільки бджіл, ну, ніби йшов густий дощ». Добрим господарем був Федір Кошелюк, столяр, мав непогану пасіку. Яків Кисляк добре шив різноманітний одяг, будував хати. Або ж багатодітна сім'я Трохима Білоуса, 5 синів мало подружжя: Остап, Данило, Гриць, Петро, Ваакум, троє з них загинули в роки війни. Багатодітна сім'я була і в Якова Ліщука, троє синів і троє дочок. Сьогодні кажуть, що на землі не вигідно господарювати. А тодішні багатодітні сім'ї, які мали по 5-6 гектарів землі мали що їсти, що продати, купити одяг, реманент та інше. Швидше основна біда в тому, що наш діючий уряд не підтримує села. Багатодітні сім'ї були у хуторян Полікарпа Корнісіка («Пацюки») – п'ятеро дітей. Така ж сім'я була у Івана Бондарчука, батька майбутнього народного депутата. Юрко Бондарчук, мав восьмеро дітей, Данило Корнісік – десятеро, Микитка Волох – шість, Сидір Александрук – шість.

Були сім'ї, які проживали біля самого с. Грабово, але мали землю на території нашого села. Неподалік хуторів Василя Ціщика, Євдокима Качинського, Павла Александрюка були садиби кількох заможних селян. Стасько, як його називали, в молоді роки він виїхав на заробітки у США. А коли повернувся, купив більше півсотні гектарів, щоправда в основному це був ліс, сінокіс. Однак там росли велетенські дуби. Стасько гарно впорядкував свою садибу, проклав доріжки до двох великих копанок, де розводив червоного карася.

Однак Стасько чомусь не одружувався, в нього була лише служанка. Казали, що була вона замість жінки. Можливо, це був різновид американської ощадливості. Основний дохід Стасько мав від продажу дров. Говорив, що буде ще час, коли дрова продаватимуть на кілограми. Тому, щоб купити у нього віз дров, треба було довго торгуватись. Для домашніх потреб утримував кілька десятків корів, які теж продавав. Мав ще погану звичку – обманювати, недоплачувати за виконану роботу людям. При цьому

знущально наголошував: «Можеш подавати на мене до суду». Багато людей за це мали на нього злість. Тому життя його закінчилось трагічно. В 1939 році, після приходу «перших совєтів», кілька місяців панувало беззладдя. То ж кілька людей з нашого села приїхали возами до його будинку і стали різати дуби. Господар дуже просив їх не робити цього, аби він зміг ще помилуватись ними кілька місяців. «Тепер наша влада, де захочем – там і будем різати», – почув у відповідь. Після цього у нього стався серцевий напад і він помер. Дізнавшись про це, селяни Серахович, Секуня, Грабово повністю вирізували Стаськів ліс. Це місце заросло бур'янами, є лише німі свідки – дві сажавки, які нагадують їм про цього хуторянина.

Десь за півкілометра від Стаськового хутора жив теж заможний господар Михайло Крисюк («Міхась»). Він нібито також разом із Стаськом у США заробив немало грошей. Купив близько 40 гектарів лісу, а в Сереховичах – 60 гектарів найродючішої землі в урочищі «Горки». Частину її подарував своїй дочці Нілі, яка збудувала там гарний на той час будинок, посадила великий сад. Ми, підлітки, часто унадувалися до цього саду, щоб нарвати вишень, яблук, слив, горіхів. У «Міхася» було троє дітей – Ніла, Анастасія і Наталія. Ніла була замужем за батюшкою. Отець Іван нібито мав зв'язки з УПА і трагічно загинув при невідомих обставинах. Вже після війни так само загинула й вона. У Наталії чоловік родом з якомсь сусіднього села. Був референтом в УПА і загинув. Настиного чоловіка звали Олік. Одразу по війні він разом з сім'єю виїхав в м. Ковель, працював в дорожній організації.

Михайло Крисюк часто позичав гроші в багатьох людей, однак віддавав їх роками. У нього була така нахабна поговорка: «Якщо я думаю як позичити, то позичальник нехай думає як я їх віддам». Щоб уникнути розкуркулення і переселення в Сибір Крисюк добровільно віддав у місцевий колгосп с. Грабово усі будівлі, худобу, землю та інше. На місці свого будинку спорудив землянку де і доживав свого віку.

Поруч з цим хутором в лісі жила сім'я «Американця». Він також привіз з Америки непогані гроші і купив хутір. Його син Іван Шум при Польщі працював лісником у державному лісі, що тягнеться від секуньської церкви до с. Грабового. Це була культурна сім'я, господар добре платив селянам, які працювали у нього. Про їх хуторяни згадують лише добрим словом. Однак у 1948 чи 1949 році «Американця», коли він випасав корів біля свого будинку, невідомі задушили, а Івана разом з дружиною і синами влада вивезла в Сибір.

Добрим господарем був Данило Лішук, хутір якого знаходився неподалік села. Мав добрий садок, вздовж дороги, яка йде повз його хутір, висадив бузок, який росте й донині. Більше 10 гектарів землі було у Василя Денисюка, хутір якого знаходився зліва від дороги, яка йде до с. Ниці. Його син Михайло закінчив при Польщі рільниче училище, дуже любив господарювати на землі. Був незаконно репресований, помер у Луцькій тюрмі. 12 гектарів землі в урочищі «Криндерев'я» мав Маркіян Балюк. Він був хорошим господарем, тому радянська влада зробила дивний виняток і доручила керувати місцевим колгоспом кілька років.

В 1944 році радянська армія визволила Сереховичі від німецьких загарбників. В селі став діяти райцентр, який називався Седлищанським районом. Нелегка доля випала для хуторян. Деяких визнали куркулями і вивезли в Сибір, інших туди ж за зв'язок з УПА. Багато хуторян переселились у південні області України. Решта хуторян стали насильно переселяти в село. Цим займалися спеціальні загони, які розбирали будівлі, розкривали солом'яні дахи. Солом'яні снопці, якими вкривали хати, перерізували, щоб їх неможливо було повторно використати. Розвалювали печі, грубки. Тому люди змушені були якомсь перевозити свої будівлі в село. Однак клуні селян конфісковувались «для суспільних потреб», коні теж були передані в колгосп. З переселенців в селі вирости дві великі вулиці, одну назвали «Забужанською», як маленький аналог з жертвами операції «Вісла». Початок вулиці – правий бік при в'їзді в село. Тут стали мешкати хуторяни, які проживали від урочищ «Солона», «Воротень» і до хуторів Юрка Бондарчука, Данила Кисляка. Селяни, хутори яких були з правого боку вулиці Околонія, в основному були побудовані тут же та на прилеглих вулицях. Усі інші хуторяни побудувались в районі так званих «кутків»: «Шостаки», «Осередок», «Вечки», «Харитонівка», а частково на новій вулиці, яка йде від колишньої пилорами до с. Нова Воля.

Хоча з того часу минуло майже 70 літ, а й досі фруктові дерева, копанки нагадують, що тут колись жили і трудились люди. Зберігся фруктовий сад Степана Александрюка, його називають хутір «Степанихи». Він і нині плодоносить, ним користуються люди. А деякі хутірські садиби якомсь вціліли. У дружини солдата («Юрчиха») Юрка Бондарчука, який помер в запасному полку Свердловської області, залишилось 7 діток. І ось бригада по переселенню прибула сюди, щоб змусити нещасну вдову перевезти будівлі в село. Активісти зірвали з її будинку стріху. Бідолашна мати і її діти якомсь знов накрили хату. Таке самоуправство обурило владу. Вона знов послала руйнівників. Мати вишикувала усіх дітей на подвір'ї і стала слізно благати, щоб зглянулись над бідними сиротами... Цей хутір довго так і залишався на своєму

місці. І лише в кінці 60-х років сім'я купила в селі будинок Мирона Сметюха, а старий розібрали на дрова. Залишився хутір поблизу кутка «Околонія» Олексія Котіка, та поблизу третьої бригади Максима Балюка. Вочевидь тому, що ці будинки були близько села. Та ж обставина, мабуть, стала сприятливою і для Павла Качинського, Арійона Шимчука, Никифора Ліщука та його брата Дмитра, Давида Кисляка. Вірю в те, що в майбутньому навколо села відродяться хутірські фермерські господарства. Щиро вдячний Івану Кисляку, Надії Жолоб, Михайлу Микитюку, Олені Денисюк, які допомогли мені зібрати історію хуторів. Вдячний за допомогу землевпоряднику Ростиславу Шиманському, сільському голові Василю Миронюку.

Автор цього матеріалу дослідив цікавий спектр з життя села. Збирати і аналізувати такий фактаж дуже складно – час ховає сліди, а в архівах їх нема. Анатолій Александрук – уродженець Серехович, живе в Ковелі. Однак підтримує тісні зв'язки з рідним селом, вивчає його історію. Працюючи над темою хуторів, він навіть наніс на карту села розташування кожної хутірської садиби. На жаль, технічні можливості не дали змоги ілюструвати це. Передаємо лише перелік хутірських садиб, вуличні «прізвища» їх господарів. Порядковість переліку йде від заселення території обіч колишньої головної дороги «Широка» з села до траси Ковель-Брест. Позначка НН означає «невідоме».

НАШІ ХУТОРЯНИ, ЯК ЇХ НАЗИВАЛИ ПО ВУЛИЧНОМУ

Липовський Самуїл; Понедільник Гнат, «Мелник»; Гнида Сергій; Макарьський Тиміш; Шимончук Антон, «Люх»; Липовський Петро, «Білаш»; Козій Клим; Солов'ян Іван, «Шепшелей»; Качинський Михайло; Тарасюк Онисим; Денисюк Кирило, «Охромський»; Шимчук Іван, «Іванцьо»; Шимчук Григорій; Бернацький Каленик; Солов'ян Хрисанф, «Крисан»; Солов'ян Онопрій; Йовик Тиміш; Липовський Петро, «Попойко»; Муха Миколай; Кошелюк Олексій, «Шундік»; Бондарчук Іван (батько Андрія Бондарчука), «Мадярчик»; Дичко Євтух, «Ївтух»; Солодуха НН, «Гутенець»; Липовський Олексій, «Околоньчин»; Поціщук Серапійон, «Сарапійон»; Сорока Тимофій, «Самборській»; Стащук Григорій, «Штечко»; Кисляк Яків; Літвінчук Мина, «Монцьо»; Бондарчук Матвій, «Інвалід»; Білоус Арсентій (батько Юхима Ярощука); Денисюк Тихін, «Гихоняка»; Александрук Степан, «Степанишин»; Шимончук Петро, «Петьо»; Сметюх Мотрона, «Мізовка»; Шимчук Кіндрат; НН, «Бромбач»; Муха Купріян; Александрук Марина; Балюк Макар; Сагаль Хома; Гарбарчук НН, «Олечиха»; Янчар Ганна; Волох Микита, «Микитка Волохув»; Шимчук Семен; НН, «Костіха», її сім'ю вивезено в Сибір, доля невідома, чоловік був в УПА; НН, «Шавлайка»; Шуль Анастасія; Хлуд Митрофан, «Митрохон»; Кисляк Євдоким, «Юдоким»; Кошелюк Терентій, «Терех»; Кошелюк Федір, «Федорцьо»; Хлуд Юхим, «Юхімцьо»; Хлуд Яків; Білоус Клим; Білоус Олімпіада, «Лапія»; Грабовець Дарка; Балюк Йосип; Корнісік Полікарп; Муха Сидор; Тарасюк Андрій, «Клеха»; Сагаль Петро, «Петро Смалюхів»; Панасюк Марія, «Шаричиха»; Ліщук Кирило, «Кіруха»; Білоус Трохим, «Несцюрків»; Муха Калістран; НН Гриша, «Сідельцюв»; Ціщик Василь; Александрук Павло, «Паксуль»; Стас НН, «Стасько»; Крисюк Михайло, «Міхась»; Качинський Євдоким, «Юдоким Грушків»; Дубнюк Степан, «Котій»; Савлук Семен; Качинський Панас; Білоус Остап, «Кацапчик»; Балюк Петро, «Шимоновець»; Балюк Параска; Александрук Сидір, «Куцянка»; Волох Паримон; Корнісік Данило, «Мей»; Бондарчук Юрій; Шимчук Мойсей; Ліщук Данило, «Кулинчин Данило»; НН, «Марчевка»; Качинський Павло, «Павло Бенедиктув»; Ісюк Домна, «Цибучиха»; Шимчук Арйон; Крисюк Міла, «Міла Міхасьова»; Лісайчук Олексій; Гарбарчук Федор, «Цибук»; Жолоб Петро; Омелянюк Федор; Котік Гордій; Мартинюк Степан; Гурський Давид; Дичко Гнат; Понедільник Севаст'ян; Панасюк Соломія; Кот Степан, «Губка»; Балюк Філімон; Котік Олексій; Понедільник Іван, дядько; Качинський Константин; Котік Оксеня; Жолоб Володимир; Денисюк Тетяна, «Тетяша»; Жолоб Савка; Карпук Сергій, «Зигман»; Липовський Гнат; Зубчик Купрій, «Купрійко»; Балюк Купрій; Йовик Стратон, «Мамзур»; Балюк Олександр; Балюк Яким; Микитюк Григорій; Сорока Євсей; Савчук Іван, «Ясик»; Шостак Омелян; Сметюх Антон; Ліщук Никифор; Ліщук Дмитро; Балюк Леонтій; Балюк Дмитро; Козій Митрофан, «Матрохон»; Козій Лукаш; Сорока Гриць, «Крисичув»; Кисляк Савка; Кисляк Терентій; Балюк Назарій; Бальмич Петро; Липовський Лук'ян; Кисляк Макар, «Макарон»; Кисляк Давид; Білоус Трохим, «Дзюнін»; Седлярчук Василь; Денисюк Антон, «Антончиха»; Денисюк Василь; Ревонюк Микита; Балюк Максим; Балюк Маркіян; Сагаль Панфіл; Козій Пилип; Козюк Микола; Понедільник Іван, племінник; Шуль Гордій.

КЛИМ ЦІЩИК – ТАЛАНТ БЕЗ ДИПЛОМУ



Клим Павлович Ціщик.

Так, це мій батько Клим Павлович Ціщик, корінний сереховичанин, якого знали і поважали не лише в своєму селі. Всевишній та батьки обдарували його стількома якостями, що їх вистачило б на багатьох людей. Народився він у простій, але хазяйновитій сім'ї, Павла Уляновича і Варвари Филімонівни, сім'я виділялась хіба тим, що її глава був вмілим, грамотним і дбайливим господарем, знався в землеробстві, розумівся у столярній справі, мав кілька вуликів, невеликий садок, навіть займався малярством. Господиня теж була дбайливицею. Не щастило лиш на дітей, двійко їх, які народились перед батьком, померли. То ж Кліма з маленства доглядали добре, голоду, злиднів не знав. Був товариським. З хлопцями дружив. Приходив від Хомки (це сусіди), де варили пісний борщ з бобом і так розхвалював – смачніший за домашній!

При Польщі закінчив сім класів, вчився на відмінно і добре. Та «мазунчиком» у сім'ї не був. Як і всі хлопці, пас корів. А оскільки наш земельний наділ був неподалік «чоси» – шосейної дороги на Брест, то з нетерпінням чекав коли по ній проїде автомобіль, оте механічне саморухливе чудо, що було тоді рідкістю. Дуже кортіло вдихнути запах бензинового диму, який здавався солодким. Але таке «щастя» випадало всього 2-3 рази на день. Вже тоді мріяв пізнати те чудо.

Однак на селі нема часу мріяти. Треба обробляти землю, сіяти, садити, збирати урожай, косити, доглядати коней, корів, овець. Юність батькова припала на роки німецької окупації, про

навчання годі було думати. Над ним нависла загроза бути відправленим в Німеччину, то ж терміново довелось женитись. Вже у двадцять років він став батьком.

Після звільнення села від фашистських військ був мобілізований у радянську армію. Тоді було призвано багато односельчан. Проїшли вони короткотермінове навчання і їх кинули на передову. З жахом згадував батько як їх, озброєних лише гвинтівками, кинули проти німецьких танків, а в разі відмови капітан обіцяв розстріляти. Загибло тоді багато наших солдат. На щастя Кліма Ціщика біда своїм чорним крилом не зачепила і він після Перемоги потрапив у протилежний бік, на Далекий Схід, де охороняв табори з японськими військовополоненими. Японських військових годували добре. А от сусідній табір, де були «свої», тобто есесерівські полонені, якоюсь баландою. І вони були дуже вдячні солдатам, коли ті приносили їм об'їдки, що залишались від японців. У армії надбав омріяну спеціальність шофера. Тому після демобілізації йому доручили в рідному селі єдину в колгоспі машину-полупорку. Отож він – перший в селі водій. Згодом працював водієм на швидкій допомозі у Старій Вижівці, а останнє десятиліття водив таку машину у своєму селі, яка належала дільничній лікарні.

Любов до техніки міцно поєдналась з любов'ю до медицини. Остання, мабуть, пересилила б першу, якби обставини склались по-іншому. Щоб стати студентом медуніверситету, батько пішов у вечірню школу, аби здобути середню освіту. Здобув її, але було йому вже 35 років. До того ж сім'я, двоє дітей, немолоді батьки, господарка. З мрією довелось розлучитись. Але в медиків, з якими він працював, багато й сам навчився і при певних обставинах був у них за асистента, міг виконати деякі нескладні медичні процедури.

Батько просто не вмів гайнувати свій час, був завжди у русі і не уявляю як він міг займатись стількома справами. Він був громадським активістом – співав у хорі, грав на музичних інструментах, шив взуття, одяг для себе і сім'ї, малював картини, оздоблював ікони, займався фотографуванням – мав єдиний і перший в селі фотоапарат «Фотокор». Був гарним столяром. Багато речей зроблено ним самостійно, добротно і гарно. Посадив великий, на сорок дерев сад.

Досконало освоїв техніку, до нього «за діагнозом і лікуванням» машин звертались їх власники з багатьох сіл. В колгоспі йому, людині без диплому, навіть пропонували посаду інженера. Ну, а коли село

електрифікували, то він найперше суцільно «електрифікував» своє господарство. Електрика стала крутити жорна, потім невеличкий млин, різати січку, овочі для худоби і для себе, допомагав у цьому іншим.

А якщо говорити про інтелігентність, то справжнім інтелігентом може по праву вважатися й проста сільська людина. Таким був і мій батько: тактовним, врівноваженим, чуйним. І хоча він все життя мав справу з технікою, його ніколи не бачили в брудному засмальцьованому одязі. Любив охайність, чистоту, любив щось цікаве читати, хоч для цього часу багато не мав. Зрозуміло, був патріотом своєї землі. Для мене він залишається взірцем людини, яка віддається сповна сім'ї і Україні.

Галина АНІСІМОВА (ЦЩИК) (с. Сереховичі)

БУВ У НАС МОЛОКОЗАВОД

Незважаючи на повоєнну розруху, сільськогосподарська галузь Волині працювала, у людей ще зоставалась худоба, особливо корови-годувальниці. А державі в особі СРСР треба було якнайбільше продовольства, кращі сорти якого йшли за кордон. То ж для кожного селянського двору, для кожної сім'ї був встановлений натурподаток: молоко, м'ясо, яйця, рослинна продукція. Але молоко – продукція, яка швидко псується. Тому тодішня влада – чи то обласна, чи районна вирішила відкрити пункт переробки молочної продукції.

Спочатку у нас був лише сепараторний пункт, де працювало всього двоє людей Мироня Леончук (Прищина) та Яків Пожарчук (Козлів), а завод був у с. Брідки. Але Сереховичі на деякий час стали райцентром, хоч район і називався Седлищанським. Тоді сюди перенесли і завод. Мабуть, в історії села це було перше промислове підприємство, яке виробляло продукцію. Та ще й на експорт!

Звісно, порівнювати його з сучасним заводом неможливо, бо основні роботи виконувались вручну, розміщувався він біля озера, в одній з найбільших у селі хат (Чешуччина хата). Сюди звозили молоко з навколишніх сіл – Секунь, Мизове, Нова Вишва, Буцин, Замшани, Пісочне, Датинь, Чевель, Синове, Ниці, Велимче, Комарово, Шкроби. По суті третина району. З сіл, де діяли сепараторні пункти, привозили готову сметану, а з молока тут відбирали вершки, з цього робили масло. Молоко йшло також на сир (виготовляли і голландський), казеїн (складова авіаційного клею). Звичайно, головною продукцією заводу було високоякісне «масло сливочное», яке по 55 ящиків на тиждень відвозили на хладобазу (холодильник) у Ковель. Звідти його відправляли німецьким друзям в НДР. А от на відвіяках відгодовували одинадцять свиней: десять здавали як поставку, одну залишали для робітників.

Як бачимо, сировини тоді для виробництва продукції ще було. Від кожної корови, які обліковувались, господар повинен був здати 220 літрів молока жирністю 3.8 процента. Хутірські, які жили далеко, податок здавали маслом. Розрахунок був теж натурою: за здане високої жирності молоко видавалась певна кількість масла. Майстер молокозаводу єврей Багінський налагодив навіть виробництво морозива, яке зберігали у високих вузьких алюмінієвих баках і продавалось на вагу. Щоправда, морозиво виробляли недовгий час, бо не вистачало необхідного устаткування, в тому числі холодильного. Якраз в пору, коли морозиво могло мати найбільший попит, тобто влітку. Але такими ласощами селянські діти не мали змоги поласувати – грошей у їхніх батьків майже не водилось, трудодні оплачувались мізерією зерна. А охолоджували сметану, масло, морозиво льодом, який заготовляли взимку на озері. Його різали пилами, кололи, складали у глибокий льох і у викопані ями, які зверху вкривали товстим шаром соломи, торфу, тирси чи землі.

Колектив заводу був немаленьким – більше п'ятдесяти чоловік, адже майже всі процеси виконувались вручну. Працювали у дві зміни. Корнило Панасів і ще кілька чоловік почергово крутили маслобойку. Григорій Стащук («Штечко»), Петро Сагаль («Смалюхів»), Юхим Карпук робили бочки для зберігання топленого молока. Єдиною технікою був дизельгенератор для подачі струму на якому працювали Аполінарій («Ополоній») Сагаль і Мефодій Понедільник («Демидишин»). За якістю продукції слідкував Борис Ярошук, який жив поруч з нами.

Відомо, що з наших сереховичан працювали Олексій, Мартоня, Микита, Василь (прізвища не вдалось встановити), Марія Миронюк («Палієвова»), Гандзя («Греньова»), Андрейко, Гандзя («Никонова»), Ганна («Марчуникова»), Параска («Герентієва»), Параска («Хоми Мацькового»), Варка («Парфейова»), Олена («Гнатовва»), Євдокія («Чешуччина»), Василь («Никонув»), Ніна Тарасюк, Степан Кисляк. Не всіх вдається згадати, адже минуло он скільки років! Працювали люди із інших сіл. Від першого до останнього року існування заводу його беззмінним бухгалтером була Марія Євтушик, наша землячка. А от



Колектив маслозаводу, 1949 рік.

директори мінялись часто. Першим був Семенець, потім Зайцев, Моніч, Цюлковський. Ось така історія першого і єдиного підприємства у селі.

Андрій БОНДАРЧУК (Луцьк)

ЮХИМ ЯРОЩУК НА ВЕРХНІХ ЩАБЛЯХ СХОДЖЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТИПУ КЕРІВНИКА



Юхим Арсентійович Ярощук

На перший погляд таке визначення для тодішнього часу звучить нонсенсом: суспільство, в якому він жив і працював, здається, виключало цю можливість. Заперечувати тут теж буде неправильно. Тоталітарний комуністичний режим не допускав проявів демократії європейського типу, тому й керівні кадри виховував у дусі статутної солдатської абракадабри – демократичного централізму. Поняття, яке логічно не можна розшифрувати, а на практиці воно відповідало армійському афоризму: Пункт 1. Наказ начальника – закон для підлеглого. Пункт 2. У разі незгоди – див. п. 1.

Зрозуміло, мова не йде про стовідсоткову відповідність цього керівника європейського типу. Юхим Ярощук був високономклатурним чиновником, мав партквиток, виконував рішення вищих партійних, радянських органів. Ось на цьому порозі і спотикаються ті, хто в таких людях бачить лише негатив. Коли я почав збирати матеріали для книги про цю людину, мого земляка, один мій добрий знайомий, національно налаштований патріот, завважив: «Хочеш партократа вшанувати? Та тебе ж не зрозуміють – патріот, націоналіст вихваляє комуняку»... Наша коротка, але гаряча дискусія закінчилась нічим – кожен залишився

при своїй думці. Так, я гостро критикую комуністичні догми, червоний диктаторський режим, який приніс стільки горя народу України, нинішню антиукраїнську позицію КПУ і ще раз проголосував би за її заборону.

І все ж, і все ж ... Люди – не одноколірні речі. Тому не слід усіх тих, хто працював у радянських органах, мав партійний квиток, малювати чорним. Ні, це не спроба обліти той режим. Членами партії здебільшого ставали не з ідейних міркувань. То був єдиний метод часткової реалізації своїх інтелектуальних, творчих можливостей, здібностей. Хоч і йшли туди із кар'єристських, меркантильних міркувань. А інші, як то прості трудівники, – з примусу, для масовки, демонстрації «непорухної єдності партії і народу». До того ж люди, які формувались при комуністичному режимі, були в абсолютній історико-інформаційній блокаді, ізоляції від зовнішнього світу, історичної правди, потужна ідеологічна, каральна машина формувала їх світогляд.

Та навіть ця обставина не змогла викоринити з свідомості українця його ментальності, прагнення до волі, до створення своєї незалежної держави. До того ж, попри все, до нас надходила правда про страшні репресії, про голодомор, про мужність борців за волю. Система ж стверджувала це масовим розкуркуленням, примусовою колективізацією, беззаконням, агресивним атеїзмом. Тому закономірно те, що масове невдоволення суспільства вилилось у події 1990-1991 років. Союз, стягнутий репресивним тоталітарним обручем, розпався. Логічно, що жоден трудовий колектив чи група людей (окрім вищого партійно-кадебістського керівництва Кремля у формі ГКЧП-ДКНС) не протестував. Навіть комуністи, їх озброєний загін КДБ не робили спроби реанімувати СРСР (оговталась тепер лише Росія), не готували другий жовтневий переворот, не пішли в ліси копати криївки, щоб воювати за «розум, честь і совість епохи».

Серед тих, хто прискорював розпад системи було чимало членів КППС. Згадаймо організаторів Руху, письменників, поетів, інших представників інтелігенції, зокрема Л.Лук'яненка, В.Чорновола, В.Григоренка, О.Довженка, О.Гончара, Ф.Моргуна, П. Шелеста, зрештою першого Президента України Л.Кравчука та багатьох інших. Серед членів партії було немало чесних, порядних людей, немало й негідників. До цих перших я без застережень зараховую і Юхима Ярошука.

Ні, земляцтво тут не причина. Вона у визнанні його авторитету серед народу, який навіть майже через півстоліття тримається в пам'яті людей. Як би то не було, але серед численної когорти керівників області післявоєнного періоду за цим виміром рівнозначної фігури не було. Читач може вірити автору чи ні, однак за всі, довго прожиті на Волині роки, я не зустрічав людини, яка б мала іншу думку. Це знайшло підтвердження і при підготовці до друку моєї книги про цю неординарну особистість. А довелось мені контактувати з багатьма людьми, які працювали з ним, зустрічались у різних ситуаціях та обставинах. Серед них також не знайшлося жодної, яка б засвідчила негатив у своїй оцінці Юхима Ярошука, як людини, керівника, державного діяча.

Звичайно, він не письменник, не публіцист, він не вів щоденника. Отож єдиними джерелами оцінки є думка, свідчення людей та величезний (за 16-ть років його діяльності на посту голови облвиконкому) масив архівних матеріалів установи, якою він керував.

З усього цього – більшого і меншого фактажу можна зробити висновок: це був керівник, дуже близький до типу європейського, з виразними рисами вродженої української інтелігентності, освіченості, такту. Разом з тим він був вимогливим. Як свідчать ті, з ким він працював, його доручень не можна було не виконати. І зовсім не внаслідок боязні за суворе покарання, а від почуття внутрішньої відповідальності перед керівником, який ніколи не вивищував себе перед підлеглими, чи простими людьми.

Так, його стиль роботи, спілкування, як високономклатурного чиновника, різко контрастували із стилем переважної більшості тодішніх керівників – зверхнім, грубим, командним, часто з матючною приправою «для зв'язку слів», ствердженням своєї правоти грюканням кулаком об стіл.

Він органічно не сприймав його, то ж серед партійно-радянської, господарської номенклатури виглядав такою собі «білою вороною». Ті, хто працював з ним, спілкувався: як керівник, він ще тоді якісно переріс тодішніх керівників, та й більшість нинішніх.

Дитячі та юнацькі роки, які були нелегкими для майбутнього голови облвиконкому, теж не могли не вплинути на його характер, свідомість, стиль спілкування з людьми. З малих літ він ріс сиротою, певний час ним опікувався настоятель місцевої церкви св. Параскеви отець Миколай Коровицький, щирий патріот України, який довгі роки служив у Сереховичах, хрестив і автора цього матеріалу. Він організував збір коштів для оплати навчання молодого і здібного учня. Юхим Арсентійович при житті дуже цінував дорогий для нього документ, список земляків, які зробили тоді для нього благодійні внески. Церква в селі була українською, автокефальною (нині, на жаль, московська). На великі релігійні свята, як згадував син о. Миколая Олексій, у роки німецької окупації в почесній варті у храмі стояли вояки УПА. Вже будучи при високій посаді, Юхим Оксентійович запобіг, аби над о. Миколаєм не вчинило розправи всесильне КДБ. Та й у пік атеїстичної боротьби комуністичної влади з церквою він займав досить збалансовану позицію, що визнає і колишній начальник обласного відділу у справах релігій Г.Я. Гулько, колишні співробітники облвиконкому.

Досить дискусійним є питання швидкого посадового росту цієї людини, довгорічного перебування (поспіль до самої смерті – 16 років) на високому посту, як другої особи в області, депутата ВР УРСР чотирьох скликань. Адже це був не партійний діяч, який палко і повсякчас запевняв у вірності «керівній і спрямовуючій», вимагав і закликав до цього підлеглих і трудящих. За час його роботи в області змінилось три перші секретарі обкомів. І це при тому, що посада голови облвиконкому значною мірою залежала від першої особи в області. Не помилюсь і я, коли скажу, услід за тими хто знав Ю.А. Ярошука: на роботі

його тримав талант. Талант організатора, талант аналітика, знавця волинських проблем, у якого поєдналися якості керівника і людини. Він був із тої рідкісної категорії керівників, які на високій посаді не розгубили, не втратили моральних якостей простолюдини.

Недаремно в народі існує випробуваний еталон визначення керівника: дай людині владу чи гроші і незабаром побачиш чого вона варта. Щодо статків, то Юхим Арсентійович їх не нажив, але владу таки мав, вона, при бажанні могла збагатити його. Не хотів. То ж авторитет серед народу, який мав цей керівник, вимушено підтримувала й партія, якій потрібен був такий балансир, своєрідний амортизатор між нею і народом. Тим більш, це було в інтересах «керівної і спрямовуючої», оскільки то був нелегкий післявоєнний час в історії України і Волині. Створювалась економічна, промислова, гуманітарна потуга сільськогосподарської області, в проблемах якої добре розумівся і вирішував їх голова облвиконкому. Цей виборний орган, спеціалісти його підрозділів у Луцьку і районах були насправді тим приводним механізмом, такою собі робочою конячкою, які забезпечували реалізацію «грандіозних» планів партії. До честі мого земляка, як керівника, він не хапався зопалу виконувати вказівки зверху, не брався за щось без обговорення з спеціалістами, знавцями, професіоналами. Разом з тим, не боявся взяти на себе відповідальність за ту чи іншу позицію, хоч іноді це й оберталось неприємністю від обкому партії. В дуже вузькому колі, як тепер розповідають, він висловлював і крамольні на той час думки.

Колишній голова Маневицького райвиконкому Микола Остапець, який був у близьких стосунках з Юхимом Ярощуком, у своїх спогадах, вміщених у моїй книзі згадує: «А щодо відвертого погляду Юхима Арсентійовича на колгоспну проблему та стиль роботи вищого керівництва країни, то це, знаєте, для таких людей як він, було табу. Та я можу ствердити, коли велись розмови в неофіційній обстановці – на природі, у дуже вузькому колі – 2-3 чоловіки, то інколи волосся дибки вставало від того, що чув». Обком партії, як єдиний керівний орган нерідко втручався в роботу облвиконкому своїми вольовими, не завжди грамотними рішеннями. Тому Юхиму Арсентійовичу доводилось і переконувати, а іноді й проявляти дипломатичний хист, щоб «вовки були ситі і кози цілі». Та коли вже це відверто переступало розумну межу, не витримувала і його врівноважена натура. Обком, наприклад, розпорядився зробити один вхід для працівників облвиконкому і обкому партії. Юхим Арсентійович обурено тоді кинув у приймальні, де чергувала його секретарка Яна: «Не я буду, якщо не роз'єднаюся з тим обкомом». Не встиг.

А от дивні передбачення встиг зробити. Його племінниця, Людмила Корнісік, яка й нині живе в Сереховичах, розповідає:

- Це було в останній його приїзд у село. Сіли ми за столом, пообідали. А він тоді каже: «Вийдемо, Людо, подивлюсь як ви живете». Нібито він не знав. Знав, але йому хотілося поспілкуватись наодинці. Гості, рідні залишилися за столом, а ми вийшли надвір, сфотографувались. Навкруги ж така гарна природа, все співає! А він, аж мороз по шкірі пройшов: «Людо, каже, - я не доживу, а ти доживеш. Союз розпадеться. Лікарні оцієї у нас не буде, і школи в Грабовому теж. А поля ще бур'янами позаростають»... Мені не хотілось навіть далі продовжувати такої небезпечної розмови: як же так, лікарня у нас на п'ятдесят ліжок, чотири лікарі, роддом... Він ще щось хотів сказати, але не сказав. Мабуть щось далі про майбутнє. Нікому я не говорила про його прогнози, бо причина звісно яка була. А от тепер дивуюсь, як він міг передбачити таке за двадцять років наперед. Він хотів висловити наболіле, знав що до того часу не доживе, адже був серйозно хворий. І це було за рік до його смерті.

Звичайно, це передбачення. Однак воно ґрунтувалось не якимись надприродними якостями цієї людини, а на тверезому науковому аналізі, спостереженнями над глибинними процесами в суспільстві, історії, економіці, політиці країни.

Тому у мене не виникає сумніву по який бік барикад опинився б він після проголошення незалежності України. До цієї дати він не дожив 19 літ. Звичайно, він зайняв би чітку українську позицію. В цьому можна впевнитись із спогадів тих, які близько знали Юхима Арсентійовича Ярощука вміщених у моїй книзі, що вийшла у 2014 році у видавництві «Надстир'я».

1. *Минуле і сучасне Волинів і Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся. Науковий збірник. Випуск 21. Матеріали XXI Волинської науково-практичної конференції, присвяченої 15-й річниці Незалежності України та 505-річчю першої писемної згадки про с. Сереховичі. Луцьк, 2006. Стор. 51-54, 59-69.*

2. *Андрій Бондарчук. Юхим Ярощук: людина, громадянин, державний діяч. Луцьк, «Надстир'я», 2014, стор. 5-252.*

*Вони повстали проти гніту,
Уся сім'я, України діти,
І полягли в смертельнім герці,
Та Ви живі у нашім серці.*

ТРАГЕДІЯ ПОВСТАНСЬКОЇ МАТЕРІ

Невелике село Грабово межує з моїми рідними Сераховичами. Тут стояла велика гарна церква св. Параскеви, де о. Миколай Коровицький хрестив і грабівчан. У Грабовому до цього часу є дерев'яна хата, зведена ще десь на початку минулого століття. Цю хату після війни освоїла колгоспна контора, потім сільрада. А відібрали її у дбайливого і працювотого подружжя Георгія Даниловича і Федори Євсєвни (Хлуд) Онищуків. Мала сім'я шість гектарів землі, худобу, то ж роботи було зранку до смеркання. Але ж звели прихисток. Дітей Бог через рік-два посилав, то й в оселі завше дзвеніли дитячі голоси – трое синків, одну донечку. Он які вони були – на фото 20-х років: усі прибрані, у вишиванках, настрої добрий, погляд чесних очей. Господар – типовий хлібороб-волинянин. Дружина до пари йому. Сім'я працювота, дбала про майбутнє, стягувалась на добру господарку.

– Тітка моя це була, – каже Єфросинія Максимівна Мартинюк, жителька Грабового, – висока, ставна, вродлива, з відкритим привітним обличчям... А потім... Потім горе так надломило її, що вона ніколи не піднімала голови, дивилась в землю. Бачте і на фотографії вона така.

Так склалось у ті роки, що погляди грабівчан розділились. Під впливом потужної комуністичної пропаганди частина селян стала «червоніти»: мовляв, на тій Великій Україні нема панів, усі рівні. Та сім'я Онищуків була інших поглядів. Глава сім'ї, його дружина виховували своїх дітей у душі любові до України, бо вбачали, що лише боротьба за незалежність дасть змогу здобути свою державу. Орієнтувались у політичних хитросплетіннях вже допомагав і старший син Тихін. Батьки доклали немало зусиль, щоб дати йому агрономічну освіту. Він закінчив гімназію, став працювати агрономом у Мацейові.

Професія давала йому змогу опановувати, осмислювати різноманітну літературу, в тому числі й заборонену, зустрічатись з багатьма людьми. Вивчення минулого свого народу, знайомство з програмою ОУН у 1942 році привело його, першого з сім'ї Онищуків, до ОУН. Складні то були часи. В умовах окупації народжувалась армія майбутньої держави, якої ще не було. Безперечно, вона б народилась, коли б історія пішла по іншому колу. Але найбільш свідома молодь була заряджена таким високим духом своїх предків, що піднялася на нерівну боротьбу проти двох, озброєних до зубів загарбників. Воля або смерть. Символом непокори і героїзму повстанців, полеглих у боях, стала висока могила в центрі села. Її освятив священик. «На цьому урочистому відкритті, – пригадує Єфросинія Мартинюк, – мені доручили повстанці прочитати два вірші. Я вивчила їх напам'ять. До цього часу пам'ятаю. Слово в слово. А совєцьких, хоч при червоній владі теж вивчала, жоден в пам'яті не зостався». І без запинки жінка продекламувала їх.

Нині дуже важко хронологічно відслідкувати те, що робив Тихін, його боївка. Немає свідків, окремі деталі, вочевидь, розпорошилися в архівах, що вимагає ще значної пошукової, дослідницької роботи. Однак, відомо одне – до УПА Тихін добровільно долучився сформованим українським патріотом, брав участь у бойових діях з німецькими, потім червоними окупантами. Звичайно, навідувався і додому. Не без його впливу до боротьби пристав і молодший від нього на п'ять років, Антін, а потім і наймолодша в сім'ї, їх сестра Параска, яка в селі організувала вишкіл молоді. До повстанців, до своїх дітей пішов і глава сім'ї, їхній батько.

То вже була боротьба з більш небезпечним і більш підступним червоним окупантом, який прийшов на зміну гітлерівському. І ті, хто поповнив тоді УПА, цілком усвідомлювали, що може їх чекати у цій, дуже нерівній боротьбі. Ішли не заради посад, звань, нагород, оплати. Ішли заради вільної України.

Мав тоді поповнити лави УПА і брат Іван, який знав чим займаються його брати і сестра. Однак Івана мобілізували до діючої радянської армії. Обмундирували, озброїли. А кого ж він буде захищати? Оцей жорстокий режим, який поруйнував їхнє життя, господарство, приніс жорстокість, нахабство, безбожжя? Їхня частина поки що дислокувалась на Волині. Отож одного разу Івану удалось побувати у Грабовому, зустрітись з мамою. «Кидай ту армію, приходь додому», – сказала вона наостанок. І от вже



Сім'я Онищуків. Георгій Данилович, Федора Євсеївна з дітьми Тихоном, Іваном, Антоном, позаду сестра господині Марія. Параски на фото нема. Фото кінця 20-х.

у серпні того ж року із своїм односельчанином і однофамільцем Василем вони із зброєю прийшли і поповнили повстанську боївку. Вже п'ятеро Онищуків стали на захист поневоленої України. Власне, ціла сім'я. Федора Євсеївна зазнала на яку небезпечну стежку стали її діти, чоловік. Не перечила, а мовчки благословила. Першою жертвою став батько.

Довгий час про те, як він потрапив до рук карателів, було невідомо. І лише кілька днів тому в архіві УСБУ автор ознайомився з кримінальною справою

№ 1628 Військового трибуналу військ НКВС у Волинській області. Ця справа розпочата 7.04.1945 року. Зловісні статті, за якими засуджені тисячі борців за волю України торкнулись і Георгія Даниловича. Архівна справа пролила світло на долю глави сім'ї, дітей. Виявляється, ще до війни він вирізнявся своєю проукраїнською позицією. А коли постала УПА, мав зв'язки з повстанцями, спілкувався з сином Тихоном. Допомігав їм і після звільнення села від німців.

Одного разу, коли він ніс їм 8 буханців хліба, молоко, чекісти вислідили його і арештували. З їхніх рук рідко кому вдавалось вирватись. Однак тут сталось несподіване: його... відпустили. При умові: за три дні він повинен «здати» свого сина Тихона – привести, чи вказати де його можна взяти. Ставка у грі була високою. Адже чекісти давно полювали за «Холодним» (псевдо Тихона), який очолював референтуру Любомльського надрайонного проводу ОУН. Що залишалось робити батькові? Зрадити сина і Україну? Таке йому й в голову не могло прийти. І він, можливо, перший раз в житті, збрехав. Адже обманути ворога не гріх. Він пристав на пропозицію людоловів. А сам, як тільки його відпустили, подався в ліс, пристав до боївки «Хмари». Він,

57-річний чоловік, був там найстаршим вояком, тож до його відразу пристало псевдо «Старий». Доручили господарчу ділянку – забезпечувати бійців продовольством, вирішувати інші побутові питання. Мав на озброєнні гвинтівку.

Та недовго довелось воювати «Старому». Боївка, якою на той час керував «Левадний», 15 березня 1945 року стала рухатись до с. Велимче. Однак напоролась на засідку. Командир загинув одним з перших, на очах у Георгія Даниловича. Там, у сутичці із енкаведистами, він і потрапив у полон. На третій день після цього лейтенант держбезпеки Шафіков вже допитував полоненого у с. Сереховичі, яке тоді слугувало райцентром, виніс постанову про арешт. Далі пішла смуга допитів, очна ставка з односельчанином Йосипом

Б., який у свій час був головою сільради. Георгій Данилович, до речі, не приховував, що його син і він пішли в УПА добровільно, а от де його дружина, дочка, син Антон, він «не знає», бо в селі їх нема.

І ось судове засідання 26.06.1945 року. Трибунал військ НКВС відміряв Г.Д. Онищуку 15 років каторги, 5 років позбавлення в правах. На таких роботах, в таких умовах, рідко хто добував свій строк. Не витримав і Георгій Данилович. Лікар тюремного лазарету № 1 зафіксував його кончину 29.10.1951 року. У 1995 році він посмертно реабілітований. А доля його дітей ще чекає свого дослідника.

Чорна смуга у житті Федори Євсейвни почалася з 1946 року. Відбувались перші післявоєнні вибори до Верховної Ради СРСР, єдиним кандидатом до якої була Параска Васюта з Уховецька Ковельського району, дружина першого на Волині голови колгоспу. Зрозуміло, що заходи безпеки з боку влади були надзвичайні: облави, засідки. Невелика група з трьох повстанців була на хуторі біля села Шкроби. А неподалік в Комаровому дислокувався воєнний загін енкаведистів. Вони й виявили тих, за ким полювали. Зав'язався запеклий, але дуже нерівний бій. У цій групі були брати Онищуки – Іван та Антон. Обидва полягли смертю хоробрих, як і їхні побратими. Людно було у той час у центрі Грабового – неділя, вибори. Федора Євсейвна теж прийшла. Був тут і який військовий начальник в погонах.

– Вот только что сообщили, что бандитов убили. Выборы, наверно, хотели сорвать, сволочи. Повезли их в район для опознания...

Щось обірвалось в материнському серці, важким каменем привалило душу, хоч не знала що то за «бандіти», чи є серед них її хоч один соколик. Заметушилась, захвилювалась, поспіхом побігла сереховицькою дорогою. Вже добігала до церкви, коли стріла дівчину... Ой, рідна душа, то ж Антонова дівчина Панаська Євсейова з Серехович, він до неї ходив! Може б і за невісточку була, хороша ж, роботяща. Тільки ж чому вона йде, ніби не бачить нічого, долонями за щічки взялась, ніби сновида?

– Панасьочко, – схопила її за руку, – тут ніхто не їхав?

Дівчина зупинилась, осмислено подивилась в лице.

– Тітонько, – горошинами покотились сльози. – То ваш і мій Антон...

Відібрало у матері мову, затуманилось в голові. Все попливло перед очами. Наздоганяти підводи не було сил, ноги ледь слухались, так мовчки дійшла до села.

– Як ти дізналась, що то Антон?

– Ні, не по твару. Лице, ой, то вже не лице. По руках впізнала...

– А ще хто з ним?

– Не відаю. На них нема лиця. Але один схожий на Івана...

Тепер вона ішла додому, мов сновида... «Синки мої, соколики... Як же це... Як на світі тепер жити... І муж невідь-де»...

Дорого дала б Федора Євсейвна, аби показали б хоча б місце, де поховали її синів-соколят. Та відомо лише, що вбитих повстанців звозили в райцентри, а подальша доля їхніх тіл невідома. Закопували, кажуть, в місцях, про які навіть непристойно згадувати. Не дізналась про це і Федора Євсейвна.

Господарство Онищуків ще раніше розтягли, реманент і худобу забрали до колгоспу. Федора Євсейвна перебралась до своєї сестри Одарки. Чому її не арештували, не вивезли в Сибір, залишається загадкою. Та логічно напрошується висновок: за нею був встановлений нагляд. Адже в навколишніх лісах діяв її син Тихін і дочка Параска. Останні, звичайно ж, знали про долю своїх братів і, як могли, «дякували» загарбникам і їх прислужникам. Ось вони найбільш і цікавили емгебістів.

Невідомо як, але песиголовці вислідили змучену групу повстанців, які перебували у гостинних господарів. Старенька господиня пригостила їх, мов рідних. Але крізь вікно вони побачили, що наближаються вороги. Повстанці, аби не наражати на небезпеку господарів, вийшли на внутрішнє подвір'я, через другі, сінешні двері і побігли до спасеного лісу.

Однак добігти туди не вдалось. Довелось залагти, зав'язалась перестрілка. Невдалою була позиція, місце рівне, свинцеві стріли мов бритвою зрізують навколо зелений трав'яний моріжок. Під такою зливою смертей годі думати, щоб добігти чи доповзти до лісового оберегу. Треба віддати життя найдорожче... Параска веде вогонь недалеко, майже поруч... Але тут її шмайсер замовк. Тихін кинув на неї миттєвий озір – її голова схилилась до землі. На хвильку вмовк і його кріс. Тихін підповз до сестри, спробував повернути обважніле тіло. На її блузі розповзалась червона волога пляма, очі зустрілися з братовими. Осмислено подивилась, і за тріскотнею він не вчув, але вгадав порухом шепіт її вуст.

– Тихоне, добий...

Тихін, вже досвідчений вояк, тепер провідник районного проводу ОУН, знав Декалог, заповіт повстанця: «Воля або смерть!», «Краще смерть на волі, ніж життя в неволі». Знав яким жадливим,



*Федора Євсейвна серед односельців,
крайня зліва.*

нелюдським тортурам кати піддають полонених. Знала й Параска. Знали обоє як роблять побратими в такій безвиході – те, про що просить сестра. Але ж сестра, рідна сестра, рідна кров.

- Братику – знов заворушилися її уста. – Стріляй...
- Сестричко...
- Стріляй...

Пізно роздумувати, бо враз і його тіло прошило блискавицею, воно стало в'янути. Зрозумів – поранений. А вони підповзають. Все. Кінець. Безвихідь. Тупа безвихідь. Та є вихід... І його слабюча рука притулила пістолет до скроні сестри, натиснула на гачок... «Простіть, мамо, прости сестро, брата-вбивцю»... Рука з пістолетом піднялась до власної скроні. Постріл. Глухий, майже не чутний в стрекоті бою...

Передбачаю іронічний закид вельми прискіпливого читача (є й такі): «Хіба автор чув оту розмову?». Зрозуміло, ні. Однак, абсолютно логічно можна передбачити цей діалог у такій екстремальній ситуації. І якщо не словесно, то подумки – напевне. Автор же має творче право озвучити думку дійової особи.

Трифон Бодюк, дослідник повстанського руху Старовижівщини, писав, що в тій групі було п'ятеро повстанців, серед яких і «Кравченко» (Олекса Карпук) з села Ниці. Племінниця Федори Євсейвни завважує, що там було лише двоє – Тихін і Параска, бо у Стару Вижівку для упізнання привезли лише їх двох. Тоді туди викликали рідних дядьків Тихона і Параски. Тихона вони упізнали, а її ні, бо обличчя було спотворене. Та рідних і тих, хто бачив вбитих, вразило інше: нелюдське ставлення до покійників. Це була справжня наруга над мертвими, бо їхні тіла лежали оголеними.

Так, більшого горя для матері, аніж втратити рідну дитину, нема. Федора Євсейвна втратила чотирьох. Павутинкою снувалась надія щодо чоловіка, та ось і вона обірвалась. З концтабору надійшло повідомлення про його смерть. На той час, вона переховувалась, але її впіймали. Проте невдовзі відпустили, адже на той час з її дітей в живих вже нікого не було.

Не витримало серце і душа важкого тягаря. Відтоді жінка схилила голову, потупила очі, поселилась сама у маленькій хаті-мазанці своєї племінниці, з сторонніми не розмовляла, жила з невеличкого городу. Однак горе душі не зламало, вона загартувалась мов криця. Навіть у шістдесяті роки, початок сімдесятих Федора Євсейвна вірила в Україну. Ніколи не плакала, не нарікала на свою долю, не картала себе, що не вберегла дітей, чоловіка. Рахувала, що загинули вони за святу справу, яка ще восторжествує. Дивно це було у пору, коли щодень лунали слова гімну УРСР: «Під стягом радянським ми дужими стали // І в світ комунізму велично ідем»... Але тоді ще раз згадали про неї. Одної ночі у хатинку навідались люди у повстанській формі. Зав'язали очі, вивезли у якийсь ліс. Розвели велике багаття і давай випитувати. Та жінка здогадалась, які це «повстанці», «друзі її чоловіка». Подумала: «Чому це вони розвели такий вогонь, коли треба маскуватись?» Нічого їм не сказала і один дозволив іти. Але куди? Вона ж не знала де знаходиться. І от одного прорвало: «Чого це ти її відпускаєш? Отуди, у вогонь її»... Та все таки її вивезли з лісу, вона знайшла дорогу додому.

Велике чорне горе все ж надломило її здоров'я і вона опинилась у психіатричній лікарні. Підтримували родичі. Бо хоча вона давно була пенсійного віку, влада не платила їй жодної копійки. У 1977 році її не стало.



*Федора Євсейвна після трагедії.
Фото кінця 60-х.*

Поховали її на рідній землі, у Грабовому. Там є її скромна могилка. Доглядає за нею племінниця Єфросинія Мартинюк. У її оселі ми і зустрілись. У той день до неї завітала з Ковеля її племінниця Ніна Байчук, викладач промислово-економічного коледжу, відмінник освіти, яка вивчає історію рідного села, його людей. Господиня згадала про ті важкі часи, про свою зустріч з Тихоном у 1943 році.

– Я зайшла до знайомої кравчині. Вона зняла мірку, аж тут входить озброєний чоловік, вітається: «Слава Україні!» Я збираюсь іти, а він: «Нікуди ти вже звідси не підеш!» Зрозуміла пізніше: він боявся, що я запам'ятаю його і викажу. Що чекало б мене, невідомо, можливо й кінець. Але тут входить ще один повстанець. Кравчиня каже: «Ховайся!» Я не встигла сховатись і бачу – це ж Тихін зайшов! Пізнав мене одразу. Я вже хочу йти, а той, невідомий, грубо: «Я її нікуди не пущу!» Тихін же настояв на своєму. «Іди, мовляв, але ти нас не бачила». І я пішла. Згодом цього пильного «повстанця» вдома батько сповив у рядно і зв'язаного доставив у Ковель, у НКВС. Через кілька років я бачила його. Він ще й книжечку брехливу написав, де поливає брудом повстанців, у тому числі й Тихона. Перевертень. Після війни мене ще тягали у НКВС, бо знайшли у речах вбитої Параски мою фотографію. Показували фотографії грабівських хлопців-повстанців, щоб я впізнала. Та не добились нічого, хоча бесіду проводили не лише словами.

Анатолій Александрук, уродженець Серехович, адвокат з Ковеля, дослідник історії рідного села пригадав розповідь своєї матері. У 1945 році Тихін навідувався до неї в хату, аби повечеряти. Мати гостинно прийняла його, адже ходила з ним разом у школу.

Ніна Тихонівна гаряче відгукнулася на ідею, яку я вже виношував кілька років, відколи дізнався про долю сім'ї Онишуків: поставити на могилі повстанської матері, з сім'ї якої віддали своє життя п'ятеро чоловік, пам'ятник. Такого героїчного сімейного феномену, вочевидь, не було в Україні. Це буде й данина пам'яті усім повстанським матерям, які благословили своїх дітей на святу справу. Адже великий гріх забувати людей, як свідомо йшли на смерть заради України. Такими їх виховали батьки і благословили на боротьбу (а скільки ще безіменних герої ховає земля!). З рідними автор домовився, що основні витрати він візьме на себе. Відкриття пам'ятника планується приурочити до Дня Матері, 10 травня.

1. Ярослав Антонюк. *Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська і Брестська області (1930-1955)*. Торонто-Львів, 2014, стор. 514.

2. Архів УСБУ у Волинській області. *Справа № 8662-ФП*; стор. 38.

ВИ В ДНІ ОСІННІ

Ви в дні весняні положили життя
 На приказ святій Україні.
 Не склали вам руки дівочі квіття,
 Друзі не несли домовини..
 Останній цілунок на вашім чолі
 Не склали матуся, ні тато,
 Ніхто не світив вам свічок воскових,
 Друзі не йшли поховати.
 Не сурмили сурми, не марш жалібний,
 Не справила прихід родина.
 Ви сповнили нації приказ святий,
 Вам вдячна за це Україна.
 Тортури, ні смерть не з могли вас зламати,
 Ви тайну забрали в могилу.
 По буйнім життю ви пішли спочивать
 За чесне священне діло.
 Земля хай вам рідна буде пером,
 Кров ваша для нас є священна.
 В присязі над вами ми хилим чолом
 Смерть лицарів буде помщена.
 За смерть вашу й муки
 День пімсти іде
 Воскресення нації світле гряде.
 Герої Вам честь! Вічна слава!

(Автор невідомий. Поезію дав Єфросинії Мартинюк український повстанець у 1943-1944 р. Прочитана вона була з нагоди насипу могили у с.Грабове).

ПАМ'ЯТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Згинув він у далекім Парижі
 З кровожадної ката руки.
 Рана свіжа та спомини свіжі...
 Не зітруть їх, не згоять віки.
 Славне ім'я на світі не згине
 Був він завзятий, невтомним борцем.
 Шлях його – то змагання невпинне
 З мученицьким болючим кінцем.
 Серед праці, страждання та бою,
 Серед поту, нужди й темноти.
 Україні кував кращу долю,
 Нарід вів до святої мети
 Згинув він у далекій чужині,
 Не на батьківській рідній землі.
 Стане знаним він кожній дитині,
 Спомянуть його в кожнім селі.
 Його дух невмирущий та юний
 Підбадьорить усіх тут і там.
 Забринять гордо помстою струни –
 Смерть жорстоким червоним катом.

МОВНИЙ СЛОВНИЧОК МОЇХ ЗЕМЛЯКІВ (Архаїзми, діалектизми і рідковживані слова)

Так, мова – душа народу, душа нації. Щезає мова, щезає нація, народ. Бо він тоді стає безликим населенням. Про роль мови можна говорити багато. До того ж кожен регіон навіть однієї держави мовно трохи відрізняється від іншого. Так само як і люди. Якраз це і створює неповторну мовну райдугу.

Мені, уродженцю Серехович, цього чудового краю, не було особливої потреби заглиблюватись у словниковий океан, щоб виловити місцеві мовні перлини, оскільки я збирав їх у сім'ї батьків, серед своїх земляків. Їм я завдячую за це багатство.

Звичайно, «Словничок» – не абсолютне авторство сереховичан, старовижівчан. Він є частиною неповторної мовної райдуги західнополіських говірок, яку зібрав у своїй чудовій двотомній праці волинський вчений Григорій Аркушин. А «Словничок» додає до неї і деякі свої, регіональні барви.

Мова моїх земляків

Архаїзми, діалектизми, забуті слова, які ще живуть.

А

А, Боже – вираз здивування, непорозуміння, прикrostі.

А киш! – відганяти курей.

А, кот! – відганяти kota.

А що ж – підтвердження думки.

А ну, пішов! – Ану пішов! – на собаку.

Альбо – або.

Б

Бабка – маленьке ковадло з міцної сталі вбите в колоду для klepanня коси.

Бакун – пахуча рослина, додаток до тютюну.

Бадиляка – стебло, високий чоловік.

Балхва, балфа – кольорові нитки для вишивки.

Бамбула – неповороткий, незграбний, товстий.

Баняк – чавунний посуд для приготування їжі в печі.

Батожилно – держак батога.

Бебляхи – козячі, заячі, овечі фекалії.

Беседа – гостини з приводу чогось.

Бзїк, базїки – раптова зміна поведінки, вибрик.

Бидло – велика рогата худоба; погана некультурна людина.

Бека – погане щось (дит.)

Бїгма, бїгме – присягання, клятва.

Бембало – надто говіркий чоловік.

Блотнїк – жерстяний захист від бруду над колесом у велосипеді.

Бляск – блиск.

Блїндер, бельбас – великий хлопець з дитячим розумом; докір хлопцеві за дитячі вчинки.

Бобляхи – зелені плоди на стеблї картоплї, заячий послїд.

Бовтун – зіпсоване, засиджене яйце.

Бовт – жердина з потовщеним порожнистим кінцем, при ударі об воду створює звуки, що наганяє рибу в сіті.

Босак – багор з довгою ручкою.

Бичално – заготовка до пунжала.

Биркульоз – туберкульоз.

Бинамне – все одно, не помічаючи.

Боржнїй – швидше, шкидко.

Бомка – гедзь.

Босяк – бешкетник, іноді одобрення.
Багно – болото на дорозі, в полі, трава багульник.
Багацько – багато.
Бадилінне – бадилля.
Бодня – діжка для сала.
Безмін – кантор, вага.
Больниця – лікарня.
Братиха, братова – братова жінка.
Брацети – брязкати.
Браціх – звертання.
Брухлиці – брусниці.
Бльомкнути, булькнути – звук, коли щось важке падає у воду.
Будьби-то – нібито.
Букша – чавунна вставка на вісь воза.
Буцатись – битись рогами.
Буца – велика грудка.
Буча – свара.
Блуд – розпуста; короточасна втрата здатності орієнтуватись в лісі.
Бубки – плоди черешні, вишні.
Буйда – слухи, плітки.
Бадати – обслідувати хворого.
Бальки – балки, на яких стеля.
Без жужму – спокійно, без шуму.
Бідарка – віз і дерев'яним коробом.
Блюзка – блузка.
Безсоромниця – розпусна жінка, жіночий статевий орган.

В

Вавка – невелика рана, ушкодження.
Вата – вид великого підсака, де на півколо натягнуто сітку; вата.
Важне – печеня.
Вал – земляна насип, грубі нитки, прядиво.
Вар – засіб для змазування ран садових дерев; компот, узвар.
Варги – губи (зневажливе).
Васервага – прилад для вирівнювання горизонталі при будівництві.
Вбори, вьбори – одіж святкова.
Вдух – ураз, дуже швидко.
Ведмедини – ожини.
Велицьозний – величезний.
Веприк – кабан.
Вервечка – віршовка.
Вертино – веретено для прядіння.
Верцьох, верцьомах – товкач, щоб м'яти картоплю.
Вдяганне – одяг.
Взимі – взимку.
Взялося – поява чогось.
Видельце – виделочка.
Вистарчити – вистачити.
Видзигує – підскакує.
Вишки – горище над хлівом, де складають сіно.
Вульшина – вільха.
Виливок – яйце без шкаралупи, яке іноді несе курка (патологія).
Віхоть – ганчірка, пучок трави.
Внести у вуха – донести, нашептати.
Вистіговий – високий, елегантний хлопець, чоловік.

Вишкребок – невеликий хліб, на який обмаль тіста; остання дитина в сім'ї.

Всеньке – все.

Вступити ногою – провідати когось.

Витрішки – порожнє, пустота.

Викобелюватись – чванитись

Викапаний – геть схожий.

Випусток – теля, яке вигнали на пашу перший раз.

Відзєпити – в холодну пору відхилити двері.

Визолити – вимочити білизну в жлукті, пересипану попелом, залиту окропом перед пранням.

Вмелигує – їсть аж надто жадібно.

Вухналь – гвіздок для підковування коней.

Витребеньки – примхи.

Вихарашати – каструвати.

Вишар – болотна трава.

Вищірка – хто січе в очі слова.

Вкрадки – тайкома.

Вогир – жеребець.

Волочити – боронувати поле.

Впекти – вдарити.

Всеїно – все одно.

Вроки – насилання хвороби.

Втербенитись – у щось потрапити.

Втравитись – унадитись.

Вибрики – пустощі.

Воробель, вороблиха – горобець, горобчиха.

Веруючий – член релігійної секти.

Вужисько – довга, товста вервечка, якою притягують рубель до воза з сіном, соломною і обв'язували довкруг.

Г

Габун, габуняка – здебільшого крива, що потрапила під руку товста палиця, взята для биття когось (габунем як тріснув, огрів, сперезав, шарахнув по спиняці, то враз дав драла).

Гавчсти – гавкати.

Гарлина – великий сніп обмолоченої соломи для снопців.

Гарнець – посуд з клепок чи в'язаної соломи для зерна, борошна, міра ваги.

Гарапа – гарапник, довгий батіг, сплетений з тонких ремінців.

Гайовий – лісник.

Галайда – крикливий, метушливий.

Галдіти – голосно говорити про щось.

Галчине – галчєня.

Гарахуватий – кучерявий.

Гарикати – голосно сварити.

Гарчий – гарячий.

Гарчсти – гарчати.

Гаття – команда коневі вправо, ксобі – вліво.

Гемблик – рубанок.

Гемблювати – стругати.

Гендечки – ген он там.

Гидитись – бридитись.

Гнилиця – грушка підгнила.

Гицати – підкидати на колінах чи руках дитину.

Гиркати – грубо говорити, недобре.

Гицель – собаколов, ледар, крадій.

Гладишка – глиняна посудина, глечик.

Гарачнота – спека.

- Гаювка** – садиба лісника.
Грамулька – трішки чогось.
Гладкий, гладуха – гладкі люди.
Глядіти – доглядати.
Глиця – соснові голки, велика металева чи дерев'яна голка для в'язання постолів чи рибальських сітей.
Глушман – напівглухий.
Гниво – до кресала – спеціально оброблена губка чи перетліле лляне полотно на яке падала іскра, що давала вогонь.
Гніт – фітіль у лампі, лампадці.
Гонуча – ганчірка для миття підлоги, виймання з печі чугунів; утеплювати ноги для взуття.
Гонука, гонук – внучка, внук.
Голія – олія.
Гойдашка – гойдалка.
Голопуцьок – пташеня, що вилупилось.
Голосільниця – найнята для голосіння для покійниками жінка.
Гонталь – цв'ях, яким прибивали гонт – дерев'яні дощечки, якими вкривали дах.
Гонучник – той, що збирав макулатуру.
Горщерник – продавець чи виробник горшків.
Гоститись – гостювати.
Горішник – ліщина.
Гралі – вила з тупими кінцями для навантаження картоплі, буряків.
Грабильно – держак для грабель.
Гребінь – півнячий; верх даху; пристрій для прядіння.
Гречисько – поле після гречки.
Грибницько, грибниця, черінь – де густо, багато грибів.
Груба – для обігріву; вагітна.
Грубина – товщина.
Груд – підвищення на рівнині чи болоті.
Грудомаха – велика груда.
Губи – в людини; гриби.
Губошльоп – базіка.
Гук – відгук, луна.
Гукає – позов свині до парування; докір дівчині, яка хоче добре погуляти (глуз).
Гуторка, гуторити – розмова, розмовляти.
Гуща – гущавінь лісна; густа частина борщу.
Гуллє, галуззе – гілля.
Гвалт – крик, щось нагло хоче сказати хтось.
Грішити – робити гріховне, або даремно нарікати.
Гузаха – повзаюча комаха.
Гора – горище.
Горати – орати.
Гуллє – гілля.
Гумовці, гумаші – саморобні галоші, гумові чоботи.
Гуде – натужний довгий кашель.
Гранда – натовп за дефіцитом.
Грипси – таємні записки УПА.
Гузик – гудзик.
Гузь – гуля від удару.
Гулька – невелика гуля.
Глипи – повіки з очима.
Гуторка – розмова.

Д

- Давучий** – стискає в роті, горлі.
Давленіє – тиск.

- Дати бохуна, стусана** – вдарити по спині кулаком.
Дашок – навіс, козирок у літній прибудові; в кашкеті.
Дбаха – дбайливець.
Двайцять – двадцять.
Двигнути – зрушити, вдарити.
Двуйнста – двійнята.
Деркач – стертий віник, яким терли підлогу.
Денчище – дошка, на яку сідали при прядінні з гребеня, кужілки.
Денішне – обіднє молоко.
Держанок – ручка рогачів.
Дєдина – дядькова жінка.
Джигоритись – гратись з вогнем палицею (це не добре).
Дзигарик – кишеньковий годинник.
Дзік – дикий кабан.
Дзюрава – одежа з дірками.
Дзюрить – ллється вода потоком з даху; мочиться чоловік.
Дзявулить – скавулить щеня; прикра, нахабна розмова меншого зі старшим.
Дентка – велосипедна камера.
Дикта – фанера.
Дике м'ясо – наріст на шкірі; печена капуста.
Дитячі ігри – каленушки, пекар, палянт, ножик.
Диль – дерев'яний брус для стіни.
Димка – цибуля для садіння задимлена.
Дихавиця – ядуха, астма.
Дихало – сонячне сплетіння.
Дивчєта – дівчата.
Диви-но – дивись.
Діколон – одеколон.
Дід-бородід – про старого (зневаж).
Длубати – колупати, вибирати щось дрібне.
Дмухнути – з силою видихнути, щоб загасити чи роздмухати полум'я; втекти; випити.
Дніс – світає, розвиднюється.
Доїлка – дійниця.
Докащик – донощик, стукач.
Домувати – довго бути дома самій.
Додоми – додому.
Дома – хата, подвір'я, господарство.
Допірички, допіра – тепер.
Доскіплива – допитлива.
Дотіль – до цього часу; до цієї мітки.
Дохтур, дохторка – лікар.
Дохолєри – дуже багато.
Драгли – холодець.
Драпак – пружинний культиватор.
Драпати, дати дьору – швидко тікати.
Драпачка – дошка з гострими металевими гвіздками для чесання волокна льону, конопель.
Дранка – тонка дерев'яна смужка чи розколотий прут, який набивали на стіну, щоб оштукатурити.
Дратва – просмолена міцна нитка для пошиття взуття.
Дриг – блискавична реакція; ще відчуття чоловічої сили.
Дрин – замашна палиця.
Другодні – в інший день.
Дубовище, дубина, дубовисько – місце, де ростуть дуби.
Дубельтєвка – мисливська рушниця.
Дудлити – жадібно пити.
Дупа – сідниця, гузинець.

Душоґреґка – безрукавка.
 Дятил – дятел.
 Друкнути – зрушити з мґсця щось важке.

Є

Єден – один.

Ж

Жабуринне – жаб'яча ікра, ряска.
 Жарувка – лампочка.
 Жижавка – невелика, дуже пекуча кропива.
 Жвґр – крупний пісок.
 Жджер – пасовище з болотом.
 Жебрати – просити милостиню.
 Женіх – жених.
 Женчики – женці у полі.
 Жель – туга велика.
 Жижа – гноївка, розквашений ґрунт.
 Живиця – смола з сосни.
 Жили – сухожилля, судини; джерело.
 Житнисько, житисько – поле після жита.
 Жила – дуже скупа людина.
 Жлукто – дерев'яна бочка, розширена знизу для замочування білизни із золою перед пранням; хто дуже багато п'є; жлуктити – багато пити.
 Жилізко – лопата.
 Жовтяк – перезрілий огірок.
 Журахлини – журавлина.
 Жужелиця – попіл, недогарки.

З

Заартачився – вперся.
 Забота – турбота.
 Забамберений – п'янючий.
 Забросаний – зарошений від роси; зашнурований черевик, постолі; забейканий – заляпаний одяг.
 Завужвілий – затверділий, ледь податливий для різання – шкіра, дерева.
 Завушниці – сережки.
 Завгодя – заздальгідь.
 Завидющий – заздрісний.
 Загата – утеплення стін хати з лист, сіна, соломи.
 Задраза – скалка під шкірою руки.
 Задерикуш – задерте пасмо шкіри біля нігтя.
 Задояний – худий, заморений.
 Заздрений – заздрісний.
 Задера, задерикуватий – швидкий на сварку, бійку.
 Закалець – глевкий недопечений хліб.
 Закладщина – початок будівництва хати і частування.
 Закльоцаний – забрьоханий.
 Закрутень – різкий поворот дороги; вир у річці.
 Заміжок – луг.
 Заморока – морока, турбота.
 Заморений – дуже втомлений.
 Замірок – малий, худий хлопець.
 Заприндитись – впертись, настирливо просити.
 Запоїни – домовляння про весілля і гостини з цього приводу.
 Запалки – сірники.

- Запорати, попорати** – почистити ясла, посуд, годівниці, погодувати худобу.
- Запускатись** – час, коли не доїться корова перед отелом.
- Зарання** – дуже рано.
- Заржсвляний** – заіржавлений.
- Засапатись** – задихатись від бігу.
- Засердуватись** – почати сердитись.
- Засльотитись** – занегодитись з дрібним дощем.
- Засторонок** – місце в клуні по обидва боки від току для сіна або снопів.
- Засовка** – засув.
- Затичка** – віхоть сіна, соломи, шмаття, яким затикають діру; корок; чіп; безвольна людина.
- Затєтись** – вдаритись; вперто мовчати чи доказувати своє.
- Затірка** – зварене шматками пісне тісто.
- Затєтний** – впертюх.
- Заціпити** – вперто мовчати.
- Зашморгом** – вузол, який легко розв'язати, потягнути за один кінець.
- Защипка** – гачок на дверях.
- Заюшитись** – дуже наполягати; сильно вдаритись в роботу; закривавитись на лиці після удару.
- Збанок** – гладущик без вуха.
- Збитки** – нанесена шкода.
- Зблєскнути** – вицвісти.
- Збюрка** – збори, гурт.
- Звиватись** – встигати і бути метким.
- Звередувати** – проявити впертість.
- Звірука** – великий звір.
- Звінний, звуйніший** – спритний, спритніший.
- Здитиніти** – стати розумом як дитина.
- Згарки** – підгоріла під час варки в баняку картопля.
- Згонини** – відвійки від зерна.
- Здвиженне** – свято Воздвиження.
- Зграбний** – зручний для користування.
- Здихатись** – позбутись небажаного.
- Здохляк** – мертве або сильно худе.
- Здір, задьор** – внутрішнє свиняче сало.
- Здрикаї, зікраї** – очі (зневаж.).
- Здрочитись** – втеча корів від гедзів і спеки у хлів чи густий ліс.
- Здубитись** – померти (зневаж.).
- Здухи** – у корів впадини задньої частини тулуба.
- Зіпати** – ледь дихати, мов риба на піску.
- Зело** – зілля, трава.
- Зікратий** – витрішкуватий.
- Зимно** – холодно.
- Зламок** – дуже пошкоджена річ.
- Злидня** – бідняк; шкодлива, погана тварина, людина.
- Злупити** – білувати тварину; побити когось; віддати (забрати) багато грошей.
- Змерзлюха** – хто боїться холоду.
- Змишлений** – розумний.
- Знагла** – дуже раптово, різко, неочікувано.
- Знаниво** – знов.
- Знахор** – знахар.
- Знехотя** – випадково, ненароком.
- Знеобачка** – оцінка, вчинок без логічного роздуму.
- Зновка** – знов.
- З того пенду** – згарячу, з розгону.
- Золотуха** – хвороба вух.
- Зопалу** – згарячу.

Зрізок – спрацьована коса.
Зубаї – великі зуби.
Зуб'є – зуби у граблях, бороні.
Зух – сміливий, відчайдушний, скорий.
Зюзя – холодно (дит.).
Зціплені – міцно стулені уста, губи.

І

Імнє – ім'я.
Ісьонка – верхня осіння одежа.

ї

Їдиначка – одна дитина в сім'ї.
Їден – один.
Їдло – їжа.
Їднаковий – однаковий.
Їж – їжак.
Їндик – індик.

Й

Йобкатись – лягають.
Йолка – ялинка.
Йменнє – ім'я.

К

Каблук – ручка в кошику, корзині; вигнута до коси дуга, щоб жито рівно лягало в покіс.
Кавал, каваллє – великі шматки.
Каверза – вередливе дитя.
Кадущина – невелика бочечка.
Кадуб – посуд з березової кори для зерна, борошна; колодязьний круг.
Каждий, кажнюсінський – кожен.
Кал – бруд (сорочка вже кална).
Кала – біля чогось.
Камзелька, камізелька – одяг без рукавів.
Кант – ребро дошки, стола, штанів.
Кантовастий – з гострими краями.
Канцерва – консерва.
Канюка – хто канючить щось.
Кандібобером – чванливо.
Капалюш – капелюш; голова соняха.
Капіти – сидіти вперто над чимось.
Каптур – берет, башлик; навіс над піччю, куди йшов дим.
Капшук – торбинка для кресала, тютюну; старовинний «гаманець».
Карк – потилиця.
Кацавейка – безрукавка.
Качалка – кругла палиця на яку намотують білизну і розкачують рублем – «прасування».
Кашливий – той, хто часто кашляє.
Кацавейка – така сяка верхня одежина.
Кварта – кухоль.
Кватира – квартира.
Квач – намотаний на палицю шматок тканини для змазування чогось; пензель; гра.
Кваша – рідка страва із гречаного борошна, яка забродила.
Квашчина – невелика діжечка для капусти.
Квоктуха – курка яка сидить на яйцях.
Квоктання – звук квоктухи; недоречне охання з приводу чогось.

-
- Кепський, кепсько** – поганий, погано.
Керно – мітка для свердління.
Керунок – напрям.
Кецяти – повільно робити.
Кеча – частина ампутованої ноги, руки.
Кисляк – кисле молоко.
Кігна – овечка, сучка, вовчиця, яка буде родити.
Кіка? – скільки?
Кілішок – чарка.
Кійок – кий, палиця.
Кірат – кінний привід для січкарні.
Кірзак – кирзовий чобіт.
Кіт – замазка.
Кітувати – замазувати щілини у вікнах.
Китиці – солом'яні снопки, перев'язані біля колосся. Вкривали стріху знизу, вверху і стики.
Клекотун – бусько.
Ключка – жердина з ключкою для забору води з колодязя; висока, худа, зла жінка з довгим носом.
Клешня – холоша.
Клємра – товста скоба із загостреними кінцями, якою з'єднували дві деревини по кутках.
Клишоногий – коли йде, тре нога об ногу.
Кліщитись – неможливість роз'єднатись собакам при паруванні.
Клямка – металевий язичок, який під притиском піднімає важілець, що фіксує двері.
Клянчити – просити.
Кнюшок – шлунок свині з м'ясом, запечений у печі.
Коб – якби.
Кобильоха – товста, висока огрядна жінка.
Ковбаня – глибока яма на дорозі чи в болоті.
Ковти – нечесане волосся.
Ковтун – збите у жмут брудне волосся.
Кодло – стадо собак; група поганих людей.
«Козли» – навхрест збиті кілки. Розкар'яченими їх ставили на гребінь стріхи, щоб не задирав вітер, на кінцях з'єднувались притужинами.
Козолуп – хто свіжує тварин; людина погана.
Козьол – козел.
Колотуха – тісто зварене у воді.
Колешня – місце для зберігання воза.
Колейка – залізничне полотно; черга людей; черга випасання гуртової худоби.
Колєгувати – дружити.
Коліно – покоління.
Колодиця – ступиця воза.
Колонія – заселена людьми іншої національності частина села.
Колошкати – рукою будити, тривожити.
Колька – біль; прокльон (А коб тебе колька взяла).
Коломазь – мастило для воза.
Коноза, конозити – надокучливий тихий нічний плач дитини.
Коняка – кінь.
Копа – 60 снопів, дві полукіпки.
Копил – дерев'яна прес-форма для пошиття взуття, в'язання постолів.
Копанка – яма для води.
Копачка – сапа на 3 лапи.
Копець – утеплений і присипаний у ямі бурт картоплі чи буряків.
Копняк – удар ногою.
Коралі – намисто.
Кулко – група людей, які збирались за якимось інтересом.
Кордупель – малого росту чоловік.
-

Коренкуватий – невеликий на зріст, але м'язистий.
Корець – ємкість на 12,5 кг зерна з клепок чи в'язаної соломи.
Короварник – корівник.
Королиха, королиця – самка кроля.
Король – кріль.
Короста – шкірна хвороба людини; рештки після первинної обробки льону, конопель; погана людина.
Крокви – несучі конструкції над будинком, на них стелилась покрівля.
Куропатинє – пташеня куріпки.
Коса – знаряддя; заплетене волосся; селезінка у тварин.
Костер – складені конусом чи прямокутником колоті дрова.
Костерева – пирій.
Костомаха – кістка.
Коськи, на коськи – взяти дитину на плечі.
Котинє – кошеня.
Котовило – місце де лежали звірі.
Кошолка – корзина з лози.
Кошелі плести – брехати.
Кошоплут – фантазер, базіка.
Кпини, кпитись – насмішки.
Крайка – тканий пояс.
Крам – тканина.
Крамар – продавець.
Кринтак – довге ручне свердло.
Красьоха – красуня.
Крепко, кріпко – сильно.
Кривинда – хто кульгає (зневаж.)
Криж, крижі – поперек.
Крипа – великий човен.
Кроточина, кротовисько – поточена земля кротоми.
Кручок – пляшечка горілки на 125 грам; заціпка на дверях.
Кубаса – ковбаса.
Кубичок – чашка для води.
Кублитись – гніздування птахів; неспокійно спати вночі.
Кудлай – людина з нерозчесаним волоссям; собака волохатий.
Куделя – прядиво на кужілці.
Кукурузнік – легкий літак часів війни.
Кульбака – опертя при ходьбі із скривленим кінцем.
Кумпанія – гурт людей.
Курава – курява.
Куражитись – дражнити, злити когось, насміхатись.
Куропатва – куріпка.
Кусінчик – маленький шматочок.
Кусє – кісся для коси.
Кужка – дерев'яна ємність з водою для бруска, яка кріпилась косареві до пояса.
Кухро, куфро – розмальована скриня на коліщатах, для зберігання одягу, білизни.

Л

Лавка – широка дошка на лапах для сидіння; крамниця.
Ладнувати – добре господарювати.
Лакомий, лакомство – любить щось дуже; щось дуже бажане.
Лантух – великий мішок.
Лапа – залізний шевський інструмент у формі ступні.
Ласиці, ласиця – візерунки на шибках від морозу; лисиця.
Лата – жердини, що набивались на крокви для кріплення снопів.
Латовиці – гвіздки для лат.

Лахи – стара одежа, постіль.
Лігвисько – де сплять звірі; постіль (зневаж.).
Ленюх – ледар.
Лепетун – базіка.
Лещата – розколота на кінці палиця для утримування вужа; для того щоб на висоті рвати яблука.
Лески – лестоці.
Лстрика – електрика; кишеньковий ліхтар.
Лигнути, лиг – ковтнути, ковток.
Лихий – погана людина; дідько.
Лич – рило свиняче.
Ліворвер – револьвер.
Лігар – дубові лаги для підлоги.
Ліска – ціпок із загнутим кінцем, опертя.
Лійци – віжки.
Літра – мірка рідини, пляшка на 1 літр.
Лля – свято Іллі.
Лозяччя – лозові зарості, лоза.
Ломака – палиця.
Лісапед – велосипед.
Лохачі – лохини (ягоди).
Лубин – люпин.
Лупати, лупаки – кліпати очима, очі (зневаж.).
Лушпехи – лушпиння картоплі.
Лучина – смолянисті тріски для освітлення, розпалу.
Людиська – люди (зневаж.).
Людкове! – Люди! (звертання) – прохання уваги, допомоги.
Люцькі – людські, людська власність (городи, сінокоси).
Люфа – ствол рушниці.
Люшня – деталь воза.
Лягчи – прилягти.
Лямпа – лампа.
Лянка – рослина роду олійних.
Ляск, виляски – лункий звук від удару; відгомін від нього.

М

Магазинер – продавець.
Мадістка – кравчиня.
Мазати – білити; бруднитись; постріл мимо цілі.
Мазило – стрілець-невдаха; мастило для воза, теж саме що «коломазь».
Мазун, мазунчик – пестунчик в сім'ї.
Мазя – плакса.
Мана – миттєве затуманення розуму, втрата орієнтації.
Майбути – мабуть.
Майови – травневий.
Майонток – багатство, в основному нерухомість.
Макітра – велика глиняна миска; голова (зневаж.).
Мантиль – старий піджак.
Малірований – емальований.
Манерка – посуд.
Мамкало – часто каже «мамо».
Манатки – одіж, постіль, посуд.
Мандричка, мандрика – висушений сир.
Маркий – що швидко забруднюється.
Марний – хворобливий.
Марудно – нудно, повільно, загайно.

Марцюються, марцьовий – паруються (коти); березневий, охочий до кохання.
Мастенький – гладенький.
Мастити – змазувати хліб маслом; змазувати вісь; дати хабаря.
Матня, садно – нижньо-задня частина штанів знизу.
Мах – щось велике; мах людини; мах дороги.
Мохнатий – кудлатий, пелехатий.
Махіна – дуже велика річ.
Махляр – шахрай, нечесна людина.
Мацюпенькі – маленькі дуже.
Медведини, ведмедини – ожини.
Між – межа між полями.
Мельдуватись – реєструватись.
Мемляти – невиразно говорити.
Менини – іменини.
Метр – центнер борошна, зерна; міра довжини.
Мення – ім'я.
Мигає – блимає.
Миня – корова, теля («Минь-минь-минь» - кличуть корову).
Мисник – фігурна поличка для посуду.
Мичка – моток ниток.
Мище, мищєтко – невеликий мішечок.
Мішанка – суміш корму для тварин; посів різних кормових культур на одному полі.
Мниго – багато.
Мнєскуш – м'якуш, хліб між шкоринками.
Мнєло – вайло.
Мнякини – відвійки від льону, проса.
Могілки – цвинтар.
Могчи – моги.
Мокляк – горіх із зогнилою серединою; млява чи змочла людина.
Мона – можна.
Мокротеча – дуже мокро надворі, на дорозі, в хаті.
Молокить – червона лоза для плетіння кошків, корзин.
Молотільник – той, хто молотить ціпом.
Моросить – сіє дуже дрібний дощ.
Мохнатинне – павутиння, пилюка, цвіль.
Моць, могуттє – сила.
Моцюватись – пробувати себе в силі; вмошуватись міцно.
Мудохатись – монятись довго, повільно, незграбно робити.
Мур – піч, грубка, плита.
Мураха – комаха.
Мурчєти – муркотіти.
Мусово – обов'язково.

Н

На-но – бери, візьми.
Навально – раптово, сильно.
Навгірший – найгірший.
Навєс – навіс, оборіг.
Навильот – наскрізь пробити.
Наврочити – зробити поглядом чи думками людині погано.
Навпа – мавка.
Навритливий, наврита – надокучливий, настирливий в розмові.
На всю стежу – навстіж відкрити двері в холодну пору.
Нагла – раптова біда.
Нагуляний – позашлюбний.

На день – випасати худобу від обіду до вечора.

Надितись, унадитись – спокушатись чимось, сподіватись.

Назавтрій – назавтра.

Назавше – назавжди.

Навикш – на висоту.

Навзгрубш – завтовшки.

Назирцем – йти слідом, слідкувати за кимось.

Налюрити – обісцятись.

Наниц – даремне, утратно.

Напасть – біда, нещастя.

Напердіти, набздіти – зіпсувати повітря (Початок уроку: «Маріє Іванівно, а отойо (вказує пальцем) – набздів». Вчителька: «Так, Сергійку, не можна казати. Треба: зіпсував повітря». Середина уроку: «Маріє Іванівно, а отой, що зіпсував повітря, знову набздів»).

Напсша – пішки.

Напорпати – надлубати щось дрібненьке.

На предкі – вечорниці з прядінням.

Напрольот – все відоме.

Напрошки – коротка дорога.

Напудити – налякати добре, щоб тікав.

Нарадити – підготувати померлого до похорону.

Нарочно – навмисне.

Нараяти – дати пораду.

Насінник – великий мішок з сіном, матрац; городня рослина залишена для дозрівання на насіння.

Настренчити – порадити.

Нацицник – бюстгальтер.

Наччий – інакший.

Невідь – невідомо де.

Невольно – не дозволено.

Негодящий – непотріб.

Незгработя – незграбний.

Нездало – незручно.

Нема відомо де – невідомо де.

Ненза – безнадійний стан бідноти.

Ненька – плетена колиска, підвішена до стелі.

Нех – нехай.

Не – ні.

Невіда – невідомо.

Ниский – ніякий.

Незгірш – посередньо.

Нікогусінько – ні живої душі.

Ненаджано – неочікувано.

Непотрібство – непотріб.

Нігди – ніколи.

Ніц – нічого, нуль.

Ночовки, нецьки – ночви.

Нюня – розмазня.

Нуда, нуд – тяжка депресія; ну-да – так-так.

Нужник – туалет.

О

Обдертус – хто ходить у рваному одязі.

Облапошити – обібрати, обманути, пограбувати.

Оболоки – хмари.

Оборіг – дах на 4-х стовпах для зберігання сіна.

Общатися – спілкуватися.

-
- Одіяніє** – одежа.
Ондо – ось там.
Озьдо – оце.
Ото ж бо й діло – в тому-то й суть.
Обрізок, обрізки – частина чогось більшого; м'ясні обрізки; обрізки з тканини.
Обродитись – народити.
Обортка, їжак – намордник з колючками для теляти, щоб не ссало корови.
Обрусок – брусок.
Обрук – клятва, обіцянка.
Обруштинок – залізне кільце на ступиці колеса від воза.
Обшар – просторінь.
Обшарити – обшукати.
Овсенка – вівсяна каша.
Оглядщина – оглядини господарства молоді, знайомство.
Оглодок – огризок, об'їдок.
Огребини – рештки сіна.
Огулом – оптом, разом.
Одбовчане – вигнуте, випнуте місце.
Одвідини – відвідини породіллі.
Одгора – борозна від якої починається оранка.
Одоробло – людина з нелогічними вчинками.
Оде – тут.
Одказ – відмова.
Окіл – територія охоплена поглядом.
Околот – вимолочена ціпом солома.
Окоренок, окоренкуватий – дерево від кореня до гілок; міцний невисокий чоловік.
Окріяти – одужати.
Од поти до поти – від звідти до сюди (від мітки до мітки).
Одо – тут.
Одруст – молодий пагін від ствола.
Одчіпне – річ, гроші, обіцянки, подарунок, щоб відчепився.
Ожух – держак коцюби, рогаців.
Озьдо – отут.
Одземок – частина дерева від кореня.
Ойчим – вітчим.
Окидуха, опиначка – велика тепла хустка.
Обкувати – почути голос зозулі перший раз.
Околушок – обідок кашкета.
Омачка – сир з сметаною.
Омилка – помилка.
Опал, зопалу – реакція на раптовість.
Опалок – недопалок.
Опецьок – товстий, низький хлопець.
Опона – велосипедна шина.
Опилок – обапол, боковина колоди.
Орач, ратай – той, хто оре.
Обтіпанець – обірванець.
Оселенець – оселедець.
Осениця – гусінь.
Ослобонити – звільнити.
Осмальок – головешка; щось підгоріле.
Ости, ості – знаряддя для ловлі риби: на довгому держаку металева пластина із довгими зазубринами.
Осушок – острівець суші в перезволоженій місцевості.
Осьолок – брусок для остаточної тонкої заточки ріжучого інструменту, в т.ч. бритви.
-

Осьо-осьо – отут, от-от.
Отако – отак, а не інакше.
Отипер – от тепер буде інакше.
Отрипини – рвань одежі; костриця.
Охайкати – навести порядок, прибрати.
Охота – бажання; полювання.
Охотніше – з більшим бажанням.
Очиридь – черга.
Очапався, оклигав – прийшов до тями.
Ощепка – відщипані пагони молодій цибулі.

П

Павутиця – бур'ян.
Пагурок – підвищення на рівнині.
Пастбисько – пасовище.
Палиць – палець.
Памороки – пам'ять, розум, свідомість (забити памороки).
Палюга – велика груба палиця.
Палянт – дитяча гра з м'ячем і палицею.
Палярес – портмоне.
Паль – вбитий у землю загострений кілок.
Пальошка – корж.
Пальчатки – рукавички.
Пампуха – пишна булка; молода дівчина, хлопець з гладким обличчям, тілом.
Панська хвороба – радикуліт.
Папа – хліб (дитяче).
Папірувка – паперівка, яблуна.
Паравоз – локомотив з паровим двигуном.
Парне – витримане в печі при високій температурі чи свіжовидоєне молоко.
Паранна – земля під пар.
Паршивий – поганий.
Пательня – посуд металевий для смаження.
Патрет – портрет.
Патинки – легке взуття.
Парня, парно – спека з вологим повітрям.
Парубій – дорослий хлопець інколи з дитячою поведінкою (докір).
Партовина – скатертина.
Пархатий – хворий паршею на обличчі (Жид пархатий).
Паршивець – погана людина.
Паршук – кабан.
Пасастий – у смугах.
Пас – ремінь, пасок.
Пасклин – клин між наперстком і кіссям для кріплення коси.
Пастовень – пасовище.
Патик, рожен – загострена паличка для запікання сала.
Пахвина – пах.
Пацьори – намисто.
Паць-паць – кликати свиней.
Пачка – коробка; гурт осіб об'єднаних якоюсь метою.
Паша – трава для випасу.
Пачоси – лляне волокно.
Пендицит – апендицит.
Пендом – миттю.
Пенькнути – порватись.
Перісте – пістряве.

Перкаль – ситець.

Пипка – сосок; прищ; бородавка.

Пердявка – пищик з стебла молодого жита.

Пробачити – пробачити.

Перебранець – перевдягнутий на святі чоловік, який розвеселяє.

Переговорувати – передражнювати.

Переговорщик – перекладач.

Перегін – сепараторне молоко.

Перегоріти – згаснути (вогонь); перепріле сіно, зерно; перенервуватись, передумати, вгамувати хвилювання.

Передок – передня частина воза, нижня частина живота у жінки (слаба на передок).

Перед досвітком – дуже рано.

Переїди – недоїдки корму від тварин.

Перетижнювати – пережити тиждень.

Перекалатати – пережити важкий час; перемішати щось.

Перепойни, перепій – частина весільного обряду.

Перехідчина – новосілля.

Перепичка – корж пісний спечений в печі.

Перетрубити – погризене мишами зерно, корм, одежа.

Пєвчі – хористи в церкві.

П'єтка – п'ята.

Питель – борошно вищого ґатунку.

Поворотка – поворот дороги.

Пограбати – розпушити ґрунт; пошкодити посїв (кури).

Пождино – почекай трохи.

Поперідник – фартух.

Порядок – порядок.

Пийнути – трохи випити.

Пикнути – вдарити.

Пилник – напильник.

Пильгучити – довго пиляти тупою пилкою.

Пискля – дитина, яка скиглить.

Писок – обличчя (зневаж.).

Пищєти – пищати.

Підпалок – малий хлїб, спечений на полум'ї.

Пір'є – пір'я.

Півторак – людина великого зросту.

Підмазатись – піддобрятись.

Пїлка – фартух; гра в м'яч.

Пїритись – вбиратись у нове пір'я.

Платви – бруси по периметру зруба, які «зв'язували» кутки стїн, на яких зводились крокви.

Пїтнадцятка – дївчина в 15 лїт.

Пїшня – пристрій для довбання льоду; ручка і металевий гострий наконечник.

Пливун – рїдка глина в глибинї землї, як перешкода при копаннї колодязя.

Плескати – аплодувати; молоти язиком.

Пляцок – млинець з тїста.

Плєшка – пляшка.

Пляц – дїлянка землї.

Плєтати – щось в'язати; йти зигзагом.

Побиранець – жебрак.

Побїгати – пора парування корови.

Повал – бурелом лїсу.

Повалуш – горище.

Повивач – шнурок чи стрїчка, яким обв'язують сповите дитя.

Повеликий – завеликий.

-
- Поволочити** – заборонувати поле.
Повх – кріт.
Прогайнувати – змарнувати через недогляд; втратити час.
Погиркатись – посваритись.
Подавніш – давніше.
Податись – піти, відійти, постаріти.
Подгарле – підборіддя.
Пуднебінне – склепіння в печі; верх рота.
Пудмьоток – підметка для чобіт, черевик.
Пуплях, пупляшок – пуп'янок.
Подрацювати – витолочити посів.
Подужати – осилити, перемогти когось; з'їсти багато.
Подцекувати – під'юджувати підтакуванням комусь із двох.
Позавтрій – післязавтра.
Позаторішне – поза минулого року.
Пойняти – зрозуміти.
Поклад – яйце, що залишають у гнізді, щоб неслись кури.
Покликанне – 3-й день весілля.
Покотом – люди лежать на підлозі.
Покуть – куток під іконами.
Поладити – полагодити щось, влагодити справу.
Поладитись – досягти миру
Покрадки – крадькома.
Полокати – виполіскувати білизну.
Полотнєний – полотняний.
Полошити – лякати.
Полуднати – обідати.
Полуднишний – серед дня.
Полукопки – полукіпки із снопів, пів-копи – 30 снопів.
Полупишок – сплетений з лози чи соснового коріння короб на передню частину воза чи й на задню.
Помаліна – крем для взуття.
Помело – невеликий віник.
Помії – залишки від миття посуду від їжі.
Помийниця – посуд, куди зливають помії.
Помочний – помічний.
Поночніло – смеркло.
Понюркуватий – понурий, неговіркий.
Попарстилось – дало ростки насіння, зерно.
Попасом – повільно пасовиськом наближатись додому із стадом.
Попилище – місце після пожежі.
Поперечка – поперечна пилка.
Попорати – нагодувати худобу, навести лад у хліві.
Поранок – від рання до обіду.
Поросна – свиня, вовчиця, сука, яка має родити.
Порохно – зотліле, сточене шашелем дерево.
Порхавка – гриб-дошовик.
Посиденьки – зібрання для розмови у вільний час.
Посля – після.
Посмачити – додати до страви жиру.
Пособити, пособа – допомогти, допоміг.
Постоли – взуття з мотуззя чи лика.
Постригчи – постригти.
Посуш – сухостою трави.
Потерть – залишки сіна.
Потомка – потім.
-

- Потрепетати** – витоптати поле.
- Похапний** – охочий, беручий до роботи, швидкий.
- Поцилуйок** – відрізаний край хлібини.
- Починок** – нарядене волокно на веретені.
- Почужитись** – рідні, які стали мов чужі.
- Пошихувати** – покрасуватись, добре погуляти.
- Правдивець** – білий гриб.
- Правило** – пристрій для натягування шкіри вбитого звіра.
- Прядиво** – волокно для прядіння.
- Пражити** – смажити.
- Прач** – праник для прання на кладці.
- Прем'я** – премія.
- Предвік** – здавна, скільки пам'ятаю.
- Прент** – кусень залізного прута, арматури.
- Привезяний** – привезений.
- Прикліпка** – надумана причина.
- Придураний** – вдає дурня.
- Прикро** – круто, прямовисно.
- Приманювати** – приваблювати.
- Примуст** – нари за піччю, грубою для спання.
- Принада** – приманка для звіра; для хлопця (дівчина).
- Припасовати** – притулити щільно одну річ до другої.
- Пасує** – йде до лица.
- Приперти** – щось важке принести; прийти небажаному чи в незручний час.
- Припіл** – нижня частина фартуха чи спідниці попереду, куди щось можна покласти.
- Припон** – ланцюг чи віршовка для худоби чи собаки.
- Прискринок** – невеликий ящикок у скрині чи куфрі, куди складають дрібні речі.
- Пристати** – втомитись; піти у прийми; дати згоду; стати членом якоїсь команди чи гурту.
- Притужини** – довгі жердини на стрісі, щоб вітер не рвав солому.
- Присяй-бо** – їй Богу.
- Прителющитись** – прийти геть небажаній людині.
- Придки, на придки** – зібрання дівчат в чийсь хаті для прядіння з своїми прядками.
- Придуха** – замор риби під льодом.
- Притьмом** – тут же, швидко.
- Похапками** – уривками робити якусь одну роботу, час від часу.
- Приходиться** – бути в певних родинних стосунках чи інших зв'язках (Іван приходиться троюрідним).
- Прич!** – геть!
- Припік** – припічок.
- Причиндалле** – речі, інструменти.
- Пришелепок, пришелепкуватий** – трохи придуркуватий.
- Пробойчик, пробой** – гострий сталевий стержень, щоб пробивати тонкий метал.
- Прогалок** – галявина в лісі, просіка, не заліснене місце.
- Прогавити** – проворонити.
- Продук, продухи** – отвір в льосі для вентиляції; у кризі, щоб не задихнулась риба.
- Промазати** – не попасти в ціль.
- Пронира** – дуже спритний, шахраюватий.
- Протрахнути** – підсохнути (грунт, дорога).
- Прочкувати** – прошкувати, іти навпростець.
- Пруг** – край, шов полотна; край неба.
- Прусаки** – великі бридкі повзучі комахи, що заводяться від сирості в хаті.
- Псинє** – щеня, собача.
- Пувока** – півока (дорівнює 0.5л.).
- Пувперечка** – пилка, якою ріжуть поперек; пляшка 1.5 л.
- Пувчоловіка** – невелика людина.
- Пувгарця, гарець** – міра зерна, борошна (смінь з плетеної соломи).

-
- Пуд** – під чимось (під селом, під каменем); міра ваги – 16 кг.
- Пудбивка** – спідня частина верхнього одягу, утеплення.
- Пудбитись** – втомитись, натомити ноги від ходьби.
- Пудвала** – підвалина (товстий отесаний дуб, дубовий брус, низ, основа стіни).
- Пудводити** – підвести до чогось, обдурити.
- Пудджигарити** – накрутити когось на сварку.
- Пуделко** – маленька коробочка для жіночих дрібниць.
- Пуджимати** – підтискати.
- Пудити, напудити** – лякати, налякати.
- Пудкова** – підкова.
- Пудкучити** – підгорнути картоплю.
- Пудльоток** – підліток.
- Пудлизник** – підлиза.
- Пудманка** – підманка, принада.
- Пудмоститись** – зручно вмоститись; зайняти якусь посаду.
- Пудмурувка** – фундамент.
- Пудньоток** – підметка для взуття.
- Пудорвати** – підірвати щось, зрушити з місця дуже важке, підірвати коріння.
- Пудошва** – підошва.
- Пуд плуг** – садіння картоплі під плуг.
- Пудсвинок** – підсвинок.
- Пудсрачник** – удар в зад.
- Пудтинати** – підрізувати, рівняти.
- Пудхвосниця** – статевий орган корови, кобили.
- Пудчеркнути** – підкреслити, звернути увагу.
- Пудчеревщина** – м'ясо свині з низу живота.
- Пуд шнур** – рівно, по натягнутому шнуру.
- Пуд'юдник** – підбурювач, звабник.
- Пужално** – ручка батога, батожильно.
- Пужливий** – лякливий.
- Пузавтра** – післязавтра.
- Пуйло** – пійло.
- Пук** – бруньки.
- Пукати** – неголосно псувати повітря; розбруньковуватись дереву.
- Пукліт** – літня кухня, покліт.
- Пульовати** – парування тварин (пополювала вже корова).
- Полудень** – середина дня.
- Пурскати** – пирскати водою з рота.
- Пуросе** – порося.
- Пустий, пустота** – вередлива дитина.
- Путлумити** – затуманити розум.
- Пустопаш** – пасеться худоба без пастуха.
- Путо** – кусень вірьовки, яким зв'язують ноги тварині, щоб не бігала, з петлею і вузлом на кінцях; безтурботна людина; великий чоловічий статевий орган (жарт.).
- Пудскоком** – підстрибом.
- Пушка, дупа** – тупий кінець яйця.
- Пуцнатий** – товста дитина, підліток.
- Пуцьвіріньок** – пташеня, яке вилупилось; мале дитинча.
- Пчола** – бджола.
- Пшек** – поляк.
- Пшукати, пшукотіти** – тихо пускати газу.
- П'явчур** – п'явка.
- П'ята** – лезо ножа, коси біля ручки; частина ноги.
-

Р

- Рабрина** – драбина.
- Рада** – обговорення, порада, безсилля (нема на нього ради).
- Радитись** – прибиратись до свята.
- Радком** – іти один за другим.
- Радно** – рядно, домоткана «ковдра».
- Радюга, радюжчина** – зношене рядно.
- Рандюх** – спідниця з тканого сукна, переважно в кольорах.
- Раяти** – давати пораду.
- Ракушки** – пересування людини на четвереньках.
- Рало** – гілляка.
- Ранишний, ранешній** – виготовлена зранку їжа, видосне молоко.
- Ранче** – раніше.
- Раняни** – поранений.
- Расина, расок, риска** – росток, що виліз з насінини, картоплі, землі (картопля порасилась).
- Рапуха** – жаба-ропуха.
- Ратай** – орач.
- Рахманний** – ласкава тварина.
- Рашка** – великий дерев'яний посуд для помий, змішування корму для тварин; голова (зневаж.).
- Рейвах** – крик, галас, безлад.
- Рейкати** – кумкання жаб.
- Рихва** – залізний обідець на дерев'яній ручці ножа, напилка, щоб не кололась.
- Ржєвий, зарживляний** – іржавий.
- Риг** – риг у тварини; рибальське знаряддя (ріг, топтуха) для ловлі риби на мілководді.
- Рижиць** – крупний пісок.
- Ризиковий** – ризикований.
- Ризон** – те, на що варто зважити.
- Ризуха** – болотяна різуча трава.
- Рімний** – рівний.
- Ринка** – тип чугунної пательні і чашки з ручкою і трьома невеличкими ніжками.
- Рипати, вирипувати** – часто відчиняти і зачиняти двері, які й не риплять і внаслідок цього вихолоджувати хату.
- Рихтувати** – збирати речі, їжу в дорогу.
- Ричєти** – ричати.
- Ришитняк** – гриб.
- Різник** – відрізаний шматок картоплі, сала.
- Ровер** – велосипед.
- Ровець** – рівчак.
- Рогалі** – рогачі для печі.
- Рожни** – дерев'яні вила на два зуби для сіна.
- Розбиратись** – роздягатись.
- Розбити** – побити щось, розміняти гроші на дрібні купюри.
- Розвести** – розвести сорт рослин, плодкових дерев; розлучити подружжя; надурити.
- Розвора** – деталь воза.
- Роздера** – цинічна груба жінка.
- Розора** – неглибока канава між двома ділянками землі.
- Розкльоцати** – розляпати щось рідке.
- Рокувщина** – подія 1 раз на рік.
- Роскоряка** – дуже криве дерево, з кривим гіллям; крива людина.
- Розкішний** – багатий, вгодований.
- Росперти** – розширити щось; дуже погладшати; прокльон (щоб тебе розперло).
- Розкошун** – той хто живе в розкошах.
- Розкудахтатись** – куряче сокотіння після знесення яйця; надмірне розхвалювання чогось; крик.
- Розкудланий, розпелеханий** – з розкуйовдженим нечесаним волоссям.
- Роспорка** – ширінка в штанях; дерев'яна розкаряка.

- Розприндитись** – рознервуватись від зауваги; чогось дуже хотіти і заявляти про це.
Росипатись – розсипати щось; розродитись.
Росоха – роздвоєна підпорка під балкою.
Розтєтий – розрізаний надвоє.
Росчухати – розчесати.
Рочняк – річна тварина.
Рочнік – одноліток.
Рубанка – шріт з дроту; порубане м'ясо з кістками.
Рубель – товста довга жердина, якою притягують на возі сіно, солому; плоский дерев'яний з зубцями (0.6-0.7м x 0.12-0.14м) брус, яким намотане на качалку полотно чи білизну «прасували» - качали; гроші.
Рувнина – рівнина.
Рувня – соціальна, посадова, родинна, майнова рівність чи нерівність.
Рудня – рідня.
Руздво – свято Різдва.
Ружовий – рожевий.
Рукав, рукавець – частина одягу; клин для сиру.
Рурка – грубка.

С

- Саган** – баняк.
Сажавка – невеличкий ставочок для риби, води.
Садільниця – та, котра садить картоплю.
Садовина – дерева в саду.
Сачик – жіночий жакет без утеплення;
Сачок – хитрун який уникає роботи.
Салясувка – квітчаста нарядна хустка.
Саморобка – власноруч зроблена річ.
Самосів – ліс, що насявся сам.
Само собою – зрозуміло.
Сварущий – сварливий.
Сверблик – невелике свердло.
Свижина – свіжина.
Свининець – загорода для утримання свиней; дуже брудна хата.
Свинобой, коляр, колюх, колій – той, хто коле свиней.
Свистун – хто свище; багато обіцяє, та не виконує.
Своя, чорна болєзь – епілепсія.
Селєх – качур.
Сернега, сермяга – верхній двопалий осінньо-зимовий святковий одяг.
Сеїво – оцей, оце.
Сєнди-тенди – ходити без діла.
Сивєнька – козубець з плетеної соломи з якого сівач бере зерно і засіває ниву.
Сидіти – нічого не робити; перебувати в тюрмі; жити у когось; займати посаду.
Сидушка – курка на яйцях; сидіння шофера.
Сило – село.
Симля, симлє, симнє – сім'я.
Синяк – слід від удару; гриб.
Сирець – сиром'ятна шкіра.
Сирівка – цегла, висушена на сонці.
Систричка, систра – сестра.
Сівєрний – північний вітер.
Сідало – де ночують кури.
Сікач – дикий вепр; великий ніж для овочів.
Сінник – великий мішок з сіном на якому сплять.
Скавулити, скімлити – собачі звуки; скигління від образи, болю.
Скакун – трав'яний коник.

Скалка – для розкачування тіста; гострий кусочок чогось під шкірою; в оці.
Скарпетка – шкарпетка.
Скатірка – скатертина.
Скверно, скверний – погано, поганий.
Скідати щось – роздягатись, роззуватись; міняти роги (олень); шкіру (вуж).
Скідка – знижка ціни.
Скіко – скільки.
Скінутись – скластись на покупку; вечерю, допомогу.
Скірка – плівка на молоці.
Скленка – склянка.
Сковзавка – лід на водоймі; гололід.
Сколіти – змерзнути, померти.
Скотина – худоба; погана людина.
Скрент – крутий поворот дороги.
Скрут – собачі фекалії.
Скрабати – шкребти.
Скрутити – звивати щось; перекрутити м'ясо, поламати щось.
Скрутитися – здуріти.
Скульбачитись – зігнутись в дугу.
Скурати – понести покарання.
Слабоватий – заслабкий.
Славно – гарно, добре.
Следзь – оселедець.
Слизнути – зникнути.
Слизота – дуже слизько.
Слипак – сліпень; поганий каганець; лампа для світла; хто погано бачить.
Сліпати – робити щось при поганому освітленні.
Сліпи – очі (зневаж.).
Слідком – назирці.
Слоїк – скляна банка.
Слонце – шапка соняшника.
Слушно – доречно сказано.
Смалити – кабана; курити.
Смудить – сильна спрага.
Смалюх – головешка.
Смальнути – вдарити, вистрілити.
Смаркач, шмаркач, сопливець – малий, куди тобі до парубка.
Смердюха – смердюча комаха; давно немитий.
Смичка – дерев'яний чи залізний загострений гак для висмикування сіна з копиці.
Сміхі – смішні легенди, жарти, анекдоти.
Смилка – чоловіче сім'я.
Собраніє – збори сектантів.
Сокорити, як курка після яйця – швидко і дзвінко говорити.
Супоня – тонкий сиром'ятний ремінець для стягування хомути.
Сорокувка – дошка; цвях 40мм; 40 років життя.
Сосняк – сосновий ліс.
Сотка – міра площі – 0,01га; цвях 100мм; купюра 100 грн.
Спогодилось – розпогодилось.
Спасувка – сорт яблук; піст перед святом Спаса.
Спасунок – порятунок.
Спектись – згоріти на сонці; дуже програти.
Спиж, спіж, спижень – кістковий мозок.
Спинагись – ставати на пальці; підійматись вгору; виходити з хвороби; бідності.
Спуд – низ печі, де випікають хліб; місце під чимось.
Спід – низ чогось; дно.

Спєвкі – зібрання молоді на співи.
Сплєннє – свято Успіння.
Сподоба – те, що сподобалось.
Спомоганнє – дарування молодим.
Спорадити – навести порядок у дворі, хаті.
Справити – відзначити свято; купити щось.
Справни – спритний, гожий.
Справунки – придбання; з'ясування стосунків.
Спрахтікувати – перевірити на придатність.
Сприкрений – впертюх.
Спрунжина – пружина.
Спурно – дружно; завзято.; суперечливо.
Спуст – фуганок.
Срайно – сідниці (зневаж.)
Срач – нужник, туалет.
Стаміци – звідти.
Старайливий, старайонца – дбайливий.
Старець – жебрак.
Старший куди пошлють – різноробочий, «начальник» (жартів.).
Статок, статки – нажите добро.
Стащити сіно – згребти.
Стегняка – стегно забитої свині.
Стежа – розчинені навстіж двері (Розкрив на всю стежу).
Стеринь – стерня.
Стелка – устілка.
Стидотте – великий сором.
Стийка – пристосування, щоб навчити мале стояти.
Стика – стільки.
Стилець – стілець.
Стинутись – здригнутись.
Стиски – утруднене дихання
Стихнути – вгамуватись, замовчати.
Стілечки – от стільки.
Стірка – прання.
Стовпак – насіннєве стебло цибулі, буряка, щавлю.
Стойма – вертикально.
Столець – стілець.
Столик – невеликий стіл з шухлядою.
Столуватись – жити, харчуватись у когось, при комусь.
Столярка – виготовлені вікна, двері.
Стос – складені колоті дрова, дошки, книги.
Сточити – з'єднати два кінці; порита кротом, мишами земля.
Страхополох, страховидло, страхопуд – страшилище.
Страхотте – дуже страшно.
Стрелошник – стрілочник на залізниці.
Стрельба – рушниця.
Стрипак – зношений одяг; дуже старе щось.
Стригун – однорічне лоша.
Стрикчи – стригти.
Стрилка, стрелка – стрілка в годиннику; петля в панчосі, светрі; пагін цибулі.
Стриха – солом'яний дах.
Стрілити – стріляти.
Строцити – поламати щось; з'їсти багато.
Струп – кірка засохлої крові на рані, подряпині.
Стрючок – стрючок; малий.

Студня – колодязь.
Стулейка – пілотка.
Стусан – удар кулаком по спині.
Стягти – зрізати, скосити щось.
Судити – обговорювати чийсь вчинок.
Сукач – пристрій для намотування ниток з клубка на цівку.
Сукати – свічки з воску; 2-3 мотузки чи нитки в одну.
Сукенка – спідниця.
Сунешник, суничник – місце де ростуть суниці.
Суржик – суміш зерен; мовна мішанина.
Сухостоїна – сухостій, всохлі дерева.
Сухоти – хвороба, туберкульоз.
Сучинє – щеня.
Счиститись – після родів теляти.
Сюдаво – якраз сюди.
Сюдою – цією дорогою, стежкою.
Сюдни тут – не чекали, а він тут; не встигла оглянутись, а його нема.
Сьодня – сьогодні.
Сьой, осьой – оцей.
Сьцюх – сечовий міхур свині.

Т

Табаретка – табуретка.
Тайна – таємно.
Так, а так – ствердження: таки так, а не інакше.
Таксувка – легковий автомобіль.
Танина – проталина.
Талірка – тарілка.
Тамика, тамо, тамоно – отам.
Танка – танк.
Таньше, таньо – дешевше, дешево.
Трамok – рамка; дуже худий, кістлявий чоловік.
Тарахтілка – іграшка; дуже балакуча жінка.
Тартак – лісопильний завод; пилорама.
Тато, татусь, таточко – батько.
Тая – ота; жіночий статевий орган.
Та як? – так само як і... .
Тево, отево, мойво, тєсво – оте, отой, оце (Оженився тойово, узяв жінку туйово, посадив її тамово, заглядає тудиво).
Тельбо, тельбатий – великий живіт; череватий.
Тельбухи – нутрощі живота тварини.
Тельбушити – виймати нутрощі; теревити головки соняшника, маку.
Тепера, теперика, теперички – тепер, нині.
Теперішне – свіже, сьогоднішнє.
Теплина – дуже тепло.
Теребити – пташка чистить пір'я.
Терніг – покрівельний матеріал з квадратних пластин, попередник шиферу, дах з них виглядає як луска риби.
Терлиця, терниця – пристрій для первинної обробки конопель, льону.
Темити – розуміти, пам'ятати.
Тибель – дерев'яний кілочок, яким з'єднуються і фіксуються бруси у рівну стіну.
Тик – глиняний тік у клуні для обмолочування зернових.
Тук – топлений свинячий жир.
Тичка – довгий тонкий прут дерева для квасолі, яка в'ється.
Тика – от стільки, не більше.
«Тикати» – говорити на «ти» з незнайомим чи старшим по віку.

Тико – лише, тільки.

Тилько-тилько – ледь-ледь.

Тиконо – щойно, лише.

Тикше – тихіше.

Тилитися – отелитися; довго вирішувати.

Тимнота – темно.

Тинковати – штукатурити.

Типіро – тепер.

Тиснота – тіснява.

Ти совєти – влада 1939-1941рр.

Титирунє – тетериня.

Тицяти – вказувати пальцем, шукати щось, щупати у землі, соломі.

Тичкун – квасоля, що в'ється по тичках.

Тіка – стадо собак, вовків.

Тлумак – клунок.

Тлусся-тлусся – так кличуть корову.

Тлустий, тлуц – жирний чоловік; жир.

Товкач – дерев'яний заокруглений брус, щоб товкти у ступі просо; меншого розміру, щоб м'яти варену картоплю; тупа нетямуща людина.

Токмач – великий пиріг з потовченої з пшоном, квасолею чи горохом картоплі, обліплений тістом чи без нього, підпечений у печі.

Тоє – те, оте.

Тук – жир, смалець.

Топіра, топірчика, топір – тепер.

Торбеха – велика торба.

Торбешник – старцює з торбою.

Торхвисько, торфисько – торфовище.

Трапунок – випадок.

Трахт – широка дорога.

Трачі – ті, хто ріже колоди на бруси, дошки; жаб'ячі пуголовки.

Требувати – вимагати.

Требуха – нутроці тварини.

Тригубище – рибальська снасть.

Трипитина – скипидар.

Тридцятка – дошка 3 см.; жінка 30 літ.

Тріскотень – сильний мороз.

Троха, трохи – трішки.

Троячка – 3 рублі.

Тр-р-р – команда коням зупинитися.

Трубити – сигнал машини; звуки з труби; перемелене мишами зерно; голосний і довгий плач; вовче виття.

Трусити – хитати дерево, щоб опали плоди; витрушувати пилюку; чистити димар; робити обшук.

Трутка – отрута.

Тудаво, тудиго, тудиво – он туди.

Турма – тюрма.

Тутика – тут.

Туфіль – туфля.

Тю-тю-тю – скликання курей.

Тютя – роззява.

Тягти – тягнути.

Туман – тут у значенні короткочасної втрати здатності логічно мислити, орієнтуватися («та циганюка напустила туману і я всі гроші віддала»).

У

Увсений – вівсяний.

Удиритись – вдаритись.

Удружити – зробити послугу; вчинити погано близькому.
Уйма – дуже багато чогось.
Укліпатись – устряти в недобре.
Утравитись – унадитись.
Учкур – шнур для штанів.

Ф

Файка – люлька.
Файно, файний – добре, гарний.
Фаєрка – круг до плити.
Фігли-мігли – обман.
Фоїна – соснина.
Френч – чоловічий піджак.
Фузія – мисливська рушниця.

Х

Хавати – ховати щось; добре їсти.
Хай-но – почекай поки що.
Халабуда – курінь, мала сяка-така хатина або стара.
Халуї – підлиза, слуга.
Халупа – стара невелика хата.
Хамло – груба некультурна людина.
Хамула – неотесана, неповоротка людина.
Хомут – частина кінської збруї, на шию.
Хапун – злий дух, яким лякають дітей («Хапун би тебе вхопив» - прокльон).
Харашій, харашетник – той, хто каструє тварин.
Хащавина – густий ліс.
Хвалодуп – хвалько.
Хватати – вистачати; рвучко братись за щось.
Хваткий – беручкий до роботи.
Хвигура – знак на в'їзді в село, на роздоріжжі у вигляді хреста.
Хвижа – сніговій із сильним вітром.
Хвойда – розпусна жінка.
Хвойовий – сосновий.
Хворовитий, хірний – хворобливий.
Хєлий – миршавий, знеможений.
Хіна – ліки від малярії жовтого кольору.
Хитромудрий, хитрожопий, хитрунчик, хітьор – підступно хитрий.
Хижка – легка прибудова до будівлі, здебільшого стіни і дах з соломи.
Хлопче – хлопчина.
Хітрувати – словесними маневрами замаскувати мету.
Хленути – ковтнути води спраглому, знесиленому.
Хлист – зрізане дерево без гілок.
Хлюст – пронира.
Хлистати – жадібно їсти; бити ременем.
Хлоп – чоловік; звук від удару.
Хлопак – хлопець.
Хляпа, хляпанина – негода з дощем; розкисла дорога.
Хмілячка – похмілля.
Хмурно – похмура погода.
Хникало – дитина, яка весь час ниє, щось просить.
Ходаки – саморобне взуття типу калош; люди, які прийшли здалеку з якоюсь метою.
Ходи – мишачі, лисячі нори.
Ходики – маятниковий настільний годинник з ланцюжком і гирею.
Ходнік – доріжка на підлогу.

Ходня – ходіння за чимось, що зайняла багато часу.
Холоднеча, холодіна, холодрига – холодно.
Хопить – досить.
Хоріще – гарніше.
Хороми – гарна хата, двір з будівлями.
Хороство – гарнота.
Хорошизний – дуже гарний.
Хорошун, хорошуха – гарний чоловік, гарна жінка.
Храпи – ніздрі (знев.).
Храсток – хрящ.
Хребесниця – хребет.
Хресна, хрещена, хрещона, хресний, хрещаний – хресні мати, батько.
Хлубуснути – шубовснути у воду.
Хуже, хужсй – гірше.
Хукати, дмухати – зігрівати диханням руки; охолоджувати надто гаряче.
Холєви – халяви чобіт.
Хвура – навантажений віз.
Хурманка, фурманка – віз, на якому їдуть люди.
Хустє – білизна до прання.
Хутко, хутенько – швидко.
Хутор – хутір.

Ц

Цаль, цалювка – міра товщини – 2,54см; дошка з цією товщиною.
Цапати, лапати – мацати, ловити.
Цвєх, цвєшок – гвіздок.
Цвіркати – струменем води обливати (з рота теж); без поваги до старшого нахабно йому говорити, сваритись.
Цабе – команда для запряжених биків; чванлива людина при посаді (велике цабе).
Цебрик, цебер, цеберко – велика посудина з клепок, де змішують і готують корм для тварин; менша посудина.
Цегловий – з цегли будинок.
Целитись – прицілюватись.
Цепка – ланцюжок.
Цепом – іти широкою смугою.
Церемінна, церемонний – задаваки, горді.
Цє – це.
Цибук – люлька.
Цвічити – бити коня, людину.
Центиметр – сантиметр.
Цибатий – довгоногий.
Цидилок – металевий чи тканинний цідилок для молока.
Цималий – чималий.
Цімус – найсмачніше в їжі.
Цинуватись – торг за ціну.
Ципилє – курча.
Ципок – щабель драбини.
Цюровати – штопати.
Цицьки – жіночі перса; дійки корови.
Цицата – жінка з великими персами.
Цівка – трубка з бузини, на яку намотували пряжу.
Цікаве – допитливе дитя.
Цюкерок, цукерка – цукерка.
Цілушка, поцілуйок – зрізаний край буханця.
Ціп-ціп-ціп! – скликання курчат.

Ціха – великий мішок, напханий сіном для спання, «матрас».
Цокатись – битись крашанками; торкатись чарками при тостах.
Цюди – сюди.
Цьоє – оце.
Цюрпалок – кусок дошки, дерева.
Цяво – оце.
Цяця – іграшка; гарна дитина; гонорова жінка.
Цєвкати – докір слабшого сильнішому.
Цьойо, цьой – оцей.
Цьось-цьось-цьось – кликати коня.

Ч

Чавух – щавель, щавлюховий борщ.
Чогун, чигун – баняк.
Чорнушка, чернушка – кмин.
Чирнястий – темно-червоний.
Часничина – головка часнику.
Чєхнути – згасати (вогось, здоров'я).
Чача – квітка (дит.).
Чверити – бешкетувати.
Чвєртка – посуд з клепок на 25 кг борошна.
Чєлядь – члени сім'ї, родини; стадо корів, отара овець; гурт дітей.
Чємергєс – самогон.
Чєрвити – відкласти яєчка маткою бджіл; мухою на м'ясі.
Чєреда – стадо корів.
Чєрєп'яний – глиняний посуд.
Чєрєпок – шматок цього посуду; голова.
Чєрєт – очерет.
Чвиргонути – різонути ножем; втекти.
Чєриз – через.
Чєрінь – основа печі на якій печуть хліб; зверху на печі, де сплять.
Чиргикати – пиляти тупою пилкою.
Чєртити – креслити.
Чєсатись – чухатись об щось; розчісувати довге волосся.
Чєтвєртуха – j десятини; j літри.
Чєшка – чашка, невелика миска.
Чивєндити – хворіти довго (знев).
Чивинди-чивинди – ходьба кульгавого (знев.).
Чєд – чад.
Чикатись – неумовляти («Я з тобою не буду чикатись»)
Чиколодок – суглоб пальця.
Чинити – чесати прядиво; начиняти ковбаси; вчиняти якусь дію («чинити добро»)
Чиноватний – вид полотна.
Чирікати – спів пташки; розмовляти (знев.).
Чиринок – ручка лопати, сапи.
Чисальниці – жінки, які готують льон для прядива.
Чистити – вичищати щось; ваксувати взуття; обрубувати стовбур зрізаного дерева, сухі гілки в саду; каструвати коня, кабана.
Чистьоха – господиня, яка любить чистоту.
Чихотка – туберкульоз.
Чіс, чоса, соша, шоса – шосе.
Чмуд – чад; захмеління в голові.
Чим би й ні? – Авжеж, аякже, так.
Чорт відь де – хто зна де.
Чубок – верх дерева.

Чувал – великий мішок з вантажем.
Чудиса – чудеса.
Чудни, чуднуватий – дивак: щось каже чи робить не так.
Чуні – глибокі калоші, в т. ч. саморобні.
Чустрити – давати наганяй.
Чутьки – трошки.
Чухратись – чухатись об щось; щось треться об щось.

Ш

Шалік – шарф.
Шалівка – тонкі дошки, якими оббивають хати для краси і утеплення.
Шамкати – стареча невиразна розмова, говорити погано.
Шапка – головний убір; сніп на верху полукіпка.
Шарити – шукати, обшукувати.
Шафина – невелика шафа.
Шмалько – влучно, різко, хльостко стріляти, бити.
Шмулети – терти щось чимось, пиляти тупою пилкою.
Шнирити, шнярити – шукати щось дуже.
Шнуркувати – ходити один за другим, щось видивляться.
Шо? – що?
Шолота – базікало.
Шото – щось.
Шо шо? – що,що?
Шпори – зашпори, заморозь в пальцях; оговтатись від небезпеки, осміліти (шпари відійшли).
Шпора, шпарини – щілина.
Шпаркий – швидкий, сильний; морозний
Шпарко – швидко і доладно.
Шпацір – прогулянка.
Шпацірувати – не працювати, ходити без діла виключно.
Шпирка – кусок сала.
Шпичка, шпичак – рожен.
Шпонька – запонка для рукава (чол.).
Шрубстак – лежача на гвинту для затискування деталей.
Шпроц, sproц – рогатка.
Штир – загострений металевий прут.
Штиройка – оцінка в школі «4».
Штик – на довжину лопати.
Штомпель – деталь у прядці.
Штрапувка – страхування майна.
Штукар – фокусник, жартівник.
Штунда – сектант.
Штурпаки – рештки, пеньки кукурудзи.
Шувар – осока.
Шуга – льодохід.
Шудрата – кучерява.
Шулек – шуліка; капуста з погано сформованою головкою.
Шульга – лівша, все робить лівою рукою.
Шутка – ягнятко.
Шуткувати – жартувати.
Шушварок – зсохле, підгоріле, згоріле («згорів на шушворок»)
Швагер, швагриха – чоловік сестри; дружина брата.
Швайка – металевий стрижень для коління свині.
Швендя, швендявка – хто ходить по селу без діла.
Швирнути, швиргонути – кинути камінь; втекти.
Шибер, люхти – перекриття для диму в димоході, що в хаті.

Шелепа – невиразна вимова.

Шелепати – говорити нерозбірливо.

Шерепати – мислити логічно.

Шерепа – товста неповоротка жінка.

Шманделок – змилок, кусочок мила.

Шмультатись – вертатись в постелі.

Шибко, шибкий – швидко, швидкий.

Шиндить, шиндити – непосидючість, кривити губи від невдоволення.

Шашіль – деревний черв'як, що точить деревину.

Шиптун, шиптуха – той, хто лікує за допомогою слів.

Шириною – завширшки.

Шитик – ремінь, пояс для штанів.

Шихований – стрункий, гарної постави.

Шихувати – готуватись до чогось; позбирати розсіпане і скласти акуратно; пощастити у чомусь; почистити добре.

Шкарваток – обірвані шматки чогось.

Шкелік – маленька пляшка 100 – 150 гр; скляночка.

Шкарбун – стоптаний черевик; старий чоловік.

Шкварити – смажити сало; їхати, бігти дуже швидко.

Шкелко – скло газової лампи.

Шкірта – скирта.

Шкода – жаль, збитки.

Шкодливий, шкідник – хто завдає шкоди; тварині, людині.

Шкодовати – жаліти людину; шанувати; бути жадібним до людей; не давати пожегтів.

Шкрептаний, ошкрептаний – кабан, якого після смаління ошкребли; брудна людина.

Шкрибати – шкребти по чомусь.

Шкумиль – зробити жартівливі витівки (вдерти шкумиля).

Шкура – шкіра; продажна людина.

Шля – частина упряжі кінної.

Шлєга – великий дерев'яний молот для забивання дерев'яних кілків у землю.

Шльондра – розпущена жінка, лінива, яка ходить без діла.

Шмалець – смалець, жир.

Шмарівка – мастило для воза.

Шмаровоз – брудна, виляпана в бруді людина, дитина.

Шмат – багато чогось.

Шмата – старе ганчіря, шмаття.

Щ

Щавей, щавух, щавлюх – щавель.

Щадити – берегти.

Щенюк – собача; мала дитина.

Щирек – чиряк.

Щит – верх стріхи.

Щитина – щетина кабана.

Щіпанка – зварена страва з рваного тіста.

Щіпавка – щіпавка, комаха, що має видовжене плоске тіло з недорозвиненими придатками у вигляді кліщів на задній частині черевця.

Щіпка – міра солі в пальцях.

Щупкий – худорлявий.

Щуритись – мружитись.

Щучка – невелика щука.

Ю

Юд – спокуса.

Юда – погана підла людина, зрадник.

Юдити – підбурювати.

Юзом – сунутись навскіс, падати боком, обличчям униз.

Юркий – вертлявий, спритний.

Юрок – для в'язання перевесла на снопках; рогате пристосування для підтримання нитки, коли мотають її з мотка в клубок; обрядова булка, яку на Юр'я несуть в поле подивитись, чи сховається в житі.

Юстро – дзеркало.

Юхти, люхти – перекриття димоходу в хаті.

Юхт – шкіра з яловичини, юхтові чоботи.

Юшити – тече дуже кров.

Юшка – суп з картоплі, риби, узвар.

Я

Яблико – яблуко.

Явур – явір; дитяча гра.

Янчати – скімлити.

Ягудник, ягуда – ягідник, ягода.

Ягрус – агрус.

Ядна – смачна, соковита трава.

Ядро – камінчик з вишні, насіння соняшника.

Ядра – чоловічі сім'яники.

Ядушливий – хворий астмою.

Ясниця – яєчня.

Язда – їзда.

Язичок – у ротовій порожнині; деталь взуття під шнурівками; здатність когось гостро говорити (мати язичок).

Яйця – пташині; деталь ткацького верстата; чоловічі статеві органи.

Як той казав – посилення на невідомого.

Як-як? – перепитування: Як-як ти сказав?

Яловець – ялівець.

Ялова – корова, яка рік не мала теляти; поле незасіяне чи може не родить.

Ялівка – телиця, яка немає теляти; жінка, яка не може народити.

Янчєти – пищати, скімлити.

Ярина – ярі зернові.

Яркі – дуже гострий ніж, сокира з доброї сталі.

Ярмо – дерев'яний нашійник для волів.

Ясеньовий – виріб з ясену.

Ясік – невелика вишита подушечка.

Ясла – жолоб, корито для годівлі великої рогатої худоби; годівниця з драбиною для диких звірів, травоїдних.

Ясла – ясна у роті.

Ясинець – прозорий гладкий лід, який лише замерз.

Ятрити – зачіпати рану.

Ячминисько, ячмисько – поле після ячменю.

Ячниця – ячна солома.

Андрій БОНДАРЧУК (Луцьк)

НАРОДНЕ РЕДАГУВАННЯ ІМЕН ЗЕМЛЯКІВ

Анастасія – Настя; Агафія – Гапка; Агрипина – Грипа; Антоніна – Тоня; Аполон – Ополоній; Ананій – Ананьо; Бенедикт – Бенедьо; Варвара – Варка; Василина – Васька; Горпина – Груня; Дарія – Дарка; Домна – Домка; Євгенія – Югиня; Єлизвета – Лисовета; Єфросинія – Фросина, Пріська; Євлампія – Лампія; Євтихій – Ївтух, Явтух; Зінаїда – Зінька; Іон – Йон; Ісаак – Сак; Ірина – Ярина; Калістрат – Калістран; Килина – Кулина; Кіндрат – Кундрат; Лариса – Яриса; Ликера –

Луцька; **Митрофан** – Митрохван; **Марія** – Манька; **Марта** – Мартоха; **Меланія** – Мелашка; **Матрона** – Мотруна, Мотя; **Дарка** – Дарка; **Оксана** – Оксеня; **Олександра** – Шура; **Парасковія** – Параска; **Павлина** – Павлина; **Платон** – Плятон; **Пелагея** – Палашка; **Полікарп** – Полікар; **Родіон** – Радівон; **Степанида** – Степка; **Стефанія** – Стефка; **Уляна** – Вуля, Уля; **Феонія** – Февронія, Хаврошка; **Филимон** – Талимін, Філімон; **Хрисанф** – Крисан; **Юхимія** – Юхимка.

Як бачимо, мої земляки по своєму редагували імена, які при хрещенні надавав священник. Для вимови вони їх спрощували. Однак немало імен набирали цікавості:

Андрій – Андрійцьо; **Іван** – Іванцьо; **Василь** – Васілько; **Федір** – Федорцьо; **Юхим** – Юхимцьо; **Мина** – Минцьо; **Кирило** – Кирильцьо; **Гнат** – Гнатко; **Дем'ян** – Дьома; **Купрій** – Купрійко; **Денис** – Дениско; **Домна** – Домка; **Параска** – Параня; **Родіон** – Родівонко.

Деякі - навпаки:

Терентій – Терех; **Марта** – Мартоха; **Степан** – Степанюра; **Явдошка** – Явдоха.

Андрій БОНДАРЧУК (Луцьк)

А ВСЕ ПОЧАЛОСЯ З СІМ'Ї

У Сереховичах, навпроти будинку культури і церкви незабаром відкриється культурна композиція «Сім'я».

Ідея, тема пам'ятника належить Андрію Бондарчуку, уродженцю Серехович, народному депутатові України І скликання, письменнику, журналісту, Почесному громадянину Волині, Почесному громадянину Луцька, громадському діячеві. Творчо реалізувати ідею допомогли фахівці Львова.

– Цей задум я виношував давно, – казав Андрій Іванович, – здається, культурних аналогів йому в Україні нема. Хотів увіковічнити пам'ять своїх земляків – засновників села, наших далеких пращурів,



Скульптурна композиція «Сім'я».

наших батьків, матерів, родичів, які зберегли село, примножували його красу, творили його історію. А оскільки кожен населений пункт, його розвиток починається з сім'ї, то й народилася тема цього пам'ятника «Сім'я». Це буде моїм подарунком односельчанам, рідній землі на якій я виріс, яка дала мені путівку в життя. Він підкреслює вічність людського буття: сьогоднішні молоді люди, які підрастають нам на зміну, теж стануть батьками.

Пам'ятник виготовляється у Львові. Автор – молодий, талановитий скульптор Олег Коваль, уродженець смт. Млинів Рівненської області, випускник Львівської Національної академії мистецтв. Це його дипломна робота, яка одержала високу оцінку державної комісії. Керівник – академік, професор Володимир Одрехівський. Матеріал зовні – кована мідь, серцевина – бетон. Висота пам'ятника без п'єдесталу – 265 см. Виготовлення таких композиційних скульптур – складний і дороговартісний процес. Тож для його реалізації після скульптора ще доклали рук і таланту, форматор Андрій Голдій, а особливо досвідчений фахівець Роман Терех. Він «одягає» в творче обличчя, композиційні фігури, тобто творіння скульптора, у металеві шати – мідь чи бронзу. А проект п'єдесталу і майданчика для скульптурної композиції виконав той же Олег Коваль і досвідчений архітектор із Луцька, він же автор нездійсненого проекту Музей волинського самоврядування, що міг бути в селі, Віктор Семенюк. Пам'ятник разом з Музеєм стануть окрасою села, новими пунктами туристичного маршруту. Обидва об'єкти споруджуються за особисті «чисті» - пенсійні збереження нашого земляка. Він не займається ні бізнесом, ні підприємництвом. Хтось будує бари, палаци, а хтось музеї, пам'ятники...

Андрій БОЯРЧУК (Луцьк)

ПАРАФІЯ ТА СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІ С. СЕРЕХОВИЧІ КОВЕЛЬСЬКОГО ПОВІТУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – 30-х рр. XIX ст.

Після третього поділу Речі Посполитої 1795 р. Волинь увійшла до складу Російської імперії. Паралельно з утвердженням нової політико-адміністративної системи йшло формування церковно-адміністративної структури Православної Церкви. 13 квітня 1793 р. була заснована православна «Мінська, Ізяславська і Брацлавська» єпархія, до складу якої мали входити і волинські парафії [11]. Управління нею доручили єпископу, коад'ютору Київської митрополії Віктору Садковському, возвівши його в сан архієпископа. До цього В. Садковський був єдиним православним єпископом в Речі Посполитій, котрий керував Переяславсько-Бориспільською єпархією [1, 4].

Інтенсивний процес навернення уніатів на православ'я привів до збільшення православних парафій, тому 12 квітня 1795 р. було відкрито Житомирську вікарну кафедру. Правлячим архієреєм новоутвореної єпархії призначили одного із найближчих помічників Віктора Садковського – вікарного єпископа Варлаама Шишацького. 16 жовтня 1799 р. Житомирська єпархія отримала самостійність в управлінні і стала називатися Волинсько-Житомирською [9, 13].

Зміни у релігійному житті Волині наприкінці XVIII ст. не оминули с. Сереховичі, яке після входження до складу Російської імперії перебувало у складі Ковельського повіту Ізяславського намісництва, переіменованого у 1796 р. у Волинську губернію [10].

У 1797 р. церква св. великомучениці Параскеви у Сереховичах (побудована в XVI ст.) [13] перейшла з унії на православ'я. У клірових відомостях церков Ковельського повіту за цей рік храм у цьому селі описується як дерев'яний, придатний для проведення богослужінь. До парафії відносилось 138 сереховицьких дворів (794 особи), а також сіл Буцинь 162 двори (817 осіб), Грабів та Божя Воля. Духовні треби парафіянам, яких налічувалося більше двох тисяч, надавав священник Лука Іванович Ржевуський, рукопокладений у 1796 р. вікарним єпископом Житомирським Варлаамом Шишацьким. Він користувався церковним земельним фондушем: поля було «на 60 днів оранки у всі три руки», сіножатеї – на 48 косарів [2].

Через 10 років Сереховицька парафія стала меншою: Буцинь уже не відносився, а лише Грабів із 67 дворами (387 осіб) та Божя Воля всього 11 дворів, 56 осіб, а священником був Йоанн Данилович Малеванський, рукопокладений єпископом Волинсько-Житомирським Варлаамом у 1797 р. [3].

За розпорядженням консисторії Волинсько-Житомирської єпархії у 1806 р. парафіяльні священники подали описи своїх церков. Такий опис зробив також О. Й. Малеванський. Єпархіальне правління прагнуло знати ситуацію у парафіях, які недавно переходили з унії на православ'я.

У описі Сереховицької святині містяться відомості про стан церковної будівлі, дзвіниці, будинку священника; лічене церковне начиння (чаші, келихи, хоругви, ікони); складено список церковних книг;

подано огляд церковного фондушу (скільки було орної землі, луків, пасовищ).

Клірові відомості Ковельського повіту за 1818 р. свідчать, що на парафії в Сереховичах знаходився зять І. Малеванського – отець Йоанн Йосипович Дашковський. Він навчався у Волинській духовній семінарії, був рукопокладений єпископом Волинсько-Житомирським Даниїлом Паттоком-Михайлевським (Мірдамським), з 1811 р. працював у парафії як вікарій. Самостійним священником став у 1817 р. Священик мав біля своєї хати ділянку городу «на 3 дні оранки у всі три руки», поля «на 42 дні оранки у всі три руки» і кілька сіножатей: в урочищах Пастовне на 12 косарів, за Шостаками на 9 косарів, у Тростянці Болотній на 10 косарів. Власником Серехович був князь Дмитро Четвертинський [4].

У 1820-х роках церква св. великомучениці Параскеви залишалася дерев'яною. Мало змінилася також і садиба священника, тільки у 1826 р. о. Й. Дашковський побудував клуню із комірчиною, а за нею, загорожу для худоби [6].

1837 р. сереховицька святиня потребувала ремонту, а дзвіниця уже була накрита дахом. Благочинний Йоанн Дашковський в 1830 р. був нагороджений набедренником «во уважение долговременной службы в благочиннической должности», а у 1835 р. – скуфією. Функції пономаря виконував Гнат Григорович Данилович «чтения и пеня нехудого», який «катехизм хорошо знал, священной же истории не знал» [7]. Свого часу він навчався у Ковельському парафіяльному училищі [5] відкритому 9 лютого 1819 р. [12]. У парафії налічувалося 225 сереховицьких селян землевласника Матвія Сімовського, 195 Йосипа Пуликовського, 129 Черневського, 183 Водецького, 200 Йоанни Лашевської; 356 Красицького, 28 Леона Соколовського, 22 Четвертинської з с. Грабів; 107 Мартина Енджіовського з с. Божа Воля; всього 1445 парафіян (182 двори) [8].

Отже, наприкінці XVIII – 30-х рр. XIX ст. парафія церкви св. великомучениці Параскеви об'єднувала не тільки сереховицьких селян, але й мешканців з прилеглих сіл. Культова будівля перебувала у доброму стані, забезпечена була церковним начинням. Упродовж розглядуваного періоду на парафії змінилося три священнослужителі, останній з яких Йоанн Дашковський за тривалу і старанну службу був відзначений двома церковними нагородами.

ДОКУМЕНТ

25 серпня 1806 р. Опис церкви села Сереховичі

Опись церкви святой великомученицы Параскевии, состоящей в повете Ковельском, в селе Сераховичах, и всего вне и внутрь ея находящагося к ней принадлежащаго, деланная 1806 года августа 25 дня

Церковь деревянная и на деревянном основании построена, старая, но еще крепкая, только в крышке подчинки требующая, высота из двадцать, длина в двадцать четыре, широка в 11 аршин, три имеется куполы и столько же разделов – один по мере церкви, олттарь, огражена деревом.

Протоиерей Иоанн Малеванский [подпись]

Ктитор – Фома Шимончук [подпись]

Братчики – Корнило Дзюбань [подпись]

Сава Шостак [подпись]

Цминтарь

Цминтарь долгою на сорок, шириною на двадцать сажней, огорожен парканом, растет на нем одно большое липовое дерево, находится также большой деревянный высотой в девятнадцать аршин крест.

Колокольня

Колокольня от церкви на аршин 5 четырёхугольником, построена вышиною в 19 аршин, широтою и долгою в 10; внутри себя имеет комор две, одна внизу, другая на горе, на верху же под крышкою колоколы.

Колокололы

1-й колокол величины посредственной, изображения имеет из одной стороны Распятія, с другой – Богоматерь, на верху написано: *Sit nomen domini benedictum te cir B. W. 1698.*

2-й колокол меньше сего, новый, без изображений, на верху написано: *Magnificur amina mea Domini.*

3-й колокол в половине сего без изображений, но там, где имело быть изображение, написано: *Crispninus behme anno 1744,* на верху же написано: *Sit nomen Domini benedictum me te cir [...]. Anno. 1744.*

4-й колокол такой же величины с изображениями на четырёх сторонах, из коих на первой изображение: два лица, одно держит в руке скипетр, другое шпагу, в круге их написано: *Tax cujusticia fora, templa et rura coronat,* на второй: два лица и во круге их написано: *Felix terra, fides pictas, lex, juneta triumpha [...],* на

четвертой изображено: чаша, копие, [...] и в середине по немецку написано. На верху же сего колокола написано: *Sit nomen domini benedictum me te sig [...]. Anno. 1744.*

5-й меньше сих четвертью, без всяких изображений и никакой не имеет надписи ни пометки когда вылитый.

В церкви нет маленьких колокольчиков.

Рызы

1. Рызы белые гранитурные цветом серебрянным из цветами серебрянными и шелковими, со всем прибором.

2. Рызы гранитурные зеленые с разными шелковыми цветами, со всем прибором.

3. Рызы гранитурные розовые без прибора.

4. Адамашковые рызы цветом желтые с епатрахилем.

5. Рызы таковы же без всего.

6. Рызы цыдоцовые с [...] с епитрахилем и поручами.

7. Черные комлиотные без прибора, старые.

Подрызники

Дияконский стихирь адамашковый цвета кофейного, серебрянным прозументом обложеный, с орарем и поручами, всемилоствейше церкви жалован.

Один подрызник холста голандского.

Десять подрызников простого холста.

Завесы и другия утвари церковныя

Катапетизма тафтяная цвета лазурнаго вверху с прозументом серебрянным. Завес тафты красной – три. Завеса гранитурная розового цвета – одна. Завеса тафтяная желтая. Завеса разноцветная адамашковая – одна. Завеса красная адамашковая – одна. Завеса тафтяная желтая – одна. Завеса белая атласовая – одна. Завес с красных адамашковых платков – две. Завеса с бумажного жолтаго платка – одна. Завеса кандебурная – одна. Завеса калманковая синяя – одна. Завеса цыцовая белая с красными цветами. Хоругов тафты желтой посредине с крестом тафтяным цвета лазурнаго – одна. Хоругов сукна краснаго посредине с иконою Богоматери. Хоругов другая таковая же. Хоругов камлиотная розоваго с суконного посредине [с изображением] великомученицы Параскевии. Хоругов камлиотная зел[е]ная посредине с иконою Страдания Господня одна.

Сосуды, с[е]ребро и прочая утвари церковныя с металла деланныя

Кивот для хранения святых таин серебрянный, с[е]ребра подлаго внутр[и] и снаруж[и], по некоторых местах вызолоченный один. Кивот друг[о]й образцем униацким таков[о]го же серебра позолочен с одной стороны, и с другой по некоторых местах [весом] 2 фунта 20 лот, [ценой] 40 руб. Чаша серебрянная таков[о]го же серебра внутр[и] и снаруж[и] нисколько позолочена. Чаша другая таковая же. Д[и]скос с подножением подлаго серебра сверху позолоченный [весом] 17 лот, [ценой] 7 руб. Д[и]скос без подножия серебрянный таков[о]го же серебра позолоченный. Звезда серебрянная позолоченная серебра таков[о]го же. Ложица серебрянная серебра подлаго позолоченна. Крест серебряный серебра таков[о]го же по некоторых местах позолоченный [весом] 2 фунта 16 лот, [ценой] 33 руб. Крест оловянный [весом] 2 фунта. Крест свинцов[ы]й [весом] 7 фунтов. Подсвечников оловяных – шесть, весом по три фунта один. Подсвечников оловяных – два, весом один по два фунта. Подсвечников оловяных – два, весом по пол фунта один, [ценой] 16 руб. Подсвечников желтой меди – четыре, весом один восем лот, [ценой] 8 руб. Лампада оловяная висящая [весом] 15 фунтов 20 лот, [ценой] 16 руб. Подсвечник желтой меди на 6 свечей, висящий посред церкви. Венцов серебрянных на разных иконах – 13. На местной иконе Богоматери венцов серебрянных позолоченных – два. На иконе Спасителя венец серебрянный позолоченный – один. Привесок к разным иконам серебрянных – тринадцать. Дароносица для ношения таин до больных серебрянная внутри позолоченная. Сосудов для хранения святого мира подвойных оловяных – два. Сосудец маленький оловянный на воду. Сосудец медный на воду – один. Кадильниц желтой меди – две. Блюдо оловяное небольшое – одно. Сосудец жестяный для хранения кадила.

Книги

Евангелие печати львовской вокруг обложенное серебром, по некоторых местах позолочено, серебро же подлое – в лист. Трефологион печати почаевской – в лист. Апостол печати львовской – в лист. Октоих печати львовской – в лист. Триодей две печати львовской – одна постна, другая цветна, в лист. Псалтырей тиснения почаевского – две, в четвертку. Псалтырь печати львовской – одна, в четвертку. Служебник издания виленского – в лист. Служебник издания почаевского – в лист. Ирмолой писанный – в лист. Часослов печати почаевской – в лист. Общая минея печати почаевской – в лист. Треник издания

почаевского и друг[о]й издания львовского – в осмуху. Книга Беседы на Иоанна Богослова печати московской – в лист. Книга Проповеди Калисты – в лист. Книж[и]ц панахидных – три. Благодарственного моления книжица – 1.

Священно- и церковнослужительские дома и прочие строения

Дом священнический величины посредственной, деревянный, покоев имеет в себе три и пекарню, огорожен оплотом. При том построены две коморки для хранения хозяйственных вещей. От дома в разстоянии небольшому хлев небольш[о]й. В разстоянии на сажней 30 – стодола небольшая и при ней хлевы для скота, четырехугольником построены. Все сии строения уже старые и подчинки или, лучше сказать, переделки требуют.

Земля пахотная и сенокосная

В огороде, на коим находится показанный священнический дом и другие строения, земли пахотной – на 2 дня и сенокосной – на три косаря. Пастовен над озерами – на дв[е]надцать косарей. Волока над Буцинем – на шесть дней; волока Михновска – на пять дней. При ней сенокоса под названием Тростянка – на десять косарей; Андрейха – на шесть дней; Осики – на четыре дня, там же сенокосу – на четыре косаря; Дуплище – на 1 день; Давидовщина – на 5 дней; Бичича¹ – на 3 дня; Кривое дерево – на два дня; Узкое – на два дня; Симоновщина – на три дня; Чернуха – на четыре дня; при оной сенокос – на четыре косаря; клин в Глинищах – на четыре дня; при оном сенокоса – на два косаря; в Шостаках – на два дня; Рыжковщина – на два дня, там же сенокоса – на два косаря. При той же земле пахотной в Шостаках сенокоса – на 10 косарей. Колдовитица – на 2 косаря. На Потоках – на три дня. Всего пахотной [земли] – на 54 дня, сенокосной – на 48 косарей.

Документы и прочие бумаги

Описание церкви, деланное м[и]трополитом Львом Кишкою² во время посещения церковей 1723 года, где оные все угодия описаны; документы же, одни чрез частые перемены священников, другие же во время присоединения к грековосточной церкви затрачены. Книги метричныя рождений, крещений, бракосочетаний и умерших, записанные от времени присоединения к грековосточной церкви, находятся. Росписи исповедные, шнуровая книга, книга старая приходов и расходов церковных имеется. Документ, данный от помещика господина Чацкого с дозволением сытить мед братчикам на праздник для прибыли воска.

В сей книге перенумерованных за скрепою шнуром и печатью тридцать четыре листа.

Иерей Феодор Б[а]р[и]лович

Иерей Венедикт Малеванский

Писарь Иван Пинькевич

Ковельское духовное правление, г. Ковель. Описание церкви села Серахович. Державний архів Волинської області, ф., 362, оп. 1, спр. 17, арк. 1–19. Оригінал.

1. Боярчук А. Православні та унійні парафії Луцького повіту наприкінці XVIII ст. / А. Боярчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки: Історичні науки / редкол.: С. В. Гаврилюк [та ін.]. – Луцьк, 2014. – 200 с.

¹ Церковною землею в урочищах Андрейха і Бичича, згаданими в документі 1806 р., користувалися сереховицькі священники ще з XVII ст. У генеральній візитації церкви св. великомучениці Параскеви за 1696 р. вказано, що місцевий священнослужитель Матеуш Шалюха мав землю біля гори Андрієвої на 5 несухойжських чвертей і таку ж кількість сіножатей в урочищі Бичичах. див.: Гіль А., Скоциляс І. Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII – початку XVIII століть: Книга протоколів та окремі описи / А. Гіль, І. Скоциляс. – Львів; Люблін, 2012. – СХХХVIII. – С. 195.

² Лев (Леон) II Кишка (1668–1728) – митрополит Київський і Галицький Унійної Церкви. Народився в Ковелі; у двадцятилітньому віці вступив до чернечого Ордена василіан. Здобув у Римі блискучу богословську освіту, отримавши 1693 р. ступінь доктора теології. Повернувшись на батьківщину, деякий час викладав у василіанській школі Володимира, потому обраний архімандритом Супрасльського Свято-Благовіщенського монастиря, з 1711 р. – єпископ Володимирський і Берестейський. Посівиши в 1713 р. кафедру унійного митрополита Київського і Галицького, владика зарекомендував себе переконаним прибічником зближення Унійної та Римо-Католицької Церков. див.: Митрополит Київський Лев Кишка. Україна – історія великого народу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.Litopys.com.ua/encyclopedia/viznachn-storichn-postat-chas-v-vazhkih-viprobuvan/mit-ropolit-ki-vskiy-lev-k-shka/>

2. *Державний архів Волинської області, Ф., 35, оп. 5, спр. 89, арк. 42.*
3. *Там само, спр. 99, арк. 59*
4. *Там само, спр. 108, арк. 29.*
5. *Там само, спр. 117, арк. 15.*
6. *Там само, спр. 117, арк. 15 зв.*
7. *Там само, спр. 124, арк. 44.*
8. *Там само, спр. 124, арк. 44 зв.*
9. *Жилюк С.І. Російська православна церква на Волині: 1793–1917 рр. / С. І. Жилюк. – Жт.: Журфонд, 1996. – 174 с.*
10. *Об учреждении Волынской и Подольской губерний первой из 13 а последней из 12 уездов // Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. СПб.: тип. 2 Отделения Собственной е. и. в. канцелярии, 1789–31 октября 1796 г., 1830 – Т. XXIII. – № 17. 352. – С. – 727.*
11. *Об учреждении Епархий в новоприобретенных от Польши Областях. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое. СПб.: тип. 2 Отделения Собственной е. и. в. канцелярии, 1789–31 октября 1796 г., 1830 – Т. XXIII. – № 17. 113. – С. – 419.*
12. *Рожко В.С. Духовні училища на Волині в XIX–поч. XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://istvolyn.info/index.php?Option=com_content &view= article &id =267:—xix—&catid=26](http://istvolyn.info/index.php?Option=com_content&view=article&id=267:—xix—&catid=26).*
13. *Теодорович М. И. Волинь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и др. отношениях: ист.-стат. описание церквей и приходов Волин. епархии / М. И. Теодорович. Т. V: Ковельский уезд. – Почаев, тип. Почаево-Успенския Лаври, 1903. – 577 с.*

Вікторія ГАРКАВА (ЛІТВІНЧУК) (с. Сереховичі)

ЛІТВІНЧУКИ, ЯК ДИНАСТІЯ ОСВІТЯН

Рід Літвінчуків дав з поміж односельців, вочевидь, найбільше дипломованих спеціалістів, переважно освітян. Ця престижна професія в селі здавна вважалась поважною і авторитетною. Вчитель, лікар, священник – цей триумвірат був у кожному селі його інтелектуальним обличчям. Вміщена нижче розповідь – про династію освітян з роду Літвінчуків. Її підготувала представниця роду цього роду Вікторія Гаркава (Літвінчук), яка з чоловіком нині переїхала в рідне село, у хату батьків з Білорусії, онука засновника династії.

Почнемо розповідь від кореня династії, батьків того, хто перший проклав стежку до освоєння освітянської ниви. Ним було подружжя Літвінчуків: Родіон Гаврилович і Анастасія Матвіївна (в дівочтві Сагаль). Глава сім'ї (народився у 1890 році в Сереховичах) закінчив церковно-приходську школу і на той час вважався грамотною людиною. Мав хист до математики, мав гарний почерк. Вочевидь, бажання знати більше в подальшому передалося і його дітям та онукам.

Перебуваючи у царській армії, службу проходив у Брестській фортеці, яка згодом стала знаменитим символом мужності. Був нагороджений Георгіївським хрестом і ювілейною медаллю Романових. Під час революції був навіть головним писарем у штабі російської армії в Москві. Повернувшись додому, зайнявся мирним ремеслом – пасікою, став знаменитим бджолярем. У 1939 році нібито був головою сільської ради.

Разом з дружиною народили і виховали вісьмох дітей: троє синів і п'ять дочок. Анастасія Матвіївна теж сереховичанка. Проста селянська жінка, мати-героїня. Жінкою в селі бути непросто: треба вести хатню роботу, доглядати за господарством, виховувати дітей.

Первістком у подружжя був син Іван, який народився у 1920 році. У віці 15 років закінчив у селі сім класів. Вчився охоче. Але старшому сину треба було не лише вчитись, а й допомагати батькам по господарству, доглядати за меншими сестрами і братами, яких на ту пору було п'ятеро. Це було поважною причиною того, що мрію продовжувати навчання далі довелось відкласти.

Лише у 1940 році вдалось її здійснити. Він після екзаменів був зарахований студентом Луцького педагогічного училища. А в 1941-му почалася війна... У травні 1944 року Іван Родіонович був призваний у радянську армію, служив розвідником зенітної артилерії, брав участь у бойових діях на фронтах. У жовтні 1945 році був звільнений у запас. Нагороджений орденом «Вітчизняної війни» II ступеня, медалями «За мужність» та іншими.

Звичайно, він став і далі реалізовувати свою мрію. Тому почав працювати військкерівником при місцевій школі в рідному селі, а у 1947 році поступив до Камінь-Каширського педагогічного училища, яке закінчив у 1951 році. І аж до виходу на пенсію, у 1975 році, працював вчителем початкових класів у



Родіон Гаврилович і Анастасія Матвіївна – засновники династії.



Іван Родіонович Літвінчук, 1945 рік, рядовий, розвідник зенітного дивізіону.

Сім'я: Марія Тимофіївна, Іван Родіонович та їх діти – Анатолій, Вікторія, Родіон, 1961 рік.



Діти Родіона та Анастасії Літвінчуків (крім Василя).



*Василь Літвінчук, 1955 рік, Камчатка,
військова служба.*

рідному селі.

Педагогічна робота для Івана Родіоновича була лише частиною його активної діяльності, бо він приймає діяльну участь у громадському житті села. У 1950 році його обирають депутатом сільської ради. Він член низки різноманітних громадських організацій, Почесний донор України. Разом з тим він продовжує справу свого батька як член українського Товариства пасічників-любителів. Мабуть ця прихильність до працелюбного кошаминого світу передалася й мені, бо тепер на батьківській пасіці виступаю я, - онука діда і дочка батька.

Безперечно, душею сім'ї, берегинею домашнього вогнища була наша мама – Марія Тимофіївна. Народилась вона на Вінничині (село Самгородок Тульчинського району) 13 березня 1923 року. Дівоче прізвище її Пшенична. Однак в нашому селі її називали не інакше, як ніжно «Пшеничка». Вона була першою вчителькою багатьох односельців, які стали відомими авторитетними і заслуженими людьми.

Батьки нашої мами - хлібороби. У 1930 році батько Тимофій Федорович і мама Тетяна Василівна були змушені стати колгоспниками. Марія Тимофіївна у 1935 році закінчила спочатку місцеву школу, а потім продовжила навчання в Тимонівській СШ. З 1941 по 1944 рік сім'я прожила в окупації, займаючись сільським господарством.

Відразу після звільнення України від німецьких загарбників поступила в Тульчинське педучилище, яке закінчила через рік. Тоді педагогічні кадри були гостро потрібні на Західній Україні, то ж вона й одержала призначення на посаду вчителя початкових класів Сереховицької середньої школи. У 1947 році дві молодих людини поєднали не лише професія, а й кохання. Так і народилась сім'я Літвінчуків, яка не тільки разом працювала, а й виростила та виховала трьох дітей: Анатолія, Родіона та мент, дочку Вікторію.

Як же склалися їх долі? Анатолій після навчання в СШ у 1970 році закінчив Львівський політехнічний інститут: інженер з експлуатації автотранспорту. Служив у ВМС, працював головним інженером авторемзаводу у м. Ліпая. Дружина Валентина Петрівна – викладачем музшколи. Після 1991 року переїхали у Мінськ. Старший син Владислав закінчив Мінський політехнічний інститут, а згодом і аспірантуру по спеціальності розробка програм комп'ютерних технологій. Молодший син Сергій загинув в автомобільній катастрофі.

Я закінчила у с. Сереховичах СШ з срібною медаллю. Згодом – Львівський технікум легкої промисловості. Згідно направлення поїхала в місто білоруських шахтарів – Солігорськ, на трикотажну фабрику. Заочно закінчила Мінський інститут народного господарства, пройшла шаблі від рядового економіста до заступника генерального директора трикотажного комбінату.



Марія Тимофіївна з учнями, 1961 рік.

Дочка Оксана після школи закінчила Ковельське медучилище, згодом Вітебський медінститут, нині завідує аптекою в м. Солігорськ. Внучка Марія – студентка Гродненського медінституту, внук Владислав – школяр. Син Юрій і дві дочки теж проживають в Солігорську.

Молодший син Івана Родіоновича Родіон пішов батьковою стежкою. Закінчив Луцький педінститут, працював педагогом у Ковелі. Дружина Катерина теж закінчила цей вуз – викладач фізкультури і спорту. Діти Андрій і Тетяна теж живуть і працюють в Ковелі. Внуки Назарій та Іванна – школярі.

Другий син Родіона Гавриловича Хома після закінчення місцевої школи служив у армії, працював ковалем у колгоспі, дружина – різноробочою. Мав сина, якого теж нарекли на честь діда – Родіоном, після закінчення Луцького педінституту був учителем математики у одній із шкіл Турійського району. Дочка Надія працює у школі с. Сереховичі, має сина.

Перша дочка Родіона Гавриловича Валентина, 1924 року народження проживала в рідному селі, доярка. Разом із чоловіком (Сорока Трихін) виростили трьох дітей: Галина, Вікторія, Степан. Вікторія працює лікарем в м. Коростень Житомирської області. З чоловіком (інженер-механік) мають сина, онуків. Син Степан, водій, з дружиною проживають в с. Буцинь. Мають дві дочки – Вікторія і Людмила, сина Юрія. Вікторія закінчила фізмат Луцького педінституту. Подружжя має шість онуків.

Друга дочка Родіона Гавриловича - Марія, 1927 року народження. Після школи закінчила Володимир-Волинське педучилище. Вела початкові класи в школі рідного села Сереховичі. З першим чоловіком (Купріян Максимук дільничний міліціонер, помер у 1953 році) мали трьох синів. Старший, Микола, помер у ранньому віці, Петро закінчив технікум механізації сільського господарства у Володимирі-Волинському, працював у «Райсільгосптехніці», потім у школі рідного села, де живе нині. Дружина Раїса, медсестра місцевої дільничної лікарні, мають двох синів, проживають у с. Сереховичі.

У сина Валентина технічна спеціальність, але після служби в армії він теж став педагогом, бо у школі свого села викладав військову підготовку. З дружиною мають двійко дітей – сина Вадима (студент пожежної академії) і дочку Настю, школярку.

У сина Ярослава і його дружини Олени, які живуть в нашому селі троє дітей – Олександра, Таїсія, Максим.

Третій син Марії Родіонівни Василь опинився далеко від рідного села, в Харківській області. Учасник ліквідації аварії на ЧАЕС. З дружиною Ольгою виростили двох дітей: Родіон і Аліна. Обое закінчили сільськогосподарську академію. Мають онуків.

З першим чоловіком Марія Родіонівна прожила не так довго. Він помер. Вдруге вийшла заміж. З

ним нажила ще дві дочки: Алла і Оля. Перша після Ковельського медучилища стала працювати в рідному селі. Ольга працювала теж в Сереховичах, продавцем. У обох сестер по троє дітей.

Меланія Родіонівна, 1930 року народження, третя дочка Родіона Гавриловича. До просвітянської професії повторила шлях свого старшого брата Івана і його дружини Марії: школа, педучилище. Навчала початкові класи в с. Замшани, потім у СШ № 8 у Ковелі. З чоловіком Олексієм виростили двох дітей. Син Леонід після політехнічного інституту – інженер - електронік. Проживали з дружиною Галиною в Ковелі. Дочка Люба та її дочка Ганна – обоє мають вищу торгово-економічну освіту, живуть у Києві.

Клавдія (1932 р.н.) – четверта дочка мого діда. Після Луцького педінституту і до виходу на пенсію – вчителька української мови і літератури в с. Рудня Старовижівського району. В трудовій книжці один запис. Отака вірність професії! Нині проживає далеко від рідного села – в м. Суми. З чоловіком Петром виховали трьох дітей. Старшого сина назвали іменем батька, але про примноження родоводу подбали енергійніше: сини Ігор, Володимир, Олександр, дочка Леся. Ігор – педагог, його брати – інженери залізничного транспорту, Леся – майстер побутового обслуговування. Усі мають дітей.

Син Клавдії Родіон та його дружина Галина закінчили Луцький педінститут, працювали в СШ с. Сереховичі. Родіон, на превеликий жаль, трагічно загинув. Їх старший син Роман закінчив геодезичний інститут у Львові, Родіон – Сумський технологічний інститут, працює в Нововолинську. Дочка Богдана – школярка, з мамою проживає в смт Луків.

Василь Родіонович (1934 р.н.) третій син з дружиною Ларисою – теж педагоги. Працювали і проживали в смт Шацьк, своїх дітей не мали.

Наймолодша дочка (1937 р.н.) Ганна Родіонівна закінчила Київську сільськогосподарську академію. Викладала у сільськогосподарських технікумах Володимира-Волинського, Стрия, згодом працювала в науково-методичному центрі освіти Міністерства аграрної політики України проживали в м. Києві, але за заповітом її поховали у рідному селі.

Отаким наш рід. Хоч тут перераховані далеко не всі імена. А в підсумку подружжя Родіона Гавриловича та Анастасії Матвіївни мають 8 дітей (3 сини і 5 дочок), 18 онуків, 31 правнука, 22 праправнуки. Всього 81 чоловік без зятів і невісток. Найбільше з них – 21 (9 з них закінчили Луцький педінститут) – педагоги. Є 11 інженерів, 7 медиків (троє лікарів), 8 – економісти, бухгалтери. Нашому роду нема переводу...

Василь ГОЧАЧКО, Катерина КАЛЕНЧУК (с. Сереховичі)

ВБИВСТВО ПОЛЯКІВ У СЕЛІ ГРАБОВЕ ТА СЕРЕХОВИЧІ

Що відбулося у тихому поліському селі, розташованому за якихось 20 км від м. Ковеля, у ту пам'ятну ніч 20 вересня 1939р.

Волинь знаходилась у міжвоєнний період (20-ті – 30-ті роки ХХ ст.) у складі польської держави. Польща була державою багатонаціональною. Зокрема на Волині у 1921р., згідно даних перепису проживало 1.437.000 мешканців, з чого поляків було близько 16%, євреїв 12%. Проживало також понад 25000 чехів і приблизно стільки ж німців. Була також певна кількість росіян та інших національностей. Загалом на 1000 мешканців українці становили приблизно 680 чоловік – решта були представниками інших національностей.

На той час Польща була державою капіталістичною, де звичайно шанувалася приватна власність. Земля переважно знаходилась у приватному володінні, могла вільно репродукуватись. Певну кількість землевласників становили представники колишніх магнатів та шляхти, котрі господарювали на належній їм землі використовуючи найману робочу силу. Власність цих громадян називали по старому «маєтками», а їх самих «панамі» або поміщиками, хоча по суті вони мали ті ж самі права і обов'язки як і всі інші громадяни Польщі.

На жаль державна політика у стосунку до представників, як тоді говорилося «національних меншин», не була послідовною. Українське населення слушно нарікало на певні обмеження у освіті, культурі, хотіло вибороти собі більш високу позицію у суспільстві. І хоча українці мали змогу утворювати політичні партії, мати своїх представників у сеймі (парламенті), проводити легальну боротьбу за свої права, то досить часто доходило до актів агресії та відвертої непокори. Цими діями керувало комуністичне підпілля, а пізніше, у 30-х роках також націоналістичне. Доходило до несанкціонованих страйків, диверсій та у промисловості, актів саботажу та навіть вбивств представників органів влади, поліцейських, військових.

Звичайно, що такі дії українців, не могли бути прийняті ані для влади, ані для інших верств населення. Акти терору з боку українців викликали певну протидію органів влади, що у свою чергу викликало ще більше загострення ситуації у суспільстві та нагнітання напруженості у загально національних стосунках.

Потрібно однак наголосити, що дії влади були попри все, що часом говориться, легітимними. Тобто влада діяла згідно закону, а те що певні верстви населення були незадоволені цими діями – це вже як то кажуть, інше питання. Отже певні антагонізми чи протистояння між представниками різних національностей у тогочасній Польщі були.

1 вересня 1939 року почалася друга світова війна. Німеччина підступно напала на Польщу. Ніхто не передбачав того, що на передодні Гітлер підписав із Сталіном угоду про розподіл Польщі. І ось 17 вересня 1939 року Радянський Союз раптом починає воєнні дії проти Польщі. Боротьба на два фронти стає для Польщі не можливою, порушуються військові плани, починається хаос. Цим користуються і комуністи, і націоналістичні українські діячі, котрі перебували у підпіллі. Створюються також звичайні банди, до складу яких входять громадяни з низькою моральністю та криміналісти. Пізніше, вже за Радянських часів, а часом і тепер, ці дії проти Польщі та її громадяни почали називати «національно - визвольною» боротьбою.

Правда однак полягала у тому, що громадяни Польщі української національності підняли руку на свою державу, допомагаючи Німеччині та Радянському Союзу побороти опір Війська Польського, у якому зрештою служило також багато українців. Звичайно, у цих діях брала участь невелика кількість населення, та наслідки були жахливими. Озброєні групи українців напали на військових осадників, вбивали біженців з центральної Польщі, намагаючись заволодіти їх майном. Чинилися напади на підрозділи Війська Польського, котрі відступали під натиском Радянських військ. Гинули безневинні люди.

Ось у такий страшний, жахливий час, прийшлося жити нашим дідам. Людське життя втратило свою цінність. Дехто намагався безкарно владнати якісь давні образи. Можна сміливо сказати, що населення раптом забуло про Бога і про Божі Заповіді. Звичайно, дуже велику роль тут відіграла комуністична пропаганда, котру дуже вміло проводили підпільні осередки КПЗУ.

Помалу війна докотилася і до сіл Сереховичі та Грабова. Тут знаходився земельний маєток Євстахія Нечуй-Вербицького, котрий, до речі, мав у родині українське коріння. Після смерті власника, майно розподілили між його дочками Анною, котра була заміжньою за капітаном Війська Польського Юзефом Бжозовським та Марією, котра вийшла заміж за Стефана Носковського. Його називали у селі «Стефко», він був комендантом пожежної охорони. Місцеві жителі дуже добре його згадували, а старші люди до цього часу казали, що «пани були добрі, давали роботу й добре платили».

Отже, чому ж сталася трагедія?

На той час (початок вересня 1939 року) у маєтку «Грабів», як нам вдалось встановити знаходилося 14 осіб

1. Анна (з Нечуй-Вербицьких) Бжозовська, співвласниця маєтку, дружина капітана Війська Польського Юзефа Бжозовського, та її півторарічна дочка Софійка.

2. Марія (з Нечуй-Вербицьких) Носковська 39 років, та двоє її дітей: дочка Аня – 4 років та 3-х місячний син.

3. Броніслава Носковська віком близько 60 років, котра займалась садом та городом. Місцеві називали її «огроднічка».

4. Марія (з Домбровських) Носковська віком близько 60 років та її чоловік Ян Носковський віком 65 років.

5. Софія (з Носковських) Ключинська віком 29 років, дочка Марії та Яна Носковських. Її чоловік Мечислав Kluszczynski (Ключинський) був адміністратором резиденції президента Ігнатія Мосціцького у м. Спала.

6. Свірневська (ім'я та вік невідомі) та її двоє дітей: син – 18 років, дочка – 11 років. Її чоловіком був Маріан Свірцевський капітал 50 полку піхоти у Ковелі.

7. Влодзімеж Фіялковський віком 72 роки, котрий був колишнім управителем маєтку у Грабові.

8. Наталка (Наталія Трофімчук) українська дівчина з села Грабів, віком 18 років, котра няньчила дітей.

Перші перераховані 9 осіб були у родинних зв'язках, натомість Свірчевська з дітьми були їх знайомими й приїхали з Ковеля рятуючись від бомбардувань міста німецькою авіацією. Чоловіки названих жінок були офіцерами і пішли на війну, перебували далеко від дому. Влодзімеж Фіялковський вже на той час був пенсіонером і проживав у Ковелі, та 6 вересня приїхав з власної волі до маєтку щоб допомогти самотнім жінкам у копанні картоплі, інших польових роботах. У маєтку також перебував їздовий

Селівестер, котрий був при конях, а проживав у селі Грабів, на ніч ішов додому.

Ніщо на разі не віщувало біди.

У даний час тяжко відтворити наступні події. Місцеві жителі або дійсно нічого не пам'ятають, або просто не бажають відверто повідомити те, що їм відомо від бувших односельчан, старіших жителів села Грабова.

Можемо припустити, що після 17 вересня, коли вже стало відомо про перехід східного кордону Польщі Червоною Армією (котра нібито йшла на визволення від панського гніту трудящих Західної України) – у Грабові міг бути створений так званий «селянський комітет». Територіально с. Грабів належало до гміни у Несухойжах. Отже комітет міг бути утворений там або у якомусь більшому селі біля Грабова й діяти на більшій території.

Якби там не було, а зі слів небагатьох свідків відомо, що на 20 вересня у с. Грабів було неспокійно. Якось озброєна група українців пильнувала маєток і була відверто вороже настановлена до мешканців панського двору. Ким були ці люди та скільки їх було, достовірно не встановлено. Дехто з жителів Грабова називає кількість у 5-7 чоловік. Бувша служниця Наталія Трофімчук у 2003 р. визнала, що 20 вересня їй «сказали йти на ніч додому». Хто це були «Вони» не дуже зрозуміло. Не хотіла (чи не могла) назвати тих людей котрі розпоряджались долею мешканців маєтку.

Дехто з жителів Грабова називає цю групу людей «не нашими», тобто що вони були з іншого села. Отже ця «таємнича» група озброєних людей почала вимагати від власників маєтку та тих осіб, котрі там знаходились, щоб залишити маєток з майном, а самі виносились куди завгодно. Ян Носковський хотів запрягати коні, та йому це не дозволили, тоді він вирішив піти по коні до сусідніх Серахович. Залякували його, хтось з групи кілька разів вистрілив навздогін. Коли Ян Носковський на світанку повернувся до маєтку – нікого там вже не застав.

Пізніше він довідався від сусідів, що всіх хто був у будинку жорстоко вбили.

Кілька днів після вбивства, до родини Влодзімежа Фіялковського у Ковелі прийшов єврей (добре відомий тій родині) і повідомив страшну звістку. Він розповів, що напередодні вбивства був у Грабові. Знаючи особисто бывшего управителя маєтку Фіялковського, та знаючи, що він знаходиться в будинку хотів попередити про небезпеку. Цей єврей говорив, що довкола маєтку було небезпечно і він крадькома прокрався під вікно будинку та постукав у шибку. Влодзімеж Фіялковський йому відчинив і вони кілька хвилин тихо розмовляли. Цей єврей намагався переконати Фіялковського, що їм загрожує небезпека, що треба тікати. На жаль Фіялковський не йняв йому віри, а ще й поглузував: «що жиде можеш знати чи я маю слухати твої нісенітниці?» і відмовився втікати. Коли ж той єврей прийшов через день до маєтку – довідався, що всі хто був у будинку вбиті. З цією звісткою прийшов до родини Фіялковського у Ковелі.

Отож після приходу Радянської Влади у кінці вересня 1939 року, Ян Носковський намагався знайти убивць своєї родини. Він подав заяву у прокуратуру в Ковелі. Було проведено слідство, котре одначе нічого не дало. Коли слідчий відвідав село Грабів, місцеві жителі одностайно твердили, що «пани виїхали, а ми не знаємо куди». Інші теж засвідчили, що «пани виїхали з відступаючим польським військом». На цьому слідство закінчилося. Але Ян Носковський цілий час, аж до 1944 року шукав тих убивць. Його далекі родичі, котрі проживають у Польщі, стверджують, що він встановив імена та прізвища всіх вбивць.

Син бывшего управителя маєтку Влодзімежа Фіялковського також намагався встановити як сталося вбивство та хотів знайти могилу. Він кілька разів приїжджав у кінці вересня та у жовтні 1939 року до Грабова. Йому також не пощастило. Пан Микола (так звали сина Фіялковського) розповідав, що коли востаннє був у Грабові – отримав пересторогу, що «як буде далі ворухити минуле – то сам опиниться там, де лежать вбиті!» Так що і він мусив припинити пошуки.

Серед місцевих жителів пройшла також чутка, що після війни у селі несподівано з'явився Стефан Носковський, котрий потрапив у 1939 році у полон і знаходився десь у таборах у Сибіру. Розповідали, що він був хворий і знедолений, ледь тримався на ногах. Що з ним було далі ніхто не знає. Та зрозуміло, що будучи у Грабові, він напевно довідався страшної правди про вбиту родину. Його далекі родичі у Польщі були переконані, що він загинув у сталінських таборах.

Трудно повірити, що мешканці Грабова дійсно нічого не знають про жорстоке вбивство у маєтку. Певна частина жителів не хоче нічого розповідати мабуть тому, що серед убивць могли бути члени їх родини. Інші певно все ще чогось побоюються, а ще іншим можливо є соромно, хто знає?

Спілкуючись з деякими старшими жителями села Грабів, ми почули також розповіді про те, що дійсно після війни вже не було кількох убивць у живих, а один втратив розум і ще якийсь час жив у муках, поки теж не помер. Та ніхто зі співрозмовників (навіть бувша служниця Наталія Трофімчук) не хотіла назвати ні одного прізвища. Вона тільки підтвердила інформацію про те, що один з убивць після війни

«був партійним» та займав високу посаду чи то в райкомі, чи то у райвиконкомі у Гурійську.

Не до кінця також зрозуміло, яку роль відіграв у тих подіях з вересня 1939 року іздовий Сильвестр. До речі він помер у 2001 році. Ян Носковський був переконаний, що це Сильвестр привів ту банду до маєтку та дав вказівки хто знаходиться у будинку. Дехто з жителів Грабова не відкидає таке припущення.

Хлуд Іван Панасович та Карпук Яків Степанович у минулому році нам показав місце у урочищі «Казна» де були закопані вбиті поляки.

Подібний випадок жорстокого вбивства поляків мав місце і у селі Сереховичі, де була розстріляна родина Леонії Цілінської та декілька інших людей, котрі на той час перебували у будинку. Ця родина приїхала до Серехович у 1921 році із Польщі. У цій сім'ї було багато дітей – Костянтин, Віктор, Борис та Юрій. Юрій був польським офіцером і при боях з німцями у 1939 році потрапив у полон. Його дружина Марія Охман вчителювала у місцевій школі і лікувала сереховичан – надаючи першу медичну допомогу.

У 1943 році родина Леонії Цілінської була вбита, врятувався лише один син Костянтин. Він після війни приїжджав у Сереховичі. Сам особисто просив Кошелюка Федора Омеляновича, щоб пере захоронили поляків і поставили пам'ятник. Спочатку сім'я Цілінських була похована біля озера, а потім на кладовищі. Кошти на пам'ятник дав сам син Цілінської – Костянтин, який після війни жив у Одесі.

Уже пройшло багато часу з тих пір як були вбиті поляки у Грабові та Сереховичах. Одиниці залишилися живі, ті хто знають про ці події. Якщо і щось знають то розповідають дуже неохоче. Але так хочеться, щоб тіла вбитих поляків були захоронені за християнським звичаєм.

Геннадій ГУЛЬКО (Луцьк)

З ІСТОРІЇ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ У СЕЛІ СЕРЕХОВИЧІ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ

Складні процеси, що відбуваються в нашому сьогоденні у різних сферах життя, зокрема і релігійного, спонукають до подальшого осмислення значимості Православної Церкви в історії України, пізнання непростой минувшини храмів, долі їх духовних служителів. Досить показовою в цьому контексті є історія православних храмів села Сереховичі на Волині, які здавна діяли у цій місцевості [9,190].

За століття, що минули з часу заснування, це славне село пам'ятає роки і розквіту, і часи занепаду, неодноразово споруджувались та руйнувались і його святині – православні храми. Щодо села Сереховичі, згадуваного в старовинних хроніках ще в 1502 році, то перший храм, в ім'я св. великомуч. Параскеви, вірогідно, також тут був споруджений в 16 столітті. Інформації про нього збереглося небагато. Відомо, зокрема, що його засновниками могли бути тодішні власники села князі Сангушки, причетні до будівництва в цьому краї багатьох православних храмів та монастирів. Цей храм був дерев'яний, як і переважна більшість тодішніх волинських храмів, критий «гонтами», на дубових сваях. Він був невеликого розміру з дзвіницею, розміщеною окремо від храму. Згідно візитації (тобто єпархіальної ревізії) за 1696 рік, вже під час перебування в юрисдикції уніатів, він ще був у доброму стані, на дзвіниці було три дзвони, храм був забезпечений належною церковною атрибутикою. На той час до парафії, крім Серехович, належали округні села Грабів, Бучин, Борзова, Черемшанка та Бродки, що нараховували більше 300 господарств [5,195]. Характерно, що руйнування та пожежі, які мали місце під час численних бойових дій на Волині у 17 – 19 століттях, оминули цей храм. Зберігся він під час каральних походів польських військ в часи національно-визвольної війни під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, обійшло його лихо і від рук шведських вояків Карла 12, які бували у цих місцях в 1707 – 1709 роках. Відомо також, що православний храм у Сереховичах, як і село в цілому, значно постраждало від австрійських військ генерала Шварценберга в 1812 році [11,659]. Проте пошкодження церкви все ж були незначними і він продовжувала діяти ще більше 80 років. Лише у 1894 році цей старовинний храм був розібраний і матеріал з нього, за давньою православною традицією, використовувався як дрова для випікання просфори та одержання вугілля в церковне кадило [15:143]. Є також дані, що під час демонтажу старовинної церкви частину «ікон і образів 15 – 16 століть розібрали селяни». Водночас у новозбудований храм з цієї церкви був перенесений «надзвичайно цікавий образ «Різдва Христового», на котрому зображено сцену Різдва в старій поліській стодолі в лісі, а при відкритій брамі стояли пастухи в свитках і шапках» [20:360].

Не менш складною була доля і другого за часом храму в с. Сереховичі - в ім'я св. великомуч. Параскеви. Споруджений він був також з місцевої деревини, як зазначалося в архівних документах, замість невеличкого старого храму, який вже не міг вмістити всіх парафіян. Це підтверджується тим,

що, зокрема, в 1861 році лише в с. Сереховичі налічувалося 101 селянський двір, тут діяла церковно-приходська школа, реорганізована в 1876 році в однокласне народне училище. Все це й вимагало спорудження нового, більш об'ємного храму, яке й було здійснене за кошти парафіян. Його будівництво розпочалося 29 травня 1884 року і завершене через чотири роки. Освячений він був 27 жовтня 1888 року. За архівними описами та світлиною, що збереглися, був цей дерев'яний храм так званого синодального типу, на кам'яному фундаменті сумісно з такою ж дзвіницею, покритий залізною жерстю. У 1886 – 1888 роках тут були проведені іконописні роботи, тим самим, храм був повністю розписаний, що у ті часи могла собі дозволити не кожна пересічна волинська парафія. Можливо, цьому посприяла та обставина, що після реформи 1861 року село продовжувало активно розбудовуватися і вже на початку 20 століття число дворів у селі майже подвоїлося і досягло 196 [14:660]. У зв'язку з цим зросла і загальна кількість парафіян, яких на 1896 рік в селах парафії Сереховичі, Грабове і Божа Воля нараховувалося 2027 осіб. Іншою причиною заможності парафії могли бути й досить значні церковні землі, (86,7 десятини) що, хоч і склалися з 17 «черезполосних» ділянок, вірогідно використовувалися досить ефективно. Зокрема, крім садиби священика в 3,1 десятини, парафія на той час мала 50, 5 десятин доброї орної землі, 4,2 десятини малопродатної, 17,2 десятини сінокоосу, 1,5 десятини соснового лісу і до 8 десятин землі «под чорнолесем и кустами». Так чи інакше, але про відносну заможність парафії засвідчують численні предмети церковного вжитку, придбані парафіянами в пам'ять 900 - ліття Волинської єпархії в 1892 році. Так один з документів стверджує, що в Московському магазині купця Вітальєва з цією метою було придбано 36 коштовних предметів церковного вжитку (від Євангелія в срібному окладі до більш як 20 ікон грецького письма на кипарисових дошках) на загальну суму 716 рублів. Дійсно це були досить значні, як на ті часи, кошти. Священиком храму на той час був Аполлоній Миколайович Коссаковський, уродженець с. Буяни Луцького повіту, випускник Волинської духовної семінарії 1867 року. Відразу ж після закінчення духовного закладу, в березні 1868 року він був направлений на парафію в с. Сереховичі, де й прослужив до 1910 року – тобто майже 40 років [19:143].

Великих руйнувань зазнали будівлі села в роки Першої світової війни, так як село опинилося у смузі воєнних дій і неодноразово в 1915 – 1917 роках перебувало під обстрілами артилерії. Водночас більшу частину населення примусово евакуювали до Курської та Тамбовської губерній, і храм тимчасово не діяв [11,661]. Проте найбільш цінне церковне майно, вірогідно, парафіяни перед від'їздом сховали, або ж вивезли з собою в евакуацію, так як за свідченням пізніших описів церковного майна воно залишалося ще досить багатим.

З 1930 – їх років історія храму в с. Сереховичі вже тісно пов'язана з священиком Миколаєм Коровицьким. Відомо, що він народився 1905 році в с. Михалля Володимирського повіту в сім'ї місцевого священика. У 1928 році закінчив Волинську духовну семінарію, що в ті часи знаходилася в Кременці. Спочатку молодий священик одержав парафію в с. Ворокомле Камінь - Каширського району, а в 1930 році був призначений настоятелем храму в с. Сереховичі. Отець Миколай дуже швидко знайшов шлях до сердець своїх парафіян, був не лише добрим пастирем у храмі, але й займався питаннями благодійництва, освіти та культури. Сучасники згадують, що церковний та сільський хори були кращими в окрузі, брали участь не лише в церковних службах, але й в проведенні церковних свят та інших заходів, що організували активісти місцевої «Просвіти». Їх плідна співпраця дозволила активно протистояти спробам полонізації та окатоличення місцевого населення тодішньою польською владою. У цей період він тісно спілкувався з уроженцем села, відомим українським патріотом, депутатом польського сейму І.П. Бондарчуком. Показово, що у ці ж роки о. Миколай активно опікувався сиротою Ю.А. Ярошуком, який у майбутньому став головою Волинського облвиконкому, депутатом Верховної ради УРСР [1,7]. Непростим виявилось життя для православних віруючих села і після вересня 1939 року, коли Волинь увійшла до складу СРСР. За свідченням старожилів, у цей період «віру в Бога висміювали, а щоби було більш дошкульно, чудовий церковний хор примушували співати «Інтернаціонал». Отець Миколай не погодився на такі вимоги властей, за що й був змушений перед війною тимчасово виїхати з села, але невдовзі знову повернувся. Не полишив настоятель своїх парафіян і в роки нацистської окупації, і разом з сільським старостою Олександром Качаном, палким українським патріотом, все робив можливе для того, щоб німці «поменше потикалися в село». Парафія тоді з осені 1941 року належала до УАПЦ, саме у цей період храм, за свідченням старожилів, був наново, «в національному стилі» розписаний відомим ковельським художником Сайковичем. Проте невдовзі з нез'ясованих остаточно причин сільський староста разом з частиною сім'ї був гітлерівцями привселюдно розстріляний, а ряд будівель села, зокрема три млини, були спалені. Священик та його сім'я, а також місцевий храм чудом уціліли. Незважаючи на періодичну присутність у селі в роки окупації місцевого осередку УПА та й підрозділів радянських партизан, о. Миколай осудив убивство в



Додаток 1. Свято-Успенський храм у с. Сереховичі. Фото 1946 року.

УПОВНОВАЖЕННЯ РАДИ
у справах
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
ПРИ
Волинському Облвиконкомі

19^{го} 18^{го} 1945 р.
№ 186-24

М. ЛУЦЬК

Канцис 217

Д о в і д к а

Дана ця довідка релігійній громаді /церковній раді/
православної церкви села *Сереховичі* . . . району *Судачин*
Щасливе . Волинської області в тому, що цього *19-18*
релігійна громада в особі представників:

1. *Григорій Редко*
2. *Павло*
3. *Микола*

зареєстрована і їй дозволяється керувати церковним майном
і церковними будинками, що їй належить.

Уповноважений Ради
у справах
православної церкви
при Волинському Облвиконкомі

Секретар

/М. Діденко/

Додаток 2. Довідка Уповноваженого про реєстрацію церковної ради громади Руської православної церкви у с. Сереховичі. 1945 рік.

1943 році у селі кількох польських родин і взагалі засуджував кровопролиття [8,54]. Проте військове лихоліття продовжувалося і в решті решт не оминуло й сільського храму. Під час бойових дій за визволення Волині від нацистської окупації у березні 1944 року основний Свято – Параскевський храм був значно пошкоджений [11,504]. Саме часткове руйнування цього храму стало однією з основних причин перенесення богослужінь парафією на цвинтарний Свято – Успенський храм, який майже не постраждав. Виявлена фотографія з видом на цей храм та описи його майна, що збереглися в архівах, датовані першими повоєнними роками, це підтверджують (Додаток 1).

Непростим відрізком в історії православних храмів с. Сереховичі, як і для більшості православних храмів всієї Волині, був також період між 1945 – 1990 роками. Як відомо, протягом цих кількох десятиліть релігійні інституції періодично піддавалися з боку державних та партійних структур організованим компаніям ідеологічного тиску, жорсткого обмеження церковної діяльності, секуляризації майна тощо [4,87]. Зокрема, якщо в 1945 році на території області нараховувалось більше 400 діючих православних храмів, каплиць та 2 монастирі Руської православної церкви (РПЦ), то на 1985 рік в статусі державної реєстрації тут діяло лише 177 православних громад і жодного монастиря [12,210]. На території Старовижівського району в його нинішніх межах, з 14 взятих на облік в повоєнний період, напередодні «горбачовської перебудови» залишались діючими лише шість громад Руської православної церкви [12,208]. У зв'язку з тим, що в процесі підготовки даного матеріалу були виявлені та опрацьовані невідомі раніше архівні документи, то про цей період діяльності парафії в с. Сереховичі буде оповідано більш детально.

Архівні джерела та спогади старожилів засвідчують, що перші місяці після визволення від німецько – фашистських окупантів у цьому регіоні, як і скрізь на Волині, були для Церкви досить складними [7,110]. Внаслідок військових та політичних потрясінь у часи Другої світової війни православ'я в нашому краї в черговий раз було розділене і, як згадувалося, належало до Автокефальної та Автономної православних церков. Це був дуже суперечливий період підпорядкування парафій та духовенства юрисдикції Руської православної церкви, що відбувався під відчутним тиском відповідних державних структур. У межах тодішніх Старовижівського та Седлищанського районів цей процес припадає на лютий - квітень 1945 року. Як свідчать архівні документи, протягом цього періоду у всіх діючих тут православних громадах районним благочинним були проведені парафіяльні збори, прийняті відповідні заяви на реєстрацію та укладені договори на церковне майно. На їх підставі до кінця квітня 1945 року тодішній Уповноважений Ради у справах Руської православної церкви при Волинському облвиконкомі М. Діденко видав реєстраційні довідки на 14 громад Руської православної церкви. Серед них були оформлені документи і на Свято – Успенську в селі Сереховичі. У склад Свято- Успенської парафії, крім Серехович, на той час входили храм і православні віруючі села Грабове та «деревни» Нова Воля [19].

Зокрема, в довідці, виданій 19 квітня 1945 року релігійній громаді в с. Сереховичі, засвідчувалося, що в особі трьох її повноважних представників парафія була зареєстрована, і їм дозволялося керувати церковним майном і церковними будинками (Додаток 2). У реєстраційних документах, поданих віруючими згаданому Уповноваженому зазначалося, що головою церковної ради православної громади в цей період був Ярошук Федір Кондратович, його заступником – Пожарчук Яків Константинович, і касиром, членом церковної ради – Трофімчук Корнилій Філімонович. Ревізійну комісію очолював Балюк Іван Памфілович (Додаток 3). Крім них, засновниками громади Руської православної церкви на той час були Гарбарчук Порфирій, Гарбарчук Григорій, Пожарчук Мина, Марія Жолуб, Миронюк Кузьма, Цищик Павло, Макарьський Федір, Качинський Константин, Мирон Карпук. Шеремета Марія, Денисюк Антон, Талашко Микита, Римарчук Марія, Онищук Іуліта, Микита Волох, Александрок Стефан, Литвінчук Кирил, Трофімчук Корнилій та інші (Додаток 4). Як вбачається з цих же документів, хоча Сереховичі на той час були досить віддаленим звичайним поліським селом, тут з кінця 19 століття діяла сільська школа і тодішній рівень освіти місцевого православного активу був досить високим. Так, в поданому Уповноваженому списку засновників громади, так званої «двадцятки», з 20 зазначених у ньому віруючих, всі були письменними. На той час це було рідкісним явищем. Наприклад, в аналогічному документі в містечку Шацьк, з п'ятдесяти церковних активістів шістнадцять свої підписи в документі позначили трьома хрестиками [19].

Досить цікавим для сучасних дослідників є опис церковного майна, яке одержали в користування віруючі Свято - Успенського храму згідно типового договору з Седлищанським райвиконкомом, завіреного в квітні 1945 року заступником голови РВК Безкровним І.А. Серед цього майна зазначені культові та господарські будівлі, які належали на той час громаді : «одноетажное деревянное церковное здание... с находящейся при Сераховичской церкви сторожкой и кладовой», а також «церковное здания» на кладовищі в с. Сереховичі та «часовня» в селі Грабове. В описі Богослужбового майна також згадується немало

Список

248

церковного совета прихода села Серехович,
Седлищенского р-на, Вологодской области.

Категория	Имя отчество	Год рождения	Занимаемая должность
1.	Дроздов Фредор Кондратьевич	1879г.	Председатель церковного совета.
2.	Глозарук Майков Констаантин	1885г.	Заместитель председателя церковного совета.
3.	Трофимук Корнилий Фоминтов	1890г.	Член церковного совета.
Настоятель прихода Свящ. М. Курбизин			
Ревизионная Комиссия			
1.	Болалок Иван Степанович	1893г.	Председатель ревизионной ком.
2.	Глозарук Мина Никифорович	1885г.	Заместитель председателя ревизионной ком.
3.	Литвинук Кирилл Кондратьевич	1890г.	Член ревизионной комиссии
Настоятель прихода Свящ. М. Курбизин			

Додаток 3. Список церковної ради та ревізійної комісії Свято – Успенської громади с. Сереховичі, написаний о. Миколаєм Коровицьким. 1945 рік.

культової атрибутики, яка з різних причин не дійшла до наших днів. Зокрема, тут наводиться опис 52 ікон, навпроти переважної більшості з них є позначки, що вони «ветхие», тобто старовинні, водночас навпроти значної частини з них проставлені досить високі ціни їх вартості в тогочасних радянських рублях. Найдорожче в графі вартості майна були оцінені іконостас (2500 руб), «Голгофа с предстоящими» «деревянная» (1200 руб.), панікаділо (540 руб), «Икона Сошествия Св. Духа», «на полотне, что под средней частью храма» (900 руб.), «Икона Св. кн. Владимир» та «Икона на горнем месте» (по 450 руб.), «Опускная икона Б. Матери» (350 руб.), «Икона Учителей Словенских на полотне, что над клиросом» (300 руб), «Икона Иисус Христос в архиерейском одеянии, дерев» та «Икона Божией Матери в метал. облачении» (по 200 руб.) тощо. Подається також перелік «комплекту» богослужбових книг, вартістю 500 руб. та посріблені «чаша, дискос, звезда лжица и копие», вартістю 347 руб., «Св. Антиминс, старый»

вартістю 250 рублів тощо . Всього у храмі в ті часи нараховувалось 104 найменування церковних предметів – від ікон, богослужбових книг - до «сумочки с колокольчиком для збора пожертвований» [19]. Як вбачається навіть з цього наведеного короткого опису церковного майна, яким користувалися православні віруючі с. Сереховичі, Свято – Успенський храм на кладовищі в 1945 році зберігав багато атрибутики та літератури, надбаних в часи діяльності ще попередніх храмів, зокрема із тих, що діяли в 17 – 18 століттях. Настоятелем парафії, а також тимчасово і районним благочинним тут залишався о. Миколай Коровицький.

Здавалось би, церковне життя в храмі поступово налагодилось, але вже в 1946 році в житті православної громади трапилася величезна біда – з невідомих причин згорів основний сільський храм – церква св. Параскеви П'ятниці. За переказами старожилів, тут вже майже три роки тривав ремонт, але на день св. Іллі храм раптово загорівся, нібито, вражений блискавкою. Побутує й інша версія, що майже відремонтований основний сільський храм згорів від умисного підпалу кимось з сільських активних «богоборців». Залишки знищеної вогнем церкви були остаточно розібрані дещо пізніше. Показово, що приблизно у цей же період у парафіян була відібрана і хата священника, і сім'я о. Миколая Коровицького змушена була переселитися у тісну хату однієї з сільських парафіянок [1,57].

У 1948 році в керівництві громади відбулися зміни - були переобрані два члена ревізійної комісії. Замість Пожарчука М.Н. та Литвинчука К.К. були обрані Карпук М.І. та Волох М.Є. Ще через два роки членом ревізійної комісії замість Балюка І.П. був обраний Ліповський С. С., 1898 р.н. За що були переобрані ці два церковні активісти невідомо, але саме на кінець 1940-х та початок 1950-х років припадає перша хвиля згадуваних вище повоєнних антицерковних заходів з боку держави. З православних парафій масово усувалися найбільш авторитетні священнослужителі та церковні активісти, окремі з них за переважно надумані причини притягалися до адміністративної та навіть судової відповідальності. У цілому за другу половину 1940-х років були закриті не лише останні діючі на Волині Зимненський, Мелецький монастирі та два десятки парафіяльних церков, але й репресовано в різний спосіб більше ста осіб духовенства та церковного активу [7,197]. Наприкінці жовтня 1948 року, у відповідності з черговими новаціями у державному законодавстві щодо релігії та церкви відбулася перереєстрація релігійних організацій. Крім цього, було запроваджене заповнення всіма членами церковних комітетів персональних анкет. Згідно таких реєстраційних документів залишилися відомими для історії окремі цікаві факти з життя парафіяльного керівництва с. Сереховичі у перші повоєнні роки. Зокрема, згадуваний довголітній церковний староста Ярошук Федір Кіндратович був 1879 р.н., мав освіту в обсязі класу «сельской народной школы», займався «хлебопашеством», на військовій службі не був. У церковному активі він з 1913 року, спочатку зам. старости, а з 1923 року -церковним старостою. Натомість член ревізійної комісії Волох Микита Омелянович, 1884 р.н., маючи один клас «Сереховичского однокласного народного училища», в 1910 – 1917 роках служив у царській армії та дослужився до звання старшого унтер-офіцера, був нагороджений «медалью царской армии». Він же у 1918 – 1919 роках вже у званні взводного командира Червоної Армії служив в м. Калінін. Майже аналогічний життєвий шлях ще одного церковного активіста тих років, Пожарчука Якова Константиновича, 1885 р.н., який теж маючи однокласну освіту в 1916 – 1917 роках служив у царській армії в званні молодшого унтер – офіцера, а в 1917- 1918 роках в м.Стрельні (під Петроградом) служив молодшим командиром – кулеметником. Показово, що перебуваючи майже майже три роки кулеметником на фронтах Першої світової та Громадянської війн, він в анкеті все ж зазначає, що царських нагород не одержував [19]. У ті непрості повоєнні роки церковні люди цілком оправдано проявляли обережність щодо відомостей про своє минуле життя.

У межах триваючої антирелігійної компанії в СРСР у 1951 році органи державної влади проводили повсемісне вивчення технічного стану діючих храмів, мотивуючи такі дії аварійністю окремих з них. Під цим приводом тридцять пошкоджених військовими діями старовинних храмів Волині були тимчасово закриті, десятки понижені до статусу «приписних», тобто не мали права на постійного священника. Цим самим такі громади стали майбутніми «кандидатами» на зняття з реєстрації та закриття їх культових будівель. В архівних матеріалах зберігається «Технический акт осмотра Свято-Успенской церкви села Сераховичи» від 28 травня 1951 року, з якого стає відомо, що « ...Свято – Успенская церковь имеет в плане крестообразный вид с одним 4 –х гранным куполом, построена на кладбище в 1911 году, дата постройки вырезана на передней части храма». У цілому комісія визнала, що « в настоящий момент церковь находится в хорошем состоянии, вполне соответствует своему назначению». Підписали цей документ «техник – строитель кап. строительства Фалько Гервасий Самуилович», «представитель сельсовета Балюк Яков Кондратьевич» а також настоятель парафії о. Миколай Коровицький та церковний староста Ф.К. Ярошук [19]. Як вбачається з цього документа, священник та парафіяни храму, пам'ятаючи гірку долю свого основного храму, ще в 1949 році провели якісний поточний ремонт своєї святині на

Уполномоченному Совету по делам Русской
Православной Церкви при Харьковской Области

Заявление.

Мы, граждане, не лишние по суду избирательных
прав, села Сереховиц, Ведмицанского района, деревни
Новой Волы, Ведмицанского района и села Градова,
Ковельского района, нижеподписавшиеся, желая
добровольно объединиться для совершения рели-
гиозных обрядов по православному вероисповеда-
нию, ходатайствуем о регистрации нашей рели-
гиозной общины (прихода) и просим передать нам
в бессрочное и бесплатное пользование молитвенного
здания находящегося в с. Сереховицах, молитвенного
здания находящегося на кладбище села Сереховиц,
и, также, молитвенного здания (гасовни) находяща-
гося в с. Градове, и находящегося при них сарайке,
кладовой и курятного имущества.

1. Дрошук Оскар Кондратов 2. Дрошук Павел Григорьевич
3. Дрошук Илья Константинович 4. Макаренко Федор Григорьевич
5. Мироний Пётр Иванович 6. Григорий Григорьевич
7. Мироний Пётр Иванович 8. Мироний Григорьевич
9. Мироний Пётр Иванович 10. Мироний Григорьевич
11. Мироний Пётр Иванович 12. Мироний Григорьевич
13. Мироний Пётр Иванович 14. Мироний Григорьевич
15. Мироний Пётр Иванович 16. Мироний Григорьевич
17. Мироний Пётр Иванович 18. Мироний Григорьевич
19. Мироний Пётр Иванович 20. Мироний Григорьевич

15. Антон Демьянович Демьянов 18. Степанов Григорий
16. Никита Павлович 19. Пётр Степанович
17. Пётр Степанович 20. Александр Степанович

кладовищі, пофарбувавши його ззовні масляною фарбою та «медянкою кровлю», відремонтували всі три «крыльця», ринви тощо. За цих умов визнати аварійною церкву в селі Сереховичі органи влади все ж не змогли. На той час, до речі, не було ще закрито жодного храму і на території нинішнього Старовижівського району.

Ще через два роки «двадцятка» громади, зазначивши, що всі вони працюють в колгоспі «имени 23 РСЧА», звернулося до органів влади з проханням дозволити придбати „за свой счет” нове житлове приміщення для священика. Такий дозвіл віруючі від місцевої влади та Уповноваженого в справах Руської православної церкви в області 28 березня 1953 року одержали і, як свідчить один з документів, у тому ж році вони побудували новий будинок, що складався «...с комнаты, кухни и 2 кладовых...» [19]. У цей період місцева влада ще інколи допускала компроміси щодо спорудження житла священнослужителів та інших форм релігійної діяльності. Разом з тим, на хвилі антирелігійної компанії, що мала місце в ті роки, органи влади часто діяли щодо Церкви досить свавільними методами. Зокрема, в тому ж 1953 році у с. Головно нині Любомльського району працівники місцевого військкомату напередодні Пасхи буквально викинули на вулицю з церковного будинку о. Володимира Давидовича і його сім'ю [7:68]. Відомим є також факт, коли у ті ж роки голова Кримненської сільської ради зборонив священику та парафіянам проводити хресні ходи навіть біля храму, що змусило втрутитися в конфлікт обласного Уповноваженого [7:66].

Водночас саме в цей період в парафіяльному керівництві громади с. Сереховичі, вірогідно, не без участі відповідних державних структур виник конфлікт. Він закінчився переведенням на іншу парафію довголітнього настоятеля храму о. Миколая Коровицького та призначенням настоятелем нещодавно висвяченого священика Петра Федоровича Ярощука, сина старости, який певний час дякував у храмі с. Сереховичі. В архівних документах збереглася заява нового настоятеля від 5 липня 1955 року про дообрання п'яти членів двадцятки, а ще через три місяці відмовився від своєї посади старости і Ярошук Ф.К. Новим церковним старостою став Ліповський С.С., який поряд з посадою члена ревкомісії обіймав у парафії з 1946 року і посаду церковного сторожа. Серед старожилів села і нині побутує думка, що до цієї радикальної ротації духовенства та церковного активу в Сереховичах дійсно доклали руки «компетентні органи», які підозрювали його у минулих зв'язках з УПА. Відомі також дані, що для тиску на о. Миколая був використаний той факт, що його син навчався у вищому навчальному закладі, приховуючи, що його батько священик. Щоб дозволити сину продовжувати навчання, о. Миколай змушений був просити правлячого архієрея перевести його на парафію в с. Молодево Рівненської області. Там він у 1960 році помер після важкої хвороби, спричиненої «переслідуваннями та побутовою невлаштованістю» [8,54].

Майже без перерви від попередньої, наприкінці 1950 – х років у тодішньому Радянському Союзі розпочинається чергова компанія натиску на релігійні організації, що тривала до середини 1960 – х років. Протягом цих років, як згадувалося вище, лише у Волинській області було знято з реєстрації та закрито біля 200 православних храмів та каплиць. Зокрема, на території нинішнього Старовижівського району були зняті з реєстрації дерев'яні храми в селах Нова Вижва, Стара Гута та Синове, які з часом були доведені до аварійності і знесені. Водночас протягом двох з половиною десятиліть старовинні церкви в селах Грабове, Кукуріки, Сереховичі, Секунь та Чевель стояли пустою і на час поновлення їх діяльності після згадуваної «горбачовської перебудови» потребували значного ремонту [12,208].

Щодо Свято – Успенської громади в Сереховичах, то останній виявлений архівний документ напередодні закриття храму, датований 11 березня 1958 року, що засвідчує про тодішній склад керівного органу громади. Зокрема, церковним старостою був Ліповський С.С., головою ревкомісії - Карпук М.Й., які працювали у колгоспі «Новая жизнь» с. Сереховичі. Інші церковні активісти Пожарчук Я.К., Трофімчук К.П., Волох М.О. та Цишик П.Ю. давно вже були пенсіонерами і перебували «на иждивении» своїх дітей, теж працівників згаданого вище колгоспу. Показово, що у згаданому документі навпроти прізвищ у списку всіх без виключення членів виконавчого органу та ревізійної комісії громади червоним та синім олівцем стоять позначки, що, вірогідно, свідчили про «бесіди» з ними представників відповідних органів влади. Нерідко такі розмови завершувалися і розглядом поведінки окремих віруючих на зборах у трудових колективах за місцем роботи самих церковних активістів або ж їх дорослих дітей. Звичайно, що в таких умовах жорсткого тиску деякі члени релігійних громад змушені були писати заяви про вихід з церковних «двадцятки». Якщо ж священик не знаходив на їх місце нових кандидатів, то переважно така парафія у ті роки знімалася з реєстрації «як така, що розпалася і припинила діяльність» [6,118].

За окремими даними, наприкінці 1960 року з Свято – Успенської громади с. Сереховичі настоятель храму був переведений на іншу парафію, а нового постійного суди керівництво Волинсько – Рівненської єпархії вже не призначило. У цей же час священику, що доїжджав обслуговувати громаду з с. Мильці,

владні структури виставляли різні надумані перепони для нормальної церковної роботи. Щоправда, процес закриття храму розтягнувся ще на два роки. Віруючі все ще силкувалися зберегти діючою свою святиню, писали звернення в органи влади та до керівництва єпархії. Проте 28 листопада 1962 року постановою Ради в справах релігій при Раді Міністрів СРСР Успенське православне об'єднання в с. Сереховичі було зняте з реєстрації, а храм зобов'язувалося переобладнати під склад [12,209]. Проте навіть через два роки згідно архівних даних він не використовувався [13,315]. Через 19 років він згадується в документах як склад колгоспу [12,184].

Слід зазначити, що жителі Серехович весь цей важкий для Церкви час пам'ятали про свій багатостраждальний храм, і з настанням „горбачовської перебудови,” неодноразово звертались в органи влади з проханням поновити його діяльність. За умов демократичних перетворень у країні місцева влада все ж пішла назустріч проханням віруючих і погодилася узаконити православну громаду в селищі. 18 вересня 1990 року постановою Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР у с. Сереховичі була зареєстрована Свято - Успенська громада Української православної церкви (УПЦ) і дозволено відкрити православний храм [19]. Керівництво відновленої громади в цей час очолили Денисюк Андрій Павлович - голова парафіяльної ради, Жолоб Самуїл Миколайович - помічник голови, Евтушик Марія Миколаївна - касир, Денисюк Марк Васильович голова ревкомісії, Гарбарчук Софія Олександрівна та Ярошук Софія Олександрівна – члени ревкомісії. Вже восени 1990 року відбулося освячення відремонтованого храму. Показово, що активну участь у його відродженні взяли не лише жителі Серехович, але й села Нова Воля, що здавна входили в склад цієї парафії. Проте з часом активне релігійне життя в с. Сереховичі засвідчило, що цвинтарний храм вже замалий для значної кількості парафіян і постало питання про будівництво нового храму на місці знищеного пожежею. Одним з основних організаторів цієї нелегкої справи став настоятель парафії протоієрей Валерій Балюк. Символічно, але новий мурований храм настоятель та парафіяни вирішили назвати на честь пророка Ілії, в день вшанування якого у 1946 році у селі згорів основний храм. Вісім років тривала нелегка робота по спорудженню цієї святині. Як згадують парафіяни, «по копійці, по гривенику збирали пожертву, обійшовши понад сто навколишніх сіл». 25 січня 2003 року відбулися парафіяльні збори, на яких у зв'язку з необхідністю прискорення спорудження нового храму було вирішено обрати «розширений склад членів Парафіяльних зборів, ... щоб вони брали активнішу участь у завершенні будівництва» [19]. Незважаючи на значні труднощі при його спорудженні, коли парафіянам дійсно доводилося віддавати на будівництво святині останні гривні та здавати для цього на продаж власну картоплю, все ж 1 серпня 2004 року новозбудований Свято – Іллінський храм у центрі села був освячений архієпископом Володимир – Волинським і Ковельським Симеоном (Шостацьким) [10,242]. Він же вручив у подарунок іконки ініціаторам будови Марії Євтушик та Варварі Бондарчук, а храму – образ Божої Матері Смоленської [18]. Водночас Свято – Успенський храм на сільському кладовищі, що був духовним притулком парафіян більш як на півстоліття, зараз використовується як каплиця для відспівування померлих, проте і в ній періодично проводяться урочисті богослужіння.

У наш час у незалежній Україні продовжується духовне відродження суспільства та активний розвиток церковного комплексу. Станом на початок 2015 року на Волині діють 1630 релігійних організацій трьох десятків конфесій та інших релігійних течій. Показово, що при такому багатоконфесійному розмаїтті навіть в умовах суто поліського Старовижівського району, жителі с. Сереховичі залишаються прихильниками своєї традиційної прабатьківської віри – православ'я. На його території не знайшли підтримки жодна із релігійних організацій інших конфесій.

У цілому мирне співіснування згаданих релігійних організацій в умовах нашого сьогодення, належне сприяння з боку держави їх статутній діяльності однозначно засвідчують про стабільність та демократизм українського суспільства, загальноєвропейські принципи державного законодавства в Україні. Разом з тим, непросте історичне минуле, окремі сторінки якого викладені у даному дослідженні, мають нагадувати про непростий шлях, який пройшли для цього державні та церковні інституції. І тому немає більш важливого завдання для них нині, як зберегти досягнуту з такими труднощами релігійну свободу та міжконфесійну злагоду в державі.

1. Бондарчук А. Юхим Ярошук: людина, громадянин, державний діяч. -Луцьк: Надстир'я, 2014.- 255 с.

2. Бортніков В. Волинь на зламі століть.- Луцьк: Вежа, 2001.- 689 с.

3. Бабич Л., Свистун В. Храми Волині.- Луцьк : Вісник, 2004.-128 с.

4. Войналович В. Партійно – державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні в 1940 - 1960 років.-Київ: Світогляд, 2005.- 741 с.

5. Гіль А., Скоцилас І. Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця 17 - початку 18 століть: книга протоколів та окремі описи. – Львів – Люблін, 2012. – 279 с.
6. Законодавство про релігійні культури. – Київ: Видавництво політичної літератури України, 1973. – 260 с.
7. Милує В. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50-х роках 20 століття. – Луцьк: Волинянин, 2008. – 226 с.
8. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся. Науковий збірник. Випуск 21. Матеріали 21 обласної історико – краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 15 річниці Незалежності України та 505- річчю першої писемної згадки про Сереховичі. 17 листопада 2006 року. Стара Вишва – с. Сереховичі. – Луцьк, 2006. – 268 с.; іл.
9. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина з глибини віків. Науковий збірник. Випуск 28. Матеріали 28 обласної історико – краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 17 річниці Незалежності України та 500- річчю першої писемної згадки про Стару Вишівку та Нову Вишву. 20 – 21 червня 2008 року. – Луцьк, 2008».
10. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 40. Матеріали 40-ї Всеукраїнської наукової історико – краєзнавчої конференції, присвяченої 20 – річчю Незалежності України, смт. Стара Вишівка, 20 грудня 2011 року. – Луцьк, 2011. – 382 с.; іл.
11. Історія міст і сіл УРСР. Волинська область. – Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1970. – 743 с.
12. Рожко В. Православні монастирі Полісся. – Луцьк: Надстир'я, 1996. – 210 с.
13. Рожко В. Православні монастирі Волині. – Луцьк: Надстир'я, 1997. – 347 с.
14. Сучасна релігійність: зміст, стан, тенденції. – Луцьк, 2007. – 131 с. 15. Сборник документов и материалов о религии и церкви. – Киев: Редакционно – издательский отдел МВД УССР, 1983. – 245 с.
15. Теодорович М. Волинь в описании городов, местечек и сел. Историко – статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. Том 5. Ковельский уезд. Почаев. Типография Св. Успенской лавры, 1903. – 559 с.
16. Штинько В., Ковальчук Є. Волинь: Храми і люди. – Луцьк: Терен, 2010. – 189 с.
17. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Том – 2. Товариство Волинь. Вінніпег, Канада, 1984. – 578 с.
18. Свято - Іллінська церква - нова лампада на Волині. //Сільські вісті» 10 серпня 2004 року.
19. Поточний архів сектору у справах релігій Волинської обласної державної адміністрації.

Микола КУЗЬМИЧ, Богдан ЗЕК (Луцьк)

СЕРЕХОВИЧІ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Локальний підхід у висвітленні подій Другої світової війни дає змогу показати приклади тих чи інших явищ, які стали наслідками реалізації окупаційної політики тоталітарних режимів. Окрім того, він дає можливість більш широкого застосування порівняльного методу дослідження. Регіональне вивчення сприяє об'єктивному формуванню узагальнюючих висновків, що є дуже важливим у вирішенні дискусійних питань. У значній мірі локальний підхід також сприяє формуванню історичної пам'яті.

Перебуваючи у складі Другої Речі Посполитої для Серехович, як і всієї Волині, Друга світова почалась 1 вересня 1939 р. Згідно спогадів місцевих жителів, офіцером польської армії із села був Юрій Цілінський, його дружина Марія Мартинівна Охман вчителювала у місцевій школі. Він потрапив до німецького полону. Родина Цілінських була немісцевою, вона приїхала в Сереховичі ще до війни і володіла фільварком. Окрім Юрія у селі мешкали також його брати Віктор та Борис [2, 2; 23, 37].

У 1939 р. в польській армії служили також брати Іван і Сидір Ярощуки. У їхній сім'ї було 9 дітей: 7 хлопців і 2 дівчат. Молодші брати пригадують, що Іван проходив службу спочатку у Хелмі, а згодом у Ковелі і після окупації Польщі одразу повернувся додому в Сереховичі. Сидір Ярошук служив у Володимирі-Волинському і був взятий в полон німцями на березі р. Західний Буг. Для родини він зник безвісти. Лише згодом з'ясувалось, що від початку полону Сидір голодував упродовж 7 днів. Його відправили у Німеччину, де він працював аж до закінчення війни [16, 3].

Під час відступу польської армії значних руйнувань зазнало с. Грабове, що входить до складу нинішньої сільської ради. Причина цієї агресії невідома. Можливо поляків обстріляли місцеві комуністи, чи намагалися відібрати в них зброю у результаті чого військові спалили майже всі обійстя села. Як свідчать очевидці, ніхто з поляків навіть не був поранений, але це не врятувало селян. Солдати убили родину Хлудів – літнього батька, його синів Никанора 1921 р. н. і Терентія 1922 р. н., які молотили збіжжя

у клуні. Під час цієї кривавої розправи загинув Мефодій Трохимчук 1921 р. н., Терентій Сагаль віком 33 років, Семен (прізвище невідоме) 35 років. У своїй хаті живцем згоріла престаріла жінка Гочиха.

У сусідньому с. Нова Воля також перед приходом Червоної армії був вбитий управляючий місцевого фільварку Шевчук Никанор, який перейшов у католицтво, а також лісник Ігнаці (прізвище невідоме), родом із центральної Польщі. Ймовірно вони загинули від рук комуністів. Сім'ї цих двох чоловіків покинули село [26, 192–293].

На Волині розпочався так званий процес «радянзації», який передбачав встановлення тих механізмів влади, які існували в Українській РСР. Кардинальних змін зазнає фактично усе, у тому числі і адміністративно-територіальний поділ. Замість Волинського воєводства утворюється Рівненська і Волинська області, ліквідовуються повіти, а на їхньому місці виникають менші утворення – райони. Усю територію Волинської області, яка була утворена 4 грудня 1939 р. було поділено на 30 районів. Сереховичі увійшли до складу Седлищенського району, який був створений 17 січня 1940 р.

На новопрієднаних землях почали створюватися тимчасові органи влади – у містах тимчасові управління, а в селах – селянські комітети. Вони були перехідними на шляху до побудови радянського бюрократичного апарату. До складу селянських комітетів могли входити середняки і незаможні селяни. Вони проводили конфіскацію поміщицької, церковної і монастирської землі, а також угідь польських державних чиновників з метою подальшого перерозподілу між незаможними селянами [19, 37]. У Сереховичах також було створено селянський комітет, до якого входили В. Т. Балюк, Т. Й. Балюк, П. С. Созонік та інші [13, 662].

Політика «радянська» була далеко не однозначною. На Волині розпочався політичний та соціальний терор. Нова влада вдалась до арештів і примусових депортацій. Впроваджувалася цензура, було заборонено усі партії, що існували до 1939 р. Абсолютна повнота влади концентрувалася у руках компартії, із демократією було покінчено. У Сереховичах був арештований директор школи Литвинович. Його дружина ще довгий час проживала у Старій Вижві, де й померла у 1975 р. [23, 37]. З приходом Червоної армії село залишають польські вчителі Тадеуш Тулея, Корфанувна, сім'я Возняків. Ймовірно вони остерігалися повторити долю Литвиновича. Поляки Цілінські залишаються на своєму місці. Ця родина була відома своєю доброзичливістю і нова влада поставилась до неї гуманно [26, 291]. Більше того невістка Цілінських – Марія Мартинівна Охман стала новим директором школи [2, 2].

Разом із негативними сторонами «радянська» мала і цілий ряд позитивних моментів. Зокрема, відкривалася нова мережа лікувальних закладів, шкіл, клубів і хат читальних. У Сереховичах було відкрито медпункт, клуб, почала роботу кінопересувна установка. Вже у жовтні 1939 р. почала функціонувати семирічна школа, а з 1940 р. вечірня семирічна школа для сільської молоді і школа ліквідації неписьменності серед дорослого населення [13, 662].

Щоб освоїти нову програму, учнів навіть перевели на один клас нижче. У 1939 – 1940 навчальному році сереховичівська школа мала п'ять класів. Вчителями у ній були: Кібенко Ганна Митрофанівна, Безрукова Валентина Володимирівна, Колодій Валентина, Півень Ольга, Нанович Надія, Ярошук Юхим Арсентійович, Стиць Вячеслав Михайлович і вчителька німецької мови – Антоніна Станіславівна. Керівником першої піонерської організації став Ярошук Юхим Арсентійович. У наступному 1940 – 1941 навчальному році школа вже мала шість класів. Останній розміщувався у єврейській хаті [11, 81]. Проте, варто також пам'ятати, що разом із освітою селянам поступово прищеплювали віру в радянську ідеологію.

На Волині починають виникати і комсомольські організації. У 1940 р. вона з'явилась і в Сереховичах. До її складу увійшли К. Є. Йовик, Я. Ю. Шимончук, Ю. А. Ярошук та інші. На весні того ж року в селі було організовано колгосп на честь «23-річчя Робітничо-селянської Червоної армії». Він постав на базі всього лиш 23 селянських господарств. Першим головою колгоспу став Д. Ф. Кисляк. У результаті грудневих виборів 1940 р. було обрано і сільраду, яку очолив В. Т. Балюк [13, 662].

Радянська «модернізація» краю була перервана новою війною, яка стала найстрашнішою за всю історію людства. Вважається, що село потрапило під німецьку окупацію вже 27 червня 1941 р. [9, арк. 161]. Із приходом нацистів на Волині почали впроваджуватись нові порядки. На загальному сході селян, старостою Серехович обирають Олександра Качана. Він користувався авторитетом і був заможним господарем, аж до поки його не розкуркулила радянська влада. За словами його дочки Лідії, сім'ю ще не встигли відправити у Сибір, хоча всі очікували цього. Мати навіть про всяк випадок насушила мішок сухарів [14, 40]. Цікаво зауважити і той факт, що саме Олександр Качан мав одного єдиного велосипеда на все село [17, 53].

Пані Лідія стверджує, що батько не дуже хотів йти на цю посаду, мотивуючи тим, що не зможе виконувати накази німців, бо має м'який характер. Згідно спогадів, Олександр Качан дійсно не змушував

односельчан виконувати податкові норми. Німці декілька разів приїжджали в Сереховичі і вимагали безумовного виконання плану заготівлі лісу, але староста все одно нікому не погрожував, розуміючи усі наслідки невиконання німецьких вимог. Більше того, родина Качанів дала притулок двом російським військовополоненим. Це підтверджує опублікована фотографія 1942 р., де вони стоять разом із своїми рятівниками. За словами дочки, Олександр Качан також налагодив зв'язок з ОУН, привозив певну літературу.

Окупаційна влада жорстоко карали тих, які не виконували її накази, більше того були учасниками українського підпілля. Не винятком стала і сім'я Качанів. 12 лютого 1943 р. німці оточили їхній будинок. Староста Олександр Качан з дружиною Людмилою були розстріляні прямо біля порогу будинку. Їхня дочка Лія спробувала тікати, але також була вбита. Із цієї сім'ї живою залишилася тільки друга дочка – Лідія, що в той час гостювала у тітки в Ковелі. Німці шукали її навіть там, але вона встигла втекти [14, 41–42].

Родина Качанів заслуговує на окреме дослідження. Напевне причини її трагічної гибелі зводяться до одного, що ці люди були патріотами рідної землі, вони любили Україну, Сереховичі і своїх земляків, за що і поплатилися життям. Нажаль в нашій історії склалося так, що на шляху до постання незалежної держави ми віддавали на жертвовний вівтар найкращий цвіт нації.

У тому ж таки 1943 р. невідомі вбили власницю фільварку пані Цілінську, двох її синів, а також невістку – вчительку Марію Мартинівну Охман з дитиною. Спочатку одному із синів – Віктору Цілінському вдалось втекти, однак згодом він зазнав тої ж долі, що і його родичі. Очевидці не підтверджують того факту, що Цілінські загинули у результаті польсько-українського протистояння, тобто від рук УПА [26, 291]. Тут варто взяти до уваги і той факт, що під час війни діяли озброєні банди не підконтрольні жодній воюючій стороні. Тому відносно заможна польська родина могла стати жертвою злочинців, які прагнули збагатись.

Відомості про розправи над селянами у 1943 р. підтверджуються архівними матеріалами. Згідно них у цьому році німці вбили у Сереховичах двох військовополонених і семеро чоловік цивільного населення [8, 103]. Щодо військовополонених, то вочевидь мова йде про тих солдатів, які знайшли притулок в родині Качанів. Водночас жертви серед мирного населення фактично підтверджують дані про загиблих Цілінських і Качанів.

У літописі УПА опубліковано ще один документ, який розповідає про те, що 9 вересня 1943 р. загін німців у кількості близько 50 осіб вступив до села. Окупанти вилучили 60 ц жита, забирали свиней, полотно, тощо. Вони також спалили вітряки у Сереховичах і Грабовому, але людей не вбивали [21, 170].

Справжнім українським патріотом був і настоятель місцевого храму Св. Параскеви, отець Микола Коровицький 1905 р. н. Він проживав в Сереховичах разом із сім'єю починаючи від 1930 р. [17, 51]. Завдяки йому, церковний і сільський хори стали кращими в окрузі, брали участь не лише в церковній службі, а й у проведенні народних свят. Коровицький тісно спілкувався з Іваном Пилиповичем Бондарчуком – депутатом польського сейму, якому була не байдужа доля України та рідного села [17, 53]. Священик всіляко намагався допомогти нужденним. Так, він взяв на виховання сироту Юхима Арсентійовича Ярощука – майбутнього голову облвиконкому Волинської області, депутата Верховної Ради УРСР. Саме завдяки підтримці місцевої громади і безпосередньо самого отця Коровицького, Ярощук закінчив ковельську гімназію напередодні війни. У 1940 р. працював вчителем української мови у сереховичівській і дрозднівській семирічних школах. Починаючи з 21 листопада 1940 р. по 22 червня 1941 р. обіймав посаду директора волошківської школи. У роки німецько-радянської війни перебував в евакуації на території Башкирської АРСР [7, 354].

Із приходом атеїстичної радянської влади у 1939 р., священик Коровицький зазнає утисків. Його чудовий хор змушували співати «Інтернаціонал». Щоб уникнути переслідувань, родина залишає село і перебирається до містечка Дубровиця, що на Рівненщині. Там мав прихід батько дружини Іроїди – митрофорний протоієрей Андрій Іванович Пінкевич. Із початком війни родина повертається назад в Сереховичі.

Микола Коровицький був прихильником українізації церкви, її незалежності від московського патріархату, тому в роки окупації залишався в лоні Української автокефальної православної церкви, яка згодом була ліквідована радянською владою. За словами сина священика – Олексія Коровицького, у перший рік війни, ковельським художником Сайковичем, дуже вдало було розписано храм Св. Параскеви. Його окрасою були ікони Св. Георгія Переможця і Св. Володимира. У церкві переважали синьо-голубі кольори на одязі святих, на покривалі, що вкривало чашу – тризуби. Під час недільної служби поблизу іконостасу стояло в почесній варті десять вояків УПА. Микола Коровицький настояв, щоб вони були без

зброї. У с. Несухойже часто збиралась українська інтелігенція і священник відвідував чи не кожне її зібрання.

За словами того ж Олексія Коровицького, їхня родина була у хороших відносинах із старостою села Олександром Качаном. Він пригадує, як одного разу ця сім'я прийшла до них і Олександр Качан розповів матушці про дивний сон. Снилось йому, мовляв, що його з жінкою вінчають. На що матушка сказала дружині старости: «Людмило, то дуже поганий сон...». Вже наступного дня із Седлиць приїхали німці і жорстоко розправились із цією родиною. Тоді ж німці спалили у селі усі три млини. Один стояв при в'їзді до села (на місці тракторного двору – О. К.), другий біля Качанів, третій – за Півтораками.

Сільською толокою в центрі села, на роздоріжжі, навпроти колишньої школи, насипали козацьку могилу і встановили дубовий хрест. Її освячення мав провести Микола Коровицький. Однак приїхав сам владика Мстислав Скрипник і урочисту церемонію виконав він [17, 53–54]. За словами Архипа Ярощука це сталося у 1944 р., коли німці вже залишили село. На освячення могили, що стояла у центрі Серехович (зараз там стоїть магазин – А. Я.) вояки УПА скликали людей. Однак несподівано зі сторони Грабового з'явилося 5 німецьких розвідників верхи на конях, які своєю появою фактично перервали церемонію, присутні остерігаючись чогось лихого швидко розбіглися [16, 3]. Швидше за все, ця могила була зруйнована із приходом радянської влади, оскільки виступала символом боротьби і віри в українську державність.

Із відновленням радянської влади отець Коровицький зазнає нових переслідувань. Сім'ю священника виселяють з будинку, а він сам опиняється під пильним оком спецслужб. Коровицького часто викликають на допити, але слідчі мабуть не мали переконливих доказів, бо його так і не арештували. Син священника – Олексій Коровицький припускає, що за батька міг замовити слово і Юхим Арсентійович Ярошук.

У 1946 р. церква Параскеви згоріла від блискавки. На той час у ній вже завершувався ремонт [17, 54]. Це була велика трагедія для вірян і священника. Коровицький мав намір збудувати новий храм, однак влада виступила проти цього [23, 37]. У подальшому він проводив богослужіння в каплиці, яка стояла на кладовищі. Та й це тривало недовго. Перед священником поставили ультиматум: або він залишає село, або його сина відраховують із сільськогосподарської академії. Щоб поступити туди, у анкеті він вказав, що батько не священник, а державний службовець.

У 1953 р. Микола Коровицький залишає Сереховичі і переїжджає до с. Молодево Дубенського району Рівненської області, там був його останній прихід. Переслідування влади та незадовільні побутові умови дались взнаки, він захворів на туберкульоз. Лікуватися не було змоги, у віці 55 років він відійшов у вічність. Матушка після смерті чоловіка ще деякий час проживала у Почаєві [17, 54]. Микола Коровицький був далеко не єдиним священником, який сповна розплатився, за те, що не зрадив віру і залишався із своїми прихожанами у найскрутніші часи.

Нацистський окупаційний режим із його расовою політикою став трагедією для єврейського народу, який вже тривалий час проживав на території Волині. Жорстоке знищення євреїв увійшло в історію під назвою Голокосту. На Волині він сягнув свого апогею у літку 1942 р., коли з Берліну надійшов наказ про остаточне «вирішення» єврейського питання [10, 474]. Згідно спогадів місцевих жителів у цьому ж році німці розстріляли у селі близько 30 євреїв. Декому з них вдалося втекти, їх переховували українці [26, 291]. Така ж доля спіткала і євреїв с. Грабове. У 1942 р. під час німецької облави в селі було вбито трьох старших за віком євреїв, кільком вдалось втекти до лісу, де вони переховувались завдяки місцевим селянам. Всіх інших євреїв із Грабового, кого вдалося впіймати перевезли до гетто в Нову Вижву, де згодом вони були розстріляні [26, 293]. Загалом в роки окупації у Сереховичах загинуло 50 людей, а на примусові роботи до Німеччини вивезли 61 юнака й дівчину [8, 103].

Умови праці у східних робітників, названих «остербайтерами» могли кардинально відрізнятись. Хтось із них голодував на нацистських заводах і фабриках, віддаючи останні життєві сили, а комусь таланило і він уникнув цих робочих таборів смерті. Відносно пощастило і Катерині Миронівні Корнісік, яка більше ніж 30 років віддала сереховичівській дільничній лікарні. На свято Трійці у 1942 р. її молоду дівчину із с. Буцинь примусово вивезли на роботу до Німеччини. Працювати довелося у господаря Христіана Елінгера і його дружини Маргарити. За словами Катерини Миронівни, вона проживала в гарних умовах, хоча й доводилось починати свій робочий день о 4 год. ранку, доїти корів, годувати свиней і лише потім йти снідати. Господарі завжди їли з прислугою, готувала фрау Маргарита. Повертатися назад на Волинь довелося пішки та ще й у супроводі солдатів [24, 22]. «Остербайтери» не викликали жодного співчуття у радянської влади, їх підозрювали у зраді, вони були тими хто працював на ворога і байдуже, що під загрозою смерті.

Щоб вижити у нелегкий воєнний час багато селян шукали бодай якогось заробітку в місті. Одним з таких був уже згаданий Іван Ярошук, який повернувся з німецько-польської війни 1939 р. Він влаштувався на роботу у пекарню в Ковелі, де й одружився. Там же працював і його молодший брат Архип. У 1944 р.

Іван разом із своїм тестем, а також братами Полікарпом та Михайлом Сосоніками пропав безвісти на шляху із Сереховичів до Ковеля. На той час поблизу міста вже гриміли бої. Родичі припускають, що німці могли використати їх, як живий щит на залізничному переїзді для стримання радянських військ. Можливо й те, що вони загинули під час артобстрілу, від якого тоді рознесло вщент і батьківську хату Ярощуків в Сереховичах [16, 3]. Якою була їхня подальша доля невідомо навіть станом на цей час.

Із початком бойових дій на території Волині у 1944 р., активізували свої дії радянські партизани. Шлях їхніх рейдів проходив і у районі Серехович. Так, 30 березня 1944 р. неподалік села перейшли лінію фронту бійці партизанського з'єднання під командуванням П. С. Коротченко чисельністю 826 чоловік [25, 189]. Майже через місяць – 20 квітня 1944 р. у цьому районі пройшла через лінію фронту і партизанська дивізія ім. Щорса під командуванням С. Ф. Малікова [25, 211]. Вважається також, що сереховичівці мали зв'язок із партизанським з'єднанням Героя Радянського Союзу А. П. Бринського. Партизанськими зв'язковими були В. Д. Савчук, М. В. Денисюк і А. Й. Савчук [13, 663].

Звільнення території нинішнього Старовижівського району від німецької окупації регулярними частинами Червоної армії проходило фактично в два етапи. Від початку наступ радянських військ відбувався в контексті Поліської наступальної операції, яка тривала з 15 березня по 5 квітня 1944 р. Її головна мета полягала у звільненні важливого залізничного вузла Ковеля. Своєї мети вона так і не досягла, фронт на тривалий час зупинився на рубежах річок Прип'ять та Вижівка. Новий наступ Червоної армії на цій території пройшов в рамках Люблінсько-Брестської наступальної операції, яка почалась 18 липня 1944 р. Наступного дня вже було звільнено теперішній районний центр Стару Вижівку [12, 506–507].

Згідно архівних даних Сереховичі були звільнені ще 15 березня 1944 р. [9, арк. 161]. Однак ця дата є умовною, тому що фактично впродовж чотирьох місяців село знаходилось у фронтовій зоні. У зв'язку з цим жителів Сереховичів, особливо тих, хто проживав поблизу траси Ковель – Ратне було відселено. Як повідомляють очевидці, селян змушували перебиратись до сусіднього Камінь-Каширського району, де їм не рідко доводилось проживати у хлівах та конюшнях [23, 37].

Архип Ярощук пригадує, як наприкінці березня 1944 р. молодь Серехович забрали червоноармійці копати окопи на передову до с. Буцинь. Кожному відводилось по 5–6 м. Впродовж наступних тижнів, юнак працював у місцевому військовому госпіталі. Коли бої стали запеклими багатьом сереховичівцям наказали перебратись до с. Солов'ї. Звідти Архипа Ярощука мобілізували до Червоної армії, а через тиждень і його молодшого брата Бориса.

Спочатку Архипа Ярощука довго водили на допити і всіляко перевіряли у Камінь-Каширському, очевидно остерегаючись його можливого зв'язку з українськими повстанцями. Згодом його відправляють до Рожищ, а вже звідти поїздом в Середню Азію у м. Самарканд (нині Узбекистан – авт.). Спочатку військова підготовка проходила там, а згодом і в Архангельську. Його перше бойове хрещення пройшло у січні 1945 р. поблизу Кракова. Вже через місяць солдата тяжко поранили, він втратив зір на одному оці.

Молодший брат Архипа Ярощука – Борис проходив вишкіл у російському Брянську. Звідти його полк направляють до Латвії, а в лютому 1945 р. і в Східну Пруссію. Брав участь у боях під Ельштейном. Там разом з товаришем із Білорусі із протитанкової гвинтівки підбив ворожу танкетку з німецьким командуванням. Офіцери противника були взяті в полон. За це Бориса Ярощука відзначили орденом Слави III ступеня. Під тим же Ельштейном юнак був поранений артилерійським осколком в спину. Через місяць перебування в госпіталі у Вільнюсі, Ярощук знову на передовій. Він перебуває в обслузі гармати 45-го калібру, яка складалася із чотирьох чоловік. Під час чергового бою двоє із них загинули, Борис був знову поранений. Юнак під обстрілом ворожих снайперів відповз назад до своїх і лише надвечір його підбрали санітари. Після лікування у госпіталі, Ярощук у квітні 1945 р. брав участь в боях за Кенігсберг [16, 3].

Долю братів Ярощуків повторили десятки односельчан, які загинули і пропали безвісти на радянсько-німецьких фронтах. У «Книзі Пам'яті України: Волинська область» зазначені імена 122 вихідців Сереховичівської сільської ради, які не повернулись з війни. У цьому переліку 78 імен і прізвищ сереховичівців та ще троє солдатів, які були поховані у самому селі: Гарбарчук Іван Порфірович (загинув 2 жовтня 1944 р.), Гарбачук Степан Григорович і Олександр Іван Порфірійович (обоє загинули 7 квітня 1945 р.). Значаться, як зниклі безвісти 23 жителі Сереховичів. Із Грабового записано 36 імен – 13 зниклі безвісти. Із Нової Волі – 7, зниклих безвісти двоє. Переважна більшість солдатів поховані на території Латвії, Литви, Естонії, Калінінградської області Російської Федерації і Польщі. Далеко не всі дійшли до Берліну, де похований сереховичівець – Бондарук Панас Борисович, який загинув 30 квітня 1945 р. [15, 246–252] у день взяття Рейхстагу.

Пам'ять про загиблих зберігаєobelіск Слави в Сереховичах, на якому викарбувані імена жителів

села та навколишніх сіл. Його урочисте відкриття відбулось 8 травня 1967 р. за участю голови Сереховичівської сільської ради І. І. Балюка, голови облвиконкому Ю. А. Ярощука, голови місцевої артїлі «Нове життя» І. Г. Вільчинського, військовослужбовця луцького гарнізону К. М. Воробйова, ветерана війни Г. Й. Балюка [5, 4]. На честь 30-річчя Перемоги у 1975 р. за рішенням виконкому Сереховичівської сільської ради було названо декілька вулиць імена загиблих воїнів. Саму вулицю де стояв обеліск було вирішено назвати вулицею Перемоги [2, 2].

Як вже розповідалось, сереховичівці воювали по справжньому мужньо, багато хто з них був відзначений урядовими нагородами. Так, кількох орденів і медалей були удостоєні Г. Ю. Балюк, Т. О. Кошель, Н. Ф. Балюк, К. П. Муха та інші.

Після звільнення село почало відновлювати своє зруйноване господарство. Знову почала функціонувати сільська рада, головою якої був обраний Г. Й. Балюк, запрацював медпункт, бібліотека, клуб [13, 663]. У 1944 р. відновила свою роботу і школа, де навчалось 279 учнів. Варто також зазначити, що станом на 10 жовтня 1944 р. у Сереховичах тимчасово розміщувався районний комітет комуністичної партії та КДБ. Це було пов'язано з тим, що районний центр Седлище був дуже зруйнований. Відомо також, що на 1 січня 1945 р. в селі працювали швейна, шкіряна, взуттєва та столярна майстерні [8, 103]. У 1946 р. сереховичівці першими в районі виконали державні плани хлібоздачі, продажу картоплі, достроково завершили сівбу озимих [13, 663]. Зрозуміло, що за ці показники селянам напевне довелось жертвувати абсолютно всім. Бюджет Сереховичівської сільської ради формувався за рахунок прибуткового та сільськогосподарського податків і сум реалізації державних позик. У 1947 р. він склав 38500 крб. [8, 103].

Медичний санітарний батальйон, про який згадував Архип Ярошук, розміщувався в Сереховичах у старому будинку священика і конюшні. Чи це був будинок священика Миколи Коровицького, сказати тяжко. Пізніше у 1945 р. на цьому місці була відкрита амбулаторія, якою завідував фельдшер [22, 84]. Як говорить Трифон Бодюк, вона була побудована із будинків селян вивезених до Сибіру [3, 49].

Щоб забезпечити медичним обслуговуванням навколишні села, 1 серпня 1946 р. у Сереховичах була відкрита дільнична лікарня на 10 ліжок. Її колектив складався з фельдшера Раїси Резнік, двох медичних сестер, трьох санітарок, кухаря, завгоспа і сторожа. Щоб забезпечити харчуванням хворих, лікарня утримувала двох корів, двох коней, випікала хліб. З 1946 р. по 1951 р. вона виконувала функції районної лікарні. При цьому лише з 1949 р. вперше її очолив лікар А. Семенов [22, 84].

Колгосп «23-річчя Робітничо-селянської Червоної армії» відновив свою роботу аж у 1948 р. Зрозуміло, що писати заяви на вступ ніхто не поспішав. Селянин повинен був віддати свою вигодувану худобу та робочий інвентар нажитий часто навіть і не одним поколінням. Колективізація проходила силовими методами, шляхом погроз виселення до Сибіру. Саме тому в Сереховичах вона затягнулася аж до кінця 1950 р. [13, 663].

Проти безчинств радянської влади боролися вояки УПА і члени ОУН. Багато істориків називають післявоєнні роки періодом громадянської війни на території Західної України, а прихід Червоної армії у 1944 р. – новою окупацією. Дискусії серед вчених продовжуються, але всі однак у тому, що боротьба ОУН і УПА стала новим етапом на шляху здобуття незалежності.

Сереховичі по праву можна назвати селом героїв України про яких варто розповісти окремо. Завдяки матеріалам, які зібрав краєзнавець Трифон Бодюк, можна назвати імена тих, які пали смертю хоробрих за рідну землю. У великому бою з німцями в с. Свиноярин Турійського району 11 вересня 1943 р. у лавах УПА загинув уродженець села Іван Євсейович Потішук 1921 р. н. (псевдо «Піддубник»). Йому було лише 22 роки. У 1943 р. в Сереховичах німці вбили Миколу Миколайовича Волоха 1923 р. н. Наступного року тепер вже від рук НКВС на так званому Гутеньцьовому хуторі загинув Степан Йосипович Онишук 1926 р. н.

У віці 22-років поблизу с. Мильці в бою з енкаведистами у 1945 р. загинув сереховичівець Потішук Юрій Пилипович. У тому ж році солдатами військ НКВС були вбиті Іван Георгійович Онишук та Яків Степанович Мандзюк із с. Грабове. Тіла вбитих повстанців енкаведисти кинули до туалету амбулаторії [3, 49; 4, 2]. Настільки сильною була ненависть до тих, хто вірив в Україну. У березні 1945 р. групою НКВС був вбитий уродженець с. Сереховичі, станичний ОУН «Береза» – Солодуха (ім'я невідоме) [1, 621].

Шкільним інспектором ОУН по Старовижівському району був уродженець Серехович вчитель Денисюк Михайло (псевдо «Кашенко») 1919 р. н. 2 червня 1944 р. він був арештований групою НКВС і засуджений на 20 років виправних таборів. Відбував покарання у Воркуті (Комі АРСР), де й помер 21 травня 1945 р. [1, 250].

Варто зазначити, що в Сереховичах ще у 1943 р. проводився і сам вишкіл повстанців. Про це ми

дізнаємося із «Десятиденного звіту праці військового коменданта по району Седлище» – «Явора» від 2 листопада цього року. Серед навчальних занять згадуються такі вправи: клікання, подання і вставання, зімкнення ладів, розімкнення ладів і розгортання, вільні розімкнення ладів рою, вишколення стрілецьке. Цікаво й те, що в Седлищанському кущі, Мизові і Буцині вишкіл не проходив через щоденні поїздки німців по селах [21, 196].

Траплялося так, що вояки УПА були мобілізовані до Червоної армії. Зрозуміло, що вони не афішували про те, що до цього вже встигли повоювати з німцями і були учасниками українського національно-визвольного руху. Їхня доля складалася по різному. Опинившись у с. Грива Камінь-Каширського району мобілізованим був і місцевий повстанець Мойсей Кирилович Шимчук 1923 р. н. Під час ретельної перевірки про яку вже дещо згадувалось вище, Шимчук був арештований, можливо, що його видав хтось із своїх. Мойсей був розстріляний на 21 році життя. На 10 років таборів був засуджений також Іван Федорович Макарський 1926 р. н., який опинився на тому ж мобілізаційному пункті, що й Шимчук. Юнакові не виповнилось навіть ще й 18 років.

Палким українським патріотом був Йон Кіндратович Шишкевич (псевдо «Сагайдачний») – білорус за національністю. Повстанець був вистежений і поранений енкаведистами. Його підводою привезли до матері, яка пасла корів. Думаючи, що врятує себе і сина вона сказала: «Той не мій син». Поранений Йон у відповідь промовив: «Мамо, це я, твій син...». Незважаючи на це його закатували по дорозі у с. Буцинь і закопали під насипаною могилою, що була посеред села. Згодом уночі родичі забрали тіло і перепоховали на сереховичівському цвинтарі.

Набагато пізніше, аж у 1969 р. в Сереховичах загинув ще один учасник українського національно-визвольного руху Хома Парамонович Волох 1920 р. н. За участь в УПА його засудили на 25 років таборів. Повернувшись у село він став учасником бійки у результаті якої і загинув [3, 49; 4, 2]. Очевидно, що вона могла бути спланованою.

У повстанському русі були навіть цілі родини. Такими були Онищуки із с. Грабове. Їхня сім'я: батько Юрій Данилович 1888 р. н., мати Федора Євсеївна 1890 р. н., сини Тихін 1920 р. н., Іван 1922 р. н., Антін 1926 р. н., дочка Параска 1928 р. н., любили Україну понад усе. Тихін Онищук ще до війни закінчив ковельську гімназію, учителював. Взимку 1942 р. влаштувався на роботу в Любомльський райвідділ сільського господарства. Упродовж літа 1943 р. – весни 1945 р. очолював референтуру Любомльського надрайонного проводу ОУН. З 1947 р. він провідник Заболоттівського районного проводу ОУН.

Із приходом Червоної армії для сім'ї, як і для всього українського визвольного руху настає переломний період. Багато хто розумів, що подолати радянську машину практично неможливо. Однак вони продовжували боротьбу, яка йшла не за життя, а на смерть. У квітні 1944 р. до Червоної армії був мобілізований Іван Онищук, однак вже в серпні він із зброєю в руках повертається до лав УПА. У 1946 р. чекістам вдалось арештувати батька Юрія. Його засудили на 25 років таборів, покарання відбував біля Томська, там і помер.

Іван та Антон Онищуки загинули у нерівному бою з енкаведистами на хуторі поблизу с. Шкроби у 1947 р. Будинок сім'ї у с. Грабове був зруйнований. На даний час досі невідомо, де поховані тіла братів. Варто сподіватися, що у процесі подальших досліджень ми дізнаємося імена всіх повстанців, яких хоронили у невідомих могилах, так само і самі місця цих поховань.

Останній бій родина Онищуків дала ворогу у квітні 1953 р. На перший день Пасхи група повстанців із п'яти осіб перебувала в будинку старенької жінки на хуторі Глинища біля с. Комарового. Це був Тихін Онищук із сестрою Параскою, Олекса Карпук (псевдо «Кравченко») з с. Ниці та ще два повстанці. Можливо хтось доніс, а можливо і через збіг обставин до будинку підійшов загін солдатів. Господиня вийшла їм на зустріч, давши таким чином повстанцям можливість вийти через задні двері. Однак їх помітили, першою була вбила Параска. Тихін повернувся назад, щоб допомогти, однак сам був поранений. Щоб не датися живим вистрілив у сестру і застрілився сам.

Тіла брата і сестри привезли до Старої Вижви. Туди на впізнання викликали двох рідних дядьків Тихіна і Параски. Те, що вони побачили жахнуло їх. Тіла племінників лежали оголені, відкриті для сторонніх очей. Варто також зазначити, що згідно останніх даних, Онищук Тихін (псевдо «Холодний») загинув у бою з групою МДБ на хуторі Комарове Ковельського району 17 лютого 1949 р., а не в квітні 1953 р. Так влада ганьбила українських патріотів навіть після їхньої смерті. Звірства більшовиків говорили не про їхню силу, а скоріше про немічність і страх перед духом української нації, який вони так і не змогли зламати.

Мати Онищуків, втративши дітей і чоловіка, деякий час проживала у сестри, а згодом усамітнілась в хаті-пустці своєї племінниці. Перенісши стільки трагедій, вона померла у 1972 р. і з пошаною була

похована односельцями [1, 514; 3, 45–47; 6, 5].

Про бої з більшовицькими окупантами в околицях Сереховичів розповідає і «Літопис УПА». Так, 4 вересня 1945 р. повстанці «Кубуса» зробили засідку на стрибків, що поверталися до Сереховичів. У результаті чого бійці УПА здобули один кулемет системи Дегтярьова з трьома дисками, два пістолет-кулемети Шпагіна і одну гвинтівку радянського зразка [20, 786].

На початку жовтня 1947 р. перейшовши польсько-радянський кордон до Серехович прийшли повстанці Дукельський Іван Петрович 1923 р. н. (псевдо «Яструб») та Карпук Мойсей (псевдо «Загалко»). В останнього тут проживали родичі. Дукельський Іван, ймовірно, як і Карпук Мойсей, вступив до боївки районного провідника ОУН «Остапа» (К. Климчук). Дукельський також був політреферентом Луківського районного проводу ОУН. 24 листопада 1948 р. він був взятий в полон у криївці с. Торговище Турійського району. У результаті був засуджений на 25 років виправних таборів. Разом із ним у схроні також перебували повстанці «Остап» (був вбитий) і Тарнович Микола (взятий в полон). Останній був референтом служби безпеки Мацівського районного проводу ОУН. За іншою версією Тарнович Микола 1927 р. н. (псевдо «Жора», «Коля», «Лис»), уродженець с. Журавлине Старовижівського району, загинув в бою з групою МДБ 11 січня 1949 р. Подальша доля Карпук Мойсея невідома [1, 269; 1, 645; 18, 121–122].

Історію поліського с. Сереховичі у часі Другої світової війни варто пов'язувати із історією сотні населених пунктів. Вище викладений матеріал підкреслює на скільки неоднозначним був воєнний період для волинського села. Подальший розвиток краєзнавчих досліджень сприятиме відродженню національної історії, яка нищилась і зазнавала викривлень упродовж цілих десятиліть. Лише власна історична пам'ять сприятиме уникненню конфронтації у середовищі українського суспільства і унеможливить політичні спекуляції.

1. Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955). Серія «Літопис УПА» Бібліотека – Т. 13 / Я. Антонюк. – Торонто – Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2014. – 1072 с.

2. Балюк І. Обеліск / І. Балюк // Радянська Волинь. – 1980. – 11 липня. – С. 2.

3. Бодюк Т. За святу любов до України боролись сім'ями і поодиночі. Штрихи з історії визвольних змагань на наших теренах та про цинізм «визволителів» / Трифон Бодюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 45–51.

4. Бодюк Т. За село, за родину і за Україну / Трифон Бодюк // Сільські новини. – 2008. – 6 вересня. – С. 2.

5. Бондаренко О. Напис на обеліску / О. Бондаренко // Радянська Волинь. – 1967. – 9 травня. – С. 4.

6. Бондарчук А. Кричать безіменні могили / Андрій Бондарчук // Волинь нова. – 2007. – 23 червня. – С. 5.

7. Боярчук А. Три депутати із одного села / Андрій Боярчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 50. Матеріали 50 Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю Магдебурзького права / упоряд. А. Силук. – Ковель: ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2013. – С. 353–359.

8. Гика В. Сереховичі та Старовижівщина в архівних документах / В. Гика // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 90–104.

9. Державний архів Волинської області, ф. р. – 66. Архівний відділ МВС Волинської області, оп. 4, спр. 14. Список міст районних центрів, залізничних станцій і населених пунктів із зазначенням дати окупації їх німецько-фашистськими загарбниками, завданих збитків і дати звільнення їх військами Радянської Армії. Том 2. 1946 р., 225 арк.

10. Західне Полісся: історія та культура: монографія / [Г. В. Бондаренко, О. Н. Гаврилюк, А. А. Дмитренко та ін.]. – Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2012. – 784 с.

11. Заяць Р. Літопис сереховичівської школи / Р. Заяць // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 79–82.

12. Зек Б. Періодизація радянсько-німецьких боїв на території Волинської області у 1944 р. / Б. Зек // «Воєнна історія України. Волинь та Полісся». Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25–26 квітня 2013 року, м. Рівне. – Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2013. – С. 506–508.

13. Історія міст і сіл Української РСР в 26 т. Волинська область / [Клімаш І. С., Алексеева Н. Л., Вербівська А. І. та ін.]. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 746 с.

14. Качан Л. З сім'ї розстріляних / Лідія Качан // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної

науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 40 – 43.

15. Книга Пам'яті України: Волинська область. У 3 т. Т. 3: Ратнівський район, Рожшищенський район, Старовижівський район, Турійський район, Шацький район. – Львів: Каменяр, 1995. – 487 с.

16. Коваль Ю. Від війни у братів Ярошуків назавжди залишилися спогади і фронтові рани / Ю. Коваль // Сільські новини. – 2010. – 8 травня. – С. 3.

17. Коровицький О. Отець, батько, наставник, патріот / Олексій Коровицький // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 51 – 54.

18. Коц М. Мовою документів: був у селі схрон / Микола Коц // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 121 – 122.

19. Кучерепа М. М. Історія Волині: 1939–1941 рр.: Навчальний посібник / М. М. Кучерепа. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 456 с.

20. Літопис УПА. Нова серія, том 8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та заплля 1944 – 1946. Документи і матеріали. – К. – Торонто, 2006. – 1446 с.

21. Літопис УПА. Нова серія, том 11. Мережа ОУН (б) і заплля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943 рр.). – К. – Торонто, 2007. – 846 с.

22. Мазурик Л. Сереховичівська лікарня / Л. Мазурик // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 83 – 84.

23. Олександрук П. Земля і люди / П. Олександрук, А. Олександрук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 36 – 39.

24. Пожарчук Т. «Фрау Катерино, гутен морген!» / Т. Пожарчук // Аверс-прес. – 2001. – 22 лютого. – С. 22.

25. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945. Документы и материалы в 3 т. Т. 3. Украинская ССР в Завершающий период Великой Отечественной войны (1944 – 1945) / Сост. Денисенко П. И., Архипенко К. М., Гриценко Т. Т. и др. – К.: «Наукова думка», 1985. – 512 с.

26. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938 – 1944 років. Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський і Старовижівський райони / Упоряд. і авт. коментарів І. Пушук; за заг. ред. почесного доктора Луцького національного технічного університету, народного депутата України Я. П. Федорчука. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. – 336 с.

Микола КУЧЕРЕПА, Оксана СУЩУК (Луцьк)

КОВЕЛЬСЬКА ПОВІТОВА “ПРОСВІТА” ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ПРОСВІТЯНСЬКИЙ РУХ У СЕЛІ СЕРАХОВИЧІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У міжвоєнний період, коли наш край входив до складу Польщі, важливу роль в житті волинян відігравали політичні партії і громадські організації.

Важливе місце в українському національному русі Волині у 20-30-х роках належить громадським організаціям і, насамперед, культурно-освітньому товариству “Просвіта”. Одними з перших на Волині почали функціонувати повітові просвітянські організації у Кременці, Луцьку, Володимирі-Волинському, Дубні, Рівному, Ковелі [16, с. 95–96]. І вже на період 1920–1921 рр. регіон дуже швидко прикрився густою мережею філій Товариств. Виникла необхідність утворити єдиний центр “Волинської Просвіти”. З цією метою з ініціативи ради Луцької “Просвіти” був скликаний 15 лютого 1921 року у Луцьку перший з’їзд представників повітових товариств. Його делегати після дебатов прийняли ухвалу про утворення “Об’єднання культурно-просвітних організацій Волині” і схвалили його Статут. Але воєводське управління цей Статут не зареєструвало [1, к. 105]. Інші спроби, спрямовані на утворення “Волинської Просвіти” теж зазнали невдач.

Не зважаючи на це просвітянські повітові осередки не зменшили своєї активності. Зокрема, Ковельська Повітова “Просвіта” імені Лесі Українки була заснована і вписана до реєстру Спілок і товариств інспекторату Народовостового 14 червня 1920 р. Як цілісна структура з єдиним центром в місті Ковелі, вона входила у всеукраїнську просвітянську громаду, яку очолювала “магір усіх Українських Просвіт” – Львівська Просвіта. Основна мета Товариства полягала у намаганні “просвіщати народні маси світлом доброї науки та через знання повести суспільство до кращого громадського життя” [15, арк. 2]. Для її

досягнення на просвітянські організації покладалися наступні завдання:

- відкривати книгарні, читальні, бібліотеки та інші установи;
- організувати школи для дорослих та дітей, запроваджувати різноманітні навчальні курси, запрошувати для лекцій вчителів-лекторів, а також інструкторів-фахівців;
- започатковувати допомогові та благодійні фонди для допомоги постраждалим від стихійних лих та у навчанні бідним учням;
- видавати газети, часописи, книжки та брошури з додержанням відповідних приписів закону;
- збирати, перераховувати, охороняти пам'ятки минулого, речі, історичні будинки та взагалі народне добро;
- закладати сирітські притулки, дитячі садки та проводити дитячі вечорниці;
- проводити аматорські вистави, концерти, співи й літературні вечорниці-бесіди;
- створювати філії в окрузі діяльності Товариства.

Ковельська “Просвіта” мала свій Статут, затверджений начальником Волинського Округу Цивільного Управління земель Волині і фронту Подільського і мала чітко побудовану структуру. Так, всіма справами Ковельської Повітової “Просвіти” керувала Рада, яка збиралася раз на тиждень. Вона була відповідальною перед Загальними Зборами і складалася не менше як з п'яти членів і трьох їх заступників, які вибиралися на 3 роки. Члени ради з-поміж себе вибирали голову, заступника, секретаря та скарбника [15, арк. 4–4зв.]. Головою Ковельської “Просвіти” був відомих громадський діяч та адвокат Самійло Підгірський [10, арк. 1].

Щоб краще досягти своїх завдань Товариство в організаційному плані поділялося на секції. У Ковельському Товаристві було їх п'ять: 1) організаційна (керівник С. Підгірський), 2) шкільно-лекційна (керівник П. Миселюк), 3) бібліотечна (керівник В. Оксюк), 4) добродійно-гуманітарна (О. Підгірська), 5) літературно-мистецька (А. Олексюк). Остання поділялася на підсекції: драматична (керівник М. Блащаневич), хорова (керівник Я. Братко), музична (керівник А. Тишецький) [10, арк. 1].

Кожний член “Просвіти” повинен був записатися до однієї з цих секцій і дієво у ній працювати. Кожна секція мала скласти свій Статут і план роботи на кожний рік. Просвітянський рік починався з 1 жовтня поточного року.

Членом Товариства міг бути кожен, без різниці у соціальному становищі, по досягненню ним 21-го року, незалежно чи брав він участь в інших товариствах (окрім учнів шкіл). При написанні заяви на вступ кожен бажаючий мав заручитися підтримкою вже прийнятих у Товариство членів, які б гарантували спроможність новачка дотримуватися статутних зобов'язань. Загальні збори мали право виключати членів Товариства, коли вони не виконували покладених на них обов'язків, зазначених Статутом, шкодили Товариству та взагалі вчиняли проти його інтересів, згідно з рішенням не менше 2/3 присутніх на Зборах членів [15, арк. 3].

Членський внесок для всіх просвітян, де б вони не мешкали чи у повітовому осередку, чи в містечках і селах, був однаковий, на той час у розмірі 1 злотий. Рахунки членських внесків проводила Канцелярія. Загалом, кошти Ковельського Товариства “Просвіта” складали, окрім зазначених членських внесків, пожертви та допомоги приватних осіб і товариств, доходи від продажі книжок та інших виробів просвітян, доходи з концертів, вистав, лекцій, бібліотек тощо [15, арк. 3].

Одним із найважливіших для просвітян було завдання поширення української книги. Для цього членами Товариства засновувалися книгарні та громадські бібліотеки. Так, у Ковельському повіті до 1925 р. існувало 20 читалень, у 1926 р. – 58, а на початку 1927 р. вже – 98 [12, арк. 1]. Розуміючи важливість існування читалень, Львівська (“материнська”) “Просвіта” 7 грудня 1927 р. у своїй резолюції до усіх філій зазначала: “Душею Читальні її бібліотека”, тому у всіх повітових Товариствах вимагалось сформувати бібліотечні комісії, які б мали відвідати усі читальні повіту щоб перевірити бібліотеки, подати статистичні дані про їх стан та ліквідувати виявленні недоліки, а саме “подбають, шоби в читальнях найшлися всі книжки, які потрібні є знати кожному селянському читачеві” [8, арк. 118]. Для цього кожна повітова просвітянська організація повинна була видати бібліотечний poradnik. Крім того вбачалася необхідність розбудови при всіх філіях Товариства “мандрівних бібліотек” – пересилання книг абонементу при умові попередньої передоплати [8, арк. 118]. Популярністю читачів користувалися книги “Українська державність”, “Син України”, “Борці за правду”, “Як Москва нищила Україну”, “Оповідання про славне військо запорозьке” [3, арк. 5].

Станом на 1927 р. Ковельська Повітова “Просвіта” у своїй бібліотеці мала у наявності вже понад двох тисяч примірників книг. Крім того, серед місцевих читалень спостерігався рух до створення власних бібліотек, де просвітянські осередки самостійно закупували книги. Таким чином у Ковельському

повіті створювалися перші “народні доми” у селах Седлище, Матіїв та Облапи [12, арк. 2]. Проте повітове Товариство не завжди мало змогу утримувати спеціального інструктора, який би контролював читальні. Цим користувалася і місцева польська адміністрація, яка мала на меті затримати, а подекуди і знищити цей напрямок розвитку просвітянського руху на Волині. Зокрема, у березні 1926 р. в с. Клюську місцева поліція заарештувала 7 україномовних книг, серед них “Кобзарь” та даймерівська “Німецька кооперація” [12, арк. 2].

Бібліотечна справа просвітян неухильно була пов’язана з освітньою роботою. Так, на Другому просвітянському форумі, який проходив у Луцьку в липні 1922 року, з доповідей і звітів з місць постала жахлива картина культурно-освітнього стану українців Волині. З’їзд засудив антиукраїнську політику польських властей і закликав все українське суспільство до боротьби за рідну школу, звернув увагу відповідальних урядових чинників на нехтування правами національних меншин, гарантованих польською конституцією. Делегати висловили протест шкільному кураторіуму (управлінню освіти) і шкільним інспекторам, а також домагалися відкриття українських державних шкіл з вчителями українцями [1, к. 49–50].

Ковельське Товариство “Просвіта” імені Лесі Українки теж неодноразово визнавало у своїх звітах, що “є такі села, де досі ще не мають шкіл і де молодь до 20-ти років є до 90% неписьменна. В тих селах розпаношене є п’янство та бійки” [12, арк. 2]. З огляду на це Рада Просвіти вбачає найголовнішим завданням “зайнятися справою самоосвіти, провести рішучу боротьбу з неписьменністю, притягнути до “Просвіти” дітей та виховувати з них будучих свідомих просвітян” [12, арк. 2]. Зусиллями “Просвіт” організувалися курси для неписьменних селян, а для вчителів – курси українознавства. Також завозилися на Волинь з Галичини шкільні підручники українською мовою [17, арк. 26]. Доволі активно пропагувалися, щоб селяни відкривали приватні українські школи, на утримання яких виділяли кошти гмінні ради та мешканці села. Таку школу намагалися створити в 1926–1927 рр. у с. Годовичах, проте, вона так і не була затверджене місцевою адміністрацією [12, арк. 1].

Загалом представники останньої, польське учительство та поліція зокрема, якщо не саботували, то прямо перешкоджали цьому процесу. Яскравим прикладом цього є розгін поліцією, за доносом польських вчителів, просвітян у селі Старі Кошари у 1927 р. Тоді українські селяни зібралися у бібліотеці “Просвіти” для освітньої лекції, а представник польської поліції взявся розганяти їх, звинувачуючи у нелегальному зібранні та лякаючи арештами. За цим випадком голова Ради Ковельського Товариства “Просвіти” звернувся до Ковельського повітового Староства з вимогою розібратися і зауважив, що таких випадків вже було багато, а тому “просимо про видання відповідного розпорядження про те, що Функціонарі Поліції Панствової не можуть мішатися до справ ОСВІТИ, без особливих на це від пана Старости розпоряджень” [8, арк. 16].

Важливу увагу просвітяни приділяли розвитку кооперації, що викликало значне зацікавлення “Просвітою” у селян. Адже завдяки навчальним курсам з початків кооперації, українські селяни мали змогу здобути необхідні знання для економічного розвитку власних господарств. Так, у 1927 р. у Ковельському повіті було організовано 99 відчитів (лекцій), у самому місті Ковелі – 6 (загалом 105) [12, арк. 1]. Для проведення лекцій, виступів запрошувалися відомі адвокати, іноземні інструктори та інженери. Просвітянами організувалися також кооперативні свята, для улаштування яких вони часто зверталися за асигнуванням до Магістрату [9, арк. 14].

Українська селянська молодь з великим ентузіазмом ставилася до музично-драматичного напрямку роботи “Просвіти”. Остання відіграла важливу роль у розвитку українського самодіяльного театру. Загалом, у Ковельському повіті за 1927 році було влаштовано 268 вистав [12, арк. 1]. Представники Повітової “Просвіти” звертали увагу, що “помітним є великий захват, особливо у молоді, які з виставами їздять до других сіл віддалених 18–20 верств цілях культурного усвідомлення” [12, арк. 2]. Проте, будь-яка драматична постановка не могла відбутися без дозволу Старости Ковельського повіту. Просвітяни повинні були кожного разу звертатися з проханням до місцевої влади за отриманням дозволу, при цьому не мало значення, для кого відігралася п’єса. Резолюція місцевої влади потрібна була навіть для організації свят Новорічної ялинки для бідних українських дітей [8, арк. 6].

Поряд з театром організувалися аматорські хорові колективи, школи національного танцю, струнні оркестри. Зокрема у Ковельському повіті добре організовані були хори в місті Ковелі, в селах Седлище, Облапи, Любитів, Турійськ, Маціїв (Лукив) [12, арк. 1].

Багато уваги члени Ковельського Товариства приділяли піднесенню національної свідомості волинян: проводили урочистості, присвячені пам’яті Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки, дні української

книги, щорічні свята “Просвіти”. Особливе значення надавалося відзначенню Шевченківських днів. Окрім святкування цієї дати у самих просвітянських гуртках, вшанування Т. Шевченка намагалися поширити і в школах. Так, Рада Ковельської Повітової “Просвіти” 22 лютого 1927 р. звернулася до Кураторії Округи Волинської у місті Рівному з проханням про видання розпорядження шкільній владі нижчої інстанції (шкільному інспекторові в м. Ковелі):

“...аби на день 10-го березня 1927 р., день Великого Українського Генія Тараса Шевченка, всі діти шкільного віку, по сім селам і місточкам ковельського повіту були цілком вільні від занять шкільних, й змогли віддати належні пошану великому Генію, що є ознакою кожної культурної людини. Про відпущення всіх дітей рада Ковельської Повітової “Просвіти” просить не тільки в школах утраквістичних, але і в польських де звичайно є меншість дітей Українських. На випадок коли Українських дітей в школі є більшість Рада просвіти просить про видання розпорядження. Аби в самій школі не дивлячись на те чи вона є утраквістична чи польська, день мусить бути ознаменований Улаштування свята в школі” [8, арк. 77].

Крім книг ковельські просвітяни активно поширювали українську пресу. Діячі “Просвіт” значну увагу приділяли усній пропаганді. Вони виступали перед населенням з лекціями, рефератами, доповідями на різну тематику, організували збір продуктів, насіння і збіжжя для потерпілих від граду, і, навіть, брали участь у впорядкуванні місць захоронень українських січових стрільців, підтримували зв’язки з пластовим рухом [8, арк. 41].

Поза увагою “Просвіт” не залишалась боротьба за українізацію православної церкви. У багатьох селах філії Товариств вимагали відправлення Служби Божої українською мовою. Найактивнішу участь члени Товариства взяли в організації і проведенні 5–6 червня 1927 року у Луцьку Українського православного з’їзду [17, с. 26].

З кожним роком до “Просвіти” долучалися нові члени. Зокрема, станом на 1925 р. у Ковельському Товаристві “Просвіта” імені Лесі Українки нараховувалося 840 осіб, у 1926 р. – 2060 осіб, а лише до 15 жовтня 1927 р. – вже було 3 443 українця [12, арк. 1].

У 1927–1928 рр. активністю відзначалися гуртки повітових Товариств, які створювалися у селах і містечках [2, с. 76]. Їх діяльність була чітко регламентована повітовим осередком. Так, згідно організаційного статуту Ковельської Повітової “Просвіти”, гурток у селі чи містечку міг створюватися лише при наявності серед місцевих жителів 12 членів “Просвіти”. Кожного року у серпні просвітянський гурток проводив свої Загальні збори, де вибирав Раду гуртка (Голову, Писаря і Скарбника), встановлював розмір внеску на свої потреби (так званий Гуртковий Просвітянський внесок), постановляв про відкриття в своєму селі бібліотеки-читальні або обговорював поточні справи. Рада гуртка зобов’язана була виконувати рішення Ради “Просвіти” і її Загальних Зборів. У тому випадку, коли Рада гуртка не послухалася наказу Ради “Просвіти” і не скликала Загальних Зборів гуртка – винні члени гурткової Ради підлягали карі – виключенню з членів “Просвіти”. Загальні збори гуртка скликалися один раз на рік і проводилися під керівництвом члена Ради “Просвіти” [10, арк. 8–9 зв.].

Голови гурткових рад раз на рік, а саме у вересні місяці змушені були з’являтися до Ковеля на Повітову просвітянську конференцію. На ній обговорювалися питання поширення та покращення просвітянського руху на місцях, виявлялися недоліки у роботі та обмірковувалися способи їх вирішення. А усі вимоги просвітянського гуртка до Ради “Просвіти” повинні були викладатися письмово за підписом двох членів Ради гуртка [10, арк. 9 зв.].

Щороку з усіх своїх доходів, крім гурткового просвітянського внеску, гурток повинен вносити до каси Повітової “Просвіти” 25% своїх коштів. Останні формувалися не лише з щорічних внесків, а й “зароблялися” гуртківцями різноманітними театральними постановками, спроданими власними виробами на кооперативних святах, щедруваннями та колядуваннями тощо. Для введення своїх рахунків просвітянській гурток вів прибуткову касову книгу та течку видаткових рахунків, а також інше діловодство [10, арк. 10].

Усі члени просвітянського гуртка були зобов’язані бути присутніми на Загальних Зборах Ковельської Повітової “Просвіти”, що відбувалися раз на рік в січні місяці. У випадку закриття чи ліквідації просвітянського гуртка, вся канцелярія, його грошові рахунки та майно повинні були здатися Раді Повітової “Просвіти” останньою Радою гуртка [10, арк. 10 зв.].

Так, у селі Сераховичі у 1927 р. був створений просвітянський гурток. Його організували перші місцеві просвітяни брати Бондарчуки – Іван [7, арк. 4 зв.] та Ісак [5, арк. 47], які ще у 1925 р. вступили у Ковельське Повітове Товариство “Просвіта” імені Лесі Українки. Саме вони розгорнули широку діяльність щодо залучення до просвітянського руху своїх односельчан та створення просвітянського осередку-

гуртка. Загалом впродовж 1926–1927 рр. їм вдалося загітувати до лав просвітян 15 мешканців Серахович. Серед них: Сезоник Полікарп, Сагаль Степан Гордійович (1923 р. н.), Олександрук Сергій (Стратон), Білоус Григорій Юхимович (1897 р. н.), Оніщук Іон Гордійович (1903 р. н.), Солов'ян Іван Іванович (1895 р. н.), Сметюх Мірик Остапович (1904 р. н.), Ярощук Федір Кіндратович, Кошелюк Олексій Мефодійович (1906 р. н.), Білоус Дем'ян, Балюк Іван Панфилович (1893 р. н.), Шимчук Сидор, Лещук Маркіян [4, арк. 39].

Головою просвітянського гуртка було вибрано Івана Пилиповича Бондарчука, Секретарем – Григорія Юхимовича Білоуса, Скарбником – Івана Панфиловича Балюка [9, арк. 60].

Після організаційного оформлення гуртка, просвітяни села Сераховичі взялися до відкриття бібліотеки-читальні. Згідно Статуту Ковельського Повітового Товариства, щоб відкрити бібліотеку-читальню, Рада гуртка повинна була подати заяву до Ради повітової “Просвіти”, де слід було зазначити місце створення читальні і вибрати відповідального перед місцевою владою за її діяльність. З таким проханням і звернулися сераховчани 10 березня 1927 р. до Ковельського товариства “Просвіта” імені Лесі Українки. Бібліотеку-читальню планувалося відкрити у хаті Гриця Білоуса, завідувача бібліотекою було обрано Івана Бондарчука, бібліотекарем – Григорія Білоуса, а секретарем – Івана Балюка [9, арк. 34]. Відповідно Рада Товариства “Просвіти” надіслала 14 березня 1917 р. до Старости Ковельського повіту повідомлення про намір відкрити бібліотеку у Сераховичах і офіційно оголосила про цю подію сільським просвітянам [9, арк. 60–61]:

“Рада Ковельської Повітової ПРОСВІТИ цим повідомляє ВАС, що згідно § 3 Статута Ковельської Повітової Просвіти затвердженого Начальником Волинського Округа Цивільного Управління земель Волині і фронту Подільського і вписаного до реєстру Спілок і товариств Інспекторату Народовоствого 5.0 під ч:8, дня 14-го червня 1920-го року відкриває БІБЛІОТЕКУ–ЧИТАЛЬНЮ ПРОСВІТИ, в Вашому селі Сераховичах. Повідомлення про відкриття Бібліотеки–Читальні до Ковельського Староства послане 14.III.1927 р. ч: 678/27”.

Ініціативна та бурхлива робота просвітян спонукала до збільшення кількості членів осередку. До 1928 р. до гуртківців приєдналися Балюк Антон Дем'янович (1893 р. н.), Білоус Остап Трохимович (1928 р. н.), Гарбарчук Василь Юхимович (1928 р. н.), Денисюк Панас Дем'янович (1885 р. н.), Сагаль Антон Гордійович (1900 р. н.), Качинські Михайло (1897 р. н.) та Сергій (1904 р. н.) Бенедиктовичі, Сагаль Терентій Матвійович (1902 р. н.) [6, арк. 87, 114], [11, арк. 10, 221].

Загалом за час свого існування Сераховицька бібліотека-читальня нараховувала 46 книг. Крім того, 15 січня 1928 р. у селі відбулася аматорська вистава під назвою “Борці за мир” [3, арк. 1, 46–47 зв.].

Така активність просвітянського руху на Волині, і в повіті зокрема, не могла не схвилювати польських властей. Адже з перших днів існування на Волині “Просвіт” польська адміністрація неприхильно ставилася до їх діяльності. Різними заборонами і репресіями вона стримувала розвиток українських культурно-просвітницьких організацій. Власті відмовлялися реєструвати філії, забороняли вистави, виступи українських хорів.

Проти репресивної політики воєводської адміністрації рішуче протестувала конференція представників повітових “Просвіт” Волині, що відбулася нелегально 9 липня 1928 року у Луцьку. У прийнятій на ній резолюції вказувалося: “Відповідні факти призупинення діяльності повітових “Просвіт” разом із багатьма їх сільськими філіями, як це мали місце у Дубні, Ковелі, Рівному, а також переслідування “Просвіт” у Кременці і Острозі є не лише діями незаконними, але й фактично унеможливають національно-культурний розвиток українського суспільства” [1, к. 96]. Учасники конференції звернулись до властей з вимогою негайного відкликання рішення щодо закриття згаданих вище “Просвіт” і припинення репресій проти просвітянського руху на Волині.

Проте, до подібних протестів української громадськості власті не прислухались. Поліція й надалі заарештовувала активістів, робила обшуки в читальнях, нищила їх майно. Особливо посилились репресії щодо “Просвіт” після прибуття на Волинь воєводи Г. Юзевського. Місця для них у “волинській програмі” нового воєводи не залишалось. Вважаючи культурно-освітнє товариство “Просвіта” за політичну експозитуру українського націоналізму Галичини, Юзевський повів з ними нещадну боротьбу. У першій половині 1928 року діяльність “Просвіт” була заборонена, майже припинили свою роботу бібліотеки-читальні та гуртки. Своє майно Ковельська Повітова “Просвіта” передала материнському Товариству у місті Львові. В цілому, у Волинському воєводстві з 1928 по 1936 рік було зліквідовано 630 осередків Товариства, в яких нараховувалося 17 700 членів [4, арк. 29].

Проте свою основну місію “Просвіти” виконали. Завдяки їх діяльності значно підвищились освітній, культурний, економічний рівень волинян. Просвітянські гуртки, бібліотеки-читальні, були місцем не лише

отриманням освіти, а й стали центрами українського національно-патріотичного виховання місцевого населення, культурним осередком збереження національної гідності і єдності народу.

1. *Archiwum Akt Nowych (AAN), Urząd Wojewódzki Wołyński (UWW)*. – 979/64.
2. *Атлас історії культури Волинської області / відп. ред. Ф. В. Зузук*. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – 112 с.
3. *Державний архів Волинської області, ф. 46, оп. 9, спр. 656*.
4. *Там само, оп. 9-а, спр. 1076*.
5. *Там само, ф. 389, оп. 1, спр. 1*.
6. *Там само, спр. 8*.
7. *Там само, спр. 14*.
8. *Там само, спр. 28*.
9. *Там само, спр. 34*.
10. *Там само, спр. 54*.
11. *Там само, спр. 64*.
12. *Там само, спр. 71*.
13. *Там само, спр. 88*.
14. *Там само, спр. 107*.
15. *Там само, оп. 2, спр. 1*.
16. *Там само, оп. 1, спр. 28*.
17. *Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. С. Зуляк*. – Тернопіль: “Воля”, 2005. – 946 с.
18. *Савчук Б. Волинська “Просвіта” / Б. Савчук*. – Рівне: Ліста, 1996. – 149 с.

Людмила (Міла) ОЛЕКСАНДРУК (Москва, Російська Федерація)

БІЛЯ СЕЛА, ЗА ГРУДОМ



*Олександрук Людмила
(Міла) Степанівна.*

То вже був хутір, бо до села було йти пішки хвилин 15-20. Наша хата стояла обіч дороги, яка вела в урочище Виротень, хлів, клуня, хата все подвір'я навкруги було обсажене, скільки я пам'ятаю, високими осокорами. Вони захищали його од вітрів. Ота дорога збігала з невеликої гірки, яку називали Груд, вниз і справа від неї, в пониззі від Груду ми й жили. Я в сім'ї була найменшою. Здебільшого про те, що було раніше, розповідав батько, коли був живим.

А народилась я 8 липня 1939 року. За 2,5 місяці до «щасливого золотого» 17 вересня, стала сьомою дитиною в сім'ї. Жили ми непогано. Батько все життя потрохи скуповував землю і у нас було її 16 десятин. Забезпечували себе і харчуванням, і одягом. Найманої праці не використовували, бо всі, окрім Кості і мене, були дорослими, добросовісно працювали.

Ще за кілька днів до війни батька забрали. Чи то мобілізували до армії, чи то як цивільну особу, на примусові роботи. Працював він у с. Мизово. Там щось споруджували, копали, мабуть якісь укріплення чи аеродром. І в перші дні війни німецька авіація атакувала ці об'єкти, скинула бомби. Тата контузило. Він ледве, опираючись на топориче, дістався додому. З того часу він почав хворіти і після війни все це закінчилось сумно: його не стало, у 1960 році він помер.

Війна запам'яталась ще сильними вибухами. В нашій хаті ледь не вилетіли шибки у вікнах, а грубка таки розкололась. Тато казав, що бомблять Ковель. А у війну було по всякому. Часто з лісу приходили бандерівці, приходили і червоні партизани, і «зелені». Були й вдень, уночі. Приходили, клали на стіл гранати і казали: будемо ночувати. Ночували не раз, харчувались. А на ранок казали: «Запрягай коні, поїдемо». Куди не казали. Бо у війну у нас була пара виїзних коней. А потім тата викликали у сільраду на допит: «Чому возив бандитів?» Батько відповідав: «Накажете, то і вас відвезу куди треба. Я жити хочу». Дітей «лісові брати» не чіпали.



10-й клас, випуск, 1957 рік.

То ж здогадлива мати на всяк випадок садвила нас, добре взутих, одягнутих на клунки з одягом, щоб, бува, його не забрали. Та на нашу власність, на щастя, вони не посягали.

Ночували у нас і енкаведисти, які полювали на бандерівців. Ті поводитись по іншому. Давай їм пити, добру закусю. Один з них напився до нестями і в хаті з пістолета почав стріляти у стелю. Батько сказав моїй старшій сестрі бігти у сільраду. З нею прибули військові і забрали самодура. Я тоді дуже перелякалась.

Запам'яталась війна і пожежею. Недалеко від нас стояв млин. Його запалили німці. Я вибігла за хлів подивитись. Не знаю що там було, але була перестрілка, хтось біг, а хтось тікав. Тут підбіг німецький солдат, схопив мене за руку і вигукнув: «Медхен, цурюк нах гаузен!» Тобто: «Дівчино, назад до хати!» і заштовхнув мене у сіни. Були, отже, і серед їхніх солдат непогані люди. А вже коли була студенткою, зустрілась із протилежним випадком. У Мінську ми були на екскурсії в музеї. Перед нами була німецька делегація. І от один з молодиків повернувся до нас і каже: «Ду русіше швайне». Я розуміла німецьку добре і відповіла йому «Ду дойче швайне». Одразу відійшла убік, аби не виник конфлікт.

Післявоєнний час для нас, як і для інших земляків, був дуже важким. Та для нашої сім'ї особливо. В дитинстві я довгий час хворіла. Казали навіть, що не виживу. Коли пішла у школу, то до четвертого класу там навчалась лише першу і четверту чверть. Але вчилась весь час без трійок.

У 1947 році деяких сільських «куркулів» почали вивозити в Сибір. Та які це були «куркулі»? Найбільш успішні, кмітливі господарі. Ми теж підпадали під цю «стрижку». Однак нас не чіпали, бо батько вже був паралізований. Землю нашу, весь реманент забрали. Клуно, двоє коней, корови, борони, плуг, зрізали навіть 60 осокорів. Звичайно, без жодної компенсації. Це був по суті чистий грабунок. А ще до того, коли тато вже ледь ходив, його змушували написати заяву про вступ до колгоспу. Він відмовлявся. Тоді його кинули в холодну. Був у селі такий глибокий льох. Три доби тримали його там, вимучували. То ж і змушений був записатись. Може це й ускладнило хворобу, бо останні 15 років він прикутий до ліжка. Та сільська влада говорила, що він симулює хворобу. Таке було дуже боляче слухати. Йому не давали ніякої допомоги, не дали ні пенсії, ні групи інвалідності. Так йому віддячила радянська влада за те, що він через неї втратив здоров'я, а потім і життя. У нього був такий параліч, що неможливо було покласти в домовину і силою треба було розгинати ноги, щоб порвати в колінах сухожилля.

Голод і бідність супроводжували нашу сім'ю після війни. Не вистачало щоденної їжі – хліба. Деколи

виручала моя старша, вже заміжня сестра Поліна, яка працювала у магазині у Старій Виживці. Через свого сусіда Трохима Смолярчука, який працював на залізниці, бувало, передавала нам хлібину-другу. Ну, хліб є хліб, він ніколи не приїдається, а от до борщу з буряка, якого було вдосталь, то я до цього часу не можу звикнути. Мама варила його постійно, але він був пісним, не засмачений нічим. Ще на нашому полі була городня бригада, то виручали помідори, огірки.

Щоправда, один раз мені, коли я була у шостому класі, дали матеріал на плаття. Перші класи у нас були у допоміжній школі, за озером, у колишній хаті поміщика Малевіча. І от, коли я одного разу йшла додому, несла в руці полотняну торбину з книгами, назустріч йшов солдат, п'яний, хитається. Простягнув руку, хотів мене схопити. Я вивернулась, звільнила йому стежку, стала тікати. Тоді він скинув з плеча автомат, став цілитись. На щастя, оступився, не втримав рівноваги, впав у рів біля озера. А я – в біга.

Потім навчання продовжувала у школі, що стояла у центрі села. На її місці нині стоїть церква. А 10-й клас я вже закінчила в новій школі у 1957 році.

Голова колгоспу Тканов вирішив зробити мене дояркою. Кажу: «Я хочу вчитись далі». «Всі не можуть вчитись», – каже він. «Чому ж ви не посилаєте на ферму свою дочку?» – питаю я. Він скипів: «Ні, ти з села не поїдеш, – каже, – я тобі дозволу не дам».

Але ж я таки стала в тому році студенткою Луцького педінституту, який закінчила в 1962 році. У житті відкривались нові горизонти. Та через два роки загинув рідний брат Костя, розумний, кмітливий, товариський хлопець. Працював у колгоспі електриком. На пилорамі ліквідував несправність. Відключив, звичайно, рубильник. Та самовпевнений, надміру емоційний робітник Григорій Стажук... включив його.

Після навчання я працювала в школах Черкаської, Львівської, Волинської областей. Дорога мені Волинь. Однак обставини склалися так, що я нині переїхала до своєї дочки Ілони у Москву.

Євдокія ТАРАСЮК, Анатолій АЛЕКСАНДРУК (Ковель), Галина АНІСІМОВА (с.Сереховичі)

СВЯТО-УСПЕНСЬКА ЦЕРКВА: 100 РОКІВ – БОЖИМ ШЛЯХОМ

Прямуючи асфальтівкою до Милецького Свято-Миколаївського монастиря, перед Сереховичами не можна не помітити Свято-Успенського храму – із позолоченими банями, ошатного і гарного. Історія церкви сягає 1911 року, коли її приміщення збудоване і освячене. Розташований храм не сереховичівському цвинтарі. Святиня, немов би ангел-охоронець, упокоює душі померлих прихожан.

Народна мудрість стверджує, що побудувати храм на Землі – значить збудувати духовний дім на небесах. Історія Свято-Успенської церкви цікава і повчальна.

У 1867 році Аполінарій Косаковський був висвячений у священника і став служити у Сереховицькому храмі в ім'я Святої Параскеви. У 22 роки від народження, з академічною освітою отець Аполінарій став духовним отцем для сереховичан.

Проте людські долі і шляхи, якими вони прямують, не бувають рівними. Як на небі іноді світить Сонце і раптом з'являються хмари і закривають собою світло, так і в житті на радісні й щасливі хвилини падає горе та смуток. Від туберкульозу, майже невиліковної хвороби на той час, померли дружина і дочка священника.

На честь найближчих людей та й інших сереховичан отець Аполінарій вирішив збудувати невелику церкву. І місце виявилось ніби кимось з неба подарованим – могили дружини і дочки священника розмістили біля самого вівтаря.

Парафіяни із розумінням поставилися до ідеї будівництва храму. Головними будівничими церкви були Омелян Арсенійович Кошелюк та Олексій Кошелюк. До цих добропорядних людей долучилися інші.

Будівництво приміщення церкви велось швидкими темпами. І ось красень храм в ім'я Святого Успіння Божої Матері постав у дивній духовній величі і красі. Будівничі села дату «1911» вирізьбили на вході в храм.

Богослужіння в церкві проводилося на свято Успіння Пресвятої Богородиці і в першу неділя після Великодня. Головна служба і урочиста літургія відправлялися в головній Сереховичівській церкві Святої Параскеви, яка знаходилася в центрі села. У 1946 році на свято Іллі церква згоріла. Одна з версій підпалу – храм згорів від попадання блискавки під час грози.

Багато сереховичан вважають, що підпал був навмисним. Це могли зробити засліплені страхом і дияволом прислужники комуно-рядянської системи.

Настоятель церкви отець Микола разом з парафіянами (які його завжди згадують добрим словом)

вирішили відбудувати храм, але тодішня влада не дозволила цього зробити. Тому Службу Божу проводили кожної неділі в Свято-Успенській церкві.

Божественну естафету служіння Господу Нашому Ісусу Христу перейняв отець Петро (Ярошук), який до того був дяком.

Слід відзначити, що духовне життя в 60-70-х роках фактично занепало. Немало зусиль для цього доклала комуно-атеїстична влада. Багато церков в районі було зачинено. Припинилося богослужіння і в Свято-Успенській церкві. Не дозволили відправляти службу навіть за померлими.

Горбачовська перебудова війнула свіжим вітром і пробудила в сереховичан неабияку енергію та прагнення до відродження святинь. Активісти села Антоніна Сорока, Григорій Бондарчук, Софія Гарбарчук, Марко Денисюк, Кирило Зубчик стали звертатись в різні інстанції за дозволом відродити богослужіння в церкві і збудувати новий храм.

Митарства парафіян були довготривалими. Лише після звернення до Ради Міністрів України у 1991 році було дозволено відкрити храм.

За 27 років після закриття будівля церкви знаходилась в аварійному стані, потребувала капітального ремонту.

Сереховичани з великим ентузіазмом взялись за відбудову святині. Значну матеріальну допомогу у проведенні ремонту наддали мешканці сіл Нової Волі та Грабово. Організатором і керівником ремонтних робіт став син будівничого церкви в минулому Федір Кошелюк.

Жертводавцями відновлення храму стали багато сереховичан. Мотрона Дичко з чоловіком Григорієм продали телицю і за ці гроші закупили жезь на покриття церкви. Ростислав Балюк, Клим Ціщик, Онопрій Балюк провели перекриття храму, а Микола Йовик – фарбування. Священик з села Седлище от. Миколай (Йовик) допомагав коштами і добрими порадами. З благословінняправлячого архієрея владики Даміана настоятелю Казанської церкви с.Буцинь протоієрею Миколаю Йовику було доручено провести ремонт і підготовку Свято-Успенського храму до богослужіння. Він провів першу службу після реставрації церкви. Пізніше до проведення служби в Свято-Успенській церкві долучився отець Анатолій із Секуня.

Слід згадати ревних служителів і помічників церкви. 50 років профсфорницею була Марія Михалкова. Людмила Корнісік доглядала за могилами священиків, порядком та чистотою у церкві. Старостами в церкві служили Кіндрат Ярошук, Андрій Денисюк. Довгий час паломницею була Таїсія Кисляк. Дяком служив Іван Балюк.

Доброго слова заслуговує хор. Його пісне співи славилися на всю навколишню округу. Хор складався з більше 30 осіб. Їх часто запрошували на районні урочисті заходи, приурочені до визначних дат.

З 1 серпня 2004 року відкрила двері святиня в ім'я Святого пророка Іллі, зведена громадою у центрі села. Великих зусиль до того, щоб ця церква у селі Сереховичах постала, доклав священик Валерій Балюк. Він відправляв службу і в Свято-Успенській церкві.

Історію творять люди. Тому згадаймо священиків і священнослужителів церкви.

Батько отця Аполінарія Микола Косаковський мав сімох синів: Діонісія, Григорія, Євстафія, Антонія, Каркіса, Филімона і згадуваного Аполінарія. Всі вони закінчили духовні семінарії, а окремі з них – академії. Відомо, що син Антонія - Петро – також став священиком. З родини Миколи Косиковського вийшло дев'ять священнослужителів. Вони залишили вагомий внесок у розвиток православ'я на Волині.

Аполінарій Косаковський впродовж 46 років свого богослужіння виховував сереховичан у душі глибокої віри, любові та працелюбності. Відійшов отець Аполінарій на небеса у віці 69 літ 13 лютого 1913 року і похований біля «своєї» церкви. Поминальну службу відслужив благочинний Ковельської 1-ї округи Петро Вилицький.

З 1913 року службу проводив священик Володимир Юхнівський. За тим служили М. Теодорович (1918-1919рр.), Павло Савчук (1919-1925рр.)- його поховано поруч з А. Косакрвським.

Особливо теплим словом згадують парафіяни села Миколу Коровицького, який служив Богові і людям у найважчі часи – з 1930 по 1953 роки. Кілька літ вів службу Петро Ярошук, який довгі часи був дяком у церкві.

Після освячення і відкриття Свято-Іллівської церкви 1 серпня 2004 року вірних сереховичан веде за собою Валерій Балюк. Він молиться за всіх парафіян, як за своїх дітей, рівних перед Богом.

Саме при ньому до храму пішла молодь. Прислужниками в церкві стали Сергій Садовський, Віктор Гордійчук, Олесь Шалапута, Вадим Бортник.

Історія Свято-Успенської церкви немов би у дзеркалі висвітлює трагедії, радості і надії сереховичан, які жили і ХХ столітті. Поети оспівали святиню, в з нею – і своє буття з Господом і Церквою.

Молитва сереховичан летить до небес, і Всевишній її чує й повертає Вірою, Надією і Любов'ю.

РУЙНАЦІЯ МУЗЕЮ І ТРИ СПРОБИ ЙОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Жаль, але не кожне село має свій музей. Це залежить насамперед від людей, які, належно оцінюють значення історії у житті людини, а тим більше держави. Ці банки пам'яті зберігають неоціненне – пам'ять поколінь, своїх пращурів, вчать любити рідну землю, країну. У Сереховичах ніколи не було музею. «А чому йому не бути? – міркував його уродженець, тодішній голова облвиконкому Ю. А. Ярощук. – Історія села дуже давня. Звідси вийшло багато висококласних фахівців, тут трудяться чудові люди.»

Та й нагода трапилась чудова. У вересні 1957 року учні і вчителі одержали в подарунок гарне двоповерхове приміщення школи. Приміщення старої, ще доволі міцне, з дерева, звільнилось. Центр села, збоку роздоріжжя, будова – готовий експонат давнини, кращого місця для музею годі й шукати. За справу з вогником взялися директор школи П. О. Поліщук, завуч, вчитель історії Л. А. Кіндратець, інші педагоги. Цим пройнялися педагогічний колектив, учні, жителі села. Остані й стали головними спонсорами формування експозиції.

Музей виправдано обрав назву історико – краєзнавчого. Адже історія села багата, вивчити її хоч трохи, дізнатися як жили наші пращури – це цікаво для всіх. Про те й розповідала експозиція, з якої розпочинався музей: це тваринний, рослинний світ, їх якість та різноманіття, предмети старовини. Багатим були відділи про Другу світову війну, фронтовиків, тодішніх трудівників села. Музей швидко став відомим на Волині і за її межами, про нього писали і республіканські видання, йому було присвоєно звання «Народний».

А далі сталось найзагадковіше. В авральному темпі, але тихо, по злодійським, ще добротне приміщення розібрали, найбільш цінні експонати «випарувалися», чучела звірів «розбіглись» по барах і кафе, дещо осіло в школі, а деякі експонати стали... дровами для котельні. Справдилось сумне правило: нема ініціатора, організатора музею – музей теж вмирає. Не стало на той час Ю. А. Ярощука, згодом П. О. Поліщука, не стало й музею. Але де ж була партійна, радянська, колгоспна влада села, району, педагогічний колектив школи, громадськість села? Їх, особливо райкому і партійної влади села позиція виглядає, більш аніж дивною. Адже багато експонатів музею прославляли політику КПРС, радянської влади, «українським буржуазним націоналізмом» тут і не пахло. Музей цілком вписувався в рамки партійної пропаганди. І ось така сумна втаємничена подія: був гарний музей і тихенько зник. Не зупинили руйнівників навіть експонати, що розповідали про історію рідного села, його людей, в т.ч. Ю. А. Ярощука – ініціатора створення музею, чудової людини, державного діяча.

Власне, в мене, як уродженця цього села, зникнення музею зацікавила навіть не стільки, як оповита таємничістю причина його руйнації. Довгий час люди, які в очевидь могли б це пояснити, уникали конкретної розмови. Адже не збереглося ніяких документів, лише уривок з переліку деяких експонатів. На щастя, жителька села Галина Ціщик зберегла єдине фото музею.

А найпаче мене не стільки здивувала, скільки обурила спроба перекласти вину в руйнації з хворої голови на здорову. Один з відомих в області дипломованих дослідників висуває взагалі дивовижну, якщо не сказати дику, версію. Справедливо називаючи руйнацію «організованим злочином проти історичної пам'яті», зміщуючи час і події, він приписує цей злочин вже представникам незалежної України. На основі цього підводить думку: українська влада знищила музей, аби побудувати на його місці церкву... Якесь абракадабра виходить. Адже після руйнації музею тут довгі роки росли бур'яни, а місце для будівництва вибрано вже після 1990 року. І «не дуже швидко» виріс храм, бо від задуму до здійснення минуло 14 років (церква висвячена у 2004 році). Щось не в'яжеться у цього дослідника. Помиляється автор і в часі будівництва нової двоповерхової школи, визначаючи це «першою половиною 1950-х років». Насправді це сталось в 1957 році.

Тому я звернувся до кількох людей, які на ту пору жили в селі, небайдужих до його історії. Ось їхні думки.

Володимир Іллюшик. (У 1964 році разом з дружиною Євфалією Шумською (обоє дипломовані фахівці) приїхали в село підіймати його культуру. Оркестр і хор, які вони організували, були відомі і за межами області, мали численні нагороди. Сімейну традицію продовжує дочка Даніана – артистка оркестру Волинського державного академічного народного хору).

“Не пригадую точно, але це, здається, було в першій половині 80-х. Наша хата по сусідству з музеєм і до нас часто заходили, ті, хто розбирав його стіни: води попити, погомоніти. Дивувались: нащо таке добротне приміщенні розбирати, адже дерев'яні бруси були наче воском налиті – такі смолисті! То була

бригада аж із села Лапні. Їх найняв тодішній голова колгоспу І. Я. Тишук, ну, певне ж, незадаремне. Можливо, боявся, що місцеві не стануть виконувати роль руйнівників такого закладу. За уточненням я звернувся до М. В. Крадінової, яка опікувала сільську раду. Вона каже, що це, здається, сталось таки за Незалежної України... Несхоже це на правду. На тому місці, де раніше був музей, стали заливати фундамент під приміщення сільської ради. Потім закинули, земля заросла бур'яном, травою, там паслися вівці...

Свдокія і Олексій Тарасюки (колишні вчителька і директор школи):

“Це сталось наприкінці 80-х. Дах у музеї протікав, не було коштів полагодити, експонати псувались.

Алла (Свтушик) Касіян, історик. Алла Іванівна зробила своєрідну розвідку, опитування серед багатьох людей села, зокрема з розмовляла із Р. І. Заяць, тодішня завідувачка дитсадком:

“Зруйнували музей ще до горбачовської перебудови, у 1983 чи 1984 році. Мали там щось будувати. Не збудували нічого. А приміщення було досить добротне збудоване, матеріал міцний. Продавали його людям на дрова.

Анатолій Александрук, адвокат, краєзнавець:

“Я добре пам'ятаю цю будову. Крита вона була гонтом, зверху потім на нього настилили шифер. Так, відкрила музей у 70 році, а розібрали – у першій половині 80-х. Щойно я розмовляю з сільським головою В. В. Миронюком. Він уточнив дату руйнації – 1982 рік. Приміщення була гарне, збудоване, здається, ще в позаминулому столітті, але міцне. Саме воно – експонат історії. А тепер доводиться відроджувати музей. Багато експонатів втрачено назавжди.

Ось такий спектр думок. Хоча дати різні, але вони спільні в доказах: влада незалежної України тут ні до чого. Тому домисли про її причетність до злочину – суцільний домисел, бажання «підпільного осердку КПУ» хоча б чимось насолити «націоналістичній» владі.

Так, можна закинути докір цій владі: музею вона і справді нині не буде. Не до них, коли на Сході йде кровопролитна війна з агресором, якого ще й нині деякі громадяни і земляки називають «братом», а війну – братовбивчою. Колишня червона влада, якщо й будувала такі об'єкти, то лише під свою ідеологію, яка засуджувала український патріотизм, прагнення мати свою Незалежну державу. Але музеї для нашої молоді держави дуже потрібні і тут їй треба допомагати, оскільки це сприяє історичному прозрінню людей.

Тому років сім назад була перша серйозна спроба відродити музей у Сереховичах. На моє звернення до обласної влади реакція була позитивною. На місце виїхали заступники голів обласної, районної рад, представник райдержадміністрації В. І. Нідзельський, директор Волинського краєзнавчого музею А. М. Силук і я. Разом з головою сільської ради В. В. Миронюком, тодішнім директором школи Р. І. Заяць оглянули велике приміщення колишнього шкільного інтернату, де пустує вісім величезних кімнат. Ідею підтримала обласна рада. Однак на сесії сільської ради хтось запустив «качку» - ніби то я таким чином хочу приватизувати споруду, хоч вона мені непотрібна і задарма. І мені відмовили. Будинок до цього часу стоїть, руйнується.

Згодом автор подав ідею створення в селі Музею волинського самоврядування. Таких музеїв в Україні є лише два. А село – географічно є майже центром області, з нього вийшло три депутати вищих законодавчих органів трьох держав: І. П. Бондарчук (Польща), Ю.А. Ярошук (УРСР), і автор цього матеріалу. Ідею схвалила профільна комісія, голова облради О. П. Грицюк. Сільська рада під будівництво виділила земельну ділянку. За власні кошти автор замовив проектну документацію музею, де була й зала, присвячена історії села. Проект виготовила група архітекторів, яку очолював В. Ф. Семенюк. Однак зміна влади (прийшла партія регіонів) і висока вартість (більше двох мільйонів гривень) поховали ідею. Тодішній голова ОДА Б. П. Клімчук (нині покійний) мені нічого не пообіцяв, дише попросив дати йому проект музею, що я й зробив.

Далі розглядалися інші варіанти. Накінець був знайдений найбільш оптимальний: пустуюче приміщення колишньої аптеки. Після довгого розгляду 21.06.2013 року депутати районної ради на сесії задовільнили моє клопотання і сесія передала це приміщення з балансу району на баланс сільської ради з цільовим призначенням – під музей. Будівля була дуже запущена, довелось робити повний капітальний ремонт, зміцнювати, утеплювати стіни, укріплювати фундамент, повністю замінити дах, підвести воду, добудувати ще одне таке ж приміщення з ганком. В результаті є 110 м² площі. На все це витрачено понад 300 тисяч гривень власних коштів. Надійшли вже перші експонати, кількість їх буде збільшуватись. В цьому прошу допомоги своїх земляків, колег-краєзнавців. Музей чекає свого директора – енергійну людину, яка любить музейну справу і буде дбати про авторитет відродженого музею. Хоча мушу сказати, знаходяться люди, які гальмували і гальмують важливу справу, рахуючи, що є більш важливі. Такі справи



2013 рік. Біля приміщення колишньої аптеки, переданої під музей. Зліва направо:
В. П. Романюк – бригадир ремонтників,
А. М. Силук – директор ВКМ,
А. І. Бондарчук, В. В. Миронюк – сільський голова, Г. В. Бондаренко – голова об'єднання НСКУ.



15 вересня 2009 року. На земельній ділянці під майбутній Музей Волинського самоврядування. В. В. Миронюк – сільський голова, В. Ф. Семенюк – керівник проектної групи, А. І. Бондарчук.



Проект Музею волинського самоврядування.



Приміщення колишнього музею.



Приміщення після ремонту і добудови.

ИСТОРИИ СТРОКИ

Что сердцу дорого

От центральной площади разбежались в три стороны три дороги. Одна в асфальтированному бульвару Ковель — Брест, две другие — в близлежащих селах. Мощенные камнем, они словно обвивают голубую чашу озера Серах, которое и дало имя большому поселенному селу — Сераховичи. Места красивые, люди здесь были заданы (тут найдены орудия труда позднего палеолита). В истории Сераховичей есть печальное и радостные страницы. Об этом свидетельствует своеобразная иная биография — музей села. Идея его создания принадлежала уроженцу села, тогдашнему председателю Волынского обласного Совета депутатов Верховного Совета УССР Е. А. Яромчуку.

Обращение землянка отозвалось добрыми делами. Дети, учителя, жители стали подыскивать и передавать экспонаты, хранящиеся в домах в семьях. Так начинали. А когда в селе построили новую двухэтажную среднюю школу, старые помещенные у центральной площади отдали под музей. Помог и местный колхоз «Новое життя».

В пяти залах — история села от седьмих времен до наших дней. В них собраны орудия труда, фотографии, документы, рассказывающие о тяжелой судьбе крестьянина до воссоединения западноукраинских земель с Советской Россией, о героизме сельчан на фронтах Великой Отечественной войны, о тяжелых послевоенных годах, когда начиналась биография

местного колхоза. Вот документы отважного солдата Г. И. Валюка, прошедшего путь от села до Сталинграда, оттуда до Берлина, Ракссы и о колхознике О. Ф. Омелянко, воспитавшей десятирех детей.

Выходцы из села работают в разных уголках страны, за ее пределами. Педагоги, медики, инженеры, офицеры, журналисты, геологи, агрономы, а также приезжают, не забывая родного села, заходят в музей, где уже побывало свыше десяти тысяч посетителей. Десять лет тому назад музей присоединено также народного.

А. БОНДАРЧУК,
Корр. «Правды Украины»
с. Сераховичи,
Старовиживского района
Волынской области.

На Волині буде музей трьох депутатів?

Постійна комісія з питань міжнародного співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків та інвестицій Волиньради на черговому засіданні розглянула лист-звернення депутата Верховної Ради України І скликання Андрія Бондарчука про виділення 1,5 млн грн на спорудження історичного музею в селі Сераховичі на Старовиживщині.

Пан Бондарчук переконує, що це буде єдиний на Волині музей, який відображатиме історію місцевого самоврядування нашого краю. Заклад запропоновано заснувати в Сераховичах, бо вихідцями з цього села були депутати трьох різних держав: Андрій Бондарчук — народний депутат України, Іван Бондарчук — депутат польського сейму та Юхим Яромчук — багаторічний голова Волинської обласної ради за часів СРСР.

«Крім цього, село, яке 2012-го святкуватиме 510 річницю з часу свого заснування, розташоване на привабливому туристичному маршруті Луцьк-Колодяжне-Ковель-Мильціський монастир», — зауважив пан Бондарчук.

Члени постійної комісії підтримали подання та рекомендували фінансовому управлінню ВОДА під час формування обласного бюджету на 2010 рік передбачити кошти на створення такого музею.

Олег ШИШКО



ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСНА РАДА

Постійна комісія з питань соціального захисту населення, ветеранів-пенсіонерів, трудових ресурсів

РІШЕННЯ

від 16.12.2009 № 23/12
м. Луцьк

Про лист-звернення Бондарчука А.І. — депутата Верховної Ради І скликання, Почесного громадянина Волині, голови Волинського обласного осередку асоціації народних депутатів України від 19.10.2009 року № 14 до голови Волинської обласної ради Грицюка А.П. щодо виділення з бюджету області на 2010 рік 1,5 млн. гривень на спорудження історичного музею в селі Сераховичі Старовиживського району Волинської області

Заслухавши та обговоривши інформацію голови постійної комісії обласної ради з питань соціального захисту населення, ветеранів-пенсіонерів, трудових ресурсів Камельчука П.С. «Про лист-звернення Бондарчука А.І. — депутата Верховної Ради І скликання, Почесного громадянина Волині, голови Волинського обласного осередку асоціації народних депутатів України від 19.10.2009 року № 14 до голови Волинської обласної ради Грицюка А.П. щодо виділення з бюджету області на 2010 рік 1,5 млн. гривень на спорудження історичного музею в селі Сераховичі Старовиживського району Волинської області», постійна комісія

Вирішила:

1. Лист-звернення Бондарчука А.І. — депутата Верховної Ради І скликання, Почесного громадянина Волині, голови Волинського обласного осередку асоціації народних депутатів України від 19.10.2009 року № 14 до голови Волинської обласної ради Грицюка А.П. щодо виділення з бюджету



ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСНА РАДА

Постійна комісія з питань бюджету, фінансів, цінової політики та використання майна спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст області

РІШЕННЯ

від 12.02.2010р. № 55 / 14
м. Луцьк

Про звернення Волинського обласного осередку Асоціації народних депутатів України про сприяння у виділенні коштів на створення музею Волинського самоврядування та історії села Сераховичі

Заслухавши та обговоривши інформацію Бондарчука Андрія Івановича — голову Волинського обласного осередку Асоціації народних депутатів України, постійна комісія

ВИРІШИЛА:

1. Інформацію Бондарчука Андрія Івановича — голови Волинського обласного осередку Асоціації народних депутатів України, взяти до відома.
2. Направити питання для доопрацювання у зв'язку з відсутністю рішення профільної комісії обласної ради.



Заступник голови комісії

М.Я. Романюк



СТАРОВИЖІВСЬКА РАЙОННА РАДА

ШОСТЕ СКИЛИКАННЯ

РІШЕННЯ

від 21.06.2013 № 28/25

смт. Стара Вишівка

Про звернення Андрія Бондарчука

Відповідно до статей 43, 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», рішення районної ради від 14.07.2006 року № 4/4 «Про управління об'єктами спільної власності територіальних громад сіл, селища району та призначення і звільнення їх керівників», клопотання Сереховичівської сільської ради від 11.06.2013 року № 164/1.11, звернення А.І. Бондарчука від 30.04.2013 року № 7, районна рада

ВИРІШИЛА:

1. Передати приміщення площею 69,96 м² за адресою с. Сереховичі безоплатно з спільної власності територіальних громад сіл, селища району з балансу Державної центральної аптеки № 36 на баланс Сереховичівської сільської ради та у власність територіальної громади для облаштування краєзнавчого музею «Наш дім».
2. Голові районної ради створити комісію по прийманню-передачі зазначеного приміщення.
3. Рекомендувати сільському голові прийняти приміщення відповідно до чинного законодавства.
4. Контроль за виконанням даного рішення покласти на постійну комісію районної ради з питань діяльності установ освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту населення, духовності, молоді і спорту, засобів масової інформації, патріотичного виховання населення.

Голова ради

Ташук
2-12-01



В.С.Лисюк



ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА РАДА

Постійна комісія з питань духовності, культури, релігій, засобів масової інформації, зв'язків з громадськими організаціями і політичними партіями

РІШЕННЯ

від 11.02.2010 № 30/7

м. Луцьк

Про музей в Сереховичах

Розглянувши звернення голови Волинського обласного осередку Асоціації народних депутатів України А. Бондарчука (вихідні № 3192/57/1-09 від 26.10.2009, № 218/57/1-10 від 30.01.2010) щодо створення музею місцевого самоврядування у Сереховичах Старовишівського району,

постійна комісія В И Р І Ш И Л А :

1. Підтримати ідею створення музею місцевого самоврядування.
2. Провести в період до 18 травня (Міжнародного дня музеїв) громадські слухання з питання «Про стан музейної справи в області».
3. Рекомендувати:
 - 3.1. Управлінню культури і туризму обласної державної адміністрації спільно зі Старовишівськими районними радою та державною адміністрацією, Бондарчуком А.І. для початку розглянути можливість закінчення суб'єктив підприємницької діяльності у створенні в Сереховичах закладу громадського харчування, специфікою якого була б можливість ознайомитися з інформацією про 500-літню історію цього населеного пункту, вихідців з цього села – представників законодавчих органів трьох держав – II Речі Посполитої, УРСР, України.
 - 3.2. Управлінню культури і туризму обласної державної адміністрації:
 - 3.2.1. Обговорити питання концепції музею місцевого самоврядування на рівні екскуртів із залученням до цього процесу Бондарчука А.І. та проінформувати комісію про висновки експертної робочої групи.
 - 3.2.2. Провести роботу по напрацюванню банку даних про наших видатних земляків.
 - 3.2.3. До кінця лютого внести пропозиції щодо: дати проведення, термінів подачі матеріалів (аналітичної інформації, проекту рішення обласної ради), складу учасників громадських слухань «Про стан музейної справи в області».

Голова комісії

Гіль 778312



І. Ф. Корсак



СЕРЕХОВИЧИВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

П'ЯТЕ СКИЛИКАННЯ

РІШЕННЯ

від 21.09.2009р. № 33/8

с. Сереховичі

Про надання дозволу на збір матеріалів щодо вибору місця розташування земельної ділянки для будівництва музею «Історія села» Волинського самоврядування»

Розглянувши заяву депутата України I скликання, голови обласного осередку Асоціації народних депутатів України Бондарчука Андрія Івановича в якій він, з нагоди відзначення у 2012 році 510-ї річниці від першої письмової згадки про село Сереховичі та 90-річчя від дня народження Ю.А.Ярошчука, просить надати земельну ділянку для будівництва музею «Історія села» в с.Сереховичі, (між приміщенням сільської ради та Сереховичівським Будинком Культури), розміром 0,18 га, керуючись ст. 12, 116, 118, 121, 151 Земельного кодексу України, та ст.25, 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», сільська рада

в и р і ш и л а :

1. Надати дозвіл Бондарчуку А.І. на збір матеріалів щодо вибору місця розташування земельної ділянки в с.Сереховичі (між приміщенням сільської ради та Сереховичівським Будинком Культури), орієнтовною площею 0,18 га, для будівництва музею «Історія села».
2. Матеріали щодо вибору місця розташування земельної ділянки подати на розгляд і затвердження у встановленому порядку.
3. Контроль за виконанням даного рішення покласти на постійну комісію сільської ради.

Сільський голова

Мирошук



В.В.Мирошук

*Список експонатів
Сереховичівської територіально-краєзнавчої музею*

1. Зуб мамонтова - 1шт.
2. Поги овсяна - 2
3. Волосинки в'язові - 2
4. Рубини каменні - 3
5. Скарпетки вовняні - 3
6. Веретяка ткацька - 1
7. Рідні - 2
8. Борода - 6
9. Зубки - 6
10. Веретяка - 7
11. Човшки - 7
12. Крушні - 2
13. Волосинки - 2
14. Ший - 1шт.
15. Сколишки і бусинки - 2
16. Крушні - 2
17. Шовки - 1
18. Сери - 2
19. Шовки - 1
20. Коси - 2
21. Крушні - 3

були і будуть, скільки існуватиме людство. А історія, її свідки, експонати можуть зникнути. А правду можна перекрутити. Сподіваюсь, що це остання спроба відродження колишнього сільського, який нині може стати й регіональним, музею, який народився попри нелегкій ситуації, в якій опинилася нині наша держава.

Марія ЄВТУШИК (с. Сереховичі)

ВІД ХОЛМА ДО СЕРЕХОВИЧ



Марія Євтушик.

Ніколи не думала, що долю свою пов'язу з цим, раніше невідомим мені селом, що стало мені рідним. Адже народилась я 1 серпня 1930 року в с. Бабичі на Холмщині – землі, що з діда-прадіда, ще з княжих часів була українською.

Бабичі – світ мого дитинства. Я дуже добре пам'ятаю стежини над тихими водами річечки Любеньки, ще й тепер бачу яскраві немеркнучі картинки любої серцю землі, відчуваю запахи квітів, чую дзвінкий пташиний спів...

Той дитячий світ – це цілий Всесвіт. Там навіть сузір'я на нічному небі називалися по своєму: Великий Віз (Велика Ведмедиця), Косарі (Оріон), Квочка з курчатами (Плеяди або Стожари). Їх показала мені мама Дарія і я, маленька (мені тоді було років 6), на все життя запам'ятала цю ніч і мамину науку.

Мама – Дарія Федорівна і тато – Микола Максимович не знали грамоти, але дуже хотіли, щоб діти (нас вижило семеро – дві дівчинки і п'ять хлопців) вчилися. Батьки невтомно працювали, а ми, діти, теж старалися – в міру своїх сил. Лінивих серед нас не було. В Бабичах землі були малородючими, поля були довгі й вузькі, в різних місцях. Тому тато купили 5 моргів поля в с. Турковичі: там була краща земля та, головне – поле, сінокіс в одній площі, було й маленьке озеро, росли вільхи. Весною 1937 року ми переїхали на нове місце. Шлях неблизький

– 75 км, в дорозі мама простудилася і відтоді почала хворіти. На нове місце тато перевіз із Бабичів хату, хлів, стодолу.

1 вересня мама повела мене й старших братів до польської школи. Будинок школи гарний – двоповерховий, з великими вікнами. Дітей у класі було багато, вчителька була полька. Якось я ненавмисне своїй сусідці по парті, польській дівчинці – зламала олівець (олівці тоді були без дерев'яної оболонки – лише стержень). Вона поскаржилася і вчителька лінійкою била мене по долонях. Було дуже боляче, я мовчки ковтала сльози образи... Вчилася я добре, була старанною ученицею. У 1939 році почалася війна, прийшли німці. Уроки в школі вже велися українською мовою, вчителями були українці з Галичини. Невдовзі померла мама і вся жіноча робота вдома лягла на мої дитячі плечі.

Було дуже важко, а тут ще активізувались польські шовіністичні боївки, які вбивали українців ще з 1942 року. А вже з 1943 року розпочалось суцільне нищення українських сіл та їх населення.

Жити в селі ставало небезпечно. Одного разу за мною та братиком Антоном гнався на конях наш сусід-поляк. Ми ледь встигли сховатись в житі. В хаті ми не ночували – на ніч ховалися, де тільки могли: в стодолі, на горищі, в хаті, ходили ночувати до школи (чомусь вважалося в селі, що там безпечно). Люди копали схрони, був схрон і у нас, хід у нього був з-під печі. Одного разу поляки зненацька заскочили в хаті Антона (мав 11 років). Один поляк хотів його вбити, вже підняв карабін, а другий боронив, опускав зброю:

– Жуць, цо робіш, – дзецко!

– Вшітко єдно бандеровец бендзе, – відповідав бандит і знову піднімав карабін. Так було кілька разів – один зброю піднімав, другий її відводив. Що ця дитина пережила за ці хвилини – словами не передати. Вбити не вбили, тільки пограбували – вивели із стайні пару коней, з хати взяли, що хотіли...

Найстрашніше було у 1944 році, коли лише за два тижні березня польськими бандитами і Армією Крайовою було повністю спалено 35 сіл і замордовано декілька тисяч українців. Сагринь, Ласків, Мяке, Шиховичі, Малічі, Терєбінь, Стрижівець, Турковичі спалила Армія Крайова в Шевченківські дні 1944

року. Ця акція заздалегідь була добре спланована, українці про це нічого не знали і зовсім не були готові до оборони. Село Сагринь (за 4 кілометри від нас) було оточене з усіх боків, його дотла спалили, а більшість жителів села (не менше 850) замордували. Турковичі оточити не вдалось, бо розлилась ріка Гучва, багато людей порятувалось, а хто не встиг втікти, того вбили. Немало тих, хто мав схрони під будівлями, задихнулись від диму. Село спалили. Із більш ніж 200 хат вціліла одна.

Наш висілок – кольонію – не палили, бо там були й польські хати, але вбивали всіх, хто потрапив під руку. Розривною кулею в голову вбили свекруху моєї тітки Насті Літковець. Сотні, тисячі безвинних жертв – поляки будували свою державу на нашій землі. Українцям там не було місця. Мої рідні Бабичі горіли два рази: у Першу світову війну село спалили російські козаки, а у Другу світову – знищили поляки.

Майже всю весну й півліта ми з Літковцями жили на хуторі дядька Кирила Масловського. Хутір був у видолінку, збоку від доріг, бандити його якимось обминали. До своєї хати ми тільки навідувались.

Тато ходили косити траву – я йшла з ним. Тато покосять, вип'ють водички із нашої криниці, сядуть на табуретку (більше з меблів у хаті нічого не було – все розікрали поляки) і дрімають. А я собі місця не находжу, – то на черешню вилізу, то обійду кругом хати, то знову лізу на черешню – пильнувала, щоб хтось із банди не надійшов.

Боятись було чого. Страшна біда не обминула й нашу родину. Польські шовіністи вбили й закопали в гній (це глум над вбитими) рідного брата моєї мами Василя Масловського і його дружину Олену. Діти переховувалися в дядька Кирила. Їх 17-річний син після смерті батьків пішов в УПА, загинув у нерівному бою. Ніхто не знає де його могила. В УПА був і мій рідний брат Олексій – надзвичайно добра і лагідна людина. Кілька разів смерть дивилась йому в очі, чудом залишився живий. Знаю, що якби не дії нашої Української Повстанської Армії, то жертв серед мирного населення було б набагато більше. Поляки наших вояків дуже боялися, бо це була Армія, а не безборонні селяни...

Та сили були нерівні. Вбивства українців продовжувались і після звільнення Холмщини від німців в липні 1944 року. Рятуючись від вірної смерті, в грудні 1944 року ми залишили рідний край (згідно з Договором між Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР). Польські бандити нас пограбували до нитки, у нас не залишилось ні майна, ні живності. Дві великі родини – наша і тітки Насті Літковець помістили на одну машину. Нас відвезли на вокзал в Грубешів, де ми довго чекали на вагони. Під відкритим небом серед зими, було дуже холодно і голодно. Людей було дуже багато, вокзал був зруйнований. Через місяць прийшли товарні вагони. Два довгих тижні нас везли в безводні дніпропетровські степи. Там пробули 1,5 року, але не прижилися. Мені там чомусь весь час хотілося спати. Весною 1947 року вирішили перебиратися ближче до рідного дому – поїхали на Волинь.

В Луцьку я успішно закінчила бухгалтерські курси. Волинський маслотрест направив мене, 17-річну, на роботу касиром Сереховицького маслозаводу. Треба було виплачувати гроші селянам за здану продукцію, видавати зарплату працівникам. Раз на десять днів, без будь-якої охорони, я несла з Ковеля в село по 30-40 тисяч карбованців. А часи були лихі, небезпечні. Один раз везла гроші заводськими кіньми (їхала сама, бо шкодувала їздового Бондарчука Василя Вакуловича – боялась, щоб бандити не вбили). Вже доїхала до Ярошукового хутора, аж бачу за кущами ноги білого коня. Я на повному ході розвертаю воза (коні заводські були, сильні, добре доглянуті) і повертаюсь назад. В село їхала іншою дорогою. Правда той, хто на мене чекав (в селі всі знали коли я їду по гроші), за мною не гнався.

Іншим разом пізньої осені, як завжди, поїхала в Ковель. До обіду в Держбанку свою роботу закінчила, швиденько пішла на вулицю Брестську, раптом якась полуторка трапиться. Нема, а вечоріє. До того ж холодно, падає мокрий сніг. Тут надійшов молодий хлопець із Серехович – Білоус, одягнутий у військову форму, стояв, стояв і зник. Бачу - повертається з кульком цукерок. Я була дуже голодна, то й собі пішла в магазин. Ніби й недовго була, повертаюсь, а людей нема, всі поїхали. Була в розпачі – стільки чекала, а через цукерки втратила машину!..

Однак дуже швидко під'їхав грузовик, я сіла в кузов. Додому від шосейної дороги прийшла пізно, була вже ніч. А вранці чую від людей, що того хлопця вбили у лісі. Отож і мене чекала б така доля, бо ті люди й мене не залишили б в живих з такими грошима. Видно, Всевишній врятував мене для інших справ.

В 1962 році маслозавод об'єднують з Ковельським маслозаводом, мене ж запросили туди головним бухгалтером. Та якраз у колгоспі вже цілий рік не було головного бухгалтера. Кого не приймають – залишає роботу, а останнього, з Ковеля, майже кожен день возили додому. Голова колгоспу Вільчинський Іван запросив мене очолити колгоспну бухгалтерію. Роботи тут непочатий край. Я відмовилась від такої перспективної роботи в Ковелі, бо розуміла, що дуже потрібна людям тут, в тому селі, що стало мені рідним.

Працювати в колгоспі було справді важко, фінансово-господарська діяльність колгоспу була вкрай запущена. Крім цього, в січні 1963 року був приєднаний сусідній колгосп «Зірка», який самостійно не міг провести жодної фінансової операції, людям роками нічого не платили. Але протягом одного року колгосп подолав фінансові труднощі, вийшов в число середніх господарств тоді Ковельського району, потім став одним із перших у Старовижівському. В колгоспі не було економіста, тому планування й економічний аналіз господарської та фінансової діяльності теж входило в мої обов'язки. З відзнакою я закінчила Горохівський сільськогосподарський технікум. Жалкую, що не здобула вищої освіти та радію, що доньки здобули її. За довгі 23 роки роботи в колгоспі бачила різних голів. Та найбільш успішним колгосп був за часів головування Вільчинського Івана Гордійовича.

Дуже важко було працювати з В.К. Кушем: хотів розпоряджатися колгоспною власністю, як своєю. Але я не могла цього допустити – дозволити пограбувати людський труд, це був постійний стрес. Тому, коли нам райком партії запропонував Куша на повторний термін, я виступила на звітно-виборчих зборах колгоспників і розповіла про його «успіхи в роботі». Головою колгоспу його не переобрали, але здоров'я моє вже було підірване і я пішла на пенсію. Незабаром мене запросили на роботу в с. Грабово. Там теж потрібно було налагодити бухгалтерський облік. Загалом мій трудовий стаж – 42 роки.

90-і роки духовного відродження українського народу. В 1990 році мене обрали церковним касиром (без зарплати). Мене ніколи не полишала думка, що Сереховичам потрібна нова церква – велика й простора. Мало хто вірив у те, що ми зможемо здійснити задумане (свічки тоді були по 5 копійок, а грошей ніхто не мав), але в Бога немає нічого неможливого.

Луцький архітектор Дмитрук Микола Йосипович виготовив проект храму на 220 осіб – такого типу церкви ще ніхто не будував. Його автор став і куратором будівництва. Гроші для будови вишукували всією громадою, де тільки могли. Ми стукали у всі двері – і багато з них для нас відкрилися – це ж для Церкви! Складнощі поставало безліч. В першу чергу для мене, бо до касира фактично сходились усі проблеми: гроші, будматеріали. Згадаю лише три епізоди. На фундамент гроші ми зібрали. А на стіни нема. Восени 1998 року (члени 20-ки) зібрали в наших парафіян 14 тонн картоплі: треба було її десь зберігати, потім реалізувати. Частина вдалося продати. А на решту покупця нема. Аж тут він, мов з неба впав. Які ж ми були щасливі! Тієї ж осені ми звернулися за допомогою до жителів с. Грабово. Ніхто нам не відмовив. Цю картоплю ми прикопали на насіння у дворі Понедільників Мефодія і Тетяни. Весною голова колгоспу Борис Дричик виділив 2,5 га землі, дав трактор. Восени зібрали багатий урожай – за картоплю ми отримали 5450 гривень (1000 дол.) за буряк 6 мішків цукру. Довелось кошти позичати. Весною 2000 року розпочалося будівництво храму – будівельна бригада не простоювала ні дня. Звели величні стіни й хори, тепер потрібно було думати про метал на куполи, виготовити їх та встановити каркас, заготовити труби на хрести, робити двері й вікна. І ці проблеми теж вирішили, хоч було й нелегко. Бо ними переймалось багато людей, вся сім'я, навіть внуки. Малий Андрійко писав лист до мами в Італію: «Мамо, у нас дві проблеми: церква не накрыта і кобила кашляє, а так у нас все добре»...

...Стан мого здоров'я погіршувався – пережиті роки брали своє. Церкву добудовували без моєї участі. Висвятили новозбудовану Свято-Іллінську церкву 1 серпня 2004 року.

На фото: автор матеріалу Марія Євтушик, її прижиттєвий запис зробила дочка Алла (Євтушик) Касіян з Коломиї.

Оксана СУЩУК (Луцьк)

**ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ НА ТЕРИТОРІЇ
СЕРЕХОВИЧІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ І
ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ
(за матеріалами архівно-кримінальних справ репресованих)**

Сьогодні наша держава в умовах анексії Криму та війни на Донбасі веде ще один фронт – інформаційно-психологічний. Важливе місце у ньому відіграє пропаганда, основана на спотворенні історичного минулого, особливо подій Другої світової війни та діяльності українських націоналістів. Маніпулюючи історичними фактами та створеними міфами, Росія виправдовує свою агресію. З огляду на це, українські національні інтереси у сфері національної пам'яті потребують захисту. Перші кроки у цьому напрямку політичні лідери уже зробили: Верховню Радаю 9 квітня 2015 р. були прийняті законопроекти щодо розсекречення архівів радянського тоталітарного режиму. Згідно законодавству, усі громадяни

України повинні отримати вільний доступ до розсекречених матеріалів, особливо це стосується архівно-кримінальних справ на репресованих громадян. Слід зауважити, що цей вид джерел після 1991 р. вже був впроваджений істориками до наукового обігу, проте не всі дослідники отримали можливість працювати з ними, а тому він залишається досі невивченим і актуальним. Особливо це стосується історії українського національно-визвольного руху та його регіональних аспектів на території України. Адже серед репресованих радянським режимом українців великий відсоток тих, хто безпосередньо приймав участь у боротьбі українського народу за власну незалежність. Матеріали цих кримінальних справ, хоча і певною мірою сфальсифіковані, проте містять цінні факти діяльності представників українського повстанського руху та повстанського запілля на окремих територіях: регіону, області, села чи міста.

Нацистська окупація Волині розпочалася з червня 1941 р. Болотисте Полісся не входило в плани дій гітлерівської армії. Проїшовши через прикордонні застави, німецькі війська поспішали у своїх стратегічних напрямках – вглиб території СРСР. Тож перша хвиля війни прокотилася через волинські села порівняно тихо. Не є секретом, що німецьку армію волиняни зустрічали доволі привітно, зважаючи на жорсткі форми радянської влади у 1939–1941 рр. Відповідно і нацистська влада доволі лояльно ставилася до місцевого населення, зокрема, з в'язниць були звільнені затримані (якщо такі залишились в живих після відступу НКВС), відкрилися церкви, відроджувалося культурне і громадське життя, розпочалося формування українського національного самоврядування.

Так, в архівно-кримінальній справі Шостака Павла Константиновича (засудженого у 1947 р. військовим трибуналом військ МВС на 15 років каторжних робіт), містяться відомості про початки встановлення нацистського окупаційного режиму на території Сереховичівської сільської ради. Зокрема, він стверджує, що у селі Сереховичі вже у липні 1941 р. о четвертій годині дня відбулися збори місцевих мешканців. На зборах було вирішено створити сільську управу та вибрано її склад. До неї увійшли:

1. Качан Олександр – староста.
2. Цищик Василь Іонович – секретар.
3. Лисайчук Олексій – заступник старости
4. Шостак Павло Константинович – голова кооперації.
5. Гарбарчук Григорій Петрович – дорожній майстер [3, арк. 85].

Це були доволі активні та національно свідомі люди. Вони користувалися авторитетом серед місцевих і могли швидко налагодити повсякденне життя в умовах окупації. Загалом, вже у 1941 р. в селі Сереховичі вільно працювала сільська кооперація, почали відновлюватися особисті селянські господарства та кустарне ремісництво. Активно завирувало громадське і політичне життя.

Проте, спокій цей був не тривалий. Нова окупаційна влада, надаючи численні блага, вимагала взамін від селян не тільки поставок контингенту сільськогосподарської продукції, а й робочої сили. Спочатку цей процес був на добровільних началах, потім став примусовим. Звичайно, це не могло не викликати обурення. Для контролю та “втихомирення” місцевого населення, вслід за нацистськими армійськими частинами, прийшли гестапівці. Їх завданням було встановити “німецький порядок” на завойованій території. У цьому значну роль мала відіграти місцева поліція. Так, у селі Сереховичі місцевий відділ поліції очолив Шишкевича Іона Кіндратовича, районним відділенням у селі Седлище (тепер Старовижівський район) керував місцевий житель за прізвиськом Біда. Нагляд та завдання їм окреслював комендант гестапо Зіцлер. На той час відділ гестапо містився у селі Заболоття (тепер Ратнівського району), там була і в'язниця [10, арк. 8].

Першими, хто потрапив під терор гестапівців були члени радянсько-партійного активу. Так, у селі Сереховичі в жовтні 1941 року начальником районної поліції Бідою та гестапівцями були здійснені арешти 16-ти місцевих мешканців: Балюка Сергія Лукашова, Литвинчука Дениса Карповича, Литвинчука Йосипа Денисовича, Шиманчука Юрія Мироновича, Євика Бориса, Шимончука Якова Юрійовича, Балюка Трохима Ананійовича, Сагаля Антона Гордійовича, Денисюка Марка Васильовича, Клецька Давида Федоровича, Козія Пилипа Мефодійовича, Сазонника Полікарпа Сильвестровича, Балюка Петра Семеновича, Александрюка Івана Олексійовича, Денисюк Михайла Васильовича. Під час цієї акції, ще одного місцевого жителя, Євик Миколу, було вбито. Усіх затриманих добу утримували у відділку в Седлищах, допити проводив Біда. Загалом в арештованих запитували про їх «радянське» минуле, проводили бесіди пропагандистського характеру типу: «радянська армія розбита, а германська армія захопила всю Європу, тому ви повинні допомагати німецькій владі» [9, арк. 11 зв.]. Деяким арештованим запропоноване було співробітництво з таємною німецькою поліцією. Зокрема, Денисюк Микола Васильович, який у 1939-1941 рр. був членом ВЛКСМ та вчителював у початковій школі в с. Датинь Ратнівського району, намагаючись вирватися з лебет гестапо, усно на ці пропозиції погодився, хоча в дійсності жодних відомостей

нацистам не надавав. Проте надалі, у радянський час, а саме у 1944 р., його було заарештовано за звинуваченням у співпраці з нацистами і засуджено до 20 р. каторжних робіт [9, арк. 35]

Загалом якихось агресивних дій до арештованих не застосовувалось. Їм було заборонено ходити вулицями села і спілкуватися з місцевими жителями, загалом вони потрапили під домашній арешт. За його дотриманням мав спостерігати місцевий комендант [10, арк. 8 зв.].

Наступними хто потрапив у поле зору гестапівців були представники українського національно-визвольного руху, місцеві оунівці та їх зв'язкові. Так, вже згаданий нами Шостак Павло Константинович в одному зі своїх допитів засвідчує:

“...я носил на груди при немцах знаки украинских националистов ..об этом я вычитал в областной газете, где было написано, что все евреи, поляки и украинцы, должны носить свои национальные знаки, то есть как потом и было, что евреи носили на руке шестиконечную звезду, а украинцы на груди носили желто-блакитную ленту. Я считал, что это сделано немцами для различия национальностей, но в октябре 1942 года немцы стали преследовать и арестовывать всех украинцев, кто носил знак ОУН, по этому снял с себя этот знак с целью уклониться от ареста. Носил я этот знак всего 3 месяца.” [3, арк. 27]

Особливо агресивно до місцевого населення нацисти почали ставитися після березня 1943 р., коли у селі Сереховичі вся українська поліція, на чолі з комендантом Шишкевичем Іоном, разом зі зброєю пішла у ліс і приєдналася до відділів УПА. У зв'язку з цим знову відбулися масові арешти населення. Серед заарештованих був Балюк Самуїл Семенович, 1910 року народження [10, арк. 21]. Допити цього разу проходили у відділенні гестапо в с. Заболоття. Заарештованих особисто допитував комендант гестапо Зельцер. Не витримавши тортур та знущань, які тривали 23 доби, Самуїл Семенович змушений був дати згоду на співпрацю з нацистами. За що пізніше був засуджений радянською владою на 10 років виправно-трудових робіт [10, арк. 27].

Відхід української поліції та взагалі підтримка українського національно-визвольного руху місцевим населенням привело до того, що нацистська окупаційна адміністрація фактично була паралізована у своїх діях. Мешканці села практично зривали плани продпоставок нацистам та відправки молоді на роботи до Німеччини. Лише короткими та агресивними набігами нацисти могли добитися окремих результатів. Так, у 1943 р. до Німеччини були відправлені такі жителі села Сереховичі: Литвинчук Палагея (1924 р. н.), Шимончук Яків (1920 р. н.), Білоус Федір (1923 р. н.) [8, арк. 22]. За невиконання поставок продуктів нацисти у 1943 р. розстріляли голову Сереховицької сільуправи Качана Олександра [3, арк. 22].

Така агресивна поведінка окупантів зумовила наростання протестних настроїв серед жителів села та збільшення серед них прихильників до українських повстанців. Загалом у 1943–1944 рр. у селі сформувалося міцне повстанське запілля. Так, на території Сереховицької сільської ради, у селах Сереховичі та Грабове, існувала жіноча мережа ОУН. Керувала нею Шворак Юстина Семенівна, 1924 р. н., жителька села Грабове, яка працювала у 1941 р. вчителькою у с. Груша Турійського району. Під час нацистської окупації вона повернулася до батьків у Грабове, де і приєдналася у 1943 р. до ОУН. Зокрема, вона виконувала обов'язки кушової та мала псевдо “Калина” [7, арк. 3]. Юстина Семенівна проводила вишколи молоді, збирала харчі та одяг для УПА, виголошувала агітаційні промови на зібраннях у селах Грабове, Ниці, Шкроби та Солов'ї. Так, у серпні 1943 р. вона, за наказом районної провідниці ОУН по жіночій мережі «Бджоли», проводила у приміщенні Грабівської школи військовий вишкіл місцевих дівчат. Серед них були Мукич Павлина, Охримчук Онисія Ананіївна, Онищук Параска Василівна, Солов'ян Анна Юхимівна, Онищук Марія, Трофимчук Уляна Корнилівна, Меленчук Марфа Антонівна та інші. (6030, арк. 12). До оунівського підпілля були залучені також Онищук Параска Георгіївна (станична с. Грабове), Карпук Текля Денисівна, Охримчук Онисія (кушова господарча). Дівчата займалися стойовою підготовкою, читали листівки і їх поширювали, збирали харчі (яйця, сало, борошно, збирали щавель), заготовляли медикаменти та бинти для потреб УПА. Останнє передавалося представникам Українського Червоного Хреста та медичній службі повстанців, які теж активно розгорнули свою діяльність на території сільської ради [2, арк. 12].

Що стосується власне Української повстанської Армії, то окрім вже згаданого загону місцевої поліції. До її лав серед місцевого населення входили з села Сереховичі: Ліповський Пилип, Поліщук Іван Євсійович (1921 р. н.), Поліщук Юрій Филімонович (1923 р. н.), Солодуха Петро Каленикович, Хлуд Константин Константинович (1902 р. н.), Шуль Іван Гаврилович (1916 р. н.); з села Грабове: Ісюк Макар Іларіонович (1921 р. н.), Ісюк Матвій Омелянович (1918 р. н.), Ісюк Михайло Іванович (1927 р. н.), Кондратюк Никонор Антонович (1922 р. н.), Мандзюк Яків Степанович (1927 р. н.), Онищук Андрій Бенедиктович, Онищук Іван Георгійович (1927 р. н.), Онищук Параска Георгіївна (1923 р. н.), Онищук Тихон Георгійович, Сагаль Федір Денисович, Токар Яків Феодосійович (1924 р. н.), Хлуд Макар Корнійович [1].

Слід зауважити, що названі мешканці увійшли в окремі групи УПА і не завжди діяли на території Сереховицької сільської ради. Тому прослідкувати їх долю за архівно-кримінальними справами засуджених жителів сіл Сераховичі і Грабове дуже важко. Так, з матеріалів справи Кушніра Олександра Клементійовича (засудженого у 1945 р. як вояка УПА, родом із села Пісочне, псевдо “Лящ” [6]) відомо, що у 1943–1945 рр. на вказаній території діяли організаційна мережа ОУН Ратнівського проводу та сотня УПА під командуванням “Крука”, а саме куш “Грішного”, до якого ходили:

1. Кушовий “Грішного” – Зубчик Федір Якович з с. Буцин
2. Ройовий “Гайдамака” – Макарук Іван Маркіянович
3. Зв’язковий “Орлик” – з с. Секунь. Вбитий у 1944 р.
4. Зв’язковий “Соловей” – з с. Секунь. Вбитий у 1944 р.
5. Зв’язковий “Стіна” – Сазонник Степан з с. Буцин, Вбитий у 1945 р.
6. Зв’язковий “Сірко” – Галюта Пилип Миколайович з с. Буцин. Вбитий у 1945 р.
7. Зв’язковий “Бистрий” – з с. Секунь. Затриманий НКВС у 1945 р.
8. Зв’язковий “Явір” – Кошелюк Андрій з с. Буцин.
9. Заступник кушового “Петрусь” – Ткачук Іван Васильович, з с. Буцин
10. Рядовий “Бурлака” – Воздиган Остап Григорович. 1927 р. н., з с. Буцин. Заарештований і засуджений НКВС.
11. Рядовий “Плішка” – брат “Гайдамаки”, з с. Буцин. Вбитий у 1945 р.
12. Рядовий “Корень” – Смітюк Іван Андрійович, з с. Буцин. Вбитий у 1945 р.
13. Господарчий “Малий” – з с. Секунь. Вбитий.
14. Рядовий “Січовий” – Дричик Іван Несторович, 1925 р. н., з с. Буцин. Заарештований НКВС
15. Рядовий “Тихий” – Гітрук Андрій Тимофійович, 1927 р. н., з с. Буцин [6 арк. 39 зв.]

Повстанці активно стали на захист місцевого населення. Вони неодноразово брали участь у боях з польськими воєнізованими формуваннями та радянськими партизанськими загонами, напади яких були доволі болючими для місцевого населення. Зокрема, у 1943 р. повстанцями був організований похід на село Ниці, де знаходилася польська пляцувка і звідки частенько робилися грабіжницькі набіги на українські села. У результаті спланованої операції награване майно було відбито, жертв серед українців не було [2, арк. 291].

З наближенням лінії фронту 1944 р. та з поверненням на Волинь радянського режиму тактика і методи боротьби українських повстанців змінилася. Через постійні облави військових та органів НКВС, вони змушені були перейти у глибоке підпілля. Так, наприкінці лютого 1945 р. кушовий “Грішний” захворів на тиф і помер. Куш очолив спочатку “Галайда” (заарештували навесні 1945 р. НКВС), потім – “Корень” після вбивства останнього у 1945 р. та значної втрати особового складу, цей куш було розформовано на невеликі загони-боївки. На території Сереховицької сільської ради до 1945 р. діяла боївка “Петруся”, до складу якої входили “Тихий”, “Явір” та “Чорний”. Останній – Федчук Микола Никифорович у 1945 р. вийшов з повинною і погодився на співпрацю з НКВС. Як «легендований боець УПА» він знову повернувся у боївку “Петруся”, після чого вона була знищена [6, арк. 50–51].

У селі Грабове існувало розгалужене підпілля ОУН та боївки УПА. Зокрема, ще з квітня 1943 р. у члени ОУН вступив місцевий житель Кондратюк Никонор Антонович (1922 р. н.). На нього були покладені обов’язки заступника господарчого Ковельського надрайонного проводу ОУН, мав псевдо “Голуб”. У своєму підпорядкуванні він мав 5 осіб, які теж були призначені господарчими у селах Доротище, Тойкут, Гридьки, Облапи Ковельського району. Кондратюк Никонор координував заготівлю для відділів УПА усього необхідного: продуктів, одягу, зброї, транспорту тощо. 16 квітня 1945 р. його було заарештовано і засуджено військовим трибуналом військ НКВС на 15 років каторжних робіт [7, арк. 72–73].

Крім того на території Сереховицької сільської ради і навколишніх хуторах упродовж 1945–1949 рр. діяли окремі боївки УПА “Маяка”, “Чорноти”, “Сивого” [2, арк. 91]. До групи “Сивого” – Кліновського Федора Мартиновича (з с. Облапи) входили і жителі села Грабове, а саме:

1. Онищук Іван Георгійович, псевдо “Левадний”
2. Онищук Антон Гергійович
3. Онищук Тихін Гергійович (усі брати), псевдо “Холодний”
4. Ісюк Матвій Омелянович, псевдо “Стальний”, вбитий у 1946 р. органами МДБ.
5. Сагаль Остап Антонович, заарештований військами МДБ у 1946 р.
6. Сагаль Федір Денисович, заарештований НКВС у 1944 р.
7. Ісюк Михайло Іванович, псевдо “Ясен”, вбитий 10.03.1946 р. органами МДБ
8. Соловян Федір Максимович, вбитий у 1944 р. органами НКВС [5, арк. 41–42].

Загалом повстанці намагалися протистояти відновленню роботи місцевих органів радянської влади. Вони неодноразово проводили агітацію серед місцевого населення не вступати у колгоспи та у винищувальні батальйони, намагалися протистояти вивезенню своїх родин у Сибір. Методи роботи були різні: від простих розмов з селянами до відвертих терористичних актів над місцевими активістами. Так, у 1945 р. вони організували напад на винищувальний загін на дорозі між селами Грабове та Сереховичі. В результаті одного стрибка було вбито, одного – поранено. Також бійці УПА намагалися вбити голову сільської ради Бондарчука Йосипа Артемовича, через його участь у виселенні сімей повстанців [5, арк. 123].

У 1948 р. боївка “Сивого” практично була знищена в результаті спецоперації, спланованої Старовижівським відділом МДБ. Тоді були вбиті: Онишук Іван “Варнаак”, “Яструб”, “Зірка”. У 1949 р. були вбиті Онишуки Тихін (“Холодний”) та Палагея (“Мала”). Інші члени боївки увійшли до складу Ковельського окружного проводу ОУН, який очолював Сементух Василь Антонович (“Ярий”, “Панас”) [4, арк. 78, 80].

Отже, з початком нацистської окупації на території Сереховицької сільської ради сформувалось активне повстанське підпілля під проводом ОУН та УПА. На жаль, сьогодні чи не єдиним джерелом для його вивчення стали архівно-кримінальні справи українців, яким вдалося пережити лихоліття війни, але не вдалося уникнути репресій з боку радянського режиму. Ретельно проаналізувавши покази і свідчення репресованих, можна не лише відтворити картину нацистської окупації, а й зробити спробу вивчити долю як окремої людини, так і багатьох родин.

1. *Архів Редакційно-видавничої групи “Науковий центр історичних студій Волині”. Картотека загиблих цивільних громадян у роки Другої світової війни.*

2. *Архів управління Служби безпеки України у Волинській області, ф. п., спр. 4257. Архівно-кримінальна справа на Богуславську Надію Василівну, 649 арк.*

3. *Там, само, спр. 4480. Архівно-кримінальна справа на Шостак Павла Костянтиновича, 214 арк.*

4. *Там, само, спр. 4489. Архівно-кримінальна справа на Гурську Марію Давидівну та ін., 152 арк.*

5. *Там, само, спр. 5222. Архівно-кримінальна справа на Солов'ян Крисана Максимовича та ін., т. 1, 353 арк.*

6. *Там, само, спр. 5957. Архівно-кримінальна справа на Кушнір Олександра Климентійовича, 397 арк.*

7. *Там само, спр. 6030. Архівно-кримінальна справа на Шворак Юстину Семенівну, 116 арк.*

8. *Там само, спр. 8332. Архівно-кримінальна справа на Сагаля Трохими Максимовича, 50 арк.*

9. *Там само, спр. 8332. Архівно-кримінальна справа на Денисюка Михайла Васильовича, 45 арк.*

10. *Там само, спр. 8370. Архівно-кримінальна справа на Балюка Самуїла Семеновича, 39 арк.*

Розділ II. Краєзнавчі студії з історії та культури Старовижівського району

Олександр АВРАМУК, Тетяна СТРУЖУК (с. Глухи)

ІСТОРІЯ ОДНОГО В'ЯЗНЯ

Вступ

Велика Вітчизняна війна стала великим горем в історії нашого народу. Вона забрала мільйони життів наших співгромадян, а в пам'яті учасників і очевидців залишилась незагоєною раною на все життя. Від війни страждали всі: жінки, чоловіки, молоді і старі. Не обійшла війна стороною і дітей. Сотнями тисяч гинули наші солдати в жорстоких боях на фронті. Гинуло цивільне населення від бомбардувань та сваволі окупантів. Гинули українці і в німецькій неволі, куди їх під час війни забирали на примусові роботи.

Дослідження буде присвячена історії чоловіка, який в роки війни був вивезений на примусові роботи в Австрію, а потім відправлений в концентраційний табір. Його спогади дадуть нам змогу уявити ті всі біди та страждання, які переживали оstarбайтери на примусових роботах, та жахи перебування у нацистських «таборах смерті».

Уже тим, що вивчаємо проблему, засвідчуємо данину пам'яті всім оstarбайтерам та тим, хто загинув в застінках концентраційних таборів.

Дійсно, самі цифри кількості знищених чоловіків, жінок і дітей в роки війни окупаційним режимом вражають до цих пір. Адже рахунок йшов не на сотні, не на тисячі, навіть не на десятки тисяч, а на мільйони. Одиниці змогли вижити. Пам'ять про цих людей треба зберегти і передати майбутнім поколінням.

Робота ґрунтується на спогадах Жигаревича Івана Давидовича, безпосереднього учасника тих подій, оstarбайтера, в'язня концтабору. Документальних джерел, які підтверджують участь у цих подіях Івана Давидовича, не знайдено. Навіть отримання відшкодування за примусові роботи від німецького уряду цією людиною були отримані завдяки підтвердженню його перебування в Австрії свідками.

Розділ I. На роботах в Австрії.

Жигаревич Іван Давидович народився 2 квітня 1923 року в селі Глухи. У сім'ї було шестеро дітей (четверо хлопців і двоє дівчат). Його батько, Давид Макарович, був ветераном Першої світової війни. Під час війни його поранили в голову. Через це, в зв'язку з частковою паралізацією, зовсім відняло одну ногу. Сім'я жила бідно. Удитинстві Івана Давидовича була одна прикра подія: він був викрадений з рідного дому. А було так. У той час, коли нікого не було вдома, прийшла незнайома жінка і забрала його з собою. Коли батьки спохватилися, що немає дитини, вони почали її шукати. Ніде біляхати хлопця не знайшли і почали розпитувати людей, чи небачили дитини. Батькам повідомили, що бачили жінку з хлопчиком, яка переправлялася через річку Вижівку. Кинулися на вздогін жінці з дитиною і спіймали її з Іваном вже біля села Ратне.

Іван Давидович був неграмотним, в школу не ходив. До 17 років пас у наймах корови. Підрісши, став виконувати інші наймитські роботи.

Прихід радянської влади суттєво не змінив матеріального становища сім'ї Івана Давидовича. Тільки тепер він мусив працювати за мізерні копійки на державних роботах у колгоспі.

Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, він не був призваний до армії і продовжував проживати у селі. У 1942 році, перед святом Пасхи, його разом з іншими молодими людьми німці забрали на роботи до Німеччини.

У роки Другої світової війни нацистський уряд використав Україну не лише як головного постачальника сировини, а й як джерело робітників для примусової праці в недостатньо забезпеченому робітниками промисловому та сільськогосподарському секторах Німеччини.

Спочатку українці, заітовані потужною рекламою, їхали працювати до Третього рейху за власним бажанням, рятуючись від скрутних умов на батьківщині або, щоб набути якоїсь спеціальності. Проте, коли стало відомо про жорстоку трудову дисципліну, презирливе ставлення до робітників зі Сходу, сміхотворно мізерні заробітки – люди всіма можливими засобами почали уникати цього. Тому з грудня 1941 р. почалося насильне вивезення робітників до Німеччини. Поліція проводила масові облави, хапаючи

українську молодь на базарах, при виході з церков чи просто на вулицях. В одну з таких облав і потрапив Іван Давидович разом з іншими односельчанами. Молодь звезли до Ковеля, а далі ешелонами відправили через територію Польщі до Австрії. У дорозі їх не годували, везли у товарних вагонах. Людей у вагонах було стільки, що ні деголці впасти. Умови були нестерпними. По дорозі зробили лише одну зупинку в Польщі, у Варшаві. Далі повезли у саму Австрію.

До привезених гітлерівцями робітників зі східних окупованих територій (переважно з Рейхскомісаріату Україна) почали вживати термін «остарбайтери», що означав «східні робітники».

Більшість остарбайтерів працювали на приватних підприємствах. Оскільки, відповідно до нацистської расової доктрини, вони вважалися людьми другого сорту, то проживали й працювали остарбайтери окремо від німців, в спеціальних таборах під суворим наглядом адміністративно-поліцейських спецслужб. Заробітна плата остарбайтера становила 30 % платні німецького робітника і часом йшла лише на оплату харчування і житла. Вони були зобов'язані на одязі носити знак – «Ост». Ті, хто намагався тікати, піддавалися публічній страті через повішення з метою залякування інших робітників.

За 1941-44 роки загальна кількість остарбайтерів у Німеччині становила 2,8 млн. чол. З них 2,2 млн. були вихідцями з України.

Спочатку, Іван Давидович за розподілом потрапив на роботу до австрійського бауера (фермера) в село. Він разом з іншими робітниками мусив виконувати будь-які роботи по господарству. Жилося у хазяїна непогано. Хоч працювати доводилося тяжко, але і годували добре та й ставилися до них по-людськи.

У хазяїна-австрійця вони працювали недовго. Потім Івана Давидовича забрали до робітничого табору, який знаходився в лісі. Там він разом з іншими робітниками займався валкою лісу. Тут уже жилося значно гірше. Жити доводилося у холодних бараках. Харчування та умови життя були погані.

Іван Давидович та ще троє робітників змовилися текти з табору. Так вони і зробили. По дорозі вночі зайшли до тих хазяїв, у яких раніше працювали і запаслися харчами, так як вони знали, де що знаходиться в господарстві.

Це було влітку. Втікачі направилися на схід бік СРСР. Йшли тільки вночі. Ховалися у лісі. Були дуже обережними, постійно посилали когось одного вперед на розвідку. Спочатку їли ті харчі, що взяли у хазяїв, далі – крали в селах. Так їм вдалося пройти чималу відстань. Вони перетнули кордон з Угорщиною і дійшли до Карпат. Зовсім близько булатери торія України. Біля міста Комаров (назва записана з слів Івана Давидовича, але координати міста не знайдені) втікачів зловили.

Таким чином, становище остарбайтерів в Австрії та Німеччині було досить різне. Дехто потрапляв на роботу до австрійських родин, які могли і добре ставитись до робітників зі сходу. Становище таких робітників було непоганим. Зовсім інакше складалася доля тих, хто працював на державних підприємствах чи інших роботах. Нацисти економили на одязі та харчах для таких робітників. Їм було простіше привезти нових, ніж гарно доглядати тих, хто вже працював. Умови життя таких в'язнів-робітників були дуже важкі, але охоронялися вони погано. Німці вважали, що остарбайтерам тікати немає куди.

Розділ II. У концтаборі

Втікачі потрапили до поліційних казематів. Їх прийняли за шпигунів і посадили до в'язниці. Допитували, катували. Часто водили на різні роботи. Погано харчували.

Потім есесівці забрали і відвезли Івана Давидовича назад в Австрію, у Відень і посадили в тюрму. З тюрми направили в штраф-табір. Після штраф-табору - в концтабір Матгаузен.

Матгаузен - (нім. — KZ Mauthausen) — нацистський концентраційний табір поблизу міста Маутгаузен і с. Гузен (обидва в Австрії). Створений 8 серпня 1938 як філіал концтабору Дахау, з березня 1939 — самостійний табір. Мав 52 філії, з яких найбільшими були Гузен (бл. 26 тис. в'язнів), Ебензеє (понад 18 тис.), Лінц (понад 6 тис.), Мельк (понад 10 тис.). Табором управляв комендант (Альберт Зауер, з 9 лютого 1939 — Франц Цірайс), якому підпорядковувався гарнізон військ СС чисельністю від 1 тис. охоронців у 1941 до 6 тис. на поч. 1945.

Матгаузен був єдиним концтабором на території Рейху, який за нацистською класифікацією належав до 3-ї категорії. Це означало, що сюди належало направляти арештантів, які не «підлягали перевихованню» для їх «знищення через працю». Як свідчення цього, Іван Давидович розповідає, що у таборі був крематорій та газова камера. Охороняли табір есесівці. Але в крематорії та газовій камері працювали не німці чи австрійці, а наші, радянські люди. Платою за масові вбивства своїх співвітчизників служили кращі харчі і умови життя. У таких людей за словами Івана Давидовича вже не залишалося нічого людського.

СВІДОЦТВО ПРО НАРОДЖЕННЯ
СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ

ПО МІСЦОВИЛО
7-EP
2579510
11 мая

Батько: Жигаревич Данил
Отец: Данил (прізвище — батько)

Мати: Тамара Іванівна
Мать: Тамара Іванівна (прізвище — мати)

Гр. Жигаревич
Гр. Іван (прізвище — батько)

національність: українська
национальность: украинская

Місце реєстрації: Район Ілурі Золотоніський
Место регистрации: Район Ілурі Золотоніський

народився (дася) 15/11 - 237 Тамара
родился (дася) 15/11 - 237 Тамара
дванадцять
години 20 года
листопада
1955 м.ч.

Місце народження дитини: місто, село
Место рождения ребенка: город, селение
Ілурі

район: Заболотівський
район: Заболотівський
область: Томашпільський
область: Томашпільський

Дата видачі: 20 листопада 1955 р.
Дата выдачи: 20 листопада 1955 р.

№ 548264
М.п. М.п.

Ким видане: Тамара Іванівна
Ким выдана: Тамара Іванівна

ПОСВІДЧЕННЯ

Серія ААБ № 399628

Прізвище: Жигаревич
Ім'я: Іван
По батькові: Давидович
Рік народження: 1923



(власний підпис)

Вид пенсії: за втратою годувальника
Вид пенсии: за втратою годувальника

Розмір пенсії: 88,37
Размер пенсии: 88,37

Посвідчення видане: Виконав
Посвідчення выдано: Виконав

На термін з: 01.04.1955 по: листопада
На термин с: 01.04.1955 по: листопада

Посвідчення дійсне на всій території України
Посвідчення действует на всей территории Украины

Дата видачі: 20 листопада 1955 р.
Дата выдачи: 20 листопада 1955 р.

Начальник управління: М.п.
Начальник управления: М.п.

Номер пенсійної справи: 110244
Номер пенсионной sprawy: 110244

Документальні посвідки Івана Давидовича Жигаревича.



Нагороди Івана Давидовича Жигаревича.



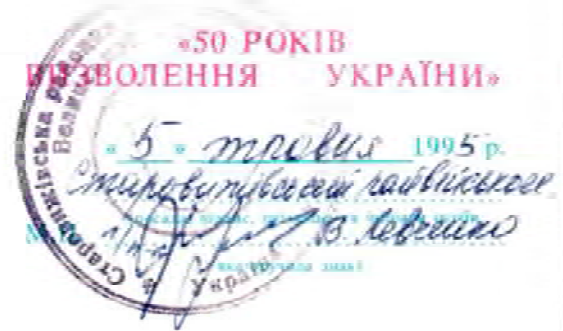
ПОСВІДЧЕННЯ

*Жигаревич
Іван
Давидович*

Указом Президента України
від «1» серпня 1994 року

нагороджений пам'ятним знаком

«50 РОКІВ
ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ»



„ЗА ДОБЛЕСТНЫЙ ТРУД. В ОЗНАМЕНОВАНИЕ
100-ЛЕТИЯ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
ВЛАДИМИРА ИЛЬИЧА ЛЕНИНА“



УДОСТОВЕРЕНИЕ

*Жигаревич
Іван*

Давидович

ОТ ИМЕНИ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО
СОВЕТА СССР

НАГРАЖДЕН ЮБИЛЕЙНОЙ МЕДАЛЬЮ

„ЗА ДОБЛЕСТНЫЙ ТРУД.
В ОЗНАМЕНОВАНИЕ 100-ЛЕТИЯ
СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
ВЛАДИМИРА ИЛЬИЧА ЛЕНИНА“

Секретарь исполкома

Сшароватжевско

рабочего

Совета депутатов трудящихся

Г. Синченко

М. П.

9 апреля 70 года.

Нагороди Івана Давидовича Жигаревича.



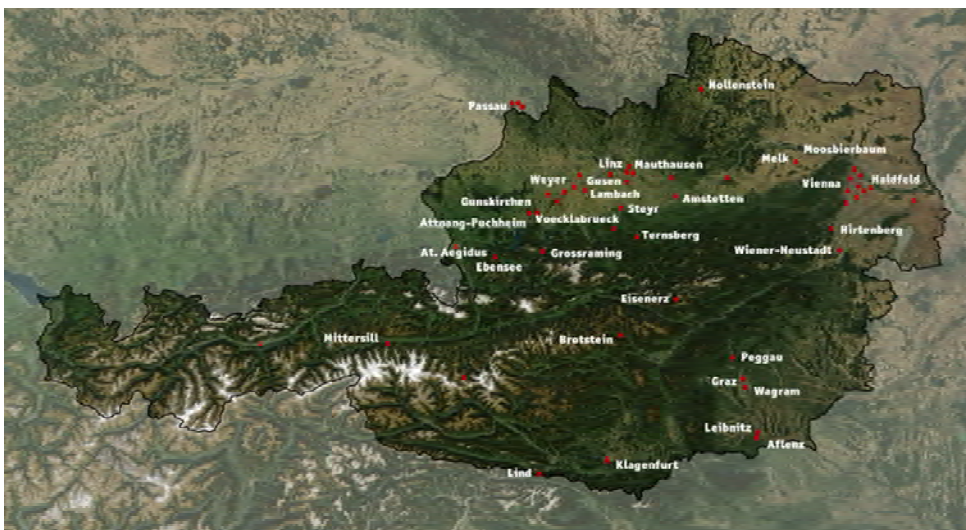
Нагороди Івана Давидовича Жигаревича.



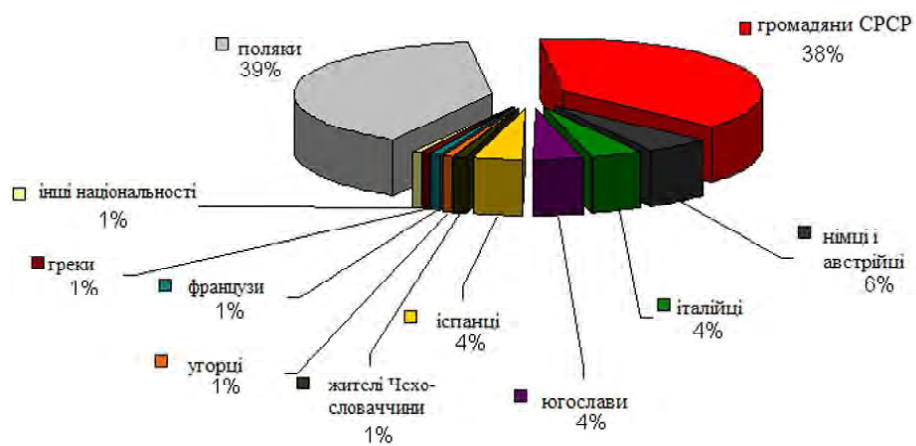
Концтабір Матгаузен.



Концтабір Матгаузен (сучасний вигляд).



Карта Австрії з містами Матгаузен та Гузен.



Етнічний склад в'язнів Матгаузена.



В'язні концтабору.



Стіл на якому оглядали мертвих в'язнів.



Кам'яні блоки вироблені в'язнями табору.



Душ та газова камера.



Нари на яких спали в'язні.



Печі крематорію.



Звільнення Матгаузена американцями.



Іван Давидович з доньками.



Іван Давидович з родиною.

Декому з них їх «нова робота» навіть подобалась.

Під час перебування в концтаборі Іван Давидович виконував різні роботи. Доводилося працювати у штольнях для видобування каменю. Ставилися до в'язнів дуже жорстоко. Умови праці були просто жахливі. З в'язнями не церемонились. Хто не міг працювати – відправляли в газову камеру. Перед відправкою до крематорію тіла в'язнів оглядали на наявність, наприклад, золотих зубів і коронок, та зрізали шкіру з татуюваннями та зберігали в морозильнику.

У таборі були полонені з різних країн Європи. Іван Давидович згадує, що був навіть один чорношкірий. До нього ставилися краще, ніж до інших. Він був табірною знаменитістю. У всіх в'язнів наголові вистригали смугу для того, щоб вони вирізнялися відна товпу у випадку втечі.

Кожному видавали робу та дерев'яне взуття. Годували бруквою та шпинатом. На один день давали літр вареної юшки з брукви та дві кружки кави. Якщо в'язень хворів – у таборі були лікарі.

Є перевірені дані, що у Матгаузені як і в більшості інших таборів проводилися медичні досліді. «Матеріалу» для проведення цих досліджень було вдосталь. Ці медичні досліді проводилися в медичному блоці куди направляли хворих. Іван Давидович згадує, що потрапляти до медичного блоку ніхто не хотів. Лікарів боялися бо після їх лікування майже ніхто не повертався назад. Вони знущалися над хворими ставили над ними нелюдські експерименти.

Тим, кому хвороба заважала працювати, – робили смертельні ін'єкції з бензину чи якихось інших речовин, а далі відправляли в крематорій. Іван Давидович теж хворів, але оскільки був фізично витривалим, зміг пережити ці хвороби без «допомоги» лікарів.

Час від часу в концтаборі приходили посилки від Червоного Хреста. В них були харчі. Але таких посилок не присилали вихідцям з СРСР. Івану Давидовичу вдалося вижити лише завдяки тому, що він подружився з поляком, який отримував таку допомогу.

З Матгаузену Іван Давидович був переправлений у концтабір Гузен. Ця подія, можливо, врятувала йому життя. Завдяки цьому йому вдалося уникнути участі в подіях повстання в лютому 1945 р., коли загинуло багато в'язнів концтабору Матгаузен.

У новому таборі все було те ж саме, що і в попередньому. Далі його перевели в третій новозбудований концтабір, назви якого Іван Давидович не пам'ятає.

Коли війна почала підходити до завершення, есесівських охоронців, які пішли на фронт, замінили «факівці», вихідці з місцевого населення. Це не покращило становища в'язнів. В умовах відступу німецьких військ місцеве населення зневірялося в позитивному для них закінченні війни і через це свою злобу зганяло на в'язнях.

5 травня 1945 концтабір Матгаузен був визволений 11-ю танковою дивізією 3-ї армії США. Цей табір був звільнений останнім з усіх нацистських концтаборів. В'язнів почали відгодовувати, а далі передали радянським військам.

Всього за період існування концтабору Матгаузен через нього пройшло близько 200 тисяч в'язнів 30 національностей, у тому числі 8,5 тис. жінок. Серед арештантів були також діти й підлітки. Останній в'язень був зареєстрований 3 травня 1945 під табірним номером 139 317. Багато бранців, у тому числі й вихідці з Радянського Союзу, номерів не мали. Загалом у концтаборі Матгаузен та його філіях загинуло понад 100 тис. осіб.

Найбільша кількість в'язнів була з Польщі (бл. 44 тис.) та СРСР (бл. 40 тис.). Та навіть після звільнення, додому Івана Давидовича не відпустили. Він був направлений у запасний полк в армію, де набирався сил після ув'язнення. Далі полк було переправлено в Карпати. Тут доводилося воювати з націоналістичними угрупованнями. Після цього полк мали направити на схід на війну з Японією. Та туди не доїхали, бо війна закінчилася.

Після 30 місяців служби в армії Іван Давидович повернувся у село. Тут жив і до сьогодні живе на хуторі в урочищі Сине. Під час колективізації змушений був іти в колгосп. Там, аж до пенсії, працював пастухом. Одружився, виховав п'ятеро дітей.

Те, що Іван Давидович вижив в таких важких умовах, є своєрідним чудом. Бо повернулося додому з цього концтабору дуже мало людей.

Висновки

Спогади цього сивого дідуся є ще одним підтвердженням жорстоких злочинів нацистського режиму в роки Другої світової війни. Він ні на мить свого життя не міг забути тих сотень, тисяч, а може і десятків тисяч (ніхто їх тоді вже не рахував) загиблих, замордованих есесівцями на його очах людей. Гори худих,

голих трупів, які лежали на морозі біля крематорію: чоловіків, жінок і навіть дітей. Не стерти з пам'яті того їдкою диму, що йшов з його димаря, та сморід паленої людської плоті та волосся. Не може забути Іван Давидович і тих наших катів-співвітчизників, які вели людей до газових камер, а потім перевозили трупи до крематорію та палили їх там. Назавжди запам'ятався і смак табірної баланди та кави. Тут він зрозумів справжню ціну хліба.

Доля цієї людини є ще однією пересторогою для нас. Такий режим, який був встановлений Гітлером у Німеччині, не повинен більше існувати в світі.

Іван Давидович в своєму житті не робив подвигів, не йшов з гвинтівкою на танк, не кидався на амбразуру. Саме його життя, перебування у таборі є справжнім людським подвигом. Йому вдалося вижити і не стати колабораціоністом там, де вмирили десятки тисяч, а тисячі ставали зрадниками. Йому пощастило не потрапити до числа тих більше як 100 тисяч замордованих в одному з найстрашніших концтаборів Третього Рейху – Матгаузені.

Доля цієї людини є свідченням справжньої ціни людського життя. Ми повинні знати і пам'ятати про таких людей і досліджувати їх історію, щоб передати ці знання наступним поколінням.

1. Концентраційний табір Маутхаузен // <http://www.mauthausen-memorial.at/>
2. Концлагерь Маутхаузен-Гузен (Mauthausen-Gusen concentration camp). // http://www.worlds.ru/europe/austria/history-konclager_mauthauzen-guzen_mauthausen-gusen_concentration_c.shtml
3. Концлагерь Маутхаузен: Последний бой узников 20-го блока // <http://politikus.ru/articles/10731-konclager-mauthauzen-posledniy-boy-uznikov-20-go-bloka.html>
4. Маутгаузен // <http://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Маутхаузен // http://encyclopediya_3go_reicha.academic.ru/573/
6. Страшная память Маутхаузена: бывший концлагерь отмечает 68 годовщину освобождения // <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1081830>
7. Українські націоналісти у нацистських концтаборах // <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=263>
8. Это - один из самых страшных концлагерей. // http://www.ukrinform.ua/rus/news/eto_одним_из_samih_strashnih_kontslagerey_fotoreportag_1554619

Ярослав АНТОНЮК (Київ)

АНДРІЙ МИХАЛЕВИЧ – «ДЕНИС», «КОС», «13-й»: ЖИТТЯ У БОРОТЬБИ ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНУ

Біографічні дослідження ключових постатей українського визвольного руху у ХХ ст. нині відіграють не лише важливе наукове, а й суспільно-політичне значення. Зокрема, персоніфікація історії дозволяє розвінчати низку радянських міфів стосовно цілої плеяди борців за незалежність України та вшанувати незаслужено забуті імена. До таких визначних діячів належить очільник ОУН Старовижівщини та Ратнівщини Андрій Михалевич.

Народився він 1919 р. на хуторі Хочете поблизу с. Замшани Датинської гміни Ковельського повіту (нині Ратнівського р-ну Волинської обл.). До складу сім'ї Андрія входили: дідусь – Йосип Данилович, 1860 року народження (далі – р. н.), батько – Сергій Йосипович, 1890 р. н., матір – Мотря Терентіївна (дівоче прізвище Калачук), 1895 р. н., сестри – Тамара (після одруження Пашинська), 1923 р. н., Марія, 1925 р. н., Ольга, 1929 р. н., Єфимія, 1931 р. н., Анастасія, 1938 року народження, брат – Григорій, 1936 р. н. [24, 268].

Після закінчення школи у рідному селі, Андрій продовжив навчання у Ковельській школі лісового господарства, де й вступив до ОУН. Так, у 1938 р. він взяв участь у маніфестації молоді Ковеля з нагоди загибелі провідника ОУН Євгена Коновальця. При цьому особливий вплив на формування національного світогляду Михалевича мала вчителька Юлія Степанівна, дочка патріотично налаштованого ковельського підприємця.

Через рік Андрій очолив Седлищенський районний провід ОУН, ймовірно, під псевдом «Денис». Початок його керівної роботи в підпіллі співпало з анексією Західної України радянськими військами. Тому Андрію довелося посилити конспірацію та тимчасово легалізуватися. У цей час сім'я Михалевичів

заснала переслідувань від місцевих радянських активістів. Зокрема, вони підпалили їхні господарчі будівлі і хліви. На щастя Андрій з батьком Сергієм встигли відкрити хліви та випустити худобу. Надалі, за доносом, планувалося розкуркулення й виселення Михалевичів [27, 237].

Весною 1941 р. Андрія, як і багатьох інших волинян, призвали до Червоної армії. У перші ж дні радянсько-німецької війни, він разом з іншими земляками, під час відступу підрозділу, дезертирував та повернувся додому. За кілька тижнів Андрій влаштувався на роботу лісником об'їждчиком місцевого лісництва. На цей час він був одружений на Наталії Яківни, 1920 р. н., мав двох синів – Івана та Федора [1, 2-3].

У листопаді 1943 р. німці знищили сім'ю дядька Андрія – Лавріна [21]. Після чого він перейшов на нелегальне становище та під псевдом очолив боївку СБ Седлищенського р-ну ОУН. Місцями його базування були села: Велимче, Датинь, Замшани, Забріддя, Лучичі, Видричі, Козел Ратнівського р-ну, Синове, Соколище, Буцин, Сераховичі Старовижівського р-ну [3, 280]. Про цей період діяльності боївки «Дениса» відомо небагато. Відомо, що наприкінці 1943 р. бойовики СБ Андрія Михалевича вбила в Замшанах колишнього лейтенанта червоноармійця, якого підозрювали у співпраці з червоними партизанами [1, 2-3].

Повернення на територію області радянської влади ще більше посилило значення для підпілля ОУН її спецслужби. Вдало перейшовши лінію фронту, Андрій розбудовував розгалужену мережу інформаторів серед місцевого населення. Начальник Седлищенського райвідділу НКВС звітував 8 жовтня 1944 р. обласному керівництву: «Населення приймає бандитів добре, забезпечуючи їх продовольством та транспортом» [14, 147]. На цей час своїх агентів Андрій мав навіть у ворожих силових структурах. Наприклад, інформатором «Коса» в у винищувальному батальйоні Седлищенського р-ну був Микола Павлович Петрук, («Дубенко», «Дмиро»), 1928 р. н., уродженець (далі – уродж.) с. Текля Старовижівського р-ну [15].

Намагаючись змусити Андрія вийти з повинною. 19 листопада 1944 р. співробітники НКВС відвезли в школу с. Сераховичі матір, діда, сестер Ольгу, Фену та Настю. Звідти їх мали вислати до Сибіру. Проте, скориставшись поганою охороною приміщення, усім крім дідуся Йосипа (помер 26 березня 1945 р. на спецпоселені) вдалося втекти [27, 248].

Впродовж 1944 – 1945 рр. до боївки СБ «Коса» входило 15 осіб: 1) («Олена») – провідниця жіночої ланки р-ну; 2) («Маруся») – санітарка; 3) Токар Яків Федосійович, («Левадний»), 1922 р. н., уродж. с. Грабове Старовижівського р-ну, районний пропагандист; 4) («Омелько») – заступник «Левадного»; 5) («Крук»), уродж. с. Солов'ї Старовижівського р-ну, районний господарчий; 6) («Білий») – заступний господарчого; 7) Николайчук Григорій Петрович, («Стратон»), 1923 р. н., уродж. с. Велимче Ратнівського р-ну, референт зв'язку р-ну; 8) («Санько»), 1915 р. н., уродж. с. Солов'ї Старовижівського р-ну; 9) («Лисий»), уродж. с. Синове Старовижівського р-ну; 10) («Гордий»), 1910 р. н., уродж. с. Синове; 11) («Іван»), брат «Левадного»; 12) («Тихий»), уродж. с. Синове; 13) («Лісовий»), уродж. с. Синове; 14) Дудка Гаврило Андрійович («Ялина»), 1928 р. н., уродж. с. Замшани; 15) Іван, («Ярослав»), уродж. с. Буцин Старовижівського р-ну [6, 42]; 16) Михалевич Петро Антонович, («Тугар»), 1927 р. н., уродж. с. Замшани [8, 102].

У цей час боївка СБ «Коса» діяла в районі сіл Замшани, Велимче, Синове, Соколище, Датинь, Буцин, а також займалася диверсіями на шосейній дорозі Ковель – Брест, де внаслідок двох проведених засідок спалили вантажну та легкову машину військових та вбили капітана НКВС.

8 червня 1945 р. боївка Андрія Михалевича, спільно з боївками Олексія Сметюха («Маяка») та Івана Тарасюка («Кубася»), у засідці, на дорозі між селами Шкроби та Сераховичі Старовижівського р-ну, вбили дільничного уповноваженого Седлищенського РВ НКВС Сабоджа, уповноваженого держзаготівлі з Донбасу та поранили двох бійців винищувального батальйону [1, 4].

Активізація боївки «Коса» занепокоїла обласне УНКВС, яке 28 липня 1945 р. склало план агентурно-оперативних заходів її ліквідації до 25 серпня 1945 р. За радянськими даними до складу боївки у цей час входило 29 чоловік. На озброєні у них було: 6 ручних кулеметів, 9 автоматів та 16 гвинтівок. Для її ліквідації було виділено 2-й рейдуючий взвод 9-ї стрілецької роти 169-го стрілецького полку на чолі з лейтенантом Батраніним, начальником відділу ББ РВ НКВС лейтенантом Боголюбовим та оперативником майором Шкарбаном. Для ліквідації «пособницької бази» зі складу 169-го с.п. в с. Секунь виділявся 1-й взвод 9-ї стрілецької роти під командуванням лейтенанта Шувалова, заступника начальника РВ НКВС молодшого лейтенанта Крючкова і партпрацівника Іванова. В с. Датинь – 3-й взвод 9-ї роти під командуванням лейтенанта Афанасієва, оперативника лейтенанта Пепеліна і партпрацівника Колодько. Крім того, з оперативників та бійців винищувального батальйону формувалися винищувальні групи.

Зокрема, в селах: Замшани – 26 бійців, Буцинь – 18 бійців, Сераховичі – 28 бійців [22, 327-328].

Не уникнула боївка «Коса» внутрішньої «чистки», яка того року особливо охопила підпілля. 30 липня 1945 р. до Андрія прибув Ковельський надрайонний референт СБ Ковальчук Василь («Трохим») зі своїм заступником Олексієм Голярчуком («Козаченком»), уродж. с. Солов'ї. В усіх бойовиків вони записали особисті дані та викликали на індивідуальні бесіди. Частина підозрілих підпільників перевели у інші боївки, а частині наказали легалізуватися й чекати наказу [6, 43].

Взимку 1945 р. до боївки «Коса», яка на той час базувалися в лісі поблизу с. Бузаки Камінь-Каширського р-ну, входили: 1) Капітула Павло Романович, («Коля»), 1920 р. н., уродж. с. Велимче; 2) Петрук Савелій Трохимович, («Ярослав»), 1929 р. н., уродж. с. Забріддя; 3) Калачук Степан Васильович, («Панас»), 1920 р. н., уродж. с. Замшани, його дружиною була сестра «Коса» – Марія; 4) Кридинер Іван Юстинович («Гармаш»), 1923 р. н., уродж. с. Кругель Ковельського р-ну; 5) Долинчук Антон Єфимович, («Лебеденко»), уродж. с. Замшани; 6) «Хлопець», 1911 р. н., уродж. с. Сераховичі; 7) «Горобчик», уродж. с. Шкроби Старовижівського р-ну; 8) «Кравченко», 1921 р. н., уродж. с. Шкроби; 9) Василь, («Малий»), 1928 р. н., уродж. с. Датинь [5, 15]. Таким чином, спецоперація обласного УНКВС з ліквідації боївки Андрія Михалевича зазнала повної невдачі.

З огляду на це репресії радянської влади знову впали на сім'ю Михалевичів, яка необачно повернулася додому. Постановою Особливої наради НКВС УРСР від 15 лютого 1946 р. батька, матір, брата й сестер Єфимію й Анастасію, виселили до Іжевського р-ну Пермської обл. [27, 247].

Успішне маневрування боївки «Коса» поміж засідками та облавами військ НКВС також не могло тривати довго. У березні 1946 р. поблизу с. Адамівка Ратнівського р-ну бойовики натрапили на облаву та щоб врятуватися розійшлася [5, 15]. Після цього Андрій Михалевич з частиною бойовиків прибув до окружного провідника Ковельщини Василя Сементуха («Ярого»), який призначив його провідником ОУН Седлищенського р-ну. Ймовірно у цей час, до попередніх, додалися псевда «Старий» та «Шугай» [1, 2-3]. Згадані події були описані Іваном Литвинчуком («Дубовим») у брошурі «Короткий нарис політичної кризи в ОУН на ПЗУЗ, яка витворилася з приходом большевиків в 1944 – 1946 рр.». Аналізуючи діяльність «диких груп» він зазначив: «Зимою 20 повстанців загинуло, а ті, що лишилися, виказалися весною слідуючо: Кос (рай. пров. Старовижівського р-ну) та з ним 6-ох повстанців нав'язалися з Ярим на початку м-ця травня 1946 р. і по сьогодні чесно вив'язуються з наложених на них обов'язків; решта, розбившись на дві дикі групи, Крука і Яреми, діють кожна з них окремо і від себе незалежно... Група Яреми – начислює 4 осіб, діє в околицях с. Датинь, Синово і Підсинівка Старовижівського р-ну. Ярема – це бувший ройовий з диверсійної групи Кубася (що діяв в Замщанщині). Причина зорганізування групи та сама, що й попередньої. В липні 1946 р. ця група нав'язалася з Денисом (Косом) і надалі вдержує зв'язки. Уємною стороною є те, що з подальших наказів група виконує лише те, що припадає їй до вподоби. Є надія, що з бігом часу по певному перевихованні вона буде робити роботу» [19, 1225-1226].

У цей час, наприкінці весни 1946 р., виселена сім'я Михалевичів, не бажаючи жити на чужині, втекла назад на Ковельщину й переховувалась. Найменшу Анастасію відвезли до Савки Сліпого в с. Шайно, змінивши прізвище на Калачук, Григорія передали одній бабусі в с. Волошки [27, 248]. Сестри Андрія – Ольга та Тамара, мешкаючи впродовж 1946 р. в Ковелі, за завданням брата, збирали розвіддані на залізничній станції та закупляли для підпілля папір та інші речі [1, 17].

На початку квітня 1947 р. «Коса» призначили провідником надрайону «Балка», до якого увійшли Старовижівський та Ратнівський р-ни [24, 270]. За кілька днів після цього, для узгодження організаційних змін він прибув до Михнівського лісу на зустріч провідником Ратнівщини Михайлом Бервецьким («Євгеном»). Посилаючись на наказ «Ярого», «Кос» вимагав, щоб «Євген» перейшов до надрайону «Балка». У відповідь останній заявив, що він підпорядковується окружному Берестейщини – «Православному», тому може це здійснити лише за його погодженням [5, 75].

Весною 1947 р. Андрій сформував нову боївку до якої увійшли: 1) Петрук Савелій, («Ярослав»); 2) Бабій Ярослав Йосипович, («Марко»), 1924 р. н., уродж. с. Кальна Долинського р-ну Івано-Франківської обл.; 3) Рибарчук Михайло Антонович, («Павло»), 1925 р. н., уродж. с. Дубечне; 4) Калачук Марія Сергіївна, («Ніна»), 1924 р. н., уродж. с. Замшани [12, 15]; 5) Герасимчук Пелагія Яківна, («Оля»), 1929 р. н., уродж. с. Колодії Маневичького р-ну, друкарка [16, 62]; 6) Романюк Пилип Себастьянович, 1929 р. н., уродж. с. Видраниця; 7) Олексюк Максим Кирилович («Явір»), 1914 р. н., уродж. с. Забріддя [12, 15]; 8) Кокалюк Петро Йосипович, («Сруль»), уродж. с. Видричі; 9) Михалевич Степан Лаврентійович, («Максим»), уродж. с. Замшани; 10) Михалевич Кирило Олександрович, («Савка»), уродж. с. Замшани [2, 457]; 11) Хотинський Юхим Андрійович, («Хміль»), 1927 р. н., уродж. с. Замшани [28], 12) Наход Степан Андрійович, («Оріх»), 1927 р. н., уродж. с. Велемче [1, 3].

Реагуючи на «суцільну колективізацію» 1947 р. Андрій Михалевич посилив терор щодо радянських активістів. Зокрема, лише протягом цього року на Старовижівщині було вбито:

23 травня в с. Бронатівка – голову сільради Андрія Кабарчука та секретаря сільради Катерину Білоус;

1 вересня на хуторі поблизу с. Синове – чотирьох осіб;

6 жовтня в с. Рудка – секретаря сільради Олександра Козарчука [2, 442].

У відповідь на активізацію «Коса», органи МДБ послали його переслідування. 17 липня 1947 р. поблизу с. Видраниця винищувальною групою було виявлено дві криївки Андрія Михалевича. З них вилучили: німецький ручний кулемет, 4 автомати, три гвинтівки, ракетницю, 5 пар черевик та 15 кг жиру [11, 47]. Влітку 1947 р. арештували сестер «Коса» – Ольгу та Тамару, яких засудили 25 р. виправних прапорів [1, 17]. 27 листопада 1947 р. арештували неповнолітню Афанасію Михалевич. Цілий рік тримали у Рівненській в'язниці, доки їй не виповнилося 18-ти років, а тоді засудили до 10-ти років таборів [27, 248].

Ймовірно, для покращення конспірації, наприкінці 1947 р. Андрій Михалевич, реорганізував свою боївку на кілька дрібніших. Так, у довідці керівництва 81-ї стрілецької дивізії внутрішніх військ МВС за 6 лютого 1948 р. зазначалося, що до «почету» «Коса» входило 4 особи, а безпосередньо в його підпорядкуванні знаходилися боївки – «Яреми» (4 особи), «Кравченка» (3 особи) та «Максима» (3 особи) [23, 621-622]. Весною 1949 р. Андрій провів організаційні заміни в надрайоні «Балка». Михайло Маковецький («Джумко») свідчив: «У травні чи червні 1949 р. «Кос» призначив мене провідником Ратнівського р-ну, так як попередній провідник – «Роман» був переведений до Старовижівського р-ну» [7, 30-31].

Того ж 1949 року органам МДБ вдалося повністю репресувати сім'ю Михалевичів. Влітку в с. Рокитниця Володимир-Волинського р-ну, оточена за доносом опергрупою МДБ, підірвалася гранатою сестра Андрія – підпільниця Марія («Веселка», «Ніна») [10, 19]. Не пощастило й дружині «Коса» – зв'язковій ОУН Наталії, яку схопили в лісі поблизу с. Синове Старовижівського р-ну та засудили до 25 років виправних таборів [24, 268-269]. Спочатку її відправили в м. Ухту Комі АССР, а потім у Воркуту. Там Наталія дуже захворіла та отримала другу групу інвалідності. Потім її ешеленом відвезли до Мордовії. 10 листопада було арештовано 60-річного батька Андрія – Сергія, а через пів року здалася й матір – Мотрона. Обоє вони отримали по 10 р. ув'язнення та відбували покарання в Тайшетських таборах на добуванні слюди [27, 250-251].

Згідно спогадів колишнього чекіста Петра Удахіна, батька «Коса» – Сергія, намагалися використати для ліквідації боївки. За його даними, в с. Видраниця бойовики «Коса» здійснили показово жорстоке знищення винищувальної групи. «Істрибкам» С. Давидюку, М. Пилипоку та М. Жуку відрубали голови, які настромили на плетений паркан поблизу сільради. Відразу після цього оперативник Микола Кромський арештував Сергія Михалевича, який переховувався в скирді сіна за селом. Як стверджується у спогадах, після показаних йому фото вбитих «істрибків», він розповів слідчому, що син часто заходить до Лукерії Шиманської [25]. На жаль, підтвердити чи спростувати ці дані документами не вдалося.

Восени 1949 р. «Коса» призначили референтом СБ Ковельської округи. Ймовірно у цей час, окрім попередніх псевд, він почав використовувати цифрові – «13», «132», «333», 73» [12, 15]. Після цього терористична діяльність боївки СБ «Коса» лише посилилася. Згідно довідки УМДБ впродовж 1949 р. нею було вбито:

13 жовтня в с. Дубечно Старовижівського р-ну – агентів Заболоттівського райуповмінзагу Миколу Ткачука та Леоніда Чернодатова, а через чотири дні – експедитора ліспромгоспу Йосипа Горюновича;

18 листопада в с. Глухи Старовижівського р-ну – секретаря сільради Трохима Дарчука;

27 листопада в с. Велимче Ратнівського р-ну бригадира колгоспу Івана Капітулу [17, 115].

Наступного 1950 р. у діяч боївки теракти відійшли на другий план, натомість посилюлися диверсії:

27 січня в с. Текля Старовижівського р-ну вбито оперуповноваженого Ратнівського райвідділу МДБ

А. Глушакова;

5 лютого в читальні с. Глухи забрано радіоприймач та літературу;

29 квітня в смт Заболоття Ратнівського р-ну пограбовано лісгосп, забравши 60 тис. крб. та друкарську машинку;

4 червня в с. Кримне Старовижівського р-ну пограбовано політвідділ типографії при МТС;

19 листопада в с. Текля вбито Антона Тарасюка та дільничного уповноваженого міліції Пірваса.

У останній 1951 р. діяльності боївки СБ «Коса»:

27 березня в с. Текля пограбовано магазин сільпо та медпункт, а 6 травня в с. Велимче вбито Олексія Орзівця [17, 115-116].

Слід зауважити, що вбивства боївкою «Коса» радянських активістів проходили, переважно, лише у

тих видах, коли останні неодноразово нехтували попередженнями. Наприклад, у щоденнику Андрія Михалевича за 4 липня 1950 р. описувалися події, які відбулися в с. Замшани: «Днювали в чагарниках, забезпечували продуктами місцеві жителі. Ввечері пішли на схід, де на шляху суворо покарали двох селян за те, що вони заявили в МДБ, що до них заходили революціонери. Покарання вони отримали фізичне та грошове – 350 крб. з попередженням, що більше в МДБ повідомляти не будуть. «З». покарано за те, що взимку 1949-50 рр. революціонери хотіли зайти до неї погрітися, вона назвала їх «бандитами», відмовилась відкривати двері, вискочила на вулицю, пішла до сільради та заявила, що до неї приходили бандити з метою пограбування. «Г» покарано фізично за те, що заявив в МДБ про прихід до нього бандитів, які в нього забрали кожууха. Після фізичного покарання його попередили, що якщо й далі буде повідомляти в МДБ, його ліквідують» [13, 99-100].

Протягом усіх цих років, згідно заведеної 1949 р. обласною МДБ агентурної справи «Північні», проводилася «розробка» боївки «Коса» [12, 15]. Згідно спогадів Петра Удахіна, співробітниками МДБ в Луцьку було таємно арештовано голову споживчого товариства з с. Лучичі Ратнівського р-ну Івана Ващука, який співпрацював з «Косом» під псевдом «Щербатий». Під час допиту він був завербований Миколою Ізотвим в агенти та видав родичку «Коса» – підпільницю Ніни Сомчук, яку оперативник Голотін встиг арештувати на вокзалі Бреста. Вона також була завербована. Проте, опинившись в підпіллі, зруйнувала плани МДБ, розповівши усе «Косу».

Після цього розшуку «Коса» зайшли у «глухий кут», тому у підпіллі було направлено «Щербатого». За розробленою «легендою», він разом з сусідом, викрали у групи самооборони гвинтівку й перейшли на нелегальне становище [29, 99-100]. Через одного з зв'язкових, Ващук передав «Косу» записку, що хоче приєднатися до його боївки. Згодом вони домовилися зустрітися 8 жовтня 1951 р. на місці колишнього хутора. Справедливо остерігаючись засідки «Кос» відправив до «Щербатого» своїх охоронців – Миколу Петрука («Дмитра»), «Явора» та «Калину». Прибувши в умовлене місце задалегідь, вони перевірили чи нема засади, розвели вогонь та вирішили зварити картоплю. Коли «Явір» пішов за водою, побачив трьох чоловіків у шинелях, серед яких був і «Щербатий» [21]. Подавши умовлений сигнал – два довгих свистка та один короткий. Він не отримавши відповіді й почав тікати, під час чого був застрелений. «Калині», який знаходився за 50 м. від нападників, прострілили шинелю, а «Дмитру» – ногу. Рятуючись «Калина» тягнув на плечах пораненого товариша, доки не побачив підводу, на якій їхала знайома дівчина. Завдяки їй вони зуміли відірватися від переслідування та дістався своєї криївки [18, 65].

Намагаючись відірватися від переслідування МДБ, боївка «Коса» перейшла на північ у болотисту місцевість Камінь-Каширщини та зрештою це не допомогло. На основі отриманих агентурних даних до с. Нові Червища Камінь-Каширського р-ну було відправлено агентурно-бойову групу на чолі з колишнім повстанцем «Сталевим» [12, 15], яка 8 грудня 1951 р. завдяки пошуковим собакам виявила дві криївки [4, 102]. Одна з них, у якій раніше перебувала добре озброєна охорона, виявилася порожньою, а у іншій знаходилися розшукувані підпільники [26]. На пропозицію здатися «Кос» та провідник Камінь-Каширського р-ну Клим Тимошик («Роман») підірвалися гранатою, а друкарка Пелагея Герасимук («Оля») отримавши важне поранення, померла через кілька годин, так і не прийшовши до свідомості [9, 123]. З криївки було вилучено зброю, радіоприймач, друкарську машинку та щоденник «Коса» за період з 17 листопада 1950 р. по 1 листопада 1951 р. [13, 90-115].

Самопожертва «Коса» була високо оцінена підпіллям. Постановою УГВР від 15 червня 1952 р. та наказом Головної команди УПА ч.1/52, він був посмертно нагороджений Срібних Хрестом Заслуги [20, 294-295].

Нажаль не лише Андрію, а й усій його сім'ї, довелося дорого заплатити за обрану позицію. Усі вони зазнали репресій та ніхто уже в Замшани не повернувся. Відсидівши дев'ять років у таборах Мордовії, наприкінці 1955 р. на свободу вийшла Наталія Михалевич, яка оселилася в Ленінськ-Кузнєцьку. Сини «Коса» закінчили в цьому місті індустріальний технікум. Надалі Іван навчався в Дніпропетровську й там же працював на пресовому заводі. Після одруження переїхав до Маріуполя, де до пенсії працював на «Азовсталі». Федір закінчив Кемеровський індустріальний інститут й працював до пенсії на шахтах в Ленінську-Кузнєцькому. Одружений, має дочку Оксану. Матір Андрія Михалевича звільнили 9 червня 1956 р., а батька – 12 липня 1956 р. Обоє їх на підставі Указу Верховної Ради СРСР від 24 березня 1956 р. відправили на спецпоселення в Кемеровську область. Сестри Андрія – Ольга та Тамара після звільнення в 1956 р. залишилися проживати у Магаданській обл. [27, 250-251; 253-254]. Реабілітація прокуратурою Волинської обл. сім'ї Михалевичів відбулася лише 18 березня 1992 р. [1, 4].

Несподіваним чином Андрій Михалевич знову нагадав про себе у 2010 р. Колишній станичний ОУН Йосип Михайлович Шиманський, цікавлячись долею своїх рідних, «розконсервував» в

Старовижівському р-ні «архів Коса», та не встигнувши його опрацювати пішов із життя. Після цього архів опинився у голови Рівненської обласної організації Всеукраїнського братства ОУН-УПА Олега Тищенка, який передав його до «Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.» у Києві [24, 267]. Опрацювання «архіву Коса» дослідниками триває й маємо надію, у майбутньому, хоча б частково, буде опублікований.

Отже, Андрій Михалевич належить до когорти найвизначніших діячів українського визвольного руху 1940 – 1950-х рр. на Західному Поліссі. Хоча підпільну діяльність він розпочав ще за часів польської окупації. Його бойовий шлях пройшов, переважно, у післявоєнний період в боротьбі з радянською владою. Саме у цей час «Кос» проявив себе як здібний організатор, зайнявши посаду заступника провідника та референта Служби безпеки Ковельської округи ОУН. Міцною опорою Андрія була його сім'я, яка за свою позицію зазнала значних репресій. Її життєвий шлях є прикладом самопожертви українців у боротьбі за незалежність.

1. *Архів Управління Міністерства внутрішніх справ України. – Ф.ОС. – Спр.3333. – Т.1. – 33 арк.*
2. *Архів Управління Служби безпеки України (далі – УСБУ) у Волинській обл. – Ф.П. – Спр.4852. – Т.2. – 704 арк.*
3. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 4995. – 416 арк.*
4. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 5251. – 171 арк.*
5. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 5492. – Т.1. – 286 арк.*
6. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 5957. – 393 арк.*
7. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 6022. – 511 арк.*
8. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф. П. – Спр. 6833. – 163 арк.*
9. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф.П. – Спр. 6960. – 168 арк.*
10. *Архів УСБУ у Волинській обл. – Ф.П. – Спр. 7027. – 160 арк.*
11. *Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф.2. – Оп. 33. – Спр. 7. – 380 арк.*
12. *ГДА СБУ – Ф.13. – Спр.372. – Т. 85. – 288 арк.*
13. *ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 18. – 321 арк.*
14. *Державний архів Волинської області. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.14. – 234 арк.*
15. *Димарчук І. Прощення нелюдям не буде / І. Димарчук // Сільські новини. – 1971. – 16 червня.*
16. *Засекін В. Схрони (бункери) Волині / Володимир Засекін, Микола Коц. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. – 84 с.*
17. *Коц М. Між рядками секретних паперів / Микола Коц // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сераховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся. Науковий збірник. Вип. 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної і історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006. – Луцьк, 2006. – С. 114-121.*
18. *Лавренко Я. Боротьба за незалежність української нації на Ковельщині. Спогади учасників визвольних змагань / Яків Лавренко. – Луцьк: «Твердиня», 2007. – 132 с.*
19. *Літопис УПА. Нова серія. / ред. рада П. Сохань, П. Потічний [та ін.] – К.-Торонто. – Т.8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944 – 1946. Документи і матеріали. – 2006. – 1448 с.*
20. *Манзуренко В. Лицарі Срібного Хреста Заслуги / Віталій Манзуренко // Український визвольний рух. – Львів, 2006. – № 8. – С. 277-301.*
21. *Михалевич А. Незасима ватра. До 65-ї річниці УПА / Анастасія Михалевич, Марія Хотинська // Вісті Ковельщини. – 2007. – 3 травня.*
22. *Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові документи і матеріали / Володимир Сергійчук. – К.: «Дніпро», 1998. – 944 с.*
23. *Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939 – 1955 / Володимир Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.*
24. *Смірнова В. Колекція документів з архіву члена ОУН А. Михалевича: перші результати історико-археографічного опрацювання / Валентина Смірнова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2011. – № 2(37). – С. 266-291.*
25. *Удахін П. Тривожні роки. Записки чекіста / Петро Удахін // Радянська Волинь. – 1971 – 10, 12 листопада, 1972. – 11 червня.*
26. *Федорович О. Половання на «Коса» / О. Федорович // Полісся. – 2014. – 4 січня.*
27. *Хотинська М. Минуле стукає у серце: біографічно-публіцистичний нарис / Марія Хотинська. – Луцьк: «Надстир'я», 2009. – 280 с.*
28. *Шафета П. Перед судом совісті / Полікарп Шафета // Радянське Полісся. – 1985. – 16 липня.*
29. *Шафета П. Останні постріли. Документальна повість / Полікарп Шафета, Петро Удахін. – Львів: Каменяр, 1983. – 135 с.*

ОПИСОВО-СТАТИСТИЧНІ ДОКУМЕНТИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI ст. ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОВЕЛЬСЬКОЇ ВОЛОСТІ

Описово-статистичні джерела до історії соціально-економічного розвитку волинського Полісся другої половини XVI – першої половини XVII ст. відносяться до різноманітних видів. В той же час, стан їх збереженості порівняно з деякими іншими регіонами Волині не настільки задовільний. Найчастіше для дослідження різноманітних аспектів соціально-економічної проблематики зазначеного періоду в українській історіографії використовують податкові (фіскальні) документи – поборові та подимні реєстри. Натомість описи маєтків – інвентарі, а для державних володінь – також і люстрації використовувалися не настільки часто; зрештою, для регіону вони збереглися в невеликій кількості. Єдиним винятком в даному випадку можна вважати описи Ковельської волості. Варто зазначити, що для цієї частини Волині (що перебувала на середину XVI ст. у складі Великого князівства Литовського), як і загалом для регіону, вони є одними з найдавніших.

Поступове перетворення Ковельської волості як володіння приватного у державне (староство) сприяло тому, що ці терени для другої половини XVI ст. добре забезпечені джерелами описово-статистичного характеру. Ковельська волость, в тому числі одне з його трьох міських осередків, Вишва з її сільською частиною (ключем), за другу половину XVI ст. стало одним з перших на території Волині, де було запроваджено ряд соціальних та господарських новацій, які згодом стали визначальними для регіону і для всіх українських земель. Вони знайшли відображення у описово-статистичних джерелах. староства. Таким чином, можна говорити про унікальність джерельної бази соціально-економічного вивчення Ковельщини порівняно з іншими поліськими регіонами Волинського воєводства. Така особливість джерельної бази історичної Ковельщини була пов'язана з її володільчим минулим. Первісне впорядкування Ковельщини слід відносити до її належності до володінь кн. Сангушків. Завданням даної статті є окреслення головних груп джерел описово-статистичного характеру та показ інформативних можливостей при вивченні організації Ковельської волості.

За кількістю міських поселень Ковельщина помітно вирізнялася з-поміж інших волинських латифундій. Таких на її території налічувалося три – Ковель, Вишва, Миляновичі. Міські поселення Ковельщини одержали цей статус ще в часи володіння нею князів Сангушків. Спочатку кн. Василь Сангушко отримав привілей на осадження міста Вишва (1508 р.), але осаджування міста дещо затяглося, оскільки і в 1538 р. Воно згадується як новоосаджуване¹. Через десять років було надано привілей на осадження міста Ковель, яке й стало центром волості, а згодом – староства. Миляновичі як міське поселення згадуються в 1543 р. при передачі ковельського маєтку королеві Боні в зв'язку з проведенням обміну володіннями². Таким чином, можна говорити про досить інтенсивний як на першу половину XVI ст. урбанізаційний процес на території волості. Він не міг не поєднуватися з організаційним та управлінським структуруванням в межах самих міст – йдеться про цеховий устрій. Поділ Ковельської волості на частини-ключі дослідники відносять до часів кн. А. Курбського³, але осадження міста повинно було передбачати й виділення навколишніх сіл в підпорядкування розташованих в місті власницькій адміністрації. Тому можна говорити про формування ключів навколо міст починаючи з початку локаційного процесу. Відтак, виділення міських осередків на території волості не могло не передбачати ускладнення її організації вже на початку XVI ст.

Наступним організаційним рівнем можна вважати господарські комплекси, пов'язані з проведенням уніфікації селянського землекористування (волочної поміри) та поширенням фільваркової системи. При цьому, міста як центри ключів та резиденції власників та їх урядників не втрачали свого організаційно-управлінського значення. Значні за розмірами магнатські чи державні володіння містили в своєму складі маєтки безпосередньо замкового підпорядкування та посесорські маєтності, які тільки опосередковано контролювалися замковою адміністрацією. Окремим організаційним рівнем повинна розглядатися міська структура волості.

Всі вказані рівні організації латифундій простежити в усіх випадках неможливо. Це пов'язано зі станом джерельної бази. Натомість, для Ковельської волості остання такі можливості створює. Джерела описово-статистичного характеру з історії Ковельщини представлені такими їх різновидами, як інвентарі, люстрації, поборові та подимні реєстри⁴. Така різноманітність створює можливість розгляду ряду джерелознавчих досліджень, а тривале хронологічне охоплення – вивчення динаміки соціально-економічного розвитку.

Історія міських поселень Ковельського староства привертала увагу дослідників, але в контексті історії міст всього Волинського воєводства чи характеристики окремих категорій джерел⁵. Значний матеріал з історії Ковельщини було зібрано у книзі А. Семенюка та збірнику за матеріалами присвяченої регіоні конференції⁶. Натомість окремих досліджень історії організації Ковельського староства та окремих складових проблеми немає.

Міське управління визначалося нормами магдебургського права. На нього не могли не впливати власники чи їх представники урядники. Однією з найважливіших ознак міського самоврядування був судовий імунітет. Рівень розвитку поселення як власне міського мав би позначатися й на рівні впровадження останнього. Але так не було. Саме тут помітна, очевидно, формальність поєднання розвинутості поселення як міського з його юридичним статусом як самоврядного в зв'язку з політикою власника. Так, вищий правовий статус мали Ковель, що цілком зрозуміло по відношенню до головного та найрозвинутішого міста волості й осередку, родовому гнізду чи не перших приватних власників волості кн. Сангушків, та Миляновичі – від діяльності їх органів самоврядування збереглися магістратські книги, а нижчий – Вижва, самоврядна діяльність якої джерельно представлена ратушною книгою⁷.

Інвентар 1556 р. хронологічно вперше дає можливість визначити розміри міст Ковельської волості. Найбільшим з міських поселень, зрозуміло, був Ковель, в якому знаходилося 350 будинків; також в місті мешкали 41 коморник, 5 гуменників, 8 підданих духовенства, знаходилося 19 єврейських помешкань та ін. Йому помітно поступалися Вижва (155 осель, 2 єврейські будинки) та Миляновичі, більше схожі на сільське поселення (44 будинки, 8 городників)⁸. Величини міст відповідала і їх структура. Ковель складався з вулиць та двох ринків та двох, очевидно, передмість, у Вижві виділено власне міську частину та передмістя Вишівська Воля, а у Миляновичах, найменшому з міст Ковельщини, такі елементи не згадано.⁹ На цей час для ряду міст Волині вже існували джерела, які дають можливість підрахунків кількості мешканців. Інвентар 1548 р. зафіксував у Кременці 520 міських і передміських будинків¹⁰, а ревізія 1552 р. виділяє міщан, які знаходилися під замковим присудом, в кількості 481 будинку¹¹. Але вже на 1563 р. міських будинків загалом було 1000¹². Отже, міське населення поділялося приблизно порівно на частини під магдебурзьким та старостинським присудом. Можна припустити таке ж співвідношення і для Луцька. Ревізія 1552 р. містить вказівку на розміри податку з міщан, який становив 6 грошів з особи¹³. На основі згадки ревізії 1545 р. про те, що з луцьких ремісників бралось 38 кіп гр., можна встановити їх мінімальну кількість. Вона виглядає досить значною і дорівнює 380 осіб. В цьому ряду міста Ковельщини поступалися головним, державним, містам Волинської землі. Але головний осередок волості несуттєво поступався головному місту останньої.

Розмірам міст відповідали й розміри ключів. Останні спеціальною рубрикацією в інвентарі не виділяються, але такими, очевидно, є переліки сіл після описання кожного з міст. Так, до складу Ковельського ключа входило 21 село¹⁴. До складу Виживського ключа входило 9 сіл, а до складу Миляновицького – 6 сіл¹⁵. Структура опису міських поселень складається з переліків міщан за місцем проживання з вказівкою на належну їм нерухомість, яка й була основою вибирання податків з населення. На 1556 р. практично всі міщани користувалися землею, яку інвентар поділяє на лани (або поле), фільваркові морги та сіножаті¹⁶, а також вказівки на заняття (присутні в небагатьох випадках) та звільнення від сплати податків. Сумаріуш прибутків всієї волості у інвентарі досить розлогий¹⁷ при наявності підсумкових даних по кожному населеному пункту. Різноманітні платежі з Ковеля склали 305 кіп 59 грошів, з Вижви – 71 копа 8 грошів, з Миляновичів – 11 кіп 36 грошів¹⁸. Це співвідноситься як з розмірами міст, так і з величиною їх ключів. Інвентар 1590 р.¹⁹ Подає тільки сумарну кількість міського населення по різних складовим частинам міст. У Ковелі за час від 1556 р. кількість будинків зросла до 554, в тому числі один – шляхетський. На місто було виділено 100 волок орної землі, Але частина з них були пустками або вільними і міщани платили, відповідно, податок тільки з 80 волок²⁰. До складу ключа входило 16 з частиною сіл, з яких частина названа «урочищами», в яких поміру землі було проведено, але які прийняті селянами не були (Канево, Новосади, Руда, Мутвицька Воля). Ковель оточував паркан з чотирма в'їздними вежами (одна з яких називалася Володимирською, а друга – Кошерською²¹) та рів²². У Миляновичах, які описано слідом за Ковельським ключем і, на відміну від інших міських поселень, названо містечком²³, на цей час було виміряно 71 оподатковуваний пляц, а міщанам виділено 34 волоки землі. Інша частинна міської землі належала священникам, війту, слугам²⁴. До складу ключа відносилося 20 сільських поселень, з яких 2 зазначені як урочища²⁵. Можливо такий перерозподіл сіл староства був пов'язаний з вибором для своєї резиденції Миляновичів кн. А. Курбським – воно-таки зросло вдвічі за проміжок між створенням інвентарів (а, можливо, після смерті князя дещо й зменшилося); правда, управлінський осередок міста в інвентарі названо не замком, а двором²⁶. Для 1590 р. в місті Вижва відомі

вулиці. Їх було чотири, не рахуючи Вольки, яка також мала назву вулиця Воленська. Це – вулиці Довга, Ковельська, Швецька та Заорська. На них знаходилося 90,5 пляців, а на вулиці Воленській – 33 будинки²⁷. Згадує інвентар 1590 р. і новостворену (землю «вулиця під себе забрала») вулицю Плонську, яка, можливо, була частиною Вольки, оскільки кількості будинків для цієї вулиці не вказано. Отже, порівняно з серединою сторіччя населення Вижви дещо зменшилася, але розміри ключа зросли до 16 з частиною сіл, з яких два названо урочищами (в тому числі – Плонсько), а одне – волею²⁸. Ратушний рівень виживського самоврядування проявився у відсутності війта (правда, він міг бути й просто в інвентарі невідображеним).

Ще одним з показників рівня «місткості» поселень, який супроводжувався й додатковою організаційною структурою, можна вважати наявність єврейської громади, яка тяжіла (якщо не повністю була задіяна) до суто міських занять. Так, у Миляновичах громади на цей час не існувало, у Вижві мешкало всього дві єврейські родини (1% міських будинків), а у Ковелі єврейська громада налічувала 23 родини, включаючи коморників та убогих, та володіла кількома «руськими» будинками (біля 7%). Такі дані можна співвіднести зі свідченнями по ряду інших волинських міст. Так, найдавніша з ревізій волинських замків 1545 р. відзначає наявність у Луцьку двох іудейських громад, рабанської та караїмської, та вказує на повинності по відношенню до луцького ключника²⁹. Подібна інформація міститься і в ревізії 1552 р., але вона містить також і кількісні свідчення про єврейські громади трьох головних міст Волині – Луцька, Володимира та Кременця. Якщо інформація щодо двох останніх має загальний характер, то відносно столиці Волині наявний перелік членів обох іудейських громад. Так, свідчення по Володимирі вказують на кількість міщанських будинків замкового присуду, яка дорівнювала сукупно християнських та єврейських будинків 243, а на міській, церковній землі та в найманих будинках проживало 30 єврейських родин³⁰. В даному випадку вказано і на міські ділянки, на яких вони проживали. Так, на міській землі знаходилося 22, а на юридиках 8 будинків. Вказівка на замковий присуд свідчить про те, що певна частина мешканців проживала за його межами, переважно, очевидно, під присудом магдебургським, а також в доволі значній кількості для цього міста юридик. В такому випадку, єврейська громада становила щонайбільше біля 12% міського населення, але в дійсності була значно меншою. Подібна за характером інформація стосується й м. Кременець, яке разом з волостю перебувало на цей час у володінні королеви Бони. Тут з 481 будинку замкового присуду єврейські родини проживали у 50 і становили близько 10% населення³¹. Для Володимира вказано також і характер занять місцевих євреїв; вони всі займалися виключно торгівлею³².

Якісно відмінний характер має інформація по Луцьку. В цій частині тексту ревізії наведено поіменний перелік іудейського населення, яке володіло будинками. Йшлося, зрозуміло, тільки про глав родин, а не про всіх їх членів. За публікаціями відомо два варіанти цього переліку³³. Упорядники використовували різні списки ревізії, що відобразилося і не відмінностях у відтворенні імен, і на послідовності фіксації членів громад, і навіть на їх кількості. Так, у публікації С.О. Бершадського вміщено 25 імен караїмської та 32 імені рабанської громад Луцька, а у виданні Київської археографічної комісії (упорядник В.Б. Антонович) – 26 та 26 відповідно. Таким чином, обидві іудейські громади луцька становили біля 30% всіх міщан замкового присуду. З врахуванням всього населення столиці Волині, частка його єврейського складника, знову-таки, як і у випадку з Володимиром, мала б бути помітно меншою, – приблизно, очевидно вдвічі і становити не більше 10%. В багатьох випадках важко говорити про динаміку якихось змін в структурі населення королівщин. Винятками для середини XVI ст. є близька за характером інформація до документів державного Скарбу скарбова документація, яка стосувалася маєтків, що перебували у власності членів монаршої родини. Так, Ковельською та Кременецькою волостями тривалий час володіла королева Бона, а з 1556 р. – її син, великий князь та король Жигимонт-Август. До найдавніших стосовно Волині подібних документів належить подавчий (ув'язчий) інвентар, тобто опис маєтностей, створений при введенні в держання нових посадовців, Кременецької волості 1548 р.³⁴ Він містить не тільки описання замку та господарських осередків, але й перелік всіх міських та сільських підданих. Отже, на 1548 р. у Кременці знаходилося 512 міських та передміських будинків, в яких проживало біля 40 єврейських родин³⁵. Таким чином, за невеликий проміжок часу в Кременці єврейська громада, хоча й не суттєво, але зросла – як у абсолютному, так і відносному вимірі. Подібну динаміку на основі інвентарних описів можна простежити й на прикладі міст Ковельської волості. Якщо на 1590 р. подавчий інвентар його не виділяє, то інвентар прибутків дає можливість провести певні підрахунки. На 1556 р. в місті проживало 19 (якщо до єврейської громади належали й три коморники, то – 22), а на 1590 р. – біля 70 – 80 єврейських родин. Чітко, оскільки наявні відповідні етноніми, можна встановити, що єврейських будинків, не рахуючи розташованих на Жидівській вулиці «школи» та «божниці», було 69, а за іменами до них можна додати ще 10. Таким чином, розростання Ковеля (за кількістю помешкань) в півтора рази супроводжувалося

збільшенням кількості єврейського населення майже вчетверо, а його частини – більш, як вдвічі. На середину XVI ст. єврейське населення було відсутнє у Миляновичах та було незначним (два будинки) у Вижві³⁶. Отже, свідченням розвитку Кременця та Ковеля як достатньо значних міських осередків може вважатися й збільшення чисельності єврейського населення. В той же час, в невеликих містечках (Вижва, Миляновичі) єврейська громада була практично відсутньою. Окрім того, в 1564 р. в Польщі було схвалено “підводний універсал”, згідно з яким підводна повинність редукувалася в грошові платежі. Дані про збирання “підводних грошей” збереглися по Луцьку за 1564 – 1569 рр.³⁷ та Володимирі за 1569, 1570 та 1576 рр., але деякі, можливо, не в повному обсязі. Ці джерела можна вважати найдавнішими для Волині скарбовими документами, що містять не тільки свідчення, але й перелік членів єврейської громади. Відомо, що джерела не завжди розрізняли дві складові іудейських громад, рабанську (равинську) та караїмську. Не розрізняв їх і реєстр вибирання підводних грошей з Луцька 1566 р. Він об’єднав їх під єдиною рубрикою «Жидове луцкие»³⁸. Іудейська громада Луцька налічувала 39 родин, з яких тільки двос мали прізвисько «караїм». Зрозуміло, що в дійсності на цей час караїмська громада була більшою. Із усіх врахованих реєстром 1566 р. мешканців головного міста Волині іудейська громада складала 11%. В дійсності її частка була меншою, зважаючи на населення луцьких шляхетських та церковних юридик та, можливо, безпосередньо підлеглих старості міщан³⁹.

Інвентар 1609 р. є подавчим інвентарем і створений при введенні у володіння ним коронного підканцлера Щ. Криського⁴⁰. Він спрощеною характеристикою подібний до подавчого інвентаря 1590 р. Кількість населення в Ковелі помітно не змінилася за два десятиріччя (521), але назви деяких вулиць змінили назви, а, можливо, змінилася й сама вулична система. Містечко Миляновичі мало 85 будинків. Вижва, яку в цьому інвентарі також названо містечком і об’єднано в назві з Плонським урочищем⁴¹, трохи зросла (якщо не враховувати населення вулиці Воленської) і в ній знаходилося 103 будинки та 41 – на вулиці Воленській, яку інвентар локалізує точніше («за болотом»)⁴².

Люстрації, тобто загальнодержавні обстеження (ревізії) господарсько-фінансового стану королівщин (державних маєтностей) з метою отримання детальних свідчень про стан та результати експлуатації державних володінь та прибутків, а також обрахування на підставі даних про прибутки і витрати розміру державного податку з королівщин, відомого в історії під назвою кварта або четвертого гроша; для Ковельщини стосовно розглядуваного періоду вони збереглися тільки за 1616⁴³ та 1628 рр. (в копії)⁴⁴. Люстрація 1616 р. є досить широкою і містить характеристики різних повинностей та джерел доходів. Люстрація 1628 р. стосовно свідчень про привілеї та описи поселень відсилає до люстраційного акту 1616 р. Вона містить тільки вказівки на загальну прибутковість міських та сільських поселень. На основі розмірів цих прибутків можна говорити про збереження ієрархії міст Ковельського староства, правда. Згадано збільшення розмірів, а відтак і населення Миляновичів, до яких було приєднане с. Ольшаниця. Це викликало невдоволення селян і люстратори прийняли рішення від’єднати від містечка дане село. Відтак, сума платежів з останнього була вказана окремо. Так, прибутки з Ковеля (722 зл. 7 гр.⁴⁵) майже вдвічі перевищували доходи від Миляновичів (331 зл. 12 гр. 17 пенязів/денаріїв та 58 зл. 15 гр. з Ольшаниці). Окремі села Ковельського ключа були прибутковішими (або близькими за цим показником) від цього містечка. Так, наприклад, село Мощона давала прибутків 410 зл. 27 гр. 9 пенязів, Скулин – 368 зл. 7 гр., Хотешів – 425 зл. 4 гр. Білин – 305 зл. 1 гр., Стара Вижва – 306 зл. 1 гр. 9 пенязів, Нуйно – 343 зл. 5 гр.⁴⁶ Прибутки від Вижви, класифікованої також містечком, становили дещо більше двох третин прибутковості Ковеля – 572 зл. 21 гр. 9 пенязів⁴⁷.

Як уже згадувалося, найчастіше використовуюваною в історичних дослідженнях категорією описово-статистичних джерел є податкові реєстри, які по Волинському воєводству збереглися за 1570, 1577, 1583, тариф подимного 1629 рр. (опубліковані) та за 1576, 1582, 1589 рр. (неопубліковані). Податкові документи певною мірою засновувалися на господарських описах. В силу завдань, що перед ними ставилися, і кілька ступінчастої системи вибирання податків важко очікувати від них більшої інформативності, ніж від інвентарів та люстрацій. Містячи дані про кількість оподаткованого населення, вони не лише залишають поза своєю увагою характеристики панського та селянського господарства, але й значною мірою уніфікують відмінності між різними категоріями населення (категорії господарські не завжди є категоріями податковими) та не фіксують неоподаткованого населення – шляхту (адміністраторів та слуг), католицьке духовенство, фільваркову челядь тощо. Своєрідним характером відрізнялася організація ремесла на території Ковельського староства. Подібних зразків для інших волинських латифундій не існувало. Хоча інвентарі про цю особливість свідчень не містять, її можна вважати також результатом діяльності адміністрації королеви Бони. Безперечно, осередками ремісничого виробництва були міста, на які поширювалися й традиційні форми організації ремісників. Але не території Ковельщини було

структуровано й сільське ремесло. У випадку Ковельської волості один з поборових реєстрів містить унікальну з точки зору організації господарства інформацію. Йдеться про реєстр 1576 р.⁴⁸ Він спеціально виділяє організацію сільських ремісників, об'єднаних у в'їтівства. Таких в'їтівств було п'ять: мощенське, миляновицьке, заріцьке, виживське та поліське. До складу мощенського в'їтівства входили села Мощина, Дубова, Вербка, Гойшин, Облапи, Сохорче, Клевецьк, Довгоноси, Осовець; ремісничі спеціальності представлені бондарями (15), ковалем, колісниками (12) та кушнірем. Миляновицьке в'їтівство об'єднувало села Годевичі, Туровичі, Зилів, Добринськ, Поридуби та Селище (28 осіб). Заріцьке в'їтівство включало в себе села Білин, Скулин, Стубли, Колодяжне, Будища, Дубно, Волохи і спеціальності: бондар (17), колісник (5), коновник (12), колодій (12), тесля (2), коваль (1), токар (1), горшар (2), мисник (1), а також ситник (1) та мельник (1). «Ремісники сіл виживських» проживали у Волі (швець, колодій, горшар, коваль, кушнір) та Старій Вижві (4 колісника). Села поліського в'їтівства, на відміну від повторного описання сіл у випадку їх належності до того чи іншого в'їтівства, окремо не виділялися, а після його рубрикації йшов подальший перелік оподаткування. Очевидно всі села – Хотешів, Борки, Мостища, Нуйно, Туличів, Осьмиговичі, Ловища, Сенявка – входили до цього в'їтівства⁴⁹. Статус Вижви (ратушне, а не магістратське), можливо, проявився й тут у тому, що термін в'їтівство щодо сільських ремісників ключа в реєстрі не вжито, оскільки в'їта/в'їтівства не було й у самому містечку.

Своєрідним характером відрізнялася організація ремесла на території Ковельського староства. Подібних зразків для інших волинських латифундій не існувало. Хоча інвентарі про цю особливість свідчень не містять, її можна вважати також результатом діяльності адміністрації королеви Бони. Безперечно, осередками ремісничого виробництва були міста, на які поширювалися й традиційні форми організації ремісників. Але на території Ковельщини було структуровано й сільське ремесло. Свідчення про це містяться у державній податковій документації. Йдеться про один з поборових реєстрів – реєстр 1576 р.⁵⁰ Він спеціально виділяє організацію сільських ремісників Ковельщини, об'єднаних у в'їтівства. Таких в'їтівств було п'ять: мощенське, миляновицьке, заріцьке, виживське та поліське. До складу мощенського в'їтівства входили села Мощина, Дубова, Вербка, Гойшин, Облапи, Сохорче, Клевецьк, Довгоноси, Осовець (26 ремісників чотирьох спеціальностей). Миляновицьке в'їтівство об'єднувало села Годевичі, Туровичі, Зилів, Добринськ, Поридуби та Селище (28 ремісників). Заріцьке в'їтівство включало в себе села Білин, Скулин, Стубли, Колодяжне, Будища, Дубно, Волохи (54 ремісника десяти спеціальностей та 1 мельник). «Ремісники сіл виживських» (термін в'їтівство щодо них в реєстрі не вжито) проживали у Волі (5 ремісників різних спеціальностей) та Старій Вижві (4 ремісника однієї спеціальності). Села поліського в'їтівства, на відміну від повторного описання сіл у випадку їх належності до того чи іншого в'їтівства, окремо не виділялися, а після його рубрикації йшов подальший перелік оподаткування. Очевидно всі села, в тому числі й належні до Виживського ключа, входили до цього в'їтівства (Хотешів, Мостища, Нуйно)⁵¹.

Наявність окремої організаційної структури лишній раз підкреслює тяжіння ремісничого населення до землі і поєднання занять міських за характером з суто селянськими. Це стосується в даному випадку сільського населення, але певною мірою характеризує і міста Ковельського староства. В той же час, міщани мали в своєму розпорядженні значну кількість землі, яку могли використовувати (і використовували) в тому числі не для забезпечення власних продовольчих потреб, а для продажу купцям під час ярмарків. Свідчень про ярмарки в Миляновичах немає. Один ярмарок на рік відбувався у Вижві та три – у Ковелі⁵². Вони були регулярними, з досить рівними часовими відрізкамі, розподілені і відбувалися приблизно щотри місяці. Висока вага сільськогосподарських занять міського населення, як і спеціальна організація сільських ремісників, могли бути пов'язані з якістю землі та, відтак, потребами власними силами забезпечити себе хоча б частково продуктами харчування. Так, в описах Ковельського староства в ряді випадків вказується на низьку врожайність ярових, які в цих випадках все-одно висівалися в фільварках. Стосується ці вказівки таких фільварків: вербського (розташовувався, до речі, при Ковелі. ґрунти “podle u piaskowate”, через що “yarzyn, czo szie urodzy, ledwo na wychowanie folwarkowe” вистачає⁵³), грицьковицького (татарка, горюх, проко “mało sie rodza, ledwo na nasienie a na wychowanie czeladzy ... bywa”, а два сади “rzadko rodzą, bocz szie zrodzy spienieżycz nymasz gdzie”⁵⁴), старовижівського (знаходився біля Вижви)⁵⁵, туличівського⁵⁶.

Описово-статистичні джерела містять значну кількість інформації з цілого ряду аспектів соціально-економічного спрямування. Але поза увагою їх укладачів часто залишалися деякі питання організації та повсякденні сторони життя міських та сільських громад. В ряді випадків їх можна почерпнути з актових книг судово-адміністративних установ. Так, з них дізнаємося про прізвища урядників, призначених кн. А. Курбським в ключі волості, протиріччя між власниками чи державцями та населенням. В Ковель він призначив урядником Івана Калимета (згодом – Кирило Зубцовський), до Вижви – Івана Пісника, у

Милянвичі – Василя Калиновського та пізніше Меркурія Невклюдова⁵⁷. У своїй резиденції Милянвичач князь обмежив користування нормами магдебурзького права та заборонив вибори війта, призначивши на цю посаду Миколу Богушовського, а по його смерті – Яна Мошнинського⁵⁸. Частими були протиріччя між державцями та єврейською громадою⁵⁹.

Поборові реєстри сумарного характеру від 1589 р. до зміни в системі оподаткування 1629 р. не збереглися. Натомість, окремі волинські маєтки представлені квітами та рекогніціями – квітанціями, які зберігалися у власницьких архівах та в Скарбових документах, де служили підставою створення підсумкових реєстрів. Один з таких документів зберігся й по Ковельському староству і відноситься до 1591 р.⁶⁰. В ньому відображено зрівняння показників по містечках староства, які на цей час суттєво відрізнялися від Ковеля за чисельністю та структурою населення. Відповідно вищим для них був і рівень аграризації.

Інвентар 1556 р. не відзначає розташування фільварків, вказуючи в сумаріуші їх загальну чисельність – 8⁶¹. Інвентар 1590 р. дає можливість визначити кількість фільварків, оскільки містить описання дворів. Він називає фільварки вербський (Ковельський ключ), милянвицький, білинський (Милянвицький ключ), гридьковицький, хотешівський, нуйненський, туличівський (Вижівський ключ). Їх кількість була більшою, так як частина сіл знаходилася в держанні духовенства, бояр чи шляхти і, скоріше за все, мала такі господарські осередки (Черкаси, Гойшин, Сохорче, Любліне, Волька Осовецька, Калиновиця – Ковельщина), Клечковичі, Трубле, Колодяжне, Будище, Дубно, Воля Дубенська, урочище Пінчово, Волохи – Милянвицьчина, Хотивль, Пугачеве, Городище, Борки, частина Мостищ – Вижівщина). Загальний сумаріуш прибутків в інвентарі відсутній. Вся сільська частина ключів містила в своєму складі на 1590 р. Замкову та посесорську складові. В структурі Ковельського ключа було чотири з половиною боярських села. Миляновецький ключ містиу своєму складі сім посесорських маєтків. В тому числі, одне – плебанське. Більшість з них було надано К. Зубцовському, який був волосним урядником кн А. Курбського. У Вижівському ключі знаходилося п'ять посесорських маєтків, в тому числі – одне – попівське (Городище). На середину XVI ст. на території Ковельського староства було створено вісім фільварків. Інвентар 1556 р. їх розташування не вказує і фільваркових осередків не називає. Встановити розташування фільварків можна на основі свідчень інвентаря 1590 р., коли їх кількість також складала вісім⁶². У виживському ключі їх було три: у Хотешові, Нуйні та, очевидно, оскільки згадуються господарські приміщення при описанні замку, у самій Вижві. Встановити розміри кожного з фільварків окремо неможливо через сумарні показники по висіву та урожаю. Структура та розміри посівів в регіоні сильно залежала від якості ґрунтів. В ряді випадків у інвентарях вказувалося на низьку врожайність ярових, які в цих випадках все-одно висівалися як через систему, так і через потребу забезпечити щонайменше потреби фільваркової адміністрації та челяді. Стосується ці вказівки і фільварків Вижівського ключа: грицьковицького (татарка, горох, просо “mało sie rodza, ledwo na nasienie a na wychowanie czeladzy ... bywa”, а два сади “rzadko rodzą, bocz szie zrodzy spienieżycz nymasz gdzie”⁶³) та старовижівського, де ярини не висівають, бо «acz sie czo urodzy ledwo» на утримання урядника та челяді вистачає⁶⁴. За таких обставин посуха мала наслідком різке зменшення врожаю, а також втрати від промислів та переробки сільськогосподарської продукції. Ось як про це говорить інвентар прибутків 1590 р., відзначаючи й інші впливи на рівень доходів староства: цього року суми прибутків з староства “syła nie dostayę yako dla złęgo zassiewku w folwarczech y urodzaya y defectów w czynszach, dla spustoszenia od żołnierzów y zubożenia ludzy, tak że tesz dla wielkiej suchosczy przę ktora any młynu młęcz, ani rudy robycz nye mogły”⁶⁵.

Управління фільварками та належними до них групами сіл здійснювали урядники. У веденні господарства їм допомагали фільваркові слуги та, очевидно, дружини урядників, оскільки і на їх утримання з фільваркових надходжень виділялися кошти. Склад слуг для виживських фільварків можна встановити на основі інвентаря 1590 р. Так, у старовижівському фільварку такими були воротний, ключник, кухарка, а у нуйнівському – кухарка та пастух⁶⁶.

Так само важко визначити розміри всіх сільських поселень Вижівського ключа – йдеться про наявність сіл з дворишною організацією, адже кількість господарств у кожному з окремо взятих дворищ могла бути різною. Так, у Мостищах на 8 дворищах знаходилося 12, у Нуйні на 15 дворищах – 37 (в тому числі три пустки), у Хотешові на 23 дворищах – 66 господарств⁶⁷. З сільських же поселень ключа, в яких поміру було проведено, найбільшою була Стара Вижва. Вона за розмірами мало поступалася найменшому з міст староства – Милянвичам. Окрім власних вимірних волок, яких було 40, старовижівські селяни використовувалися у 1590 р. і 52 волоками урочищ Березова Берв та Яворе⁶⁸.

Значну роль у впорядкуванні та організації Ковельської волості відіграла її належність польській королеві Боні. В її держанні та володінні знаходилися, починаючи з 1519 р., володіння практично в усіх

українських землях Польщі та Литви. Всі вони на 50ті рр. XVI ст. розбудовувалися, загосподарювалися, давали значні прибутки. В багатьох з них проводилася уніфікація селянського землекористування – зразок майбутньої волочної поміри. Хоча більшість джерел статистичного та облікового характеру, які створювалися в володіннях Бони до книг Метрики не потрапляли, більше того, вони знаходилися на зберіганні в коронному Скарбі, але школа Бони сприяла розповсюдженню зразків облікової документації в діяльності як державних установ, так і в приватних маєтностях. Прикладом може служити родина Фальчевських (Юрій – один з організаторів та ревізор акції 1545 р., Станіслав, Петро – один з авторів «Устави на волоки»). Значні економічні заходи стосувалися реєстрації державних володінь (пушч). подальшого управління та забезпечення ефективного функціонування маєтностей корлева Бона залучала широке коло шляхти, а під впливом її заходів прибутки Скарбу вряді випадків зросли вдвічі⁶⁹. Так, вона запровадила в своїх маєтках, ще до загальнодержавного встановлення в 1551 р., сплату за польськими зразками поголовного в розмірі червоного золотого з єврейського населення⁷⁰. Як стверджує М. Богущка, в цій чудовій школі старости та урядники вчилися розумному та раціональному господарюванню, а Бона виховала цілий штаб енергійних господарських діячів, рекрутованих здебільшого з середньої та дрібної шляхти⁷¹. В даному випадку важливішим для нас є прагнення Бони до поширення пов'язаного з її заходами всеохоплюючого господарського обліку, який впроваджувався в ході аграрної реформи та впорядкування управління: "Бона любила про все знати і все мати заключеним у реєстри і рахунки- від зібраного збіжжя аж по кількість риби в належачих їй ставах" та "турбувалася, щоб рахунки і грошові розрахунки велися детально"⁷². Широка роздача королівщин магнатам мала наслідком впровадження до них їх клієнтів, а це, своєю чергою, – якщо не знайомство, то запозичення більш досконалих форм та документів обліку і їх впровадження як в свої, так і магнатські володіння.

Діяльність королеви Бони в своїх маєтностях на території Великого князівства Литовського знайшла документальне відображення в книгах Метрики. До документного забезпечення господарської діяльності Бони відносять три книги Литовської Метрики, які дістали назву Метрика Бони, з яких опубліковано тільки одну⁷³.

Ковельська волость, в тому числі й розташовані на його території міста та інші організаційні рівні, забезпечено значною кількістю джерел, в тому числі й описово-статистичного характеру. Вони дають можливість вивчення різних аспектів соціально-економічного розвитку регіону. Але в даному випадку важливою є наявність в окремих з них поіменного переліку в них мешканців та ряду особистих господарських характеристик. Приведені вище свідчення не вичерпують можливостей сукупності цих джерел, яка є винятковою за станом збереженості для волинського Полісся. Вона створює можливості для ґрунтовного вивчення саме цього регіону, але й усієї Волині в різних, і не тільки соціально-економічних, аспектах. Ковельщина протягом XVI ст. пройшла через перебування у різній власницькій належності, здобуваючи досить струнке, а в ряді випадків – унікальне, організаційне оформлення.

1. Заєць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст.. - Львів, 2003. - С.36.

2. Там само. - С.37.

3. Семенюк А. Ковель: минуле і сучасне. - Луцьк, 2000 - С.87.

4. Атаманенко В. Описово-статистичні джерела XVI – XVII ст.. з історії Ковельщини// Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. - Луцьк, 2003. - Ч. 1. - С. 45.

5. Атаманенко В. Інвентарі волинських замків другої половини XVI – першої половини XVII століття// Замосцько-Волинські музейні зошити. - Замосць, 2003. - С.17-23; Його ж. Описи королівщин Волині другої половини XVI – першої половини XVII// Наукові записки. - К., 205. - С.25-36; Владимирський-Буданов М. Німецьке право в Польщі та Литві// Розвідки про міста і міщанство України-Руси. - Львів, 1904; Жизнь князя Андрея Курбського в Литве и на Волини. - К., 1849. - Т.І-ІІ; Заєць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст.. - Львів, 2003; Сас П.М. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. - К., 1989; Теодорович Н. Вольны в описании городов, местечек и сёл. - Почаев, 1903. - Т. V та ін.

6. Семенюк А. Ковель: минуле і сучасне...; Минуле і сучасне Волині і Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. - Луцьк, 2003. - Ч. 1-2.

7. Ковальський Н.П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII в. – Днепропетровск, 1979. – Ч. 4. – С.53.

8. ЦДІАУК.-Ф.1 «Скарб коронний». - Оп. 1. – Спр. 2.- Арк. 13зв., 31, 43зв.

9. Там само.- Арк. 3-11зв., 27зв.-30зв., 42зв.-43зв.

10. Атаманенко В. Інвентар Кременецького староства 1548 р./ В. Атаманенко// Наукові записки: Національний університет «Острозька Академія»: Історичні науки. – Острог, 2007. – В.8. – С. 8-36. Головний архів давніх актів (Варшава). – Архів Скарбу Коронного. - Част. LVI.- №К-7.

11. *Архив Юго-западной России.* - К., 1859. - Ч. VII. - Т. 2. - С. 30.
12. *Там само.* - С. 126.
13. *Там само.* - С. 30.
14. ЦДІАУК. - Ф. 1... - Арк. 14зв.-27зв.
15. *Там само.* - Арк. 44-47.
16. *Там само.* - Арк. 3-11зв., 27зв.-30зв., 42зв.-43зв.
17. *Там само.* - Арк. 47-50зв.
18. *Там само.* - Арк. 14, 31зв., 43зв.
19. *Там же.* - Арк. 96-185.
20. *Там само.* - Арк. 58зв.-60, 60зв.
21. *Там само.* - Арк. 57зв., 59зв.
22. *Там само.* - Арк. 58зв.
23. *Там само.* - Арк. 64.
24. *Там само.* - Арк. 64.
25. *Там само.* - Арк. 64зв.-66за.
26. *Там само.* - Арк. 63.
27. *Там само.* - Арк. 67зв.
28. *Там само.* - Арк. 68-72.
29. *Литовська Метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року.* - К., 2005. - С. 171, 180.
30. *Бершадский С.А. Руссо-еврейский архив: Документы и регесты к истории Литовских евреев.* - СПб., 1882. - Т. 2. - С. 26.
31. *Архив Юго-Западной России...* - С. 30.
32. *Бершадский С.А. Руссо-еврейский архив...* - С. 26.
33. *Там само; Архив Юго-Западной России...* - С. 176 - 177.
34. *Атаманенко В. Инвентар Кременецького староства ...*
35. *Там само.* - С. 27 - 36.
36. ЦДІАУК. - Ф. 1. - Спр. 4. - Арк. 31, 43 зв.
37. *Крикун М.Г. Населення Луцька в 60-ті рр.. XVI ст. // Минувле і сучасне Волині: Тези доповідей та повідомлень Волинської регіональної історико-краєзнавчої конференції. 26 - 28 вересня 1985 р. - Луцьк, 1985. - С. 232; ЦДІАУК. - Ф. 44 "Вінницький гродський суд". - Оп. 1. - Од. збер. 1. - Арк. 2-52, 328-338.*
38. ЦДІАУК. - Ф. 44. - Арк. 15 - 28; *Атаманенко В. Свідчення описово-статистичних джерел про населення Луцька в другій половині XVI - першій половині XVII ст. // Минувле і сучасне Волині і Полісся. - Луцьк, 2007. - В. 26: Луцька міська громада: Історія, традиції, люди. - С. 51 - 54.*
39. *Атаманенко В. Документи описово-статистичного характеру як джерело з історії єврейських громад Волині другої половини XVI - першої половини XVII ст. // Минувле і сучасне Волині та Полісся. - Луцьк, 2014, Вип. 49: Зісторії національних меншин на Волині. - С. 3 - 9.*
40. ЦДІАУК. - Ф. 1... - Арк. 196-215зв.
41. *Там само.* - Арк. 209зв.
42. *Там само.* - Арк. 210.
43. ЦДІАУК. - Ф. 1... - Спр. 5. - Арк. 150-221зв.
44. *Головний архів давніх актів (Варшава). - Метрика Коронна. - Відділ XVIII. - №73d. - Арк. 324-327.*
45. *Źródła dziejowe. - Warszawa, 1877. - T. V. - S. 162.*
46. *Там само.* - S. 163-164.
47. *Там само.* - S. 164.
48. *Головний архів давніх актів (Варшава). - Архів Скарбу Коронного. - Поборові книги. - №31. - Арк. 429-480зв.*
49. *Там же.* - Арк. 449-449зв., 458-458зв., 463-464зв., 470зв., 474-479.
50. *Головний архів давніх актів (Варшава). - Архів Скарбу Коронного. - Поборові книги. - №31. - Арк. 429 - 480зв.*
51. *Там само.* - Арк. 449-449зв., 458-458зв., 463-464зв., 470зв., 474-479.
52. *Starożytna Polska. - Warszawa, 1886. - S. 72, 118.*
53. ЦДІАУК. - Ф. 1... - Спр. 4. - Арк. 144.
54. *Там же.* - Арк. 155-155зв.
55. *Там же.* - Арк. 185зв.
56. *Там же.* - Арк. 192.
57. *Иваншиев Н. Предисловие // Жизнь князя Андрея Курбского в Литве и на Волини. - К., 1849. - Т. II. - С. 41, 46.*
58. *Жизнь князя Андрея Курбского...* - К., 1849. - Т. II. - С. 339-340.
59. *Семенюк А. Ковель...* - С. 86-89
60. *Жизнь князя Андрея Курбского...* - К., 1849. - Т. I. - С. 315-318.
61. *Там само.* - Арк. 48зв.

62. Там само. – Арк. 64, 65 зв., 67, 68 зв., 70 – 72.
 63. Там само. – Арк. 155-155зв.
 64. Там само. – Арк. 185зв.
 65. Там само. – Арк. 195.
 66. Там само. – Арк. 185 зв., 189 зв.
 67. Там само. – Арк. 37 – 41 зв.
 68. Там само. – Арк. 183 зв.
 69. Boguska M. Bona Sforza/ M. Boguska. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2004. – S.197.
 70. Довнар-Запольский М.В. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах/ М. Довнар-Запольский. — К., 1901. — Т. 1. — С. 767.
 71. Вогиска М. Вказана праця. - S. 200, 204.
 72. Там само. - S.197, 200.
 73. Бондаренко А.А. Метрика королевы Бонны: определение понятия, состав, исследовательские практики /А. Бондаренко// Исторический ежегодник. – Новосибирск: Паралель, 2012. – С. 5 – 19; Lietuvos Metrika Кнуга Nr.32. – Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012.

Геннадій БОНДАРЕНКО (Луцьк), Іван ХАМЕЖУК (Локачі)

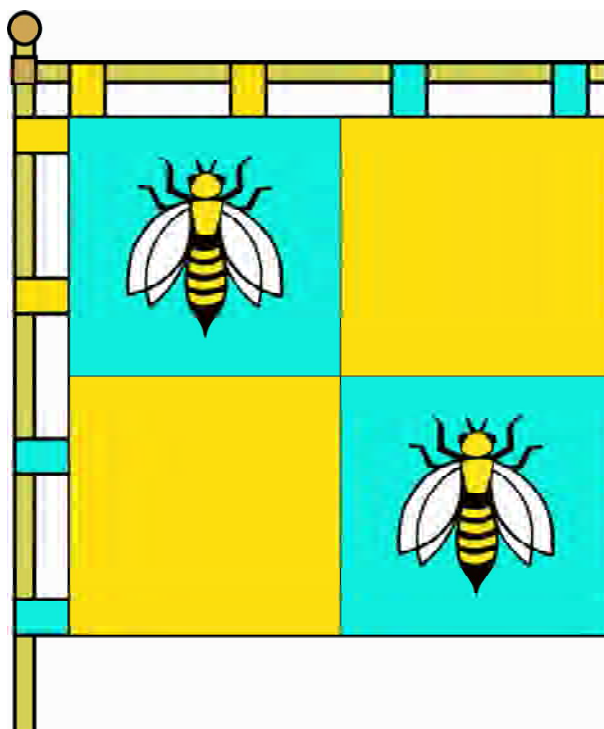
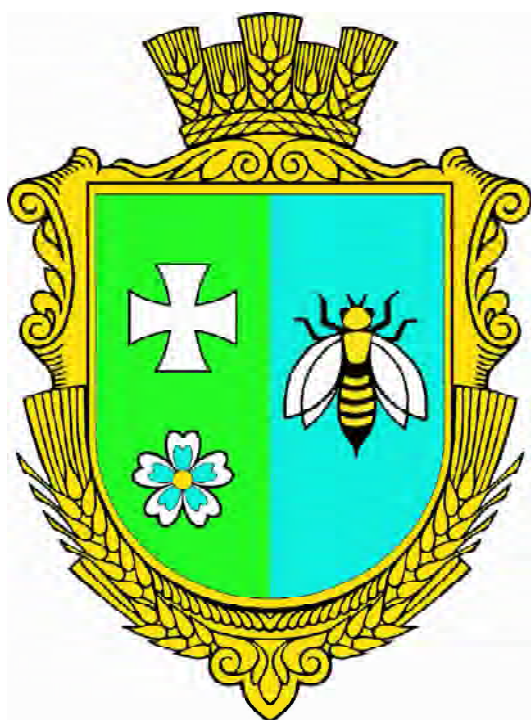
ПРОЕКТИ ГЕРБІВ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ

Члени спілки краєзнавців України, історик Геннадій Бондаренко і геральдист Іван Хамежук представляють проекти символіки 16 населених пунктів Старовижівського району. Герби і прапори, а також їхні описи набирають офіційного характеру використання після того, як будуть затверджені на сесіях сільських рад.

Геральдична комісія розглянула герби і прапори та рекомендує їх сільським радам. Разом з цими проектами можуть розглядатися й інші. Сільські громади можуть вносити свої корективи у представлені проекти для погодження з авторами і комісією.

У проектах враховано історико-культурні аспекти виникнення і розвитку кожного села, історичні традиції, географічне розташування і природні умови. Використано публікації відомих дослідників краю, а саме: М. Батюшкова, О. Цинкаловського, М. Теодоровича, В. Шульгача та інших.

с. Галина Воля



Галина Воля село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Галиновольської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на синьому тлі розміщено золоту бджолу із срібними крилами, яка символізує працьовитість і давній медовий промисел.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості землі.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

Синій – природний колір чистого неба або честі і мужності.

Опис Прапора

Прапор громади с. Галина Воля – чотиридільна корогва (розмір 1:1), на якій розміщено по діагоналі біля древка вверху, та у нижньому з вільного краю на синьому полі бджолу – елемент герба і два поля – жовті.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор с. Галина Воля можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Глухи



Глухи село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Глухівської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільських населених пунктів.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і

стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на синьому тлі розташовано білого лебедя на срібних хвилях, що свідчить про особливості місцевої фауни.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості землі.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

Синій – природний колір чистого неба.

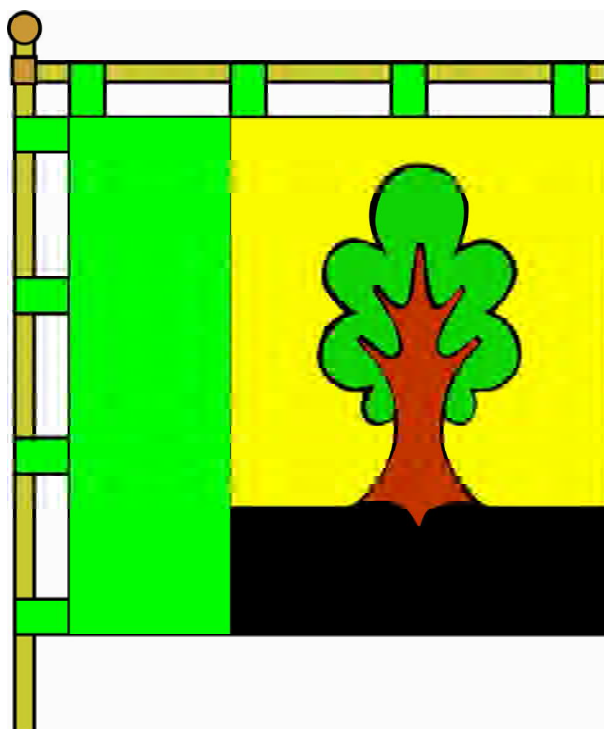
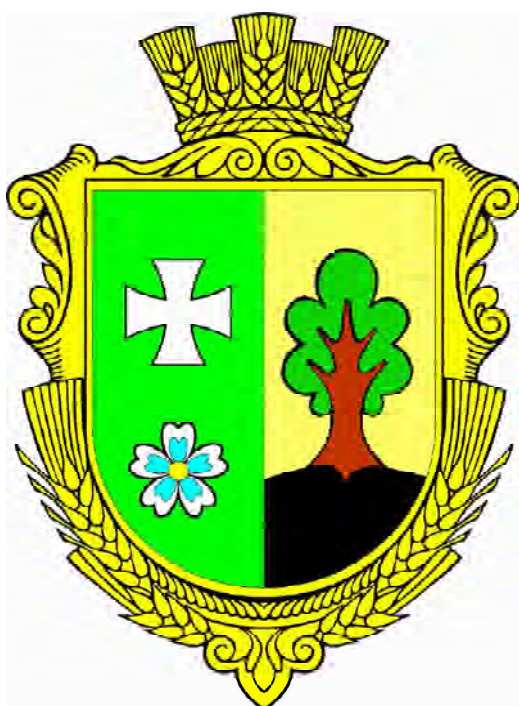
Опис Прапора

Прапор громади с. Глухи – корогва (розмір 1:1), на якій на синьому тлі розташовано білого лебедя на срібних хвилях.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор с. Глухи можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Дубечне



Дубечне село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Дубечнівської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільських населених пунктів.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на золотому тлі розташовано дуб із зеленою кроною, який набирає сили від землі, зображеної чорним кольором.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Чорний – символ мудрості, родючості землі.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло.

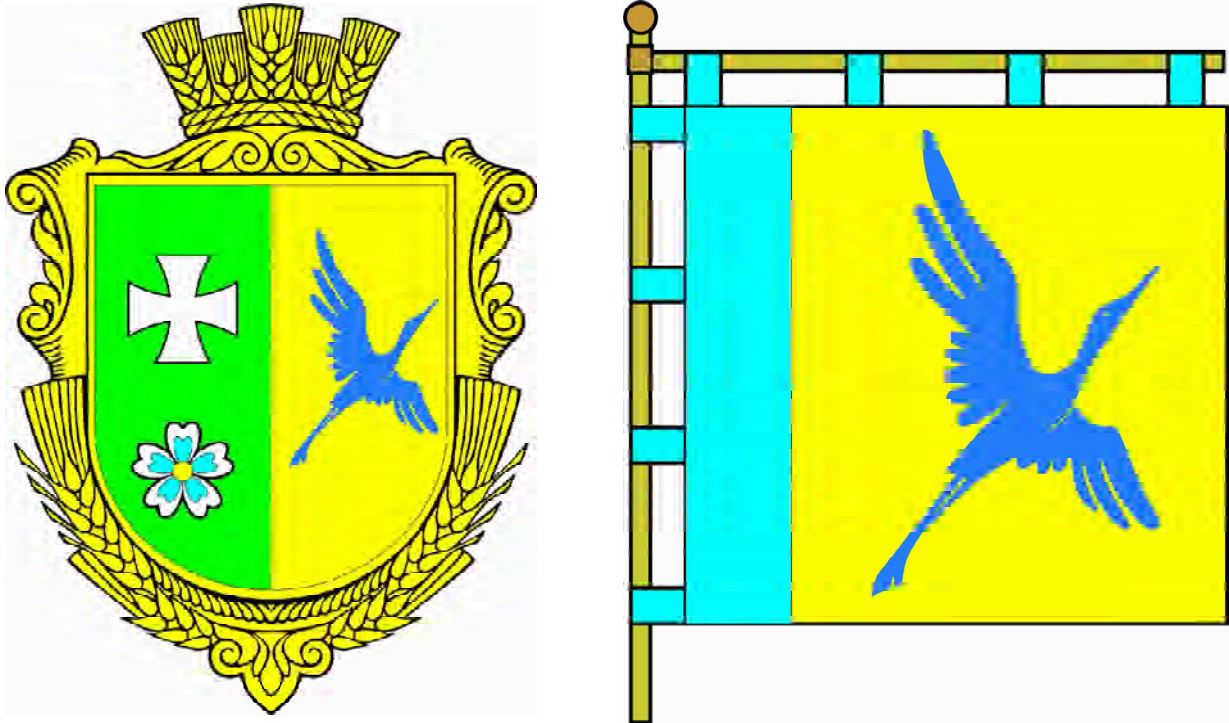
Опис Прапора

Прапор громади с. Дубечне – корогва (розмір 1:1), на якій на жовтому (золотому) полі божої благодаті та достатку зображено дуб, як елемент герба, що відповідає сучасним геральдичним традиціям.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор с. Дубечне можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Журавлине



Журавлине село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Журавлинської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільських населених пунктів.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на золотому тлі розташовано синього журавля, що свідчить про назву села, а синій колір про честь і відвагу офіцера Журавльова, що загинув при його визволенні від німецьких окупантів і тому село названо на його честь.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Синій – природний колір неба або честь й мужність.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло.

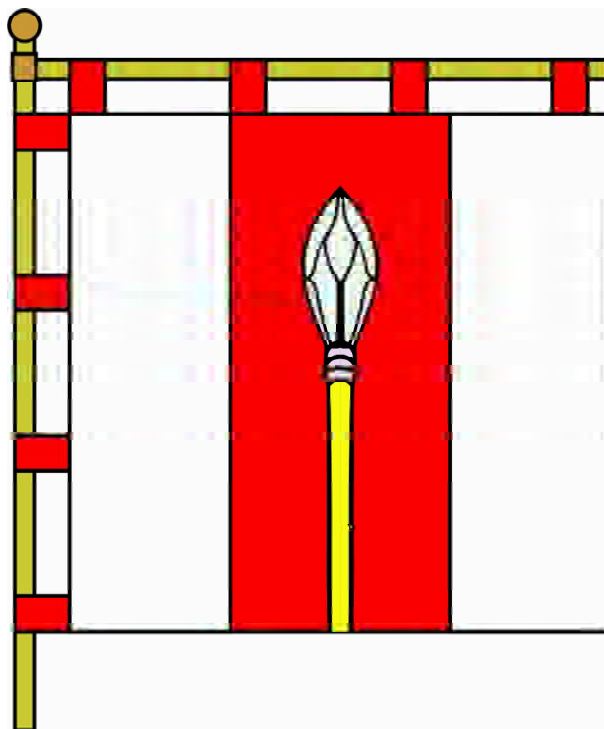
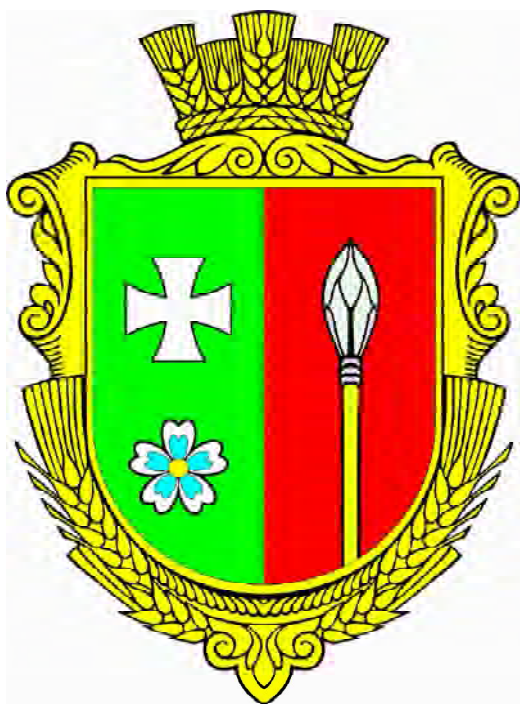
Опис Прапора

Прапор громади с. Журавлине – корогва (розмір 1:1), на якій на золотому тлі в центрі розміщено синього журавля, як основний елементу герба, що відповідає сучасним традиціям геральдики і біля древка смуга синього кольору.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор с. Журавлине можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Кримне



Кримне село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), представлено герб Кримненської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською короною» з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правій сторони щита.

З лівої сторони на червоному тлі розташовано спис з крем'яним наконечником, що свідчить про походження назви села з часів добування і використання крем'яних знарядь праці та полювання.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості землі.

Червоний – символ вогню, очищення і любові до Батьківщини.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло.

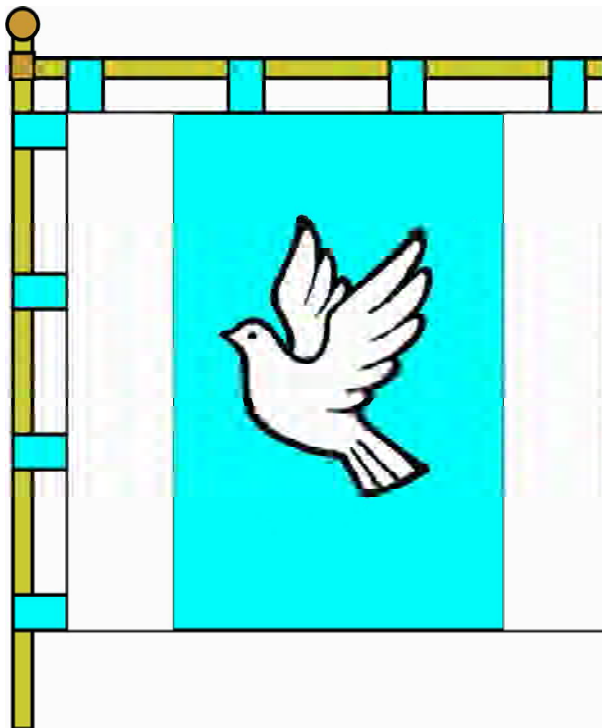
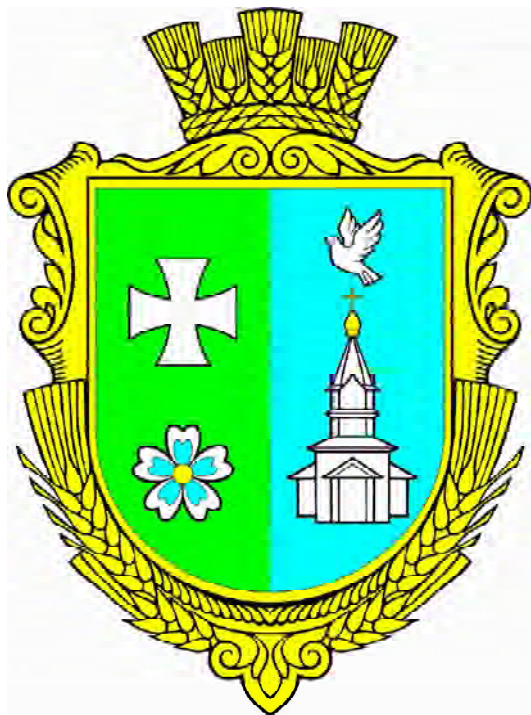
Опис Прапора

Прапор громади с. Кримне – корогва (розмір 1:1), на якій на білому тлі в центрі розміщено на червоному стовпі золотого списа з крем'яним наконечником, що повторює елемент герба, за традиціями сучасної геральдики.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Кримне можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с.Любохини



Любохини село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), представлено герб Любохинської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською короною» з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на синьому тлі розташовано срібне стилізоване зображення Свято-Семеонівської церкви, над якою срібний голуб – символ Святого Духа.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості землі.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

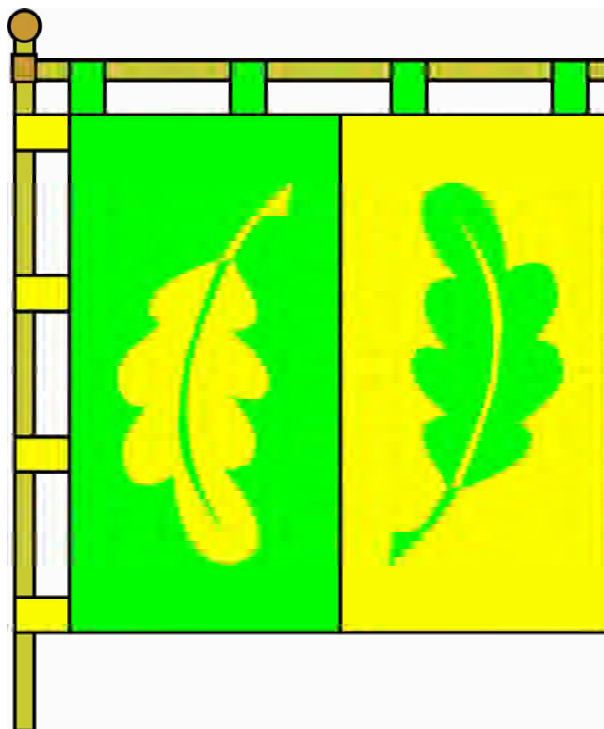
Опис Прапора

Прапор громади с. Любохини – корогва (розмір 1:1), на якій на білому тлі в центрі на широкій синій смузі розміщено срібного голуба.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Любохини можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Паридуби



Паридуби село Старовижівського району

Опис Герба

На заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Паридубської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською короною» з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

У лівій частині щита на золотому тлі розташовано два зелені листки дуба – здоров'я і сила, що свідчить про походження назви села.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості землі.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло.

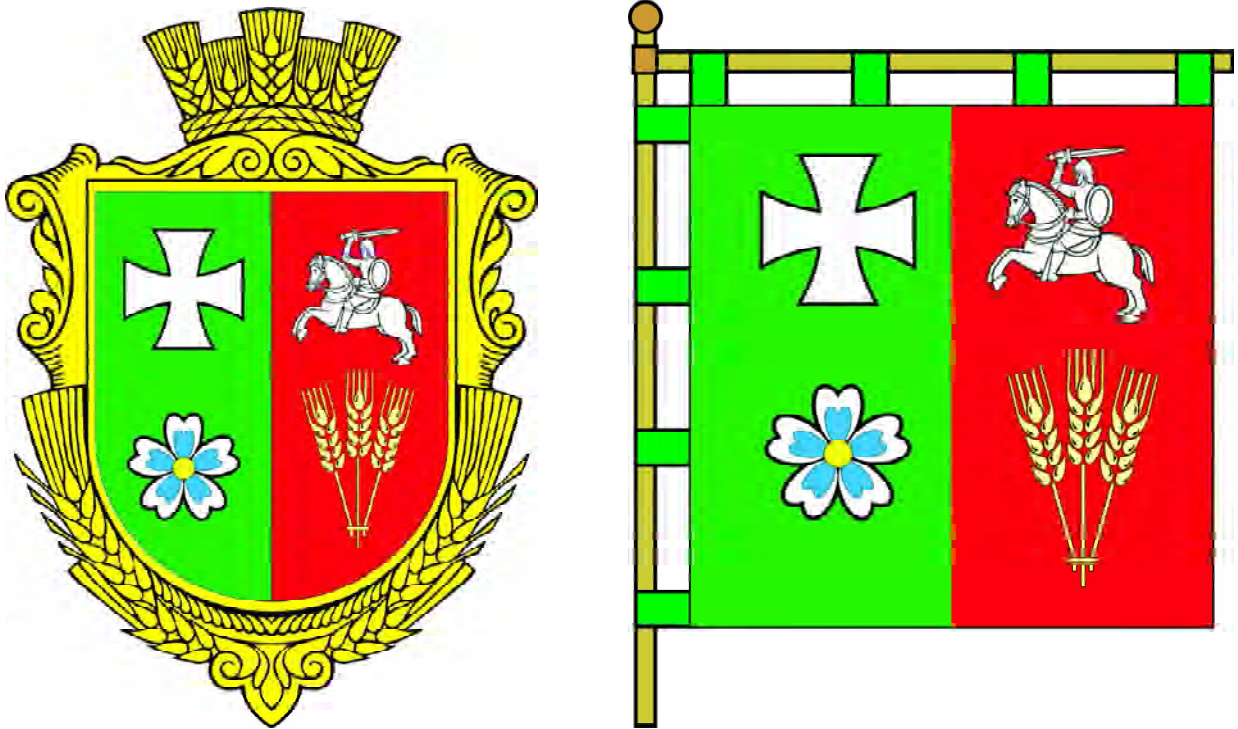
Опис Прапора

Корогва с. Паридуби – квадратне полотнище – (розмір 1:1), поділеному вертикально на дві частини – зелену від древка і жовту, на кожному з яких розміщено листок дуба, у зворотніх кольорах.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді короги з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Паридуби можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Поліське



Поліське село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому у низу щиті (розмір 7:8), герб Поліської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правій сторони щита.

З лівої сторони на червоному тлі розташовано вверху срібну «погоню» – символ Полісся, що відповідає назві села і три золоті колоски внизу як символ добробуту.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості землі.

Червоний – символ вогню, очищення і любові до батьківщини.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло.

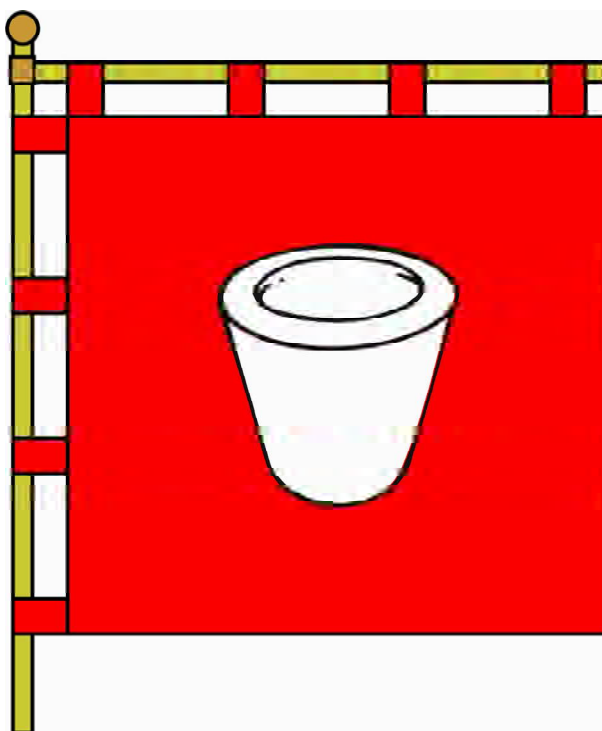
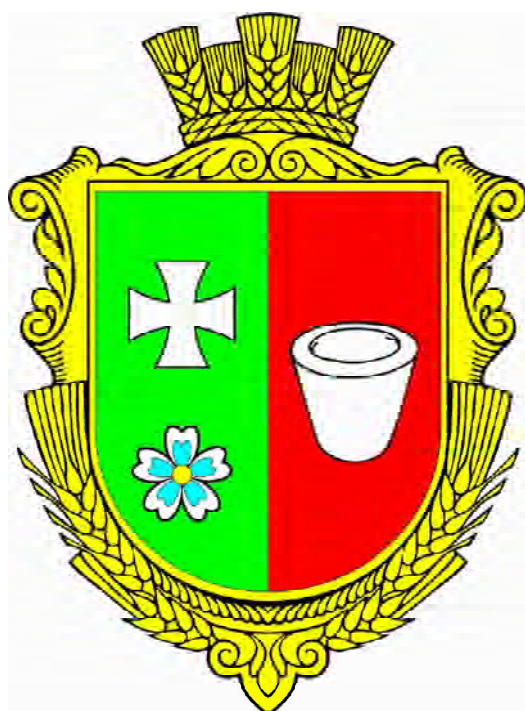
Опис Прапора

Прапор громади с. Поліське – корогва (розмір 1:1), на якій розташовано елементи герба.

Відповідно до сучасних вимог і традицій vexилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Поліське можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с.Рудня



Рудня село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Руднянської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правій сторони щита.

З лівої сторони на червоному тлі розташовано срібний тигель - знаряддя для виплавки криці, що свідчить про давнє походження залізобного промислу і назви села.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Червоний – символ вогню, очищення і любові до Батьківщини.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

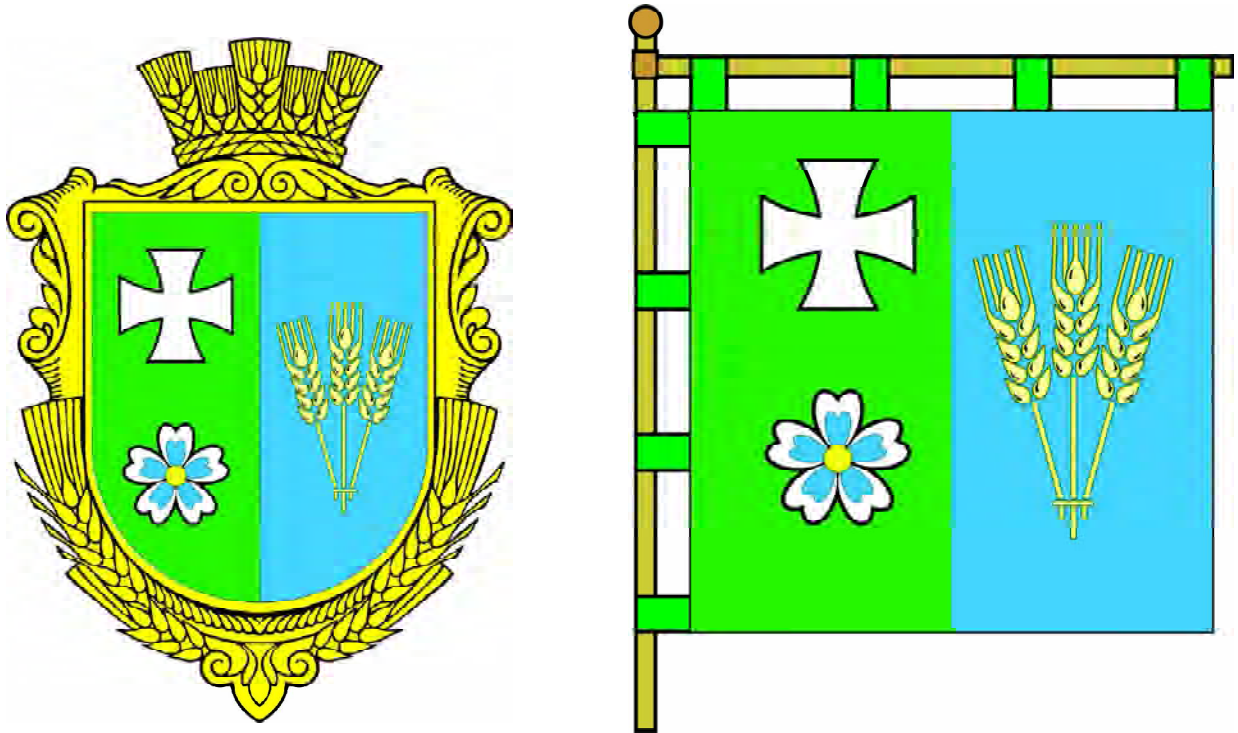
Опис Прапора

Прапор громади с. Рудня – корогва (розмір 1:1), на якій на червоному тлі зображено білий тигель як елемент герба.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Рудня можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Седлище



Седлище село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Седлищенської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на синьому тлі розміщено три золоті колоски – символ землеробства і достатку.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

Синій – природний колір неба або честь й мужність.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло, достаток.

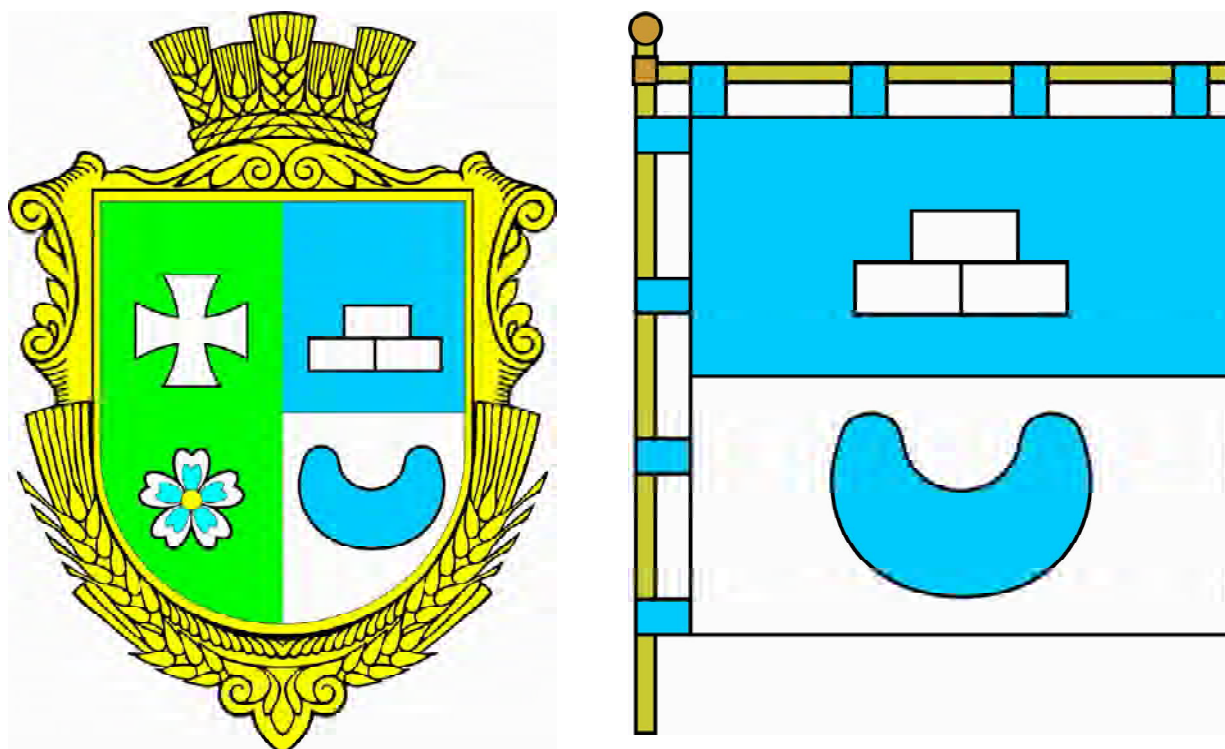
Опис Прапора

Прапор громади с. Седлище – корогва (розмір 1:1), на якій повторено елементи герба.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Седлище можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Синове



Синове село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Синовської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони розділеної на синій вверху і білий кольори, на яких відповідно зображено стилізований знак торфу і синє озеро.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Синій – символізує природний колір неба і води або честь й мужність.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

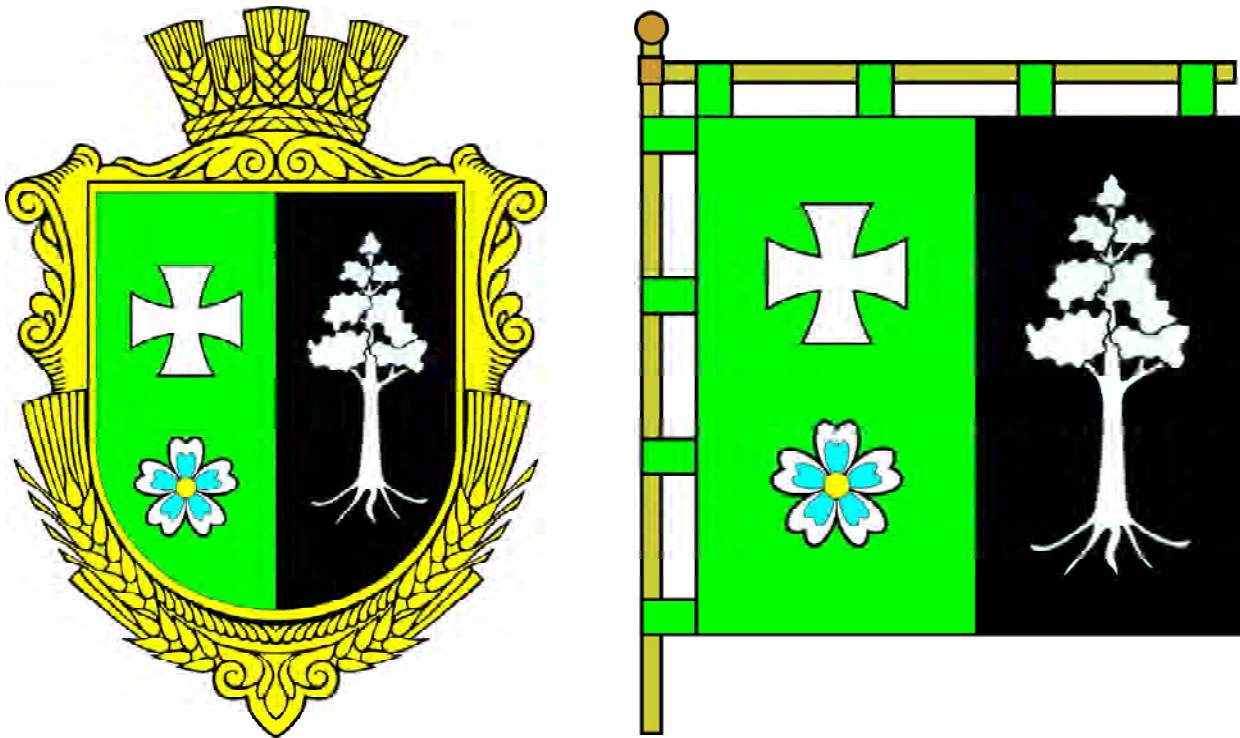
Опис Прапора

Прапор громади с. Синове – корогва (розмір 1:1), розділена горизонтально на синє і біле поля, де відповідно зображено стилізований знак торфу і синє озеро.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Синове можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Смолярі



Смолярі село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому у низу щиті (розмір 7:8), герб Смолярівської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на чорному тлі срібна сосна, яка була основним джерелом добування смоли, що свідчить про походження назви села.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Чорний – символ мудрості та род.члсті землі.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

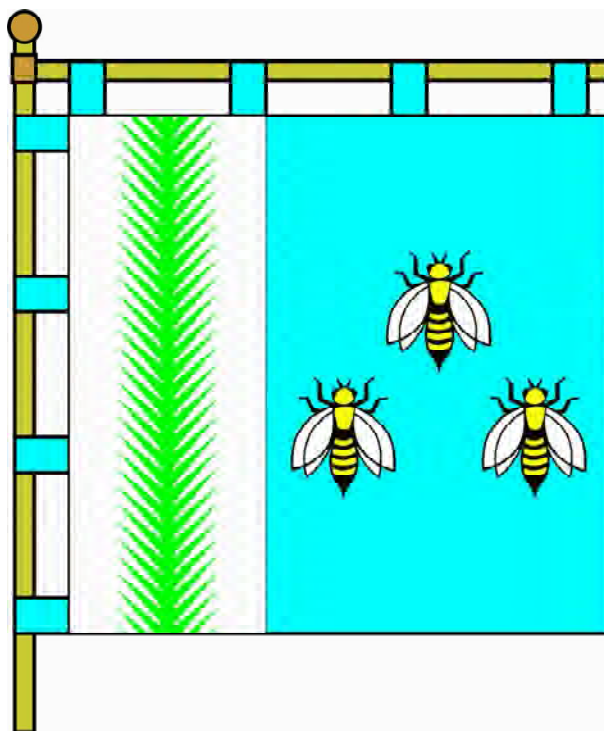
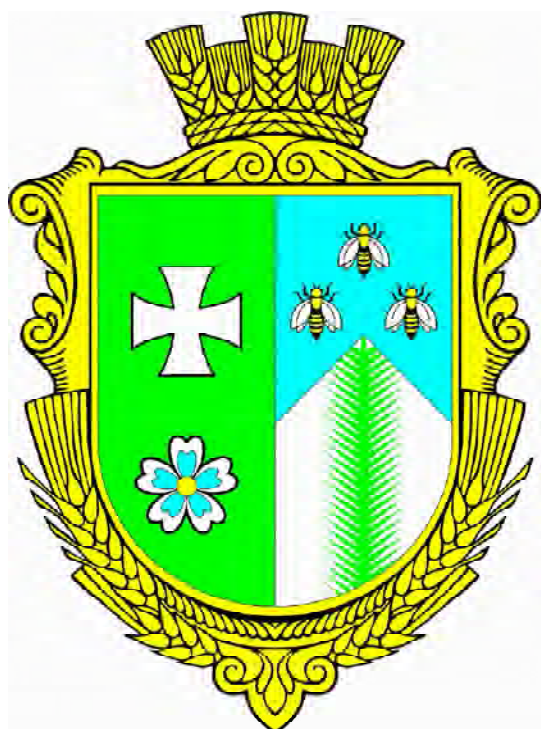
Опис Прапора

Прапор громади с. Смолярі – корогва (розмір 1:1), яка повторює символи і кольори герба.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Смолярі можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с.Смідин



Смідин село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому знизу щиті (розмір 7:8), герб Смідинської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони розділений вістрям вверху на синьому тлі три бджоли, що символізують працьовитість і давнє заняття мешканців – бортництво і внизу на срібному тлі посередині стилізована зелена гілка сосни, як елемент флори місцевості.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Синій – природний колір неба або честь й мужність.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

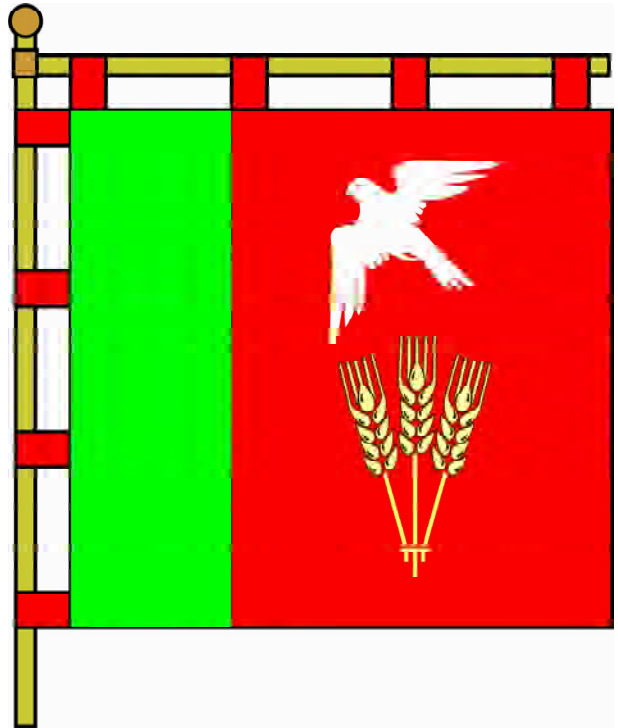
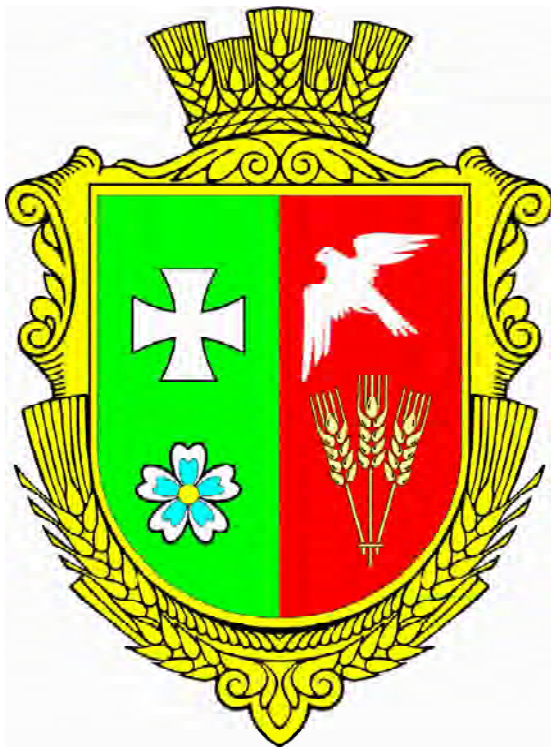
Опис Прапора

Прапор громади с. Смідин – корогва (розмір 1:1), на синьому тлі три бджоли і біля древка біла смуга з зеленою гілкою сосни.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Смідин можуть використовуватись практично як символи муніципальної влади.

с. Соколище



Соколище село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому у низу щиті (розмір 7:8), герб Соколищанської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на червоному тлі срібний сокіл, що свідчить про походження назви і три золоті колоски знизу – символ добробуту.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Червоний – символ вогню, очищення і любові до батьківщини.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

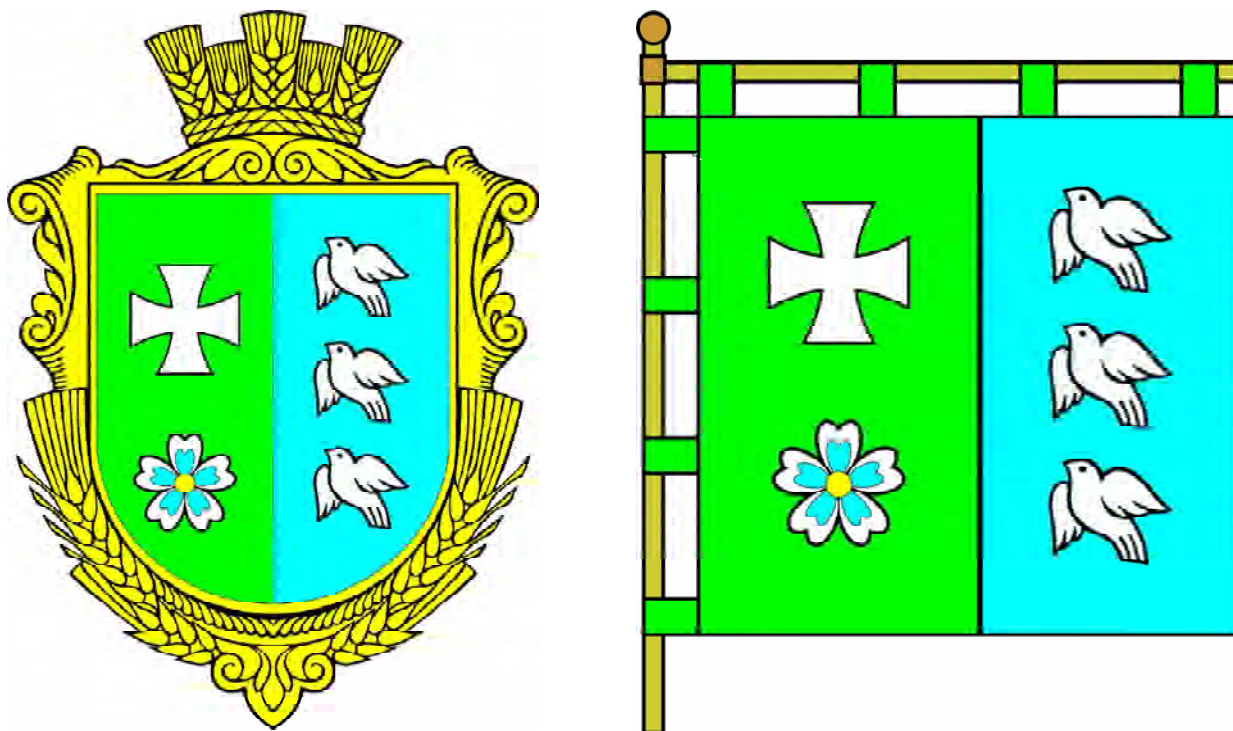
Опис Прапора

Прапор громади с. Соколище – корогва (розмір 1:1), на якій на червоному тлі розміщено срібного сокола і внизу три жовті колоски – елементи герба і від дровка зелена вертикальна смуга.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села Соколище можуть використовуватись практично як символ муніципальної влади.

с. Солов'ї



Солов'ї село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому у низу щиті (розмір 7:8), герб Солов'ївської сільської ради, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на синьому тлі розміщено три срібні солов'ї, що свідчить про походження назви села.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Синій – символізує небесний колір або честь й мужність.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

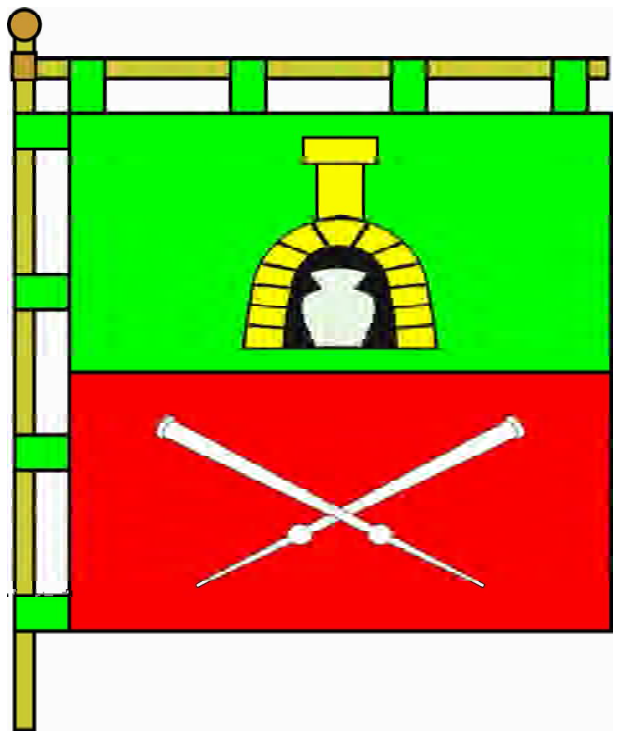
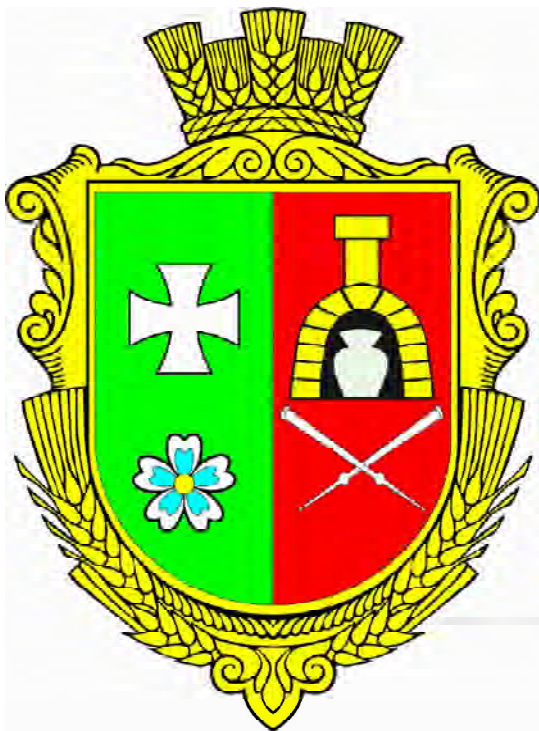
Опис Прапора

Прапор громади с. Солов'ї – корогва (розмір 1:1), яка повторює символи і кольори герба.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села с. Солов'ї можуть використовуватись практично як символ муніципальної влади.

с. Стара Гута



Стара Гута село Старовижівського району

Опис Герба

На розсіченому заокругленому у низу щиті (розмір 7:8), герб села Стара Гута, який вписаний у декоративний картуш, увінчаний «сільською» короною з трьох колосків, що визначає геральдику сільського району.

Пояснення герба.

Приналежність герба до Старовижівського району Волинської області засвідчують срібний хрест і стилізована квітка льону на зеленому тлі правої сторони щита.

З лівої сторони на червоному тлі розміщено золоту гутнупіч в якій на чорному тлі скляний срібний виріб. Внизу складений навхрест срібний інструмент.

Кольорове вирішення.

Зелений колір – символ добробуту та родючості.

Червоний колір – любов та відвага.

Срібний (білий) – чистота думок і поведінки тих, хто сповідує цю символіку.

Золотий (жовтий) – божа благодать і сонячне тепло.

Опис Прапора

Прапор громади с. Стара Гута – корогва (розмір 1:1), горизонтально розділений на дві рівновеликі частини: верхня частина – зелена, на ній золота піч з срібним скляним виробом, нижня – червона, на якій навхрест срібний інструмент.

Відповідно до сучасних вимог і традицій вексилології прапор населеного пункту має аналогічне (дзеркальне) зображення з обох сторін і може використовуватися як звичайний прапор, так і у вигляді корогви з додатковим горизонтальним кріпленням.

Герб і прапор села с. Стара Гута можуть використовуватись практично як символ муніципальної влади.

Частина населених пунктів Старовижівського району мали герби і прапори раніше, зокрема Стара Вижівка, Сераховичі, Чевель.

МОЄ РІДНЕ СЕЛО СТАРА ГУТА

Рідний край , рідна земля, рідне село, Батьківщина, Україна. Які це прості і разом з тим прекрасні слова. Рідний край починається для нас не лише з хрещатого барвінку, верби та калини, а й з маминої колискової пісні, батьківського дому, рідного села. Кожна людина завжди з великою любов'ю і душевним трепетом згадує місце де народилась, де минуло її дитинство. Те родинне вогнище, маленька батьківщина кожної людини, де живуть мама, тато, бабуся, дідусь, брати, сестри, сусіди та односельчани. Це і є наше рідне село.

Як засвідчують давні описи, історія нашого краю сягає в глибину віків, бере початок з половини I тисячоліття до н.е. ,де підтверджують археологічні експедиції XIX ст. ,а також сучасні пошуки археологів, - тут знайдено залишки знарядь праці, виробів доби неоліту, кам'яні знаряддя доби мезоліту.

Стара Гута – село Старовижівського району Волинської області. Розташоване на відстані 16 км., на північний захід від районного центру. Має автобусне сполучення з м. Луцька та, Ковеля. На території села пролягають дороги з твердим – щебеневим та ґрунтовим покриттям. Дороги з твердим – щебеневим покриттям були збудовані за часів Радянської України в 1982 році.

Центральній садибі підпорядковане село Сукачі розташоване на відстані 2,5 км. в західній частині.

Історія села сягає у глибину віків, бере початок з половини I тис. до н.е., це підтверджують археологічні експедиції XIX ст.

«Стара Гута село Володимирського повіту при джерелах річки Прип'яті на північний захід від маєтку Виживи в околиці маловрожайній, піскуватій або заболоченій. На піскових надмах знайдено кілька явищ і знарядь з доби молодшого палеоліту (Мадлен)» - *О.Цинкаловський Стара Волинь і Волинське Полісся,Краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 року.*

Перша писемна згадка про село Стару Гуту датована 1141роком. Офіційно вважається,що с. Стара Гута виникло на межі XV –XVI ст. Наше село з давніх часів,по розповідях старожилів,відносилося до промислово -виробничого. Аналіз назви села показує, що тут вперше почали виробляти скляні вироби, оскільки існують значні запаси сировини – якісного піску. Ще давно – давно в селі стояли гуральні, так називали печі в яких варили скло і виготовляли різний скляний посуд. Від всього цього і пішла назва нашого села.

На час прийняття Люблінської унії 1596 року було в складі Польщі, майже на кордоні з Литовськими землями, звичайно за таких умов жителі нашого села змушені були відробляти панщину. Територія на якій знаходиться наш район була густонаселеною. Люди в основному сповідували православ'я. Історія села періоду XVI – XVIII ст. маловідома, в архівах надзвичайно рідко зустрічаються відомості про нього. Вочевидь це пояснюється тим, що в період розвитку панщино-фільваркової системи село не могло бути привабливим з точки зору поміщиків, адже існувала проблема відсутності родючих земель

Внаслідок третього поділу Польщі (1795),село увійшло до складу Російської імперії,для нього розпочиналися нові часи, не виключено, що в 1974 році через територію району проходили війська Російської імперії, які прямували до Бреста. Далі територія села фігурує у війні між Російською та Французькою імперіями 1812 р. За даними переказів через територію села проходили французькі війська в напрямку Луцька (корпуси Шварценбергера і Реньє), в лісах діяли партизанські загони з місцевих селян, які боролись заохочені брехливими царськими обіцянками про звільнення від кріпацтва після війни.

Волинська губернія була розташована на території південного заходу європейської частини тодішньої Росії, яка займала територію існуючих нині Волинської, Житомирської, частини Тернопільської, Хмельницької областей. Центром губернії було місто Житомир. За даними опису 1912р. 92,2 % населення губернії становили селяни. На Волині панувало феодально-поміщицьке господарство. 1914 рік – жителі нашого села є захисниками честі імперської Росії. Існують перекази, що на горі Базилянка (в напрямку с. Кукуріки) були закопані знамена, казна та скарби розформованої імперської армії. До нашого часу зберігаються ями на горі – сліди пошуків людей з навколишніх сіл - знайшли скарби чи ні невідомо.

Вже в січні 1918року війська кайзерівської Німеччини готувались до воєнного походу на утворену після революції Країну рад. 19 лютого1918р. Волинь однією з перших губерній України була захоплена кайзерською Німеччиною.

Радянський уряд 3 березня 1918р. підписав брестський мирний договір з Німеччиною,за умовою Договору частина західних земель фактично перетворилась у залежну від імперіалізму державу.

В літку 1919р. польська шляхта захопила частину Білорусії та України до Житомира. На окупованих

землях західної України польські поміщики встановили воєнний режим. Таким чином, західна частина колишньої Волинської губернії залишилась у складі Польщі. Тут було створено Волинське воєводство з центром м. Луцьк, в яке увійшло 12 повітів: Володимир-Волинський, Горохівський, Любомльський, Ковельський, Дубнівський, Ровенський, Костопільський, Сарненський, Кременецький, Здолбунівський, Острозький.

Село Стара Гута та Сукачі входило до Любомльського повіту. Односельчани як і всі трудящі Західної України корились окупаційній Польщі.

Восени 1939 року Польща опинилася в полум'ї Другої Світової війни, розв'язаної німецьким фашизмом. Багато селян з нашого села були призвані в польську армію, які загинули від рук гітлерівських загарбників.

У вересні 1939 року західні області України були визволені Червоною Армією від панської Польщі. Було утворено радянську владу на Волині в тому числі і в селі Стара Гута. В той період в с. Стара Гута було створено сільську раду, яку очолив селянин Зінчук Омелян Гаврилович, якого вибрали односельчани. Станом на 1940 рік до Старогутівської сільської ради відносилось тільки одне село Стара Гута, а в Сукачах була своя сільська рада до якої відносився хутір Яворник. Станом на 1940 рік у Старій Гуті кількість дворів було 333, населення 1790 воно відносилось до Головнянського району.

З 1.01.1960 року до Старогутівської сільської ради відносились села Сукачі, Смолярі, Новосілки тоді вже Старовижівського району.

З 30.12.1962 року підпорядковувалося Любомльському району.

З 01.01.1963 року до Старогутівської сільської ради відносилось тільки село Сукачі і на даний час воно так і є.

З 04.01.1965 року відносилось до Ратнівського району, а з 04.05.1965 року до Любомльського району.

З 08.12.1966 року село внесли до складу Старовижівського району. З того часу район не змінювався. Станом на 2015 рік кількість дворів у Старій Гуті становить 287, населення 1084.

Мирну працю трудівників села було перервано 22 червня 1941 року коли почалася Велика Вітчизняна війна. І наше село Стара Гута одним із перших в районі було окуповане фашистськими загарбниками, як і вся прикордонна Волинь. Багато наших односельчан віддали своє життя за перемогу.

Весною 1943 року на хуторі Кримниця німці спалили 7 житлових будинків в яких згоріло 13 чоловік, в тому числі 3 дітей.

Старожили с. Стара Гута розповідали, як в роки окупації село і довколишня місцевість були під захистом українських повстанців. Селяни не давали ніяких поставок чужинцям, котрі озброєні до зубів боялись потикатись у поліську глибинку, що жила за самостійними законами. Тут проходили вишкіл командирів УПА і навіть доволі довго зберігалось приміщення де все це відбувалось.

Та найшовся зрадник, який доніс фашистам про розташування загонів повстанців в урочищі «Кримниця». Сюди під їхній захист прийшло чимало мирних жителів, рятуючись від німецького свавілля. Вояки стояли в урочищі «Острів». Звідси їм було добре видно, як 26 квітня 1943 року німці рушили на них з боку Заболоття (Любомльського району). Повстанці зайняли позиції в урочищі «Грядя» й відкрили вогонь по ворогу.

У тому першому запеклому поєдинку перемогу святкувала «українська партизанка». Розлючені великими втратами німці, відбирали у селян, яких знаходили на хуторі коні і відвозили на підводах трупи загиблих воїнів до автомобілів. За свідченнями очевидців убитих гітлерівців було з півсотні, а може і більше.

Тим часом до трагічного місця наближалася ще одна колона загарбників на цей раз із Лукова. Вони підпалювали хутори, убивали мирних жителів. Але гітлерівців і цього разу зустрів нищівний вогонь повстанців. Особливо в цьому другому бою відзначився Константин Ясинський, він прикривав відступ товаришів кулеметним вогнем, їм вдалося вирватись з оточення.

К.Ясинського знайшли мертвим. Тіла загиблих підводою з хуторів перевозив в Стару Гуту М.Янчук. Серед тих хто копав могилу на кладовищі був Микола Веремко. Як він розповідав, коли глибока яма була викопана, бойові побратими загиблих попросили всіх залишити кладовище. Чи то не хотіли, щоб серед полеглих впізнали кого-небудь із родичів місцевих жителів, а від так накликати біду на всю їхню сім'ю, чи боялись травмувати страшним виглядом покалічених обгорілих тіл.

Так на сільському кладовищі з'явилась братська могила вояків УПА, але донині невідомо скільки загиблих знайшли тут свій спочинок: одні твердять шестеро, інші- восьмеро, а ще дехто більше десяти осіб. Знали тільки одного з них К.Ясинського. Його мама працювала в Старій Гуті фельдшером. Тому родина юнака була знайома не тільки в селі, а й у навколишніх хуторах. Більше півстоліття велика братська могила на сільському кладовищі залишалася безіменною, без будь-якого знака чи хреста. Хоча люди



Перший голова колгоспу ім. Чапаєва Томчук Євген Лук'янович.



Перший хор Старогутівського СБК під керівництвом Янчука Григорія Йосиповича.

точно пам'ятали дату нерівного бою із фашистами – 26 квітня 1943 року. А один із заповзятих перших секретарів райкому партії свого часу навіть давав наказ сільському голові: «Візьми бульдозер і зрівняй ту могилу із землею, Щоб і сліду від неї не лишилося.» На що той відповів: «Я її не насипав і руйнувати не буду». Тільки в перші роки незалежності патріотично налаштовані мешканці району за власний кошт спорудили на братській могилі вояків УПА пам'ятник.

Осіnnю 1943 року фашисти палили село з літаків, скидали запалювальні бомби по будівлях. Було нанесено багато збитків селянам.

27 березня 1944 року проходив бій в районі села Стара Гута, де було поранено комісара партизанського з'єднання ім. Боженка Тишика І. Н. і відправлено в госпіталь. На ранок в село з північно – західної сторони увірвалось шість німецьких танків і декілька бронемашин та 18 автомашин з піхотою. Зав'язався нерівний бій, партизанські обози виходили із села, налетіли німецькі літаки, із гармат та мінометів обстрілювали колони. На вулицях утворилася пробка, люди кидали обози відходили в ліс. Німецькі танки вийшли на фланг і обстрілювали відступаючих до лісу. Підчас цього бою загинули жителі села. Німці підірвали підводи партизан з мінами, які були розміщені в господарстві Пирого Ф.Г. А від вибуху було зруйновано житлові будинки та господарські споруди сусідів. Після бою в с. Старій Гуті німецькі солдати йшли в напрямку до с. Галина Воля. В лісі партизани засіли і підпустили ворога зовсім близько. Відкривши несподівано дружній вогонь партизани змусили фашистів відступити в с. Стару Гуту. Після короткого бою партизани відступили в ліс. Під час бою загинуло багато партизанів. Тут загинув і командир загону імені Давидова Матієнко Андрій Терентійович, який був розстріляний з танка. Тіла партизанів були похоронені на полі бою, а тіло Матієнка А.Т. на кладовищі в селі Стара Гута. У 1973 році юні слідопити з міста Одеси, які вели пошукові роботи про загибель Матієнка А.Т. тому що він був ректором Одеського політехнічного інституту. Того року було встановлено пам'ятник на його могилі і школі було присвоєно його ім'я.

За часів радянсько – німецької війни брали участь в радянській армії до 30 осіб, в УПА – 10 (можливо і більше), червоних партизанах – 5 осіб. Загинуло на фронті – 17 чоловік, в боях з загонами НКВС – 3, мирного населення вбитими спаленими -39 осіб, вивезено на примусові роботи в Німеччину -4 та у Сибір – 14 осіб.

16 серпня 1948 року в с. Стара Гута була утворена сільськогосподарська артіль -колгосп, який було названо імені Чапаєва, як свідчать архівні дані із статті С. Карпука « Історія Старовижівського району» в науковому збірнику « Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та старовижівщина в історії». У 1951 році колгосп ім. Чапаєва та колгосп ім. Крупської, який був організований у с. Сукачах 20.02.1941 року були об'єднані в один колгосп ім. Чапаєва. Правління колгоспу розмістилося у попівському будинку навкруги якого ріс чудовий сад . В цьому ж будинку проводилися навчання командирів УПА. Перших сміливців , які вступили в колгосп було 15 чоловік. Тоді було обрано головою Томчука Євгена Лук'яновича. Проходили роки колгосп зміцнювався, розбудовувався, вирощувались високі врожаї жита та льону, картоплі та буряка, високими надоями молока, відгодівлею тваринницької продукції. Як розвивався та мужнів колгосп так і змінювалися голови правління колгоспу. Ними були Гаврилук І.В., Гаврилук О.П. (1964), Черниш П.А. (1968), Сулім В.С. (1971), Литвинюк І.К. (1975), Романюк П.В., Вірук П.П., Карпук В.О. Семенюк Є.С., Шнайдер М.П. Славному сторінку історії села його жителі, які трудилися в полі : бригадири, ланкові, пастухи, трактористи, комбайнери, на тваринницькій фермі: доярки, телятниці, свинарки, підвожчики . Багато з них були занесені до «Книги пошани» яка велася в колгоспі з 1964р. по 1988р. Також деякі з них були нагороджені орденами та грамотами цінними подарунками за трудові заслуги. Йшли роки змінювалися часи назрівала перебудова. 2000 році ліквідовано колгосп ім. Чапаєва та сформовано СВК.

На базі СВК у 2003 році було організовано сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: « Старогутівський», « Мрія», «Сукачівський», ТзОВ « Старогутівське». Вони надавали окремі види послуг обробітку землі, збору врожаю. На даний час не всі кооперативи діючі.

Приміщення контори колгоспу було віддане на майнові паї , розібране, хоч воно й старе по роках, але деревина на ньому була краща в десятки разів ніж теперішня. Залишився тільки старий садок в якому ростуть фруктові дерева та старі давні пре давні ясени. Хто його садив і хто привозив ці саджанці не відомо. В цьому ж таки саду росла липа, яка була занесена в книгу Юнеско розділу «Рекордсмени – рослини України». За словами старожительки Савчук С.С., липа була незвичайної породи і навіть листя мала не таке як її родичі. Існувало припущення що її 400 років. Хлопчаки у 7-8 не могли її обняти. У спекотні дні під її розлогою кроною навіть проводились інструктажі з пожежної безпеки перед жнивнами. Але на даний час її вже немає, буревій який проходив селом 1978 чи 1979 роках повалив липу – рекордсменку.



3 випуск учнів Старогутівської восьмирічної школи 1963 рік.



Передовик по вирощуванню картоплі в колгоспі ім. Чапаєва Семенюк Василь Терентійович та голова колгоспу ім. Чапаєва Романюк Петро Васильович.

В селі сповідували православ'я і згідно довідки Державного архіву Волинської області встановлено, що дерев'яна Успенська церква в селі Гута так у документах) Володимир – Волинського повіту була побудована в 1759 році за кошти прихожан. У 1877 році перебудувалась. Дзвіниця була дерев'яна Станом на 1892 рік церкву відвідувало 2483 прихожани, церковна земля - 76 десятин 2364 сажень. (так у документах). При церкві діяла церковно-приходська школа. Парафіяльний священник - Гаврило Свидерський (який похований на місцевому кладовищі), псаломщик – Дмитро Чирський, диякон Іван Литвинович.

Крім того інформуємо, що метричні книги церкви с. Стара Гута тодішнього Любомльського повіту зберігаються в архіві за 1922-1933 роки, сповідальні за 1936-1937 роки.

По 1953 рік богослужіння проводились регулярно священником Василем Бензелем. З 1953 року священник змінив місце проживання і переїхав в смт. Головно. Богослужіння в с. Стара Гута почали відправлятися тільки по великих святах до 1954 року Після чого храм було закрито на 32 роки по причині відсутності священника.

В 1978 році з ініціативи громади села храм було покрашено ззовні.

В 1982 році покрівля храму почала протікати, що стало причиною передачі церковних ікон та утворів в село Любохини у храм прп. Симеона Стопника, які були передані назад коли збудувався та почав діяти новий храм. Зі слів очевидців – жителів крокви, балки храму було підрізано, що спричинило падіння купола. В 1986 році за вказівкою районного керівництва та за допомогою військовослужбовців, які були прислані з Любомльської воєнної частини було знесено пам'ятку архітектури 17 століття храм Успіння Божої Матері.

На початку 1990 років за кошти жителів села розпочато будівництво нового храму на старому фундаменті. Активну участь у будівництві храму взяли Іван Романюк, Євгенія Семенюк, Федір Чабан, Володимир Семенюк, Григорій Солодуха, Литвиненко Любов. Також допомогу у будівництві храму надав колгосп ім. Чапаєва, Очолований П.В. Романюком та кандидатом у народні депутати Фурівим І.О.

В 1991 році було відкрито храм і освячено владикою Варфоломієм Луцьким і Волинським. Першим священником новозбудованого храму був Василь Швець. В 1997 році після поділу єпархії на дві частини Луцьку і Волинську та Володимир – Волинську і Ковельську був призначений новий священник Михайло Венічук. В с. Стара Гута було освячено дві пам'ятні фігури біля джерела, де кожен рік на Преполов'їння та Водохреща освячується вода і в честь 2000-річчя Різдва Христового. З 2011 року богослужіння в храмі проводить священник Леонід Хотинський.

При церкві діє недільна школа, існують хори молодіжний і дитячий.

Відроджена церква надає можливість людям духовно збагатитись, більше пізнати сутність християнства і основ християнських чеснот: віри, надії, любові.

Із сфери освіти у селі існують Старогутівська ЗОШ І-ІІІ ступеня та дошкільний заклад – дитячий садочок «Пролісок». Село і школа це дві поєднані гілки життя поколінь. Територія школи знаходиться при в'їзді в село, приміщення школи були збудовані ще за часів коло за Брестською угодою Західні землі відійшли до Польщі. Школа почала функціонувати у 1933 році. На той час вона була чотирирічною і знаходилась в одному приміщенні. Директором школи був Філіпович М.А., у 1937 році його замінив Баткуна В.М. А у 1939 році директором став Баглик І.Г., який закінчив Кременецьке педагогічне училище. Школа з чотирирічної стала п'ятирічною а пізніше і семирічною. У 1957 році директором був Льорт Г.П. Саме в 50 роках було добудовано другий корпус школи, а згодом і третій на дві класні кімнати. У 1965 році директором став Дусь М.П., а з 1967 року стала директором школи восьмирічки Бойко Євдокія Данилівна. Тоді в той час дуже часто змінювалися вчителі із-за відсутності житла, У 70-х роках розпочалось будівництво будинку для вчителів і вже у 1975 році педагоги святкували новосілля. За роки керівництва Євдокії Данилівни школа стала середньою. У 1973 році був перший набір у дев'ятий клас, а вже 1975 року вийшли зі стін школи випускники з атестатами зрілості. 1976р. директором призначили Талашко Олексія Івановича. Завдяки його старанням було збудовано новий корпус, в якому розмістилися їдальня та майстерня, а в пристосованому приміщенні бібліотеки - 1978р.

У 1983 році Олексій Іванович перейшов працювати у районний відділ освіти, а колектив очолив Кліщук П.І. У 1988р. на цю посаду була призначена Хомич Н.А. 1999 році було збудовано новий корпус на вісім класів, в одному з яких розміщений комп'ютерний клас, який підключений до інтернету.

З 2000 року директором школи працює Максиму А.А. При школі діяли та діють різні гуртки, проводяться різні масові заходи. Учні беруть участь в різних конкурсах, змаганнях, олімпіадах. Деякі з них займали призові місця не тільки на районній олімпіаді, а й на обласній. Футбольна команда у 2014 році виборола перше місце в районі.

В селі також функціонує дитячий садочок «Пролісок», який було побудовано і відкрито у 1975 році.

Перша хто завідував дитячим садочком була Кліщук Валентина Степанівна. Сільські діти багато в чому обділені, тому в дитячому садочку прагнуть зробити для малечі усе, щоб вони почували себе затишно. За розмірами дитячий садочок маленький, в ньому розміститься тільки 18-20 дітей, тому в садочок набирають тільки тих дітей, хто в наступному році підуть в школу. В дитячому садочку проводяться різні свята та урочистості: новорічні, до Дня Матері, 8 Березня, конкурси, розваги, сімейні та релігійні свята. Вихованці беруть участь у районних змаганнях та конкурсах. Вони показували себе здібними і умілими дітьми. Брала і беруть активну участь і різних районних конкурсах, КВК, не тільки діти а й завідувачі та вихователі займали та займають призові місця. У всьому цьому заслуга усіх працівників садочка та батьків. Вони вкладають всі сили та знання у свою роботу і в майбутнє дітей, щоб вони виростили добрими, чуйними і добропорядними людьми. На протязі цього періоду в садочку працювали: Зінчук В.Д., Булавук Т.І., Артемук Н.О., Янчук Т.П., Сташук С.С., Данилюк С.В., Бабій Т.Г. З виходом на пенсію завідувачої Кліщук В.С. на посаду завідувачої ДНЗ « Пролісок» було переведено вихователя Бабій Т.С. а вихователем була переведена Рубан В.М. які і на даний час там працюють.

Після закінчення війни село поступово розбудовувалось, оновлювалось. В 1948 році було збудовано будинок культури, як розповідали старожили села, що будинок культури будували з розібраних клунь, які забирали у людей яких вивозили на Сибір. Першим директором будинку культури був Томчук В.С.. Тяжкі були часи і директори часто мінялися ними були Кардаш В.С., Шум М.О., Івчик І.М.

У грудні 1953 року на цю посаду прийшла обдарована людина, працююча, відповідальна. Він можна сказати віддавав всі свої сили, знання та вміння так би мовити жив роботою, було призначено Янчука Григорія Йосиповича. З його приходом покращилася робота будинку культури створювались хори та агітбригади. Вони своїм співом радували односельчан, Брала активну участь у різних районних конкурсах, радували своїм чарівним співом своїх односельчан виступами в будинку культури, на тваринницькій фермі, в полі, на тоці. В будинку культури проводились урочисті проводи в армію, урочисті церемонії розписів весілля та народження, голубі вогники, бал – маскаради.

У 1955 році агітбригада під керівництвом Григорія Йосиповича зайняла перше місце в районі та захищала честь району у місті Ковелі. Учасники художньої самодіяльності радували співом не тільки своїх односельчан а й жителів сусідніх сіл. Директором будинку культури впроваджувалися нові методи роботи. Під його керівництвом було створено духовий оркестр в який входили: Сікора Григорій, Шишук Григорій, Сікора Іван, Баглик Петро, Томчук Володимир, Томчук Василь та інші. Не одне весілля чи урочисті події проходили в селі чи сусідніх селах не обходилися без них.

Вагоме місце у роботі будинку культури займав драматичний гурток. Самодіяльні артисти вивчали п'єси українських та російських класиків і їх герої оживали на сцені будинку культури. Разом із художнім керівником Козловим Іваном Івановичом вони проводили дуже плідну і змістовну роботу. Під його керівництвом драм. Гурток у 198 році зайняв призове місце у районі та мав можливість брати участь в обласному конкурсі, який проходив у Дубовій Ковельського району. За 37 років трудового стажу роботи було зроблено багато вагомого та корисного. З виходом на заслужений відпочинок Григорія Йосиповича робота будинку культури не пішла на спад, було створено інструментальний ансамбль під керівництвом Марчука Анатолія Васильовича, який став працювати в Будинку культури.

З початком перебудови в країні погіршилися умови праці культурних працівників. Закривалися клуби скорочувалися працівники. Приміщення будинку культури потребувало капітального ремонту, знаходилося в аварійному стані. Часті обіцянки районного керівництва про капітальний ремонт, або будівництво нового будинку культури залишилося ні з чим.

Будинок культури перевели у не пристосоване орендоване приміщення магазину, де і по даний час знаходиться будинок культури. Воно не опалюється немає гідних умов. Справу розпочату ще у 50 роки продовжує Степан Чабан. Хоча приміщення і не зручне, але в ньому проводяться творчі звіти, вечори відпочинку, заняття гуртків та фольклорного колективу. Учасники художньої самодіяльності беруть активну участь у різних районних конкурсах.

Також є в селі чарівна спадщина та нові твори різних поетів та письменників які зберігаються у сільській бібліотеці. Свій початок вона бере з утворення колгоспуде в одній кімнаті розміщувалась контора та хата-читальня в якій був один не повний стелаж книг. Через пару років була переведена в друге приміщення в центрі села по сусідству з відділенням зв'язку. І першим хранителем цих скарбів була Івчик Ірина. Також навик бібліотечної роботи пробував і Янчук Григорій Йосипович. На протязі цього періоду в бібліотеці працювали Черниш (Дробляшко) Уляна Андріївна, Сулім Марія. Свою роботу у бібліотечній справі із Старогутівської сільської бібліотеки розпочинала Марчук (Гапонюк) Ніна Андріївна. На цій посаді її замінила Романюк (Чабан) Валентина Федорівна Під час їхньої роботи було створено пункт

видачі книг в селі Сукачі, користувалися МБА. Бібліотека веде активну участь у пропаганді книги та збереженні бібліотечних ресурсів.

В бібліотеку надходить 10 примірників журналів та газет. Користувачі користуються книжковим фондом який становить 9736 примірників з них для дітей 4848 примірників. Бібліотека здійснює книгообмін з іншими сільськими бібліотеками. Ведеться картотека періодичних видань, систематична та красназавча картотеки, Надаються усні та письмові довідки. Фонд розкритий за допомогою книжкових виставок та тематичних полицок, які виховують любов до рідної землі. В бібліотеці проводяться усні журнали, тематичні вечори, літературні вікторини, години спілкування, історичні та літературні години. Послугами бібліотеки користуються 760 користувачів з них 156 дітей та 109 юнацтва. Бібліотека приймає активну участь у всіх масових заходах спільно з будинком культури, школою та сільською радою.

В епоху коли будувалися п'ятирічні плани разом з їх виконанням у нас було збудоване нове приміщення, спочатку в ньому поселили сільську раду, а вже згодом коли в середині вісімдесятих збудували нове приміщення і сільську раду переселили та на її місце вселили фельшерсько- акушерський пункт. Донині він знаходиться там.

Про здоров'я односельчан постійно турбуються наші працівники ФАПу це Дичка Світлана Адамівна, Данилюк Валентина. Люди заходять у ФАП не тільки за медикаментами, а й щирим співчуттям та професійною порадою. За їхніми стараннями ФАП утримується у відмінному стані

Довгий час завідувала ФАП ветеран Великої Вітчизняної війни Міцкевич Марія Вікторівна. Дитинство її пройшло в дитячому будинку, зазнала злиднів та поневірянь. Після закінчення 8 класів пішла навчатися у медичне училище. З перших днів війни пішла на фронт медсестрою і разом з колегами по роботі їй судилося пройти через всю війну. Після війни вона працювала в смт. Ківерці в госпіталі, а в кінці 1949 року була направлена в Стару Гуту на посаду фельдшера – акушера.

В цьому ж приміщенні тільки з окремого входу є кімната в якій розташована ветеринарна аптека де колись була філія ощадної каси, в якій люди зберігали свої заощадження. Завідує ветеринарною аптекою місцевий ветлікар, яка працювала в колгоспі Янчук Василина Захарівна. За допомогою до її звертаються не тільки жителі села а й сусідніх сіл.

В силу різних обставин село має досить широку мережу торгових закладів: магазинів, бар. Добра можливість жителям села придбати необхідні речі не виїзжаючи за межі населеного пункту. А ще кожної суботи село оживає своєю цікавістю та дбайливістю. Така велич різних товарів народного вжитку, скуповлюється жителями села за цей день, що дійсно базар є базар.

Село славиться також окремими ремеслами, які досить широко були поширені в далекі часи: виготовлення столярних виробів, бондарство, також існують майстри пічного опалення, майстри – будівельники (дерев'яних та кам'яних будівель). Колись в давнину виготовляли покрівельний матеріал для будинків який називали – гонти.

Село з давніх часів було густо населено хоч і місцевість не дуже приваблива. Але люди приживались і нікуди не хотіли виїжджати. У народі кажуть, що гарна та сім'я, де виростають гарні діти. А таких сімей у нас є дуже багато. Ще за часів Радянської України п'ятеро жінок були удостоєні звання «Матері героїні» що народили та виховали 10 і більше дітей. Також за часів Незалежності Звання «Матері героїні» що народили та виховали 5 і більше дітей отримали 39 жінок.

Нажаль не обминула участь наших односельчан на війні в Афганістані. Четверо наших хлопців виконували свій інтернаціональний обов'язок. З Божою допомогою та за молитвами рідних та близьких вони повернулися живими додому, але з пораненим серцем та душею. Дичка Анатолій Васильович – 1964-2011р.р. Після повернення із служби поступив до Луцького університету ім. Лесі Українки на факультет українська мова та література. Після закінчення працював вчителем у ЗОШ I-III ступеня села Стара Гута. Янчук Василь Іванович – 1963 – 2006рр., після повернення працював трактористом у місцевому колгоспі. Черняк Василь Васильович 1966р.н. з сім'єю проживає та працює в місті Ковелі. Хомич Станіслав Іванович 1966р.н. Після служби працював у колгоспі, одружений з сім'єю проживає в с. Сукачі. Після реорганізації колгоспу підчас створення кооперативів був одним із організаторів створення кооперативу «Сукачівський». Не обминула така ж доля і його сина Хомича С.С. з квітня по вересень 2014 року він був мобілізований у зону АТО. Також з нашого села був мобілізований Москалюк Ігор Петрович.

В середині вісімдесятих років в селі існував будинок побуту, який надавав послуги населенню з пошиву одягу, ремонту взуття та радіо і телеапаратури. З великим ентузіазмом та охотою старогутівчани займалися вирощуванням полуниці, за допомогою цього вони покращували своє матеріальне становище. Хоча це була не дуже легка праця. В кінці вісімдесятих років в селі було збудовано завод по переробці полуниці. Але з настанням перебудови завод так і не запрацював на повну потужність.

Село Стара Гута має своє відділення зв'язку - Укрпошта, дякуючи якому ми маємо можливість отримувати різні періодичні видання, газети, журнали та листи від рідних та знайомих. Дякуючи Укртелекому ми маємо можливість користуватись телефонним зв'язком. Також у нашому селі є дві вежі операторів мобільного зв'язку: UMS та КИЇВ СТАР, які дають можливість спілкування на великих відстанях в різних куточках землі.

1. Цинкаловський О. *Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник - від найдавніших часів до 1914р.* – Вінніпер (Канада), 1986.

2. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сераховичі та Старовижівщина в Історії України, Волині та Полісся: Наук.зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006р.*-Луцьк, 2006.-270.,іл..

3. «900- Православ'я на Волині, Житомир, 1982 арк. 67. Державний архів Волинської області.

4. *Розповіді жителів села Стара Гута:*

1. Данилюк Петро Миколайович 1924- 2006р.

2. Чабан Федір Федорович 1924 – 2000р.

3. Гаврилюк Петро Васильович 1922 – 2011р.

4. Веремко Микола Петрович 1924 – 2007р.

5. Романюк Іван Герасимович 1938 – 2012р.

6. Романюк Василь Степанович 1929р.

7. Вавринюк Степан Григорович 1938р.

8. Семенюк Володимир Мойсейович 1930 – 2003р.

Світлана ВАСИЛЕВСЬКА (Луцьк)

ІКОНА “НЕДРЕМНЕ ОКО” XVIII ст. З СЕЛА МИЗОВЕ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ

Коли кілька років тому у Музеї волинської ікони демонструвалася виставка з колекції Національного художнього музею у Києві, особливий інтерес і зацікавленість викликали кілька ікон символічного спрямування. Це були ікони XVIII ст. “Недремне око” з Центральної і Лівобережної України. Колись ікони з таким символічним зображенням можна було побачити і у церквах, і у хатах. Різноманітними композиціями, яскравим колоритом і багатим декором вони викликали зацікавленість і захоплення. Для Волині такі образи є рідкісними, незважаючи на запозиченість багатьох символічних і алегоричних тем із західноєвропейського мистецтва. Ще у 1980-их роках єдина ікона даного сюжету була виявлена і взята на облік, як пам'ятка сакрального мистецтва, у церкві Різдва Пресвятої Богородиці с.Мизове Старовижівського району. У травні 2003 р. ікона була передана до Музею волинської ікони і тоді ж була відреставрована у реставраційній майстерні Волинського краєзнавчого музею реставратором Павлом Петрушаком. Ікона написана невідомим автором на полотні олійними фарбами, розмір – 66,5х53 сантиметри.

Символічні і алегоричні композиції євхаристичного змісту, такі як – “Христос у чаші”, “Христос Виноградна Лоза”, “Недремне око”, “Пелікан” висвітлюють основний догмат християнської символіки – тайну євхаристії, спокутної жертви Ісуса Христа, який пролив свою кров в ім'я спасіння роду людського. В Україні найдавніше зображення композиції “Недремне око” зустрічається у фресці 1643 р. церкви Спаса на Бересті у Києві. Вже у XVIIIст. цей сюжет набуває поширення у Центральній і Лівобережній Україні, але розвиваючись у нову історичну добу набуває деяких західноєвропейських рис, наповнюються бароковою алегоричністю і образністю. Поява такого сюжету говорить не тільки про глибоке проникнення у богословську догматику образу, а й про прагнення символічними засобами донести ідеї християнського віровчення до широких мас. В українських образах XVIII ст. складний для сприйняття простими віруючими містичний зміст набуває простішу і доступнішу форму художнього втілення, часто доповнювались зображення найшановніших святих чи донаторів. В образі художньо описується надприродний стан Ісуса Христа після смерті, коли Він тілом спочиває у гробі й одночасно здравствує душею як Бог, перемагаючи смерть, тобто, Спаситель є водночас втіленням Агнця, принесеного у жертву, і Царем-Месією – «недремлючим» і «несплячим».

У ранньохристиянському мистецтві часто зображали біблійні події з жертвоприношеннями старозавітних героїв – Авраама, Мелхіседека, Авеля, які стають прообразами Новозавітної жертви Ісуса Христа. З часом ці сцени втрачають домінуючу роль, хоча продовжують зустрічатися у стінописі храмів чи у нижньому ряді іконостасів, поступаючись іконографії зображення Новозавітної безкровної жертви. Євхаристію встановив Ісус Христос, додаючи слова: «Це чиніть на спомин про Мене» (Лк. 22,19).

Композиція «Недремне око» утвердилась ще у пізньовізантійські часи XIV-XVст. Іконографія складається на основі деяких старозавітних пророцтв, які порівнювали Христа з левом: «Іудо! Тебе хвалитимуть брати твої. Молодий лев Іуда, піднімається зі здобичі, син мій» (Бут.49,8-9), «Ось лев від коліна Іуди, корінь Давидів...» (Об.5,5). Леву приписувалися фантастичні якості, зокрема, сон з відкритими очима, передбачення майбутнього у сні, що символічно вказувало на смерть і воскресіння Христа. Також у Псалтирі говориться: “не задрімає і не засне Той, Хто охороняє Ізраїля» (Пс. 120,4). Назва ікони пов’язана із словами книги Старого Заповіту:”Я сплю, а серце моє пильнує” (Пісн.5,2). За візантійським каноном, на хресті зображувався сплячий з відкритими очима Ісус-Дитя, який споглядає у сні свої майбутні страждання. Сон Ісуса трактується богословами, як прообраз майбутньої жертвовної смерті. В українській традиції Дитя писали, як правило, із закритими очима, тобто, така деталь ніби поєднувала життя і смерть, сон і життєдайність образу Христа.

Весь простір волинської ікони умовно поділяється надвоє важкою синьою завісою-пеленою, яка розділяє два світи – небесний і земний, божественний і людський, із-за неї можна ніби поспостерігати за тим надзвичайним, що відбувається, але ніким не було бачене. Завіса згадується у Євангеліє – “... І настала темрява по всій землі... І сонце затьмарилось, і завіса в храмі роздерлася посередині” (Лк. 23, 44,45). Центральне місце займає постать Спасителя Еммануїла, одягненого у білу сорочку праведника, який лежить на хресті. Босі ніжки Спасителя свідчать про Його відкритість світу і людям, Його аскетизм і працелюбність.

Хрест: “І, несучи хрест Свій, Він вийшов на місце, що зветься Лобне, по-єврейськи Голгофа; там розіп’яли Його” (Ін. 19,17). На хрест покладені світлі пелени, що обвивають тіло як плащ, що символізує плащаницю (плащівницю), у яку було обгорнуте тіло Ісуса після зняття із хреста – “Вони взяли тіло Ісуса і обгорнули пеленами з пахощами, як за звичаєм поховання в юдеїв” (Ін. 19, 40). Він спить, ніжно підклавши ліву руку під личко, і ніби споглядає уві сні свої майбутні страждання, які передаються безпосередніми знаряддями тортур і мук тілесних. Лик Спасителя всього світу – це миловидне, з легкою підрум’яною, обрамлене світлим коротким волоссям личко дитини – чистої і безгрішної, відкритої і зворушливої. Зверху на хресті прибито біле титло (титул або напис) з латинським написом INRI – вказівка на статтю обвинувачення Ісуса – Ісус Христос Цар Іудейський: “Пилат же написав і напис і виставив на хресті” (Ін. 19, 19) і “І поставили над головою Його напис провини Його” (Мт.27, 37). Перед хрестом покладені предмети, які зримо унаочнюють страсті Христові.

Тростина з губкою: “Воїни, намочивши оцтом губку і настромивши її на тростину, піднесли до губ Його” (Ін. 19,29).

Тростина: “І плювали на нього і, взявши тростину, били Його по голові” (Мт.27, 30).

Терновий вінець:”Сплівши вінок із терну, покладали Йому на голову і дали Йому у праву руку тростину, і, ставши перед Ним на коліна, глузували з нього, кажучи: радуйся. Царю Юдейський” (Мт. 27, 29).

Спис: “Один із воїнів списом проколов Йому ребра, і відразу витекли кров і вода” (Ін. 19,34). Кров і вода вказують на два головних християнських таїнства – євхаристія і хрещення.

Цвяхи: єдину згадку про цвяхи Христа залишив невірний Фома: “Він же сказав їм: якщо не побачу на руках Його рани від цвяхів і не вкладу пальця мого в рани від цвяхів і не вкладу руки моєї в ребра Його, не повірю” (Ін.20, 25). У мистецтві до XII ст. цвяхів традиційно було чотири — цвяхи для рук і ніг, пізніше їх залишилося три (дві ноги пробивалися одним цвяхом). За переказами церкви, імператриця Олена, віднайшовши у IVст. хрест на якому розіп’яли Ісуса, знайшла поряд три цвяхи.

Колона-стовп до якого мотузкою прив’язаний батіг: “Тоді Пилат узав Ісуса і звелів бити його” (Ін. 19,1). Євангелісти нічого не говорять про те чи Ісус був прив’язаний до стовпа під час биття, однак давньоримський звичай вимагав саме так проводити побиття.

Червона багрянниця, на якій лежать ігрові кості, як нагадування про розіграш воїнами одягу Христа біля хреста: “Коли ж наглумилися з Нього, зняли з Нього багрянницю” (Мр. 15, 20), “ А ті, що ділили одяг Його, кидали жереб” (Лк. 23, 34).

Рука – символ наруги над Христом під час суду у Каяфи, коли один із воїнів хотів вдарити Христа, який сповнений особистої гідності Сина Божого і сили духу не піддавався ні на які провокаційні закиди суддів: “А воїни, які взяли Ісуса повели його до Каяфи, первосвященника, де зібралися книжники і



Христос – “Недремне око”.

старійшини.. Ісус говорить йому: ти сказав; але скажу вам: віднині побачите Сина Людського, Який сидить праворуч Сили і гряде на хмарах небесних” (Мт. 26, 57, 64).

Півень на колоні – символ зради Ісуса учнем Петром: “І говорить йому Ісус: істинно кажу тобі, що сьогодні, цієї ночі, раніше, ніж двічі проспівас півень, ти тричі зречешся мене” (Мр. 14,30) і “Істинно, істинно кажу тобі: не проспівас півень, як тричі зречешся Мене” (Ін. 13, 38). І як доповнення зрадницької поведінки апостола: “Він же відрікся перед усіма, кажучи: не знаю, що ти говориш” (Мт. 26, 70), “Тут сказали йому: чи не з учеників Його і ти? Він відрікся і сказав: ні” (Ін. 18,25).

За пеленою, на високій білій колоні з підніжкою, зображений букет з білими та червоними квітами – символ райського вічного життя. Троянди і білі п’ятипелюсткові квіти, вочевидь, символізують Діву Марію, яка хоч безпосередньо не присутня у даній композиції, але незримо оплакує свого єдинородного сина і благословляє його. Образи Богородиці і ангелів, які були характерними для давньої східної традиції, вже зникають у період утвердження західноєвропейських зразків і волинська ікона є цьому підтвердженням.

Ікона безпосередньо, з допомогою живописних засобів, передає слова Євангелія про суд, катування, мученицьку смерть через розп’яття на хресті Ісуса Христа і зримо подає деякі предмети церковного начиння, які традиційно використовуються під час здійснення таїнства євхаристії (потир і копіє) у пам’ять заповіді Господньої, даної ним на тайній вечері: «Ісус узяв хліб, і благословивши, переламав і. роздаючи ученикам. Сказав: прийміть, споживайте, це є Тіло Моє. І, взявши чашу та воздавши хвалу, подав їм і сказав: пийте з неї всі, бо це є кров Моя» (Мт. 26,26-28). Це означає, що у вигляді хліба і вина Спаситель подав своїм учням те тіло і ту кров, які наступного дня після цього дійства він віддав на страждання і смерть за гріхи людей. Христос заповідав апостолам причащатись хлібом і вином для життя вічного: „Хто тіло Моє споживає та кров мою п’є, той в Мені перебуває, а Я в ньому” (Ін.6,54).

Потир (чаша), як символ євхаристії, піднятий над поземом ікони і споріднюється кольором із променями Божественної слави навколо голови Спасителя, які своєрідно символізують німб святого.

Отже, сюжет “Недремне око”, який був започаткований ще у пізньовізантійські часи, розвиваючись в Україні у нову історичну епоху, набуває західноєвропейських рис, прагнучи символічними засобами донести основи християнського віровчення до людей, ставлячи на чільне місце ідею жертвовності Сина Божого заради порятунку роду людського. Слова відомого дослідника українського іконопису Павла Жолтовського про те, що “В Україні склався її самостійний варіант, в якому відпала низка таких деталей, як зображення Богородиці. ангела, виноградника. Основне місце посіла постать Дитини-Христа, що спить на хресті. Довкола розкидані знаряддя його майбутніх страждань: цвяхи, молоток, різки, терновий вінок”, як найповніше характеризують ікону “Недремне око” з волинського села Мизове [1].

1. Жолтовський П. *Художнє життя на Україні в XVI-XVIII століттях.* – Київ, 1983. – С. 38.

2. *Біблія.* - Київ, 2007. - 1415с.

3. *Музей волинської ікони.* – Київ, “АДЕФ-Україна”, 2013. - 399 с.

4. Василевська С. *Євхаристична тематика на волинських іконах XVIII ст. з колекції Музею волинської ікони // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції – м. Луцьк,*

2014. - С. 44.

5. Овсійчук В., Крвавич Д. *Оповідь про ікону*. - Львів: Інститут народознавства НАН України. - 2000р. - 394с.
6. Александр Майкапар *Новый Завет в искусстве*. - М., Крон-прес. - 1998. - 349с.
7. *Український іконопис XII-XIXст. з колекції НХМУ: альбом*. - К., Новий друк. - 2005. - 256с.
8. Джеймс Холл *Словарь сюжетов и символов в искусстве*. - М., Крон-прес. - 1997. - 655с.
9. Щербаківський Д. *Символіка в українському мистецтві // Збірник секції мистецтва. /Українське наукове товариство. - Вип. I – Київ, 1921.*

Ангеліна ВИГОДНИК (Луцьк)

ДОНАТОРСЬКІ НАПИСИ НА ІКОНАХ XVIII ст. З СТАРОВИЖІВЩИНИ У КОЛЕКЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Уепіграфічно-палеографічному дослідженні «Написи на творах середньовічного малярства» відомий український мово-знавець, мистецтвознавець Лідія Коць-Григорчукназиває написи на іконах «голосом самих авторів».[1, с.213] Своєрідним «голосом» не тільки авторів, але й замовників є донаторські написи на іконах.

Серед творів сакрального мистецтва ікони з донаторськими написами завжди привертають увагу дослідників. Вони слугують своєрідними орієнтирами, що дозволяють уточнити час створення багатьох пам'яток, ідентифікувати за аналогією інші твори, виявити існування малярських осередків, простежити еволюцію стилів. Та і самі по собі вони представляють інтерес, бо виявляють своєрідність місцевих написів.

Донатор (donator) буквально перекладається з латини як «дарувальник». Щоб захистити себе від хвороб і напастей, виразити свою вдячність Богу за народження довгоочікуваної дитини чи успіхи у господарстві, або ж викласти своє прохання про відпущення гріхів, людина могла, зробивши якусь богоугодну справу, наприклад, пожертвувати храму ікону. Прохач, а ним міг бути і мирянин, і духовна особа, повинен був замовити роботу у іконописця і оплатити її. Той, хто заплатив, удостоювався честі бути згаданим і названим у дарчому (донаторському) написі на іконі, а то і бути зображеним поряд із Святим – часто покровителем самого замовника, або його ремесла чи роду занять, або просто шанованого святого. Причому, зображений на іконі замовник був присутнім особисто, якби фізично наближався до Святих. Церква заохочувала можливість таких відносин, адже побожний прихожанин теж залучався до священного сюжету, встановлювався зв'язок між іконою і віруючими. Крім того, зображення чивписане ім'я замовника на іконі підкреслювало факт його власної обраності, особливого благословення, підвищувало його авторитет серед односельців. Тому віруючі охоче саме так використовували можливість висловити свою повагу до Церкви, запевнити Бога у своїй вірі і любові, піднести особистий благодійний дарунок місцевому храму з метою прославити певного святого (до певної міри й себе).

Так з'явилися і поширилися донаторські (криторські, дарчі, вкладні) написи на іконах. У більшості з них читаємо про те, хто, коли і де «соорудив», «надав», «справив», «спорядив», або ж навіть «отмениль» ту чи іншу ікону. Написи часто не обмежуються інформацією про дарувальника ікони з традиційним формулюванням «... за отпущеніє греховъ», але й вказують на час закінчення роботи над іконою, іноді з точністю до місяця і дня, а також називають храм, до якого передавалась ікона, зрідка – ім'я художника. Кілька десятків ікон з подібними написами зберігаються у Музеї волинської ікони. Серед них маємо ряд ікон, які походять зі Старовижівщини.

Ікона «Христос Вседержитель», що поповнила збірку Волинського краєзнавчого музею у липні 1984р. і зберігається у фондах Музею волинської ікони під інвентарним номером I-166, походить з церкви Казанської ікони Богородиці с. Буцин. На нижній міжрамній смугі ікони розміщений донаторський напис, текст якого об'єднано розділений на дві частини. Зліва читаємо: «СЕЙ, ВБРАЗЪ, НАДАЛЪ, РБЪ, БЖИІ, МАКСИМЪ, ФЕДОРЪ, ЧУКЪ: ЮЩКЕВИЧ ВИДАЛЪ СУМИ: ЗЛОТХЪ ВСЪМДСЦЕ:», справа: «РОК... БОЖОГО АѲЕ.Т.» Напис повідомляє дату створення ікони – 1715р., що у тексті позначається буквеною цифрою (для передачі дати у більшості випадків малярів XVIII ст., слідує традиції, застосовували буквене позначення чисел, яке мало місце у ранній писемній практиці), знайомить нас з прізвищами донаторів Федорчука і Юшкевича (можливо, місцевих жителів) і навіть вказує суму пожертви.

Ікона «Василій Великий» (у ВКМ з 1986р., МВІ, I-200) у XVIII ст. була частиною північних вівтарних дверей цієї ж Буцинської церкви. Розміщений на полі ікони, поряд із зображенням Святого Василя, напис:



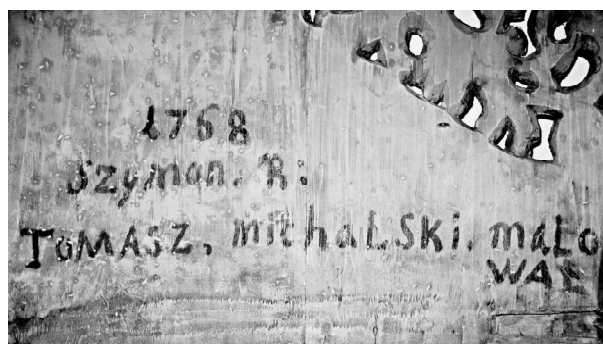
1. Святий Дмитрій з житійними клеймами. 1729р.



2. Апостол Іоан. 1750р.

V. 1750
 DNIA. 6 CZERCZWA
 TE APOSTOŁY MA
 LOWAŁ SŁAW
 MICHALSKI. WM
 SZYHEM SWO
 IM TOMASZEM

3. Напис на звороті ікони «Апостол Матвій». 1750р.



4. Напис на звороті картуша «Пророки Даниїл і Аввакум». 1768р.

«СИИ ВРАТА СЪВЕРИИ СПРАВИЛА РАБА БЖІА МАРІА КАЛИШИХА» вказує на призначення ікони і називає дарувальника, вірніше дарувальницю, Марію Калишиху.

Ще одна пам'ятка із зображенням Святих безсрібників Козьми і Даміана також походить з Буцина, у збірці ВКМ з січня 1986р, у МВІ І-201, містить донаторський напис, розміщений у нижній частині ікони: «СЮ ИКОНУ СООРУЖИЛЪ РАБЪ БОЖІИ ДМИТРО ДЕНЕСЮКЪ. Р.Б.1817.». Напис вже звичними для нас арабськими цифрами «датує» твір (у XIX ст. для позначення дат починають застосовувати арабські цифри) і називає донатора Дмитра (напевно) Денисюка.

Ікони так як і мозаїкита фрески прийшли до нас з Візантії, де були звичними портретні зображення ктиторів, донаторів, введені до певних композицій. В Україні маємо багато подібних прикладів ікон, на яких зображалися дарувальники. Припускають, що навіть іконописці могли зображати себе у багаточисельних сценах. У колекції Музею волинської ікони теж є ікони із зображеннями донаторів, дві з них походять з Старовижівщини.

Ікона «Святий Дмитрій з житійними клеймами» (у ВКМ з 1986р., у МВІ І-152) з Михайлівської церкви с. Кримне цікава не лише донаторським написом, розташованим над валиком подвійної рами, а у першу чергу – зображенням самого донатора – чоловіка у селянських одягах, зі складеними у молитві до святого руками. Його постать у лівому нижньому куті ікони співрозмірно менша постаті святого Дмитрія. Дарчий напис: «СЕ ВБРАЗЪ ИПРАВИ РаБОЖІ ДИОМІТРИЈ ЗАВПУЩЕНЕ ГРХОСВОХЪ Багликь Юхимович Р.Б аѳκθ М. Декабриа Дн 3» називає ім'я донатора Баглика Юхимовича і повідомляє конкретний час закінчення роботи над іконою: 3 грудня 1729р. (Іл. 1)

Зображення донатора можна роздивитись і на іконі «Апостол Іоан» (І-24) з апостольського ряду Покровської церкви с. Дубечне. (Апостольський ряд привезений до ВКМ експедицією 1982р., певний час експонувався у МВІ, зараз зберігається у фондах музею під номерами І-17-28). Постать чоловіка, який стоїть на колінах, одягненого в одязі, що нагадують чернечі, зображена зліва від апостола, а нижче – напис, який прочитується не повністю: «ІОАНЪ ЛЕЩИНСКИ...». Іван Лещинський – донатор апостольського ряду (а скоріше цілого іконостасу) ймовірно походив з відомого на Волині графського роду Лещинських, представники якого протягом десятиліть були старостами м. Ковеля. Апостольський ряд, про який йдеться, за описом М. Теодоровича, спочатку знаходився у Ковельському повіті, у містечку Паридуби, яке у XVIII ст. належало родині Лещинських. [2, с. 58], (Іл. 2) Апостольський ряд з Дубечного привертає увагу ще й тим, що відоме ім'я його автора.

Мистецькій культурі взагалі була притаманна відсутність авторських підписів на творах іконопису. Та все ж перші авторські підписи на іконах та обрамленнях іконостасів в Україні датуються серединою XVI ст., побільшало їх у наступних XVII – XVIII ст. Авторські підписи українських іконах часто – це лише імена малярів, а от прізвища, соціальний статус та місцевість не вказані. Виявлені авторські підписи на іконах волинських майстрів відносяться до кінця XVII ст., і навіть для цієї пори вони – явище виняткове.

Але напис „V. 1750 DNIA. 6 CZERCZWATE APOSTOLY MALOWAL SLAWMICHALSKI. W.M. SZYNEM SWOIM TOMASZEM” на звороті ікони апостола Матвія (І-23) з апостольського ряду повідомляє дату його створення – 1750р. тавідкриває нам імена авторів – Слава Михальського та його сина Томаша. Імена Слава і Томаша Михальських були введені до наукового обігу у 1995р. [3, с. 49] Пізніше Л. Карпюк ідентифікувала „анонімного” „Волинського іконописця 1750 року”, введеного до наукового обігу О. Сидором, зі Славом Михальським. Пензлю цього маляра у збірці ВКМ належать шість ікон. Його твори також зберігаються у Музеї народної архітектури та побуту у Києві та у Музеї старожитньо-білоруської культури у Мінську. Творчість Слава Михальського співзвучна своєму часові, коли у мистецтві відбувалось посилення католицького впливу, але іконошанування залишалося традиційним. Слав Михальський – маляр польського походження, жив у Лукові (Матіїв), співпрацював в одному осередку з українськими майстрами і немало працював саме для церков. Маляр Слав Михальський був у Лукові бурмістром, а потім і війтом з 1742 по 1768 роки, тому у вже згаданому написі поіменував себе „війтом матіївським” – «W.M.» (Іл. 3)

Разом із своїм сином Томашем вони пропагували провінційне малярство латинського зразка на чималій території і були тривалий час досить активними та „плодовитими”.

Томаш Михальський продовжив сімейні малярські традиції. Його творчість стала своєрідним взірцем стильових особливостей, характерних для волинського іконопису середини XVIII ст., в якому органічно поєднувалися іконописні традиції України з тенденціями бароко й елементами західно-християнського живопису. Образи, створені Томашем Михальським, змістовні, виразні, ліричні. Більше десятка його ікон знаходяться у Державному музеї народної архітектури і побуту України, білоруські дослідники називають

ще декілька його ікон (відомо вже 6), що зберігаються зараз у Музеї старожитно-білоруської культури у Мінську. У колекції Музею волинської ікони також є роботи з підписом Томаша Михальського. Серед них – пророчий ряд іконостасу Михайлівської церкви с. Кримне з Старовижівщини. На звороті одного з картушів із зображенням старозавітних пророків Даниїла і Аввакума, який у складі пророчого ряду поповнив збірку ВКМ у січні 1986р. і зараз експонується у МБІ(І-198) зберігся напис: «1768 SZYMON.R: TOMASZ, MICHALSKI, MALOWAL». З нього стає зрозумілим, що над картушем у 1768 році працював Томаш Михальський у парі з Шимоном Руфачевичем, матієвським малярем, про якого пише В. Александрович. [4,с.26] Можливо, з Руфачевичем Михальський працював і у Дивині (Білорусь), бо про співпрацю з якимось маляром чи різьбярем стверджує білоруський дослідник О.Ярашевіч[5,с.59]

На жаль, на багатьох іконах донаторські (а, можливо і авторські) написи безповоротно втрачені у результаті осипів левкасу чи значних потертостей фарбового шару. Як бачимо, традиційно написи розміщували у нижній частині ікон, а нижній край найбільше страждав від стікання конденсату, обпалювання свічками або заплавлення воском. Але детальніші і глибші дослідження збережених донаторських написів на іконах, їх графічного оформлення з урахуванням кожного елемента, здатного нести атрибутивні ознаки, допомагають не тільки максимально точно датувати твори іконопису, але й об'єднувати їх за характером письма та почерком окремих авторів і цілих малярських артілей чи осередків, визначати територіальні координати їх виникнення тощо.

1. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. - Том ССХХІ. Праці філологічної секції. - Львів, 1990. - С. 210-360*

2. *Карпюк Л. До питання авторства творів «Волинського іконописця 1750 року» // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Матеріали VII міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 2000. – 109с.*

3. *Вигоднік А. Датовані і підписні ікони у збірці Волинського краєзнавчого музею // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Тези та матеріали II міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 1995. – 56с.*

4. *Александрович В. Малярі та різьбярі Лукова (Матієва) у XVIIIст. // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Матеріали XIV міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 2007. – 144с.*

5. *Ярашевіч А. Абрази Тамаша Михальського у Музеї старожитнобілоруської культури // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Матеріали VII міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 2000. – 109с.*

Світлана ВОЛОШИН (с. Смідин)

АФНАСІЙ ШИПРИКЕВИЧ. ДОЛЯ ЙОГО РОДИНИ

Священник Афанасій Шиприкевич належав до відомого роду Шиприкевичів, який відомий своєю боротьбою за Українську Автокефальну Православну Церкву не тільки в Україні, але і за її межами. Родина отця Афанасія може бути прикладом для наслідування для сучасних родин. Священник своє життя присвятив Богу і людям. Він зі своєю дружиною виростив і виховав двох дочок, життява доля яких може бути прикладом для сучасних сімей. Рід Шиприкевичів дав Україні цілу кагорту священників, які стали на захист своєї віри, церкви, переконань.

Народився в 1894 році в сім'ї парафіяльного священника о. Василя та Василини Шиприкевичів в селі Надчиці Млинівського району Рівненської області. Сім'я о. Василя була багатодітною. Крім Афанасія було ще п'ять сестер і брат Євлогій. Діти рано осиротіли. Батько помер від тифу, на який захворів, виконуючи свої обов'язки над хворими на тиф. Паніматка Василина померла невдовзі від журби за своїм чоловіком. Афанасія разом із сестрами та братом забрала найстарша сестра Ксенія, яка на той час вже була замужем за священником. Оточення, серед якого жив Афанасій, посприяло вибору його професії – він став священником. Царська влада допомогла йому і його сестрам отримати непогану освіту. Афанасій закінчив Житомирську духовну семінарію. Пізніше він одружився на дочці священника о. Сергія Сухозанета Аполінарії. Від свого тестя він одержав парафію в селі Сузьк Ківерцівського району. Потім він переїжджає в село Смідин Старовижівського району. Парафію в нашому селі він отримав від дядька о. Георгія Лобачевського. Богослужіння проводив у Свято-Воскресенському храмі. Проживав о. Афанасій у селі Смідин до 1944 року. Саме в цьому році фашистські окупанти спалили церкву і парафіяльний будинок. Тому священник змушений був переїхати до сусіднього села Зачернеччя в церковну хату. Парафія охоплювала на той час наступні села: Смідин, Зачернеччя, Черноплеси, Лісняки, Сьомаки, Вигнанка, Рудня і частина

Кукурік. В сім'ї отця Афанасія народилося дві доньки-Галина (1923 р.) і Єлизавета (1925 р.), яких він виховав справжніми патріотками. В післявоєнні роки радянська влада несла в масі ідеї атеїзму, переслідувала віруючих і священників. Але люди не переставали вірити в Бога-і вінчалися, і хоронили, і хрестили своїх дітей, зокрема ночами. Для хрещення, згадує внучка Марія, яка дитинство провела в селі Зачернеччя і була свідком багатьох подій, в церковній хаті була відведена окрема кімната. Батьки вночі приносили дітей щоб провести обряд хрещення. Отець Афанасій помер зранку 14 січня 1968 році, не встигнувши відслужити святу Літургію. В день похорону, згадує внучка Марія, було дуже холодно, дув сильний, пронизуючий до кісток, вітер. На дорозі – гололід. Сільським керівництвом була виділена машина для того, щоб відвезти покійника на цвинтар, та люди сказали, що на своїх плечах понесуть свого Батюшку в останню дорогу, не дивлячись на погану дорогу. Провести отця прийшли не тільки жителі села Зачернеччя, а й із сусідніх сіл.

Чому люди так любили свого священника? Напевно тому, що він також любив своїх прихожан, кожному намагався допомогти як словом, так і ділом. Про це свідчать спогади жителів села Смідин і Зачернеччя.

Отець Афанасій, здує Цалай Григорій, житель с. Смідин, був хорошою людиною, священником від Бога, який служив йому вірою і правдою Жив за законами Бога і людей, не зраджував своїм переконанням і вірі. До війни вони жили дуже заможнo, мали великий будинок (стояв на місці теперішнього учительського будинку), багато землі, мали наймитів, до яких ставились по-людськи, як до членів своєї родини. При церкві була школа, де вчителем був о. Афанасій. Він викладав Слово Боже. У 1956 році здійснював обряд вінчання мене і моєї дружини, з якою проживаю до сьогоднішнього дня.

Отець Афанасій, розповідає жителька с. Зачернеччя Мисюк Марія, переїхав до нас після того, як у Смідині було спалено німцями церкву. Жив він у церковній хаті біля храму, яка і зараз знаходиться там, тільки дещо реставрована. Церква у Зачернеччі була побудована приблизно в 1864 р., яка стоїть і до цих пір. В ній і правив о. Афанасій. Він був доброю і чуйною людиною. На своїх богослужіннях завжди старався кожного побачити і відчутти душевний стан. У своїх проповідях прославляв Слово Боже, благав вірити у кращі часи, закликав до любові один до одного, просив не втрачати віри в існування Божої волі, бо нічого не з'являється, не дається без віри у Бога. А щоб бути ближче до нього ми повинні молитися. Після Пасхи, на Проводи, священник обділяв своїх сусідів хлібом, ділився чим мав. Смерть отця була раптовою. Він помер на свято святого Василя, ідучи на служіння до храму. На похорони прийшли люди не тільки із нашого села, а й із сусідніх. Похоронений на нашому цвинтарі.

Отже, отця Афанасія любили і поважали його прихожани. Вони і зараз його пам'ятають і згадують добрими словами. Це означає, що життя прожито не даремно. Про те, що людина, на перший погляд непомітна, звичайна, прожила велике життя, свідчить життя її дітей. А дітьми священник повинен був гордитися. Він виростив і виховав справжніх патріоток, люблячих дочок нееньки України.

Єлизавета Шиприкевич народилась 9 вересня 1925 року в селі Смідин. Середню освіту здобула в польській гімназії в місті Ковель, яку не встигла закінчити через Велику Вітчизняну війну. Після війни в 1945 році поступила в Луцьке педогогічне училище, яке закінчила в 1947 році. Все життя вчителювала на Волині, спочатку вчителем початкових класів, а після здобуття вищої освіти у Львівському і Київському інститутах іноземних мов, викладала німецьку, а потім англійську мови. Вчителювала в селах Підгородне, Хворостів, Скиби Любомильського району, Доросині Рожищенського району. Своїм дітям намагалася прививати любов до своєї Батьківщини, повагу до минулого. У 1990 пішла на заслужений відпочинок. Довгий час проживала в селі Підгородне. Зараз мешкає у своєї дочки Марії у Львові. Хоча Єлизавета Афанасівна і розміняла вже дев'ятий десяток, та продовжує цікавитись життям своєї України, вболіває за її кращу долю та долю народу.

Доля старшої дочки Галини була трагічною. Вона народилась в 1923 році. Коли піросла, стала ученицею Луцької української гімназії, де навчалась вісім років. Мила й гарна дівчина сумлінно вчилася, була запальною, ініціативною, її любили всі. Зростала свідомою українкою. Мрії юної гімназистки обпалила війна. Боліло серце, коли бачила ворогів на рідній землі. У 1941-1944 роках на долю української молоді Волині виявив значний вплив крайовий провідник і командир УПА-Північ полковник Дмитро Клячківський („Охрім”, „Клим Савур”). Він, після призначення наприкінці 1941 року на посаду крайового провідника ОУН Північно-Західних Українських Земель, вибрав основним місцем осідку Ковель. З точки зору зв'язку Ковель був на той час ідеальним пунктом, оскільки мав залізничні сполучення зі Львовом, Варшавою, Берестям, Києвом, Рівним, Луцьком.

Передбачаючи великі події Д. Клячківський доручає місцевому осередку ОУН організувати медичну школу з підготовки фахівців- медиків середньої ланки- фельдшерів, сестер-санітарок і фармацевтів. Цю роботу здійснювали доктори Пирогов, Бачинський, Довгановський. До школи залучається молодь. Серед

них Галина Шиприкевич. Посилене навчання швидко проходить, молодь активно бере участь у політичному житті, часто відвідує невелику дерев'яну церкву, що у 1942 році належала до Української Автокефальної православної Церкви, відродженої на Волині. Тут настоятелем був отець Ігор Губа- колишній полковник Армії УНР.

На початку 1943 року дівчата успішно закінчують навчання і отримують призначення у теренову медичну сітку військового округу „Турів”. На той час Дм. Клячківський переніс свій осідок в інше місце, що було пов'язано з формуванням перших підрозділів УПА. Починаючи з літа 1943 року Волинь і, особливо Ковельщина, охоплюються полум'ям боротьби з німецькими окупантами та їх посібниками- польськими шовіністами.

Галя Шиприкевич, у зв'язку з великою кількістю поранених воїнів УПА, що поступили до польових шпиталів, часто відкликалися з теренової сітки для надання допомоги центральним лікувальним установам.

Наприкінці 1943 та на початку 1944 року, за рішенням центральних органів влади Москви і Києва ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, на територію Волині терміново скеровуються зі східних районів України і всієї Білорусі великі з'єднання червоних партизанів. Їх метою стала ліквідація українського повстанського руху. На Ковельщину прийшло з'єднання червоних партизан з північно-східних теренів Волині під командуванням генерала Олексія Федоровича Федорова, а з Житомирщини- під командуванням підполковника Степана Федоровича Малікова.

Особливо криваві події розгорнулися на Ковельщині в лютому і березні 1944 року, що зчинило трагічний вплив на долю багатьох тисяч українців. У березні недалеко від с. Лукова відбувся миттєвий бій боївки УПА з одним з батальйонів з'єднання генерала Федорова. Сили були не рівні. Бійці УПА змушені відступити. Один з них одержав серйозне поранення. По тереновій медичній сітці терміново викликається санітарка Олена Доміцька та фармацевт Галина Шиприкевич й лікар (прізвище, на жаль, не відоме). Відомо, що той за національністю єврей, втік з Варшавського гетто і добрався через Холмщину на Волинь.

Поранений воїн УПА знаходився на Паридубських хуторах між селами Луковим і Смідин. Медики не встигли ще добре забинтувати пораненого, як залунали постріли, на хутір увірвався один з підрозділів генерала Федорова. Вони відразу помітили пораненого й людей у білих халатах. З брудною лайкою підбігли червоні партизани до малої групи беззахисних. Пораненого упівця відразу убили, а лікаря, фармацевта і санітарку забрали з собою.

Замкнули їх у льох і почалися допити з тортурами. Вони тривала весь тиждень. Найменше дісталось лікарю, бо той не знав не лише російської, а й погано розумів українську, оскільки послуговувався рідною мовою та польською.

Зрозумівши, що він поінформований щодо повстанського руху дуже мало, червоні партизани його відразу вбили. Дівчат продовжували тортувати. Особливо дісталось Галині, оскільки червоні вважали, що вона мусить знати місце розташування керівника округу УПА.

Наступив трагічний день 25 березня 1944 року. Дівчата були повністю знесилені, і червоні зрозумівши, що нічого більше не доб'ються від них, зчинили над ними наругу і закололи багнетами. Щоб утаємничити свій злочин, вони вночі під свіжу могилу на кладовищі підкопали яму і кинули туди мертвих дівчат. Потім могилу закрили.

Невдовзі з'єднання генерала Федорова відступило, і люди, що потайки тої ночі спостерігали за діями червоних партизан, повідомили батьків дівчат. З великим болем батьки відкопали спотворені тіла і поховали за християнським звичаєм.

Пізніше у своїй книзі „Последняя зима” Федоров згадає цей випадок, цю самопожертву і непохитність волинянок. Читаємо:”Задержанные оказались не только «невестами» золоторотцев, но и активистками молодежного «провода» ОУН. Все они успели закончить какие-то курсы. Держались довольно смело, всячески подчеркивая свою «идейность»». Кого ж автор називає „золоторотцями”. Знаходимо в цій же книжці: „Золота рота”принадлежала к числу самых отборных подразделений УПА и была укомплектована по очень своеобразным признакам. В нее входила сотня отпетых бандитов одного года рождения(1921г.). При этом в ее состав включались только «пострадавшие» от Советской власти. Тих, кого автор називає бандитами, насправді є гордістю української нації. Ці хлопці та дівчата в нерівній боротьбі на два фронти- з одного боку з фашистськими загарбниками, а з друго- з більшовицькими окупантами, що несли сталінський терор- віддали своє молоде життя за незалежність України. Це були палкі патріоти, скромні, самовіддані люди. Не рахували вони себе героями, а „золотою ротою” називав їх генерал[3].

Отже, Афанасій Шиприкевич все своє життя присвятив Богу. Він жив для людей, навчаючи їх Божим заповідям. Виростив і виховав двох дочок, які своїм життям, життєвим прикладом показали справжній

патріотизм, любов до своєї Батьківщини. Життя і подвиг Галини може бути прикладом для сьогоднішньої молоді. Саме так ми повинні любити свою державу. Молоде покоління має знати своїх земляків, які загинули за волю України.

1. Теодорович І. Н. *Волинь в описаних городів, местечек и сел...-Почаев. 1903.*
2. *Історія міст і сіл УРСР. Волинська область.*
3. *Газета „Гомін” №32, грудень 1995 рік.*
4. *Газета „Сільські новини” №1-2 2007 рік.*
5. *Записано від Ваць Є.М. у с. Смідин.*
6. *Записано від Цалай Г.М. у с. Смідин.*
7. *Записано від Мисюк М.Г. у с. Зачернеччя.*
8. *Записано від Шиприкевич Є.А. у с. Підгороднє.*
9. *Записано від Шиприкевич М.А у м. Львові.*
10. *Рожко В. Відродження Української Православної Церкви на Волині 1917- 2006 роки, Луцьк, 2007, с.346.*
11. *Рожко В. Нарис історії Української Православної Церкви, Луцьк, 2001, с.322.*
12. *Кучерена М. Історія Волині: 1939-1941рр., Луцьк, 2006, с.454.*

Любов ГЕЙКО (с. Мильці)

МИЛЬЦІ – ПЕРЛИНА СТАРОВИЖІВЩИНИ

І. АНКЕТА.

Повна назва: село Мильці.

Перша писемна згадка: 1537 рік

Походження назви: назва походить від словосполучення «мила місцевість»

Місце знаходження, адміністративне підпорядкування: Соколищенська сільська рада Старовижівського району Волинської області

Село Мильці розташоване в північно-західній частині Волинської області, на відстані 25 км від районного центру Стара Вижівка, 112 км від обласного центру.

Тип населеного пункту - існуючий.

ІІ. ВСТУП.

*На широкому пагорбі в чистому полі
Пломеніє село в полум'янім полоні.
Ніби латка небес, синя річечка сяє.
Тут для мене Вкраїна себе починає.*

Мальовниче село на Поліссі. Навіть не позначене на карті, мало хто про нього чув, та відомим на всю Україну і за її межами, є монастир, біля якого сформувалось поселення.

Все село і монастир розкинулося на лівому березі річки Турії. Посередині села іде дорога, а маленькі хати розкинулись по ліву і праву сторони дороги.

Дзвіниця і куполи монастиря височіють і видніються не тільки на все село, але й далеко за його межами. Створюючи неповторний краєвид.

Цікавою і багатогранною є кожна сторінка нашого села. Є в історії легенди, не розвінчані міфи, а реальні факти і події. Є в селі видатні постаті, є просто люди, які не є видатними, але їх люблять і поважають за те, що вміють донести і показати молодому поколінню той рух минувшини, про який ми б ніколи не сказали.

Пройшовши всі випробування, ставши свідком багатьох історичних подій, піднялося село Мильці. Одні покоління змінюються іншими, а воно залишається, наше село – краплиночка на карті України.

Історія виникнення та заснування села Мильці сягає в сиву давнину і тісно переплетена з історією виникнення Милецького монастиря, можна сказати повністю від неї залежить.

І досі вабить і чарує око старовинна твердиня на березі річки Турії – ровесниця села, свідок його минулого і сьогодення. Ймовірно, Милецький монастир виникає не пізніше другої половини XV століття. Точний час виникнення невідомо. По народному переказі, заснований ченцями Вербківської обителі (околиці Ковеля, на р. Турії). При рибному лові вони часто допливали до тутешнього місця, що полюбили і назвали

«Милим». Від тихого і милого місця отримав назву не лише монастир, але й саме село (звідси «Мильці»). А перша згадка про утворення села датується 1537 роком.

Можна припустити, що незадовго до переселення вербської братії після пережитої трагедії (пожежа, причина якої нам невідома) у них було облаштоване місце для зупинки.

Найдавнішу документальну згадку про чернечий осідок маємо в записі князя Сангушка (ім'я не зазначене) про передачу ним своїх володінь дружині «Ганці», серед яких «monastyr S. Nikolaja Milcze». Дослідники вважають, що документ написано до 1463 і, вірогідно, йдеться про Сангушка Федьковича, князя на Ратно і Ковелі, який був одружений з княгинею Ганною, помер у 1454 році. Отже, у цьому році монастир уже існував.

Виходячи з цього, можна припустити, Милецький монастир, будучи князівським, міг бути заснованим незалежно від Вербського. Пізніше залишки вербської братії, переживши трагедію у власному монастирі і не маючи ні сил, ні коштів на його відбудову, просто переселилися до вже діючого Милецького монастиря.

III. ЗНАЧНІ ДЛЯ СЕЛА ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ

1. Село у вихорі суспільно-політичних подій

*Село моє, обшарпане вітрами,
З усіх боків розп'яте на хресті,
Ти, всім прощаси, наче дітям мама,
Хоча вони далеко не святі...*

У другій половині XV століття вперше згадується про поселення в Мильцях і це був монастир Святого Миколая. У 1532 році Милецький монастир згадується вже як існуючий. Це видно з монастирських актів, які свідчать, що Василь Сангушко Ковельський здійснив заміну своїх сіл селами, які належали даному монастирю. Це і підтверджує, що він уже існував і володів маєтками. За легендою, перебуваючи на полюванні біля монастиря в 1540 році, його вперше відвідав князь Федір Андрійович Сангушко, староста Володимирський і маршалок землі Волинської. Він боляче відреагував на вбогість монастиря, який знаходився серед заростей і боліт. Одночасно був дуже враженим подвигом милецьких ченців. Тому, зворушений до глибини, князь Федір у 1542 році розпочинає будівництво церкви в пам'ять святителя Миколая одночасно наділяючи монастир фундушми маєтку, які склалися з населених сіл з усіма їх землями, сінокосами і озерами. Ось чому князь Федір Андрійович Сангушко і вважається фундатором Милецького монастиря. В 1636 році, коли на Волині тривала жорстока боротьба між православними та уніатами, які вже відкрито зазіхали на Милецький монастир і його землі, Владислав Домінік, князь Острозький і Заславський, родич князів Сангушків, став на захист інтересів монастиря і щедро обдарував його. В наданій ним грамоті підтверджувалося, що села Ниці, Пісочне, Солов'ї, Комарове, Соколище, Шкроби, Підсинівка і містечко Мильці, з усіма їх землями, угіддями, доходами, заводами, будівлями і прибутками належать і надалі Милецькому монастирю. Вважаючи заповіт своїх предків священним, а церковне майно, принесене ними у власність монастирю, недоторканим, він своєю грамотою підтвердив всі попередні права і дарчі записи фундаторів монастиря – князів Сангушків – як особисто від себе, так і своїх синів Костянтина та Ісидора, князів Заславських.()

У березні 1637 року Милецький монастир відвідав Петро Могила і поставив настоятелем монастиря Йосифа Чаплиць-Шпаковського, возвівши його в сан архімандрита. Це засвідчує те, що Милецький монастир був вагомим не лише на теренах Волині, але й у всій Речі Посполитій. (4)

Та вже у другій половині XVII ст. обставини для монастиря змінилися на гірше. Благодійники і покровителі обителі, нащадки князів Сангушків, через підступництво єзуїтів, зрадили своїй прабатьківській вірі й прийняли католицизм. До 1707 року Милецький монастир був православним, а з цього року в ньому насильно запанувала унія. У 1713 році він був перейменований вищою церковною владою уніатів у Милецьке опатство. Католики називали свої багаті монастирі абатствами, а настоятелів абатами, по – місцевому – «опатами». Тепер уже настоятелі монастиря стали називатися не архімандритам, а опатами, що підносило їхнє становище серед інших уніатських монастирів. Саме в цей період відбулася важлива подія: один хресний хід ішов з монастиря (уніати), другий - навпроти (православні). Вперше така зустріч, на диво, пройшла мирно. Уніати, на радощах, що вже нібито пройшло примирення з православними, спорудили хрест-пам'ятник.

У 1839 році Милецький монастир був приєднаний до Православної Церкви. За штатним розписом 1842 року він був возведений у першокласний, і в ньому належало бути: настоятелю (архімандриту), наміснику-ієромонаху, восьми ієромонахам, чотирьом ієродияконам, трьом монахам, п'яти послушникам

і 24 служителям.

Станом на 1885 рік у колишньому власницькому містечку Ницівської волості Ковельського повіту Волинської губернії мешкало 89 осіб, налічувалось 17 дворових господарств, існували чоловічий православний монастир з 2 православними церквами, будинкова православна церква, каплиця та 3 постійних будинки, відбувалось 2 ярмарки в Мильцях (Онуфріївська - 12 червня, Дмитрівська - 26 жовтня). Загалом ярмарки мали незначний товарообіг і проходили протягом одного дня з періодичністю три-сім ярмарок на рік .(4)

В 1914 році тут було братії 42 чоловіки. Під час першої світової війни в 1915 році Село було окуповане, а монастир був евакуйований до міста Ізюм Харківської губернії. Тільки (за спогадами старожилів) залишилось декілька чоловік монастирської братії для охорони монастиря. Місцеве населення, скориставшись нагодою під час айстро-німецької окупації, самочинно засівали монастирські землі, вилловлювали рибу, розбирали монастирське майно.

В історії України відома Столипінська аграрна реформа. Не минула вона і нашого села. Панування поляків в нашому селі призводить до того, що населення не терпить польського гніту і переселяється на хутори, які були порозкидані по всій навколишній території. До цього часу збереглася їх назва:Макара, Мазурове, Тимошове, Фанасеве.

В 1939 році в селі встановлено радянську владу. За спогадами старожилів в селі це проходило святково. У першому монастирському корпусі влаштували бенкет, куди запросили жителів села. Ченців витіснили до одного корпусу, а в звільнених приміщеннях відкрили будинок для дітей-сиріт. З приходом радянської влади у селі було створено Сільську раду, головою обрано Боярчука Антона Івановича.

30 червня 1941 року , з початком Великої Вітчизняної війни село було окуповане німцями. Багато поневірянь зазнали селяни в роки окупації. Так у вересні 1943 року сталась велика трагедія. Дізнавшись, що вояки УПА мають в тут опорний пункт, німці підпалили село, загнавши жителів і мешканців монастиря в монастирський хлів. На цьому місці всім загиблим встановлено пам'ятник.()

В липні 1944 радянські війська прогнали німецьких окупантів за межі Волині. І хоча війна ще йшла село поступово почало відбудовуватись.(3)

28 жовтня 1947 року постановою Московського патріархату Милецький монастир було закрито, а на території засновано спеціальне сільськогосподарське училище. Воно проіснувало в Мильцях недовго, бо з 1 вересня 1948 року переведене до Старої Виживки, а на місці його організовано будинок-інтернат для інвалідів. Сталося це 19 березня 1948 року.

У 1948 році в селі засновано колективне господарство «Зоря», перейменоване пізніше в «Зоря комунізму» .

У 1976 році розпочалося будівництво нової школи. На той час в тут діє магазин, ФАП, школа.

Демократія в Україні привела до відродження храмів, монастирів. 17 серпня 1993 року в село приїхало два монахи. Цей час можна назвати «мирною війною», коли на одній території проживають два різні за складом угруповання:братія, що відбудовує монастир та адміністрація будинку-інтернату, що відстоює інтереси свого закладу.

Так 30 серпня 1995 року Волинська обласна державна адміністрація видала розпорядження про звільнення до 1 січні 1996 року 520 м житла і передачу на користь монастиря.

У 2007 році центральну дорогу села покрито асфальтним покриттям.

Причепурені оселі стоять нахилившись над дорогою. Ось воно – моє село - спокійне , задумливе, заклопотане тривогами й буднями своїх мешканців, посміхається до нас материнськими очима – моє рідне село Мильці. Всі історичні події торкалися його. Але позбавившись національного і соціального гніту село живе і розвивається .

2.Милецька духовна школа

Містечко Мильці вписало свою яскраву сторінку в історію нашої духовності не тільки діяльністю монастиря. Воно, починаючи з 1833 року, стає місцем, в якому литовський архієпископ Йосип Семашко заснував Духовне училище для дітей уніатського духовенства. Через рік, 12 липня архієпископ Йосип Семашко, перебуваючи в Жидичині, звернувся до Берестейського єпископа Антонія Зубка з проханням при Милецькому повітовому училищі заснувати й парафіяльне: “Для Милецького повітового училища, - писав уніатський владика Йосип, - необхідне і училище парафіяльне, для відповідного духовного приготування юнацтва, що поступає сюди без знань, необхідних вихованцям повітового училища. Я дав про це необхідні вказівки як настоятелю Милецького монастиря, так і доглядачу училища, а Вашому преосвященству доручено розпорядитись в правлінні семінарії про призначення в Мильці вчителів для

парафіяльного училища із вихованців, що скінчили курс наук в єпархіальній семінарії.”(5)

З ліквідацією царським урядом Руської уніатської церкви у нашому краї Милецьке Духовне училище з 1842 року стає основним початковим духовним закладом для дітей православного духовенства Луцького, Ковельського, Володимирського повітів.

Духовне училище було розташоване в семи монастирських одноповерхових будівлях. У двох мурованих розміщувались класи, в інших були: їдальня, лікарня, аптека, жили доглядачі, як тоді іменували вихователів. Щороку навчалось тут 140-160 учнів. З них 25 учнів перебували на утриманні Волинської єпархії, два учні – стипендіати: одна стипендія виділена православними чехами Волині, а друга - ім. А.М. Жижекевича – колишнього помічника доглядача училища. Ще 25 учнів користувались допомогою з боку духовенства в розмірі 45 руб. на рік, 88 учнів утримували родичі.(6)

Навчання в Милецькому початковому Духовному чотирикласному училищі відбувалось за загальною програмою для всіх Духовних училищ імперії. Поруч з Богословськими предметами вивчали арифметику, історію, географію, чистописання, грецьку, латинську, російську мови. Остання була засобом русифікації дітей місцевих українців і, як видно з класних журналів, давалась нелегко. Але й не дивно, бо нею хотіли замінити материнську мову, а, як відомо, мати в кожній дитини буває лише одна. Рідна мова прийшла в училище і перебувала тут в 1917-1920 рр.

Віддаленість містечка Мильці від головних доріг, побутові та ряд інших проблем гостро поставили перед волинським духовенством питання про нове приміщення для Милецького Духовного училища.

В пізнішому документі про це читаємо: “24 жовтня 1891 року духовенством Ковельського, Луцького, Володимирського повітів було куплено на свої власні кошти у м. Мацієві в графа Ксаверія Міончинського садибу з будинками, вишеназвана садиба і будинки дійсно є приватною власністю духовенства...”

З Милецької Духовної школи вийшли такі відомі волиняни, як митрополит Никанор (Абрамович) з с. Мизів, о. Ананій Теодорович, син дяка з с. Вербка, пізніше адміністратор УАПЦ в Австралії і Новій Зеландії, відомий пастор Євген Селецький, син священника з с. Кашівка того ж Ковельського повіту, пастирі В'ячеслав Радгальський, Борис Абрамович. На окрему увагу заслуговують четверо братів-випускників школи: Григорій, Олександр, Іван, Николі Шиприкевичі, діти з відомої священничої родини о. Федора Шиприкевича з с. Годомичі Луцького повіту. Найстарший Григорій Шиприкевич 1942 року був висвячений на єпископа Січеславського УАПЦ.(3)

Милецька Духовна школа вписала яскраві сторінки в історію нашої православної духовної освіти на Волині. Вона серед інших Духовних шкіл, що були на історичній Волині поруч з Крем'янецькою, давала високі початкові знання своїм учням, підготувала сотні вступників до Волинської Духовної семінарії, виховала багато високоморальних дітей.

IV. ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧІ ОБ'ЄКТИ

1. Свято- Миколаївський чоловічий монастир.

Милецький Свято-Миколаївський чоловічий монастир – пам'ятка архітектури та культури.

Перша письмова згадка про Милецький монастир датується 1522 роком і розповідає про те, що монастир є родинною обителлю князівського роду Сангушків. У 1532 році Милецький монастир згадується вже як існуючий. Це видно з монастирських актів, які свідчать, що Василь Сангушко Ковельський здійснив заміну своїх сіл селами, які належали даному монастирю.

До комплексу входять: Миколаївська церква (1542), дзвіниця (1901), дім настоятеля (XVIII ст.), келії (XVIII ст.).

Найбільшу цінність представляють Свято-Миколаївська церква і дзвіниця - перші і найбільш древні спорудження комплексу (1542 р.). В 1632р монастир став уніатським, потім в 1839 знову православним. Внаслідок переходів від одної конфесії до іншої монастир зазнав перебудов. Миколаївський храм постійно перероблявся, внаслідок чого втратив свій первісний вигляд. Так, наприклад, до того як храм став в 1839р православним він мав ганок у вигляді шестиколонний портик з фронтоном, на західному фасаді з'явився прикрашений тригліфами класицистичний фриз. Потім ганок розібрали. В XX ст. було знищено верх, готичні віконця зроблені прямокутними і взагалі з храму зробили.. їдальню та кухню, а сам монастир був притулком для літніх людей. Миколаївська церква різностильова. за деякими частинами спостерігається схильність до готичного стилю, це проявляється в у влаштуванні контрфорсів по осях арок, які утворюють хрещаті склепіння над навою, також форма аркового отвору, яким поєднувалася центральна апсида з навою.

Також деякі елементи Миколаївської церкви можна віднести до давньоруських традицій

домонгольського періоду - скромний зовнішній декор церкви, стіни по периметру були увінчані поребриком з цегли.

Північно-західний контрфорс відрізняється значною масивністю через те, що там сховані гвинтові сходи на хори та на склепіння храму. Незвичність в архітектурі церкви полягає в тому, що висота склепінь бічних і центральної нави однакова і мають майже однакову ширину, що надає церкві характер урочистого залу.

Дзвіниця монастиря побудована так, що її фасади орієнтовані на чотири сторони світу. Квадратна в плані будівля зараз має два яруси, при чому на початку ХХ ст. мала ще ярус.

Ансамбль Миколаївського монастиря доповнюють корпус келій з трапезною і теплою церквою, корпус настоятеля (все 18ст.). Тепла церква трапезна церква розміщена в середині корпусу і поділяє будівлю на дві майже рівні частини. Спочатку церква мала ім'я Св. Олександра Невського, зараз — Перетворення Господня.

З початку ХVІІІ ст. до 1832 р. на території монастиря побудовано кам'яний будинок настоятеля, нові келії, а в кінці ХІХ – на початку ХХст. перебудовано дзвіницю, келії з трапезної і церквою, лікарню, церковно-приходську школу.

рам побудований у візантійському стилі з притаманними даній місцевості особливостями, був мистецькою і архітектурною перлиною поліських зодчих.

2.Церква Св. Онуфрія Великого

У кілометрі на південь діє приписна до монастиря кам'яна цвинтарна церква Св. Онуфрія Великого (споруджена братією обителі в 1723 р. як каплиця, у ХVІІІ ст. капітально відремонтована; у ХІХ ст. апсида і центральна частина покрівлі увінчані відповідно двома дерев'яними банями).

Безперечно, що Свято-Онуфріївська церква зазнала великих руйнувань під час війни. Тому настоятелю храму та церковній раді довелось докласти багато зусиль, щоб відремонтувати її. (2)

Легенди походження назви села Мильці

Більше шести століть височіє на березі Турії Свято-Миколаївський монастир, який в старовинних документах вперше згадується в 1463 році.

Цікава історія монастиря овіяна народними легендами. Одна із них розповідає, що після великої пожежі, причина якої нам невідома, але дехто із краєзнавців припускає, що це був набіг кримських татар; братія Вербського монастиря, що поблизу м. Ковеля, переселяється на облюбоване раніше ними місце і тут засновує нову обитель. Народна легенда говорить, що братія Вербського монастиря, ловлячи рибу, неодноразово спускалася човнами вниз по річці Турії. Це місце було для них не тільки знайоме, але й миле своєю навколишньою природою, яка зачаровувала багатьох. Від тихого і милого місця отримав назву не лише монастир, але й поселення, яке пізніше тут виникло.

За іншою легендою, назва Мильці походить від того, що здавна на річці Турії, поблизу монастиря, були водяні млини, слов'янською «мельници», скорочено – «мельци», які з часом дали назву монастирю.

1. *Архієпископ Варфоломій. Мілецький Свято-Миколаївський монастир. - Рівне.2003.С. 11-12.*

2. *Архієпископ Варфоломій. Мілецький Свято-Миколаївський монастир. - Рівне.2003.С. 69.*

3. *Архієпископ Варфоломій. Рідна церква. - Рівне, 2002. С.102.*

4. *Інтернет-ресурси.*

5. *Пуцко В. Ікона святого Миколая Мілецького. Записи наукового товариства імені Шевченка. - т.236. – Львів,11998.С. 381.*

6. *Рожко В. Духовні православні заклади Волині Х-ХХ ст..- Луцьк. Медія. 2002. С.102.*

Любов ГЛІНІЮК (сmt. Стара Вижівка)

«У ВСЯКОГО СВОЯ ДОЛЯ І СВІЙ ШЛЯХ ШИРОКИЙ...»

Так говорив вічний наш Кобзар – Тарас Шевченко. Одна людина проживе «як у Христа за пазухою», а інша за все своє життя звідає стільки поневірянь, що просто дивуєшся: «І як вона все це витримала?»



*Зліва направо: Глинюк Ростислав Павлович,
Ліщук Любов Павлівна, Хлапук Надія
Павлівна.*



*Хлапук Ігнатій Климович з дружиною
Надією, сином Іваном (зліва від Хлопука І.
К.), та його однополчанином.*



*Глинюк Оксентій Павлович з сином і своєю
другою дружиною.*



*Хлапук Ігнатій Климович з
дружиною Надією.*



*Глинюк Уліта Терентіївна,
мама Надії Павлівни.*

Життєвий шлях Хлапука Ігнатія Климовича розпочався в селі Чевель, тепер Старовижівського району, далекого ще 1892 року. Жили так як і всі, багато працювали, але небагато з цього мали. Одружили батьки Гната рано, ще в 18 років, на миловидній дівчині-односельчанці Ганні. І потекло життя своєю стежиною. Як і належить, знайшлися в них дітки. Всього було четверо: Матвій, Іван (чомусь його звали Джан), Павлина (Паша) і Михайло.

Діти є, але статки невеликі. І тоді Гнат вирішує разом з братом Максимом їхати на заробітки в Америку. Що й зробили.

Як там жилося-працювалося – ніхто й не знає, але повернулись обоє вже з грішми. Син Матвій був одружений на дівчині Олі, донька Паша також вийшла заміж. А господар почав шукати кращу землю. Так він придбав маєток в селі Доросині Рожищенського району. Розхазяйнувався, адже земля там хороша, родюча. Та не так сталося, як гадалось. Прийшли совети – господарі всіх і всього, забрали господаря в Луцьку тюрму. За що? А за те, що вмів обробляти землю, ще й іншим людям давав заробити біля себе. Господарство «розкуркулили», та ще й дружину Ганну з синами Іваном і Михайлом погнали в Сибір.

Почалась Велика Вітчизняна війна. Німці швидко завойовували наші землі. Тим часом радянські війська відступали. Постало питання: «Що ж робити з в'язнями – «ворогами народу»? А вивести і розстріляти!!!

Один Бог знає, як все це пережили прості, робочі люди. Хто був кмітливіший, або й просто кому повезло, той впадо до пострілу, на та під трупи. Кати поспішали, бо ж німці «наступали на п'яти», тому то й вижили багато хто із в'язнів. Довго вони не наважувались вилізти із ями і тільки під покровом ночі швиденько почали тікати.

Повернувся Ігнатій Хлопук назад в село Доросині до своєї землі, відроджувати господарство, працювати біля землі. Господарство було вщент зруйноване – але ж була земля! От Ігнатій Климович сяк-так відродив господарку і почав хазяйнувати вже при німцях. Самому було важко справлятися, тому він наймав людей із ближніх сіл. Прийшли до нього працювати і сестри Глинюки – Анастасія і Любов. Надія (так звали Анастасію – це її друге ім'я, до якого всі звикли) була дівчиною доброю і працелюбною. Вона дуже вміла і любила куховарити. Можливо саме цим і полонила серце, самотнього на той час, чоловіка.

У ці страшні воєнні роки долі людей були ненадійні, а життя - нелегке. Сини Ігната Хлопука були на війні, від дружини ніяких звісток. Та й у родині Павла Макаровича (1890 – 1945) та Улити Терентіївни (1883 – 1978) Глинюків було дев'ятеро дітей: шість синів і три доньки. Жили вони бідненько, хоча їсти мали що, бо не лінувалися працювати. Брати Надії – Оксентій, Борис, Сергій були на фронті. А брат Микола будував аеродром у селі Заліссі Рожищенського району. Під час бомбардування там загинуло 48 чоловік, в тому числі і Микола. З фронту повернувся лише Оксентій, правда був поранений. Він одружився ще до війни, народився син Степан (проживав у селі Маяки, Луцького району).

Так і жили – раділи кожному світлому дню, а ще Перемозі, яка на кінець прийшла у 1945 році. Син Матвій повернувся з війни поранений, забрав свою сім'ю з села Чевель Старовижівського району і переїхав до батька на господарство.

Знову прийшли совети і тоді вже добродій Гнат не ждав милості від них. Забрав Надію і поїхав у місто Рожище на проживання. Жили на квартирі у полячки, обоє влаштувались на роботу. Надія від польки перейняла багато нових рецептів приготування їжі, які згодом їй добре знадобилися.

Аж ось і приїхала з Сибіру дружина Гната – Ганна. Звичайно, Надія прийняла її, але слово було за чоловіком. І Гнат своє слово сказав: «Я тебе не проганяю, але жити буду з Надеєю». Ганна вирішує їхати жити до сина Матвія і невістки Ольги в село Доросині. Там вона прожила до глибокої старості з дітьми і онуками.

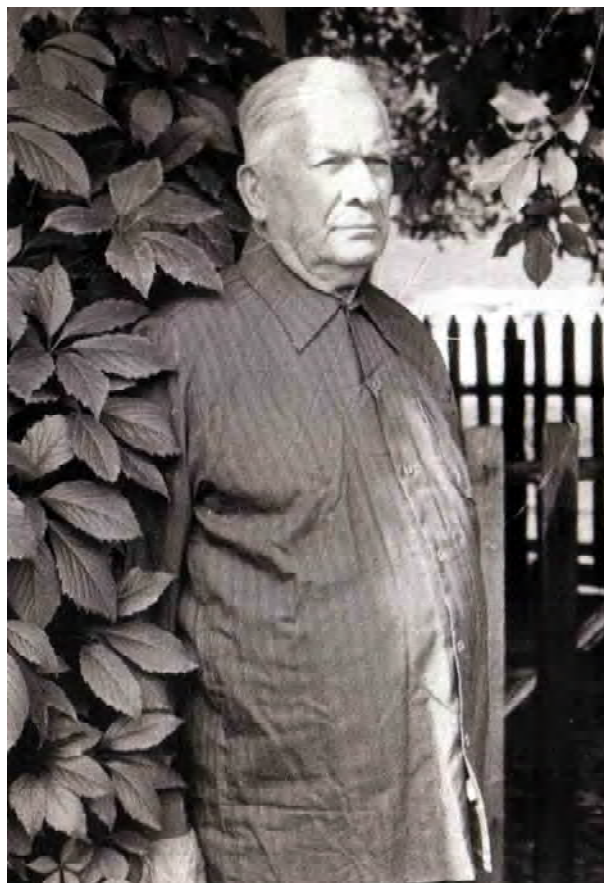
Все життя на квартирі жити не будеш, тому то і вирішують Хлапуки їхати на свою малу батьківщину в село Чевель і будувати там будинок. Кругом Чевеля гарні багаті ліси – є з чого будувати, що і зробили. Ось і на хуторі Осова збудували дім. Проте роботи в селі, як такої не було. А тут селище Стара Виживка, яке розташоване поряд, стало райцентром. В 1951 році непосидючий Ігнат Климович вирішує знову переїжджати. Свою хатину із Чевеля перевозить в центр селища. Працює в будівельній організації, освоїв за життя всі будівельні професії. Надія була кухарем у дитячому садку.

Обоє щиро і віддано все життя вірили в Бога, молилися за себе, своїх рідних і близьких. Не забували всіх, хто звертався за допомогою, а таких було чимало. І всім щирою молитвою і добрим словом допомагали у життєвих негараздах.

Надіїні сестра Люба та брат Ростислав з сім'ями, за порадою Ігнатія Климовича, збудували родинні



Надія Павлівна.



Ігнатій Климов.

«гнізда» в Старій Вижівці, про що ніколи не жалкували. Та й на сьогодні хата великого господаря не стоїть пустою. Там живе сім'я племінника Надії.

І. Любов Глинюк записала зі спогадів Глинюка Ростислава Павловича.

Наталія ГУРСЬКА, Наталія ЗІНЧУК (с.Кримне)

БІБЛІОТЕКА

*На перехресті сірих буднів,
Мов крила лелека
Розпахнула навстіж двері
Сільська бібліотека.*

*Полиці красуються книгами,
Де глянець, де проза життя
Чекають романи з інтригами,
Газети, листи-каяття.*

*М'які килимові доріжки...
Поверх всіх одвічних турбот
Душа доторкається книжки
Й випикує мудрість в блокнот.*

*Щасливий, хто серцем світ бачить
Для вічного виділить мить
Потрібне, важливе, найкраще
Гортайте, читайте, любіть!*

Бібліотека й книга завжди були в пошані на теренах нашої держави. Вони були і залишаються дзеркалом і пам'яттю народу, духовними скарбницями людства. Бібліотека, крім того, прихисток серед життєвих негараздів, турбот, популярний і загальнодоступний. Історія будь-якої бібліотеки цікава тим, що в ній тісно переплітаються історія країни і долі тих людей, які в ній працювали.

Не стала виключенням і бібліотека-філія села Кримне. Розвиваючись разом з поколінням своїх користувачів, вона пройшла шлях від ідеологічного закладу до інформаційного центру, стала культурно-просвітницькою, дозвілевою установою, візитівкою нашого села.

1946 рік. Саме від цієї дати веде свій історичний відлік бібліотека-філія с. Кримне. На даний час вона знаходиться в приміщенні будинку культури на другому поверсі. А сам будинок культури розташований на березі мальовничого озера, яке наші прародичі любовно назвали «Домашнє», від чого воно здається ще більш близьким, рідним і невід'ємним від долі й історії села та його мешканців.

Відновленням бібліотеки в повоєнний час займався Ариванок Каленик Пантелеймонович, уродженець села Кримне, який і був першим бібліотекарем, а бібліотека знаходилась в приміщенні старого клубу. Працював він на цій посаді два роки, а в 1948 році його забрали в армію.

У 1948 році на посаду бібліотекаря було призначено Павлович Степаниду Панасівну.

У 1954 році на роботу в Кримно було направлено сім'ю Добишів із Нової Вижви. Чоловік працював завклубом, а дружина – бібліотекарем.

19 листопада 1956 року, тимчасово, на посаду бібліотекаря було призначено Бондар Альбіну Іванівну (1936 р.-20013р.). У 1958 році деякий час вона ще працювала в с. Рокиті і в с. Мокре бібліотекарем. А вже з 1 лютого 1961 року Альбіну Іванівну було призначено завідуючою бібліотекою с. Кримне, і пропрацювала вона на бібліотечній ниві до 1995 року. Саме в цей період бібліотечна справа на селі досягла успіхів. В 1965 році бібліотеці с. Кримно було присвоєно звання культурно-освітньої установи відмінної роботи. В 1975 році Бондар Альбіну Іванівну було занесено в Книгу Пошани Старовижівського району. За сумлінну працю Альбіна Іванівна неодноразово нагороджувалась подяками, дипломами і грамотами.

У 1986 році було побудовано нове приміщення Будинку культури, куди згодом і перейшла бібліотека. Бібліотека займає дві кімнати площею 25 кв.м., приміщення просторе.

У червні 1993 року на посаду бібліотекаря було призначено Зінчук Наталію Іванівну, яка має спеціальну бібліотечну освіту і працює по сьогоднішній час.

Бібліотека є осередком творчості і культури. Крокуючи в ногу з часом, впроваджуються новітні форми і методи роботи, щоб забезпечити високий рівень організації виховного процесу для особистісного становлення кожного. Хочеться зазначити, що форми роботи різні, але мета їх – єдина: протиставляти хибним «цінностям» справжні зразки художньої культури.

Кримненська сільська рада постійно виділяє кошти для зміцнення матеріально-технічної бази сільської книгозбірні. Про це свідчить здійснений у 2011 році капітальний ремонт. Був проведений монтаж електропроводки, замінено люстри, а також встановлено сучасні двері. В дитячому залі бібліотеки замінено вікна на енергозберігаючі. На даний момент в бібліотеці користуємося пічним опаленням, а в перспективі – монтаж опалення під котел на тверде паливо.

В 2012 році бібліотека-філія с. Кримне стала однією з переможниць у конкурсі програми «Бібліоміст» під назвою «Організація нових бібліотечних послуг з використанням вільного доступу до Інтернету». Завдяки програмі, бібліотека отримала 2 сучасних комп'ютери, оснащених веб-камерами, навушниками з мікрофоном, багатофункціональний пристрій, ліцензоване програмне забезпечення корпорації Майкрософт, пристрій Wi-Fi, комплект обладнання для створення локальної мережі. В бібліотеці презентуються нові послуги: користування персональним комп'ютером, доступ до інформаційних ресурсів, скайп-спілкування, здійснення онлайн-замовлення, доставка електронних документів, користування соціальними мережами.

На даний час бібліотека обслуговує 820 користувачів. Книжковий фонд нараховує понад 8 тисяч примірників книг, до послуг користувачів – 10 назв примірників сучасних періодичних видань. Хоча бібліотека переживає не найкращі часи, але з кожним роком надходить все більше нових дитячих періодичних видань, таких як: «Газета kota Копейкіна», журнали «Котя», «Світ дитини», «Умійко»; для підлітків і молоді - журнали «Сто талантів», православний журнал «Отрок». В рік бібліотеку відвідує 5700

користувачів. Поповнюється фонд бібліотеки за рахунок централізованого комплектування, передплати на періодичні видання, подарованих спонсорами. Вагомий внесок для поповнення книжкового фонду зробив Степан Петрович Івахів, народний депутат України. Кримненська сільська бібліотека обслуговує також людей хворих та з особливими потребами. На дому обслуговуються користувачі, які не мають змоги самостійно прийти в бібліотеку.

Особлива увага звертається на комплектування літератури, необхідної в навчальному процесі. В бібліотеці є великий вибір видань для дітей молодшого шкільного віку: казки, легенди, перекази, оповідання різноманітної тематики. Також наймолодші користувачі мають можливість побавитися м'якими іграшками у дитячому ігровому куточку. Крім м'яких іграшок, для затишку і комфортності, естетично оформлено стенди, з яких на відвідувачів дивляться казкові герої. Озеро з лебедями в стилі "орігамі" відтворює неповторну красу поліського краю.

В бібліотеці панує творчість і культура, впроваджуються, крім традиційних, нові форми роботи: брейн-ринги, інтелектуально-розважальні ігри, конкурси ерудитів. Значна увага приділяється розвитку творчих здібностей обдарованих дітей, їх всебічному культурно-освітньому, духовному розвитку. Діти постійно беруть активну участь у різних конкурсах, які проводяться. Таких як: обласний літературний конкурс «Думи і мрії», «Казку складаю сам», Всеукраїнський конкурс "Найкращий читач України".

Робота Кримненської сільської бібліотеки спрямована на формування позитивного іміджу книгозбірні. Різними формами і методами роботи задовольняються читацькі інтереси, значна увага приділяється вихованню у підростаючого покоління України поваги до культури, історії, звичаїв українського народу.

Бібліотека працює згідно річних та місячних планів роботи.

Довідково-бібліографічний апарат бібліотеки представлений алфавітним каталогом, СКС, КК, тематичною картотекою для дітей. Вони систематично поповнюються новими описами матеріалів з періодичних видань, збірників та довідників. Картотека назв періодичних видань відображає всі наявні в бібліотеці газети та журнали.

З метою покращення інформаційної функції бібліотеки, розгорнуто ряд книжкових виставок, тематичних полицок. Організуються вони з урахуванням вікових особливостей читачів. Для дітей молодшого шкільного віку в бібліотеці розгорнуті яскраві, художньо оформлені книжкові виставки «Казка – вигадка, та в ній користь ти знайти зумій», «Всі хвилини вільні в нашій домі спільні», «Йдуть по черзі крок за кроком, всі чотири пори року».

В бібліотеці ведеться системна інформаційно-пошукова робота з краєзнавства. Розгорнуто краєзнавчу книжкову виставку «Волинь... Земля, овіяна легендами сивої давнини», яка насичена численними інформаційними даними про Волинь, район, село та доповнена інформаційними матеріалами, зібраними в теці «Історія села Кримне», "Легенди рідного краю", "Народні звичаї, свята та обряди". Постійно діюча полицка "Бібліотека. Влада. Інформація." надає населенню інформацію про хід роботи органів місцевого самоврядування та районних установ, тобто робляться всі намагання, щоб сільська бібліотека стала сучасним інформаційним центром місцевої громади.

Активною формою спілкування читачів та популяризації літератури є діяльність клубів за інтересами. При бібліотеці для дітей працює клуб за інтересами «Дитячі радощі», члени якого - учні 3-5 класів. Клуб має свій статут, девіз, визначені основні завдання, щорічний план роботи. Чотири рази на рік проводяться засідання клубу. Використовуються різні форми роботи: дитячі ранки, вікторини, тематичні вечори, екологічні хвилини, народознавчі години. На заняттях клубу діти виготовляють різноманітні вироби з паперу і пластиліну, квіткові композиції з сухих трав і квітів, саморобки, які пропонуються в журналі "Малюємо", також проводиться робота з реставрації книг і журналів.

У 2010 році між бібліотеками-філіями районної ЦБС проводився конкурс на кращу книжкову виставку. Бібліотека організувала презентацію книжкової виставки «Сльози твої, Україно» і зайняла друге місце.

З метою поширення кращого досвіду, запровадження інноваційних форм роботи, розширення і зміцнення зв'язків з установами, громадськими організаціями у 2011 році в бібліотеці було проведено бібліовізит «Вчимося у колег».

Бібліотека-філія працює в тісній взаємодії зі школою, будинком культури, сільською радою, бере активну участь у відзначенні державних свят. Спільно проводять змістовну просвітницьку та культурно-дозвілеву діяльність. Вона спрямована на розширення знань юних користувачів про історичне минуле краю, її культуру, на популяризацію матеріалів про рідний край, історію села. Було організовано народознавчий куточок «Бабусина скриня», виставка рушників, виставка вишитих картин.

Особлива увага звертається на організацію дозвілля дітей під час літніх канікул. Так, під час відпочинку дітей в пришкільному таборі бібліотека спільно з БК і школою організовує цикл заходів.

Особливо популярні серед учнів інтелектуальні ігри. Вони дають змогу найбільш активізувати пізнавальні можливості юних читачів бібліотеки. З великим інтересом вони беруть участь у конкурсах, турнірах ерудитів, літературних вікторинах, карооке. Цьогоріч на “ура” пройшов захід “Зустріч веселих і творчих завдань”, де визначали найдотепнішу, найвеселішу, найкмітливішу, найфантастичнішу команду, адже завдання на конкурсі були смішними і розважальними. Так само схвально пройшло і карооке, під час якого вибирали найкращого співака табору.

У 2013 році бібліотека-філія с.Кримне брала участь у обласному огляді-конкурсі сільських бібліотек, і здобула перемогу в номінації «Краща організація роботи із соціально незахищеними верствами населення», за що була нагороджена дипломом Волинської обласної організації профспілки працівників культури України, дипломом управління культури Волинської ОДА та цінним подарунком.

Основні завдання і напрямки роботи бібліотеки на сучасному етапі спрямовуються на виховання в читачів інформаційної культури, любові та бережливого ставлення до книги, культури читання. Бібліотека - це сховище колективного людського досвіду, який накопичувався тисячоліттями. І наше завдання - зберегти і примножити, передати нащадкам це світило мудрості.

Бібліотека пройшла шлях разом з багатьма поколіннями жителів села, допомагаючи їм стати кваліфікованими спеціалістами, або яскравими творчими особистостями. Позаду 69 років роботи з читачами, а попереду... «Якщо хочеш дізнатись про майбутнє, поглянь у минуле», - каже народна мудрість. Що ж, історія свідчить: часи змінюються, бібліотека залишається.

1. Кичиліук В.І. *Кримне: на скрижалях історії: історико-краєзнавчі нариси.* – Луцьк: «Надстир'я», 2012. – 280 с.

2. *Із розповідей жителів с.Кримне:*

- *Бирилюк Віра Єлизарівна 1935 р.н*

- *Бондар Денис Васильович - 1928 р.н.*

- *Бондар Наталія Семенівна.*

Василь ДЕНИСЮК (Луцьк, Стара Вижва)

**НАСЕЛЕННЯ МІСТЕЧКА ВИЖВА ТА СУСІДНІХ СІЛ СТАРА ВИЖВА,
БРІДКИ, РУДКА, ЧЕВЕЛЬ, МЕЛЬНИКИ В СЕРЕДИНІ ХІХ ст.
(за люстрацією помістя в 1850-1858 рр.)**

Дослідження проблеми становища селян у ХІХ ст. на Правобережжі протягом тривалого періоду мало тенденційний характер через нав'язаний пріоритет використання науковцями класово-формаційного підходу у вивченні усіх сфер історії. У дослідженнях після 1991 р. соціальний аспект цього питання і надалі залишився найпопулярнішим у наукових розробках. Проте збільшилась варіативність застосованих методів дослідження. За останні 25 років це питання досліджували О. Крижановська [9; 10], К. Мацузато [11], В. Орлика [12] та ін.

Станом на середину ХІХ ст. містечко Нова Вижва разом із селами Стара Вижва, Брідки, Рудка, Чевель, Мельники перебували у державній власності і становили разом один ключ – об'єднання для кращої господарської організації кількох населених пунктів навколо фільварку.

Виділяючи тенденції у зміні становища державних селян на Волині в кінці ХVІІІ – середині ХІХ ст., варто відмітити, що загалом після приєднання регіону до Російської імперії воно погіршилося, зокрема через посилення соціального тиску та поширення на теренах Правобережжя загальноросійських норм права, які дозволяли поміщикам засилати непокірних селян до Сибіру або віддавати їх в солдати [3, 17]. Цим можна частково пояснити загострення соціальних протиріч у досліджуваній час [4, 11–12].

Характерними були зловживання з боку польських поміщиків та маєткової адміністрації, що доходило до відкритих знущань, побиття, часом зі смертельними наслідками. Типовим явищем для першої половини ХІХ ст. було покарання селян поміщиком та управителями для того, щоб вони «не розгулялися» [17, 182]. Фізичні покарання та утиски стали темою для багатьох творів тогочасної української, польської, російської літератури [15, 157]. Таке становище селян описували і сучасники [14, 8].

Крім того, селяни практично ніколи не жалілися на економічні визиски, оскільки не були обізнані з

законодавством, яке регулювало їхні повинності та права. Багато правопорушень розкривалося під час ревізій та люстрацій.

У 1849–1858 рр. відбулася одна з таких люстрацій державного маєтку у містечку Вишва. Частиною цього маєтку були села Стара Вишва, Брідки, Рудка, Чевель, Мельники. Перевірку проводив люстратор 3-го округу Волинської губернії Згорський. Його переписка з губернським люстратором Шумовим дає підстави стверджувати про чисельні зловживання з боку орендатора помістя, а також незнання селян своїх прав та невміння боротися за них. Зокрема, Шумов відмітив, що селяни обкладені платежем за пасовища, хоча користування ними повинно було бути безплатним.

Низка документів з цієї справи дають уявлення про соціальну структуру населення містечка та навколишніх сіл, а також певні особливості економічного характеру. За випискою з люстраційного проекту губернського люстратора Шумова від 28 вересня 1858 р., в маєтку (разом з селами) було 216 селянських господарств: 114 – тяглих, 85 – напівтяглих (або піших), 1 – городників, 1 – бобилів (829 чоловіків та 800 жінок (разом 1629 повнолітніх людей)); а також 2 господарства однодворців (1 – городників, 1 – бобилів (2 чоловіки і 2 жінки)); 13 господарств відставних солдат (5 чоловіків, 8 жінок). Окремо вказано за міщан-християн – 205 тяглих господарств (457 чоловіків та 485 жінок (разом 942 людини), міщан-євреїв – 24 городника (79 чоловіків, 106 жінок (разом 185 людей)) [6, арк. 203-203 зв.]. Загалом в 1858 р. в містечку Вишва та згаданих селах жило 1629 селян обох статей, однодворців – 4, відставних солдат – 13, міщан християнської общини – 942, іудейської – 185; разом – 2773 людини.



Можна припустити, що населення містечка Вишва становило близько 1142 людини (942 міщанина християнської общини, 185 – іудейської), а сіл Стара Вишва, Брідки, Рудка, Чевель, Мельники – разом близько 1630 людей.

Відмітимо, що до маєтку було приписано 114 тяглих господарств. До тяглих господарств відносили ті селянські господарства, що, крім інших повинностей, відробляли панщину зі своєю тягловою худобою. За дослідженням К. Мацузато, після введення інвентарних правил у 1848 р. повинності зменшилися відповідно до зниження розряду господарства. Так, повинності тяглих господарств практично не змінилися, а піших – тих господарств, що не мали тяглової худоби – зменшилася приблизно на 15%. Це впливало на

становище селянських господарств значною мірою, оскільки до цього вигідніше було мати більші земельні наділи (тягли господарства). Після введення інвентарної реформи чим вищим був розряд господарства, тим більше повинностей повинен був відробляти селянин у розрахунок на десятину землі. У зв'язку з цим, після 1848 р. значно збільшилася кількість піших господарств (здебільшого за рахунок переведення господарства з розряду тяглого у піше). В основному, це задовольняло поміщиків, оскільки означало звільнення частини селянської землі і передання її поміщику [11, 80–86]. Проте маєток Вижва належав державі, а не поміщику. Очевидно, ця обставина багато в чому визначила відсутність тиску з боку власника на селян. У результаті, як бачимо, піших господарств у Виживському помісті було тільки 85, а тяглих – 114 [6, арк. 203-203 зв.].

З іншої сторони, важливою була певна залежність аж до 40-х років XIX ст. фільварку від тяглих господарств, які давали плуги і робочу худобу для оранки поміщицької землі. Власники маєтків були зацікавлені у тому, щоб кількість тяглих (заможних) селян завжди була достатньою для сільськогосподарських робіт [11, 66].



Тому велика частка тяглих господарств у помісті є досить специфічним явищем і свідчить про заможність селян або/та наявність певних привілеїв у них. Разом з тим, варто відмітити, що це було вираженням певної закономірності, бо взагалі селяни у державних маєтках мали переважно більший достаток, а прибутковість господарства була вищою. Представники російської адміністрації теж писали про те, що в державних помістях землеробство було ефективнішим, ніж в приватних [2, 78].

Про наявність привілеїв виживчан підтверджує один з епізодів у виступі міщан Каменя-Каширського в 1836-1837 рр. Бунтівники спробували позбутися зверхності графа Красицького, що володів Каменем-Каширським, з допомогою легального, як вони думали, способу і написали прохання у трьох екземплярах, один з яких був адресований імператору. Підсумовуючи своє прохання, лідери міщан просили імператора позбавити міщан Каменя-Каширського утисків графа Красицького та перевести їх в статус державних селян, як це було зроблено з мешканцями сусідніх Ратна, Вижви, Міхновки Ковельського повіту [5, арк. 184–185]. У цьому випадку становище міщан Вижви бачилося каменешаширцям рівнем свободи, за який варто було би боротися.

Про привілеї згадував також люстратор Шумов. Зокрема, ним були дописані слова «за привілеями» у тій частині, що стосувалася оподаткування міщан-християн, приписаних до маєтку. Загалом же, селяни сплачували 1328 рублів оброку (за 2900 десятин землі), однодворці – 0,68 руб., міщани-євреї – 9,36 руб., міщани-християни – 22,35 руб. (написано «по привілеям»), хоча при цьому вони користувалися більшою площею землі, ніж селяни – 3365 десятин). Крім того, на території помістя функціонувало шість корчем та шинків, які сплачували 448 рублів. Загалом маєток давав 2295 рублів 83 коп. податків у казну на рік [6, арк. 204-205].

Таким чином, у середньому на одного селянина-чоловіка припадало приблизно 3,47 десятин орної

землі, на одне селянське господарство – 13,4 десятини. Для порівняння, середній земельний наділ на ревізку душу в маєтках Волині становив 2,85 десятини, тобто загалом волинські селяни не мали навіть 5-десятинного наділу, що вважався мінімальною нормою земельного забезпечення. Селянин міг прогодувати свою сім'ю тільки з півволочного (10-десятинного) наділу, а для жителів Полісся і цього було замало [9, 11]. Отже, становище виживського селянина було дещо кращим від середньостатистичної характеристики селянського господарства у маєтку Волині. Разом з тим, умови господарювання міщан узагалі мали окремі привілеї. У середньому на одне міщанське господарство припадало 13,5 десятини. Крім того, можна припустити, що вказаний показник у міщан-християн був дещо більшим, а в міщан-іудеїв – набагато меншим, оскільки представники першої категорії становили 205 тяглих господарств, а другої – 24 городника. При цьому міщани сплачували символічний оброк за користування цими ділянками (в середньому 0,9 коп. за десятину; для порівняння селяни платили 45,8 коп. за десятину).

Інвентарна реформа закріплювала так звану «польську панщину» (оподаткування велося за «дворами», а не ревізськими «душами» – т. зв. «російська панщина») [9, 44-50]. Це сприяло тому, що селяни неохоче ділили свої господарства. У Виживському помісті середньостатистичне селянське господарство включало майже по 4 повнолітніх чоловіка та жінки. Цей показник був приблизно таким же в господарствах міщан-іудеїв та набагато меншим – міщан-християн. Останнє могло бути пов'язаним з відсутністю оподаткування міщан-християн за цим принципом.

Табл. 1. Середньостатистична кількість чоловіків та жінок в одному господарстві у Виживському ключі залежно від соціально-правового статусу.

Вид господарства у Виживському маєтку	Кількість повнолітніх в одному господарстві, в середньому	
	Чоловіків	Жінок
Селянське господарство	3,87	3,75
Господарство міщан-християн	2,23	2,37
Господарство міщан-іудеїв	3,29	4,42

Окремо зауважимо про горілчану проблему. Вона становила серйозну проблему в розвитку регіону. Винокурництво давало великі прибутки. У 1848 р. на Волині нараховувалося 6 745 пітейних закладів. Пияцтво було неодмінною частиною усіх важливих подій у сільському житті: від народження дитини до закріплення торгівельної угоди [9, 112–115]. Цю проблему можна пояснити надзвичайно важким соціальним становищем селянства. Один зі священників казав про пияцтво серед селян так: «Мужик п'є не через розкіш, а за труд чи з горя» [13, 62].

Більша частина поміщиків губернії планували роботу господарства на основі перегонки великої частини врожаю на спиртне для подальшого продажу її селянам. Це, хоча і давало великі прибутки, негативно впливало на економічну стабільність помість [2, 78]. Поміщики намагалися заохотити селян до корчми навіть з навколишніх сіл, щоб мати якомога більші доходи. Пияцтво поглинало значну частину коштів селян. Цьому сприяла і політика уряду, що допускала виробництво та продаж горілки євреями. Крім того, на вироблення горілки йшла значна частина врожаю картоплі [16, 308–311], яка у 20–30-х роках XIX ст. широко вводилася як місцева сільськогосподарська культура.

Усього на Волині у 40-х роках XIX ст. нараховувалося близько 1 453 тис. селян [1, 69] та близько 95 тис. міщан [7, 33]. Отже, загалом по Волині одна корчма чи шинок приходився на 230 селян та міщан. У Виживському маєтку цей показник був удвічі меншим: на одну корчму припадало 462 селянина та міщанина, що може свідчити про нижчий рівень вживання алкоголю, ніж загалом по губернії.

Отже, становище населення Виживського маєтку було неоднорідним. Міщани як християнської, так і іудейської общини мали певні привілеї. Вони сплачували символічний оброк за користування приблизно такими ж наділами, що й селянські господарства. Їхні господарства були заможнішими за селянські, а сім'ї як одиниці оподаткування – дещо меншими. Разом з тим, селяни навколишніх сіл, хоча й перебували в гірших у порівнянні з міщанами умовах, були досить заможними у порівнянні зі селянами приватних володінь поміщиків.

1. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор: польська шляхта між царизмом та українськими масами. 1831–1863 / Даніель Бовуа; пер. з фр. З. Борисюк. – К.: ІНТЕЛ, 1996. – 416 с.

2. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по высочайшему повелению при 1-ом отделении Департамента Генерального Штаба. Т. X. Ч. 3. Волынская губерния / сост. Фритче. – СПб. : Типография Департамента Генерального Штаба, 1850. – 231 с.
3. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти XIX – першої половини XX століття: етносоціальний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02. «Всесвітня історія» / Гудь Богдан Васильович ; Нац. акад. наук України ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; Ін-т народознавства НАН України. – Львів, 2008. – 34 с.
4. Денисюк В. Волинський селянин проти польського шляхтича: соціальна природа конфлікту у Луцькому повіті в 1795–1860 рр. / Василь Денисюк // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. – Вип. 20. – С. 10–13.
5. Держархів Волинської обл. – Ф. 363 Ковельський повітовий земський суд та Ковельський повітовий суд. 1797–1872 рр. – оп. 1. – Спр. 414. Справа по звинуваченню вотчинних міщан Камінь-Каширська в непокорі графу Владиславу Красицькому, в нападі на його будинок і здійсненні супротиву земській поліції, 1837–1840 рр., 235 арк.
6. Держархів Житомирської обл. – Ф. 58 Волинська палата державного майна. м. Житомир Волинської губернії. 1840–1866 рр. – оп. 1. – Спр. 85. Справа про проведення люстрації державного маєтку Вишви Ковельського повіту, 1849–1862 рр., 241 арк.
7. Кеппен П. Девятая ревизия. Исследования о числе жителей в России в 1851 году / Пётр Кеппен. – СПб. : Типография Императорской Академии наук, 1857. – 298 с.
8. Крижановська О. Поміщицькі селяни Правобережної України у 30–50 х роках XIX ст. (умови життя, суспільно-політичний світогляд, соціальний темперамент) / Оксана Крижановська ; НАН України ; Ін-т історії України. – К. : Ін.-т історії України, 2008. – 186 с.
9. Крижановська О. Соціальні настрої та уявлення селян Правобережної України у 20–50-х роках XIX ст. / Оксана Крижановська // Укр. іст. журн. – 2007. – № 2. – С. 130–142.
10. Левицький В. Церковне землеволодіння на Правобережній Україні кінця XVIII – першої половини XIX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01. «Історія України» / Левицький Віталій Орестович ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2006. – 26 с.
11. Мацузато К. Трансформація деревни на Правобережній Україні накануне освобождения крестьян и роль инвентарных правил / Кимитака Мацузато // Соц. трансформація и межэтн. отношения на Правобережній Україні: XIX – начало XX вв. : сб. ст. / науч. ред. Кимитака Мацузато. – М. : РОССПЭН, 2005. – С. 61–88.
12. Орлик В. Державні селяни в податковій політиці Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст. / Василь Орлик // Укр. іст. журн. – 2007. – № 1. – С. 94–104.
13. Украинская деревня второй четверти нынешнего столетия (по воспоминаниям из детства) (продолжение) // Киев. старина. – 1882. – Окт. – Т. 3. – С. 39–65.
14. Dunin-Karwicki J. Wspomnienia Wołyniaka / Józef Dunin-Karwicki. – Lwów : Nakładem księgarni Gubrynowicza & Schmidta, 1897. – 339 s.
15. Inglot M. Postać chłopca-inteligenta w polskiej, rosyjskiej i ukraińskiej literaturze 1 połowie XIX wieku / Mieczysław Inglot // Dzieje Lubelszczyzny. T. VI. Między Wschodem a Zachodem. Część II. Piśmiennictwo pogranicza / pod red. R. Łuźnego i S. Nieznanowskiego. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1991. – S. 139–160.
16. Mencil T. Wieś pańszczyźniana w Królestwie Polskim w połowie XIX wieku / Tadeusz Mencil. – Lublin : Wydawnictwo Lubelskie, 1988. – 363 s.
17. Polska w latach 1795–1864. Wybór tekstów źródłowych do nauczania historii / wybór i opracowanie Izabella Rusinowa. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1986. – 290 s.

Олександр ДЕМ'ЯНЮК (Луцьк)

ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ: СТЕЖКАМИ МИНУЛОГО

Старовижівський район розташований у північно-західній частині Волинської області. Межує з Ратнівським районом на півночі, Камінь-Каширським – на сході, Ковельським – на південному-сході, Турійським – на півдні, Любомльським і Шацьким районами на заході [1, 4]. Вперше район як адміністративна одиниця був утворений у січні 1940 р. із центром у с. Седлище і отримав назву Седлищенський. 7 червня 1946 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР його перейменовано в Старовижівський район з центром у смт. Стара Виживка [2]. У грудні 1962 р. район було ліквідовано через укрупнення, а 8 грудня 1966 р. Указом Президії Верховної Ради відновлено Старовижівський район.

Історія Старовижівщини має давню історію. На території сучасного Старовижівського району існували поселення за часів бронзової доби, про що свідчать результати розкопок. Про минувшину району розповідають експозиції краєзнавчого музею, де зберігається цінний матеріал з історії, культури та

археології поліського краю. Найстарішими, за відомими нині джерелами, в районі є села Стара Гута та Яревище, перші писемні згадки про які датуються відповідно 1141 і 1287 рр.

Важливі сторінки минулого Старовижівського краю дозволяють краще пізнати історії сакральних будівель – нині існуючих та знищених владою і часом. Спробуємо коротенько окреслити загальну панораму культових споруд на території Старовижівського району.

Найбільш знаним, без перебільшення, на території району є Свято-Миколаївський чоловічий монастир в с. Мильці. До складу комплексу монастиря входять Миколаївська церква (1542 р.), келії з трапезною, літня церква, дзвіниця, будинок настоятеля (початок XIII ст.), приміщення колишньої лікарні і церковнопарафіяльна школа [3, 178]. Майже цілком збереглася південна огорожа з в'їздними воротами і частина західної.

За народними переказами, Милецький монастир був заснований монахами Вербського монастиря, що поблизу м. Ковеля. За іншою легендою – назва монастиря Мильці походить від того, що в давнину на цьому місці, на річці Турії, недалеко від обителі, були водяні млини, слов'янською – «мельніци», скорочено – «мельци», які з часом і дали назву монастирю. Ще одну версію походження назви місцевості подає волинський дослідник-архівіст В. Рожко, вказуючи, що назва поселення і монастиря виводиться від слова «мила» місцевість. Ченці з сусіднього Свято-Троїцького монастиря у Вербці, які часто тут рибалили, були зачаровані красою цієї місцини, тому назвали її «милою» [6, 105].

Перша письмова згадка про Милецький монастир датується 1522 р. і розповідає про те, що монастир є родинною обителлю князівського роду Сангушків. У 1532 р. Милецький монастир згадується вже як діючий. Це підтверджено монастирськими актами, за якими Василь Сангушко Ковельський здійснив заміну своїх сіл селами, які належали цьому монастирю. Однак початково тут оселилися монахи, збудувавши невелику дерев'яну церкву-капличку і такі ж монастирські будівлі.

За легендою, перебуваючи на полюванні біля монастиря у 1540 р., його вперше відвідав князь Федір Сангушко – староста Володимирський і маршалок землі Волинської. Він боляче відреагував на вбогість монастиря, розташованого серед заростей і боліт. Одночасно був дуже враженим подвигом милецьких ченців. Тому князь Федір у 1539–1542 рр. вибудував тут кам'яну церкву і освятив її в пам'ять Святителя Миколи Чудотворця, одночасно надав монастирю у вічне користування шість сіл з усіма угіддями – землями, лісами, городами, сінокосами, підтвердивши це дарувальною грамотою від 23 травня 1542 р. [4, 112]. Від того часу князь Федір Сангушко вважається першим фундатором Милецького монастиря. Потомки князя Федора – Роман, Андрій, Василь Сангушки продовжували піклуватися про святиню, наділяли її землями, грішми, церковними речами, зокрема богословськими книгами, іконами, чашами [6, 106]. Наприкінці XVI ст. князя справу Ф. Сангушка продовжили князі Олександр Пронський і Януш Сангушко-Заславський, ставши жертводавцями монастиря.

Найбільшу художню цінність має Свято-Миколаївська церква – найдревніша будова комплексу (1542 р.). Її зведено на місці ще древнішої дерев'яної споруди. Храм побудований у візантійському стилі з притаманними даній місцевості особливостями, був мистецькою і архітектурною перлиною поліських зодчих.

Свято-Миколаївська церква хрестовокупольна, чотиристовпна, тринавна, з висунутими на схід об'ємами апсиди та бокових приділів [8, 107]. За характером мурування, зовнішнім декором, наявністю контрфорсів та оборонного ярусу храм має чіткі ознаки романо-готичного стилю, притаманного для теренів Правобережної України цієї доби.

В оздобленні храму помітні ренесансні риси. Так, в екстер'єрі це проявилось у створенні ілюзії об'ємності, що досягається завдяки чергуванню синього та червоного кольорів, в інтер'єрі – у розписах, зроблених у синіх, червоних, білих, жовтих і зелени барвах [4, 113].

Тут перебувала чудотворна ікона Святого Миколая, яку подарували йому князі Сангушки. Однак у 1915 р., після входження Волинського Полісся до зони бойових дій, ікону разом із іншими церковними цінностями було вивезено в Свято-Покровський чоловічий монастир (м. Харків).

Миколаївська церква була парафіальною для жителів навколишніх сіл: Мильці, Неці, Солов'ї, Комарів, Підсинівки, Соколище, Шкроби. Тричі на рік: 22 травня (перенесення мощів Святого Чудотворця Миколая), 25 червня (день пам'яті преподобного Онуфрія), 19 серпня (свято Преображення Господнього) до святині прибували тисячі прочан з навколишніх сіл Полісся, Волині й Холмщини.

Новітню незалежність України Миколаївська церква зустріла у значно пошкодженому вигляді. У 50–60 рр. XX ст. було розібрано купол, а саме приміщення пристосоване під господарські потреби.

Ще одна святиня Милецького монастиря – церква преподобного Онуфрія розташована на місцевому кладовищі, що за півтора кілометра від головної обителі. Храм цей побудував архімандрит Свято-

Миколаївського монастиря Руської унійно-православної церкви Флоріан Шашкевич, приблизно у 1723 р. [6, 107]. Ця церква кам'яна

Дзвіниця Свято-Миколаївського монастиря перебудована у 1901 р. цегляна, квадратна в плані, двохярусна. Обрамлений вхід, фасади декоровані фризом з квадратними нішами і зубцями, викладеними цеглою [8, 107].

Від початку XVIII ст. до 1832 р. на території монастиря побудовано кам'яний будинок настоятеля, нові келії, а наприкінці XIX – на початку XX ст. перебудовано дзвіницю, келії з трапезною і церквою, лікарню, церковнопарафіяльну школу.

Так, будинок ігумена перебудований з раніше спорудженої будівлі. Цегляний, оштукатурений, двоповерховий (попередньо був одноповерховий), з підвалом. Прямокутний в плані, з двома боковими ризалітами на південному фасаді. Планування має секційне і коридорне з двостороннім поміщенням кімнат. У кількох приміщеннях залишилися колишні пів циркулярні склепіння [8, 107].

Келії монастиря дотичні до південного фасаду Миколаївської церкви. Побудовані на старому фундаменті давніх келій. Наприкінці XIX ст. будівля перебудовувалася зі зміною зовнішнього декору. Келії прямокутні в плані, двоповерхові. Внутрішнє планування – коридорне з одностороннім розміщенням кімнат. У центральній частині розміщено теплу трапезну церкву, яка розділяє приміщення келій на дві половини. Західний фасад її декорований у псевдо руському стилі [8, 107].

Сьогодні комплекс Миколаївського монастиря (1542 р. – XIX ст.): Миколаївська церква (1542 р.), Онуфрійська церква (1723 р.), будинок ігумена (початок XVIII ст.), корпус келій з теплою трапезною церквою (кінець XVIII ст.), дзвіниця (1901 р.) внесено до Державного реєстру національного культурного надбання (пам'ятки містобудування і архітектури України) [5, 56].

Одним із головних факторів, який сприяв побудові православного храму в с. Буцин, став приїзд імператора Миколи I на Волинь у 1842 р., а відтак його розпорядження про початок церковного будівництва у зв'язку з недостатньою кількістю в регіоні православних будівель. У 1861 р. було розпочато зведення церкви в с. Буцин. 22 жовтня 1864 р. в день Свято-Казанської ікони Божої Матері митрополит Варшавський Діонісій освятив храм.

Будувалася церква всім селом з місцевого матеріалу. Місце під споруду вибрано вдало: храм видно з усіх сторін села. Його було збудовано на місці старого кладовища, де з 1806 р. діяла сільська каплиця, що мала 42 десятини 1141 сажнів землі. Стіни храму були складені з грубих соснових брусів, які кріпились без жодного цвяха. Після завершення храм був схожий на корабель, що, за православним звичаєм, символізує плавання через мирське життя до Царства Божого [9, 155–156]. Він мав кам'яний фундамент, дзвіницю.

Свято-Казанська церква володіла 1 десятиною та 150 сажнями землі, малоприсадної для хліборобства. На початку XX ст. у розпорядженні церкви Казанської ікони Пресвятої Богородиці перебувало 64 десятини та 994 сажні землі [10, 224].

У 1872 р. на пожертвування царської сім'ї, всіх вірних Православної церкви була збудована церковнопарафіяльна школа. На кошти прихожан біля церкви були збудовані дім для паламаря і просфорні. У 1927 р. православні с. Буцин отримали статус окремої самостійної парафії.

Свято-Іоанно-Богословська церква с. Галина Воля вперше згадується в «Клірових відомостях за 1797 рік». Церковна земля розподілялася: сіножаті на 24 косаря, орна в двох місцях на 42 дні, садибна та городньої на 3 дні. Біля церкви був плебанальний дім в двох хатинах, разом із паламарнею, збудований з соснового дерева, одна стодола, в кутках збудовані інші церковні будівлі.

У 1816 р. у Свято-Іоанно-Богословській церкві з'явився дяк і новий священик. Згідно з новим переліком володінь, вона мала землі: садибної і городньої 1701 квадратних сажнів, левадної 191 сажень, орної посередньої 6 десятин 114 сажнів, незручної 12 десятин 2096 сажнів, сінокісної посередньої 3 десятини 464 сажнів, поганої 2 десятини 1591 сажень, чагарників 255 сажнів і зовсім непридатної 2259 сажнів.

У 1961 р., під час розпаду антирелігійної кампанії, в Галиній Волі сільську святиню було зруйновано. Ця наруга була вчинена в той час, коли більшість мешканців села перебувала на роботі в полі. Руйнували церкву за допомогою трактора. Незважаючи на те, що храм був дерев'яний, зробити це виявилось нелегко – у руйнівників тричі обривався сталевий трос. Церковні книги, начиння та святі ікони були вивезені вантажівкою до с. Стара Вишва й передані до Преображенської церкви [16, 175–176].

За достовірною інформацією церква в с. Дубечне заснована у XVI ст. На жаль храм пішов під воду, адже був там, де тепер о. Міщане [11, 149]. У 1762 р. в Дубечному побудовано дерев'яну церкву греко-католицького обряду, яку в 1900 р. продано в с. Поступель сусіднього району.

Через два роки засобами святого Синоду збудовано новий храм, який зберігається й донині. Церкву привезли готову, в селі її лише склали. Освячено Свято-Покровський храм 14 жовтня 1902 р. Він був збудований не шатровим способом, характерним для цього регіону, а за грецькою архітектурною традицією. Він відзначається вишуканістю форм і водночас простотою конструкційного вирішення, при якому всі зовнішні форми відповідають внутрішньому простору [3, 179]. Нова церква мала у своєму розпорядженні 3 десятини присадибної землі, 75 десятин орної землі, 27 десятин сіножатей, 11 десятин чагарників і боліт. До парафії в Дубечному приписані мешканці сіл Рокита і Лютка. Для настоятеля церкви в 1905 р. стараннями парафіян збудовано будинок на сім кімнат, стодолу та хліви, для псаломщика у 1907 р. – помешкання на три кімнати та стодолу [12, 154].

До 1861 р. у с. Кримне була старенька церква Святого Архистратига Михайла, збудована у червні 1756 р. Про це свідчить напис, зроблений на самій церкві, що зберігся до теперішнього часу. З переказів старожилів відомо, що ця церква спочатку розміщувалась на пагорбі біля о. Домашнє. Поряд було сільське кладовище і хата священика.

За переказами, на місці теперішньої нової Свято-Михайлівської церкви колись розміщувався панський двір. У 1861 р., після скасування кріпосного права і панщини, панський двір згорів. Згодом селяни викупили це місце і заклали фундамент нової церкви, щоб була у центрі села [14, 197]. На цьому місці у 1861 р. споруджена Свято-Михайлівська церква за «казенний» рахунок згідно розпорядження Міністерства державного майна. Перше богослужіння в новому храмі проведене в 1864 р. Храм був освячений на свято Михайла (21 листопада).

Богослужіння в церкві Святого Архистратига Михайла майже припинилось. Служили там лише тричі на рік: на Великодню суботу, Провідну неділю, на свято Покладання Риз (15 липня). В 1885 р. з ініціативи священика о. Платона Рафальського ця стара церква була перенесена на нове кладовище. Причиною цьому стало те, що жителі приписного до Кримненської парафії с. Новосілки хотіли забрати цю стару церкву собі. Не бажаючи поділу парафії, о. П. Рафальський документально в церковних документах засвідчує її появу як новозбудовану Церкву Покладання Риз Пресвятої Богородиці [14, 197–198].

У середині 30-х рр. ХХ ст. село відвідав протоієрей М. Тучемський, якого вразила набожність селян та завзятість до хліборобської праці [13, 36]. За часів радянської влади Свято-Михайлівська церква продовжувала богослужіння.

Свято-Симеонівська церква в с. Любохини збудована у 1867 р. Вона є пам'яткою архітектури місцевого значення. Дерев'яна, значна за розмірами, характерної для Полісся архітектури.

Напередодні Першої світової війни акт перевірки стану православних церков засвідчив, що Свято-Симеонівський храм просторий, але скромно прикрашений. При ньому діяла церковнопарафіяльна школа. Парафія складалася з 4153 осіб. До Любохинської парафії були приписані мешканці сіл Смоляри і Бутмер. Причт церкви складався зі священика, псаломщика і просфорні [15, 145].

Церква Архангела Михайла в с. Секунь є пам'яткою культури і архітектури місцевого значення, побудована у 1542–1588 рр. Існувала до середини ХІХ ст. Храм перебував в аварійному стані. Тому у 1893 р. давню церкву перенесли на нове кладовище і освятили на честь преподобного Іова Почаївського. Сюди забрали різний церковний інвентар, церковний архів та давній образ Богородиці.

Ця церква згадувалася ще у 1840 р. професором Іванішевим, адже тут був знайдений давній образ «Святителя Миколая» візантійського письма [17, 213]. Саме з цією церквою пов'язана і малярська творчість Т. Шевченка. Питання про перебування Шевченка на Волині залишалося тривалий час дискусійним. Але знайдений запис в інвентарній прицерковній книзі с. Секунь, як і зібрані вченими спогади-перекази очевидців, є досить переконливими аргументами.

Свято-Преображенська церква в смт. Стара Вижівка збудована у 1869 р. Будівля храму дерев'яна, на кам'яному фундаменті. Вікна декоровані трикутними мандриками. Дах двохскатний, завершений куполом [8, 107]. До церковної парафії в ті часи належали, крім Старої Вижівки, ще й Нова Вижва, Галина Воля, Брідки, частина Борзової. При церкві існувала церковнопарафіяльна школа.

Рідкістю є церковна дзвіниця, побудована за особливим типом побудови в ХІХ ст., що не часто зустрічалось на Волині. Розташована вона на північний захід від церкви. Дерев'яна, триярусна (четверики), покрита пірамідальною стріхою. Зменшувальні щоярусно об'єми четвериків оповиті піддашшям. Нижній ярус рублений, верхні – каркасні. Спочатку вони мали відкриту аркаду [8, 107]. Дзвони дзвіниці скликали прихожан у свята і під час пожеж. В останньому випадку дзвонили у спеціальний дзвін, який називали «гвалтовним». У роки Першої світової війни парафіяни на чолі зі старостою темної ночі зняли дзвони, перевезли їх на кладовище, де опустили у заздалегідь викопані ями. Однак невдовзі церковний староста

Паримончук разом з дяком продали шість церковних дзвонів за бочку рому австро-угорським окупантам.

Архітектурний ансамбль церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Ревель, що є класичним зразком подібних дерев'яних побудов на Волині у XIX ст., є пам'яткою історії та культури місцевого значення. В храмі зберігаються ікони, які обновились в оселях жителів села: ікона Святого Миколая-Чудотворця, дві ікони «Чудесне з'явлення Божої Матері на горі Почаївській» ікона «Богородиця Мати-Милуюча». У 1937 р. місцеву церкву відвідав архієпископ Волинський і Кременецький владика Олексій [3, 180].

Свято-Вознесенська церква в с. Яревище була побудована у 1865 р. [13, 32] за наказом імператора за гроші з державної казни на місці зруйнованої монастирської церкви XV ст. Церква була дерев'яною, побудованою на кам'яному фундаменті, мала дзвіницю. По штату при церкві були священник та псаломщик, які отримували платню. Напередодні Першої світової війни у володінні Свято-Вознесенської церкви перебувало 255 десятин землі. Парафія мала загальнонародну двокласну школу.

У 1962 р. церква за наказом влади була закрита і перетворена на місце збереження люпину та зерна. 24 січня 1989 р. богослужіння в церкві відновлені. Окрасою церкви є стара дзвіниця з гарними дзвонами та пам'ятник з каменю у вигляді обрізаного дерева на честь померлої доньки одного з перших священників.

Таким чином, можемо констатувати, що територія Старовижівського району насичена пам'ятками сакральної архітектури. Українська держава визнала їх духовним підґрунтям для місцевого населення та культурним надбанням українського народу. Тому до Державного реєстру національного культурного надбання по Волинській області (пам'ятки містобудування і архітектури України) внесено 8 пам'яток, до Державного реєстру нерухомих пам'яток Волинської області (пам'ятки містобудування і архітектури місцевого значення) – 12 пам'яток. Зведену таблицю пам'яток Старовижівщини наведено нижче:

Пам'ятки містобудування і архітектури України

Районний центр/район	Церкви, комплекси	Дзвіниці	Монастирі, їх споруди	Цивільні об'єкти	Госп. споруди
сmt. Стара Виживка	1	1			
Старовижівський р-н	3	1	1	1	

Пам'ятки містобудування і архітектури місцевого значення

Районний центр/район	Церкви, комплекси	Дзвіниці	Монастирі, їх споруди	Цивільні об'єкти	Госп. споруди
Старовижівський р-н	10	2			



Пам'ятки містобудування і архітектури України	Пам'ятки містобудування і архітектури місцевого значення
1. Преображенська церква, смт. Стара Виживка 2. Дзв. Преображенської церкви, смт. Стара Виживка 3. Комплекс Миколаївського монастиря, с. Мильці 4. Миколаївський собор, с. Мильці 5. Дзвіниця, с. Мильці 6. Будинок ігумена, с. Мильці 7. Корпус келій з трапезною церквою, с. Мильці 8. Онуфрївська церква, с. Мильці	9. Казано-Богородична церква, с. Буцин 10. Покровська церква, с. Дубечне 11. Ризоположенська церква, с. Кримне 12. Михайлівська церква, с. Кримне 13. Симеонівська церква, с. Любохини 14. Михайлівська церква, с. Секунь 15. Іовленська церква, с. Секунь 16. Церква Параскеви П'ятниці, с. Сереховичі 17. Троїцька церква, с. Чевель 18. Дзвіниця Троїцької церкви, с. Чевель 19. Вознесенська церква, с. Яревище 20. Дзвіниця Вознесенської церкви, с. Яревище

1. Атлас Волинської області / Гол. ред. кол. Н.В. Бурчак. – М. : Держгеодезія, 1991. – 42 с.

2. Відомості про Старовижівський район [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stvzhivka.org.ua/?page_id=30.

3. Павлов В.В. Старовижівщина – поліський край. Історико-краєзнавчий нарис / В.В. Павлов. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 192 с.

4. Ковальчук Є. До історико-культурної спадщини Милецького Свято-Миколаївського монастиря на Волині / Євгенія Ковальчук // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Вип. 21: М-ли ХХІ Волинської обл. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. (сmt. Стара Виживка – с. Сереховичі, 17 листопада 2006 р.)*. – Луцьк : МП «Пульс», 2006. – С. 112–114.

5. Державний реєстр національного культурного надбання: (пам'ятки містобудування і архітектури України) // *Пам'ятки України: історія і культура*. – 1999. – № 2–3. – С. 27–63.

6. Рожко В.Є. Православні святині історичної Волині. Іст.-краєзн. нарис / В.Є. Рожко. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 560 с.

7. Село Буцин – храм Казанської ікони Божої Матері [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volyn-orthodox.org/index.php?articleID=152>.

8. Памятники градостроительства и архитектуры УССР : в 4-х т. / За ред. Н.Л. Жарикова. – К. : Будівельник, 1985. – Т. 2. – 437 с.

9. Карпук М. Історія Свято-Казанської церкви с. Буцин / Майя Карпук // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині: Наук. зб.: Вип. 40: М-ли ХІ Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. (сmt. Стара Виживка, 20 грудня 2011 р.)*. – Луцьк : «Волиньполіграф», 2011. – С. 155–159.

10. Зек Б. 150 років від часу спорудження Казанського-Богородичної церкви у с. Буцин, тепер Старовижівського району (1864) / Богдан Зек // *Календар знаменних і пам'ятних дат на 2014 рік*. – Луцьк : Твердиня, 2013. – С. 224–225.

11. Радчук Н. Історія села Дубечне / Надія Радчук, Катерина Кузьмич // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Вип. 21: М-ли ХХІ Волинської обл. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. (сmt. Стара Виживка – с. Сереховичі, 17 листопада 2006 р.)*. – Луцьк : МП «Пульс», 2006. – С. 147–150.

12. Савчук Л. З історії села Дубечне / Лариса Савчук // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Вип. 21: М-ли ХХІ Волинської обл. наук.-практ. іст.-краєзн. конф. (сmt. Стара Виживка – с. Сереховичі, 17 листопада 2006 р.)*. – Луцьк : МП «Пульс», 2006. – С. 150–156.

13. Тучемський М. По глухих закутках Волинського Полісся: Проповіді. Дорожні нотатки / Михайл Тучемський. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 162 с.

14. Кичилюк В. Кримне: стежками минулого / Володимир Кичилюк // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині: Наук. зб.: Вип. 40: М-ли ХІ Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. (сmt. Стара Виживка, 20 грудня 2011 р.)*. – Луцьк : «Волиньполіграф», 2011. – С. 185–206.

15. Бірюліна О. 600 років від часу першої писемної згадки про с. Любохини, тепер Старовижівського району (1410) / Олена Бірюліна // *Календар знаменних і пам'ятних дат на 2010 рік*. – Луцьк : Твердиня, 2009. – С. 143–146.

16. Дідик Т. Прші писемні згадки про село Галина Волі і його церкву / Тарас Дідик // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині: Наук. зб.: Вип. 40: М-ли XL Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. (снт. Стара Виживка, 20 грудня 2011 р.). – Луцьк : «Волиньоліграф», 2011. – С. 172–179.*

17. Садовник Т. 500 років від часу першої писемної згадки про с. Секунь, тепер Старовижівського району / Тамара Садовник // *Календар знаменних і пам'ятних дат на 2012 рік. – Луцьк : Твердиня, 2011. – С. 212–214.*

18. Теодорович М.І. Волинь в описі міст, містечок і селищ в церковно-історичному, географічному, етнографічному, археологічному і ін. відношеннях. *Історико-статистичний опис церков і приходів Волинської єпархії: В 5-т. [Репринтне видання] / М.І. Теодорович. – Луцьк : ПП Іванюка В.П., 2008. – Том V. Ковельський повіт. – 2008. – 580 с.*

Тетяна ДУБНЮК (с. Синове)

АНДРІЙ КАПІТУЛА – НАРОДНИЙ ЛІКАР ІЗ с.СИНОВЕ

Капітула Андрій Денисович народився у 1929 році в селі Синове Старовижівського району Волинської області. Дружина його була родом із с.Буцин. Крім нього у сім'ї ще було три брати - Михайло, Василь і Олександр. Старший брат Василь пропав безвісті в Німеччині на війні. 8 листопада 1948 року одружився на Зубчик Пелагії Самійлівній, яка народилася 1930 року в селі Буцин.

Дружина народила Андрію Денисовичу п'ятеро гарних дітей: Василя, Володимира, Миколу, Катерину і Ніну. Але найбільшою радістю Андрія Денисовича і Пелагії Самійлівної було поява внуків, яких у них одинадцять і дванадцять правнуків. Дар цілителя він отримав від свого дідуся. У 1958 році йому сказали, що він буде лікувати. Най той час виповнилося йому двадцять дев'ять років. Практикував він спочатку на своєму котові, сам поламав йому лапу, прикріпив лещатка і кіт через три дні пішов. Першим пацієнтом був Олександр Михалевич, якого в народі називають «Чуйчихів». В дитинстві Олександр поламав ногу і Андрій Денисович вправно впорався з бідюю. Звістка про лікаря-костоправа облетіла цілу округу і за межі нашої країни. До нього почали приїжджати люди з Москви, Польщі, Києва, Луцька, Білорусії. Траплялись випадки, коли Андрій Денисович їздив до людей, які потребували допомоги. Найменшим пацієнтом була маленька дитина, якій не було навіть одного року. Приймав усіх людей у себе вдома. Перед кожним прийомом молився перед іконами. Він вилікував більш, ніж дві тисячі пацієнтів. Найважче йому вдавалося лікувати людей, які мали проблеми зі спиною. Вправляти руки або ноги було найлегше.



Андрій Денисович Капітула.



*Андрій Денисович разом із дружиною
Пелагією Самійлівною.*



*Учні Синівської ЗОШ I-II ступеня с.Синове
слухають та записують розповіді Пелагії
Самійлівни про Андрія Денисовича
(2014 рік).*



*Ікони із світлиці Андрія Денисовича,
перед якими молився народний лікар, починаючи лікувати хворих людей.*

Найдовше він лікував дві години. Сам робив різні ліки (мазі) і настойки із трав. В цьому допомагав йому найменший син Володимир. Про нашого знаменитого односельчанина писали в газетах, пропонували роботу в лікарнях. В народі говорили: «Нема кращого костоправа, ніж наш Шкурка». Помер Капітула Андрій Денисович 27 березня 2001 року. На цьому обірвалося життя цілителя України. Свій дар дід Шкурка перед смертю передав найменшому синові Володимиру, який проживає в місті Ковелі і продовжує батьківську справу.

Оксана ЄВТУШИК (с. Седлище)

ЛЮДИ НЕ ЛИШЕ ПИШУТЬ ІСТОРІЮ, АЛЕ Ї ТВОРЯТЬ ЇЇ

Золота криниця, або чому воду із седлищенського джерела називають почаївською?

Звісно, кожна місцина Волині має якусь родзинку: давню церкву, пам'ятний ліс чи хату славетного земляка. А от Старовижівщина багата ще й цілющими джерелами.

Урочище між Седлищем і Буцином символічно іменують Криничним. У давнину тут було дуже багато джерел, які зникли, коли на цій території провели меліоративне осушення земель. Природа нагадує про безцінний дар, який ми втратили через невміле господарювання, коли на поверхні ґрунту виступає вода.

В урочищі Попова Криниця колись було три джерела, в деяких місцях земля просядає, що свідчить про підземні джерела, які збереглися тут. Внаслідок осушення залишилось лише одне, що було, очевидним, найсильнішим, воно дарує цілющу воду людям багато десятків літ. Покійний настоятель буцинського

храму отець Микола Їовик самотужки вилив два калдуби води і встановив їх на місці джерела. Однак калдуби розмило, тоді поміняли на дерев'яні зруби. Бутюшка вважав справою честі відродити джерело. Бо виявляється ще дід отця Миколая там воду освячував. Тобто цьому дару Господньому не менше двохсот літ, а скільки саме - ніхто вже точно не скаже.

Старожили розповідають, що з давніх – давен у селі існував такий звичай: у переполовинну середу в присутності прихожан із Седлища, Буцина, Черемшанки та Борзової місцевої батюшка освячував у криниці воду. На урочистий обряд люди приходили сім'ями. Пили свячену воду і молилися за здоров'я рідних та близьких. Подібні молебні радянська влада забороняла, але попри все традиція збереглася. Так було при батюшці Миколі, так залишається і нині при отцю Ігорю Тимощуку, котрий служить у седлищенській церкві.

Воду із Попової криниці (таку назву придумали місцеві жителі) славлять за її смак, здатність не псуватися. У літню спеку і січневі морози криниця однаково частує подорожніх живильною водою. Навіть за дуже низьких температур вода крижаніє хіба по боках. А щоби пересихала, такого ніколи й не бачили.

Не так давно прихожани повідали історію про хвору дитину з Ковеля, в якій була висипка по тілу. Самі лікарі тоді порадили батькам знайти цілющої води й омийти нею шкіру. Рідні так і зробили: Привезли до Попової криниці. І вийшло так, як медики сказали: дерматит зник.

Один із львівських науково - дослідних інститутів провів хімічний аналіз води із седлищенської криниці. Результати вражають: вміст амонію у воді становить 0,02 (норма-2,0), нітратів - 17,55 (норма-45,0), нітритів не виявлено, сульфатів-12,95 мг/дм³ (норма-500). Старовижівська СЕС проводила аналізи на вміст заліза у цій воді, при нормі 0,2 він становить 0,08 мг/дм³. Отже, це дуже хороший показник.

Відтак жителі довколишніх сіл вирішили облагородити територію біля Попової криниці. А щоби кожен охочий міг долучитися до Богоугодної справи, прихожани вивісили на криниці оголошення та номери телефонів тих, хто збирає пожертву. За отримані кошти проводиться ремонт дороги до криниці та зробили новий зруб з дерева - кругляка.

Позаяк джерело стало місцем проведення Богослужінь (скажімо, на Водохреще чи суху середу), то православні жителі мріють встановити неподалік дороги капличку. Вже й назву їй придумали - «Неупіваема чаша».

У Седлищі воду із урочища Попова Криниця називають почаївською. Бо й справді, страви, приготовлені з неї, дуже смачні і корисні. Вода не має якогось специфічного запаху, властивого для деякої колодязної, не дає осаду під час тривалого зберігання. У ній не прокип'яченій купують немовлят. А найважливіше, що вживання такої води додає сили та здоров'я. Хочеться сподіватись, що ми збережемо джерело і для нащадків.

Відомі вихідці з із с. Черемшанка

Село Черемшанка відноситься до Седлищенської сільської ради Старовижівського району.

Нині важко сказати, хто і коли заснував село Черемшанку. Його перших поселенців, очевидно, привабляли вигідне місце розташування майбутнього населеного пункту, гарна навколишня природа, близькість до річки Вижівки та її невеликих приток, про які ще здавна згадують дослідники нашої історії.

В основі назви – прикметник «Черемшаний» пов'язаний із черемша. Перша писемна згадка про село в 1571 році.

До 1939 року в селі були і ставки, і млини. Та нещадний час понівечив усе: ставки з біло пінним вишневим та рожевим яблучним цвітом. Зміліла й річка Черемшанка.

Можливо то річка дала назву селу, а може й справді в сиву давнину належало воно панові Черемшуківі, як стверджують старожили. Втім, в усі часи воно потопало в білосніжній купелі черемшини, завдяки якій більше усього отримало імення. А те, що село давнє, підтверджує місцеве кладовище, де колись хоронили й із сусідньої Борзової.

До того ж таки 1939 року у Черемшанці налічувалось 150 дворів.

Люди не лише пишуть історію, але й творять її. І доля маленької Черемшанки, непомітної на карті Волині, складається з долі кожного жителя, чи то старого, чи то малолітнього. Про родину Маркевичів чутно далеко від рідного краю. Бо працелюби – батьки подарували світові таких же хороших дітей. Микола Степанович після закінчення Ківерцівського медучилища та служби в армії закінчив військово-медичну академію у Ленінграді. Пішов працювати у відділенні функціональної діагностики в окружному госпіталі імені Соловйова в Санкт-Петербурзі кардіологом. Те, що він талант, підтвердили і відрядження за кордон на різноманітні медичні симпозиуми.

Через славу Черемшанку у вересні 1939 ішли на Володимир-Волинський польські війська.

Непоміченим цей маршрут не залишився, бо червоні обстріляли польський авангард, а ті натомість «відігралися» на місцевих жителях, нічому не винних.

На жаль чи на щастя, з історії нічого не викинеш: ні чорного ні білого. Та коли один бачить в чомусь чорне, то інший хотів би – протилежне. Та то вже справа ідеологів, під яку політичну дудку підганяти факти та події.

Можливо, особа Василя Оксюка й залишилася б не поміченою в біографії Черемшанки, якби в 1918 – 1922 роках не служив він сотником у петлюрівській армії. Як казав, боровся за незалежність України. Коли у 1939 році його як військового тактика та стратега червоні запросили відстоювати той же таки український суверенітет, Василь відповів: «Я за незалежність чотири роки воював. Нічого з того не вийшло, бо не прийшла пора. Надійде час і будемо ми жити в вільній державі. А нині мені не гвинтівкою варто розмахувати, а про хліб для дітей турбуватися».

На той час він був міцним господарем у селі. За що його пізніше й кинули як політичного у Луцьку в'язницю, де став свідком розстрілу 1941 року, про який довго замовчувалось. Про це він і розповів тим, кому довіряв. А врятував чоловіка від смерті у в'язниці батюшка із Замшан, з яким стикнувся у темному коридорі, коли охорона випустила усіх в'язнів і наказала розділитись політичних й карних злочинців. «Се гріх, але ти йди до злодіїв та бандитів», - порадив священник. Потім була стрілянина. А коли вона стихла, Василь прокрався у одну із камер і випустив з кількох матраців солому і заховався у ній, пересидів, поки охоронці нишпорили по камерах і добивали жертви. Тих, хто сидів за політику, розстріляли, решту лишили, а Василеві продовжився вік до 1944 року. Ким він був: запроданцем чи заручником часу, розбереться історія, але під час фашистко-німецької окупації Оксюк займав посаду заступника коменданта міста Ковеля. Дехто стверджує, що не раз він проходив гарапою по людських спинах, а інші – що рятував земляків від фашиської неволі, видаючи фальшиві довідки.

Коли в 1944 році радянські війська визволили Старовижівщину, Василя Оксюка заарештували і повезли в Сереховичі. Тут і загубився його слід на землі. «Не по дорозі мені з німцями», - відповідав чоловік на запитання, чому не подався з ними на захід. Далеко від рідної домівки опинилась й Оксюкова сім'я. Такі – то вони, людські шляхи, незвідані, не знаєш, де розпочнеш свою життєву дорогу і де завершиш...

Будували капличку з вірою і любов'ю

Село Борзова – маленька, здавалося б, точка на карті. Але яка там велика любов до Бога! Село, у якому 35 хатин, де переважно пенсіонери, ніколи не мало свого престольного свята, як кажуть у народі – празника. Тож коли до них звернувся протоієрей Ігор Тимошук (настоятель Свято-Георгіївського храму із с. Седлище), жителі захотіли й собі стати не гіршими за сусідів. Тож узялися за спорудження скромної каплички. 2008-го був закладений камінь під будівництво. Місцем під храм стала земелька, котру віддала для хорошої справи жителька Борзової. Перший благодійний внесок зробив підприємець зі Старої Вижівки Михайло Шлапай. І це стало поштовхом до клопіткої роботи впродовж наступних чотирьох років.

Доки майбутня святиня народжувалася, Служба Бога правилася на вулиці. Та вклавши у зведення церкви не тільки гроші, а й великі старання, 2002-го нарешті освятили новобудову на честь Рівноапостольної княгині Ольги. Ім'ям саме цієї святої нарекли храм тому, що ні в районі, ні навіть в усій єпархії не було церкви на честь княгині, старанням котрої в Київській Русі, а відтак і в Україні, установилося християнство. Давши храму особливе ім'я, вірячи захотіли зробити особливим ще його інтер'єр. Тому радо пристали на пропозицію настоятеля отця Ігоря. А пропозиція полягала в тому, щоб культову споруду оздобили не купленими іконками, а власноруч виготовленими.

Маючи гарну традицію української вишивки, ми стали її забувати. Тому настоятель храму звернувся до прихожан: а давайте спробуємо оздобити храм тільки вишитими образами, ризами, іконостасом! Давайте свою любов до Христа вкладати у кожен хрестик, - пригадує священник.

Людям так сподобалась ця ідея, що невдовзі вони почали приносити свої роботи. Серед перших майстринь - Галина та Ірина з Люблінця, та ще одна Ірина зі Старої Вижівки.

Галина взялася вишивати престол. Потім були хоругви із зображенням князя Володимира і княгині Ольги. А Ірина з Вижівки вирішила хрестиком оздобити іконостас.

Ці вірянки показали хороший приклад для інших. І тепер коли котрась із прихожанок хоче зробити подарунок для церкви, то просить благословення в отця Ігоря та береться за вишивку.

Попервах перші ікони, які приносили, були виконані традиційним хрестиком. Але з часом усе більше образів стали оздоблювати бісером. І хоча робота це клопітка, втім результат того вартий.

Гарно доповнила інтер'єр ікона, викона з бурштину. Її до каплички привезли вірячи, котрі мешкають

на Рівненщині, але коріння мають у Борзовій.

Вишито іконостас - це 9 образів, двосторонні хоругви – ще 4, престол на чотири сторони вишитий – загалом 17. І ще 4 оздоблено бісером. На вівтарі. На стінах храму понад 10 ікон теж із бісеру. Що вже казати про рушники, серветки, доріжки!

Майстрині часто, щоб не повторюватися, часто запитують, яку саме роботу принести до церкви. Є навіть по декілька зображень одних і тих же святих, що дає можливість порівнювати.

Коли о. Ігор благословляє майстринь до вишивки, відразу просить: перш ніж приступити до роботи, принести ескіз ікони. Бо там не рідко трапляються помилки.

Так само варто пам'ятати про молитву, яку майстриня має промовляти щоразу перед початком роботи. Іноді вітрянки навіть просяться, коли працюють над образами. А коли розповідають про особливості створення лику святого, то більшість зізнається: фон картини, одяг, обрамлення давалися дуже легко, натомість очі зобразити найтяжче. Аби вони стали дзеркалом душі, доводилося по декілька разів переробляти малюнок.

Особливо вдячні прихожани тим жінкам, які навіть у дуже поважному віці долучаються до хорошої справи – Міла Бабінець із Седлища першою вишила хоругви. Її односельчанка, 83 – річна Катерина Тишик оздобила до Великодня шестиметровий рушник, яким прикрасили верхній клірос (у Свято-Георгіївському храмі). Є прихожанка і Одеси, яка чи не кожного візиту в Борзову теж дарує ікони.

Сьогодні капличка є окрасою села, місцем, де можна помолитися, звернутися до Всевишнього з подякою чи проханням. Тут проводяться всі церковні обряди. Тут знаходяться душевний спокій і тепло від почутого Слова Божого. А головне – цей маленький острівець духовності є свідченням того, що віра і працелюбність здатні подолати будь – які перепони і здійснити благу та надзвичайно потрібну справу.

Записано зі слів сільського голови – М. Ваврищука та настоятеля Свято - Георгіївського храму с. Седлище протоієрея І. Тимощука.

Тетяна ЄЛІСЄЄВА (Луцьк)

ЦАРСЬКІ ВРАТА ІЗ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ У ЗБІРЦІ ВОЛИНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Колекція царських врат Волинського краєзнавчого музею (34 одиниці збереження) досить різноманітна за стилевими характеристиками і може ілюструвати розвиток художнього різьблення на землях Волині кін. XVI – поч. XIX ст. Її основна частина була зібрана під час наукових експедицій по обстеженню храмів Волині у 1981 – 1986 рр. (керівник – доктор мистецтвознавства Павло Жолтовський). Наступні надходження з експедицій 1990-х – 2000-х рр. збагатили колекцію пам'ятками XVII–XVIII ст., цікавими за композиційними та декоративними рішеннями.[1]

Царські врата мають велике символічне значення у православному богослужінні. Сама назва «Царські врата» (або «Святі врата») походить від того, що через них входить Цар Слави Господь Ісус Христос у Святих Дарах. На відміну від північних і південних врат іконостасу (дияконські врата), царські врата відкриваються тільки для урочистих виходів або інших, описаних уставом, моментів богослужіння. Вони представляють окремих цілісний мистецький твір з тільки їм притаманними іконографією, архітектурною побудовою, орнаментикою та елементами декору.

Царські врата із Старовижівського району, що зберігаються у колекції Волинського краєзнавчого музею, були привезені з експедицій 1982, 1986, 2003 рр. Це царські врата початку XVII ст. з церкви Св. Параскеви с. Грабове, троє врат XVIII ст. з церкви Архангела Михаїла с. Кримне таврата «Древо Єсея» середини XVIII ст. з церкви Різдва Богородиці с. Мизове. Врата у церкву с. Кримне очевидно були зведені з закритих церков району. Станом на 1 січня 1966 року в селах Старовижівського району були діючими тільки 9 церков: Різдва Богородиці (с. Мизове); Преображенська (с.мт. Стара Вижва); Казанської ікони Божої Матері (с. Буцин); Покровська (с. Дубечне); Симеонівська (с. Любохини); Хрестовоздвижеська (с. Синове); Михайлівська (с. Кримне); Успінська (с. Стара Гута); Онуфрійська (с. Мильці).[2]

Царські врата з с. Грабове (Д-572) втілюють ренесансні тенденції в оздобленні українських іконостасів першої половини XVII ст. В цей період визначальним є поділ композиційної поверхні царських врат на шість площин, з яких дві верхні менші за інші та фігурно завершені. Застосовуються як малярські композиції у клеймах, так і пластичні декоративні елементи, спершу плоскорізьблені, а пізніше – ажурні.



1. Царські врата «Древо Єсея».
Середини XVIII ст. З церкви Різдва
Богородиці с. Мизове.



2. Царські врата (Д-973) XVIII ст. З церкви
Архангела Михаїла с. Кримне.



3. Царські врата (Д-575) XVIII ст. З церкви Архангела Михаїла с. Кримне.

Репертуар декоративних елементів досить різноманітний і складається з «волових очок», рядків перлин, вінчика лаврового листя, луски, ланцюжка, плетінки, доріжки з листочків, розеток, пальмет, плодів, вусиків, крапель роси, картушів, боніїв (укр. гудзик), головок цвяшків, вазонів, квітів.

У царських вратах з с. Грабовеще зберігається загальна архаїчність форми, але обрамлення клейм має багате профілювання. Живописні клейма невеликі і поступаються орнаменту. Чотири нижні частини стулок мають накладні, як на іконах, рами з паралельним валиком і боніями по кутах і посередині полів. У першій половині XVII ст. бонії як прикраси відіграють неабияку роль у декоративному оформленні врат. Поля між рамами і медальйонами прикрашені легким гравійованим стилізованим рослинним орнаментом з рогом. У Біблії ріг став знаком божественного покровительства і спасіння (2 Цар. 22, 3; Пс. 17, 3; Лк. 1, 68, 69). Найбільш відомий метафоричний біблійний вираз зі словом «ріг» - «ріг спасіння»: «Господь – твердиня моя і пристановище моє, визволитель мій, Бог, мій, поміч моя; на Нього моя надія, оборонець мій, ріг спасіння мого, заступний мій» (Пс. 17, 3). У верхній частині врат – плоскорізьблений орнамент з геометричних і рослинних мотивів. Цікавим є завершення стулок – геральдично повернутого головиорлів як запозичення з декоративних заставок західноєвропейських гравюр. Очевидно вони відігравали роль додаткових охоронців входу у святе приміщення – вівтар. Живопис у шести клеймах знаходиться під профілактичними заклеюваннями і частково втрачений. Зазвичай на царських вратах розміщують образ Благовіщення архангелом Гавриїлом Діві Марії про прийдешнє народження спасителя світу Ісуса Христа, а також зображення чотирьох євангелістів, які сповістили про це пришествя усьому людству. Пришествя, яке стало початком спасіння, відкрило людству вхід у Царство Боже.

Із розквітом в Україні стилю бароко різьба царських врат кінця XVII - першої половини XVIII ст. відзначається пластичністю, пишним декоративним оздобленням з натуралістично трактованих виноградних галузок з гронами, вазонів, квітів, плодів, акантового листя, корон тощо. З середини XVIII ст. в декорі інтер'єрів храмів Волині поширюється стиль рококо. Стиль рококо виник і сформувався у Франції у другій чверті XVIII ст. На зміну важким формам барочного стилю прийшли легкі, делікатні, вільні і, навіть, до певної міри легковажні форми.

Орнаментика рококо – S-подібні завитки, рокаїлі з перфорованих вирізків мушлі, вогники, ромбовидна сітка з розетами тощо – активно використовується в різьбі царських врат, феретронів, пристінних головних та бічних вівтарів Волині другої половини XVIII ст. Більше, ніж в часи бароко, в побудові українських іконостасів ламаються горизонтальні ряди ікон, вигинаються карнизи рам. Верхня частина іконостасу часто укладається аркадою. В іконостасах часів рококо з'являються скульптурні зображення як додаткові декоративні елементи. Різьбленням починають оздоблюватися і дияконські врата, які раніше були звичайними мальованими іконами. Колонка втрачає своє декоративне призначення і оформляється набагато простіше, ніж за часів бароко. Як правило – це профільована планка або колонка, різьблена дрібним листям, що спускається донизу, перевите стрічкою чи прикрашене квітами.

Яскравим прикладом поєднання в декорі мотивів рококо і бароко є царські врата з с. Кримне (Д-973). Чотири великі рокайльні медальйони, що займають усю площину центральної частини стулок обрамлені стилізованим акантовим стеблом. Різьбу врат на кожній стулці завершують S-подібні зрізані волюти, від яких спадають галузки з листям і двома п'ятипелюстковими квітами. Колонка виконана у вигляді в'язанки листя, яке обернене донизу і рівномірно прикрашене чотирипелюстковими квітами. Над колонкою врат розміщене коло з купчастих хмаринок, в центрі якого променисте саяво (фігурка голуба втрачена). З боків кола по два рокайльні мотиви зі стилізованого аканту. Перенасиченість різьби масивними елементами робить її важкою, а врата приземкуватими. Євангелісти в медальйонах зображені цілофігурно зі своїми символами. Вони сидять за столами. На столах писарські приладдя і книги. Врата знаходились в іконостасі каплиці Покладення ризи Богородиці 1756 р. с. Кримне. Іконостас був одноярусним, тільки з двома іконами «Богородиця Одигітрія» та «Спас Вседержитель» в обрамленні колонок, прикрашених перфорованими рокайлями і великими п'ятипелюстковими квітками. Каплиця була закрита в 1985 році, іконостас зруйнований.

У добу рококо поширюються царські врата, де тлом до основної орнаментики або до медальйонів слугує решітка з розетами, на якій симетрично укладаються перфоровані видовжені рокаїлі. У цьому стилі виконані двоє врат з с. Кримне (Д-575, Д-576). Не виключено, що їх виконав один автор. У вратах повторюються мотиви орнаментики та їх уклад, прийоми різьби. Внутрішню сторону бокових рам стулок прикрашає променистий орнамент, завершують стулки S-подібні зрізані волюти. Поля невисокі, оздоблені накладними видовженими рамами з мотивом рокайлю. Різьба позолочена і посріблена. Всі врата вгорі мають барочну «глорію» з купчастих хмаринок з фігуркою голуба – «Духа Святого» в обрамленні саява у вигляді довгих променів. Цей мотив був досить популярним в різьбі царських врат на Волині у другій

половині XVIII ст. Він зустрічається також у вратах на тему «Древо Єсея». Древо Єсея – символічне найменування родоводу Ісуса Христа, який, згідно старозавітним пророцтвам, мав народитися з царського роду Давида, сина Єсея. (Іс XI, 1-5). Повністю родовід Ісуса приведено в Євангеліях від Матвія (Мт I, 1-17) і Луки (Лк III, 23-38). Афонський іконописний підручник «Єрмінія» містить вказівку на те, як зображувати Єсеєве древо: «Праведний Єсей спить і з його спини відходять три галузки, дві менші сплітаються між собою, а третя велика підноситься вгору і в неї вплетені єврейські царі від Давида до Христа. Спочатку Давид з арфою, за ним Соломон, за ним інші царі по порядку з жезлами, а на вершині галузки Різдво Христове, а по обох боках пророки з їх пророцтвами й вони також вплетені в галузки, дивляться на Христа і вказують на нього. А під пророками грецькі мудреці і пророк Валаам; вони тримають своєю з пророцтвами й дивляться вгору на Різдво Христа».

Врата «Древо Єсея» середини XVIII ст. (РА-6982) з с. Мизове представляють лежачого на землі старця Єсея у довгому одязі, плащі та високій шапці. Ліктем правої руки він спирається на подушку, долонею підпираючи голову. З ребра Єсея розростається родовідне виноградне дерево, що замінює колонку. Від дерева відростають галузки, які переплітаються між собою. Середлістя та грона винограду різної величини і форми у чашечках квітів вертикальними рядами розміщені півфігури царів в коронах – предків Христа. Вони не тримають в руках ні традиційних скіпетрів, ні сувої. Майстер використовує жести, повороти голови, щоб відрізнити їх один від одного. Лише цар Давид зображений з арфою. Врата увінчані Богородицею з дитям Ісусом Христом на руках. По обидві сторони від них – пророки Ісайя і Єремія. Такий принцип побудови має назву «Concordatio Veteris et Novi Testamenti» (лат., «Узгодження Старого і Нового Заповітів»). Таким чином Образ Божої Матері перетворюється в образ зростаючого від землі до неба Древа тіла Христового – Християнської Церкви через втілення Сина Божого, проповідь Євангелія і благодать таїнства Євхаристії, символом якого є виноградна лоза і грона. У Євангелії Христос порівнюється з виноградною лозою, а його учні, апостоли – з її гілками. Виноградна лоза з гронами водночас трактується як Дерево життя. Наскрізна різьба врат – глибока і пластична, покрита золотою фольгою. Тема «Древа Єсея» в різьбі царських врат з'являється на Волині в кінці XVII ст. і залишається популярною впродовж всього XVIII ст. Про це свідчать збережені пам'ятки у збірці Музею волинської ікони (4 одиниці) та діючих храмах області.

Розглянуті пам'ятки з огляду на значення царських врат у літургії та інтер'єрі храму, свідчать про те, що до їх оздоблення майстри завжди ставилися дуже ретельно, втілюючи стильові тенденції епох Ренесансу, Бароко і Рококо. Волинські різьбярі зберігали у пам'яті великий набір декоративних мотивів, які вільно комбінували і видозмінювали, а можливо мали зібрання малюнків, на основі яких створювали свої проекти.

1. Єлісеєва Т. Каталог царських врат кінця XVI – початку XIX ст. з колекції Волинського краєзнавчого музею // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження і реставрації. Тези та матеріали III Всеукраїнської наукової конференції 12-18 грудня 1996 року. – Луцьк, 1996. – С. 48-56, Єлісеєва Т. Матеріали до каталогу декоративної різьби та скульптури XVII – XVIII ст. з фондів Волинського краєзнавчого музею // Сакральне мистецтво Волині. Матеріали IX міжнародної наукової конференції. Луцьк, 31 жовтня - 1 листопада 2002 року. – Луцьк, 2002 – С. 151-157.

2. Гика В. Церковні храми Старовижівщини в документах ДАВО / В. Гика // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині: матеріали XXXX Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 20-й річниці Незалежності України, 45-й річниці утворення Старовижівського району, 500-й річниці першої згадки с. Паридуби, 490-й річниці першої згадки с. Чевель, 480-й річниці першої згадки с. Буцин, 140-й річниці церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Чевель. – Луцьк, 2011. – С. 30-36.

Світлана ЖИХОР (с. Журавлине)

З ІСТОРІЇ ЖУРАВЛИНСЬКОГО СІЛЬСЬКОГО БУДИНКУ КУЛЬТУРИ

Культурні досягнення і традиції - це скарб, яким аматори народного мистецтва вправно користуються, примножують та зберігають його з давніх часів і до сьогодні.

Журавлинський сільський клуб збудований із дерева в 1950 році.

Керував будівництвом Лавринюк Герасим Якович, який і був першим завідуючим сільським клубом. Загальна площа клубу складала 220 кв.м.

Будівля одноповерхова з прибудованою кінобудкою. Сцена була невисока, а зала була місткістю на 100 глядацьких місць з дерев'яними кріслами.

Опалення - пічне, користувалися грубкою.

В клубі проводилась культурно-масова робота. Демонстрували кінофільми. Учасники драматичного гуртка ставили п'єси. Проводились вечори відпочинку. Танці проводились під гармошку при лампах і свічках. В клубі, також гуляли весілля.

Загалом клубна робота була не лише справою одного закладу культури, а й великою відповідальною роботою партійної, комсомольської організації, сільської ради, інтелігенції. При клубі була створена культурна агітбригада з числа сільської інтелігенції.

Завідуючими клубу в різні часи працювали: Лавринюк Герасим Якович, Лавринюк Анна Омелянівна, Ланець Петро Іванович, Лавринюк Марія Хомівна (в 1950 р.), Лавринюк Філімон Петрович, Лавринюк Онисія Сидорівна (1951-1952рр.), Хомяк Михайло Степанович (1953-1954рр.), Лазарук Степан Іванович, Лавринюк Ярослав Якимович в 1955р., Ланець Петро Іванович в 1956р., Сарапін Сергій Макарович, Ступачук Іван Федорович в 1957 р., Шум Михайло Павлович, прибиральницею Шум Юхимія Василівна (1958-1964р.), Ступачук Іван Федорович з 1965р., Клевак Петро Григорович в 1966р., Шаясюк Микола Іванович і Лавринюк Олександр Якимович в 1967 р., Шум Михайло Павлович, в 1970 році - Бабарига Петро Павлович, в 1971 році - Ткачук Любов Степанівна і знову Шум Михайло Павлович, а з січня 1973 року працював на посаді художнього керівника.

З часом старий клуб став аварійним, сцену підпирали кілками. А літом і зовсім розібрали, бо вже красувався новозбудований будинок культури.

5 грудня 1974 року на День Конституції урочисто було відкрито новий будинок культури, побудований колгоспом «Перемога», очолював якого Басараба Володимир Михайлович. За кошти колгоспу закуплено нову музичну апаратуру і сценічні костюми. Обігрівали будинок культури колгоспною котельнею.

Директором будинку культури працював з жовтня 1974 року Денег Григорій Олександрович, який до цього часу працював в у селі Любитів Ковельського району. Катерина Левчук працювала кіномеханіком з 1974 року. При будинку культури працював вокально-інструментальний ансамбль «Юність». Колектив цей славився на всю округу. В будинку культури проводились безплатні танці. На весілля запрошували грати ансамбль, яким керував Денег Г.О. В складі ВІА «Юність» були Григорій Мартинюк - гітара, Ярослав Патій - ударні інструменти, Олександр Якимович Лавринюк – бас-гітара, а на клавішних (баяні і т.п.) грав Денег Г.О.

Після закінчення навчання у Луцькому культосвітньому училищі прибула на посаду музичного керівника Устимук Лариса Андріївна. Працювали гуртки художньої самодіяльності, якими керував Денег Г.О. Це вокальний, інструментальний, фольклорний, хоровий, троїсті музики, а Устимук Л.А. керувала чотирма гуртками: драматичним, танцювальним, художнього читання та агітбригадою.

В будинку культури на посаді кіномеханіка з 1979 року працював Шум Григорій Михайлович. Він грав на бас - гітарі в ансамблі «Юність».

Велику організаційну роботу в хорі проводила великий ентузіаст самодіяльності, староста хору, колишній голова Журавлинського виконавчого комітету Лавринюк Ольга Федорівна, яка в серцях учасників хору залишила глибоку повагу. Завдяки її особистій ініціативі, турботі хор жив і діяв.

З роками художня самодіяльність значно розширилась та зріс її професійний рівень. Щорічним підсумком роботи закладу є творчий звіт. Неодноразово почесною грамотою нагороджували директора будинку культури Денегу Г.О. за активну роботу по відродженню української культури та розвитку самодіяльної творчості, а в 2006 році президія обкому профспілки нагородила Почесною грамотою за багаторічну працю і з нагоди 60 - річчя Денегу Г.О.

З 7 червня 2007 року на посаду директора будинку культури призначено Жихор Світлану Василівну. При будинку культури стало діяти 3 гуртки аматорів, а саме: вокальний жіночий ансамбль, фольклорний та художнього слова. З доброї підтримки сільського голови і працівників всіх установ, школярів та учителів школи проводиться культурно-масова робота в селі.

В 2013 році замінено вікна і вхідні двері фасаду будинку культури.

Закуплено 12 сценічних костюмів для фольклорного колективу «Журавка». Благодійний фонд Степана Івахіва подарував музичний центр.



Аматори сцени 2007 р. Лавринюк Ольга Федорівна, Оліщук Єва Андріївна і Лазарук Іван Григорович.



1978р. - оператор відеокамери Лавринюк Олександр Якимович.



На згадку 1979 р. танцювальний колектив у складі Оксани Жихор та Світлани Громік.



1980 р. - солістка ВІА «Юність» Громік (Устимук) Лариса.



1980 р. - жіночий вокальний ансамбль, зліва направо: Томашук Надія Панасівна, Мартинюк Ольга Іванівна, Пташенчук Ніна Антонівна, Громік Лариса Андріївна, Томашук Валентина Василівна, Матвіюк Олена Іванівна і соліст Яцина Анатолій Олексійович.



1979 р.- зліва направо: дует у складі Мартинюк Ольги Іванівни та Усимук Лариси Андріївни у супроводі ВІА: Яцина Григорій Каленикович, Громік Анатолій Ананійович, Яцина Анатолій Олексійович, Шум Григорій Михайлович.



1980 р. - агітбригада зліва направо: Яцина Наталія, Громік Лариса, Томашук Валентина, Москвич Галина, Фількевич Світлана, Веремчук Галина, Остапюк Валентина - виступають на току колгоспу «Перемога».



1990 р. - вокальний ансамбль, зліва направо: Охримук Ольга Михайлівна, Жихор Оксана Петрівна, Олексюк Марія Леонідівна, Власюк Валентина Андріївна, Лавринюк Ольга Григорівна.



1990 р.- вокальний ансамбль той же і трієсті музики на передньому плані в складі Григорія Шуміка і Віри Гінайло та Громік Лариси і Денегу Григорія.



2007 р.- фольклорний колектив на районному фестивалі «Мелодії і барви рідного краю», зліва направо: директор сільського будинку культури Жихор Світлана Василівна , Колесник Галина Михайлівна , Лавринюк Ольга Федорівна з онучкою Олександрою, Жихор Галина Калениківна, Шух Наталія Сергіївна, Приступчук Ольга Володимирівна, Левчук Віра Адамівна , Тіхтей Ольга Михайлівна , на передньому плані Войцович Надія Володимирівна із сином Сергієм та Жихор Аня.



*2007 р. - учасники театралізованого дійства на святі Івана Купала.
На знімку зліва направо: Яцина Оксана, Батильчук Олена, Шаламай Анатолій,
Глуцук Аліна, Крючкова Олена, Гнатюк Надія, Ланець Наталія.*



2008 року - молодь села біля вогнища в Купальську ніч.



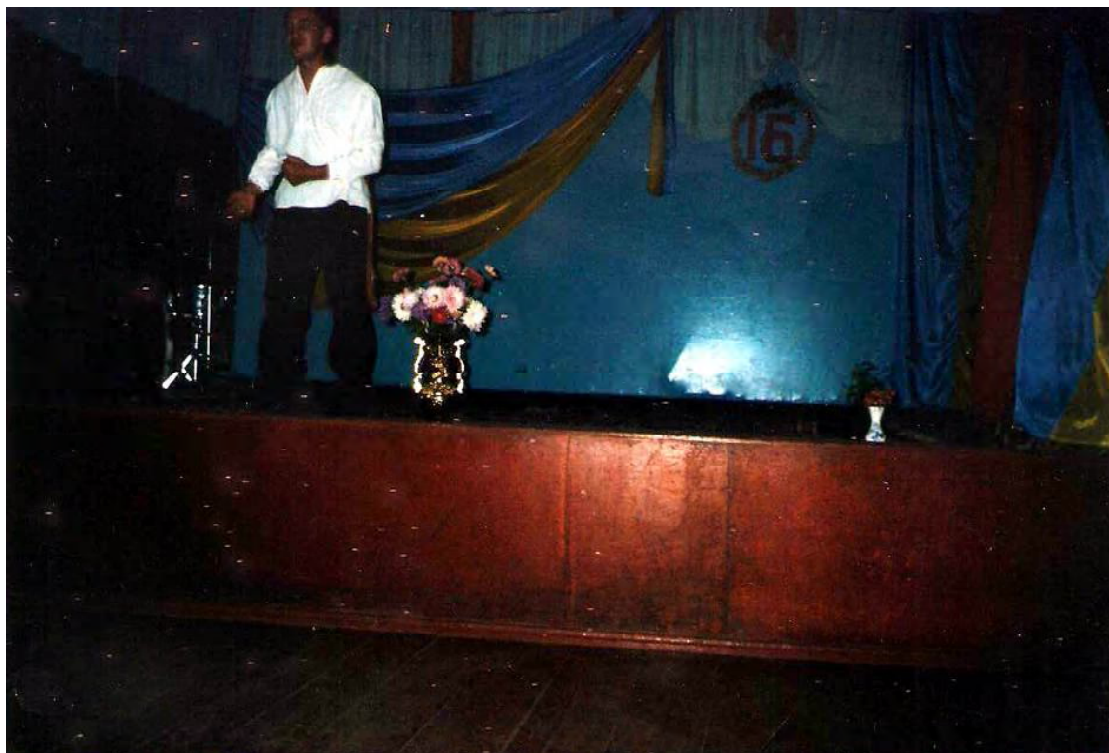
2014 р. - на святі зажинок зліва направо: Ковальчук Аня, Томашук Таня, Яцина Ангеліна, Рижко Дарина, Данилюк Анастасія.



2014р.- соліст Лавринюк Сергій виконує пісню «Квітуча Україна».



2009 р. - учасники фольклорного колективу зліва направо Лазарук Іван Григорович, Лавринюк Ольга Федорівна, Христюк Валентина Іллінічна, Лавринюк Інна Семенівна, Лобацька Галина Іванівна, Яцина Оксана Миколаїв.



На згадку про виконання гуморески Шаламай Анатолій.



На Святі новорічної ялинки у будинку культури на знімку: директор БК Жихор С.В. і Шаламай Ярослав у ролі лікаря.

Ольга ЛУГВИЩИК (с. Седлище)

ВІДЛУННЯ ЛЮДСЬКОЇ ДОЛІ

Що таке краєзнавство для кожного з нас? Це знання про нашу землю, історію, звичаї, це діяльність, яка проводиться не з примусу а від людської душі. Хто не знає своєї історії, того вважають безбатченками. Поки є очевидці, сімейні архіви, фото світлини ми бережемо і примножуємо історичну пам'ять.

З великим бажанням ми взяли участь у конкурсі шкільних міні-проектів з позакласної роботи «Покоління NEXT-2», обравши тематичне поле «Нашого цвіту по всьому світу». Тема нашого проекту «Відлуння людської долі».

Завжди навіває журливі роздуми і жаль, викликає тривогу хата-пустка в селі. Зупинимось біля однієї. Нам цікаво, хто тут проживав? Як склалася доля цієї сім'ї? Який слід залишили вони на землі? Тому створили дві групи дослідників-журналістів і редколегії. Склали план роботи і розпочали дослідницьку діяльність.

Спочатку відвідали старожилів села, колишніх сусідів: Яриніч Марію Іванівну, Тишук Галину Микитівну, Романчук Василю Панасівну, подругу юності Хлопук Валентину Павлівну. Дізналися, що тут на початку ХХ століття проживала родина Іона та Устини Романчуків, якій у квітні 1920 року народився син Костянтин. Перед війною він закінчив 7 класів Седлищанської школи. Деякий час навчався в Луцькій гімназії. У травні 1941 року Седлищанський райвійськкомат визнав його придатним до стройової служби і 6 травня 1941 року скерував його до військової частини – автотранспортного батальйону 635-го піхотного полку, де почав здобувати фах військового шофера.

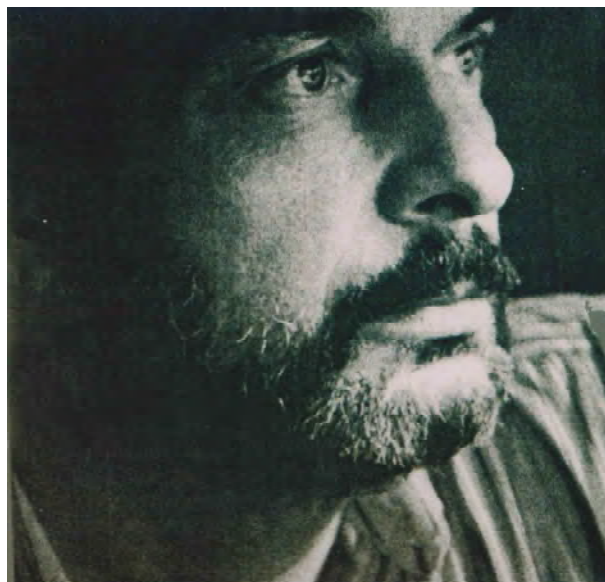
Згодом почали листуватися з сином Олегом, кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри української преси факультету журналістики Львівського національного університету ім. Івана Франка, опрацювали надіслані від нього статті із журналу «Універсум», де висвітлюються спогади солдата.

* * *

Ніч з 21 на 22 червня була напрочуд погідною, теплою. Воїни спали міцним сном. Наступний день розпочався, як звичайний вихідний день; після сніданку взвод молодих водіїв послали в автопарк для наведення порядку (занять у той день не було). Бійці дружно взялися за впорядкування території, за



Романчук Костянтин Іонович.



Син, Романчук Олег Костянтинович.



*Батьківська хата
Романчука Костянтина Іоновича.*



*Група дослідників проекту в
Яриніч Марії Іванівни.*



*Митько Світлана та Палько Анастасія
беруть інтерв'ю у Романчук Василини
Панасівни, колишнього оstarбайтера.*



*Максимук Златослава записує спогади
Дарчука Василя Давидовича.*

чистку закріплених за ними машин. Та близько десятої години ранку хтось пустив чутку, що нацистська Німеччина напала на Радянський Союз. Не хотілося у це вірити, бо досі ніхто з командирів не збирав солдатів і ні про що їх не інформував.

Розпочалася військова служба в Червоній Армії в Калінінській області. Калінін – це колишнє місто Твер. На правому березі річки Великої знаходилося м. Опочна, де розташовувалася військова частина автотранспортного батальйону 365 піхотного полку. Костянтин Іонович здобував фах військового шофера. 21 червня о 6 годині ранку німці почали наступ. Зав'язався жорстокий бій. Того дня гітлерівці не змогли увірватися у містечко. Наші втрати були великі, а підмога не надходила. Було наказано підпалити склади з паливом. Їдкий чорний дим стовпом піднявся до самого неба. Бої продовжувалися. 16 липня під час бою був контужений Костянтин Іонович, відчув, що ліва нога відмовилась слухатись. Патрони закінчились. Так потрапив у полон. П'ятьох уцілілих солдатів німці закрили у хліві. У другій половині дня двері хліва відчинилися, і до них зайшов білявий літній чоловік. Розмовляв гарною російською мовою: «Скажите, пожалуйста ста, чем объяснить тот факт, что после вчерашнего боя немецкие солдаты нашли много ваших, покончивших жизнь самоубийством?» У відповідь солдати взялися пояснювати, що краще вмерти ніж потрапити в полон. Окинувши всіх гордовитим поглядом, він вийшов. Після цього полонених повели в напрямку Латвії де зупинились біля однієї з фортець. В цей час один із німецьких офіцерів заговорив ламаною російською мовою: «Внимание Юде и коммунисти, выйти из строя. Кто не выполнит приказ, будет расстрелен на месте». Тут же на місці розстрілювали євреїв, а полонені з відчаю лише з боєм стискали руки та годі було щось діяти пізніше полонені прибули у місто Резанне. Німці з окриками: «Ауфштеен!» - «Встати» та «Шнель, Шнель!» - прикладами почали заштовхувати нас у вагони. Набивали так щоб сісти їм не було де. Отож посідали лише ослаблені та хворі. Їх привезли в табір на територію східної Пруссії «Гамерштайн 315». Життя в таборі було дуже важким. Їжа – ополоник хвойного відвару на сніданок. Обід – баланда з брукви – рідка, хоч голову нею мий. О п'ятій годині знову шикувалися і вели на вечерю. Давали буханець хліба на п'ятьох чоловік і ополоник хвойного відвару. Після сніданку всіх полонених гнали на спеціальний плац, де примушували марширувати і співати. Піснею смерті називали «Ой у лузі, при лужку». Після останнього куплету командували «Бігом!» зрозуміло, що хвора людина не мала сили бігти разом з усіма і пленталися позаду. Таких хапали і відправляли у «Кранк-батальйон». Звідтіля одиниці поверталися. Табір був переповнений. Тут перебувало 50000 військовополонених. Спалахнула епідемія тифу, людей ніхто не лікував. Одним із першочергових завдань німців було знищувати якомога більше совєцьких військовополонених. Прибули німецькі офіцери і відібрали 300 чоловік, переписали номерні таблички і жовтою фарбою трафаретом позначили літери «SV» і створили команду «Заранціг» відправили з табору. Посадили у вагони, які рухалися у південному напрямку. Прибувши до станції Драмбург, нас відправили на будівництво автостради. Нестримний голод валив людей з ніг. Наближалася осінь. Німецька армія переможними боями пересовувалася на схід. Та незважаючи на успіхи, гітлерівці зрозуміли, що швидкої перемоги чекати марно. Оскільки значні кошти потрібні були для фронту, будівництво автостради припинилося. По табору пронеслась чутка, що найближчим часом військовополонених посилають на збирання врожаю. Одного дня з'явилися люди в цивільному. Всіх полонених вишикували на подвір'ї, почався торг. Справжнісінький невільницький ринок у Каффі з тією різницею, що дія відбувається не в XII-XIII, а в середині XX століття! Нам відкривали роти, оглядали зуби, дивилися на м'язи, до болю мацаючи їх. Вибирали найміцніших та найздоровіших. Вибирали з-поміж нас понад сотню, вишикували в колону і повели в напрямку Драмбурга. Дорогою зустрічалися цивільні німці, котрі питали в рахманів: «Куди таких нужденних ведуть?» А ті у відповідь: «Нах бауер» - «До господарів». Знову посадили нас до вагонів, закрутили дротом двері і повезли кудись на північ. Заскрипіли гальма, поїзд зупинився. Двері відчинились і полоненні вийшли на дорогу, обсажену з обох боків фруктовими деревами. Дійшовши до гарної двохповерхової садиби, обнесеної високим муром, колона зупинилась. На воротах під аркою висіла вирізка «Граф Яневич». Маєток мав декілька тисяч гектарів землі. Ми виконували всі польові роботи. О 10:30 був сніданок. О першій годині з поля вийшли в село, де давали ополоник супу, увечері хліб. О шостій годині вечора робота закінчувалась. Після завершення сільськогосподарських робіт нас знову повернули в табір

«Гамерштейн-315». В таборі почався тиф. Появились воші. За зиму 1941-1942 р. із 50000 військовополонених залишилось кілька тисяч. Після зими перевели у французький барак, де вперше помився і звернувся до польського лікаря, бо не бачив на одне око, яке затяглося мов плівка. Лікар зложив якусь жовту мазь і через декілька відвідувань до лікаря, повернувся зір. Через тиждень-другий табір відвідали німецькі офіцери і нас вперше розлучили з моїм другом Борисом. Відібравши 50 полонених мене відправили у «Пфердепарк» - кінський парк. Ми доглядали за кіньми, які брали участь в спортивних

змаганнях. Харчували нас тут трохи краще, ніж в таборі. У вівторок давали 200 г ковбаси кінської і шматочок маргарину. Весною 1942р. знову переписали нас, посадили у вагони, повезли на південь до станції «Шторгард» біля р. Одер в табір «Дідер-Варке». Табір знаходився за 10 км від цегельного заводу «Шамот-фабрік», де випалювали вогнетривку цеглу для доменних печей. Як кажуть у народі: «Одна біда ніколи сама не йде, а й іншу за собою веде». У бараках завелися щурі. Жодної дезінфекції тут ніхто не проводив. В обід почали давати по кілька картоплин. А на вечерю, як і раніше буханець хліба на п'ятьох. Пилюка, гарячі цехи, постійне недоїдання підточували сили в'язнів. Їжею переважно ставала бурда з рослини подібної на жабуріння, що росте у замулених річках. У 1944р. в небі почали появлятися союзницькі літаки, які почали бомбити завод. Вахмани уже менше били полонених. Після того, як авіабомбами був зруйнований завод, всіх полонених повели у напрямку м. Пархім на захід в бік р. Ельба. Раптом почувлися радісні вигуки «Ура!». Наші танкісти перегородили шлях в колоні. На середину вийшов молодий капітан і запитав звідки ми родом. Почувши, що з усіх куточків СРСР, сказав: «Ви – колишні військовополонені – зарахуетесь до складу діючої Червоної армії. Батьківщина вам прощає!»

Після звільнення з полону, з травня по липень 1945 року служив стрільцем 512 стрілецького полку в Німеччині, а з липня 1945 по червень 1946 року був шофером 32 трофейної бригади в Німеччині. 19 червня 1946 року був демобілізований на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 29 березня 1946 року. З вересня 1946 року по серпень 1949 року працював касиром 2-ї дистанції колії станції Маневичі Ковельської залізниці. Після закінчення в 1950 році курсів автомеханіків у Львові, працював (до грудня 1961 року) інструктором-викладачем у школі механізації сільського господарства №2 в місті Кам'янка-Бузька Львівської області, де у червні 1956 року закінчив середню школу робітничої молоді. Після переїзду в січні 1962 року до міста Ковеля працював викладачем у середній школі №4 і одночасно продовжував заочно навчатися у Львівському сільськогосподарському інституті, який закінчив 1967 року. Того ж року, в грудні, перейшов на роботу до Клівельського профтехучилища №57 (згодом перейменовано на №2) на посаду викладача спеціальних дисциплін, де й працював до виходу на пенсію в квітні 1980 року. Помер Костянтин Іонович Романчук 14 жовтня 1999 року, на Покрову. Похований на Ковельському цвинтарі (кладовище за машзаводом справа, якщо їхати бетонною автострадою з Ковеля в напрямку Любомля).

* * *

Ми дослідили історію життя людей, котрі проживали в хаті на вул. Лесі Українки. Ми дізналися, що тут проживали Іон та Устина Романчуки. В їх сім'ї був син Костянтин. Який у роки Великої Вітчизняної війни перебував у німецькому полоні. Шлях поневірянь був важким: Місто Опочна – Резанне (Латвія) – Східна Пруссія табір «Гаммерштайн-315»- станція Драмбург – «Пфердепарк»- кінський парк – станція Стольн – весною 1942 р. перевезли до станції Шторгард, потім на станцію Штейн у табір «Шамот Фабрік», де випалювали вогнетривку цеглу для доменних печей – місто Пархім, вступив до лав Радянської армії. Але попри всі муки і негаразди долі, які переслідували його на кожному кроці він вижив і вступив в ряди Радянської армії.

Список опитаних людей с. Седлища:

1. Жук Марія Трохимівна (1938 р.н.)
2. Дарчук Василь Давидович (1931 р.н.)
3. Томчук Марія Федорівна (192 р.н.)
4. Романчук Васирина Панасівна (1939 р.н.)
5. Яриніч Марія Іванівна (1921 р.н.)
6. Йовик Микола Іванович (1930 р.н.)
7. Тищук Галина Микитівна (1926 р.н.)

Список опитаних людей смт. Стара Вижівка:

1. Хлопук Валентина Павлівна (1932 р.н.)

1. Журнал «Універсум» №11-12, 2008р., ст.. 31.
2. Журнал «Універсум» №5,6, 2009 р., ст.. 46-52.

МІСТЕЧКО ВИЖВА І СТАРОВИЖІВЩИНА НАПРИКІНЦІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Після третього поділу Речі Посполитої Західна Волинь була приєднана до Російської імперії. Одразу почалося формування нового адміністративного поділу: 5 липня 1795 р. утворено Волинську губернію у складі 13 повітів [1], яку реорганізовано у грудні наступного року [2]. Територія, яка нині належить до Старовижівського району Волинської області, переважно увійшла до складу Ковельського, а її західний край – до Володимир-Волинського повітів.

На підставі указу Сенату від 10 квітня 1798 р. [3] проведено перепис, який склав документ за назвою „Географічний та економічний опис Волинської губернії 1798 р.” [4]. Вважається, що його підготовлено на вірогідній джерельній базі [5]. Перепис поділено на 12 частин (відповідно до кількості повітів губернії); кожна сторінка тексту має такі графи: 1) номер маєтку („дачі”), 2) „звання власників і поселень” (тобто посада чи титул, ім’я і прізвище власника/власників маєтку та назви населених пунктів, які входять до нього, із зазначенням типу поселення: місто, містечко, село, сільце, „деревня”, присілок, „привірок”, „буда”, „майдан”, „гута”), 3) віддаленість від повітового міста (у милях і верстах), 4) кількість дворів, 5) соціальні групи населення („за родами мешканців”), ця графа складається з таких підпунктів: а) особи „духовного чину”, б) шляхта, в) купці і міщани, г) державні селяни, д) приватні і духовні селяни, е) „ті, які вільно живуть, і цигани” (у кожній групі був поділ на осіб чоловічої та жіночої статей), 6) всього мешканців чоловічої та жіночої статей, 13) „географічна та економічна примітки” (тобто географічне розташування поселення та його господарська характеристика). Завершувався опис кожного повіту двома алфавітними покажчиками: переліком поселень із зазначенням номера маєтку, у складі якого вони записані, і списком землевласників з номерами маєтків, що їм належали.

Із 47 населених пунктів, які на сьогодні знаходяться в межах Старовижівського району, у вказаному джерелі вдалося знайти відомості про всі, крім чотирьох сіл: Брунетівка, Залюття, Сьомаки і Чевель. Отже, серед 43 поселень було одне містечко, 18 сіл, 2 сільця (наявний у них панський будинок для управителя маєтком), 21 „деревня” (тобто населений пункт без церкви і панського будинку), один монастир. До найбільших за кількістю дворів і мешканців належали села: Смідин (291 двір і 1 285 мешканців), Мизове (відповідно 263 і 1 354) і Кримне (224 і 1300). П’ять поселень мали менше десяти дворів (див. таблиці 1, 2).

Таблиця 1.

Кількість дворів і населення Старовижівщини з поділом на соціальні групи у 1798 р.**

Населений пункт	Кількість дворів	Соціальні групи населення (особи)						Разом
		Духовні	Шляхта	Купці і міщани	Державні селяни	Приватні і духовні селяни	Вільні люди і цигани	
Борзова	33	-	-	3	207	-	-	210
Брідки (Брудки)*	8	-	-	2	58	-	-	60
Буцин	165	1 к	-	4	823	-	3	831
Галина Воля	75	2 п	-	4	-	394	-	400
Глухи	35	12 у	-	4	134	-	-	150
Грабове	79	-	-	2	--	444	-	446
Дубечне	86	10 у	7	4	-	424	-	445
Журавлине (Шайно)	40	4 п	25	2	559	-	10	600
Комарове	45	-	-	3	-	124	-	127
Кримне	224	8 п	9	19	-	1 258	5	1 300
Кукуріки	22	-	2	4	-	113	1	120
Лісники	26	-	-	4	118	-	-	122
Любохини	147	4 п	5	14	-	847	12 14 циган	896

Населений пункт	Кількість дворів	Соціальні групи населення (особи)						Разом
		Духовні	Шляхта	Купці і міщани	Державні селяни	Приватні і духовні селяни	Вільні люди і цигани	
Лютка	17	-	-	3	94	-	-	97
Мельники	10	-	-	-	57	-	-	57
Мизове (Мизів)	263	8 п 8 у	3	3	-	1 339	3	1 354
Мильці (монастир)	2	2 у	-	3	-	-	11	16
Мокре (Мокрець)	48	5 п	20	9	-	312	28	374
Ниці	31	-	-	-	-	207	-	207
Нова Вижва, містечко	202	2 п	-	831 хр 13 євр.	-	-	-	836
Нова Воля (Божа Воля)	12	-	-	-	-	62	-	62
Паридуби	10	-	3	-	85	-	4	92
Підсинівка	34	-	-	5	-	176	-	181
Поліське (Пісочне)	115	8 у	6	3	-	652	-	669
Рокита	53	-	-	3	288	-	-	291
Рудка (Рутка Вижівська)	6	-	-	-	34	-	-	34
Рудня (Рутка)	64	-	-	4	-	353	-	357
Седлище	116	9 п	-	7	-	573	-	589
Секунь	45	7 п	-	4	254	-	-	265
Сереховичі	154	2 п 4 у	39	2	-	814	-	861
Синове	89	10 у	12	4	467	-	-	493
Смідин	291	10 п 3 у	-	7	1 262	--	3	1 285
Смолярі	25	-	-	4	-	161	-	161
Соколище	42	-	-	3	-	224	-	227
Солов'ї	52	-	-	3	-	279	-	282
Стара Вижівка	90	6 п	-	3	482	-	-	491
Стара Гута	100	3 п	-	8	-	579	-	590
Сукачі	6	-	-	-	-	50	-	50
Текля	24	-	-	-	102	-	-	102
Хотивель	8	-	-	3	-	39	-	42
Черемшанка	34	-	-	-	-	184	-	184
Шкроби (Скроби)	51	-	-	-	-	282	-	282
Яревище (Яровище)	9	-	-	-	-	45	-	45

Умовні скорочення: к – католики, п – православні, у – уніати, хр. – християни, євр. – євреї.

*У дужках подано тодішню назву населеного пункту.

**Складено за: РГВИА, ф. ВУА, д. 18 653, ч. 1, 5.

Більшість населених пунктів Старовижівщини в період Речі Посполитої належали до Ратнівського і Ковельського староств. На 1798 р. у довічному володінні графині Теклі Сосновської (з дому Деспот-Зеновіч), вдови колишнього ратнівського старости (з 1772 р.) Юзефа Сильвестра Сосновського (1729-1783), котра доживала віку в ратнівському замку, знаходилися села Глухи, Дубечне, Лютка, Рокита і Синове; загалом їй належало 34 поселення у Ковельському повіті. Княгиня Юзефа Яблоновська (вдова Димитра Іполита Яблоновського (1706-1788), ковельського старости з 1739 р.) мала право довічно отримувати доходи із сіл Журавлине (тодішня назва: Шайно), Мельники, Рудка (Рутка Вижівська), Стара Вижівка. На правах приватної власності їй ще належали села: Борзова, Буцин, Грабове, Нова Воля (тодішня назва: Божа Воля), Сереховичі та Черемшинка. Їх вона купила у графа Міхала Чацького. До володінь Юзефи Яблоновської входило також містечко Вижва (Нова Вижва), але його мешканці не були її підданими (тобто залежними селянами). Всього маєток цієї княгині налічував 26 поселень у Ковельському повіті. Села на заході Старовижівського району (Кримне, Любохини, Стара Гута, Сукачі, Смолярі) були власністю ще одного магната – великого гетьмана коронного, генерала від інфантерії на царській службі, графа Франциска Ксаверія Браницького (1730-1819), увесь маєток якого у Володимир-Волинському повіті складався із 64 населених пунктів.

Родина графів Мьончинських на Старовижівщині володіла чотирма селами: Ігнатій – Лісниками і Смідином, Міхал – Кукуріками і Галиною Волею, а такі великі села, як Мизове і Седлище, що колись належали Августу Мьончинському, перейшли у власність Антонія Красіцького і знаходилися в оренді (посесії) Станіслава Вельгорського.

Володіння дрібної шляхти майже не було, тільки село Мокре (Мокрець), яке налічувало всього 48 дворів і розташовувалось „при великій стовповій дорозі, яка йде з міста Володимира до міста Ковеля” [4, ч. 1, л. 12 об.], було поділене між п'ятьма власниками; кожен з них мешкав у цьому ж селі в невеликому дерев'яному будинку.

Милецькому василіанському монастирю належали невеликі поселення з кількома десятками дворів: Ниці, Підсинівка, Соколище, Солов'ї, Шкроби; лише село Поліське (тодішня назва: Пісочне) нараховувало 115 дворів.

До духовних маєтностей відносилось також Яровище (всього 9 дворів). Його свого часу Ян Браницький включив у фондуш парафіяльного костелу Воздвиження Чесного Хреста в містечку Ратне.

Майже в кожному населеному пункті працювала корчма і при ній невелика гуральня (на один – три котли). Не дивлячись на багатство водних ресурсів, водяних млинів налічувалось всього вісім, з них по два – у Брідках і Кукуріках; також Милецький монастир володів двома млинами, збудованими на ріці Турія. Привертає увагу наявність недалеко від Буцина мурованого вітряка і трьох „машинних” млинів (у селах Мизові, Мокрому, Смідині), які приводились у дію кінями. Усі млини були невеликими: на одні – два жорна (див. таблицю 2).

Таблиця 2.

Типи поселень Старовижівщини та характеристика їхнього господарського стану в 1798 р.*

Назва поселення	Тип поселення	Кількість днів панщини на тиждень	Розмір „подорозчини” (копійки)	Урожай зернових	Корчма	Гуральня	Млин та його тип
Борзова	„Деревня”	3	95	Сам-4, сам-5	1	1	-
Брідки (Брудки)	Сільце	3	90	Сам-4, сам-5	1	-	2 водяні
Буцин	Село	3	95	Сам-4, сам-5	1	1	1 вітряний мурований
Галина Воля	Село	2	-	?	-	1	-
Глухи	Село	3	85	Сам-4, сам-5	1	1	-
Грабове	„Деревня”	3	95	Сам-4, сам-5	1	1	-

Назва поселення	Тип поселення	Кількість днів панщини на тиждень	Розмір „подорожчини” (копійки)	Урожай зернових	Корчма	Гуральня	Млин та його тип
Дубечне	Село	3	85	Сам-4, сам-5	1	1	-
Журавлине (Шайно)	Село	3	90	Сам-4, сам-5	1	1	-
Комарове	„Деревня”	2 дні влітку, 1 день взимку	?	Сам-3, сам-4	1	1	-
Кримне	Село	2 або 3	?	Сам-4	-	1	-
Кукуріки	Сільце	2	-	?	-	1	2 водяні
Лісники	„Деревня”	1 ½	-	Сам-3, сам-4	1	-	-
Любохини	Село	2 або 3	?	Сам-4	-	1	-
Лютка (Люта)	„Деревня”	3	85	Сам-4, сам-5	-	-	-
Мельники	„Деревня”	3	90	Сам-4, сам-5	1	-	-
Мизове (Мизів)	Село	2	?	Сам-3, сам-4	1	1	1 кінний
Мильці	Монастир	-	-	-	1	2	2 водяні
Мокре (Мокрець)	Село	3	?	Сам-4, сам-5	-	2 діючі + 1 недіюча	1 кінний
Ниці	„Деревня”	2 дні влітку, 1 день взимку	?	Сам-3, сам-4	1	1	-
Нова Вижва	Містечко	Немає панщини	Немає	Сам-4, сам-5	-	1	-
Нова Воля (Божа Воля)	„Деревня”	3	95	Сам-4, сам-5	-	-	-
Паридуби	„Деревня”	3	-	?	-	-	-
Підсинівка	„Деревня”	2 дні влітку, 1 день взимку	?	Сам-3, сам-4	-	-	-
Поліське (Пісочне)	Село	3	75	Сам-3, сам-4	1	1	-
Рокига	„Деревня”	3	85	Сам-4, сам-5	-	-	-
Рудка (Рутка Вижівська)	„Деревня”	3	90	Сам-4, сам-5	1	1	1 водяний

Назва поселення	Тип поселення	Кількість днів панщини на тиждень	Розмір „подорозчини” (копійки)	Урожай зернових	Корчма	Гуральня	Млин та його тип
Рудня (Рутка)	„Деревня”	3	?	?	-	-	1 водяний
Седлище	Село	2	?	Сам-3, сам-4	1	1	-
Секунь	Село	3	90	Сам-4, сам-5	1	1	-
Сереховичі	Село	3	95	Сам-4, сам-5	1	1	-
Синове	Село	3	85	Сам-4, сам-5	1	1	-
Смідин	Село	1 ½	-	Сам-3, сам-4	1	2	1 кінний
Смолярі	„Деревня”	2 або 3	?	Сам-4	-	-	-
Соколище	„Деревня”	2 дні влітку, 1 день взимку	?	Сам-3, сам-4	-	-	-
Солов’ї	„Деревня”	2 дні влітку, 1 день взимку	?	Сам-3, сам-4	1	1	-
Стара Вижівка	Село	3	90	Сам-4, сам-5	-	1	-
Стара Гута	Село	2 або 3	?	Сам-4	-	1	-
Сукачі	„Деревня”	2 або 3	?	Сам-4	-	-	-
Текля	„Деревня”	3	85	Сам-4, сам-5	-	-	-
Хотивель	„Деревня”	3	?	Сам-3, сам-4	1	1	-
Черемшанка	„Деревня”	3	95	Сам-4, сам-5	1	1	-
Шкроби (Скроби)	„Деревня”	2 дні влітку, 1 день взимку	?	Сам-3, сам-4	-	-	-
Яревище	Село	?	-	Сам-3, сам-4	2	1	-

*Складено за: РГВИА, ф. ВУА, д. 18 653, ч. 1, 5.

Основним заняттям мешканців Старовижівщині було землеробство: сіяли жито, пшеницю, ячмінь, просо, гречку, овес; урожай зернових коливався від сам-3 до сам-5; також вирощували льон і коноплю. Селяни тримали багато великої рогатої худоби і овець, а коней у них було мало. При описі багатьох маєтків зауважено, що жінки, „крім польової роботи, займаються рукоділлям: прядуть льон і вовну, тчуть полотно для себе і на продаж”. Завершенням характеристики кожного володіння була інформація про якість ґрунтів, про те, звідки „поселяни” беруть воду для своїх потреб (з найближчої річки, струмка чи колодязів), про сіножаті (наприклад, у такій формі: „сінні покоси бувають добрими”), давалась оцінка

навколишніх лісів (які дерева ростуть, чи є деревина, придатна для суднобудування, порівняння, якої землі більше у маєтку: орної чи угідь); обов'язково зазначався розмір доходу у грошовій формі, який отримував власник з усього маєтку (а не з кожного поселення). Наприклад, село Пісочне приносило Милецькому монастиреві 180 руб. „різною монетою” річного доходу [4, ч. 5, л. 12].

В аналізованому джерелі не згадано про фільваркове господарство землевласників (господарська забудова, кількість дворових людей, обов'язки офіціалістів тощо), лише в описах більших сіл вказано на наявність будинків для управителів (економів) окремих фільварків. Треба зауважити, що ні в одному з населених пунктів не було магнатської резиденції.

Центрами локальної торгівлі Старовижівщини залишались Вижва і Милецький монастир. У містечку протягом року відбувалось п'ять одноденних ярмарків на такі церковні свята: на Петра і Павла (29 червня), Преображення Господнього (6 серпня), Семеона Стовпника (1 вересня), Михаїла Архангела (8 листопада), собор Пресвятої Богородиці (26 січня). Місць постійної торгівлі (яток, крамниць), очевидно, не було [4, ч. 5, л. 6]. Натомість монастир мав 23 ятки „для міщан, які приїжджають на ярмарки”; на рік бувало їх два: 9 травня (на Миколая Чудотворця), 6 серпня (на Преображення Господнє) [4, ч. 5, л. 3]. Про асортимент товарів і обсяг товарообігу на цих ярмарках не йдеться. Можна припустити, що продпвали продукцію сільського господарства (насамперед, зерно) і місцеві ремісничі вироби, хоча ні в описі Вижви, ні великих сіл не згадано ремісників.

Культові будівлі були дерев'яними в усіх населених пунктах, крім монастирської церкви у Мильцях. За конфесійною приналежністю переважали православні церкви; у селах, які входили до володінь Теклі Сосновської та Милецького монастиря, залишилися унійні парафії. Очевидно, акція навернення на православ'я їх не зачепила або була неуспішною. Впадає в око наявність лише одного костелу (в селі Бучин) і однієї синагоги у Вижві (див. таблицю 3).

Таблиця 3.

Культові будівлі та їх конфесійна приналежність на Старовижівщині у 1798 р.*

Населений пункт	Культова будівля	Титул церкви	Конфесійна належність
Бучин	Церква Костел	Великомучениці Параскеви Успіня Богородиці	Православна Римо-католицький
Галина Воля	Церква	Йоана Богослова	Православна
Глухи	Церква	Миколая Чудотворця	Унійна
Дубечне	Церква	Покрови Богородиці	Унійна
Журавлине (Шайно)	Церква	Покрови Богородиці	Православна
Кримне	Церква	Димитрія Великомученика	Православна
Любохини	Церква	Симона Стовпника	Православна
Мизове (Мизів)	Церква	Різдва Богородиці	Православна
Мильці (монастир)	Церква	Миколая Чудотворця	Унійна
Мокре (Мокрець)	Церква	Успіня Богородиці	Православна
Нова Вижва, містечко	Церква Синагога	Преображення Господнього	Православна Юдаїзм
Поліське (Пісочне)	Церква	Михаїла Архангела	Унійна
Седлище	Церква	Св. Георгія	Православна
Секунь	Церква	Михаїла Архангела	Православна
Сереховичі	Церква	Великомучениці Параскеви	Православна
Синове	Церква	Воздвиження Чесного Хреста	Унійна
Смідин	Церква	Чесного і Животворного Хреста	Православна
Стара Вижівка	Церква	Преображення Господнього	Православна
Стара Гута	Церква	Успіня Богородиці	Православна
Яревище	Церква	Вознесіння Господнього	Унійна

*Складено за: РГВИА, ф. ВУА, д. 18 653, ч. 1, 5.

У соціальному складі населення залежні селяни склали більше 90 відсотків усіх мешканців Старовижівщини. Вони поділялись на приватновласницьких (у російській традиції – кріпосних), державних (або старостинських) і духовних (належали церкві і монастирю). Зрозуміло, що перших налічувалось більше половини. Усі селяни відробляли панщину, переважно три дні на тиждень (рідше два дні), крім того, платили так звану „подорожчину”, розмір якої коливався від 75 до 95 копійок; селян, які би „сиділи” на чинші або мали якісь пільги, не виділено. Інших повинностей (дорожньої, сторожової, гужової, так званих „шарваркових” днів) у розглядуваному документі не вказано.

У більших селах осіли одна – дві сім’ї чиншової („загородової”) шляхти; таку її малу кількість можна пояснити домінуванням великого землеволодіння.

У селах, де були церкви, мешкала родина місцевого священика. Привертає увагу той факт, що в Мизові, Сереховичах і Смідині залишились сім’ї унійних парохів, хоча церкви стали православними. Напевно, вони відмовились від конверсії і втратили парафію, а церковну громаду очолили прислані волинським єпископом Варламом (Шишацьким) „благочестиві” священики. Натомість у Буцині православна церква не мала свого священика, як і в Яревищах – унійна. Як зазначено в аналізованому документі, в Милецькому монастирі було всього дві духовні особи, хоча монастир мав муровану Святомиколаївську церкву, дві муровані будівлі на два поверхи „для життя архимандрита і ченців з дерев’яними флігелями для служб”, був оточений мурованою огорожею [4, ч. 5, л. 3].

Не повинна вводити в оману наявність однієї міщанської сім’ї майже в кожному селі. Відповідно до російського законодавства міщанами (або купцями, залежно від майнового стану) вважались євреї; вони орендували корчми в місцевих землевласників. Міщанами-християнами були лише мешканці містечка Вижва. До категорії „вільні люди” відносились особи, які не могли бути зараховані до перелічених соціальних груп.

Таким чином, „Географічний та економічний опис Волинської губернії 1798 р.” засвідчує, що на Старовижівщині наприкінці XVIII ст. збереглося велике землеволодіння польських магнатів, а також частково королівські маєтності у формі старостинських володінь. У ході бурхливих подій 1790-х років російські можновладці не отримали помість у цьому кутку Волині. Єдиним міським центром Старовижівщини залишалось містечко Вижва, яке за кількістю дворів і мешканців уступало кільком селам, однак у ньому відбувалось аж п’ять ярмарків, що робило його локальним торговим осередком для навколишніх селян. Мешканці Вижви вирізнялися своїм соціальним статусом; вони не знали панщини. В ході акції навернення на православ’я домінуючі позиції поступово займала Православна церква. Милецький василіанський монастир ще залишався духовною опорою Унійної церкви на Старовижівщині.

1. *О учреждении Волынской и Подольской губерний первой из 13, а последней из 12 уездов. Именной [указ], данный Сенату. 1795. Июля 5 // ПСЗ РИ. Собрание первое. – СПб.: тип. II Отделения собственной Е. И. В. канцелярии, 1830. – Т. XXIII. - № 17 352. – С. 727-728.*

2. *О новом разделении государства на губернии. Именной [указ], данный Сенату. 1796. Декабря 12 // ПСЗ РИ. Собрание первое. – СПб.: тип. II Отделения собственной Е. И. В. канцелярии, 1830. – Т. XXIV. - № 17 634. – С. 229-230.*

3. *О приведении в точную известность качества казенных имений, состоящих в областях, от Польши приобретенных, и о произведении новой оным люстрации. Именной [указ], данный Сенату. 1798. Апреля 10 // ПСЗ РИ. Собрание первое. – СПб.: тип. II Отделения собственной Е. И. В. канцелярии, 1830. – Т. XXV. - № 18 475. – С. 187-189.*

4. *Российский государственный военно-исторический архив (далее: РГВИА), ф. ВУА, д. 18 653, ч. 1–12.*

5. *Брянцева Т. П. Генеральный перепис 1795–1798 гг. про міста Волині / Т. П. Брянцева // Вісник кийського університету. Серія історії. – К., 1975. – № 17. – С. 71 (69–76).*

Майя КАРПУК, Богдана ДРИЧИК (с. Буцин)

ДОЛЯ ОСТАРБАЙТЕРІВ СЕЛА БУЦИН

З плином часу у свідомості людей проходить двоякий процес: вони хочуть пізнати свою історію, виходячи з позицій сьогодення, і в той же час тривають пошуки істинності тих чи інших подій. Історія рідної землі – це забуті імена, викреслені з пам’яті цілі сторінки. Багато «білих плям» є і в історії села Буцин 40-их років минулого століття.

Ця тема є цікавою і болісною, адже війна забрала багато життів та принесла розлуку в сім'ї. На фронт забирали батьків, синів, а тих, хто залишився, почали масово вивозити на примусові роботи до Німеччини. Цих людей назвали остарбайтерами. Остарбайтери (нім. Ostarbeiter – «східні робітники») – німецький термін для означення осіб, які були вивезені гітлерівцями зі східних окупованих територій, переважно з Рейхскомісаріату Україна, протягом Другої світової війни на примусові роботи до Німеччини. Юнаків і дівчат забирали, не питаючи ні їхньої згоди, ні згоди їх батьків, і відправляли в Німеччину на роботу, як рабів, повісивши їм табличку «Ост».

Вже в перші місяці воєнних подій на промислових підприємствах та полях Рейху стало гостро не вистачати робітників. Мобілізація у вермахт ставала все більш тотальною.

Гітлерівці розгорнули колосальну пропагандистську кампанію в Україні, Білорусії, Прибалтиці й окупованих областях Росії із закликом до населення добровільно записуватися на роботу до Німеччини.

На Старовижівщині перші заклики до української молоді їхати на роботу в Німеччину прозвучали вже влітку 1941 року, за спогадами Сачика Кіндрата (інф. 8).

З літа 1942 року молоді люди вже не спали у хаті, бо кожної ночі можна було чекати облави. Вдень хлопці чергували за селом. Досить було появитись військовому автомобілю ще на підступах до села, як за сигналом сторожі молодь тікала в ліс, який став не тільки пристанищем, але й основною базою перебування сотень, а згодом тисяч молодих волинян.

На травень 1943 року у нашому краї було намічено черговий вивіз людей до Німеччини. Акція готувалась ґрунтовно. Виїзду підлягали шістнадцяти-двадцятирічні юнаки та дівчата.

З України протягом 1941-1944 рр. до Рейху було вивезено 2 млн. 300 тисяч чоловіків, жінок та підлітків. Хоч дана цифра вражаюча, бо з нашої країни нацистами вивезено до Рейху найбільшу кількість людей у порівнянні з іншими країнами Європи, та тим не менше і вона істотно занижена[8].

Отже, остарбайтери – явище, характерне для Другої світової війни. «Східні робітники» були дармовою робочою силою для Рейху.

Фашисти окупували село Буцин 29 червня 1941 року, в неділю. Як згадує Шафарчук Катерина, спочатку над селом пролетіли літаки, а потім на дорозі з'явилася піхота (інф. 9). Тому мирне життя селян було перерване Великою Вітчизняною війною.

У період окупації в Луцьку діяв генерал-комісаріат Волині і Поділля, а територію області було поділено на 6 округів. Село Буцин було віднесено до Ковельського округу[23]. На окупованих територіях було встановлено «новий порядок» – фізичний і моральний терор проти так званих расово-неповноцінних народів: євреїв, циган, українців, росіян, а також представників радянської влади і комуністів.

Старосту села призначали німці. У Буцині ним був у 1941–1944 рр. Кошелюк Яким Федорович, 1899 року народження. За свідченнями Шафарчук Катерини, він активно співпрацював з партизанськими загонами з'єднання Бринського (інф. 9). Яким Кошелюк після визволення села пішов на фронт. За співпрацю з ОУН-УПА він був засланий на 25 років на Урал. Там, на станції Чусова, у 1955 році помер і був похований. В останньому листі до рідних запитував: «Чому так зі мною повелися ті, кому я віддано допомагав?» Про це згадує Гелюта Катерина (інф. 3).

Два роки вісім місяців і сім днів село перебувало в окупації. У неділю, 5 березня 1944 р., Радянська Армія, ведучи зимовий наступ, визволила Буцин від фашистських загарбників, за спогадами Шафарчук Катерини (інф. 9). Село звільняла 234-а Ярославська дивізія (Ярославська Комуністична Ломоносово-Празька орденів Суворова і Богдана Хмельницького). Командир дивізії – генерал – майор С. Турев, начальник оперативного відділу штабу – Василь Іванович Малков [2]. У зв'язку з бойовими діями майже всі місцеві жителі були евакуйовані в села Шкроби, Качин (Камінь – Каширського району) та й в інші, де не було боїв. Про це розповідає Петрик Катерина (інф. 7).

Отже, село Буцин було окуповано фашистами в перші дні Великої Вітчизняної війни. Його жителі опинилися в безправному становищі за часів «нового порядку», зазнали чимало утисків та понесли значні людські втрати і великі матеріальні збитки.

Драматично склалася доля наших односельчан, насильно вивезених до Третього Рейху.

За нашими підрахунками, на жаль, неповними, рідне село довелось покинути двадцяти сімом юнакам та дівчатам. Серед них – 16 дівчат і 11 хлопців. За інформацією Сачика Кіндрата, до списку було внесено 120 осіб (інф. 8). Нам сьогодні відомі імена двадцяти семи односельчан вивезених на Захід (Рис. 3).

Масове вивезення молоді із Буцини до Рейху почалося в квітні 1942 року. До списків потрапили 16-річні, 17-річні, 20-річні. Цією інформацією поділився Дричик Микола (інф. 5).

20 квітня 1942 року була вивезена на примусові роботи Бутрим Ганна Дмитрівна. Окупанти мали вивезти сестру Віру, але вона зламала ногу і немогла ходити. А так як з сім'ї мав хтось поїхати, то вибір

впав на 18-річну Ганну. Вона опинилась у Австрії. Після приїзду тиждень лежала хвора. Спочатку потрапила в село до господаря, де працювала один рік. Там були дуже важкі умови праці. Протягом двох років працювала на заводі, який був замаскований у селі. Виготовляли патрони, запчастини до літака. Працювала дівчина за станком із 6 до 18 години. Жили робітники в бараках, харчували їх варивом з брукви, кропиви, інколи – м'ясом здохлого коня. Повернулася додому в 1945 році (Рис. 4).

Далеко від рідного дому опинилася і Дричик Ольга Григорівна. У 1942 році їй виповнилося 19 років. Працювала в селі у хазяїна під Дюссельдорфом. Господарство було велике. Доглядала за коровами і свинями. На господарському дворі (біля хлівів) була здорова зацементована яма, куди згрібали гній і сечу, а потім восени і весною вивозили на городи. Туші тварин здавали в переробні цехи, які були в селі, а вже звідти отримували готову продукцію. Хазяї були непогані, давали один день вихідний. Їжі не вистачало, відчувала голод. Коли варила картоплю свиням, то й сама їла.

Після визволення радянськими військами, Ольга пішла служити в м. Бунцлаувільно найманою.

У 1945 році народила сина, а в 1947р. повернулася назад додому (Рис. 5). До пенсії працювала в місцевому колгоспі дояркою, а потім – у ланці. Померла в 1999 році.

Непростою виявилася доля Копець Ганни Михайлівни. Вона була найстаршою в сім'ї. Про початок війни дізналася від сільського голови. В 16 років дівчину забрали до Австрії. По дорозі кілька подруг зуміли втекти. Їхали товарним потягом. Після прибуття забрали до себе господарі. Потрапила Ганна в село Штецельдорф, до Леопольда Брантера. Він був хорошою людиною. Роботи було дуже багато. Харчували добре, Ганна їла за одним столом з господарем. Працювала на фермі, де тримали худобу (кіз, коней, корів, свиней). Брантерам настільки сподобалась молода українка, що не хотіли відпускати.

Після завершення війни радянські солдати забрали бранок до Чехословаччини. Там дівчина працювала в перукарні ще 3 місяці. Після того повернулася на Волинь. Вийшла заміж в село Буцин, де і прожила все життя. Померла в травні 2011 року.

Разом довелося долати труднощі в дорозі до «німецького раю» Самчуку Адаму Андрійовичу (1923-2006рр.), Олексюку Антону Івановичу (1923-1984 рр.), Зубчику Петру Іллічу (1917-1986 рр.) і Сачику Кіндрату Дмитровичу 1926р.н. (Рис. 6). Вивезли їх до Німеччини в травні 1942р.

На чужині Самчук Адам спочатку працював у господаря в селі, а пізніше відправили на шахту. Харчували погано, але один німець, що жив поблизу, давав кожного дня бутерброд. Шахту хотіли завалити, щоб полонені загинули, але цей задум не справдився. Разом із Адамом перебував рідний брат його майбутньої дружини Марти – Олексюк Антон Іванович. Вони працювали до визволення Радянською Армією. Хлопці відмовилися від пропозиції їхати до США і повернулися додому.

Вдома чекали батьки. Адам влаштувався на роботу в пожежну частину в м. Ковелі, працював в Ковельському депо, а пізніше – токарем в «Сільгосптехніці» с. Буцин. В 1950 році взяв шлюб з Олексюк Мартою Іванівною. Виховали трьох дітей. Самчук Адам помер в 2006 році.

Зовсім молодим вивезли із села і Сачика Кіндрата Дмитровича. В 1942 році йому виповнилося 16. Спочатку всіх на підводах привезли до Ковеля, розмістили в якійсь школі. Туди постійно підвозили людей. Німці посадили в поїзд. Привезли в місто Щецін під охороною. Стали розселяти по таборах. Хлопець опинився в одного німецького бауера з односельчанами Самчуком Адамом, Зубчиком Петром. Після бомбардування розбирали завали і рятували людей, в інший час – розвантажували ліс. Вказівки давали військові – щоразу інші. Харчували німці дуже погано: на обід давали баланду без хліба, на вечерю – лише каву. В місті Щецін перебували півтора місяця, а потім перевели в місто Райфенгахель. Там людей розбирали господарі як дешеву робочу силу. Кіндрат опинився в бауера, який займався розведенням риби. Пробув в нього півтора роки. Умови проживання були набагато кращі: можна було їсти рибу. Виллов забирали машиною. Спілкувалися німецькою мовою. Іншим робітникам не платили нічого. Інколи навідувався односельчанин Зубчик Петро. Він проживав в дуже тяжких умовах, голодував. Кіндрат допомагав йому продуктами, господар не заперечував, навіть з собою давав їжу. Потім став рити протитанкові рови біля міста Познань. Рови копали по 5 метрів 1600 чоловік взимку. При підході радянських військ всіх погнали вглиб Німеччини. Люди стали втікати. Спали по селах в конюшнях. Порадившись, вирішили добиратись до колишніх господарів. Але бауера не було, а будинок був зруйнований бомбою. По дорозі до старости села забрав до себе інший місцевий житель, німець. Українець пас і доглядав корів. Видоєне молоко забирали в бідонах щодня. Господар жив один. З ним хлопець спілкувався рідко. Умови були дуже хороші, всього було в достатку. День Перемоги зустрів у селі, яке було розташоване біля річки Одер. Разом з товаришами сховався від німців в погребі. Пробули там довго. Повернувся в рідне село, де проживає і нині.

Три роки працювали разом в маєтку поміщика поблизу м. Штольп шестеро дівчат з

ЛЮДИ ДОБРОЇ ВОЛІ!

Ідьте на працю до Німеччини, до країни соціалістичного порядку та справедливості!

Кожний, хто працює в Німеччині, працює для майбутнього свого власного народу.

Кожний, хто працює в Німеччині, допомагає закінчити війну і тим самим працює для скорого установлення миру.

Німеччина відкриває Вам свої границі, свої брами, щоб показати Вам, що Німеччина це країна справжнього соціалізму, централя правдивої народної спільноти.

Рис. 1. Німецька листівка. 1942 рік.



Рис. 2. Карта Німеччини.
Міста, куди були вивезені буцинські остарбайтери.

1. Бутрим Ганна Дмитрівна.
2. Бутрим Остап Федорович
3. Гарбар Катерина Іллівна.
4. Гарбар Федір Іонович.
5. Гелюта Катерина Миронівна.
6. Гелюта Ніна Іванівна.
7. Гелюта Степан Гнатович.
8. Дричик Антон Семенович.
9. Дричик Іван Констянтинович.
10. Дричик Марія Костянтинівна.
11. Дричик Ольга Григорівна.
12. Дричик Петро Костянтиневич.
13. Дричик Сергій Семенович.
14. Зубчик Петро Ілліч.
15. Кушнір Катерина Михайлівна.
16. Лішук Ганна Михайлівна.
17. Мазурик Варвара Якимівна.
18. Олексюк Антон Іванович.
19. Олексюк Васса Іванівна.
20. Півницька Катерина Павлівна.
21. Рудик Уляна Наумівна.
22. Самчук Адам Андрійович.
23. Сачик Кіндрат Дмитрович.
24. Сметюх Ольга Ярмолівна.
25. Сметюх Тетяна Романівна.
26. Солоп Феодосія Микитівна.
27. Чепілевська Параскева Север'янівна.

Рис. 3. Список оstarбайтерів с.Буцин.



Рис. 4. Бутрим Ганна Дмитрівна.

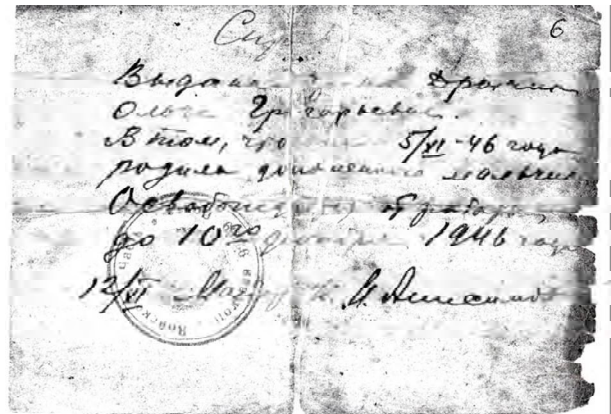


Рис. 5. Довідка Дричик Ольги. 1946 р.

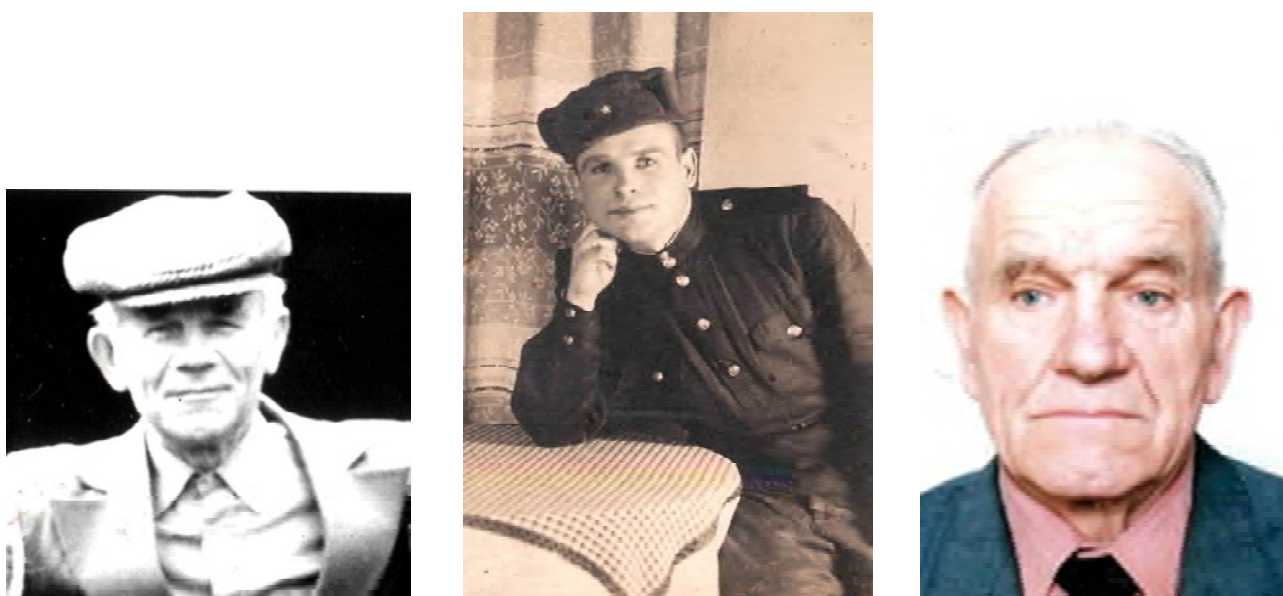


Рис. 6. Самчук Адам, Зубчик Петро, Сачик Кіндрат.



Рис. 7. Васса Корнелюк і Тетяна Сметюх. Федося Солоп і Ніна Бодюк. 1942 р.



Мазурик Варвара і Гелюта Ніна, Гелюта Ніна. 1942 р.



*Рис. 8. Дричик Марія Костянтинівна,
1943 р.*



*Дричик Марія Костянтинівна з
радянськими солдатами, повертаючись
додому з Німеччини.*



Рис. 9. Гарбар Катерина Іллівна зі своїми вихованцями.

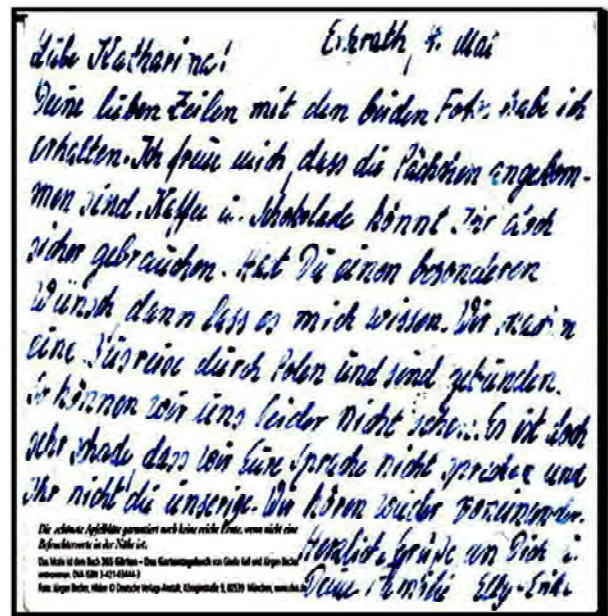
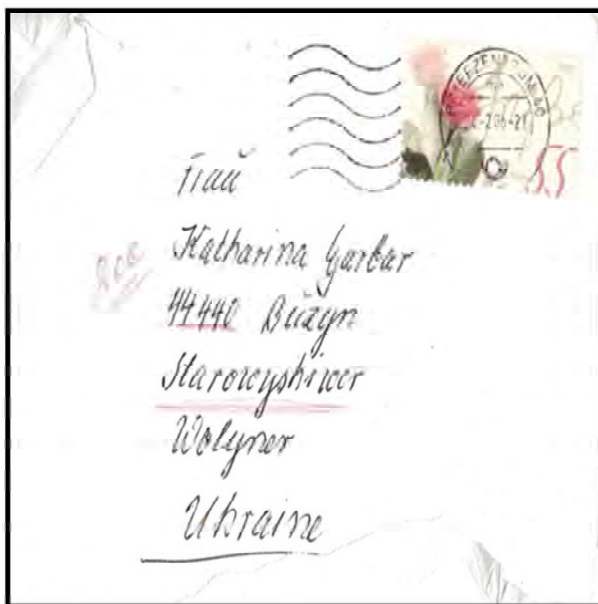


Рис. 10. Лист німецької родини до Гарбар Катерини.

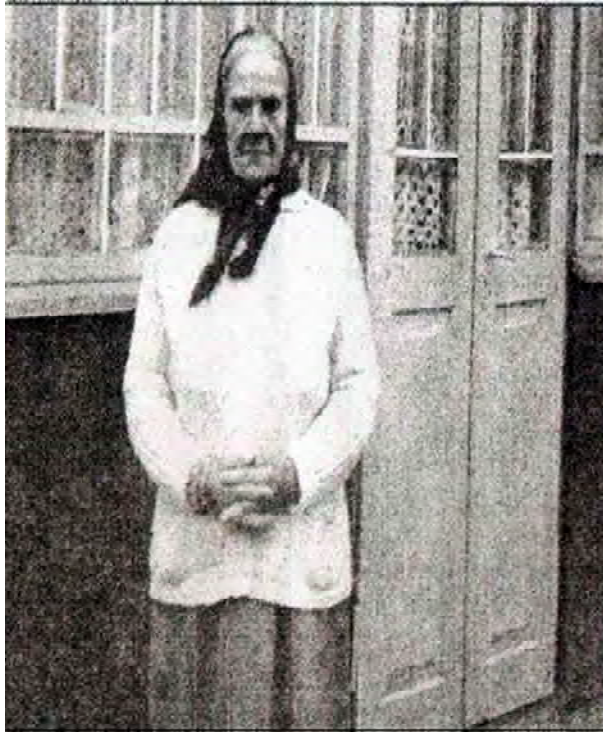


Рис. 11. Гелюта (Корнісік) Катерина Миронівна.

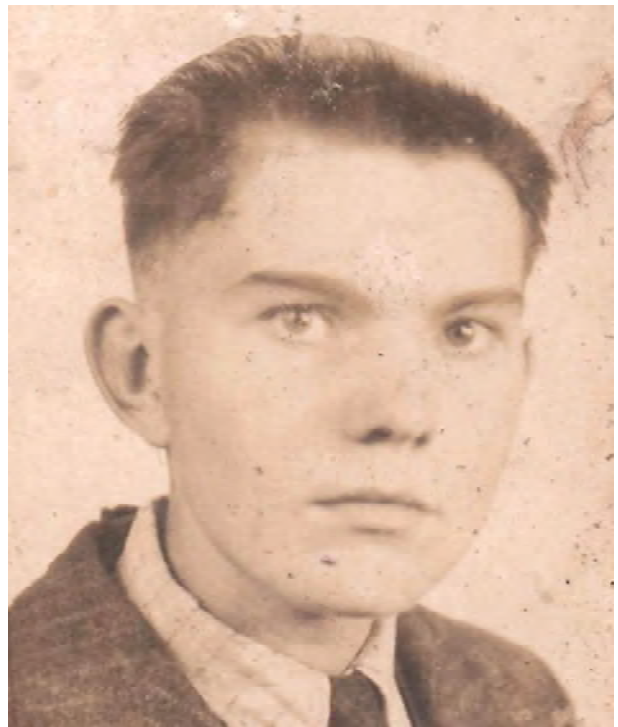


Рис. 12. Брати Антон і Сергій Дрички.

Буцина:Гелюта Ніна Іванівна, Корнелюк Васса Іванівна, Сметюх Ольга Ярмолівна, Солоп Феодосія Микитівна, Мазурик Варвара Якимівна, Сметюх Тетяна Романівна. Їх забрали в неволю в травні 1942 року (Рис. 7). Працювали подружки переважно в полі. Робота була дуже тяжкою та виснажливою, особливо в спеку. Додому після визволення йшли пішки, а пізніше підвезла машина.

Наступною нашою односельчанкою, яка опинилася в Німеччині, стала Дричик Марія Константинівна. Народилася вона 21 липня 1923 року. В 1942 році заздалегідь повідомили про те, що потрапила в списки на вивезення до Німеччини. Були замовлені підводи. З усіх сіл зібрали молодих людей 1922-1923 років народження, повезли в Ковель. Зібрали всіх в школі, чекали 4 дні. Потім сіли в поїзд. Дорога була довгою. Приїхали в м. Штольп. Більшість хлопців стали працювати на заводах, а дівчат забрали господарі. Марія потрапила в село Растваніци (недалеко від м.Штольп). В сім'ї були чоловік, жінка і троє дітей. Господаря звали Фед. Молода дівчина тяжко працювала: носила в парники ящиками землю, доїла корову, поралася по господарству. Привезли її в Растваніци в травні, а восени вирішили втікати втрьох. Близько кордону в однієї жінки стали дуже боліти ноги, і тому втікачки змушені були зупинитися. Їх прийняв один німець, який повернув назад до господарів. В них Марія прожила ще три роки (Рис. 8). В 1945р. фронт проходив через село. Спалили хату бауерів. Дівчина доїхала до кордону з поляками. Там зупинили росіяни і не дозволили їхати далі. Українка залишилася працювати в підсобному господарстві. Приїхала додому тільки через два роки. Доїхала до Здобунова, потім в Мизово, а звідти – в Буцин. Тут вона і померла в 2012 році.

Осіною 1942 року в Буцині німці склали нові списки остарбайтерів. В основному забирали з багатодітних сімей. Тому й потрапила в поле зору окупантів Гарбар Катерина Іллівна.

Спочатку втекла до лісу, гадала, що переховається. А німці замість неї батька забрали. Про це розповіла мати. Вирішила Катерина, що треба іти здаватися: без батька сім'ї буде ой як тяжко. Їхали бранці в товарняку 3 доби. Гризли душу невідомість і страх: що там попереду? Привезли в табір для військовополонених. Було страшно, хотілося їсти. В м. Штольп на біржі праці вишикували в дві шеренги. Так стояли цілий день. Покупці підходили, вибирали. Катерина потрапила до суворого німця. Разом з нею працювали з шостої ранку до вечора латиші, поляки. Їли баланду. Після завершення робіт – знову біржа. Новий господар – лісник Чінта Мантик. Ходила біля гусей, качок, 5 корів, 12 свиней. Ставилися господарі дуже добре. Особливо гарно ставилася фрау Херта. Навіть трохи грошей давала. Доглядала за 7 дітьми господаря. Прожила дівчина в них 3 роки (Рис. 9). Про звільнення почула по радіо. З іншими слугами взяла пару коней, їхали до кордону, а потім пересіли на поїзд. Повернувшись в Буцин, працювала все життя в колгоспі. В 2004 році німці нагадали про себе листом (Рис. 10). Ці люди пам'ятають про неї і донині. В їхніх листах – почуття провини. Померла Гарбар Катерина в 2011 році.

Коли до хати Гелют прийшли два німці, 18-річна Катя зрозуміла: уникнути Німеччини їй не вдасться. Окупанти не панькалися з дівчиною. Вони поставили її поперед себе і повели до сільської ради. Там уже було дванадцять молодих дівчат і хлопців. Усіх посадили на підводи і повезли до Ковеля. Молодь тримали під замком у школі. А на свято Трійці бранців повели біля собору до вокзалу. «Як тепер пам'ятаю, – пригадає Катерина Корнісік – дзвони так лунко вибивають, а нас запихають у вагони-телятники. Поїзд рушає, а у вагонах чути стогін... Завезли нас у табір, там помили, підстригли, причепурили.» Але в'язнів повезли на біржу у м.Штольп. У великій залі будинку «живий товар» з'юрмився в куті, а купці ходять поміж людьми, придивляються. Навколо Катерини кілька разів обійшов німецький офіцер, зупинився і заговорив до неї по-польськи: «Заберу тебе до себе на роботу. Корів доїти будеш?» «Буду. Згідна», – відповіло йому перелякане волинське дівча. Офіцер заплатив продавцям за свою рабину. Скільки? Катерина не знає. А попереду її чекало таке життя. Христіан Еннігер привіз свою покупку в село, по-їхньому – дорф Кунцов. Завів у двоповерхову хату. Там привітна фрау Маргарита запропонувала дівчині кави. Хліба дала і повидла на нього щедро намастила. А ввечері служницю завели у душеву, щоб помилася. Фрау дала Катерині чисту одіж і вказала рукою на двері: «Заходь!» «Я відчинила двері, а там така панська світлиця! – згадає колишня німецька полонянка. – Гарне ліжко, білі покривала на ньому, килим на стіні. І я тут маю спати! Як княжна! Аж дух перехопило». Уперше вона побачила Едгара у провіткту дверей. Відчинилися вони тихо, і на порозі з'явився малий німець. «Дивлюся, стоїть такий біленький, такий товстенький малюк і цмулить із пляшечки молоко, – пригадає Катерина Миронівна. – Привітався зі мною, і відтоді став мені наче рідним. Бувало, пораює я по господарству, а він вибігає на ганок і гукає по-німецьки: «Моя кохана дівчинко, ходи їсти». Або ж господиня наказує мені щось зробити, а я не розумію, чого вона від мене хоче. Едгар підбіжить, схопить мене за руку і тягне аж до тої речі, яку маю принести. Там ще раз повторить прохання по-німецьки. Так я і вивчила мову». Фрау Маргарита довіряла Катерині виховання своєї дитини. Дівчина розмовляла з хлопчиком українською мовою. Він слова

запам'ятовував одразу. Добре було дівчині в німців. Навіть їла за одним столом ті самі страви. А на день народження господиня подарувала золотий ланцюжок із хрестиком. Служниці – такий подарунок!

Йшов 1945 рік. Фронт підсувався все ближче. Радянська Армія була вже за 60 кілометрів від Кунцова. Німці поспіхом збиралися. Вони закопували у землю коштовності, продукти, складали харчі й речі на вози і втікали. Дорогами тяглися підводи. В одній із них їхали наймити з Волині, а в іншій – родина німецького офіцера: фрау Маргарита та її син Едгар. У дорогу господиня дала своїм робітникам багато продуктів, теплого одягу. Але їх наздогнали російські солдати. Щедрий провіант у вчорашніх невільників миттю щез. Обібрали й німкеню з сином. Біля Гданська шляхи втікачів розійшлися. Катерина йшла пішки до Гдині й далі... Коли волинська дівчина добралася додому, була виснажена і щаслива. І добре, і погане було вже позаду. Катя мала польське посвідчення особи, тому її сприйняли як польку і менше чіплялися на дорозі. Іншим дівчатам було нелегко. Повернулася додому Катерина Миронівна навесні 1945 року. Уже в рідному селі Буцині дівчина вирішила, що час і собі стати панею. Вона обрала фах медика. Все життя працювала медсестрою у лікарні села Сереховичі. Там і заміж вийшла, доньку виховала (Рис. 11). Її земний шлях закінчився 20 квітня 2014 р.

В 1943 році німецька влада продовжувала вивозити молодих українців до Рейху. В списки потрапили троє братів Дричиків: Сергій, Антон і Іван. Старшому було 20 років, середньому – 18, меншому – 17. Мати слізно плакала і благала німецьких конвоїрів залишити хоча б одного сина. Тоді німецький офіцер все-таки змилостивився і дозволив меншому повернутися додому. Двоє старших синів потрапили на завод у Дюссельдорф, де виготовляли кріплення для мостів (Рис. 12). Робота була дуже тяжка, а харчували погано. Вражало те, що німці дуже вимогливо ставилися до виготовлення деталей, не допускали ніякої похибки. Брати пригадували, що в кінці війни, коли вже радянськiвiйська бомбили завод, були виготовлені болти з відхиленням до міліметра, і примусили їх переробляти. Братів звільнили радянські війська. Старший брат Сергій повернувся додому, а середній, Антон, був призваний в армію і служив в Німеччині ще 3 роки. Пізніше вони жили в селі, створили сім'ю, виростили дітей. Сергій Семенович помер у 1982 році, а Антон Семенович – в 1987.

Наші земляки відчули на собі переваги «райського життя». Їх перебування на землях Третього Рейху було досить складним: доводилося тяжко працювати, навіть голодувати. Нелюдські умови, безправне становище супроводжували кожен день перебування в неволі. Втім, наші односельчани побачили вперше деякі речі побуту, одяг та, зокрема, білизну, познайомилися з комфортними умовами проживання, що відносно полегшувало їхнє перебування на чужині. Історія села Буцин, на превеликий жаль, ще не повністю вивчена. Невелика кількість архівних матеріалів не дає змоги скласти повну картину минулого села. За свідченням старожилів села, до списків на вивезення було включено 120 буцинців. Нам вдалося встановити імена 27 вивезених молодих хлопців і дівчат.

Наші земляки змогли відчутти на собі всі переваги «райського життя». Їх перебування на землях Третього Рейху було досить складним: доводилося тяжко працювати, навіть голодувати. Нелюдські умови, безправне становище, постійні приниження супроводжували наших односельчан на чужині. Втім, перебування в Німеччині відкрило для них і інший світ. Молоді люди побачили європейський побут: комфортні умови проживання, модний одяг, зокрема, білизну, що відносно полегшувало їхнє перебування на чужині.

Повернувшись з німецького рабства, оstarбайтери офіційно вважалися особами, чия лояльність до існуючого ладу була сумнівною. І тому постійно знаходилися в полі зору владних силових структур. Сьогодні ще недоступні офіційні дані, скільки їх прямим етапом з Німеччини та Австрії були відправлені до більшовицьких концтаборів. Але з упевненістю можна сказати, що таких фактів налічувалося багато.

Наше дослідження – це живі спогади тих, хто особисто прожив сумну долю оstarбайтера.. Ці люди були очевидцями, а деколи – і учасниками драматичних і трагічних подій. Саме їхні свідчення дають змогу скласти правдиву картину певної епохи.

У достовірності та об'єктивності пропонованих матеріалів ми переконалися саме в бесідах з живими свідками. Хоч цих людей стає з часом все менше, але, при бажанні, їх можна знайти сьогодні ще у кожному селі.

СПИСОК ІНФОРМАТОРІВ

1. Бутрим Ганна Дмитрівна (1924р.н., с. Буцин)
2. Гелюта Катерина Миколаївна (1937р. н., с. Буцин)
3. Гелюта Катерина Миронівна (1923-2014рр., с. Сереховичі)

4. Дричик Андрій Якимович (1934 р. н., с. Буцин)
5. Дричик Микола Миколайович (1946 р. н., с. Буцин)
6. Олексюк Віра Семенівна (1960 р. н., с. Буцин)
7. Петрик Катерина Іванівна (1940 р. н., с. Буцин)
8. Сачик Кіндрат Дмитрович (1926 р. н., с. Буцин)
9. Шафарчук Катерина Михайлівна (1923-2014 рр., с. Буцин)

1. Ананійчук В. Визволення західних областей України від німецько-фашистських окупантів. – К., 1969.
2. Анфилов В. Бессмертный подвиг. – М., 1971.
3. Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.
4. Бондаренко Г. Волинь періоду Другої світової війни в радянській та сучасній літературі // Волинь в Другій світовій війні. Збірник наукових та публіцистичних статей. – Луцьк, 2005.
5. Бондаренко Г. Проблеми Другої світової війни в історії Волині // Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки: Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 50-й річниці перемоги над фашизмом. – Луцьк, 1995.
6. Борозняк, А. И. Трагедия остарбайтеров в зеркале исторической науки и исторического сознания ФРГ / Вехи российско-германских отношений (40-90-е годы XX века). – Волгоград, 2001.
7. Брицький П. Україна в Другій світовій війні (1939-1945 рр.). – Чернівці, 1995.
8. Великая Отечественная война // Энциклопедия. – М., 1985.
9. Гюнтер Грасс. Бляшаний барабан: Роман / З нім. пер. О. Логвиненко. – К., 2005. – С. 462.
10. Зайончковская, Ж. А. Остарбайтеры: в Германии и дома. (По материалам анкетного обследования) / Ж. А. Зайончковская, П. М. Полян // Иттеогіат: Ист. сб. памяти Ф. Ф. Перченка. — М., 1995
11. Історія Волині з найдавніших часів до наших днів. – Л., 1988.
12. Історія Волині. Л., 1988.
13. Історія міст і сіл УРСР, Волинська область. – К., 1970 р.
14. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область. / ред. кол.: І. С. Клімаш та інші. К., - 1970. - 748 с.
15. Історія України: нове бачення. У 2 т. – К.: Україна, 1996.
16. Книга пам'яті України. Волинська область. Т.3. – Львів, 1995 р.
17. Коваленя А. А., Краснова М. А., Лемешонок В. И. и др. Великая Отечественная война советского народа. — 2004.
18. Коваль М. Друга світова війна та історична пам'ять // Український історичний журнал. – 2000. № 3, 4.
19. Кудь В. Волинь у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. // Книга пам'яті України. Волинська область. – Т.1. – Л., 1995.
20. Павлович А. У боях за Волинь // Волинь у Другій світовій війні і перші повоєнні роки. – Луцьк, 1995.
21. Полян П. М. Советские граждане в рейхе: сколько их было? – 2002. - №5
22. Рекотов П. Органи управління в Україні під час фашистської окупації // Пам'ять століть. - №5. – К., 1997.
23. Стецюк Г. Чорні дні Волині. 1941-1944. – Володимир-Волинський, 1992.
24. Франчук Є. Бойові дії на Волині в перші дні війни // Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки: Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 50-й річниці перемоги над фашизмом. – Луцьк, 1995.
25. Шабала Я.М. Історія України: Вид. 2-е, доп. - Луцьк: Настир'я, 2006р. – 268ст.

Галина КИЦЬ (с. Кримне)

СТВОРЕННЯ І ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО АМАТОРСЬКОГО ФОЛЬКЛОРНОГО КОЛЕКТИВУ «КРИМЕНЯ»

Душещемна музика, зворушлива пісня, іскрометний танок, проникливе художнє слово, чудові твори декоративно-прикладного мистецтва... мабуть, усього не перерахувати, з чого складається чаруюча палітра радості, яку дарують людям аматори сцени, натхненні величавою красою поліського краю. У Кримному їх ще називають майстрами прекрасного. Їх ніжні голоси в гармонійному поєднанні чи то з таємничим шепотом хвиль тутешніх озер, чи то з переспівом птаства, чи то з симфонією довколишніх лісів – це неповторна, заворожуюча гама мелодій і кольорів, це справжня феєрія краси.

- Зрозуміло, що це все не приходить саме по собі. Творячи музику, творячи пісні, митці розправляють їх крила під дивовижний акомпанемент природи і завдяки зусиллям талановитих людей, - так говорив

колись, на жаль, уже покійний, справжній маестро культурно-освітньої роботи М. А. Бондар. Він 40 років (1957 – по 1997рр.) плекав і лілеяв українську пісню, художнє слово, а найголовніше, що зумів передати цю любов своїм нащадкам.

1987р. на посаду директора СБК с.Кримне був призначений ще юний 20-літній парубок П.Г. Киць, якому за честь було працювати з таким наставником і черпати від нього ентузіазм, любов до пісні, до всього прекрасного.

У 2004р. на посаду директора було призначено Киць Г. П. Згодом, художнім керівником був призначений Киць П. Г.

Кримне, як і багато інших сіл Західного Полісся славилось і славиться самобутнім фольклором, дзвінкою піснею і надзвичайно привітними і співучими людьми.

Одна із найдавніших форм творчої діяльності людини – фольклор. Основи творення фольклору є те середовище. В якому людина проходить свій життєвий шлях, від якого отримує енергію життя.

Морозяного різдвяного вечора 2005р. крименські жіночки ходили від хати до хати колядувати з колядою досі не знайомою «В Новім граді – Вифліємі» - таким чином заробляли гроші на косметичні ремонти місцевого храму. Саме з цієї колядки і зародилась ідея створення майбутнього колективу. А наспівану колядку у спадок передала бабуся одній із майбутніх учасниць колективу Бегаль Єві Титівній (1936р.н.)

Так почалась клопітка робота по створенню народного колективу. Багаторазова зустріч з односельчанами і їх розповіді, зокрема: з Бондар Теклею Іларіонівною (1901), Зінюком Климом Никонівичом (1926) і багато іншими, допомогли пригадати і відтворити звичаї і обряди нашого села, а також наспівали незліченну кількість обрядових і народних українських пісень.

Вперше на районній сцені ансамбль був представлений влітку 2005р. на святі «Мелодії та барви рідного краю» і відмічений обласним журі.

Колектив поповнювався як новими учасниками, так і новим репертуаром.

У січні 2007р. брав участь у районному різдвяно-новорічному святі «Три празники в гості» і представив глядачам обряд «Меланки».

З кожним виходом на сцену колектив зростає і вдосконалювався.

Влітку 2007р. колектив брав участь в зональному обласному огляді-конкурсі весняно-літнього циклу «Сонцевид». На осуд глядачів були представлені обрядові пісні: петрівки і ягідні. Достойно оцінені обласним журі-почесне 1 місце, що і дало можливість виступити вперше на обласній сцені на концерті приуроченому до дня Незалежності України.

Радість, гордість, впевненість від виступу переповнювали емоції не тільки у організатора і керівника колективу, а й у самих учасників, що дало змогу залучити ще більшу аудиторію до пошуку нових ідей, пісень, говірок, обрядів. Колектив налічував 23 учасники, серед яких молодь і пенсіонери.

«Скарбничка пісень» - так шанобливо називають у цьому співочому гурті його групу жінок-пенсіонерок-душу колективу, з якої, власне, все і розпочалося. А це-Гецул Оксана Феодосівна (82р.), Зінюк Марія Феодосівна(80р.), Гуль Єва Степанівна (78р.), Бегаль Єва Титівна (76р.), Міндер Ніна Архипівна (72р.), Задерей Адам Петрович (76р.). Цей ветеранський колектив зриває в залі багато оплесків під час виконання давніх українських народних пісень «Ой на морі тихая погода», «Ой у полі при битій дорозі», «Що за місяць, що за ясний» і т.д. Кожен, хто хоча раз був присутній на їх виступах, відмічав, що їх колектив «має своє обличчя», свою неповторну манеру виконання, яка постійно вдосконалюється. Про це свідчить присвоєння Колегією обласного управління культури і туризму Волинської облдержадміністрації фольклорному колективу «Крименя» звання «Народний аматорський колектив». (Свідоцтво№6/2 від 28.11.2008).

Колектив зміцнювався, зростає і всіх учасників об'єднувала любов до пісні, до своїх звичаїв, до народного одягу.

«Крименя» неодноразово ставала переможцем районних огляд –конкурсів, обрядових дійств весняно-літнього циклу «Мелодії та барви Старовижівщини» (2007, 2009, 2010, 2012рр.)

В травні 2009р. «Крименя» разом із троїстими музикантами с. Яревище на запрошення друзів з – за Бугу виступали у м.Рава-Мазовецька (Польща) з концертом з нагоди дня Міста. Поляки дуже тепло зустрічали виступи наших земляків. На той час колектив в своєму репертуарі налічував понад 60 пісень: родинно-побутові, заробітчанські, пісні про кохання, рекрутські, повстанські, пісні обрядового циклу: колядки, щедрівки, постові, веснянки, петрівки, ягідні, жнивтарські, весільні і коліскові.

Восени 2012 році на базі Кримненського БК проходив районний семінар «Запрошуємо до нашої хати, будемо весілля справляти», де колектив широкій аудиторії показав весільний обряд, весільний спів,

а саме: вираження молодого до молоді, зустріч молодого, частування гостей молодого, вираження до шлюбу (вінчання), вираження до свекрухи, зустріч у свекрухи, зустріч перезвів, діління короваю. Збережений ансамблем весільний обряд, як один із найвизначніших ритуалів створений багатовіковим досвідом односельчан і не тільки, примножив його славу.

У вересні 2013р. на запрошення управління культури Львівської міської ради і музеєм народної архітектури та побуту м. Львова колектив брав участь у фестивалі автентичного мистецтва «Веретено» і був нагороджений дипломом за відтворення і розвиток української весільної обрядовості.

У жовтні 2013р. ансамбль брав участь у 7 міжнародному фестивалі українського фольклору «Берегиня».

З концертами колектив виїжджав у сусідні села зокрема: Любохини, Мокре, Дубечне, Яревище, Текля, Глухи, Поліське, с. Гута-ратнівського р-ну.

Чому саме таку назву «Крименя» обрали для колективу. В глибоку давнину так називали кримненських молодичь, а саме із молодичь-кримненських жіночок- почався його виток.

Тільки через призму наших кращих традицій ми можемо повніше пізнати своє коріння і на конкретних фактах підтвердити, що наша культура багата високою духовністю і мораллю. Фольклор свого села береже колектив і тим дає зрозуміти, що він є самобутнім і неповторним, бо люблять прабатьківське, як живий літопис свого життя.

Володимир КИЧИЛЮК (с. Кримне)

ПРО ЩО МОВЧИТЬ ЯРЕВИЩЕНСЬКИЙ ЛІС

Чи доводилося вам бачити село, де немає звичних сільських вулиць, де не знають, що таке межа і, тим більше, не знають, як можна за цю межу сваритися? Це – село Яревище Старовижівського району. Воно невеличке, майже непомітне серед лісів та боліт, складається з окремих хуторів, яких навіть радянська влада не зуміла ліквідувати.

В «Історії міст і сіл УРСР. Волинська область» (1970) Яревище не згадується взагалі, хоча це єдине із сіл колишнього Ратенського староства, яке потрапило на сторінки Галицько-Волинського літопису [5, 27].

В основі назви села лежить мікротопонім «Ярів, – ева, – еве», утворений від особового імені «Яръ» [12, 154] і походить вона від літописного поселення **«Рай»** – колишньої княжої резиденції Володимирських князів XII-XIII ст.. (О. Цинкаловський, Л. Махновець, П. Раппопорт, М. Котляр) [11, 568-569]; [5, 27].

Спіраючись на спогади своєї бабусі, Гнат Іларіонович Пашкуда (1926 р.н.) свідчить, що в II пол. XIX ст. серед жителів села побутувала думка, що назва населеного пункту походить від слова «Роевище», так як ці болотисті округи були переповнені великими роями кусючих комарів [18].

«Метрикою» села слід вважати **1252 р.** Цього року, як записано в Галицько-Волинському літописі, князь Данило Романович здійснив переможний похід проти ятвязьких князів, а по поверненні: – «йшов озером і побачив при березі гарну гору й на ній місто, що стояло там раніше й звалось Раєм» [7, 224].

Після 1288 р. «Рай» в літописних джерелах ніде вже більше не згадується. В документах XVI-XVIII ст. поселення іменується «Райовище», «Раєвичі», «Яровище».

Розташоване Яревищене Поліській низовині в північно-західній частині Старовижівського району північно-західної частини Волинської області, оточене руслом Прип'яті, лісами й болотами, тому в давнину люди тут для своїх поселень вибирали шматочки суходолу, куди вода не досягала.

Площа населеного пункту (2013 р.) – 402 га. Дворів – 162. Населення – 517 жителів. Прихожан Свято-Вознесенського храму – 326 осіб. Протяжність села з півночі на південь – 3, 5 км; із заходу на схід вздовж узбережжя верхів'я Прип'яті – 15-17 км.

З 1991 р. в селі з'явилося 14 нових дворів. Під забудовою та присадибними ділянками – 51 га. Видано планів на забудову – 26.

Коріння яревищенського хуторянства сягає часів XIV-XV ст. Виходячи з «Реєстру прибутків і данин з усіх дібр та з обох Ратенських волостей, зібраних паном Якобом Секлюцьким, їхнім старостою, у 1500 році» і Люстрації Ратенського староства (1565), село Яревище тих часів було системою хуторів-дворищ. Дворище (лат. - «агеа» - площа, земля) – своєрідна система господарювання і адміністративна одиниця в Ратенському старостві. Дворище – це невеликий родинний хутір з кількох „димів”, тобто індивідуальних родин-господарств [4, 1-4]; [5]. Так хутірцями і кутками жителі цього мальовничого села Волинського

Полісся живуть й донині.

18.10.1948 р. в с. Яревище був створений колгосп ім. Мікояна. З 1951 р. яревищенських хуторян стали змушувати до переселення. Першими під переселення потрапили жителі хутора Особка. Протягом 1952-1953 рр. з хуторів Оделейкове, Святе і Ризи переселили всіх їх мешканців. Інших хуторів тоді не зачепили.

По смерті Сталіна, хвиля розкуркулень дещо зменшилася і знову зросла у пік керівництва М. Хрущова. За підрахунками жительки села Пестимії Хомівни Тусь (1935 р.н.), всього з яревищенських хуторів примусово переселили сорок одне селянське господарство [19].

Всі інші неодноразові спроби радянської влади ліквідувати хутірську систему села Яревище завершилися повною невдачею. Так хутірцями і кутками жителі цього мальовничого села Волинського Полісся живуть й донині.

Доля мешканців села Яревище не завжди була безхмарною, особливо в роки II світової війни. І хоча на теренах населеного пункту і не проходили кровопролитні бої, в околицях його лісових хащ в 1944 р. обірвалося життя не одного десятка мирних жителів.

З початком радянсько-німецької війни, село опинилось в зоні фашистської окупації. Якихось активних воєнних дій в 1941-1943 рр. в околицях села або руйнувань з боку фашистів пам'ять старожилів не зафіксувала. Найважчими в житті яревищан були 1943-1944 рр. В 1943 р. в навколишніх лісах з'явилися перші групи червоних партизанів. За спогадами хуторян, вони іменували себе то «логвиновцями», то «буйновцями», то «федоровцями». Це були окремі партизанські групи командирів Логвинова, Буйнова інших з розвідбригади Антона Бринського у партизанському з'єднанні О.Ф. Федорова.

В радянські часи про «червону партизанку» в яревищенських лісах, як про патріотичний рух, згадували досить рідко і то лише загальними фразами. Про дії цих партизанських загонів старожили-хуторяни навіть тепер згадують неохоче, але вже і не бояться свідчити, що червоні партизани «найчастіше навідувалися на яревищенські хутори з району села Лютка і забирали в їх мешканців теплі кожухи, хліб, сало, а то й цілого кабанчика ...» [13; 14; 15].

ГОРІЛА СОСНА, ПАЛАЛА ... (ХУТІР ЗАПОЛОНА)

Історія будь-якого яревищенського хутора може бути як окремою сторінкою в загальній історії села, так і цілою книгою про життя його мешканців.

12 лютого 1944 р. в с. Яревище сталася трагедія, яку односельчани несуть через десятки років у своїй пам'яті як «розстріляне весілля» на хуторі Заполонна.

В сім'ї жительки села Ганни Сех помер чоловік і батько чотирьох дітей. Старшу незаміжно доньку забрали на примусові роботи в Німеччину. На руках жінки залишилося ще двоє малолітніх діток. Вся надія була на старшого сина Фокія. Але і його могло чекати вивезення, хіба що одружиться – тоді уникне лихої долі, бо сімейних не зачіпали.

І посватав Фока Сех сусідську дівчину Гликерію Пашкуду. З весіллям не стали зволікати і призначили на 11 лютого. Правда, місцевий священик довго не погоджувався вінчати молодих на велике церковне свято – Трьох Святих, бо це суперечить установленим церковним канонам. Та все ж повинчав.

– «Тоді все складалося якось не так. Весілля мало б бути перенесене із ряду причин. Щось ніби протестувало проти його проведення. Навіть у день, коли їхали до молодої на підводах, в останньої раптом відлетіло колесо і покотилося назад до хати молодого», – переказує вчителька світової літератури Марія Іванівна Стецюк спомини своєї нині вже покійної бабусі Мартки (по чоловіковій лінії) [1, 3].

На другий день, 12 лютого, весілля продовжувалося в хаті Пашкуди Іларіона – батька нареченої. Серед весільників від родини молодого опинився невідомий червоноармієць. Як він потрапив на весілля – забулося, можливо заблукав на лісових стежинах. Як годиться, гостя запросили за стіл.

Про подальший хід подій на «розстріляному весіллі» навіть самі очевидці розповідають різне. Якби там не було, автомат «гостя» якимось чином опинився в руках молодих хлопців-веселян, які відкрили поблизу хати стрілянину по встановленій мішені.

Постріли почули німці та поліцаї Заболоттвської районної окупаційної управи, які піячили неподалік у сусідньому урочищі Душево. На кількох підводах карателі наблизилися до місця весілля.

За спогадами Адама Корниловича Бідзюри (1932 р.н.), серед поліцаїв німців не було, як і не було серед них поліцаїв-поляків. То були лише поліцаї-українці. Отримавши інформацію, що на весіллі повно партизанів, поліцаї повернулися до Заболоття, доозброїлися кулеметами і лише по тому вдруге наблизилися до місця весілля [13].

І на хуторі Заполонна розігралася трагедія, яка і при нинішніх споминах холодить кров... – «Німці!

**Список жертв трагедії «розстріляне весілля» на хуторі Заполон в
с. Яревище 12 лютого 1944 р.**

1. Сех Фока Маркович (1922 р.н.), наречений;
2. Пашкуда Гликерія Іларіонівна (1922 р.н.), наречена;
3. Бегаль Агафія Іовна (1884 р.н.), заміжня;
4. Бегаль Домна Єрмилівна (1929 р.н.), дівчина;
5. Бегаль Іван Мефодійович (1910 р.н.), жонатий;
6. Бегаль Текля Кіндратівна (1911 р.н.), заміжня;
7. Бегаль Тетяна Калістратівна (1932 р.н.), дівчина;
8. Ковтач Антоніна Феодосіївна (1934 р.н.), дівчина;
9. Микитюк Дарія Гаврилівна (1926 р.н.), дівчина;
10. МикитюкЄвфимія Григорівна (1884 р.н.), заміжня;
11. Микитюк Феодосій Гнатович (1893 р.н.), жонатий;
12. Міндер Архип Миколайович (1911 р.н.), жонатий;
13. Міндер Наталія Василівна (1893 р.н.), вдова;
14. МіндерПимен Маркович (1856 р.н.), вдівець;
15. Пашкуда Іван Іларіонович (1924 р.н.), брат нареченої;
16. Пашкуда Іларіон Потапович (1891 р.н.), батько нареченої;
17. ПашкудаЄвфимій Якович (1918 р.н.), парубок;
18. Пашкуда Єлизавета Данилівна (1922 р.н.), заміжня;
19. Пашкуда Лазар Павлович (1920 р.н.), жонатий;
20. Пашкуда Марина Іванівна (1905 р.н.), заміжня;
21. Пашкуда Наталія Яківна (1924 р.н.), дівчина;
22. Пашкуда Потап Корнилович (1868 р.н.), вдівець;
23. Пашкуда Терентій Варфоломійович (1939 р.н.), хлопець;
24. Стецюк Захар Никифорович (1905 р.н.), жонатий;
25. Стецюк Христина Євтихівна (1902 р.н.), заміжня

За метричною книгою реєстрації актів про народження, шлюб і смерть парафіян Свято-Вознесенської церкви в 1944 р. (з поточногo архіву Свято-Вознесенської церкви с. Яревище)



Невинно убієнним ...

Споруджено в 2010 р. за кошти родичів загиблих і спонсорські кошти депутата Верховної Ради України С.П. Івахіва (виборчий округ № 21). Проект розроблений вчителями школи.

Німці!» – закричали весільники, побачивши поліцаїв. Захмелілий червоноармієць вискочив на подвір'я, забрав у хлопчаків свій автомат, випустив з нього чергу в бік ворога, а сам втік до лісу.

Карателі відкрили вогонь у відповідь... Крик, лемент, люди кинулись в розтіч. Хтось заховався у хаті, хтось під лавку, хтось – за піч, у комору. Але й там їх діставали кулі. Місцевий поліцай Кирило Зварич, зайшовши до хати, впритул розстрілював своїх же земляків... [1, 3].

Гнат Іларіонович Пашкуда (1926 р.н.) – брат молодой, якому тоді було вісімнадцять років, згадував: – «Хто встиг вискочити з хати до того – той врятувався, хто залишився – згоріли. Батько мій побіг у хлів, щоб випустити худобу, так поляк-поліцай там його і застрілив. А молодята згоріли... Їх упізнавали потім по уцілілих кусочках одягу... Врятувалися лише ті, хто був надворі і втік до лісу, прикриваючись димом від запаленої хати» [18].

Убитих ховали на кладовищі наступного дня – 13 лютого. Кожного – своя родина. Щоб не ображати пам'ять померлих, від яких на згарищі хати залишилися лише шматочки одягу чи взуття, вирили величезну яму, зсунули туди рештки хати, перемішані з людськими кістками, й зробили братську могилу.

Батька молодой – Іларіона Потаповича Пашкуду і його доньку-наречену Гликерію – поховали в одній могилі. Нареченого Фоку Сеха – в окремій могилі. Чому їх, уже повінчаних, не поховали в одній могилі – забулося...

Того страшного лютого дня серед тих, хто врятувався, була Текля Боярчук, котра готувалася стати матір'ю. Тікаючи від смерті – народила на снігу мертву дитину...

Круглим сиротою після весілля залишився АвдійБегаль. Було йому тоді лишень десять років. Його врятувала від смерті рідна Ненька-Мати–Текля Кіндратівна, прикривши від куль свою рідну кровиночку власним тілом [3].

Як згадує Адам КорниловичБідзюра (1932 р.н.), після подій розстрілу весілля, згаданий вище «гість»-червоноармієць прибував на хутір «Бадзьове» і заставив батька Адама Корниловича – Корнила Васильовича (1904 р.н.) везти його вглиб лісу, щоб десь зустріти червоних партизанів. На одному з спостережних постів партизани забрали червоноармієця і більше про цю особу до цих пір нічого не відомо.

– «Батько – розповідає Адам Корнилович, – небагатослівно поспілкувавшись в дорозі з цим незнайомцем, зробив висновок, що це був солдат-кадровик, росіянин, бо розмовляв тільки «по-руськи» і з російським акцентом» [13].

Ці страхітливі події у лютому-березні 1987 р. намагалися відтворити київські «кіношники», – згадував тодішній сільський голова Василь Тусь. За три тижні зйомок село знову пережило страхітливі спомини про трагедію, яка сталася 12 лютого 1944 р. Готуючись до весільної церемонії, домовилися про розмальовані брички з Шацького національного парку, справжні білі кожухи для молодят і, навіть, знайшли музиканта-скрипалю Йосипа «Жука», який грав на весіллі ще тоді – в 1944-му.

У знятому документальному фільмі «Горіла сосна, палала...» – 1987 (автор сценарію – А. Федрицький; режисер – В. Георгієнко; оператор – О. Андрусенко; консультант – *Полікарп Шафета*). Щоб наблизити реальність до подій того рокового дня, 12 лютого 1987 р. в с. Яревище було проведено справжнє весілля. Молодята Людмила Зубчик і Володимир Старчук погодилися на визначену режисерами дату і сюжет фільму. Не кожному ж випадає нагода знятися в кіно... [3].

За кошти сімей загиблих на місці трагедії був встановлений скромний надгробок, а в 2010 р. за кошти односельчан і спонсорські кошти депутата Верховної Ради України С.П. Івахіва (виборчий округ № 21) – величний пам'ятник.

За метричною книгою 1944 р., 13 лютого на кладовищі села було поховано 19 жертв трагедії, 14 лютого – ще 5 чол., 17 лютого – ще одного загиблого. В метричній книзі в графі «Причина смерті» яревищенський батюшка Іоан Семенович записав:

– «усіх побила німецька поліція в день свадьби в домі батька нареченої із кулемета і запалила дім, від чого багато людей згоріло на вуголь. Причиною послужила присутність на свадьбі одного червоноармієця, котрий відстрілюючись, втік невредимий» [9].

17 лютого 1944 р. сельчани поховали останню жертву розстріляного весілля – Архипа Миколайовича Міндера – батька шанованого і яревищанами, і кримненчанами нинішнього вчителя-пенсіонера, вчителя-методиста математики Михайла Архиповича Міндера. Тіло Архипа Міндера довго не могли знайти в попелищі весільної хати. Впізнали лише по пряжці шитика... [16]; [9].

Офіційно, в трагедії загинуло 25 жителів села. Встановити число усіх жертв «розстріляного весілля» немає можливості, бо родичі загиблих могли поховати своїх рідних і на кладовищах в сусідніх селах (Прип'ять (Бутмир), Кропивники, Гута Ратнівська, Заболоття, Краса, Лютка, Дубечне, Мокре, Залюття, Смоляри, Любохини, Кримне).



Хутірське подвір'я Бідзюри Корнила Васильовича в Бадзьовому (фото 1947 р.)



*Хутірське подвір'я Цимбалюк Надії Феодосіївни
на хуторі Загребля в урочищі Малкове (фото 2014 р.)*

ТРАГЕДІЯ В УРОЧИЩІ «СЕЛО»

1944 рік був найтрагічним у долі яревищан. З весни, коли лінія фронту стабілізувалася по річці Вижівка, в Яревище постійно перебував гарнізон німецької комендатури. Німці стояли в Самаровому за Рівцями, а партизани – в лісах Оделейкова (Святому). Під час проведення фашистами каральних акцій, яревищани рятувалися на болотах в Раковому. Тікали сюди цілими сім'ями, беручи з собою теплий одяг, харчі, корів. Тут і перечікували небезпеку.

Тимофій Артемович Міндер (1924 р.н.) згадував, що в жнива 1944 р. фашисти спалили п'ять хат в урочищі «Село» на лівому березі річки Прип'ять. Вони, нібито, були спалені у відповідь за те, що партизани зруйнували два з п'яти мостів через Прип'ять. У відповідь за спалення Села, червоні партизани спалили приміщення колишньої польської школи, мотивувавши свої дії тим, що фашисти, в разі потреби, могли б використати це приміщення як військовий лазарет [17].

За спогадами Амвросія Силовича Бідзюри (1933 р.н.), фашисти спалили Село у відповідь за те, що партизани вбили німецького солдата, що стояв на посту поблизу німецької комендатури. Пост вартового знаходився на високому розлогому дереві, що росло неподалік. Комендатура ж розміщувалася в єврейській хаті-пустці. Будівля стояла пустою з часу масового розстрілу євреїв в кримненському гетто у вересні 1942 р. [14].

За спогадами Адама Корниловича Бідзюри (1932 р.н.), партизани напали на школу, вбили німецького офіцера, вигнали з приміщення німецьких солдатів, що ночували там і запалили школу. Приміщення згоріло повністю. Сельчани після цих подій не раз перешіптувалися між собою, не схвалюючи дії партизанів. Мотивів для спалення приміщення школи не було ніяких [13].

Як би там не було, а яревищанські дітлахи втратили свою школу, а погорільці Села змушені були йти зимувати на хутори до своїх родичів, або виживати у виритих в лісі землянках.

Згоріла під час цих подій і хата загиблого на «розстріляному весіллі» Архипа Міндера. Вдова покійного Оксана Федорівна (1912 р.н.), забравши діток, пішла зимувати на Жуківщину до чоловікової сестри Мотрі. Погорільців прийняли як рідних... [16].

«НЕ ДОБРЕ ЖИТИ НА ХУТОРІ, ПОБЛИЗУ ЯКОГО ПРОХОДИТЬ ПРОЇЗДЖА ДОРОГА ...» (КУТОК ДУБРОВКИ НА ХУТОРІ ОСОБКА)

«Не добре жити на хуторі, поблизу якого проходить проїзджа дорога» – так казав мій батько Олекса – згадує жителька с. Кримне Домна Олексіївна Бондар (1928 р.н.) – в дівочтві – Білицька, уродженка з кутка Дубровка що на яревищанському хуторі Особка. «Життя на хуторі було складним не тому, що землі тут піщані, бідні, а тому, що поряд з нашою хатою проходила в напрямку с. Кропивники теперішнього Шацького району хороша лісова дорога. Хто проходив чи проїздив цим шляхом – обов'язково вступав до оселі. Не всі подорожні заходили, щоб лише попити води, або перепочити, не всі подорожні були доброзичливими ...» – так згадує роки своєї ранньої юності Домна Олексіївна [15].

В сім'ї Олекси Івановича Білицького (1890-1963) в 1936 р. померла дружина Варвара Мартинівна (1900-1936). Померла на 36 році життя. Сиротами залишилося троє діток, один одного менший. Ще двоє діток померли раніше. Домна Олексіївна була в сім'ї четвертою дитиною.

По смерті матері, батько одружився вдруге на жительці з с. Залісі Ратнівського району Євфросинії Мойсеївні (прізвище не встановлено). Нажили ще двійко дітей. Хоча господарство було й чимале – декілька гектарів землі, кінь, чотири корови, три теляти, свині, птиця – великих статків не мали, але роботи в оточеному підварку сімейства вистачало всім.

На Дубровках було лише дві хати. По сусідству з Олексою Білицьким проживав його рідний брат. Поряд з Дубровками, в кутках Осина, Пудракове, Крижик, Чертіж, Ясенівка проживали такі ж мирні і працьовиті сусіди-хуторяни. Жили в мирі і злагоді.

В середині вересня 1939 р., «коли копали бульби», повз хутір з боку с. Кропивники у напрямку теперішнього центру с. Яревище на кінних повозках проїжджали частини польської армії. Їхали організовано, з польовими кухнями. Їхали цілу добу – і день, і ніч. На хутір не заходили. Куди їхали – Домна Олексіївна до цих пір не знає. А от як через два дні, під вечір, ці ж самі поляки тепер уже на кількох автомобілях поспішно верталися назад – хуторянка детально пам'ятає й нині, бо вперше в своєму житті по справжньому злякалася.

Зупинившись, солдати зайшли до оселі і стали вимагати в господині їжу. Один з «жовнежів» приставив до грудей Євфросинії Мойсеївни штик гвинтівки і пригрозив, що застрілить всіх, якщо харчів не знайдеться. На щастя, інший солдат заспокоїв його словами, що хіба ти не бачиш, що їм і самим нічого їсти, окрім молока. Дякувати Богу, згадує Домна Олексіївна, все обійшлося миром [15].

За спогадами А.С. Бідзюри (1933 р.н.), поляки відступали з Ратного через Краску на Заполону, далі через Великопілля і повз Особку – на Шацьк. Відступали спішно. Пересувалися і кінно, і на автомобілях. Пересувалися переважно надвечір і вночі, збоюючись, очевидно, нальотів радянської авіації, а вдень відпочивали. Під час свого перебування на Заполоні, польські солдати залишили три автомобілі. Залишили по банальній причині – не вистачило бензину. В кузові одного з автомобілів навіть залишили ящики з консервами, які були розібрані хуторянами. За Шацьком, під Мельниками відступаючі частини польської армії були розбиті і полонені частинами Червоної армії[14].

Під весну, у березні 1944 р. на дорозі біля Дубровок з'явився загін червоних партизанів. Вони відступали після важкого бою з фашистами поблизу села Оріхове (Білорусія) і тепер, втомлені, зупинилися в Особці на перепочинок.

В хаті Білицьких розмістилися офіцери: командир, комісар, капітан. Вранці Домну з сестрою послали до сусіда змолоти на муку відро пшениці. Коли дівчата повернулися з мукою, партизани заходилися пекти «пляцки». Саме в цей час на хутірській дорозі і загуркотіли німецькі танки з автоматниками. Танків було три і вони з ходу вступили в бій. Раптовість нападу фашистів змусила партизан спішно відступити в лісові хащі. В перестрілці чотири партизани загинули. Серед вбитих була і дружина капітана.

З початком бою, хуторяни з дітьми порозбігалися по лісі. «Ми біжимо по снігу, а кулі дзижчать над вухами, – пригадує Домна Олексіївна, – заховалися за товстою колодою поваленого дерева. Так і врятувалися. Німці в ліс не пішли». Мачуха Домни – Євфросинія Мойсеївна замешкалася на подвір'ї і була поранена в ногу. Німецькі солдати її не зачепили. Вбитих спочатку поховали на хуторі Оделейкув, а згодом перепоховали на кладовищі в Заболотті[15].

Влітку 1944 р. поблизу хутора Особка фашисти організували облаву на партизан. На одному із лісових перехресть кінна підвода з окупантами підірвалася на встановленій партизанами міні. Загибло три німецькі солдати. Їх поховали тут же в лісі, на гірці. В 90-х рр. сюди на Особку приїздили з Німеччини родичі полеглих. Хотіли перепоховати, але місця могил не знайшли – все поросло новим, незнайомим лісом.

Допоки фашисти окопувалися, хуторяни з найближчих кутків тихенько, сім'ями покинули свої оселі і, забравши з собою корів, заховалися на острівку посеред болотистих багон. Тут рятувалися від можливої смерті семеро дорослих і їх десятеро дітей з чотирьох хутірських дворів. Троє діток були у віці від півроку до півтора роки. Тихцем просиділи день, ніч, ранок. Матері хустками прикривали плач своїх маленьких. Не замукала і жодна корова. Так і врятувалися.

Вранці фашисти покинули Дубровку і рушили на Оделейкув у напрямку с. Гута Ратнівська. Через дві доби, під вечір, окупанти повертаючись назад, запалили п'ять хутірських хат на Особці. Біженці з острівка не ризикнули покинути свій сховок і з сльозами на очах спостерігали, як горять їхні хороми. На ранок від їхніх осель залишилося одне попелище... [15].

Згоріла дощенту і хата сім'ї Білицького Олексі. Домна Олексіївна і зараз в деталях пам'ятає свою хутірську оселю – таку жовтесеньку, здобротного, просмоленого лісу, простору. В хаті окрім двох чималих жилих кімнат були сіни, комора, декілька комірок, велика піч і грубка. Цеглу-сирець на піч і грубку батько привозив з с. Любохини.

В своїй новій хаті сімейство Білицьких прожило не більше десяти років. Олексю будував її довго, але будував на совість. Вірив, певне, що служитиме оселя не один десяток років і в її стінах вигодуються не одне покоління його нащадків...

Дві зими сімейство Білицьких жило по сусідах. На літо перебиралися на власне подвір'я у свининець, який дивом вцілів. Третю зиму погорільці провели в хаті батькової сестри.

Весь цей час Олексю будував нову хату. Будував вже не таку простору і вже не так якісно – лише б скоріше перебратися. Будував вже не сам – з старшими доньками. Вручну привозили з лісу колоди, вручну «трачували» (різали) їх на бруси і дошки. Все доводилося робити вручну, бо їхній коник «пропав ще за німця в 1942 р.», коли Заболоттівська окупаційна управа зобов'язала всіх хуторян, в кого у господарстві був коник, вивозити на залізничну станцію в с. Дубечне товстий ліс для потреб Німеччини. От і не витримав коник важкої праці і «пропав» [15].

В листопаді 1946 р. на свято «Чудо» на Особку прийшли «бульбаші» і спалили хати братів Степана і Семена Місіруків. Спалили за те, що їх сини Адам (Семена) і Денис (Степана) зі зброєю в руках утікли з рядів УПА і записалися в «стрибки». Їх «переманив» швагер Дениса, що був серед «стрибків» старшим по чину і лякав своїх родичів Сибіром. Ніхто з людей тоді не постраждав. Брати поховалися в лісі.

Рівно через рік, і знову ж таки на «Чудо», під самий ранок, «бульбаші» прийшли на Особку вдруге. Помста на цей раз була жорстока. Від куль в хаті Степана загинули сам господар і його вже заручена

донька Парасковія. Дружина Степана Катерина, яка вже не спала і замішувала муку на хліб, була важко поранена (12 поранень), але зуміла долаючи біль непомітно виповзти вже з палаючої хати і заховатися в густих кущах ожинника. Так і врятувалася.

В хаті Семена були вбиті і згоріли у вогні сам господар, його дружина Парасковія і невістка Кулина з маленьким (до року) синочком ... Від обидвох господарств залишилося одне попелище. Згоріло все – клуні, хліви, худоба.

Врятувалася від смерті лише сестра Адама Єва, яка того ранку вже поралася по господарству і набирала для худоби сіно з оборога, що стояв поодаль від хати. Почувши постріли, вона утікла до лісу. Денис і Адам залишилися живими, бо вже давно не ночували у своїх домівках [15].

В 1952 р. хуторян Особки примусово переселили в Село. Переселився з сім'єю і Олекса Білицький. Не звернувши увагу на те, що він погорілець, «другі совети» конфіскували в Олексі бруси, заготовлені ним для будівництва нової клуні, і використали їх під час зведення сільського клубу.

По війні, хуторянка Домна пішла працювати. Декілька років від Заболоттівського лісництва працювала в лісі на підсочці – спускала смолу з сосен. Далі працювала в яревищенському колгоспі і записувала виконані роботи на свою мачуху. В 1959 р. Домна вийшла заміж в с. Кримне. Тепер стала працювати в кримненському колгоспі вже на себе.

В радянські часи Домна Олексіївна завжди радо приймала в себе як дорогих гостей всіх яревищенських жінок-хуторянок, що заздалегідь до початку служби Божої приходили в кримненську церкву посвятити Паску, так як яревищенська церква була закрита ще в 1962 р.

Ще й нині Домна Олексіївна при спогадах про свій рідний хутір згадує слова свого батька, що «не добре жити на хуторі, поблизу якого проходить проїжджа дорога...».

За спогадами Амвросія Силовича Бідзюри (1933 р.н.), в 1943 р. Заболоттівська окупаційна управа організувала на яревищенських хуторах збір великої рогатої худоби «для потреб німецької армії». Стадо мали гнати лісовими дорогами до залізничної станції. Про це дізналися червоні партизани і замінували всі стежини. Про замінування дізналися й окупанти. В день прогону худоби фашисти під загрозою автоматів заставили чоловіків-хуторян йти попереду стада, прокладаючи йому дорогу. Дякувати Богу, всі вони повернулися додому живими [14].

В квітні 1944 р. німецькі військові частини стали спішно відступати з Ратного у напрямку на Шацьк лісовою дорогою, що проходить повз хутір Особку. Боячись нападу партизан, фашисти вздовж шляху свого просування зганяли з навколишніх хуторів всіх жителів – від малого – до великого, і використали їх як живий щит. Близько двохсот яревищан під прицілом фашистських автоматів йшли попереду колони.

Як пригадує А.С. Бідзюра (1933 р.н.), його батька і матір, які в цей час господарювали на полі за два кілометри від їхньої хутірської оселі, фашисти погнали як заручників разом з підводою. Через два дні бранці повернулися до рідних домівок. Їх навіть кормили м'ясом корів, яких в своєму обозі гнали окупанти [14].

За спогадами Домни Олексіївни Бондар (1928 р.н.), не всі тоді вернулися живими. Це підтверджує і запис від 19.04.1944 р., зроблений в метричній книзі батюшкою Іоаном Семеновичем. В графі про причини смерті Бідзюри Прокопа Боніфатовича [1908 р.н.] і КручикАкулини Данилівни [1911 р.н.] зазначено – «вбиті німцями» [15]; [9].

Як саме це сталося – живих свідків вже немає

МЕТРИЧНІ КНИГИ СВДЧАТЬ ...

Смерть на лісових яревищенських стежинах в 1944-у р. могла чекати де завгодно. За метричною книгою:

– 05.03.1944 «вбитий бандитами» Тусь Василь Демидович (1910 р.н.) – *(співпрацював з УПА і був вбитий партизанами – Авт.)*;

– 09.04.1944 «на Заполянському броду вбиті партизанами разом з мадярами, котрих везли» Старчук Устим Трохимович (1908 р.н.), Микитюк Тимофій Гаврилович (1920 р.н.), Ковтач Феодосій Іванович (1891 р.н.) і Кручик Степан Петрович (1912 р.н.);

– 19.04.1944. «вбиті німцями» КручикАкулина Данилівна (1911 р.н.) і Бідзюра Прокіп Боніфатович – *(вбиті фашистами під час їх відступу з Ратного на Шацьк – Авт.)*;

– 01.05.1944 «вбиті» Зінчук Оліянія (Уляна)Федорівна (45 років) і Шавук Афанасія Никифорівна (1897 р.н.). Поховані 11.05.1944 р. – *(випадково вбиті фашистами під час облоги на партизан – Авт.)*;

– 02.05.1944 «вбиті» БілицькийФеодор Терентійович (61 рік) і Худис Влас Іванович (1909 р.н.).

Поховані 17.05.1944 р. – *(вбиті партизанами – Авт.)*;

– 19.06.1944 р. «вбиті бомбою з аероплана» Бідзюра Тетяна Корнилівна (1928 р.н.), Пашкуда Олександра Семенівна (1933 р.н.) і Пашкуда Варвара Семенівна (1934 р.н.) – *(загинули під час нальоту радянської авіації – Авт.)*;

– 17.07.1944 «вбита партизанами» Шевчук Текля Кирилівна (1928 р.н.) [9].

За спогадами Адама Корниловича Бідзюри (1932 р.н.), серед «вбитих бомбою з аероплана» 19.06.1944 р. була його рідна сестра Тетяна і дві родички-сусідки. Вони загинули під час авіанальоту радянських винищувачів, що наносили бомбовий удар по земляному оборонному укріпленню, яке фашисти нашвидкуруч спорудили в Бадзьовому. Бомба, скинута з радянського літака, потрапила під хату, в якій перебували дівчата...

– «Я тоді пас корів, – згадує Адам Корнилович. Самим прикрим є те, що необхідності в цьому авіанальоті не було ніякої, бо німці відступили з цих позицій за день до того, а яревищани повиходили з своїх схованок, вважаючи що фашистів вже прогнали і небезпека минула» [13].

За спогадами Амвросія Силовича Бідзюри (1933 р.н.) і Гната Іларіоновича Пашкуди (1926 р.н.), у квітні 1944 р. на хуторі Заполоні загинули четверо жителів Села. За метричною книгою, вони були «вбиті партизанами разом з мадярами котрих везли на Заполянському броду» [14].

Весною 1944 р. в с. Краска розмістилася інтендантська частина окупантів-мадярів (угорців). Солдати в основному виконували розпорядження німецького командування по «заготовці» продуктів харчування для потреб діючих армійських частин. Прибувши в Село і на Клебанщину, мадяри стали силою забирати в їх жителів картоплю, сало, сіно й солому для коней тощо. Весь цей конфіскації окупанти повантажили на підводи місцевих жителів і заставили їх власників везти награбоване до Краски повз Заполону до місця розміщення фашистських окупаційних військ.

Невідомо як про це дізналися партизани, але вони перестріли фашистів на броду перед Заполоню. В ході бою, загинули і окупанти, і четверо хуторян. З фашистів врятувався лише один солдат, який кинувся у воду річечки і зумів добратися до своїх і повідомити про розгром їхньої місії.

Помста фашистів не забарилася. На другий день на п'яти підводах вони увірвалися на хутір і повністю спалили його (18 хат, всі хліви, клуні, прибудови, оборogi). Заполонянці, знаючи тактику окупантів, заздалегідь покинули хутір і поховалися в лісах. Людських жертв вдалося уникнути, але всім мешканцям хутора довелося в пошуках житла розходитися до родичів на інші хутори, або рити в лісі землянки для проживання [13-17].

Влітку 1944 р. був повністю спалений і хутір Підлісок. За спогадами Бідзюри А.К. (1932 р.н.), приводом послужило вбивство німецького офіцера під час нападу партизанів на школу. Хтось доповів німецьким окупантам, що партизани зникли у напрямку Підліска і на другий день з Кримного прибув каральний загін, який дощенту і спалив хутір (25 хат, всі хліви, клуні, прибудови, оборogi). Жителі Підліска порозбігалися по лісових хащах і тим самим врятувалися від неминучої смерті. На хуторі вціліла лише одна хата.

Лісові хащі в околицях Яревища ще довго таїли небезпеку від розставлених і «забутих» мін, нерозірваних снарядів, бомб. За метричною книгою 1944 року:

– 30.07.1944 «убитий міною» Тусь Федот Йосипович (1929 р.н.);

– 01.11.1944 «от взривом бомби» загинуло шестеро дітей. Метрична книга зафіксувала їхні роки народження – 1929-1937. Їм було по 7-15 років... [9].

За метричною книгою, на хуторах села в 1944 р. померло 119 жителів: 25 – загинули на «розстріляному весіллі» на хуторі Заполоні, 28 – були вбиті в околицях інших хуторів, 7 – загинули від мін і бомб на лісових стежках, від тифу, кору і круп померло 57 чоловік. І лише 2 людей померли від старості: Бідзюра Стефанія Дмитрівна (вдова, 73 роки) і Зубчик Софія Іванівна (70 років). І це лише за один 1944 рік ... [9]; [6, 67-68].

Про трагічну смерть яревищан в інших випадках – вже забулося.

Аналізуючи інформацію, отриману від старожилів села, з метричних книг поточного архіву Яревищенської церкви, з документального телефільму «Горіла сосна, палала...» мимоволі приходиш до висновку, що 1944 р. рік був найтрагічним у долі яревищан і до безневинних смертей хуторян на теренах Яревищенського Лісу в роки II світової війни причетні всі воюючі сторони.

1. Бідзюра Любов. Горіла сосна, палала... // «Сільські новини». 2007. – 24 березня. – № 22. – С. 3.

2. Бідзюра Яна. Берег примхливих надій. // «Сільські новини». 2008. – 9 травня. – № 35. – С. 7.

3. «Горіла сосна, палала...» // Документальний фільм – 1987. – (автор сценарію – А. Федрицький; режисер – В. Георгієнко; оператор – О. Андрусенко; консультант – Полікарп Шафета. – 1987);
4. Грушевський М.С. *Описи Ратенського староства (1500-1512 рр.). Записки НТШ.* – 1898, кн.-VI. Т.-XXIV.
5. Денисюк Володимир, Денисюк Іван. *Ратнівська земля: історико-краєзнавчий нарис.* – Луцьк: «Надстир'я». 2003. – 452 с.
6. Кичиліюк Володимир. *Яревище: літописний «РАЙ» Волині (історико-краєзнавчі нариси)* // В.І.Кичиліюк, Є.В.Постригач, Г.І.Постригач, О.В.Бідзюра, Л.Г.Білицька // Луцьк: «Вежа-Друк» – 188 с.
7. Котляр М.Ф. *Галицько-Волинська Русь. Т. 5.* – Київ: Видавничий дім «Альтернативи» – 1998 – 336 с.
8. Лис Володимир. *Два весілля в Яревищі* // «Радянська Волинь» – 14.02.1987 – С. 2-
9. *Метрична книга реєстрації актів про народження, шлюб і смерть парафіян Свято-Вознесенської церкви в с. Яревище (1944 р.).*
10. Романюк Ніна. *Яревищенський «рай»* // «Україна молода» – 02.03.2002, № 42.
11. Цинкаловський Олександр. *Стара Волинь і Волинське Полісся. (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.).* – Вінніпег, Канада: 1984. Т.-II. – 580 с.; – С. 568-569.
12. Шульгач В. *Ойконімія Волині. Етимологічний словник-довідник.* – Київ: 2001. – 189 с.
- Спогади односельчан*
13. Бідзюра Адам Корнилович (1932 р.н.);
14. Бідзюра Амвросій Силович (1933 р.н.);
15. Бондар Домна Олексіївна (1928 р.н.);
16. Міндер Михайло Архипович (1944);
17. Міндер Тимофій Артемович (1924 р.н.);
18. Пащукда Гнат Іларіонович (1926 р.н.);
19. ТусьПестимія Хомівна (1935 р.н.).

Володимир КИЧИЛЮК (с. Кримне)

ЦЕРКВА В ІМ'Я ВОЗНЕСЕННЯ ГОСПОДНЬОГО В с. ЯРЕВИЩЕ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ ЯК АРХІВНА СКАРБНИЧКА

Окреса села Яревище – церква в ім'я Вознесення Господнього, побудована «за казенний кошт» у 1865 р. Ця непоказна на перший погляд святиня є справжньою архівною скарбничкою, сховком її ж історії, сховком історії населеного пункту. Стіни храму до сьогоднішнього дня оберігають документи, датовані початком ХІХ ст., тобто, вік окремим з них – понад двісті років. Якщо поділити за змістом на окремі аркуші лише зшитки папок вхідної-вихідної документації архіву церкви – то їх буде декілька сотень. Такий архівній скарбничці позаздрить будь-який Державний архів України. У переліку цієї скарбнички:

- клірові відомості (1803–1942);
- відомості про шлюб (1805–1898);
- відомості про приходи-розходи (1810–1843, 1926–1934);
- сповідальні розписи (1814–1915);
- «Книга брачных обысков» (1921–1929);
- Кладовищенська книга (1936–1949);
- книги вхідної-вихідної документації (1933–1935, 1939–1950).

Більшість всього, ці документи не потрапили до Волинського чи Житомирського державних архівів по одній простій причині – тодішнє бездоріжжя в цій місцині. Але як вони не потрапили в поле зору органів радянської влади в 1962 р., коли закривали Яревищенську церкву, і в 1979 р., коли з храму вивезли його сакральні цінності, а будівлю перетворили на колгоспну комору – загадка. Воістину, документи уберегли від недобрих очей стіни намоленої Яревищенської святині.

ДОКУМЕНТИ ПОТОЧНОГО АРХІВУ ПРО БУДІВНИЦТВО ЦЕРКВИ І ЇЇ СТАНОВИЩЕ В ЧАСИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Рішення про будівництво в селі нового храму було прийнято ще задовго до його побудови. Про це свідчить клірова відомість 1850 р.: «по Указу Его Императорского Величества (Микола I – авт.) от 13-го сентября 1844 года за № 17342 Казенной Палате Государственного Имущества повелено на постройку церкви в с. Яревище выделить денег из Волынской Казны».

За кліровою відомістю 1853 р.: «Распоряжением Высшего Начальства от 4-го Ноября 1852 года за

№ 13769, повелено строить новую церковь. Но постройка церкви не проводится, ибо до сего времени ни денег не отпущено, ни плана не прислано».

Клірова відомість 1861 р. засвідчує, що «старая церковь построена в 1444 г. По Указу Его Императорского Величества от 04.11.1852 за № 13769, повелено строить новую церковь, но постройка таковой еще не проводится».

Щоб прискорити будівництво, удалися до збору грошей серед самих мешканців села. Пожертви селян були невеликі. Ураховуючи бідність селян, ці жертви й не могли бути більшими. У «Зошиті обліку добровільних жертв на побудову й утримання в с. Яревище церкви та школи» (1864–1871) священник Олександр Бречкевич зафіксував: «в Январе Месяце в кружку на сей предмет поступило пожертвованій 10 копеек серебром; в Феврале – 3 копейки; в Марте – 4 копейки; в Апреле – 6 копеек; в Мае – 4 копейки; в Месяце Июне – 7 копеек серебром. Итого за 1864 год – 34 копейки».

У 1865 р. жертви склали 25 коп., у 1866 р. – 51 коп., у 1867 – 38 коп., у 1868 р. – 41 коп., у 1869 р. – 30 коп., у 1870 р. – 29 коп., у 1871 р. – 31 коп.

Спархiальна відомість 1865 р. зазначає: «церковь в с. Яревище с совместно построенною колокольнею сооружена 1444 года Месяца Мая 5-го дня Князем Александром Сангушком. Зданием деревяная, холодная, ветхая. Алтарная часть оной церкви по разрешению Начальства разобрана. Престола, по причине разобранія алтарной части старой церкви, нет. Утвари достаточно. Принято решение о постоении новой церкви, но таковая во владение Притча еще не сдана. По штату церкви положено: Священник и Дьячок».

Напрошується висновок: будівництво Яревищенської церкви було завершено після 1865 р., хоча саме цей рік нині вважається датою заснування храму.

Ще з часів XV ст. церква Вознесення Господнього в с. Яревище стала спадкоємицею великих земельних угідь від Князя Олександра Сангушка. Клірова відомість 1796 р. засвідчує, що село Яревище складалося з 52-х дворів, у яких проживало 244 особи (120 чол. і 124 жін.). У церковному володінні було 256 десятин 793 сотих землі.

За відомістю 1865 р., «земли при сей церкви по измерению в 1852 году Казенным Землемером:

- под усадью и огородом в урочище Старое Село – 1 десятина 1851 сажень;
- пахотной худой – 30 десятин 1322 сажень;
- сенокосной нагорной – 2 десятины 2342 сажень;
- сенокосной болотной – 177 десятин 2856 сажень;
- под пастбищем – 4 десятины 10117 сажень;
- под лесом сосновым – строевым – 19 десятин 1207 сажень;
- под лесом строевым и дровяным – 2 десятины 975 сажень;
- под лесом лиственным – дровяным – 2 десятины 1274 сажень;
- под кустарниками – 7 десятин 1696 сажень;
- неудобной земли под болотами и водою – 11 десятин 1480 сажень;
- под песками и дорогою – 2 десятины 30 сажень;
- под церковью и кладбищем – 1404 сажень».

Сангушківські монастирські землі залишалися власністю Яревищенської церкви до 1925 р., тому парафіяни не мали права селитися на цій землі й зводили свої оселі на лівому березі р. Прип'ять.

За кліровою відомістю 1915 р., церкву в селі побудовано в 1865 р. «тщанием окружного начальника Шубы на сумму, отпущенную из казны. Церковь деревяная, на каменном фундаменте, прочная. Колокольня – деревяная, ветхая. Утвари достаточно». Приходський священник – Іларіон Антонович Корчинський. Посаду обіймає з 1871 р. Староста церкви – Прокіп Миндюр. На цій посаді перебуває з 1901 р.

За переказами жительки села Мотрони Улянівни Грисюк (1931 р. н.), бабушка Іларіон Корчинський проживав із матушкою й донькою Зінаїдою. У 27 років донька важко захворіла і померла. На цвинтарі біля церкви у вимурованому підземному склепі й поховали улюбленицю сім'ї. По смерті матушки та о. Іларіона, їхні тіла були захоронені поряд із донькою Зінаїдою в тепер уже їхньому сімейному склепі.

Новим настоятелем Яревищенського храму став о. Іоан Семенович (1918 -1949 рр.). Народився батюшка 24.06.1865 р. в с. Олеськ Володимир-Волинського повіту. Закінчив Волинську духовну семінарію (1887). Перед тим, як стати настоятелем Вознесенської церкви в с. Яревище (1921), був учителем церковно-приходської школи в с. Дерно Дубенського повіту, настоятелем церков у селах Грибове та Підгайці Кременецького повіту, «надзирателем за учениками» у Клеванському духовному училищі.

Як хоронили батюшку Іоана Семеновича М.У. Грисюк бачила на власні очі: він був похований,

чомусь, у сімейному склепі Корчинських. Очевидиця запам'ятала момент, коли розбили бокову цегляну стіну склепу й старший брат Мотрони – Іван – разом з односельчанами опускали труну з покійником у могилу, у розбитому склепі було добре видно три труни сімейства Корчинських. Чому тіло о. Іоана Семеновича поховали в чужому склепі – уже забулося.

У 1915 р. церква володіла присадибною землею (2 десятини 453 сажні); орною землею (30 десятин 1322 сажні); сінокосом (180 десятин 394 сажні). Усього землі – 264 десятини 269 сажнів. Доходи церкви складали 50 руб. По штату священник отримував 300 руб., псаломщик – 100 руб.

У 1904 р. для батюшки побудовано житловий будинок із п'яти кімнат. У його ж користуванні були хлів, дві шопи, стодола та шпихір – господарська споруда для зберігання зерна (комора, житниця). Псаломщик користувався будинком із двох кімнат, хлівом і стодолю.

У церковній бібліотеці є 30 томів книг для читання. На ощадному рахунку церкви в Ковельському казначействі зберігається 900 руб. Їх планується витратити на будівництво нової дзвіниці.

Книга опису церковного майна заведена в 1806 р., перевірена в 1845 р. і зберігається в цілості. Сповідальні відомості зберігаються в цілості з 1842 р.

Як бачимо, церква Вознесіння Господнього в с. Яревище в часи Російської імперії була досить багатою, так як володіла великими спадковими Сангушківськими земельними угіддями.

ПОТОЧНИЙ АРХІВ ПРО СТАНОВИЩЕ ЦЕРКВИ В ЧАСИ ПОСПОЛИТОЇ

Не менш цікаву інформацію зберегли клірові відомості про життя села й церкви в часи Речі Посполитої. Клірова відомість 1927 р. засвідчує: «церковь в селе прочная, колокольня старая. Утвари недостаточно. Батюшка без жалования. Земля сдается в орнду».

4 листопада 1925 р. Комісаром повітового земства від Яревищенської церкви відчужено «на користь панства» (держави) 223 десятини землі.

Із цього приводу о. Іоан Семенович 04.02.1929 р. навіть офіційно звертався до Волинської духовної консисторії з рапортом про те, що «дана земля подарована Церкві ще в 1444 р. Князем Олександром Сангушко і по праву власності вона не може бути секуляризована. Благодійний, що був уповноважений Консисторією вести справу про яревищенську землю, за виразом одного юриста, перетворив мене (о. І. Семеновича) в труп».

– «Я, – заявляє батюшка, – хочу використати останній можливий засіб розв'язання даного питання – звернутися з проханням до Президента Республіки Польща. Так як для виконання цього плану треба мати уповноваження від Консисторії, прошу дати мені Довіренність на право ведення цієї справи».

Як відреагувала Консисторія на цей рапорт яревищенського батюшки – історія не зберегла.

У 1928 р. за кошти отця-настоятеля І. Семеновича присяжним землеміром Вітольдом Бартковським складено детальний план на ці землі. Проте в поточному архіві Яревищенської церкви цей план відсутній.

Клірова відомість 1935 р. інформує, що церква в селі побудована за рахунок казни на суму в 3595 руб. Речами церковними та ризами церква бідна.

У 1935 р. у парафії зареєстровано шість шлюбів, 40 хрестин і 21 мерлин. Копії метричних книг зберігаються в цілості з 1887 р., сповідальні списки – із 1912 р. Церква забезпечена комплектом усіх Богослужбових книг. Церковна бібліотека нараховує 36 книг для читання.

У 1935 р. церква володіла: землею присадибною (1, 5951 га), під кладовищем (0,4426 га), ріллею (12, 1931 га), сіножатями (22, 1185 га), «порубом» (0, 1510 га), неужитками (1, 5320). Усього – 38, 0323 га.

Із цієї землі у фактичному використанні настоятеля парафії перебувало 25,5072 га, у псаломщика – 12, 0825 га. Решту землі здавали в орнду: настоятель парафії й псаломщик за обробіток землі отримують «на свій кошт» (для власних потреб) 1/3 частину від урожаю. Земля пісчана, низинна, болотна та приносить середньорічного доходу для настоятеля – 534 зол., псаломщикові – 266 зол. Середній річний дохід від землі – 800 зол. Річна сума церковних прибутків – 270 зол. 56 грошів, видатків – 205 зол. 67 грошів.

За кліровою відомістю 1936 р., у парафії зареєстровано сім шлюбів, 44 хрестин, 18 мерлин. У користуванні священника – дім на п'ять кімнат, шпихір, дві шопи, стодола і хлів. Псаломщик Арсеній Червинський користувався домом на дві кімнати, двома хлівами, стодолю. Старостою церкви був Петро Кручик (із 1936 р.).

Як бачимо, унаслідок конфіскації польською владою в Яревищенській церкві її спадкових Сангушківських земель, храм значно збіднів.

**Із клірових і сповідальних відомостей Свято-Вознесенської церкви
с. Яревище Володимир-Волинського повіту (1803-1936)**

Рік	Настоятель храму	Число дворів	Категорія прихожан, що сповідалися й причащалися						Всього чол.	Всього жін.	Всього жителів
			/ Духовен. /		/ Військ. /		/ Селяни /				
			Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.			
1803	Жаханович Іоан Михайлович	41							120	105	225
1815		30							120	125	145
1831	Лобачевський Василь Петрович	37							150	148	298
1834		40							161	175	336
1835		41							167	176	343
1836		41							165	175	340
1842	Опуківський Роман Ангонович	44 1/2							179	188	367
1844		46					139	140	184	193	377
1845		62					166	177	196	208	404
1847		45 1/2	5	3	27	25	156	154	162	181	343
1849	Малевиц Гаврило Олександрович	46							184	184	368
1850		45			0	1	147	140	180	180	360
1851		47 1/2							190	183	373
1854	Бречкевич Олександр Федорович	43 1/2			5	5	147	143	174	183	357
1857		38 1/4							153	174	327
1859		44 1/2							177	191	368
1860		44 1/2							178	194	372
1862		45 1/2							182	199	381
1863		46							184	203	387
1864		46 1/2							185	206	391
1865		47 1/4			20	10	149	158	189	207	396
1866		49							196	218	414
1871	Корчинський Іларіон Ангонович	57 1/2	5	6	22	19	153	176	230	241	471
1874		52							208	238	446
1876			5	9	16	19	175	174	227	246	473
1879		56 1/4	8	9	19	15	175	186	225	242	467
1880		56							224	233	457
1882		64 1/4	9	10	23	23	187	191	220	223	443
1884		61 3/4	10	8	16	19	179	180	247	242	489
1885		60 3/4	9	8	21	20	185	182	243	238	473
1886		61 3/4	9	8	20	22	185	197	247	239	486
1887		62 1/4			27	25	190	188	249	241	490
1888		61			27	28	186	190	244	244	488
1890		66			18	30	216	212	264	274	538
1892		72 1/4	9	8	19	26	221	17	289	300	582
1893		74 3/4	9	8	19	30	215	206	299	308	607
1894		75	10	8	19	36	225	214	300	301	601
1895		70 1/4	9	7	19	34	223	210	281	285	566
1896		68			27	40	211	214	272	285	557
1897		77			32	47	240	240	310	318	628
1899		75	6	5	29	42	201	205	300	302	602
1900		80 1/2	5	5	35	48	244	223	322	327	649
1901		79 1/4	4	5	36	47	237	219	317	323	640
1902		83 1/2	3	5	41	52	233	229	334	340	674
1903		83 1/4	3	5	42	51	236	236	333	347	680
1904		86 1/4	3	5	45	54	247	254	345	355	700
1905		82 3/4	4	5	43	54	247	249	331	348	679
1906		87	5	4	49	58	259	260	348	352	709
1907		76 1/4	7	8	28	41	215	203	305	317	622
1909		87	5	5	56	62	267	265	348	350	698
1910		88, 1/2	5	5	57	58	272	274	354	352	706

1911		94 1/2	4	4	59	61	276	277	378	371	749
1912		96 1/2	5	4	61	61	276	274	386	377	763
1913		98	5	4	61	56	272	269	392	383	775
1914		101	5	4	66	60	278	270	404	397	801
1915		103	5	4	67	63	282	274	412	407	819
1918	Семелович Іоан (Іван Іванович)	142							419	452	871
1921	село Клебанщина інші хутори	53 14 65							184 36 246	190 39 251	
1922	село Клебанщина інші хутори	53 14 65	2	3					187 38 251	192 42 256	
1923	село Клебанщина інші хутори	50 15 66	2	2					119 44 160	110 51 175	
1924	село Клебанщина інші хутори	49 15 65							122 47 165	119 55 185	
1927	село Клебанщина інші хутори	53 16 73							138 48 188	147 63 207	
1929	село Клебанщина інші хутори	52 16 74							142 52 203	162 66 217	
1931	село Клебанщина інші хутори	42 14 57							170 56 229	176 69 242	
1932	село Клебанщина інші хутори	62 18 83							171 58 234	175 72 249	
1933	село Клебанщина інші хутори	145 21							412 60	436 74	
1934	село Клебанщина інші хутори	141 18 18							416 68 65	450 81 75	
1936	село Клебанщина інші хутори	159 23							420 64	464 78	

(з поточного архіву Свято-Вознесенської церкви)

**Із клірових відомостей церков Володимирського повіту
Волинської губернії Російської імперії (1911)**

	с. Кримне			с. Яревище	
Церква	Свято - Михайлівська			Свято - Вознесенська	
Дохід церкви	185 руб.			50 руб.	
	Кримне Новосілки Іновірці			Православні	Іновірці
Число дворів					
чол.	598	69	34	133	10
жін.	1459	142	127	373	30
	1501	131	131	367	30

Священики	Рафальський Платон Олександрович – 49 р., син протоієрея, закінчив Володимир-Волинську духовну семінарію з атестатом 1-го розряду, стягненням не піддавався, двоє дітей: - Василь, 18 р., навчається у комерційному інституті - Ніна, 13 р., навчається у Кременецькому духовному училищі.	Корчинський Іларіон Антонович – 67 р., син священика, навчається у Волинській Духовній семінарії.
Староста	Родачук Іван Миронович, селянин, 54 р.	Прокіп Миндюр
Псаломщик	Іван Борковський, 46 р.	
Жалування: – священик: – псаломщик: – просфорня:	300 руб. 50 руб. 8 руб.	300 руб. 100 руб.
Школи при церкві:	Однокласна міністерства народної освіти училище	Парафіяльна школа
Число книг для читання:	75 томів	30 томів
Землі церкви:	Присадибна ділянка – 3 десятини; орна земля – 48 десятин; сінокіс – 38 десятин; ліс – 15 десятин; «неудобной землі» - 12 дес.	Присадибна ділянка – 1 десятина; орна земля – 31 десятина; сінокіс -179 десятин. Благочинний: Д. Левицький

Ф. – 35. О. – 5. С. – 88. Л. – 1236-1244.

Настоятелі Свято-Вознесенської церкви в с. Яревище

1796	Феодор Лаприсевич	
1803	Жаханович Іоан Михайлович	Жаханович Іоан Михайлов (43 роки). Його дружина - Марта Теодорівна (39 років). Донька Марія (10 років). Син Іоан (8 років). Син Михайло (6 років). Син Яків (2 роки). <i>Паламар:</i> Павлович Клим Теодоров (31 рік). Його дружина - Марія Адамівна (24 роки). Донька Тетяна (8 років). Донька Марина (2 роки). <i>Дячок:</i> «дячковую должностьсправляет человек стацкого звания». За «Розписом» 1815: дворів в селі – 41; жителів - 225 (120 чол./105 жін.). Всі жителі перебувають у володінні генерал-аншефа військ російських Графа Францішска Ксаверія Браницького.

1830		Янкевич
1831	Лобачевський Василь Петрович	60 років. Дружина Марія (57 років). Донька Олександра (13 років). Настоятель Свято-Михайлівської церкви в с. Кримне. Здійснював наглядав за Яревищенською церквою. <i>Дячок:</i> Семен Томашевич, Роман Жуковський. <i>Паламар:</i> Клим Федорович Павлович.
1841	Малевиц Гаврило Олександрович	Народився в Старій Вишкві в сім'ї священика. В 1839 р. закінчив Волинську духовну семінарію. Рукоположений в сан священика на приход в с. Яревище в 1841 р. <i>Дячок:</i> Роман Антонович Опуковський (з с. Пульмо); Роман Жуковський (1844).
1854	Бречкевич Олександр Федорович	Народився в містечку Новий Вишнівець Кременецького повіту. Син священика. В 1849 р. закінчив Волинську духовну семінарію з атестатом другого розряду. Рукоположений в сан священика на приход в с. Яревище в 1854 р. В пам'ять Севастопольської війни (1853-1856), нагороджений нагрудним Хрестом. Вдівець. Має доньку Віру. <i>Дячок:</i> Пилип Антонович Лобачевський. Син дячка. Народився в с. Кримне. Переведений в Головне (1859), в Кримне (1860) р. <i>Паламар:</i> Павлович Марія Адамівна, жителька с. Яревище.
1871	Корчинський Іларіон Антонович (1843 р.н.)	Народився в с. Рудка Дубенського повіту. Син священика. Закінчив Волинську духовну семінарію (1867). Вдівець-Має сина і дві доньки. З нагоди коронування Олександра III, нагороджений срібною медаллю і нагрудним срібним Хрестом. Нагороджений набсдрником (1889), скуфією (1900), камилавкою (1905), наперсним Хрестом (1911). <i>Дячок:</i> Пилип Антонович Лобачевський (з 1874). <i>Псаломщики:</i> Заянчковський Федір Антонович (1903, 27 років); Григорій Дмитрович Баришевський (1907, 22 роки); Война Степан Мартинович. <i>Староста:</i> Прокіп Данилович Миндюр. (з 1901; 1849 р.н.). Отримує від селян плати 20 руб.
1918	Семенович Іван Іванович (1865 р.н.)	Народився в с. Олеськ Володимир-Волинського повіту. Настоятель церкви в с. Яревище (з 1921). Має акт польського громадянства (1925). Нагороджений набедрником (1901), скуфією (1906), камилавкою (1911), наперсним хрестом (1924), палицею (1934). Отримує від казни грошову допомогу в сумі 40 зол. в місяць. Похований в сімейному склепі Корчинських (1949). Дружина - Таїсія Федорівна Берестовська (1874 р.н.). Донька - Олена Іванівна Задворна, 1897 р.н., священицька вдова. Внучка Ірина (1922 р.н.). <i>Псаломщики:</i> Павло Іванович Семенович (з 1921, 1895 р.н.), Тихон Іванович Война (з 1929, 1908 р.н.), Арсеній Феофілович Червинський (з 1931, 1879 р.н.). Народився в с. Річиці Ровенського повіту). <i>Старости:</i> Юліан (Ілля) Феофанович Тусюк (з 1921, 1868 р.н.); Петро Йович Кручик (1879 р.н.); Яким Андрійович Кузьмич (з 1935, 1868 р.н.). Опис церковного майна заведений в 1806 р. Є в цілості сповідальні списки з 1842 р., метричні книги з 1854 р., 30 томів книг. В банку Ковеля зберігається 400 крб. на будівництво колокольні (за кліровою відомістю 1912 р.). 1921. Чужовірних – 8 дворів (19 чол./18 жінок). 1922. Чужовірних – 8 дворів (18 чол./19 жінок).

		1923. Чужовірних – 8 дворів (17 чол./19 жін.). 1936. Чужовірних – 6 дворів (17 чол./9 жін.).
1949-1950	Алекенко	монах
1955	Колесда	Настоятель церкви в с. Кримне. Доїжджав на службу в Яревищенську церкву.
1961-1962	Резентович	Настоятель церкви в с. Кримне. Доїжджав на службу в Яревищенську церкву (з Ковеля, при ньому в 1962 р. закрили церкву в с. Яревище, помер у віці 72 роки).
1989	Мельничук Анатолій	Настоятель церкви в с. Кримне (монах). Доїжджав на службу в Яревищенську церкву.
1989-1996	Юхимук Дмитро Іванович	народився в селі Залоття Старовижівського району
1996-2007	Палюх Валентин	народився в Нетіцево Тернопільської області
2007	Дудар Василь Володимирович	народився в селі Кримне Старовижівського району

(за кліровими відомостями з поточного архіву Свято-Вознесенської церкви)



Церква в ім'я Вознесіння Господнього в с. Яревище. 1865 р.

ЯРЕВИЩЕНСЬКА ЦЕРКВА – ЗАРУЧНИЦЯ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ

Із початком радянсько-німецької війни село опинилось у зоні фашистської окупації. Якихось активних воєнних дій у 1941–1943 рр. в селі та його околицях пам'ять старожилів не зафіксувала. Ці роки були складними не тільки для жителів села, а й для її церкви.

Незважаючи на те, що й досі звучать лозунги про перебування Церкви поза політикою, остання завжди була її заручницею. Не виняток і Яревищенська церква. Це чітко простежуємо в записах книг вхідної-вихідної документації 1939-1950 рр.

Настоятелем Яревищенського храму в роки війни був о. Іоан Семенович, благочинним Заболоттівського району – протоієрей Олександр Варницький, настоятель Свято-Михайлівської церкви в с. Кримне.

У своєму зверненні № 22 від 16.04.1942 р. благочинний доводить до відома «п./о. Настоятелів церков Заболоттівського району інформацію, що нині єдиним законним канонічним органом нашого Вищого церковного управління на Україні є розпорядження Собору Єпископів св. Автокефальної православної церкви, а не Собору Єпископів на чолі з Митрополитом Діонісієм, бо його юрисдикція обмежується тільки границями Варшавського генерал-губернаторства і не поширюється на землі України. Про це доведено нашим зверхником Митрополитом Алексієм до відома п. Рейхскомісара України, і що Собор Єпископів св. Автокефальної православної церкви «надіслав гарячу вітальну телеграму п. Адольфу Гітлеру, як нашому Визволителю».

Далі у зверненні йдеться про те, що «липківське священство визнається неканонічним, бо єпископ Полікарп з його переходом у Варшавську юрисдикцію, втратив свої канонічні повноваження у Луцькому вікаріатстві на Волині». Канонічним визнано лише Собор єпископів у Кременці.

Духовенство округи закликали до такту й спокою, до вірної та відданої праці на ниві Христовій, і до молитов, щоб Господь зберіг нашу Святу Церкву цілою й непорушною та «дав скору перемогу військам Германії, визволивших нас від влади безбожників».

У повідомленні до о. І. Семеновича (№ 28 від 27.04.1942), благочинний О. Варницький інформує яревищенського батюшку, що «з дозволу ковельського Гебітскомісара за № 60/61 від 24.04.1942 р. в понеділок 04.05.1942 о 10-й год. ранку в с. Кримне скликається соборчик». На соборчику, окрім організаційних питань, розглядатимуть питання канонічності церковної влади. Тому «присутність на соборчику о. І. Семеновича є обов'язковою». Рішення соборчика історія не зберегла.

Із початком фашистської окупації відбулися зміни і в роботі школи. Голова Заболоттівської районної управи Ковельської округи 10.04.1942 повідомляє настоятеля Яревищенської церкви, що «розпорядженням гебітскомісара уроки навчання релігії в школі мають проводити не священники, а вчителі, які добре знають релігію».

Це розпорядження, звісно, не виконувалося, бо в ході війни школа в селі взагалі перестала працювати.

16.04.1942. р на ім'я о. І. Семеновича надійшла чергова вказівка від Заболоттівської районної управи: «призвати парафіян до святкування 20 квітня дня народження Провідника Німецького Народу і визволителя Українських Земель Фірера Адольфа Гітлера як народного свята і о 8-й год. ранку відправити Урочисту вдячну Службу Божу».

Із наближенням військ Червоної армії, 24.05.1943 на ім'я настоятеля Яревищенського приходу надійшла нова настанова Заболоттівської окупаційної управи: «прикласти усі зусилля, щоб склонити Український нарід до активної співпраці на усіх ділянках. В рішаючі хвилини Український нарід повинен всі до одного стати на стороні Німецької Влади».

Як реагували священники Заболоттівської округи на ці відозви та вказівки окупаційної влади – історія відомостей не зберегла.

Відновлення радянської влади влітку 1944 р. не принесло полегшення ні яревищанам, ні їхній церкві. Уже 12.09.1944 р. настоятель церкви І. Семенович звернувся до Заболоттівського райвійськкомату із заявою з приводу «арешту прямо в церкві» церковного старости Івана Шавука. 14.10.1944 р. о. І. Семенович звертається до благочинного О. Варницького вже з «Актом об убытках, причиненних церковному имуществу красноармейцами».

Якою була реакція благочинного і якою була реакція органів радянської влади на цей акт – забулося.

Циркулярне розпорядження Єпархіального управління за № 4368 від 17.09.1945 р., що надійшло на ім'я настоятеля церкви І. Семеновича, зобов'язувало «щорічно 9 травня в день всенародного святкування Перемоги над Німеччиною, а також 3 вересня в день Перемоги над Японією служити в церкві Божественну Літургію, заупокійний і подячний молебен за загиблими у Вітчизняній війні воїнами».

Із поверненням радянської влади яревищенських дітлахів чекали нові зміни в навчанні. Якщо в роки війни фашистська окупаційна влада доручала проведення уроків релігії не священикам, а «вчителям, які добре знають релігію», то розпорядженням нової влади від 17.10.1948 р. богослужбові уроки для дітей тепер забороняли взагалі – і в школі, і в церкві, «бо ця дія є порушенням діючого державного законодавства».

Із початком післявоєнної відбудови на церкву чекали нові випробування. Радянській владі катастрофічно не вистачало грошей і вона поклала цей тягар не тільки на плечі населення, а й на церкву. 11.12.1944 р. і 09.03.1945 р. настоятель Яревищенської церкви І. Семенович у рапорті-донесенні на ім'я нового благочинного Заболоттівської округи Степана Данилевича звітував:

– «про сплату грошей на виписку журналу “Московская Патриархия” і 2-х календарів на 1945 р. (по 60 руб. і з батюшки І. Семеновича, і з церковного старости Івана Шавука);

– про внесення на 4-й державний грошовий займ «от церкви и от меня» по 200 руб. і про сплату за 2 квартал грошей у фонд оборони країни (28.05.1945., квитанції додаються).

Книга вхідної-вихідної документації з поточного архіву Яревищенського храму переповнена звітами про сплату церквою грошей:

– у фонд оборони країни (поквартально);

– у фонд по боротьбі з бідністю;

– у фонд допомоги інвалідам Вітчизняної війни (23.04.1946 – 100 руб.);

– про сплату податків на утримання Єпархіального управління за I півріччя 1946 р. (05.10.1946 – 608 руб.);

– про сплату пожертв на святкування річниці Перемоги над фашизмом (23.04.1946);

– рапорт-звіт про те, хто і на яку суму підписався на державний грошовий займ.

У звіті від 11.05.1948 р. о. І. Семенович інформує нового благочинного Дмитра Білецького, що «яревищенська церква дала на покупку облігацій державного займу 300 руб.: настоятель – 50 руб., псаломщик – 100 руб., а церковний староста переписав своє майно на сина і тому нічого не дав».

А ще ж треба було для потреб церкви купити і свічки, і ладан, ін.

У зверненні нового благочинного до настоятелів парафій (26.01.1945) зазначено, що голова Заболоттівського райвиконкому на нараді з благочинними звернув увагу на те, що «духовенство округи дуже мало вносить грошей у фонд Оборони країни. Щоб уникнути вам і мені неприємностей, прошу менше як 100 крб. не посилати, бо райфінвідділ менш як 100 крб. приймати не буде».

Книга вхідної-вихідної документації засвідчує, що, починаючи з 1948 р., простежується тенденція деякого зменшення сум оподаткування церков Волинської єпархії з боку Єпархіального управління. Згідно з циркулярним розпорядженням від 18.12.1945 р., церкви Заболоттівської округи сплачували такі кошти: с. Любохини – 2565 руб., с. Кримне – 2690 руб., с. Яревище – 602 руб., с. Залиси – 1747 руб., с. Тур – 1343 руб., с. Заболоття – 1545 руб., с. Гута – 1229 руб., с. Жириче – 1006 руб., с. Дубечне – 1680 руб.

У 1948 р. суми оподаткування були такими: с. Любохини – 2070 руб., с. Кримне – 2205 руб., с. Яревище – 640 руб., с. Залиси – 1320 руб., с. Тур – 1230 руб., с. Жириче – 1210 руб., с. Дубечне – 1630 руб.

У 1949 р. благочинний С. Данилевич повідомляє, що, згідно з розписом єпархіального оподаткування, Заболоттівське благочиння повинно сплатити 7000 руб.; церкви сіл Любохини, Кримне, Залиси, Тур, Дубечне – по 1340 руб. єпархіального податку й по 180 руб. – на канцелярські витрати; село Яревище – 300 руб. податку і 180 руб. на канцелярські витрати.

18.09.1945 р. настоятель церкви с. Яревище звернувся до райуповноваженого «Наркомзагу» із заявою такого змісту:

– «Получив обязательства на поставку масла, мяса, зерна, картофеля, сена и других сельскохозяйственных продуктов от 8 га. земли, я обратился в земельный отдел, прося измерить землю, находящуюся в моем пользовании. Но измерения показали, что у меня земли всего 1,90 га. Заявляю о сем, усердно прошу освободить меня от разных государственных поставок сельскохозяйственных продуктов. Просить о сем побуждает меня еще моя старость (80 лет) и удержание на моем содержании престарелой дочери – вдовы Ольги Лойко, уже год сильно больной и требующей лечения. Кроме нас двоих, немощных в семье нет никого трудоспособного. О болезни Ольги Лойко было заявлено с приложением оправдательных документов в райфинотдел, откуда можно получить справку. При сем прилагаю справку из сельсовета на поставку сельскохозяйственной продукции».

18.09.1945.

Підпис

Протоиерей И. Семенович.

Якою була реакція влади на заяву священника Яревищенської церкви – невідомо, але аналіз вищевикладеної інформації дає підстави сумніватися у твердженнях про великі грошові статки церкви та її настоятеля.

У звіті від 06.10.1949 р. о. І. Семенович повідомляє, що церква с. Яревище не підписала з відділом облвиконкому з питань архітектури договір на проведення інвентаризації церковних об'єктів: «по причині бедности прихожан и скудности денежных поступлений в церковь. По той же причине не подписала договор и община церкви с. Краска».

Настоятелі парафій часто змушені були подавати звітність, яка не має бути властива церкві. 18.06.1945 р. і 12.06.1945 р. о. І. Семенович отримав розпорядження від благочинного С. Данилевича подати йому рапорт-донесення про те, «скільки в парафії є осіб різних релігійних напрямів: православних, католиків, сектантів-штундистів, а також вільнодумців і їх діяльність». Ця звітність, звичайно, породжує певні роздуми...

По смерті Іоана Семеновича (1949) на парафії в Яревище служили монах Алексенко, батюшка Коленда (із Кримного), батюшка Резентович (із Кримного). Останній у яревищенській церкві служив недовго. У 1962 р. храм спочатку закрили, а в 70-х рр. – перетворили на колгоспну комору.

У 1975 р. з Яревищенської святині вивезли ікони «Апостол Петро», «Благовіщення» та «Новозавітна Трійця». Вони опинились аж у Києві й зареєстровані в Державному музеї народного побуту та архітектури України. Усі ікони датовані XVIII ст. і їхнє авторство науковці приписують волинським малярам польського походження, батькові та сину Станіславу (Славу) й Томашу Михальським.

1979 р. над с. Яревище пролетіла буря й розкрила дах храму. Будучи глибоко віруючими та дружними, яревищани зібрали поміж собою гроші, закупили оцинкованої бляхи й за один день перекрыли свою святиню. Реакція Старовижівського райкому партії на ці події була категорична – вивезти з храму всі релігійні атрибути.

Щоб не допустити розорення своєї святині, селяни навіть укинули в навісний замок церкви металеву кульку й начепили ще два своїх замки, ключі від яких були у двох невідомих жителів села.

І все ж у 1979 р. храм розорили. Розорили після того, як оборонців церкви відтіснив від їхньої святині цілий кордон міліції. Церковну утвар вивезли в невідомому напрямку. Частина її віднайшли лише через десять років на горищі Свято-Покровської церкви в с. Дубечне.

24 січня 1989 р. в день пам'яті святого преподобного Феодосія Великого з благословення архієрея Даміанна, архієпископа Волинського і Рівненського, Свято-Вознесенський храм у с. Яревище знову відчинив свої двері для молитов і каяття...

Спочатку Службу Божу проводив о. Анатолій Мельничук – настоятель церкви с. Кримне. У 1989 р. на Яревищенський приход призначений о. Дмитро Юхимук. У 1996 р. настоятелем Яревищенського храму став о. Валентин Палюх. Із благословіння архієрея Никодима, єпископа Володимир-Волинського й Ковельського, у село у 2008 р. прибув новий батюшка – о. Василь Дудар. Стараннями парафіян та їхнього нового настоятеля у 2012 р. у Яревищенському храмі споруджено новий різьблений іконостас. Різьбу іконостаса виконала уродженка села, майстриня Галина Міндер. Нині проводять роботи з розпису храму.

Статут церкви зареєстровано 24.12.1991 р. (свідоцтво № 452). Антимінс освячено 01.07.1988 р. Преосвященнішим Варлаамом, єпископом Волинським і Рівненським. Релігійна громада включена до Єдиного державного реєстру (довідка № 766). У парафії діє воскресна школа для дітей. Заняття проводяться в сільській школі.

1. ДАВО. Ф.-35. О.-5. С.-1. Л.-80-81. Клірові відомості церков Володимирського повіту (1796).

2. ДАВО. Ф.-35. О.-5. С.-88. Л.-1236-1244. Клірові відомості церков Володимирського повіту (1911).

3. Клірові відомості з поточного архіву церкви в ім'я Вознесення Господнього в с. Яревище (1803-1942).

4. Книги вхідної-вихідної документації з поточного архіву церкви в ім'я Вознесення Господнього в с. Яревище (1933-1935; 1939-1950).

**ДЕПОРТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ. ЯК ЦЕ БУЛО НА СТАРОВИЖІВЩИНІ
(на прикладі зламаної долі мешканки селища Євдокії Мойсеївни Філюк)**

*Роде мій славний,
Роде мій красний!
Щодня тебе душить
Виродок власний.
Роде мій славний,
Роде мій красний!
Так і мовчатимеш
Доки не згаснеш?
Роде мій славний,
Роде мій красний!
Скажи бодай слово
Мужньо і гласно!*

(Ф.М.Осік, 1988 р.) [3;66]

Однією із найактуальніших тем сучасних наукових досліджень є вивчення подій, пов'язаних з депортацією та переміщенням населення західних земель України у 1945-1960 рр., та аналіз їх впливу на демографічну ситуацію в країні у післявоєнні роки.

Відновлення радянської влади в західних областях України супроводжувалося посиленням репресивного тиску на місцеве населення. Основною метою репресій було створення сприятливих умов для «радянзації» краю, експлуатації його демографічного та природного потенціалів; насильне залучення населення до радянської системи господарювання тощо. З-поміж інших технологій здійснення політичного керівництва в радянській державі було детально розроблено й випробувано механізм масових примусових виселень, як форму завоювання, утримання та використання державної влади з метою реалізації низки цілей і завдань.

Депортаційну політику комуністичний режим розглядав як систему заходів, змістом яких було вислання осіб, визнаних політично і соціально небезпечними, з місць постійного проживання у віддалену місцевість та примусове поселення в новому місці з обмеженням свободи пересування.

Депортаційна політика в західних областях України впроваджувалась сталінським режимом в два етапи: кінець 1939 — червень 1941 рр.; лютий 1944 — початок 1953 рр. [4]

Найбільша депортація населення із Західної України відбулася в жовтні 1947 р. Вона увійшла в історію під кодовою назвою операція «Захід». [2] Відповідно до постанови РМ СРСР № 3214 від 10 вересня 1947 р. виселялися «родини учасників банд ОУН, пособників учасників ОУН та членів їхніх родин, куркулів-націоналістів та їхні родини». [2]

У 1948–1953 рр. найбільше постраждали заможні селяни, яких радянська влада вважала головною перешкодою у колективізації західноукраїнського села. Виселяли «куркулів», які підтримували ОУН та УПА й не хотіли вступати до колгоспів. Однак навіть радянська статистика свідчить, що виселенці, мали по одній (іноді дві) корови на двір, 22% з цих господарств - по двоє коней, лише третина - по свині і лише чверть - плуги та борони. «Ворогами трудового народу» зробили звичайних селян. [5] Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 4 квітня 1951 р. майно депортованих підлягало конфіскації, частково ним сплачували державні зобов'язання перед іншими суб'єктами, частину передавали безкоштовно колективним господарствам для постійного користування. [2]

Упродовж 1944–1952 рр. у глибинні райони Радянського Союзу із західних областей України було виселено понад 65 тис. сімей загальною чисельністю більше 203 тис. осіб. [4]

Не минула біда і мешканців селища Стара Вижівка. Свідченням цього є хоча б інформація про роботу комісії Старовижівської районної ради з питань поновлення прав реабілітованих, яка розпочала свою роботу 15 серпня 1991 року і розглянула на своїх засіданнях 596 заяв репресованих громадян, які проживали в районі на час репресій, з приводу виплати їм компенсацій за час відбуття покарання та за конфісковане під час репресій майно. /Додаток 1/

Та значно промовистішими є спогади живих свідків тих подій, яких лишається з року в рік уже менше. Однією з таких була Філюк Євдокія Мойсеївна (на жаль, нині покійна). Нелегке життя прожила ця людина.

Народилася 1925 року. В період фашистської окупації її, 17-річну дівчину, восени 1942 року вивезли на примусові роботи до гітлерівської Німеччини, де була звільнена радянськими військами у травні 1945 року... Що цікаво: взамін сестри, яку мали забрати, хотів їхати рідний брат Федір. Але на сімейній раді вирішили: сестер четверо, а брат – один, тому поїхала Євдокія. У Німеччині працювала на сільськогосподарських роботах у бауера, в теплицях вирощували овочі для його потреб та на продаж. Ставлення до оstarбайтерів з України було терпимим **[Фото 1]** ... Суворо карав лише за те, що без дозволу могли взяти і з'їсти огірок чи помідор. За три роки не з'їла жодного огірка. Після звільнення Євдокія повернулася в рідне селище. В 1946 році вийшла заміж за Василя Філюка, родина якого мала господарство на хуторі Особери (за 3 км від Старої Виживки). Здається, що нарешті щастя усміхнулося: росли дітей, завели господарство, в 1949 році перейшли жити у новозбудовану хату у районі залізничного вокзалу. Обоє працювали – вона – прибиральницею на станції, чоловік Василь Дмитрович – теслею на Старовиживському будмайданчику Волинського облсільбудтресту. Та нелегка доля і тут зробила підступний поворот. 25 серпня 1950 року на світанку розбудив грюкіт у двері хатини працівників міліції й представників сільської влади. Вивели всіх у двір під конвоєм, наказали швидко вантажитися у автомобіль, де вже були їх старенькі батьки, які гірко плакали. Із собою не дозволили взяти нічого. Навіть для маленької дитини у сусідки просили шматочок хліба – не дали... Завезли під охороною до відділку міліції. Де змусили підписати папери про те, що родину вивозять за співпрацю з повстанцями (зі слів Філюк Є.М. – «бульбівцями»). **[Додаток 2]** Не допустивши родичів, щоб з ними попрощатися. Завезли у Ковель. Протримали у таборі за колючим дротом 2 місяці. Навіть ніхто не пожалів, що молода мама з дитиною 3-х років. Ще й вагітна.

Потім знову важка й далека дорога уже у Хабаровський край. Привезли у с. Дорміндонтовка Вяземського району. Там у 1951 році народилася друга дитина. А в 1945 році – двійнята Надія і Віктор. Четверо діток, двоє стареньких батьків і дружина. **[Фото 2]** Василь Дмитрович важко працював на різних роботах, щоб прогодувати сім'ю. Працювала і Євдокія Мойсеївна - то на деревообробному заводі, то санітаркою у ветлікарні, штукатуром. І скрізь люди питали: «За що вас вивезли?». Частково відповідь на це питання була уже отримана значно пізніше, коли у 2012 році донька Надія отримала довідку про реабілітацію, видану УМВС Російської Федерації по Хабаровському краю під номером №12573, де в графі за що репресований значилося – «як члени сім' учасника ОУН»! **[Додаток 3]**

Яскравим промінчиком спогадів про сірі холодні будні в Сибіру для Євдокії Мойсеївни стала гостина рідного брата Федора **[Фото 3]**. Він, відбуваючи строкову військову службу у м. Нижнеудінськ, на свій страх і ризик під час короткотривалої солдатської відпустки у 1952 році завітав до сестри у гості. Радості від зустрічі рідних людей не було меж. Дуже журиться і дотепер, що навіть нічим було пригостити такого дорого гостя... Все те брат Федір висловив у своїх поетичних рядках:

«Сестрі Дусі»

Люблю тебе, сестро мила, щиро та ніжно.

Люблю, не забуду ніколи!

Як доказ – я їду до тебе в гості

Сибірським засніженим полем.

Ось їду я, їду, дивлюсь – за віконцем

Дрімучі ліси і поля.

І навіть здається – то рідна сторона,

Насправді ж – чужая земля.

Десть тут, у Сибіру, і ти, сестро,

З сім'єю страждаєш, живеш.

А все через тих земляків-голодранців

Незаслужено кару несеш!

(Ф.М.Осік, жовтень 1952 р.) **[3;52-53]**

Я тобі, братику, вдячна дуже

«Братику мій рідний,

Тобі вдячна дуже,

Що провідав ти мене

На чужині з мужем!

Я ще й досі пам'ятаю –



Фото 1. В бауера на сільськогосподарських роботах.



Фото 2. Сім'я на висилці в Сибіру.



Фото 3. Гостини брата Федора.



УКРАЇНА
СТАРОВИЖІВСЬКА РАЙОННА РАДА
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
КОМІСІЯ З ПИТАНЬ ПОНОВЛЕННЯ ПРАВ РЕАБІЛІТОВАНИХ

44400, сел. Стара Величка, Волинської області, площа Миру, 4, тел. 2-15-56

30.01.08 р. № 1 - Кр

СТАРОВИЖІВСЬКА РАЙОННА РАДА
СМІШИЙ Б.С.

ІНФОРМАЦІЯ
про роботу комісії з питань поновлення прав реабілітованих

Комісія Старовижівської районної ради з питань поновлення прав реабілітованих розпочала свою роботу 15 серпня 1991 року. За час роботи комісії проведено 69 засідань на яких розглянуті документи по 596 заявах репресованих громадян, які проживали в районі на час репресій, з приводу виплати їм компенсацій за час відбуття покарання та за конфісковане під час репресій майно.

З 30 жовтня 1991 року по травень 1996 року засідання комісії проводилося щомісячно і на них розглядалось від 46 до 10 заяв репресованих. Після травня 1996 року і по даний час на засіданнях комісії, які проводяться по мірі надходження заяв та збору відповідних документів і приймається від 10 до 1 рішення.

Всього за час роботи комісії прийнято 653 рішення, які надіслані заявникам та у фінансове управління Старовижівської райдержадміністрації для організації виплати визначених комісією компенсацій. В даний час в комісії на розгляді знаходиться 2 заяви по яких проводиться збір необхідних документів для прийняття відповідних рішень.

к 1104. 18/5104
24.08.91

ОБЗОРНАЯ СПРАВКА

по делу № 1327 на выселенческую семью -

- Отец - ФИЛЮК Дмитрий Матвеевич, 1884 года рождения, уроженец с. Старая Выжевка, Старовыжевского района, Волынской области, украинец. Как усматривается из материалов дела хозяйство Филюк отнесено к кулацкому. Его дом неоднократно посещали бандиты ОУН, которых он снабжал продуктами питания, а также данными разведывательного характера.
- Жена - ФИЛЮК Матрена Алексеевна, 1894 года рождения, украинка, уроженка с. Старая Выква.
- сын - ФИЛЮК Василий Дмитриевич, 1924 года рождения, уроженец с. Старая Выква.
- его жена - ФИЛЮК Евдокия Моисеевна, 1925 года рождения
- их дочь - ФИЛЮК Мария Васильевна, 1947 года рождения были выселены в 1950 году на спецпоселение в Хабаровский край.

Основанием к выселению послужило то, что решением Старовыжевского райисполкома от 9 мая 1950 года хозяйство Филюк Д. М. было отнесено к кулацкому, а его дом систематически посещали бандиты, которых Филюк снабжал продуктами питания и интересующей их разведывательной информацией. В с. Величье Старовыжевского района перед выселением было совершено бандпроявление, в результате которого были убиты активисты села Бебеко Иван Павлович, Редькович Яков Семенович и Павлович Василий Михайлович.

Постановлением Особого совещания при МГБ СССР № 43 от 20.09.1950 года семья Филюк Д. М. в составе 4-х человек взрослых и малолетняя внучка были выселены на спецпоселение с конфискацией имущества.

Находясь на спецпоселении Филюк Д. М. и Филюк М. А. 28 марта совершили побег и прибыли к прежнему месту жительства в пгт. Старая Выжевка. За данный побег было возбуждено уголовное дело по ст. 82, ч. I УК РСФСР. Однако, постановлением УВД Волынской области от 17.06.1958 года дело по обвинению Филюк Д. М. и Филюк М. А. производством прекращено. 15.6.1958 года со спецпоселения освобождены на основании Указа ПВС СССР от 19.5.58 года.

Семья Филюк Василия Дмитриевича освобождена со спецпоселения 24.6.58 года на основании Указа ПВС СССР от 19.5.58г.

Документов, касающихся конфискации имущества в выселенческом деле на семью Филюк не имеется. Другими данными УВД не располагает.

СОТРУДНИК ГРУППЫ СОДЕЙСТВИЯ РЕАБИЛИТАЦИИ
УВД ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

27.08.1991 года .

Д. ЛАДИК Д. ЛАДИК

Ти постукав в двері,
 Відчинив, зайшов у хату –
 Став мов на папері...
 Я поралась у кімнаті,
 На мить зацікавила...
 Отямившись, до братіка
 Кинулась, зраділа.
 Пригорнула, обняла,
 Плакала-ридала,
 Умивалася слізьми,
 Міцно цілувала.
 Короткою була радість
 В моїй бідній хаті –
 Як поїхав додому
 Стала слід шукати:
 Придивлялася у хаті,
 На дворі шукала.
 Та жодного не знайшла –
 Ніч темна сховала...
 Братика мій рідний,
 Тобі вдячна дуже,
 Що провідав мою сім'ю
 На чужині з мужем».

(Ф.М.Осік, 1987 р.) [3; 65-66]

Світ не без добрих людей. Зі слів жінки: доля могла б повернутися ще трагічніше, бо замість лісопобулу вони залишилися у селищі, тому що місцевий чиновник залишив їх за працелюбність. 8 довгих років у суворох умовах Сибіру. Лише у 1958 році видали паспорти та дозволили повертатися додому.

У Старій Вижві уже жити було ніде, хату зайняли інші люди, тому по кілька місяців проживали у родичів нарізно. У 1959 році померла мати. В 1960 році місцева влада дозволила здійснити купівлю-обмін свого колишнього будинку на фінський будиночок для школи. З допомогою родичів була зібрана сума у 8 тис. крб. для цих цілей... і це ж гроші за власну хату! Тільки тоді нарешті вся сім'я збиралася разом. Та знову щастя було недовгим: 1967 року помер батько, а в 1969 році не стало і чоловіка. Залишилася вдова з 4-ма дітьми.

Моя тобі порада

...Ходить, нудить сестра моя,
 Слізно промовляє:
 «Ой як тяжко жити на світі –
 Василька немає...»
 - Не плач, сестро, не журися,
 Є ще в тебе рідні –
 Вони тобі допоможуть,
 Забудуться злидні.
 Гляди себе, діток своїх –
 Для них маєш жити!
 Забудь свого Василечка –
 Він на тому світі...
 «Сама дітей виховала,
 Сама їх зростила.
 Дівчат заміж віддала,
 Синочка женила,
 Рана ніби загоїлась –
 Стало легше жити.
 Маю внуків, зятів маю –
 Ні з ким говорити...



**МВД России
УПРАВЛЕНИЕ
МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
ПО ХАБАРОВСКОМУ КРАЮ**

(УМВД России по Хабаровскому краю)

Усеурийский бульвар, 2, г. Хабаровск, 680000

14.11. 2012 № 5/6/4.1-М-455

На № 105/3/366 от _____

СПРАВКА о реабилитации № № 12573

Гр. МИКИЛЮК (ФИЛЮК) НАДЕЖДА ВАСИЛЬЕВНА
(фамилия, имя, отчество)

родился (ась) 1954 г.р. п. Дормидонтовка Вяземского района
Хабаровского края
(число, месяц, год и место рождения)

Согласно свидетельства о рождении ЕЧ № 358458, выданного
12.08.1954г. Дормидонтовским п/советом Вяземского района Хабаровского края
(документ подтверждающий родство, №, когда и кем выдан)

Является дочерью
(степень родства)

гр-на (ки) Филюк Василия Дмитриевича, 1924 г.р.,
Филюк Евдокии Моисеевны, 1925 г.р.,
(фамилия, имя, отчество, год рождения)

репрессированного (ой) в 1950г. как члены семьи участника ОУН были
(где, когда и каким органом)
выслены из Волынской области в Хабаровский край

в соответствии с частью 1 статьи 1.1 Закон Российской Федерации от 18 октября 1991 г. №1761-1 "О реабилитации жертв политических репрессий"

МИКИЛЮК (ФИЛЮК) НАДЕЖДА ВАСИЛЬЕВНА
(фамилия, имя, отчество)

на основании пункта "в" статьи 3 Закона Российской Федерации от 18 октября 1991 г. № 1761-1 "О реабилитации жертв политических репрессий"

МИКИЛЮК (ФИЛЮК) НАДЕЖДА ВАСИЛЬЕВНА
(фамилия, имя, отчество)

как находившейся (аяся) вместе с репрессированными по политическим мотивам родителями (лицами, их заменявшими) в ссылке, высылке на спецпоселении, признан (а) подвергшимся (ейся) политической репрессии и реабилитирован (а) Заключение о

реабилитации вынесено

Министр (начальник)

Заместитель начальника

полковник вн. службы

(звание)



" 14 " ноября 2012г.

Место гербовой печати

А.В. Лузин

(инициалы, фамилия)

Оформляется в единственном подлинном экземпляре. Рекомендуются использовать копии.

Ой, Василю, Василечку,
 Чому не порадиш?
 Чом не прийдеш ти до мене,
 Словом не розрадиш?
 Одна в хаті лишилася,
 Що маю робити?
 Свою долю оплакую –
 Не хочеться ї жити.
 Зглянься, любий, наді мною –
 Забери до себе,
 Легше буде із тобою,
 Ніж жити без тебе...»
 - Годі, сестро, не журися,
 Є ще в тебе діти –
 Вони тобі допоможуть,
 З ними маєш жити.
 (Ф.М.Осік,1987 р.)[3;65]

Дуже хотілося повернути добре ім'я родини та відновити справедливість. 3 серпня 1990 року Євдокія Мойсеївна звертається до різних владних інстанцій незалежної України про реабілітацію та повернення втраченого майна. На підставі ст. 3 Закону Української РСР від 17 квітня 1991 року „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” усі жителі, які були виселені у Сибір були реабілітовані.

Повоєнні примусові виселення населення західноукраїнських земель пришвидшили колективізацію, підірвали соціальну базу українського руху Опору. Масові депортації змінили етнічний та соціальний склад населення. Багато репресованих так і не повернулися на рідну землю. Головне –не забути про кожного, кого тогочасний режим змусив страждати, аби цей гіркий досвід минулого ніколи не повторився. Наш обов'язок – берегти їхні спогади, передавати нащадкам правду про минуле, гідно вшановувати загиблих співвітчизників. Мільйони ні в чому не винних жертв, яких вже ніколи не повернеш, — це є наша пам'ять і водночас, застереження майбутнім поколінням всього людства.

Список інформаторів:

1. Філюк Євдокія Мойсеївна, 1925 року народження.

1. Бажан О. *Операція «Захід»: До 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР*
2. Зрайко Б. *Депортації населення західноукраїнських земель, 1944–1953 рр.* // <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=375>
3. *На берегах Вижівки-2/Упорядник О.І.Чабан.-Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011.- 312 с.*
4. Надольський Й. *Сталінська депортаційна політика і зміни етнічної структури населення західних областей України* // http://www.kby.kiev.ua/komitet/conference/Nadolskiy_2t.pdf
5. *Преступлення ССРСР. Депортація українців* // <http://opd-voshod.livejournal.com/1104918.html>

Андрій КЛИМЧУК (Рівне)

МИЛЕЦЬКИЙ МОНАСТІР: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Напевно, що історія Милецького монастиря дослідження чи не найменше з-поміж інших монастирів історичної Волині. Основна проблема полягає в тому, що більшість документів в оригіналах до нашого часу не дійшла. Існуючий архівний фонд в Державному історичному архіві в Києві містить багато фальсифікатів, достовірний і оригінальний лише реєстр нерухомого майна монастиря за 1764 р.

Історію Милецького монастиря можна виводити з історії Вербківського. Він знаходився на Вербківському острові, пізніше на цьому місці стояла маленька церква. Поміж інших церковних речей в ній зберігалася чаша з датою 1041 р. За припущенням її було передано від зниклого із лиця земімонастиря. Тобто, вже в XI ст. тут могло існувати християнське життя[2, 140-141].



Милецький монастир.



Схема Милецького монастиря.

В 1849 р. Київське археологічне товариство проводило розкопки з метою пошуку можливої могили князя Курбського. В їх ході вдалося знайти прах, шматки золотого позумента і частини мантії.

Після пожежі Вербківського монастиря з невідомої причини, монахи переселилися на добре відоме місце – «милець», де впродовж багатьох років ловили рибу.

Найдавніший акт Милецького монастиря свідчив про заміну князем Василем Сангушком своїх сіл селами, приналежними монастирю. Ця подія мала місце в 1532 р.

В 1542 р. великим благодійником монастиря став ще один із представників роду Сангушків – Федір. Оповідь повідомляє, що він буцімто полював у своїх добрах і випадково натрапив на монастирську обитель. Князь був вражений, що храм стоїть посеред болота, а монахи ведуть на стільки аскетичний спосіб життя. І Федір Сангушко вирішив допомогти монахам і на місці старої дерев'яної церкви звів нову муровану. Поруч із здійсненням оновлення церкви князь подарував у монастирську власність значні земельні наділи. Пізніше поміж монастирем і сусідніми землевласниками велися часті судові спори. У зв'язку з цим Федір Сангушко був вимушений видати письмовий привілей із зазначенням: «віддаю монастирю все те, де був на полюванні». На цьому, однак, спори не припинилися і протривали аж до 1593 р. [2, 141-143]. Милецький монастир був місцем поховання Сангушків, в 1832 р. тут свій останній спочинок знайшов Федір Сангушко. Спочатку монастир був під покровительством Сангушків Ковельської лінії, пізніше він перейшов до Несухойської і в їхніх руках перебував аж до вигасання цього роду на цій частині Волині [4, 55].

Олександр Пронський і Януш Заславський в 1592 р. особисто склали інвентар монастиря, пообіцявши і надалі опікуватися святиною. Період покровительства Сангушків і їхніх покровних були найкращими роками в житті монастиря.

В 1593 р. документи Милецького монастиря перевіз в Тележниці Заславського повіту Януш Заславський з метою зняття з них копій. Під час нападу татар на село документи були знищені.

У 1636 Владислав Домінік Острозький від свого імені і від неповнолітніх Константина та Ісидора підтвердив усі попередні права монастиря. За цією грамотою Милецький монастир отримав наступні фільварки: Мильці, Пісочна, Неці, Комарів, Соловійів, Соколища, Шкроби та Подсинівка з усіма їм належними землями, угіддями, заводами, будівлями і грошовими прибутками.

Дещопізніше (з 1707 р.) монастирем володіли отці василіяни [1, 17]. В цей час в житті монастиря було декілька неприємних моментів. Найбільша втрата сталася 20 липня 1711 р., коли згорів увесь фільварок.

Тоді ж відбувалася велика судова тяганина. Федір Посуховський захопив частину монастирських земель. Справа набула такого розмаху, що дійшла до самого короля Августа II. 5 серпня 1713 р. він наказав особисто з'явитися до суду Посуховському [2, 144]. Слід сказати, що ця справа була далеко непоодинокую. Монастир також судився з Чацькими, Оссолінськими, Коссаковськими, Бельськими,

Манецькими, Рогозинськими, Олшанськими, Чернецькими та іншими.

В Милецькому монастирі в 1743 р. прийняв постриг Денис Головчинський. Своє життя монах пов'язав мистецтвом, займався живописом, декоративною різьбою, оздобленням дерев'яних виробів. Бував в монастирях Теремовлі, Підгірець та Почаєва. Ймовірно, що в цих храмах збереглися деякі його твори. Ймовірно, що Леон Шептицький під час свого архімандритства забрав частину цінностей монастиря: сервізи, столові і чайні прибори, хрести, підсвічники, підноси, одяг, кухонний мідний посуд, коні, карети, фургони, 70 голів худоби, кошти на суму 73 724 злотих, кредитні папери на суму 100000 злотих [2, 145].

Складена в 1766 р. Йосипом Моргулцем інвентаризація свідчить, що на той момент монастир ще був достатньо багатим. У його власності були цінності, вмуровані в стіну: перли, корали, срібло, золота та діаманти [2, 146].

За часів Флоріана Шашкевича монастирський комплекс був суттєво розбудований. Зведено братський корпус та портик з фронтоном на 6 колонах перед церквою. При його ж участі при монастирському цвинтарі була побудована церква Святого Онуфрія. Її освятив Григорій Конахевич [2, 146].

Таким чином, на цей момент монастир володів вже двома корпусами. Так званий «настоятельський» корпус мав 14 келій. Тут розташовувався настоятель, а також училища. Другий, «братський» корпус мав 20 келій, кухню та пекарню [3, 6].

Діяльність свого попередника продовжив з 1833 р. Варлаам Яскульський. Ним були зведені нові будівлі, зокрема дзвіниця. При милецькому монастирі за дозволом губернської влади створено два училища – народне і повітове духовне. По обидва боки дороги зведено 7 житлових будинків за рахунок монастирських коштів із фондушевих садиб [2, 146].

З 1842 р. всі садиби милецького монастиря перейшли в державну казну, а монахи отримали відшкодування в сумі 3 485 карб. При монастирі лишили скромними у порівнянні з минулими власності наділ на 150 десятин. За штатом в храмі мав бути 1 архімандрит, 1 намісник, 8 ієромонахів, 4 ієродиякони, 3 монахи, 5 послушників та 24 особи з числа служби [2, 147-148].

Між двома братськими корпусами була побудована Тепло Свято-Преображенська церква. Вона була зведена зусиллями намісника монастиря архімандрита Модеста. Храм опалювався пічками, тому тут в зимі відбувалися всі Богослужіння [3, 6].

В 1914 році тут було братії 42 чоловіки. Під час Першої світової війни в 1915 році монастир був евакуйований до міста Харкова.

З більшовицькою окупацією в 1939 р. в монастиря було одразу ж забрано величезні земельні угіддя (350 гектарів). Монахам лишили всього лиш 15.

14 вересня 1943 р. в історії монастиря стало страшним і кривавим. Німецькі солдати Камінь-Каширського гарнізону пограбували храм та живцем спалили в хліві ігуменів Феофіла, Іоанна. Послушників Корнила, Михайла і куховарку Марію. Окрім того німці спалили клуню, конюшню, корівник, вирубили сад. Загиблих було поховано на монастирському подвір'ї та поставлено хрест [3, 6].

З липня 1944 р. Преображенський храм монастиря виконував роль військового шпиталю.

Після німецько-радянської війни монастир закрили, а в його приміщеннях розмістилося спочатку сільськогосподарське училище, а згодом будинок – інтернат для інвалідів та престарілих. Богослужіння звершувалося тільки в Онуфріївському храмі на кладовищі, який став парафіяльним.

Монастир відроджений у 1994 р. До складу монастирського комплексу входять Миколаївська церква, споруджена 1542 р. за сприяння князя Федора Сангушка, братський корпус з теплим храмом Преображення Господнього, дзвіниця, будинок настоятеля, господарські й допоміжні будівлі. Після відновлення монастиря Онуфріївський храм став приписним до обителі.

На сьогоднішній день до складу Милецького монастирського комплексу входять: Миколаївська церква, келії з трапезною, теплою церквою, дзвіниця, будинок настоятеля, приміщення колишньої лікарні і церковно-парафіяльної школи. Частково збереглася огорожа (південна частина із в'їздною вежею та західна).

Миколаївська церква зазнала досить значних перебудов вже в 60-х рр. ХХ ст., коли було розібрано баню і портик на головному фасаді, закладений арковий отвір апсиди, а сам храм розділений на два поверхи.

2. Кудринский Ф. Мелецкий монастырь (Исторический очерк) // *Волинские епархиальные ведомости*. – 1887. – №5. – С. 140-148.
3. Федчук Олександр. Милецький Свято-Миколаївський монастир в 1944-1947 рр. // *Дзвони Волині*. – 2011. – № 12. – (257). – С. 6.
4. J. M. Giżycki (Wołyniak). *SpisklasztorówunickichBazylianów w woj. wołyńsk*. – Kraków: *Koledzy Uniwersyteccy Autora*, 1905. – [4], 145, [1], XXVI, [1] s.

Валентина КЛЮНТЕР (с. Секунь)

ІЗ ІСТОРІЇ ШКОЛИ с. СЕКУНЬ

Історія школи с. Секунь бере початок з кінця XIX століття. Духовність селян завжди була об'єднана навколо церкви. Тож не дивно, що коли настоятелем храму святого Михайла став Феофіл Ілліч Мусієвич, який закінчив Волинську семінарію в 1874 році і був рукоположений священником в секунський приход в 1877 році, він засновує у 1890 році церковно-приходську школу, в якій навчалось тоді 54 учні. А в жовтні 1896 року ним була відкрита двокласна церковна школа з спеціальним педагогічним класом з підготовки вчителів для початкових церковнопарафіяльних шкіл Луцького, Ковельського і Володимирського повітів. Маючи прекрасну освіту і чудові організаторські здібності Феофіл Ілліч Мусієвич започатковує в Секуні 29 жовтня 1897 ще й жіночу однокласну церковнопарафіяльну школу, в якій навчалось того року 40 дівчаток.

Школи в Секуні утримувались на кошти громади з незначною дотацією з церковної казни московської влади на Волині.

Керівником двокласної школи до 1906 року залишався її засновник отець Феофіл Мусієвич, а тоді його за наказом архієпископа Волинського Антонія Храповецького, відомого українофоба і чорносотенця, було замінено священником Олексієм Шумським.

У двокласній школі в Секуні була добра матеріальна база, гарно обладнані на той час класи, кімнати інтернату, зразкова їдальня. Учні вирощували сад і плекали бджіл, а також працювали на пришкольній городі, тому матеріальне забезпечення їх було на належному рівні.

При школі діяв прекрасно налагоджений хор, який своїм співом зачаровував не лише парафіян, а й був широковідомий на Ковельському Поліссі. З дітей, що мали нахили до музики, було сформовано духовий оркестр.

У липні місяці на базі двокласної школи влаштовували місячні педагогічні курси для вчителів початкових парафіяльних шкіл Луцького, Ковельського, Володимирського повітів.

За часи своєї освітньої праці тут не лише підготували сотні вчителів для початкових церковнопарафіяльних шкіл вищезгаданих повітів, школа залишила великий духовно-освітній і культурний відбиток на свідомості самих парафіян. Культурно-освітній рівень місцевих селян був набагато вищий, ніж у навколишніх селах.

Часи Першої світової війни, революції знищили все: згоріли шкільні будівлі, був вирубаний сад, багато вчителів і учнів-випускників загинули, але пам'ять про школу вічно жива і не лише в архівних документах та історичних матеріалах.

Історія секунської школи за часів панської Польщі між Першою і Другою світовими війнами вкрита багатьма таємницями. Час, коли польська влада намагалась перетворити Волинь в „колиску польсько-українського порозуміння”, характеризується бурхливим процесом зростання національної свідомості українського суспільства. Намагаючись надати національному рухові пропольських тенденцій, уряд Речі Посполитої залучає українців до державного життя з одночасним скороченням можливості користуватися рідною українською мовою. На підставі державних законів воєвода Волині 21 травня 1921 року видає розпорядження на введення польської мови у всіх сферах громадської діяльності. Це стосувалось і освітніх закладів. Розпочалася тенденція до зменшення українських шкіл. Це привело до того, що у Волинському воєводстві із 433 шкіл, які діяли у 1922 році, до 1938 року збереглося тільки 8 шкіл, де навчання проводилось українською мовою. Однією із них була і Секунська чотирикласна школа, де вчителями працювали Поліщук Пилип, виходець із рідного села, і польський учитель Мишко з дружиною. Польські вчителі проживали в приміщенні школи, яка і сьогодні дає притулок секунським дітям і називається „старою школою”. А Поліщук Пилип жив у селі. Власну хату він збудував в 1930-1936 роках ліворуч від канави, яку його двоюрідний племінник - Василь Поліщук назве в наш час „річкою мого серця”. Працював цей учитель у Секунській школі до листопада 1939 року, а потім через сімейні обставини виїхав до Ковеля.

А будинок його стоїть над канавою і донині. Деякий час в ньому розмішувалась сільська рада, згодом шкільні майстерні і шкільний буфет.

Коли у вересні 1939 року на Волинь прийшла Радянська влада секунські селяни охоче віддавали своїх дітей на навчання. В цей час у сільській школі працювали дві вчительки з Чернігівської області: Ольга Шевцова і Ольга Бобер. Мій батько, Андрощук Петро Іванович, до самої смерті згадував цих талановитих учителів, які вкладали душу в роботу із дітьми. Яким було моє здивування, коли вже після його смерті я знайшла у дідовій хаті у рамці із фотографіями родини, як закладку між газетами, фото цих вчительок із написом на звороті: „Ольга Бобер і Ольга Шевцова із учнями-артистами Секунської школи. Виїхали на Чернігівщину у відпустку в 1940 році”. Мабуть вони мали неабияке педагогічне обдарування, якщо про них мій тато пам'ятав усе життя.

У 1939 році школа здобула статус семирічки. А з початком Другої світової війни вона перестала функціонувати. Лише після визволення села у 1944 році знову гостинно відкрила двері секунським дітям. Очолив її в цей час наш шляхетний односельчанин, Данилюк Панас Прокопович, який отримав колись у Секуні, в церковно-приходській школі педагогічну освіту. До цього часу він встиг попрацювати вчителем у повіті Ломжа в с. Закопане в Польщі, а потім до війни працював у Ружині Ковельського району вчителем у старших класах. Директором школи він пробув по 1946 рік. Згодом через завідомо-брехливі звинувачення за зв'язок з бандерівцями був засуджений і висланий у Мордовію, де й помер 04.01.1951 року.

Йшов час, мінялися директори і вчителі у школі. У різні роки педагогічні колективи очолювали:

1948-1957 рр. – Герман Людмила Станіславівна.

1957-1959 рр. – Веремійчук Віра Іванівна.

1959 -1962рр. – Тканов Максим Іванович.

1962-1965 рр. – Шатило Станіслав Миколайович.

1965 -1975 рр. – Корнелюк Євген Никифорович.

1975 - 1978 рр. – Шимчук Микола Сидорович.

1978р. і до сьогоднішнього дня – Ковальчук Олена Михайлівна.

Приміщення нової школи було зведене за часів Шатила Станіслава Миколайовича, який прибув у Секунь із Нової Вишви. Він виявився не тільки професійним педагогом, але і досвідченим господарником. Нелегкий це був час, але й сьогодні односельці із вдячністю згадують цю обдаровану особистість.

Мабуть основи освітньої культури, закладені Феофілом Мусієвичем у селі в ХІХ столітті, стали тим привабливим вогником для багатьох талановитих учителів, які працювали в секунській школі. Мені з особливою любов'ю і теплотою хочеться згадати свою першу вчительку – Сарапін Уляну Михайлівну, яка у спеку і холод долала шлях у 8 кілометрів із Мизового до нашого села пішки, на велосипеді, а то й підводою, щоб вкласти мудрість і знання у голівки маленьких секунців. Вона довіку залишиться для мене другою матір'ю, бо ту любов і доброту, яку вона дарувала нам, неможливо забути ніколи, як і ту травневу грозу, яку ми, першокласники, пережили в обіймах Уляни Михайлівни.

Із шаною хочеться згадати цілу плеяду педагогів, для кого Секунь став тим чарівним куточком, у якому вони знайшли свою першу любові долю, стали при школі окрасою секунської громади, Учителями від Бога: Сарапін Уляну Михайлівну, Корнелюка Євгена Никифоровича, Деркач Ольгу Іванівну, Петрик Марфу Луківну, Данилевич Ганну Олексіївну, Катерину Яківну, Коляду Надію Андріївну, Соловей Ганну Андріївну, Гарбар Ольгу Петрівну, Войтюк Галину Миколаївну, Шимчука Миколу Сидоровича, Шимчук Сабіну Віталіївну, Дичко Олену Іванівну, Деркач Наталію Іванівну, Ткачук Любов Микитівну, Ткачук Ганну Максимівну, Корнелюка Миколу Петровича, Корнелюк Любов Адамівну, Ковальчук Олену Михайлівну, Данилюк Ніну Михайлівну, Завірюху Ольгу Михайлівну, Шимчука Петра Петровича, Шимчук Валентину Петрівну, Ковальчука Адама Федоровича, Данилевич Любов Василівну, Карпук Аллу Миколаївну, Поліщук Галину Миколаївну, Кіперчук Олександр Володимирівну, Васильченко Людмилу Петрівну, Ковальчука Олександра Адамовича, Селівончик Світлану Сергіївну, Здомищук Лілію Іванівну, Романюк Катерину Миколаївну, Панасюк Вікторію Олександрівну.

Нині Секунська школа є однією із кращих у Старовижівському районі. Вона має 6 кабінетів, 2 класні кімнати, бібліотеку, спортивну та фольклорно- етнографічну кімнати, майстерню і їдальню на 50 місць.

В моїй пам'яті всі ці приміщення школи залишилися в розрізних корпусах: майстерня і буфет – у старій хаті учителя Поліщука Пилипа, їдальня в приміщенні старої майстерні, „спортзал” на пришкільному майданчику. На місці теперішньої їдальні знаходився географічний майданчик, де ми з однокласниками з цікавістю спостерігали за флюгером, знімали показники температури на вулиці і все це заносили у журнал. Ми самі майстрували в школі годівнички для птахів, шпаківні і старанно прилаштовували їх у шкільному саду. Скільки було радості взимку спостерігати за синичками і снігурами, а весною - за



*с.Секунь. Вчительська школа.
В центрі куратор училищ священник Шумський Олексій Данилович з дружиною. 1909 р.*



*Учні-артисти Секунської неповної середньої школи із учителями з Чернігівщини:
ШЕВЦОВОЮ Ольгою Гнатівною та БОБР Ольгою Мойсейвною (1940 рік).*

першими шпаками, яких ми любили і старанно підготовували. Із вдячністю згадую ті світлі дні, де я була щасливою, вчителів, які навчили мене любити свій рідний край, неньку Україну, любити поезію і життя. Роки змінили мою рідну школу і я щаслива, що діти моїх односельців вчать в кращих умовах. Нехай повниться школа дитячим сміхом, хай офітною буде для всіх, хто в ній трудиться. І нехай черпають люди із цього джерела знання на благо своєї Вітчизни. Процвітання тобі, моя рідна школо і низький уклін тим людям, хто започаткував цей величний Дім Знань у моєму рідному Секуні.

1. В.С.Рожко, „Гортаючи сторінки вінків”, Газета Луцький замок, 3 травня 2007 року.

2. Окремі літописні сторінки Секунської школи.

3. Спогади жителів с.Секунь та власні спогади автора про школу.

Юрій КОВАЛЬ (сmt. Стара Вижівка)

Після Другої світової війни Україна не переживала таких трагічних подій, як нинішні. Ще ніколи нам не доводилось жити в умовах зовнішньої агресії, коли на наші землі напав ворог, нависла реальна загроза збереження державності та суверенітету країни.

Війна на Сході нашої держави переписала українську історію, змусила кожного із нас переосмислити глибину і значення цінності мирного неба над головою, можливості спокійно і впевнено будувати наше майбутнє, рости і виховувати дітей. Тому її тему просто неможливо оминати в краєзнавчому збірнику. Тим більше, що десятки наших земляків зі зброєю в руках відстоюють цілісність нашої держави, борються за мир, щодня ризикують своїми життям і здоров'ям заради кожного із нас. Цей розділ якраз і розповідає про кількох воїнів-захисників з нашого району, матеріали про яких були опубліковані на сторінках газети «Сільські новини».

СТАРОВИЖІВСЬКОГО СОЛДАТА НАГОРОДИЛИ МЕДАЛЮ

Минулого вівторка, 3 лютого, у далеку дорогу на Донбас вирушив наш земляк, старовижівчанин Анатолій Оліфірович.

2 вересня він був мобілізований у Збройні Сили України. Після короткого навчання на полігонах на Львівщині, а потім на Харківщині, потрапив в зону АТО. Спочатку перебував біля Маріуполя, але незабаром, розуміючи, що на передовій не вистачає у достатній кількості потрібних фахівців, Анатолій написав заяву з проханням перевести його туди. Так опинився на блокпості біля селища Кримське Луганської області, яке за останній час стало однією із най-гарячіших точок протистояння із російсько-терористичними військами.

— Від нас до них — усього десь з кілометр і двісті метрів, — розповів Анатолій. — Ми навіть бачимо їх через оптичні прилади. У бойовиків достатньо техніки, сучасної зброї, якої нам часто не вистачає. Але, на відміну від них, ми воюємо не за гроші, а за рідну землю, тому рішучості, бойового духу, стійкості



На фото автора: Анатолій Оліфірович.

нам не позичати.

Наш земляк разом зі своїми побратимами неодноразово ходив у розвідку. Під час однієї з операцій його група у складі 5 чоловік зуміла вийти на позиції терористів і непомітно для них встановити біля місць їх розташування прапор України та стяг Національної гвардії. Бойовики та російські найманці навіть не могли уявити, що таке може статися, а тому наші прапори висіли над їх головами кілька годин. За проявлену сміливість, відвагу і мужність Анатолій Оліфірович 4 січня 2015 року був нагороджений медаллю “Незалежність України” III ступеня. А ще йому на кілька днів дали відпустку.

Разом із ним на Волинь приїхав і його бойовий побратим Ярослав Наменюк із села Вишнів Ківерцівського району. Його земляки зібрали кошти і придбали для потреб солдат автомобіль “УАЗ”.

— Найбільше при цьому постаралась моя односельчанка Любов Чиж, — зазначив В’ячеслав. — Не залишились стояти осторонь і Ківерцівська РДА та районна рада.

Люди допомогли солдатам продуктами, теплими речами. У Старій Виживці їх приносили рідні, сусіди, знайо-мі Анатолія Оліфіровича. Життя вже закидало його у різні країни світу. Був на заробітках у Росії, Польщі, Білорусі, чотири з половини роки працював в Італії. Проте ніколи не міг і подумати, що колись їхатиме на війну, яка, тим більше, розгориться не десь далеко, у якійсь чужій державі, а в Україні. У це важко повірити багатьом із нас тут, на Волині, але, на жаль, тим, хто перебуває на Сході, щодня доводиться стикатися із жорстокою реальністю, руйнуваннями міст і сіл, загибеллю людей. Анатолій Оліфірович — один із них. Саме тому він старається не допустити, щоб війна і далі приносила страшне горе на українську землю, захищає наш мир і спокій, гідно виконує свій громадянський обов’язок.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 7 лютого 2015 року, № 7.

БІЙ НА ДОНЕЧЧИНІ ЗАЛИШИВ У СУКАЧІВЦЯ ЧИСЛЕННІ РАНИ І ГЛИБОКИЙ СЛІД У ДУШІ

У червня 2014 року “Сільські новини” розповідали про селищенця Петра Берчука, котрий пережив розстріл солдат військової частини з Володимира-Волинського під Волновахою Донецької області. Проте Петро не один наш земляк, якому судилося потрапити в епіцентр страшної трагедії.

Разом із ним серед півсотні волинян був також Андрій Рудець із Сукачів. Щоправда, вже кілька років після одруження він проживає у сусідньому селі Черемошна Воля Любомльського району.

— Ми з Петром добре знали, що обоє є фактично старовижівчанами, — розповідає Андрій. — Він командував першим відділенням, я — другим. У нашому підпорядкуванні було по 9 чоловік. Тієї ночі, із 21 на 22 травня, наше відділення чергувало з пів першої до третьої години. Я віддав свій бронезилет Володі Гайдиму із села Підлісся Любомльського району, котрий заступав на караул у складі третього відділення, і пішов спати у загальний намет. На ранок ми мали облаштовувати блокпост — нам якраз напередодні привезли засоби для цього. Але вже незабаром прокинувся від пострілів і команди “За зброю!”. Тільки, підхоплюючись, сперся на лікоть, відчув кульове поранення у праву руку. Встиг ще пристебнути ремінь з боєприпасами, як інша куля розтрощила кістку лівої.



На знімку автора: Андрій Рудець у колі своїх рідних.

Коли вибіг з намету, зазнав двох поранень від осколків гранати. Ще одна куля прошила йому ліве плече. На той час вистріляв десь з пів магазина патрон, але далі вести бій вже не міг. До того ж кожний, хто хапався за зброю, потрапляв під лазерний приціл снайпера.

— Після вигуків нападників наш командир наказав припинити вогонь, — продовжує Андрій. — До мене підійшов один із бойовиків і запитав у, очевидно, свого керівника, що робити з пораненими. Той відповів: “Аставь їх”. Вони ще хотіли забрати наші БМП. Але із трьох із них без буксира заводилась лише одна, та й в тієї були розряджені акумулятори. Тому вони спересердя кинули всередину гранати і незабаром поїхали. Ми ж почали перев’язувати свої рани, надавати допомогу тим, хто не міг самостійно це зробити. В щодні були від втрат. Так, з восьми чоловік третього відділення, що стояло в караулі, живими залишилась половина, серед них і вже згадуваний Водолимир Гайдим. У моєму загинуло троє солдат — Володимир Прокопчук з Луцька, Микола Бондарук із Заріччя Володимир- Волинського району та Євген Біда з Вінницької області. Женя був не мобілізованим, як ми, а з власної волі прийшов в армію, згорів у БМП...

За словами Андрія, з півсотні солдат, які знаходились під Волновахою, ушкоджень не зазнали лише семеро. Ті з поранених, які могли самостійно йти, незабаром зупинили на дорозі мимо проїжджаючу “Волгу”, водій якої доставив їх у селище Благодатне на “швидку допомогу”. Звідти сукачівець потрапив у Волноваху, де лежав в одній палаті із Петром Берчуком, потім — у Харків, а тоді літаком його перевезли на Київщину, де він проходив лікування в Ірпінському військовому госпіталі.

Тут йому зробили операції, видалили кулі. Оскільки в Андрія розтрощена кістка лівої руки, йому поставили апарат Ілізарова. Рентгенівські знімки відправили для до-слідження у Німеччину. Хочеться сподіватись, що кістка наросте, проте існує загроза того, що доведеться робити ще одну, досить непросту операцію. Без сумніву, десь у глибині душі Андрій Рудець переживає за це, проте зовні старається нічого не показувати, демонструє оптимізм. Хвалить медиків з Ірпінського госпіталю, каже, що витрати на лікування повністю взяла на себе держава. Але все одно поранення наклало суттєвий відбиток на його звичному житті, сім’ї солдата, у якій разом з дружиною Оксаною він виховує двох донечок. Старша, Мирослава, у вересні піде в третій клас, менша, Оля, стане першокласницею. До цього він старався заробити на прожиття на будівельних роботах в навколишніх селах, Оксана їздила на заробітки в Польщу. А тепер вони змушені сидіти вдома, хоча дітей і прогодувати треба, і до школи зібрати. До того ж у Сукачах вже давно хворіє його батько.

Підтримати Рудців вирішили керівник спілки підприємців Михайло Шлапай та старогутівський сільський голова Василь Вавринюк, передали молодій сім’ї допомогу з коштів, які збирає громада району. Без сумніву, вона зараз потрібна їм як моральна, так і матеріальна. Можливо, навіть перша більш важлива, бо, як зазначає Андрій, дуже прикро бачити, коли хтось, виділяючи якусь сотню гривень, хизується цим, старається всім показати, ніби він зробив неймовірно вагомий вчинок. На жаль, за його словами, він із цим уже стикався, бачив байдужість в очах окремих людей.

Добре розуміючи, що найважче зараз батькам його загиблих побратимів, Андрій Рудець нещодавно відвідав їх у Луцьку. І держава, і ми всі разом маємо зробити все, щоб допомогти їм, розділити із ними біль їх втрати, щоб ці люди ніколи не зазнали кривди, не на словах, а на ділі відчували, що їх сини віддали свої життя за Україну і за кожного з нас.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 19 липня 2014 року, № 30.

ЗІНАЇДА ТИШИК: “Я ГОРДЖУСЬ СВОЇМ СИНОМ — ЗАХИСНИКОМ БАТЬКІВЩИНИ”

Одним із кількох десятків хлопців з нашого району, котрі були мобілізовані і нині перебувають у різних військових частинах України, є 23-річний Микола Тишик із Седлища. У той час, коли багато хто з вкрай негативним настроєм поповнив лави армії, Микола йшов служити з глибоким розумінням необхідності виконання свого обов’язку, свідомо і абсолютно спокійно.

Найперше дались взнаки притаманні йому рішучість, сміливість, оптимізм. А ще, очевидно, те, що мав вже хороший солдатський досвід. Так, після закінчення строкової служби, яка проходила у танкових військах в Десні, а потім у Яворові, седлищенець ще на три роки уклав контракт.

— Разом зі своїми колегами він забезпечував охорону міжнародних представництв у Києві, — розповідає його мама, Зінаїда Степанівна. — Але заробітки там, як не дивно, були вкрай низькі, тим

більше для життя у столиці. Тому й повернувся додому. Згодом влаштувався торговим агентом в одну із ковельських фірм.

Не лише мама, а й односельчани Миколи розповідають про його веселу вдачу, комунікабельність, чималу кількість друзів. Здавалося б, із ними можна безтурботно проводити море часу. Тим більше, що літо наближалось. Але як тільки хлопець почув, що у військкомат викликають військовозобов'язаних, одразу поїхав у Ратне.

— З Буцина переказали, ніби там шукають Миколу Тишика, але такого у їхній сільській раді немає, — продовжує Зінаїда Степанівна. — Тож 9 квітня, перед Великоднем, син поїхав у військкомат, щоб в'їздити всі моменти. А вже через кілька годин по телефону повідомив, що вирушає в армію, і попросив зібрати сумку з речами. Я пробувала Колю відмовити, казала, що якимось старатимусь його забрати. А він мені, як відрізав: “Мамо, якщо я не піду, то замість мене заберуть когось іншого. Тож краще я вже служитиму”. Після цього й замовкла.

Спочатку Микола Тишик був у Володимирі-Волинському, потім — на рівненському полігоні, а тоді його, як і багатьох інших наших земляків, відправили у Миколаївську область. Зараз служить в одному танку разом із Богданом Поляком із Буцина. Коли сталась трагедія під Волновахою, подзвонив зранку додому, заспокоїв рідних, що із ним все добре, живий-здоровий.

— Але зразу ж заявив, що залишиться служити до останнього, бо не може спокійно змиритися із тим, що загинули такі ж, як він, хлопці, і що на Сході нашої держави немає спокою і миру, продовжують гинути українці, — каже мама солдата.

Два тижні тому вона відвідала його у Миколаївській області разом із сестрою Миколи, що зараз живе на Чернігівщині, і дівчиною з Києва. Вирішила нікого не чекати і поїхала туди поїздом. У дорогу взяла, звичайно ж, продукти, взуття, білизну, інші найнеобхідніші для солдат речі. А ще привезла сину бронжилет. Потратила на це не лише свої гроші — скидалися усім селом. Допомогли ж його придбати представники “Правого сектора”.

Взагалі треба зауважити, що у Седлищенській сільській раді у цей непростий для країни час громада неабияк згуртувалася, демонструє приклад взаємодопомоги, небайдужості за долю держави, патріотизму. Так, седлищенці і самі на Майдан їздили, і близько 5 тисяч гривень на допомогу пораненим на ньому та сім'ям представників Небесної сотні зібрали. До речі, однією із найактивніших при цьому була якраз Зінаїда Тишик — депутат сільської ради. На кошти парафіян місцевого храму його настоятель Ігор Тимошук придбав і завіз два акумулятори у військову частину біля Лукова. Багато жителів села відправляли sms-повідомлення для підтримки армії, потім, коли виникла потреба, почали збирати гроші для своїх земляків, котрих мобілізували. Коли взнали, що Зінаїда Тишик їде до сина, приносили йому передачі.

— Але скільки в дорогу візьмеш? Найнеобхідніше — ось і все, — зазначає жінка. — Вже там ми купували солдатам солодощі, фрукти тощо. Проблеми у них є з питною водою. А так в цілому треба сказати, що особливих зауважень до харчування у хлопців немає. Багато продуктів приносять жителі навколишніх сіл. Гарно миколаївці поставились і до нас.



*На фото автора і з сімейного альбому Тишиків: Зінаїда Тишик;
Микола під час проходження строкової служби.*

Як констатує жінка, за час свого перебування на полігоні військовій у підрозділі, де служить Микола Тишик, дуже здружилися між собою, особливо після розстрілу волинян під Волновахою. З деякими із них вони разом були біля Рівного. Тож не можуть повірити у їх втрату і кажуть, що тепер стоять за них.

У тому, що бойовий дух у солдат перебуває на високому рівні, неабияку роль відіграє якраз наш земляк. Седлищенець не втрачає свого оптимізму, старається звеселити хлопців, підбадьорити їх, розповідає різні жартівливі історії.

— Я знаю, що коли доведеться йти в атаку, всі вони як один підуть за мною, — запевнив своїх рідних Микола.

— Що я можу сказати в такій ситуації? Дуже переживаю за нього, тим більше, що зараз Колю направили з Миколаєва далі на схід, але разом з тим горда, що маю такого сина, — говорить, не стримуючи сліз, Зінаїда Тишик.

Тепло цих слів, підтримку рідних, силу материнської молитви Микола відчуває за сотні кілометрів від рідного дому.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 21 червня 2014 року, № 26.

МИКОЛИ ТИШИКА ВЖЕ ПОЧАЛИ НАЗИВАТИ ЛЕГЕНДАРНИМ ТАНКІСТОМ

Читачі нашої газети, мабуть, пригадують, як у червні 2014 року ми розповідали про седлищенця Миколу Тишика, його рішучий настій і патріотизм, з яким він пішов на військову службу, висловлену ним готовність боронити Україну від ворогів і піднімати за собою в бій своїх товаришів, ставлячи його таким чином у приклад іншим захисникам нашої Вітчизни.

Вийшло, що ми тоді, як у воду дивились, адже Микола підтвердив свої слова неабиякими мужністю та відвагою у боротьбі за українську землю. Однією із найгарячіших точок, де довелось воювати нашому земляку, стала Савур-могила, а бій 24 серпня біля міста Дачного, що знаходиться неподалік межі Донецької та Дніпропетровської областей, запам'ятався йому на все життя. Тоді, у День Незалежності України, бойовики почали обстрілювати позиції наших солдат із самого ранку.

— А близько 7 години ми почули, що йде бій на сусідньому із нашими блокпосту, — каже Микола. — За лічений час почав доноситися гул танків. Скільки їх, ми одразу й не бачили, але вирішили дати їм відсіч.

Незважаючи на те, що в українських солдат був усього один танк та 2 БМП, вони рвонули вперед. З екіпажем своєї машини Микола підбив один із російських Т-72. Загарбники, очевидно, не чекали такого опору і розгубились, тож три інших їхніх танки, котрі атакували наш блокпост, почали втікати. Щоправда, вони ще встигли завдати влучного удару по Миколиному Т-64, який загорівся. Хлопці взялися гасити полум'я на ньому, разом із тим не припиняючи обстріл ворогів. У їх сторону також летіла злива куль, та





На фото автора: учасники зустрічі з Миколою Тишиком.

все ж у результаті з бою вдалося вирватися лише одному з російських Т-72. Два інших застрягли в трясовині. Вони б могли б відкрити вогонь ще здалеку і знищити блокпост українців, продовжити наступ на них і, зважаючи на свою чисельну перевагу, виграти бій, але проявлені нашим земляком та його товаришами героїзм стали вирішальними у цій ситуації. Мало того, Микола наступного дня проявив власну ініціативу, витягнув за допомогою троса одного із російських танків і доставив його у розташування наших військ.

Хоча про цей відважний бій наших солдат вже розповідали і «Сільські новини», і ряд інших газет, проте він, без сумніву, заслуговує, щоб про нього згадали ще раз. За останній час седищенець вже став героєм сюжетів кількох телеканалів, а нещодавно на запрошення київських журналістів виступив в прямому ефірі «Громадського телебачення». Справжньою несподіванкою для нього став подарунок, переданий спеціально для нього одним із підприємців не просто із анексованого нашими «дружніми» сусідами Криму, а ще й із чи не найбільш проросійського тут Севастополя. Цим подарунком виявилась грошова премія, конверт з якою нашому земляку запропонували відкрити у студії просто під час виходу передачі.

У минулу середу, 24 вересня, Миколу Тишика запросили у НВК «ЗОШ I-III ступеня» Старої Виживки, де була проведена зустріч із ним старшокласників та їх вчителів. Директор навчального закладу Марія Резь із самого початку назвала її особливою, але це й так було видно із того піднесеного і урочистого настрою, з яким вітали солдата учні. У своїх виступах вони зазначили, що Миколою Тишиком може гордитися увесь наш район і навіть назвали його легендарним танкістом. Окремі із них, слухаючи розповіді захисника нашої Вітчизни про пережите ним та його побратимами, ледь стримували сльози.

Миколі задавали чимало запитань про забезпечення нашої армії, допомогу волонтерів, ставлення до українських солдат населення Донбасу.

– Звичайно, траплялись різні люди: були такі, котрі зустрічали нас недобррозичливо, але вистачало й тих, хто усіляко нам допомагав, ділився із нами своїми речами, приносив продукти, – зауважив солдат. – Назавжди у моїй пам'яті залишиться випадок, коли ми перебували в Амворсіівці, що знаходиться зовсім поруч з Росією. Старенька бабуся років 70-80, побачивши нас, побігла в магазин і купила там нам дві буханки хліба. Можливо, для неї це було тоді все, чим вона могла нам допомогти. Бабуся довго дякувала кожному з нас. Цей її вчинок вривався у моє серце і немов зараз стоїть перед очима.

Школярі цікавилися також, чи відчувають військові підтримку від земляків та чи надходять їм малюнки, вірші, листи, котрі їм адресують діти. За словами Миколи Тишика, коли вони були у Дачному, то практично щодня до них приїжджали по 2-3 автомобілі з Волині та інших областей, котрі привозили продукти, різні найнеобхідні речі. Отримують вони і дитячі листи, котрі, за словами Миколи, відіграють для солдат надзвичайно велику роль:

– Коли їх береш в руки, то одразу хочеться плакати, а потім починаєш розуміти, що про тебе не забувають вдома, і це додає неабияких сил.

Варто відзначити, що Микола дуже скромний хлопець, якому навіть було дещо незручно від такої уваги до нього. Але в його словах відчувається тверда впевненість у необхідності відстоювання української землі від агресії ворогів. Як він зауважив, він навіть мови не може вести про те, що наша держава віддасть Донбас сепаратистам, бо не заради цього поклали свої голови тисячі її синів.

Учні щиро дякували Миколі Тишику за його позицію, відмінну військову службу, щирю розмову із

ними. На закінчення зустрічі вони подарували йому гучні оплески, квіти і державний прапор України, за велику честь сприйнявши можливість сфотографуватися із людиною, яка для багатьох із них вже стала справжнім героєм.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 4 жовтня 2014 року, № 41.

ЧЕТВЕРО НАШИХ МІЛІЦІОНЕРІВ ЗУСТРІЛИ НОВИЙ РІК В ЗОНІ АТО

Тисячам українців, котрі зараз захищають нашу країну на Донбасі, без сумніву, ще ніколи в житті не доводилось проводити Новорічно-Різдвяні свята так, як у нинішньому році. На жаль, вони змушені перебувати далеко від рідного дому, боронити мир зі зброєю в руках, здригатися не від урочистих салютів, а від пострілів. Як зауважують з власного досвіду учасники АТО, у період свят терористів і російських найманців ніби щось підкушує, адже якраз в ці дні, як правило, помітно зростає кількість нападів і обстрілів з їх сторони.

Дякувати Богу, у містах, де зараз перебувають наші земляки було більш-менш спокійно. Зокрема, Новий рік і Різдво на Сході України зустрічали четверо старовижівських міліціонерів. В середині грудня додому звідти повернулися заступник начальника райвідділу Микола Голуб, помічник начальника з кадрового забезпечення Анатолій Мрочко та помічник чергового Олександр Литвинець. Натомість їм на зміну вирушили начальник райвідділу Микола Карпук, старший оперуповноважений Анатолій Дичка, дільничні інспектори Сергій Жолоб та Олександр Романчук.

Двоє перших виконують поставлені їм завдання у Старобільську, інші – у Краматорську. Через телефонний зв'язок вони постійно спілкуються зі своїми рідними, колегами, друзями. Як розповів Микола Володимирович, 31 грудня волонтери привезли їм традиційний у цей день салат «Олів'є». Була у них і ялинка, яку поставили надворі і прикрасили цукерками. Дуже раділи дзвінкам з дому. Ось так і зустріли Новий рік. Звичайно, коли годинник пробивав дванадцятку, найбільше бажали миру і спокою нашій землі.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 16 січня 2015 року, № 3.

ГОРДИМОСЯ СВОЇМ ОДНОКЛАСНИКОМ

Серед слів, яких найперше навчають писати учнів, – «мир». Саме так було і в нас, випускників старовижівської школи 1997 року. З того часу ми розлетілися по різних куточках не лише України, а й закордону, але не забуваємо один про одного, стараємось підтримувати зв'язок.

Олексій Гуменюк, здобувши професію залізничника, залишився жити у Дніпропетровську. Він, як і кожен із нас, ніколи й уявити собі не міг, що на долю нашого покоління випаде стати свідками війни в Україні. Для когось вона здається дуже далекою, хтось відчуває її зовсім поруч, але кожному вона болить. Спокійно дивитися за подіями на Донбасі не міг і Олексій, який разом з багатьма іншими патріотами у Дніпропетровську з перших днів війни виходив на мітинги за цілісність нашої держави, записався добровольцем в армію. Для того, щоб якнайшвидше потрапити туди, кілька разів звертався у військкомат, просив мобілізувати і його.

Спочатку йому відмовляли, мотивуючи тим, що потреби у залізничниках в зоні АТО не було. Але ось уже два місяці Олексій проходить службу в одній із танкових бригад Збройних сил України. Ми добре розуміємо, що він захищає не лише Дніпропетровщину, яка знаходиться по сусідству з Донбасом і на яку в першу чергу може поширитися війна, а й усі інші області нашої держави, зокрема і рідну йому Волинь. Нещодавно, щоб підтримати Олексія, допомогти йому підготуватися до зими, разом із його рідними зібрали і передали передачу, у якій також адресували малюнки учнів кількох шкіл району, слова щирої вдячності за його мужність та відвагу, побажання живим і здоровим повертатися якнайшвидше додому. До них варто лише додати, що ми гордимось своїм однокласником і віримо, що під час нашої найближчої зустрічі він обов'язково розкаже, як боровся за мир і спокій в Україні.

Випускники ЗОШ смт Стара Вижівка 1997 року.

«Сільські новини», 10 жовтня 2014 року, № 42.

НАШ ЗЕМЛЯК НЕСЕ СЛУЖБУ НА ПЕРЕДОВІЙ БІЛЯ ПОПАСНОЇ

У перші дні Нового року на кількох каналах українського телебачення вийшов сюжет про військовослужбовців, котрі перебувають на блок-посту біля міста Попасна Луганської області. У перших його кадрах був наш земляк, старовижівчанин Олексій Гуменюк, про якого вже розповідали «Сільські новини».

Олексій після здобуття вищої освіти залишився працювати в Дніпропетровську, звідти добровольцем пішов у зону АТО. Ще в школі він ніколи не нарікав на труднощі, був дуже скромним. Таким же залишився і зараз. Тому незважаючи на те, що до них у військову частину вже не вперше приїжджають журналісти, старається, як кажуть, не світитися перед ними і не позувати на камеру, а просто мовчки відповідально виконує поставлені завдання.

Хоча навіть з трьоххвилинного сюжету видно, наскільки не просто нашим солдатам у цей час. В мороз і сніг вони цілодобово несуть службу і не дають наступати ворогу, який знаходиться зовсім поруч. Так, від блок-поста, де перебуває Олексій Гуменюк, до найближчого розташування терористів – усього-на-всього якихось два з половиною кілометра. Як розповів Олексій, вони нехтують будь-якими домовленостями про перемир'я і постійно обстрілюють наших солдат. Проте відваги, стійкості і мужності українцям не позичати. Вони знають, що воюють не за чийсь імперські інтереси, а за рідну землю і за кожного з нас.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 16 січня 2015 року, № 3.

ПЕТРА БЕРЧУКА ІЗ СЕДЛИЩА ВКЛЮЧИЛИ ДО СПИСКУ ЗАГИБЛИХ ПІД ВОЛНОВАХОЮ, АЛЕ ПІСЛЯ ТРАГЕДІЇ ВІН ВСТИГ ПОДЗВОНИТИ РІДНИМ

Мабуть, вже багато десятиліть ранок не був таким тривожним на Волині, як 22 травня 2014 року. У час, коли багато наших земляків перебували у церквах на богослужінні з нагоди православного свята Миколи, ЗМІ сколихнули повідомленням про розстріл на Донеччині солдат 51-ї окремої механізованої бригади, сформованої у Володимирі-Волинському. Одразу прозвучала інформація про 9 загиблих, проте навіть з тих досить обмежених новин, що надходили спочатку, було зрозуміло, що масштаби трагедії, яка розгорілась під Волновахою, значно жахливіші і кількість жертв більша.

ВОЛИНЯНАМ ОДРАЗУ КАЗАЛИ, ЩО ЇХ РОЗСТРІЛЯЮТЬ

Імена вбитих військових одразу не називались. Тому можна собі уявити, що пережили у цей «чорний» четвер кожні матір, батько, дружина, інші рідні тих, хто перебуває на контрактній службі або був мобілізований до лав армії і після володимир-волинського чи рівненського полігонів був відправлений на Схід країни. Під час проведеної панахиди і стихійного мітингу, що зібрався у нас в центрі селища, почали казати, що горе не минуло і наш тихий та спокійний район. Доводилось навіть чути, що більшість загиблих нібито саме з нього. Згодом Міністерство оборони України озвучило перші дані про жертв розстрілу на Донеччині, серед яких було названо і Петра Берчука зі Старої Вижівки.

Багато хто зразу зауважив, що у нашому райцентрі такого прізвища немає, на відміну від поширеного Барчук. Але, на щастя, помилка сталась не тільки в повідомленні, що Петро Берчук зі Старої Вижівки, а й в тому, що його включили до списку загиблих. Насправді він народився у селі Гуті Ратнівського району. У сім'ї, де вже виховувались 5 дітей, разом із сестрою-двійняшкою, Наталкою, став наймолодшим. Змалечку був глибоко віруючою людиною, відвідував церкву. У місцевому храмі і зустрів свою майбутню наречену Юлію Смаль із Седлища Старовижівського району, котра у Гуті виконує обов'язки регента церковного хору. Півтора року тому молодята після свого одруження оселилися у рідному селі Юлі.

— Але прописаний я залишився у Гуті, очевидно, тому й листи, інші повідомлення для мене надходять туди, — каже Петро. — Так було і 11 квітня, коли подзвонили рідні і зазначили, що Петра викликають у Ратнівсько-Старовижівський військовий комісаріат.

Незважаючи на непрості сімейні обставини (торік 28 травня від інфаркту померла мама, батько вже кілька років, як втратив зір, а дружина вагітна), чоловікові констатували, що він підпадає під мобілізацію.

— На запитання представників медичної комісії про стан здоров'я розповів, що час від часу турбує біль у підшлунковій залозі, йде кров з носа, — каже Петро. — У військкоматі мені сказали, що можуть відправити на обстеження в лікарню, та якщо там визнають, що я здоровий, то мною ще правоохоронні органи займуться за нібито саботування. Хоча я нічого собі не придумував, але до медиків раніше не

звертався, складності своїх проблем не знаю, та й навряд чи за короткий термін якийсь діагноз мені могли б поставити лікарі, тим більше, що наближались вихідні. Тому за лічені години довелося збиратись в дорогу.

Як і більшість волинян, Петра Берчука одразу відправили у Володимир-Волинський, потім — у Рівне. Звідти представники 51-ї окремої механізованої бригади поїхали в Дніпропетровськ, а тоді їм наказали 19 травня вирушати під Донецьк. В один із днів, коли військові передислоковувались з місця на місце, Петру приснився сон, нібито він перебуває у своєму рідному селі, Гуті. Біля церкви зібралось багато людей, які проводжають його в дорогу. Стоять накриті столи, на яких багато їжі. Священик дає йому причастя, а односельчани плачуть, хоча він не може збагнути чому. Це вже потім він почав розуміти, що цей сон по суті був віщим.

— У Волноваху, яка знаходиться за кілометрів з 50 від Донецька, нас вирушило 55 чоловік, — розповідає Петро. — Але доїхати до місця свого призначення ми не змогли, адже незабаром з'явилися місцеві жителі, котрі почали блокувати нам дорогу. Ще перед виїздом з Дніпропетровська нам повідомили, щоб ми в ніякі конфлікти з ними не вступали, у випадку нападу можемо стріляти тільки в повітря або по ногах, якщо ж когось вб'ємо, то будемо відповідати згідно з законом. Виставити блокпост чи зробити якесь укриття місцеві громадяни нам також не дозволяли. Тому через деякий час наш командир дав наказ розвертатись назад. Годин з дванадцять ми стояли на півдорозі, а тоді приїхав начальник штабу і сказав знову вирушати у Волноваху, але вже об'їжджати її з іншого боку. Там нашу колону, у яку входили 3 БМП, санітарний автомобіль, "Урал", що перевозив зенітну гармату, ще раз зупинили так звані мирні громадяни. Вони одразу почали погрожувати, мовляв, ми є гарматним м'ясом, нас усіх постріляють і поपालять, знімали нас на відео (воно є в Інтернеті — *авт.*). Наші командири пробували з ними налагодити стосунки. У першу ніч кілька донеччан ночували з нами. Щоб не було якихось провокацій, нам усім, крім караулу, навіть зброю наказали здати. Але все ж більшість громадян ставилась до нас дружньо. Багато людей, котрі проїжджали по дорозі, де ми розташувались, дякували нам, просили, щоб ми залишились, окремі жителі найближчих населених пунктів почали приносити продукти. Проте вони старалися, щоб це менше хто бачив, бо боялись агресивно настроєних до нас чоловіків.

НАЙБІЛЬШЕ ХОТІЛОСЯ, ЩОБ ЦЕ БУВ СОН

За словами Петра, автомобілі їздили туди-сюди, але військові не мали наказу їх зупиняти. Було чимало таких, котрі самі ставали із запитаннями, чи солдати не продають пального. Також окремі пропонували розпити із ними алкогольні напої.

— Але ні одного, ні іншого ми собі не дозволяли, хоча вже доводилось чути в ЗМІ версію, нібито ми під час трагедії були п'яні, — з прикрістю говорить седлищенець. — Кожний відчував напруженість ситуації. Мабуть, те, що вона наближається до критичної, почало розуміти і командування, адже 21 травня увечері до нас приїхав начальник штабу і залишився з нами ночувати.

На Донбасі розвидняється раніше, ніж у нас на Заході. Тому десь о четвертій годині, коли відбувся напад на волинян, вже світало.

— Я проснувся від пострілів. Як і більшість інших хлопців, одразу не міг зрозуміти, що сталося. Вхопив автомат і вибіг з палатки у поле. Потім побачив, що це не мій, і знову побіг назад. Можливо, те, що я постійно рухався, врятувало мені життя, адже тих, котрі залишалися на місці, легко розстрілював снайпер.

Звичайно, спрацював фактор раптовості нападу. Як зазначає Петро, у перші секунди дехто з криками просто біг в поле, не знаючи, що взагалі робити. Бойовики ж до атаки підготувались заздалегідь. Їх було чоловік з двадцять. Вони приїхали на трьох чи чотирьох автомобілях, два з яких були інкасаторськими. Одразу розстріляли караул волинян. Снайпер із сучасною гвинтівкою з лазерним прицілом, очевидно, ще раніше зайняв вигідну позицію. В одного із бойовиків, обвішаного стрічками із патронами, був кулемет, інші були озброєні автоматами.

— Бронжилети в нас були тільки у караульних, та й то ще радянського виробництва, які надійністю не відзначаються. БМП бойовики підірвали, в середину також кинули гранати. Тож ті з наших побратимів, хто був там, згоріли. Кожен мав по чотири магазини з патронами (це 120 штук — *авт.*), але хто встиг їх захопити, а хто ні.

Бій тривав десь хвилин з п'ятнадцять. Далі нападники почали кричати, щоб волиняни припинили стріляти, інакше вони все одно загинуть. Командир солдатів віддав відповідний наказ. Можна по-різному його оцінювати, але на думку Петра Берчука, у такій ситуації він був правильний.

— Адже ми опинились на відкритій місцевості у полі, а бойовики — за технікою. Рано чи пізно у нас



На фото автора: під час зустрічі Миколи Ваврищука і Михайла Шлапая з Наталією, Петром і Юлією Берчуками.

закінчились би патрони, тоді дійсно нас вбили б усіх.

Після закінчення стрільби нападники почали знущатися над волинянами. Один із солдатів, котрий залишився лежати у палатці, висмикнув чеку з гранати, щоб до нього ніхто не міг наблизитись. Петро отримав вісім осколкових поранень. До нього підійшов снайпер і став бити ногами по голові. Від ударів наш земляк втратив свідомість. Через кілька хвилин побоїв нападники дозволили надати допомогу стікаючим кров'ю пораненим, декого, хто вже не міг йти, самі присунули на дорогу. Вони забрали зброю і після цього, залишивши одного із своїх розстріляних автомобілів, поїхали.

— Я прийшов до тями від гострого запаху нашатирую, — продовжує Петро. — Найперше склалось враження, що все це жажіття мені приснилось. От, думаю, зараз розкажу про нього своїм товаришам. Але відкрив очі, побачив поранених, тіла вбитих — і зрозумів, що, на жаль, це дійсність...

Хто із солдат залишився менш ушкодженим, старався перев'язати рани іншим. Згодом надійшла допомога.

БАТЬКО Й ДОСІ НЕ ЗНАЄ ПРО ТЕ, ЩО СТАЛОСЬ ІЗ СИНОМ

Запитаю в Петра про вертольоти, які незабаром з'явилися на місці загибелі волинян, адже до цього часу важко зрозуміти, чого вони там також кілька разів стріляли.

— Їх я вже бачив на відео. З нього видно, що перед цим вибухнув снаряд в БМП, через що до нас не могли наблизитись ті, хто прийшов нам на допомогу. Треба зауважити, що кожна із двох машин була повністю укомплектована боєприпасами. Вони могли б зриватися до вечора, до нас ніхто не зміг би наблизитись і тоді ми б просто померли б від ран. Тому, очевидно, пілоти вирішили самі повністю підірвати БМП.

Це, мабуть, допомогло і Петру Берчуку. Його незабаром забрали в лікарню у Волноваху, де провели перше обстеження. З палати він подзвонив до своєї куми у Седлище. Одразу не признавався, що з ним сталося. Сказав лише, що був на тому блокпості, який розстріляли під Волновахою, але з ним все добре і він зараз відпочиває у палатці. Але кума почула відлуння, характерне для приміщень, тому одразу засумнівалась. Довелось розповідати правду. Петро лише просив, щоб дружині нічого не казали — нащо її вагітну турбувати.

— Я перед обідом повернулась із церкви, — каже Юля. — На душі було якось тривожно. Побачила дуже мовчазних рідних, ще й із заплаканими очима. Зауважила, що Петя чомусь довго не дзвонить. А тут якраз чотирирічна похресниця випалила, що він лежить поранений у лікарні. Я тоді з горя кричала так, що, мабуть, чули сусіди.

Але це ще добре, що Петро вирішив зателефонувати, адже через кілька годин нашого земляка включили до списку загиблих. Якби цей список побачила Юля, то важко сказати, щоб із нею взагалі було.

— Потрапив я туди, мабуть, тому, що багато солдат обгоріли. Тіла тих, хто знаходився в БМП, важко було упізнати. Загалом загинуло 16 моїх товаришів. Очевидно, одразу був зроблений висновок, що я також є серед них, — висловлює своє припущення Петро.

З Волновахи його направили у Харків, де седлищенцю провели операції, видалили осколки гранат з тіла. Саме там про нього дізналися волонтери. А 23 травня одна із громадських активісток, Наталія

Попова, котра разом з колегами допомагала сотням, а то й, може, тисячам українців спочатку на Майдані, а тоді на Донбасі, спростувала жахливе повідомлення про загибель Петра.

Після того як йому стало краще, пораненого відправили у Київ, а звідти — у Луцьк. З 5 червня Петро Берчук перебуває в обласному військовому госпіталі. До цього часу, що з ним сталось, не розповідає татові.

— У нього хворе серце, не хочеться тривожити. Дзвоню до нього, кажу, що перебуваю на заробітках в Києві. Попросив, щоб нічого не казали і рідні з сусідами.

Петро хоч потрохи і одужує, але ще не може зігнути пальці на руці, адже сухожилля перебите і порвані м'язи. Відчуває також біль в голові внаслідок закритої черепно-мозкової травми. Каже, що часто сняться жахіття під Волновахою, товариші, які були тоді із ним. Із тими, хто вижив і зараз також перебуває у різних госпіталях України, спілкується по телефону.

Петро дуже щирий і добродушний. Ні на кого не нарікає за те, що сталось. Хоча й констатує неузгодженість дій командирів, каже, що треба було їм бути відповідальнішими, розуміти усю складність ситуації.

— Та й кожний із нас, якби знав, що таке станеться, діяв би значно обережніше і рішучіше.

Поруч із ним у госпіталі перебувають Юля та сестра Наталія. Відвідують інші рідні. А от з представників влади чи громадськості протягом першого тижня ще не було нікого. Тому приємною несподіванкою для солдата став візит керівника спілки підприємців Старовижівського району Михайла Шлапая, сєдлицького сільського голови Миколи Ваврищука, представника преси. Михайло Петрович — сам колишній військовий, а Миколі Петровичу взагалі довелося служити в Афганістані. Тому вони добре знають, як для солдат важлива підтримка, свідчення того, що вдома про них не забувають і гордяться ними. Гості привезли із собою солодощі, а ще передали фінансову допомогу, виділену з коштів, які в районі збирають підприємці, працівники різних установ та організацій, звичайні жителі.

Мабуть, на місці Юлі і Петра знайшлося б чимало таких, котрі б навіть зауважили, що цих коштів їм недостатньо. Але показовий факт, що Берчуки вирішили взяти лише частину і так досить скромної суми, зауваживши, що, можливо, гроші зараз комусь іншому треба ще більше. Вони добре розуміють, що не в них щастя. Тож у цей непростий для них момент хочеться побажати Юлі і Петру насамперед здоров'я, швидкого одужання, поповнення їх молоді і дуже хорошої сім'ї, і, звичайно ж, щоб ніяких бід у їхньому житті більше ніколи не траплялось.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 14 червня 2014 року, № 25.

СЄДЛИЩЕНЦІ ЗУСТРІЧАЛИ СВОЇХ СОЛДАТ

Усіх, хто завітав у минулу неділю, 29 березня, в Свято-Георгіївський храм Сєдлища, чекала приємна несподіванка — зустріч зі своїми земляками, які напередодні повернулись із зони АТО. Два Миколи — Тишик та Риль — були демобілізовані, а ще одному воїну — Ігорю Герезу, котрий вже рік і три місяці проходить службу в армії на контрактній основі, надали відпустку.

Після закінчення богослужіння зі словами вітань до них звернувся настоятель храму Ігор Тимошук. Священик подарував солдатам ікони та квіти, побажав їм міцного здоров'я, заступництва великомученика Георгія Побідоносця та всіх святих.

Щоб стати учасниками їх теплого прийому, у Сєдлище прибули представники влади. Зокрема, щиро дякував захисникам за мужність, високу громадянську свідомість, патріотизм депутат обласної ради Михайло Шлапай. Як координатор збору коштів для надання допомоги солдатам у нашому районі він постійно тримав зв'язок із ними, добре знає, з якими труднощами доводилось стикатись хлопцям, скільки разів їх життю загрожувала небезпека. Саме Михайло Петрович виступив ініціатором зустрічі, під час якої щиро радів, що наші земляки приїхали додому здоровими та неушкодженими, вручив їм на пам'ять сувеніри.

Можливо, комусь здається, що війна від нас далеко, проте солдати, котрі побували на ній, однозначно це заперечать. Вони захищають від агресорів не лише східні території України, а й свою рідну землю, кожного з нас. Тому наше спільне завдання — гідно оцінити їх відвагу, усіляко підтримати, подякувати за розуміння необхідності виконання свого обов'язку, відповідальності перед Батьківщиною. На цьому наголосив керівник апарату райдержадміністрації Юрій Кудаський. У свою чергу заступник голови районної ради Василь Романюк зауважив, що йому особливо приємно вітати хлопців з поверненням додому, тому



На знімку автора: седлищенські солдати із настоятелем та гостями місцевого храму.

що серед них є його колишній учень — Микола Тишик, якому свого часу у буцинській школі він викладав предмет “Захист Вітчизни”. За проявлений героїзм, патріотизм, хоробрість, відвагу й сміливість, витримку, терпіння і незламність духу, оборону, захист суверенітету та територіальної цілісності Української держави Юрій Леонтійович та Василь Петрович вручили солдатам грамоти РДА та районної ради.

Від імені седлищенської громади хлопців привітав сільський голова Микола Вавришук. Він зауважив, що загалом на війні на Сході перебуває 8 їхніх земляків. І йому особисто, і всім іншим односельчанам болить душа за кожного із них. Не дивно, що у багатьох присутніх в церкві блищали від сліз очі. Щоб підтримати своїх солдат, у сільській раді вже виділили три земельні ділянки для будівництва, висипали піском вулицю до них, де за кілька років щебетатиме дівтора.

Так, у Миколи Рилія підрастає синочок, якому нещодавно виповнилось два роки. Він чи не найбільше чекав повернення тата, який цю зустріч малював у своїх мріях багато днів і ночей, коли знаходився біля бахмутської траси, Савур-могили, в інших гарячих точках жорстокого протистояння, де не стихали вибухи і постріли.

Про героїзм Миколи Тишика за останні місяці з екранів телевізорів та газетних шпальт взагалі чула вся країна. Так, минулого року на День Незалежності України наш земляк з іншими членами екіпажу свого танка, також воїнами Андрієм Мудриком та Олександром Пугачем зумів відбити атаку чотирьох російських Т-72. Два із них залишились на полі бою, а третього Микола наступного дня зумів витягнути з болота і доставити в розташування українських військ.

Нещодавно про нашого героя знову заговорили численні ЗМІ. 17 лютого седлищенець на чолі екіпажу танка у складі водія-механіка Романа Ляшка з Луцька та навідника Костянтина Мрочка із Нововолинська вивів колону українських військ з Дебальцевого. Як розповідає Микола, щоб залишитися непоміченими для ворога, він прийняв рішення їхати через низовинну місцевість. За його танком рушила інша наша техніка, яка таким чином змогла неушкодженою вибратись із знищеного внаслідок тривалих боїв міста. Це вже потім, за словами відважного танкіста, який, без сумніву, заслуговує найвищих державних нагород, вони по карті побачили, що їхали через... мінне поле.

Можна уявити, що пережила, коли про це узнала, його мама. Надзвичайно приємним сюрпризом для Миколи Тишика стало те, що він зміг її сам безпосередньо привітати з 8 Березня, адже Зінаїда Степанівна разом з рідними Романа Ляшка та Костянтина Мрочка зуміла приїхати до сина в місто Артемівськ. Були цього дня і гарячі обійми, і квіти, і шампанське. А особливо незабутнім моментом стало, як солдати з нагоди свята покатали мам на своїй бойовій машині.

Наскільки важлива підтримка рідних для солдат, їх щира молитва, може багато розказати десантник Ігор Герез. У складі 80-ї аеромобільної бригади йому довелося побувати у Слов'янську, захищати Луганський аеропорт, теплоелектростанцію у місті Щастя. Він ніколи не пробував писати вірші, проте в один із найважчих моментів своєї служби, близько 4 години ранку 24 серпня минулого року, в його голові ніби самі народились ці рядки:

*День за днем минає в літню пору,
Рідненька матінка не спить,
Серденько завдає їй болю,
Бо син пішов служити.*

*Сестра сестрі встромила ніж у спину,
Москаль на землю зазіхнув,
Та тільки ми за Україну
Порвемо всіх, хто стане на шляху.*

Після відвідин Седлища Ігор Герез повернувся назад у розташування своєї бригади і вже в середу перебував у Полтаві. Але зустріч із земляками, без сумніву, додала йому наснаги, віри, що війна незабаром закінчиться і з Божою допомогою всі солдати зможуть щасливо повернутися додому.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 4 квітня, № 15

РИБІНСПЕКТОР ПОЇХАВ В ЗОНУ АТО НА РІЗДВЯНОМУ ПОДАРУНКУ СОЛДАТАМ

Ранок 7 січня, на перший день Різдва, кілька старовижівчан провели на площі Миру у нашому райцентрі, де проводжали в зону АТО свого товариша, інспектора Волиньрибоохорони Сергія Дмитрука. Сергій Васильович перебуває на Сході України біля Дебальцевого, куди потрапив, добровольцем записавшись на війну. Його мужність, відвага, небайдужість до долі України, бажання принести спокій і щасливе майбутнє для рідної землі багатьох зворушили до сліз.



На знімку автора: Сергій Дмитрук біля автомобіля.

У далеку дорогу Сергій Дмитрук вирушив на джипі “Форд”, придбаному підприємцями для наших солдат. За його словами, на фронті зараз відчувається величезна потреба у такій техніці. Коли перед святом Миколая він озвучив її перед своїми земляками, то навіть не сподівався, що вони зможуть дуже швидко назбирати немалу суму коштів для придбання автомобіля.

— Люди телефонували з різних сіл, приносили продукти, теплі речі, допомогли провести належне технічне оснащення джипа. Я навіть всіх їх і не знаю, — зазначив Сергій Васильович.

Проводжаючи його в дорогу, присутні зичили йому щасливого повернення додому, щоб на автомобілі, котрий, без сумніву, став гарним різдвяним подарунком для наших солдат, він незабаром привіз на Волинь звістку про мир і наступні релігійні свята мав можливість відзначити у колі своїх рідних.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 16 січня 2015 року, № 3.

МУЖНОСТІ І ВІДВАЗІ СОЛДАТ АПЛОДУВАЛИ УЧНІ

Гостями чергового уроку про мужність і відвагу простих юнаків, котрі зараз зі зброєю в руках захищають суверенітет України, жертвують своїми життями та здоров'ями заради миру і спокою на нашій землі, що пройшов 25 вересня 2014 року у НВК «ЗОШ І-ІІІ ступеня-гімназія» смт Стара Вижівка, стали Юрій Писарук та Андрій Оліфірук.

Обоє вони – випускники цього навчального закладу, тож і учням, і вчителям було дуже приємно бачити їх у стінах рідної школи. Після її закінчення хлопцям довелось пройти не одними дорогами, але



На знімку автора: Юрій Писарук, Михайло Шлапай та Андрій Оліфірук після емоційної зустрічі зі школярами.

найстрашніше те, що їм судилося побачити війну. Про її жорстокі будні, пережите за останні місяці змістовно розповів Юрій Писарук. За його словами, населення Донбасу перебуває під великим впливом антиукраїнської пропаганди, яку проводять російські ЗМІ. Зокрема, він розказав про настрої, з якими одразу зустрічали наших військових у Маріуполі. За два тижні перебування українських солдат там, безпосереднього спілкування місцевих людей з ними, вони помітно змінились у кращу сторону. Дуже шкода, що це відбувається у результаті гіркого уроку, який переживаємо всі ми і в першу чергу жителі східних регіонів нашої держави, руйнувань цілих населених пунктів, вже навіть не сотень, а тисяч смертей як військових, так і мирного населення.

Двічі у складних ситуаціях доля допомагала Юрі залишитися здоровим і неушкодженим. Перший раз, коли у Маріуполі його збив автомобіль, проте він тоді практично не зазнав жодних травм. А другий, коли повертався із Савур-могили. Машина українських солдат наїхала на гіляку, до якої була прив'язана міна. На щастя, вона не спрацювала. Пізніше, воїни виявили біля неї ще чотири, які могли б вщент знищити нашу колону.

– Перебуваючи вдома у відпустці в кінці серпня, я ніби сам на себе наговорив, сказавши, що двічі мене пронесло, а втретє, мабуть, вже не вийде, – зазначив Юра.

29 ерпня він разом з іншими побратимами із міста Дачного везли поповнення боєприпасів, пального і продуктів у напрямку Донецька. Назустріч їм йшла інша колона військової техніки. Коли автомобіль Юри порівнявся із нею, прозвучав вибух. Наш земляк побачив лише великий спалах, а далі втратив свідомість. Його руки, ноги, обличчя покалічили численні осколки скла та металу, переломи. На щастя, пробити грудну клітку не дав бронезилет, який і врятував солдату життя. Його, пораненого, доставили в лікарню міста Курахово, де, за словами хлопця, йому дуже повезло зустріти чуйних, доброзичливих лікарів, завдяки котрим отримав вчасну і кваліфіковану першу медичну допомогу. Далі були госпіталі Дніпропетровська, Львова. Зараз, дякувати Богу, Юра почуває себе значно краще. Він поділився із учнями та вчителями своїми думками стосовно проведення військової операції на Сході нашої країни, прорахунків командування на різних рівнях, можливого вирішення ситуації для припинення там бойових дій.

– Дуже важливо, щоб всі українці тримались разом, не стояли осторонь численних проблем наших солдат, допомагали їм, чим можуть, відчували спільну відповідальність за долю нашої країни, – зауважив виступаючий.

В одній із найгарячіших точок на Донбасі – місті Амвросіївці – захищав українську територію Андрій Оліфірук. Без сумніву, те, що йому довелось там побачити і перетерпіти, лягло тяжким боєм у його серці, мабуть, змінило саме ставлення до життя, погляди на усі його цінності. Відчувалось, що хлопцеві важко було говорити про страхіття, сувору реальність солдатських буднів.

Чи не першим про них дізнається волонтер, координатор збору і надання допомоги військовослужбовцям та їх рідним у нашому районі Михайло Шлапай, котрий постійно старається бути на зв'язку із старовижівськими солдатами, вивчати їхні проблеми, шукати шляхи для їх розв'язання. Часто у найважчі хвилини хлопців дзвонять не до своїх рідних чи друзів, а саме до Михайла Петровича. З помітним хвилюванням він розповів про ті випадки, коли, здавалося, нашим землякам допомогти уже нічим. У такі моменти, за словами Михайла Шлапая, він звертався до священників, просив їх помолитися, щоб хлопці вижили. Крізь сльози він попросив хвилиною мовчання вшанувати світлу пам'ять загиблого

Богдана Тарасюка, котрого нещодавно поховали у його рідному Буцині.

Та все ж старання волонтерів, допомога усіх небайдужих людей приносять величезну користь для наших військовослужбовців. Так, Михайло Шлапай розповів, що і Юрія Писарука з Курахово у Дніпропетровськ вдалось перевезти саме завдяки його випадковому знайомству усього-на-всього по телефону із однією із волонтерок, яку звати Анею. Але ця людина одразу безвідмовно взялась за справу. До речі, бронезилет для Юри придбали за кошти, зібрані старовижівською громадою.

Дуже приємно, що осторонь потреб наших солдат не стоять і учні. Після першої зустрічі, що відбулась у НВК Миколою Созонюком із Чевеля, школярі з власної ініціативи назбирали 3 тисячі 228 гривень, які передали для допомоги військовим. Близько півтори сотні дітей, які були присутні на зустрічі, зичили їм живими і здоровими повертатися додому. Слова глибокої вдячності, уклінної поваги мужності, терпінню, відвазі, жертвовності солдат висловили директор НВК Марія Резь, вчитель Ростислав Кінах, інші педагоги школи.

Юрій КОВАЛЬ.

«Сільські новини», 4 жовтня 2014 року, № 41.

28-РІЧНА ЖІНКА ВРЯТУВАЛА ЛЮБОХИНИ ВІД ЗАГИБЕЛІ

Перша писемна згадка про село Любохини датується 1410 роком, проте, очевидно, що на цій території, яку омивають аж 7 озер, люди жили і раніше. Це засвідчує сама назва населеного пункту, яка за давньою версією походить від слів любо хану, або любе місце хана. Їх сполучення дає підстави говорити, що поселення існувало тут ще в середині XIII століття, коли на Волинь прийшли монголо-татари. Як би там не було, але у 1943 році село, як стверджують старожили, фактично пережило ще один свій День народження.

НІМЦІВ РОЗІЗЛИЛИ ПАРТИЗАНИ

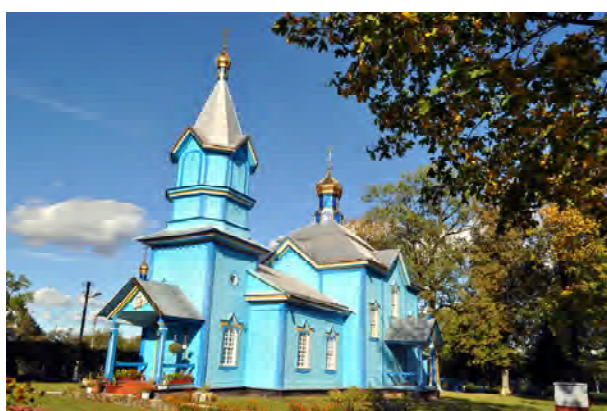
Напередодні війни, у 1940-му, в Любохинах налічувалось 505 дворів, у яких проживало 2766 мешканців. Німці як і монголо-татарські завойовники почали збирати із них данину. Зокрема, вони встановили свої податки, норми вивезення лісу, худоби, птиці, здачі зерна, молока, яєць, інших продуктів. Любохинці одразу справно виконували їх вказівки. Проте влітку 1943 року в навколишніх лісах активізували діяльність українські повстанці, а також партизани. Вони часто навідувались в село, наголошували місцевим мешканцям, щоб ті не підкорялись німцям і не відправляти у Заболоття, де розміщувалась їх комендатура, харчі.

У жовтні, коли мешканці села вчергове везли зібране продовольство, їх підводи у лісі біля Яревища зупинили представники партизанського з'єднання Ковпака. Здійснивши рейд у Карпати, зазнавши численних втрат і ледь вирвавшись з оточення, його загони якраз відійшли на Полісся. Партизани наказали припинити усі подальші поставки продуктів у Заболоття. Тож любохинці повернули назад. Німці стикались із подібною непокорюю і жорстоко розправлялись із жителями сіл, які її демонстрували та підтримували зв'язок із партизанами. Достатньо лише згадати трагедію села Кортеліси Ратнівського району, яке було повністю знищене 23 вересня 1942 року. Очевидно, вчинити не меншу розправу вони мали намір і в Любохинах – настільки великою була лють загарбників. До того ж, гітлерівці після карпатського рейду Ковпака влаштували на нього справжнє полювання, думали, що саме у навколишніх лісах ховається партизанський штаб, і сподівались його розгромити.

ЦЕРКВА ЛЕДЬ НЕ СТАЛА СПІЛЬНОЮ ДОМОВИНОЮ

– Вночі із 22 на 23 жовтня 1943 року із Заболоття у напрямку Любохин виїхав каральний загін фашистів, – розповідає уродженець села Василь Масло, полковник юстиції запасу, котрий багато років працював у військовій прокуратурі в багатьох куточках не лише колишнього Радянського Союзу, а і Європи. – Точну його кількість сказати, звичайно, зараз важко. Але, за оцінками старожилів, можна зробити висновок, що він налічував не менше сотні солдат. Ця операція, очевидно, була розроблена німецькою верхівкою, адже проводилась з використанням кількох танків, вантажних автомобілів, мотоциклів та навіть підтримкою авіації. Гітлерівці мали намір прибути в Любохини на світанку. Але їхні плани зіпсувала поломка мосту через річку Прип'ять біля Яревища. У результаті вони загаялись тут на кілька годин.

У селі на той час не було ніяких партизан. У небі закружляли літаки. Люди побачили німецьку колону і почали ховатися або ж взагалі втікати у ліс. Хто наважився бігти, поплатився життям, адже їх



наздогнали кулі. В окремих сім'ях із шести чоловік загинуло троє. Загалом гітлерівці вбили тоді 42 людини.

Як пригадає 87-річна старожилка Любохин Надія Дудар, вони оточили село, почали прочісувати його від хати до хати і зганяти любохинців до церкви. У ній фашисти планували всіх зачинити і підпалити будівлю. Зрозумівши їх задум, священник на прізвище Білецький, котрий був тоді настоятелем храму, замкнув його двері і, прихопивши із собою ключа, почав із сім'єю втікати до озера Домашнє. Німці у нього не влучили, але неподалік водойми застрелили дружину і сина батюшки.

Василію Маслоу тоді було всього рік. Його батько на дворі біля хати викопав погріб, в якому можна було сховатись від нальоту авіації чи артилерійського обстрілу

– Мати встигла туди вскочити разом із батьковим братом та зі мною. Вона постійно закривала мені рота, переживаючи, щоб я не заплакав. А бабуся присипала зверху піском дверцята нашої схованки і пішла на вірну загибель, – розказує ледь стримуючи сльози Василь Кузьмович.

ДО РОЗСТРІЛУ ЗАЛИШАЛИСЬ ЛІЧЕНІ СЕКУНДИ

Так і не відчинивши церкви, фашисти позганяли усіх людей на долині через дорогу від неї.

– Старший із них зачитав вирок, у якому зазначалось, що за співпрацю із партизанами та відмову у поставці продуктів наше село підлягає повному знищенню, – поринає у спогади, які й досі стоять у неї перед очима, Надія Дудар. – Далі він наказав всім стати на коліна і помолитись. На автомобілях вже давно були відкриті борти і кулемети, які стояли на них, направили на людей.

До розстрілу залишилися лічені секунди. Але якраз у цей час з'явилась місцева 28-річна жителька Ганна, яку у Любохинах всі називали Германкою. Таке прізвисько їй дали тому, що її батьки, котрі раніше проживали у селі, під час Першої світової війни у 1914 році виїхали в Німеччину.

– Наступного року у них народилась Ганна, – зазначає Василь Масло. – Вона ходила там в школу, виховувалась у німецьких традиціях, добре знала мову, навіть українською розмовляла з акцентом. Її батьки мали маєток на кордоні із Польщею, займались торгівлею, але, швидше за все, за якесь порушення німці у тридцятих роках їх виселили. Вони знову повернулись у Любохини. Невдовзі Ганна вийшла заміж за місцевого парубка, хорошого чоботаря Харитона Буру. Молода сім'я побудувала дуже гарну і добротну хату, посадила садок. До 1943 року у них народилось двоє дітей.

Бури проживали по сусідству із Маслами. Тож мати Василя Кузьмовича навіть товаришувала із нею. Німці сприймали Ганну як свою, а тому не зачіпали. Вона прийшла сама і почала просити у них, щоб вони не розстрілювали людей. Спілкуючись із ними однією мовою, вона запевнила, що у Любохинах партизан немає і поставки продуктів звідси у Заболоття відновляться. Після роздумів німецький командир наказав зробити шибеницю і повідомив, що якщо впродовж найближчих півгодини у селі пролунає хоч один постріл, Ганну повісять на ній, а всіх людей розстріляють. Якщо ж ні – їх пошкодують.

Звичайно, хвилини очікування здавалися роками. Але все ж таки, дякувати Богу, у селі стояла тиша. Гітлерівці опустили зброю, а їх офіцер зауважив, звертаючись до людей: «Вважайте, що ви народились удруге». Із села позабирали коней, корів, повантажили на вози зерно, інші продукти і заставили кількох жителів села везти їх у Заболоття. Серед них була і Надія Дудар. Коли стемніло, дехто із старших по дорозі утік в ліс. А вона із кількома іншими односельчанами змогла вернутись додому наступного дня. Тоді на цвинтар біля церкви якраз позвозили вбитих. Рідні, звичайно, плакали за ними, але разом із тим вони дякували Ганні за врятовані життя усіх інших любохинців.

ГЕРОІНЯ СЕЛА ЗМУШЕНА БУЛА ЕМІГРУВАТИ В КАНАДУ

Хто із них став свідком подій, які розгорнулись у селі 23 жовтня 1943 року, запам'ятав їх назавжди. Але багато десятиліть про них не говорили, а тим більше нічого не писали. Адже сім'я Ганни Германки під час відступу німців також подалась на Захід, а про таких радянська влада прагнула не згадувати. Тож постать цієї жінки у Любохинах по-суті обросла легендами. Нові покоління, які вирости після війни, чули про цю спасительку села, знали її ім'я, але щось більше розповісти про неї особливо ніхто не міг. Навіть для рідних сестер Ганни у період колишніх радянських часів мало було що відомо про її долю.

– У 2003 році, до 60-ліття з часу трагедії і водночас порятунку Любохин ми виголовили в школі стенд з описом тих подій, – розповідає вчитель історії Степан Стрільчук. – Але ця сторінка нашого минулого все одно залишалась малодослідженою.

Виправити ситуацію загорівся Василь Масло, котрий висловив ідею спорудити пам'ятник своїй землячці. Вивчати минуле для нього – не нове завдання, адже свого часу він навіть очолював відділ з реабілітації прав політв'язнів у Забайкаллі.

– А почалося все із того, що до мене звернувся любохинський священик Іван Лесишак з ідеєю встановити пам'ятник на згадку про ті події, – констатує Василь Кузьмович. – Я ж загорівся бажанням вивчити, хто ж така Ганна Германка, пролити світло на її долю. За цей час опитав близько дві сотні мешканців села, у кожного старався почерпнути щось нове. Дізнався про далеких родичів цієї жінки, котрі ще проживають в Любохинах та інших куточках України.

Виявляється, коли лінія фронту от-от мала дійти до села, Ганна зі своєю сім'єю, усвідомлюючи, що радянська влада може приписати їх до числа ворогів, надумала виїхати в Німеччину, де колись жили її батьки. Однієї ночі Бури взяли собі на віз найнеобхідніші речі і подалися в дорогу. Хоча Ганна й врятувала село, проте, розповідають, у ньому знайшлись мародери, котрі вже наступного дня взялись грабувати її будинок.

У маєтку в Німеччині, де пройшло дитинство жінки, сім'я не знайшла прихистку. Тож незабаром потрапила в Австрію, а звідти десь через рік емігрувала в Канаду. Жили Бури в місті Торонто. Тут у них народилась донька Віра. Відійшла Ганна у вічність у 2000 році і була похована разом зі своїм чоловіком.

ІМ'Я ГАННИ БУРИ ЗАСЛУГОВУЄ НА УВІКОВІЧЕННЯ

Кажуть, у 90-х роках, коли Україна стала незалежною державою, вона навіть висловлювала бажання повернутися у Любохину і провести тут свою старість. До речі, хата її збереглась до цього часу. Багато десятиків літ вона служила для різних потреб сільської громади. Зараз тут розташовуються відділення поштового зв'язку та амбулаторія.

– Ганна листувалась зі своєю сестрою Ліною, – каже Василь Кузьмович. – Пізніше, коли обоє померли, переписка велась між донькою Ганни Вірою та її троюрідною сестрою із Любохин Євою Данилюк. Але торік Єви Данилівни не стало. Після смерті жінки листи з Канади, швидше за все, повважали непотрібними і спалили. Мені лише вдалось у її чоловіка знайти три фотознімки з-за океану. На одному із них Ганна зафіксована вже у домовині, на іншому є пам'ятник її і Харитона. Шкода, звичайно, що було втрачено стільки часу, інакше можна було б пролити значно більше світла на ті події, глибше вивчити долю рятівниці нашого села.

Василь Масло переконаний, що її ім'я треба донести до усіх майбутніх поколінь, належно вшанувати подвиг цієї відважної жінки. Важко сказати, чи вдасться це зробити, але головне, що є початок, що односельчани не забувають мужній вчинок своєї рятівниці.

Юрій КОВАЛЬ.

ГОТУЄТЬСЯ ДО ВИХОДУ НОВИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК

Дослідники нашого минулого і усі, хто ним цікавиться, без сумніву, пригадують наукові історико-краєзнавчі конференції, які проводились у минулі роки на території нашого району.

— Перша із них відбулась у 2006 році і була присвячена минулому Серехович, дві наступні — ювілейним річницям перших писемних згадок про Стару Вижівку, Нову Вижву, Буцин, Паридуби, Чевель, церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Чевель, уворення Старовижівського району, — констатує представник оргкомітету з їх проведення, начальник відділу організаційно-кадрової роботи апарату РДА В'ячеслав Недзельський.

Кожна із них відіграла дуже важливу роль в активізації вивчення нашої історії, слугувала важливим поштовхом для подальших її досліджень, суттєво допомогла у систематизації зібраних матеріалів. Вони були оформлені у спеціальні збірники, які по-праву можна назвати чи не найзмістовнішими друкованими виданнями, що розповідають про минуле старовижівського краю.

— Нещодавно під час представлення своєї нової книги “Юхим Ярошук: людина, громадянин, державний діяч”, котра розповідає про славетного уродженця Серехович, її автор, ще один визначний виходець із цього села, відомий письменник, краєзнавець, громадський діяч, народний депутат України першого скликання Андрій Бондарчук озвучив намір організувати у нас нову історико-краєзнавчу конференцію на тему “Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії”, — продовжує розповідати В'ячеслав Іванович. — Її проведення заплановане на травень, коли має вийти і новий збірник зібраних матеріалів. До цього необхідно виконати кропітку підготовчу роботу, у процесі якої не обійтись без досвіду Андрія Івановича, його ентузіазму, організаторських здібностей. Долучитися до неї має цілий ряд установ, закладів та організацій, серед яких районна державна адміністрація та районна рада, управління культури ОДА, СНУ ім. Лесі Українки, Волинський краєзнавчий музей, Державний архів у Волинській області тощо, які є співорганізаторами проведення конференції.



Андрій Іванович Бондарчук. Фото автора.

Пропонуються такі напрямки роботи конференції:

- Сереховичі та Старовижівщина в історії України та Волині;
- сторінки історії Волинського Полісся;
- з історії населених пунктів Старовижівського району;
- історичні постаті та дослідники Серехович і Старовижівщини;
- пам'ятки і пам'ятні місця історії, культури та природи Серехович і Старовижівщини;
- традиційно-побутова культура і повсякдення Старовижівщини і Волинського Полісся;
- загальні проблеми історичного краєзнавства і волинезнавства.

За словами В'ячеслава Недзельського, матеріали для включення їх до програми конференції та збірника приймаються до 15 квітня. Їх необхідно подати у друкованому та електронному варіантах у відділ організаційно-кадрової роботи апарату РДА (тел. 3-01-57). Тут нададуть і консультації щодо вимог до оформлення текстів краєзнавчих досліджень, ілюстрацій, інших додатків до них.

Юрій КОВАЛЬ.

Старовижівська районна газета "Сільські новини" 14 лютого 2015 року №8

Наталія КОВАЛЬЧУК (сmt. Стара Вижівка)

СЛАВНІ ІМЕНА В КУЛЬТУРІ СТАРОВИЖІВЩИНИ. НАТАЛІЯ АНУФРІЄНКО

З Наталкою Тусь ми знайомі з дитинства, навчались в одній школі, товаришували наші батьки. А ще виступали на одній сцені в самодіяльності, Наталка співала, а я танцювала. Не маючи власних вокальних даних, я неодноразово заслуховувалась чарівним голосом. Особливо запам'яталось виконання арії Наталки із опери М. Лисенка «Наталка Полтавка». Тому, збираючи відомості про славетних земляків, не могла минути імені Наталі Ануфрієнко (Тусь).

- Наталія Омелянівна Ануфрієнко (Тусь), заслужена артистка України, солістка ансамблю «Козацькі забави».



- Народилася 28 лютого 1966 р. в Рівненській області на батьківщині мами (прожили там 1 рік) в сім'ї сільських інтелігентів: мама – начальник Старовижівської станції захисту рослин, батько також працював на керівних посадах в смт Стара Виживка. Була єдиною, тому улюбленою, дитиною в сім'ї.

- У 1973 році вона пішла до 1 класу Старовижівської середньої школи. Слід відмітити, що першою вчителькою Наталії була заслужений вчитель України Віра Мойсеївна Карпук. Також навчалася у Старовижівській дитячій музичній школі по класу фортепіано у Валентини Солодухи. З дитинства виявились і неабиякі вокальні дані. У старших класах з кількома талановитими подругами створили вокальний ансамбль, який часто виступав на районній сцені. Було бажання в дівчини продовжити музичну освіту, але батьки настояли на тому, щоб Наталя пішла батьківським шляхом і в 1983 році вона вступає до Київського торгово-економічного інституту. І тут артистичний талант не залишився не поміченим, Наталя з перших днів стала активним учасником художньої самодіяльності інституту. Тут її помітив Анатолій Ануфрієнко, на той час художній керівник і головний диригент Державного естрадно-симфонічного оркестру УРСР. До речі, він дав дорогу вокальній кар'єрі Павла Зіброва, про що, той неодноразово згадував.

Ще будучи студенткою, Наталя сольо співала на останньому з'їзді радянських профспілок пісню «Качели». Довелося виступати в червні 1986р. і в Чорнобилі, що не могло відбитися на здоров'ї. Тому після одруження з А.Ануфрієнком сім'я переїжджає до Сімферополя, де Анатолій стає керівником ансамблю «Таврія», а Наталя його солісткою. Тут же у 1992 році народилася і донька Людмила. У 1993 році вони повертаються до Києва, де Наталя продовжує сольну кар'єру в ансамблі «Козацькі забави». Співала разом із Анатолієм Солов'яненком. П'ятнадцять років Н.Ануфрієнко працювала на посаді начальника Центру культури і мистецтв МВС України. Зараз – на заслуженому відпочинку, живе для доньки, співає для душі і уникає публічності.

- У 1995 році Наталя Ануфрієнко стала лауреатом Державної премії республіки Крим, будучи солісткою ансамблю «Таврія».

- У грудні 1998 р., співаючи в ансамблі «Козацькі забави», отримала звання заслуженої артистки України.

Володимир КОЗАЧУК (с. Смідин)

ВІДОМІ ЛЮДИ с. СМІДИН

Смідинська земля завжди славилася своїми трудівниками: трактористами, комбайнерами, робітниками ферм, вчителями, працівниками культури. Багато із них були відзначені високими урядовими нагородами. Особливої уваги заслуговують ті, хто отримав звання «Заслужений працівник».

Шевчук (Олексіюк) Надія Тарасівна народилася 6 лютого 1947 року в селі Погиньки Ковельського району Волинської області.

З 1954 року по 1958 рік навчалась в Погинській початковій школі. З 1958 по 1965 рр. – в Голобській середній школі.

Після закінчення Голобської середньої школи вступила до Луцького педагогічного інституту імені Лесі Українки на історико-філологічний факультет, історичне відділення. У 1969 році закінчила цей інститут і одержала звання вчителя історії і суспільствознавства.

Після закінчення вузу була призначена в Підрізьку середню школу вчителем історії та організатором позашкільної роботи, де пропрацювала близько року, після чого була призначена на посаду вчителя 4 класу Колодяжанської восьмирічної школи.

З серпня 1970 року призначена вчителем 1-4 класів в Журавлинську восьмирічну школу, а з 1 вересня 1970 року переведена на посаду вчителя історії та географії цієї ж школи. В серпні 1974 Надія Тарасівна була переведена в Смідинську середню школу вчителем історії та географії у зв'язку зі зміною проживання. З вересня 1974 року почала працювати вчителем історії та суспільствознавства в Смідинській середній школі.

Сумлінна праця, постійний творчий пошук, любов до обраної професії і дітей принесли їй заслужений авторитет та визнання.

Наказом Міністерства освіти УРСР № 548-К від 31 липня 1980 року присвоєно звання Старший Учитель.



ШЕВЧУК (Олексіюк) Надія Тарасівна.



БІЛОУС Роман Федосійович.



МАСЕЧКО Іван Анатолійович.



ГЕРЕЗ Адам Григорович.

Наказом Міністерства освіти УРСР № 551-К від 27 червня 1984 року присвоєно звання учитель-методист.

Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 24 квітня присвоєно почесне звання Заслуженого вчителя Української РСР.

У 2013 році Надія Тарасівна пішла на заслужений відпочинок. Разом із чоловіком народили і виховали дві доньки. Мають одну внучку.

Роман Феодосійович Білоус народився 19 листопада 1938 року, в селі Прислuch Полонського району Хмельницької області в сім'ї колгоспників.

Після закінчення школи у 1956 році пішов на службу у військово-морський флот. Ще за армійської служби неодноразово нагороджувався похвальними листами за раціоналізаторські здібності.

У 1960 році поступив у Житомирський сільськогосподарський інститут. Після успішного закінчення за направленням приїхав у село Смідин, в колгосп імені Суворова. Призначений був головним агрономом господарства. Вирощував сорти пшениці «Білоцерківська 198», «Миронівська 808», «Мерлебен», «Аврора», «Мрія», «Поліська 90».

Яку б посаду не обіймала людина велике значення має поставлена нею в житті мета. Думаєш лише про себе чи дбаєш про спільну справу. Цю істину засвоїв Роман Феодосійович Білоус – головний агроном місцевого колгоспу ім. Суворова. Його рідко можна було застати в кабінеті, бо краще від нього ніхто не знає чого потребує те чи інше поле. Без нього ніколи не починалась сівба, оранка, збір зернових. Коли поруч агроном – можна починати.

Якщо для широкого загалу вираз «Хліб – усьому голова» просто влучна метафора, то для Романа Феодосійовича цей крилатий вислів був наповнений найприємнішими справами. І це не перебільшення. Він душею приріс до поля, до культур, що вирощує. Саме тому поля в господарстві добре родили. Віддав він цій важливій справі 34 роки. Господарство в цей період досягло значних успіхів. Врожай зернових на окремих полях становив до 60 ц/га. Високий рівень врожаїв залежить від інтенсивних методів господарювання. Від них рільники не відходили ні на крок.

За своєю працею смідинській агроном нагороджувався медалями: «Ювілейна», і двічі за «Трудову доблесть». Йому першому в районі, в 1993 році присвоєно президентом України звання «Заслужений працівник сільськогосподарства України».

Для Романа Феодосійовича Білоуса його робота була життям. Він вирощував високі врожаї с/г культур на своєму полі, пшеницю сорту «Поліська», мав 16 сортів яблунь, 6 сортів смородини, 9 сортів картоплі, ягідні культури, захоплювався екзотичними рослинами. Турбувався про те, щоб був хліб і до хліба.

Масечко Іван Анатолійович народився 20.03.1941 у багатодітній родині Масечка Анатолія Ульяновича та Пелагії Лукашівни і був наймолодший у сім'ї.

З дитячих років брав приклад в усьому із старших братів та сестер і ріс трудолюбивою дитиною. З малих років пас корови, а з тринадцяти працював у колгоспі їздовим.

Навчався у Смідинській середній школі, яку закінчив у 1959р.

З 1960 по 1963р. служив в Радянській Армії.

З 1963 по 1965р. навчався у Луківському технічному СПТУ №12. Після закінчення училища працював два місяці трактористом. А з жовтня 1965 р. працював у Ковельському управлінні осушувальних систем машиністом екскаватора. За сумлінну працю був нагороджений у 1973р. орденом «Знак Пошани», 1977, 1986р. орденом «Трудового Червоного Прапора».

У 1983р. Указом Президії Верховної Ради Української РСР присвоєно звання Заслуженого меліоратора Української РСР.

За досягнуті успіхи був занесений у книгу Пошани, та нагороджений знаком «Переможець соціалістичних змагань» і Почесною грамотою.

У 1988р. був переведений з Ковельського УОС у Ратнівське УОС, а у 1992р. переведений оглядачем гідротехнічних об'єктів. У 2001р. вийшов на пенсію.

Був одружений та має трьох дітей.

Одним із перших серед хліборобів багато десятиріч був талановитий механізатор **Герез Адам Григорович**.

Герез Адам Григорович родом із Смідина. Народився в 1930 р. Мав нелегке дитинство, і сирітського

хліба довелося скуштувати. Після війни вже працював – доглядав за кіньми, був у колгоспі їздовим.

Колив в Лукові організувалося професійно-технічне училище, доручили йому односельці вивчитися там на тракториста. І вже з 1972 року працював Адам Григорович на колгоспних полях: орав землю, дискував, культивував.

З раннього-ранку до пізнього вечора ходив його сталевий кінь по смідинських полях, найвідповідальнішу роботу доручали йому, адже дуже швидко він здобув авторитет серед односельчан, їх повагу та пошану.

За свою невтомну, наполегливу роботу, за високі показники Адам Григорович був нагороджений багатьма медалями. Його фото багато років було на дошці пошани колгоспу. І як найбільше підтвердження досягнень тракториста – орден «Трудового Червоного Прапора», якого удостоївся Адам Григорович за звитягу на ниві господарства.

Надія КРУЧКОВСЬКА (сmt. *Стара Вижівка*)

ФОНД ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ОЛЕНИ ЧАБАН – ЧЛЕНА НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ЖУРНАЛІСТІВ УКРАЇНИ

Чабан (Глушейко) Олена Іванівна - поет, письменник, журналіст. Народилась 18 жовтня 1943 року в селі Рокитниця Ковельського району Волинської області.

01 вересня 1951 року пішла в перший клас Рокитницької початкової школи. В 1955 році перейшла навчатись в Білашівську семирічну школу, після її закінчення в 1958 році стала навчатись у восьмому класі Любитівської середньої школи, яку закінчила в 1961 році. Тут же, на Ковельщині почала працювати, спочатку в селі Білашів старшою піонервожатою, а потім – у Городищі вчителем математики.

З 1964 року весь її трудовий шлях тісно пов'язаний з Старовижівщиною: він вимірюється дванадцятьма роками педагогічної роботи в селі Галина Воля і майже чвертю віку журналістської праці в редакції Старовижівської районної газети „Сільські новини”, де понад 22 роки була заступником редактора. В 1972 році заочно закінчила факультет журналістики Львівського державного університету імені Івана Франка. З 1981 року – член Національної спілки журналістів України.

За сумлінну працю Чабан О.І. відзначена Грамотою Міністерства освіти Української РСР (1974 р.), Почесною Грамотою Представника Президента України у Волинській області за значимі здобутки в журналістиці (1994 р.), Подякою Волинської обласної державної адміністрації (1998р.), Почесною Грамотою управління у справах преси та інформації облдержадміністрації (1998 р.), Дипломом лауреата обласного журналістського конкурсу, присвяченого 9-ій річниці Незалежності України (2000 р.), Подякою управління культури облдержадміністрації (2002 р.), Грамотами голови Старовижівської районної ради, голови районної державної адміністрації (2008 р.), Подякою управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації (2008 р.), Почесною грамотою голови обласної державної адміністрації (2009 р.), Почесною Грамотою управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації (2010), Грамотою і медаллю «Волинської ікони Пресвятої Богородиці Волинської єпархії Української Православної церкви (2013), Дипломами як переможця в обласних журналістських конкурсах у номінації «Творче довголіття» (2013) та «Журналістська активність» (2014) з нагоди Дня журналіста, Почесним знаком «Національна спілка журналістів України» (2012) та іншими.

Вірші пише з дитинства. Але першу збірку поезій видала лише після виходу на заслужений відпочинок у 2001 році, назвавши її „Одкровення”. Своє благословення „новонародженому дитяті” Олені Чабан дав голова обласної організації спілки письменників України Василь Гей. Згодом побачили світ «Сонячні краплини» (2005), «Тануть сніги» (2008), «Світ радості й журби» (2009), «Розмова з Богом» (2012). Є в Олени Іванівни і прозові твори: повісті, оповідання, новели, дорожні нотатки, спогади. Вагоме місце її творчості відведено духовній тематиці.

Працює письменниця з молодими авторами. Вона - упорядник двох літературно-мистецьких збірників «На берегах Виживки». Активна в культосвітньому житті Старовижівщини, де проживає уже 50 років. Відвідує хор ветеранів при районному будинку культури «Надвечір'я». До 20-річчя цього колективу за її участю видано книгу «Надвечір'я моє...» (2011). Член Ковельського літературно-мистецького Товариства «Творчий світ».

Твори письменниці друкувалися в обласних і республіканських виданнях: газетах «Вісник», «Діалог», всеукраїнських журналах «Вісник Червоного Хреста», «Лісовий вісник», «Соціальний захист» та інших. Її



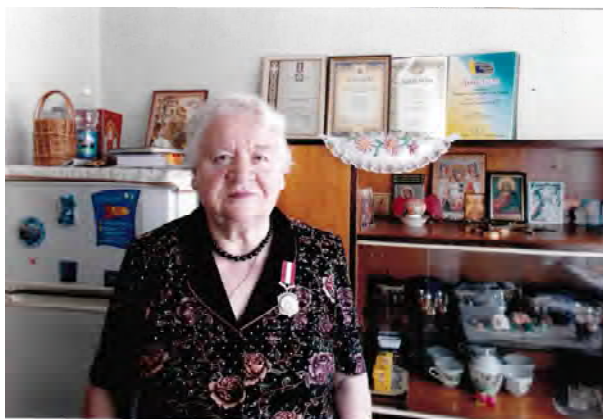
О.І.Чабан учасниця народного аматорського хору ветеранів війни і праці «Надвечір'я» районного Будинку культури (грудень 2009 року).



Під час зустрічі з владикою Ніфонтом у Старовижівській районній бібліотеці. О.І.Чабан – друга справа (25.02.2009).



м.Ковель. О.І.Чабан друга справа, з групою учасників літературно-мистецького товариства «Творчий світ» (Літо 2014 року).



О.І.Чабан зі своїми нагородами у рідній домівці. (Літо 2014 року).

книги «Небесні дзвони», «Шляхом спасіння» перекладені російською, їх знають і читають у ряді областей України, Білорусії, Росії.

А вперше вірші авторки були опубліковані у 1963 році в ковельській міськрайонній газеті, яка називалася тоді «Прапор Леніна». Після цього вони з'явилися в ратнівській та старовижівській «районках».

В 2006 році Чабан Олена Іванівна передала в архівний відділ 11 документів, 4 збірки своїх творів, 5 рукописів виданих книг, копію своєї дипломної роботи, фотографії, сценарії, вирізки статей опублікованих в газетах та ін. за 1971 – 2006 роки. На даний час фонд містить 48 одиниць зберігання, в яких відображено творча автобіографічна довідка Олени Іванівни Чабан (Глушейко), її нагороди, Дипломна робота студентки VI курсу факультету журналістики «Газета «Нойес Дойчлянд» – пропагандист дружби народів СРСР і НДР за 1972 рік. Статті з життя району на соціально-побутову, педагогічну, духовну тематику, опубліковані на сторінках газет в 1973 – 2004 роках. Рукописи, повістей: «стежино моя шкільна» (2002 рік), «Не шуми калинонько» (2003 рік), збірка поезій «Сонячні краплини» (2005 рік), біографічна повість Олени Чабан та Наталії Мазасоєвої, «Шляхом спасіння» (2005 – 2006) роки, оповідання, новели, бувальщини «На дорогах життя» (2007 рік), повість «Відродження храму» (2008 рік), поезії «Тануть сніги» (2008 рік), літературно-художнє видання «На берегах Вижівки» (2008 рік), художньо-біографічна повість «Небесні дзвони» (2004, 2009 роки). Сценарій благодійного творчого вечора Олени Чабан-місцевої журналістки, поетеси, письменниці та Петра Сачука-самодіяльного композитора, поета, гумориста (2008). Авторська правка літературно-художніх нарисів «Поїздка любові», «На святій землі», «Прости і помилуй», видання перше (2009 рік), рукопис дорожніх нотаток, поезії «Розмова з Богом», видання перше (2012 рік), поезії «Світ радості й журби» (2009 рік), нариси «Надвечір'я моє» (2011 рік) – до 20-річчя хору ветеранів війни і праці Старовижівського районного Будинку культури, дорожні нотатки, поезії «Розмова з Богом», (2012 рік), рукопис літературно-художніх нарисів «Поїздка любові», «На святій землі», «Прости і помилуй», видання перше, (2012 рік). Рукопис книги Олени Чабан «Оживає душа в молитві» (спогади, поезії) (2013 рік), статті, вірші «Оживає душа у молитві», (2014 рік).

Фонд доповнюють спогади Надії Міндер із Галиної Волі «Духовна криниця рідного села» (2012 рік), збірка поезій «П'ю зоряний нектар» (2014 рік).

1. Архівний відділ Старовижівської райдержадміністрації. – Ф-117. – Оп. 1. – Спр. 1- 48.

Катерина КУЗЬМИЧ, Ольга МОКАРЧУК, Жанна ГУЛЬ (с. Мокре)

З ІСТОРІЇ с. МОКРЕ

Село Мокре розташоване в північно-західній частині Західного Полісся за 22 км від райцентру. Через село проходить дорога з твердим покриттям із сполученням Ковель – Любохини. Навколо села росте ліс, є озеро Совинець та річка Лють.

Перша згадка про хутір Мокре датується 1565 роком. Село Мокре відносно молоде. Старожили (Коржан Кирило Павлович, Потапчук Надія Максимівна) переповідають, що на місці теперішнього села було два великих хутори: Мокре і Кути. А так скрізь болота, корчі, подекуди були поля. Пізніше виникли ще хутори: Виноки, Язвина та Білаші. З часом утворилися ще два родинні поселення кутки або хутори Ярмолюки, Тарасики. Одна родина утворювала хутір, який з часом збільшувався. Люди на хуторах вели особисте господарство. Всі хутора належали до села Кримне.

На хуторі Виноки хати стояли віночком, від того пішла і назва (Коржан К.П.). Хутір Кути називався так, тому що будівлі, які там будувались стояли під гострим кутом. Цей хутір був великий бо мав навіть вулиці: Гурці, Підварки.

Хутір Мокре омивався водою, посередині була велика нива, яка годувала поселенців. Місцевість була настільки мокрою, що й хутір прозвали Мокре. Неподалік від хутора було озеро Совинець, навколо якого люди косили траву, заготовляли сіно, в озері ловили рибу.

Хутір Язвина – земля так і в'язала під ногами, настільки була болотистою і мокрою. Кругом були багна і болота, тому людям важко було господарювати. Так і назвали цю місцевість Язвина.

Хутір Білаші походили від назви «Білаш», «Білаш» - це прізвисько діда, який постійно ходив в білому кожусі, рахувався на той час заможним чоловіком. Він першим тут поселився і заснував цей хутір. (Кожух цей зберігається й до нині). Із розповіді Власюка М.З. – онука діда «Білаша».

Всі хутори відносились до с. Кримне. У Кримненській волості станом на 1911р. було 55 хуторів.

Населені пункти Кримненської волості	Кількість дворів	Кількість населення
Виноки (хутір)	11	58
Мокре (хутір)	26	120
Язвина (хутір)	10	60
Кути (хутір)	25	137

Станом на 1940р. населені пункти Кримненської сільської ради, Заболотнівського району.

Назва населеного пункту	Кількість дворів	Кількість населення
Виноки (хутір)	37	131
Мокре (хутір)	45	218
Язвина (хутір)	17	91
Кути (хутір)	45	219

У роки Великої Вітчизняної війни всі хутори від німецьких окупантів визволяли воїни 1-ї Брестської Червонопрапорної ордена Суворова II ступеня стрілецької дивізії, яка входила до складу 96 – го стрілецького корпусу 70 – ї армії 2 – го Білоруського фронту і 20 липня 1944р. визволили с. Кримне і всі навколо хутори.

До 1950 року на віддалених хуторах Виноки, Мокре існували «дочірні» школи у кожній з яких викладали по двоє вчителів. Ці «дочірні» школи були підзвітні центральній Кримненській школі.

На хуторі Виноки працювала вчителька географії Савич Надія Степанівна. Після війни у 1949 році на хутір Мокре приїхала вчителька з Сумської області Совенко Катерина Іванівна (пізніше Короц) навчала дітей 1 – 3 класів, а четвертий клас уже навчала Феня Іллінічна (з розповідей учнів тих років: Ковальчук (Потапчук) Надія Максимівна; Глушук Кулина Федорівна, Сосновська Ярина Архипівна, Ярмолюк Іван Максимович).

В 1951 році учнів з хутора Виноки перевели на навчання до школи с. Кримне. Протягом 1951 року відбулося переселення сімей з хуторів ближче до ґрунтової дороги, яка з'єднувала з селами Дубечне та Кримне. Дорога ця проходила через хутір Мокре. Так у 1953р. виникло село Мокре, як адміністративно-територіальна одиниця.

Першого вересня 1953р. у с. Мокре прийшла працювати в школу (школа була початкова, там де зараз клуб) Міщенко Надія Олексіївна. В цей час в школі працювали вчителі: Пастушок Надія Василівна та Левчук Лідія Іванівна. Учні у школі на той час було 32 – 35. В 1954р. в школі працювала вчителька початкових класів – Вінник Валентина Іванівна.

В 1958 році школа перейшла в нове приміщення через дорогу (навпроти Коржан К.П.). в цій школі разом з Дунець Н.О працювала вчителька Власюк (Ткачук) Тетяна Михайлівна. Пропрацювали разом шістнадцять років в комбінованих класах. Після цього кожна вчителька мала окремий клас. На заслужений відпочинок Дунець Надія Олексіївна пішла у 1999 році, а Власюк Тетяна Михайлівна працювала до 1994р. З 1 вересня 2014 року школа знову переселяється в інше приміщення, а саме в другу половину відремонтованого дитячого садочка. (Директор школи Ковальчук В.І.).

У 1958 році в приміщенні колишньої школи розпочав свою роботу сільський клуб. Першим завклубом був Сосновський Никифор Васильович, житель с. Кримне, який проживає там і донині.

У 1978 році на місці старого приміщенні клубу почав будуватися новий. Будівництво проходило досить швидко і вже 1 січня 1980 року клуб був зданий в експлуатацію. Першим завклубом в новому приміщенні працювала Ткачук Валентина Іванівна. Далі працівники неодноразово змінювалися. І ось зараз понад 15 років трудиться завідуючою сільською клубу Гуль Ж.П.

З розповідей старожилів бібліотека с. Мокре знаходилася в колгоспній коморі. З 1949 року завідувала бібліотекою Павлович Степанида Панасівна. З 1950 року бібліотекарем працював Бондар Денис Васильович. В 1952 році бібліотеку перенесли в сільську хату – Карпомиза Ярмолая Івановича. В одній половині приміщення знаходився медпункт, в другій – бібліотека. З 1952 року по 1955 рік бібліотекарем працювала Бондар Альбіна Іванівна. В 1955 році бібліотеку прийняла Карпомиз Галина Ярмолаївна. В

1960 році в с. Мокре бібліотеку було перенесено в приміщення старої контори, де бібліотека функціонує по сьогодні.

В 1948 році був утворений колгосп ім. Жданова. Контора колгоспу була там де зараз автобусна зупинка біля магазину, розповідає – Стружук Євгенія Тарасівна. Першим головою колгоспу був Кизицький Олексій Антонович, а пізніше Міндер Нестор Кирилович. До колгоспу відносились всі хутори. У 60-х роках колгосп приєднали до колгоспу ім. Ілліча с. Дубечне, а колгосп ім. Жданова став (перейменували) в с. Кримне.

В 1956р. сільська рада знаходилася в с. Лютка і займала села Мокре та Залюття. Першим головою сільської ради був Сулева Сергій Зінов'євич, а потім Сулева Захарій Семенович (із розповіді Сулеви Ярини Павлівни, дружини Сулеви Захарія Семеновича).

В 1958 році с. Мокре ввійшло до складу Дубечнівської сільської ради. В 1974 році було розпочато будівництво льонозаводу, який в 1977 році почав працювати. Першим директором був Згоран П.Т. Колгоспи найближчих районів привозили свій льон на переробку волокна. Виросло декілька багатоповерхових житлових будинків, був відкритий дитячий садок «Льонок» у 1984р. В садочку було дві групи по 45 дітей. Одна група 20 дітей працювала цілодобово. Проіснував садочок до 1995р. Три роки була група продовженого дня. А в 1995 році садочок був закритий. З 2005 року відкритий сезонно, з 1-го травня по 15 жовтня. З 2 січня 2015 року садочок відновив свою роботу повністю (Завідувач Сікорський Н.І.).

У 90-х роках завод почав занепадати. З часом льонзавод практично було ліквідовано. Нині в колишніх заводських приміщеннях розмістилось приватне підприємство «Айва», яке займається заготівлею ягід та грибів.

В 1996 році при сприянні дирекції льонозаводу, а саме Логіна П.О. була побудована Свято – Петро – Павлівська церква. Перший настоятель був Юрій Грінко, пізніше отець Петро Коляда, який служить і по сьогоднішній день.

Найбільшою цінністю села Мокре є його люди. П'ятдесят років в рідному колгоспі ім. Ілліча пропрацював славетний хлібороб Коржан Кирило Павлович. За свої трудові подвиги був нагороджений двома орденами «Знак Пошани» і «Трудового Червоного Прапора».

В селі добре пам'ятають троїстських музик у складі: Янчука Степана Карповича, Ярмолюка Власа Хомовича, Дунця Максима Павловича.

Серед наших односельчан є такі що перебували в зоні АТО. Це Марчук Анатолій Сергійович.

В селі є умільці:

- Саюк Марія Василівна – образотворче мистецтво;
- Бегаль Анатолій Матвійович – художнє мистецтво;
- Ткаченко Марта Олексівна – вишивка бісером.

1. Кичилюк В. Кримне: на скрижалях історії. Історико-краєзнавчі нариси. / Володимир Кичилюк. – Луцьк «Надстир'я», 2012. – 280с.

Оксана КУЗЬМУК (с. Соколище)

СЕЛО МОЄ, ДЛЯ МЕНЕ ТИ – ЄДИНЕ

*Ах моє ти, село,
запах м'яти й ріллі
Ти колиска моя
На тривожній землі.
Ах моє ти, село,
ах велика рідня,
Ти моє джерело
До останнього дня*

(А.Демиденко)

Соколище... Шкrobi... За давньою легендою подаровані колишнім володарем Василем Рутим своїм синам у спадок.

Підсинівка.. переселена з навколишніх хуторів.

Мильці... «Миломесто» названа чинцямиВербського монастиря, які часто відвідували ці мальовничі місця в низ по річці Турія під час рибалки.

Не одне десятиріччя існує думка, що села Соколище і Підсинівка беруть свій початок з 1593 р, Шкроби- з 1621 р, а вотчиною перших поселень є село Мильці « містечко з п'яти дворів», що належали монастирю і його власнику - князю Сангушку в 1542 р.

Села розташовані в досить мальовничих місцях, серед лісів і озер, поблизу річки Турія, проте їх об'єднує, перш за все, те, що тут живуть мудрі та щирі люди, які незалежно від рангів, посад і віросповідань невтомно працюють в ім'я рідного села й новітньої України.

Давидове, Тарасянчине, Настянчине, Цалабаєве... Тридцять шість хуторів тулилося колись по під синівських полях та лісах. Називали їх переважно на честь господарів.

І хазяйнували на їх люди до 1949 р, поки в селі не утворився колгосп «Комсомолец», самотужки.

Вирощували хліб, і після жнив вервечки підвод із зерном тягнулися до трьох вітряків, які перетворювали нього на борошно. Ще й зараз згадують старожили цікаву історію про продаж млина, що належав Артему Ковальчуку. Його теща, баба Муравчучка, заспівала покупцям старовинну народну пісню:

*Віддай мене, моя мати,
Де немає млина,
Тільки самі жорна.
Цілий тиждень мелю,
В неділю голодна.*

Вітряка продали на Львівщину, від інших не залишилось й живого місця.

Люди не хотіли перебиратися в село, - розповідає Яків Маркович Калита. - Сільські активісти здирали з хат стріхи, викидали на вулицю пожитки, і хуторянам нічого не залишалось, як підкоритися владі. На той час у Підсинівці була своя сільська рада. Із сумом згадують нині люди й про трагедію озера Оріхового, яке займає 52 г. Це була мальовнича, багата на рибу водойма, над якою хмарами злітали чайки, оточена казковим лісом, яка й справді за формою нагадує горіх. У 1965 - 1966 рр тут надумали добувати сапропель та копати торф. Нерозважливі проєктанти спустили воду з озера в річку, а згодом забули про розпочату справу, залишивши по собі неприємні спогади. Озеро висохло і на тому місці жителі навколишніх сіл збирають що осені журавлину.

-На Горіховому було до 25 м. мулу, - стверджує Яків Калита, - а дно з білої глини. Озеро навіть на карті позначено. Натомість люди сумують за ним, як за втраченим шансом насолоджуватись красою. Багато чого пережили вони на своєму віку: під час, коли влада не дозволяла в Підсинівці будуватися, бо вважали село не перспективним, і коли будували дорогу, то покрали труби, які дали б воді збігати, а не стояти на шляху, і коли два трактори тонули в Оріховому, один з них вдалося врятувати, і як колгоспний сад нищили. Чимало в селі цікавих талановитих людей, котрі займаються народними ремеслами, скажімо, вишивають, плетуть кошики... Є й свій коваль, з яким мені вдалося знайти спільну мову. На запитання, якого замовлення не може виконати, Михайло Йосипович Денисюк жартома відповів: - ніколи не підковував коня і блоху. Тай ковалем я став випадково. Працював на фермі слюсарем. Михайло Йосипович не відмовляє нікому, а ще він займається бджолярством. І теж через випадковість.

Історія виникнення та заснування С Мильці сягає в сиву давнину і тісно переплетена з історією виникнення Милецького монастиря, можна сказати повністю від неї залежить.

Старожил КонстантинХудицький із Мильці довгими годинами може розповісти про своє село. Він був очевидцем багатьох цікавих історичних подій. Добре запам'ятав розповіді старших людей про рідний куточок.

-А знаєте, чому село Мильцями називається? -ЗапитуєКонстантин Миколайович. Сподобались князю Сангушку місця з незайманою природою. Він мовив: « Миле місце тут». Відтоді поселення стало називатися Мильцями. Зазвичай преса розповідає про історію монастиря, а про життя села у ній згадується мало. А раніше тут містечко було. Після Великої Вітчизняної війни повиростали нові сучасні будівлі.

Неподалік від головної вулиці села, у провулку, розпускаються дрібні червоні квіточки, які видно з далека. Назви їх ніхто не знає. Ці запашні квіти дуже любили польські пани. Росли рідкісні рослини тільки у їхніх дворах.

Проживали у містечку євреї, котрі займалися торгівлею. У роки Великої Вітчизняної війни німці Мильці спалили. Потопала у полум'ї земська лікарня, що знаходилась поблизу монастиря. У ній працювали лікарі із Чехії, Польщі. Хворих вони лікували цілющими настояями, травами. 11 вересня 1943р загинуло

одинадцятьоро осіб лише згодом з'ясувалося, що до початку пожежі людей розстріляли у лікарні Поляки та Литовці, Котрі воювали у Німецькій армії.

Жителі Милець взялися за відновлення фігури, яка колись стояла посеред дороги. Фігура побудована на честь укладення Польсько-Литовської унії. З Усіх чотирьох боків у нішах було встановлено по дві ікони. Подорожуючі, минаючи фігуру, завжди звертали на неї увагу, мимоволі зупиняли свій погляд на Божих образах. Під час Польської комісії дорогу повели по іншому. Фігура залишилась у кількох метрах від шляху.

Через мильці проходив торговий шлях. У містечку жило чимало купців другої гільдії. Привозили у Мильці різний крам із Лукова та усіх усюд. При монастирі діяла духовна семінарія. У Велику Вітчизняну війну Німці знищили майже все містечко, уціліло лише три хати, накриті бляхою, та монастир. Святинь загарбники не зачіпали.

Константин Миколайович гордиться тим, що живе у силі яке вражає незайманою красою, величчю святої обителі. У Свято-Миколаївський чоловічий монастир на службу богу поспішають не тільки паломники із України.

Назва сіл Соколище й Шкроби, за народною легендою, пов'язано з одним заможним чоловіком у якого було три сини і дочка красуня.

Прожив батько свій вік і близькою стала смерть. Зібрав він своїх дітей і сказав:

-Постарів я дітки і хочу розділити свою землю на кожного з вас, та і дочечку свою не скривджу. І розділив між ними землю, якою володів.

Старший син був розумний, роботящий, часто потішав батька, а тому у спадок дісталась йому найкраща і найродючіша земля з батьківського наділу. Відіслав його старий пан на територію сучасного села Синове, наказав одружитися, оселитися тут і потішати на старвік батька. Щей озерце назвав на честь сина.

Середній син також спокушався батьківською приязню. Був він дуже гарний та вродливий, а сміливий, годі й говорити. Та більше всього любив середній син полювати у великих батьківських лісах. Спритний та меткий був, як сокіл. Виділив йому батько землю, на якій і працювати можна і відпочивати було де. І надписав на родинній карті «Соколище», на честь середнього сина - сокола.

Ледацюватим і незграбним ріс молодший син. Недолюблював його батько за вайлуватість та неповороткість. Дістались йому у спадок найгірші землі з батьківського маєтку, переважно одні піски і болота. Наказав старший пан синові збирати залишки земельного наділу і йти геть з його очей. Так і з'явилося село Шкроби.

Дочці - одиначці, яку він любив понад усе, виділив землю близько від братів, щоб було у кого шукати захисту і поради. І з'явилося ще одне поселення - Підсинівка.

Цікавою і багатогранною є кожна сторінка наших сіл. Є в історії сіл легенди, нерозвінені міфи, а реальні факти і події. Є в селах видатні постаті, є просто люди, які не є видатними, але їх люблять і поважають, за те, що вміють донести і передати молодому поколінню той рух минувшини, про який ми б ніколи не сказали.

Марія Федорівна Тишук в системі самоврядування не новачок. Колись вона вже працювала секретарем сільської ради. І хоч кажуть, що двічі в одну воду дороги нема, вона спробувала це зробити. Лише в іншій іпостасі, а саме в якості сільського голови. Жителі чотирьох сіл: Шкробів, Соколищ, Милець та Підсинівки з-поміж інших претендентів на цю посаду, віддали перевагу саме їй. Те що молодій жінці вдалося зробити за кілька років у кріслі голови підтвердило правильність її вибору.

Тишук Марія Федорівна за сумлінне виконання службових обов'язків нагороджена почесними грамотами Волинської обласної та Старовижівської районних рад. Подякою голови Волинської обласної ради, подякою голови правління ВАТ «Рожищенськийсирзавод»

Добре що є на світі люди, в серцях яких відгукується минуле, повертає до загублених серед боліт і лісів рідних сіл. Тоді така зустріч перетворюється у велику радість а знайомі зарослі стежини дорогої Підсинівки - у глибокий біль. Цьому селу дуже поталанило зі своїми вихідцями:

-Дручик Володимир Данилович народився 25 червня 1965року в селі Підсинівка Старовижівського району Волинської області. Нині мешкає у Луцьку. Майстер спорту СРСР з легкої атлетики, майстер спорту з міжнародного класу, заслужений працівник фізичної культури і спорту.

Трудова діяльність:

1986-1987рр-тренер-викладач Волинської ОРДСО «Авангард»

1986-1995рр-тренер-викладач Волинської облради профспілок

1996-2001рр-інструктор-спортсмен Волинської облради ФСТ «Колос»

2001 -2005рр-методист Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»,переведений на посаду викладача кафедри Фізвиховання, проректор з господарської роботи, викладач кафедри фізвиховання

Омелянюк Іван Васильович народився 3 липня 1942р в селі Підсинівка. Проживає у місті Києві.

Очолує Науково-Виробниче підприємство «Квант-Ефір», першу компанію в Україні, яка почала розробку та виробництво сучасного телевізійного радіомовного передавального обладнання. У 2008 році Іван Омелянюк створив благодійний фонд «Майбутнє Волині». Понад двісті учнів стали його стипендіатами. За кошти фонду споруджено у Ковелі меморіальну стелу «Хрест пам'яті жертвам більшовицького терору». Благодійний фонд «майбутнє Волині» підтримує Ковельську філію «Союзу Українок»

Цих шанованих людей завжди поважають односельчани за силу і мужність, шанують за розум і здібності але більш за все їх цінують за доброту, бажання служити іншим, за здатність прийти на допомогу.

Найкраще про них говорять їх вчинки. Багато волинян відчуваю підтримку цих прекрасних людей які досягли вагомих успіхів у житті і знаходять час і можливість допомагати іншим тим хто цього потребує.

1. Легка Н. З тридцяти шести хуторів/ Н. Легка// Сільські новини.-2007.-21 липня.

2. Семенюк Л. Милій тут край/ Семенюк// Сільські новини.-2007.-21 липня.

3. Легка Н. Коваль, що не вмiє підкувати блоху/Н. Легка// Сільські новини.-2007.-21 липня.

4. Поліщук Є. Минуле стукає в серце/Є. Поліщук// Сільські новини.-2009.-22 серпня.

Наталія ЛЕГКА (сmt. Стара Виживка)

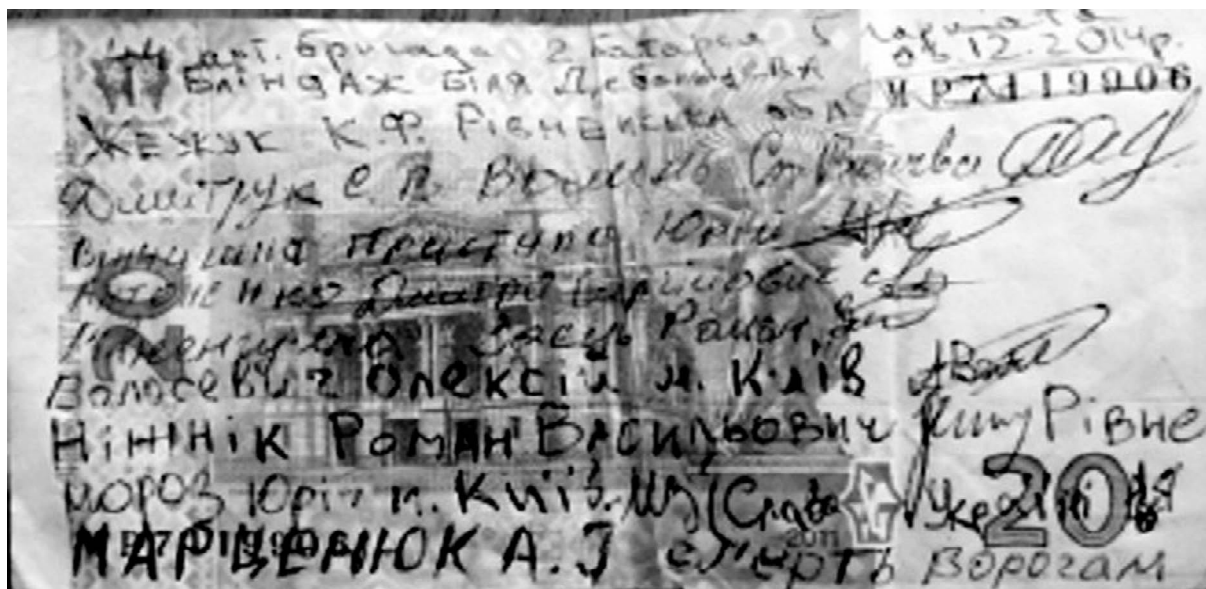
“МАЛЕНЬКА ЛЕДІ МАРІЙКА” ЗАХИЩАЄ УКРАЇНУ ПІД ДЕБАЛЬЦЕВИМ

“Дорогий герою! До Вас пише учениця 6-А класу НВК “ЗОШ І-ІІІ ст.-гімназія” смт Стара Виживка Волинської області Марія Недзельська. Бажаю, насамперед, здоров'я. Кожна родина і я молимося за Вас. Пам'ятайте: ми завжди з Вами, Герої, а Ви — у нашому серці. Повертайтеся скоріше до своїх родин і рідних... Бажаємо Вам мирного неба над головою. Слава Україні! Героям слава!”. Лист такого змісту отримав під Дебальцевим Костянтин Жежук із Рівненської області, розірвавши конверт від незнайомої до того часу дівчинки з синьою Волині. Читаючи його вголос, плакали всі бійці розрахунку п'ятої гармати 44-ої окремої артбригади, бо таку душевну щирість можуть дарувати лише діти. Раптом із конверта випала ще й двадцятигривнева зелена купюра — внесок маленької дівчинки у велику справу перемоги. Зворушені подібним жестом солдати поставили на ній свої підписи і прийняли рішення подарунок дитини і її теплий лист передати у Старовижівський краєзнавчий музей. Ці речі неодмінно стануть експонатами нової експозиції, присвяченої антитерористичній операції на Сході України.

Із старовижівською школяркою зустрівся під час свого відрядження на Волинь її земляк — доброволець Сергій Дмитрук, який подякував Марійці за слова, які зігривають, підтримують на полі



*На знімку: доброволець Сергій ДМИТРУК зустрівся з авторкою листа Марійкою НЕДЗЕЛЬСЬКОЮ у районній бібліотеці для дітей.
(січень 2015 року)*



20-ти гривнева копія, яку отримали в листі від Марійки НЕДЗЕЛЬСЬКОЇ бійці розрахунку п'ятої гармати 44-ої окремої артбригади.

бою, додають віри у швидше закінчення війни. Він подарував дівчинці диск із кліпом, змонтованим його побратимом на передовій за допомогою мобільного телефону, який розповідає про військовослужбовців, з якими воює пліч о пліч. Їхня зустріч відбулася в районній бібліотеці для дітей, де працює Марійчина мама, Ліна Федорівна, в присутності тата В'ячеслава Івановича, що трудиться у місцевій райдержадміністрації, та відвідувачів читальні, які одразу ж і переглянули кліп.

— Ми назвали свою п'яту гармату на честь дівчинки “Маленька леді Марійка”, — сказав Сергій Дмитрук. — Сподіваюсь, що з нею ми неодмінно переможемо тих, хто зазіхає на територіальну цілісність України.

Юрій МАЗУРИК, Інна АБРАМІЮК (Луцьк)

ВИЖІВСЬКИЙ ЗАМОК: ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИХ РІШЕНЬ

Питання становлення і розвитку української оборонної архітектури давно зацікавило широке коло дослідників, так як фортифікаційне будівництво становить невід'ємну частину культурних, мистецьких й урбаністичних процесів на території нашої держави. Зокрема, нині особливу увагу привертає до себе дерев'яна фортифікаційна архітектура як група найменш збережених історико-архітектурних пам'яток. Тому детальний аналіз історичних писемних описів дерев'яних середньовічних замків є надзвичайно актуальним для створення завершеної картини розвитку оборонного зодчества.

Давня Волинь, яка включає велику кількість історично сформованих повітів, волостей, маєтків, пройшла складний, насичений подіями шлях свого розвитку, про що свідчать літописні тексти, описи, люстрації, а також численні пам'ятки мистецтва й архітектури. Старовижівщина як частина древньої Волині відігравала помітну роль у формуванні політико-адміністративного устрою одного з найбільших воєводств Великого князівства Литовського. Згідно з грамотою короля Сигізмунда I від 26.08.1508 р. (за старим стилем), Івану і Василю Сангушкам було надано право закласти над р. Виждвою містечко і назвати Виждвою. Найважливіша містоутворююча роль належала замку, без утримання якого було неможливим існування містечка [2, 190-193].

Варто зазначити, що Виждвський замок становить значну цінність для вивчення особливостей фортифікаційних споруд Волині та виявлення місцевих традицій в оборонному зодчестві. На жаль, внаслідок плину часу замок не зберігся до сьогодні, тому дослідження архітектурно-планувальних рішень ґрунтується на інформації поданій в історичних інвентарних описах.

Нестача інформації в історичних писемних чи картографічних, іконографічних джерелах не дає можливості вказати точну дату зведення Виждвського замку. Вперше оборонна споруда згадується в



Рис. 1. Ситуаційний план забудови Виживського замку згідно «Інвентаря Ковельського староства... Вижовский замок», 1590 р.

скарзі смідинців 1538 р. до короля Сигізмунда I про те, що князь Василь Михайлович Сангушкович Ковельський збудував «замочок Вижов и местечко» на місці, де були їхні митниця та міст [5, 61]. Окрім того, Виживський замок як структурна урбаністична одиниця древньої Волині згадується в літописах 1543, 1585, 1590, 1619 років [1, 36]. Але однозначно можна стверджувати, що найвагомішу інформаційну базу для дослідження архітектурно-планувального рішення становить «Інвентар Ковельського староства... Вижовський замок» 1590 р. [6], який дає вельми цінну інформацію стосовно архітектурно-планувальних рішень замкових оборонних та господарських споруд, його облаштування й технічного стану. Власне, незважаючи на лаконічність, цей опис уможливує виготовлення макетної моделі замку для унаочнення принципів будівництва середньовічних волинських дерев'яних оборонних споруд.

Звичайно, натурні обстеження на ділянці дали можливість впевнитися, що Виживський замок являв собою традиційне дерев'яно-земляне укріплення. Ще у 1898 р. Н.І.Теодорович зазначив, що містечко Вижва знаходиться на острові серед заплави річки, а замок розташовувався на круглій підвищеній земляній площадці, оточеній з однієї сторони болотом, а з другої – неглибоким ровом. Окрім того, він припустив, що підйомний міст через рів і ворота з в'їзною баштою були влаштовані зі східної сторони, котра прилягала до містечка [5, 63]. За зовнішніми морфологічними ознаками зазначена пам'ятка належить до городищ круглого типу [4, 46].

Отже, відповідно до королівського інвентарного опису 1590 р. можна припустити, що замок був добре укріпленим багатофункціональним комплексом (крім основної оборонної функції, замок виконував адміністративно-житлову та господарську функції) [3, 112]. Забудова його внутрішньої території мала периметральний характер із композиційним центром по середині, роль якого виконувала пивниця й комора на ній. На жаль, опис не вказує про хід будівельних робіт, але свідчить про те, що укріплення існувало вже певний час, так як присутній перелік повністю зруйнованих, потребуючих відновлення та ново побудованих споруд.

Чітка послідовність руху по колу із точним переліком всіх споруд, з якою здійснювався королівський інвентар, дала можливість локалізувати будівлі на території замку, виявити їх функціональне призначення та конструктивні особливості. Очевидно, що інвентар проводився зліва на право від в'їзної брами, за якою розташовувалася хвіртка, за нею послідовно розміщувалися чотири прибудови, три з яких в паркані, це вказує на те, що вони виконували функцію городень, тобто комор для зберігання майна в часі небезпеки, при цьому їхні покрівлі використовувалися як помости, що в свою чергу свідчить про значну товщину оборонних мурів. Далі зліва від цих прибудов ще одна споруда незазначеного функціонального призначення, за якою розміщені ще три прибудови (городні).

Переміщуючись по периметру замку на ліво від брами за прибудовами в паркані, локалізуємо кухню із недобудованою стічною ямою та пакарню, за якими розміщувалися три згнилі прибудови й нова ще не

накрита дерев'яна будівля зведена в зруб. Лівіше за цією будівлею розташовувалася висока ново побудована вежа, від якої простягнувся односторонній паркан, що завершувався невеликою стайнею. Так як за стайнею більше не вказувалося ніяких споруд і будівель, можемо припустити, що коло замку змикалося і стайня розміщувалася впритул до брами з правої сторони [6].

Також з інвентарного опису дізнаємося, що частина стін мала два яруси, так як присутня характеристика двох хатинок із коморами по бланкованню над брамою. При цьому чітко не зазначено, яка довжина другого ярусу, куди виходять головні фасади хатинок, в який бік від брами розвиваються об'єми цих будівель і як розташовані комори, що відокремлені від хатинок. Власне детальний опис хатинок дав можливість визначити їх планувальні рішення. Зокрема, зазначається, що обидві хати були трьохкамерними, тобто кожна мала велику кімнату й комору, що розділялися сіннями. Будівлі були прямокутними в плані із трьохвіконними повздовжніми фасадами. Описане предметне наповнення внутрішнього середовища однієї з хатин, яке складається з довгого дубового стола, лави перед столом та під стінами, трактує використання приміщення як для харчування, так і для відпочинку чи вирішення побутових справ [6].

Таким чином, детальний аналіз інвентарного опису Виживського замку 1590 р. дав можливість ознайомитися із архітектурно-планувальною структурою одного із зразків дерев'яного фортифікаційного укріплення пізнього середньовіччя на теренах Волині, виявити характерні риси оборонної архітектури замку та уможливив створення макетної моделі замку для унаочнення ознак дерев'яно-земляного укріплення XVI ст.

1. Заєць А. *Урбанізаційний процес на Волині в XVI — першій половині XVII століття*. — Львів, 2003. — 206 с.

2. Мазурик Ю. *З історії містечка Вижва // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Науковий збірник: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 15-й річниці Незалежності України та 505-річчю першої писемної згадки про с. Сереховичі, 17 листопада 2006 р. Вип. 21. - Луцьк, 2006. - 270 с., іл.*

3. Мазурик Ю. *Виживський замок // Минуле і сучасне Волині і Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України і Волині: Науковий збірник: Матеріали XXXX Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченій 20 річниці Незалежності України. смт. Стара Виживка.//упоряд. А. Сілюк, В.І. Недзельський. - Вип. 40. Луцьк., 2011. - 384 с., іл.*

4. *Рапорт П.О. Военное зодчество западнорусских земель X-XIV вв. //МИА. - М.-Л., 1967. - №140. - 340 с., ил. 1903. - 580.*

5. *Теодорович Н.И. Волинь въ описании городовъ, местечекъ и сель. Ковельський уезд. - Почаевъ, 1903.- 580 с.б. ЦДІА України в м.Києві.- Ф.1. "Скарб коронний".- Оп.1.- Од. зб. 4.- Арк. 54 зв. - 57, 66 зв.- 6.*

7. *Цит. за: Атаманенко В. Інвентарі волинських замків другої половини XVI - першої половини XVII ст.// Замосько-волинські музейні зошити. Т.1. - Zamosc, 2003.- 313 с.*

Людмила МАХУН, Наталія КОЗЛОВСЬКА (с. Дубечне)

ХАТНЄ НАЧИННЯ НА СТАРОВИЖІВЩИНІ В XIX –I пол. XX ст.

Унікальним явищем самобутньої господарської культури Старовижівського Полісся є комплекс господарського начиння як елементу обслуговуючої сфери харчування і житлово-поселенського комплексу. Водночас високий ступінь спеціалізації певних наборів начиння, їх функціональне розмежування, достатньо розвинені галузі виробництва, що створювали начиння, — все це дає змогу розглядати його як самостійне явище автентичної матеріальної культури Полісся.

Оскільки сьогодні ми зустрічаємося із модерною кухонною технікою та посудом, то традиційні речі, на жаль, відходять на задній план. Тому збережені згадки про старовинні ужиткові предмети в літературі та побуті можуть стати незрозумілими та далекими для сучасного українця, що загрожує втратою важливого пласту самобутньої побутової культури предків.

1. Начиння для зберігання і переробки зерна та борошна

Посуд та хатне начиння були і є невід'ємною частиною людського життя. І хоча начиння є обслуговуючим додатком сфери харчування і житлово-поселенського комплексу, водночас високий ступінь спеціалізації певних наборів начиння, їх функціональне розмежування, достатньо розвинені галузі

виробництва, що створювали начиння, — все це дає змогу розглядати його як самостійне явище самобутньої матеріальної культури Полісся [12].

Для зберігання великої кількості господарських запасів поліський селянин, як правило, використовував міцні дерев'яні ємкості: бочки, скрині та, тимчасово, полотняні мішки. Найбільш поширеними були бочки різних об'ємів, що рядами попід стінами стояли в коморах та кладовках. Бочки виготовлялися з дерев'яних, ледь округлих пластин - клепок, вужчих по боках та ширших посередині, від чого виріб набував опуклої специфічної форми. Клепки були міцно стягнуті залізними склепанними обручами. Зверху бочки щільно закривалися дерев'яними кришками (кружками, виготовленими з рівних клепок, що прибивалися до перекладин, та іноді оснащених для зручності ручкою (Інф.7). Бочки були одними з найпопулярніших і найулюбленіших ємностей в господі. Вони були міцними, довговічними, адже переважно виготовлялися з твердих порід дерев. Особливо цінувалися дубові бочки. В такій тарі, під впливом природних дубильних речовин, продукти зберігалися найкраще. Були бочки різного розміру і, в залежності від об'єму, мали своє призначення. Для зберігання зерна використовували найбільші бочки: 100 чи 200 літрові, висотою по 1,5 метра та більші. Змелене борошно засипали в менші бочечки до 50 літрів[14].

В деяких, як правило бідних господарствах старовижівчан, зерном засипали також великі скрині – прямокутні, ледь розширені доверху дерев'яні ящики з пласкою кришкою на завісах. Скрині, що зазвичай використовувались для зберігання одягу та полотна, іноді йшли на інші господарські потреби якщо в бідної родини обмаль одягу і скриня пустувала (Інф.5). Часом під зерно відпускали старі скрині, що виносились з хати, та ніколи не викидались у ошадливого та добросердечного поліщука, котрого пов'язували з цими нехитрими пожитками спогади про минуле та спадщину предків.

Відміряли зерно та борошно спеціальною міркою, що мала назву гарнець. Гарнець широко застосовувався в Польщі, звідки він, власне, і поширився по Волині [24]. Мірка не мала загальноприйнятої стандартної ємності, мала різну величину: від 2 до 7 літрів. Ганець мав вигляд відерця з пласкими стінками. Видовбувався з суцільного дерева, з одного боку мав прямокутний виступ, що слугував ручкою. З огляду на складність виготовлення, гарнець дуже цінувався. Казали, що коли багатий позичає гарнець, то буде ним золото міряти (Інф.4).

Були в господарстві і дерев'яні відра, що складалися з клепочок, які майже рівно, або ледь розширено стояли вертикально, стягнуті обручами і з'єднані залізною дужкою зверху (Інф.1).

Більшість зерна селянин піддавав обробітку. Перед тим, як змолоти, зерно віяли на великих решетах. Сітка для решета виготовлялася з кінського волосу, пізніше заміненого тонким металевим дротом, яка кріпилися до луб'яної круглої основи за допомогою луб'яного обруча чи дрого. Решета допомагали очистити зерно від стоколосу – різноманітних бур'янів та сміття, пошкоджених зерен (Інф.5).

На відміну від інших регіонів України, де широко використовувались вітряні та водяні млини, на Поліссі млини були у всіх селах, тож селяни самі мололи муку на щоденний хліб, використовуючи питльоване (змелене у млині) борошно для святкової випічки [16]. Вдома майже у кожному поліському обійсті були ручні млини - жорна, на яких мололи зерно на муку.

Просіювали змелене борошно на ситах з густою сіткою в невеликі ночви — довбані з цільного відрізка деревини коритця прямокутної або човноподібної форми з звуженими пласкими кінцями-ручками.

Частину зерна подрібнювали (товкли) в ступі. Вона виготовлялась з суцільної дерев'яної заготовки висотою близько метра всередині якої видовбувався отвір. Ступи були ручними, де зерно вручну подрібнювалось важким дерев'яним товкачем, та ножними, в яких товкач приводився в дію ножним важелем. В ступі товкли просо на пшоно і пшеницю на кутю (Інф.8).

2. Начиння для приготування хліба і борошняних виробів

Поліський селянин, який над усе цінував і шанував хліб, вважав його священним, а разом з ним і діжа, і піч, і, навіть, час, коли хліб у ній сидів. Центральним компонентом таїнства випікання хліба була хлібна діжа /” пікна діжа”, “діжка”/ — конусоподібна бондарна ємність зі вставним дном і зйомним віком, стягнута двома дерев'яними або залізними обручами.

Діжа-особливий родинний атрибут - її ніколи не позичають, не дають користуватись чужому: вона служить тільки в своїй домівці [15]. Так замішаний в діжі хліб зберігає свою святість і силу. Діжа - недоторкана: наруга над нею - великий гріх; вона завжди має бути чистою. Діжу цінували, шанували, доглядали особливо дбайливо. Коли “втомлювалась” і хліб переставав вдаватися, її “правили”: шкребли освяченим на Великдень ножем і добре вимивали теплою водою Щоб не заводилося нечистот, чистили з середини цибулею з сіллю (Інф.5). Зовсім нову діжу або вже вживану ставили біля криниці, наливали холодною водою і давали напитися корові. Це мало принести прибуток і хлібний достаток [19]. Догляд за

нею за народним повір'ям – прерогатива господині, а чоловікові нічого заглядати у діжу, бо не будуть рости борода та вуса. Та в особливо урочисті моменти селянського життя на «рокові» свята, господар теж віддавав шану діжі. Так на Хрещення, коли обходив оселю, пишучи скрізь хрести, перші ставив на діжі. Перед посівом, щоб насіння добре сходило, господар насипав зерно в діжу, а вже з неї досипав до мішків підготовлених до посіву (Інф.2).

Майстрували діжу тільки з чистих порід дерева, як правило, з дев'яти клепок, котрих розташовували одна біля одної так, як вони росли в дереві, і обов'язково накривали діжу віком чи рушничком, залишаючи на дні трохи тіста – закваски (Інф.4). Діжа є першою серед хатнього набутку бо символізує найважливіше – злагоду родини, домашній достаток і добробут, котрі також неможливі без миру та любові у сім'ї [22]. В діжі готували лише кисле тісто з житнього й пшеничного борошна, інколи з додаванням інших злаків. Розчиняли тісто кописткою — дерев'яною вузькою лопаточкою на держачку. Місили найчастіше у ночвах або прямо в діжі.

Тісто на хліб звичайно формували руками, а для пирогів використовувалась качалка - кругла, гладко витесана палиця для розкачування тіста, а також білизни, вигладжування, вирівнювання одягу тощо. На Поліссі тісто, перш ніж ставити в піч, ще на декотрий час клали у солом'яник — конусоподібну ємність, схожу на глибоку миску, боки якої розходяться догори. Пізніше для випікання хліба почали застосовувати металеві чи жестяні форми. А з середини ХХ ст. в с.Текля виливали чавунні форми (Інф.2).

Хліб садовили прямо на черинь печі, підстеляючи висушене капустияне листя, або лепеху (Інф.4). Садовили за допомогою дерев'яної хлібної лопатки, зробленої з широкої дошки. Вона мала довгасту лопасть на довгому держачку.

Інакше замішували некіисле тісто — прісне, а також тісто на вареники, локшину тощо. Для цього використовували ночви. Розкачували таке тісто качалкою на стільниці (квадратній збитій з дошок пластині, обрамленій з одного боку чи по всьому периметру вузькою планкою), або просто на столі (Інф.7).

Освятчують продукти в церкві під час великих свят носили в коновках – схожих на відерця одноденних посудинах з клепок і з держачком зверху, вирізаним разом з однією з клепок. Вони були великі – для паски, та менші – на крашанки з салом чи фрукти (Інф.2).

3. Начиння для переробки і зберігання молока й молочних продуктів

Начиння для переробки і зберігання молока й молочних продуктів було як дерев'яним, так і глиняним.

Доїли молоко у дійниці — невеликі дерев'яні відра з двома невисокими вушками і протягнутою у них дужкою. Проціджували молоко у глиняні глечики — гладішки (високі гладенькі глечики без ручок), або в збанки (такі ж високі глечики з ручкою та «дзьобком» для наливання) (Інф.6). Були і низенькі кулеподібні горнята, в яких ще тримали сметану й масло. Щоб молочні продукти довше зберігались у теплу пору року, на Старовижівщині ставили гладішки з молоком, сметаною чи маслом у відро з холодною водою і закривали дощаною накривкою. Іноді, в особливу спеку, відро опускали в глибоку криницю.

У гладішках і макітрах (великих глиняних мисках), підігрівали (відтоплювали, топили) кисле молоко для приготування сиру, ставлячи у ще теплу піч чи плиту. Отриманий сир відтискали у клині — зшитому трикутному шматку полотна, притискаючи його дошкою чи каменем (Інф.4). Для довгого зберігання сир солили, щільно вкладали у невеликі конічні кадушки, інколи перетираючи чи заливаючи маслом, зверху закривали полотняною шматинкою, дерев'яним кружком і притискали каменем.

Масло збивали у дерев'яних бондарних, а подекуди у довбаних і точених масничках (маслобойках, маслянках) — вузьких і відносно високих діжках, які зверху закривались циліндричною чи пласкою круглою кришкою з отвором посередині, куди вставлялась колотушка — палиця з насадженням, на неї кружком з 5-6 дірками. Пізніше, якщо сметани було обмаль, масло збивали навіть у трілітрових слоїках, закривши кришкою і калатаючи в руках (Інф.8).

4. Начиння для квашення і соління овочів, сала, м'яса.

Заготовляючи запаси на зиму, волинські селяни продукти солили та квасили. Найбільш калорійний та цінний продукт – сало. Його засолювали в добротних дубових ящиках розмірами 1м. на 0.5 м. Великі шматки сала (пилті) перекладали соломною та щедро солили. Щоб до продукту якомога менше потрапляло повітря і сало не жовтіло, ящики збивали з щільно пригнаних одна до одної планочок, та накривали кришками на завісах. Іноді, не в міру ощадливий та скупий господар чіпляв навіть скоби з замками, замикаючи цей нехитрий скарб від надмірних, на його думку, витрат (Інф.5). М'ясо на Старовижівщині засолювали в посуді дуже рідко, здебільшого підвішували замочені в соляній ропі невеликі шматки до бантини на холодній горі. Поряд вивішували і в'ялені солоні ковбаси – делікатесний та надзвичайно

смачний поліський продукт.

Щоб зберегти в холодну пору щедрий осінній врожай, овочі заквашували. Найбільше споживали капусти, котру кришили, перемішували з сіллю та щільно набивали макогонами (товкачиками) у великі (літрів на 50-100) дубові бочки (Інф.4). Так само багато засолювали огірків, особливо у великих багатодітних ролинах. Червоні буряки, яблука заквашували в невеликих, 10-20 літрових конічних квасках. Зовсім рідко квасили помідори, котрі мало родили в умовах сирих поліських боліт. Необхідним елементом для квашення був кружок – розбірна кришка з клепок, що закладались поверх продуктів і прижимались гнітом (великим каменем). Це робили для того, щоб соління завжди знаходились в розсолі та не псувались (Інф.8). Поверх бочки чи кваски накривалась кришка з ручкою. Кожну посудину з року в рік використовували для заквашування одного й того продукту, оскільки дерево сильно вбирало розсіл і зберігало смак і запах.

5. Начиння для збирання й зберігання фруктів, овочів, коренеплодів

Для щедрого осіннього врожаю поліського поля, господар прибудовував біля хатньої стіни комірку, утеплював її призьбою, а в сильні морози навіть обігрівав, ставлячи в чигунці жар (Інф.5). Тут, у перегороджених дошками засічках, засипали картоплю, моркву, буряки, ріпу. Збирали все це в кошики, плетені з лози чи кореня з одною дугоподібною дужкою. Були і великі – 10-15 літрові плетені високі кошилі з двома вухами. Обидва види виготовлялися з неочищеної тонкої або розщепленої лози місцевими кошикарями, але чимало господарів самі плели їх для себе. У кошиках ставили на зберігання цибулю, яблука, груші тощо.

На Старовижівщині кожна сім'я влітку збирала ягоди: чорниці, лохачі, суниці, малину. Вирушали в ліс з великими кошелями чи меншими кошилками – прямокутними видовженими коробами, спленими з широких пасків лика. Кріпили на мотузку чи широкий пасок, перекидаючи через плече на спину. Таке начиння спочатку носили лісом з собою, а важке, по мірі наповнення, зіставляли в одне місце, накриваючи полотниною. Ягоди збирали в набірахи - глиняні глечики, що мотузками кріпили на пояс. Іноді використовували брачки – ковшеподібні невеликі дерев'яні місткості з одного боку розрізані по типу гребінки (Інф.1).

З меншими плетеними кошиками ходили по гриби. Іноді, коли грибів було особливо рясно, брали з собою ще й кошилки [2]. Старожилі згадують, що в 50-х роках, коли з грошима було сутужно, а в заготівельних пунктах приймали гриби по 50 копійок за кілограм, в ліс їздили цілою сім'єю. Збирали, на місці чистили, маслоки лупили і готову продукцію засипали на застелений ряднами віз (Інф.4). У деяких господарів були навіть спеціальні плетені полупишки, полупихи – великі, на цілий віз сплетені з лози довгі корзини з високими стінками в яких возили картоплю та інші дрібні продукти, які могли висипатися зі звичайного дошкового воза.

Зібрані для домашнього вжитку гриби та ягоди сушили і зсипали в полотняні мішечки. Варення, за спогадами старожилів, раніше не варили (Інф.5). Цей продукт прийшов у волинський раціон вже у 50-х р. ХХ ст..

6. Начиння для варіння їжі та посуд

Їжу старовижівські селяни ще до II пол. ХХ ст. варили в печі. Лише в 60-ті рр. набувають поширення муровані плити [5]. До пічного начиння належить коцюба у формі сапки, робоча частина якої на Поліссі майже завжди була дерев'яною, тоді як на східній Україні — здебільшого залізною. Коцюбу застосовували для вигрібання жару, тому дерев'яну робочу частину, що з часом все більше підпалювалась, періодично замінювали. Витягали горшки з печі рогачами, що нагадували залізний півмісяць на дерев'яному держаківі. Рогачів могло бути декілька: з більшим та меншим розхилом «рогів» для горщиків з різним діаметром (Інф.2).

Начиння для варіння їжі складалось із глиняного і металевого посуду. Це передусім різноманітні глиняні горшки — великі горщики-баняки, середньої величини чигунці та зовсім невеличкі горнятка. Горщик був однією з найважливіших посудин українського побуту [7]. Учні-гончарі вважалися майстрами лише тоді, коли зуміли виробити красивий горщик. І не дивно, адже самих гончарів називали у народі горшколіпами чи горщарами [18]. Та й саме слово горщик пішло від слова «горнець» – вироблений у горні (гончарній печі) [23]. Форма горщика обдумана з практичної точки зору. Його висота дорівнює найширшому місці, яке знаходиться посередині. Це сприяє чудовому прогріванню всього об'єму горщика у вогні. Низ горщика звужений для того, щоб було зручно запихати та витягати його рогачем із печі. Отвір у горщику був вимірний настільки, щоб туди з легкістю можна було покласти великий шматок

м'яса та витягнути його ложкою, але і так, щоб страва швидко не вистигала (Інф.3). Форма горщика – це образ людини. Про це говорять назви його деталей: найширше місце – «тулово», над ним – «плечики», на які кріпляться ручки («вушка»), верхня частина – «шия», або «горло», нижня частина – «боки» [1].

Про важливість горщика в житті українців свідчать численні прислів'я, приказки та загадки. Наприклад, такі прислів'я та приказки: «Називай хоч горщиком, тільки в піч не став», «І на дірявий горнець знайдеться покупець» (Інф.7), «Краще старий горщик, ніж нові черепки», «Коло масного горщика добре тертися», «Не святі горшки ліплять», «У місці не буває більше, ніж у горщику», «Байдуже ракові, в якому його горщику зварять» [2]; загадки: «Всіх годує, а саме голодує», «Без матері родився, без попа хрестився, без смерті вмер» (Інф.8), «Вогню не страшує, води не боює», «Довго жив, багатьох кормив. Упав — пропав, ніхто кісток не зібрав» (Інф.5).

Горщик був не лише «господарем» кухонного посуду та вагомим предметом народно-родинної обрядовості, але й використовувався при перенесенні їжі, наприклад при подорожах [11]. Такі ємкості називалися «двійнятами» і мали вигляд з'єднаних перетинкою кулеподібних горщиків (двох, рідше трьох), посередині була ручка. Закривалися вони дерев'яною кришкою, що була спільною. Нерідко покритишки вирізувалися по формі горщиків, утворюючи дощечку для нарізання хліба, сала, цибулі, тощо (Інф.3). Такі вироби були дуже зручні не тільки для подорожуючих, але й для жінок, котрі носили обід своєму чоловікові в «поле. Адже в один із «двійнят» можна було налити борщ, у інший – кашу або ще якусь «другу» страву, і таким способом вивільнити одну руку від ноші. Горщики часом обплітали дротом, створюючи зверху своєрідну сітку «для міцності». Це давало змогу надійніше тримати, виймаючи з печі слизький від жиру, що википав горщик. Та й при легких ударах крихка глина менше тріскала та билася. До посуду ставились бережно - іноді вже тріснуті горщики стягували дротом і використовували для зберігання сипучих продуктів (Інф.6). В кожному горщику готували, як правило, постійно тільки одну страву, смаком якої просочувалась глиняна посудина (Інф.1). Були горщики для борщу, каші чи картоплі, окремо був чистий чигунець для теплої води. В невеликих горнятках варили дітям кашу на молоці. Глиняні горнята часом використовувалися для пиття напоїв за столом (Інф.2). Пізніше стали готувати їжу в чавунних чи алюмінієвих чигунах чи казанах, використовували також сковороду (сковорідку) - неглибокий круглий посуд, в якому смажили їжу.

Начиння для механічної обробки їжі під час її приготування включало різноманітні мішалки, товкачі, макогони для розтирання й товчіння картоплі, сала, маку тощо, а також друшляки і подібні до них пристосування для зливання рідини [21]. Використовували круглі й квадратні дощечки з короткими ручками-держачками — стільнички, на яких ножами різали продукти, а також дерев'яні довбані ночви, в яких сікачами сікли овочі та зелень.

Практично всі продукти (мак, пшоно, сіль тощо) м'яли і розтирали у глиняних макітрах за допомогою дерев'яного точеного товкача — макогона (вирцюха) (Інф.8). Макітра - глибока череп'яна посудина напівсферичної форми з широким отвором для розтирання маку, пшона та ін. бо вона була предметом, який використовувався майже у всіх господарських цілях. І так як горщик був «господарем» кухні, макітра була «господинею» [12]. Вона відіграла велику роль у житті селян, адже макітра не тільки часто заміняла горщики, череп'яні баняки або каструлі, але і використовувалася для приготування обрядових страв. Так Різдвяна кутя була би не смачна без участі макітри та макогона, які уміло та смачно розтирали мак та горіхи, але на цьому їхнє використання не закінчувалося, оскільки сама кутя замішувалася і зберігалась під час свят у макітрі [4]. Нерідко в ній і подавались страви до столу.

Для перемішування страв під час приготування чи накидання готових страв використовували ополоніки – великі дерев'яні ложки. Зустрічалися також великі черпаки з круглою черпаючою частиною, яка розташовувалася під кутом до держака (Інф.2). Картоплю, горох розминали колотушками (крутілками), виготовленими з гілки хвойного дерева з сучками, що розходяться у різні боки, а також подібними до поршня маснички побивачками [7]. Для розмішування їжі слугували й дерев'яні вузькі видовжені лопаточки.

Друшляки на Поліссі були переважно дерев'яні довбані у вигляді глибокої миски з ручкою. Для зливу рідини вживалися й прості дерев'яні кружки з отворами. Вареники вибирали звичайними ложками чи ополоніками з отвором посередині (Інф.3).

Пили з глиняних кухликів, горнят, а також з залізних поливаних кружок чи мідних кварт циліндричної форми з ручкою збоку. Сіль тримали на столі в сільничках — точених дерев'яних чарках або глиняних малесеньких горнятках з кришечкою.

Вся сім'я їла з однієї миски - індивідуальних мисок не було —, але кожен мав свою дерев'яну ложку зі спеціальною поміткою (Інф.5). Ложки були вирізані з м'якого дерева, з довгою, пласкою чи

округлою в основі ручкою та яйцеподібним черпаком. З 30-х р. ХХ ст. все частіше використовувались залізні ложки. Очевидно з огляду на особливість ложки як індивідуальної речі вжитку господаря, існувало чимало прикмет та заборон – відгуків побутової давньої магії [17]. Наприклад:

Ложками не можна тарабанити, бо буде сварка в хаті (Інф.7).

Коли кладуть ложку до обіду, то так, щоб кожна лежала до низу повернута, щоб вороги не мішалися в сім'ю [15].

Не годиться їсти однією ложкою удвох, бо будете сваритися.

Якщо ввечері ложки будуть поставлені сторчма, то в ту ніч ніхто в хаті спати не буде (Інф.1).

Вживали їжу насамперед з глиняних мисок. У Старовижівських селах були поширені глибокі миски темної кераміки стінки яких розширювались доверху і закінчувались горизонтальною смужкою чи валиком (Інф.6). Форми були різноманітними: від простих гладеньких стіночок до хвилястих. Поливаних мисок чи розмальованих мілких полумисків майже не було. Такий посуд міг іноді потрапити на Полісся з інших регіонів України чи швидше з ближчої територіально Польщі [10] і використовувався тільки на свята, а весь інший час зберігався на полиці чи в миснику.

* * *

Народна матеріальна культура була одним з найважливіших видів передачі етнокультурної інформації між поколіннями, передусім за допомогою системи традицій. Адже вони матеріалізувалися в повсякденних речах: у одязі, житлі, кулінарії, хатньому начинні, засобах для перенесення вантажів.

Тож не випадково, що саме в сфері матеріальної культури зберігалось найбільше архаїчних рис, притаманних різним історичним періодам. Щоправда, для кожного з них існував свій етнічний образ та свої етнічні традиції, які фіксували особливості їхнього історичного розвитку. Полісся, з великими лісовими масивами, широкими покладами глини, річками, озерами та болотами, густо порослими верболозами надавало широкі можливості у виборі природних матеріалів для виготовлення начиння, великої кількості посуду, а, отже, і розгалуженої системи класифікації ужиткових речей за їх призначенням. Багато предметів матеріального світу слугувало не одному поколінню, відтворюючи тим самим давні культурні стереотипи й традиції і консервуючи народний досвід багатьох поколінь.

Список інформаторів:

1. Махун Ніна Іванівна, 1929 р.н.; с.Кримно
2. Дарчук Микола Степанович, 1934 р.н.; с. Дубечне
3. Грищук Ганна Петрівна, 1911р.н.; с.Дубечне
4. Махун Євгенія Григорівна, 1940р.н.; с.Дубечне
5. Джаджа Ганна Артемівна, 1946р.н.; смт. Ст. Вижва
6. Курилюк Василь Пилипович, 1958р.н., с.Дубечне
7. Троян Уляна Юхимівна, 1929р.н.; с. Текля
8. Романчук Надія Григорівна, 1942р.н.; с. Чевель

1. *Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів.* - К., 2000.-191 с.

2. *Боряк О.О. Україна: етнокультурна мозаїка.* - К.: Либідь, 2006. - 328с.

3. *Веремійчик І. Традиційні знаряддя праці, промисли та ремесла на Волині.* - Луцьк.,1995.- 255с.

4. *Воропай О. Звичаї нашого народу: Етногр. нарис: Т. 1 / Відп. за вип. СІ. Білокінь.- Репринт. вид.- К.: Оберіг, 1991.- 456 с*

5. *Гвоздевич С. Архаїчні елементи у родильній обрядовості поліщуків (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.) // Полісся: мова, культура, історія:*

Матеріали міжнародної конференції / Відп. ред. Г.А. Скрипник. - К.: Поліграф. ділян. Ін-ту економіки НАНУ, 1996. - С. 247-251.

6. *Денисюк В.Т., Денисюк І.О. Ратнівська земля. Луцьк «Надстиря», 2003.- 409 с.*

7. *Здоровега Н. І. Народні звичаї та обряди // Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. - Київ: Наукова думка, 1983. - С. 232-248.*

8. *Знойко О. Міфи Київської Русі та події стародавні. - К., 1986. - С. 300.*

9. *Івановська О.П. Звичаєве право в Україні: Етно-творч. аспект: Навч. посіб. - К.: ЕксОб, 2002.- 264 с.*

10. *Ілюстрована енциклопедія історії України: (від найдавнішого часу до кінця ХVІІІ ст.) / Авт. тексту О. Кучерук.- К.: Спалах ЛТД, 1998.- 216 с.*

11. *Ковальчук О.В. Українське народознавство: Книга для вчителя. - К.: Освіта, 1994. - 176 с.*

12. *Культура і побут населення України: Навч. посіб для вузів / Автори: В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін.* - К.: Либідь, 1991.- 232 с.
13. *Лановик Мар'яна, Лановик Зоряна. Українська усна народна творчість: Підручник.* - К.: Знання, 2006. - 591 с.
14. *Лозко Галина Українське народознавство.* - Х.: «Див», 2005. - 472 с.
15. *Маковій Г.П. Затоптаний цвіт: Народознавчі оповідки.* - К.: Укр. письменник, 1993. - 205 с.
16. *Максимович М. Дні та місяці українського селянина.* - К.: Обереги, 2002.- 188 с.
17. *Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія.* - Київ: Обереги, 1992. - 424 с.
18. *Пономарьов А.П. Українська етнографія: Курс лекцій.* - К.: Либідь, 1994. - 320 с.
19. *Супруненко В.П. Народини: Витоки нації; символи, вірування, звичаї та побут українців.* - Запоріжжя: МП «Берегиня» - СП «ФАСЗ», 1993. - 136 с.
20. *Українознавство: Посібник / Уклад.: В.Я.Мацюк, В.Г.Пугач.* - К.: Зодіак - ЕКО, 1994. - 399 с.
21. *Українська минушина: Ілюстр. етногр. довідник / Автори: А. Пономарьов (кер.), Л. Артюх, Т. Бетехтіна та ін.* - 2-ге вид. - К.: Либідь, 1994. - 256 с.
22. *Українці: Свята. Традиції. Звичаї. / Уклад. І. Коверець.* - Донецьк: Альфа-Прес, 2004. - 304 с.
23. *Українське народознавство: Навч. посібник / За ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Курчіва.* - Львів: Фенікс, 1994. - 608 с.
24. *Українські традиції / Упоряд. О.В. Ковалевський.* - Х.: Фоліо, 2003.- 574 с.

Надія МІНДЕР (с. Галина Воля)

ВДОВИНА ДОЛЯ

15 січня 1945 року... В той день Тетяні Василівні Чабан виповнилося 24. Не було ще тоді такого звичаю, як зараз, відзначати дні народження, дні Ангела-охоронця. Тож не було ні вітальних листівок, ні квітів, ні пишного застілля. Про це в той час, коли душа бажала щастя, миру, любові, а коханий чоловік Іван Сидорович Чабан був на фронті – і мови не могло бути про якісь веселощі.

Не знала жінка, що доля підготувала їй саме в цей день найбільше горе в житті: покрила голову чорною вдовиною хустиною на все життя. «Похоронка» на чоловіка прийшла значно пізніше. В ній лаконічно значилося: «... пропав безвісти під час захисту Сандомирського плацдарму в Польщі 15 січня 1945 року».

Впала, як підкошена стеблина, на земляну долівку, билася, як зранена чайка біля зруйнованого коршуним гнізда. А її осиротіле часнятко – трирічний синочок Василько – плакало і тулилося до мами, нічого ще не розуміючи, не знаючи, які тяжкі випробування чекають на них у майбутньому.

Ридали старенькі батьки – Сидір Андрійович і Тетяна Василівна (свекруха і невістка мали однакові імена і по батькові), тужили-плакали сестри Ганна, Марія, Ярина, Надія. Один був у них син і брат Іван. Немає вже. Загинув «безвісти». А може, живий? Може, поранений – і ніхто не знає, де лежить, де лікується. Може, ще повернеться? Оце «може» живило надією на диво. І не раз в уяві поставала картина повернення Івана з фронту. І гріла ця надія опечалені серця рідних. Та диво не сталося...

Залишилася молода дружина з маленьким синочком у великій сім'ї свекрів. Орала, сіяла, садила, бо треба було жити, а свекор на ногу інвалідом був. Старші братові сестри заміж виходили. А найменша Надія тільки на 10 років за Василька старшою була. От і брали на себе обидві Тетяни основний тягар селянської праці.

Через кілька років – нова біда: згоріла їхня хатина (тоді й «похоронка» згоріла). Чи підпалив хтось (усяке говорили), чи іскра десь із димаря впала на солом'яну покрівлю... Причина невідома. От тільки жити вже сім'я не мала де. Якось облаштувалися в клуні, що вціліла після пожежі. Тетяна-молодша пішла до своєї тітки Марії, а синочок залишився у діда й баби. Але що то за життя, коли не разом?

Була у вдовиці одна думка: як хатину собі звести, щоб свій куточок мати, щоб разом бути з малим Васильком. І почала вона радитися з сільськими майстрами, як із клуні, що залишив у спадщину її дідусь, хатинку зліпити. Клуня була із добротного дерева. Стояла в гарній місцині, що зветься «котіль» (це болото з кущами, вільхами). Спочатку жила в клуні, змурувавши сякі-такі мури, аби було де їсти зварити. Дитину до себе забрала. А згодом гембльовані бруси розвернули гладенькою поверхнею всередину і в 1957 році вселилася в ще недобудовану оселю. Це вже була «розкіш»: кімнатка, кухонька, сіни, комора, комірочка – як не радіти? І син уже підріс, допомагати став. Із 12 років за плужком ходив. А коли закінчив семирічку, пішов їздовим у колгосп. Коні – в руках, то вже і дров постарасться, і сіно є чим



1. Батько – Іван Сидорович і мати – Тетяна Василівна Чабани.



2. Син – Василь Чабан.



3. Перед армійською службою. З бригадиром колгоспу Іваном Петровичом Склянчуком.



5. Василь Чабан (другий зліва) з односельчанами Павлом Максимуком, Андрієм Гапонюком та друзями із Старої Гуті Петром Черняком (справа), Іваном Семенюком (зліва).



4. Під час служби в армії з односельчанами Володимиром Мохнюком (справа) та Яковом Ковальчуком (в центрі).



Хата, в якій жила солдатська вдова Тетяна Василівна Чабан.

привезти, і город упорати...

Постаршав – на сезонні роботи з ровесниками поїхав у східні області України. Вже й грошей трохи підзаробив. Та прийшла пора в армію йти. І знову забилося в тривозі материне серце: чоловік із фронту не повернувся, а тут син на три довжелезні роки іде у військо служити. Не дай, Боже, батькову долю повторить!.. Затужила, заломила руки в риданнях мати. І від нервового зриву опала на ноги. А Василь служить далеко. В тій же Німеччині (НДР), що потягла на смерть батька Василевого. Пише мати тужливі листи. В сина серце крається. Писав у Москву, щоб дали відпустку, хоч би глянути, як там, удома. Та тільки через два роки відпустили на 10 днів. Легше стало і синові, і матері після того побачення. Ще через рік демобілізували. Високий, вродливий, з військовою виправкою, у добре підігнаній формі молодшого сержанта з відзнаками на грудях за хорошу службу Василь Чабан відразу ж влився в молодіжне середовище рідного села, в ряди колгоспників. Був обліковцем, потім – електромонтером. Скрізь справлявся з роботою, як належить. Відвідував заочну школу для працюючої молоді. Брав участь у художній самодіяльності. До речі, на репетиціях у клубі вперше побачив учительку Галиновільської восьмирічки Олену Глушейко. А через рік вона стала Оленою Чабан. І вже мала його мати не одного помічника, а двох.

Здавалося б, життя цієї невеличкої сім'ї потрохи налагоджується: мати вдома, що може – зробіть. Невістка вчителює і в полі не лінується. Сина обрали секретарем парторганізації в сусідньому колгоспі імені Чапаєва (село Стара Гута, 1967-1970 р.р.). Живіть і радійте, що горе позаду, що мир у світі.

Та оте почуття втрати коханої людини, люблячого татуса, що чорним горем вплелось в життя Тетяни Василівни і її сина Василя Чабанів, «не відпускало», не затухало, болюча рана ятрилася знову й знову.

Олена Іванівна взялася розшукувати могилу чоловікового батька. Три роки велось листування з райвійськкоматами (Любомльським, Ратнівським, Старовижівським), з Московським Червоним Хрестом. Врешті, в 1978 році отримали повідомлення з Червоного Хреста: Чабан Іван Сидорович, 1921 року народження загинув 15 січня 1945 року в Польщі, похований за 200 метрів на південний схід від села Кожено Кельцького повіту Радомської губернії. Перезахоронений на воїнському кладовищі в місті Опатові, могила №15.

У травні 1978 року родина Чабанів із Галиною Волі вклонилася прахові рядового Івана Чабана і його побратимам, котрі полягли під час боїв з німецько-фашистськими загарбниками у Польщі, захищаючи Сандомирський плацдарм. На кладовищі в місті Опатові побували дружина, син загиблого з невісткою та Іванові сестри – Ганна і Надія. Завезли металевий вінок, вишитий рушник і жменьку рідної земельки на могилу свого солдата. А додому також привезли землі, скропленої кров'ю наших воїнів, і висипали на могилку синопка Володі, який народився і помер у 1940 році.

...Доля солдатської вдови... Не дай, Боже, нікому її звідати. Жінки, котрі пережили найстрашніше лихо 20 століття, були такі ж нещасні, як і дружини тих, хто гине зараз, без оголошення війни, в східних

областях рідної Вітчизни - України. І там, і тут – біль, сльози, прокляття вбивцям, тривожні дні і ночі, нервові зриви... Молімося, щоб Господь припинив це лихо і прийняв у Царство Небесне тих, кого вже немає на цій землі. А вдів і сиріт взяв під Свою Батьківську опіку.

У Галиній Волі не дочекалися із фронтів війни 1941-1945 років 15 жінок. Серед них, крім Тетяни Чабан, Ганна Сарафинюк, Федора Шевчук, Домна Климук та ще 11 вдів покрили жалобою свої голови й серця. Нікого з них немає вже в цьому світі. Тетяні Василівні Господь подарував за її страждання майже 91 рік життя, Ганні Сарафинюк (сестрі Івана Чабана) – близько 101 року. Інші вдови також достойно прожили свої літа за себе і за своїх загиблих на війні чоловіків. Вічна їм пам'ять.

Лідія МУЗИЧУК (с. Солов'ї)

СМЮТЬСЯ, ПЛАЧУТЬ СОЛОВ'Ї...

Село Солов'ї знаходиться у північно-західній частині Волинської області та у північно-східній частині Старовижівського району. Вперше цей населений пункт згадується в літературних джерелах у другій половині XIV ст.

Назву села Солов'ї пояснює народний переказ.

В кінці XVI століття в Горохові жила родина князів Сангушків, їх князівство займало частину Волині. Одного разу, оглядаючи свої володіння, князь зі своєю свитою плив за течією річки. Навкруги були болота і непрохідні хащі. На плотах за князем пливли люди, яких він розселяв в різних місцях. Удосвіта біля річки в гаю заливалися співом солов'ї. Залишив тут своїх людей князь і назвав поселення Солов'ї.

Однак відомі й інші назви села. Ось відомості про це із краєзнавчого словника «Стара Волинь і Волинське Полісся» професора ОлександераЦинкаловського: «Солов'єва або Солов'ївка, Соловея, село, Ковельський повіт, Датинська вол., 27 км. від Ковля і на південний схід від Мелець, над рікою Турією. Колись село належало до Мелицького монастиря. В 1577 році і в 1583 році село С. належало до Кн. Романа Сангушки (при Несухойжах), який платив від нього за 3 дим., на ланах і 4 город.»

Свідченням ще одного різновиду назви села є картографічний матеріал 1870 року (додаток 1), за яким назва населеного пункту звучить «Соловьево».

Село Солов'ї є центром сільської Ради, до якої входять села Ниці та Комарове. Площа населеного пункту – 3,107 км², густина населення – 136,14 осіб/км², середня висота над рівнем моря – 164 м. Станом на 01.02.2015 року тут проживає 329 чоловік, найстаршому жителю 94 роки, наймолодшому – 7 місяців. Всього у селі 132 двори. За певними частинами села закріпилися такі назви: «Кутенщина», «Туреччина», «Посьолок», «Осередок».

Відстань до районного центру смт. Стара Вижівка – 34 км, а до обласного центру м. Луцьк – 100 км.

Інфраструктура села

У селі функціонує загальноосвітня школа I-II ступеня, фельдшерсько-акушерський пункт, клуб, бібліотека.

В 1935 році в селі Солов'ї була заснована школа. Розміщувалася вона в хаті місцевого жителя Омелянюка Андрія Яковича. Спочатку в школі існував тільки перший клас. Уроки проводилися українською мовою. На наступний рік школу добудували і відкрили 2-й клас, а згодом і 3-й, в яких навчання велося польською мовою. Викладалися такі предмети: арифметика, українська мова, дитяча природа, фізкультура, праця, історія. Учні купували навчальне обладнання за власні кошти. Підручниками забезпечувала школа, але за них також платили. Книги дуже берегли.

Перед початком уроків завжди говорилося молитва про те, щоб Бог допоміг засвоїти знання, а коли закінчувались – молитву, в якій звучала подяка Богові за цей день. Проводив в школі уроки і батюшка. В 3-ому класі діти вивчали Старий Завіт, а в 4-ому – Новий. По закінченні кожного класу видавалося свідоцтво про освіту на польській мові.

Однак в 1939 році призупинилося навчання у школі в зв'язку із звільненням від панування Польщі. Проте з встановленням радянської влади у цьому ж році навчання відновилося і триває й досі.

В 1968 році розпочалося будівництво ще одного корпусу, а згодом і їдальні. На даний час у школі є 9 класів, у яких навчається 50 учнів.

Мудро керує школою її директор Галина Михайлівна Микитюк. Вона є хорошим наставником для учнів та вчителів, творчою та неординарною особистістю.



Топографічна карта села Мильці та навколишніх сіл 1870 р.

Вірш про село

На землі найдорожчий куточок,
 У якому пройшли дні мої,
 Про який хоч найменший рядочок
 Напишу – про село Солов'ї!
 Над рікою воно зупинилось,
 Потонуло у шепоті трав,
 У задумі на ліс задивилось,
 Що велично і гордо стояв.
 Хоч не перлами і не скарбами
 На сьогодні багате село,
 Та багате воно матерями,
 Що дарують для світу тепло.
 Всі у ньому для мене величні:
 Плуга й поля одвічні знавці.
 Це не просто професії звичні, –
 На їх хлібі зростають митці.
 Їхня мудрість мене колихала,
 Додавала наснаги в житті.
 Ці слова я для Вас написала,
 Односельці мої золоті!

Завдяки матеріальній підтримці благодійної організації «Медичне милосердя Канади», місцева школа змінила свій зовнішній вигляд. Вищезгадана організація посприяла і переоблаштуванню сільського ФАПу.

Перший медпункт знаходився у пристосованому приміщенні (хаті), першим медичним працівником якого була Хилюк Ніна Йосипівна. Свою трудову діяльність вона розпочала в 1946 році.

В 1956 році у селі побудували ФАП, а колишній медпункт переобладнали під дитячий садок, який проіснував недовго. Зараз у селі дитячого садочка немає, хоча він є необхідним.

Історія сільської бібліотеки та клубу розпочинається у 1953 році з хати-читальні. Першим бібліотекарем став Пилип Іванович Оліферук, який одночасно виконував обов'язки завклуба і секретаря сільської Ради.

Бібліотеки на той час були універсальні, література надходила централізовано з бібколектора. Тут регулярно проводились бібліографічні огляди, книжкові виставки, читацькі конференції, тематичні вечори.

Сучасна бібліотека має гарний і ошатний вигляд. За фінансової підтримки благодійного фонду «Патріоти Волині», замінено вікна, двері, дах, бібліотечний фонд поповнено новою літературою.

Туристсько-краєзнавчі об'єкти села

До туристсько-краєзнавчих об'єктів належать: річка Турія, хвойний ліс, урочища Круг, Вербки, пам'ятник односельчанам.

Річка Турія протікає з північного боку села. Правий берег річки пологий, лівий – обривистий. Біля урочища Круг річка починає ділитися на рукави, утворюючи численні острови: Никифорівський, Лук'янів, Половинчиків, Василів. Назву свою вони дістали від хазяїв, які мали там сінокіс. На березі Турії лежить величезний камінь – диво природи. Є припущення, що він льодовикового походження.

На правому березі річки знаходиться хвойний ліс. Частина його було посаджено ще в 1906 році як лісозахисну смугу, решту – за часів радянської влади. Ліс висаджений на піщаній горі, тобто на малопридатних для сільського господарства землях. Вчені дослідили, що 1 га соснового бору за рік «висмоктує» з повітря, подібно до велетенського пилососа, 36 тонн пилу, а видихає 3 тонни кисню. Недаремно солов'ївці так люблять тут бувати: просто відпочивають, збирають ягоди, гриби, лікарські рослини.

Урочище Круг розміщене в західній частині села. Назва походить від самої форми урочища у вигляді круга. На цій території в давнину були непрохідні болота, чагарникові зарості. Народні перекази розповідають, що коли в село навідувались турки і татари, то місцеві жителі тут переховувалися. З трав'янистих рослин зустрічається лікарська рослина лепеха. Вважають, що в середині XVI ст. її поширенню сприяли татарські вершники, які під час походів возили з собою кореневища цієї рослини і робили з них освіжаючий напій.

Назва урочища Вербки походить від того, що в даній місцевості росло багато верб. Саме тут проходила центральна дорога, яка з'єднувала навколишні села. Її окультурили в другій половині XVIII ст. при польському королі Августі Понятовському, обсадивши вербами. Тепер тут росте тільки одинока верба. Раніше в цьому урочищі було багато хуторів, як доказ цього – криниці, що й досі тут знаходяться й тамують спрагу в спеку. І назву вони дістали від їх господарів (Климівська, Костючишина). Площа урочища становить понад 8 га і в даний час зайнята пасовищами.

Почесне місце у селі займає пам'ятник землякам, який встановлено громадянам сіл Солов'ї, Ниці, Комарове, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. Пам'ятник виготовлено на Львівській кераміко-скульптурній фабриці. Він являє собою скульптуру воїна на постаменті, яку встановлено на кургані.

Видатні постаті села

Найціннішим скарбом і гордістю села є його жителі: ті, що живуть чи жили тут, і ті, хто знаходиться далеко від дому, але не забуває про свою малу батьківщину. Серед них багато вчителів, медиків, агрономів, військових і просто невтомних сільських трудівників, які вражають своєю мудрістю, талантами та обдаруваннями.

Саме у праці бачив своє покликання тракторист Мороз Петро Ларіонович. Любов до техніки, до землі затримали його в селі після закінчення школи і назавжди. Його вміння працювати не залишилось непоміченим. Мороз Петро Ларіонович нагороджений орденом Слави III ступеня. Перебуваючи на заслуженому відпочинку, він продовжує трудитися, передаючи любов до праці онукам. Часто зустрічається з учнями місцевої школи, яким розповідає про своє трудове життя.

Перші трактористки – Васковець Марія Григорівна, Музичук Параска Василівна, Омелянюк Ольга

Олександрівна завдяки невтомній праці були взірцем навіть для чоловіків.

Далекого 1955-го вирушив до невідомого Казахстану і Володимир Кузьмович Музичук. Три роки трудився Володя в степах Казахстану. Повернувся додому з цілою торбою запчастин. З цієї груді металу власноруч зібрав мотоцикл.

Кожен день трудився чоловік в колгоспі, а довгими зимовими вечорами оживали в його майстерні чайники, пральні машини, телевізори, часто навіть повернуті з міських майстерень як такі, що не підлягають ремонту. Бігли до дядька ввечері, коли щось траплялося з електрикою чи в колгоспі, чи в когось з односельців. Тому й звали його в навколишніх селах «Володя - електрик». Везли лагодити техніку навіть з сусідніх районів.

В далекому 1946 році приїхала з Вінницької області в село Коваль (Лівонюк) Марія Фотівна. Два записи в трудовій книжці: 15 серпня 1946 року почала працювати в Солов'ївській школі, 1 вересня 1983 року пішла на заслужений відпочинок.

Дорогою стала Волинь для неї, а село рідним. Адже немає хати в селі, де б не вчила когось з родини Марія Фотівна. Є навіть цілі сім'ї, в яких і батьків, і дітей проводжала вона в самостійне життя.

Хилюк Ніна Йосипівна 45 років пропрацювала сільським фельдшером. В будь-яку пору доби поспішала вона на допомогу дітям, дорослим, заслуживши цим щирю повагу односельчан. За час її роботи більш як 30 років не було в селі дитячої смертності. Нагороджена Ніна Йосипівна орденом Трудового Червоного Прапора.

Муравчук Ганна Данилівна працювала зоотехніком, отримавши за сумлінну працю високе звання «Заслужений зоотехнік України». Вона також нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. 10 років очолювала ця невтомна жінка Сільську Раду, проявляючи мудрість, ініціативу, приймаючи виважені рішення.

Гурська Ольга Іванівна працювала ткалею на Дарницькому шовковому комбінаті у столиці. За 40 років роботи нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора та іншими урядовими нагородами.

Часто провідує свою родину Анатолій Дмитрович Римар, який закінчив університет Дружби народів імені Патріса Лумумби. З 1993 по 1998 рік працював старшим референтом (другим секретарем) у посольстві України в Росії, з 2001 по 2005 – першим секретарем посольства України в Аргентині, а з 2007 по 2013 рік – радник посольства України в Мексиці. На даний час Анатолій з сім'єю повернувся до Києва. Працюючи в Міністерстві закордонних справ, любить рідну пісню, яку переймає у наших солов'їв. Він нічим не намагається вирізнятися з-поміж селян, для яких він так і залишився Анатолієм. Чоловік, володіючи багатьма іноземними мовами, ніколи не забуває рідної.

Із сім'ї, де шанують щире українське слово та влучний дотеп, вийшла Людмила Петрівна Міщук (Васковець). Закінчила Волинський державний університет і нині навчає рідної мови студентів Ковельського промислово-економічного коледжу. Любов до рідної мови прищепила Людмилі мама – Міщук Ольга Степанівна, яка 17 років пропрацювала сільським бібліотекарем та брала активну участь у культурному житті села.

Поетична натура Людмили відображається у її віршах (додаток 2). Вона — автор «Православної абетки», що вийшла з друку накладом в три тисячі примірників. Легкий стиль віршиків допомагає запам'ятовувати істини християнської моралі та народної педагогіки. У 2007 році побачила світ її друга збірка віршів «На струнах душі», передмову до якої написала Ніна Горик, голова Волинської обласної організації НСПУ. Про щирю любов до односельчан свідчить перемога Людмили в обласному конкурсі «Село моє» у 2004 році..

Ім'я Якова Романовича Абрамчука добре відоме не лише жителям Старовижівщини, а й далеко за її межами. Закінчив Ковельське медичне училище, потім – Львівський медінститут з відзнакою. Доля з дитинства не була прихильною до чоловіка, але він зумів, як пояснював сам, завдяки підтримці Божій, турботі слабкої фізично, але сильною духом матері, пройти усі випробування та постійно служити людям своєю працею. Адже, працюючи в медичній сфері, Яків Романович серйозно зайнявся народною медициною. Крім лікування Яків Романович з 1976 року займався літературною діяльністю. Спочатку писав гуморески, які друкувались у журналі «Перець», газеті «Сільські вісті». Потім – оповідання, новели. Найгрунтовнішою його роботою став роман «Несухойжи», який побачив світ у 2001 році, а в 2008 був доповнений і перевиданий. Вагому допомогу у виданні роману надав професор Волинського університету Микола Дементійович Півницький, який за власні кошти видав 700 примірників роману.

Не забуває про своїх односельчан синколишнього фронтовика Омелянюка Миколи Романовича – Омелянюк Віктор Миколайович, який очолює Ковельське автотранспортне підприємство. На прохання солов'ївців виділити їм транспорт для доїзду в Мілецький монастирвінодразу ж відгукнувся. Не забуває

Віктор Миколайович і про свою рідну школу, на 75-річчя якої подарував ноутбук. Щороку перед новорічними святами привозить дітям солодкі подарунки.

З великим ентузіазмом та завзяттям працюють місцеві підприємці. Для господарських потреб навколишніх сіл Сергій Михайлович Васковець побудував у центрі села млин, овочесховище. На орендованих землях вирощує жито, пшеницю, овес, картоплю, моркву, буряк. Є в серці господаря не тільки любов до праці і землі, а й до односельчан, яким старається завжди допомогти: зорати, змолотити, скосити.

Допомагає селянам у вирощуванні та обробітку сільськогосподарських культур Микитюк Володимир Степанович, підприємець з продажу агрохімікатів та насіння. Чоловік не лише реалізує продукцію, але й дає слушні поради покупцям. Він є хорошим господарем, бо сам вирощує велику кількість овочевих культур.

Муравчук Олександр Іванович займається реалізацією сільськогосподарської техніки, яка так необхідна сільським жителям.

До покращення добробуту села багато зусиль докладає сільський голова Василь Петрович Абрамчук. Щороку він організовує впорядкування сільських кладовищ, ремонт місцевих доріг, своєчасне їх розчищення взимку.

* * *

За більш як 600-літній період наше село з поодиноких розкиданих поселень перетворилося на мальовничий куточок Старовижівщини. Вдале географічне положення, наявність необхідної інфраструктури сприяє його повноцінному розвитку. Але найбільше для зростання добробуту села робили і роблять його працьовиті і мудрі жителі.

Є у населеного пункту і свої проблеми. На матеріальний та культурний розвиток села негативно впливає низький рівень працевлаштування. Цю проблему частково вирішують місцеві підприємці. Турбує жителів незадовільний стан сільських доріг. Дане питання на рівні району намагається вирішити сільський голова. Обмежені фінансові можливості гальмують газифікацію осель.

Та, попри усі проблеми і негаразди, життя у селі продовжується. Створюються молоді сім'ї, народжуються і підрастають діти – творці майбутнього. Не розривається зв'язок поколінь. Віриться, що спільними зусиллями жителі села зуміють подолати проблеми задля мирного і щасливого життя.

Здається, що слова Олександра Олеся «Сміються, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди...» саме про наші Солов'ї.

Бережімо село – колиску геніїв, криницю любові, бо якщо замулиться це прадавнє джерело, то не буде звідки почерпнути добра, щирості і мудрості віків для себе, дітей, внуків і батьків.

1. Блінова В. «Найкраща нагорода – вдячність земляків». / В. Блінова // г. «Досвітня зоря». – 2004. – 29 квітня.

2. Легка Н. «Латиноамериканіст із Солов'їв». / Н. Легка // г. «Сільські новини». – 2009. – 11 серпня.

3. Легка Н. «Чистими вікнами в завтрашній день дивиться школа». / Н. Легка // г. «Сільські новини». – 2008. – 31 травня.

4. Лівонюк М. «Їжа з лободи». / М. Лівонюк // г. «Сільські новини». – 2008. – 5 лютого.

5. Міщук Л. «Сміються, плачуть Солов'ї...». /Л. Міщук // г. «Досвітня зоря». – 2004. – 31 січня.

6. Міщук Л. «Я покликана вас в цьому світі навчати». /Л. Міщук // г. «Сільські новини». – 2005. – 6 серпня.

7. Цинкаловський О. *Стара Волинь і Волинське Полісся. Том 2.* / О. Цинкаловський. – Канада: Видавнична колегія Інституту Дослідів Волині і Товариства «Волинь», 1986. – 578с.

Ліна НЕДЗЕЛЬСЬКА, Лариса СЕМЕНЮК (сmt. Стара Вишівка)

ВІРА ОЛІФЕРОВИЧ (ДОРОХОВА) - СВДОК ГОЛОДОМОРУ 1932 – 1933, 1947 РОКІВ

Спогади, не приречені на забуття

Доля... Чого вона тільки не підносила, які лише випробування не кидала на плечі маленьких дітей, жінок, стареньких. Але в усі часи, в усі епохи найбільше калічилились людські миття, а війна і голод кидали в відчай. Напевне, хто цього не пережив, не спізнав, той з усією глибиною не усвідомить сутності цих

слів. Вісімдесятитрьохрічній жительці Нової Вижви Вірі Тихонівні Оліферович стежина долі стелилася Голодомором 1932-1933 років, Великою Вітчизняною війною, Голодом 1947 року. І чи не найважчим стали дні, тижні, місяці, коли на столі не було й крихти хліба, а в засіках – ні зернини, ні картоплини.

1932 – 1933-й роки

Спогади... Сумні, невеселі й розмиті через десятки років. Голод і сльози на очах, що не висохли і досі, змушують серце битися та стискатися сильніше.

– Над річкою Інгулець у слобідках селилися люди. Десь у 1929-1930 роках із них перебиралися на «посьолки». Побудувались і ми, – згадує Віра Тихонівна.

– До найближчого міста було кілометрів зо двадцять від нашого села Запоріжжя Широківського району Дніпропетровської області. Люди у ньому жили, немов невелика згуртована родина. Напевне, саме це і віддаленість села від райцентру врятували його мешканців від повальної смерті.

У часі губляться дрібниці, деталі. Але в дитячій пам'яті закарбувались моменти з життя, які ще й досі не стерлись. Вірі Оліферович було всього- на-всього 7 років, коли країною гуляв голодомор. Від нього її сім'ю врятував випадок, за який і досі дякує долі.

У сільських радах працювали виконавці, котрі позмінно чергували, отримували повідомлення, відповідали на дзвінки, виконували інші дрібні розпорядження. Саме у цей час проходила колективізація. Люди пручались, не хотіли йти в колгоспи. Саме на татовому чергуванні і спіймали такого чоловіка. Тихону Дорохову, так звали батька нововижвівчанки, дали гвинтівку і наказали відвести його в райцентр – село Широке. По дорозі він у затриманого розпитав, у чому справа, за що судитимуть. Той у свою чергу повідав, що з його господарства забирають все майно, всю живність, яке він наживав роками, змушують вступати в колгосп, а він із цим не згідний. Тихон Антонович, подумавши, вирішив, що вини чоловіка немає, і відпустив затриманого.

– За це тата віддали під суд, – продовжує сивочола жінка. – Вирок – три роки тюремного ув'язнення. Один рік він відбував термін у тюрмі в Широкому. Хоча й намагався довести, що не винний, слухати його ніхто не хотів. Правда, ув'язнення замінили на відробітки, відправивши у так зване радянське господарство десь за 30 – 40 кілометрів від Кривого Рога. Батько – вправний майстер, робота горіла в його руках. Тож невдовзі він був на гарному рахунку в керівництва. А додому час від часу приносив пайок.

Цукор, крупа, мука у мішечках використовувались ощадливо. Матері Феклі, сестрі Надійці вистачало, аби не пухнути, аби не вмерти на лаві. Часто в оселю навідувалася бабуся Марія, батькова мати, у сім'ї якої зростало більше десяти дітей. Ледве волочачи ноги, вона переступала поріг хати. Худюща, знесилена, очі смутні. Страшно і дивитись.

–«Донечки, потерпіть», — не раз і не два казала нам мати, — згадує Віра Тихонівна. – У сусідів дітки маленькі, їсти теж хочуть, щось і їм треба. Бабуся прийде, і їх необхідно рятувати.

А що ж зекономиш із тих маленьких мішечків? Мізер. Сім'я збирала обрізки від картоплі, мила. За ними приходила бабуся.

– Йшла вона по воду – заточувалась, ноги заплутувались, - продовжує Віра Тихонівна. - Батьки перешіптувались про щось. Все казали, що бабуся сім'ю годує, а сама нічого не їсть. Навесні 1933 року вона померла з голоду. Про це тоді боялися говорити. Нам, дітям, намагались не відкривати страшну таємницю. Хто як міг, так і виживав.

Мати Віри Тихонівни була доволі винахідливою. Радянську владу вона не вітала. Разом із іншими жінками ходила колгоспи розганяти. Вночі вони забирали зведені у приміщення коні, корови, вели їх у балки, яри за кілометрів з десять. А батько, приходячи додому, сварився, бо він підтримував нову владу не дивлячись на те, що відбував покарання. Все грозився: «Підеш, Фекло, колгосп розганяти, то й тебе в тюрму засаджу».

Жнива... На млин із кожного двору треба було здати чималу норму зерна. Сумирніші люди везли його туди, інші – ховали. Фекла Олексіївна теж не мала наміру віддавати зароблене. Зняла постіль, наклала мішків із зерном, добряче замостила і виклала ліжку одіялами і подушками.

Діти сиділи на печі. А в хаті чужі люди низали шомполами по земляній долівці, шукали зерно. Перерили все, бо, бач, урожай великий селяни зібрали. Потім мати зарівнювала підлогу, гірко плачучи і проклинаючи усе на світі.

Якось вижили. Допомогало й те, що село знаходилось подалік від центру. Сюди за зерном і навідувались рідше. Тут трохи менше торкнулась людей колективізація.

1947-й рік

Закінчивши школу, Віра Тихонівна 10 місяців вчилася на педагогічних курсах. А потім пішла на роботу в Афанасівський район.

– Це був перший рік роботи, – згадує очевидиця подій. – Тяжкий і страшний. Навчала діток четвертого класу. Страшна посуха спалила все на людських городах. Дощу чекали, а його не було. Картопля тількино зацвіла, як засохла. Люди стали вибирати бульби. А вони дрібні, лупляться та ще й гіркуваті. Ми картоплі не зачіпали. Коли пішов дощ, вона відмолодилася. Ще до зими трохи narosла, а копали її вже в морози. Думали, що буде гнити. Та якось зберігалась. Правда, урожаю великого не було.

Учнів зі школи виводили на поля збирати качани із кукурудзи, яка виросла доволі мала і низька. Батьки їх просили, благали не виламувати всіх качанів. Хто з дітей слухав їх, а хто — вчителів, керівників господарств. Кукурудза не достигла, а урожай збирали, звозили в Синельниково, складали. Вона гнила, парувала, а людям не дали.

Перекотиполе вітер гнав полями. Невдовзі випав сніг, позакривали школи.

– Нам, вчителям, наказали взяти під патронаж дітей, яких ми вчили, — поринає у сумні спогади Віра Тихонівна. — Один раз на добу обходили сім'ї, в яких померли батьки, носили своїм учням їсти.

– Двадцять шість четвертокласників... Третя частина з них не витримала голоду. Страшно було дивитись: синці під очима, пухли ноги. А самі - те саме. У школі давали пайок, та його не вистачало. На місяць - 9 кілограмів муки, півлітра олії. А двері хати не зачинялися. Люди із тьмяними від знемоги очима, чорними обличчями, де ще ледь мерехтіла жага до життя, стояли на колінах на порозі, просили харчів. І як не дати? Жила на квартирі. У хазяйки чоловік був головою колгоспу. То вона й підготовувала чим могла.

– А дітей як було шкода... Один хлопчик дуже добре вчився. Де він подівся - ніхто достеменно й не знав, розслідування не проводили. Говорили по селу, що мати із коханцем його з'їли.

Привезли якось із Грузії, яка надавала допомогу місцевому колгоспу, качани кукурудзи. Маленька дівчинка Галинка разом із іншими школярами і собі тягнула безсилі від голоду рученята. Вчителі просили не їсти сирої кукурудзи, і злинка, як і багато інших, цього не слухала. Підняла підпухлі очі і потягнула до рота качан, бо несла було терпіти. Кукурудза лише пришвидшила смерть.

Рятувались хто як міг. Діти на перерві рвали і їли траву, яку називали болиголовом, чимось схожа на кропиву, а стебло, як в кропу. Ніхто їх стримати не міг. Продзвенів дзвінок, вони — мерщій до яру. А на уроці голівки клали на парти й спали. Трава ж бо отруйна.

У добротній хаті, в якій вікна з віконницями, жив неподалік нас чоловік. Його сестра мешкала в землянці. Поївши усю худобу, прийшла до нього просити помочі. Не діждавшись її, так і померла під хатою у брата.

Люди сушили курай, терли зерно, дрібне, мов мак, пекли коржі. Вони ж не встигали добре пропектись, так хотілось їсти, а насіння проростало. Навесні біля нір чекали на ховрашків. Їли звірків і помирали.

Вибори. Привезли хліб, ковбасу. Люд душився за нею і голосував за того, за кого казали.

Втікали від голоду хто як міг. Їхали у Західну Україну, вивозили усе з хати і часто додому не поверталися, пропадали десь у дорозі. Голод 1947 року нагадував багатьом 1932-1933 роки. І хто зна, які пекельні муки довелось стерпіти кожному, коли від безсилля відмовляли руки, ноги, тріскало тіло і пекло вогнем.

Усі вищесказані слова вимовлені з болем і сльозами на очах. А скільки ще почуттів нерозділених і скільки сліз не виплаканих? Скільки трагедій і бід загубились у вирі життя? А з ними — і людських доль.

Голод помаленьку відступав. Вступивши до педшколи, Віра Тихонівна провчилася тільки один рік, бо тяжко захворіла, з роботи розрахували.

На Волинь покликала сестра Надя, котра сюди виїхала раніше. Тут Віра Оліферович (Дорохова) і залишилась надовго. Спочатку з 17 листопада 1948 року працювала на посаді учителя 1-4 класів Секунської семирічної школи, з 15 лютого 1952 року працювала на посаді вчителя географії 5-8 класів Мизівської середньої школи, з 15 серпня 1954 року працювала на посаді учителя історії та географії 5-7 класів Нововижвівської семирічної школи, з 22 серпня 1958 року працювала заступником директора цієї школи, а з 20 серпня 1973 року по серпень 1982 року працювала на посаді директора Нововижвівської восьмирічної школи. Волинь та с.Нова Вишва, стали для її другою малою Батьківщиною. Яку полюбила всім своїм серцем. Тут і долю свою зустріла – Оліферовича Петра Івановича.

Понад 40 років свого життя Віра Тихонівна трудилась на педагогічній ниві, сіяла розумне, добре, вічне. У своїй роботі була невтомною, творчою. Вона вміло поєднувала вимогливість з турботою, уболіванням за кожного учня, виховувала активну життєву позицію. Вона залишила незгасний слід у



*Віра Тихонівна ОЛІФЕРОВИЧ (Дорохова)
в молоді роки.*



*Віра Тихонівна ОЛІФЕРОВИЧ
(фото 2000 рік).*



*Батьківська хата Віри Тихонівни
ОЛІФЕРОВИЧ (Дорохової) у селі
Запоріжжя Широківського району
Дніпропетровської області.*



*Подружжя Петро Іванович та Віра
Тихонівна ОЛІФЕРОВИЧІ.*



*Віра Тихонівна ОЛІФЕРОВИЧ з педагогами
та учнями Нововижвівської
восьмирічної школи.*



*Віра Тихонівна ОЛІФЕРОВИЧ
у день свого 80-річчя із родиною,
14 жовтня 2006 року.*

душах сотень своїх вихованців, бо кожному воістину віддавала частину свого серця, була справжньою патріоткою України.

Невтомна праця Віри Тихонівни на педагогічній ниві була відзначена нагородами Міністерства освіти України, обласного управління освіти, районної державної адміністрації та районної ради, районного відділу освіти, вона ветеран праці та учасник Великої Вітчизняної війни.

У 1983 році вийшовши на заслужений відпочинок, Віра Тихонівна і надалі приймала активну участь у громадському житті села, школи. Віддавала свою любов родині, виховувала внуків, передавала їм у спадок свої знання, вміння, життєвий досвід, свою мудрість.

Але ці дві трагедії по Голодомор 1932 – 1933, 1947 років у житті Віри Тихонівни залишили гіркий слід на душі. Про це вона часто розповідала своїм рідним. Про них усі очевидці довго мовчали, бо боялись. Але навіть свята правда у наш час не верне мільйони людських втрат і жертв.

13 квітня 2010 року, у віці 83 роки, Оліферович Віра Тихонівна відійшла у вічність, похована на кладовищі у с.Нова Вижва.

1. Л.Семенюк “Спогади, не приречені на забуття” /Сільські новини” 21 жовтня 2008 року, № 77/.

2. Никролог від рідних В.Т.Оліферович “Пам’ятаємо, любимо, сумуємо” ”/Сільські новини” 22 травня 2010 року, № 21/.

3. Трудова книжка Віри Тихонівни Оліферович (Дорохової).

Ольга ПАВЛОВЕЙ (с. Смолярі)

З МИНУЛОГО У СЬОГОДЕННЯ. ІСТОРІЯ ХУТОРА БУДИМИНА

Анкета населеного пункту

Категорія населеного пункту: хутір Будимина - неіснуючий

Смолярі — село на Україні, знаходиться в Старовижівському районі Волинської області Код КОАТУУ — 0725085203. Населення по перепису 2001 року складає 1028 чоловік. Поштовий індекс — 44425. Телефонний код — 3346. Займає площу 4,337 км?. Хутір Будимина знаходиться в межах села Смолярі і розкинувся між селами Смолярі, Галина Воля та Старою Вижівкою (урочище «Семенової гори»).

Географічні координати	051.441 0024.43251°26'27" пн. ш. 24°25'54" сх. д.? / ?51.440833° пн. ш. 24.431667° сх. д. ^(G) Координати: 51°26'27" пн. ш. 24°25'54" сх. д.? / ?51.440833° пн. ш. 24.431667° сх. д. ^(G) 51.440833, 24.431667
	Висота над рівнем моря - 178 м
Найближча залізнична станція:	Вижва
До обл. центру:	
- залізницею:	132 км
автошляхами:	130 км

До автомагістралі: 1 км

До залізничної станції: 7 км

До районного центру Стара Вижва: 8 км.

Відстань до сільської ради: 4 км.

Кожне село, як і все живе на землі, має свої характерні риси, ознаки й особливості, і чим більш давню історію воно має, тим більше в нього є чогось неповторного, незвіданого, потаємного і сокровеного.

На жаль, багато з того, що було в нашому житті і в нашій історії позитивного, ми починаємо цінувати лише тоді, як його спочатку проігноруємо, потім поступово забудемо і, нарешті, безповоротно втратимо. Енциклопедичні видання пояснюють поняття хутір як сільське часто однодвірне поселення.

Хутором, на протигагу селу, називається окрема садиба, яка розміщена на окремому наділі землі, який знаходиться в користуванні даного господаря.

Вірш «Хутір Будимина»

*Пам'ять не стирається з роками,
Бо вона у серці як натхнення
Шле листи щасливі нам із вами
Із минулих літ у сьогоднішня
Та чіпляє на старезну грушу,
Що росте у давньому садку.
А гілляччям зачіпає душу
На забутім Богу хутірку.
Тут життя кипіло й вирувало.
Все цвіло, була ж колись весна,
Бо і назву місце те дістало
Від буди мене – Будимина.
Заросло все, дуже постаріло,
Пнеться вгору лиш гіркий полин,
Та в уяві виростають сміло
І ставочок і маленький млин.
І в плодах пахучих рання яблуна...
Пам'ять вічні спомини жене
Стукають у серце, мов відлуння
Чарівні слова: «Буди мене»!*

Вірш «Село Смолярі»

*Село моє! Моїх ти мрій колиско!
Моїх пісень потайне!
Де б не була, далеко, а чи близько,
Твій голос знов і знов кличе мене.*

*Весна пахуча, зеленаве літо,
Чи стигла, багатюща осінь за вікном,
Чи сніг мете, чи пахне буйним цвітом,
Пишатимусь завжди своїм селом*

*Я тут расту, тут набираюся сили
Вузенькими стежинками ходжу
Тут мама й тато, друзі мої щирі.
Село моє повік не розлюблю.*

*Хоч ти сховалося між пишними лісами
На краю світу – рідні Смолярі.
Ти славилось легендами й піснями,
І люди в нас – одвічні трударі.*

*Молю я в Бога злагоди і миру
Для тебе, краю рідний і коханий.
Господь хай посилає міць і віру,
Бо ти для мене завжди незрівнянний*

Треба зазначити, що хутори в історичному просторі з'явилися значно пізніше, ніж села. А саме слово «хутір» у слов'янський вжиток потрапило з давньої німецької мови, що означало «частина округи чи певної території».

Значні для хутора історичні події.

Історія виникнення хутора Будимина

Хутір Будимина з'являється в період Столипінської реформи 1907 р., яка ставила за мету створити на селі міцне, заможне селянство. Столипін П.А. з цього приводу зазначив, що «... варто зняти окови, які накладені на селянство, і дати йому можливість самому обрати той спосіб користування землею, який найбільше його влаштовує»

У 1920-1939 рр., коли Волинь перебувала під владою Польщі, у результаті проведеної аграрної реформи польським урядом, частина поліщуків знову обживають хутори, з'являється хутір Свидів, а Будимина продовжує своє існування і чисельність хат збільшується до 28. Хутір Будимина розкинувся між селами Смолярі, Галина Воля та Старою Вижівкою (урочище «Семенової гори»). Названий між людьми від слів «буди мене». Адже, щоб обробляти багато землі потрібно було вставати дуже рано – вдосвіта.

Кожен господар, якому випав наділ поза межами села, самостійно формував літній двір з житловим будинком та господарськими приміщеннями. Протяжність хутора становила 3 км. По краях хутора хати були порозкидані, а в середині близько одна від одної. Найстарішими жителями хутора була сім'я Терентія та Ольги Шуляк.

Видатні постаті хутора. Життя і побут хуторян.

Найважливішим способом економічного забезпечення індивідуальних господарств і однією з провідних форм творення традиційної народної культури, що органічно пов'язані з матеріальною і духовною сферами життя, було хліборобство. Із зернових хуторяни надавали перевагу житу. Проте сіяли овес, просо, ячмінь. Вирощували картоплю, буряки, моркву, займалися коноплями, льоном, який обробляли на дерев'яних станках. Ще одне із занять хуторян – тваринництво. Кожна сім'я тримала кілька поросят, від 2 до 6 корів, коня. Помітне місце у трудовій діяльності займали допоміжні заняття і промисли бджільництво, мисливство, збиральництво. Літом і восени збирали ягоди і гриби. Щоб заробити гроші, возили їх на продаж в Мациїв (нині Луків). За словами Каваса Степана Григоровича, грибів було дуже багато. Росли черенями, на місці можна було набрати повний кошик. Набули розвитку народні промисли: ковальство, (ковалем на хуторі був Савчук Федір, який продовжив працювати ковалем і в колгоспі), столярство, теслярство (майстер Галян Дем'ян).

На території хутора було два вітрових млини, польська школа (4 класи навчання). Навчав до 1940 року – Криницький. Вечорами жінки часто збиралися у Янчук Варки: прясти, скубити пір'я. Біля кожного обійстя ріс гарний садок, цьому сприяли родючі землі Будимини.

Ганна Терентівна Шуляк зі щемом у серці згадувала про ставок біля хати і перший садок з купленими сортовими яблунами та грушами, висаджений в обійсті її дядька. Як згадка про ті далекі роки, груша, яка займає центральне місце в теперішньому садку.

Люди жили своїм розміреним щоденним життям зі святами та буднями. В неділю та святкові дні відвідували церкву в Любохинах, а молодь християн – баптистів збиралась на зібрання.

Історія хутора. Друга світова війна, повоєнний період.

1939 рік – почалась II світова війна.

В епіцентрі військових дій, а згодом окупації опинився і хутір з його мешканцями. За словами Каваса Степана Григоровича, коли почалась війна, всі молодші чоловіки пішли захищати рідну землю. Він пам'ятає, як 27 літаків скидали фугасні снаряди на хутір Свидів. Хутір Будимина не чіпали.

Не повернулися з війни трое хуторян: Бабій Пилип, Кавас Кирило, Савчук Олексій. Савчук Хотимія Гордіївна 1920 р.н. згадує, як попала на хутір в 1943 році в якості невістки. Йшла війна, розпочався наступ радянських військ по визволенню України. Саме тоді мобілізували у військо її чоловіка Савчука Федора. Він, як християнин-баптист, відмовився брати зброю в руки, за що був засуджений на 20 років (відбув 6 років і був амністований в 1952 р.).

А в роки окупації, коли на хуторі був «постій» німецький солдат, молодші жителі змушені були шукати прихистку в хлівах, клунях.

Коли німці заселили хату Хотимії, то вона з дітьми змушена була пожити в кузні, свекри ж лишилися в хаті. Коли німці відступали, то забрали худобу, погнали на Захід. Правда, згодом корова, певно, втекла



Родина Надії Юріївни Бабій (Засць) з батьками.



Весілля на Будимині Зайця Степана.



Будівельна бригада.



Будимівська ланка дівчат.



Будинки перевезені з хутора Будимина на територію с. Смолярі.

і повернулася до господарів. Болючою є згадка про війну і у Ганни Терентівни. Вона пригадує, як батько закопав від німців молотарку, якою дуже дорожив, яку до цих пір ховає земля Будимини...

Відгриміла війна. .. Для хуторян розпочалась нова сторінка життя.

Спочатку на хуторі школи не було, але в 1948 році приїхав уповноважений і сказав, що скоро буде. Так і було. Місцевий лісник побудував хату, в одній із кімнат розмістилася школа. Викладала Скоблюк Надія Іванівна, яка разом з сім'єю жила в іншій кімнаті. Йшли до школи діти різного віку: 8, 12, 15р.. Зошитів не було, сумки – дерев'яні сундучки. В деяких учнів сумки були покрашені. Взували постолі і йшли в школу. Сорочки і штани були полотняні. Верхній одяг шили з сукна.

Часто збиралися в сім'ї Надії Юрївни на веселощі, адже в них був патефон. Бібліотеку відвідували у селі. В село ходили і на кіно. Хуторянці не знали, що це за мистецтво, розпитували, боялися перший раз дивитися, думали, що машина поїде на них з екрана. Організувалася сільськогосподарська бригада з числа хуторянці. Очолював бригаду – Галян Андрій.

Причини переселення у межі сіл. Сучасний стан хутора.

50 роки ХХ століття.

Радянська влада почала політику переселення людей з хуторів у межі сіл. Цьому посприяли як політичні, так економічні й соціальні чинники.

Польські поселення осадників хутірського типу переважно припинили своє існування від 1939 року, після воз'єднання західноукраїнських земель Будимина залишилась. Певний вплив мали відіграти заходи передвоєнної колективізації в 1939-1941рр. Відповідно до таємної постанови Ради Народних Комісарів СРСР 334 від 6 січня 1941 року «Про план сільськогосподарського переселення на 1941 рік» передбачалося виселити переважно із Західної України в інші регіони – 60 тисяч господарств. Повністю здійснити ці наміри перешкодила війна, однак найзаможнішого хуторянина – Козловського Андроня було відправлено до Сибіру.

У воєнні роки, розкиданий серед лісової гущі, хутір вдало використовувався під місце спочинку та поповнення запасів учасниками національно-визвольних дій. Вже в повоєнний період, знаючи про це, влада вимушена була вживати рішучих дій по відселенню хуторян до центральних садиб.

Тим більше, травневий Пленум ЦККП(б)У (1949р.) зобов'язав партійні осередки західних регіонів докорінно поліпшити масово-політичну роботу серед усіх верств населення, підпорядкувавши її справі організаційно-господарського зміцнення колгоспів і дальшої колективізації сільського господарства».

Після квітневого пленуму ЦККП(б)У(1950 р.), який розглянув заходи по дальшому політичному і організаційно-господарському зміцненню колгоспів Львівської та Волинської областей, прискорюється сам процес розформування хуторів через «... забезпечення фактичного усупільнення в усіх колгоспах основних засобів виробництва». Практично за декілька років, починаючи з 1950 року, жителі Будимини були переселені в межі Смолярів та Галиної Волі.

На жаль, місцевий актив допускав перекручення і чинив насилля над хуторянами. Виселяли силою, кидали цеглу в комин, щоб не можна було палити піч, залякували. А в 1951 році на Знесення приїхали уповноважений Барихін з помічниками і стали скидати верхи з хат, ще й примовляли: «Вознесеніє!»

Ніхто не відстоював хутір. Однак викреслити те, що було в минулому, ніяк не можна і не маємо права. Пам'ять про хутори, як невеликі, але вже зниклі населені пункти Старовижівщини, повинна зміцнювати духовний зв'язок поколінь.

Історії та долі людей

Галян Андрій Дем'янович народився у 1921 році 15 жовтня у сім'ї знаного майстра по дереву Галяна Дем'яна. У сім'ї виховувалося четверо дітей: двоє хлопчиків - Андрій та Іван, і двоє дівчат – Єва та Надія.

Іван в післявоєнні роки блукаючи з однолітками, знайшли в дуплі цілий склад патронів, розклавши багаття, вирішили їх підірвати. Один з патронів влучив у груди Івана і він втратив голос. Батько Дем'ян дуже любив музику, ні які веселощі не обходилися без його скрипки, яка співала на різні голоси. Любов до музики не передалася Андрієві, а от потяг до теслярства успадкував.

Після війни, коли починають створюватися колгоспні бригади, він очолює хутірську бригаду, якою керує до 1951 року. В 1952 р. одружується з Галян Єфросинією Трохимівною 1933 року народження.

В період переселення проявляються його теслярські здібності. Він дає нове життя перевезеним будівлям. Помітивши це, голова колгоспу призначає діда бригадиром будівельної бригади. На цій посаді він працює до 1981 року. За вмілі працюючі руки та добре співчутливе серце до сьогоднішнього дня

живе гарна слава про нього.

На хуторі Будимина жила сім'я Сікорського Оксентія Пилиповича. В сім'ї було двоє дорослих дітей: донька Ірина та син Феодосій. В роки війни Феодосій покохав дівчину із села Галина Воля – Чабан Уляну. Вони одружилися. Дуже часто жила в них і сестра Уляни – **Марія Чабан**, адже дома ще було четверо дітей і прогудувати їх у війну було дуже тяжко.

В останній рік війни німці добряче похазяйнували на хуторі та селі Галина Воля. Забрали на примусові роботи вродливих дівчат і дужих хлопців. До цього списку потрапила і Марія. Повезли їх в далеку Німеччину. Попавши в Німеччину, наших полонених розмістили у великій дерев'яній хаті. Там вони прожили тиждень. Але таємно надійшла звістка, що їх в цьому будинку мають підірвати. Серед німців-вартових найшлися порядні люди і повідомили дівчатам, що ввечері вони їх відпустять. Так і сталося, дівчата тікали, хто куди.

Марія зі своєю подружкою Марфою бігли цілу ніч і день. Змучені, знесилені, голодні і замерзлі опинилися дівчата в лісах Голландії.

Їли коріння, листя, ромашки. Так прожили тиждень. Одного дня зустріли хлопців, мови не знали, спілкувалися жестами. Показували, що дуже хочуть їсти. Незабаром хлопці поїхали і привезли старшого чоловіка. Він забрав дівчат до себе: годував, одягав, турбувався, як батько.

Закінчилася війна. Марія влаштувалася в місті на роботу. Познайомилася з чудовим хлопцем, вийшла за нього заміж. Народився син. Прижилася і стала голландкою.

Марія Голькате часта гостя в сестри Уляни, яка після переселення опинилася в с. Смолярі. Милується природою, тішиться ширими племінниками та сусідами сестри.

Уляна в свою чергу робить візити в Голландію, гостює в Марії по 2-3 місяці. Стверджує: «Голландці дуже веселі, життєрадісні люди. Допомогти людині – це їхнє кредо. Саме через це, моя сестра залишилася там».

Янчук Варвара народилася в 1910 році в бідній сім'ї. Батьки повмирали ще молодими, коли їй було 4 роки. Доглядала Варку старша сестра Федора. Ще підлітком вона змушена була тяжко працювати: допомагала сестрі по господарству. Коли сестра вийшла заміж, залишилася в батьківській хаті одна. Їй було всього 14 років. Змушена була давати сама собі лад, враз стати дорослішою. Маючи веселу вдачу, біля неї об'єдналась будименська молодь. Навіть старші жіночки приходили до неї на вечорниці: скубли пір'я, співали і жартували при цьому. Її хата була центром культурного дозвілля хуторянців, мабуть ще й тому, що в хаті був завжди порядок і чистота. І сама Варка слідувала за своїм зовнішнім виглядом, одяг був чистим і охайним. Мабуть через це і назвали її пізніше – пані Варка.

Але ось – переселення. Сімейне життя не склалося, допомоги було чекати нізвідки. Варка категорично відмовилась від переселення. Представники влади бачили, що жінці було нікому допомогти, тому її стареньку хату залишили на хуторі.

Залишившись одною, Варка вже не обробляла землі. В своєму обійсті мала тільки собак, які були їй вірними друзями. Влітку їй було добре, а ось взимку – напівголодна, напівголодна. Іноді по декілька днів не мала крихти в роті. Тільки випадкові перехожі, іноді мисливці, приносили кусочок хліба. Тому з нетерпінням вона чекала весни, коли люди виходили в поле. Смолярівці, будучи на полі, ніколи не минали її хати.

Надзвичайно балакуча, гостинна - притягувала до себе людей, а вони, в свою чергу, допомагали їй з харчами. Тільки сховавшись, вона в супроводі 4-5 собак йшла в село до «своїх» хуторянців. Вони були завжди їй раді.

В 70-і роки, коли був поширений в школах тимурівський рух, учні школи часто допомагали їй порізати дрова, облаштувати хатинку, приносили їй харчі. Проте чиясь зла рука позбавила життя одинокої жінки. Її знайшли в хаті зі слідами насильницької смерті в 1979 році.

28 років – прожила на хуторі самотньо, не нажила статків, нікого ніколи не образила. І в когось піднялась рука – позбавити життя цієї людини.

Урочище і на цей час носить назву: «біля пані».

1. Данилишин Богдан. Село на нашій Україні. Чи вбережемо? Газета «Урядовий кур'єр», 22 жовтня 2002, №195, с. 10.

2. Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. Київ, «Либідь». 2001, с. 8

3. Український Радянський Енциклопедичний Словник. Київ. Академія наук України. 1968, т. 3, с. 705.

4. Данилюк Архип. Особливості виникнення і розвитку сільських поселень у правобережній частині

українського Полісся. Полісся. Збірник. Видавництво «Вежа», Луцьк. 1997, с. 31.

5. Столыпин П.А. Жизнь и смерть за царя. «Рюрик», Москва, 1991, с.103.

6. Оксенюк Р.Н. Нариси історії Волині. 1861-1939. Львів. Вид-во Львівського університету. 1970, с. 51.

7. Державний архів Волинської області. Ф.36, оп.4, спр. 31, акр. 21.

Ігор ПАСЮК, Василь КАРПЮК (Луцьк)

ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ - УЧАСНИКИ ВИЗВОЛЕННЯ СТАРОВИЖІВЩИНИ

У 1979 році до Старої Виживки приїхали учасники визволення району серед яких і чотири Герої Радянського Союзу, які отримали це високе звання у 1945 році, хоча здійснювали свої подвиги і на Волинській землі. Цими героями були Дьяконов Микола Максимович, Самков Сергій Олександрович, Свиначук Микола Давидович, Царицин Костянтин Іванович.

Дьяконов Микола Максимович народився 15 грудня 1925 року в с. Олександрівка Сосновоборського району Пензенської області в сім'ї селянина. Росіянин. В Радянській Армії з січня 1943 року.

На фронті у Велику Вітчизняну війну з лютого 1943. Наводчик ручного кулемету 415-го стрілецького полку (1-а стрілецька дивізія, 70-а армія, 1-й Білоруський фронт) рядовий Дьяконов відзначився в боях по знищенню брестського угруповання противника при населеному пункті Березувка (23 км на півн. – сх. Від м. Бяла-Подляска, Польща). 28 – 29 липня 1944 року брав участь у відбиті 15 контратак. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 24 березня 1945 року.

З 1950 року майор Дьяконов – в запасі. Вернувся на батьківщину. В 1953 закінчив Пензенську сільськогосподарську школу. Працював агрономом, бригадиром колгоспу, головою Кірієвської сільради Суджанського району Курської області. Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, медалями, іноземними медалями. Помер 22 червня 1982 року. Похований в селі Кіріївка.

Самков Сергій Олександрович, народився 2 жовтня 1917 року в селі Поводнево нині Мишкінського району Ярославської області у сім'ї селян. Росіянин. Закінчив 9 класів. Працював уповноваженим облкомітету по справам фізкультури і спорту. В Радянській Армії з 1938-1940 і з 1941 року. Закінчив Ярославське воєнно-піхотне училище у 1941 році.

У діючій армії з грудня 1941. Командир батальйону 412-го стрілецького полку (1-а стрілецька дивізія, 70-а армія, 2-й Білоруський фронт) майор Самков С. О. подолав з бійцями 26 січня 1945 року річку Віслу в районі села Топольно (півн.- схід. міста Бромберг, Польща). Батальйон захопив плацдарм на західному березі, відбив ряд ворожих контратак, завдавши противнику великих втрат у живій силі. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 29 червня 1945 року.

З 1946 підполковник Самков – в запасі. У 1948 році закінчив обласну партшколу в м. Ярославль. Жив в м. Псков. Працював лектором в товаристві «Знання». Нагороджений орденом Леніна, Кутузова 3-ої ступені, Олександра Невського, Вітчизняної війни 2-го ступеня, Червоної Зірки, медалями. Помер 23 липня 1981 року.

Свиначук Микола Давидович, народився 20 січня 1920 року в селі Голодний Степ, нині місто Гулістан Сирдар'їнської області Узбекистану. Росіянин. Освіта початкова. Був робочим на Баяутській вузькоколінійній залізниці Узбекистанської РСР. В Радянській Армії з 1940 року.

На фронті Великої Вітчизняної війни з серпня 1942 року. Помічник командира взводу 415-го стрілецького полку (1-а стрілецька дивізія, 70-а армія, 1-й Білоруський фронт) старший сержант Свиначук М. Д. відзначився 26 липня 1944 року в боях за польське м. Бяла-Подляска. Біля селища Бокухалі 27 липня 1944 зайнявши із своїми бійцями шосе і відбив 8 атак противника що проривався із оточення. Взвод знищив бронетранспортер, 3 автомашини і до 150 ворожих солдат і офіцерів. На ділянці взводу противник не пройшов.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1945 року за зразкове виконання бойових задач командування на фронті боротьби з німецькими окупантами і проявлену при цьому відвагу і героїство старшому сержанту Свиначуку Миколі Давидовичу присвоєне звання Героя Радянського Союзу з врученням ордена Леніна і медалі «Золота Зірка».

Після війни Микола Давидович демобілізований. Жив і працював в місті Ленгер Чимкентської області Узбекистану. Нагороджений орденом Леніна (1945), Жовтневої Революції (1977), Червоного Прапора (1945), Слави 2 (1944) і 3 (1944) ступеня, медалями. Почесний громадянин міста Бреста. Помер 1 січня 1983 року. Похований в с. Олександрівка Ленгерського району.



Дьяконов М. М.



Самков С. О.



Свинарчук М. Д.



Царицин К. І.



Учасники зустрічі ветеранів 1-ої Брестської Червонопрапорної ордена Суворова стрілецької дивізії, присвяченої 35-річчю визволення України від німецько-фашистських загарбників в смт. Старій Вижівці.

Царицин Костянтин Іванович, 9 липня 1923 року в селі Колупаєво нині Ржевського району Калінінської (нині Тверської) області в селянській родині. Росіянин. Закінчив 10 класів. Працював в Ленінграді учнем слюсаря. В Радянській Армії з липня 1941 року.

В діючій армії з листопада 1941. Командир гармати 339-го окремого винищувального протитанкового дивізіону (1-а стрілецька дивізія, 70-а армія, 1-й Білоруський фронт) старший сержант Царицин зайняв вогневу позицію на шосе Жабинка – Варшава біля населеного пункту Бохукала (півн.– сх. містаБяла-Подляска, Польща) і 28-29 липня 1944 року відбивав спроби противника вирватися з оточення. Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 26 жовтня 1944 року.

Після війни Костянтин Іванович демобілізований. В 1959 році закінчив Ленінградське кораблебудівний інститут. Жив в Санкт-Петербурзі. До виходу на пенсію працював в конструкторському бюро. Помер 15 березня 2004 року. Похований на Кіновесєвському цвинтарі в Санкт-Петербурзі.

Нагороджений орденами Леніна (1944), Вітчизняної війни 1-ої степені (1985), медалями.

1. Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь / Пред. ред. коллегии И. Н. Шкадов. — М.: Воениздат, 1987. — Т. 1. — 911 с.

2. Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь / Пред. ред. Коллегии И. Н. Шкадов. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2. — 863 с.

Микола ПІВНИЦЬКИЙ (Луцьк)

БУЦИНЬ – МОЄ РІДНЕ СЕЛО, МОЯ КОЛИСКА, МІЙ ЩЕМНИЙ БІЛЬ...

(коротке історичне есе: – від першої згадки про село до початку ХХ ст.)

У видолінку, що лежить в північному і північно-західному напрямках від двох із трьох найбільших височин Волині, розкинулось село Буцинь Старовижівського району Волинської області. Височина, яка ще у XVI - XVII столітті, очевидно, була більше відома як «Андрієва гора», знаходиться на схід від села, була більш «обжитою», а тому, можливо, й більш близька для нас... Це ніби про неї мовиться в народній пісні: «Стоїть гора високая...» (див. Глібов Л. «Журба»). І, справді, вийшовши на ту гору, від краю до краю побачиш моє рідне село, з його чепурними, а тепер, на жаль, ще й багатьма, уже назавше покинутими обійстями та дворами – це, майже, як у Т. Шевченка: «повсихали Сади зелені, погнили Біленькі хати, повалились, Стави бур'яном поросли...» [9, 119-120].

Той такий дорогий і милий моєму серцю пагорб, повторюсь, один з найвищих серед волинських височин, мабуть, колись міг бути дном велетенської водойми, бо скрізь його вершина, хоч вона давно перерита й переорана, а знедавна покинута й заросла бур'янами та молодим переліском, була щедро устелена (аж до крейдяних і глиняних шарів різноманітного кольору) та змішана із скам'янілими рештками колишніх мешканців морських глибин, що нам - дітлахам нагадували фантастичних істот, а дорослі все це «добро» називали: ракушняк і «підзвірок» - різновид крупнозернистого піску в перемішку з кремнієм. Місцями ці скам'янілі морські істоти ще й досі доволі помітні на поверхні ґрунту, особливо біля урочища «Терещиха», що знаходиться на східній околиці села. Багаті поклади різної глини, крейди та піску односельчани з великим успіхом використовували за при будь-якому будівництві.

Тепер наша гора, що на південний схід від села, ніби «присіла», поменшала. А на ній, ще за моєї пам'яті, як казковий велетень з далекого минулого, «красувався» вітряк. У довоєнну пору там їх було два, але від «побратима», який за переказом належав родині Созоніка Івана («Рудя» чи «Рудьового?»), ще довго залишався лише великий жорновий камінь, несучи людям жорстке нагадування, що нічого вічного під Сонцем нема... Цей же, вцілілий в час Великої Вітчизняної війни, вітряк, відкритий всім вітрам, занедбаний, з полонаними крилами, як убогий каліка, обірваний, з дірявим гонтовим дахом і такими ж дірявими стінками, ніби покинута і всіма забута сиротина, одиноко, але все ще гордо й довго (доки його не розтягли на якісь інші господарські потреби, як дорогий будівельний матеріал) стояв над вузькою дорогою, що колись навпростець, через пагорб, з'єднувала село і «Пошту» - земську поштову станцію [1]. Насправді приміщень поштової станції не стало ще у воєнне лихоліття, і тільки ту місцину, що, свого часу була поштовим подвір'ям, над шосейним шляхом Ковель – Брест, односельці, як і колись, а старожили й дотепер, іменують: «Пошта».

Загалом у селі, за переказами, було аж п'ять вітряків. Окрім двох, уже вище згаданих, на помітному

підвищенні, що у північно-східній околиці села після Великої Вітчизняної війни збереглося ще два. Їх, якимось дивом, також обминуло полум'я війни і навіть велика пожежа, в якій згорів «Пійонів» (так помісцевому прозивали одне сімейство із родини Бодюків?) хутір. Тепер про цей, колись заможний хутір з великим яблуневим садом, нагадує лише стара-стара черешня-дичка, яка самотньо стоїть над дорогою, що веде до Нової Волі, та інших сіл північно-східної округи. Вона ще дотепер, хоч і багато гілок уже втратила, але щороку рясно цвіте та годить перехожим соковитими черешнями. А від млинів не залишилось і сліду. Один з них, що стояв на пагорбі того ж таки «Пійонового» хутора, аж до середини 50-х років минулого століття, трудивсь на благо не лише буценьців, але й населення всієї округи. Він, мабуть, ще й далі, як кажуть, вірою та правдою служив би людям, як би не трапилось непоправне лихо: одного темного осіннього вечора (в 1956 р. ?), невідомо чи з навмисного підпалу, чи від якогось «самозагорання», млин згорів дотла.

Неподалік, на північний захід від нього, був ще один (казали, «Мариканцюв»), також закинутий, обдертий і безнадійно пропадав, але знайшлися якісь заможні люди й викупили ту «буцинську реліквію», акуратно розібрали й вивезли з села. Тепер від буцинських вітряків не залишилось і сліду, як не залишилось сліду і від нового, механічного млина, а потім - комбикормового заводу, як і від печей-«вапнярень», великого цегельного заводу (ні, від останнього ще дещо залишились: глиняні кар'єри, тепер це – доволі глибокі водойми та ще приміщення гуртожитку, який односельці іронічно називали «Голуб'ятня»; на даний час в ньому розмістились два торгівельні заклади. Прикро і жаль, але за останні кілька десятків років в селі зникло, безслідно пропало багато чого й іншого. На сьогодні в селі залишилось дві найбільш давні архітектурні пам'ятки – це одне з приміщень теперішньої Буцинської ЗОШ і православна церква Казанської ікони Богоматері..., але про них мова трохи згодом.

В дитячу пору я із своїми ровесниками (спочатку випасаючи на горі гусей, а потім – телят і корів, оскільки поле на ній тоді періодично відпочивало під «паром», а тепер воно уже покинуте і покрито переліском-самосієм), любив споглядати з нашої гори своє село та села близької і далекої округи, які, як і всі навколишні болотні й лісові хащі, бовваніли у голубій далечині.

Коли подивитись з гори у західному напрямку, то побачимо все наше село повністю, а далі за ним, за урочищем «Криничним», нам було видно села Седлище і Черемшанка, а ще далі – селище Стара Вижва. Тим же із нас, хто наслідуювавсь видертись на теодолітну (геодезичну) вишку, яка довгий час стояла на другій височині, що на південний захід від села, була видна вся близька й більш далека округа – села Борзова і Брідки, що знаходяться південніше від Старої Виживки; на північний схід, серед тамтешніх лісових масивів виднілись села Нова (Божа) Воля, Шкроби, Синово; на північ – за урочищами «Вузьке», «Горбата», «Вербина», «Цалайкова», «Назариха», «Човнища», «Гряда», «Галине», «Заселиська», «Троцьове» «Трудень» і «Поварища» проглядалось село Датинь та його околиці аж до селища Ратно; на схід – у долині за урочищами «Лють» і «Вільшинка» - села Сереховичі і Грабово; на південь, за урочищем «Малишиха» – село Секунь, за яким далеко-далеко бовванів Ковель.

Дитячі думки-мрії, прудкіші від шаленого вітру, гнали дитячу уяву в ті далекі-близькі краї. Було цікаво, що там, у тій голубій далечині? Дуже кортіло коли-небудь побувати в тих краях, які маячили за довколишніми болотами, чагарями й лісами, що залежно від пори року, завжди, мов веселка, міняли свою барву? Хотілось подивитись, дізнатися, що там діється? Які там люди? Як і чим вони живуть, чому радіють і чим журяться?

Дитяча цікавість – свідчення природного людського бажання пізнати навколишній світ і добре, коли є кому допомогти дитині та скерувати той важкий і складний пізнавальний процес в належному напрямку. На жаль, чогось частіше трапляється так, що людина має користуватись лише власним досвідом, який завжди виявляється запізнілим.

Припалі порохом часу, перекази та легенди, що дійшли до нас із сивої давнини, наші й чужі історії, а ще більше історичні таємниці, вабили і ваблять до себе людину, з її ненаситним бажанням зазирнути у невідоме, незвідане... Щось манить і кличе нашу пам'ять до спогадів, спонукає замислитись над дорогами й стежками, пройденими нашими предками і нині сущими односельчанами... селянством... народом.

Людська пам'ять – особливий феномен. Не менш своєрідним феноменом суспільного життя є й історична пам'ять. Зафіксована в різноманітних формах знань, культурних та культурних стереотипах, переказах та міфах, вона є унікальною сукупністю уявлень людської спільноти (суспільства) про своє минуле. Історична пам'ять міцно поєднує наше сьогодні з минулим і тим самим дозволяє «зазирнути» в найближче прийдешнє. Олександр Довженко писав: «Сучасне – завжди надорозі з минулого в майбутнє...».

Кожна спільнота певний час пам'ятає із свого буття все те, що спочатку їй бачиться, як «щось»

найбільш важливе з пережитого. Це можуть бути окремі факти, події і явища. Дуже часто буває так, що згодом якість «особливе» явище або історичну подію, навіть їх активним учасникам, хочеться якомога швидше «забути», «стерти» з людської та історичної пам'яті, а раз так, то, з часом, вони й будуть «забуті» або «видерті» з історичного календаря, як уже забуто і багато інших, і в першу чергу тих, що були покликані лише для того, щоб вкотре ошукати власний народ. Але, в будь-якому випадку, історичний досвід, навіть дуже гіркий досвід нашого народу, не можна викреслювати з нашої історії..., щоб не повторювати допущені помилки, їх потрібно пам'ятати.

Швидкоплинний і невблаганний час сам поступово зітре з людської пам'яті все штучне й наносне. Гірше, коли із людської пам'яті зумисне витлумлюється не лише «все штучне й наносне», але навіть все більш вагоме, дороге кожній пересічній людині, тому що здійснюється це здебільшого за домаганням політичних пігмеїв. Тепер все це, зазвичай, твориться руками (пером) істориків та політологів, і завжди робиться на догоду їхнім зверхникам. Таким чином, історична пам'ять «травмується» і стає дезінтегруючим чинником, породжуючи у громадян діаметрально протилежні погляди на перспективи розвитку нації і держави.

На жаль, багато з того, що було в нашому житті і в нашій історії позитивного, ми починаємо цінувати лише тоді, коли його спочатку проігноруємо, потім поступово забудемо і, нарешті, безповоротно втратимо. Частіше всього ми спочатку втрачаємо живих свідків, потім – документи та інші матеріальні свідчення, пам'ятки... Нарешті, все щезає з історичної пам'яті і тільки тому, що належним чином не цінуємо або не вміємо цінувати, бо, бачите, вже нема... Прийшли якісь зайти, знищили, поруйнували все, що з нас взяти? Ні, шановні! Якщо в цьому хтось і винен, то в першу чергу лише ми самі. І, якщо, з різних причин, не були навчені берегти історичну пам'ять, то лише тому, що доля у наших батьків, дідів і прадідів була для них «злюю мачухою». Отже, потрібно самим навчитись цінувати правду про своє минуле. Від однієї думки, а ще більше від згадки, про те, що і скільки довелось на своєму віку пережити, перенести, витерпіти у пеклі двох світових воєн тим із наших краян, кому був дарований шанс вижити і тим, кому не судилось – стає моторошно.

Іноді здається, що в ті лихі роки першої половини пекельного ХХ століття й вижити було неможливо. Але не треба думати, що в наших генах залишився лише один страх... Адже наші батьки, діди й прадіди не тільки вижили – вони жили, будували, героїчно воювали за кращу долю для себе, для своїх нащадків і, без перебільшення, для всього світу. Не рахуючись з величезними втратами, вони жили й любили, народжували і ставили на ноги дітей, навчали й виховували молодь, а також рослили хліб і все, що треба до хліба, невтомною працею славили, а садами прикрашали рідний край.

І все це – наша історія..., а в ній – доля наших батьків і дідів-прадідів, наших односельців... Інша справа, чи багато ми пам'ятаємо з тієї долі, з нашої навіть ще досить недавньої, близької історії? Що ж тоді говорити про більш далеке минуле, коли свідчень втрачено більше, ніж залишилось?

Сьогодні ми можемо лише жалкувати, що документальних свідчень про історію нашого села залишилось дуже-дуже мало, у всякому випадку в Державному архіві Волинської області зберігаються документи, здебільшого, такої близької для нині суцільної, повоєнної пори. А підняти, відшукати та вивчити якісь відомості про село в центральних архівах – справа, що потребує багато часу і значних коштів, особливо, коли потрібно опрацьовувати фонди архівів Російської Федерації (м. Москва і м. С.-Петербург). Тому, до певного часу, будемо користуватись тією інформацією, що доступна нам на сьогодні.

В першу чергу відзначимо, що всі дослідники історії нашого села звертають увагу на його назву, зокрема, відображення її останнім часом в офіційних документах. Полишимо до часу етимологію назви села і спробуємо знайти відповідь на майже риторичне питання: Чому окремих людей в чиновницьких кріслах так доймає якась люта «сверблячка» щодо перейменування або «калічення» назв населених пунктів? Признаюсь, важко знайти на нього відповідь. Але ще важче зрозуміти, що це дає для їх ініціаторів. От і наш Буцинь не став винятком, не обійшла і його ця заразна болячка нечистих рук. То якомусь «високому» чиновнику, то якомусь місцевому «мудрагелю» не сподобається у назві села яка-небудь буква, наприклад, «и», або «ь» і «воно» починає щось «мудрувати», крутити доки таки не виверне на своє: залишило, бачите, в історії населеного пункту і «свій слід». А те, що на практиці такі «новації», нічого, окрім незручностей та юридичних труднощів, для громадян не дають, нікого не хвилює. Хоча кожному, здається, зрозуміло, що з юридичної точки зору, «Буцинь», «Буцень» і «Буцин» - це три різні географічні назви або адміністративні одиниці, хоч всі вони стосуються одного і того ж населеного пункту. Спробуй доказати протилежне... В такий же спосіб можна перейменувати, скажімо, сусідні села Датинь або Секунь... Але, дякувати Богу, тамтешнім місцевим владомощам такі божевільні думки не приходять в голову. А тут... половина села в одних офіційних документах фігурує як частка села Буцинь, а друга

його частина належить до населеного пункту Буцин. Чого тут більше: чиновницької байдужості, нехлюйства, самодурства чи елементарної неграмотності, важко сказати. Багатьох односельців це «коробить», а комусь – байдуже. Пригадуючи анекдотичну ситуацію з літературним «Борулею» і «Берулею», згадую свою: навчався я в Буцинській семирічній і СерАховицькій середній школах, тепер – це, відповідно, Буцин()ська і СерЕховицька. Що і кому «муляло» у їхніх назвах? Загадка. Про перейменування колективних господарств, що були на території села і говорити не хочеться.

Що ж до етимології топоніму, то тут можна висловлювати найрізноманітніші припущення, але в більшості випадків їх не можна стовідсотково доказати, так само, як важко чітко визначити і аргументовано довести дату виникнення населеного пункту. Тому історики, в першому випадку, дають волю власній «фантазії», а в другому – дотримуються традиційного літочислення поселень і починають відлік їхнього віку від першої писемної згадки про них.

Щодо нашого села, то, наприклад, М.І. Теодорович, посилаючись на доступні йому архівні матеріали, писав, що село Буцинь уже існувало в першій половині XVI століття, зокрема, він писав: «...с. Буцень (інаше - Буцынь), волости Седлищанской... .тогда оно принадлежало князьям Сангушкам. В 1531 г. князь Федор Андреевич Сангушко-Коширский, староста Владимирский, имел спор с дядею своим... .о тую землю, што промежи реки Вижвы и Буценя села».[7, 85]. До цього часу історики нічого іншого в архівах не знайшли, поки що... Таку ж дату називає і Олександр Цинкаловський [9,154]. Якщо ж ми будемо послуговуватись виданням «Історія міст і сіл: Волинська область», то там знайдемо твердження, що «...«Уперше село згадується в 1797 році». [2, 675]. Тепер нам зрозуміло, що це – помилка. Вочевидь, автори даного видання в кінці 60-х років минулого століття не бачили рідкісних на той час, як і тепер, робіт М.І.Теодоровича, хоч вони були надруковані ще в 1903 р. у друкарні Почаєво-Успенської Лаври, але дуже швидко стали бібліографічною рідкістю, а тим більше, вони не могли бачити роботу О. Цинкаловського, тому що вона була опублікована за кордоном (Вінніпег, Канада) лише в 1984 році.

Із опублікованих донині історичних праць ми можемо почерпнути скупі відомості про те, як часто село Буцинь фігурувало під видозміненою назвою (залежно від грамотності або обізнаності писарчуків-канцеляристів), як воно переходило у власність або попадало під «опіку» тих чи інших магнатів. Найчастіше село Буцинь фігурує при переліку навколишніх населених пунктів. Серед найдавніших документів, що містять хоч якусь характеристику економічного життя, історики згадують Первинний поборовий реєстр маєтностей князя Романа Сангушка, датований 1569 роком. Реєстр, що включає описово-статистичний матеріал про стан володінь князя, був складений на час переходу його маєтностей до складу Речі Посполитої (Люблінська унія 1569 р.). Так, у згаданому Первинному поборовому реєстрі 1569 р. дано опис тодішньої Несухойжської волості, що включала вісім замкових сіл: Буцен, Войгоща, Боровне, Кречевичі, Старосільці, Грабове, Березове, Сереховичі; шість монастирських маєтків: Пісочне, Неці, Комарове, Сововеве, Синове, Підсинівка, а також церковне володіння – Дороготіши та боярські: Ломачин, Пісочне, Лапневичі. [4, 219].

У цьому ж документі знаходимо інформацію про економічний стан жителів села Буцинь (Буцен): поіменно названо власників 25 «димів» і 4 «огородники», які сплатили побори князю Роману Сангушку, а також 6 «подимників» і 1 «огородник», що полишили свої домівки і «проч пошли», тобто пішли шукати рятунку від голодної смерті. Становище посполитих стало ще більш нестерпним після появи так званого Литовського статуту (1588 р.), яким було запроваджене право поміщиків виловлювати селян-втікачів протягом 20 років.[6].

В 1664 році село Буцинь уже входило до складу Седлищанської волості і перебувало у власності поміщика Мартина Люшкоського. Це опосередковано підтверджується документами «копного» суду (збори сільської громади для розв'язання спірних цивільних справ). До складу даного суду, що збирався на «Андрієвій горі», що біля села Буцинь, входили представники від сіл: «...Борзов, Бучин, Грабов, Гритковиччи, Дороготичи, Зврьчье, Мизов, Секунь, Сереховичи, Соловьев, Сыново-Монасмтырское, Сыново-Ратенское, Шайно». [5, 70-72]. Так, згідно з присудом (вироком) «копного» суду, що відбувся 13 серпня 1664 року, «...біля дубового пня, що стояв на межі біля Андрієвої гори», селяни села Секунь (власність поміщика Достоевського), за спустошені поля пшениці, мали відпрацювати 3 дні на польових роботах на користь буциньської громади. [5, 70-72]

Тим часом польський економічний, національний і релігійний гніт постійно наростав. Панщина вже на кінець XVI століття становила 5-6 днів на тиждень і була постійною. Магнати весь час змушували селян відбувати різні повинності, які свідчать про велику винахідливість шляхти у примноженні кількості поборів. На користь магнату йшло все, що можна було стягнути з селянина: не кажучи про те, що шляхта привласнювала «обіжчину» - майно втікачів, їй у власність переходила й «відумерщина» - майно

покійних підданих, які не мали спадкоємців, а про інші форми визиску їй говорити не доводиться: з наявної худоби селянин змушений був платити магнатові «десятину», за право її випасати – «спасне», за помел зерна – «сухомельщину», а перед великими релігійними святами (три рази на рік) він змушений був давати «осип» - кілька четвертей хліба, птицю та іншу живність. Особливо страждали селяни від подвійного гніту, зокрема, тоді, коли польська шляхта передавала свої маєтки в оренду або залишала їх на руках управителів.

Про релігійні утиски православного населення, про спроби його окатоличення свідчить, зокрема, започатковане князями Янушем і Михайлом Вишневецькими, будівництво в селі Буцинь костюлу, яке спішно завершилось у 1730 році [3]. Зрозуміло, що зростаюче економічне й національне гноблення та релігійне засилля викликали у посполитих люту ненависть до гнобителів, а відтак – різні форми протесту.

Але в 1795 році, після третього поділу Речі Посполитої, польська експансія скінчилась, Волинь, а в її складі й село Буцинь Ковельського повіту, відійшли до Російської імперії. Однак якихось особливих змін у житті посполитих не відбулось. На зміну польській шляхті прийшло російське дворянство, правда, з присутністю тих же польських магнатів. В їхніх руках залишалось основне багатство – земля. На початку ХІХ століття село перебувало у власності поміщиків Гродзинських, Яблоновських і Пшемицьких, а з літа 1850 року Буцинь повністю переходить у власність поміщика Адама Пшемицького. Правда, О.Цинкаловський писав, що ще до кінця ХІХ століття село Буцинь належало магнатам Яблоновським і Пшемицьким.

До кінця ХІХ століття у поміщицькій власності перебувало 1100 десятин двірської землі, а селяни мали 2363 десятини. На той час у селі нараховувалось 128 будинків і 688 жителів.

На початок ХХ століття село помітно збільшилось, виросло. Згідно з переписом 1911 року, на який посилається О. Цинкаловський, в селі проживало 1336 жителів, тут була пошта, земська поштова станція, однокласна школа, фельдшерський пункт, дві крамниці, одна горілчана крамниця, а також проводились щомісячні ярмарки.[8, 154]. Саме таким село Буцинь вступало у буремний ХХ вік.

На жаль, формат повідомлення обмежений, тому подальша оповідь про історію села Буцинь, про життя моїх односельчан у ХХ ст., будемо сподіватись, знайде відображення у матеріалах наступних конференцій.

1. Державний архів Волинської області. Ф. 490. Буциньське поштове відділення, с. Буцин Ковельського повіту Волинської губернії (1885 - 1919 рр.), оп. 1, спр. 1-66; оп.2, спр. 1-27.

2. Історія міст і сіл: В двадцяти шести томах: Волинська область. – К., 1970. 747 с.

3. Киричук М. Г. Волинь – земля українська / М. Г. Киричук. – Луцьк: Медіа, 1995. – 392 с.; Киричук М.Г. Волинь – земля українська: Історичний нарис (Навчальний посібник) / М.Г Киричук. – Луцьк, «Надстир'я», 1998. 472 с., а також: Киричук М. Г. Волинь - земля українська : Ілюстр. нариси історії Волині: Навч. посіб. Т. 1. До 60-х років ХVІ століття / М. Г. Киричук. - 3-е вид., переглянуте і значно доповн. (вип. 2). - Луцьк : Вид-во "Волин. обл. друк.", 2000. - 516 с.

4. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Вип. ХХІ. Матеріали Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006 р., - Луцьк, 2006. – С. 219.

5. Новицький І.П. Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов. / И.П. Новицкий. Том 1. – К., 1878, 823 с.; Т. 2. Имена географические (Материалы для исторической географии Южной и Западной России). Тип. Даниловой, 1883. II, К., 1883. 978 с.

6. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. – Том 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юридична література, 2004. – 568 с.; Майкут Х. В. Розвиток інституту речових прав на українських землях за Литовськими статутами / Х. В. Майкут // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 21–33.

7. Теодорович Н.И. Волинь в описании городовъ, местечекъ и сель въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ и друг. отношенияхъ. Т. V. Ковельский уездъ. – Почаевъ, Типография Почаевско-Успенскія Лыбры. 1903. 580 с.; (Офсетне видання – Луцьк, 2008).

8. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року) / Олександр Цинкаловський. У 2 т. Т. 1. Вінніпег-Канада. 1984. - 600 с.

9. Шевченко Тарас. Зібрання творів: У 6 т. — Т. 2: Поезія 1847-1861. / Тарас Шевченко — К., 2003.

**РОБОТА НАД РОМАНОМ РЯТУВАЛА ЙОГО
ВІД САМОТНОСТІ Й ВІДЧАЮ...
(Світлій пам'яті Якова Романовича Абрамчука)**

18 березня минулого року перестало битися серце прекрасної, надзвичайно обдарованої людини, своєрідного самородка Поліського краю – Якова Романовича Абрамчука.

Народився він 11 листопада 1933 року в селі Тойкут Ковельського району Волинської області, в сім'ї селянина-бідняка, в якій окрім нього росли ще два менших брати. Дитинство Якова Романовича пройшло у мальовничому куточку синьоого Волинського Полісся, що лежить на межі Камінь-Каширського, Ковельського і Старовижівського районів, де неповторна, надзвичайно чарівна природа, де прекрасні, привітні й щирі душою люди, оспівані славетною Лесею Українкою.

Після закінчення середньої школи, з 1957 по 1959 рік він навчався у Ковельському медичному училищі. По тому працював фельдшером, завідував медпунктом, а в 1967 році вступив до Львівського медінституту на фармацевтичний факультет, який закінчив з відзнакою в 1972 році і був направлений на роботу в Камінь-Каширський район. Спочатку працював заступником завідувача центральної районної аптеки, а з грудня 1972 року по серпень 1995 року, доки його не змусили вийти на пенсію – завідувачем аптеки в с. Сошично. За його словами, він вступив до медінституту, не тільки з метою підвищити свій освітній рівень в галузі фармакопеї і більш професійно надавати своїм країнам посильну медичну допомогу, але, чи не найбільше, для того, щоб поряд з медичною освітою, розширити свої знання з суспільних дисциплін, зокрема, його більше всього тоді вабила філософія. Йому хотілось краще пізнати навколишній світ, зрозуміти людське ество, що так йому було потрібне у літературній творчості, до якої відчував особливий потяг.

Друкуватись почав у 1976 році, спочатку – в районній, а потім і в обласній газетах. Спочатку і в основному він писав гуморески. Кілька з них вдалось опублікувати і в республіканській пресі. Одночасно працював над романом «Несухойжи»[1].

Роман охоплює ще не так давню історію нашого краю. Але з самого початку оговоримо, що художні достоїнства роману залишимо на суд літературних критиків, а більше звернемо увагу на фактори, що перетворюють художній твір у джерело історичної правди.

Художня, а особливо художньо-документальна література, в пізнанні історичних процесів, явищ і подій займає чільне місце, це – джерело особливого типу. Ніде так детально не описано людину, її почуття й взаємини, любов і ненависть, героїзм, сміливість і боягузтво, вірність і зраду, як у художніх творах. Разом із тим потрібно розуміти, що буття – це не тільки доконаний факт, що митець має право на домисел і фантазію, на гіперболу. Усе - це читач знайде в романі.

Художній твір, що розповідає про сучасне життя, із плином часу перетворюється в історичне джерело. Він містить особисті спостереження та враження автора й цікаві відомості про людину, її психологію, про людські взаємини й колізії. Звичайно, потрібно враховувати специфіку художнього твору, пам'ятати, що тут неминучий суб'єктивний підхід автора. Без такого підходу, без авторського бачення подій і явищ, без авторського “Я” нема художніх творів. Читач, а ще більше читач-історик повинен це постійно пам'ятати. Правда, треба бачити різницю між авторським домислом і реальністю, що пройшла через призму його світосприйняття. Особливо ж цінні, на наш погляд, документальні твори (романи, повісті, новели, оповідання), якщо в них усе, що відбувалось (окремі сторони життя, побуту, звичаїв) подано художньо, образно, і знову ж таки історично достовірно.

Саме таким історично достовірним твором і став роман “Несухойжи”. Назву романові дало досить давнє (знане ще з 15 століття) містечко Несухойжи або Несохойжа (так, по-різному воно називалось ще на початку ХХ ст.). На жаль, для наших сучасників ця назва вже майже нічого не говорить. Містечко тепер ніхто не згадує, для нас воно або мало відоме, або не відоме зовсім, адже слідів його не знайдемо ні на берегах тихоплинної Турії, ні на теперішніх географічних картах. Навіть у спогадах наших земляків-старожилів назва містечка виринає все рідше й рідше та й роблять це вони якось із натугою, мимохить, ніби торкаються дуже болючої, за давньої кривавої, до цього часу невилгої рани. Нащадкам же на згадку про Несухойжи залишилась лише назва залізничної станції у селі Тойкут, що діє на залізничному перегоні Ковель - Камінь-Каширський і ще, як це не прикро... повне забуття.

А було це, без перебільшення, унікальне містечко. Таким воно бачиться перш за все в тому, що перед Великою Вітчизняною війною тут проживало населення лише єврейської національності, й були

Несухойжи містечком багатим і велелюдним. Ще О. Цинкаловський у своєму краєзнавчому словнику зазначав, що в Несухойжах у кінці 19 ст. нараховувалось 273 будинків і 1945 жителів, а за переписом 1911 року в містечку вже проживало 2210 чоловік. Тут були міщанська управа, школа, синагога, земська поштова станція, фельдшерський пункт, 7 крамниць, горілчана крамниця, бровар, гуральня і 6 ярмарків річно.

Пізніше, як згадують старожили, вже за часів панської Польщі й аж до початку Другої світової війни в Несухойжах жили виключно євреї. Українці з якихось причин не селились у цьому містечку. Тому можна лише уявити масштаби страшної трагедії, що розігралась в Несухойжах під час Великої Вітчизняної війни, де гітлерівські нелюди зі своїми поплічниками з самого початку окупації влаштували єврейське гетто, в якому до ноги вимордували все населення, а саме містечко спалили до тла. З того часу про Несухойжи і його жителів ніхто на офіційному рівні й не згадує. А це, з дозволу сказати, ще одні Кортеліси на Волинській землі, однак, із невідомих для нас причин, всіма забуті. Дивно, але навіть представники єврейської громадськості чомусь не виявляють хоча б якогось інтересу до цієї моторошної сторінки холокосту.

Автор роману ніби вириває із забуття, із нашого безпам'ятства трагічні епізоди страшної минувшини і намагається донести їх до нащадків. Попри все він дає правдиву картину життя наших земляків – простих, невибагливих, працьовитих і щирих душею поліських селян-трудоарів, хлібодарів у переломні й буремні роки, марність їхніх сподівань і надій на краще, щасливе майбутнє.

Можна з упевненістю сказати, що кожний читач знайде в романі, який уже став бібліографічною рідкістю (авторський тираж другого, доповненого видання роману в 2008 р., розійшовся давно і повністю) дуже багато важливих факторів і фактів із життя наших земляків із того переломного часу, які так і залишились майже ніде більше не засвідченими, не зафіксованими, а отже, забутими. Однак це не означає, що вони зникли безслідно, навпаки, всі вони тихо, ніби соромлячись, увійшли в контекст нашого життя, як добрі справи або злі діяння, і будемо сподіватись, приумножують лише позитивну енергетику українського суспільства. Яків Романович із його гострим відчуттям справедливості, доброти, співчуття людині добре розумів значимість цієї правди і тому особливо різко викривав протилежний, негативний тип людини – вовкулак, вбивць, душолюбів, готових продати й пропити будь-яку спадщину, вбити живих, занепасти мертвих і ненароджених.

Я.Р. Абрамчук – один із рідкісних представників племені митарів, забутих долею. Його дуже важко було запідозрити в не патріотизмі, тому що він знав лише одну державу – Україну, й безмірно любив свій талановитий, багатостраждальний народ. Його роман, без перебільшення, можна назвати справжнім історичним документом дуже страшного і не менш суперечливого часу. Він став яскравим свідченням трагічного й скорботного шляху, яким пройшли наші земляки-сучасники, того шляху, який ми й досі продовжуємо торувати серед цивілізованого, та ніби не про нас, світу. Автор вистраждав свою правдивість і справжність, а це на фоні різних віянь часу завжди залишається вічним. На наш погляд, на адресу тих злочинців, хто прикриваючись будь-якою ідеєю, береться за зброю, автор мав право й міг би сказати: «Їх би посадити за ґрати, їх би віддати до суду – за глум і розбій...», а що стосується доказів, то доказами для цього будуть сотні тисяч невинно замордованих, знівечених, покалічених та вкрадених людських долів і надій... Яків Романович нікого не звинувачував і не судив... Твір сприймається як крик душі, як голос совісті. Його автор прагнув, добивався тільки одного - встигнути донести хоч і страху, але свою правду, свою істину до нас із вами.

Правдивість – це найперша ознака таланту. Правдивість Якова Абрамчука акцентована, загострена прагненням зняти облуду й полуду з очей та німоту з уст людей, які мовчали раніше, мовчать тепер і вже, здається (не доведи Боже!), замовкли на віки. Читач із перших рядків роману зрозуміє всю повноту широти автора, “недозволеної” й неприйнятної у наш час розкоші одвертості в ритуалі маскарадів і узвичаєної вже фальші, коли засоби масової інформації (ЗМІ) перетворені владцями у стічні канали для поширення політичного бруду, брехні та наклепів. Хтось із читачів (швидше всього це можуть бути тільки недруги) може сказати, що Яків Абрамчук був дуже прямолінійний в історичних оцінках і вузький у художньому плані. Нехай, але ніхто не зможе заперечити того, що він глибокий і широкий у своїй широті.

Коли я вперше переглянув рукопис, щойно переданий мені Яковом Романовичем, то був вражений тим, як можуть співпадати, бути майже тотожними окремі події (картини) нашої далекої-недавньої минувшини, все те, що ще не так давно відбувалось у навколишніх селах нашої округи. А я пам'ятаю і знаю це не тільки з книг... Тому мене лякала і лякає ненависть окремих людей до нашого минулого, ненависть, яка часом набуває форм масового психозу. Ми не завжди задаємо собі клопоту розібратися,

а що ж, то, власне, було, і чи варто всіх побивати тільки за те, що хтось, скажімо, не потрапив до ГУЛАГу чи в еміграцію, а жив за сталінщини аж до горбачовщини. В чому тут їхня й наша вина? Невже було б краще, щоб усіх нас ковтнув молох нацизму, чи Сибір з Колимою? І чи можна тільки на цих підставах реабілітовувати різного роду квіслінгів, по суті окупантів українського походження. Адже це була і є буденна й примітивна боротьба за владу. Вона ще ніколи не припинялась, не припиняється вона й тепер, і це тільки тому, що комусь там, “зверху” завжди хотілось і хочеться необмеженої влади. А отже, потрібно знищити, витравити з нашої пам’яті все, що ріднило, поєднувало б нас, як пуповина з далеким-близьким минулим, нашою героїчною, трагічною й сумною історією, яку самі ж творили й творимо.

Сьогодні особливої ваги набуває питання: що ми пам’ятаємо, що взяли й зуміли зберегти з минулого, які уроки винесли з нього, щоб була не втрачена самих себе, щоб різні “яйцеголови наставники” зверху, із погордою нам не закидали: нічого не забули, але й нічому не навчились.

Яків Романович подарував нам свій твір, віддав його на наш загальний суд, який залишиться переконливим доказом великої любові автора до волинян, до рідного краю. Жаль, що нам так і не вдалось завершити роботу над третім, доповненим виданням роману. Фінансова скрута та інші причини змушували нас з Яковом Романовичем відкладати спробу нової публікації, хоча були обіцянки окремих достойників допомогти нам у вирішенні питання оплати витрат на друкарські потреби. Покійний до останнього надіявся, що ми зможемо знайти спонсорів, але марно. Можливо, коли-небудь автор цих рядків і зможе щось зарадити, але сьогодні – це досить далека перспектива.

Я певний, що кожному із волинян, кому пощастить прочитати роман «Несухойжи», доведеться не один раз подумки пережити, перестраждати з героями роману те лихоліття, а, можливо, ще й хтось із свідків того часу згадає та відтворить у пам’яті й заново проживе своє страждання й мученицьке життя чи життя своїх рідних і близьких. На це, напевно, більше всього сподівався Яків Романович. Можливо, це й буде для нього найбільшою посмертною нагородою, за ту багаторічну боротьбу із самотністю й відчаєм, які постійно переслідували його всі попередні роки.

До останнього дня, аж доки не «пішов за межу», Яків Романович постійно допомагав людям боротись з важкими недугами, а тому волиняни знали і пам’ятають його і як чудового травника (травознавця), народного цілителя, людину щирої і щедрої душі. Таким він і залишиться у нашій пам’яті.

1. Абрамчук Яків. Несухойжи. Роман / Яків Романович Абрамчук. – Солов’я – Луцьк, ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 615 с.

Петро РЕЗІЮК (с. Чевель)

ЗІ СПОГАДІВ ДІТЕЙ ВІЙНИ

22 червня 1941р. фашистська Німеччина без оголошення війни напала на нашу землю. Три групи німецьких армій «Північ», «Центр» і «Південь» одночасно розпочали наступ відповідно у напрямках Ленінград, Москва, та Києва. Хоча на українському напрямку Червона Армія не поступалася противнику у живій силі та техніці, а навпаки, за окремими компонентами мала перевагу, проте вона не змогла зупинити фашистів. Долаючи героїчний опір радянських воїнів у прикордонних боях, не зважаючи на втрати у ході запеклої танкової битви у районі Луцьк-Рівне-Дубно-Броди (23 – 29 червня 1941р.), ворог стрімко просувався вглиб України. На інших напрямках німецька армія також швидко заглиблювалася на територію України.

У перші дні війни село Чевель, як і інші села району були захоплені німецькими військами в кінці червня 1941р. У зв’язку з раптовою окупацією не всі жителі села були мобілізовані до лав армії. На початку війни значних боїв на території нашого села та інших сіл району не було. Страхіття війни жителі села Чевель і прилеглих до нього хуторів відчули весною 1944р. коли німецькі війська відступали.

Розповідь свідка цих подій Карпук Марії Кузьмівни

Коли наближався фронт, ми як і всі інші люди проживали біля річки Вижівка в урочищі «Осова». За наказом німецького командування всіх жителів хуторів повинні були евакуювати в безпечне місце. Про цей наказ вже всі знали, і тому люди не садили і не сіяли. В нашій сім’ї було четверо я, старша сестра Люба, матір Агафія, батько Кузьма. Коли батько побачив, що до нас на подвір’я йдуть німці, він втік в

ліс, бо думав що його хочуть забрати на укріплення оборонних ліній, а ми залишились з мамою. Німці прийшовши на подвір'я стали шукати батька. Не знайшовши його, заарештували матір, а нас погнали до гурту односельчан. Пізніше, коли ми зустріли матір, вона розказала, що з нею було після арешту. Німецький солдат, який супроводжував матір пішовши за нею щось бурмотів собі під ніс, клацав затвором гвинтівки і вимовляв слова «Партизан капут». Маму непокоїла одна думка, мабуть розстріляє. Пройшовши певну відстань мама не почула голосу німця, оглянувшись побачила, що нікого не має. Мене і сестру німці теж забрали і повели у тимчасовий табір, який знаходився на полі за сучасним клубом. Огорожі ніякої не було, а нас охороняли з десяток німецьких солдат. Людей було багато. Між людьми йшла чутка, що нас мають відправляти на роботу в Німеччину. В той час мама знаючи де знаходиться її чоловік, побігла в ліс, знайшла його там і ще одного сусіда. У лісі натрапили на людей із села, які виконували певні роботи для німців, вони порадили їм іти в село. Якщо натраплять на їх німці то розстріляють. Під вечір мама розшукала нас вже в селі. Побачивши нас в гурті людей, вона кинулась до нас, а ми кинулись на зустріч до неї. Німецький солдат хотів стріляти, подумавши, що ми тікаємо. Та на наше щастя втрутився староста села. Він пояснив, що це їх мама і самі вони з села. Протримавши нас три доби німці наказали нам, та іншим односельчанам збиратися в дорогу в біженці. Так ми опинились в білоруському селі Дивин, а в Чевелі ніхто не залишився з цивільних, тільки німці. Повернулись додому ми під осінь. Будинків не було вцілілих, не було що їсти. Тато з мамою зробили землянку, залишилось її облаштувати, але батька забрали в армію. Так і зимували ми в холоді і голоді.

* * *

За роки війни в Україні було зруйновано чи спалено 714 міст і містечок та 28 тис. сіл, 10 млн. осіб залишилося без притулку, було знищено тисячі підприємств, шкіл, лікарень. Та найбільше лихо для України становили людські втрати. Мільйонами українці гинули на фронті, мільйонами – у нацистських таборих смерті, від пожеж і бомбардувань, від голоду й хвороб. Тільки в Києві, у Бабиному Яру, фашисти розстріляли понад 100 тис. осіб.

За звільнення від гітлерівських окупантів Україна завдячує найперше радянським військам. В кінці жовтня 1944р. було визволено територію України. За звільнення рідної землі наш народ заплатив найвищу ціну: у лавах армії воювали понад 6 млн. українців, з них 3 млн. – загинули. Загалом від 8 до 9 млн. громадян України віддали своє життя в цій війні.

Днями, коли схиляють голови перед визволителями, є 28 жовтня – офіційний день визволення України і 9 травня – День пам'яті загиблих у цій війні.

Наталія САЧИК (с. Мизове), Микола ШАЯСЮК (с.мт. Стара Вишівка)

ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО МУДРИХ ВЧИТЕЛІВ
(З історії життя творчої і громадської діяльності сім'ї вчителів
Миколи Івановича та Ірини Кіндратівни Міщуків з села Мизово)

Життя людське – це мить, і вона має бути осяяна любов'ю і турботою про ближніх, і тоді суджено їй після смерті жити вічно в пам'яті інших. Людство безсмертне саме тому, що зігриває свої душі біля вічно палаючої ватри, запаленої серцями вчителів. Учитель – це не професія, це поклонання...

В народі кажуть, що письменник живе у своїх творах, скульптор – у створених ним шедеврах, а вчитель – живе у думках і справах своїх учнів. Тому кожна людина з почуттям великої вдячності згадує свою школу і рідних вчителів все своє життя, адже у кожному прожитому дні у школі було щось неповторне, незабутнє, таке, що залишиться назавжди.

Учитель... Що може бути краще? Адже любити дітей, віддавати їм усього себе, навчати їх – це найблагородніша справа на Землі. Є такий вислів: «Учитель від Бога». Це значить, що це учитель не за професією, а за покликом. От і в нашій школі, покоління старших людей впевнене, що працювали вчителі від Бога. Це сім'я Міщуків - Микола Іванович та Ірина Кіндратівна - присвятили себе вихованню дітей в селі Мизово в першій половині ХХ століття.

Майже півстоліття, починаючи з 1906 року, М.І. Міщук вчителював у нашій школі. Сьогодні, коли з'явилася можливість вивчити архівні матеріали, стали відомі «білі плями» славного життєпису цих педагогів, Вчителів з великої букви. Деякі грані життєвого шляху вчителів Міщуків зуміли розкрити краєзнавці нашого села і вчителі.

З 1920 до 1939 року на території нашого району з освітніх закладів було лише кілька початкових шкіл. Темрява і злидні панували в поліському селі. Діти селян - бідняків навіть мріяти про освіту не могли. Майже 70 процентів населення в районі було неписьменним. Важку спадщину одержав наш народ і після війни. Фашистські варвари зруйнували культосвітні заклади, в тому числі і ті, які відкриті були в довоєнні роки. Жителям села важко було відбудовувати народне господарство, будувати школи і відновлювати в них навчання. Та труднощі загальними зусиллями були подолані. З кожним роком у районі до ладу ставали все нові і нові школи, не тільки початкові, а й середні.

Олімпійських висот на освітянській ниві в той нелегкий час досягли заслужені вчителі України: старовижівчанка Віра Карпук та вчителька Смідина Надія Шевчук, мизівчанка Ірина Міщук, Іван Григоренко, вчителька седлищанської школи Віра Парчак.

5 березня 1953 року наша районна газета «Сталінський прапор» повідомляла, що Указом Президії Верховної Ради УРСР від 3 березня 1953 року за видатні заслуги у справі розвитку народної освіти присвоєно звання «Заслуженого вчителя школи УРСР» – Григоренку Івану Тихоновичу, вчителю, директору Мизівської середньої школи Старовижівського району». Недивлячись на високий авторитет і повагу до І.Т. Григоренка, з ініціативи вчителів школи починається клопотання перед районним і обласним відділом освіти про присвоєння такого звання і І.К. Міщук, яка на той час уже пропрацювала, майже, 32 роки на педагогічній ниві. Клопотання вчителів виявилися не марними. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 26 жовтня 1953 року №741: «Присвоїти звання заслуженого вчителя школи УРСР за діяльність в області розвитку народної освіти Міщук Ірині Кіндратівні – вчительці Мизівської середньої школи Старовижівського району». Тоді таку відзнаку нечасто присвоювали саме учителям.

Зародки освіти в селі Мизове

О.Цинкаловський про зародки освіти в селі Мизове пише: «Церковно-приходська школа існує з 1866 року і розміщується в громадському домі, громада дає опалення. Оплата праці вчителя становить 50 рублів, сторожа - 10 рублів. В 1893 році розпочалось будівництво нового приміщення церковно – приходської школи (точніше добудова). До двох класних кімнат було добудовано коридор і учительську. Працювали 3 вчителі. Навчалось 50 учнів. Школа стала початковою. Викладались російська, українська мови, математика. Закон Божий викладав священник»[9,42]. Зважаючи на різний соціальний стан, навчання давалось непросто.

Тому найбільше бажання М.І. Міщука – втілити в життя мрію - сприяти відкриттю повноцінної української школи в селі Мизове.

Віхи життя вчителів – просвітителів, подружжя Міщуків.

Народився Микола Міщук 5 грудня 1888 року в с. Мизове (тоді ще Седлищенського району) в родині бідного селянина. Коли йому було 7 років, помер батько, а мати залишилась сама з чотирма дітьми. Після закінчення навчання у Мизівській школі, 1904 року вступив до учительської школи в Секун, яку закінчив у 1906-му. Потім був направлений у школу містечка Вижва Седлищенського району (с. Нова Вижва), де працював до 1-го вересня 1910 року. У 1908-му у Волинській учительській школі отримав звання учителя. З 1 вересня 1910 року по 1 вересня 1911-го працював учителем Зачернецької початкової школи Маціївського району, з 1 вересня 1911 року по 1 вересня 1914 року в Мизівській початковій школі.

Коли почалася Перша Світова війна, Микола Міщук був мобілізований до царської армії, але офіційно рахувався вчителем Мизівської школи (за солдатами царської армії зберігалось постійне місце роботи).

У 1915 році закінчив військову школу в Москві, був переведений в офіцери і виїхав на фронт. Брав участь у боях з фашистами, за що був нагороджений орденом Станіслава III ступеня «З мечем і бантом», орденом Анни IV ступеня з написом «За хоробрість» і Георгіївським хрестом IV ступеня. За ці високі нагороди призначалось 256 рублів царської пенсії.

Закінчив війну Микола Міщук у ранзі штабс – капітана царської армії. У 1919 році приступив до роботи вчителем Мизівської школи, а з першого вересня 1920 року по 1 вересня 1928 року працював її директором. (Однак, за неофіційними даними, а також, за пізнішими розповідями дружини Ірини Кіндратівни Міщук своїм близьким та знайомим, зокрема, односельчанам Жолинській Надії Василівні та Дудинцю Миколі Васильовичу, Міщук Микола Іванович із фронтів першої світової війни пішов служити в армію Української Народної Республіки, де дослужився до звання полковника.) З вересня 1928 –го по вересень 1939 –го, будучи освітянином, одночасно служив дяком у сільській церкві. Тоді ж, з 1934 по 1942 рік, там служив Никанор Абрамович – майбутній митрополит Української автокефальної православної церкви.

В період життя мизівських людей під владою Польщі (1921 -1939 роки), незважаючи на важку працю, постійне ополячення і політичне засилля, під керівництвом М.І.Міщука діяв сільський хор, де зберігалися і примножувалися народні традиції і звичаї. На рідній мові ставили в селі українські п'єси, відзначались Шевченківські дні, дати народження Лесі Українки та Івана Франка, читались і розповсюджувались їх книги і твори.

17 червня 1937 року, коли у Мизові урочисто відкрили дім «Просвіта», хористи підготували цілий концерт і п'єсу. Культурно – освітня діяльність тривала навіть в період німецької окупації (1941 -1943 роки).

З приходом Червоної Армії у вересні 1939 року, Микола Міщук був призначений учителем Яно-Каролінської школи Турійського району. У 1940 році –директором Оссівської неповної середньої школи цього ж району.

У період німецької окупації у селі Мизово працювала школа, яка давала учням знання за сім класів. Директором школи у війну (поки її не закрили німці) був М.І.Міщук. Вчителями були:

арифметики - його дружина Міщук Ірина Кіндратівна,
математики і фізики - Цветков Степан Данилович
викладала німецьку, керувала хором Скрипник Зіна
біологію і ботаніку -Янушевська із своїм чоловіком.
Закону Божого навчав Никанор Абрамович.

У 1942 році Мизівські вчителі викладали предмети і в Седлищенській торговій школі – технікумі.

[11,2]

Ось як про своє навчання у школі у цей час згадує Цалай (Фалько) Надія Микитівна, 23.03.1933 р.н. *«У школу я пішла уже «за перших совітів», десть у 1940 році. Мене ще вчили у старій школі. Вчила Міщук І.К. і ще деякі вчителі і С.Д.Цветков. Перші два класи я навчалась у 1940-1941 роках, а потім почалася війна. Навчання продовжувалось поки загарбники не закрили школу. Тоді навчались у старій школі, і я вже вчилась у третьому класі, поки німці не закрили».*[8]

Як пригадує Барановська Олександра Терентіївна: *«У кінці 1941 року будинок «Просвіта» ставив п'єсу «Назар Стодоля» Це було зимою. Людей повний зал. Никанор Абрамович і Микола Міщук грали на гітарі і співали. У п'єсі грали головні ролі Костя Жолинський і Рихлюк Ганна».*[4]

У червні 1944 року Міщук М.І. був призначений директором Яїнської неповної середньої школи Камінь –Каширського району, а після визволення Старовижівського району від загарбників вентузіаст -освітнянин узявся відновлювати навчання дітей у рідному селі. З 1серпня 1944 року до вересня 1946 –го (село Мизово визволили 18 липня 1944 року) працював директором Мизівської школи. Спершу це були п'ять класів, де викладали чотири вчителі, а в жовтні відкрився шостий, а у листопаді – сьомий класи. Завдяки Миколі Івановичу школа у Мизовому стала першою в районі десятирічкою.

У той час на Волині не вистачало учителів – в серпні 1946 року директор поїхав у Воронежську область Росії, де тоді був голод. Переконав свою сестру, яка жила з своїми дітьми, не боятися бандерівців і повернутися на батьківщину. Коли опинилися в Україні, купив виснаженим племінницям буханець хліба. Його смак і досі пам'ятає Тамара Іванівна Сарапін, яка разом із сестрами Надією та Антоніною продовжили родинну освітянську традицію.

Поділилась спогадами Сарапін (Вальянікова) Тамара Іванівна: *«Ось уже майже 70 років пройшло, а я досі чую запах найсмачнішого, найсолодшого хліба, який привіз наш дядько Коля у село Новобелая Михайлівського району Воронежської області у середині серпня 1946 році з рідного Мизового. Ми ту буханку не їли, а тільки нюхали – такий приємний і неповторний запах вона видавала, здавалося, божественний, як паска. Лише під вечір її поділили і маленькими шматочками смакували, насолоджуючись справжнім хлібом. Я його смак пам'ятаю й сьогодні. Тоді у нас, у Воронежській області, був голод, бо 1944 - 1936 роки видавалися не врожайними. З колгоспів забирали все на фронт, а вдома перебивалися чим могли. Мама терла кукурудзяну і просяну шелеху, пекла з неї млинці. Їли все зелене: щавель, кропиву, трави і різні рослини».*

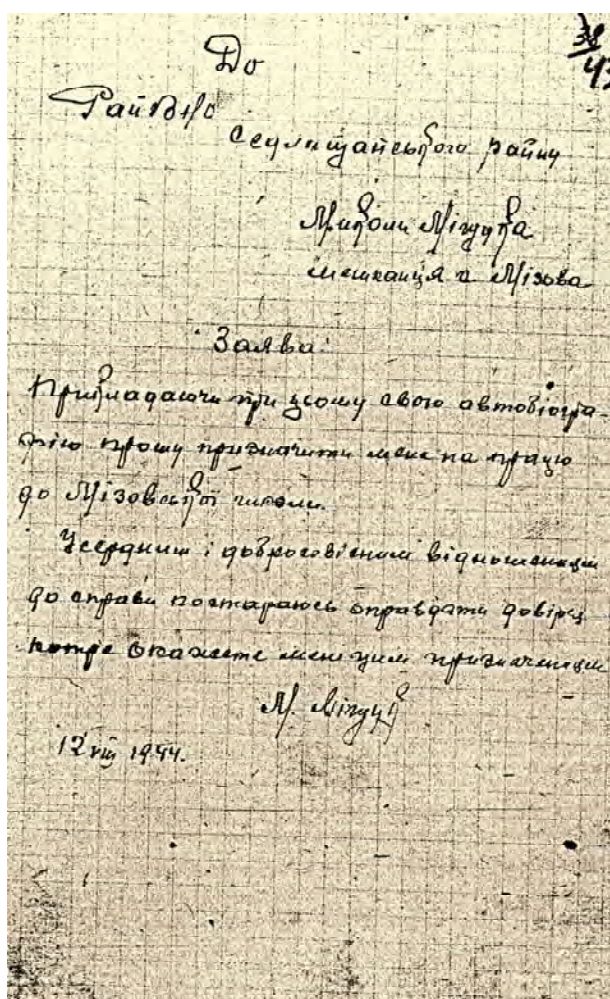
У нас дуже боліли животи. Всі діти були худі. Часто паморочилась голова.

Моя мама, Наталія Іванівна Міщук, 1896 року народження, у Воронежську область прибула із біженцями з Волині у 1915 році, коли почалася Перша світова війна. Старший брат Яким зі своєю дружиною Євдоєю і дітьми забрали її з собою, тікаючи від німців. Молодший брат Микола вчився у військовому училищі в Москві і пішов на фронт.

Тут, у селі Новобелая, вона вийшла заміж за Івана Вальянікова. Після війни брат Яким зі своєю сім'єю повернувся в Мизове, а мама залишилась у Росії.



Подружжя Міщуків, Ірина Кіндратівна та Микола Іванович.



Заява про призначення М.І. Міщука до Мизовської школи.



Таким повернувся Микола Міщук у Мизове після Першої світової війни (1917 рік).



Хор, яким керував Микола Іванович.

Батьки побудували хату-мазанку, але простору, де народилося семеро дітей. Найстарший брат Олександр і сестра Марія померли маленькими. Така ж доля спіткала і молодшого Віктора.

Батька мобілізували на фронт, а ми залишилися самі. Але через рік через кровотечу шлунка його комісували. Коли прийшли німці, батька розстріляли з багатьма іншими, бо був комуністом. Воєнні роки були страшними. Сестри Надія, Антоніна, я і менший Володя як могли допомагали мамі.

Після закінчення Великої Вітчизняної Війни нас почав шукати молодший мамин брат Микола Міщук. Він і раніше намагався це зробити, ще за перших «советів», у 1940-1941 роках, але листи сюди із Західної України не доходили – їх не пропускало НКВД.

У 1945 році ми одержали першу звісточку з Мизового від дядька Колі. Мама диктувала, а старші сестри, Надя і Тоня, писали відповідь. Дядько обіцяв приїхати, побачити, як ми живемо.

Він свого слова дотримав, привіз святий хліб, розповів про життя на Волині, у рідному селі Мизовому і вмовив маму, переїхати на батьківщину.

Ми продали будинок, зібрали деякі речі і 30 кілометрів їхали до станції волами, а далі за виручені гроші товарняками добрались до Києва. Три дні були там, поки взяли білети на поїзд, і ці три дні дядько Микола нас годував смачним українським хлібом та іншими продуктами.

З Ковеля в Мизове йшли пішки, бо скрізь на залізничних коліях стояли ешелони.

31 серпня 1946 року мама вклонилася мизівській землі і заплакала від радості, адже вона небула тут майже 32 роки. Запам'ятався цей день надовго. Сонячна погода, така зелень, така краса, що всі аж зітхнули з полегшенням.

Ми жили у дядька Якіма. Їли хліба вдосталь, картоплю, пили молоко...

У вересні старші сестри Надія і Антоніна, закінчили Россошанське педучилище у Воронежській області, почали працювати у Мизівській школі вчителями 1–4 класів, а я пішла у 8 клас. У 1949 році стала випускницею першого випуску 10 класу.

З того часу ми ніколи не відчували голоду, але запах того хліба, який привіз дядько Микола, ніколи не забувається. Він – святий, як паска!». [13,8]

Згадує племінниця М.І. Міщука (Сарапін Т.І., 1930 р.н.) і шкільні роки: *«Уроки М.І. Міщука проходили дуже цікаво. Особливо, пам'ятаю уроки української мови та літератури. Він знав напам'ять, майже, всі твори Т.Г. Шевченка. І ось, коли до кінця уроку залишалось хвилин 15, він брав у руки гітару і починав співати. Спочатку співав пісню «Думи мої, думи, мої», потім «Реве та стогне Дніпр широкий», а закінчував співати піснею «Червона калина», що було яскравим вихованням патріотизму, любові до України.*

Він завжди працював так, як писав у своїй заяві до Седлищанського райвню 12.VIII.1944 р.: «...усердним і добросовісним відношенням до справи постараюсь оправдати довіру, котру покажете мені цим призначенням» [7].

3 грудня 1948 року М.І. Міщук помер від туберкульозу, недоживши два дні до свого шістдесятиріччя. Ховали Міщука М.І. всією школою на чолі з тодішнім директором Кученьовим Олексієм Тимофійовичем та всім селом. На похоронній процесії несли великий лозунг: «На вічну пам'ять Миколі Івановичу від Мизівської середньої школи», багато вінків з ялини, гірлянди і квіти з кольорового паперу. На кладовищі відбувся прощальний мітинг, на якому виступали представники місцевої влади, вчителі та учні школи. Поховали його на старому кладовищі поряд із могилою батька його дружини - Кіндрата Матлаха.

Самовідданою була педагогічна праця і дружини Миколи Міщука - Ірини Кіндратівни. Вона з 1920 року сіяла розумне, добре, вічне у душах не одного покоління мизівчан. І майже два десятки років трудилася в школі за буржуазно – поміщицького ладу. За панської Польщі навчала у 1-4 класах арифметики. У часи повоєнного становлення шкільництва в нашому селі викладала математику.

Ірина Міщук мала неспокійний характер і добре серце, повністю віддавала себе дітям, улюбленій учительській професії. Після смерті «незабутнього чоловіка і друга», (як написала вона на пам'ятнику коханому чоловіку), Ірина Кіндратівна працювала ще до середини 60-х років. Відрадою для душі Ірини були квіти. Після виходу на заслужений відпочинок її подвір'я вабило різними видами екзотичних рослин, які привозила звідусюди. Казала, що: «Діти – це квіти землі. Доки вистачало сил, я всю свою любов і тепло віддавала дітям. Коли їх стало не вистачати для нелегкої праці, почала вирощувати квіти. Хочу, щоб з кожним днем розквітала наша українська земля. Щоб красивішав той куточок, де прожила вік» [10].

У листопаді 1957-го до 40-ї річниці Жовтневої революції їй було вручено орден Леніна та присвоєно звання заслуженого працівника освіти УРСР. У 1970 році їй також вручена ювілейна медаль «До 100-річчя від дня народження В.І. Леніна» та значок «Відмінник народної освіти».

Відійшла у вічність Ірина Кіндратівна 1982 році, коли їй було 86, залишивши своїм нащадкам вагомий



Похоронна процесія.



*Перший випуск 10-го класу Мизівської СШ.
Червень 1949 року.*



*Перший випуск Мизівської середньої школи,
9 клас. Червень 1948 рік.*

*(Знизу другий ряд зліва на право вчителі:
Зануда, Міщук М.І., Логвіновська,
Бондаренко, Сомик, Цветков, Поляк)*

З такими нагородами повернувся Микола Іванович Міщук з війни:



*Царський Орден
Св. Станіслава III ступеня
«З мечем і бантом»*



*Орден Анни IV ступеня з
написом «За хоробрість»*



*Георгіївський хрест
IV ступеня.*

Такими органами була нагороджена Ірина Кіндратівна Міщук:



Орден Леніна (вручено до 40-ї річниці Жовтневої революції)



Ювілейна медаль «До 100-річчя від дня народження В.І.Леніна»



Значок «Відмінник народної освіти»

педагогічний досвід, а жителям села Мизове, її учням багатьох поколінь – пам'ять про великого учителя.

Педагогічна праця і подвиг Миколи та Ірини Міщуків варті пам'яті і наслідування багатьом нашим молодим людям, а особливо учням і вчителям Мизівської середньої школи, які нині навчають дітей, ведуть дорогою знань, науки, патріотизму і відданості рідній землі.

Сьогодні в ЗОШ І-ІІІ с. Мизове шанують і бережуть пам'ять про славетних вчителів району. В шкільній і сільській бібліотеці зберігаються фотодокументи, альбоми, що засвідчують факти славетного минулого зародження освіти в селі Мизово. Періодично проводяться історичні години та години пам'яті, присвячені педагогічному подвигу сім'ї Міщуків.

**Моїй першій вчительці
(Присвячено Ірині Кіндратівні Міщук)**

*В день іменин Ваших,
Дуже хочеться мені.
Заглянути в ясні очі,
й побажати від душі.
Вам найкращого здоров'я,
І життя довгих років.
Щоб щасливо Вам жилося,
Без сердечних, без пороків.
І не думайте ви більше,
Що стара Ви, одинока.
Бо у учнів до Вас, рідна,
Любов давня і глибока.
Вам подяка за науку,
І за душу нам віддану.
Ваші слова, Ваші думи
Нам у серце покладені.
Пам'ятаєм на природі,
Ваші уроки проведені.
Ви завжди були в народі,*

Все життя нам відведено
 «Стоїть явір над водою»,
 Ми співали ідучи.
 І вчили нам задане
 Легко так, як сміючись.
 Як приємно нам згадати,
 Ті роки такі щасливі.
 Вміли гарно розказати,
 І було в Вас стільки сили.
 Так бувайте Ви здорові!
 Моя друга рідна ненько.
 Вам добра від нас й любові,
 Не болить хай Вам серденько.
 А Ви прикладом нам будьте.
 Завжди радісна й весела.
 Знайте, ми, Вас не забудем,
 Знаєм де Ваша оселя.
 Хай новії сорти квітів,
 цвітуть рясно , прикрашають.
 Наша дяка і привіти
 Ваше ім'я прославляють!

Надія Олександрівна Жолинська
 м. Рига 07.02.1970 року.

1. Архів районного відділу освіти .Особистий листок М.І. Міщука.
2. Матеріали кімнати – музею Мизівської ЗОШ І-ІІІ ступеня.
3. Павлов В.В. Старовижівщина – поліський край: Історико краєзнавчий нарис. Текст - Луцьк: Надстиря, 2006.- 192с. =16 с. кол.вкладка.
4. Спогади жительки села Мизове Барановської Олександри Терентіївни.
5. Спогади односельця Дудинця Миколи Васильовича.
6. Спогади Жолинської Надії Василівни.
7. Спогади племінниці М.І.Міщука Сарапін Тамари Іванівни.
8. Спогади Цалай Надії Микитівни
9. Теодорович М.І. «Волинь в описах містечок і сіл»: т. 5 , ст. 85.
10. Чабан О. Його велике ім'я /О.Чабан // Радянська Волинь. – 1980. - 19 квітня.
11. Шаясюк М. Директор Мизівської школи був штабс-капітаном царської армії /М.Шаясюк//Волинь –нова.- 2013.-23 липня.-С.2
12. Шаясюк М. Сім'я вчителів-орденоносців. Невідомі сторінки історії та біографії /М.Шаясюк //Сільські новини ,2013.-21 вересня.-С.7
13. Шаясюк М. Хліб, як паска /М. Шаясюк//Сільські новини.-2015.- 11 квітня.-С.8

Наталія САЧУК (с. Синове)

ІСТОРІЯ СЕЛА СИНОВЕ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ

АНКЕТА НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

Повна сучасна назва населеного пункту - село Синове Старовижівського району Волинської області.
 Назва села походить від слова “син”, тобто село передане батьком в управління синові, звідси – “синове” (Додаток 1).

Перша писемна згадка датується 1502 р. [25].

Село є адміністративним центром Синівської сільської ради, яка входить до складу Старовижівського району Волинської області.

Село розташоване у північно-західній частині Волинської області, на сході Старовижівського району,

за 6 км. від магістрального автомобільного шляху Ковель-Брест, за 40 км. від районного центру та за 115 км. від м. Луцьк.

На півночі с. Синове межує з с. Запілля Ратнівського району, на сході з с. Соколище, на південному сході з с. Шкроби, а на заході з с. Нова Воля Старовижівського району.

1. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ СЕЛА СИНОВЕ

Перш ніж досліджувати ті чи інші історичні події, які мали місце в історії села, зупинимось на аналізі його назви.

За однією з версій, назва села походить від слова “син”, тобто село передане батьком в управління синові, звідси – “синове”.

Звичайно, з приводу походження назви села можна дискутувати багато. Топонімічна етимологія майже завжди умовна, оскільки в переважній більшості випадків її неможливо довести.

Відповіді про те, коли утворено село, також однозначної немає. За усталеною традицією літочислення поселень починають від першої згадки в письмових джерелах. Часом зміст документа з першою згадкою містить глуху інформацію про існування цього конкретного поселення у більш ранній період.

У XVI ст. на Волині визначальними стають процеси активного формування великої земельної власності та пов'язаний з ними поступальний розвиток сіл. Від польського короля знатні князі, воєводи, магнати, шляхтичі часто отримували дарчі грамоти на володіння землями й угіддями з правом експлуатації селян, які проживали на цих землях. Державні акти Речі Посполитої забезпечували їм шляхетські звання, державні посади, звільнення від повинностей і податків. Саме у таких документах знаходимо першу писемну згадку про село Синове. [1].

Зокрема, в акті поділу земель після смерті Олександра Сангушковича, датованому 11 серпнем 1502 р., який знаходиться в сімейному архіві Сангушків, і згадується село Синове, яке передавалось князю Андрію Олександровичу. Воно входило до Несухоїзького помістя. (Додаток 2).

Пізніше село складалося з двох частин: Синова Монастирського, що належало Милецькому монастирю і Синова Ратнівського, яке входило до містечка Ратного.

До нас дійшли первинні поборові реєстри 1569 р маєностей князя Р.Сангушка (Чернеггородок, Турійськ, Несухоїжі, Звинигород). В сумарному реєстрі 1570 року Р. Сангушко згаданий серед осіб, які не сплатили побору. Первинні реєстри 1569 року дуже важливі як історичне джерело, тому що вони є єдиними описово-статистичними матеріалами про стан володінь князя на час переходу Волині до складу Польщі. Первинний поборовий реєстр Несухоїзької волості 1569 року включає в себе описи восьми замкових сіл (Буцен, Войгоща, Боровне, Кречевичі, Старросільці, Грабове, Березове, Сереховичі), шести монастирських маєтків (Синове, Пісочне, Неці, Комарове, Соловєве, Підсинівка), а також церковного (Дороготіш), і трьох боярських (Ломачин, Пісочне, Лапневичі) сіл [25].

Аналізуючи даний поборовий реєстр, ми можемо встановити розмір податку для різних категорій населення, перелік залежного населення, що сплатило податок, із зазначенням тих підданих, які в силу різних причин (вони також фіксуються) не заплатили, суму сплачувану кожним підданим від кожного села. В названому реєстрі вказується перелік синовців, що втекли або пішли (мабуть з дозволу, бо це практикувалось на Поліссі) „у покорм” та навіть пустуючі через смерть селян господарства. (Додаток 3).

З книги І. П. Новицького „Указатель к изданиям временной комиссии” ми дізнаємось, що жителі сіл: “Сыново-Монастырское, Сыново-Ратенское, Шайно, Березов, Бучин, Грабов, Гритковичи, Дороготичи, Заречье, Мизов, Секунь, Сереховичи, Соловеев” збиралась в урочищі Андрієва гора біля села Бучин на копні суди [19, с. 70]. Копною на Україні в XV-XVIII століттях називалися збори сільської громади для розв'язання судових або громадських справ. [19, с. 72].

Після другого поділу Польщі східна частина Волині відійшла до Росії. Село Синове з іншими прилеглими селами увійшло до Ковельського повіту Волинської губернії.

У кінці XVIII на початку XIX століття с. Синове належало воєводі Сосновському. В цей час село характеризується так: “Избы почти все курне. Почва есть песчаная, хорошо растет хлеб, хорош картофель” [23, с. 32].

У 1914 році воно було передане до казни. Згідно наказу Пільсудського, у 1921 р. Волинь, а відтак і Синове, опинились у межах Польщі і входило до складу Волинського воєводства до 1939 року.

2. ЗНАЧНІ ДЛЯ СЕЛА ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ

У 1831 р. на місці старої церкви, яка згоріла від удару блискавки, за кошти прихожан було побудовано церкву “Чеснохрестову” [4, с. 244]. Богослужіння у церкві проводилось до 1960 року, тому що у цьому

році радянська влада закрила церкву і перетворила у зерносховище. Церковний інвентар прихожани передали у церкву села Замшани Ратнівського району.

У 1891 році відкрита при церкві церковно-приходська школа. У 1928 р. тут навчалось 55 хлопчиків і 17 дівчаток [23, с. 33].

У 1931 році євреї взяли в оренду озеро Синівське терміном на п'ятнадцять років. За це вони зобов'язувалися перебудувати церкву, але жителі села вирішили збудувати на ці кошти школу. Так, у 1933 році на місці старого приміщення була побудована нова школа, розрахована на чотири класні кімнати [24, с. 82].

До прикметних подій радянського періоду належить утворення району на наших теренах із центром у с. Седлищі 27 січня 1940 р. відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР „Про утворення районів”. Постановою облвиконкому і бюро обкому КП(б)У № 886а від 05.10.40 р. „Про територіальні зміни сільрад і районів області” в Седлищенському районі однією із 22 сільських рад було затверджено Синівську сільську раду (входило лише Синове), на території якої налічувалось 344 двори, 2135 чоловік населення, 2735 га землі [5].

28 червня 1941 року село було окуповане німецько-фашистськими загарбниками, а 18 червня 1944 року воно було звільнене від окупантів [10].

У 1944 році в приміщенні школи було створено госпіталь. Тут був організований 81 окремий медико-санітарний батальйон, куди привозили поранених солдат із фронту.

2 серпня 1948 року у селі було організовано колгосп “Сталінський прапор”, який потім було перейменовано на “17 Вересня”. [9] Першим головою колгоспу став Жовмер А.І.

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 7 червня 1946 р. районний центр Седлищенського району був перенесений у село Стара Вижва, яке надалі стало називатись село Стара Вижівка, а район Старовижівський [15, с. 2]. У цей час Старовижівський район об'єднував довоєнні 22 сільські ради, в тому числі і Синівську [17, с.182].

Відповідно до указів Президії Верховної Ради УРСР, рішень облвиконкому у 50–70 рр. ХХ століття село Синове входило до Старовижівського (07.06.1946 – 30.12.1962 рр.), Камінь-Каширського (30.12.1962 – 08.01.1963 рр.), Ковельського (08.01.1963 – 04.01.1965 рр.), Ратнівського (04.01.1965 – 08.12.1966 рр.) районів. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 08.12.1966 року було поновлено діяльність Старовижівського району, куди входили 1 селищна і 17 сільських рад, в тому числі і Синівська сільська рада [11; 12; 13].

За період з 1946 року до 1958 року у селі було збудовано будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. У 1972 році було побудовано сільську бібліотеку [20, с. 91]. У 1983 році збудували новий магазин, а в 1985 році – сільську раду. До села було прокладено шосейну дорогу.

У зв'язку з тим, що у 80-х роках ХХ століття радянською владою церкву у селі було зруйновано, у 1992 році розпочалось будівництво нової цегляної церкви. 25 червня 1995 року архієпископ Волинський і Луцький Нифонт освятив новозбудований храм на честь Воздвиження Честного і Животворного Хреста Господнього. Першим настоятелем храму був Кушнір Василь. Відповідно до наказу єпископа Володимир-Волинського і Ковельського Сімеона II № 41 від 10 серпня 2000 року настоятелем синівського храму став Володимир Федорович. У вересні 2005 року виконуючий обов'язки настоятеля Свято – Милецького монастиря ігумен Серафим за благословенням високопреосвященнішого Сімеона, архієпископа Володимир – Волинського і Ковельського до синівської парафії передано в обслуговування села Шкроби і Соколище.

3. СПОГАДИ ВЕТЕРАНА ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ТРОЦЬОКА УЛЬЯНА ЙОСИПОВИЧА

*Шановні сивочолі ветерани,
Друзі і наставники мої,
У негоду ниють ваші рани,
А ночами видяться бої.
Сталінград, бої за Україну,
У вогні розтерзаний Дніпро,
Воювали ви за Батьківщину,
Утвердили на землі добро.*

Любив ветеран ділитися спогадами про страшні воєнні роки. Призвали його на фронт у серпні 1944 року. Воював у піхотних військах Прибалтійського фронту. Восени 1944 року почались запеклі бої на території прибалтійських республік. Ворог тут особливо люто оборонявся. Бої йшли за кожен метр землі, за кожний хутірець, дорогу. В одному з боїв на підступах до Риги Ульянов Йосипович втратив свого бойового товариша земляка з-під Луцька.

Бій був особливо запеклим. Піхотні частини значно випередили інші війська, і тому доводилось розраховувати власні сили. А ще ворог кинув проти їхнього батальйону танки. Радянські команди загинули, а солдати під тиском противника відступили – здала хутір. Однак на фронті, особливо в останні місяці війни, не могло бути й слова «назад», тільки «вперед» до повної перемоги. Після бою зібрали тих, хто вцілів, були призначені нові командири. Коли на світанку ввійшли до хутора, здригнулися серця навіть бувалих вояків. У дворах – згарищах лежали тіла по-звірячому замордованих наших вояків.

Зима 1945 року була особливо злою – йшли дощі, дороги розмило. Дуже дошкуляв лютневий вітер. Обходячи мінні поля, бійці забезпечували під'їзд до лінії фронту. Саме тоді Троцюк підірвався на міні. Здавалося, що все, кінець. Але молодий організм переборов недугу. Влітку 1945 року після мобілізації повернувся до рідного села. Було досить важко. Дуже боліли рани, нестерпно було усвідомлювати своє каліцтво. Однак молодість і бажання жити брали своє. Потрохи оговтався і брався до роботи. А в селі її завжди вистачало.

У людини є три вороги: погана вдача, погані діти і неблаганна старість. Доля вберегла Ульяна Йосиповича від цих негараздів. Все своє життя він був взірцем для інших, виховував чудових дітей і не боявся старості. На його обличчі завжди сяяла усмішка, воно випромінювало привітність і лагідність. Його слово було повсякчас було вагомим і правдивим. Його порадами ще й досі користуються односельці.

Не заростає стежина до його могили. З'їжджаються у гостину до батька діти, поспішають з усіх куточків України до наймилішого місця, до найрідніших могил, до найтеплішої батьківської оселі. От тільки гостина ця припадає, на жаль, на Провідну неділю. І везуть дідусеві з бабусею не солодкі гостинці, а траурні вінки і квіти. А вони, Ульянов і Килина, дивляться на своїх рідних із холодного граніту, і здається, навіть тут хочуть розрадити і допомогти, втішити і застерегти, заспокоїти і захистити. Хай земля вам буде пухом!

Люди – як зорі. Одним судилося спалахнути на деякий час, піднятися в височінь, але, нікого не зігрівши своїм холодним світлом, впасти з вечірнього неба і безслідно зникнути. Інші, ніби маячки, довго дарують своє тепло, служать дороговказом і залишають після вічний слід.

Саме до таких людей належав Троцюк Ульянов Йосипович. Він все своє життя сповідував високі принципи добра, людяності, милосердя, допомоги ближньому.

Юнаком потрапив на фронт. Рвався в бій, готовий до смертельної боротьби з ворогом. Однак в 1945 році був важко поранений, внаслідок чого залишився без ноги. Повернувшись додому, молодий інвалід не був обділений увагою дівчат. Не одна з них проводжала хлопця закоханим поглядом. Свою долю він розділив з Клиною, простою сільською дівчиною.

Важко було молодій дружині. Адже на своїх плечах довелося нести подвійний тягар, працювати за себе і за чоловіка. Та його щира турбота, ніжність, повага загасили цей біль. Подружжя виростило шестеро дітей. Є серед них освітяни, високі посадовці, є будівельники і водії. Але за жодного батькові не було соромно, бо виховував їх за принципами власного життя.

Спочатку відійшла у вічність Килина Дмитрівна. Згасла тихо, з чистим сумлінням покидаючи цей світ. Все частіше почав хворіти дід Ульянов. Найбільшою радістю було для нього, коли в саду під розлогою грушею збирався чисельний рід Троцюків: діти, онуки, правнуки. Тоді над вечірньою сільською вулицею линула народна пісня, мов могутня ріка, яку ніколи і нікому не спинити. Тоді на старому обличчі батька з'являлася усмішка, а на очах – сльози щастя... Щастя за не марно прожиті роки, за натружені руки, за зболену душу, за спокійну старість.

*Вас нема більше, таточку, тато...
Повертайтесь а засмучену хату,
У садок, що садили із нами,
Повертайтесь із ранковим туманом.
Отуди, де пісні солов'їні
Загубились у раннім промінні,
Де співають усі вечорами,
Де ми коні купали із вами.
Де гриби йшли до лісу збирати*

*І лани навесні засівати,
Де щепили дерева, ладнали,
Все, що вміли, мені дарували*

*Як вернути ті юні хвилини,
Щоб дивитись очима дитини,
На людей і на світ із дивами,
Щоб хоч раз ще посидіти з вами
На колінах, як пташці на гніздечку.
Вечір веде коней за уздечку...
Ви погладьте мене по голівці
Повз ворота пройдуть з поля вівці,
І я буду собі уявляти,
Що мене кличе мати до хати.
Повертайтеся, таточку, тату,
В сиротливу і рідну вам хату.
Але звідти, на жаль, не вертають.
Зорі капають чи опадають?
Я у небо вдивляюся зрідка:
Десь моя там світиться зірка,
Бо вже ваша скотилася впала...
Як я скоро дорослою стала!*

(Олена Чабан)

4. «А СЕРЦЕ НЕ ХОЧЕ ЗАБУТИ...» (ПРО ДОЛІНКО ГАННУ ТИХОНІВНУ, ЯКА БУЛА ВИВЕЗЕНА ДО НІМЕЧЧИНИ У РОКИ ВІЙНИ)

Долінко Ганна Тихонівна – жителька села Синове Старовижівського району Волинської області. Має статус «малолітній в'язень», з 1942 по 1949 рр. перебувала у Німеччині. Ділиться гіркими спогадами про важкі часи, про підневільну працю у ворожій країні.

Ганно Тихонівно, коли і за яких обставин Вас було відправлено до Німеччини?

Наша багатодітна сім'я, що складалася із семи душ, проживала в селі Комарово (на той час Седлищанського району). В 1942 році по селах почали масово забирати молодь до Германії. Мали відправити старшу сестру і брата. Але вони переховувалися по інших селах. Я також намагалася не ночувати вдома, а переважно по сусідах. Але однієї ночі до батьківської хати увірвався староста і два німці. Вони попередили, що повісять батька, якщо із сім'ї ніхто не поїде працювати на ворогів. Мати змушена була відправити мене, власноруч привела у місто Ковель, де був збірний пункт. Тут усіх по заштовхували до товарних вагонів і, мов худобу повезли. Куди саме везуть, ми не знали, тому що із вагонів не випускали нікого. Було мені всього 14 років. Я навіть добре не розуміла, що відбувається. Правда, була разом зі мною жіночка із сусіднього села Мильці. То я як вчепилася їй за спідницю, то так і не відпускала до самої Німеччини.

Які ж були умови цієї «подорожі»?

Умов не було ніяких. Сльози, стогони, нарікання... у Польщі зупинилися, повели помитися. Годували баландою, яку не можливо було їсти. Мама в дорогу спекла три коржі, то вони мене рятували від голоду. Я їх довезла до самої Германії.

А як зустріла Німеччина?

Пам'ятаю, що було тепло (Трійця). Спочатку всіх привели у концтабір для військовополонених. Вони виснажені дивилися із-за дроту. Пам'ятаю могилу, з якої було видно людські кісти. Це були решти полонених, які помирали із голоду. Пройшли санітарну обробку, медичну комісію. Після цього нас привезли у місто Штольп. Сюди з'їзжалися поміщики і вибирали србі невідьників.

Як жилося у поміщика?

Не з медом. Ми в чотирьох потрапили до Румельсбурга. Працювати довелося у полі: в'язали у снопи жито, ячмінь, овес, копали картоплю, брукву, орали, скородили. Одним словом, важко працювали. І так зранку до вечора. А прийдеш з поля – мисочка баланди і на нари в комірчину. Спочатку пан німецький замикав нас, боявся, що втечемо. А потім переконався, що таких намірів у нас немає, тому що добре знали, що додому самі не дійдемо. Хоча батько мені на всяк випадок писав у листі: «Як випаде нагода, дитино, добирайся додому, то йди на схід сонця». Доводилося і битій не раз бути. Йшла зима. Було нестерпно холодно. І мене, як найменшу, дівчати посилали красти дрова. От мені і перепадало від господаря. За людей нас не рахували. Разом з нами працювали також італійці, французи, білоруси. Всі страждали від важкого труда. Але мусили терпіти і коритися ненависному німцю дуже боліла спина й руки, однак це ніхто не зважав.

Хто ж визволив вас?

В лютому 1945 році вже відчули наближення фронту. Поміщик кинувся тікати. Нас покинув напризволяще. Ми й собі пішли у місто. Нас залишили у комендатурі. Три доби сиділи під обстрілом. Потім побачили колону таких самих неборак, навіть пізнали знайомих. Пристали до колони, яка прямувала у табір. Так я знову опинилася у таборі для військовополонених. Пам'ятаю голод і багато вошей. Нас заставляли копати оборонні окопи. Але одного дня сказали, що в викопаних нами окопах вже сидять радянські солдати. Вони зайняли Штольп. Радянські солдати нагодували нас, однак ми змушені були іти далі самі.

Ви повернулись додому?

Додому, звичайно, дуже кортіло, але туди було дуже далеко. Нас зібралось чоловік із сто. Переховувалися у покинутому німецькому селі. Тут були дійні корови, які нас годували. Шукали підводи, щоб вирушити в дорогу. Але натрапили на радянських охоронців.

Хлопців мобілізували до війська і відправили у місто Румельсбург, а дівчат відправили мити посуд у військовий госпіталь. Згодом потрапила на ферму за 30 кілометрів від міста, де працювала дояркою. Адже потрібно було годувати радянське військо. От і пропрацювала аж до 1949 року. Правда, в 1947 році супроводжувала ешелон худоби у Брест. Проїжджали через Ковель. Поросилася додому. Бригадир відпустив. Бігла боса, щоб швидше зустрітися з рідними. Всі були живі, однак жили дуже бідно. В червні 1948 знову приїжджала на батьківщину у відпустку. А в 1949 році бандерівці знищили за одну ніч майже всю сім'ю: батька, матір, брата, двох сестер. Трьом сестрам пощастило врятуватися. Мені прийшла телеграма і відпустили додому.

Що чекало вдома?

Вдома чекав страх і жах. Особливо боялися вночі. Бандерівці могли прийти будь – коли. Ми це дуже добре розуміли. Одного разу до нас завітав фінагент, дільничий і представник ГКБ. Тут зненацька наскочили бандити і повбивали їх. Ми з сестрами знову змушені були переховуватись у чужих людей. Нас невдовзі перевезли у село Сереховичі, де відвели куток у хаті дільничого. Так і жили. Там же зустріла свого майбутнього чоловіка, одружилися, і переїхали жити у село Синове.

Чи доводилось після війни побувати у Німеччині?

Одна з моїх доньок одружилася із німцем і поїхала до нього жити. Там проживає до сьогодні. То була нагода поїхати туди. Відвідувала Німеччину не один раз, востаннє була в 2008 році. Нам би всім так жити як живуть німці сьогодні.

Ганно Тихонівно, чи не нарікаєте на свою долю, яка дарувала Вам стільки «сюрпризів»?

Ні, на свою долю нарікала ніколи. В житті все треба перетерпіти. А знаєш, дитино я ще й щасливою себе вважаю. А чому і ні? Чотирьох доньок викохала. Маю онуків, правнуків. В них моє щастя. Біля них і старість не страшна. Дівчата мене люблять, шанують. Зяті хороші. А що треба жінці? Бог віку додав. Ще б трохи здоров'я, щоб помилуватися білим світом. От і живу помалу.

Інтерв'ю записали: Солов'янчук Мар'яна
Сачук Ольга
Буслюк Олександр

Сачук Вікторія

P.S. На жаль, Ганна Тихонівна Долінко відійшла у вічність.

4. ВИДАТНІ ПОСТАТІ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

Історія кожного населеного пункту неможлива без людей, які там народилися, живуть і творять. І, незважаючи на те, що моє село Синове дуже маленьке, і, можливо, хтось думає, що його історія немає жодного значення для історії нашої великої держави, бо тут не народжувалися великі письменники чи поети, художники чи скульптори, інженери чи льотчики, політики чи дипломати, однак і тут є люди, відомі своєю діяльністю не лише в Синові, але й за його межами.

Вихідцями із с. Синове є завідувачий реанімаційним відділення луцької дитячої лікарні Троцюк Степан Йосипович, який по праву користується авторитетом серед колег та пацієнтів. Заступник директора «Прикарпатзахідтранс» Троцюк Микола Ульянович часто навідується до батьківської хати, переймається проблемами односельців. Лікар ковельської районної лікарні Воздиган Адам Олександрович, редактор журналу «Україна» в м. Київ Ілляк Федір Кузьмович, слідчий обласної прокуратури Панасюк Петро Васильович, адвокат приватної адвокатури м. Володимир – Волинський Ілляк Василь Федорович, старший дільничий інспектор РВВС капітан міліції Кіпень Іван Михайлович, старший лісничий синівського лісництва Буслук Юрій Миколайович – це ті синівчани, які вписують нові сторінки в історію села. Чимало для розвитку населеного пункту зробила Кіпень Марія Миколаївна (голова сільської ради до 2010 р.). Саме під її керівництвом проведено газифікацію, облаштовано нове приміщення ФАПу, сільського клубу, бібліотеки.

Багате с. Синове і талантами. Так, місцева майстриня Галина Омелянівна Степук виготовляє з дерева полиці, карнизи, сувеніри. Дарує вироблене власними руками друзям, знайомим.

Художниця Наталія Володимирівна Долінко малює прекрасні картини. Особливо їй подобається змальовувати на полотні біблійні сюжети. Наталія Миколаївна робить гарні вироби з макраме, складає композиції із квасолі, пшона, гарбузового насіння, пір'я, тощо.

5. ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧІ ОБ'ЄКТИ СЕЛА

Територія Синівської сільської ради багата своєю природою: є озеро, річка, ліси, луки, болота.

На східній межі протікає річка Турія, яка має невелику течію 0,1 – 0,2 м/с. внаслідок того, що похили річки незначні. глибина річки залежно від пори року і кількості опадів буває від 0,5 м до 1,5 м., а в плесах – 3,5 м. [20, с.181]. В Турії водяться такі види риб: щука, окунь, карась, лящ.

Озеро Синове – льодовикового походження. Розташоване в Старовижівському районі між населеними пунктами Синове, Соколище, Шкроби. Лежить в межах Волинського пасма. Це заплавне озеро [20, с.182]. Озеро живиться підземними і поверхневими водами, стік відбувається каналом, прокладеним до річки Турія (басейн Прип'яті). Довжина – 2,15 км., ширина – 0,8 км., площа – 1,79 кмІ (179 га), середня глибина – 1,6 м, максимальна – 4 м. Улоговина має форму неправильного овалу, з двома лійками. Береги низькі, піщані, заввишки до 2 – 2,5 м. Воно багате рибою, тут трапляється навіть вугор, живуть ондатри. Озеро дуже замулене і береги зарослі очеретом, тому там видобувають сапропель, що є цінним мінеральним добривом: містить у своєму складі азот, фосфор. Сапропель застосовується під всі сільськогосподарські культури відкритого і закритого типу ґрунтів. Загальні запаси сапропелю за даними матеріалів Київської ГРЕ в озері становлять – 7957 тис. мІ або 1639 тисяч тонн. Під сапропелями зайнята площа – 141, 3 га., середня глибина залягання сапропелю 5, 6 м., вологість - 92%, зольність – 30 %, рН 6,6 – 7,7; СаО – 8,5 %, азоту – 2,4%, фосфору – 0,43% (Фото 4).

Культурною пам'яткою села є храм на честь Воздвиження Честного і Животворного Хреста Господнього. Стіни церкви муровані. Вона побудована з усіма властивими їй структурними елементами: вівтарем, центральною частиною, притвором, галереями для хору, дзвіницею. Спрямованість вівтаря на схід, що притаманне більшості наших церков, означає потяг до світла, а два куполи, що возвеличилися над церквою, стали прообразом двох начал – Божого і людського (Фото 5).

Найстарішою спорудою у селі є школа. Вона добудовувалась кілька разів. Найперші чотири класи приміщення зведені ще у 1933 році [24, с. 82]. У 1936 році тут навчалось 130 учнів. Першою вчителькою в цій школі стала Катерина Вічесеновна. Пізніше вчителями були Рикало Михайло Михайлович, Рикало Тамара Олексіївна, Жолдкевич Андрій. Викладали у школі на українській мові. Українську мову вивчали як предмет два рази на тиждень. Польською мовою викладали тільки польську мову та співи. Двічі на тиждень приходив священник, який давав уроки Закону Божого. Знання на той час оцінювались такими

оцінками: дуже добре, добре, посередньо.

Після закінчення школи учням видавалось свідоцтво про закінчення загальноосвітньої школи і свідоцтво з оцінками з предметів. Учні, отримуючи свідоцтво, платили внески в розмірі 10 копійок на побудову шкіл (Додаток 6).

Під час Другої світової війни у шкільному приміщенні був військовий госпіталь. Після війни з ініціативи директора Зошука Якова Тимофійовича школа почала розширюватись. Остаточо приміщення було добудоване у 60-х роках ХХ століття за керівництва Романенка Миколи Васильовича. Нині колектив школи очолює Дубнюк Т.Д. У школі навчається 43 учнів, працює 21 працівників.

На сільському кладовищі знаходиться братська могила, де поховані 49 солдат, померлі під час війни у місцевому госпіталі та доставлені із фронту. На честь воїнів, загиблих у Другій світовій війні, у центрі села споруджено Обеліск Слави (Фото 7).

6. СУЧАСНИЙ СТАН С. СИНОВЕ

Перші роки незалежності село, як і вся країна, переживало негативні наслідки перехідного періоду: зниження народжуваності, непродуманість і поверховість аграрних реформ, інфляція, зубожіння населення тощо. Але з часом Синове пройшло через усі ці випробування і сьогодні завдяки приватній ініціативі та самовідданій праці село відродилося, покращало.

Органом місцевого самоврядування є Синівська сільська рада (Фото 8) Сільським головою є Коцюбчик Олександр Адамович. Дії сільської ради спрямовані на реалізацію програми соціально-економічного і культурного розвитку, забезпечення зростання життєвого рівня людей (Фото 9) Ця робота ведеться у взаємодії з районною державною адміністрацією, керівниками підприємств, організацій, установ, трудовими колективами, громадськістю.

У 2007 – 2012 роках село було газифіковано. Голубий вогник приніс в оселі тепло, комфорт і надію на розвиток і процвітання. На сьогодні в селі працюють три фермерські господарства, які спеціалізуються на вирощуванні зернових та відгодівлі великої рогатої худоби. Підприємці Павлович О.Й., Коцюбчик І.М., Коцюбчик А.О. щорічно поповнюють свої господарства сільськогосподарською технікою, надають сезонні робочі місця для односельчан.

Зокрема, на території села функціонують два приватні підприємства: СОК “Синівський” (Фото 10), керівник Микитюк О. Ф., ТЗОВ “Волинь – сапрофос”, керівником якого є Зімч В.О.

Частина озера для видобування сапропелю рішенням сільської ради здана в оренду і у 2011 році. У промисловому відношенні, окрім сапропелю, з корисних копалин найбільше значення мають пісок, торф, глина.

Підприємцями відкрито два приватні магазини. Площа населеного пункту становить 341,5 га. Під забудовами і присадибними ділянками 65,63 га, площа орної землі становить 228,14 га. Населення займається землеробством. В селі налічується 241 домогосподарство. Станом на 1 лютого 2012 року в селі проживає 405 чоловік.

Нині у селі функціонує ЗОШ І-ІІ ступеня, ФАП (Фото 11), будинок культури, сільська бібліотека.

1. *Archiwum Ksiazat Lubartowiczow-Sanguszkow w Slawucie / Przyg. Z. L. Radziminski, P. Skobielski, B. Gorczak. – Lwow, 1887. – Т. 1. – С. 147 – 149.*

2. *Волинские епархиальные ведомости. – 1900. – № 8., – С. 264.*

3. *Географічний словник Польського королівства. Т. 1. – Варшава, 1880 – С. 433.*

4. *Дев'ятисотлетие православия на Волини 992 – 1892 р. Ч. 1. – Житомир, 1892. – С. 244 – 245.*

5. *Державний архів Волинської області. Путівник, 1990. – С. 209, 210, 212.*

6. *Державний архів Волинської області. Анотований реєстр описів. Фонди періоду до 1939 року, - Луцьк: Надстиря, 2008. – С. 392.*

7. *Державний архів Волинської області, Ф. 35. Волинська духовна консисторія, оп. 2, спр. 1, 5, 58, 188, 357, 422, 483, 547, 1028, 1065, 1165.*

8. *Державний архів Волинської області, Ф. 35. Волинська духовна консисторія, оп. 5, спр. 188, 208.*

9. *Державний архів Волинської області, Ф. Р-32, оп. 3, спр. 9, 57, 58, 68, 78.*

10. *Державний архів Волинської області, Ф. Р-66, оп. 4, спр. 14, арк. 161.*

11. *Державний архів Волинської області, Ф. Р-6: Виконавчий комітет Волинської обласної ради депутатів трудящих, оп. 16, спр. 401, арк. 28, 30, 32, спр. 406, арк. 65, спр. 412, арк. 16, спр. 421, арк. 91, 94, спр. 424, арк. 55.*

12. *Державний архів Волинської області, Ф. Р-6: Виконавчий комітет Волинської обласної ради депутатів трудящих, оп. 16, спр. 1063, арк. 31, 43, спр. 1070, арк. 168, спр. 1223, арк. 128, 165, 370, спр. 1393, арк. 1.*

13. Державний архів Волинської області, Ф. Р–6: Виконавчий комітет Волинської обласної ради депутатів трудящих, оп. 16, спр. 1895, арк. 169, спр. 2335, арк. 92, спр. 3136, арк. 211, спр. 3294, арк. 61 - 70, спр. 3434, арк. 22 - 26, спр. 4709, арк. 100–108.
14. Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область. / ред. кол.: І. С. Клімаш та інші. К., - 1970. - 748 с.
15. Історія становлення Старовижівського району / Сільські новини. - 2006. № 53. - С. 2.
16. Книга пам'яті України.: Волинська область. У 3 томах. Т. 3. :Ратнівський район, Рожищенський район, Старовижівський район, Турійський район, Шацький район. - Львів, 1995. - 487 с.
17. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся: Наук. зб.: Випуск 21: Матеріали XXI Волинської обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції, 17 листопада 2006 р. - Луцьк, 2006. - 270 с.
18. Населення Старовижівського району. Ч. 1: за даними перепису населення 2001 року / упорядник і відп. за випуск М. І. Мотиль, - Луцьк, 2003.
19. Новицький І. П. Указатель к изданиям временной комиссии. Т. 2. - К., 1883. - С. 70.
20. Павлов В.В. Старовижівщина – Поліський край. Історико-краєзнавчий нарис. - Луцьк: Надстиря, 2006. - 192 с.
21. Памятная книга Волинской губернии. - 1906. - С.52.
22. Список населенных мест Волинской губернии. - Житомир, 1906. - 220 с.
23. Теодорович Н. И. Волинь в описании городов, местечек и сел... - Т. 5. Ковельский уезд. - Почаев, 1903. - С.31–32.
24. Тучемський М. По глухих закутках Волинського Полісся. - Луцьк: Надстир'я, 2007. - 162 с.
25. Центральний державний історичний архів України в м. Києві.-Ф. 44 “Вінницький гродський суд”.-Оп. 1.-Арк. 171-177, 301-309 зв., 312-327 зв.,339-359.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЛЕГЕНДИ ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА СИНОВЕ

«Було в батька троє синів і одна дочка. Старший був дуже працьовитий і добрий на вдачу. Його батько й любив найбільше. Середній теж був не із ледачих, але вже любив погуляти. А найменший, то вже був ледар од світу. А дочка була дуже доброю і лагідною, тому брати любили її і шанували.

От коли батько вмирав, почав він думати, як би так свою землю між дітьми розділити, щоб усім було як прожити.

Найкраще поле віддав він найстаршому, бо він доглядить, а як у нього буде, той з молодшими поділиться. Стало те місце називатися Синовим. Так згодом і село почало зватися.

Другого сина звали Сокиль. Йому батько віддав трохи гіршого поля. Думав, що як захоче довести його до ладу, то ніколи буде гуляти і теж стане добрим господарем. Так воно й сталося. І там тепер село Соколище.

А найменшому – дай добре поле, високим зіллям заросте, дай погане – трохи нижчим, і людям не буде над чим сміятися, бо у кожного на піску те саме виросло б. Сказав йому батько шкрябати на піщану гору, де тепер село Шкроби.

Допекло найменшому, що батько зовсім махнув на нього рукою, виробив він те поле на піску. Стало родити. І навіть село на тому місці виросло. А дочці батько виділив землю між володіннями синів. Своє засіють, то й їй допоможуть. Нині там знаходиться село Підсинівка.

От сталося так, що старшому синові не треба було помагати молодшим і став він багатіти, тому брати почали заздрити йому. Якось на Великдень покликав старший брат всіх у гості, а прийшла лише сестра. Погомоніли вони, а старший брат сказав, що хай би його землі трохи б провалилося, то стало б родини більше. Так і сталося - частина землі старшого брата провалилася. На тому місці виникло озеро Синове. І стали всі жити дружно.»

«Ще від польського короля отримав Василь Рутий озеро Чемерен і навколишні землі. А, помираючи, поділив спадщину так, що старшому синові дісталось озеро, а меншому, Василеві, село на північному березі. З тих пір озеро дістало назву Синове, а село тривалий час звалось Васильками».

Перша писемна згадка про с. Синове

Кошер, Володимирський повіт. 1502 р., 11 серпня

Акт поділу земель між спадкоємцями князя Олександра Сангушковича – Андрієм Олександровичем Сангушковичем і Ганною Сангушковичевою, удовою його брата Михайла Олександровича, з малолітнім сином Андрієм Михайловичем, виконаний за дорученням польського короля і великого князя литовського Олександра

Приказанемъ г[о]с[по]д[а]ра нашего короля его м[и]л[о]сти полского и великого кн[язя] Александра литовского. [А Юрий Михайлович Монтатовичъ намѣстникъ крем[ен]ский^а), а Богдан Сенкович Гоцьский ключник лвцкий, а хоружий володимирский Ивашко Анчинский [а Петру]шко Мдшатич, а Немира Богданович Толпыжинский, подѣлили есмо кошерскую во[ло]сть^б) на поля. [а подѣлили есмо въ одну сторону дворъ Несв[ѣ]хоже, а въ другую сторону дворъ Кошоръ; кнесв[ѣ]хожемъ дворъ: село Гравово, село Сыново, село Березово село Торговище,^в) а къ кошерскому двору: село Мѣзово, село Речница, село Брѣгна, село Тѣпалы, село [. село Горо[д]елець^г) из мамном. И кн[язи]ни Михайлова рекла перед нами кн[язю] Андрѣю, штож сорок дворницъ болши[е]мъ достало са]трех а пол колоды медѣ, и кн[язя] Андрѣй перед нами мовна кн[язи]ни Михайловой: коли са видить товѣ [мѣ] дѣланица волша, то возми совѣ дворъ Кошоръ ис тыми селы без жеревья, со мною ш том жеревьем не мечѣчи. И кн[язи]ни Михайлова перед нами [дѣ]лани дворъ Кошоръ ис тыми селы вза]ла совѣ без жеревья, а положил есмо для того межн ними зарѣку, хтобы мѣла с нх зрѣшвати т[отъ] дѣла, тотъ заплатитъ господарю его милости тисачѣ коп грошей, а врат врату пат сотъ коп грошей, а нам дѣлани сто коп грошей, а и сами шни с овѣ сто[ронъ] тѣю зарѣкѣ приняли и слюбили, штожъ мають такъ] держати. И тек дѣлани есмо кн[язя] Андрея Александровича Сангушковича з невѣсткою его со [княгиню] Михайловою Александровича Сангушковича, съ кн[язи]ннею Ганною и съ сыномъ е со кн[яземъ] Андреем Михайловичом шчизною и дѣднною [нх. Ино шни жеревье ш томъ дѣ]лѣ перед нами кидли, комѣ са што достанет; напервѣй кн[язю] Андрѣю са достало половица г[орода] Камана, а половица мѣста зъ люд[ми] з даники и з землею пашною и вортною и съ сѣножатми и съ ставомъ и з мытом и со всем по томѣ [какъ з давна къ томѣ присащало мѣло] и вѣанко и как кн[язя] старшій штець нх штехаа шт всих сел землю и сѣножати к городѣ: а дворець им на поля [казали есмо мѣти, а войтовъ фольварокъ есмо] им на поля подѣлани. а еще са кн[язю] Андрѣю достало шпроче города Камана и мѣста ца село Мостица, а дворъ Бужковичи оу володимирскомъ повѣтѣ^д), село Боричи село Лысов. а Дѣвница с приселни в кузьминскомъ повѣтѣ; тое подѣлани есмо им на поля все. дворъ Несв[ѣ]хоже, а село Гравово, село Сыново, село Березово, село Торговище, село Берѣховичи, село Доропатѣшь^е), а манастирь сѣл[а] того Михайла [оу Володмирн, на поля шѣма кн[яземъ]; а Гошино^ж) дворъ в барестейскомъ повѣтѣ, а к тому дворѣ поля и сѣножати, лѣсы и дворовы [земля вортная из акдми и зо всеми прих[од]ы, што коли к томѣ

прислужаетъ мало и велико, и дань грошовую и медвѣю (!) и з [ламыны и з мыты, все поделани есмо им] то на полы. а данн в Сошне шемнадцат ведеръ холмской мѣры; тую дань выравши дѣлти имъ на полы. а всен данн приходитъ сто грошей широкихъ а десат оузкихъ грошей; ино кн|а|зю Андрѣю пѣтдесат грошей широкихъ, а патъ оузкихъ, а княгинѣ Михай|л|овой толкож. а на Болодаве лаын и мѣанн, а к томѣ на Шв|м|инѣ⁹) лаынецъ кн|а|зю Андрѣю достало с|а. а лаынъ на Бѣзе въ Сошне и мѣ|нн| а к томѣ лаынецъ в Королева-Брода на Воли, кн|а|г|и|нн| Михайловой и с|ы|ну ее кн|а|зю Андрѣю достало с|а. а княгине Янне Ми|х|ай|ловой Александровича и с|ы|ну ее кн|а|зю Андрею Ми|х|ай|ловичѣмъ из жеревъ с|а достало также половица [города Камана] а половица мѣста з людьми данными и з землею пашною и вортною и с|з| сѣножатни и п|о|лн|и| с|з| ставы и з|з| мыты] и во всем, што коли здавна к томѣ прислужало мало и велико и как кн|а|з| старый штежа шт вснхъ селъ земляю и сѣножати къ городѣ]. а дворець им на полы казал есмо мѣти, а войтов фольваршк ис пашнею на полы есмо подѣлили. [а княгинѣ Янне Ми|х|ай|ловой с|а достало и с|ы|ну ее кн|а|зю Андрѣю шпроче половици города Камана и мѣста село село Вѣдертъ, а к томѣ лаын койгоицъскый, а дворъ оу володимирском повѣте Холпеч, а вичи, а в креманецком повѣте село Пещеневци, а Двница с приселки в кѣзминском повѣте подѣ|л|ан есмо имъ на полы. а дворъ Ко|ш|оръ, а к томѣ село Мѣзово село Крѣгиль⁵) а ма|на|стырь с|в|а|т|о|го| Ми|х|ай|ла оу Володимирн, на полы шѣ|л|ма кн|а|зем. Сошно дворъ в верестийском повѣте [а къ томѣ дворѣ полн и сѣножати лѣсы и дв|о|ровы, земля вортна из людьми и со всми приходъ, што коли к томѣ прислужаетъ мало и велико [и дань грошовую и медовѣю и з|з| лаы|н|ы и з мыты, то все поделани есмо им на полы. Также лаын на Бѣзе в Сошне и мѣанн, а к томѣ [лаынецъ въ Королева-Брода на Воли], то кн|а|г|и|нн| с|а достало и с|ы|ну ее кн|а|зю Андрѣю. а на Болодаве лаын и мѣанн, а к томѣ лаынецъ на Шв|м|инѣ князю Андрѣю достало с|а]; а в Сошне данн шемнадцат ведеръ холмской мѣры; тую дань выравши дѣлти им на полы; а [всен данн приходитъ сто грошей широкихъ а де|с|атъ оузкихъ; кн|а|г|и|нн| Михайловой пѣтдесат грошей широкихъ, а патъ оузкихъ; а кн|а|зю Андрею толкож. а хто въ мѣл| с|з| того выствити и зрѣшити тотѣ дѣл|з| нхъ подлугъ г|о|с|п|о|д|а|рьского приказана, тотъ заплатитъ г|о|с|п|о|д|а|рю его ми|л|о|сти тисачу коп грошей, а противнѣ т|о|мѣ братѣ-братѣ пѣтсотѣ копъ грошей, а на|м|з| дѣлчим сто коп грошей, а и сами шни тую зарѣку принали и с|л|обили, штож маот так держати. [А при томѣ были]скый, а Митко Бавинскый, а землани володимирскый Федко Фнкович. А на то есмо дали имъ с|е|с| нашъ л|ист| ис нашими печатми.]

[Писанъ] в Кошерѣ, м|и|с|л|а|ца август|а| аї, в лѣт|о| 5-ѣ і-ѣ⁶), индик|т| і.

Повторено за : Archiwum Książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie /Przyg.
Z.L.Radziński, P.Skobielski, B.Gorczak. – Lwów, 1887. – Т.1. – С.147-149.

Первинний поборовий реєстр Несухоїзької волості 1569 р.

Реєстр вибираня побору которий на соиме любелскомь уфалений с подданных его млсти князя Романа Сангушка, воеводы brasлавского, гетмана дворного Великого князівства Литовского, старосты житомирского, державцы речницкого з волости Несухоежское, которыи тягнут до замку Несухоежского

Село Сыново монастырское

Олешко з дыму грш ві дал
 Максим з дыму грш ві дал
 Клим з дыму грш ві дал
 Селешко з дыму грш ві дал
 Яцко з дыму грш ві дал
 Панас з дыму грш ві дал
 Иляш з дыму грш ві дал
 Пархомь з дыму грш ві дал
 Макар з огорода грш в (2) дал
 Михал з огорода грш в дал
 Тимош з огорода грш в дал
 С того села Сынова з дымов и (8), з огородников г (3) – всего чинит копу а (1) грш мв (42).
 Которые проч пошли Сынова для голоду кормитися
 Дудчина хата упусте
 Иляшова хата упусте
 Кондратова хата упусте
 Козии убозство, недуж и проч поити
 Макар убозство, ничого не мает, ничого взят у него

Центральний державний історичний архів України в м. Києві.-Ф. 44 “Вінницький гродський суд”.-Оп. 1.-Арк. 171-177, 301-309 зв., 312-327 зв., 339-359.



Фото 4. Озеро Синівське.



Фото 5. Церква на честь Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього.

2 klasowa Publiczna Szkoła Powszechna

w Synowce gm. Dabyni (powiat: Kowal)

Nr. 26 Rok szkolny 1936/37

ŚWIADECTWO SZKOLNE

Frociuk Ulian syn Józefa
 urodzon 4 dnia 1923 r. w Synowce
 (powiat: Kowal), religii (wyznania) prawosławnego
 uczeń oddziału Incepcyz (rocznik przemowy)
 otrzymuje za rok szkolny 1936/37 stopnie następujące:

ze sprawowania się	<u>bardzo dobry</u>
z nauki religii	<u>dostateczny</u>
" " języka polskiego	<u>bardzo dobry</u>
" " języka <u>russkiego</u>	<u>bardzo dobry</u>
" " rachunków z geometrii	<u>dobry</u>
" " przyrody	<u>3 dobry</u>
" " geografii	<u>3 dobry</u>
" " historii	<u>dobry</u>
" " rysunku	<u>bardzo dobry</u>
" " zajęć praktycznych	<u>bardzo dobry</u>
" " śpiewu	<u>dobry</u>
" " ćwiczeń cielesnych	<u>dobry</u>
" " robót kobiecych	<u>dobry</u>
" "	

Liczba opuszczonych godzin szkolnych 80, z czego nie usprawiedliwiono
 Liczba spóźnień, z czego nie usprawiedliwiono

Wynik ogólny dobry

w Synowce dnia 10 czerwca 1937 r.

Michajłowski Oddziałowy Ch. Rycaś Kierownik szkoły

Drukarnia Państwowa nr 89783. 10.III.37. Świadectwo szkolne dla szkół powszechnych 1 i 2-klasowych (P. 3). Cena 2 gr.



Фото 7. Обеліск Слави в с. Синове.



Фото 8. Приміщення
Синівської сільської ради.

Ніна СМОЛЯРЧУК (с. Поліське)

ЛИНЕ ПІСНЯ НА ПОЛІСЬКИМ

*Там, де рідна мати у білявій хаті,
Яблуні та вишні і густе зело,
Мов рушник квітчастий різнокольоровий,
Розляглось навколо чепурне село.*

Поліське - мальовничий куточок Старовижівщини, село з чудовою природою, де живуть працьовиті, мудрі люди. Та найбільш знане воно співучими людьми, а саме народним аматорським фольклорним колективом «Полісянка». Багатий духовний світ учасників колективу, життєва мудрість, вміння пошанувати талант одне одного, любов до української народної пісні - ось це і об'єднує людей різного віку і професій.

Скільки себе пам'ятаю, у Поліському жінки співали завжди. Зародження фольклорного колективу розпочалося у 70-х роках минулого століття, коли у районі розпочалися творчі звіти. Тоді при будинку культури було створено хор-ланку. До цього колективу здебільшого входили жінки з колгоспної ланки. Це: Євдокія Вегерич, Марія Пірожик, Ганна Вегерич, Марія Яриніч, Ганна Якимук, Катерина Мацюк, Ганна Маркевич, Катерина Волох, Марія Баран, Ганна Мацах, Марія Лісайчук. Керівником була директор будинку культури Галина Степанівна Вегерич. Саме ці жіночки й стали основою складу фольклорної групи, яку з 1980 року очолювала колишній художній керівник, а згодом директор будинку культури Галина Федорівна Кабарчук.

За короткий період колектив зумів себе яскраво проявити на районній і обласній сценах, запам'ятався глядачам своїм багатим репертуаром, особливістю піснеспівів. Цей колектив побував з концертами у різних селах району і області. Брав участь у багатьох фестивалях, привозив додому дипломи і грамоти. Їх виступи звучали в ефірах обласного та національного радіо.



Народний аматорський фольклорний колектив “Полісянка” Поліського сільського будинку культури, біля околиці рідного села Поліське (2010 рік)

В 90-х роках культура занепала. І хоч колектив ще виступав на своїй сцені, але вже за межами села його не було чути. Нове дихання колективу почалося в 2000 році, коли на посаду директора Поліського СБК прийшла молода, енергійна, беручка до роботи Тамара Василівна Мазурик. Маючи за плечима диплом Луцького педучилища (дошкільний відділ), вона проявила організаторський хист, попрацювала з кожним учасником колективу, збила великий репертуар стародавніх народних пісень, обрядів, і колектив, якого назвали «Полісянкою», відродився, творчо зріс. Дещо помінявся і склад колективу. До нього влились молоді сили: Ніна Кабарчук, Любов Маркевич, Галина Кабарчук, Катерина Мазурик, Валентина Баран, Галина Каліщук, Ольга Василюк, Марія Мазурик, Лариса Мазурик, Лариса Згоран, Людмила Мазурик, Ніна Смолярчук, Марія Датчук, Валентина Кабарчук. Вже у 2000 році прийшла перша перемога. На фестивалі української естрадної пісні «На хвилях Світязя» проводився конкурс фольклорних колективів і «Полісянка» була нагороджена дипломом за зайняте III місце.

Колектив розвивався, поповнювався новими учасниками, було віднайдено у скринях односельців вишиті сорочки, спідниці, різноманітні знаряддя праці, вивчено декілька обрядів і велику кількість народних пісень. Керівник і учасники «Полісянки» хоч добре попрацювали, але і багато досягли. У 2005 році за вагомий внесок у розвиток культури українського народу, високий рівень та виконавську майстерність фольклорному колективу будинку культури с. Поліське Старовижівського району було присвоєно звання «НАРОДНИЙ АМАТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ». А це вже велика відповідальність, тому учасники багато зробили для того, щоб про них знали не лише у своєму районі, а й за його межами.

Щороку «Полісянка» є учасником творчого звіту району, учасником районного свята народної творчості «Мелодії і барви рідного краю», під час проведення якого отримує призові місця у оглядах фольклорних колективів.

У 2006 році – диплом за зайняте II місце серед народних аматорських фольклорних ансамблів в обласному огляді-конкурсі фольклорних колективів і окремих виконавців «Обжинкова квітка».

В цьому ж році колектив поповнився новим художнім керівником. Після закінчення Луцького державного училища культури у рідне село повернувся Сергій Кабарчук і підхопив естафету з примноження скарбів народної творчості від Тамари Мазурик. Зараз вони працюють разом, доповнюючи один одного. Тамара Василівна і надалі віднаходить те, що зберігалось роками нашими батьками і дідами, а вже з колективом працює молодий керівник. За короткий час Сергій залучив до співпраці молодь, яка приймає участь у проведенні фольклорних свят.

Починаючи з 2010 року «Полісянка» бере участь у міжнародному фестивалі українського фольклору «Берегиня», який проходить у Луцьку; у етнофестивалі «Різдво у Луцьку»; обласному святково-обрядовому різдвяному дійстві «Три празники в гості»; обласних концертах присвячених Дню Незалежності України. У 2012 році колектив був запрошений на фестиваль народного мистецтва «Осінні барви Торчина», а в 2013 році брав участь у фестивалі національної традиційної культури «Український коровай-сузір'я» у м. Володимир-Волинському.

Сьогодні до складу «Полісянки» входять жінки різних вікових груп. У 2014 році до колективу влилися ще дві учасниці – ніна Кошелюк і галина Смолярчук. Загалом налічується 18 постійних учасниць. Для того, щоб провести той чи інший обряд, часто доводиться залучати дітей. Раніше це були Катерина Вегерич, Андрій Василюк, Вадим Мазурик, а на сьогодні це Оксана і Наталія Мазурики, Марина Корольова і Богдан Яриніч. Чоловічі ролі виконують Степан та Віктор Смолярчуки, Іван Волох та Сергій Кабарчук.



Народний аматорський фольклорний ансамбль “Полісянка”, в центрі колективу ХМІЛЕВСЬКА Ірина Станіславівна – художній керівник фольклорно-етнографічного гурту «Родина», викладач Волинського державного училища культури ім. І.Ф. Стравінського, заслужений діяч мистецтв України (м.Луцьк, 2010 рік).

У репертуарі фольклорного колективу налічується понад 200 оригінальних старовинних пісень; серед них пісні про кохання, про долю жінки, патріотичні, а також багато жартівливих пісень. Крім того у репертуарі є близько двох десятків народних обрядів. Серед них – вінкоплетіння, випікання короваю, викуп нареченої, розплітання коси, перезви, виряджання нареченої до свекрухи, хрестини, проводи до війська, переджнив'я, обжинки, новосілля, купальські обряди, зустріч весни, зелені свята тощо. Щоб створити такий репертуар треба було попрацювати із населенням Поліського і Брунетівки. Записували пісні у Марії Кошелюк, Ганни Мазурик, Марії Пірожик, Євдокії Вегерич, Ольги Баран, Анастасії Трохимчик та багатьох інших. Записи пісень зберігаються в зошитах, фонотеці, на касетах і дисках із фільмами про свята, обряди та звичаї нашого старовижівського краю.

Відомий на Волині та за її межами оператор і режисер Борис Ревенко зняв декілька відеофільмів про народні звичаї та традиції, які зберегли жителі Поліського. Першим був фільм «Ой на Івана, ой на Купала», з якого можна дізнатися, що пісенне джерело у Поліському ніколи не висохне. Потім були фільми «Різдво у Поліському», «Йордан воду розливає із криниці лісової», «Хрестини на Поліссі», «Поліське: на окопах у мирний час» (за участю «Полісянки»). Місцеві аматори зняли відеоролики обряду Юрея (Євтушик Надія) та обряд проводи до війська (Маркевич Катерина).

Село славиться не лише піснями, а й майстрами та умільцями, котрі займаються ткацтвом, вишивкою, лозоплетінням, різьбою по дереву. А з давних-давен славилися ковалями і музикантами.

Тож «Полісянка» для багатьох жителів села є їх змістом життя, невичерпним джерелом натхнення та енергії. Вона об'єднує їх через любов до пісні, до звичаїв, до народного одягу. Фольклорний колектив

є прикладом для наслідування молодшим поколінням своїх звичаїв і традицій. Тільки через призму наших кращих традицій, ми можемо повніше пізнати своє коріння, свою сутність.

1. Коваль Г. Ой на Івана, ой на Купала // Сільські новини. - 2002. - 16 липня.
2. Коваль Ю. Лине пісня над Поліським // Сільські новини. - 2009. - 22 серпня.
3. Коваль Ю. Не міліє фольклорне джерело у Поліському // сільські новини. 2009. 30 травня.
4. Пожарчук Т. «Полісянка» на обласній сцені // Сільські новини. - 2012. - 19 травня.
5. Поліщук Є. «Обжинкова квіточка» принесла визнання // Сільські новини. - 2006. - 14 жовтня.
6. Хмільська І. Фольклор – як форма творчої діяльності людини і засіб збереження місцевого середовища // Минеле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населенні пункти в історії України та Волині.: Наук. збірник випуск 40: Матеріали XXXX Всеукраїнської наук. істор.-краєзн. конф., 20 грудня 2011 р. – Луцьк. – 2001.- С. 136 – 139.

Ніна СМОЛЯРЧУК (с. Поліське)

БІБЛІОТЕКА-ФІЛІЯ С. ПОЛІСЬКЕ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

*Живе бібліотека у селі
Для того, щоб серцем зрозумів ти,
Що хліб і книга – на однім столі –
Як щастя і добро, повинні жити.*

Ці слова читаєш щоразу, коли заходиш до бібліотеки-філії с. Поліське Старовижівської ЦБС. Дійсно, живе бібліотека у селі понад 60 років. Її історія тісно пов'язана зі славною історією села, що розкинулось на правому березі річки Вижівки, його жителів – простих селян-трудоарів, хліборобів з діда-прадіда, чесних, гордих, щедрих душею людей.

А починалось все з хати-читальні, розміщеної в будинку сільського голови Кошелюка Петра Кириловича, а допомагав йому брат Василь, який згодом став завідувачем хатою-читальною і пропрацював майже два роки. Декілька місяців на цій посаді працював Мазурик Сергій Юрійович. В хаті-читальні було лише дві полицки книг. Потім була Пісоченська приклубна бібліотека, а вже з кінця 1952 року – сільська бібліотека, з своїм невеличким фондом, читачами і бібліотекарем Бараном Василем Лукашевичем. До клубу була прибудована кімната, де розмістилася сільська бібліотека, місцеві майстри зробили стелажі, столи і лавки. На кінець 1953 року книжковий фонд налічував більше як 3000 примірників книг. Бібліотека стала осередком культури, люди приходили сюди не тільки взяти книгу, почитати газету, а й поспілкуватися, взяти участь у заходах.

Протягом десяти років на посаді бібліотекаря було декілька людей: Євтушик Поліна Герасимівна, Васкевич Надія Яківна, Карпук Валентина Савівна, Веремчук Фаїна Яківна, Коржан Ольга Василівна, Наунич Василь Панасович. І тільки в 1962 році завідуючою Пісоченської сільської бібліотеки було призначено спеціаліста Созонік (Тарасюк) Ольгу Адамівну, яка закінчила Ківерцівське культурно-освітнє училище. На цій посаді вона пропрацювала майже п'ять років. В 1967 році бібліотеку (уже с. Поліського-перейменоване в 1964 р.) очолила Наунич Надія Панасівна, донька сільського коваля. Надія одна із перших сільських дівчат, яку батьки змогли вивчити. Після закінчення Ківерцівського культурно-освітнього училища повернулася у рідне село, де пропрацювала шість років.

Зростає і зазнає змін книгозбірня. В 1968 році бібліотека була переведена у новозбудоване приміщення будинку культури. В одній із кімнат розмістились фонди для дітей, а в іншій читальний зал і абонемент для дорослих. Книжковий фонд нараховує понад 7000 примірників книг і понад 30 назв періодичних видань.

Деякий час в стінах бібліотеки трудилися Надія Панасівна Хлопук, Ольга Василівна Кошелюк, Галина Панасівна Вегерич. Понад п'ять років сумлінно пропрацювала в сільській бібліотеці Мажула (Мруга) Надія Михайлівна. За цей час вона внесла помітний внесок у розвиток бібліотечної справи села, за що нагороджувалася грамотами районного відділу культури.

Не за розрахунком пов'язало свою долю з книгою Ніна Іванівна Смолярчук. 34 роки присвятила вона бібліотечному ремеслу. Всі ці роки Ніна Іванівна у рідному селі очолює книгозбірню.

Бібліотека-філія с. Поліське сьогодні – це інформаційно-культурний, дозвілевиий центр, яка виконує освітянську місію, впливає на культурну атмосферу в громаді, формує її інтелектуальний та інформаційний



*Приміщення, в якому до 1967 р.
знаходилась сільська бібліотека.
Фото 70-их років ХХ століття.*



*Баран Федір Олексійович -
завідуючий клубом с.Пісочне і Баран Василь
Лукашович - завідуючий бібліотекою.
Фото 1953 року.*

потенціал. Бібліотека на селі – це реально діючий, соціально орієнтований заклад, який, по можливості, забезпечує конституційне право людини на вільний доступ до знань, культурних цінностей.

Сільська бібліотека перша відчула на собі, що таке місцеве самоврядування, почала будувати відносини з місцевою владою та громадою села, без допомоги котрих вижити важко. Аналіз статистичних даних свідчить, що ні матеріально-технічна база, ні фонди бібліотеки не відповідають тим вимогам, які висуває сьогодення. Фонд бібліотеки налічує **5 200** примірників, з них – **1 000** дитячої літератури. За п'ять останніх років фонд бібліотеки зменшився більше як на **1 000** примірників. Не секрет, що в бібліотеці переважають книги 1970-1990-х років видання. «Рятують» деякою мірою періодичні видання. До бібліотеки-філії с. Поліське їх кожного року надходить **12-15** примірників. Користувачі із задоволенням читають яскраві журнали, цікаві газети, але їх дуже мало. Підлітки хотіли б читати періодичні видання спортивної тематики, про природу, техніку, музику, медицину, економіку. Ці потреби користувачів бібліотека по можливості задовольняє довідковими виданнями, які вийшли в серії «Дитяча енциклопедія», а також користуючись внутрісистемним абонементом, який дає можливість сільським жителям користуватись фондами районних бібліотек. В бібліотеці проходить акція «Село – бібліотеці, бібліотека – селу». Завдяки цьому фонд кожного року поповнюється на 20-30 книг. Іноді читачі передплачують для книгозбірні періодичні видання або діляться своїми.

Користувачами бібліотеки-філії є **360** осіб – допитливих, вимогливих, але завжди вдячних за надану інформацію, цікаву книжку, свіжу газету, проведений захід. Якщо порівняти з 2005 роком, то кількість користувачів бібліотеки не змінилась.

Сьогодні бібліотекар – не лише працівник, який рекомендує гарну книгу і видає її користувачеві, а й спеціаліст у галузі нових інформаційних технологій, здатний співпрацювати з громадою, володіти великим запасом знань, уміти заспокоїти і захистити, поговорити про життя і вислухати. Тому постійно потрібно підвищувати свій професійний рівень.

Враховуючи потреби та інтереси всіх вікових груп, в бібліотеці максимально розкрито бібліотечний фонд шляхом створення ілюстративно-книжкових виставок, тематичних полицок. Підвищенням інтересом користуються виставки-вікторини, виставки однієї книги, одного жанру. Окрім книг та періодичних видань, тут розміщено інші матеріали, які підсилюють зміст, слугують прикрасою і сприяють естетичному



Поліська сільська бібліотека сучасний вигляд, 2015 рік.

задоволенню. Це вироби народних умільців села, вишивки, малюнки, саморобки користувачів. Особлива категорія користувачів – діти, тому зону, призначену для них, оформлено з великою любов'ю і фантазією.

Заслуговує на увагу те, що в бібліотеці запроваджуються нові форми роботи: літературні ігри, подорожі, головоломки, круєзи; конкурси; години пам'яті, історичної правди; бесіди-діалоги та ін. Разом із будинком культури бібліотека бере участь у проведенні свята села, літературно - музичних композиціях до визначних дат, театралізованих дійствах.

В 2004 році бібліотека-філія с.Поліське в обласному огляді-конкурсі на кращу сільську бібліотеку перемогла в номінації «Краща сільська бібліотека по роботі з дітьми» та була нагороджена дипломом та цінним подарунком обласного управління культури. На базі бібліотеки – філії неодноразово проводилися районні семінари, школи професійної майстерності, бібліовізиту.

Користувачі бібліотеки беруть активну участь у районних і обласних конкурсах «Казку складаю сам», «Думи і мрії», «Кращий читач року». У підсумках обласного літературного конкурсу «Думи і мрії» стали переможцями активні читачі бібліотеки Марія Смолярчук (2007р.), Ярослава Кошелюк (2010р.), Марина Корольова (2014р.). Понад десять років при бібліотеці працював клуб за інтересами «Джерельце». Для того, щоб з дитячих років навчити розв'язувати завдання та перемагати, в 2011 році вирішили створити клуб «Що? Де? Коли?». На засіданнях клубу діти підліткового віку мають можливість цікаво провести дозвілля.

Книгу в Поліському завжди любили і шанували, шукаючи в ній мудру пораду, підтримку у скрутний момент, насолоду для душі.

Список інформаторів

1. Баран Федір Олексійович (1932р.н.), с.Поліське
2. Кошелюк Марія Лукашівна (1925р.н.), с.Поліське
3. Яриніч Василь Петрович (1935р.н.), с.Поліське

новини. – 2012. – 24 березня.

2. Гаврилук О. 30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек (про бібліотеки сіл Поліське і Дубечне) // Сільські новини. – 2007. – 28 вересня.

3. Кошелюк В. К. Завойоване щастя // Сільські новини. – 1978. – 9 травня.

4. Кошелюк В.К. Росте культура села // Сільські новини. – 1968. – 17 серпня.

5. Кошелюк В.К. Село моє оновлене // Радянська Волинь. – 1967.- 10 жовтня.

6. Микільчук Н. Без книг я не проживу вже, як без вирію лелека...// Сільські новини. -2007. – 28 вересня.

7. Недзельська Л. Для знань і для душі // Сільські новини. – 2003. – 20 травня.

8. Смолярчук Н. Зустріч з книгою // Сільські новини. – 2014. – 12 квітня.

9. Смолярчук Н. Книгу -бібліотеці // Сільські новини. – 2014. – 10 жовтня.

Валентина СУПРУНОВИЧ (с.м. Стара Виживка)

АРХІВ – ЦЕ НЕ ЛИШЕ ПАМ'ЯТЬ, ЦЕ ЩЕЙ СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА, СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Колись один із відомих людей сказав: «Мені здається, що про сучасний світ дуже важливо зрозуміти одну річ: велике розмаїття інформації не гарантує її достовірності».

На протигагу окремим її джерелам існують інституції, що забезпечують саме таку достовірність. Йдеться про архіви, роль яких важко переоцінити в нашому суспільстві.

Усі ми стали свідками, як внаслідок масштабної реорганізації планово-адміністративної системи економіки стала масштабна хвиля закриттів, подрібнень, перейменувань, створення та ліквідації суб'єктів господарювання. Але під час таких процесів не завжди приділялась належна увага збереженню документації цих підприємств. Таким чином, з'явилися правові підстави для створення трудових архівів, у яких стали акумулювати покинуту напризволяще документацію ліквідованих колгоспів, підприємств, установ.

У зв'язку з ліквідацією та реорганізацією в районі чималої кількості підприємств, установ та організацій різних форм власності, необхідністю централізованого тимчасового зберігання нагромаджених в них архівних документів та відповідно до статей 22 та 29 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», рішення сесії Старовиживської районної ради від 17.12.2003 року №12/12 у районі 1 січня 2004 року було створено комунальну установу «Трудовий архів Старовиживського району», який 31.10.2014 року був перейменований «Трудовий архів Старовиживського району» в «**Об'єднаний трудовий архів сіл, селища Старовиживського району**».

Трудовий архів здійснює забезпечення збереженості документів з особового складу та тимчасового зберігання документів ліквідованих підприємств, організацій і установ району при відсутності правонаступника, а також використання їх для захисту соціально-правових інтересів громадян.

Трудовий архів приймає від підприємств, установ і організацій, що ліквідовані та за згодою їх власників документи з особового складу та документи фінансово-господарської діяльності, строки зберігання яких не закінчилися, інших архівних документів, що не належать до Національного архівного фонду.

Архів- це не стосується старих документів, не лише пам'ять, а ще й соціальна допомога та соціальний захист. За кожним документом відчувається подих людини і часу, ті умови, за яких він створювався. У молоді роки ніхто не задумується над тим, що людині потрібен трудовий стаж, запис у трудовій книжці. І коли настає пора оформляти пенсію, вона починає шукати інформацію, що підтверджує стаж роботи, розмір заробітної плати, про прийом звільнення і переміщення на іншу посаду, можливість отримати різні професійні пільги, або у випадках, коли трудова книжка втрачена чи зіпсована. Тут і приходять на допомогу трудові архіви, які забезпечують збереження не лише зарплатних відомостей, а й протоколів колгоспних зборів, на яких ухвалювали рішення з паювання земель. У 2014 році до архіву надійшло 360 звернень від фізичних осіб. З них 276 звернулись з письмовими запитами на які було підготовлено і видано 418 довідок. У пошуках на підтвердження свого трудового стажу до нас звертаються не лише жителі Старовиживського району та волиняни, а й люди з інших областей України, навіть Росії та Білорусі. Бо для оформлення трудової пенсії, пенсії по інвалідності чи втраті годувальника, декому не тільки роки, місяці навіть і дні мають велике значення. Тому й радіє чоловік, який тяжко відпрацювавши на фермі кілька десятиліть, знайде відповідні документи. Часто від сумлінності працівників архіву залежить розмір чиєїсь пенсії, тривалість трудового стажу.

Архів здійснює вагомую роботу, спрямовану на захист законних інтересів громадян, зберігає документи, що відбивають трудові відносини. Його цінність відзначається у цифрах. Нині основу архіву складає 61 фонд, який охоплює 1948-2014 роки, що становить 11316 одиниць зберігання, 10096 з яких - особового складу. Це так звані соціально значимі документи, необхідні для забезпечення прав і законних інтересів громадян (підтвердження трудового стажу, заробітної плати). Це документи 17 бувших колгоспів, 5 нових сільгоспформувань, льнозавод, комбікормового заводу, ТзОВ «Будівельник», дирекції кіномережі, райпобуткомбінату, міжгосподарського відділу лісового господарства, Старовижівського підприємства теплових мереж, РТП, ПМК-197, райагропостачу, СПМК-14, райагропоменерго, райагропромінвесту, ЗАТ «Дубечноводгосп», районної державної насінневої інспекції, «Волинсьапрофос», Дубеченський керамічний завод та 22 інших підприємства та організації, що визнані банкрутами або припинили свою діяльність, на яких трудилися сотні працівників.

Насамкінець хочеться сказати, що документи з особового складу є не просто папером, за ним - чиясь доля, тому для людини вони безцінні.

ЗЕРНИНКА – АРХІВНИЙ ЛИСТОЧОК,
 МОВ СОНЦЕ В КРАПЛИНІ РОСИ,
 ВЕЛИКОЇ ПРАВДИ РОСТОЧОК
 ВІЗЬМИ, ЗБЕРЕЖИ, ВОСКРЕСИ.

Юрій ФІНКОВСЬКИЙ (Любомль)

ПРОЕКТ БУДІВНИЦТВА КОВЕЛЬСЬКОГО УКРІПЛЕНОГО РАЙОНУ № 9 НАПЕРЕДОДНІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ 1941 -1944 рр.: ЗАДУМИ ТА РЕАЛІЇ

На сьогодні одним із основних напрямків дослідження в краєзнавстві є військова історія. Особливо непогано цей напрямок представлений у волинізнавстві, де зараз цій тематиці присвячено не один десяток монографій, наукових статей тощо. Однак, практично невивченим тут є питання побудови та функціонування на території сучасної Волинської області систем укріплених районів. Представлена розвідка покликана дещо мінімалізувати цю прогалину, і таким чином дати старт дослідникам для більш кращого вивчення означеної проблеми. В українській історіографії окремі питання проектів будівництва, забезпечення укріплених районів на території нашої держави (в тому числі і на Волині) вивчав М.Коваль, чії роботи сьогодні є практично єдиними по даній тематиці [2-4].

Ковельський укріплений район (далі Ковельський УР- *авт.*) №9 (польовий) зводився теренах сучасної Волинської області. Передній край оборони укріпленого району проходив по правому березі Західного Бугу на т.зв. Прибужжі. Правий (північний) фас укріпленого району розташований на Шацькому поозер'ї, у районі озер Світязьке, Пулеметьке, Острів'янське, Луки, Перемут, Пісочне, Люцимир. УР зводився у районі населених пунктів Шацьк, Грабове, Забужжя, Любомль, Рівне, Римачі, Штунь. Укріплений район (польовий) відносився до головної прикордонної смуги оборони, займав по фронту смугу оборони до 84 км і мав глибину - 1-3 км.

Будівельні роботи зі спорудження укріпленого району проводились саперними частинами та стрілецькими батальйонами 45-ї і 62-ї стрілецьких дивізій 15-го стрілецького корпусу 5-ї армії, будівельниками 236-го управління начальника робіт (УНР № 236) та військовополоненими поляками[1,54].

У Ковельському укріпленому районі планувалось протягом 1940—1941 років обладнати передову смугу оборони (передпілля) і головну смугу оборони. Для головної смуги оборони Ковельського укріпленого району директивою командувача військ Київського особливого військового округу було визначено розмежувальну лінію зліва: Заліси, Гута, справа: Руда, Городло, Високе[2,295].

На головній смузі оборони Ковельського УР планувалось побудувати довготривалі вогневі споруди найсучасніших, на той час, конструкцій (будівельниками був врахований досвід польських фортифікаторів, здобутий у Франції та використаний при будівництві ДВС укріпленої ділянки «Сарни») з артилерійським та артилерійсько-кулеметним озброєнням: артилерійські (АПК), артилерійсько-кулеметні напівкапоніри (АКПК), а також кулеметно-артилерійські напівкапоніри (КАПК), кулеметно-артилерійські довготривалі вогневі споруди (КАДВТ), озброєні 45-мм протитанковими казематними гарматами зі спареним кулеметом ДС на позиції ДОТ-4, та станковими кулеметами «максим» на позиції НПС-3, кулеметні напівкапоніри (КПК) та кулеметні довготривалі вогневі споруди (КДВТ), озброєні станковими кулеметами «максим»

на позиції НПС-3[2,295].

Проектом будівництва Ковельського УР планувалось на **головній смузі оборони** обладнати п'ять вузлів довготривалої оборони:

Дубеченський вузол оборони №1 повинен був бути правофланговим вузлом оборони не тільки Ковельського укріпленого району, а й усієї лінії Молотова, яку зводили на теренах України. Вузол оборони повинен був у взаємодії з Брест-Литовським укріпленим районом на півночі та Старогутівським вузлом оборони Ковельського УР на південному заході, використовуючи лісисто-болотисту місцевість, річку Прип'ять та озера Царське, Лука, Домашнє і Пісочне надійно прикрити напрямом і залізницю Брест — Ковель — Луцьк, а також стик з Брест-Литовським укріпленим районом. Вузол оборони повинен був мати **три опорних пункти**:

Кримненський, який повинен був бути опорним пунктом першого ешелону. Планувалось, що опорний пункт, прикриваючись з фронту річками Прип'ять і Лютка, а з флангів озерами Лука, Пісочне і Домашнє, використовуючи лісисто-болотисту місцевість Полісся, у взаємодії з Рокитанським опорним пунктом на північному сході та Старогутівським вузлом оборони на південному заході, надійно прикрис напрямом Яревище-Кримне-Стара Вижівка. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Кримне. У опорному пункті планувалось побудувати 4 довготривалі вогневі споруди, із яких: КПК-1, КАП К-1, КДВТ-2. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Рокитанський, який повинен був бути опорним пунктом першого ешелону. Він був найпівнічніший опорний пункт довготривалої оборони на теренах України, мав прикриваючись з фронту річками Прип'ять і Лютка, а з флангів озерами Царське і Лука, використовуючи лісисто-болотисту місцевість Полісся, надійно прикрити правий фланг Ковельського УР і стик з Брест-Литовським укріпленим районом. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Дубечне. Він повинен був прикривати важливу залізничну гілку Брест — Ковель - Луцьк, на якій могли діяти бронепоезди противника. У опорному пункті планувалось побудувати 7 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК-1, КАПК-3, КАДВТ-1, КПК-1 (одноповерховий, одно-амбразурний на один станковий кулемет «максим» на станку Соколова), КП-1. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Залютинський, який повинен був бути опорним пунктом другого ешелону. Використовуючи лісисто-болотисту місцевість Полісся, мав наростити зусилля в обороні Рокитанського та Кримненського опорних пунктів і прикривати важливу залізничну гілку Брест-Ковель-Луцьк, на якій могли діяти бронепоезди противника. У опорному пункті планувалось побудувати 3 довготривалі вогневі споруди, з яких: КАПК-2, КАДВТ-1. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році.

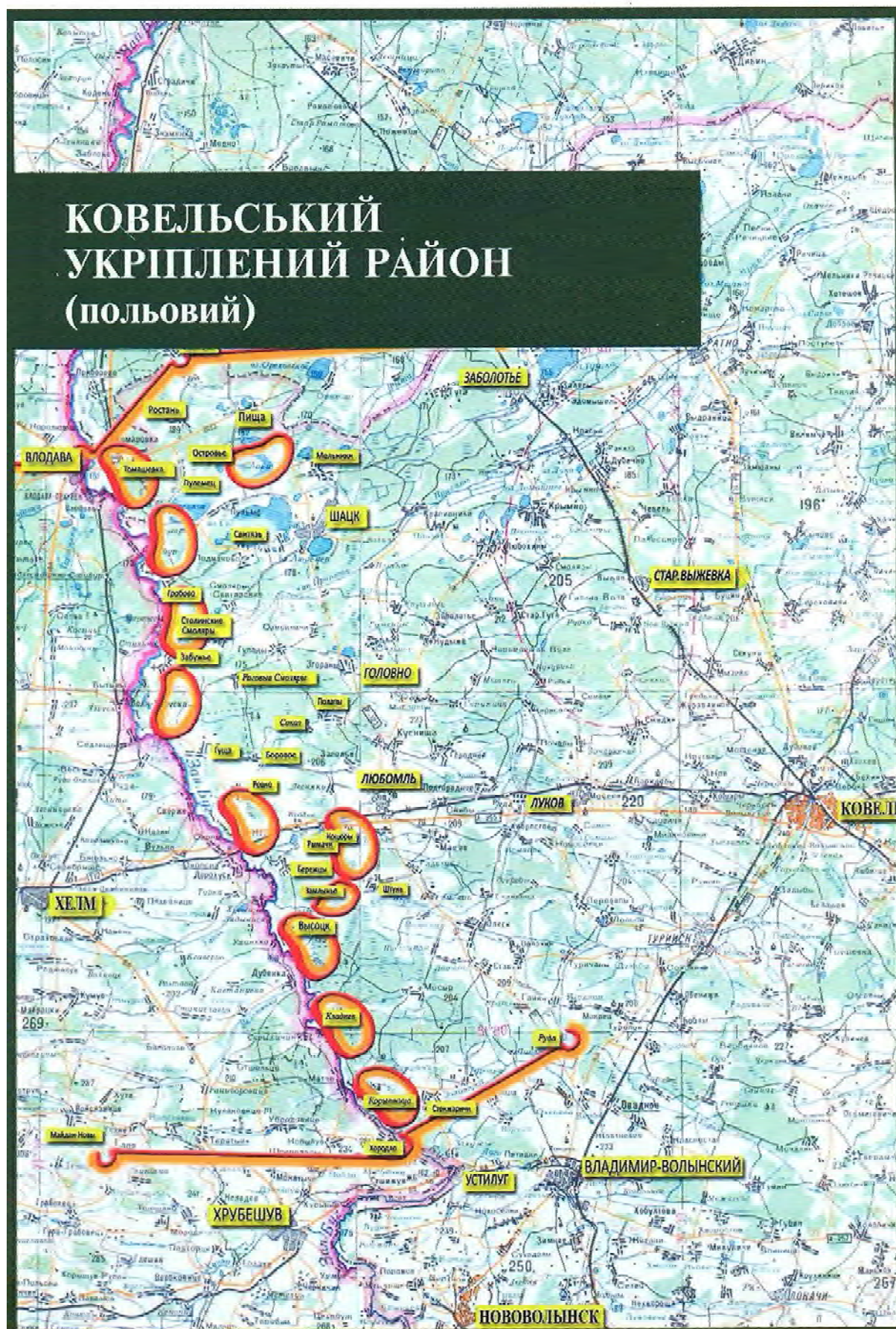
Усього у **Дубеченському вузлі** оборони планувалось побудувати 14 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК - 1, КАПК-6, КАДВТ - 2, КДВТ - 2, КПК-2, КП-1. На їх озброєнні планувалось мати: 76-мм казематних гармат Л-17- 2 шт., 45-мм протитанкових казематних гармат зі спареним кулеметом ДС - 8 шт., станкових кулеметів «максим»-18 шт., ручних кулеметів Дегтярьова-14 шт[2,295].

Старогутівський вузол оборони № 2 повинен був у взаємодії з Дубеченським вузлом оборони на північному сході та Згоранським вузлом оборони на південному заході, використовуючи з фронту річки Прип'ять, Рудка і Чесновенка й озера Пісочне, Біле, Виторож, Чакове і Мошне, прикривати на широкому фронті лісисто-болотисту місцевість Полісся та напрямом Мельники-Шацьк-Стара Вижівка. Вузол оборони мав складатись з трьох опорних пунктів:

Любохинський, який повинен був бути опорним пунктом першого ешелону й у взаємодії з Дубеченським вузлом оборони на північному сході та Заболотівським опорним пунктом на південному заході, використовуючи річку Прип'ять та озера Пісочне, Біле, Виторож і Чакове, прикривати на широкому фронті лісисто-болотисту місцевість Полісся та напрямом Прип'ять - Любохини - Стара Гута. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Любохини. В опорному пункті планувалось побудувати 6 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК-2, КАПК - 1, КПК -1, КДВТ- 2. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Заболотівський, який повинен був бути опорним пунктом першого ешелону й у взаємодії з Любохинським опорним пунктом на північному сході та Згоранським вузлом оборони на південному заході, використовуючи річки Прип'ять, Рудка і Чесновенка та озера Чакове і Мошне, прикривати на широкому фронті лісисто-болотисту місцевість Полісся та напрямом Шацьк- Крушинець-Лукив. Опорний пункт мав бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Заболоття. В опорному пункті планувалось побудувати 6 довготривалих вогневих споруд, із яких : АКПК -1, КПК - 2, КАДВТ - 1, КДВТ - 2. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Сукачівський, який повинен був бути опорним пунктом другого ешелону, і використовуючи лісисто-



Ковельський УР (польовий).

З книги М.Коваля. Україна історія фортифікацій.—К.— 2013 р.— С.294.

болотисту місцевість Полісся, наростити зусилля в обороні Любохинського і Заболоттівського опорних пунктів. В опорному пункті планувалось побудувати 4 довготривалі вогневі споруди, з яких: АКПК-3, КАДВТ-1. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році.

Усього у **Старогутівському вузлі оборони** планувалось протягом 1940—1941 років побудувати 17 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК - 2, АКПК - 5, КПК - 4, КАДВТ - 2, КДВТ - 3, КП - 1. На озброєнні яких планувалось мати: 76-мм казематних гармат - 4 шт., 45-мм протитанкових казематних гармат зі спареним кулеметом ДС - 8 шт., станкових кулеметів «максим» - 22 шт., ручних кулеметів Дегтярьова — 16 шт.[1,296].

Згоранський вузол оборони № 3 у взаємодії з Дубеченським вузлом оборони на північному сході та Згоранським вузлом оборони на південному заході, використовуючи річки Прип'ять, Рудка, Чесновенка і Нережа, а також озеро Велике Згоранське, прикривав на широкому фронті лісисто-болотисту місцевість Полісся та напрямом Брест - Шацьк - Любомль. Вузол оборони повинен був бути обладнаний на важливій рокадній дорозі Брест - Шацьк - Любомль - Володимир-Волинський - Львів, яка йшла позаду головних смуг оборони Брест-Литовського. Ковельського (польового), Володимир-Волинського. Струмилівського і Рава-Руського укріплених районів лінії Молотова. Вузол оборони повинен був мати чотири опорних пункти:

Заозерницький повинен був бути опорним пунктом першого ешелону. Планувалось, що опорний пункт буде першим потужним довготривалим центром опору на шляху противника, який намагатиметься провести фланговий удар уздовж шосе Брест - Шацьк - Любомль - Володимир-Волинський - Львів у тил укріпленим районам лінії Молотова обладнаним на теренах України, а також повинен бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Згорани і панівної висоти 182,0 м. В опорному пункті планувалось побудувати 5 довготривалих вогневих споруд, із яких: АКПК - 1, КАПК - 2, КПК - 1, КАДВТ - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Полапський повинен був бути опорним пунктом першого ешелону. Планувалось, що опорний пункт буде обладнаний на єдиному напрямку дії військ противника в цьому районі на панівних висотах у районі населених пунктів Полапи і Сокіл. Використовуючи сильну лісисту-болотисту місцевість, опорний пункт повинен був надійно прикрити вузол ґрунтових доріг у напрямку Гуща — Борове — Полапи - Головне. У ньому планувалось побудувати 6 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК - 1, КАПК - 2, КДВТ - 1, КПК - 1, КП - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Кусницький опорний пункт другого ешелону повинен був наростити зусилля Заозерницького і Полапінського опорних пунктів в обороні та надійно прикрити вогнем своїх гармат і кулеметів автомобільні дороги: Брест - Шацьк - Любомль-Володимир-Волинський - Львів, а також Дубечне - Любохини - Заболоття - Любомль. В опорному пункті планувалось побудувати 4 довготривалі вогневі споруди, з яких: АКПК - 1, КАПК - 1, КАДВТ - 1, КДВТ - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році;

Головненський, який повинен був бути опорним пунктом другого ешелону, планувалось спорудити у районі панівної висоти 217,0 на північний схід від населеного пункту Головне та при посадці на місцевості довготривалих вогневих споруд Головненського, Заболоттівського і Заозерницького опорних пунктів створити потужний вогневий мішок, в який повинні були потрапити піхота, кавалерія та механізовані частини противника, використовуючи для наступу єдиний у цьому районі напрямок суходолу, на якому були майже відсутні водні перешкоди і ліс. Опорний пункт повинен був мати у своєму складі 5 довготривалих вогневих споруд, із яких: АКПК — 1, КАПК - 1, КАДВТ - 1, КДВТ - 1, КПК - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році.

Усього у **Згоранському вузлі** оборони планувалось протягом 1940—1941 років побудувати 20 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК - 2, АКПК - 2, КАПК - 6, КАДВТ - 3, КДВТ - 3, КПК - 3, КП - 1. На озброєнні яких мало бути: 76-мм казематних гармат — 8 шт., 45-мм протитанкових казематних гармат зі спареним кулеметом ДС - 9 шт., станкових кулеметів «максим» - 26 шт., ручних кулеметів Дегтярьова - 20 шт.[2,298].

Любомльський вузол оборони № 4 мав бути обладнаний на найкоротшому шляху з Варшави до Києва. Використовуючи річку Західний Буг і сильну болотисту місцевість у взаємодії зі Згоранським вузлом оборони на півночі і Мосирським вузлом оборони на півдні, повинен був прикривати головний напрямок Хелм - Любомль - Ковель. Опорні пункти вузла оборони мали бути обладнані для кругової оборони міста Любомль - важливого вузла шосейних і залізничних шляхів. Саме на цьому напрямку були зосереджені головні зусилля противника при прориві Ковельського УР у червні 1941 року. Саме тут з 22 червня 1941 року протягом кількох днів точились запеклі бої між радянськими і німецькими військами. Вузол оборони повинен був бути самим потужним у Ковельському укріпленому районі і мати шість



Комендант Ковельського УР Аверін Дмитро Васильвич.

опорних пунктів:

Запільський повинен був бути опорним пунктом першого ешелону. Планувалось його обладнати на панівних висотах, розташованих на північний захід від міста Любомль. Опорний пункт повинен був прикрити у тісній взаємодії з Полапинським опорним пунктом на півночі і Вишнівським на півдні головний напрямок Хелм - Любомль - Ковель. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Запілья. В опорному пункті планувалось побудувати 3 довготривалі вогневі споруди, із яких: АКПК - 1, КАПК - 1, КПК - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Вишнівський повинен був бути опорним пунктом першого ешелону і обороняти район, через який безпосередньо проходили автогужова дорога і залізнична гілка Хелм - Любомль - Ковель. Шанувалось опорний пункт обладнати на панівних висотах, розташованих південно-західніше міста Любомль. Опорний пункт повинен був у тісній взаємодії з Запільнинським опорним пунктом на півночі і Штунським на півдні прикрити головний напрямок і важливу залізничну гілку Хелм - Любомль - Ковель, на якій могли діяти бронепоезди противника. В опорному пункті планувалось побудувати довготривалих вогневих споруд, з яких: АПК - 1. КАПК - 4, КДВТ - 2. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Штунський повинен був бути опорним пунктом першого ешелону й бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Штунь. Шанувалось, що довготривалі вогневі споруди опорного пункту надійно прикриють напрямком: Те-рехи - Замлиння - Штунь - Радехів. Опорний пункт повинен був налічувати 6 довготривалих вогневих споруд, із яких: АКПК-1, КАПК - 2. КАДВТ - 1, КДВТ - 1, КП - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Машиівський, який повинен був бути опорним пунктом другого ешелону. Використовуючи лісисто-болотисту місцевість Полісся та панівну висоту 209,0 м, розташовану на південному сході від Любомля, мав наростити зусилля в обороні Запільнинського і Вишнівського опорних пунктів та прикрити головний напрямок Хелм - Любомль - Ковель. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Маціїв. В опорному пункті планувалось побудувати 6 довготривалих вогневих споруд, з яких: АКПК - 1, КДВТ - 2, КПК - 3. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році;

Скибський повинен був бути опорним пунктом другого ешелону. Використовуючи лісисто-болотисту місцевість Полісся, мав наростити зусилля в обороні Запільнинського і Вишнівського опорних пунктів та прикрити головний напрямок і важливу залізничну гілку Хелм - Любомль - Ковель, на якій могли діяти бронепоезди противника. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Скиби. В опорному пункті планувалось побудувати 5 довготривалих вогневих споруд, із яких: КАПК - 2, КПК - 2, КП - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році;

Бірківський, який повинен був бути опорним пунктом другого ешелону. Він повинен був використовуючи лісисто-болотяну місцевість Полісся наростити зусилля Згранського вузла в обороні важливої рокадної дороги Брест - Шацьк - Любомль та Заболоттівського опорного пункту на напрямку Рівне - Запілья - Куснища. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного

пункту Бірки. В опорному пункті планувалось побудувати 6 довготривалих вогневих споруд, з яких: АПК - 1, КАПК - 2, КАДВТ - 2, КПК - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році.

Усього у Любомльському вузлі оборони планувалось протягом 1940-1941 років побудувати 29 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК - 2, АКПК - 2, КАПК - 11, КАДВТ - 3, КДВТ - 5, КПК - 7, КП - 2. На їх озброєнні планувалось мати: 76-мм казематних гармат - 10 шт., 45-мм протитанкових казематних гармат зі спареним кулеметом ДС - 32 шт., станкових кулеметів «максим» - 48 шт., ручних кулеметів Дегтярьова - 29 шт.[2,299].

Мосирський вузол оборони № 5 повинен був бути самим південним вузлом оборони Ковельського укріпленого району. Планувалось, що він, використовуючи річки Західний Буг, Неретва і Золотуха, а також сильну лісисто-болотисту місцевість українського Полісся, у взаємодії з Любомльським вузлом оборони на півночі і Володимир-Волинським укріпленим районом на півдні прикривати напрямки Любомль - Володимир-Волинський та Кладнів - Мосир - Ковель. Вузол оборони мав складатися з чотирьох опорних пунктів:

Ладинський, який повинен був бути опорним пунктом першого ешелону та обладнуватись для кругової оборони населеного пункту Пустинка і недопущення дій противника на важливій рокадній дорозі Брест - Шацьк - Любомль - Володимир-Волинський. Опорний пункт повинен був налічувати 4 довготривалі вогневі споруди, з яких: КАПК - 2, КАДВТ - 1, КП - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

Горицький повинен був бути опорним пунктом першого ешелону та мав бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Мосир. Планувалось, що опорний пункт, зведений на вузлі ґрунтових шляхів у центрі великого лісисто-болотистого масиву, який простягнувся на правому березі Західного Бугу в районі Бережці, Коритниця, Ладинь, надійно забезпечить оборону напрямку Кладнів - Мосир - Чмикос. Він повинен був налічувати 4 довготривалі вогневі споруди, із яких: АКПК - 1, КАПК - 1, АДВТ - 1, КДВТ - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1940 році;

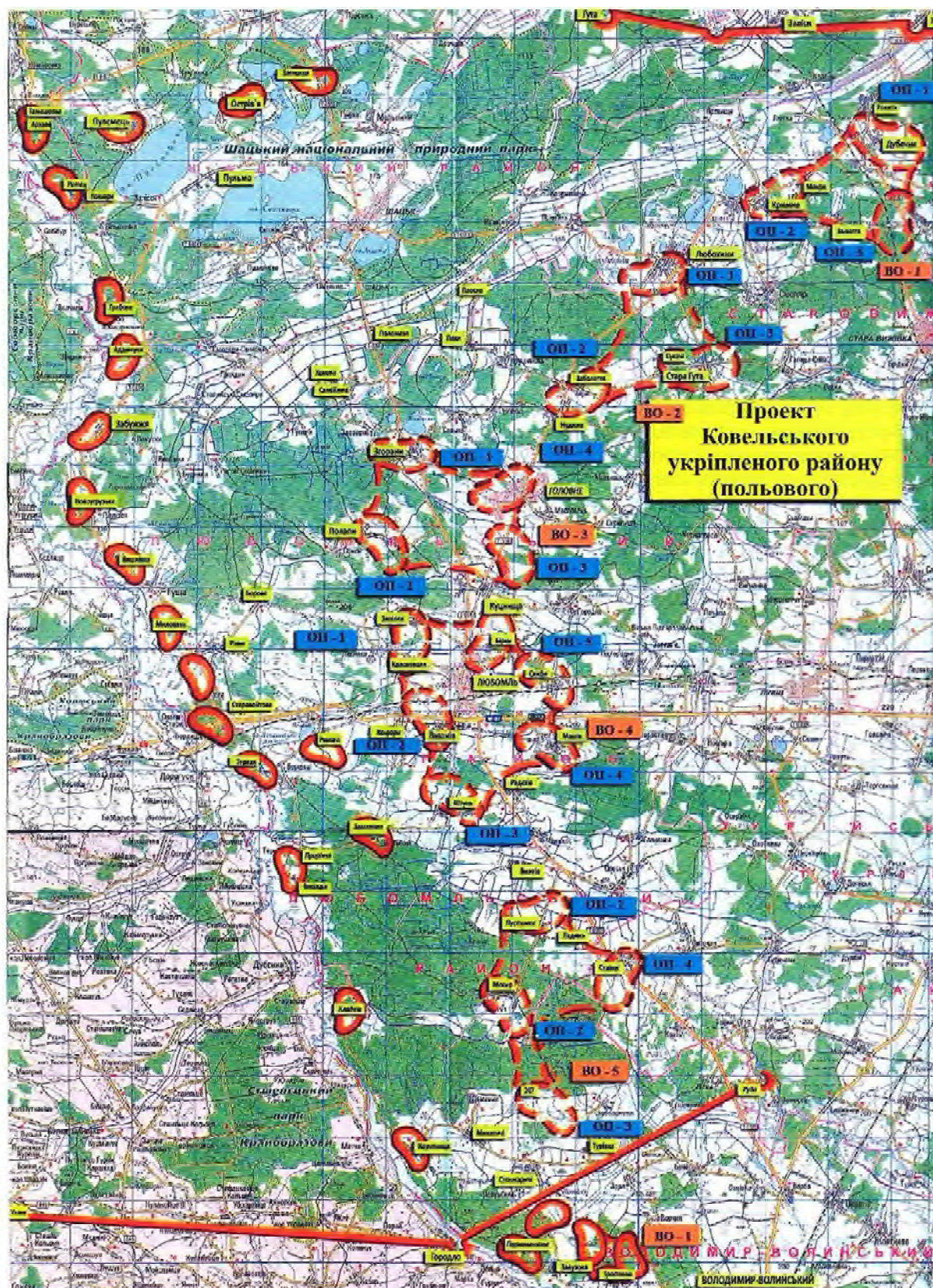
Новинський, який повинен був бути опорним пунктом першого ешелону. Опорний пункт був найпівденнішим у Ковельському укріпленому районі. Його довготривалі вогневі споруди у тісній взаємодії з Володимир-Волинським УР мали надійно прикривати стик між укріпленими районами та напрямком Коритниця - Микитичі - Турівка - Вербка. В опорному пункті планувалось побудувати 6 довготривалих вогневих споруд, із яких: АКПК - 1, КАПК - 1, КПК-1, КДВТ - 2. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році;

Ставкинський повинен був бути опорним пунктом другого ешелону. Опорний пункт повинен був бути обладнаний для кругової оборони населеного пункту Ставки. Планувалось, що опорний пункт, розташований на важливій рокадній дорозі Брест — Шацьк - Любомль - Володимир-Волинський, надійно прикриє цей напрямок від дій противника при його прориві і унеможливить вихід його частин у тил головної смуги оборони Ковельського і Володимир-Волинського укріплених районів. Крім цього, він повинен був, використовуючи лісисто-болотисту місцевість Полісся, збільшити зусилля в обороні Ладинського, Мосирського і Новинського опорних пунктів. В опорному пункті планувалось побудувати 6 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК - 1, КАПК - 2, КАДВТ - 2, КПК - 1. Опорний пункт планувалось звести у 1941 році.

Усього у Мосирському вузлі оборони протягом 1940-1941 рр. планувалось побудувати 20 довготривалих вогневих споруд, з яких: АКПК - 2, АПК 1, КАДВТ - 3, КАПК - 6, КАДВТ - 1, КДВТ - 3, КПК - 1, КП - 1. На їх озброєнні планувалось мати: 76-мм казематних гармат - 8 штук, 45-мм протитанкових казематних гармат зі спареним кулеметом ДС - 8 шт., станкових кулеметів «максим» - 24 шт., ручних кулеметів Дегтярьова - 20 шт [2,299].

Таким чином, ми бачимо, що у 1940 році на головній смузі оборони Ковельського укріпленого району планувалось обладнати довготривалі вогневі споруди у дванадцяти опорних пунктах першого ешелону. На 1941 рік планувалось будівництво довготривалих вогневих споруд в опорних пунктах другого ешелону та завершення всіх заходів підготовки оборони в масштабах усього Ковельського укріпленого району. На кінець 1941 року Ковельський укріплений район повинен був стати потужним оборонним рубежем, спроможним виконати визначені для нього бойові завдання .

На **першому етапі** з весни 1940 до кінця літа 1941 року планувалось обладнати смугу забезпечення укріпленого району безпосередньо по правому (східному) березі річки Західний Буг. У ній на доступних для дій піхоти, кавалерії і моторизованих частин напрямках планувалось на ряду з дерев'яно-земляними вогневими спорудами побудувати прості не газощільні, одноповерхові, одно-амбразурні довготривалі вогневі споруди на одну 45-мм (76-мм) польову протитанкову гармату або на станковий кулемет «максим» на станку Соколова. Такі довготривалі вогневі споруди були побудовані у смузі забезпечення всіх



Проект Ковельського УР.

З книги М.Ковалю. Україна історія фортифікацій.—К.—2013 р.— С.297.

укріплених районів лінії Молотова на теренах України. Дані довготривалі вогневі споруди були копією ДВС, побудованих польськими фортифікаторами на передодні Другої світової війни в укріпленій ділянці «Сарни» на Поліссі.

На **другому етапі**, починаючи з літа 1941 до кінця 1942 року, планувалось обладнати головну смугу оборони Ковельського укріпленого району по рубежу: Дубечно, Кримно, Любохини, Заболоття, Нудиже, Гуменці, Згорани, Полапи, Запілля, Красноволя, Любомль, Штунь, Мосир, Пузув, Микитичі на відстані до 10-40 км від державного кордону.

Як бачимо на 22 червня 1941 року Ковельський УР носив назву (польовий) у зв'язку з тим, що у ньому була обладнана лише смуга забезпечення (передпілля), тому основу його бойових споруд представляли споруди польового (дерев'яно-земляного) типу. Частина довготривалих вогневих споруд була незначною.

Смуга забезпечення укріпленого району була обладнана і складалась із 14 батальйонних районів оборони і 1 окремого ротного опорного пункту стрілецьких частин польового заповнення. У кожному батальйонному районі оборони в смузі забезпечення укріпленого району було побудовано по 130—135 оборонних споруд польового типу, які призначались для зайняття підсиленими стрілецькими батальйонами стрілецьких полків 45-ї і 62-ї стрілецьких дивізій 15-го стрілецького корпусу 5-ї армії[2,300].

Крім цього, у смузі забезпечення на широкому фронті були обладнані чотири вузли довготривалої оборони, в опорних пунктах яких було споруджено по 3-4 одноповерхові, одноамбразурні довготривалі вогневі споруди для 45-мм (76-мм) протитанкових польових гармат або станкових кулеметів «максим» на станку Соколова. Гарнізонами вузлів довготривалої оборони були 47-й і 201-й окремі кулеметно-артилерійські батальйони.

Навесні 1941 року у вузлах довготривалої оборони в смузі забезпечення укріпленого району почали повним ходом, крім довготривалих вогневих споруд, будувати дерев'яно-земляні вогневі споруди (ДЗВС) для польових гармат і станкових кулеметів з метою прикриття мертвих просторів і зміцнення оборони.

Ураховуючи болотисту місцевість Полісся та те, що промисловість не встигала випускати казематне озброєння та обладнання, усі довготривалі вогневі споруди будувались одноповерховими, одноамбразурними, не газощільними, простої конструкції, без сантехнічного обладнання. Опорні пункти і довготривалі вогневі споруди у них були побудовані на доступних для танків і піхоти противника напрямках. Вузли оборони займали великі по фронту райони та не мали між собою вогневої взаємодії. У той же час вони вдало використовували природні властивості річки Західний Буг, Шацьких озер та лісисто-болотисту місцевість Полісся[2,300].

У **смузі забезпечення (передпіллі)** Ковельського укріпленого району (польового) на початок німецько-радянської війни було побудовано лише чотири вузли оборони, які мали довготривалі вогневі споруди.:

Пулемецький вузол оборони № 1 - прикривав правий фланг Ковельського УР (польового) зі сторони Прип'ятських боліт і вдало використовував суходіл між озерами Пулемецьке, Острів'янське, Луки, Перемут, Пісочне і Мошне, а також ріку Західний Буг. Завданням опорного пункту було не допустити прориву противника уздовж рокади Брест — Шацьк — Володимир-Волинський. Радянськими фортифікаторами у вузлі оборони протягом 1940—1941 років було побудовано 11 довготривалих вогневих споруд. Під час окупації противником Волині, для створення укріпленого району на лінії принц Альберт по лівому березі ріки Західний Буг, противником активно були використані вцілілі радянські довготривалі вогневі споруди, які залишились у Пулемецькому вузлі оборони. Противник на базі Пулемецького вузла оборони створив відсічні позиції з метою запобігання флангового удару радянських військ з теренів Білорусії. Для створення суцільної системи вогню у цьому районі німецькими фахівцями організації «Годта» було додатково обладнано 6 довготривалих вогневих споруд типу «Тобрук»[4,63].

Пулемецький вузол оборони складався з чотирьох опорних пунктів:

Опорний пункт № 1 «Затишшя» прикривав правий фланг укріпленого району, опираючись на сильно заболочені урочища Пісочний Ліс і Звуніч. Опорний пункт розташовувався у районі населеного пункту Затишшя між озерами Луки, Перемут і Пісочне і прикривав єдину у цьому районі шосейну дорогу Піща - Шацьк. Опорний пункт нараховував 4 довготривалих вогневих споруд, із яких: АДВТ - 1 (прикривала суходіл між озерами та автодорогу), ДВС типу «Тобрук» - 4.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано дві кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди.

Опорний пункт № 2 «Острів'я», який прикривав суходіл між озерами Луки, Острів'янське і Чорне та дорогу Піща-Острів'я-Пульмо. Опорний пункт розташовувався на панівних висотах навкруги

населеного пункту Острів'я і налічував 3 довготривалі вогневі споруди, з яких: КПК - 2, ДВС типу «Тобрук» - 1. Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано п'ять кулеметних дерев'яно-земляних вогневих споруд.

Опорний пункт № 3 «Кошари», який прикривав напрямом Влодава - Залісся між озером Пулемецьке та річкою Західний Буг. Опорний пункт правим флангом опирався на озеро, а лівим на ріку Західний Буг і був розташований у районі населених пунктів Ритець і Кошари. В опорному пункті налічувалось 4 довготривалі вогневі споруди, з яких: КПК - 3, німецькі ДВС типу «Тобрук» - 1.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано чотири кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди [2,301].

У районі населеного пункту Кошари до початку війни було обладнано опорний пункт першої прикордонної застави «Кошари» (начальник застави лейтенант І. Ю. Бардала) 1-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у якому було споруджено три кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»).

Опорний пункт № 4 «Томашівка» (на даний час - Малоритський р-н., Брестська обл., Республіка Білорусь), який, використовуючи ріку Західний Буг, у взаємодії з Кошаринським опорним пунктом прикривав напрямом Влодава-Камінь-Каширський та стик з Брест-Литовським укріпленням районом Західного особливого військового округу. Опорний пункт був обладнаний на ділянці відповідальності 19-ї і 20-ї прикордонних застав 5-ї комендатури 17-го Червонопрапорного Брест-Литовського прикордонного загону. У районі населеного пункту Томашівка до початку війни було обладнано опорний пункт 19-ї прикордонної застави «Томашівка» (начальник застави лейтенант П. П. Стрелкін), а в районі Олександрійської колонії опорний пункт 20-ї прикордонної і 5-ї резервної застав 5-ї прикордонної комендатури 17-го прикордонного загону, у якому було споруджено по чотири кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»). Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів, в опорному пункті було обладнано 6 кулеметних і 1 артилерійська дерев'яно-земляних вогневих споруд.

Усього у Пулемецькому вузлі оборони налічувалось 11 радянських довготривалих вогневих споруд, із яких: АДВТ - 2, КПК - 9, на озброєнні яких були 45-мм протитанкові гармати - 2 шт., станкові кулемети «максим» - 9 шт. Крім цього, в опорних пунктах вузла оборони і між ними було споруджено близько тридцяти кулеметних і біля десяти гарматних дерев'яно-земляних вогневих споруд.

Гарнізоном Пулемецького вузла оборони були підрозділи 47-го окремого кулеметно-артилерійського батальйону Ковельського укріпленого району.

Для польового заповнення вузла оборони призначались підрозділи 10-го стрілецького полку 45-ї стрілецької дивізії 15-го стрілецького корпусу 5-ї армії Київського особливого військового округу [4,64].

Столино-смолярський вузол оборони № 2, використовуючи лісисто-болотисту місцевість і річку Західний Буг, на широкому фронті прикривав шацький напрямом і складався з двох опорних пунктів:

Опорний пункт № 1 «Грабове», який використовуючи панівні висоти 161,1 м., 175,2 м., гору Костюшки (186,9 м.) та річку Західний Буг, прикривав район населених пунктів Грабове і Адамчуки, а також дороги Грабове - Піща і Адамчуки - Шацьк. Опорний пункт налічував 5 довготривалих вогневих споруд, із яких: АДВТ - 2, КПК - 3. Крім них, під час окупації німецькі фахівці побудували дві довготривалі вогневі споруди типу «Тобрук». Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано шість кулеметних і одна артилерійська дерев'яно-земляних вогневих споруд.

У районі населеного пункту Грабове до початку війни було обладнано опорний пункт другої прикордонної застави «Грабове» (начальник застави лейтенант А. Є. Денисов), а в районі села Адамчуки був обладнаний опорний пункт третьої прикордонної застави «Адамчуки» (начальник застави лейтенанти В. М. Філін) 1-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у яких було споруджено по три кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[2,301].

Опорний пункт № 2 «Забужжя», який використовуючи панівні висоти 178,2 і 173,5 м. та болотисті береги річки Західний Буг, прикривали населений пункт Забужжя та напрямом: Забужжя - Столинські Смоляри - Шацьк. В опорному пункті було побудовано дві кулеметні довготривалі вогневі споруди простої конструкції.

Крім довготривалих вогневих споруд з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано сім кулеметних і дві артилерійські дерев'яно-земляних вогневих споруд.

У районі населеного пункту Забужжя до початку війни було обладнано опорний пункт першої

прикордонної застави «Забужжя» (начальник застави лейтенант Д. Ф. Бордюгов) 1-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у якому було споруджено три кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[6].

Усього у Столино-смолярському вузлі оборони налічувалось 7 довготривалих вогневих споруд, з яких: АДВТ - 2, КПК - 5, які мали на озброєнні: 45-мм протитанкові гармати — 2 шт., станкові кулемети «максим» на станку Соколова - 5 шт.

Гарнізоном Столино-смолярського вузла оборони були підрозділи 47-го окремого кулеметно-артилерійського батальйону Ковельського укріпленого району. Для польового заповнення призначались підрозділи 61-го стрілецького полку 45-ї стрілецької дивізії 15-го стрілецького корпусу 5-ї армії Київського особливого військового округу.

Любомльський вузол оборони № 3, використовуючи ріку Західний Буг, прикривав головний напрямок Хелм - Любомль - Ковель. Саме на цьому напрямку противник зосередив своє головне наступальне угруповання, яке проривало Ковельський укріплений район (польовий). Перед переднім краєм вузла оборони знаходився залізничний міст через Західний Буг, який був пристосований для руху автогужового транспорту. Між Столино-смолярським і Любомльським вузлами оборони Ковельського укріпленого району на правому березі ріки Західний Буг, у районі населених пунктів Новогрузьке і Опалин до початку війни було обладнано опорні пункти п'ятої прикордонної застави «Новогрузьке» (начальник застави молодший лейтенант М. К. Ковальов) і шостої прикордонної застави «Опалин» (начальник застави молодший лейтенант М. Т. Кравченко) 2-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у яких було споруджено по три кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[4,64].

Любомльський вузол оборони складався з шести опорних пунктів:

Опорний пункт № 1 «Рівне» - опорний пункт першого ешелону був обладнаний у районі панівної висоти 180,0 на лівому березі ріки Західний Буг. У ньому була побудована лише одна кулеметна довготривала вогнева споруда, решта споруд були дерев'яно-земляної конструкції. Саме гарнізон цієї довготривалої вогневої споруди довгий час не давав противнику навести мостову переправу через ріку Західний Буг та почати переправу головних сил на радянську територію.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано чотири кулеметні і дві артилерійські дерев'яно-земляні вогневі споруди.

У районі населеного пункту Рівне до початку війни було обладнано опорний пункт 7-ї прикордонної застави «Рівне» (начальник застави старший лейтенант О. О. Заборських) 2-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у якому було споруджено три кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[6].

Опорний пункт № 2 «Вовчий Перевіз», прикриваючись річкою Західний Буг, обороняв район розташування єдиного в цьому районі залізничного моста через ріку Західний Буг, пристосованого для руху автогужового транспорту. В опорному пункті було побудовано 4 довготривалі вогневі споруди, з яких АПК - 1, КДВТ - 3.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано три кулеметні і дві артилерійські дерев'яно-земляні вогневі споруди.

У районі населеного пункту Вовчий Перевіз до початку війни було обладнано опорний пункт 8-ї прикордонної застави «Вовчий Перевіз» (начальник застави старший лейтенант П.К.Старовойтов) 2-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у якому було споруджено 3 кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз») і 3 залізобетонні сховища для особового складу [2,304].

Опорний пункт № 3 «Терехи» був опорним пунктом першого ешелону. Він був обладнаний на панівній висоті 182,4 м. розташований на західній околиці населеного пункту Бережці. У ньому була побудована 1 кулеметна довготривала вогнева споруда.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано 5 кулеметних і 2 артилерійських дерев'яно-земляних вогневих споруд.

У районі населеного пункту Бережці до початку війни було обладнано опорний пункт 9-ї прикордонної застави «Бережці» (начальник застави лейтенант Ф. М. Гусев) 3-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у якому було споруджено 3 кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[6].

Опорний пункт № 4 «Бережці» був опорним пунктом другого ешелону і нарощував зусилля в обороні Терехівського опорного пункту. Опорний пункт був обладнаний на південно-східній околиці населеного пункту Бережці у районі панівної висоти 170,1 м. В опорному пункті була побудована 1 кулеметна довготривала вогнева споруда.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано 3 кулеметних і одну артилерійську дерев'яно-земляних вогневих споруд.

Опорний пункт № 5 «Римачі» був опорним пунктом другого ешелону та нарощував зусилля в обороні головного напрямку Хелм - Любомль - Ковель. Він був обладнаний між населеними пунктами Римачі і Бережці у районі панівних висот 180,0 м. і 182,3 м. Опорний пункт налічував 2 довготривалі вогневі споруди.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано 4 кулеметні і 2 артилерійські дерев'яно-земляні вогневі споруди.

Опорний пункт № 6 «Бабаці» був опорним пунктом другого ешелону та нарощував зусилля Бережицького і Висоцького опорних пунктів в обороні напрямку Хелм-Любомль-Ковель. В опорному пункті був обладнаний лише один АПК простої конструкції під 45-мм польову протитанкову гармату.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано 3 кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди.

Усього у Любомльському вузлі оборони налічувалось 9 довготривалих вогневих споруд, із яких: АПК - 2, КПК - 7. Довготривалі вогневі споруди мали на озброєнні: 45-мм протитанкові гармати - 2 шт., станкові кулемети «максим» на станку Соколова - 7 шт.

Гарнізоном Любомльського вузла оборони були підрозділи 201-го окремого кулеметно-артилерійського батальйону Ковельського укріпленого району (польового). Для польового заповнення призначались підрозділи 306-го стрілецького полку 62-ї стрілецької дивізії 15-го стрілецького корпусу 5-ї армії Київського особливого військового округу[2,305].

Приріченський вузол оборони № 4, використовуючи річку Західний Буг та дуже сильно заболочену і лісисту місцевість, на широкому фронті прикривав другорядний турійський напрямок і складався з трьох опорних пунктів:

Опорний пункт № 1 «Висоцьк», був опорним пунктом першого ешелону. Опорний пункт, використовуючи з фронту ріку Західний Буг та на флангах річки Неретва і Топкій, прикривав єдиний у цьому лісисто-болотистому районі напрямок дій противника Дубенка - Висоцьк - Замлиння - Штунь. У ньому було обладнано 2 кулеметні довготривалі вогневі споруди.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано 4 кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди.

У районі населеного пункту Висоцьк до початку війни було обладнано опорний пункт 10-ї прикордонної застави «Висоцьк» (начальник застави лейтенант М. А. Ніколенко) 1-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у якому було споруджено 3 кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[6].

Опорний пункт № 2 «Кладнів» був опорним пунктом першого ешелону. Він був обладнаний на панівній висоті 182,2, розташований на схід від населеного пункту Кладнів. Опорний пункт, використовуючи з фронту ріку Західний Буг та на флангах річки Півник і Золотуха, прикривав єдиний у цьому лісисто-болотистому районі напрямок дій противника Скрихичин - Кладнів - Мосир. У ньому було обладнано 2 кулеметні довготривалі вогневі споруди.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано 8 кулеметних і 2 артилерійських дерев'яно-земляних вогневих споруд.

У районі населених пунктів Бендюги, Кладнів і Юшеве до початку війни було обладнано опорні пункти 11-ї прикордонної застави «Бендюга» (начальник застави лейтенант П. С. Кондаков) і 12-ї прикордонної застави «Кладнів» (начальник застави П. П. Попов) і 13-ї прикордонної застави «Юшеве» (начальник застави лейтенант Б. К. Кучумов) 3-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, в яких було споруджено по 2 кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[2,305].

Опорний пункт № 3 «Замлиння» був опорним пунктом другого ешелону, який, використовуючи сильно лісисто-болотисту місцевість, прикриваючись річкою Неретва, нарощував зусилля Висоцького

опорного пункту в обороні напрямку Дубенка - Висоцьк - Замлиння - Штунь. В опорному пункті було обладнано 3 довготривалі вогневі споруди, із яких АПК - 1 та КПК - 2.

Крім довготривалих вогневих споруд, з метою створення системи вогню і прикриття мертвих просторів в опорному пункті було обладнано 3 кулеметні й одну артилерійську дерев'яно-земляну та одну артилерійську вогневу споруди.

У районі населеного пункту Замлиння до початку війни було обладнано опорний пункт 3-ї резервної прикордонної застави «Замлиння» 3-ї прикордонної комендатури 98-го Любомльського прикордонного загону, у якому було споруджено 3 кулеметні дерев'яно-земляні вогневі споруди (типу «Блокгауз»)[6].

У глибині оборони за Приріченським вузлом оборони на шляхах імовірного просування противника в районах населеного пункту Мосир, а також урочище Гряда Мосирська, висота 185,5 і урочище Добрий Край були обладнані опорні пункти, у яких було побудовано 4 кулеметні і 2 артилерійські дерев'яно-земляні вогневі споруди.

Усього у Приріченському вузлі оборони налічувалось 7 довготривалих вогневих споруд, із яких АПК-1, КПК-6. На озброєнні довготривалих вогневих споруд знаходились 45-мм протитанкова гармата-1, станкові кулемети «максим»-6. Гарнізоном Приріченського вузла оборони були підрозділи 201-го окремого кулеметно-артилерійського батальйону Ковельського укріпленого району (польового). Для польового заповнення призначались підрозділи 123-го стрілецького полку 62-ї стрілецької дивізії 15-го стрілецького корпусу 5-ї армії Київського особливого військового округу.

Усього у Ковельському укріпленому районі (польовому) налічувалось близько сорока довготривалих вогневих споруд і близько 110 дерев'яно-земляних вогневих споруд. На їх озброєнні були: 76-мм гармати - 3 шт., 45-мм протитанкові гармати - 5 шт., станкові кулемети «максим» на станку Соколова -168 шт. (більше ніж у частинах 45-ї стрілецької дивізії), ручні кулемети Дегтярьова -59 шт[2,306].

До складу **гарнізону Ковельського укріпленого району** входили: управління коменданта з підрозділами забезпечення, 47-й та 201-й окремі кулеметно-артилерійські батальйони, окремі роти зв'язку, саперна і автотранспортна. Частина гарнізону укріпленого району за штатом мирного часу нараховували 856 чоловік. Комендантом Ковельського УР (польового) був комбриг Аверін Дмитро Васильович [5].

Для польового ж заповнення Ковельського укріпленого району призначались: 45-та і 62-га стрілецькі дивізії 15-го стрілецького корпусу 5-ї армії Київського особливого військового округу.

Та попри всі ці військові ресурси та потуги, на 22 червня 1941 року Ковельський УР мав ряд суттєвих недоліків: недобудованість, безпосереднє розміщення поблизу державного кордону, де багато із об'єктів оборони було на виду у противника, неповна боєздатність, (деякі із споруд не мали озброєння, зв'язку, були відсутні маскувальні засоби) тощо.

Таким чином Ковельський укріплений район згідно із планом будівництва, мав би бути потужною смугою оборони в разі нападу противника, обладнаним системою довготривалих і польових споруд. Однак, уже вище згадані фактори, і мали основну вагу впливу на невдалий хід бойових дій у прикордонній смузі, і порівняно швидкому просуванню ворога по означеній території.

1. Владимирский А. В. На киевском направлении. По опыту ведения боевых действий войсками 5-й армии Юго-Западного фронта в июне—сентябре 1941 г. — М.: Воениздат, 1989 -

2. Коваль М. Коваль, М. В. Невідома Україна [Текст]: історія фортифікації ХХ століття. Міфи і реалії./ М.В. Коваль. - К.: Видавництво "Фенікс", 2013. - 368с.

3. Коваль М. В. Укріплений район - наслідок довготривалої фортифікації. / М.В.Коваль. / Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – м. Острог, 2014. – Випуск 22. - С.248-259.

4. Коваль М. В. Падіння Ковельського укріпленого району: запланована катастрофа? / М. В. Коваль // Історичні і політологічні дослідження. - 2013. - № 3. - С. 62-69.

5. Лінія Молотова: [Електронний ресурс] // Вікіпедія : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Лінія_Молотова.

6. Напередодні війни. 98-й прикордонний загін. Перші хвилини війни: [Електронний ресурс] // Бої місцевого значення [персональний сайт]. – Режим доступу: [http:// yarovenkosp. ucoz. Ru/publ / volin_na_pochatku_2_ji_svitovoji_vijni/prikordonniki_v_bojakh_za_volin_cherven_1941/1_1_naperedodni_vijni_98_j_prikordonnij_zagin_pershi_khvilini_vijni/16-1-0-173](http://yarovenkosp. ucoz. Ru/publ / volin_na_pochatku_2_ji_svitovoji_vijni/prikordonniki_v_bojakh_za_volin_cherven_1941/1_1_naperedodni_vijni_98_j_prikordonnij_zagin_pershi_khvilini_vijni/16-1-0-173).

7. Старые и новые укрепрайоны: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrepraion.com/category/drugie/ur-ussr/>.

8. Таблица 6. Боевой состав КОВО. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://svoim.info/201408/?08_6_1.

9. Укрепленный район: [Електронний ресурс] // Вікіпедія : [веб-сайт]. – Режим доступу: <https://>

ru.wikipedia.org/wiki/Укреплённый_район.

10. *Украинский историко - фортификационный форум.*: [Електронний ресурс]– Режим доступу: <http://relieffinder.info/forum/viewtopic.php?f=58&t=84>.

Надія ХОМИЧ (с. Кукуріки)

ОКРЕМІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕЛО ТА ХРАМ с. КУКУРІКИ

За переказами, селу Кукуріки більше чотирьох сотень літ. Це відомо із археологічних знахідок та археологічних досліджень, які проводились на території поселення. Зокрема, поблизу села, на лівому березі річки Вижівка, в урочищі Панська гірка виявлена неолітична стоянка. За два кілометри на північ від населеного пункту, по дорозі до Старої Гути, на піщаному підвищенні серед боліт знаходяться залишки стоянок мезоліту і неоліту, відкриті авторами книги-дослідження в 1981 році. (Г.В. Охріменко. Населення Волині в праісторичні часи. – Луцьк: Вол. обл. друк. – 2004 – 252с.)

І коли з'явилася перша оселя, чи разом з дорідною озиминою, чи спекотного літа – сьогодні невідомо. Як відгомін віків, звучать перекази про те, що люди, які жили на цій території були вільні: де хотіли, там худобу пасли, рубали ліс, обробляли поля і будувалися. Від діда до внука передається легенда, що спочатку було село Рудня, яке князь подарував небагатому панові за якісь заслуги. Пан зразу ж схотів взяти в руки вільнолюбивих поліщуків, щоб збагачували його своєю працею, були послухні, не ремствували. Та, як кажуть, не на тих попав. Край села протікає річка Вижівка. За нею – бідна піщана земля, безкінечні ліси та болота. Тож гордих та непокірних пан виганяв за річку в ліс, мовляв, покукурікаєш на волі, поспробуєш вижити, може, зрозумієш, що пана треба слухати. Від цього, кажуть, і пішла назва «Кукуріки».

Завдяки дослідницькій діяльності професора О.Цинкаловського, який вивчав Волинське Полісся, про село Кукуріки зібрано такі відомості:

«Кукуріки, село Володимирського повіту, над річкою Вижівкою, Головенська волость, 68 км від Володимира. В кінці XVIII століття було там 72 доми і 431 житель, дерев'яна церква з XVIII століття, в якій знаходилося багато старих ікон, образів і стародруків(за переписом 1911 року), великі власності – 2577 десятин належало до поміщика Пивоваровича». (О.Цинкаловський. Стара Волинь і Волинське Полісся. (3 краєзнавчого словника від найдавніших часів до 1914 року) – Канада – 1984р.)

У духовному житті села велику роль відігравала церква. Храм Святої Параскеви був зведений у Кукуріках у XVIII столітті. Однак через те, що села Рудня та Кукуріки в силу тодішнього (до 1914 року) адміністративного поділу належали до різних повітів і волостей, прихожани села Рудня були приписані до церкви, що знаходилася за 7 км у селі Зачернеччя. Цей храм діяв і за радянських часів, тому найчастіше люди звертались із своїми радощами та печаллями до зачернецьких священослужителів.

В період воєнного лихоліття та аж до проголошення Незалежності України церква в Кукуріках була не діюча. Жителі села відвідували храми в сусідніх селах, зокрема і в Старій Гуті. В пам'яті кукурічан збереглася страшна трагедія, яка трапилася в ніч з 18 на 19 січня 1944 року. Восьмеро мешканців Кукурік їхали на підводі в церкву Старої Гути для освячення води. Відразу при виїзді із Кукурік на них напали озброєні червоні партизани і почали стріляти. Після розправи над селянами військові зникли. Семеро осіб: Наумук Степан Савович, Наумук Агафія Романівна, Наумук Галина Василівна, Максимук Ніна Онипрійвна, Семенюк Ганна Михайлівна, Максимук Пріська, Семенюк Михайло були вбиті на місці. Наумук Катерина Митрофанівна – тяжко поранена, доповзла до сусідньої хати і все розповіла про побачене. Свідок трагічних подій одужала і проживала потім в селі Зачернеччя Любомильського району, де й померла в 2003 році. На місці розстрілу ні в чому не винних людей (кажуть, червоні так відомстили кукурічанам за підтримку січових стрільців), у 1995 році встановлено хрест.

Поблизу церкви було кладовище, які пізніше перенесли в зручніше, сухе місце. Але до сьогоднішнього дня тут залишилося два поховання. В одному покоїться Хомич Мина, інше поховання – невідоме. Дехто із старожилів пам'ятає, що служба в храмі, хрещення та вінчання проводилася в 1957 – 1958 роках священиком, який приїжджав із села Зачернеччя. В цьому ж році церква була закрита.

Образи, ікони і стародруки, про які згадує професор О.Цинкаловський у своїй книзі, не збереглися. Ймовірно, що храм був розграбований за часів встановлення радянської влади. Але частина церковного майна, яке залишилося, на початку 80-х років була передана по акту у Буцинську та Зачернецьку церкви. Пізніше – храм хотіли зруйнувати повністю, але сільська рада відмовилася, мотивуючи тим, що там буде склад для міндобрив. Таким чином Божий дім зберігся до наших днів.



*Церква Святої Великомучениці Параскеви-П'ятниці с.Кукуріки.
(Сучасний вигляд, 2014 рік.)*

У 1988 році зібрались сходи селян і при підтримці тодішнього голови сільради Муца Я. М. подали звернення – прохання в обласну раду про реставрацію храму та відновлення Богослужіння в ньому. Завдяки сільським активістам: Саченюку Василю, Наумуку Антону, Семенюку Тихону, Бобіку Павлу, які зуміли організувати сільчан, церква в селі Кукуріки була відбудована. У 1990 році частину храмового начиння було заново придбано. Тоді ж у святиню повернули вивезені раніше дзвони та окремі ікони, які зберігалися в сусідніх церквах. Храм приєднали до Старогутівської парафії.

У 1991 році в церкві Святої Великомучениці Параскеви-П'ятниці відновилися Богослужіння, які відправляв священник Василь Георгійович Швець. Першим старостою відновленої церкви був Бобік Павло Демидович, потім – Наумук Антон Прокопович та Бабій Іван Михайлович.

У червні 1997 року був призначений новий священник Михайло Андрійович Венічук, який обслуговував храм Святої Параскеви села Кукуріки більше 13 років та навчав прихожан основам християнської віри, розкривав сутність християнського життя та животворящу силу і традицію Церкви. Старостою весь цей час був Семенюк Іван Васильович.

Особливо запам'ятався парафіянам день 10 листопада 2005 року. На престольне свято до нас прибуло багато гостей як із близька, так і здалека, запрошено всіх священників навколишніх сіл. Учні руднянської школи перші привітали правлячого архірея, владика Володимир-Волинського і Ковельського Симеона. За участю владика і 13 батюшок була відслужена святкова Літургія та молебінь.

23 травня 2011 року був призначений єпископом Никодимом настоятель Старогутівської парафії священник Леонід Хотинський, який до цього часу виконував свій послух у Свято-Миколаївському храмі села Глухи. Старостою громада обрала Наумука Миколу Петровича.

На сьогоднішній день в селі Кукуріки 63 домогосподарств та 259 жителів.

При церкві діє недільна школа, яку проводить настоятель кожного тижня. Відвідують її всі бажаючі, хоч розрахована вона на учнів 5-7 класів. Діти залюбки беруть участь у житті Церкви: прислужують батюшці під час Богослужіння, славлять Господа колядками і щедрівками, готують літературні композиції до Різдва та Великодня, разом з дорослими неодноразово відвідують Почаївську Лавру та Свято-Миколаївський монастир села Мільці.

Із серпня 2012 року наша церква набрала статус самостійної парафії. Перше Богослужіння в новому ранзі відслужили отець Миколай (Єфімук Микола Анатолійович) та матушка Марія. Це відіграло значну роль у духовному житті громади: ми вперше маємо свого священника. Мешканці наших сіл (Рудні і Кукурік) можуть щоразу прийти у храм помолитись, подякувати Всевишньому за Його щедроти та ласку, вилити свій біль та горе, порадіти за молодого господаря, якій щиро дбає про громаду і Божий дім. Адже церква є прикладом наслідування основ християнської віри, надії і любові.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ У БУЦИНІ

*Бібліотека – море книг,
Бібліотека – храм науки.
Переступайте наш поріг,
Беріть скарби нетлінні в руки!
Нема прекрасніших доріг,
Ніж в цей вселюдський храм наук!*
(Петро Гоць)

Споконвіку бібліотеки були документальною пам'яткою людства, центрами духовності, книжковим відображенням усіх явищ світового життя. Сьогоднішні книгозбірні вже не розглядаються як прості пункти видачі книг. Вони, без сумніву, є одним з найбільших надбань цивілізації. Без них неможливо уявити розвиток науки, освіти чи культури. Саме вони – інформаційна основа високорозвинутого демократичного суспільства.

Усвідомлюючи важливість покладених на неї функцій, Буцинська сільська бібліотека сприяє всебічному розвитку інформованої особистості, якій жити і працювати у XXI столітті. Адже сучасна людина в умовах інформаційного суспільства повинна вміти не тільки читати, писати, говорити, але й швидко та вільно орієнтуватися у потоці усної та писемної інформації. Книжковий фонд бібліотеки на кінець 2014 року становив 4646 примірників, в т. ч. 2089 примірників – література для дітей. Сільська книгозбірня обслуговує 730 читачів, в т. ч. 178 – дітей. В бібліотеці працює клуб за інтересами «Імідж» для дітей 7-9 класів, діяльність якого спрямована на процес формування всебічно розвинутої юнацької особистості. Девізом для учасників клубу стали слова А.П.Чехова: «У людини має бути все прекрасним: і лице, і одяг, і душа, й думки». Бібліотека сприяє вихованню у підростаючого покоління цих людських якостей, допомагає сформувати таку людину, котра була б здатна використати отриману інформацію, творчо мислити, приймати рішення і адаптуватися до будь-яких умов, вміти застосовувати набуті знання в житті.

Сьогодні бібліотека є надійним помічником сільської громади в організації та проведенні ряду цікавих масових заходів на території села, популярним місцем спілкування людей. Адже ніякий, навіть найякісніший віртуальний зв'язок не зможе замінити живої розмови, так само, як комп'ютерні розваги не принесуть душі того задоволення, що може дати література.

Крок за кроком прослідкувати історію розвитку Буцина, розповісти про визначних людей села, сприяти відродженню народних звичаїв, родинних традицій, зміцненню зв'язків між поколіннями – у цьому вбачає один із пріоритетних напрямів своєї роботи бібліотека-філія села Буцин Старовижівської ЦБС.

Без обізнаності з культурним спадком минулого не можна пізнати корені національної культури, підвищувати духовність суспільства. Вивчити, узагальнити і донести до читача історію виникнення і розвитку бібліотечної справи у Буцині стало необхідним елементом діяльності цього закладу культури.

Перші згадки про сільську бібліотеку - на той час – хату-читальню - пов'язані з діяльністю в Буцині на початку 20-х років минулого століття товариства «Просвіта». Очолював це єдине вогнище національного духу українців «за Польщі» Архип Федчук. Він був особисто знайомий з молодшим братом Лесі Українки Миколою Косачем та його сином Юрієм. Федчук на високому фаховому рівні проводив усі просвітницькі заходи. Важливу роль відіграла хата-читальня з бібліотекою українських книг. Молодіжний хор організував урочисті Академії пам'яті Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка.

Роки війни зупинили культурний розвиток села, як і всієї країни.

З початком повоєнної відбудови народного господарства в Буцині розпочинають свою роботу осередки культури: відкривається клуб, хата-читальня. Розташовуються вони в пристосованих приміщеннях, у власних хатах жителів села. У 1946-му році передова молодь, активні односельчани збиралися, щоб порадитися, обговорити питання, котрі їх цікавили тощо в хаті колишнього фронтовика Созоніка Оверка, де й відкрила свої двері хата-читальня. Книжковий фонд тоді налічував усього декілька десятків книг та періодичних видань. Але якими дорогоцінними вони були на той час! Їх зачитували до дір, передавали з рук у руки, як реліквію! Керував цим осередком культури на добровільних засадах запальний хлопець Оверко.

Цікава й дивна доля цього чоловіка. Наприкінці війни родина юнака отримала «похоронку» з фронту.

Сім'я, безперечно, була дуже засмучена з цього приводу. І якою ж неперевершеною була радість рідних від зустрічі з хлопцем, коли він повернувся на батьківський поріг! Виявилось, що Оверко після тяжкого поранення потрапив у Німеччині в госпіталь. Документи хлопця знайшли на полі бою, відшукати ж самого бійця у зазначеній у цих документах військовій частині - не вдалося. Ось і полетіла до рідні чорна звістка.

Дякуючи Богу, Оверко Григорович повернувся у рідне село Буцин, де проживав до 1993 року. Працював бригадиром тракторної бригади, виховав трьох чудових дітей.

1948 рік можна офіційно вважати роком створення Буцинської сільської бібліотеки. Згідно зарплатних відомостей сільської ради, з січня 1948 р. завідуючим сільською книгозбірнею працював Шпанько Дмитрій Афанасійович. За період з 1949 до 1968 року бібліотеку очолювали Федчук Агафія Никифорівна, Кошелюк Петро Титович, Гарбар Параска Ляшівна, Кулінець Надія Степанівна, Люклянчук Катерина Іванівна, Дроб'язко Уляна, Черниш Уляна Кузьмівна.

З березня 1968 р. у Буцинській сільській бібліотеці почала працювати і віддала бібліотечній справі багато років життя Созонік Ольга Адамівна.

Бібліотека перейшла у приміщення колишньої сільської ради та пошти, якраз у центрі села. Це була звичайна селянська хата, побудована в довоєнний період і перевезена з хуторів. Але у ній було дві кімнати, що дало можливість розділити книжковий фонд на дитячий та для дорослих.

Ольга Адамівна була не тільки чудовим бібліотекарем, а й прекрасним художником- оформлювачем. Сільська бібліотека привертала увагу читачів мальовничо оформленими виставками літератури, різноманітними тематичними полицками тощо.

У 1982 році бібліотекарем бібліотеки-філії села Буцин почала працювати Кравчик Галина Володимирівна, яку змінила у 1988 році Дричик Марія Макарівна, котра очолювала сільську книгозбірню до 2005 року.

В бібліотеці щодня було багатолюдно, тепло і затишно. Крім бібліотекаря, тут працював технічний працівник. Видача літератури проводилась не лише в приміщенні бібліотеки, а й на тваринницькій фермі, комбікормовому заводі, районному об'єднанні «Сільгосптехніка», «Сільгоспхімія» та інших підприємствах, які розташовувались на території села.

Станом на 1 січня 2004 року фонд бібліотеки становив 6545 примірників, в т. ч. для дітей - 4663 примірники.

Після виходу на заслужений відпочинок Дричик Марії Макарівни бібліотеку-філію села Буцин Старовижівської ЦБС очолила Хомич Зоя Георгіївна.

Бібліотечне обслуговування жителів села та його гостей поживається, проводяться цікаві масові заходи, відбуваються заняття бібліотечно-бібліографічної грамотності, налагоджуються тісні контакти зі школою, дитячим садком, шкільною бібліотекою, сільською радою.

Наприкінці 2010 року сільській бібліотеці надано просторіше приміщення та створені всі належні умови для користування книжковим фондом та його збереження. Тепер кожний, хто переступав поріг книгозбірні, поринав не тільки в чарівний світ книг, а й мав змогу ознайомитися з предметами декоративно-ужиткового мистецтва минувшини та нового часу, автентичними зразками національного одягу з «бабусиною скрині», та зрештою, заглянути в саму скриню у народознавчій кімнаті, створеній при бібліотеці.

Масові заходи, організовані бібліотекою, проходять на хорошому рівні, кожен із них супроводжується тематичною полицкою або книжково-ілюстративною виставкою, на якій увазі користувачів пропонуються тематичні теки, репродукції, предмети побуту та прикладного мистецтва, малюнки, відповідна символіка, налагоджуються тісні контакти з партнерами.

На високому організаційному рівні завдяки згуртованій роботі активістів бібліотеки, громадських діячів, органів місцевого самоврядування відбулося Свято села, приурочене до 480-ї річниці від часу першої писемної згадки про населений пункт, котре відзначалось 2011 року. Святкова програма була надзвичайно насичена. Дитячий ансамбль танцю, дитячий вокальний ансамбль, вокальний аматорський колектив села Буцин, вокально-інструментальний ансамбль Старовижівського районного будинку культури, Волинський академічний народний хор, солістом якого є Ярослав Дричик, родом із Буцина, - неповний перелік учасників свята. Одночасно із концертною програмою на шкільному стадіоні відбувались спортивні змагання, районний чемпіонат з футболу, а наймолодших гостей розважав клоун. Фінансову підтримку здійснювали представники малого бізнесу, невеликі підприємства, розташовані на території села.

Літературно-музичний вечір «Ні, я жива! Я буду вічно жити!», присвячений 140-річчю від дня народження Лесі Українки, надовго запам'ятався його гостям та учасникам. Старшокласниці Аліна Дричик, Оксана Бабій, Віта Сачик, Ірина Шафарчук, Богдана та Марійка Козицькі, Настя Стан та Дарина Созонік виразно та щиро передавали слухачам зміст неперевершених творів Лесі Українки, розповідали



Приміщення сільської бібліотеки з 1968 до 2010 року за адресою: вул. Дубіка, 68.



Учасники та гості літературно-мистецького свята «Дивосвіт скарбів книжкових» (2012 рік).



Казкові герої (на передньому плані: Марійка Хотинська, Олег Ковальчук, Валентин Бірук, Владислав Солов'янчик) – серед наймолодших користувачів бібліотеки.



Виконання обжинкової пісні на святі села найстаршими самодіяльними артистами Буцина: Созонік Вірою Йосипівною, Кабановою Марією Софронівною та Созонік Євдокією Мефодіївною (2012 р.).



Співочий гурт у складі: Лідії Корнілюк, Віри Кушнір, Уляни Коваль, Ніни Тищук, Наталії Ковальчук - готовий до жартівливих пісень.



Зоя Хомич з юними Богданою Козицькою, Аліною Дричик, Діаною Козицькою та Вікторією Сачик на Святі села «Давні традиції Волині у Буцині живуть донині!» (2013р.).

про життя і творчість поетеси. А коли мова зайшла про безсмертну «Лісову пісню», на сцені з'явилися Лукаш і Мавка у виконанні Богдана Лугвіщика та Богдани Колядюк, котрі, як справжні актори, відтворили сценку з незабутньої драми-феєрії, з часу написання якої 2011-го року виповнилося 100 років. Суттєвим доповненням вечора була книжково-ілюстративна виставка «Світоч української поезії», а літературна вікторина дала змогу всім учасникам та гостям вечора ще раз перевірити свої знання української літератури.

2012-й рік виявився для сільської книгозбірні Буцина багатим на читачів, масові заходи, перемоги і досягнення. Всеукраїнський Тиждень дитячого читання, який щороку навесні крокує Україною, розпочався проведенням літературно-мистецького свята «Дивосвіт скарбів книжкових». Не випадково воно співпало з Всесвітнім Днем поезії, адже до шанувальників поетичного слова завітали відомі на Старовижівщині люди: поетеса, письменниця, член Національної спілки журналістів України, автор чудових поетичних і прозових творів Олена Іванівна Чабан та поет-пісняр, композитор, гуморист, самодіяльний художник і артист, пісня і гумор для кого стали постійними супутниками життя, член Національної спілки журналістів України Петро Іванович Сачук.

Відвідувачам бібліотеки пощастило потрапити у «тенета» любові до книги на бібліотечному уїкенді (відпочинку в бібліотеці) «У книзі відкриваємо світи», який продовжив вшанування Її Величності Книги, припав до душі його учасникам і, що найголовніше, – дав поштовх до творчого самовияву малечі. Наймолодших відвідувачів бібліотеки урочисто посвячували у читачі.

Намагаючись бути максимально корисною для громади села, бібліотека-філія села Буцин самостійно відшукує шляхи поповнення своїх фондів, залучаючи до цього громадськість села, органи місцевого самоврядування, підприємців. Позитивний результат дає постійно діюча благодійна акція «Подаруй книгу сільській бібліотеці».

Важливим джерелом поповнення книжкового фонду бібліотеки стала перемога у конкурсі «Поповнення фондів сільських бібліотек та активізація їх культурно – просвітницької роботи з дітьми та молоддю» (2012 р.), оголошеного в рамках Антикризової гуманітарної програми Інституту Відкритого Суспільства (Нью-Йорк – Будапешт) і Міжнародного фонду «Відродження».

За фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» сільська книгозбірня Буцина поповнила свої бібліотечні ресурси з урахуванням читацьких потреб і запитів, отримавши можливість придбання нової літератури та підписки періодичних видань, що значно підвищило рівень обслуговування користувачів, розширило коло відвідувачів. 112 примірників чудових книг різноманітної тематики додали хорошого настрою читачам, захопили цікавими сюжетами, створили сприятливі умови для змістовного проведення інтелектуального дозвілля. Адже цінність будь-якої книгозбірні – у бібліотечних ресурсах.

Реалізація проекту «Бібліотека – гарант інтелектуального розвитку дітей та молоді села, його духовного відродження» позитивно вплинула на імідж сільської бібліотеки та плани її подальшої діяльності. На початку 2012 року розпочав свою діяльність Первинний осередок Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, головою якого є завідувача сільською бібліотекою Зоя Хомич. Бібліотека вважає своїм обов'язком підтримувати і сприяти діяльності Первинного осередку, оскільки це поживляє культурно-просвітницьку роботу закладів культури шляхом залучення до проведення масових заходів більшої кількості учасників, що сприяє їхньому інтелектуальному розвитку, розширює можливості популяризації літератури, активізує сільську молодь. Підтвердженням цьому стало проведення вже традиційного з ініціативи «Просвіти» Дня села «Святкує буцинська родина-радіє ненька Україна!», яким Буцин зустрів свій 481-й день народження. Програма свята була досить насиченою: розпочалася з урочистої служби у сільському храмі, спортивних змагань та змагань на кращу дівочу косу та вишиванку. Умілістю рук та красою виробів дивував присутніх місцевий коваль Віталій Олексюк. У концертній програмі було все, що стосується неньки України: про батьківську хату, вербу, хліб на вишитому рушникові. Маючи надію, що такі урочистості відбуватимуться у селі щороку, Первинний осередок Всеукраїнського товариства «Просвіта» села Буцин видав спеціальний жартівливий Указ, який гласить:

*«Треба так рішить громаді,
Щоб за будь-якої влади
В клубі, церкві та сільраді
В нас традиція була –
Відзначати День села!»*

Такі заходи гуртують громаду і наповнюють позитивними емоціями. Радісні посмішки, веселі жарти, щирий сміх дітвори – саме задля цього варто влаштовувати подібні свята у селах.

Крім Дня села, у липні 2012-го жителі Буцина мали змогу насолодитися чудовим професійним співом



Бібліотека-філія села Буцин Старовижівської централізованої бібліотечної системи – завжди рада читачам.

заслуженої артистки України, солістки Вінницької обласної філармонії Лідії Остапчук. Коли вона разом з чоловіком Олександром та сестрою Галиною завітали в сільську бібліотеку, бажаючих поспілкуватися з відомою землячкою виявилось набагато більше, ніж могло вмістити приміщення книгозбірні. А тому було вирішено продовжити зустріч посеред мальовничої природи села, на дитячому майданчику дошкільного закладу.

У дружній, невимушеній обстановці Лідія Оверківна пригадувала своє дитинство і шкільних друзів, розповідала про творчі здобутки, ділилася планами на майбутнє, відповідала на запитання односельчан. І, звичайно, виконувала багато пісень. Такі посиденьки на свіжому повітрі надовго залишилися у пам'яті жителів села.

Різносторонньою, насиченою цікавими масовими заходами, приуроченими, здебільшого до знаменних і пам'ятних дат у житті нашої країни та села, була робота бібліотеки впродовж 2013 року, оголошеного Роком дитячої творчості. Бібліотека приділяла посилену увагу саме цій групі користувачів: виявлялися здібності дітей до декламування поезії, до написання власних поетичних чи прозових творів. З цією метою було проведено ряд цікавих конкурсів, створено стенд світлин кращих читачів бібліотеки: «Україно, я – твоя дитина, часточка великої Волині!»

Українським давнім традиціям, які знаменують народження нового життя, оновлення людської душі, було приурочене фольклорне свято «Ой прийшли до нас три празники в гості». Учасники театралізованого дійства відтворили свят-вечірні різдвяні обряди, які на тисячолітньому шляху увібрали у себе все найкраще з нашої історії і побуту. Шедеври зимових свят - колядки і щедрівки. Ці унікальні перлини народної творчості, що сягають своїм корінням у сиву давнину, - дзвінко лунали у виконанні Катерини і Вікторії Дричик, Софії Сметюх і Тетяни Євтушик, Владислава Гочачка та Юрія Дричика, возвеличуючи працьовитих господарів. П'ятикласниці Лілія Цабак, Олександра Жук, Лілія Дричик, Діана Сенюк зачарували слухачів приємним виконанням різдвяних мелодій у супроводі срібних дзвіночків. Ведуча вечора та господиня «світлиці» Шафарчук Богдана запрошувала колядників до Святої вечері, пригощала їх та щедро дякувала. Свято ще раз засвідчило: Різдвяні традиції житимуть! Адже несуть вони мир і злагоду, світло і моральність. Та найголовніше – Христос народжується в нашому серці, дарує радість, віру і любов.

Юні книголюби цікаво проводили свій вільний час у бібліотеці впродовж Всеукраїнського Тижня дитячого читання. Адже «Читання – найкраще навчання» - переконував своєю назвою Інформаційний коктейль, проведений у сільській бібліотеці. Літературна гра-подорож «Сторінками улюблених казок» привернула увагу найменших читачів – учнів 1-4 класів місцевої школи. Турнір мовознавців «Українську мову знай – гарно й чемно розмовляй!» - визначив кращих знавців рідної мови, котрі були відзначені грамотами Первинного осередку ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

2013 року віряни й широкі кола української громадськості у всьому світі урочисто відзначили важливу дату вітчизняної історії – 1025-річчя з часу Хрещення України – Русі, 1035 років від дня народження Ярослава Мудрого, йшла активна підготовка до святкування 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка. Цим визначним подіям було приурочене свято «Україно, ти – моя молитва!» впродовж якого звучали рядки поезії Великого Кобзаря, який засвідчив перед усім світом могутність

українського народу, могутність нашої нації, її духовне коріння, її славу.

Незабутнє і гарне дійство з символічною назвою «Давні традиції Волині у Буцині живуть донині!» продовжило започатковану традицію святкування Дня села. Вагому роль у його проведенні відіграли найактивніші члени Первинного осередку товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка: Лариса Мазурик, Руслана Барей, Зоя Хомич, Людмила Гочачко, Наталія Гелюта, Ірина Дричик, Жанна Віндюк, Майя Карпук. Саме вони взяли на себе вирішення цілого ряду організаційних питань.

Свою любов до прекрасного місця, де вони народилися і зросли, висловлювали впродовж свята його ведучі Богдана Віндюк, Вікторія Сенюк, Ірина Дричик та Сергій Гелюта. Усіх присутніх зачарував спів гурту у складі Лідії Корнілюк, Віри Кушнір, Уляни Коваль, Ніни Тишук, Наталії Ковальчук. *(на фото)* Сподобалось глядачам виконання українських народних пісень на сучасний лад юними Аліною Дричик, Дашою Созонік, Вікторією Сачик, Діаною, Марійкою і Богданою Козицькими.

З ініціативи Первинного осередку буцинська сільська громада започаткувала дуже хорошу традицію – за значний особистий внесок у розвиток економіки, гуманітарну, соціальну сфери села присвоювати звання «Почесний громадянин села Буцин» уродженцям і громадянам України та видатним іноземним громадянам, чия виробнича, науково-просвітницька, громадська, благодійна діяльність одержала визнання жителів Буцини і які своїми моральними якостями є прикладом для інших громадян села. На святі це почесне звання присвоїли уродженцям Буцини професору Східноєвропейського Національного університету імені Лесі Українки, кандидату історичних наук Півницькому Миколі Дементійовичу та Заслуженому артисту України, солісту Державного академічного Волинського народного хору Дричику Ярославу Полікарповичу. В цілому, свято вдалося на славу!

Зміни в житті нашого суспільства визначили нові пріоритети і орієнтири діяльності публічних бібліотек. Розвивати творчу ініціативу, стимулювати інноваційні процеси в книгозбірнях можна лише постійно удосконалюючи систему професійного навчання. З метою поширення кращого досвіду на базі Буцинської сільської бібліотеки працює Школа професійної майстерності: «Бібліотека і користувач: спілкування, взаємодія, співпраця», в роботі якої беруть участь провідні спеціалісти ЦБС, бібліотекарі системи, представники органів місцевого самоврядування.

Початок третього тисячоліття позначений інтенсивним наступом інформаційних технологій, активним поширенням електронних носіїв інформації. Світ змінюється, але книга – скарбниця духовних багатств людства – залишається однією з найміцніших ланок, що поєднують минуле, сучасне і майбутнє.

Дарувати радість читачам, розвіювати нотки смутку гарними книгами, зорієнтуватися у книжковому розмаїтті - допомагають своїм відвідувачам бібліотеки, які були і залишаються необхідною частиною сучасного світу, інтелектуальним та інформаційним центром, важливим надбанням громади. Це той храм, де завжди народжується і зберігається духовність.

1. Бібліотечна кухня. - Київ, 2013.-83 с.

2. Бондар Л. День села Буцин зустрів вишиванкою//Л.Бондар// Сім'я і дім. - 2012.-№30, 26 липня-1 серпня.

3. Відомості на виплату заробітної плати робітникам і службовцям Буцинської сільської ради Старовижівського району Волинської області за 1948-1968р.р.

4. Записано зі слів Дорош Галини Оверківни (1952 р.н.)

5. Микилюк Н. Вчимося у колег// Н. Микилюк// Сільські новини.-2011.-25 червня.

6. Сидорук І. Куди повертають делеки?// І. Сидорук. - Ковель, 2009. (буклет).

7. Хомич З. «На вітрі тужить спогадом листок...»// З.Хомич// Сільські новини.-2011.-19 березня.

8. Хомич З. Буцинська книгозбірня відроджує народну культуру// З.Хомич// Сільські новини.-2011.-24 серпня.

9. Хомич З. Свято моєї Батьківщини//З.Хомич// Сільські новини.-2011.-27 серпня.

10. Хомич З. «Просвіта» - то добро й знання//З.Хомич//Сільські новини.-2012.-7 квітня.

11. Хомич З. У книзі відкриваємо світи//З.Хомич// Сільські новини. – 2012.-28 квітня.

12. Хомич З. «Святкує буцинська родина – радіє ненька Україна!»//З.Хомич//Сільські новини.-2012.-11 серпня.

13. Хомич З., Гочачко Л. Свято у Буцині вдалось навіть серед будня//З.Хомич, Л.Гочачко//Сільські новини.-2013.-27 липня.

14. Хомич З. Україно, ти – моя молитва//З.Хомич// Сільські новини.- 2013.-12 жовтня.

15. Хомич З., Макарук Н. Вишанували народного співця//З.Хомич, Н. Макарук// Сільські новини.-2014.-10 жовтня.

СТОЛІТТЯ ТІТКИ ГАННИ



Вона народилася 7 вересня 1912 року Галиній Волі і звікувала тут. Сидір і Тетяна Чабани, її батьки, мали шестеро дітей. Ольга померла ще малою, Марія – сорок років тому. Іван загинув на фронті 15 січня 1945 року, в Польщі, на Сандомирському плацдармі. А три сестри – Ганна, Ярина, Надія – 7 вересня цього року сиділи разом за святковим столом, коли найстаршій з них, Ганні Сарафинюк, виповнилося 100 років.

Як вона їх прожила? Нелегко. Чоловік, Сава Сарафинюк, як і її брат, також не повернувся з війни. А вона залишилася з двома малими дітьми: Наталі було 8 років, Володі – 7. Тяжка вдовина ноша лягла на плечі молодої жінки.

Працювала дояркою в колгоспі. Син Володимир і досі зберігає районну газету за 1 вересня 1955 року, в якій серед кращих трудівників колгоспу імені Кірова (так іменувалося господарство в селі Галина Воля) згадується і Ганна Сарафинюк, яка за 8 місяців надоїла від кожної корови 700 кілограмів молока і виробила 399 трудоднів (за день могли нарахувати в колгоспі 1, 2, 3 трудодні залежно від норми виробітку). Потім жінка була свинаркою. Але грошей у колгоспі тоді не платили, тому жили бідно, в маленькій хатині.

Це вже коли діти підросли, почали на заробітки їздити. Володимир здобув професію тракториста, а в галиновільському господарстві стали волокно продавати – ось тоді в їхній хаті з'явилися гроші, а згодом і достаток прийшов.

Володимир одружився. Наталія вийшла заміж. Мати залишилася з сім'єю сина. Невістка, Єва Євтухівна, родом із сусіднього села Кримного, завідувала сільською бібліотекою в Галиній Волі, про що засвідчує єдиний запис у трудовій книжці. Уже майже 50 років живуть разом, у злагоді. Мати доглядала онуків, коли син з невісткою були на роботі. Усі домашні справи вирішували гуртом.

Ось ця згуртованість допомогла їм збудувати нову добротну оселю. І в ній тітка Ганна, можна сказати, головна особа. Бо найстарша за віком. Тому увагою не обділена. Сім'я велика. Адже виростили Сарафинюки-молодші четверо дітей. Живуть з батьками син Анатолій і син Віктор з дружиною Ніною та трьома діточками: Дімою, Вікою, Олечкою. Словом, в одній хаті – 9 душ. У такому оточенні старість не страшна. От тільки ходити тітці Ганні тяжко, бо був перелом ноги. Та ще недочувати стала...

Про те, що Ганна Сидорівна оточена любов'ю і повагою рідних, промовисто засвідчив її столітній ювілей. Вже зранечку приїхали онук Микола і його дружина Оксана зі Старої Виживки, тепло привітали бабусю, привезли подарунок, квіти, торт. А під обідню пору зійшлися гості: сестри, племінники, інші родичі. По телефону вітали іменинницю дочка Наталія, внучки Ольга і Галина з Росії, племінниця Надія з Криму. Завітали гості з району. Сердечно поздоровив ювілярку заступник голови районної державної адміністрації Микола Романчук, вручив іменинниці квіти, подарунок.

Не обійшла увагою таку подію і сільська влада. Довгожительку привітала секретар сільради Ніна Тишук і пов'язала їй гарну хустку.

Щиро і тепло дякувала матері невістка Єва Євтухівна за невтомну щоденну працю для блага сім'ї, за допомогу у догляді за дітьми, коли ті були малі.

...Прожито велике і нелегке життя. Тітка Ганна завжди була люблячою матір'ю і бабусею, старанною, працелюбною господинею, доброю, привітною сусідкою. А найдорожчий її життєвий скарб – 5 онуків і 8 правнуків.

Щедро накриті столи для гостей свідчили, що ця велика сім'я живе в достатку, бо дорослі члени родини невтомно трудяться для його примноження. Тому щасливі тут і найстарші, і найменші.

Недільного дня вітав довгожительку настоятель місцевого храму протоієрей Сергій Никонюк, відслужив молебень за здоров'я іменинниці,

На ювілеї тітки Ганни була іще одна особлива гостя – жителька Голландії Марія Чабан-Гоолкате, уродженка села Галина Воля (саме гостювала тут), родичка Сарафинюків. Цікаво розповідала, як у роки Великої Вітчизняної війни потрапила вона спочатку в Німеччину, а потім у Голландію, де вийшла заміж і проживає донині. Ця 90-літня жінка тепло згадувала людей, які допомагали на чужині їм, дівчатам з України, вижити.



Ганна Сарафинюк в молодості.



Родина Чабанів. Перша зліва – Ганна Сарафинюк (Чабан).



Ганна Сарафинюк із сусідкою Марфою Максимук та онуками.



Родина Сарафинюків.

Дві такі різні і чимось схожі між собою жіночі долі, переткані смутком і radoщами, променями призахідного сонця і срібними павутинками «бабиного літа».

Микола ШАЯСЮК (сmt. Стара Вишівка)

СЕЛО МИЗОВО В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ТА ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941-1945 РОКІВ

Роки Великої Вітчизняної війни.

22 червня 1941 року, в неділю, о четвертій годині ночі, фашистська Німеччина розпочала війну проти СРСР, яка принесла неймовірні людські страждання і муки, залишила руїни і згарища в містах і селах, зламала людські долі, розлучила сім'ї.

З перших днів війни, село Мізово опинилося в зоні окупації. Вже 23-24 червня, німецька авіація облетіла нашу залізничну станцію і зробила перші бомбардування. Ось як про це згадує ветеран цієї війни Микола Кичка: “Перший політ німецької авіації відбувся десь 23-24 червня. Всі люди були зайняті на сінокосі та інших сільськогосподарських роботах. Наша сім'я працювала на полі між Мізовом і Шайном (Журавлином). Близько обіду зі сторони села з'явився міліціонер, який кликав з поля людей і говорив, щоб вони тікали до лісу бо зараз почнеться німецьке бомбардування. Люди відразу покидали роботу, посідали на вози і кіньми поїхали в сторону панського і Рудницького багна. З полів поз'їжджались десь до 15-20 підвод із старшими людьми і дітьми.

Десь через хвилин 40 зі сторони Маційова на залізничну станцію налетіло три німецькі літаки, які скинули по 3-4 авіабомби, зробили круг над селом і зникли в зворотньому напрямку.

Після польоту людських жертв не було, але біля станції була розбита одна хата, в якій зняло частину покрівлі і повибивало вікна. Від авіабомби стала велика яма (воронка). Ми ще ходили дивитися на неї бо вона була дуже глибока.

Бомбардувальники в той день більше не прилітали, але 1-2 рази на місяць над залізничною станцією і селом кружляла німецька “рама”

(так звали літак-розвідник люфтваффе) ”.

Про перший день війни згадує також і наша землячка Надія Олександрівна Жолинська:

“22 червня 1941 року батько з Марією раненько пішли на поїзд, щоб поїхати в Ковель. Хотіли купити ковдру і ще дещо що потрібно було. Раптом ідуть через хвилин сорок назад. Мама питає чого вернулись, а тато у відповідь-війна. В той день ми не чули жодного пострілу. За день і ніч весь актив села і району виїхали. В це число ввійшла моя двоюрідна сестра Надя Тишик – дочка таткової сестри Марії, яка жила в Седлищі - райцентрі була активною комсомолкою, і брат, тоже двоюрідний, Коля, таткової сестри Ганни, дуже смілої і набожної, яка жила тут же в Мізові, на хуторі. На станції осталися вагони з одежою і обув'ю, і вночі їх люди розбили і все з вагонів розібрали. Нам нічого не досталось із цього, а батько не знав і не сказали. Ну потім хто набрав багато,- продавали, і тато мені купив ботіночки, яким я була дуже рада”.

Коли німці, після захоплення Луцька і Ковеля в кінці червня і на початку липня 1941 року, почали формувати свою владу, то десь через два тижні з боку Секуня німці на мотоциклах приїхали в село і стали призначати (обирати на сходці) місцеве начальство.

Сільським старостою (головою) було обрано Михайла Фалька, а секретарем Поліщука Петра. Начальником поліції був затверджений Яким Поляк, а також поліцаї, яким пізніше німці видали зброю.

Нова сільська влада та організація українських націоналістів села Мізова почала готуватися до урочистої зустрічі вищого німецького начальства, надіючись на його лояльність і прихильність, так як вище керівництво ОУН зробило ставку на Німеччину.

30 червня 1941 року у Львові вже було проголошено самостійну Українську Державу, обрано уряд – Державне правління на чолі з Ярославом Стецьком. Після взяття Києва гітлерівцями було проголошено Українську Національну Раду, що вселяло віру і надію на можливість створення незалежної Держави Україна.

Ось як пише і згадує далі Н.О. Жолинська:

“Знову молодь почала збиратись у школі, де хор розучував пісні, готовились зустрічати німців. Вся молодь, хто не був комсомольцями, активно готовилась до зустрічі. Я мало знаю подробиці, але хор в національних костюмах, після вручення хліба-солі німцям, дав концерт, а після в саду попа був бенкет.

На столах випивка і закуска, музика і танці в саду з німецькими офіцерами. Всі вірили з боку німців не буде таких репресій, як від перших совітів”.

Таким порядком починалося життя мизівців в німецькій окупації. Поступово ввели податки, довели норму здачі поставок продукції рослинництва і тваринництва, за якою жорстоко слідкували і заставляли безумовно виконувати. Колгосп, який був утворений у селі влітку 1940 року розпався, а худобу і сільськогосподарський інвентар люди розібрали по домівках.

У час німецької окупації в Луцьку діяв генерал – комісаріат Волині і Поділля, а територію області поділено на 6 округів. Село Мізово належало до Ковельського округу із районною управою у селі Седлище, як до війни.

Про життя мизівців у роки війни відомо дуже мало, і лише по спогадах наших односельчан вдалося хоч приблизно дещо дізнатися про цей період.

Навіть у післявоєнні роки, в кінці 40-х і 50-х років наші батьки і діди дуже мало, або й зовсім нічого не розповідали про життя у війну, щоб не “підслухало” НКВС, або хто-небудь не доніс.

В період німецької окупації селяни нашого села працювали на своїх землях, жили в селі і на хуторах, у тих, хто віддав землю в колгосп, повернув її собі в індивідуальне господарство.

Крім цього, вже з осені 1941 року, за вказівкою окружної і районної німецької управи, відновлює роботу сільськогосподарський фільварок в колишньому панському маєтку пані Бжестовської та на орендних землях і в господарських будівлях Цвікли, керівництво якими здійснював поляк Браницький, який приїздив у село з м. Ковеля.

Як згадує моя мама Шаясюк (Барановська) Олександра Терентіївна, за направленням із сільської управи тут працювала молодь із села, а також жили і працювали цілі сім'ї. Зокрема брати Тиміш, Терешко, Тарас і Кирик Куптії, син Макара Іваницького Іван з сім'єю, Матлах Іван, Поляк Ольга, Барановські Віра і Олександра та багато інших. Хто працював тут в Німеччину не вивозили.

У фільварку утримували корів, коней, свині, всяку птицю: гуси, качки, кури, викидали гній і вивозили на поля, утримували реманент і засоби праці. У маєтку також був великий склад на зерно, яке відправляли в м. Ковель по вказівці управляючого. Туди ж відправляли молоко, м'ясо, сир, масло, яйця. У фільварку велася бухгалтерія, яку здійснював бухгалтер. Для робочих навіть варили обіди, а поваром знову була Барановська Пріська.

У німецькому фільварку на той час залишився один трактор, молотарка, віялка. На тракторі працювали два брати Терешко і Петро із Седлища (як їх там звали Терьоша і Петька), в яких були форменні кітелі (піджаки) як у районного начальства із Седлища за часів перших совітів. Брати приїхали у Седлище до своєї сестри із Київської чи Чернігівської області. Їх сестра прибула у Седлище, вийшовши заміж за хлопця із Седлища, коли він перебував там під час евакуації у Першу Світову війну.

У фільварку створилася молода сім'я – одружились свинарка із Мізова Олександра і Терешко із Седлища, у яких згодом народився син Петро. Коли осінню 1943 року повстанці УПА спалили фільварок, Петро і Терешко жили на Троцьових хуторах, де їх пізніше також вбили.

Одночасно на залізничній станції Мізово німці почали відгружати деревину, зробили її нижній склад.

Зі сторони Лісняків, Смідина, Нової Вижва та з урочища Дуброва заготовлену в лісах деревину складували, а потім грузили у вагони, та відправляли на Ковель і далі в Німеччину. Як згадувала пізніше Ганна Кирилівна Лисик, її брат Дмитро працював на такій вивозці лісу своїми кінями, одержував норму вивозки, про що засвідчували німецькі накладні на вивозку деревини, що збереглися у їх родині.

На станції мізово були й інші складські приміщення, стояли вагони, в яких зберігалися різні вантажні і товари для німецької армії, яких охороняли німецькі солдати і власівці.

Значним об'єктом господарювання на залізниці був елеватор, куди звозили збіжжя з усього району. Про це згадує Н.О. Жолинська:

“З літа 1942 року щодня ходила на роботу на елеватор, де подружила з Ганію Сидько, яка працювала там же помічником бухгалтера. Взагалі тут всі були свої. Завідуючим елеватором був Гітрук з Буциня, бухгалтером Дудинець Арсень, касіром Барановський Федір, пом. бухгалтера Дубік Гриць (Поранків) і Ганя Кіндрата Мирончукового. Всі були хорошими культурними порядними людьми. Інколи в обід ми співали, а на станції були німці, що охороняли станцію, які частенько приходили сюди, по сусідськи, послухати наші пісні.”

У період окупації німці частину молодих людей, особливо хлопців, разом з сільською управою направляли на роботу в м. Ковель на різні будівельні роботи, на різку дров для опалення взимку різних німецьких організацій і установ, виконували навантажувально – розвантажувальні роботи.

Одним із таких був і Микола Кичка:

“Разом зі мною в Ковелі на вокзалі працювали мої односельчани Микола Миселюк, Степан Москалюк, Василь Дем’янчук, Архип Садовський та інші, деяких забув. Ми ремонтували залізничні колії, готовили шпали різали і рубали дрова, грузили і розгружали вагони. Їхали на роботу в понеділок, а поверталися аж в суботу. Брали з собою харчі, і після вихідних знову в Ковель. Жили на квартирі у поляка, а Архип у своїх циган. З нами також працювало багато хлопців із Шкробів, Соколища, Синового, Ниців, Солов’їв.

Коли у вересні - жовтні 1943 року радянська авіація почала бомбити Ковель, жертви були і серед моїх колег і німців.

Через деякий час ми втекли додому і більше назад не поверталися. Щоправда за ними приїзджали з Ковеля польські поліцаї, але на станції їм попав мій брат Онисько, який робив колійовим обходчиком, то він їх обманував і сказав, що нас вивезли в Німеччину на примусові роботи”.

Потрібно відмітити, що з села Мізово в Німеччину було вивезено більше двадцяти хлопців і дівчат. Серед них Прожижко Федір, Журавель Іван, Ганна Гречина, Наталія Гречина та інші. Дехто з них не повернувся з Німеччини додому, двоє дівчат виїхали жити із своїми чоловіками у Францію і Канаду.

Наприклад, Гречині Наталії Кирилівній, яку вивезли німці у 1943 році, а потім вона з чоловіком проживала у Франції, дозволили приїхати на Україну, лише в липні 1963 року, тобто через 20 років. Однак, служба КДБ не дозволила приїхати в рідне село Мізово, а тільки у Київ, а через Брест виїхати назад у Францію.

Своє рідне село Мізово, вона побачила 20 липня 1963 року, тільки через двері вагона (машиніст паровоза за домовленістю протирмозив в селі), а її подружки вибігли з села до колії і махали їй руками, а вона їм. Брат, сестри і племінниці проводжали її в поїзді до м. Бреста, звідки вона через Польщу виїхала у Францію.

На початку серпня 1941 року, нова сільська влада розпочала набирати молодих дівчат, які мали освіту 7 класів на місячні педагогічні курси в м. Ковель, після закінчення яких розселили в села району працювати вчителями у нововідкритих школах. Із Мізова було направлено 5 дівчат.

Ось як у своїй автобіографії, у 1944 році, пише вчителька, наша землячка Воробей Антоніна Олексіївна, 20.02.1923 року народження.

“З семи років я пішла у Мизівську школу у 1930 році, а у 1937 році закінчила сім класів. В 1941 році, щоб не їхати в Німеччину, я поступила на одномісячні вчительські курси в м. Ковель. Після курсів одержала призначення в Нову Вижву. Вчителювала поки німці не закрили школу, а потім працювала дома у батьків. У 1944 році я поступила на трьохмісячні курси в м. Луцьк”.

Померла Воробей А.О. від важкої хвороби тифу у квітні 1945 року, працюючи вчителькою у Хотівельській школі.

Ще одним навчальним закладом у період німецької окупації, де навчалися мизівські дівчата і хлопці, була торгова школа – технікум, яка відкрилась у Седлищі, де знаходився райцентр. У цей заклад приймали молодь не тільки з Седлищенського району, але й з області. Із Мізова там навчались: Миселюк Надія Степанівна (з Хермовських), Воробей Василь Іванович (Йоновичув), Матлах Настя Андріївна, Дубік Тамара (Мелничкова), Сахарута Юрій, Фалько Надія Самоїлівна, Дубік Надія (Паранкова), Жолинська Надія Олександрівна, Цибульський Микола Якович, Чаюк Іван, Дем’янчук Марія (Івана Дем’янчука сестра).

Наші студенти провчилися рік, одержали Свідоцтво (з тризубом) про закінчення року навчання, а на другому місці навчання наступного року їх німці хотіли всіх вивезти в Німеччину. Всі студенти розбіглися по домівках, а школу розформували. Ці відомості про навчання у торговій школі розповідав В.І. Воробей, наш земляк.

Як і за польської окупації так і у війну, у період 1941-1942 років, у селі проживали і європейські сім’ї, які вже давно жили. Більшість з них займалися сільським господарством і одночасно невеликою торгівлею, заготівлею і збутом сільськогосподарської продукції, окремі ремеслом і дрібним товаром виробництвом (шили взуття, одяг та інше).

Найбагатшою європейською сім’єю у селі була сім’я єврейки Хави, яка утримувала великий магазин на рогу сьогоднішніх вулиць імені Богдана Хмельницького та імені Шевченка (на огороді садиби Поліщука Петра Йосиповича).

Свою торгівельну діяльність вона розпочала ще після закінчення Першої світової війни, взявши в аренду ліцензію на торгівлю в учасника російсько-японської війни Данильчука Самуїла О. Ліцензія дозволяла їй торгувати всіма видами товарів, в тому числі алкогольними напоями. Магазин був дуже великий, так як у війну тут розміщалась і сільська управа, а також було місце і для коменданта поліції та арештантської кімнати.

Її чоловіка звали Ицько, а сина Олько. Син взяв собі за жінку молоду єврейку з Маційова, куди він часто їздив за товаром для магазину.

У магазині єврейки Хави можна було купувати все.

Тут продавали хліб, сіль, муку, олії, крупи, цукор, солодощі, печиво, горілку, пиво. Продавалось сукно, різні тканини, хустки малі і великі (салісухи), кофти, півшубки, різне взуття, нитки, голки, брошки, мило, заколки, шпильки, навіть одеколон і духи.

У магазині можна було нашвидкуруч випити стограм горілки (або наперсток, восьмушку (125 грам) і закусити бутербродом чи булочками, які готувала і випікала сама Хава разом із сином і невісткою. Тут можна було замовити любий товар, навіть іноземного виробництва, який привозили пізніше.

На рогу вулиць ім. Богдана Хмельницького і 1-го Травня (Баранової) жила сім'я єврея Берка і його дружини Хави. Коли вінчався їх син Абрум із молодою єврейкою Малкою із Лукова, то обряд проводив рабин із Маційова на кучі сміття, недалеко від їх будинку. На це вінчання зійшлося дивитися багато людей і євреїв і православної віри. Рабин пов'язав руки молодих мотузками, проголосив молитву, сказав проповідь і обвінчав їх. Вони потім цілували священну книгу.

Їхня дочка Марія вийшла заміж за єврея у село Шайно (Журавлино), де також проживали сім'ї євреїв і займалися сільським господарством. Сім'я Берка і Хави прикупили собі землю, яка знаходилась за залізничною колією у напрямку села Шайно. Крім господарювання на землі, сім'я Берка скуповувала і перепродавала телята, корови, заготовляла шкури і відвозили їх у Ковель на переробку. Вони також закупували і перепродували пшеницю, жито, ячмінь, просо та інше.

Через дорогу від сім'ї Берка і Хави, жила сім'я Саліка і Ціпи (на місці садиби матері Барановського Григорія Васильовича), із двома неповнолітніми дочками. Вони працювали на землі, займалися сільським господарством. Салік іноді скуповував яйця, курей, гусей, качок і відвозив у м. Ковель, де їх перепродував.

Коли під час німецької окупації, прийшла команда у серпні 1942 року вивезти всіх євреїв села Мізова у Нову Вижву у гетто, то сім'я Саліка і Ціпи із двома дочками довгий час переховувались на хуторах під лісом у клунях і хлівах Дудинця Лікандра і Поліщука Пилипа. Проте вони довго не могли бути там, оскільки сім'ям, що прихистили євреїв, загрожував розстріл.

Вони пізніше вийшли із схованок і пішли в село до своїх будинків. По дорозі з під-лісу в село вони зустріли Барановського Терентія, який кінями орав свою ниву. Салік підійшов до нього і сказав:

“Терешку, приори нас, бо нам немає де дітись на цьому світі”. В день сім'я перебула у своїх хаті, а на ніч пішли у сусідню клуню (Стражнікову, навпроти хати Матлаха Дем'яна), підпалили себе і наживо згоріли самі із своїми дівчатками. Наступного дня на це згарище йшло дивитися майже все село мизівців.

На перехресті вулиць імені Богдана Хмельницького (колишня Седлищенська) і Секунської, біля будинку Матлах Ганни Семенівни жили дві сім'ї євреїв Кримера і Голяндера. У Кримера Анкеля була дружина Бася, які мали дочку Хайку і сина Лейву. Разом з ними жила мама Басі Єста і її старша сестра Сура.

Друга сім'я Голяндера Абиша жила поруч. Його дружина Чарна та син Сруль допомагали Абишу вести невелику підприємницьку діяльність. Вони скуповували по селі яйця, кури, гуси, качки, пир'я, перепродувати возили в м. Ковель. Ці сім'ї мали невеликі земельні наділи і утримували невелике господарство.

Ще одна сім'я єврея Ниселя проживала на “Грудку”, на місці, де в даний час знаходиться будинок Котік Ганни Омелянівни (Григорукової). Нисиль жив із своєю дочкою Марією (Манькою звали в селі), дружина його померла молодою.

Марія була дуже гарна, чорнява, з приємним лагідним обличчям, чорними очима. Не можна було навіть сказати, що вона з єврейської сім'ї.

Щоб якось прожити з батьком, Марія наймалась до багатших господарів виконувати різні роботи (садити картоплю, жати зернові у жнива, пасти корови, та виконувати всяку іншу роботу). Як розповідала моя мама, одного літа, ще за Польщі вона жниувала у Шайно (Журавлинах) у моєї бати по батькові (Шаясюк Параски Яківни), а також у інших хазяїв.

Своєю красою Марія зачаровувала не тільки хлопців єврейської національності, але й українців. Її дуже полюбив один із керівників сільської управи в час німецької окупації, і коли мизівських євреїв везли в Нову Вижву у гетто, наказав своїм поліцаям між Мизовом і Седлищем її відпустити.

Ось як згадує про цей випадок наша землячка Сачик (Поляк) Катерина Яківна, 1926 року народження: “Коли прийшла команда зібрати всіх євреїв і взяти на Нову Вижву, то Марію забрали і тримали у сільраді на горищі (у Хавеній хаті і магазині).

Я йду до своєї сестри Насті вдень, а там з ганка (з горища) кричить Марія: “Катю, я їсти дуже

хочу”. Якраз її сторожував Крат Іван. Вона раніше ховалася тут близько біля нас, у Наумових.

Але її забрала у сільраду німецька поліція і наша поліція. Вона спитала, чи є німецька поліція у селі, але на той час її не було. Тоді я намазала їй скибки хліба маслом і сметаною і передала їй на горище. Іван Крат не забороняв, щоб я дала їй їжу, і ще просила, щоб я їй потім ще принесла їжі.

А потім на другий, чи третій день всіх євреїв на возах повезли у Нову Вижву. На возу, де була Марія їхав Іван Крат. Коли вони доїхали до Седлища і були на останньому возу, то Іван її відпустив і вона побігла з хурманки в сторону Буциня через корчі і лозу і таким чином врятувалася, хоч по їй стріляли, але поверху. Там, у Новій Вижві вони сказали, що її немає ніде і не знайшли (договорились).

А вже потім у Ковелі, наша землячка Дарчук Настя (Мартинчикова), коли їхала у поїзді проводнічкою до Львова, то побачила, що у вагон зайшла старша жінка замотана старою хусткою. Настя впізнала у ній Нисильову Марію. Вона сказала Насті, що їде на Львів, а там буде шукати дорогу на Ізраїль. Дуже просила подякувати Каті (мені) що вона врятувала її від голоду, і коли її ховали у Наумцьовій хаті вся наша сім'я мовчала”.

Як тут хочеться згадати загальновідомі світові слова, що ”любов і краса врятовують світ”. Сама краса Марії і любов до неї чоловіка-посадовця врятували їй життя.

З цього приводу хочу привести слова із розповіді Зінаїди Миколаївни Баліковської із села Хотешово Камінь-Каширського району, які в книзі про історію Хотешова наводить її автор Шуйчик Василь Федорович, також про розстріл євреїв у їх селі.

”Коли почалася страта, німець, що нею керував, раптом побачив у гурті зовсім юних, але надзвичайно гарних дівчат. І щось в його тупому і бездумному погляді, ніби ожило і пробудилося. Поліцаї мимоволі опустили гвинтівки-певне їх вразила ось така незахищена краса молодих єврейок, що, можливо ще не спізнали ні кохання, ні самого життя. І душоугуби відпустили дівчат. Але коли знову загриміли постріли, коли у глиняну яму із зойками і стогоном попадали їх батьки і матері, маленькі братики і сестрички, бабусі і дідусі, дівчата зупинились, а затим повернулись поволі назад.

-Стріляйте і нас. Ми будемо з ними разом. І знову хижо заляскали постріли. Обірвалось життя ще двох невинних жертв”.

Подальша доля сімей мизівських євреїв, яких доставили у Нововижівське гетто, була трагічною. 19 серпня 1942 року, ”на Спаса”, всіх євреїв під конвоєм вивели в урочище Гори і разом з місцевими та звезеними з інших сіл району розстріляли і закопали в загальну могилу.

Ось як згадують цей розстріл Нововижівські старожили:

“В населений пункт в’їхали німецькі мотоциклісти, які відразу ж направилися в бік єврейського поселення, так званого гетто, яке було з усіх сторін оточене колючим дротом. Всіх євреїв вони зібрали і повели на розстріл. Перейшли міст, пройшли центральною дорогою Великопілля і, повернувши на ліво, рушили через велике поле до лісу, де вже були підготовлені “ями смерті”, вириті місцевими жителями. Євреї не пручалися, а були смиренними. Першим йшов рабин Бемцьо, його невістка й двоє дітей, а за ними всі інші по троє в ряду. Вони говорили: “Ісуса Христа розп’яли євреї, і за це ми маємо смиренно іти на смерть. Стріляли з автоматів і гвинтівок. Скоро п’ять сотень людей лежало на землі і стікало кров’ю, серед них 72 українці. Після цього міщани закопали вбитих”. Сьогодні на місці цього страшного розстрілу насипано символічну могилу та встановлено меморіальну плиту з огорожою.

У період німецької окупації у селі Мізово працювала і школа, яка давала учням знання за сім класів. Директором школи у війну (поки її не закрили німці) був М.І. Міщук. Вчителями була і його дружина Міщук Ірина Кіндратівна, вчила арифметику, Цветков Степан Данилович, який викладав математику і фізику, Скрипник Зіна, яка вела хор і викладала німецьку мову, біологію і ботаніку вчила вчителька Янушевська із своїм чоловіком. У 1942 році ці вчителі викладали предмети і в Седлищенській торговій школі-технікумі. Закону Божого навчав Никанор Абрамович.

Ось як про своє навчання у школі у цей час згадує Цалай (Фалько) Надія Микитівна, 23.03.1933 р.н “У школу я пішла уже за перших совітів, десь у 1940 році. Мене ще вчили у старій школі. Вчила Міщук Ірина Кіндратівна і ще деякі вчителі і Цветков. Перші два класи я закінчила у 1940-1941 роках, а потім почалася війна. А у війну я також ходила у Мизівську школу. Тоді навчались у старій школі, і я вже вчилась у третьому класі, поки німці не закрили. Директором у війну був М.І. Міщук, Цветков також читав математику, а жив на хуторі у Муравині. У Цветкова ще був брат і він також приїжджав у Мізово і вони тут жили на хуторі, а вже після війни його брат виїхав”. Про своє навчання у школі у період війни згадує і Віталій Васильович Дудинець:

“ У школу я ходив у війну і перший клас закінчив у школі, яка була побудована на Сюдному полі (біля маєтку пані Бжестовської, вона її збудувала за Польщі). Там була школа і за Польщі, де вчилися

діти з усіх хуторів і діти поляків, а у селі також була школа у війну.

Коли школу на Сюддиному спалили разом з маєтком у 1943 році, то у школу я пішов уже після війни і першою моєю вчителькою була Гладкова Віра Василівна. Після війни, у 1946 році, діти з Тарасівки почали ходити у школу, там недалеко від станції, де була хата поляка Цвікли і його господарські споруди”.

Із цих свідчень дізнаємося, що в період війни (1941-1942 роки) у Мізові функціонувало дві школи: одна- в селі, друга біля маєтку пані Бжестовської.

Одночасно підтверджуються дані проте, що протягом 1941-1942 років у селі було завершено і будівництво нового корпусу школи, який ще почали будувати перші совіти, а закінчила нова сільська влада у 1941-1942 роках. Про це розповідає Матлах Ганна Семенівна: “Була на Кичковому городі (між хатою дяковою і церквою) побудована нова школа. Я часто ходила понад нею, бо там у війну жили мадяри. А один мадярський унтер-офіцер, що квартирувався у Конончукової Федори, казав мені, що цю баришню я заберу у Будапешт. Потім мадярів розбили бандерівці, а потім її спалили німці, коли палили село. На тому місці потім жили вчителі Ціцери- Галина Василівна і Олександр Кирилович.”

Про будівництво нової школи згадує і Сачик (Поляк) Катерина Яківна: “Мій батько, Поляк Яків Євтухович, був однокласником нашого батюшки Абрамовича Никанора Никандровича і вони дуже дружили. І як він приїхав до нас служити у 1934 році, то пізніше, як прийшли перші совіти і у війну почали будувати нову школу. Мій батько ходив її тоді будувати. Ще він робив столи і парти для дітей, щоб могли займатися українською мовою і літературою, яку дуже добре викладав Міщук М.І. Були у нас фотографії батька із Никанором Абрамовичем і Поліщуком Петром, але МДБ по декілька раз до нас приходило і все їх дивилося і всі позабирало. Але серед МДБ були і наші, які попереджували нас, що до нас знову прийде міліція. Абрамович брав участь у п’есах, сам грав, а також у сільському хорі співав, яким керував дячок (Міщук М.І.) ”

Про навчання у школі в період війни згадує наша жителька Кіндратець (Крат) Марія Філімонівна, що в даний час проживає в с. Сереховичі, 03.09.1933 р.н. “Коли мій брат найстарший, Крат Юхим Філімонович (1928-1944р.) пішов у школу і навчався у 5-6 класі, то він сказав батькові про те, що я все знаю і мені немає чого робити. Батько пішов до директора (це було у війну) Міщука М.І. і сказав йому про це. А вчитель Цветков Степан Данилович і каже, що у мене у сьомому класі зараз урок математики, я тебе забираю у клас, подивлюся і перевірю. Цветков почав давати задачу і ще тільки написав, а мій брат Юхим відразу розв’язав. І Цветков зразу сказав: Нехай остається у мому класі і вчиться.

Брат із 6-го класу відразу пішов вчитися у сьомий клас. А ще мій брат дуже добре малював і одного разу намалював нас сестер дуже похожих, грав у війну у п’есі Мартина Борулі, писав вірші і цілу поему написав про наше життя на хуторі, як ми сіяли, орали і в ліс ходили. Помер у 1944 році від скарлатини”.

В період німецької окупації, протягом 1941-1942 років розпочався і новий етап в діяльності ОУН, в тому числі і серед мизівської організації. Потрібно відмітити, що вона входила до складу Ковельського округу “Північ”.

Після того, як Гітлер викинув із своїх планів створення Самостійної України, а 5 липня 1941 року гестапо арештовує С. Бандеру, а потім і Я. Стецька, членів уряду, і садять їх в тюрму, крайовий провідник ОУН Євген Климів (псевдо “Легенда”) дав наказ перейти на нелегальне становище, збирати зброю, йти в поліцію, створювати боївки для боротьби з більшовиками і гітлерівцями.

А коли загальне керівництво УПА перейшло до генерала Тараса Чупринки (Романа Шухевича), а військове стало здійснюватися Ключківським (Клим Савур), УПА була поділена на чотири групи: південну, східну, західну і північну та на чотири Округи: Рівненський, Ковельський, Кременецький, Житомирський.

Село Мизово відносилось до Ковельського округу групи “Північ” (провідник Сушко), поліської зони під командою Дубового. Основна ударна група розташовувалась в селі Хотешів, Камінь-Каширського району, звідки здійснювалось керівництво місцевими організаціями, в тому числі і Мизівською.

Коли в 1942 році німці почали вивозити молодь в Німеччину, а на кінець року вже не довіряють українцям, з центрального проводу ОУН-УПА, з Галичини, прибувають інструктори та вищі командири, і починають вести активну підготовку до переходу в ліс, проводити вишколи своїх членів, готують санітарних сестер і зв’язкових.

Голова Мизівської організації ОУН Поляк Яким, та його заступник Поляк Михайло, із своїми однопартійцями Іваном і Олександром Кратами, Мелихом Миколою, Сачиком Степаном та іншими починають організовувати таку роботу і в нашому селі. Основний потік директив і вказівок із центру та назад проходив через села Секунь, Буцинь, Сереховичі, Ниці, Мільці, Підсинівка, Датинь, Велимче, Бузаки, Хотешов, Котуш.

В кінці 1942 року в селі розпочинається робота по підготовці курсів медсестер, а в 1943 році вони починають працювати.

Ось як згадує про це Н.О. Жолінська:

“ Дівчата моїх років ходили на вишколи, де вчили анатомію. Це було нелегально. Я також ходила і все засвоювалося дуже добре. Уроки по анатомії і медицині давала дуже гарна дівчина, трохи старша за нас. Все було секретно. Я так і до цього часу не знаю хто організовував подібні вишколи-курси”.

Однак відомо, що це в 1939-40-х роках на території Чехії, Польщі і Німеччини були організовані головним керівництвом ОУН курси українських хлопців і дівчат по підготовці бійців, зв’язківців та медичних сестер в еміграції, які потім прийшли на місця і організовували навчання молоді в селах. Із числа емігрантів із нашого села були Костя Миколайович Жолінський і Віра Миколаївна Жолінська, яка пізніше вийшовши заміж за хлопця Прокоповича з Рівного, виїхала туди і там працювала у подібних школах і курсах.

Костя здійснював контроль за їх роботою у підконтрольних йому селах.

Разом з тим на таких курсах, а також на вечорницях, в сільських гуртках, де ставили українські п’єси, стали розучувати більше патріотичних пісень на зразок:

*“Ой чого сьогодні місяць над Крутами не зійшов,
Чом мій милий чорнобривий більш до мене не прийшов,
Чи я його не любила, чи словечка не дала?
Чи його на світі не стало, чи сира земля взяла?
Бо червоні захопили, били різали живих,
І з моїм коханням милим, вбили 300 молодих!*

Наведу ще слова іншої пісні:

*“На нашій чарівній Волині,
Свідома молодь пішла в бій,
Щоб захистити Україну,-
Культуру, віру і нарід свій.
Вже комуністів розпізнали,
Та їхню конституцію.
Щоб грабувати і вбивати.
Зробили революцію.
Щоб було дальше всім відомо,
Нова нагрянула навала.
І в молоді хоч зброї не було,
То злість кипіла багряная.*

У першій половині 1943 року, і особливо до Шевченківських днів, в багатьох селах почали споруджувати символічні могили Тараса Шевченка, могили-кургани борцями загиблих за незалежну Україну, а також вивчати присягу вояків УПА.

Весною 1943 року у селі Мізово було споруджено дві таких символічні могили: одна в кінці вулиці Ройової (ім.Куптія), а також на перехресті вулиць Седлищенської, Секунської і Мелихової (сучасні ім. Богдана Хмельницького, Секунської і Незалежності). Було урочисто освячено ці могили, люди виступали з промовами, а також звучала урочисто присяга вояка УПА. Вона звучала так:

“Слава Героям ! Україні Слава !

Я, воїн Української Повстанської Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом України, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров’ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського: Боротись за повне визволення всіх Українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську самостійну соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над всіма ворогами України. Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі Української. Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном. Буду виконувати всі накази зверхників. Суворо зберігатиму військову і державну таємницю. Буду гідним побратимом у бою та бойовому життю всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української

Національної революції і спаде на мене зневага Українського народу.”

На виконання рішення третьої конференції ОУН-б, що відбулося 21 лютого 1943 року, починається перехід українських поліціантів (членів ОУН) із зброєю в руках, в ліси. У відповідь на це німці почали жорстоко знищувати і переслідувати сім'ї громадян, сини і дочки яких були у складі осередків ОУН і готувалися підпільно до боротьби із зброєю в руках.

Саме так у Мізові на Різдво Христове, 7 січня 1943 року, німці розправилися із сім'єю Дениса Крата, сини якого Іван та Олександр входили в осередок ОУН, а жили на хуторах по дорозі з Мизова на Буцинь під лісом.

Про той день згадує двоюрідна сестра братів Марія Філімонівна Кіндратець (Крат), хата яких знаходилася недалеко, поряд:

“На Різдво Христове 1943 року в хату до дядька Дениса на святкування зійшлася молодь. Ми тож там були. Була скрипка, гармошка і бубон (барабан). Молодь танцювала до пізнього вечора, десь до 2-3 години ночі. Потім хтось прибіг і сказав, що німці хочуть всіх розстріляти. Всі швидко розбіглися, а Іван і Саша пішли з дому.

Німці скоро прийшли, оточили Денисову хату і підпалили її. Ми із своєї хати дивилися, як горить хата дядька Дениса і боялися вийти, щоб нас німці не постріляли.

Спочатку з палаючої хати вийшов дядько Денис з периною в руках, але німці вистрілили і він упав. За ним вийшла його жінка Катерина і по ній також вистрілили і вона впала намертво. У хаті залишилась одна Надя, найменша їх дочка. Коли вона побачила, що забили батька і матір то вернулась назад на піч. Але як стало вже сильно горіти все в хаті, то злізла з печі, вирвала гвозді з вікна і подвійне вікно та вискочила через вікно у гурбу (у сніг) і там впала. Німці теж туди стріляли але вона не поворухнулась і вони думали, що вона мертва.

Хата дядькова згоріла до тла. Батько хотів вийти, але мама сказала, щоб не виходив бо заб'ють. Ми тільки молилися і пили воду ложкою.

Вже, як німці пішли і ми відкрили свої двері на двір, то біля дверей лежала Ганя, старша їх сестра. Вона була залита кров'ю, а рука відкинута назад, наче хотіла щось сказати і махнути рукою. Потім до нас прийшла найменша Надя із снігу, і осталась у нас жити. Через день ми їх всіх поховали на старих могилках в одній могилі: батько Денис, мама Катерина, дочка Ганя. Надя жила у нас, а пізніше ми відвезли Надю на хутір до діда Панаса, щоб вона відійшла від того горя.

Про ще один факт жорстокої поведінки німців згадує і Н.О. Жолинська: “Мені розповідав батько, що в червні 1943 року до них приїжджав зондерфюрер і дуже всі у сім'ї перелякалися. Німці поставили кулемет перед домом, а в хаті робили обиск. Нічого не знайшли, а розпитали про мене, де я, забрала мак і поїхали. Видно німцям хтось доніс, що я в партизанах. Для німців всі- і повстанці і красні-були партизанами.”

Подібні німецькі розстріли і репресії мирних жителів сіл, а особливо молоді, здійснювались і в інших селах Ковельського повіту. В цей час загони ОУН-УПА почали готувати збройний супротив німецькій окупації.

Автор книги про історію села Хотешова, В.Ф. Шуйчик, про цей час наводить достовірні дані про те, що навколо сіл Хотешово і Котуш в лісах порядкував господарський взвод, який мав склади зброї, млин, пекарню, ремонтну майстерню, кухню, м'ясний і ковбасний цех, аптечний склад, приміщення під медпункт і санчастину.

Була створена школа для підготовки старшин УПА, готували чотових і ройових для всієї групи “Північ”.

В Хотешові в навколишніх селах розміщувались штаби і ставка надобласного провідника “Ворона”, а після його загибелі “Лева”. У його підпорядкуванні знаходився надрайонний провідник, регент пропаганди, заступник надобласного провідника та інші керівники і підрозділи.

Саме сюди, у лісі між Хотешовом і Котушом, на початку червня 1943 року, була командирована медичною сестрою разом із іншими дівчатами і наша землячка Н.О. Жолинська, про це вона згадує:

“Я в червні, в неділю, в другу половину дня зібралось і пішла з доми куди мені сказали. Переночувала у Секуні у клуні Кратка, було ще дві гарні дівчини. Ранком пішки ми пішли до священника в монастирі у селі Мільці, в Ницях переночували, а потім вранці зібрався цілий обоз з котрим ми відправились в путь через с. Датинь, с. Велимче ,с.Бузаки. В Хотешові ми обідали в школі, де було багато сира, масла, молока. Підкріпившись, тронулись далі через с.Котуш, в ліс, на хутір, де і знаходився медпункт.

Тут сказали, що треба лікувати ранених стрільків, кожний з яких має своє псевдо. Я швидко вивчила назви лікарств, мазей-практично вивчила медицину. Ранених було чоловік 12. Це були молоді хлопці.

Нам ще до цього говорили про нашу поведінку, що треба бути скромними, серйозними. На одному місці довго не стояли, а переїзджали з місця на місце.”

Н.О. Жолінський, нашій землячці, молодій дівчині, якій на той час виповнилося 17 років і 7 місяців, довелося приймати і лікувати поранених повстанців, які 19 серпня 1943 року, “на Спаса”, захопили місто Камінь-Каширський і зільнили від німців.

Наведу коротку виписку про цей бій із книги про с. Хотешово вищезгаданого В.Ф. Шуйчика: “По формуванню УПА приймала активну участь у боротьбі з німецькими загарбниками. 19 серпня 1943 року, “на Спаса”, курінь “Назара Криги”, сотня “Лисого”, сотня “Кубіка” провели першу велику військову операцію по захопленню м. К-Каширського під загальним командуванням 23-річного командира округи “Рудого”.

В ході операції знищено 23 німці (по інших даних 40), яких поховали біля польського костюлу, захоплено військові склади, фураж, аптеку, майже тиждень сотня підвід возила на склади Хотешова майно, зброю, продовольство. Худоба була роздана селянам навколишніх сіл під розписку. В міру потреби їм призначався день, коли необхідно було доставити м’ясо в ліс.

Німці жорстоко помстились селу за акцію. Два літаки повністю спалили вулицю Гніван, загинуло кілька селян. У вересні 1943 року бандерівців вибили з міста партизани, а тих у свою чергу, німці. Разом з оунівцями в Хотешівський ліс прийшов з міста лікар Каранович та його сестра Марія, які організували лісовий госпіталь. Після захоплення міста оунівці стали досить обережними щодо боротьби з німцями, так як від цього страждало мирне населення. Німці мстились і досить жорстоко: за кожну акцію розстрілювали заложників. А взагалі Хотешів тоді називали другим Києвом, столицею УПА на Поліссі”.

Про бій за м. К-Каширський в той день і далші події згадує і Н.О. Жолінська: “Одного разу повстанці, як вони себе називали, напали на місто Камінь-Каширський, німецький госпіталь, і, там забрали постіль, ліки, білизну і 2 лікарів з медсестрою.

Одного й зараз пам’ятаю. Фамілія його Гутаревич (правильно Каранович авт.М.Ш.), а звати як незнаю, медсестрою була його рідна сестра. Вони були схожі друг на друга. Медсестра гарно співала і грала на гітарі пісню:

*Шумить гуде дібровонька – Зрази.
Плаче тужить дівчинонька.
Плаче тужить ще й ридає- 3 рази.
На шлях битий поглядає.
Битим шляхом козаки йдуть-3 рази.
Вороного коня ведуть.*

Пісня припала до душі і я з нею співала, а сльози лились. Потім ми переїхали з лісу в Котуш, в школі розташувалась наша медчасть. Сюди везли ранених повстанців і гражданських. Я була хірургічною сестрою. Тут робили перев’язки і ампутували, коли було потрібно. Одного гражданського сина привезла мати, йому ампутували ногу в бедрі і він помер.

Я не боялась при операціях і була б з мене хороша лікар, бо в критичних моментах в мене прибавлялось сили і вміння. Приходилось з школи ранених виносити в ліс, який був рядом, бо німецькі літаки бомбили і літали так низько, що строчили з кулемета. Нашу медчасть прикривали повстанці, ну збивати літак не осмілювались, щоб не видати себе.

“На Спаса”, тоді в 43 році я втратила не тільки спокій ну і рівновагу. Я не стала їсти, спати, щось наче тягнуло мене-мучило”.

Хвилювання, переживання і внутрішні муки Н.О. Жолінської, медсестри у лікарні повстанців були не випадковими. Саме в цей час і день “на Спаса”, у селі Ниці, за 25 кілометрів від села Котуш, і за 25 кілометрів від рідного села Мізова, помирав її коханий, сотник повстанців Поляк Михайло (Міхал) Антонович.

За наказом зверху він брав участь в освяченні символічної могили в селі Ниці, де “на Спаса”, її урочисто відкривали освячували і у виступах керівництво закликала молодь і жителів села вступати у боївки УПА і боронити рідну землю від німців.

Необережний, чи випадковий, чи невідомий по причині постріл, зупинив життя 26 річного нашого земляка, який після 8-ми годинних мук помер. На слідуючий день його рідні і близькі знайомі з Мізова, друзі-повстанці поховали його на могилках в селі Мільці.

Про цей випадок Н.О. Жолінська дізналася лише у вересні 1943 року, коли повернулася додому з медчастини у селі Котуш і свої рідні та друзі М.А. Поляка розповіли їй про цю трагічну втрату. Вона згадуючи пише: “Я лише тепер узнала, що Міхал в останній день, коли відїзджав від наших батьків, ішов

дош. Міхал був сумним і обіцяв моїм рідним привезти мене. Значить він їхав за мною і заїхав в с. Ниці, де святити могилу. В той час у кожному селі, по середині села посипали з землі конус, зверху ставили хрест, ну і посвячення робили-обряд в честь загинутих бійців за Батьківщину. Так було і в Ницях. Після церемонії сидів Міхал в стороні, а один, з сусіднього села Буциня повстанець Береза дістав і вистрілював будь би то нехотя. Пуля попала прямо в живіт Міхалу задівши жовч і помучившись 8 годин помер із свідомістю. Він сказав, що умираючи не страшно помирати, коли б знав, що Україна вільна. На похорони їздили мої рідні-тато, сестра Марія. Його поховали в Мільцях на могилках”.

17 жовтня 2014 року, ми, з Іваном Миколайовичем Омельчуком, головою районної організації ВО ”Свобода” їздили в село Датинь, до наймолодшої сестри Поляка М.А. Загоруйко (Поляк) Насті Антонівни, 1928 року народження.

Вона розповідала: ”що коли забили Михайла, і дали батькам знати, то ми з батьком і мачухою смідинкою поїхали в Ниці. Михайло лежав у клуні між Ницями і Мільцями. Тіло лежало холодне, ми положили його на рядно і повезли на могилки в Мільці, де ховали ницівських людей. Вкопали могилу і поховали недалеко від входу в церкву. Було ммурно, як осінь, чи вересень чи жовтень 1944 року.

Опустили тіло, закопали могилу, поставили хрест з фотографією. Потім фотографію зняла Надя Жолінська, що працювала тоді в Синові, завшколою, бо дуже любила Михайла.”

Звичайно через хмарну дощову погоду Н.А. Загоруйко, якій тоді було біля 15 років, могла і забути точну дату і час, адже у жовтні 2014 року їй минуло 86 років.

У грудні 1943 року біля Поляка М.А. поховують поряд і ще одного мизівця, сотника Жолінського К.М.

В 50-х роках енкаведисти знесуть хрести з могил цих мизівських патріотів, а Н.А. Загоруйко показала тільки приблизно їх місце захоронення.

Саме в цей час, у жовтні-листопаді 1943 року за вказівкою надобласного і районного проводу УПА було спалено маєток пані Бжестовської, де розміщувався німецький фільварок, школа на ”Сюндиному”, а також деякі виробничі приміщення біля садиби Цвікли.

На залізничній станції Мизово було спалено склад із сіном для коней, два склади із продовольством і амуніцією для німецької армії, вбитими залишились до десятка охоронців-власцівців, що охороняли залізничну станцію.

Такі самі акції помсти провела ОУН-УПА і в сусідньому селі-райцентрі Седлище, де знаходилась волосна німецька управа. Було спалено кілька адміністративних будинків німецької управи, складські приміщення, корми для коней.

Після активних бойових дій та знищення об’єктів німецької управи німці активізували свою винищувальну діяльність проти членів ОУН-УПА, та людей, що їм співчували і підтримували.

Німецькій поліції спільно з жандармерією вдалося вислідити і вбити ще одного з активних наших учасників ОУН-УПА сотника Костянтина Миколайовича Жолінського в селі Ниці, якого поховали в Мільцях.

Про похорон Кості згадує його двоюрідна сестра Н.О. Жолінська: ”В грудні німцями був убитий Костя. Знову вся сім’я поїхала в Мільці хоронити славного сина України. Похоронили рядом з Міхалом-голубооком, спокійним, русявим гарним моїм другом, а Костя-кароокий, чорнявий, рухливий, танцор, декламатор, весельчак”.

До речі К.М. Жолінський входив до керівного органу надрайонного проводу ОУН-УПА, що підпорядковувався своєму керівництву в с. Хотешово. Цю високу посаду він заслужив через те, що з 1939 року по 1941 рік разом із своєю сестрою Вірою проходили вишкіл у школах і таборах по підготовці керівного і середнього складу для організацій ОУН у Польщі (були в еміграції).

Кінець 1943 і перша половина 1944 року для організацій ОУН-УПА пройшла із значними втратами в сільських боївках і організаціях ОУН через каральні акції німців та появи в наших лісах червоних партизанів. Потрібно було з великою обережністю вступати в бойові дії з німцями, щоб не накликати помсти на місцевих жителів у селах. Робота проводилась у відповідності до вказівок зверху та оперативної обстановки на селі.

Протягом воєнних років і особливо коли настоятелем у церкві був Никанор Никандрович Абрамович (04.04.1934 – 10.03.1942р.), разом з дяконом Міщуком М.І. вони проводили відправу українською мовою, організували навколо себе сільських жителів села вірному служінню православної вірі.

Хотілося б тут зупинитися на характеристиці наукової і дослідницької діяльності Н.Н. Абрамовича до приходу його настоятелем церкви у село Мизово, адже наш земляк разом із своїм старшим братом Петром внесли вагомий внесок у дослідження історичної спадщини нашої Волині.

Н. Абрамович після закінчення школи у рідному селі Мізово навчався у Мілецькій духовній бурсі, Волинській духовній семінарії в Житомирі, Київському комерційному інституті. В сан ієрея рукоположений у 1910 році. Після рукоположення навчався в Київській духовній академії, яку закінчив у 1918 році. З червня 1915 року проживав у Житомирі, де активно поринув у громадську діяльність. Ще під час навчання у Волинській духовній семінарії належав до "Громади". За рекомендацією старшого брата Петра став членом Товариства дослідників Волині, брав участь у наукових екскурсіях, розкопках, підготовці "Трудов Общества исследователей Волыни". В часи української державності Н. Абрамович налагоджував у Житомирі українське церковне життя, був волинським губернським інспектором народної освіти, активним членом-засновником Братства Святого Спаса (січень 1918 року), що ставило одним із своїх завдань відродження українських традицій у православній церкві. У 1918 році редагував культурно-освітній журнал "Світець", а з 1919 року, разом з С. Підгірським і А. Черкаським, - часопис "Громадянин". У тому ж році видав брошуру "Освіта на селі".

Н. Абрамович є автором ряду краєзнавчих праць, які містять і численні етнографічні матеріали і зокрема, "Наші могили (інструктивні вказівки до розкопування курганів)", "Культ предків на Волині", "Історія Дерманського монастиря", "Старі церковні звичаї на Волині" та ряд інших.

Ще у 1916 році Н. Абрамович був призначений настоятелем церкви в с. Сільце біля Володимира, однак туди прибув лише після I-ої світової війни. І тут він послідовно впроваджував у життя завдання Братства Святого Спаса. Співпрацював в часопису "На варті" (1925-1926 рр.), був членом Луцького Хрестовоздвиженського братства (із 1927 року).

Впродовж 1928-1931 років утримувався у Дерманському монастирі за те, що відправляв Службу Божу українською мовою і виступав за українізацію церковного життя на теренах Польщі.

1 квітня 1931 року Н. Абрамович отримав призначення до Ківерець, де мав організувати православну парафію. В цей час стає членом товариства ім. Митрополита Петра Могили й членом Луцької підкомісії з перекладу святого писма і книг богослужбових на українську мову.

Детальний опис біографії Никанора Абрамовича було описано у книзі Протоієрея А. Дублянського "Тернистим шляхом. Життя Митрополита Никанора Абрамовича", яка була видана у Лондоні у 1962 році до 20-ліття архипастирського служіння отця. Ця книга на сьогодні через ксерокопії є у багатьох мизівців і її можна прочитати для всіх бажаючих.

Поряд із обов'язками настоятеля церкви, Н. Абрамович читав закон Божий у школі, виконував і обов'язки, як благочинний Ковельського повіту і постійно скликав наради святих отців для вироблення своєї програми у діяльності церковних общин району. Останню таку нараду він провів 21 січня 1942 року, зібравши священників і все духовенство повіту, яке постановило підпорядковуватися Митрополитові Діонісію, а не промосковському архієпископу Олексію.

Одночасно святий отець нашої церкви в ці роки приймав активну участь у діяльності мизівської "Просвіти", яка і в роки німецької окупації несла до населення українське слово і традиції.

Разом із дияконом М.І. Міщуком та іншими українськими патріотами Н.А. Абрамович 17 червня 1937 року урочисто відкрили дім "Просвіти", який був центром мизівського українства і в роки війни.

Як пригадує моя мама: "В листопаді у війну, 1941 року будинок "Просвіта" ставив п'єсу Назар Стодоля. Це було зимою. Людей повний зал. Никанор Абрамович грав на бандурі і співав. У п'єсі грав Костя Жолинський і Рихлюкова Ганна. Потім були і танці".

Никанор Абрамович проживав у своєму простому будинку, багато читав, любив займатись і фотографуванням та малюванням.

У повсякденному житті йому допомагала служанка Люся, яка мала особливу натуру тихої, скромної, ніжної і культурної жінки, як її характеризували односельці та сусіди. Коли у вересні 1943 року Архієпископ Никанор виїхав у Варшаву і Німеччину, Люся все ще чекала на його повернення, і в часи фронтового життя села Мізова перебувала із нашими людьми на хуторах під Секунщиною, разом із родинами сім'ї Жолинських.

Тимчасом церковне життя української православної церкви продовжувалось і на інших територіях окупованої території, особливо на схід і де потрібно було багато українських священників. Для цієї роботи Тимчасова Адміністрація Св. Автокефальної Православної церкви затвердила кандидатуру на Єпископа протоієрея Н.А. Абрамовича.

6 лютого 1942 року Н.Абрамович виїжджає із Ковеля в м. Пінськ, де 7 лютого з рук Архієпископа Полікарпа приймає чернецтво, 8 лютого возведений в сан Архимандрита. 9 лютого в Пінській Хрестовій Архієрейській церкві відбулось хіротонія Архимандрита Никанора на Єпископа Чигиринського і вікарія Адміністратора. 12 лютого Владика Никанор повернувся до рідного села Мізова, яке з ентузіазмом

сприйняло подію висвячення їхнього настоятеля на Єпископа, хоч оповилося сумом, що має з ним рости. 15 лютого 1942 року Єпископ Ніканор відправив у Мізово свою першу Архірейську Службу Божу і після налагодження справ 10 березня 1942 року через Ковель виїхав до Києва.

Як згадує Надія Микитівна Цалай (Фалько):

“Проводи були урочисті і зворушливі. Люди плакали і він плакав. Людей було дуже, дуже багато, всі були біля його хати. Ми бачили як він благословив і став на коліна перед людьми, а люди тоже на коліна і плакали. Потім він сів у машину, чи на хурманку і їхав, і ще довго махав рукою, а люди йшли за ним і плакали, і махали йому руками.”

Настоятелем храму у Мізові Єпископ залишив свого рідного брата Павла, який служив у церкві до 1945 року, поки його не вбили на “Круглому” переодягнуті у формі українських націоналістів енкаведисти із селища Луків, “звинувативши” його у підписанні зайому на 1500 рублів для воєнних цілей.

Говорячи про брата Павла, слід нам згадати і ще про одного рідного брата Абрамовичів-Анастасія. Він був настоятелем церкви у с. Світязь у 1918-1943 роках. Це був високоєрудований священник (з 1929р.-протоієрей). Він входив до складу Виконавчого комітету допомоги безробітним у Шацьку. З 1919 року проповіді в церкві вів тільки на українській мові. Він був автором посібника для вчителів і священників-викладачів Закону Божого у державних і церковно-парафіяльних школах “Методика Закону Божого” (Крем’янець, 1938). Редактором видання був директор Луцької української гімназії Іван Власовський. Наприкінці 1943 року партизани (польські чи радянські) вбили Анастасія Абрамовича, його дружину і сина-студента і викинули у криницю.

Такий славний, і в одночас трагічний життєвий шлях братів Павла і Анастасія Абрамовичів-духовних наших земляків.

Після від’їзду до Києва Архієпископ Ніканор приступив до виконання своїх обов’язків, працював над об’єднанням і зміцненням української церкви, яка і у воєнний час переживала нелегкі часи роз’єднання. Він також не забував і про рідне село Мізово.

У липні місяці 1942 року, коли Ніканор Абрамович перебував у Рівному, де виголосив доповідь для українського громадянства про церковне життя у Києві і на Київщині, він відвідав свою рідне село.

Управа нашого села в знак визнання великих заслуг перед жителями села і церквою постановила нагородити його тим, що найдорожче для селян-землею і видала йому грамоту наступного змісту:

“Від громади села Мізова за щире віддану працю для справи Української Православної церкви і народу в часи відродження України, даруємо нашому Архієпископі Ніканорові почесне громадянство села Мізова і сім гектарів землі в селі Мізові. Громадська управа села Мізова: Голова-Фалько, секретар-Поліщук.

28.7.1942. Мізов на Волині.

Цілком слушно зауважує автор однієї біографії Владика, що Єпископи були нагороджувані монархами і меценатами то ми знаємо. Але, щоб селянство так оцінювало працю своїх Єпископів- це хіба випадок в історії Православної церкви перший.

Вдруге, під час перебування на Єпископській катедрі Архієписком Ніканор побував у рідному селі у травні 1943 року, і в останній раз.

В цей час стався напад радянських партизанів на Мізово. Частини УПА, що там у цей час перебували взяли Архієпископа Ніканора під свою охорону і доставили до містечка Рожищ, звідки вже Владика поїздом подався до Києва, куди прибув 7 травня.

8 і 11 травня 1943 року відбулися великі бомбардування радянськими літаками Києва, після чого було вбито багато мирних жителів. 15 травня були великі похорони, які очолив Архієпископ Ніканор і виголосив жалібне слово і похоронну відправу.

На перший день зелених свят 13 червня 1943 року Владика Ніканор у Каневі відправив у Церкві Успіння Присвятої Богородиці Службу Божу, а 15 червня відбув на Чернечу гору під Каневом і відправив на могилі Тараса Шевченка чи не першу тут архирейську панахиду.

В другій половині 1943 року, радянські війська після Курської битви, почали наблизитися до Києва, а гітлерівці закидали УАПЦ, що вона має зв’язки з УПА і її підтримує. На Архієпископа його церкву почався політичний тиск.

Останню службу божу відправив Архієпископ Ніканор в Андріївському соборі у Києві 19 вересня, в неділю, а 21 вересня на день свята Різдва Пресвятої Богородиці (на мизівський празник) попрощався з вірними, що наповнили церкву плачем. 24 вересня він відбув до Рівного, де перебував до 17 листопада, а потім виїжджає до Варшави до Митрополита Діонісія. З цього часу розпочинається діяльність Архієпископа Ніканора Абрамовича за кордоном.

Кінець 1943 і початок 1944 року характеризувався у житті жителів с. Мізова дальшим зростанням жорстокості окупаційної німецької влади, частішою появою червоних партизанів та наближенням визвольної місії Радянської Армії.

Люди на селі продовжували господарювати під окупаційним німецьким режимом, здавали доведені поставки зерна, м'яса та інших продуктів. Крім того німці і самі ходили по хатах забирали худобу, свині, кури, інші продукти харчування.

Ось про такий епізод у житті при німцях згадує М.Ф. Крат:

“То було при німцях. Ми біля хати викопали таку яму, де ховали поросят. Дирку над ними накрили колодою, щоб не видно було і не чути. Піднімали колоду, виливали їм помиї і ніхто не бачив. Одного разу прийшли німці і питають, де шпик, де сало, але не знайшли і вони пішли. Але хтось таки їм із наших сказав і вони повернулися потім, знайшли поросят і забрали. Ми залишилися без сала. Як тільки батько не видумував, щоб усе сховати від німців, щоб прогудувати сім'ю. Так і другі робили”.

Частину продуктів (жито, пшениця, сало і мука) інші товари і одяг люди змушені були закопувати в ямах, і то в кількох місцях, особливо під лісом.

Наприклад, мій дід Поліщук Пилип Миронович на хуторі закопував продукти і зерно у трьох різних ямах та з різним об'ємом. Так поступали майже всі жителі села Мізова.

В період німецької окупації серед населення села було і багато хвороб, як такої медичної допомоги на селі не було, люди як могли лікувалися всякими травами, зіллям та народними методами.

Про це дуже детально розповідає Н.Ф. Крат:

“Жили на хуторі дуже важко. Спочатку нас схватив кір, а потім тиф. Ми дуже важко переносили тиф. Наша мама, яка мала дуже гарні коси, аж майже до колін. Як якого дня помиє коси квасом, то ми всі сідаємо і чешемо їй коси, такі були гарні, а потім вона висушить і запліте. Коли мама заболіла на тиф і ми почали якось лікуватися. Розбили снаряда, з його вибрали тротил, тим тротилом мазалися і залізали у піч гарячу. Там стелили солому, щоб не пекло, голови до припічка, а голі самі у піч і так лікувалися.

Під час тифу у мами коси вилізли геть і була гола і лиса голова, аж тільки потім появився пушок і стали трохи коси відростати і до смерті не відросло.

Після тифу знову взяла нас короста, потім були і воші, і блощиці.

У війну ходив бронепоезд по залізниці і обстрілював і хутора і село. То ми ховалися у льоху. Там застудився брат Юхим, лежав на сирій землі і заболів скарлатиною. Йому стало боліти горло, наривати стало і душило його. Як у його прорвало горло і пішов гній то він хотів мені щось сказати, але похилив голову, рука опустилась і він помер. Ми його ховали під обстрілом на старих могилках, недалеко від дядька Дениса і його сім'ї. Після похорону нас евакуювали в Сереховичі, а потім у Сушично”.

“Вже з осені 1943 і на початку 1944 року у лісах нашого району значно активізується діяльність радянських партизанів. З'єднання Сидора Ковпака та Петра Вершигори одержали завдання пройти селами Волинського полісся і одночасно із знищенням німецьких окупантів знищувати повстанців УПА. В лісах між селами Лісняки, Смідин, Нова Вижва, Рудня, Кукуріки, Стара Гута радянські партизани влаштовували рейди проти повстанців та людей, які їх підтримували. Зокрема в ніч з 18 на 19 січня (на Водохреще) червоні партизани, які йшли в Кукуріки на розгром куріня УПА імені Івана Богуна під командою “Лисого”, розстріляли сім мирних жителів с. Кукуріки, що їхали в Стару Гуту святити воду.

1-й батальйон під командуванням Давида Бакрадзе, першої Української партизанської дивізії, вважав мирних жителів за розвідників повстанців. Своїми трома ротами Давиду Бакрадзе протягом 19-21 січня вдалося захопити два склади із зброєю та документами штабу УПА, відзвітувавши, що розбили німців. (Газета “Волинь-нова” №8 від 23 січня 2014 р.).

З'єднання Ковпака і Вершигори перебували у наших районах до весни 1944 року, вбивали німців, робили розвідки в села, чим викликали помсту до мирного населення.

Такий епізод стався і у нашому селі Мізово у двадцятих числах лютого місяця 1944 року. Про це згадує очевидець цього Сарапін Микола Йосипович -1930 р.н. (Бріник).

“Перед тим, як спалити село, тоді у лютому у Лазаровій хаті (біля Васятки на хуторі) забили німця. Коли німець зайшов у хату то наш партизан вистрілив у німця і йому куля попала у бік. Він з автоматом кинувся на Лазаря і став душили. Автомат впав на землю і Лазар вдарив його ногою і він перевернув його на бік до вікна, а потім головою в раму і побив голову. Тоді той партизан вистрілив німцеві в голову і вбив. Його відвезли в ліс, в сторону Лісняків і закопали, а одягу сховали. Потім цілий майже тиждень німці їздили по селі і шукали німця, а Лазарі втекли в ліс. Коли німця не знайшли, то з Ковеля прибув каральний загін і почали палити село. Це було 1 березня 1944 року. Німці поділилися на групи, на конях почали їздити по селу і палити хати, стріляти з автоматів, якщо хто щось казав”.

Ганна Семенівна Матлах згадує про цей день:

“Село почали палити з Секунської вулиці. Першу хату спалили Жолинського Василя, а потім почали палити всі хати під соломою. Палили і хліви. Було страшно дивитися як горить село. Ті люди, до яких ще було далеко забирали худобу і втікали у ліс та по хуторах під лісом.”

Марія Філімонівна Крат також згадує цю страшну подію:

“Німці приїхали палити село на конях. Запалювали смолоскипи, обходили кругом хати, підтикали вогонь під стріху і горіло. Більшість хат було під соломою, але деколи коли був шифер чи терніт то він так тріскав, що чути було дуже далеко.

Але німці на самі хутора боялися їхати, бо там були наші хлопці і стріляли по їх і вони не поспіли йти по хуторах. Село горіло страшно, ми бачили як палили хати, хліви, йшов чорний дим. Десь чути було, як стріляли і убивали людей. Тоді забили чи 10, чи 15 чоловік у селі. Хмари диму стояли над селом.”

Розповідав про дату спалення села і М.Ф. Кичка: “1-го березня 1944 року в Мізово приїхали есесовці з Ковеля через Секунь і спалили село що було при залізній дорозі. Забили німця в Лазарях, говорили, що партизанка. В Люштів, коло млина побили людей, загинула Степанида, Ганна, Стьопа. Хат 10 в селі осталося: Цюрина, Ониськова, Дудинцова, Самолюкова, Кіндрата Сарапіна (Грипининого чоловіка), осталась ще хата Юменова. Спалили всю Ройову і Баранову.”

Звичайно, хоч і не повністю, але свідчення цих очевидців дає нам уяву про страшну картину палаючого села, десятки загиблих людей, чорні хмари диму, рев худоби, крики і плач безневинних людей. Село, в якому

нараховувалось майже 600 дворів, за день стало погорілим і знищеним, осиротіли діти і внуки, батьки втратили дітей. На слідуючий день і наступні дні в селі хоронили вбитих німцями людей. Село довго оговтувалося від страшного варварського злочину німецьких окупантів. Відбудувувати знищені і спалені хати та господарські будівлі наші люди змушені були роками.

А вже через три тижні, після мизівської трагедії 1 березня 1944 року, село почали визволяти війська Ярославської комуністичної 234-ої Ломоносовської стрілецької дивізії, яка у роки війни була сформована з оборонців Московської зони.

Після звільнення Смоленської області Росії та Вітебської області Білорусії дивізія 17 березня 1944 року прибула на станцію Рафаловка (нині Ровенської області), звідки її окремі частини і підрозділи вирушили в напрямку залізничної станції Мізово, обходячи оточене військами 47 армії генерала В.С. Поленова, угруповання гітлерівців у Ковелі.

Про визволення села Мізово і наступ на німецькі війська, розповів полковник В. Малков, колишній начальник оперативного відділу штабу дивізії на сторінках нашої районної газети “Сільські новини” від 21 липня 1974 року, коли він перебував у нас на святкуванні 30-ліття визволення району і нашого села від фашистських загарбників.

По шляху дивізії до станції Мізово, було поставлене завдання прикрити праве крило армії В.С.Поленова біля сіл Гредьки і Журавлине і налагодити зв'язок з 1-ою стрілецькою дивізією 70-армії в районі села Пісочне, оскільки наших військ в районі Мізового не було.

234-а дивізія зайняла 25 кілометрову оборонну смугу двома полками від сіл Черемшанка, Седлище, Мізово, до села Гредьки. Весняне бездоріжжя і дощі заважали радянським військам у протистоянні з 211 піхотною дивізією гітлерівців та 5-ю і 131-піхотними дивізіями ворога, яких підтримували 4-та та 5-та танкові дивізії, а також авіація, яка робила до двохсот польотів на добу.

28 березня 1944 року розвідка виявила частини противника, скупчення танків і піхоти на лівому березі ріки Виживка в районі села Хотівель. 29 березня після двох атак ворога ми змушені були відійти. 30 березня дивізія оборонялась двома полками на дільниці Мізово-Смідин, яка була не прикрита.

31 березня 1340 стрілецький полк підполковника Ткаленка, перегрупувавши сили оволодів населеним пунктом Воля, а на другий день зайняв Хотівель. У ці дні у склад дивізії влився 1350 стрілецький полк.

Перегрупувавши свої війська, на початку квітня ворог сильним угрупованням відтіснив наші війська від Ковеля, а на нашому напрямку гітлерівські загарбники були зупинені на рубежі Журавлине-Станція-Мізово, - Седлище-Черемшанка. Дивізія перетнула залізничну магістраль і шосе Ковель-Брест. Почалися запеклі бої за утримання позицій. В кровопролитних боях на рубежі Мізово героїзм проявили бійці взводу старшини Чернецова восьмої стрілецької роти 1350 полку. П'ять разів гітлерівці атакували 20 бійців, але атаки були відбиті, а вночі сам Чернецов закидав німців гранатами. На окраїні Мізова до останнього патрона бився взвод сержанта Мамаєва, але позицій не здали. Біля станції Мізово старший сержант Шамтишов 45-міліметровою протитанковою гарматою знищив кілька ворожих кулеметів з обслугою, а старший сержант Кравченко із своїми артилеристами підбив на Лісняківському напрямку 2 ворожих

танки і 60 фашистів.

8 квітня підполковник Вашлін в донесенні політвідділу 47 армії писав:

“Протягом кількох днів 1340 і 1342 стрілецькі полки вели запеклі бої з частинами 5-ї танкової і піхотної дивізії ворога, якому вдалося ціною великих втрат трохи потіснити полки, але оволодіти залізницею і шосе Брест-Ковель він не зміг. Особливу мужність в цих боях проявила артилерійська обслуга сержанта Чучина. Влучними пострілами гармати вони спалили три німецьких танки. Чучин разом з обслугою загинув смертю хоробрих в бою за станцію Мізово...”

На протязі часу з 10 квітня 1944 року по 18 липня наше село Мізово опинилося на лінії фронту, де на протязі 110 днів йшло протистояння радянських і німецьких військ, велися обстріли однієї і других позицій з мінометів, артилерії. Село піддавалося бомбардуванню з боку німецької авіації, велась розвідка і вивчення позицій воюючих сторін, підтягувались і накопичувались сили для майбутнього наступу.

Перша лінія передової проходила безпосередньо, недалеко від залізничної колії, друга від території “Пісчанниці” через урочище “Кругле”, до вулиці Ройової і третя безпосередньо у селі. Радянська артилерія, яка вела вогонь по ворогу розміщався недалеко хуторів від усієї Секунщини, понад лісом до Буценщини та в сторону Седлищенської дороги у Муравину.

В цей час, на початку квітня, розпочинається масова евакуація людей із села у біженці, на звільнені території від німців. Сім'я моєї матері була евакуйована в Сереховичі, мама була на заробітках у Шкробах і Підсинівці, дядько Арсень із вчителями Цветковим у Сереховичах займалися ремонтом грубок і печей, шили взуття заробляли на проживання.

Тепер центр Седлищенського району розміщався у Сереховичах, де діяли всі державні установи нової радянської влади. Вони охоплювали всі визволені села району, а також вирішували назрілі питання людей, що були евакуйовані у біженці.

Крім с. Сереховичі наші люди були і в селах Камінь-Каширського району: Качині, Личинах, Сушично, Нуйно, Яйно, Верхи, Карпилівка та інших.

Активну роботу по мобілізації молодих хлопців і чоловіків придатних до служби в Армії став проводити Седлищенський польовий районний військовий комісаріат. Одну частину мобілізованих хлопців відправляли у село Гриву, Камінь-Каширського району, а решту через Заріччя-Уховецьк на Рожище-Сарни-Київ.

Барановський Арсень, Миселюк Сергій, Гречина Григорій та Іван, Гречина Прокіп, Дубік Іван були відправлені в Гриву.

Хочу на прикладі детальних спогадів про цей час, ветерана війни, нашого земляка Кички Миколи Федоровича, розказати про нелегкий воєнний шлях наших мизівських хлопців, хто пішов на фронт, багато з яких не повернулося додому, загинув, або пропав безвісти.

“Коли на початку квітня в Сереховичах пішли святити Пасху, налетіла німецька рама і кинула бомби на людей. Добре, що нікого не вбило. Батько сказав, що їдемо за Нисухойжи і Заріччя, може там не б'ють. Туди на машині їхало багато сімей, хлопців з нашого села і інших сіл з сім'ями.

Біля моста через Турію, зустрічає офіцер Юменця, Семена Чернякового, Ониська, мене та інших і питає з якого року і каже: Пора воевать.”

Нас зняли з машини (мати дала булку хліба і кусок сала) і повели в Заріччя у хату, де було чоловік 30. Із Мізова Журавель Степан, Юрко Рудюв, Москалюк Степан, чоловік 20 мизівських, із Секуня, Седлища, Буциня, чоловік 60 як не більше. Ранком вийшов Капітан Нелін, построїв нас, дав два солдати і ми пішли на Уховецьк. В Уховецьку зустрів Коташового Петра і Олійникового Гриця, де було вже більше 300 чоловік. Далі нас тут ніхто не кормив, а погнали до Рожищ. В Рожищах людей було страшно багато, прийшов состав і два паравози, вагонів більше сімдесяти (прості теплушки). Погрузили і ввечері на Сарни повезли, де ранком попали під обстріл самольотів і багато було вбито людей, що йшли в Армію.”

Із міста Сарни наших хлопців повезли на Київ, де помили, дали сухий пайок і через Брянськ, Курськ, Орел, Москву повезли у Марійську РСР на станцію Суток, де нас розформовують по полках, ще раз миють і дають військове обмундирування. Разом з Воробійом Петром, Журавлем Степаном, Москалюком Степаном, Мелихом Іваном, Василем Воробійом, Микола Кичка попадає в автороту, де готують молодших командирів.

На Волзі, наші хлопці пройшли “фільтрацію”, як западенці, а потім в липні, через Воронеж, їх направляють у Чернігів, для дальшого навчання в Автошколі.

“У Воронежі, на залізничному вокзалі, згадує М.Ф. Кичка, купив газету, в якій прочитав, що на Волині звільнені села Мізово, Седлище, Кримно, Заболоття і дуже зрадів, що буде куди писати п'сьма матері і батькові.”

Далі до листопада місяця вчилися в школі. Одних західників було до 60 чоловік із Горохова, Рожищ, Берестечка, а начальник автошколи Храмов любив коли ми співали пісню “Прощайте ви рідні села.”

В листопаді із 60 чоловік на права і вожденіс не здало 6 чоловік, а серед них і наші Москалюк Степан і Мелих Іван.

Після закінчення автошколи та вручення прав шофера, військова доля закинула М.Ф. Кичку в Голіцино під Москвою, де 2 тижні вчили їздити на нових іноземних машинах (Студебекерах, Віллісах, Дорджах, Шевролле). Пройшовши 30 кілометровий марш з гаубицями на тязі, автороту з автомобілями і гарматами у грудні 1944 погрузили на ешелон і через Київ-Луцьк-Львів направляють на Сандомирський плацдарм. У Луцьку М.Ф. Кичка вкинув лист додому, в Мізово.

Із Сандомирського плацдарму авторота пройшла через Віслу, міста Ченстохов, Радом, Радомськ, Сосновіце і в напрямку до Бреслау. Тут М.Ф. Кичка зустрівся і з командуючим 1-м Українським фронтом маршалом Конєвим, який перед боєм за Бреслау прибув у їх частину.

Після форсування Одеру, відкрився прямий шлях на Бреслау, де в бою на підступах до міста, 26 квітня 1945 року, М.Ф. Кичку важко поранило в ногу. У тілі було більше 15 осколків. Наш земляк попадає в госпіталь, де під час миття в бані, зустрівся із своїм сусідом у селі Мізово, Миселюком Ярославом Пилиповичем, що також тут воював разом з братом Петром. У Миселюка Я.П. рідний брат Петро загинув на очах, а його тяжко ранило.

Після зустрічі бойові щляхи наших земляків розійшлися. М.Ф. Кичку повезли у госпіталь в Ченстохов, де він зустрів День Перемоги, а Миселюка Я.П. направили в госпіталь у Лігнау.

Як згадує М.Ф. Кичка, із грудня 1944 по квітень 1945 року, до поранення, він весь час ночував і днював у своїй машині, в кабіні “Студебекера”. Повернувся додому з Армії аж весною 1948 року, відслуживши свій строк в авіації, спочатку в Ченстохові, а потім у містечку Сутіски, Вінницької області. Потім працював на автомашинах до виходу на пенсію.

Решта мизівських хлопців і чоловіків, які призивалися в Армію польовими військоматом по всій області, в більшості направлялися на фронт у Прибалтику і Східну Прусію, Польщу. Їх малообстріляних направляли у саму страшну “м’ясорубку”, де вони гинули.

Така доля і в мого дядька Барановського Арсентія Терентійовича, мобілізованого в Сереховичах. Загинув він 18 жовтня 1944 р., у Східній Пруссії, де і похований.

Всього із нашого рідного села Мізова було мобілізовано більше 300 хлопців і чоловіків за період з квітня 1944 року по травень 1945 року.

Потрібно відмітити, що частина наших жителів з квітня 1944 року по липень, залишилася на хуторах, жила в землянках і шалашах, невеликих будиночках, що служили в літку і для худоби та людей. Недалеко від цих поселень розміщались гармати радянських артилеристів, які вели вогонь по позиціях німців за залізничною станцією.

Дуже трагічний випадок стався 1-го травня 1944 року на хуторах під Секунщиною, коли радянський офіцер, старший лейтенант Олександр Давиденко на підпитку, добивався любові і стріляв у нашу дівчину Н.О. Жолінську. Вона пригадує цей день з тривогою:

“1 травня 1944 року був день сонячний і теплий. Я з лісу, де стояли наші шалаші і вози з коровами принесла молока сестрі Марії. Наша сім’я жила на хуторі в будиночку Михалка Тишка, за 200 метрів від нас. Марія сказала, що солдати копають там, де батько закопав сало. Скоро прийшов батько з офіцером Олександром Давиденком, і спитав дивлячись на мене у батька чия вона. Батько сказав що дочка. Він сказав і заставив прогулятися зі мною, і цілий день переслідував мене, а ввечері вже випивший прийшов до шалаша, де люди не спали і грілись біля костра, і сказав, щоб я вийшла. Потім відвів мене і почав обнімати і лізти цілуватись, а я йому із злості вдарила в лице. Він вийняв пістолета, націлився на мене і вистрілив. Я повернулася і пуля попала мені в ліву грудь. Я побігла до шалаша і впала від головокружіння, а кров заливала тіло. Батько об’язав мене, завіз до лікаря, що був у воєнних, а на другий день повіз у госпіталь у Грабово, де воєнні лікарі мене лікували. Той офіцер, ще стріляв по Москалюку Степану, що це бачив, але Степан утік.”

Як дізнаємося із дальшої розповіді, батько Надії, Жолінський Олександр Васильович, у Грабові розповів військовим лікарям, а в Сереховичах військовому прокурору про цей ганебний факт зухвалої поведінки цього горя-офіцера. Його мали судити, але із просьби Н.О. Жолінської і її батька цього офіцера перевели у другу частину, хай воює, а потім з інспекторською перевіркою на хутори приїжджало високе начальство у ранзі генерала.

На других хуторах і зокрема у Буценщині, де жила сім’я Філімона Крата, також розміщався штаб радянського військового підрозділу.

Про це згадує М.Ф. Крат: “Ми застали хату на хуторі, яка з трьох сторін була обсіпана насипами землі, як льохи, бо то була заштита від снарядів. На горищі сояли бочки з піском і маленьке віконце, з якого було видно всю залізничну станцію. Від нашої хати направо і наліво, десь на півтора кілометра до Седлищенської і Буцинської дороги були прориті окопи, десь по груди чоловікові. Вікна в хаті і в льохах були позавішені або марлею, або фіранками.”

Ось такі були будні жителів села Мізова у фронтівій зоні. Тут часто налітала німецька авіація, бомбила будинки і інші споруди.

У квітні 1944 року, в селі загинув біля хати діда Терешка, його рідний брат Барановський Іван, який приїхав з Чернігівщини, щоб хоч якось розжитись зерном, хлібом та іншими продуктами для дітей. Там на Чернігівщині, панував голод.

Разом з ним, від авіабомби і загинуло двоє коней, хату рознесло. Дід Терешко прийшов з Серехович, поховав його біля хати, а в липні тіло перевезли на кладовище, де і поховали його.

Від розривів авіабомби, чи потрапляння артилерійського снаряду згоріла старовинна красива церква, побудована ще у 1737 році. Те що, не спалили німці 1 березня 1944 року, добивали і нищили в селі авіабомби та артилерійські снаряди німецької авіації і гармат.

За період воєнних дій, за квітень-липень на рубежі оборони дивізії за оперативними даними було убито і поранено до двох тисяч фашистів, взято в полон 53, знищено 19 танків, 6 бронемашин, 7 автомашин, 5 самохідних гармат, 31 кулемет, 70 підвод, значну частину зброї, боєприпасів та засобів зв'язку.

День визволення села Мізова наступив 18 липня 1944 року, коли після артилерійської підготовки, зламавши оборону та опір гітлерівців 234-а дивізія перейшла в наступ у напрямку Лісняків.

Солдатам довелося пройти заміновані дороги і стежки, просувати техніку і артилерію вперед, відганяючи ворога на Захід. 18 липня було звільнено Седлище, Нову Вишву, Борзову, Хотівель, Рудку.

Дивізія 22 липня вийшла до Західного Бугу, форсувала його в районі Владави та перейшла на територію Польщі.

Страшна, важка і трагічна німецька окупація села, що тривала з 23 червня 1941 року по 18 липня 1944 року або 1057 днів і ночей, закінчилася. Через кілька днів із біженців додому почали повертатися мирні жителі села та їх сім'ї.

1. Прот. А Дублянський, “Тернистим шляхом життя митрополита Никанора Абрамовича. До 20-ліття архієпископського служіння”. Лондон 1962р.

2. Архів районного відділу освіти. Відомості на виплату зарплати працівникам району, вчителям та технічним працівникам шкіл за 1944-1953 роки. Особисті справи вчителів.

3. Виконавчий комітет Волинської обласної Ради депутатів трудящих. “З досвіду роботи Мизівської сільської Ради депутатів трудящих Старовижівського району”. Луцьк-1958р.

4. В.Ф.Шуйчик. “Історія села Хотешово”. стор.8-9. 18-19.30-33.

5. М.І. Міщук. Автобіографія. Особистий листок кадрів архіву району.

6. Алла Дмитренко. “Петро, Никанор і Анастасій Абрамовичі та село Мизове”. Науковий альманах “Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина в історії України, Волині та Полісся”. 2006 рік.

7. Реабілітовані історією. Особливі справи реабілітованих по Мизівській сільській Раді. Архів районної ради.

8. Районний Архів. Сторінки становлення району. До 40-річчя створення району.

9. Газета “Сільські новини”- 1967-2015 роки.

10. Газета “Сільські новини Газета” №137 від 18.XI.1969 р.

11. Газета “Волинь Нова”. Ці дні в історії Волинський календар. Публікації двохтисячних років.

12. Книга Пам'яті “Волинська область”. Мизівська сільська рада.

13. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина з глибини століть. Науковий збірник. Випуск 28. 20-21 червня 2008 року. смт. Стара Вишівка. с. Нова Вишва.

14. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині Випуск 40. Луцьк 2011р.

15. Історія сіл і міст України. Волинська область. Енциклопедія.

16. Шаясюк Олександра Терентіївна -25.05.1925 р.н.

17. Кички Миколи Федоровича-15.04.1924 р.н.

18. Письмові спогади і записи Жолинської Надії Олександрівни, 12.XI.1925 р.н. с. Мизово-м.Рига.

19. Матлах Ганни Семенівни-1920 р.н.

20. Сачик (Поляк) Катерини Яківни-1926 р.н.

21. Кіндратець (Крат) Марії Філімонівни -03.09.1933 р.н.

22. *Воробей Василь Іванович -13.01.1927 р.н.*
23. *Загоруйко (Поляк) Настя Антонівна-1928 р.н.*
24. *Сарапін Микола Йосипович-1930 р.н.*
25. *Цалай (Фалько) Надія Микитівна -23.03.1933 р.н.*
26. *Воробей Антоніна Олексіївна-20.02.1923 р.н.*
27. *Фалько Надія Самуїлівна-01.07.1927 р.н.*
28. *Дудинець Віталій Васильович-02.04.1933 р.н.*
29. *Данильчук Микола Кіндратович-1946 р.н.*
30. *Матлах (Сарапін) Немідора Антонівна-1925 р.н.*
31. *Панечка Якова Івановича-20.10.1922 р.н.*
32. *Відомості сільської бібліотеки про нагороджених односельчан.*

Валентина ЯРИНІЧ (сmt. Стара Вижівка)

ДІТИ – НАШ НАЙЦІННІШИЙ СКАРБ, НАША РАДІСТЬ ТА НАШЕ МАЙБУТНЄ

Історія служб, які здійснюють соціальний захист дітей, бере свій початок у далеких 20-х роках минулого століття. Захист дитини є одним із пріоритетів нашої незалежної української держави, адже святий обов'язок дорослих – зробити все можливе, щоб кожна дитина зростала в сім'ї, любові та достатку.

Саме після Жовтневої революції 1917 року практично в усіх сферах життя українського суспільства відбулися серйозні зміни. Не стало винятком і правове регулювання сімейних відносин та соціального захисту дітей.

Післяреволюційні роки характеризуються передаванням функцій турботи про дітей державі і, як наслідок, створенням розгалуженої системи піклування про дітей, що загалом нагадує нинішню ситуацію. Хоча поряд із дитячими установами, створеними державою або приватними особами, були й сімейні форми виховання дітей: усиновлення, передача дітей у сім'ї з виплатою винагороди за виховання дитини й опіка (піклування).

Під егідою Ради Народних Комісарів України була створена Рада захисту дітей. До її складу увійшли представники комісаріатів соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти та шляхів сполучення. Основними завданнями Ради були евакуація дітей та створення дитячих трудових колоній, а також їх фінансування та забезпечення продовольством.

У липні 1919 року Рада Народних Комісарів УРСР прийняла Сімейний кодекс УРСР, який так і не набув чинності через воєнні дії, що точилися тоді в Україні.

Пізніше був прийнятий Сімейний кодекс УРСР 1926 року та Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР від 26 червня 1969 року.

Одним із найголовніших в історії договором про права дитини є Конвенція ООН про права дитини, яка набула чинності в Україні з 27 вересня 1991 року. З цього часу є частиною національного законодавства.

24 січня 1995 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх». Цим Законом було передбачено створення служб у справах неповнолітніх. Починаючи з 1995 року в області стали функціонувати такі служби.

У Старовижівському районі питання соціально-правового захисту дітей у 90-х роках вирішували спеціалісти відділу у справах сім'ї та молоді, а опіки та піклування – спеціалісти відділу освіти.

23 квітня 1999 року створено службу у справах неповнолітніх райдержадміністрації, яку пізніше (17.10.2007) реорганізовано в службу у справах дітей райдержадміністрації.

Службу з часу її заснування очолювали:

23.04.1999 – Ліщук Валентина Петрівна – начальник служби у справах неповнолітніх райдержадміністрації;

18.08.2005-16.08.2006 – Люклянчук Тетяна Василівна – начальник служби у справах неповнолітніх райдержадміністрації;

16.10.2006-26.10.2007 – Хвищук Валентина Іванівна – начальник служби у справах неповнолітніх райдержадміністрації;

З листопада 2007 по 22.11.2012 – Ліщук Валентина Петрівна – начальник служби у справах дітей райдержадміністрації;

16.05.2013р – Яриніч Валентина Панасівна – начальник служби у справах дітей райдержадміністрації.

На даний час працівники служби у справах дітей вирішують питання захисту прав, свобод та законних інтересів дітей, забезпечення соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, підвищення рівня профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

У штатному розписі служби у справах дітей райдержадміністрації передбачено 5 посад. У структурі служби є сектор з опіки та піклування у складі завідувача та провідного спеціаліста-юриста-консультанта.

Працівники служби у справах дітей забезпечують виконання покладених на структурний підрозділ завдань:

- облік та ведення бази дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які опинились у складних життєвих обставинах;
- проведення перевірок умов проживання і виховання дітей у сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних та функціонально-неспроможних сім'ях;
- пропаганда сімейних форм виховання дітей;
- проведення профілактичної роботи по попередженню правопорушень серед неповнолітніх та інші.

Інформація про дитину та джерела інформування щодо дітей, які підлягають обліку, є конфіденційними.

На первинному обліку в службі у справах дітей райдержадміністрації станом на 01.04.2015 перебуває 53 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (з них: 10 дітей-сиріт та 43 дітей, позбавлених батьківського піклування). Із загальної чисельності 33 дитини перебуває під опікою та піклуванням, 9 – у прийомних сім'ях, 8 – у дитячих будинках сімейного типу, 3 – у державних закладах (у Люблинецькому НВК «ЗОШ-інтернат І-ІІІ ступенів-ліцей» - 2; Луківському ПТУ №22 - 1). Сімейними формами виховання охоплено 58 дітей, що складає 94,1% та на 5% вище за середньообласний показник.

Станом на 1 квітня 2015 року в районі проживає 46 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (11 сиріт та 35 дітей, позбавлених батьківського піклування), з них:

- 30 дітей перебувають під опікою, піклуванням,
- 16 в прийомних сім'ях.

З метою реалізації права дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування на виховання в сім'ї в районі функціонує 9 прийомних сімей (8% від загальної кількості прийомних сімей в області), в яких виховується 16 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та 2 особи з їх числа. У 2014 році створено 1 прийомну сім'ю у с.Кримне, до якої влаштовано 2 дітей, позбавлених батьківського піклування.

На особливому контролі в службі у справах дітей райдержадміністрації перебуває питання ведення обліку дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. На профілактичному обліку перебуває 85 дітей цієї категорії, які виховуються у 35 сім'ях. З них – 83 проживають у сім'ях, в яких батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків, 2 дітей, які зазнали психологічного та фізичного насилля в сім'ї.

Для захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечення належних побутових умов проживання, надання фінансової допомоги для ремонту та придбання житла для дітей даної категорії, в районі діє Програма щодо забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа на 2012-2016 роки. За кошти цієї Програми упродовж 2013-2014 років придбано соціальне житло для дітей-сиріт у селах Дубечне, Поліське, Чевель, Сукачі, Смідин, Седлище, Текля; проведено ремонтні роботи у будинках, що належать на праві власності особам з числа дітей-сиріт, які проживають у селах Любохини, Мизове, Дубечне.

Працівниками служби у справах дітей щорічно проводиться ряд заходів:

- районне свято з нагоди Дня захисту дітей, під час якого шефи (керівники державних установ, організацій, підприємств району) вручають подарунки дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування;
- благодійна акція «Крок до школи», в ході якої діти, що виховуються у функціонально неспроможних сім'ях, отримують шкільне приладдя;
- акція «Крамниця милосердя», в ході якої вручаються продуктові набори дітям, які опинились у складних життєвих обставинах;
- ранок до Дня святого Миколая, на якому отримують новорічні подарунки діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які опинились у складних життєвих обставинах.

У кабінеті служби у справах дітей Старовижівської райдержадміністрації часто буває людно. Адже там постійно відвідувачі. І здебільшого приводом до цих візитів буває людське горе, житейські трагедії. Працівники служби (Дричик А.В., Нікітюк Ю.П., Супрунович В.М.) не просто працюють, вони живуть проблемами своїх підопічних, сприймають чужу біду через материнське серце.

Сироти... позбавлені... відібрані... Такі сумні приписи можна побачити в офіційних документах служби у справах дітей. Вони лишилися сиротами при живих батьках. Усі ці діти різні, кожен має свою життєву історію, та об'єднує усіх їх одне бажання – мати міцну дружну родину, бути сенсом життя для мами й тата, а не важким тягарем...

Виховання дитини – справа непроста і доволі клопітка, яка потребує титанічних зусиль і залізного терпіння. Їй не вчать в жодному вузі країни. А взяти на виховання чужу дитину, і не просто взяти, а полюбити її, як свою рідну, дати любов і ласку, якої вона так потребує, оточити турботою і ніжністю – це, на мою думку, справжній подвиг. А ще – це велике щастя – своїм теплом і любов'ю відігрівати дитячі душі. І хочеться низько вклонитися тим родинам, які зважилися на такий рішучий крок, зробивши щасливими не тільки себе, а й оцих маленьких діточок. Бо ж яким би гарним не був інтернат, усі діти мріють про свою родину, де були б мама і тато, братики і сестрички. Де панували б любов і щирі почуття.

Не будьмо байдужими до долі цих маленьких дітей. Їм теж потрібна родина.

1. Карпенко О. Сімейні форми утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми правового регулювання / О. Карпенко // *Право України*. - 2001. - № 3. - С. 79-81.

2. Социальные проблемы сиротства : сб. статей. - М. : РАН Ин-т социологии, 1992. - 218 с.

3. Шость Н. В. Правове становище дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків: в питаннях та відповідях для практичних працівників / Шость Н. В. - Харків, 1995. - 63 с.

Олег ЯРИНІЧ (Рівне)

СТАРОВИЖІВЩИНА НА СТОРІНКАХ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ПРАЦЬ О. ЦИНКАЛОВСЬКОГО

Історія Старовижівщини сягає сивої давнини, тому неодноразово на її території проводилися численні дослідження. Особлива зацікавленість Старовижівщиною як складової великої історичної Волині з боку дослідників припадає на період другої половини XIX – XX ст. – часу активного розвитку історичного краєзнавства. Варто зазначити, що дослідження Волині початку XX ст. розвивалися в загальному контексті розвитку історичної науки в Україні. Хоч в губернії не було крупних навчальних, культурологічних центрів, краєзнавчий інтерес до пам'яток народного мистецтва та історії виникає та розвивається в середовищі місцевої інтелігенції: серед службовців, журналістів, сільських священиків, викладачів [14, 3]. В різні періоди минувшини вивченням Старовижівського краю в рамках дослідження всієї Волині займалися історик, джерелознавець, археограф Олександр Андріяшев («Очерк истории Волынской земли до конца XIV ст.», 1887 р.), російський історик Помпей Батюшков («Вольнь. Исторические судьбы Юго-Западного края», 1888 р.), історик-краєзнавець Волині Микола Теодорович («Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии» у п'яти томах, 1888-1903 рр.), церковно-громадський діяч, краєзнавець і музейник Волині Михайло Тучемський («По глухих закутках Волинського Полісся», 1938 р.) та ін. Однак, на нашу думку, найбільший внесок у розвиток волинського краєзнавства та вивчення Старовижівщини здійснив дослідник, історик, музеолог, археолог та етнограф Олександр Миколайович Цинкаловський (1898-1983).

Мета статті – висвітлити та проаналізувати дані про Старовижівщину на сторінках історико-краєзнавчих праць О. Цинкаловського.

Джерельна база статті представлена краєзнавчим словником у двох томах «Стара Волинь і Волинське Полісся» (1984-1986 рр.), монографіями «Старовинні пам'ятки Волині» (1975 р.) та «Ріка Прип'ять і її допливи: Старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком» (1966 р.) О. Цинкаловського, матеріалами регіональної електронної бібліотеки «Історична Волинь» та ін.

На сторінках історико-краєзнавчих праць О. Цинкаловського згадується безліч населених пунктів та топографічних об'єктів Старовижівщини. Розглянемо найбільш ґрунтовні відомості про них. У монографії «Ріка Прип'ять і її допливи: Старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком» розглядається село Сереховичі, як територія, здавна заселена людьми [13]. У поліському селі археолог знайшов римські срібні монети, які безкорисливо передав до музею. Окрім монет, О. Цинкаловський виявив цілого довбаного човна з плитками бурштину та зброєю. Це стало підставою визнати те, що густо заселене Полісся від ранньоримських часів стало тереном оживленої торгівлі хутрами, рибою, а також бурштином – цінним каменем за мірками тих часів. Дослідник підтверджує, що шляхи з далеких



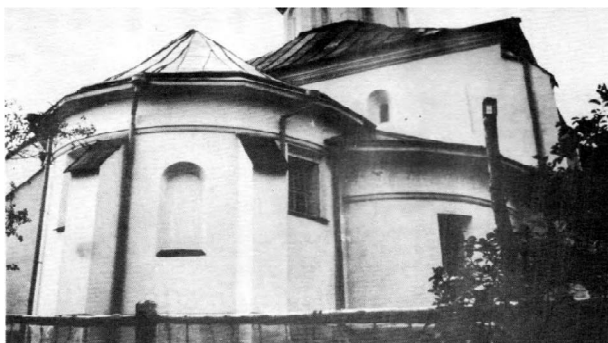
Вишва, пов. Ковель - церква й дзвіниця на передмістю Воля з XVIII ст.



Мизів, пов. Ковель - церква з XVIII ст.



Мизів, пов. Ковель - дзвіниця з XVIII ст.



Мільці, над р. Турією - церква фундації кн. О. Сангушки.



Сераховичі, пов. Ковель - цвинтар поліський.



Мільці, стовп-обеліск з XVIII ст.

римських колоній проходили саме через Полісся [11, 360]. На основі знайденого скарбу вчений довів, що Волинь – це регіон, який торгував з римськими колоніями у Північному Причорномор'ї, бо річка Прип'ять і її притоки слугували важливими комунікативними шляхами [13]. У Сереховичах, Смідині, Старій Гуті Старовижівського району Волинської області О. Цинкаловським були відкриті пам'ятки кам'яного віку, зокрема, палеолітичного часу. У с. Смідин археолог виявив стоянку мезолітичного часу. Пам'ятку міднокам'яного віку, як поселення, так і поховання, а також окремі скарби речей О. Цинкаловський відкрив у Сереховичах в 30-х рр. XX ст. та виділив їх як матеріали культури лінійчастого посуду. У Старій Виживці дослідником виявлено пам'ятку лужицької культури ранньозалізного віку – кремаційні поховання в урнах [4, 12-18].

Монографія «Старовинні пам'ятки Волині», видана до 75-річчя від дня народження О. Цинкаловського та 55-річчя його наукової діяльності товариством «Волинь» у Торонто в 1975 р., проілюстрована 81 фотознімком архітектурних пам'яток Волині [12, 7]. Унікальність даного дослідження полягає у тому, що деякі культові споруди, знищені у зв'язку з різними історичними обставинами, збереглися до наших днів на сторінках праці лише завдяки наполегливій і кропіткій роботі дослідника. На семи фото зафіксовані пам'ятки Старовижівщини. Крім того, у розділі «З минулого Волинської землі», коротко характеризуючи державні утворення на Волині, найбільші князівські міста, типи волинського церковного будівництва тощо, О. Цинкаловський, як зразок західної дерев'яної архітектури розглядає церкву, покриту двоспадістим дахом, в с. Вижива на Ковельщині в оселі Воля (тепер смт. Стара Виживка однойменного району) [12, 27]. Автор подає зображення церкви з надписом до фото: «Вижива, пов. Ковель – церква й дзвіниця на передмістю «Воля» з XVIII ст. В цій церкві ікони з XV-XVI ст.» [12, 42]. Однак до опису існують певні зауваження, зокрема, О. Цинкаловський не вказує назви храму (Преображенська церква), зазначений помилковий час будівництва (церква відкрилась для прихожан у 1869 р. [5]), триярусна дзвіниця – рідкісний тип для Волині – була перебудована у XIX ст. [6]. Згідно з документами фонду Волинської духовної консисторії, що датуються 1703-1939 роками, у Старій Виживці на 1797 р. існувала дерев'яна церква Преображення Господнього. Хто і коли будував її, невідомо [2, 32]. Ймовірно, сама церква не збереглася, на відміну від дзвіниці, розташованої на північний захід від храму. Тому, скоріш за все, автор на фото помилково датує Преображенську церкву 1869 р. XVIII ст., маючи на увазі її попередницю.

У с. Мизове автором було зафіксовано дерев'яну дзвіницю, представлену з надписом: «Мизів, пов. Ковель – дзвіниця з XVIII ст.; стара архітектура Полісся» [12, 78]. Дерев'яну церкву Різдва Пресвятої Богородиці, хрестоподібну у плані, збудовану у 1737 р., автор подає з наступним описом: «Мизів, пов. Ковель – церква XVIII ст. типова на Волині. Перебудована на початку XIX ст.: знято гонтовий дах і опасання навколо церкви» [12, 79]. І церква, і дзвіниця згоріли в роки Великої Вітчизняної війни [9], тому два фотознімки є унікальними джерелами з дослідження даних споруд.

Найбільша православна святиня Старовижівщини – Милецький Свято-Миколаєвський чоловічий монастир на сторінках монографії О. Цинкаловського представлений фотографіями Миколаївської церкви та стовпа-обеліска. До першого знімку подано наступний опис: «Мільці, над р. Турією – церква фундації кн. О. Сангушки» [12, 82], до другого: «Мільці, стовп-обеліск з XVIII ст.» [12, 83]. Монастир був побудований на кошти князя Федора Сангушка у 1542 р. для своїх кріпосних селян, тому саме він вважається його фундатором. «Церква фундації... XVI ст.», як це видно на фото, відповідає Миколаївській церкві, збудованій у 1542 р., а от ініціали засновника монастиря не співпадають [2].

Нетиповими пам'ятками сакральної культури в праці О. Цинкаловського постають зображення шести поодиноких хрестів у с. Зимне, с. Садів Волинської обл., два у м. Кременець Тернопільської обл., с. Пересопниця, с. Сварині Рівненської обл. та трьох кладовищ у с. Старожуків Рівненської обл., с. Острів'я та с. Сереховичі Волинської обл. Поодинокі хрести прикріплені до певного пам'ятного місця (наприклад, на місці зруйнованого монастиря у с. Пересопниця Рівненської обл. зберігся кам'яний хрест з XIII ст. [7]). Фото одного з кладовищ, представлених у монографії, зроблене у с. Сереховичі Старовижівського району. Надпис під фото «Сераховичі, пов. Ковель – цвинтар поліський» [12, 100] не містить відомостей про час формування кладовища. Хоча до опису іншого кладовища у с. Старожуків Рівненської обл. автор вказує датування: «Жуків, пов. Рівне (коло Пересопниці) – цвинтар типовий для Волині в XVIII ст.» [12, 57].

Остання фотокартка, що презентує пам'ятки Старовижівщини у роботах О. Цинкаловського, містить зображення старої дерев'яної Хресто-Воздвиженської церкви у с. Смідин з описом: «Смідин, коло Любомля – стара церква з оригінальним іконостасом із XVI-XVII ст.» [12, 101]. Однокупольна церква мала схожість з костелом, поруч розташовувалась дзвіниця з п'ятьма дзвонами [8]. На кінець XIX ст.



Смідин - стара церква з оригінальним іконостасом із XVI-XVII ст.

у селі існувало три дерев'яні церкви. Найстаріша з них, зображення якої вміщене у праці О. Цинкаловського, містила цінний іконостас XVII ст. [11, 377-378]. В церкві до 1914 р. зберігався перший кириличний Октоїх, надрукований Швайпольдом Фіолем у Кракові в 1491 р. [3, 5]. Друга дерев'яна церква, відома як Свято-Троїцька, існувала у селі протягом 1869-1944 рр. [8]. Однак у О. Цинкаловського зазначено: «Других дві церкви з 1693 р., де царські врата, як то видно з напису, були виконані в Ясах в Румунії» [11, 378]. Третя церква Світлого Воскресіння Христового (1884-1944 рр.) була збудована на місці старої. Усі три культові споруди були знищені в роки Великої Вітчизняної війни [8].

Жодна з праць О. Цинкаловського не зрівняється за величиною та багатством унікальної інформації про історичну Волинь з двотомним краєзнавчим словником «Стара Волинь і Волинське Полісся» – тридцятирічною працею автора, що містить матеріали з географії, топономастики, геологічної структури краю, археології, історичної географії, історії і розвитку економіки краю, історично-статистичних змін й історичних взаємовідносин, які вплинули на розвиток Волині й Полісся тощо [10, 17].

Старовижівщина широка представлена на сторінках словника згадками про різноманітні гідроніми, ороніми та ойконіми регіону. О. Цинкаловський подає енциклопедичні відомості про найголовнішу водну артерію краю – р. Виживку (42 км. в межах району). Дослідник виділяє два окремих гідроніми – р. Вижву та р. Виживку. Перша, згідно досліджень автора, є правою притокою р. Прип'яті. До неї впадають шість малих струмків і р. Воля з правого боку, р. Вижевка та р. Низівка – з лівого. Друга – р. Виживка є притокою р. Виживи. За документами XV ст. вона називалася Стопиркою [10, 191]. Річка Прип'ять, або Припеть, як вона згадується у словнику, викликала у автора значний інтерес, оскільки автор подає про неї більш ґрунтовні відомості, звертаючи особливу увагу на річку як водяний шлях. Етимологію назви О. Цинкаловський виводить від урочища Перепеть [11, 270-272].

Серед населених пунктів Старовижівщини в сучасних межах знаходимо демографічні, географічні та економічні відомості про населені пункти станом на кінець XIX - початок XX ст., а також історичні дані більш давніх часів з найважливішими віхами становлення та розвитку населених пунктів, представлених у краєзнавчому словнику. Дослідник безпосередньо подає особисто зібрану інформацію на основі документальних джерел та спостережень про ойконіми Старовижівщини. Значну кількість населених пунктів О. Цинкаловський характеризує скупими відомостями. Зокрема, це стосується с. Борзова, с. Брунетівка, с. Лісняки, с. Мельники, с. Ниці, с. Сукачі, с. Хотивель, с. Черемшанка та ін. Опис сіл з більш чисельним населенням містить дані про географічне розташування, історію населеного пункту, першу писемну згадку, його власників та збережені на час написання праці історико-культурні пам'ятки місцевості. Це можна прослідкувати на прикладі відомостей про с. Буцин, с. Нова Вижива, с. Мильці, с. Паридуби, с. Седлище, с. Сереховичі, с. Синове, с. Смідин та ін.

О. Цинкаловський подає значну кількість назв урочищ Старовижівщини, які розташовувались в межах населених пунктів або поблизу них. Широко представлені найменування відображають багатство народних назв, які збереглися до нашого часу у первісному вигляді або були значно трансформовані. Для прикладу наведемо згадки про урочища Старої Виживки – Боки, Бродки, Чувель, Холівичівська річка, Явір, Яворське болото, Пулинський брід, Сокирчани [10, 189-191]; урочища с. Паридуби – Дем'янчі болота, Мохнаті лози, Турова лізка, Місячні лози, Бабин місток [11, 212]; урочища с. Смідин – Вітольдова гора і Засядківське дворище, Вирвихвости, Замчище [11, 377-378] та ін.

Отже, фундаментальні дослідження О. Цинкаловського, спрямовані на вивчення Великої Волині, представляють і Старовижівщину як історико-культурний край з глибоким корінням. Як археолог О. Цинкаловський відкрив та дослідив безліч археологічних пам'яток Старовижівщини, здійснив аналіз уже

відкритих знахідок іншими дослідниками. Окрім того, він зафіксував нас сторінках своїх історико-краєзнавчих праць давні назви водойм та урочищ, городищ, цвинтарів, населених пунктів, роки їх першої писемної згадки та власників, кількість населення та будинків, особливості господарювання, структуру ґрунтів тощо. Автор широко використовував старі назви, оповідання і традиції місцевого населення, вів постійний діалог з місцевими жителями, які розповідали йому історію своїх осель, церков, замків, джерел і часто пов'язаних з ними легенд і казок. Дослідник опрацював величезну кількість писемних джерел з історії церков і сіл, мав доступ до архівів місцевих магістратів, цехових управ, палаців, приватних архівів й бібліотек.

Згадки про Старовижівщину розглянуті нами лише у найголовніших працях видатного волинезнавця О. Цинкаловського, тому існує необхідність у подальшому більш глибокому дослідженні даної проблеми.

1. Бужанський А. Ріка Прип'ять та її допливи : старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком; Географ.-археолог. студії / А. Бужанський. – Вінніпег : Накладом спонзорів М. Боровського та ін., 1966. – 40 с.
2. Гика В. Церковні храми Старовижівщини в документах ДАВО / В. Гика // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Старовижівщина та її населені пункти в історії України та Волині: матеріали ХВ Волин. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 20-й річниці Незалежності України, 45-й річниці утворення Старовижівського району, 500-й річниці першої згадки с. Паридуби, 490-й річниці першої згадки с. Чевель, 480-й річниці першої згадки с. Буцин, 140-й річниці церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Чевель. – Луцьк, 2011. – С. 30–36.
3. Коваль Ю. Перша у світі друкована книжка слов'янською мовою зберігалася у – Смідинській церкві [Текст] / Ю. Коваль // Сільські новини : Старовижівська район. газ. – 2007. – №1/2(1 січ.). – С. 5.
4. Кучинко М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині / М. Кучинко // Нариси культури давньої Волині / За заг. ред. канд. іст. наук Г. Охріменка. – Луцьк : Волин. обл. друкарня, 2006. – С. 12-18.
5. Преображенський храм селища Стара Виживка [Електронний ресурс]. – Старовижівське благочиння, 2015. – Режим доступу: <http://starblag.org.ua/stara-vizhva>.
6. Преображенська церква, 1869 і дзвіниця, перша пол.-сер. XVIII ст. [Електронний ресурс]. – Дерев'яні храми України, 2015. – http://www.derev.org.ua/volyn/st_vyzh.htm.
7. Рожко В. Монастир Різдва Пресвятої Богородиці в Пересопниці / В. Рожко // Пересопницьке Євангеліє в історії Української Православної Церкви і українського народу (до 450-річчя духовно-національної святині) : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 450-річчю Пересопницького Євангелія. – Луцьк, 2011. – С.81-92.
8. Хресто-Воздвиженський храм села Смідин [Електронний ресурс]. – Старовижівське благочиння, 2015. – Режим доступу: <http://starblag.org.ua/smudin>.
9. Церква Різдва Пресвятої Богородиці села Мизово [Електронний ресурс]. – Старовижівське благочиння, 2015. – Режим доступу: <http://starblag.org.ua/mizovo>.
10. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року) : в 2 т. / Інститут дослідів Волині ; заг. ред. Ф. Онуфрійчук, М. Подворняк. – Вінніпег : Т-во «Волинь», 1984–. – Т.1 : А – К. – 1984. – 601 с.
11. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року) : в 2 т. / Інститут дослідів Волині ; заг. ред. Ф. Онуфрійчук, М. Подворняк. – Вінніпег : Т-во «Волинь», 1984–. – Т.2 : Л – Я. – 1986. – 580 с.
12. Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині / О. Цинкаловський. – Торонто : Т-во «Волинь», 1975. – 124 с.
13. Янович Б. Дослідник волинського краю. Про ученого-енциклопедиста Олександра Цинкаловського / Б. Янович // Газета «День Kiev.ua». – 2014. – №2. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/osobistist-poshta-dnya/doslidnik-volinskogo-kraju> (дата звернення 03.04.2015. – Назва з екрана).
14. Ярмошик І.І. Володимир Антонович та історичне краєзнавство Волині другої половини ХІХ століття / І. Ярмошик. – Житомир: Поліграфічний центр Житомирського педагогічного університету, 2002. – 44 с.

Юрій КОВАЛЬ (сmt. Стара Виживка)

26 квітня – 70 років з часу виходу
першого номера «Сільських новин»

ПОКИ БУДЕ ГАЗЕТА — ІСНУВАТИМЕ І РАЙОН

У нинішній непростій ситуації в країні відзначати свято з нагоди 70-річчя з часу виходу першого номера «Сільських новин» якимось недоречно. Ювілейна дата більше розцінюється як

привід згадати минуле, тих працівників, які віддали газеті не один рік свого життя, започаткували традиції, які сьогодні продовжуємо ми, нинішні журналісти районного часопису.

Як було творити його нашим попередникам? Мабуть, по-своєму легше і важче водночас. У 60–70-х роках, скажімо, працювали колгоспи, різні промислові підприємства, люди були відкритішими, активно висвітлювалися їхні трудові досягнення. Тож було значно більше тем для створення газетних публікацій, простіше знайти цікаву і, як кажуть, живу інформацію, розговорити співрозмовника, визначити у його життєвих буднях ті моменти, на яких можна акцентувати увагу читача. Разом із тим робота тоді потребувала більшої оперативності, значно складнішим був технічний процес підготовки газети і її випуску. Ще й зараз наші колеги-ветерани журналістики пригадують, як колись у період жнив після поїздок по району до ночі сиділи за блокнотом та ручкою, щоб на ранок покласти на стіл редактора свіжий матеріал про успіхи комбайнерів у тому чи іншому господарстві.

Але які б роки не порівнювати, які б періоди минулого не аналізувати, головними спільними ознаками роботи різних поколінь журналістів «Сільських новин» завжди були і залишаються відповідальність за кожне речення, розуміння того, що перш ніж подати до друку, необхідно зважити кожне написане слово. Адже особливістю нашої праці є те, що її результат видно на увесь район, більше того — кожен бажаючий може побачити його навіть через десятиліття. Тому-то шпальти газети, які творили наші попередники, — це найбільший і найглибший архів минулого нашого району, неповторне і неоціненне джерело історії Старовижівщини. Горгаючи старі підшивки, чи не кожен із нас може знайти інформацію про своїх батьків, дідів, а дехто вже й прадідів.

Нині ми описуємо сучасну історію нашого краю. Наскільки вдало це робимо, судити вам, шановні читачі. Взагалі наша робота — це ніби футбольний матч, який на стадіоні бачать всі глядачі. Кожен із них може сказати, як треба було зіграти у тій чи іншій ситуації, але мало хто сам зробить це краще. Тому люди, котрі хоч раз пробували написати публікацію в газету, не кажучи вже про постійних наших дописувачів, завжди з повагою ставляться до журналістської праці, знають, якою непростою вона є.

Разом із тим знаходяться й ті, хто намагаються використати «Сільські новини» для своїх меркантильних інтересів, задоволення власних політичних амбіцій. Не раз доводилось чути висловлювання, мовляв, «наша партія зараз при владі, тож ви змушені висвітлювати її діяльність», або «ми власники газети, тому будемо казати, що і як вам писати». Треба визнати, що за останні роки таких «власників» часопису було вдосталь, багато хто й зараз не змінив свою думку. Хоча це можна пояснити тим, що вони є далекими до газетярської справи і не орієнтуються в специфіці роботи журналістів.

Районка десятиліттями виходила і буде виходити й надалі для тих наших земляків, які не уявляють свого життя без «Сільських новин» і для яких за час свого існування вони стали одним із невід'ємних символів нашого краю.

Для цього ми, журналісти, маємо і надалі об'єктивно та незаангажовано висвітлювати події, надавати рівні умови для всіх політичних сил, протистояти різним викликам сьогодення. Хоча серед них є й такі, які від нас абсолютно не залежать. Зокрема, за останній час чимало розмов точиться про роздержавлення комунальної преси, проведення адміністративно-територіальної реформи. Глибоко переконаний, що ці два процеси не просто взаємопов'язані, а й взаємозалежні. Бо зрозуміло, що якщо Старовижівщина втратить свій статус, то тоді не лише редакції, а й інших установ та організацій не матиме. Але водночас мало хто усвідомлює, що коли не буде газети, довго не зможе існувати й район, адже саме вона найбільше висвітлює його життя, кристалізує саме поняття і сприйняття як окремої адміністративно-територіальної одиниці Волині. Навіть якщо буде створене якесь нове спільне міжрайонне видання, то воно все одно вже не друкуватиме стільки інформації з наших населених пунктів, як «Сільські новини».

І зовсім не є словами самопохвали те, що ми посідаємо гідне місце серед районних видань області, маємо один із найвищих показників так званої насиченості, який визначається із співвідношення тиражу до кількості жителів району, вирізняємось тим, що завжди стараємось подавати багато матеріалів про будні і свята, здібності і уподобання, різні життєві перипетії і долі простих людей. Не дивно, що багато публікацій кожного із наших працівників часто друкуються на шпальтах інших газет і журналів, знаходять схвальні відгуки читачів з різних куточків Волині. Приємно констатувати, що ми постійно займаємо високі місця у різних обласних журналістських конкурсах. Так, позаторік у найпрестижнішому із них — «Любіть Україну» — серед районних видань посіли перше місце, минулого року — друге.

Колеги в області знають, що старовижівська журналістика має глибокі традиції, у нас завжди працювали хороші спеціалісти, які гучно заявляли про себе й на яких завжди був високий попит в інших газетах. Серед них треба назвати Валентину Блінову, Жанну Куяву, нині покійних колишнього редактора «Волині нової» Степана Сачука, який на початку своєї кар'єри працював у «Сільських новинах», Марію

Дубук, зоря котрої яскраво світила не тільки у нашій газеті, а й у тижневику «Вісник». Як і Марійку, за останній період ми, на жаль, провели у Вічність колишнього редактора газети Івана Ковалю, молодого оператора комп'ютерного набору Руслана Остапука, фотокореспондента Степана Власюка. Вийшли на заслужений відпочинок або трудяться в інших сферах Олена Чабан, Ілля Зінчук, Віталій Павлов, Ніна Панчешна, Євгенія Поліщук, Ніна Оліфірук, Наталія Фещук, які зробили важливий внесок у розвиток часопису, присвятили йому багато років. Кожен із них не забуває про газету, старається передати свій досвід нинішнім працівникам редакції, які прийшли їм на зміну.

Таке життя. Воно не стоїть на місці. Стрімкий його перебіг засвідчує, що 70 років газети — це ціла епоха її історії, за якою обов'язково мають бути нові десятиліття, наступні покоління журналістів «Сільських новин» і наших читачів.

Юрій КОВАЛЬ,
заступник редактора газети.

НЕСПОКІЙНІ БУДНІ РЕДАКЦІЙНІ

Журналістську освіту я здобула заочно у Львівському державному університеті в 1972 році. Але ще до цього часу вчителювала в Галиновільській восьмирічній школі. А тоді редактор «Сільських новин» Володимир Чайковський запросив мене на роботу в редакцію. Признаюсь, що такі запрошення були й раніше: мені пропонували перейти за обраною спеціальністю, однак я не могла відважитися, хоча постійно дописувала в газету з часу її створення. А вже потрібно було йти в новий колектив, змінити місце роботи й взяти на себе нові обов'язки. А ще зупиняла житлова проблема. Автобуси в Галину Волю не курсували. Отже, добиратися на роботу потрібно було попутним транспортом: в кузові вантажівки чи причепі трактора. Про все це я й сказала Володимирі Миколайовичу. Він пообіцяв, що мені виділять комунальну квартиру.

Звісно, було чимало складних проблем, але врешті-решт однокімнатну квартиру нам з чоловіком виділили. З 1 вересня 1976 року я прийшла в редакцію «Сільських новин», щоб розпочати нову сторінку у своїй біографії. Як зараз пам'ятаю, що о дев'ятій ранку я з'явилася на нову роботу. В редакції, окрім бухгалтера Галини Герасимової і секретар-друкарки Ольги Продоус, нікого не було, бо всі творчі працівники поїхали з районними керівниками на свято першого дзвоника в сільські школи. А я стояла біля відчиненого вікна у відділі листів і масової роботи і раз по раз ковтала давучий клубок, що заважав дихати і спокушав мене розплакатися від болю розлуки із школою. Мені було вже 33 роки і я 10 із них провела навчаючись в школі, а 15 — працюючи вчителькою, спочатку математики, фізики, потім — німецької мови, де був чіткий, розмірений ритм життя, розклад уроків, підготовка до них, спілкування з дітьми від дзвінка до дзвінка і в позаурочний час. А тут... З чого починати день, коли в кабінетах ще нікого немає?

Вже о пів на десяту зі мною віталися заступник редактора Степан Скоклюк і відповідальний секретар Катерина Романенко. Не забарився із свята першого дзвоника й редактор газети Володимир Чайковський. Вже потім повернулися на робочі місця кореспондент місцевого радіомовлення Ярослав Міщенко, завідуючий відділом сільського господарства Леонід Пушик, кореспондент цього ж відділу Ілля Зінчук, фотокор Степан Власюк. Через деякий час зібралися на «планьорку». Я з цікавістю спостерігала за процесом планування газети: щось рекомендував редактор, хтось вносив свої пропозиції. Це був в основному чоловічий колектив. Знову ж порівняла: в школі одні жінки, крім директора і фізрука. А тут — повний патріархат.

У такому складі ми працювали рік. А в 1977 році кореспондентом відділу листів і масової роботи прийшла Валентина Блінова. За нею — Наталія Легка. Усі ми поступово проходили курс «молодого бійця», тобто працювали кореспондентами, згодом — завідувачами відділів. А набувши певного досвіду, Наталія Легка була призначена відповідальним секретарем (Катерина Романенко вийшла на заслужений відпочинок), Валентина Блінова — заввідділом листів, Оксана Коваль — кореспондентом радіомовлення, мене з квітня 1978 року призначили заступником редактора. Ярослав Міщенко переїхав у Любомль, Степан Скоклюк — у Ковель. Змінювалися секретарки: Ольга Продоус влаштувалася на роботу за новим місцем проживання: у Ковельську міську друкарню. Словом, життя тривало, вносило в склад колективу свої зміни. Коректор Ольга Павельчук перевелася в дитячий садочок, на цю посаду прийшла Ніна Панчешна. На заслужений відпочинок вийшла бухгалтер Галина Герасимова, її місце зайняла Ніна Стрільчук (тепер Наумич). А в лютому 1980 року з посади редактора звільнили Володимира Чайковського.

Тоді в колективі вже переважало жіноцтво: молоді, енергійні, здібні дівчата, які заочно навчалися у Львівському державному університеті ім. І.Я. Франка. З ними було легко знайти спільну мову. Гуртувалися, дружили, підтримували одні одних. У цьому була велика заслуга вже колишнього редактора Володимира Чайковського. Він багато чому нас навчив у підвищенні журналістської майстерності, умів тактовно



Сільські новини.



*День преси, 1991 рік
(Олена Чабан, Ілля Зінчук, Іван Коваль, Тамара Пожарчук, Марія Дубук).*

вказати на недоліки у підготовці матеріалів, “підкинути” цікаву тему, порадити, як краще її розкрити, як підібрати заголовок, щоб зацікавити читача. І ми у колективі ще довго згадували його добрим словом у розмові про стиль роботи керівника.

Не випадково кажуть, що завжди по-належному оцінюєш те, що втрачаєш.

На зміну йому прийшов редактором нашої газети Іван Коваль. Прихід нового очільника колективу мало що змінив у наших редакційних буднях. Ми, як і раніше, працювали з повною віддачею сил і знань. Газета виходила тричі в тиждень: у вівторок, четвер і суботу — на чотирьох сторінках. Випускали часопис у Ковелі. В понеділок, середу і п’ятницю відповідальний секретар Наталія Легка (Фещук), пізніше Іван Романік везли підготовлені нами матеріали, сплановані сторінки, там цілий день працювали, щоб газета вийшла вчасно. Добиралися у Ковель дизель-поїздом. Друкували газету переважно вночі, а вранці поштою тираж доставляли в Стару Вижівку. На той час друк ще був офсетний. Текст набирался на лінотипі на металевих пластинках. Редактор попередньо вичитував усі матеріали, а після того, як усі сторінки були готові, машиною приїжджав у друкарню, щоб підписати газету до друку. Коли він ішов у відпустку, то ці обов’язки виконував заступник редактора.

Хочу зазначити, що під час жнив газета виходила щодня на двох сторінках. Це був такий собі «бойовий листок». Ми часто їздили у відрядження. Вранці, як правило, сідали за телефони, готували інформації про здобутки у праці, новини із сіл, організацій, підприємств. На критичні виступи газети вимагали від керівників реагування. У цьому нам допомагали засновники газети — райком партії і виконком районної ради. Нерідко проводилися масові заходи: зустрічі з читачами, виробничниками. Запрошували нових дописувачів для навчання. Школу юних сількорів вела Валентина Блінова.

Було багато громадських навантажень, адже в редакції діяли партійна, комсомольська, профспілкova організація.

Творча праця винагороджувалася по-належному. Вчасно отримували аванс і зарплату. Були й гонорари за кожен авторський матеріал та виплати на відрядження.

Бігли дні, спливали роки. Стабільність дещо похитнулася в роки «горбачовської» перебудови. Та ми всі були в захопленні від змін, що відбувалися у суспільстві.

Настав час, що редакційний колектив побажав собі нового керівника. Обрали мудрого й грамотного, ввічливого й доброго Віталія Павлова. І не прогадали. Він уміло вів кожного з нас до нових тем, по-новому розподілив обов’язки, запропонував кожному журналісту постійно вести тематичні сторінки. Тоді ж відділ партійного життя було перейменовано у громадсько-політичний, відділ листів і масової роботи — у відділ соціально-культурних проблем. Поступово призвичаювалися до того, що віднині можемо писати відкрито про все, що нас хвилює.

Майже 13 років Віталій Васильович очолював наш колектив. Ми відчували його велику підтримку й шире розуміння на кожному кроці. До речі, могли із будь-яким запитанням звернутися до нього і врешті-решт переконалися, що це — “ходяча енциклопедія”.

Особисто я дуже задоволена, що останніх 9 років свого трудового шляху працювала під його керівництвом. У нього було все: знання, мудрість, індивідуальний підхід, новаторство у творенні газети, любов до людей, турбота про кожного з нас.

Всього було у роботі. Але Віталій Павлов ніколи ні на кого не підвищив голосу, не виказав свого незадоволення. І до всіх колег звертався не інакше, як: «Зробіть, будь ласка, якщо вам не важко...». Після таких слів відчуваєш приплив сил, енергії, творчості.

Редакційний колектив — це була моя велика родина. Ми дружили багато літ із Валентиною Бліновою, Наталією Фещук, Тамарою Пожарчук, покійною Марією Дубук, з усіма трьома Нінами — Панчешною, Наумич, Оліфірук, ще й досі підтримую дружні стосунки з колишніми колегами.

Нині з них лише Ніна Наумич та Тамара Пожарчук працюють у редакції. До редакції прийшли молоді спеціалісти. Я приходжу до них, як до моїх дітей та внуків. Сердечно вдячна, що завжди тепло зустрічають мене.

Вітаю Вас, шановні журналісти, весь колектив “Сільських новин” з ювілеєм, що прийшов до Вас у ці світлі пасхальні дні. І хай Воскреслий Христос поселиться у Ваших серцях та засіє в них золоті зерна любові, милосердя, доброти, людяності і творчості на все земне життя.

Олена ЧАБАН,

ветеран журналістики, член Національної спілки журналістів України.



*Виїзд на природу 5 травня 1977 року
(Володимир Чайковський, Василь Герасимов, Ольга Продоус, Катерина Романенко, Олена Чабан, Галина Герасимова, Степан Скоклюк, Ярослав Міщенко).*

ЛИСТИ З ЮНОСТІ

Сьогодні тримаю в руках дорожочинну газету «Сільські новини» від 22 серпня 1967 року, в якій опублікований мій перший лист, перша замітка про наших молодих хлопців-футболістів, що здобули перемогу в районному чемпіонаті з футболу. Ще й зараз пам'ятаю її зміст: «Позаду фініш першості району з футболу. На найвищу сходинку п'єдесталу піднялися футболісти села Мизового, не зазнавши жодної поразки. В неділю, 13 серпня, вони стали чемпіонами району, перемігши команду села Журавлине з рахунком 8:0».

Ця подія принесла стільки радості, піднесення, гордості за команду, яка захищала честь села. І хоча стаття була невеличка, та приємно було від того, що про наш успіх знає весь район. Цю газету я брав із собою на зустрічі зі своїми ровесниками в 2000, 2005, 2010 роках, щоб нагадати їм про наші молоді роки, спортивні змагання.

Пригадую, як 9 грудня 1967 року вийшов 120 номер районки в червоному та голубому кольорах. Тоді в міському Будинку культури Луцька відбувався творчий звіт колективів художньої самодіяльності області, приурочений 50-річчю Великого Жовтня і встановлення Радянської влади на Україні. У той час я навчався на третьому курсі історичного факультету Луцького педінституту ім. Лесі Українки. На концерт прийшло чимало студентів, вихідців із Старовижівського району, щоб підтримати земляків — аматорів народного мистецтва. І так було приємно побачити, що в залі на кожному стільці висіла наша районна газета, яка розповідала про здобутки Старовижівщини, її працюючих людей.

Згодом мої статті почали друкувати й підписувати їх сількором. Це спонукало ще більше писати, творити, радіти кожному номеру «Сільських новин».

Як щось цінне, родинне зберігаю всі газети від 1976 до 1994 років про святкування Дня Перемоги. Адже з ними пов'язані повосенні зустрічі ветеранів першої Брестської стрілецької дивізії, яка визволяла наш район у липні 1944-го від німецько-фашистських загарбників.

Пам'ятною є газета №57 (7543) від 9 серпня 2008 року, яка вийшла в жовто-блакитному кольорі й була присвячена 500-річчю Старовижівщини.

Не віриться, що сьогодні творчий колектив рідної редакції зустрічає 70-річний ювілей газети. З часу створення району, а це вже 49 років, свідомо пов'язую себе з місцевим часописом. Читав, постійно передплачував, дописував, дізнавався про найцікавіші новини, здобутки району, його трудові звершення та соціально-культурний розквіт.

Якщо хтось хоче вивчити історію свого села у нашому районі за період з 1967 по 2015 рік, користуйтеся архівом нашої газети. Там є чимало інформації про кожен населений пункт.

«Сільські новини» — це наша історія. Вона сьогодні як трибуна, з якої можна висловити свою думку, підняти наболілу проблему, звернутися за допомогою, а також отримати її.

«Районна газета — це частинка рідної землі і Батьківщини», — саме так називає часопис моя двоюрідна сестра, яка проживає аж у Кемеровській області і якій я висилаю газету.

Сьогоднішньому колективу редакції побажаю любити і шанувати людей, а ті, в свою чергу, нехай відповідають взаємністю. Нехай влада завжди підтримує й допомагає. Тож за вашу службу й нашу дружбу! Всіх вам земних благ!

Микола ШАЯСЮК.

**Олександр КРИЧЕВСЬКИЙ, Анатолій ПОТРАПЕЛЮК (Луцьк),
Олександр ЗАБЕДЮК (сmt. Стара Вишівка)**

ПАМ'ЯТКИ ФІНАЛЬНОГО ПАЛЕОЛІТУ БІЛЯ ОЗЕРА ЛЮТКА (за Л. Л. Залізнякам)

У фінальному палеоліті (14-10 тис. років тому) відбулася перебудова режиму циркуляції повітряних мас над прильодовиковою Європою. Сухі й холодні північні вітри з льодовика змінилися вологими західними вітрами з Атлантики. Холодні тундро-степи поступово зволожуються, заростають березово-сосновими лісами і все більше нагадують сучасні лісо-тундри. Всі ці фактори зумовили вимирання мамонтів, шерстистих носорогів, вівцебиків та інших представників мамонтового фауністичного комплексу, пристосованих до мешкання в холодних, але сухих прильодовикових степах.

Північний олень виявився більш придатним для життя в умовах вологих лісо-тундр. На відміну від мамонтів, він може здобувати траву з-під потужного снігового покриву (до 70 см) і не боїться відлиг та заметілей. Тундрові олені відзначаються стадним та міграційним способом життя. Швидке знищення кормів великими скупченнями тварин зумовлює рухливість стадних копитних. Крім постійного переміщення влітку, північні олені двічі на рік мігрують на далекі відстані: навесні – на північ у тундру, восени – на південь у тайгу.

Північний олень був головною мисливською здобиччю населення прильодовикової Європи у фінальному палеоліті. Найбільше м'яса мисливці на тундрового оленя всіх часів добували під час періодичних колективних полювань на переправах оленів через ріки та озера під час осінньої та весняної сезонних міграцій – так звані поколки [Залізняк, 1989, с.95,96, 1994, с.25-28]. Колективний масовий забій стадних ссавців під час весняної та особливо осінньої міграцій був основою існування пізньопалеолітичних мисливських суспільств. Стабільність шляхів сезонних міграцій стадних травоядних зумовила періодичне повернення мисливців на місця колишніх стійбищ. Тому на місцях періодичних колективних полювань виникали групи мисливських таборів.

Приблизно 12 тис. років тому в прильодовиковій Європі сталося так зване Аллередське потепління. Тундра з північними оленями збереглася лише в Ютландії. Тут сформувалася своєрідна культура Лінгбі, людність якої займалася промислом тундрового оленя. Характерною ознакою цієї спільноти є великі, грубі, черешкові наконечники стріл, вперше знайдені сто років тому в місцевості Лінгбі на північному узбережжі Данії.

11 тис. р. тому сталося різке похолодання, внаслідок якого ліси в середній смузі Європи вимерзли, а їм на зміну прийшли лісотундри з фауною північного оленя. Це створило сприятливі умови для розселення мисливців на оленя культури Лінгбі з Ютландії на південь та на схід. Лінгбійські стоянки з великими черешковими вістряма з'являються на Одері, Віслі, Німані, Прип'яті, Верхньому Дніпрі, навіть під Києвом [Залізняк, 1998, с. 132,206-209]. Ці матеріали дуже нечисленні і становлять велику наукову цінність. Пошуки чистих лінгбійських матеріалів в Українському Поліссі – першочергове наукове завдання. Околиці с. Лютки в цьому відношенні – дуже перспективний район. Адже саме тут у вигляді домішок до свідерських матеріалів знайдені типові наконечники Лінгбі.

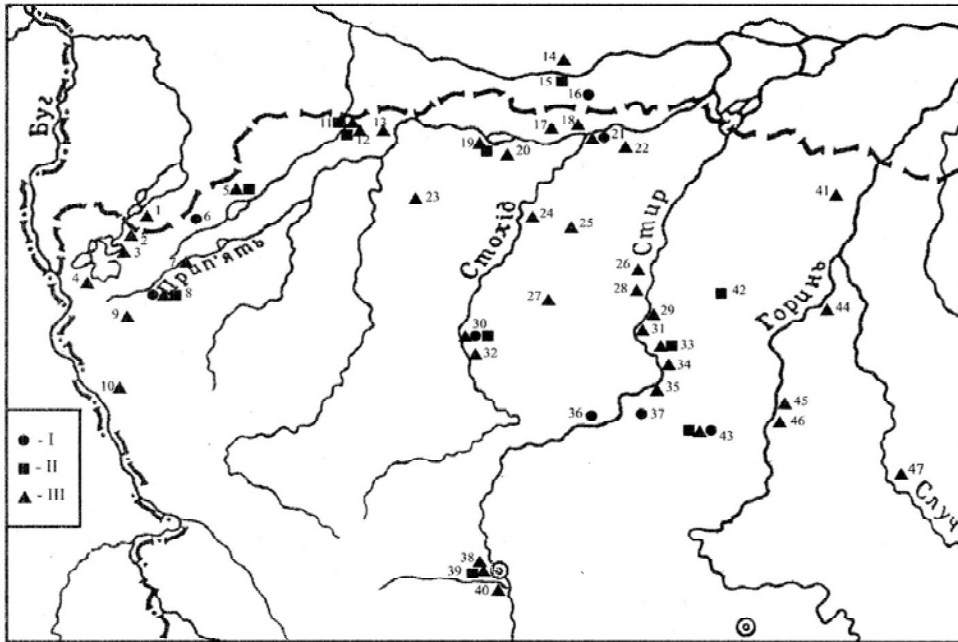


Рис. 1. Карта фінальнопалеолітичних пам'яток Волинського Полісся (за Г. Охріменком, І. Маркусом)
I — культура Лінгбі, II — культура Аренбург, III — культура Свідер

1 — Сріхово, 2 — Затишся, 3 — Пульмо, 4 — Світязь, 5 — Самари, 6 — Заболоття, 7 — Яревище, 8 — Лютка, 9 — Головно, 10 — Зимно, 11 — Хабарище, 12 — Задухів, 13 — Невір, 14 — Тишковичі, 15 — Моголь, 16 — Гнівчиці, 17 — Переволоки, 18 — Омит, 19 — Любязь I, 20 — Любязь II, 21 — Нобель, 22 — Сенчиці, 23 — Мала Глуша, 24 — Залізниця, 25 — Кухтська Воля, 26 — Мульчиці I, 27 — Серхів, 28 — Мульчиці II, 29 — Бабка, 30 — Черськ, 31 — Варжж, 32 — Гуліна, 33 — Балаховичі, 34 — Маюничі, 35 — Мала Осиня, 36 — Криничне, 37 — Гораймівка, 38 — Луцьк, 39 — Голишів, 40 — Верб'яч, 41 — Рудня, 42 — Красносілля, 43 — Великий Мдськ, 44 — Любиковичі, 45 — Тутувичі, 46 — Кричильськ, 47 — Березно

Рис. 1. Карта фінальнопалеолітичних пам'яток Волинського Полісся
(за Г. Охріменком, І. Маркусом).

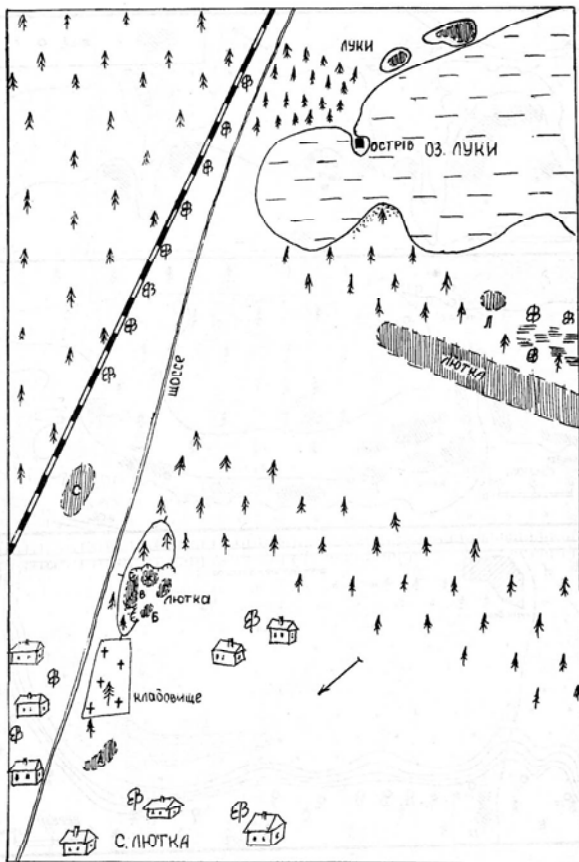


Рис. 2. Ситуаційний план
фінальнопалеолітичних пам'яток біля с.
Лютка (за Л. Залізняком).

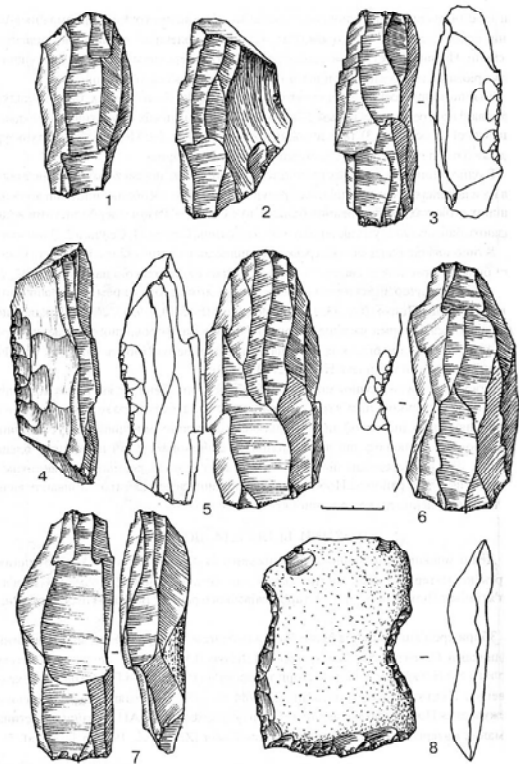


Рис. 3. Лютка. Нуклеуси (1-7) та сокира
(8) (за Л. Залізняком).

Крем'яні вироби лінгбійських прибульців на нових місцях скоро набувають своєрідності. На Північнонімецькій низовині постає аренсбурзька культура, а в Поліссі та на Верхньому Дніпрі – красносільська. Культура отримала назву від стоянки Красносілля Володимирецького району на Рівненщині [Залізняк, 1989, с. 16-19]. Наконечники стріл останньої дрібніші лінгбійських і дещо нагадують грубі аренсбурзькі. Це невеликі, досить грубі вістря, з черешком, обробленим крутою ретушшю. Численна серія черешкових наконечників красносільського типу знайдена на місцезнаходженні Лютка (рис. 4).

На Поліссі відомо багато стоянок «доби північного оленя», де не збереглися кістяні та рогові знаряддя (через несприятливі для збереження органічних матеріалів умови), але знайдено багато знарядь із кременю (рис. 1). Дуже часто ці стоянки утворюють скупчення на берегах поліських річок та озер і скоріше за все розміщуються на древніх переправах мігруючих оленів кінця льодовикової доби. Найвідоміші з них – група стоянок в урочищах Смячка на Десні [Залізняк, 1986, с.83-108], Прибір на Київщині [Залізняк, 1989, с.20-48], Нобель, Переволока, Тутовичі, Березно на Рівненщині [Zaliznyak, 1995, p.24-30] та багато інших. До мисливських таборів на міграційних шляхах оленів, очевидно, належать і численні фінальнопалеолітичні стоянки між озером Луки та с. Лютка (рис. 2).

Згадані скупчення стоянок були залишені на безкраїх просторах Полісся мисливцями свідерської археологічної культури. Вона була виділена польським дослідником Л.Савицьким на початку нашого століття за матеріалами, зібраними на піщаній доні біля села Свідре Вельке під Варшавою. Свідерська культура сформувалася на Верхній Віслі, Західному Бузі, Верхній Прип'яті на основі культури Лінгбі [Prahistoria..., 1975, s.333, Залізняк, 1989, с.76, 77]. Звідси відбулося розселення свідерських племен в усіх напрямках. Особливо численні вони в басейнах Вісли, Прип'яті та Німану. Однак зустрічаються вони на заході до Одера, а на сході – до Верхнього Дніпра.

Культуровизначальними для Свідеру є, перш за все, характерні верболисті наконечники стріл з пласкою свідерською ретушшю черешкової частини вістря з боку черевця (рис. 5). Масовість свідерського матеріалу на Поліссі контрастує з досить коротким часом її існування – приблизно від 8 600 до 8 000 років до н. е.

Збори крем'яних виробів біля с. Лютка протягом 70-80 рр. XX ст. проводилися різними дослідниками. Серед них В. М. Конопля, П. І. Петровський, Г. В. Охріменко. У 1984 та 1989 рр. стоянки неодноразово обстежувалися Поліською експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом Л. Л. Залізняка [Zaliznyak, 1995, p.32,33, taf. 51- 56].

Матеріали зборів біля села Лютка зберігаються у фондах Інституту українознавства НАН України у Львові та Інституту археології НАН України в Києві. Крім того, значна кількість археологічних знахідок з околиць села Лютка знаходилася в особистій колекції П. І. Петровського в Луцьку.

Стоянки біля с. Лютка за своїм розташуванням утворюють три групи: на південній околиці села (Лютка, Лютка А, Б, В, Г, Ж, С), на березі оз. Луки (Луки А, Б, Лютка Л) та стоянка ЛюткаЗ, розташована на відстані 1,5 км на захід від села, досить далеко від річки й озера, на плато. На всіх стоянках використовувався місцевий волинський кремій сірих відтінків. У процесі зборів відщепи та уламки кременю лишалися на пам'ятках.

Лютка. Місцезнаходження фінальнопалеолітичних крем'яних виробів за 500 м на південь від південної околиці села, на півдорозі до оз.Луки. Кремені зібрані на піску розораного поля в численних видувах. Значна за розмірами пам'ятка (250 x 40 м) витягнута зі сходу на захід. Знайдено 1472 кременів, з яких 420 з ретушшю.

В колекції 62 двоплощинні, односторонні нуклеуси характерної для свідерської культури човнуватої форми. З них більшість має поперечно ретушований зворотній бік. В колекції є також 10 одноплощинних ядрищ та декілька нуклевидних уламків. Серед 973 пластин переважають верболисті, зняті з чорнуватих свідерських нуклеусів.

Найбільший науковий інтерес становить численна колекція (118 екз.) різноманітних наконечників стріл. П'ять з них — великі, грубі, черешкові вістря лінгбійських типів. Виготовлені вони з великих, широких пластинчастих відщепів шляхом ретушування крутою ретушшю черешків. Останні розташовані на голівках сколів і мають під прямокутну форму. Ще 5 грубих черешкових наконечників менші за розміром. Типологічно вони належать до перехідних від лінгбійських до красносільських типів.

13 наконечників — невеликі, черешкові, з круто ретушованими черешками без плоскої підтески з черевця. Більшість цих вістрів грубіші від аренсбурзьких. Типологічно вони являють собою подальший розвиток наконечників типу Лінгбі і властиві красносільській культурі Полісся, басейнів Німану та Верхнього Дніпра.

Однак переважна більшість наконечників стріл місцезнаходження (майже 100 екз.) морфологічно

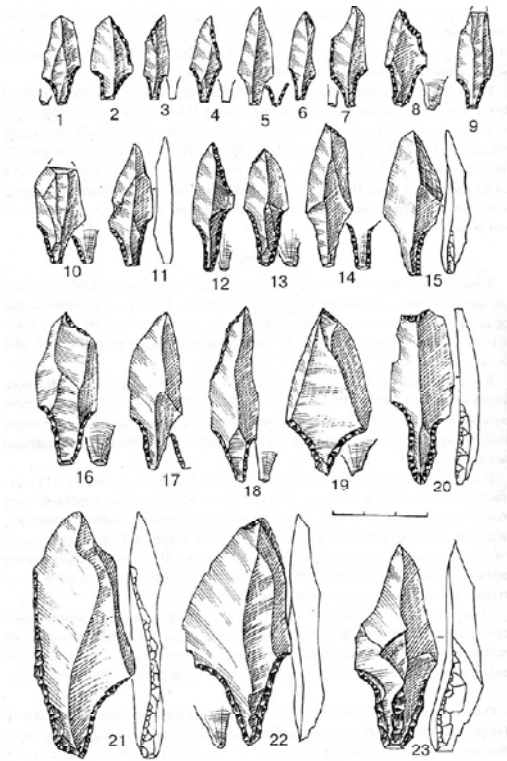


Рис. 4. Лютка. Фінальнопалеолітичні наконечники стріл (за Л. Залізняком).

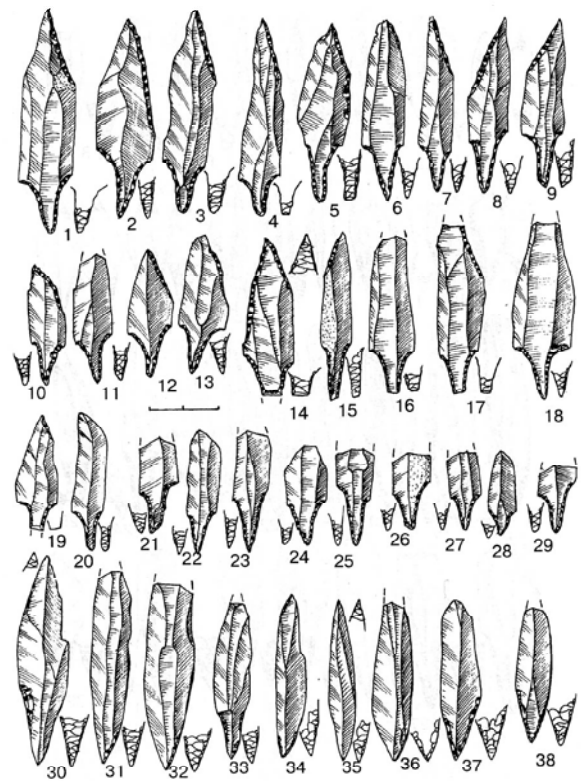


Рис. 5. Лютка. Наконечники стріл свідерського типу (за Л. Залізняком).

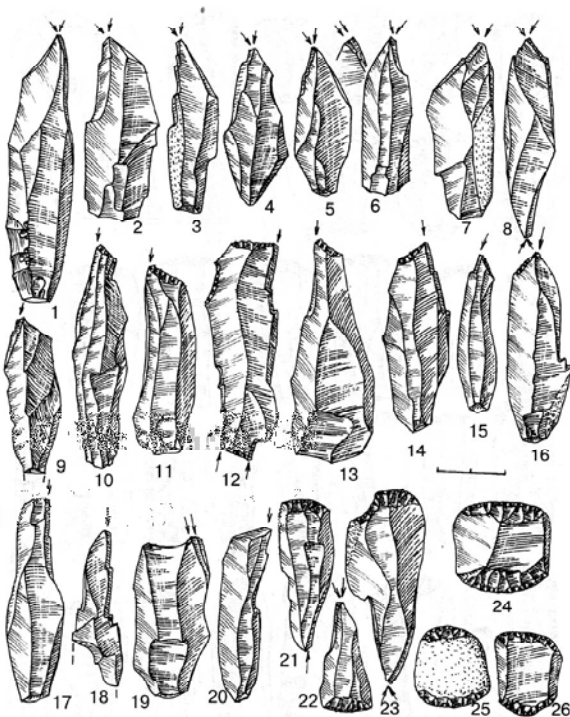


Рис. 6. Лютка. Різиці та скребачки (за Л. Залізняком).

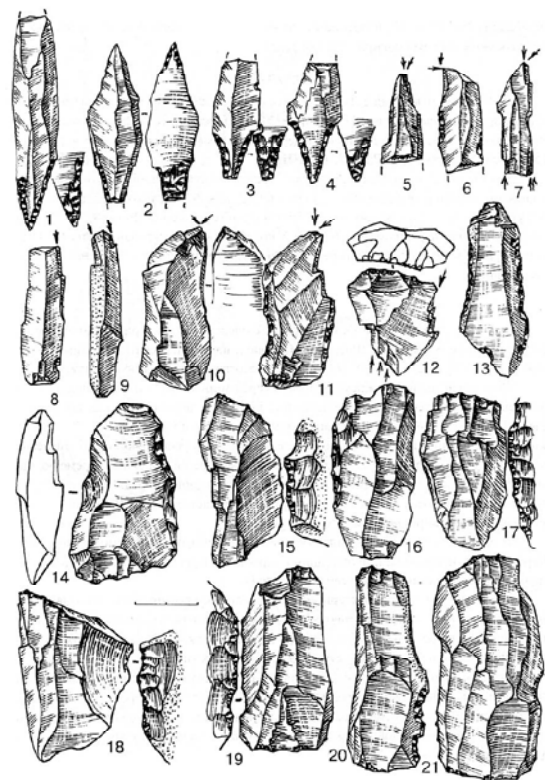


Рис. 7. Лютка (Острів). Крем'яний інвентар (за Г. Охріменком).

належить до свідерських. Адже всі вони мають характерну плоску ретуш з черевця черешкової частини. У деяких наконечників плоска ретушнанесена і на кінчик вістря. Серед свідерських домінують вістря зі злегка виділеним черешком. Досить численні свідерські черешкові з плоскою підтесною насаду з черевця. Невеликою серією представлені верболисті наконечники.

В колекції близько 200 скребачок, серед яких домінують властиві Свідеру кінцеві. Половина скребачок кінцеві на відщепі. Трохи менше кінцевих на пластинах, серед яких є вироби з ретушованими крутою ретушшою по краю черешками. Невеликими серіями серед кінцевих форм представлені подвійні та комбіновані з серединними різцями. Одна скребачка має округлу форму (рис. 6: 21-26).

Різців вчетверо менше, ніж скребачок. Переважають серединні, менше бічних ретушних, ще менше кутових.

В колекції є сім свердел, 15 пластин з нерегулярною ретушшою і одна груба сокира на відщепі.

Величезна площа пам'ятки Лютка дає підстави Л. Л. Залізняка вбачати в ній кілька окремих стійбищ, що злилися між собою. Такі великі за площею місцезнаходження археологічних матеріалів виникають внаслідок багаторазового повернення первісних колективів на традиційні місця мешкання. Склад наконечників стріл свідчить, що у даному випадку злилися між собою група свідерських, красносільських та лінгбійських стоянок. Велика вага скребачок серед знарядь дає підстави припускати, що стоянки функціонували взимку. Адже за допомогою скребачок вичинялися лише зимові шкури [Залізник, 1999, с. 141].

Лютка С. Другий за чисельністю крем'яний комплекс був зібраний за 500 м на південний схід від села Лютка на піщаному узвищенні, між залізничним полотном та шосе. Характерні крем'яні вироби свідерської культури лежали на поверхні піщаних дюн на площі 80 x 30 м. Усього знайдено 915 оброблених кременів, не рахуючи відщепів, в тому числі, 252 вироби з ретушшою [Залізник, 1995, р. 32, fig. 51-54].

Для виготовлення знарядь використовували місцевий кремій сірого кольору. Коричневе забарвлення поверхні знахідок, схоже, є наслідком залягання кременю у піску, насиченому залістими конкреціями водного походження. В колекції ядрищ переважають характерні для свідерської культури двоплощинні, човнуваті нуклеуси з поперечною підтесною зворотного боку. Судячи з граней на спинці, переважна більшість пластин стоянки отримані саме з таких двоплощинних ядрищ.

Третину всіх виробів стоянки Лютка С становлять наконечники стріл на пластинах. Особливо численні вістря зі злегка виділеним черешком, що нерідко типологічно наближаються до верболистих. Однак типових верболистих наконечників втричі менше. Ще менше свідерських черешкових з плоскою підтесною насаду з черевця. Невеликою серією представлені черешкові вістря без підтиски красносільських типів. Звертає увагу серія великих класичних верболистих наконечників стріл, зібраних П.І.Петровським та О. Кричевським. На диво більшість з них цілі [Залізник, 1998, рис. 48].

Скребачок майже стільки, як і різців. Усі скребачки кінцеві на пластинах, пластинчастих відщепі та подвійні. Окремими екземплярами представлені скребачки комбіновані з різцями та кінцеві з крайовою ретушшою. Переважна більшість різців виконана на великих пластинах палеолітичного вигляду. Переважають різці серединного типу. Менш численні бічні ретушні. Поодинокими екземплярами представлені кутові різці на зламаних пластинах. На стоянці знайдено 2 свердла, пластини та відщепи з нерегулярною ретушшою (рис. 7: 5-12) [Залізник, 1999, с. 143].

Лютка З. Місцезнаходження розташоване за 1,5 км на захід від села Лютка, на вододілі далеко від річки. Кремій збирався у піщаних дюнах вздовж ґрунтового шляху на площі 70 x 20 м.

Усього зібрано 170 кременів без відщепів. Серед знахідок 60 знарядь з ретушшою. В колекції є 12 типових двоплощинних свідерських нуклеуси, 132 пластини, які були зняті саме з таких ядрищ.

В колекції Лютка З є шість вістер стріл. Серед них — три наконечники зі злегка виділеними черешками, підтесаними зі споду плоскою свідерською ретушшою, два черешкові та один верболистий.

Скребачок вдвічі більше ніж різців. Всі вони кінцеві на пластинах, на пластинчастих відщепі, а також подвійні. Є три кінцеві скребачки, комбіновані з серединними різцями. Серед різців на пластинах домінують серединні. Менше кутових та бічних ретушних. В колекції є пластини та відщепи з нерегулярною ретушшою.

Лютка А. Місцезнаходження розташоване за 30 м на північний захід від кладовища с.Лютка. В старому піщаному кар'єрі біля дороги на площі 20 x 10 м зібрана невелика колекція свідерського кременю. Усього знайдено 111 кременів, з яких 17 вироби з ретушшою.

Зібрано 6 двоплощинних свідерських нуклеусів та 87 знятих з них пластин. В колекції один уламок черешкового свідерського вістря, різці кутові, бічні та серединні, кінцевіскребачки, пластина та два відщепи з ретушшою. На увагу заслуговують дві грубі сокири [Залізник, 1999, с. 143].

Лютка Л. За 1 км на південь від с. Лютка лежить озеро Луки. За 100 м на північний захід від озера, біля торфовища в лісі є невелике (20x10 м) місцезнаходження Лютка Л. Колекція зібраного тут типово свідерського кременю нараховує 145 виробів, в тому числі 14 з ретушню.

Знайдено 12 двоплощинних чорнувятих свідерських нуклеусів, більшість з яких має поперечну обробку зворотнього боку, а також 132 пластини та їх уламків. З трьох свідерських наконечників один черешковий та два зі злегка виділеним черешком. У колекції є кінцеві скребачки та бічні ретушні і серединні різці, а також пластини та відщепи з ретушню [Залізняк, 1999, с. 147].

Луки. Місцезнаходження крем'яних виробів свідерської культури розташоване на східному березі озера Луки.

Оброблені людиною кремені зібрані серед моренної гальки на піщаній дюні площею 60 x 20 м на піщаному підвищенні, що на 3 м підіймається над поверхнею озера. Всього знайдено 406 крем'яних виробів не рахуючи відщепів, в тому числі 166 знарядь з ретушню. їх виготовлено з сірого, моренного кременю з місцевих родовищ. Порівняно невисока якість маленьких конкрецій моренного кременю, що використовувалися мешканцями стоянки для виготовлення знарядь, зумовила невеликі розміри і відносну нестабільність форм пластинчастих сколів. В колекції багато уламків знарядь, виробів з безсистемною ретушню.

Набір нуклеусів також відзначається відносно нестабільними формами. Переважають неправильні, двоплощинні ядрища свідерських типів. Досить багато грубих одноплощинних та нуклеоподібних уламків.

Наконечники стріл характеризуються невеликими розмірами та різноманіттям форм. Більше половини вістер мають злегка виділений черешок з плоскою ретушню з черевця. Є свідерські черешкові та верболисті з підтескою. Виразною серією представлені черешкові без плоскої ретуші красносільських типів.

Різців на третину більше, ніж скребачок. Невеликою кількістю представлені бічні ретушні різці. Дещо менше серединних, ще менше кутових. Переважна більшість скребачок кінцеві на пластинах, на відщепках та подвійних. Знайдено чотири скребачки з круто ретушованими довгими краями. В колекції є дві крем'яні сокири, відщепи та пластини з ретушню [Залізняк, 1999, с. 147].

Острів. Пам'ятка розташована на невеликому півострові, що виступає в озеро Луки з його північно східного берега. 1975 р. у центрі півострова Г.В.Охріменком був закладений розкоп загальною площею 25 кв. м. Невелика колекція кременю свідерського вигляду походить з жовто-бурого піщаного підгрунтя, що залягало на глибині від 10 до 40 см.

Усього знайдено 114 кременів, в тому числі, 21 з ретушню. Серед нуклеусів домінують двоплощинні, однобічні зі скошеними площадками.

З десяти таких ядрищ половина атипові. В колекції представлені 25 пластин та їх уламків, знятих з двоплощинних нуклеусів. Серед виробів з ретушню зазначимо 4 свідерські наконечники стріл зі злегка виділеним черешками, що мають плоску підтеску черевця. Серед різців 5 серединних, 3 кутові на пластинах), 3 бічні ретушні. Скребачки відсутні. Є атипова сокира, відщепи та пластини з ретушню [Залізняк, 1999, с. 149].

Скупчення фінальнопалеолітичних стоянок між селом Лютка та озером Луки на Волині, очевидно, виникло з подібних причин, що й група нобельських стоянок. Скоріш за все, це наслідок багаторазового повернення первісних громад на традиційні місця колективних полювань на мігруючих північних оленів.

Переважає більшість крем'яних виробів зі стоянок належать свідерській археологічній культурі, яка була поширена на Поліссі в IX тис. до н. е. Разом із тим із місцезнаходження Лютка походять виразні серії архаїчних наконечників типу Лінгбі та Красносілля. А стоянка Лютка Б дала відносно чистий комплекс цього типу. Отже, околиці с. Лютка дуже перспективні для пошуків не тільки нових свідерських стоянок, але й дуже рідкісних для Полісся і важливих для науки матеріалів лінгбійської та красносільської культур.

1. Залізняк Л.Л. *Культурно-хронологическая периодизация мезолита Новгород-Северского Полесья// Памятники каменного века Левобережной Украины.* – Киев: Наукова Думка, 1986.

2. Залізняк Л.Л. *Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита.*–Киев: Наукова Думка, 1989. – 172 с.

3. Залізняк Л.Л. *Нариси стародавньої історії України.* – Київ: Абрис, 1994. –255 с.

4. Залізняк Л.Л. *Передісторія України X-V тис. до н. е.*– Київ: Бібліотека українця, 1998. – 306 с.

5. Залізняк Л.Л. *Фінальний палеоліт північного заходу Східної Європи.* – Київ, 1999. – 284 с.

6. Охріменко Г. В. *Кам'яна доба на території Північно-Західної України (XII–III тис. до н. е.).* – Луцьк: Волин. обл. друк., 2009. – 520 с.

7. *Prahistoria ziem Polskich. Paleolit i mezolit. – T. 1. – Warszawa, 1975. – 457 s.*

8. *Zaliznyak L. The Swidrian Reindeer-Hunters of Eastern Europe. – Berlin, 1995. – 152 p., 62 fig.*

Анатолій СЕМЕНЮК (Ковель)

КНЯЗІ САНГУШКИ КОВЕЛЬСЬКІ

Відрізок часу, який займають князі Сангушки в історії Ковеля, є досить значним — друга половина XIV — перша половина XVI століття. Галицько-Волинська держава у другій половині XIV століття доживала свої останні роки. Король Гедемін оженив свого сина Любарта з волинською княжною, легко здобув спадкове право на ці землі. Практично за Гедеміна утворилась Литовсько-Руська держава. Це була держава, в якій політичне становище волинян і литовців було рівним. Тому й не дивно, що династія Гедемінів легко об'єдналася в одну державу. Вже Гедеміну доводилось витримувати напади німецьких рицарів. За час панування його сина Ольгерда ця боротьба загострилася ще дужче.

Ольгерд довіряє оборону своїх земель від німецьких нападників братові, хороброму Кейстутові. Самому доводиться вступати у боротьбу з польським королем Казиміром Великим. У 1366 році село Ковле Казимір таки захопив, але ненадовго. Через декілька років село повертається у підпорядкування Ольгерда, який, як було заведено й серед інших князів, поділив державу між синами і братами.

У 1377 році село Ковле Ольгерд віддає своєму синові Федору. Читача, очевидно цікавить, де взялося прізвище Сангушко. Посилаючись на історичні джерела, дослідник В. Денисюк доводить, що Федір Ольгердович міг мати язичницьке литовське ім'я. Відомо, що Литва в той час, за винятком окремих випадків, мала віру поганську, язичницьку, тому звідси могло піти прізвище Сангушко. Заслуговує на увагу інша версія, на якій наголошує В. Денисюк: «Князь Федір Ратненський мав трьох синів: Романа, який став князем Кобринським і від нього пішли князі Кобринські, але цей рід вигас наприкінці XV століття, Гурка — князя Красничинського і Сангушка».

Сангушко — це ім'я власне, яке у своїй еволюції стало родовим прізвищем магнатів Сангушків. Є версія вчених, що воно утворилось від імені Семен: Семко-Сенько-Сангушко-Сангушко. Так чи інакше, але від Федора Сангушка село Ковле переходить до його сина Михайла, і той у 1511 році передає його синові Василю Сангушку. Саме Василеві випала історична місія одержати в 1518 році грамоту короля про статус міста, а потім віддати Ковельський масток королеві Боні і тим самим закінчити історію князів Сангушків Ковельських.

Щоб мати об'єктивне уявлення, що собою являли князі Сангушки, необхідно показати їхній майновий, політичний і соціальний стан. Сангушки були на тому ж щаблі ієрархічної драбини, що й Острозькі, Вишневецькі, Гольшанські, Чорторійські, як їх називали «княжата головні».

Головні або великі князі в XV—XVI столітті мали свій обсяг прав та свою модель відносин, що збереглися з древніх княжих часів. До цих прав належали:

- суверенність землеволодіння;
- право статутодавства, при якому князь видавав власні розпорядження і жалувані грамоти підданим у наданні їм земель;
- встановлення місцевих податків і зборів різних повинностей і надання різних пільг;
- право суду над підданими аж до смертної кари;
- право бути і виступати у великокнязівській раді. Це право надавалось не за особисті заслуги чи за перебування на державній службі, а виключно за звичаєм стародавнім;
- право підсудності тільки королю, а не місцевому суду або шляхті.

Князі Сангушки, володіючи правом бути у великокнязівській раді, забезпечували собі контроль над політичним життям регіону. Але у великомасштабних або загальнонаціональних інтересах такий вплив української фракції був мінімальним. Українських князів налічувалось всього 9, а загальний склад ради у XVI столітті нараховував 180 осіб. Хоч самі князі мало переживали за державне або національне, кожен князь увесь свій потенціал, усі сили й енергію спрямовував на створення власної держави-володіння, яка, мов міраж, приносила почуття фальшивої могутності й усвідомлення своєї влади і своєї значущості.

Великі князі володіли особливим правом збирати збройні загони на війну і при цьому йти не в складі загального ополчення, а окремим власним формуванням. Князь зазвичай мав право на персональні листи, повідомлення від імені великого князя про початок військових дій. Причому звичайні листи опечатувались зеленим кольором, а королівські і великокнязівські — червоним.

Майновий стан окремих князів у 1528 році виглядав так:

Роди	Кількість вершників від родини	Кількість димів
Острозькі	426	10223
Гольшанські	154	3692
Сангушки	126	3024
Для порівняння покажемо загальні цифри 1528 і 1629 років/		
Всього князів	— 45/46, з них феодалів — 13,1 відсотка	
Вершників від родів	— 951/468	
Димів	— 22826/67468	

Як бачимо, еволюція розвитку йде в напрямку збагачення князів (димів збільшилось у три рази) і послаблення оборони (вершників зменшилось у двічі).

На Волині на одного поміщика припадало 2233 десятини землі, Сангушки мали 31349 десятин, в той час як граф Потоцький — 51723 десятини, а знамениті Радзивілі — 36928 десятин.

Найбільшими князівствами Волині в XVI столітті були:

- Острозьке з Рівненщиною, Заславщиною і дубровицькими маєтками;
- Несвізьке із Збаражчиною і Васильківщиною;
- князів Сангушків з маєтками ковельськими, ратнівськими, каширськими.

Шляхта у цей час виглядала порівняно дуже скромно. В ковельському старостві в 1556 році шляхта мала всього одне село, а в 1590 — 19.

Сангушки, використовуючи свої князівські права, надавали землю або частину маєтків своїм підданам. Вони застосовували форму ленного права, надання земель під земельну суму: «нагороджуючи... записал есми ему во имению своем... у 200 коп грошей. А сын мой и потомки его отнимать не мают, первой мают отдати 200 коп грошей». Таке обтяжливе пожалування земель було основним у земельній політиці короля.

Є й інші приклади щедрого пожертвування своїм підданам. 1542 року князь Василь Сангушко Ковельський надає дворище у селі Мощена слугі Демиду Войтковичу, «который с детства своего при дворе нашем служил, бил нам челом, просячи нас о хлебокормлении». В обов'язки Войтковича входило «конем служити» і князь зобов'язувався ні в чому слугу свого «не кривдити й порушати» самого, його нащадків «боронити».

Рід Сангушків виступав не в одній особі, а, як бачимо, в XIV столітті представників чоловічої статі — 1, в другій половині XV ст. — 4, в першій половині XVI ст. — 9, в другій половині XVI ст. — 7, в першій половині XVII ст. — 2. В кожному відрізку із семи поколінь ми простежуємо цю просту еволюцію піднесення і затухання роду. Можна з упевненістю припустити, що кількість населення чоловічої статі несла в собі і негативний елемент. Князі дуже часто конфліктували і сперечалися за землю.

Зацікавленість наша сягає початку XVI століття, а точніше 24 грудня 1518 року, коли король Сигізмунд у Бресті вручив князю В. Сангушку грамоту про надання селу Ковле статусу міста на основі Магдебурзького (німецького) права.

Про історію надання цієї історичної грамоти М. Теодорович пише, що, проїжджаючи Ковельщиною, королева Бона потрапила в якусь небезпечну пригоду. Місцеві жителі швидко прийшли на допомогу. За це вона клопотала перед королем, щоб селу Ковле надати статус міста. Король Сигізмунд, який безмежно кохав королеву, підписав доленосне рішення. Легенди завжди ові-яні ореолом романтики і таємничості. Не відкидаючи свідчень легенди, маємо сказати, що насправді князі Сангушки самі багато зробили, щоб це рішення могло відбутись.

Важливість цього історичного документа зобов'язує нас навести текст повністю:

Сигизмундъ первый, Божією милостію король Польській, великій князь Литовській, Рүсскій, Глоговській.

Объявляемъ симъ листомъ нашимъ, всм вообще и каждому особо, кому объ этомъ вдать надлежитъ. Этою грамотою дозволяем князю Василию Михайловичу Сангушкѣ образовать изъ села Ковля город и устроить его на прав Магдебурскомъ на вчныя времена. Сверхъ того позволяемъ имъ обычныя торги и ярмарки, именно торгъ еженедельный по пятницам и дв ярмарки: одну въ день Воздвиженія креста Господня, а другю на четвертый день по Рождеств Христовомъ, по старому календарю. Эти ярмарки должны продолжаться цѣлю недлю: всякіе люди имют право прїзжать сюда со всякими товарами и торговать ими. А для большей достоверности, мы сію грамоту нашу собственнорүчно подписали и печать коронную приложитъ повелели. Дана въ Варшав, 24 декабря, въ лто отъ Рождества Христова 1518...

«Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волини»

Як бачимо, це рішення дало поштовх до прискореного розвитку економіки та торгівлі. Магдебурзьке право надавало можливість вибирати місцеву владу, вершити суд, оскаржувати несправедливі дії місцевої влади аж до короля. І хоч деспотизм місцевих князів залишався практичною нормою управління, а через слабкість королівська влада не могла корегувати ці устої, все ж таки воно створювало основу для майбутньої будівлі, що називається демократією.

Малоймовірно, щоб із наданням статусу міста Василь Сангушко поміняв стиль і методи управління. Нагадаємо, що село Ковле у володіння Сангушків перейшло ще в XIV столітті. Як стверджує О. Цинкаловський, король Гедемін віддав село Ковле своєму внукові Федорові Сангушко. Пізніше воно перейшло до його синів. Саме вони встановлювали свої порядки і чимало зусиль доклали для економічного і культурного розвитку. Будуються церкви, відкрито школу і шпиталь. І Михайло, і Василь Сангушки зіграли свою історичну роль у піднесенні села Ковле до статусу міста під назвою Ковель. Василеві Сангушко випала доля стати першим старостою міста Ковеля.

У 1537 році князь Андрій Михайлович Сангушко уклав двосторонню угоду зі своїм дядьком Василем Сангушком щодо розподілу маєтку: Городелець відокремлювався від маєтку Ковеля і Клевецька. В угоді було записано: «Я, князь Андрій, з дядьком моїм князем Василем, про ту землю, що граничить проміж нас, від Городельця їдучи до Ковеля по березову стругу, і тою березовою стругою в річку Турію, а далі через ту березову стругу, там, де впала в річку Туру, моїм людям Городельським езов не бити і риби не ловити і інших пожитків не мати, з Городельця їдучи дорогою до Клевецька по зарослях... — направо від дороги поміж троскіт і троскотця по той край зарослів від Клевецька вся та заросель має бути до Городельця... і то поле Троскітське має бути до Городельця, а берез того поля від Клевецька, що з дороги наліво, з троскітським болотом у Лимушське болото, посеред болота, а Лимушським болотом до річки Турії...»

Неспокійні Сангушки мали проблеми не тільки між собою, але й із самим королем. Так, у 1441 році Сангушко Федькович силою приєднав колишнє родство, на той час королівське, Ратненське. За це король Казимир Великий відібрав у нього волость Каширську. Такий рішучий крок короля змусив Сангушка підкоритися. Сангушки прибувають до короля з волинськими князями та боярами, віддають йому належну шану і супроводжують його аж до Вільна. Сангушко Федькович одержує пробачення і «був повернутий до ласк», тобто король повернув йому Ратне.

Князі Сангушки, як і Острозькі, мали українське походження. Всіляко підтримували православну віру. На початку XVI століття з'являються православні святині у селі Ковле — Благовіщенська церква та Воскресенський собор. Біля цих церков споруджено школи і богадільні для бідних. Відомо, що при Сангушках Ковельських з'явився Свято-Троїцький монастир, який став осередком культури. Ченці переписували книги, малювали ікони і займались іншим культурним ремеслом. Але так, як і рід Острозьких, Сангушки поступово відходили від православної віри до католицької. Мелетій Смотрицький в 1610 році від імені матері-церкви-вітчизни оплакує відступництво і зраду: «Де той неоціненний камінець... що сяяв, наче світильник, наче сонце між зорями в короні голови моєї, дім Острозьких, що блиском світив і руських князів родив; неоціненні сапфіри князі Сангушки, Заславські, Зборацькі, Вишневецькі, Чарторийські...»

«Неоціненні сапфіри князі Сангушки» діяли в жорстокому психологічному, політичному і правовому полі польського короля, польської влади, польської духовності, в якому українське, немов дим від вогню, непомітно зникало, розчинялося у повітрі. Не можна звинувачувати ні Сангушків, ні Острозького, що поступалися своїм родовим українським на користь польського або литовського. Після Данила міг об'єднати українців той же Острозький, але не зумів. Сангушки не могли і не хотіли.

Сангушки родичалися, об'єднувалися з іншими родами за рахунок шлюбних відносин. Кинувши оком на родовід Сангушків, ми побачимо, що цей процес ішов різними і несподіваними шляхами. Дмитро Сангушко обрав собі за дружину Галину Острозьку, причому силою, і в цьому йому допоміг сам Костянтин Острозький. Софія Андріївна Сангушківна поєднала свою долю з Федором Заславським, ще одна дочка Андрія Сангушка (ім'я не збереглося) — з Федором Чарторийським, Ганка — з Іваном Сапегою, Федір — з Ганною Депотівною. Шлюбні зв'язки Сангушків простежуються аж на Київщину, до Гальшки Василівни Гулевичівни, фундаторки Київського братства. Шлюбні зв'язки, з одного боку, грали роль підсилювача стабілізації роду, з іншого — спричиняли подрібнення князівських володінь. Ковельський період князів Сангушків закінчується 10 березня 1543 року, коли староста Ковельський Василь Сангушко обмінявся маєтками з королевою Боною, дружиною короля Сигізмунда. Василь Сангушко одержав від королеви маєтки Горболь, Смоляни і Обольци. В грамоті короля наводиться угода, в якій мовиться: «Аж я, маючи великим и незносно кривды свои от молодости своее, аж и до того часу от брати кривных своих и от инших многих суседов своих як в поседании земель, так в частых заплатах, и презысков их,



Роман Сангушко.



Дмитро Сангушко.

ко горам им чинил, завжды ку впаду и шкодом приходил... и долги немалые себе заводил... Ее милость королева и великая княгиня Бона рачила надо мною, слугою и подданным своим милосердьем и ласку свою господарскую оказати и з волею господаря нашего, короля Его милости рачила Ее милость мне дати в отмену волость Горвол, а двори свои: Смоляне, и Обольцы (ныне Могилевской губернии Оршанского уезда) зо в сим, як тая волост и тыи двори в себе мают и як ест в листе Ее милости ширет описано, а в противку тое волости и иных дворов Ее милости спустилом ее милости отменого имене свои отчизны вси и купленые и всякими обычаи набытии ничого себе и ни потомков и ни ближних своих в тых имениях не оставуючи: то есть замок Ковле з местом і з двори к нему прислухаючими и прилежачими, на имя: Мошеном, Дубном, Клевецком, Туличовом и з сел к тому ж замку і двором прислухаючими на имя: Вербка, Монастыр святой Троицы, села Монастырские, Гошин, Бахово, Лагодлево, Воля, Озер-ница, Облапы, Городыще, к церкви Городыщенской: Новосады, Соколова Воля, Осовецкая Воля, замок Милянвичи з местом и з двори к нему прилежачими на имя: Парыдубы, Нуйно, Сомын, Туровичи, Годавичи, Клечковичи, Голшаница, Зилово, Бояре Дворецкие, замок Выжва з местом и з двори к нему прилежачими на имя: Хотешово, село Выжва Старая, Брод, Гридковицы, Красная Воля, Секун, Шушки, Мостица, замок Филимичи з местом и села к нему прислухаючими на имя: Заставцы, Седмерты, Красная Воля.

Которыи ж замки и имена свои спустилом, королевой Ее милости и великой княгине Боне, напервой с костелом и с церкви Божиими и с подавани церковными, з месты и з двори и с нашими дворными, з боярами и з людьми боярскими и слугами путными, з людьми тяглыми и з данными, с торги и з ярмарки з мыты, с корчмами и с всякими подачки и платы в тых местах и дворах моих, с Чыними пенегиными и кунучными и з дними медовыми и грошовыми и овсяными и зо всякого власностью тых замков и мест и дворов и имений моих то есть зо всеми землями пашными и бортными, з леса, боры и дубравами и з ловы всякого зверю, малого и великого и пташными и бобровыми топы з реками и речками, с озеры и с ставы и ставищы, з млины и их вышелки и зо всем тым правом и власностью, якъ ся тыи замки места и двори и имене мои съ стародавня сами в себе и в границах и в обыходах своих мают, ничого ни себе и ни потомков и ни ближних своих не заставуючи» (М. Теодорович). 166 років служило місто династії Сангушків Ковельських. А може, й навпаки, Сангушки служили Ковелю, щоб воно стало містом, збагачувалось і розвивалось. Великий слід Великих князів на Ковельській землі і сьогодні чекає на подальше дослідження.

**НАСЕЛЕННЯ ТА ГОСПОДАРСЬКІ ДВОРИ (КВАРТИРИ) СТАРОВИЖІВСЬКОГО
РАЙОНУ ЗА 2004, 2010, 2013, 2014, 2015 РОКИ**

№п	Назва селищної, сільських рад	Назва населених пунктів		2004 рік		2010 рік		2013 рік		2014 рік		2015	
				Кількість населення	Кількість дворів	Кількість населення	Кількість дворів	Кількість населення	Кількість дворів	Кількість населення	Кількість дворів	Кількість населення	Кількість дворів
1.	Старовижівська селищна рада	1.	сmt Стара Вишівка	5540	1326	5200	1508	5218	1521	5254	1511	5275	1518
		2.	с. Брідки	387	133	401	133	402	137	407	137	407	138
		3.	с. Мельники	57	31	57	31	45	31	47	28	45	28
2.	Бушинська сільська рада	4.	с. Бушин	1160	429	1117	418	1110	394	1090	385	1091	381
3.	Галинівська сільська рада	5.	с. Галина Воля	717	192	687	207	707	207	708	207	719	210
		6.	с. Смоляри	1051	298	993	303	999	305	996	305	997	304
4.	Глухівська сільська рада	7.	с. Глухи	962	324	890	303	894	300	905	298	912	298
		8.	с. Текля	725	241	652	228	600	206	612	206	618	206
5.	Дубечненська сільська рада	9.	с. Дубечне	2373	722	2346	722	2326	675	2326	675	2347	670
		10.	с. Залюття	481	139	418	139	409	123	409	123	399	117
		11.	с. Лютка	206	84	182	84	163	57	163	57	165	55
		12.	с. Мокре	712	220	775	220	729	204	729	204	705	197
13.	с. Рокита	781	265	718	265	697	225	697	225	686	214		
6.	Журавлинська сільська рада	14.	с. Журавлине	503	228	457	179	462	158	505	219	509	219
7.	Кримненська сільська рада	15.	с. Кримне	1958	657	1931	582	1892	547	1880	538	1861	535
		16.	с. Яревише	594	211	550	178	523	164	517	162	500	162
8.	Любохнівська сільська рада	17.	с. Любохнин	2009	626	1883	630	1889	675	1879	695	1866	690
9.	Мизівська сільська рада	18.	с. Мизове	1058	398	967	361	945	312	944	312	947	304
10.	Нововижівська сільська рада	19.	с. Нова Вишівка	608	251	538	229	515	203	509	197	513	147
		20.	с. Рудка	128	48	156	45	130	41	124	41	122	41
		21.	с. Хотивель	113	36	101	35	100	35	101	35	99	35
11.	Поліська сільська рада	22.	с. Поліське	447	158	417	164	415	164	418	164	416	164
		23.	с. Брунетівка	329	109	287	109	283	109	271	92	268	109
		24.	с. Чевель	703	277	609	271	590	271	567	271	563	271
12.	Руднянська сільська рада	25.	с. Рудня	283	93	257	106	258	101	250	101	250	101
		26.	с. Кукуріки	275	80	257	91	239	90	238	89	234	89
		27.	с. Сьомаки	158	64	146	69	135	64	131	64	25	64
13.	Соколищенська сільська рада	28.	с. Соколише	197	86	209	82	195	74	192	73	191	74
		29.	с. Підсинівка	152	73	160	64	128	59	128	57	121	56
		30.	с. Шкроби	233	108	231	99	207	86	203	85	192	81
		31.	с. Мильці	138	55	157	47	127	41	122	41	113	39
14.	Седлищенська сільська рада	32.	с. Седлише	483	239	619	229	643	213	635	210	636	210
		33.	с. Борзова	108	59	127	54	130	50	129	48	131	48
		34.	с. Черемшанка	74	41	78	39	68	32	61	30	63	30
15.	Секунська сільська рада	35.	с. Секунь	515	271	522	222	486	271	494	271	486	272

16.	Сереховичівська сільська рада	36.	с. Сереховичі	848	365	813	319	768	296	747	287	745	286
		37.	с. Грабове	378	164	285	131	252	112	244	105	245	105
		38.	с. Нова Воля	42	34	29	22	24	22	22	17	22	17
17.	Синівська сільська рада	39.	с. Синове	615	260	544	237	497	208	472	203	469	201
18.	Сміднська сільська рада	40.	с. Смідни	1982	810	1951	698	1873	657	1890	646	1886	641
		41.	с. Лісняки	254	99	222	84	204	78	203	76	201	75
		42.	с. Паридуби	380	138	343	133	321	121	327	119	329	112
19.	Солов'ївська сільська рада	43.	с. Солов'ї	403	176	372	143	337	115	332	115	328	115
		44.	с. Нпці	330	133	298	113	301	98	300	98	301	99
		45.	с. Комарове	231	106	207	92	199	73	203	73	200	73
20.	Старогутівська сільська рада	46.	с. Стара Гута	1155	308	1109	308	1071	310	1080	314	1084	313
		47.	с. Сукачі	321	83	313	84	289	83	302	83	304	85

Статистична паспортна звітність селищної та сільських рад за 2004, 2010, 2013, 2014, 2015 роки, яка подається щорічно в райдержадміністрацію.

Вячеслав НЕДЗЕЛЬСЬКИЙ (с.м. Стара Вишівка)

НАРОДЖУВАНІСТЬ ТА СМЕРТНІСТЬ У НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗА 2014 РІК

№п	Назва селищної, сільських рад	Назва населених пунктів	2014 РІК						
			НАРОДІЛОСЬ			ПОМЕРЛО			
			ВСЬОГО	ЧОЛОВІКІВ	ЖІНОК	ВСЬОГО	ЧОЛОВІКІВ	ЖІНОК	
1.	Старовишівська селищна рада	1.	с.мт Стара Вишівка	99	66	33	53	30	23
		2.	с. Брідки	4	2	2	4	3	1
		3.	с. Мельняки	0	0	0	2	0	2
			ВСЬОГО ПО С/Р	103	68	35	59	33	26
2.	Бушинська сільська рада	4.	с. Бушин	15	7	8	21	9	12
			ВСЬОГО ПО С/Р	15	7	8	21	9	12
3.	Галинівська сільська рада	5.	с. Галина Воля	20	14	6	9	4	5
		6.	с. Смоляри	15	9	6	14	5	9
			ВСЬОГО ПО С/Р	35	23	12	23	9	14
4.	Глухівська сільська рада	7.	с. Глухи	14	7	7	18	11	7
		8.	с. Текля	8	6	2	10	3	7
			ВСЬОГО ПО С/Р	22	13	9	28	14	14
5.	Дубечненська сільська рада	9.	с. Дубечне	30	17	13	42	22	20
		10.	с. Залюття	9	2	7	8	3	5
		11.	с. Лютка	2	-	2	4	3	1
		12.	с. Мокре	14	5	9	15	8	7
		13.	с. Рокита	12	7	5	15	4	11
			ВСЬОГО ПО С/Р	67	31	36	84	40	44
6.	Журавлинська сільська рада	14.	с. Журавлине	9	3	6	7	3	4
			ВСЬОГО ПО С/Р	9	3	6	7	3	4
7.	Кримненська сільська рада	15.	с. Кримне	17	7	10	27	13	14
		16.	с. Яревише	1	1	-	11	5	6
			ВСЬОГО ПО С/Р	18	8	10	38	18	20
8.	Любохнівська сільська рада	17.	с. Любохнини	28	16	12	30	10	20
			ВСЬОГО ПО С/Р	28	16	12	30	10	20
9.	Мизівська	18.	с. Мизове	7	4	3	10	9	1

	сілська рада		ВСЬОГО ПО С/Р	7	4	3	10	9	1
10.	Нововижівська сілська рада	19.	с. Нова Вижва	5	1	4	15	7	8
		20.	с. Рудка	2	1	1	1	-	1
		21.	с. Хотивель	2	-	2	1	-	1
			ВСЬОГО ПО С/Р	9	2	7	17	7	10
11.	Поліська сілська рада	22.	с. Поліське	7	2	5	11	3	8
		23.	с. Брунетівка	4	1	3	5	2	3
		24.	с. Чевель	6	3	3	11	5	6
			ВСЬОГО ПО С/Р	17	6	11	27	10	17
12.	Руднянська сілська рада	25.	с. Рудня	2	1	1	9	7	2
		26.	с. Кукуріки	3	2	1	4	2	2
		27.	с. Сьомакн	1	-	1	3	3	-
			ВСЬОГО ПО С/Р	6	3	3	16	12	4
13.	Соколишенська сілська рада	28.	с. Соколище	2	1	1	4	2	2
		29.	с. Підспівка	-	-	-	3	3	-
		30.	с. Шкроби	1	1	-	8	1	7
		31.	с. Мильці	1	1	-	-	-	-
			ВСЬОГО ПО С/Р	4	3	1	15	6	9
14.	Седлишенська сілська рада	32.	с. Седлише	10	3	7	12	6	6
		33.	с. Борзова	3	2	1	1	-	1
		34.	с. Черемшанка	-	-	-	2	1	1
			ВСЬОГО ПО С/Р	13	5	8	15	7	8
15.	Секунська сілська рада	35.	с. Секунь	11	6	5	20	9	11
			ВСЬОГО ПО С/Р	11	6	5	20	9	11
16.	Сереховичівська сілська рада	36.	с. Сереховичі	12	7	5	12	8	4
		37.	с. Грабове	3	1	2	6	4	2
		38.	с. Нова Воля	-	-	-	-	-	-
			ВСЬОГО ПО С/Р	15	8	7	18	12	6
17.	Синівська сілська рада	39.	с. Синове	6	4	2	6	3	3
			ВСЬОГО ПО С/Р	6	4	2	6	3	3
18.	Смілянська сілська рада	40.	с. Смілян	29	15	14	39	18	21
		41.	с. Лісняки	1	-	1	2	-	2
		42.	с. Паридуби	9	3	6	10	6	4
			ВСЬОГО ПО С/Р	39	18	21	51	24	27
19.	Солов'ївська сілська рада	43.	с. Солов'ї	2	1	1	10	7	3
		44.	с. Нипі	4	-	4	8	2	6
		45.	с. Комарове	3	2	1	2	-	2
			ВСЬОГО ПО С/Р	9	3	6	20	9	11
20.	Старогутівська сілська рада	46.	с. Стара Гута	17	8	9	13	9	4
		47.	с. Сукачі	4	1	3	1	-	1
			ВСЬОГО ПО С/Р	21	9	12	14	9	5
			ВСЬОГО ПО РАЙОНУ	454	240	214	519	253	266

**Народжуваність та смертність за віком у
Поліській сілській раді Старовижівського району за 2014 рік**

№п	Назва сілської ради	Назва населених пунктів	2014 РІК							
			НАРОДИЛОСЬ			ПОМЕРЛО				
			Всього	Чоловіків	Жінок	Всього	Чоловіків (вік померлих)		Жінок (вік померлих)	
1.	Поліська сілська рада	с. Поліське	7	2	5	11	3	72, 39, 78	8	80, 39, 87, 90, 81, 78, 78, 87
		с. Брунетівка	4	1	3	5	2	52, 77	3	80, 82, 86
		с. Чевель	6	3	3	11	5	76, 48, 54, 89, 69	6	77, 72, 92, 46, 80, 90
			ВСЬОГО ПО С/Р	17	6	11	27	10	17	

1. Статистична звітність відділу державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Старовижівського районного управління юстиції Волинської області по Старовижівській селищній раді за 2014 рік.

2. Статистична звітність виконавчих комітетів сілських рад Старовижівського району Волинської області за 2014 рік.

3. Статистична звітність Поліської сілської ради Старовижівського району Волинської області за 2014 рік.

РОЗВИТОК ОСВІТИ В СТАРОВИЖІВСЬКОМУ РАЙОНІ В ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ (1944 – 1953 рр.)

Історія середньої освіти Старовижівського району післявоєнного періоду є однією із складових загальної історії середньої освіти Волині у ці роки. Тому загалом у районі в цей період спостерігалися тенденції характерні для усієї області загалом.

Старовижівський район бере свої початки заснування від 12 листопада 1939 року згідно Указу Президії Верховної Ради УРСР про утворення Седлищанського району, центром якого стало село Седлище [10, 73].

На сьогодні село Седлище розміщене в кількох кілометрах від Старої Вижви, яка стала районним центром у червні 1946 року [10, 67].

II Світова війна безперечно завдала величезних втрат Україні, сильно постраждала, звісно, і Волинь. Освітня галузь як і інші сфери життя області понесла втрати, отож у післявоєнні роки фактично довелося відновлювати мережу шкіл як таку. В часи війни на Волині було зруйновано 548 шкіл, з них повністю - 302 школи, та частково - 246 шкіл [2 арк. 13]. Стосовно Старовижівського району, який у ці часи називався Седлищанським, то тут було знищено 19 шкіл, сума збитків сягнула 4,3 мільйона радянських карбованців [1, 91]. Для підрахунку втрат була створена спеціальна комісія під керівництвом голови комісії завідувача райвно Крушинського В. С., заступника голови директора Сераховицької неповної середньої школи Росохіна А.А., секретаря - вчительки Сераховицької неповної середньої школи Мельничук А. Н. та інших членів, таких як Маслянка М. С. та Гладкого В. В., за участі експертів. [3]. Як приклад можна навести обрахунки втрат у селі Велимче (3, арк. 10). Загальна сума втрат складала 216 422 карбованці, з них у 15 680 карбованців оцінена руйнація будівлі господарського призначення, стан руйнації будівлі культурно - побутового призначення оцінено у 122 400 карбованців. Шкільного майна пошкоджено на суму 72 800 карбованців, і навіть збитки від руйнування огорожі оцінюються у 5 542 карбованця. «1942 року німецькі частини в селі Датинь повністю зруйнували одне приміщення школи, друге напівзруйнували, зруйнували 3 сараї і все шкільне майно, а також огорожу», - такий детальний опис подається у дослідженні проведеному комісією [3 арк. 1, 26].

Комісія також підбила підсумок загальних збитків нанесених німецько-фашистськими окупантами школам Седлищанського району. Так, сума збитків, нанесених Милецькій школі становить 299 045 карбованців, Мизівській – 463 680, Сераховицькій – 124 570, Седлищанській – 218 240, і Старовижівській – 426 105 карбованців. [3, арк. 1].

Загалом можна зазначити що станом на 1940 рік у районі нараховувалось 30 шкіл, в яких навчалось 4 786 учнів та працювали 185 вчителів.

Відбудова шкіл області здійснювалась згідно розпорядження РНК УРСР № 306 28 вересня 1943 року, а також постанови виконкому Волинської обласної ради депутатів трудящих та обкому КП (б)У «Про поновлення роботи шкіл Волинської області». І за допомогою місцевої влади, а також силами педагогів, батьків та навіть учнів у доволі короткий час здійснювалась відбудова шкіл, а також відновлення їх матеріально-технічної бази. [2, арк. 5-6].

Так у післявоєнний період, а зокрема станом на 28 серпня 1944 року, згідно статистичних даних про кількість шкіл по Седлищанському району (так тоді називався Старовижівський район) тут нараховувалось 28 шкільних приміщень. Це, зокрема, спеціальні приміщення у селах Сераховичі, Секунь, Буцинь, Дошно, Солов'є, Шкроби, селище Стара Вижва, Синово, Замшани, Пісочно та Чевели. Пристосовані приміщення нараховувались у селах Велимче, Кацько, Цюприх, Нова – Воля, Дадинь, Неці, Брунетівка, Соколище, Седлище, Мільці, Буцинські Хутори, Наддатинь, Нова Вижва, Хотівле, Черемшанка та Виживські хутори.

Станом на початок 1944 -45 навчального року з них запрацювали лише 9 шкіл – у селищі Стара Вижва, селах Сераховичі, Секунь, Мизова, Нова Воля, Мільці, Чевель, Замшани та Солов'є [4, арк.1].

Більш детальна інформація про стан шкільних приміщень міститься у фондах Музею історії освіти Волині ВІППО.

Зокрема можна навести спогади директора Старовижівської середньої школи К. Продивус, яка працювала на цій посаді у 1943 - 44 роках Вона згадує: «Ми почали шукати приміщення для школи, бо школа яка була – зруйнована. Допомогає голова сільради Лукаш Вакуліч. Знайшли хату священника (о. Гармата виїхав із Вижви в роки війни до сина) і хату Наталки (Облапівську) та хату, де нині живе сім'я

Герунів та Хільчуків. Після ремонту почалось навчання. Обладнання не було в школі: ні парт ні дошки. Селяни позносили з дому стільці, табуретки, столи» [11, 24].

До прикладу, за спогадами працівниці типографії Галини Євтушик, яка прибула працювати на Волинь у 1947 році, у самому селищі Стара Вижва школи тоді не було, навчалися діти у сільській хаті, яка знаходилась біля церкви, де зараз міститься дитсадок [11,6]. Старовижівська середня школа не мала власного приміщення ще у 1950 році, навчально-виховний процес відбувався у трьох будинках, два з яких знаходилися за місцевою церквою [11,8].

Важливою подією у житті селища стало будівництво нової школи, яке було розпочате у 1948 році. Керував будівництвом школи Гаврилюк Євтух, який був прорабом. Працювали на будові Іван Романчук, Петро Калішук, Я. Вареник, С. Ляшук та інші робітники [11, 25].

Власне нове приміщення школи збудували у 1952 – 53 роках [11,8].

Відбудова шкільних приміщень проводилась в інших населених пунктах району.

Здійснення нового шкільного будівництва дозволяло поліпшувати становище і поволі зменшувати кількість шкіл, розміщених у пристосованих будівлях. Нове будівництво здійснювалось за типовими проектами, розробленими Державним інститутом проектування цивільного будівництва (Діпроцивільбудом) Міністерства житлово-цивільного будівництва УРСР, Державним інститутом проектування сільського будівництва (Діпросільбудом) при Раді Міністрів УРСР, а також Академією архітектури УРСР.

Відповідно до цих проектів, нова середня школа будувалася на 400 учнівських місць, семирічна – на 280, початкова – на 160. Поряд з цим у містах і промислових центрах проводилося будівництво середніх шкіл на 880 учнівських місць. Середня школа на 400 місць налічувала 10 класних кімнат та 16 інших приміщень (бібліотека, буфет, учительська, лабораторія, спортзал, кабінет директора тощо). Семирічна школа мала сім класних кімнат і 15 інших приміщень, початкова – чотири і сім. Середня школа на 880 місць містила 22 класні кімнати і 20 додаткових приміщень. Залежно від типу школи, під їх будівництво відводилось 1,5–2,5 га, щоб поряд з будинком школи можна було розмістити місця для відпочинку, спортивне поле, фізкультурні майданчики тощо [15, 35-37].

Яскравим прикладом того, яку увагу представники влади приділяли питанню відбудови у будівництва шкіл приклад з історії середньої школи села Смідин. До цього населеного пункту заїхав депутат Верховної ради УСРР Т. Кавецький. Він ознайомився з умовами, в яких навчалися діти, і порушив клопотання про будівництво типового приміщення школи. Кошти держава виділила, і в 1949 році почалося будівництво. Громадськість села, батьки взяли активну участь у будівництві, очолив його тодішній голова сільради І. Конончук, проявивши в цьому величезну енергію [14,8]. В 1953 році було затверджено проект будівництва двоповерхової школи – десятирічки в селі Сераховичі. [13,4]. Про високу активність громадськості району у справі відбудови і будівництва шкіл свідчить і той факт, що тільки 22 червня 1946 року в суботнику по відбудові і ремонту шкільних приміщень взяло участь 4 312 чоловік [9, 646].

Отож можна зауважити, що станом на 1946–47 роки із 31 школи лише 13 мали свої власні приміщення, решта шкіл були розміщені у пристосованих приміщеннях і селянських хатах, які не відповідали вимогам навчально – виховного процесу. (5, арк.8). А вже у 1952 – 53 роках у районі, згідно планів, повинно було працювати 32 школи, з них початкових – 14, семирічних – 15 середніх – 3 [8, арк. 97].

Не менш важливим ніж будівництво та відбудова шкіл було питання забезпечення їх педагогічними кадрами та налагодження навчально-виховного процесу у післявоєнні роки.

Районним відділом освіти у цей період керував до 1946 рок Крушинський В. С., а після його смерті на цю посаду було призначено Алексеева Ф. К. (родом із Вінницької області) [11, 24].

Перші післявоєнні роки характеризувались нестачею, а то і відсутністю підручників, навчально-наочного приладдя, незабезпеченням педагогічними кадрами та їх низькою кваліфікацією.

Станом на 1 вересня 1944 року в районі працювали всього навсього 18 вчителів, а в 1940 році працювали 185 вчителів, і в 30 школах навчалось 4786 учнів, з них у 1 – 4 класах – 2749, у 5 – 7 класи – 1815, у 8 – 10 класах – 18. А вже в 1952-1953 році в районі навчальний процес здійснювало 222 педагоги [8, арк. 97].

Справа стала налагоджуватись вже в кінці 40-х років.

Ще в 1946 – 47 році навчання у всіх школах району відбувалося у 2 зміни. Устаткування шкіл було охарактеризоване як незадовільне.

Підручниками школи були забезпечені на 45 – 50%, зокрема були особливо погано забезпечені ними учні I – IV класів. Наголошується, що район не одержав зовсім підручників з історії СРСР для IV класу, читанки для III класу, а також не було забезпечено учнів I – III класів читанками з української мови.



*Мищук Ірина Кіндратівна –
заслужена вчителька України.*



*Перший випуск Мізівської середньої школи.
1949 р.*



Свято Першого дзвоника в с. Мизово, 1949 р.



*Актив села, Куренко Д. В. –
директор Дубечненської школи
(в центрі) 1946-1948 рр.*



*Фото 1953 р. Гайдученко П. С. – директор
Дубечненської школи 1953-1954 рр.
(справа перший).*



*Фото 1950 р. Колектив вчителів Дубечненської школи.
Знайомський В. С. – директор школи
1950-1952 рр. (в центрі).*

Бібліотек при школах району було 6. Упродовж 1946 року було закуплено книжок для бібліотек на суму 13 480 крб. [5, арк 8].

Хороших успіхів в навчальному процесі в 1952 -53 році досягли: Будицька семирічна школа (директор Вальянікова), Мілецька семирічна школа (директор Корсун), Комарівська початкова школа (завідувач Ружицька), Зарічанська початкова школа (завідувач Кутяк). В освіті велика увага приділялася ідеологічному вихованню. Зокрема, було зазначено, що у деяких школах району викладання історії, Конституції СРСР та географії ведеться на низькому ідейно-теоретичному рівні. На уроках перевага радянського ладу подається, як йдеться у інформації, «сухо і непереконливо». Отож відповідні партійні структури КПРС звісно взяли за роботу в цьому напрямку [8, арк. 99].

Якщо говорити про методичне забезпечення навчально-виховного процесу в школах, то школи були поділені на два методичні кущі – Старовижівський (керівник Полятевич Ф. І), та Сераховицький (керівник Усенюк І. В). Через недостатнє кадрове забезпечення, а саме відсутність завмедтодкабінтеу і неповним штатом інспекторів, у першому півріччі кущові методоб'єднання працювали незадовільно. Серед тем, які обговорювались під час нарад кущових методоб'єднань були питання методичного характеру «Норми оцінок на уроках історії і літератури», «Значення наочності викладання у I – IV класах», «Форми зв'язку школи із сім'єю», «Виховання радянського патріотизму в учнів». В цьому першому півріччі у школах було проведено 182 відкритих уроки. А вже в другому півріччі робота методичних кущів покращилась. Кущові методоб'єднання працювали два рази на місяць, при чому багато уваги приділялось вивченню історії ВКП (б). У другій половині навчального року працівниками ВКП (б) читались лекції на політичні теми, особлива увага під час яких зверталась на історію партії [7, ар. 9].

У 1952 – 53 році, для покращення навчально-виховного процесу в районі працювало 5 методичних кущів. Робота їх була спланована згідно тематики Інституту вдосконавлення кваліфікації вчителів.

Одним із цікавих моментів розвитку освіти у цей період було залучення спеціалістів зі східних областей України «для забезпечення радянзації». При чому така «радянізація» відбулась іноді дійсно сталінськими реперсивними методами. Для прикладу можна навести уривок з біографії вчительки Марії Володимирівни Козаченко:

«Народилась у селі Бахматівці на Поділлі. Батьки відмовились вступати до колгоспу, за це були розкуркулені і виселені з власної хати. Довелось поневірятись по чужих кутках і важко працювати. Не обминув родину і голод 1933 року. Вижити допомогла родина подруги Олі Кавалішиної. В 1940 році сім'ю реабілітували, повернулись до рідної домівки, але війна. Хату в 1941 році розбомбили німці. В школі Марія Володимирівна навчалась на відмінно. В 1946 році вступила до Вінницького пединституту. Але дипломів випуск не отримав. В товарних вагонах всіх випускників відправили на Західну Україну, на Волинь. Зобов'язали відпрацювати два роки і лише потім пообіцяли, що видадуть дипломи. Так і стало. Волинь для Марії Володимирівни стала рідною, тут прийшла до неї любов, була її робота, друзі, дорогі її серцю учні.

Отож бачимо доволі успішну кар'єру радянського вчителя на Волині. І такі випадки були не поодинокі [11, 25 -26].

Варто також зупинитись і на тих педагогах, які були учасниками Другої світової війни. Можна назвати прізвища вчителя образотворчого мистецтва Чалайдюка М., директора школи Проценка І., вихователя пришкольного інтернату Бабица Є., а також Погорілко Я., Дубеч У., Цапенко Т., Скакун Н., Собко Х., Якубенко Н. та інших педагогів.

Варто також зауважити, що місцеве населення ставилось до вчителів-східняків доволі приязно. Адже це були ці ж самі українці, спілкувались вони українською мовою, і як ми вже побачили із вище наведеної біографії вчительки Марії Козаченко, багато з них пережили у 30-х роках колективізацію і Голодомор. До місцевих дітей, яких вони навчали ці педагоги ставились із увагою, передавали їм якісні знання.

Отож, підсумовуючи слід зазначити, що у післявоєнні роки в Старовижівському районі як і на Волині загалом провадилась системна робота по відновленню освітньої галузі.

1. Денисюк В. Т. Освіта районів Волинського Полісся у тридцятих – першій половині сорокових / В. Т. Денисюк // Педагогічний пошук. – 2001. – Вип. 1 (29). – С. 91-92.

2. Державний архів Волинської області, м. Луцьк (далі – Держ. Архів Волинської обл.), ф. Р-59, оп. 3, спр. 1.(44-45)

3. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-164, оп. 1, спр. 357.

4. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-1573, оп. 1, спр. 1.
5. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-1573, оп. 1, спр. 5.
6. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-1573, оп. 1, спр. 7.
7. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-1573, оп. 1, спр. 8.
8. Держ. архів Волинської обл., ф. Р-1573, оп. 1, спр. 30.
9. Історія міст і сіл Української РСР Волинська область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. – 745 с.
10. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток бібліотечної справи в краї: Наук. зб.: Матеріали XVI Волин. наук. істор.-краєзн. конф., присвяч. 65-річчю Волин. держ. обл. універс. б-ки ім. Олени Пчілки. – Луцьк, 2005. – 134 с.: іл.
11. Музей історії освіти Волині Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО). Документ «Історія Старовижівської школи» № 1739. – 37 с.
12. Музей історії освіти Волині (ВІППО). Документ «Історія школи. Дубечанська загальноосвітня школа I-III ступеня» № 1203
13. Музей історії освіти Волині (ВІППО). Документ «Літопис Сереховицької середньої школи ім. Ю. А. Ярощука».
14. Музей історії освіти Волині (ВІППО). Документ «Розвиток освіти в с. Смідин Старовижівського району Волинської області» № 1197. – 14 с.
15. Філіппов О. М. Розвиток радянської школи в УРСР в період першої післявоєнної п'ятирічки / О. М. Філіппов. – Київ : Радянська школа, 1957. – 151 с.

Розділ III. Загальні питання історичного краєзнавства

Вадим АРТЮХ (Львів)

ДЕЯКІ СТОРІНКИ З ІСТОРІЇ РОБОТИ ГРУПИ „ШЕЛЬФ”

У 1976 р. за ініціативою студентів і викладачів Львівського державного університету ім. Ів. Франка була сформована міжфакультетська студентська науково-дослідна група «Шельф». Головним її завданням було комплексне вивчення природного середовища регіону Шацьких озер з метою його охорони та раціонального використання.

На протязі перших років шоліта група проводила польові експедиції, базуючись на біолого-географічному стаціонарі на озері Пісочному поблизу смт. Шацьк. Спочатку група складалася з трьох загонів – біологічного, геологічного і географічного. Пізніше до них приєдналися археологічний та юридичний загани.

Потім ареал робіт експедиції поширювався на території Старовижівського, Ратновського, Любешівського районів вздовж витоки і верхньої частини Прип'яті і озер, які знаходилися поблизу.

Робота проводилася у п'яти напрямках. Геологи вивчали геологічну будову, літологію, мінералогію і геохімію сучасних відкладів озер північно-західної частини Українського Полісся, у першу чергу Шацьких. Було досліджено піщані відклади низки озер, а також стяжіння кременів та валунів льодовикового походження, що постійно зустрічаються у цих відкладах. Було встановлено широке розповсюдження в озерах значних покладів сапропелевих мулів з дуже своєрідною мінералого-геохімічною специфікою, що дозволило рекомендувати використовувати їх у господарстві в якості добрива, підкормки для худоби та бальнеологічного засобу.

Біологічний загін займався вивченням сучасного стану фауни і флори регіону і, зокрема, озер. Встановлено, що низка озер Шацької групам (Світязь, Пісочне, Люцимер, Кримно) мають високу здатність до самоочищення. Детально вивчено і складено каталоги тварин і рослин, особливо, мікроорганізмів, які існують в озерах. Розроблені конкретні рекомендації по охороні живої природи і у першу чергу організмів, занесених до „Червоної книги” України. Були проведені польові експерименти по використанню у сільському господарстві сапропелів.

Географічний загін досліджував морфологію озер, їхній гідрологічний та геохімічний режим, вплив господарської діяльності на екологічний стан окремих озер та оточуючої їх території. Складені різноманітні карти озер та регіону. Зібраний великий матеріал, який свідчить про негативний вплив антропогенного фактору на природу Шацького поозер'я, та розроблені рекомендації по ліквідації такого впливу на цей унікальний куточок природи України.

Юридичний загін дослідив питання правового статусу охорони Шацьких озер. Проведено соціологічні дослідження рівня екологічної правосвідомості рекреантів та аналіз цих даних і рекомендації по боротьбі з „чорним” туризмом.

Головні результати досліджень були викладені у річних звітах, які виставлялися на всесоюзні та республіканські конкурси студентських робіт. Низка таких робіт була двічі відзначена медалями АН УРСР, а також різноманітними грамотами.

За час функціонування групи «Шельф» було видано три збірника статей за результатами проведених досліджень (мова рос.).

1. «Шацкое поозерье и некоторые проблемы его охраны». Вестник Львовского университета, серія геологічна, випуск 8, 1982.

2. «Природа Волынского Полесья: охрана и рациональное использование». Вестник Львовского университета, серія геологічна, випуск 9, 1986.

3. «Социально-экологические проблемы Волынского Полесья». Вестник Львовского университета, серія геологічна, випуск 10, 1989.

Група «Шельф» користувалась підтримкою керівництва університету в особі ректора М.Г.Максимовича. Сприяли в організації польових робіт та публікації їхніх результатів проректор з наукової роботи Е.І. Гладишевський, проректори з навчальної роботи І.О.Марушкін, та Т.Д.Телішевський.

Научное руководство осуществляя:

1. Геологический факультет – декани доц. Ю.Ф.Мисник та проф. О.І.Матковський, завідувачі кафедр:

історичної геології та палеонтології проф. Я.О. Кульчицький, петрографії проф. О.П.Бобрієвич та проф. К.І.Свешніков, доценти В.О.Хмелівський, Г.О.Лунев, Е.І. Лавренко, старші наукові співробітники Проблемної лабораторії геохімії та глибинних тектоничних процесів В.І. Лашманов і Е.О. Янчук.

2. Біологічний факультет – декани проф.І.В.Шостаківська та Я.П.Чайка завідувач кафедри зоології Н.С. Ялинська, завідувач кафедри систематики і морфології рослин І.В. Бережний, асистенти С.П.Мельник, Л.Б. Дробот.

3. Географічний факультет – декани проф. Г.П.Міллер та проф. Я.С.Кравчук, доцент кафедри фізичної географії Г.Л. Проць, асистент кафедри геоморфології Н.І.Карпенко.

4. Юридический факультет – доцент кафедри громадянського права С.М. Кравченко, доцент кафедри кримінального права М.В.Костицький.

Під час експедицій широко застосовувались і підводні дослідження, якими керував старший викладач Львівського інституту фізкультури майстер підводного плавання В.В.Румянцев.

У археологічних роботах, крім автора, приймали також участь наукові співробітники Інституту суспільних наук АН УРСР доктор історичних наук Л.Г. Мацкевий і кандидат історичних наук В.Д. Гупало.

За час існування групи «Шельф» у її дослідженнях прийняли участь понад 450 студентів. Частина з них приймала участь у археологічних роботах.

Далі більш детально будуть викладені деякі результати роботи археологічного загону групи Шельф на протязі 10 років на території Любомльського (Шацькі озера), Старовижівського, а також Ратнівського і Любешівського районів.

Під час робіт було виявлено понад 150 мисливських стоянок і поселень різних епох від палеоліту до часів Київської Русі і складено їхню археологічну карту. На деяких з цих стоянок були проведені невеликі розкопки, про що мова піде дещо далі.

Внаслідок пошукових робіт були виявлені стародавні стоянки і поселення різних епох, які розташовувались вздовж берегів озер Шацької групи Пісочне, Світязь, Люцимер, Остров'є, Кримно, Соминець, Карасинець, а також на піщаних дюнах посеред боліт, висотою от 2-3 до 7-8 м. Переважна більшість з них відносяться до епохи мезоліту і давньоруському часу. У меншій кількості зустрічаються пам'ятки періоду енеоліту – бронзи.

Керівником експедиції «Шельф» В.А.Хмелевским і геологом Ю.Р. Карпенчуком були виявлені сліди раннепалеолітичної пам'ятки московсько-дніпровського періоду (більш 300 тис.років тому) на території гравійно-галічного кар'єру поблизу с. Ростань. Серед більшої кількості кременю, який був розколений льодовиком, було знайдено декілька десятків предметів з крем'яної гальки, яка оброблена рукою людини [7, 103-108].

Пізній палеоліт було зафіксовано поблизу с. Пища. Серед знахідок слід відзначити крем'яний наконечник солютрейського типу [4, 40-47].

Поблизу с. Затишся біля озера Луки і в лісах на дюнах знайдено півтора десятка мисливських стоянок епохи мезоліту. Декілька стоянок було віднайдено на південному березі озера Перемут (с. Мельники), в околицях смт Шацьк, поблизу сіл Світязь, Пульмо, Пища, Остров'є. Це, перш за все, поселення на високих берегах і піщаних дюнах, де знайдена велика кількість виробів із кременю. Це нуклеуси, скребки, ножі, ножеподібні пластини, різці, відщепи.

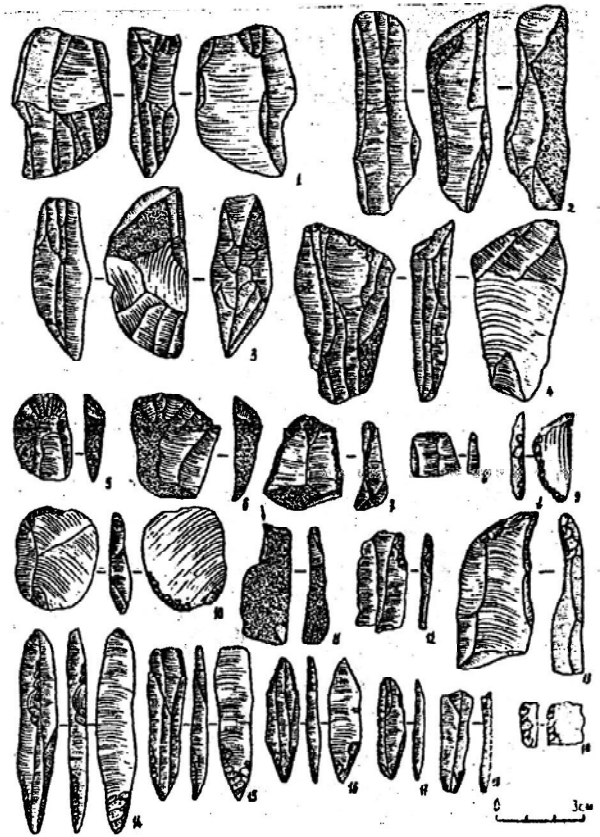
Пам'ятки епохи енеоліту – бронзи (Ш-ІІ тис. до н.е.) зафіксовані поблизу сіл Затишся, Світязь, Подманево, Пульмо, Положево (верхів'я р. Прип'ять). Зібраний керамічний матеріал, крем'яні ножі, наконечники стріл, відщепи.

Під час маршрутних дослідів озера Перемут було знайдено поселення, яке в археологічній документації було зафіксоване як Затишся-1. Тут були зібрані уламки ліпного і гончарного посуду, кістки домашніх і диких тварин. Матеріал відноситься до двох періодів: енеоліт (Ш тис. до н.е.) і давньоруського часу (Х-ХІІІ ст.). Серед знахідок слід відзначити крем'яний наконечник стріли енеолітичного часу і давньоруський бронзовий хрест-енколпійон ХІ-ХІІ ст. На деяких фрагментах посуду часів Київської Русі можна побачити відбитки зерен злакових рослин.

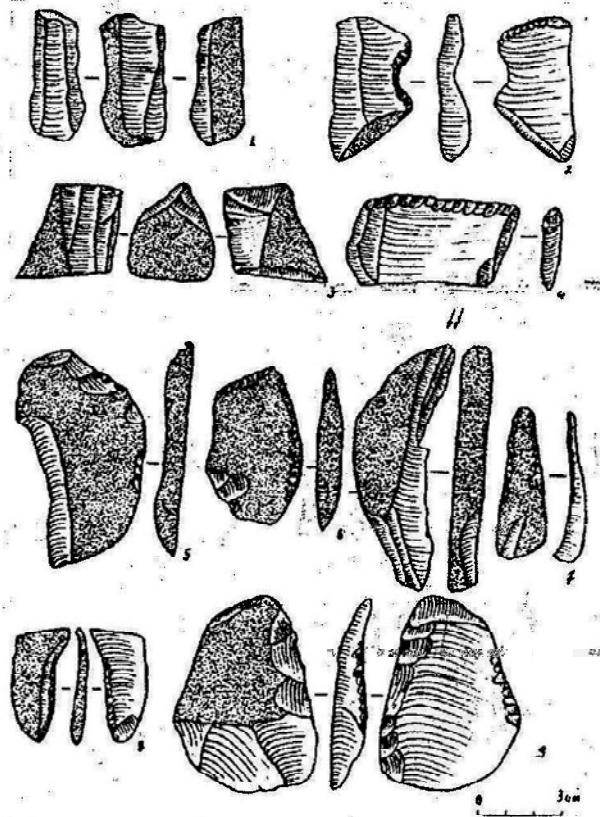
Невеликі розкопки були проведені на багаточаровому поселенні поблизу с. Затишся на перехресті між озерами Луки і Перемут. (Затишся-Ш). Самий ранній матеріал відноситься до епохи мезоліту. Він складається із крем'яних нуклеусів, пластин, скребків, відщепів. Дане поселення продовжувало існувати в епоху енеоліту (Ш тис. до н.е.). До цього періоду відноситься культура лійчастого посуду, яка була поширена на території Західної Волині і Східної Польщі. До цієї культури відносяться, знайдені тут, великі фрагменти посуду, крем'яні ножі, наконечники стріл, відщепи. На деяких уламках цієї культури



1. Мезолітичні знахідки з поселення Яревище I.



2. Мезолітичні знахідки з поселення Кримно III.



3. Мезолітичні знахідки з поселення Тур IV.

спостерігаються відбитки зерен злакових рослин і гороху. Знайдено також невелику кількість фрагментів посуду з орнаментом у вигляді шнура, яку відносять до епохи бронзи, культури шнурової кераміки (II тис. до н.е.). Невелика кількість матеріалу відноситься до епохи раннього заліза (I тис. до н.е.). Крім великих уламків кухонного і столового посуду, знайдений також мініатюрний посуд, бронзове кільце (фрагмент прикраси), фрагмент кістяної обклашки ножа, фрагмент дерев'яного предмету у вигляді коробки з орнаментом. Предмети по типу є близькі до знахідок з пам'ятника епохи раннього заліза поблизу с. Велемічі в Білорусії (дослідження Ю.Кухаренка) [3, 30].

На південно-західному березі озера Кримно виявлено поселення епохи раннього заліза. Керамічний матеріал можна віднести до культури штрихованої кераміки, розповсюдженої на території Білорусії в I тис. до н.е.

Поселення періоду Київської Русі виявлені коло пгт. Шацьк поблизу сіл Свитязь, Пульмо, Мельники, Затишся, Пища, Остров'є.

Матеріали по археологічним пам'яткам Шацьких озер були надруковані у наукових виданнях, зроблені доповіді на наукових конференціях [1, 70-75].

Більш детально зупинимося на Старовижівському районі. На цій території обстежені прибережні ділянки озер Пісочне, Домашне, Острівець і берега верхньої течії р. Прип'ять поблизу сіл Любохини, Кримно, Яревище. Пам'ятки тут розташовані на піщаних дюнах, на поверхні яких зустрічається велика кількість обробленого кременю.

Любохини I. В 0,5 км на південний захід від с. Любохини зафіксована двошарова пам'ятка. Розташована на південно-західному березі озера Пісочне, на східному схилі пагорба висотою 5-6 м над рівнем води. На площі 20x30 м. зібрано біля 50 крем'яних предметів. Це зняття з вторинною обробкою, ножеподібні пластини, нуклеус, відщепи, уламки і відходи. Знахідки можна віднести до мезоліту. На верхній частині пагорба знайдено біля 70 фрагментів ліпного посуду і трикутний крем'яний наконечник стріли з симетричними шипами. Кераміка дрібна і маловиразна. Попередні ці знахідки відносяться до епохи раннього заліза.

Любохини II. Пам'ятка розташована в 0,7 км на північний захід від села Любохини, на західному березі озера Пісочного, на дюні висотою 5-6 м. На площі 50x200 м. зібрано 230 крем'яних предметів. Серед них зняття (скребки, різці), ножеподібні пластини, нуклеуси різних форм, відщепи, уламки і відходи. Знахідки можна віднести до мезоліту.

Любохини III. Пам'ятка розташована в 1,5 км на північний захід від села Любохини, на північно-західному березі озера Пісочного, на дюні висотою 7-8 м. На площі 50x60 м. зібрано більш 100 крем'яних предметів. Серед зняття - скребки, скобель, різець, асиметричний трикутник яніславського типу, а також пластини, відщепи, уламки епохи мезоліту.

Любохини IV. Пам'ятка розташована в 2 км на північний захід від села Любохини, західному березі озера Пісочного, на дюні висотою 7-8 м. На площі 20x50 м. зібрано біля 150 крем'яних артефактів. Слід відзначити дуже малу кількість зняття з вторинною обробкою (2 скребка, скобель, різник). Дуже великий процент відщепів і відходів. Можливо тут була майстерня. Матеріал можна віднести до мезоліту.

Любохини V. Пам'ятка знаходиться у 2,5 км на північний захід від села Любохини, на східному березі невеликого озера Острівець на дюні висотою 7-8 м. На площі 20x70 м. зібрано 170 крем'яних предметів. Зняття з вторинною обробкою – скребки, скобель, скребок, симетрична трапеція. Крім того знайдено пластини, відщепи, уламки. Матеріал можна віднести до мезоліту.

Кримно I. Пам'ятка знаходиться у 0,5 км на захід від села Кримно на північному березі озера Пісочного на дюні висотою 3-4 м. На площі 20x30 м. зібрано 47 крем'яних артефактів. Серед них 3 скребка, вістря, скребок-скобель, пластини, відщепи, уламки. Матеріал можна віднести до мезоліту.

Кримно II. Пам'ятка знаходиться у 1 км на захід від села Кримно на північному березі озера Пісочного на дюні висотою 6-7 м. На площі 50x60 м. знайдено 144 крем'яних предмета. Серед них зняття з вторинною обробкою, нуклеуси, пластини, жовна, відщепи і уламки. Матеріал можна віднести до мезоліту.

Кримно III. Пам'ятка знаходиться у 1 км на північний захід від села Кримно на північному березі озера Пісочного на дюні висотою 5-6 м. На площі 50x50 м. знайдено 211 крем'яних предметів. Дуже мало зняття, всього 7 одиниць (скобель, ніж, скребки). Багато відщепів та уламків. Можливо, тут була первісна майстерня. Матеріал можна віднести до мезоліту.

Проведено маршрут на невеликій ділянці ріки Прип'ять. Поблизу с. Яревище зафіксовано два місцезнаходження з великою кількістю обробленого кременю.

Яревище I. Пам'ятка розташована в 1,5 км на південь від с. Яревище, у заплаві правого берега р.

Прип'ять, на дюні висотою 5-6 м. На площі 40x50 м. знайдено 346 крем'яних предметів. Знарядь небагато, всього 11 одиниць. Серед них - наконечник стріли постсвідерського типу. В основному домінують нуклеуси, пластини, жовна, відщепи, уламки. В центральній частині пам'ятки було зафіксовано скупчення крем'яних виробів. З загальної кількості знахідок, 230 предметів були зібрані на площі 5x5 м. Можливо тут була майстерня в епоху мезоліту.

На той же дюні в межах мезолітичної пам'ятки знайдено 15 уламків ліпного посуду і фрагмент клиновидної сокири, епохи бронзи. Це свідчить про те, що цій об'єкт двошаровий.

Яревище II. Пам'ятка розташована в 2 км на південний захід від села Яревище, в урочищі Городище, на дюні у заплаві правого берега Прип'яті. На площі 25x50 м. зібрано 344 крем'яних предмета. Серед матеріалу слід відзначити велику кількість знарядь з вторинною обробкою, нуклеусів, пластин, дуже мало відщепів і уламків. Для цих знахідок характерна масивність. Вироби крупніє, ніж знахідки з пам'яток, що розташовані поблизу. Матеріал можна віднести до пізнього палеоліту – ранньому мезоліту липського типу.

Проведені маршрути нижчі по Прип'яті у Ратнівському районі, по берегам озера Тур, поблизу однойменного сіла.

Тур I. Двошарова пам'ятка розташована на південній околиці с. Тур, на західному березі Турського озера, на піщаній дюні висотою 7-8 м. Була зафіксована ще у 30-ті роки XX ст. Е. Рюхле. Тоді тут було зібрано 50 крем'яних предметів [8, 125-216].

Зараз на площі 50x50 м. було знайдено більш 70 крем'яних артефактів епохи мезоліту і 20 уламків ліпного посуду епохи раннього заліза.

Тур II. Пам'ятка розташована в 1 км на північний схід від села Тур, на піщаній дюні серед болота висотою 2-3 м. На площі 50x100 м. було зібрано більш 200 крем'яних предметів епохи мезоліту.

Тур III. Пам'ятка розташована в 2 км на північний захід від села Тур, на піщаній дюні серед болота висотою 2-3 м. На площі 25x30 м. було знайдено більш 80 крем'яних предметів епохи мезоліту.

Тур IV. Двошарова пам'ятка розташована в 4 км північний схід від села Тур, на піщаній дюні серед болота висотою 2-3 м., у заплаві Турського озера неподалік від північного берега. На площі 30x40 м. зібрано біля 300 крем'яних артефактів, епохи мезоліту. Тут, також, була знайдена заготовка клиновидної сокири і біля 50 фрагментів ліпного посуду з домішками товченого кременю. Цій матеріал можна віднести до комарівської культури.

Внаслідок пошукових робіт у Любешівському районі було виявлено багато первісних мислівських стоянок епохи мезоліту. Вони розташовані по берегам і на островах Любязького озера на берегах Прип'яті. Однак це вже окрема тема дослідження.

На основі робіт можна сказати, що найбільше інтенсивно регіон поліських озер і суміжних території був заселений в епоху мезоліту (11-7 тис. років тому). Для освоєння полювання тут були повністю придатні умови. Матеріалом для знаряддя праці був льодовиковий колотий кремій із прибережних пісків озер. Дичини в умовах лесів і озер було пре достатньо. На протязі тисячоліть тут панував привласнюючи тип господарства. На всіх первісних стоянках кам'яної доби зустрічаються крім знарядь з вторинною обробкою, пластини, які служили напівфабрикатами, а також відщепи і відходи.

У наступні епохи для виробничого господарства умови тут були мало придатні. Землі – або піщані дюни, або кислі болотні ґрунти. Ця територія в період енеоліту була мало заселена. Але у племен культури лійчастого посуду існувало землеробство. Про це свідчать відбитки зерен пшениці, ячменю, гороху на уламках кераміки того часу, які були виявлені на поселення Затишшя III, яке розташовано між озерами Луки і Перемут.

Умови були мало придатні для вирощування культурних рослин. Але на дні озер достатня кількість сапропелевих мулів, які можна використовувати як добриво. Судячи по тому, що стародавні мешканці цих поселень дозволяли собі такий ритуал, як підмішування зерен злакових рослин до глиняного тіста, урожаї були непоганими. Ефективним добривом у ті часи могли бути тільки сапропелеві мули. Слід відзначити, що чималі запаси цих мулів є у більшій частині поліських озер [2, 4-11].

Пам'яток епохи бронзи раннього заліза знайдено небагато. Матеріал представлений уламками посуду і виробами з кременю. Для виготовлення знарядь праці і зброї в цій період на території Шацьких озер використовувався вже інший, більш високоякісний кремій, явно привозний. Однак матеріал цікавий. Були знайдені фрагменти посуду культури штрихованої кераміки, яка була розповсюджена на території Білорусі.

Родовища цього кременю, скоріш всього, знаходилися нижчі по течії Прип'яті десь на території Старовижівського, Ратнівського, Любешівського районів. На пам'ятках цих території у більшій кількості

починаючи з епохи мезоліту, окрім предметів з льодовикового кременю, зустрічаються знаряддя з високоякісного кременю.

Новий етап заселення пов'язаний з давньоруським періодом, час приєднання цих земель до Київської Русі. Тут є декілька цікавих моментів. Пам'ятка Затишшя I на озері Перемут – невелике по площі поселення. Однак там зустрічається високоякісна гончарна кераміка. На денцях деяких посудин є клейма. На деяких уламках посуду спостерігаються відбитки злакових рослин, що свідчить про землеробство. На основі знахідок великої кількості кісток домашніх тварин, можна казати що тут було при домне скотарство. Неординарним фактом є знахідка на поселенні, яке знаходилося в глухомані, бронзового енкалпіона. Подібні знахідки з різних давньоруських міст є в колекції Львівського Історичного музею [6]. Такі знахідки мали місце при дослідженні великих населених пунктів Київської Русі. Найближчим з таких пунктів з таких пунктів є стародавнє місто Володимир Волинський. Можливо, енкалпіон на це поселення був принесений вимушеними переселенцями, під час міжусобних війн, або татаро-монгольської навали.

Однак можна припустити інший варіант. На тому ж поселенні було знайдено невеликий шматок необробленого червоного коралу. Питання - як міг потрапити цей корал у вигляді сировини з південних морів на це мале поселення. Можлива така відповідь. В регіоні Шацьких озер розташоване сама вузька частина Головного Європейського вододілу, який відділяє ріки Балтійського басейну від Чорноморського. Тут сама коротка відстань від Західного Бугу до виток і верхньої частини Прип'яті. Можна припустити, що тут проходив торговий шлях типу відомого "шляху з варяг до греків".

Можна згадати деякі факти. За даними А. Петрушевича. 1873 році на території Могильовської губернії біля сіла Пієвіше неподалік від потічку Любосвіща, притоки Дніпра під час пошуків каміння для будівництва церкви, на високому пагорбі було знайдено гранітну брилу вагою близько 500 кг пірамідальної форми зі слідами обробки з написами на двох поверхнях. Напис частково дешифрував бібліотекар з Оломоуця (Чехія) Алоїзій Мюллер. Текст був такий: "Пам'ятник (чи кордон) Ваалу. Тут ми це вирізали". За А. Петрушевичем, цей напис підтверджує, що фінікійці знали про з'єднання чорноморського басейну з балтійським і користувалися водами Дніпра для своїх торгових шляхів [5, 8]. Місцевість розташована на відомому шляху "з варягів до греків". У ХХ ст. цю знахідку ніхто не бачив. Цій був факт був забутий.

У 2008 році на Шацьких озерах пошукові роботи проводили директор Любомльського краєзнавчого музею О. Остапюк, археолог С. Демедюк і автор. Неподалік від північного берега озера Луки поблизу с. Затишшя була обстежена кам'яна брила. Це гранітний валун льодовикового походження висотою 1,6 м., оброблений з чотирьох боків, з пірамідальним верхом. Він орієнтований по бокам горизонту. На східній стороні гострим інструментом видовбано коло. Нижній край його відсічений. Можливо це є символ висхідного сонця. Матеріал складає дрібні фрагменти посуду епохи бронзи-раннього заліза.

Поки що важко казати щось конкретне, однак скоріш всього обидві пам'ятки були шляховими знаками на стародавніх торговельних маршрутах між чорноморським і балтійським басейнами. Можливо, іноді використовувалися місцевими мешканцями, як культові місця. Можливі на цьому шляху інші кам'яні знаки у вигляді оброблених валунів.

Можна припустити, що на території Шацького, Старовижівського, Ратнівського районів і далі була перехідна ділянка від Балтійського басейну до Чорноморського на торговельному шляху. Це ще один, найбільш давній "шлях з варягів до греків" пізніші забутий. Таких шляхів на території Європи було декілька і діяли вони з найдавніших часів. Поки що це питання мало вивчене.

Відносно пам'ятки Затишшя I, це було не зовсім рядове поселення і знаходилося воно на торговельному шляху, тому там мали місце неординарні знахідки.

За підсумками робіт було встановлено, що на озерах згаданих вище районів знаходяться великі родовища сапропелевих мулів, котрі можна використовувати у сучасному сільському господарстві. За матеріалами дослідження групи „Шельф” були розроблені рекомендації по збереженню і раціональному використанню унікального природного комплексу Шацьких озер і озер суміжних територій, природної і культурної спадщини цього регіону.

Археологічні матеріали, які були зібрані за 10 років на даний час знаходяться у Любомльському Краєзнавчому Музеї.

1. Артюх В. Археологічні дослідження на території Північно-Західного Українського Полісся. // Зб. Минуле і сучасне Полісся. – Луцьк, 2003, ч. 2. – С. 70-75.

2. Баранов В. И., Косарчин С.Б., Слипецкий Р.В., Ниник В.П., Бронштейн И.Г., Федосюк Г.В., Павлюк Л.И., Карпец Л.Ф., Калинович Н.А., Петрова Л.М. Изучение биохимического состава и биологической активности

сапропелей озёр Шацкой группы. // *Природа Волинского Полесья: Охрана и рациональное использование. Вестник Львовского госуниверситета, сер. Геологическая, вып. 9, - Львов, 1986. - С.4-11.*

3. Кухаренко Ю.В. Памятники железного века на территории Полесья. // *Свод археологических источников. - М. 1961. С. 30.*

4. Мацкевой Л.Г., Артюх В.С. Новые памятники Шацкого поозерья. // *Социально-экологические проблемы Волинского Полесья: Вестник Львовского госуниверситета, сер. Геологическая, вып. 10. - Львов, 1989. - С.40-47.*

5. Петрушевич А. С. Бронзовые памятники египетского культа Озириса и Изиды в Галицкой Подоліи. - *Слово ч. 82 - 8 с.*

6. Станчак Я. Колекція енкаліонів Львівського Історичного музею. // *Наукова розробка. Рукопис. - Львів, 1986.*

7. Черныш А.П., Богоуцкий А.Б., Артюх В.С. Следы пребывания раннепалеолитического человека на северо-западе Украинской ССР. // *Бюллетень комиссии по изучению четвертичного периода. № 56, - М., Наука, 1987 - С. 103 -108.*

8. Glosik J. *Wołyńsko-Podolskie materiały z epoki kamiennej i wczesnej epoki brązu w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie. //Materialy Starożytne. - 1962. T.8 - S.125-216.*

Володимир МАРЧУК (Острог)

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕМЕСЛА І РЕМІСНИЧОГО ВИРОБНИЦТВА У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 1921-1939 рр.

Історія економічного розвитку Волинського воєводства в 1921 - 1939 роки в даний час потребує об'єктивного наукового вивчення і осмислення. Існуюча наукова література, яка зачіпала б ті чи інші аспекти економічної історії волинських земель, представлена головним чином економічними та історичними статтями в наукових періодичних виданнях та матеріалах наукових конференцій. Однак комплексних робіт з економічного розвитку Волині в період після її входження до складу Польської держави немає. У зв'язку з цим вивчення ремісничого виробництва, як складової частини економічного розвитку волинських земель є актуальним для сучасної історичної науки.

Польські автори почали вивчення проблеми розвитку народних промислів та ремесел на території східних воєводств ще в 1930-і роки. Першим серед них стали праці Я. Оринжина [4-6], яка в період з 1920 по 1939 рік була співробітником відділу народних художніх промислів Міністерства промисловості і торгівлі Польщі. У своїх роботах автор охарактеризувала основні види народних промислів «східних кресів», привела статистичні дані по повітах. Дослідження І. Борнштейна [3], присвячене історії розвитку єврейського ремесла на території Польщі, починаючи з 1914 року. Серед вітчизняних досліджень, які присвячені вивченню окремих аспектів розвитку ремесла і ремісничого виробництва, необхідно відзначити роботу В. Литвинюк [2].

Враховуючи слабку розробленість теми розвитку ремесла і ремісничого виробництва у Волинському воєводстві у 1921 – 1939 роках, була поставлена наступна мета – дати характеристику законодавчої бази, яка регулювала діяльність ремесла на території Волинського воєводства та Польщі в цілому.

У міжвоєнний період Польща була єдиною країною, що мала достатньо розроблену нормативно-правову базу, спрямовану на врегулювання відносин у сфері ремесла і ремісничого виробництва. Основним документом, який визначав правове становище ремесла в Польщі і Волинському воєводстві, було «Промислове право» від 16 грудня 1927 р., видане на основі Розпорядження Президента Польщі «Про промислове право» від 7 червня 1927 р. [7]. Це перший нормативно-правовий акт, який регулював питання діяльності ремесла в Польщі після здобуття нею незалежності. До цього часу на території Польщі, діяли різні правові системи – Російської імперії, Австро-Угорщини і Пруссії – у тому числі й у сфері ремесла, що ускладнювало здійснення загального керівництва діяльності ремісників і контроль над ремісничим виробництвом. Закон «Про промислове право» на законодавчому рівні регулював відносини польської держави у ремеслі і ремісничому виробництві. Відповідно до закону ремесло – це вид промисловості, який проводився не фабричним способом. Закон подавав перелік спеціальностей, які відносилися до ремісничих професій: бандажники, рукавичники, бондарі, білошкірники, бляхарі, бронзівники, латунники або мосяжники, теслярі, цукерники, покрівельники, фотографи, перукарі, голярі, грабарі, гребінники, палітурники, ювеліри і золотарі, гравери, каменярі, капелюшники, шапники, колодії, кошикарі, котлярі, ковалі, кравці, кушніри, кухарі, лакувальники, малярі, позолотники, мулярі, майстри по виготовленню музичних інструментів, виробники скла і оптичних пристроїв, пекарі, тістечкарі, виробники напилків,

поворозники, лимарі, сідлярі, різьбярі (по дереву і каменю), різники, ковбасники, різники коней, слюсарі, столярі, копачі колодязів, щіткарі, шевці, чоботарі, склярі, позументники, ремісники, які займалися виготовленням предметів зі золотих і срібних дротиків, виготовленням тканин з золота і срібла, штукатурки, шпалерники, годинникарі, токарі, гончарі, пічники. Розпорядженням міністра промисловості і торгівлі «Про доповнення списку ремесел, які містяться в промисловому праві» від 21 березня 1933 р. [8] і Розпорядженням «Про доповнення списку ремесел» від 23 червня 1936 р. [9] було розширено перелік, які підпадали під юрисдикцію Закону «Про промислове право». Зокрема, у першому випадку, як новий вид ремесла додавалося брукарство – «викладання доріг плитами, бруківкою кам'яною, дерев'яною чи клінкером*» та розширювався перелік матеріалів для покрівельників – до покривання дахів черепицею і шифером додавалося ще й толь та бляха та уточнювалося різництво – різництво і виробництво м'яса. В другому випадку додавалися білошвейна справа, корсетництво (виготовлення корсетів), слюсар-автомобільний, слюсар-механік, уточнювалося кравецтво – кравецтво чоловіче і кравецтво жіноче, та хімічне чищення і фарбування одягу та шкірок хутряних змінювалося на хімічне чищення і фарбування одягу, тканин та шкірок хутряних [9].

Згідно зі статтею 144 промислового права: «хто починає самостійне проведення ремесла, повинен одночасно із заявою показати промисловій владі І інстанції, що має професійні здібності для проведення даного ремесла» [7, 713]. Ця стаття в доповнення до розпорядження президента Польщі 1934 р. отримав деякі зміни: «Здійснювати ремісниче виробництво можна тільки після отримання від промислової влади І інстанції ремісничої карти, виданої після доказу перед владою володіння професійними здібностями для проведення даного ремесла» [15, 690]. Відповідно до ст. 145 таке право отримали особи, які мали кваліфікацію «майстра» або «підмайстра» з свідоцтвом, яке підтверджує про складений іспит, та що найменше трьохрічний стаж в якості підмайстра. Таким чином, для самостійного ведення ремесла необхідно було отримати «ремісничу карту». Ще однією умовою для ведення ремесла було підтвердження професійних здібностей. Ремісник, який не міг довести фаховість, необхідну для ведення того чи іншого ремесла, але при цьому займався ремеслом, був «нелегальним», або т.зв. партачем, з яким вели боротьбу влада та об'єднання цехових ремісничих майстрів.

Подання доказів наявності необхідних професійних здібностей було потрібно не тільки від нових кандидатів до ремісники, а й від тих, хто займався ремеслом багато років. Згідно зі статтею 198 Закону «Про промислове право» формальним доказом володіння такими здібностями та вміннями могло бути свідоцтво магістрату або гмінного управління, яке підтверджувало, що дана особа безпосередньо перед оголошенням закону працювала протягом 5 років ремісником, який самостійно займався ремеслом [7, 719 - 720]. Якщо заявником були представлені всі необхідні докази, передбачені статтею 145, промислова влада першої інстанції повинна була протягом 30 днів з моменту подачі заяви видати ремісничу карту (ст. 147).

Отримання ремісничої карти було дуже повільним, яка вимагала багато часу для збору всіх необхідних документів і великих фінансових витрат. Щоб отримати карту, необхідно було мати польське громадянство, диплом про складання іспиту з відповідної спеціальності, а також оплатити «ремісничу карту». Процедура отримання «ремісничої карти» була наступною: ремісник звертався до повітового старости з проханням про дозвіл отримати карту і надавав усі необхідні документи. Потім повітовий староста направляв документи в ремісничу палату, яка на основі поданих матеріалів вирішувала питання про видачу ремісничої карти.

В окремих випадках ремісники не могли надати необхідні документи на ведення ремесла, тому змушені були звертатися з проханнями до промислового відділу Міністерства промисловості та торгівлі. Так, наприклад, житель м-ка Олександрія Рівненського повіту, який займався ковальством з 1895 р., Іцко-Герш Фішман 28 квітня 1929 році через Рівненське повітове староство звертався з поданням до міністра промисловості та торгівлі. У ньому йшлося про те, що повітовий староста відмовив йому у отриманні ремісничої карти на підставі відсутності польського громадянства. Заявник народився у м. Славути колишнього Заславського повіту Волинської губернії і записаний до станових книг м-ка Аннопіль, які відповідно до умов Ризького договору 1921 р. опинилися у складі Радянської України. Для отримання польського громадянства необхідно було надати метрику про народження. Через брак коштів Фішман її не отримав з Радянської України. У червні 1930 р. Волинське воєводське управління направило на розгляд промислового відділу Міністерства промисловості і торгівлі подання з висновками Рівненського повітового старости та Ремісничої палати у м. Луцьку. Після полагодження усіх необхідних формальностей Гершу Фішману дозволили займатися ковальством після сплати мита у розмірі 20 злотих. [1, 11, 24, 30]. Однак такі випадки були поодинокі.

Завдяки закону на державному рівні була налагоджена організація навчання практично за всіма видами ремесла, яке закінчувалося обов'язковим складанням кваліфікаційного іспиту. Законом були закладені і правові основи для розгортання діяльності ремісничих цехів, одним з основних завдань яких була підтримка технічного та економічного розвитку ремесла, а також захист інтересів самих ремісників. Закон про промислове право передбачав і створення т.зв. інституту «економічного самоврядування» – ремісничих палат, основною метою яких було представлення професійних інтересів ремесла (ст. 168 промислового права). Території, на які розповсюджувалася сфера їхнього впливу, збігалися з адміністративними кордонами воєводств. Центром ремісничої палати у Волинському воєводстві було м. Луцьк. Основними завданнями Ремісничих палат були взаємодія з державною владою щодо підтримки ремесла через подання інформацій та відгуків; надання відповідним органам влади побажань і пропозицій, що стосуються інтересів ремесла, а також щорічного звіту про стан ремесла на підконтрольній нею території; регулювання справ пов'язаних з навчанням ремеслу; створення екзаменаційних комісій для здачі іспитів на підмайстра та майстра та ін. [7, 716]. Діяльність палат регулювалася міністром промисловості і торгівлі. Для кожної з палат надавався окремий статус. 10 березня 1934 р. в Розпорядження президента Польщі від 7 червня 1927 р. «Про промислове право» були внесені зміни, які зачіпали різночитання деяких статей [15].

20 лютого 1936 р. вийшло Розпорядження міністра промисловості і торгівлі «Про ремісничі цехи» [10], яке істотно доповнило статті 69 - 99, 160 - 167 Закону «Про промислове право». Розпорядження досить детально визначало завдання, функції та напрямки роботи цехів, їх органи управління, а також в ньому прописувалися склад і функції цехів.

27 жовтня 1933 р. був виданий Закон «Про ремісничі палати і їх об'єднання» [11]. Закон визначав ремісничу палату, з одного боку, як постійного представника економічних і професійних інтересів ремесла, з іншого, як самоврядну економічну установу та суб'єкт публічного права. У ньому визначалися цілі, завдання, склад палати і вибори в неї. Закон передбачав створення організації під назвою «Об'єднання ремісничих палат Польщі» з центром у Варшаві. Відповідно до закону це об'єднання ставало юридичною особою, мало публічне право, могло купувати і продавати рухоме і нерухоме майно і т.д. У документі також були окреслені основні завдання даного об'єднання, процедуру виборів керівництва та його склад.

Ще одним правовим актом, що регулював діяльність ремісничих палат, було Розпорядження міністра промисловості і торгівлі «Положення про вибори в ремісничу палату» від 16 лютого 1934 р. [12], яке розширило положення статей 5 - 12 Закону «Про ремісничі палати і їх об'єднання» від 27 жовтня 1933 р. і статей 174 - 181 Закону «Про промислове право».

Аналіз нормативно-правової бази, яка регулювала відносини у сфері ремесла у Другій Речі Посполитій засвідчує, що польський уряд замість активної розбудови промисловості в державі, а в тому числі і на новопрієднаних землях, зайняв протилежну позицію, зокрема активно підтримуючи на законодавчому рівні ремісниче виробництво, яке по своїй суті гальмувало розвиток краю.

1. Державний архів Рівненської області, ф. 30, оп. 12, спр. 1042, 43 арк.

2. Литвинюк В. Розвиток ремесла у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. / В. Литвинюк // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2000. – Вип. 3. – С. 79–82.

3. Bornstein I. *Rzemiosło żydowskie w Polsce* / I. Bornstein. – Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Norodościowych, 1936. – 189 s.

4. Oryńczyna J. *Przemysł ludowy w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim* / J. Oryńczyna. – Warszawa, 1927. – 46 s.

5. Oryńczyna J. *Przemysł ludowy w Polsce* / J. Oryńczyna. – Warszawa, 1937. – 323 s.

6. Oryńczyna J. *Przemysł ludowy w województwach wschodnich* / J. Oryńczyna // *Rocznik Ziemi Wschodnich. Kalendarz za rok 1937*. – Warszawa, 1936. – S. 66–84.

7. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem»* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. – № 53. – Poz. 468. – S. 697–720.

8. *Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 21 marca 1933 r. «O uzupełnieniu listy rzemiosł, zawartej w prawie przemysłowem»* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. – № 26. – Poz. 222. – S. 571–572.

9. *Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 23 czerwca 1936 r. «O uzupełnieniu listy rzemiosł»* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. – № 49. – Poz. 356. – S. 808.

10. *Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych»* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. – № 16. – Poz. 147. – S. 294–297.

11. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. «O Izbach rzemieślniczych i ich związku»* // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. – № 85. – Poz. 638. – S. 1627–1631.

12. Rozporządzenie Ministra przemysłu i handlu z dnia 16 lutego 1934 r. «O ordynacji wyborczej do Izb rzemieślniczych» // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. – № 19. – Poz. 157. – S. 311 – 317.

13. Sprawozdanie z działalności Rady Izb rzemieślniczych Rzeczypospolitej Polskiej 1931/1932. – Warszawa, 1933. – 32 s.

14. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku o stanie gospodarczym rzemiosła w roku 1937-ym // *Wołyńskie wiadomości Rzemieślnicze*. – 1938. – 3. – S. 9.

15. Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowem» // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. – № 40. – Poz. 350. – S. 686 – 694.

16. *Żydzi w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*. – Warszawa, 1933. – T. 2. – 617 s.

Сергій ЛИС (Луцьк)

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ДІЙСНОЇ ДАТИ СТВОРЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ НАЙВИЩОГО РІВНЯ

На перший погляд, відповідь на питання про дату створення Волинської області як адміністративно-територіальної одиниці найвищого рівня дуже проста – це 4 грудня 1939 року. Саме цього дня Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ про утворення Волинської області з центром у Луцьку. До її складу увійшли шість повітів колишніх Волинського і Поліського воєводств, а саме: Володимир-Волинський, Горохівський, Ковельський, Луцький, Любомльський і Камінь-Каширський. Територія новоутвореної Волинської області склала понад 20 тис. кв. км, а її населення становило 1 032 тис. осіб [4, 41]. 17 січня 1940 року було проведено новий внутрішній адміністративний поділ краю. Область поділили на тридцять районів [4, 44].

В 1941 – 1944 роках Волинської області (як адміністративно-територіальної одиниці) не існувало. Край був окупований німецькими військами і увійшов до генеральної округи Волинь і Поділля. Також у 1943 році на невеликій східній частині колишньої області, звільненої від нацистів воїнами Української повстанської армії, існувала Колківська республіка.

В липні 1944 року Червона армія повністю витіснила з теренів Волині німецький Вермахт. Поновився і попередній адміністративно-територіальний поділ. Щоправда, після завершення Другої світової війни межі Волинської області та її внутрішній адміністративний поділ кілька разів дещо змінювалися. Тому нині територія області становить 20,2 тис. кв. км, а поділена вона на шістнадцять районів [3, 177].

З постановою незалежності Україна юридично стала правонаступницею квазі-державної УРСР та всіх її структур. Відповідно і Волинська область продовжила традицію відзначення дня свого створення 4 грудня. Хоча це досить суперечливо. Адже в 1939 році Західна Україна була захоплена Червоною армією в результаті радяно-німецьких сумнозвісних домовленостей. Саме Німеччина і СРСР розв'язали Другу світову війну, напавши, відповідно, 1 та 17 вересня на Польщу. А 28 вересня вони вже проводили спільний військовий парад Вермахту і Червоної армії у Бресті, на честь перемоги над Польщею і розподілом між собою її земель.

Самих українців ніхто нічого не питав. Холмщина і Підляшшя відійшли до гітлерівської Німеччини. Волинь і Східну Галичину формально включили до складу СРСР і УРСР на підставі «голосування» Народних зборів Західної України. Депутати до яких обиралися на безальтернативній основі, за вказівками з Москви. Та навіть за таких умов під час так званого «голосування» за «воз'єднання Західної України з УРСР», у Великий театр Львова, де 26 – 28 жовтня засідали депутати Народних зборів, було введено червоноармійців і чекістів. Звичайно, в таких умовах, після імітації палких обговорень, депутати одностайно проголосували за «воз'єднання».

Отож, 4 грудня 1939 року в складі СРСР і УРСР було створено шість нових областей: «Волинская, Дрогобычская, Львовская, Ровенская, Станиславская и Тернопольская» (російський правопис – з оригінального документу). Указ було завізовано підписами Голови Президії ВР СРСР Михайла Калініна та Секретаря Президії ВР СРСР Олександра Горкіна [2, 19]. Розпочалася сталінська радянізація Західної України. Майже все керівництво області було прислане зі Східної України і Росії. Всі довоєнні українські політичні і громадсько-просвітницькі організації – заборонені.

Показово, що одночасно зі створенням Волинської області 4 грудня 1939 року вийшла постанова ЦК ВКП (б) про цілу низку каральних заходів на Західній Україні, направлену проти тих, хто не вписувався у рамки радянської тоталітарної системи. Зокрема, в кожній із шести нових областей УРСР почали діяти

сумнозвісні сталінські «трійки» [7, 77]. Склалися вони з призначених в регіон начальника НКВС, прокурора та першого секретаря обласного комітету ВКП(б). Існування «трійок» були кричущим порушенням навіть суто формальних, прописаних на папері радянських норм судочинства. «Трійки» мали право виносити вироки за «спрощеною процедурою», навіть без присутності звинуваченого і його захисника.

До червня 1941 року радянська влада репресувала майже 10% населення Західної України. Тобто, близько 1,1 млн. жителів [4, 121]. Каральні органи однозначно вели себе як завойовники, а зовсім не як декларовані «визволителі». Та ж ситуація загалом повторилася і в 1944 році, після повторного приходу на Західну Україну Червоної армії та відновлення радянського адміністративно-територіального поділу.

Отож, відзначення 4 грудня, як певного свята Волині, виглядає досить дивним. Особливо враховуючи курс України на демократичний розвиток, заборону радянської тоталітарної символіки, масові повалення пам'ятників Володимиру Леніну, засудження злочинів сталінського режиму, зокрема, визнання Голодомору 1932 – 1933 років геноцидом українського народу і т. д. Але така вже, здавалось би, гірка іронія історії області, що вона була створена в результаті злочинної військово-політичної діяльності Йосипа Сталіна.

Та не все так просто. Справа в тому, що практично в тих же межах ще до 1939 року за часів Української Народної Республіки вже існувала адміністративно-територіальна одиниця найвищого рівня під назвою Волинь, з адміністративним центром у Луцьку.

Коли в березні 1917 року було створено Українську Центральну Раду та заявлено курс на побудову, як мінімум, автономної України, постала необхідність і в зміні адміністративно-територіального устрою. Адже старий імперський поділ на губернії не враховував у повній мірі етнічних меж проживання українців. Уже влітку 1917 року Голова Центральної Ради Михайло Грушевський у статті «Новий поділ України», яка була опублікована в газеті «Народна Воля», запропонував адміністративну реформу України. Зокрема, в ній Михайло Грушевський зазначав наступне: «Я вже згадував, коли йшлося про проект конституції Української Народної Республіки, підготовлений до Українських Установчих Зборів, що він передбачає також і новий поділ України: замість теперішнього поділу на губернії та повіти – поділ на землі: більші від повітів, але менші від губернії. Ці землі мали б служити округами при виборах до Українських Всенародних Зборів, до них мала б бути пристосована адміністративна й судова сіть, а, головне, – в їх рамках розвивалось би те широке громадське самоврядування, котре має на оці проект нашої конституції, будуючи нову Україну на основах децентралізації» [5, 94]. Україна мала бути поділена на тридцять земель.

Цей проект Михайла Грушевського було затверджено вже після проголошення незалежності УНР – як «Закон Центральної Ради про адміністративно-територіальний поділ України». Офіційно прийнятий він був 6 березня 1918 року, а опублікований у «Віснику Ради народніх міністрів Української Народньої Республіки» 15 березня 1918 року за підписами заступника Голови УЦР Аркадія Степаненка та в.о. Генерального писаря Івана Мірного [6, 181 – 182]. В зв'язку зі збільшенням території, яку формально контролювала Центральна Рада, УНР було поділено на тридцять дві, а не на тридцять земель, як передбачалося в проекті 1917 року. Серед них була і Волинь, до якої мали увійти Володимирський, Ковельський, Луцький та північно-західна частина Дубенського повітів.

Здавалось би, яке це має відношення до питання про визначення дійсної дати створення Волинської області як адміністративно-територіальної одиниці найвищого рівня? Адже адміністративно-територіальний поділ Михайла Грушевського УНР на землі та адміністративно-територіальний поділ Йосипа Сталіна УРСР на області загалом не збігається, адже провадилися вони на принципово різних засадах. За винятком... Волині!

Волинь – єдина із земель УНР 1918 року, яка приблизно на 90% була відтворена в тих самих межах та за площею у вигляді вже радянської області в 1939 році. Як і в 1918, так і в 1939 році адміністративним центром було затверджено Луцьк. Практично збігались і офіційні назви – «Волинь» у 1918 році та «Волинська область» у 1939 році й дотепер. Відмінними були лише устрої – демократичний та національний у Волині за Грушевським і тоталітарний та окупаційний у Волинській області за Сталіним.

Проіснував поділ УНР на землі недовго. 29 квітня 1918 року правоконсервативні сили при підтримці німців розігнали Центральну Раду. УНР було перейменовано на Українську Державу на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. При цьому було скасовано адміністративно-територіальну реформу Михайла Грушевського та повернуто старий імперський поділ на губернії. Залишився він і після відновлення УНР в грудні 1918 року. Адже в умовах бойових дій української армії одночасно проти поляків, російських більшовиків та білогвардійців питання про зміну адміністративно-територіального поділу країни було не на часі.

Після поразки Української революції у 1920 році Західна Україна опинилася під владою Польщі. У лютому 1921 року постало Волинське воєводство [8, 15-16]. Треба зазначити, що, як і Волинська губернія,

воно не збігалось за межами та площею з Волинню УНР та пізнішою Волинською областю УРСР. Тому і губернію, і воєводство треба розглядати як принципово інші, на відміну від Волинської області (землі), адміністративно-територіальними структурами.

На завершення статті, хотілось би відійти від історично-краєзнавчого аспекту заявленої проблеми та розглянути її також у суспільно-політичному вимірі. Зрозуміло, що кожен край мусить мати, нехай і символічний, день свого народження. Коли можна згадати славні та трагічні сторінки минулого своєї малої батьківщини, вшанувати видатних синів і дочок краю. І оскільки нині ми відроджуємо свої національні українські традиції та, після Революції гідності, нарешті остаточно прощаємося з пережитками радянського тоталітаризму, логічно було б саме 6 березня відзначати як день створення Волинської області (землі) або й просто як день Волинського краю. А радянське 4 грудня, день, який, по суті, символізує встановлення на Волині сталінського тоталітаризму, нарешті перестати відзначати на офіційному рівні. Бо, як каже Ісус в Євангелії від св. Матвія: «Ніхто двом панам служити не може, бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує».

1. Баран В., Токарський В. *Україна: західні землі: 1939 – 1941 рр.* / В. Баран, В. Токарський. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 448 с.

2. *Волинь радянська (1939 – 1964 рр.) Збірник документів і матеріалів. Частина III.* – Львів: видавництво «Каменярь», 1971. – 348 с.

3. Лис С. *4 грудня. 75 років від дня створення Волинської області (1939)* / С. Лис // *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2014 рік / ред.-упоряд. С. Ковальчук, А. Понагайба.* – Луцьк: Твердиня, 2013. – С. 176 – 180.

4. Кучерена М. *Історія Волині: 1939 – 1941 рр.* / М. Кучерена. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 456 с.

5. Райковський Б., Донченко Ю., Смолянніков С. *Михайло Грушевський – засновник системи демократичних виборів в Україні* / Б. Райковський, Ю. Донченко, С. Смолянніков // *Вісник центральної виборчої комісії. №1 (3).* – Київ, 2006. – С. 94 – 98.

6. *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Том 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.* / голова ред. ради П. Толочко, упоряд. В. Верстюк та ін. – Київ: Наукова думка, 1997. – 424 с.

7. Ярош Б. *Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30 – 50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект)* / Б. Ярош. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 176 с.

8. *Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921 – 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych* / W. Mędrzecki. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. – 203 s.

Микола МИХАЛЕВИЧ (с. Кортелису)

СПОГАДИ ПОВСТАНЦЯ

Козел Андрій Савич народився в селі Замшани на Ратнівщині 1 вересня 1922 року. У сім'ї було дев'ять дітей – 5 братів і 4 сестри. Ще двоє померли маленькими. Батько мав пару коней і п'ять-шість корів, 30 гектарів землі із сінокосами (дісталася в спадщину). Біля хати був гарний садок: груші, яблуні, сливи, вишні. Батько орав кіньми.

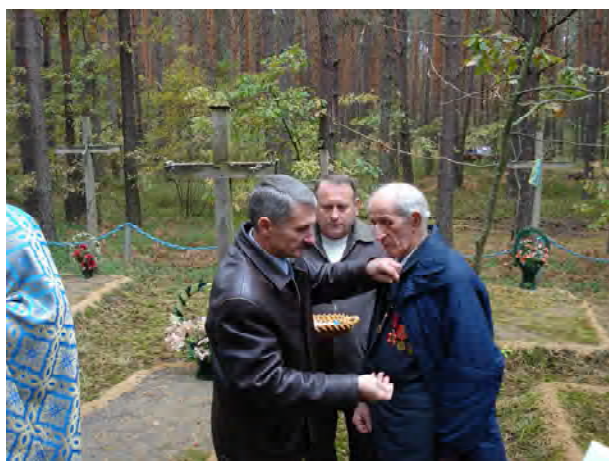
В Замшанах комасація була проведена у 1932-33 роках. Люди виїжджали на хутори і там будувалися та вирощували садки. Мали 8 гектарів власної землі на хуторі Хочево по дорозі на Ковель, де пасли корів. При Польщі були податки на землю і на худобу. Якщо їх не сплачували, приходив ексектор і продавав майно. Штрафували, якщо біля хати не було туалета.

У Замшанах жило 16 сімей євреїв, які займалися торгівлею і ремеслом. Робили олію з льону і конопель. Один єврей мав автобус, який раз на день їздив із Ратне у Ковель. Дорога у той час була гравійна. Ще один замшанівський єврей був чудовим ковалем і міг сам втримати будь-якого коня та підкувати його за декілька хвилин. На землі євреї не працювали і в суботу нічого не робили. З українців магазин мав лише Бірук Петро Захарович, який очолював осередок КПЗУ. Після приходу радянської влади він став першим головою сільської ради, потім лісничим. За зберігання зброї отримав півтора роки ув'язнення і на початку війни був розстріляний у луцькій тюрмі.

За Польщі в селі була п'ятикласна школа. У п'ятий клас ходили два роки. Хто не ходив до школи, платив штраф – два злотих. Директором школи був польський офіцер – Войцех Новак. На початку Другої світової війни він був мобілізований і попав у полон до Червоної Армії. Написав листи чотирьом



*Козел Андрій Савич –
09.03.1955 р. м. Норильськ.*



14.10.2011 р. Голова Ратнівської районної ради Микола Макарук нагороджує Андрія Савича районною відзнакою «20 років незалежності України».



14.10.2011 р. Під час святкування 69 річниці УПА на братській могилі вояків УПА в урочищі Обрізки Датинської сільської ради.

знайомим, щоб дали на нього характеристику, але люди боялися писати. Був розстріляний під Смоленськом.

За свідченням Андрія Савича, в Замшанах ще з початку тридцятих років діяли організації як комуністів, так і націоналістів. Старший брат Степан вступив в ОУН у 1940 році, а потім заагітував і його. В організації була дуже сувора конспірація, і тому вона була поділена на трійки. Члени трійки знали лише один одного та свого керівника.

На Поліссі великий вплив мала комуністична агітація, і тому більшість людей з радістю зустрічали у вересні 1939 року прихід Червоної Армії та встановлення радянської влади. Але дуже швидко настало розчарування. Особливо важкими були поставки продуктів державі та податок на фруктові дерева. Щоб його не платити, батько просвердлив буравом майже всі дерева в садку і в отвори понасипав сіль, щоб дерева засохли. Для сім'ї було визначено поставку зерна в 1940 році чотирнадцять центнерів, але як тільки її виконали, знову було призначено ще стільки ж. Довелося вивезти майже все зерно: жито, ячмінь і гречку. Собі майже нічого не лишилося. Щоб заплатити податки, батько мусив продати одного коня. У тих, хто не виконував поставку, влада сама забирала. Восени 1940 року в Замшанах було розкуркулено декілька сімей. Усе їх майно забрали у колгосп, а людей вивезли вантажними машинами і відправили в Сибір. Серед вивезених були Дудка Михайло, Михалевич Йосип, Козел Йосип і Савлук Денис із сім'ями. Жінка і двоє дітей Савлука Павла померли в заслання від голоду, а його самого в 1943 році польські

офіцери заагітували в польську армію.

В Сибір першого вивезли Дудку, який мав вітряний млин біля озера. Всього в Замшанах було три вітряки. За створення колгоспу велася дуже сильна агітація, і в нього добровільно записалися сорок сімей. Після початку війни колгосп розпався і люди розібрали майно.

Старостою села за Польщі був Савлук Іван Денисович. При радянській владі був арештований і сидів у Ковельській тюрмі. Під час наступу німців в'язні зламали двері, і частині з них вдалося врятуватися, а інші були розстріляні або закидані гранатами. На початку німецької окупації замшанівці знову обрали Савлука І. Д. старостою села. В 1942 році його вбив за дорученням партизанів лейтенант-оточенець, який у нього жив перед тим, як піти у загінь.

Перший раз німці з'явилися у селі на мотоциклах. Частина людей зустрічала їх з радістю, бо надіялись на справедливість і порядок так, як це було при німецькій окупації в 1915-1918рр. під час Першої світової війни. Брат Степан навіть повірив агітації і добровільно поїхав на роботу в Німеччину. Уже звідти у листах розповів про важкі умови і зверхне ставлення німців.

Ще жорстокішою була влада нацистів на окупованих територіях. У 1942 році партизани порізали телефонний дріт біля Замшан. За це німці розстріляли двох євреїв і двох українців. Пізніше українські поліцаї підводами вивезли замшанівських євреїв в Седлище, а потім у Ковельське гетто. Гетто було загороджено дошками і колючим дротом. Охорона складалася з шуцманів, які забирали у в'язнів всі цінності. Коли євреїв везли вантажними машинами на розстріл, то вони викидали по дорозі гроші і золоті речі. Розстрілювали біля села Кошари. Лише ковельських євреїв було 18 тисяч чоловік. Із Замшан тільки один єврей-столяр пішов у партизани. Після війни ніхто із євреїв у село не повернувся.

У 1942 році Андрій Савич почав працювати у Ковелі на залізниці. Там же працювали військовополонені, які були дуже голодні. Їх охороняли переважно татари. У суботу працювали до обіду, на неділю йшли додому. Одного разу влітку 1943 року залишився на тиждень без дозволу вдома збирати врожай. За це німці забрали у жандармерію, а потім у табір, де були військовополонені. Довелось спати на голих нарах і потерпати від вошей. Для знесилених людей робота була дуже важкою. За зміну три чоловіки мали розвантажити вагон із 60 тоннами вугілля. Потім можна було помитися й одержати черпак смердючої баланди. Охоронці постійно били гумовими палицями. Зрозумів, що треба втікати, поки ще є сили, бо інакше загибель неминуча. Під час миття у бані вдалося втекти через вікно без верхнього одягу. У цей день батько мав привезти передачу. Пішов йому назустріч. На Брестській вулиці узяв у нього їжу та одяг. Батько повернувся підводою додому, а сам змушений був добиратися у Замшани навколишніми шляхами, бо на гравійці Ковель-Брест скрізь були пости.

Після цього довелося постійно переховуватися спочатку від німецької, а потім і від радянської влади. Улітку 1944 року попав під радянську облогу. Мали забрати в армію, але в Луцьку вдалося втекти ще з одним чоловіком, який був зв'язаний із УПА. У датинському лісі разом із іншими чотирма замшанівцями прийняв присягу. Отримав псевдо «Кучер». Псевдо призначав командир. Командиром боївки служби безпеки ОУН був ще один замшанівець – Михалевич Андрій Сергійович на псевдо «Кос». Він був дуже сильним і досвідченим командиром. Постійно проводив навчання своїх бійців. Одягнутий був у німецьку військову форму. На озброєння Андрій Савич отримав автомат ППШ, який за наказом «Коса» забрав у Видраниці в одного чоловіка. Був також запас патронів. Постійно пересувалися по території кількох районів. Заготовляли продукти для підрозділів УПА. Передавали грипси із завданнями своїм людям.

Одного разу перегородили зрізаною сосною дорогу біля Вужиська і затримали броньовик. Солдата пожаліли і відпустили, а з броньовика забрали зброю і скинули його у рів.

Весною 1945 року отримав завдання: у ніч на Паску повісити синьо-жовтий прапор на дереві біля замшанівської церкви. Завдання було складним, бо у Замшанах було багато стрибків та радянських активістів, але вдалося виконати його успішно. Для переховування боївка «Коса» мала декілька надійно замаскованих схронів, але взимку в них було холодно і сиво. Тому коли була можливість, намагався поспати в хаті.

В квітні 1945 року, коли повертався із завдання, залишився відпочити в сестри Марії. Енкаведисти напали несподівано, не встиг навіть схопити зброю. Напевне, хтось доніс. Допитували спочатку в с.Седлище, а потім відправили в Луцьк. Били і знущалися дуже жорстоко, щоб видав своїх товаришів. Чекістів цікавило особливо ж, де можна знайти «Коса». За зраду обіцяли волю і двадцять тисяч карбованців. Але завдяки молитвам до Бога вдалося витримати всі катування і нікого не видати.

«Кос» продовжував боротьбу до кінця 1951 року. На початку грудня цього року був оточений і загинув у криївці біля села Нові Червища Камінь-Каширського району. Слідство в луцькій тюрмі тривало два місяці, а потім за вироком військового трибуналу Андрій Савич отримав 15 років каторги та 5 років

позбавлення волі. У червні 1945 року його відправили в Архангельськ, а потім пароплавом у містечко Норільськ в Заполяр'ї.

У Норільських таборих у той час лише політичних в'язнів було 35 тисяч чоловік. Був там майже 10 років у третій каторжній зоні. Ця зона пізніше найдовше трималася під час повстання. Жили в бараках, які майже не опалювалися. Бані спочатку не було, заїдали воші. Одночасно з містом будували шахти. У бригаді було 30-40 чоловік. Одягалися у ватяні бушлати, штани, шапки і рукавиці, кожухів було мало, валянки підшивали войлоком. Багато людей обморозувались через лютий мороз і вітер. Якщо мороз був більше – 42 л С, на роботу не йшли. Гарантійний пайок – 500 грамів хліба, черпак каші і баланда, часто давали рибу.

Політичні і кримінальні в'язні були розділені в 1948 році. Після цього можна було покласти пайку на тумбочку, і її ніхто ніколи не візьме. Політичні в'язні були дуже згуртовані. Донощиків, які працювали на адміністрацію, вбивали. Серед політичних найбільше було українців. Це були не лише повстанці, але й власовці, яким давали по 10 років. Багато було також прибалтійців і татар. У бригаді був навіть німецький офіцер-танкіст, який потрапив у полон під Сталінградом. Охоронці запитували його, скільки він убив радянських солдатів. Відповідав, що десь близько 15 тисяч, але це все одно мало, треба було вбивати більше. Незважаючи на таку поведінку німецького офіцера після закінчення терміну відпустили додому.

Після смерті Сталіна в'язні не хотіли більше терпіти жахливих умов та знущань. У таборах ГУЛАГу прокотилася хвиля страйків і повстань. Норильське повстання влітку 1953 року було одним з найбільших. Безпосереднім приводом до нього стала жорстокість охорони.

Під час руху колони в'язнів на роботу один з них помахом руки привітав знайому дівчину. За це охоронець з автомата дав довгу чергу по колоні. На землю впало більше десяти вбитих і поранених. Це стало останньою краплею, яка переповнила чашу терпіння. В'язні відмовилися виходити на роботу і почали запроваджувати свої порядки в таборах. Для озброєння використовували підручні матеріали і цеглу з розібраних грубок. На переговори до повсталих з Москви прилетів заступник генерального прокурора Вавілов. Він переконував в'язнів негайно вийти на роботу, а свої вимоги викласти у письмовому вигляді для розгляду в Москві. Але повсталі відмовлялися виходити на роботу і вимагали негайно покращення харчування та умов перебування в таборі, а також переговорів із наступником Сталіна Маленковим. Кілька тижнів тривали переговори. В'язні нікому не вірили і сподівались на делегацію з Москви. Проте замість переговорників в Норільськ було відправлено війська з танками. Повстанці до останнього подиху чинили опір, але неможливо було цеглинами зупинити танки і автоматників. Лише в третій зоні було вбито 70 і поранено понад 100 чоловік. Але ці жертви не були даремними.

Щоб не допустити нових повстань, радянська влада була змушена покращити умови перебування в таборах і почала переглядати справи політичних в'язнів. Із Андрія Савича зняли п'ять років каторги і дали два роки заслання. Спочатку літаком відправили в Красноярськ, а потім більше двох років він працював у Казахстані на будівництві житлових будинків. Так само, як і в Норильську, тут найбільше було українців. Вразили маленькі діти, які при зустрічі зі старшими низько кланялися і віталися «Слава Ісусу!». Тут харчування було вже нормальним і навіть видавали зарплату.

В 1957 році був звільнений і відразу ж поїхав в Іркутську область, куди ще в 1950 році було вислано найближчих рідних – матір, братів і сестер. Батько помер ще раніше, в 1948 році, а брат Федір пропав безвісти на фронті. У Казахстані познайомився з Людмилою, яка приїхала з Рівненської області провідати батька. Після одруження ще деякий час жили в Казахстані, а потім повернулися в рідні Замшани. П'ять місяців жили в Андрійового племінника, поки не вивільнилася батькова хата, у якій була колгоспна молочарня.

До кінця своїх днів Андрій Савич залишався справжнім патріотом України. Після проголошення незалежності України був обраний головою районного братства вояків ОУН-УПА, постійно брав участь у патріотичних акціях, докладав зусиль, щоб пам'ять загиблих вояків була належно вшанована. Навіть у віці 90 років зберігав світлу пам'ять і про минулі події розповідав із найменшими подробицями. Помер у серпні 2013 року. Він був останнім вояком УПА в Ратнівському районі, який зі зброєю в руках боровся за вільну і незалежну Україну. Слава героям!

Григорій ОХРИМЕНКО, Ігор МАРКУС, Наталія СКЛЯРЕНКО,
Світлана ЛОКАЙЧУК, Людмила БАЛЕЦЬКА (Луцьк)

ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ КУЛЯСТИХ АМФОР ЗАХІДНОВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ ТА ВОЛИНИ

Старовижівський район виявився менш привабливим для первісного населення. Лише в мезоліті (XI–VII тис. до н. е.) тут надовго зупинялися групи мисливців таких культур, як Лінгбі, Аренбург, Свідер та ін. Неолітичних стоянок на цих теренах майже невідомо. Мідний вік в басейнах Західного Бугу, Виживки представлений землеробським населенням культури лійчастого посуду (КЛП) та кулястих амфор (ККА). Хоча остання в хронологічному плані потрапляє до раннього та середнього етапу доби бронзи, так само, як і культура шнурової кераміки (КШК). Одну з пам'яток КШК поблизу с. Хотивель відкрив О. Цинкаловський. Описана вона в книзі О. Цинкаловського «Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego» [Synkałowski, 1961] та Є. Глосіком [Głosik, 1962]. Останній описує археологічні матеріали з Волині та Полісся, які були передані до Варшавського державного музею в 30-ті роки XX ст. Там вони вціліли в лихоліття війни і є добрим джерелом для пізнання найдавнішої історії рідного краю. Крім того, по школах Полісся, в колекціонерів зберігається небагато крем'яних та кам'яних артефактів III та II тис. до н. е.: сокир, серпів, ножів, наконечників списів тощо. Вони мають велике наукове значення. Їх потрібно описати, сфотографувати і ввести в науковий обіг.

На часі видання книги про праісторію Полісся. Це винятково важливе та актуальне завдання, бо джерельна база щораз меншає. У пропонованій статті спробуємо подати опис унікального етнокультурного явища – ККА – та предметів, які від неї лишилися у Старовижівському районі: суцільно або частково шліфовані крем'яні чотирибічні сокири та невеликі тонкі долотця для видобування заглибин в руків'ях сокир.

Період ранньої бронзи на теренах Північно-Західної України вивчений досить поверхово. До нього можуть бути віднесені артефакти таких культур: волино-люблінської (ВЛК), шнурової кераміки (КШК), середньодніпровської (СДК), пізньотрипільської (ПТК), лійчастого посуду (КЛП) та кулястих амфор (ККА). Але в даному випадку нас цікавлять старожитності ККА.

Культура кулястих амфор (ККА) – видатне етнокультурне явище центральноєвропейського походження, яке сформувалося на північних теренах сучасної Німеччини та Польщі – від Макленбергії до Куяв за участі культури лійчастого посуду та різних неолітичних груп, а також під впливом наддунайських спільнот. У ході різновекторних переселень ця людність мігрувала на землі сучасної Чехії, Словаччини, на південь Польщі, північний захід Росії (до Смоленська) тощо. На фінальному етапі свого розвитку (в другій половині III тис. до н. е.) окремі її групи потрапили на Волинь, Поділля і далі до Дніпра [Najdawniejsze dzieje..., 1998, s. 130-131].

Історія племен культури кулястих амфор поки що мало досліджена. Це пояснюється насамперед станом наявних археологічних джерел. Окремі дослідники 80-их рр. XX ст. висловлювали думку, що племена ККА «підкорили» носіїв культури лійчастого посуду та пізньотрипільські спільноти [История..., 1981, с. 96]. Беручи до уваги знахідки посудин культури кулястих амфор у шарі культури лійчастого посуду в Зимно та інші дані, можна дійти висновку, що вони впродовж певного часу були синхронними. Можливо, населення, яке представляло культуру кулястих амфор, асимілювало частину носіїв культури лійчастого посуду, а згодом увійшло до складу культур шнурової кераміки на Поділлі та Волині.

Пам'ятки ККА Волині, як і Прикарпаття та Волинського Полісся, відносять до східної групи цієї культури. За специфікою поховальних пам'яток І. Свешніков поділяв їх на два локальні варіанти: волинський та подільський. До волинського він включив терени Житомирської, Рівненської, Волинської, Львівської обл. та західну частину Київської обл., а також південний захід Білорусі [Археология..., 1990, с. 43-44]. Датування пам'яток ККА східної групи подано С. Кадровим, Ю. Малєєвим, М. Шміт [Кадров, 2000, с. 17-34].

Свою назву культура дістала за характерними формами посуду – кулястими амфорами з невеликими вушками на плічках (польське – kultura amfor kulistych). На теренах Польщі вона датується 2900–2000 рр. до н. е. Часовий діапазон східної групи обмежують серединою – другою половиною III тис. до н. е. Вона змінює локальні групи пізнього Трипілья, передуючи культурам шнурової кераміки. Культура кулястих амфор репрезентована в Україні слідами поселень, похованнями у скринях, окремими знахідками кераміки та крем'яних виробів.

Пам'ятки ККА засвідчені ще в XIX ст., а на початку XX ст. її було ідентифіковано дослідником А. Гетце (Kossina..., 1910, s. 59-108). З кінця XIX ст. поховання в кам'яних скринях ККА стали відомі й на



Рис. 1. Крем'яна сокира (1) та долотце (2) культури кулястих амфор (фото І. Маркуса).



Рис. 2. Крем'яні бойові сокири культури кулястих амфор (фото І. Маркуса).



Рис. 3. Крем'яна бойова сокира культури кулястих амфор (фото І. Маркуса).



Рис. 4. Крем'яні сокири культури кулястих амфор (фото І. Маркуса).

території України (Седирський, 1901; Гребеняк, 1915; Janusz, 1929; Cynkałowski, 1961; Геринович, 1926). У 20–30-х рр. XX ст. опубліковані перші узагальнювальні праці про мегалітичні поховання на землях Польщі, Поділлі (Kozłowski, 1921, 1924, 1939; Antoniewicz, 1928; Сіцинський, 1927). На Східній Волині (Житомирщина) поховальні пам'ятки ККА вивчали С. Гамченко, І. Левицький (1929). Ці дослідження пізніше були узагальнені О. Брюсовим (1952). Монографічні роботи, присвячені культурі кулястих амфор, писали І. Свешніков (1957, 1958), А. Хойслер (1966), Т. Вісланський (1966).

Пам'ятки ККА на Волині випадково були виявлені на початку XX ст. в Рівному (Teleżynski, 1911, s. 472, 550-551), поблизу сіл Варковичі [Левицький, 1929, табл. III, 12], Межириччя Рівненської обл. [Sulimirski, 1968, p. 194]. Чимало пунктів ККА в 20–30 рр. XX ст. відкрито О. Цинкаловським [Cynkałowski, 1961, s. 38 40]. Могили біля с. Кутянка на Острожчині розкопував Я. Фітцке (ZOW, 1939, t. XIII, z. 7-8, s. 104).

Поховання біля с. Колодяжне описане В. Антоневичем [Antoniewicz, 1938, s. 341 422], І. Свешніковим [Свешніков, 1957]. І. Левицьким. Останній планомірно вивчав цей тип пам'яток ККА на Волині та Поділлі в 1924–1928 рр. та подав їх повне опрацювання [Левицький, 1929, с. 192 222]. Пам'ятки ККА, виявлені західніше, досліджував Т. Вісланський [Wiślański, 1966, тара 5].

У післявоєнний період І. Свешніковим розкопано та детально описано поховання поблизу с. Іванна Дубнівського р-ну Рівненської обл. [Свешніков, 1973, с. 63 69]. Ним та В. Коноплею виявлено сліди поселень біля сіл Озлів, Аршичин, Хрінники, Межириччя Рівненської обл. та с. Великосілка Львівської обл. [Свешніков, Конопля, Кучинко, 1979, с. 401].

В останні десятиліття з'явилися нові публікації, статті, монографії присвячені ККА. Серед авторів такі археологи та краєзнавці, як: М. Пелешишин, Б. Прищеп, Ю. Малєєв, М. Шміт, К. Бунятян, О. Позіховський, В. Конопля, С. Терський, О. Романчук, Г. Охріменко, О. Кричевський.

В різні роки публікувалися узагальнюючі роботи з проблематики ККА [Свешніков, 1971, с. 240 250; Свешніков, 1974, с. 152 158; Свешніков, 1983; Hänsler, 1966, s. 115–140; Wiślański, 1966; Sulimirski, 1968, p. 38 61, 190 208].

Про окремі знахідки і пам'ятки ККА писали О. Приходнюк [Приходнюк, 1970, с. 206 207], І. Свешніков [Свешніков, 1973, с. 63 69], О. Позіховський та В. Самолюк [Позіховський, Самолюк, 2006, с. 155 158], О. Позіховський та К. Бунятян [Позіховський, Бунятян, 2012, с. 54 67] та ін.

Старожитності, пов'язані з ККА, відомі у північно-західній частині України, переважно на Волинській височині і менше на Західному Поліссі. Тут пам'ятки цієї культури часто відкривали в несподіваних місцях – серед боліт, на берегах озер: 1) Майдан-Липно Маневицького р-ну Волинської обл. (фрагменти кераміки та 2 сокирки); 2) с. Люб'язь Любешівського р-ну Волинської обл. – уроч. Лядина Друга (фрагменти кераміки); 3) с. Чудви Костопільського р-ну Рівненської обл. (фрагменти кераміки); 4) с. Липно Ківерцівського р-ну Волинської обл. (дві крем'яні, суцільно шліфовані сокири); 5) кілька пунктів у Рожищенському р-ні Волинської обл., виявлених В. Коноплею; 6) озеро Джидзінне поблизу с. Мотоль в Іванівському р-ні Брестської обл. та ін.

Сліди перебування племен ККА знайдено на берегах р. Ікви: поблизу м. Дубно, сіл Іванна Дубнівського р-ну, Підгайці, Озлів Млинівського р-ну Рівненської обл.; в м. Остріг; на березі р. Стир поблизу с. Хрінники Демидівського р-ну та інших місцях. Значне скупчення пунктів – місць перебування носіїв ККА відзначається навколо м. Луцька (в межах міста – уроч. Гнідава, уроч. Красне), сіл Голишів, Полонка, Гірка Полонка, Оздів (поховання досліджене С. Панишком, Ю. Мазуриком), Баїв та ін. [Мазурик, Панишко, 1998, с. 129 30].

Старожитності ККА відомі на Волині переважно у вигляді поховань в кам'яних скринях (або ґрунтових); поселень чи їх слідів відомо дуже мало (с. Межириччя Млинівського р-ну Рівненщини [Свешніков, Нікольченко, 1982, с. 75; Свешніков, 1971, с. 240 245]. Щоправда, останнім часом дані щодо цього поселення спростовуються.

Крім поховальних пам'яток та окремих знахідок артефактів, поселень або їхніх слідів на теренах Волині відомо мало. Поселення ККА виявлені та досліджені на землях Польщі, Німеччини, Словаччини, Чехії. Вони склалися із заглиблених та наземних трапецієподібних, з вогнищем у центрі, жител. Найбільш показовим, культуровизначальним матеріалом в їхньому заповненні є кераміка, пишно прикрашена майстерно виконаним орнаментом у верхній частині виробів.

У багатьох пунктах відомі окремі артефакти культури кулястих амфор: крем'яні шліфовані, чотирибічні в перетині, бойові крем'яні сокири (рис. 2), фрагменти кераміки, зазвичай оздобленої оригінальним штамповим орнаментом. Ці знахідки є маркерами траєкторії руху невеликих напівномадичних війовничих груп ККА: Хотивель, Брунетівка, Мизове та ін.

Отже, культуровизначальними артефактами цих етнічних груп були посуд та крем'яні вироби.

Посудини здебільшого мають підокруглу придонну частину (тулуб), плоске дно та прямі вінця. Вироби переважно тонкостінні, поверхня добре вирівняна. Посуд поділяють на декорований та звичайний ужитковий. Декорувалися зазвичай вінця та верхні частини тулуба. Елементи орнаменту виконувалися відтисками ямок, шнура, скобок тощо. Треба визнати, що естетика таких виробів, мистецтво виконання були на досить високому рівні. Цей посуд знаходять в основному в похованнях. Кераміку поділяють на амфори різної величини, миски, горщики.

Іншою категорією притаманних ККА знахідок є, як сказано, крем'яні вироби: сокири та тонкі долотця (рис. 1, рис. 2, рис. 4). Останніми робили заглиблення в дерев'яних ручках для вставлення робочих частин сокир. Крем'яні сокири були зброєю та знаряддями для зрубання дерев. За розмірами вони значно різняться між собою: менші мають довжину до 10-12 см (при товщині близько 10 мм), більші – до 20 см (товщиною до 35 мм). Це були підчотирикутні або трапецієподібні вироби, здебільшого дуже старанно пришліфовані з двох або чотирьох боків (кілька таких виробів з території Старовижівського та Ратнівського районів передані студентами Східноєвропейського університету ім. Лесі Українки до Волинського краєзнавчого музею та археологічного музею університету). Треба відзначити, що подібні чотирибачні в перетині вироби були і в носіїв трипільської культури, лійчастого посуду, шнурової кераміки. Їх також знаходять в різних віддалених місцях Полісся. Проте належність цих артефактів до одної зі згаданих культур можна з певною достовірністю встановити.

Ще варто зазначити, що крем'яні сокирки ККА виготовлялися в різних місцях з неоднакових порід каменю. У поліських районах басейнів Західного Бугу, верхів'їв Прип'яті та Виживки часто знаходять сокири, зроблені на теренах сучасної Польщі з кременю тамтешніх родовищ: «шоколадного», «накрапняного», смугастого та ін. Проте тут відомі знаряддя із волинських та поліських родовищ – басейну Ікви, Стубли, Горині та відкритого А. Попелюком родовища поблизу смт Локачі (уроч. Боньова). Їх колір темний, темно-сірий або непрозорий сірий. Ці гатунки сировини належать переважно до прозорих, високоякісних.

Важливо підкреслити, що сокири на довгих ручках та луки зі стрілами були майже єдиною зброєю цього прийшлого з півночі Центральної Європи населення, яке відзначалося войовничістю та жорстокістю і, не виключено, використовували коней для верхової їзди. Кам'яних сокир з отворами, крем'яних наконечників списів вони майже не використовували. Можна припустити, що на полюванні та в бою застосовували дротики з кістяними або роговими наконечниками. Вони знайдені на території Польщі, Білорусі (с. Красносільське), кільканадцять таких артефактів зібрано П. Петровським, О. Кричевським на берегах Хрінниківського водосховища. Людність ККА одяг мала переважно шкіряний. Чоловіки-воїни підперезувалися поясами з дуже гарними, декорованими кістяними пряжками. Знахідки їхніх речей відомі і поблизу Дніпра, і в Причорномор'ї, де вони контактували з ямним та катакомбним населенням. На Волині та Волинському Поліссі ці первісні пастухи співіснували з носіями культур шнурової кераміки, епішнуровим населенням межановицької, городоцько-здовбицької та стжижовської культур, але приблизно впродовж усього III тис. до н. е. свого тут перебування зуміли зберегти власні самотні риси винятково оригінальної культури та побуту (як і поховального обряду).

Як це не парадоксально, але треба визнати, що протягом III та II тис. до н. е. землі Західноволинського Полісся практично цілком заселяли вихідці з Центральної Європи, це згадані носії культури лійчастого посуду, культури кулястих амфор, шнурової кераміки (або бойових сокир), межановицької, тшинецької. З південного заходу сюди прийшла людність городоцько-здовбицької та комарівської культур. Лише стжижовська культура належить до автохтонних, вона сформувалася у 2000 рр. до н. е. як симбіоз номадичних груп катакомбної культури та місцевих вищезгаданих. Аборигенне мисливсько-рибальське населення репрезентували малочисельні групи волинської неолітичної та німанської (прабалтської) культур (останні мешкали переважно на території сучасної Білорусі). Такий етнокультурний «букет» звичаїв і традицій співіснував, взаємодіяв між собою упродовж багатьох століть, впливаючи на формування поліського менталітету, духовної та матеріальної культури.

1. *Археология Прикарпатья, Вольны и Закарпатья: энеолит, бронза и раннее железо* / Э. А. Балагури [и др.]; отв. ред. А. П. Черныш. – К. : Наук. думка, 1990. – 187 с.

2. *История Украинской ССР: в 10 т.* / ред. Кондуфор Ю. Ю. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 1. – 210 с.

3. *Кадров С. Східна група культури кулястих амфор за даними радіовуглецевого датування* / С. Кадров, Ю. Малєєв, М. Шміт // *Археологія*. – 2000. – № 1. – С. 17-34.

4. *Левцицький І. Пам'ятки мегалітичної культури на Волині* / І. Левцицький // *Археологія*. – 1929. – Т. II. – С. 192

222.

5. Мазурик Ю. Нова поховальна пам'ятка культури кулястих амфор на Волині / Ю. Мазурик, С. Панишко // Волино-Подільські археологічні студії. – Львів, 1998. – Вип. 1. – С. 129-130.
6. Позіховський О. Пам'ятки культури кулястих амфор в околицях Острога / О. Позіховський, К. Бунятян // Археологія. – 2012. – № 2. – С. 54-67.
7. Позіховський О. Дослідження ґрунтового могильника IV–III тис. до н. е. в м. Острог / О. Позіховський, В. Самолук // Наук. записки Рівнен. обласн. краєзн. музею. – Рівне, 2006. – Вип. 4. – С. 155-158.
8. Приходнюк О. Мегалітична куляста амфора з с. Завокв Хмельницької обл. / О. Приходнюк // Археологія. – К., 1970. – Т. XXIII. – С. 206-207.
9. Свешніков І. К. Культура шаровидних амфор / І. К. Свешніков // Археологія СРСР. Свод археологический источников. – М.: Наука, 1983. – 86 с.
10. Свешніков І. Довідник з археології України. Ровенська обл. / І. Свешніков, Ю. Нікольченко. – К.: Наук. думка, 1982. – 115 с.
11. Свешніков І. Культура кулястих амфор / І. Свешніков // Археологія Української РСР: у 3-х т. / гол. ред.: С. М. Бібіков. – К.: Наук. думка, 1971. – Т. 1. – С. 240-250.
12. Свешніков І. Мегалітичні поховання на Західному Поділлі / І. Свешніков. – Львів: Вид-во Львів. історичн. музею, 1957. – 31 с.
13. Свешніков І. Племена культури кулястих амфор / І. Свешніков // Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первіснообщинного ладу) / відп. ред.: О. Черниш. – К.: Наук. думка, 1974. – С. 152-158.
14. Свешніков І. Нове поховання культури кулястих амфор у Ровенській обл. / І. Свешніков // Археологія. – 1973. – № 11. – С. 63-69.
15. Antoniewicz W. Z dziedziny archeologii ziem Poiskich / W. Antoniewicz // Światowit. – 1938. – Т. XVII. – S. 341-422.
16. Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego / A. Cynkałowski. – Warszawa, 1961. – S. 38-40.
17. Hänsler A. Die Gräber der Kugelamphorenkultur in Wolhynien und Podolien und die Frage ihres Ursprungs / A. Hänsler // Jahresschr. mitteldeutschen Vorgeschichte. – Halle (Saale), 1966. – Bd. 50. – S. 115-140.
18. Najdawniejsze dzieje ziem Polskich (do VII w.) / J. K. Kozłowski, P. Kaczanowski. – Kraków: Fogra, 1998. – Т. 1. – 382 с.
19. Sulimirski T. Corded Ware and Globular Amforae North-East of the Carpathians / T. Sulimirski. – London, 1968. – P. 194-208.
20. Wiślański T. Kultura amfor kulistych w Polsce polnocno-zachodniej / T. Wiślański. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966.
21. Głosik J. Wołyńsko-podolskie materiały z epoki kamiennej i wczesnej epoki brązu w państwowym muzeum archeologicznym w Warszawie / Jerzy Głosik // Materiały starożytne. – Wrocław-Warszawa-Kraków. – Т. 8. – S. 125-216.

**Григорій ОХРИМЕНКО, Ігор МАРКУС,
Наталія СКЛЯРЕНКО, Тетяна СТРЕМЕНЮК (Луцьк)**

ПОХОВАННЯ СК ЯК ВИЯВ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Археологічні пам'ятки Старовижівського р-ну і досі залишаються мало вивченими. Значні розвідки тут проводив у довоєнний період О. Цинкаловський, упродовж останніх років – О. Забедюк та інші краєзнавці. У 90-их роках ХХ ст. тут проводив розвідки визначний знавець доби мезоліту археолог з Києва Л. Залізник, який разом з луцькими краєзнавцями П. Петровським та О. Кричевським проводив збори матеріалів навколо озера Луки поблизу с. Лютка. Розвідкові дослідження проводилися також львівським археологом В. Коноплею. Г. Охріменко разом із студентами з Луцька проводив розкопки на східному березі цього озера та на півострові, де досліджено житло свідерської культури. Професор М. Кучинко та Г. Охріменко разом із працівником музею Л. Лестовничою провели обстеження поблизу районного центру на берегах р. Вижівки. На основі зібраних даних в довіднику «Археологічні пам'ятки Волині» (1995 р.) подано короткий опис пам'яток району. Крім того, в 1994 р. разом з О. Євтушенком, О. Середюком проведено розкопки в уроч. Семенова гора поблизу с. Галина Воля. Значні пошукові роботи на території району велися учасниками загону «Шельф» Львівського університету ім. Івана Франка, зокрема археологом В. Артюхом. Внаслідок досліджень з'ясувалося, що поблизу сіл Лютка, Яревище, Сереховичі, Смідин та в інших місцях знаходиться чимало стоянок епохи мезоліту. Крім цього, в різних пунктах виявлено матеріали доби бронзи, зокрема городоцько-здовбицької та стжижовської культур. Відкриті вони переважно О. Цинкаловським, Г. Охріменком. Перспективними для подальшого вивчення є пам'ятки початку II тис. до н. е. поблизу населених пунктів Нова Вижва, Мельники, Мизове, Ниці. У зазначеному регіоні Полісся знахідки цього періоду є особливо важливими. Опису пам'яток однієї з

культур середньої доби бронзи – стжижовській – і присвячена ця стаття.

Пам'ятки СК концентруються невеликими скупченнями на території південно-східної Люблінщини та на Західноволинській височині – між Західним Бугом і Горинню. Поховання СК розміщені переважно на підвищених місцях поблизу водних течій.

Найбільше поховань СК відомо в західній частині ареалу цієї культури, зокрема на цвинтарі в Раціборовице-Колонії відкрито 27 поховань (опубліковано 19 з них). Їх виявлено на площі 1000 м² [Głosik, 1968, s. 72-74]. У Гусинному–Колонії досліджено 13 поховань [Bargiel, Kokowski, 1991, s. 130-139; Polańska, 1998, s. 80-85], у Грубешові–Підгуже (пункт 5) – 11 могил [Vanasiwicz, 1990, s. 213-226]. Досліджувалися й інші пам'ятки, проте вони представлені окремими похованнями: Неледев, Грудек (пункт 1), Гребенне (пункт 10, 24; пункт 34), Гужа, Городло (пункт 12), Морочин та ін.

Всі поховання належать до ґрунтових, інгумаційних, але деякі кістяки мають сліди надпалення. Поховальні ями, в яких вони знаходяться, різняться між собою величиною, формою (чотирикутні, овальні), глибиною, орієнтацією скелетів.

Поховальний обряд носіїв стжижовської культури на території Волині теж був, імовірно, складним, урочистим. На ньому позначалися, безперечно, духовні традиції тих культур, які брали участь у формуванні цього етносу, або мали вплив на нього: кулястих амфор, межановицька, городоцько-здвобицька та інші культури. Як і в чому ці різні впливи виражалися – тема подальших досліджень.

Відхід у інший світ людини був важливим моментом у житті родини, общини. Про це, зокрема, свідчать особисті речі похованих: знаряддя праці (серпи, зброя, музичні інструменти, дуже, напевно, коштовні на той час металеві прикраси з міді та бронзи).

Бронзові браслети знайдено в Жорнові, Липі, Шепелі. Три пронизки походять із Великого Боратина. Знахідки перстнів зафіксовані в Торчині (поховання № 4), в Підгайцях Луцького р-ну (три штуки). В одному екземплярі представлена діадема з широкої бронзової стрічки завдовжки 10 см на голові похованого у Великому Боратині (експозиція Волинського краєзнавчого музею, розкопки Я. Фітцке).

Частина металевих прикрас могла виготовлятися на Волині, але більшість з них походили, скоріш за все, з ближчих і дальших теренів. Наявність оздоб серед супровідних матеріалів у похованнях є свідченням віддалених обмінних зв'язків населення стжижовської культури Волині.

Іноді жителі СК використовували як оздоби кістяні шпильки або заколки до волосся. Їхні форми та розміри різні залежно від форми голівки (плоских, наприклад), перпендикулярного чи навскісного отвору в них, з карбуванням верхньої частини. Кілька таких виробів знайдено в Стжижові, пов. Грубешів. З кістяних прикрас відомі трубчасті намистини з сіл Лище, Змієнець та ін.

Можна зробити припущення, що великі ікла сікачів представники стжижовської культури носили нашитими на шкіряний одяг. Ці ікла могли носити і як особисті відзнаки, і як особливі прикраси захисної, можливо, відлякувальної дії. Треба зазначити, що серед мисливської здобичі вепри у цього населення займали особливе місце [Археология Прикарпатья..., 1990, с. 73; Свешніков, 1974, с. 154].

Помічено, що поховання часто знаходяться на поселеннях або поблизу них на відстані кількох сот метрів, переважно на підвищених місцях: Ставок, Валентинів, Гнідава (висота 10 м), Ничогівка (2 м), Підгайці (6 м) Волинської обл., Диниска Нове, Грудек Надбужний, Раціборовице у Польщі [Свешніков, 1974, с. 124].

Всього у Рівненській, Волинській областях та в південно-східній Польщі на Люблінщині виявлено 57 поховань СК. Серед них поховання з хутора Валентинів (роботи Я. Фітцке, М. Пелецишина), Жорнова, Озлієва (І. Свешніков), Гнідави (М. Матвієйко), Городка (І. Савицька, 1926 р.), Сьомаків (виявлене в довоєнний період), Підгаєць (Г. Охріменко) та інші.

З усіх поховань лише кілька були підкурганними: Жорнів, Торговиця Городок Рівненської обл., Великий Боратин Волинської обл. [Свешніков, 1974, с. 124; Свешніков, 1993, с. 29], решта – ґрунтові, тілопокладні. Глибина залягання поховань від денної поверхні – 0,2-0,6 м. Вони здебільшого розміщені у заглибленнях-ямах, виритих у материк [Fitzke, 1938, s. 26-27; Fitzke, 1975, s. 53-61]. Виділено такі форми поховальних ям: підокруглі (Ставок), видовжені (Гребенне, пункт 10), підчотирикутні (Гребенне 1/97) [Polańska, 1998, s. 79, рис. 2].

Ґрунтові могильники стжижовської культури розташовані недалеко від поселень, а в ряді випадків (Дениска Нове, Грудек Надбужний, Раціборовице (Польща), Лище, Валентинів, Гнідава Волинської обл., Озліїв Рівненської обл.) відкриті на території поселень. Вони складаються з декількох поховань зі скорченими або витягнутими скелетами, орієнтованими головами в різні сторони світу.

Як зазначалося, на Волині відомі також підкурганні поховання (Великий Боратин Волинської обл., Жорнів, Торговиця Рівненської обл.), в яких під одним насипом знаходяться поховання чоловіка і жінки в окремих ямах. У деяких ґрунтових могильниках (Пересопниця Рівненської обл., Раціборовице) і в кургані біля с. Великий Боратин скелети лежали попарно, та були орієнтовані головами в протилежному напрямку,

ногами один до одного.

Інвентар поховань складається з кераміки, крем'яних, кам'яних і кістяних виробів, прикрас з міді, бронзи, мушель, кабанячих ікол і фаянсових єгипетських намистин. У розташуванні інвентарю певного порядку не спостерігалось.

Отже, спільноти стжижовської культури, ймовірно, вірили у потойбічне життя, душу, культ предків, вогню. Про наявність останнього свідчить практика очищати тіло вогнем (Жорнів, Торговиця). Могла існувати і віра у злих духів, упирів.

На основі аналізу поховального обряду носіїв стжижовської культури І. Свешніков дійшов висновку про «існування патріархальних відносин» у цих племен, що підтверджується родовими могильниками, курганами, спорудження яких вимагало при тодішніх технічних можливостях спільних зусиль усього роду, об'єднаного владою вождя [Свешніков, 1974, с. 124-128]. Звичай ховати жінку поблизу могили чоловіка (Жорнів, Торговиця, Великий Боратин, Гнідава) теж вказує на це. Чоловічі поховання в Озліві, Лищах могли належати вождям-воїнам, а багаті жіночі та дитячі могили у Підгайцях, Могилянах, Жорнові – представникам родової знаті.

На етнічну строкатість та практику співжиття (співіснування) спільнот різних етносів вказують зразки синкретичної кераміки, знайдені в басейні р. Ікви (дослідження В. Ткача), р. Стиру (с. Рованці – роботи ДП «Волинські старожитності») – СК з рисами БК; БК з ознаками МК; СК з деталями МК тощо. Це все приклади співіснування різноетнічних груп, що також мали вплив на обряд проводів покійників в інший світ.

Виявлені поховання СК є часто одиничними (в ямі один покійник) – Торчин, поховання № 4, № 17, парними – поховання в Боратині. Інколи біля скелетів дорослих людей виявляють дитячі кістяки – поховання в Рованцях, розкопки М. Матвієйка. Грунтових цвинтарів (Пересопниця, Торчин II, Стжижов, Грудек Надбужний) та курганних груп (Пересопниця, Городок, Торговиця) відомо небагато.

Серед імовірних жіночих багатих поховань за цінністю дарунків виділяються такі: Могиляни Острозького р. ну Рівненщини (розкопки К. Каспарової). де знайдено миску, мідну гривню у формі розклепаного вербового листка, браслет, циліндричні пронизки; Шепель: два (?) браслети. покриті мідними платівками дерев'яні палички, три накладки з ікол вепра до пояса, велика амфора та малий горщик [Баюк, Ткач, 2010, с. 14].

Вищий ранг воїна можна прослідкувати за наявністю якісно виготовленої зброї, наприклад, кинджала, наконечника списа, кам'яної сокири, лука зі старанно виготовленими наконечниками стріл, а також охри в похованні (с. Веселе Луцького р. ну), яка і в СК (як і в катакомбній культурі) була ознакою високого статусу. І. Шарафутдінова описує підкурганні поховання вищої знаті катакомбної культури (с. Боратівка Миколаївської обл.) з орнаментованими кам'яними сокирами та наявністю червоної вохри в могилах, якою були посипані покійники [Шарафутдінова, 1980, с. 64]. Положення кістяків – на спині, головою на захід – нагадують могили СК Волині.

З даних, наведених у таблиці (Таблиця 1), видно, що поховання різняться між собою супровідними речами. Бідніші з них мають по одному або два предмети – посуд, прикраси або крем'яні знаряддя. Зокрема, у похованні з Пересопниці виявлено кістяні намистинки, у Зміїнці – кістяні гофровані рурочки, у Заборолі – уламок крем'яного ножа тощо.

Поховання, які умовно можна назвати могилами воїнів, містять предмети озброєння: Млинів – крем'яний спис, Страклів – крем'яний кинджал, Торговиця – крем'яний кинджал, Біла Криниця – крем'яний наконечник списа, Веселе – крем'яні кинджал, наконечник списа, Кречів – свердлена сокира. (У похованнях воїнів ямної культури поряд з небіжчиком клали теж наконечник списа).

Більш заможних общинників супроводжували бронзові або мідні прикраси, які переважно належали жінкам. Це поховання, відкриті поблизу населених пунктів Жорнів, Липа, Великий Боратин, Сьомаки, Дубно.

До найбільш багатих поховань, що мали кілька супровідних предметів, належать, ймовірно, поховання знатних воїнів (вождів) та жінок: Озлів – кам'яна сокира, крем'яний наконечник списа, Торговиця, Городок, Могиляни – жіноче (?), Шепель – жіноче (?), Скоморохи – мідна сокира, прикраси.

Прикраси з кольорових металів мали більшу вартість і тому трапляються не в усіх похованнях, а їх більша кількість свідчить, напевно, про статус померлого. З впевненістю можемо сказати (хоч це і важко аргументовано довести), що в суспільстві СК була керівна верхівка, яка вирішувала важливі для членів окремих громад питання: наприклад, переміщення на інші території, організація господарських загальноплемінних проблем, виробництво та обмін престижних виробів з металу, кременю тощо.

І в похованнях, і на поселеннях стжижовської культури знайдено чимало предметів озброєння (як власного виробництва, так і запозичених). Це свідчить про мілітаризованість обстановки того часу (XX–XVI ст. до н.е.), етнічну строкатість населення Західної Волині та Західноволинського Полісся. Адже загальновідомо, що на цих теренах виявлено досить значну кількість кам'яних бойових сокир та мілітарних

крем'яних виробів. Частина тогочасних поховань чоловіків були з крем'яними наконечниками стріл, від яких вони загнулися. Варто зауважити, що на фоні поховань СК та МК території Польщі сапулькларні пам'ятки Волині і Полісся супроводжувалися скромнішими дарунками покійникам.

Отже, розмаїття сепулькларних пам'яток СК свідчить про різні традиції, ознаки впливів на складання обрядів СК інших етносів, імовірно, різночасовість поховань. Загалом поховальні пам'ятки є важливим джерелом пізнання традицій, духовної та матеріальної культури етногруп.

Таблиця 1

Поховальні пам'ятки СК

№	Місцевість	Тип похов.	Поховання			Знаряддя		Прикраси		Кераміка	Умовні позн.	Рік відкр., автор	Література
			чол.	жін.	дит.	зброя	знар. праці	металеві	кістяжі				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	м. Дубно (Сурмичі) Рівненська обл.	грунтові поховання						мідні сережки (скронені кільця) у формі вербового листка				1942 р. випадково	Довідник..., 1982, с. 46, Арх. пам..., 1982, с. 57
2	с. Жорнів Дубнівський р-н, Рівненська обл., уроч. Рудка поховання 1	підкурганне		+1				мідні: сережки, респтки намиста	флейта?, яка складалася з 4 кістячних трубок	амфора	++++	1970 р. І.Свєшніков	Довідник..., 1982, с. 46-47, Арх. пам..., 1982, с. 57
3	с. Жорнів Дубнівський р-н, Рівненська обл., уроч. Рудка поховання 2		+1					мідний браслет	кістяна бляха-пряжка	глиняний горщик	++++	1970 р. І.Свєшніков	Довідник..., 1982, с. 46-47, Арх. пам..., 1982, с. 57
4	с. Ліпа Дубнівський р-н, Рівненська обл., уроч. Під Пустогою	грунтове						мідний браслет, 4 мідні сережки			+++	30-ті рр. XX ст. М.Остронський	Довідник..., 1982, с. 50-51, Арх. пам..., 1982, с. 58
5	с. Страків Дубнівський р-н, Рівненська обл.	грунтове	+?			крем'яний кинджал				горщик, черпак	? ++	1970-і рр. І.Свєшніков В.Сєледцев	Довідник..., 1982, с. 57, Арх. пам..., 1982, с. 58
6	смт. Млинів Рівненська обл. – територ. колиш. харчкомбшату	грунтове				крем'яне вістря на спис					++	1972 р. випадково виявлене	Довідник..., 1982, с. 75
7	с. Озлів Млинівський р-н, Рівненська обл.	грунтове	+1			крем'яне вістря на спис, крем'яне вістря стріли	кам'яна просвердлена сокира	мідне скронене кільце	кістяне вістря стріли, проколка		+++	1965 р. І.Свєшніков	Довідник..., 1982, с. 77

8	с. Торговиця Млинівський р-н, Рівненська обл. пд. околиця села поховання 1	курганне	II	II		вістря стріл	кам'яні знаряддя: просе рдлеса сокира, серп, кинджал, відбійник, відщепи	мідні та бронзові прикраси	кістяні намистинки		III	1972 р., 1974 р. Ю.Нікольченко	Довідник..., 1982, с.80-81
9	с. Торговиця Млинівський р-н, Рівненська обл. уроч. Беріжок поховання 1	курганне	+I			кременяний шпж			намистинки		++	1974р.	Довідник..., 1982, с.80-81
10	с. Торговиця Млинівський р-н, Рівненська обл. уроч. Беріжок поховання 2	курганне	+I			кременяний палець-стріли		дрібні бронзові прикраси			++		Довідник..., 1982, с.80-81
11	с. Біла Криниця Рівненський р-н, Рівненська обл.	інгумаційне				кременяне вістря на спис					++	1958 р.	Довідник..., 1982, с.89
12	с. Білів Рівненський р-н, Рівненська обл.	грунтове										К.Мельник, 1966 р. В.Ауліхом під час розкопок	Довідник..., 1982, с.89-90
13	с. Городок Рівненський р-н, Рівненська обл.	4 кургани (зруйновані)				кременяне вістря на спис		мідна шпилька, мідні скропелі кільця	намистинки, шпилька		++	1 курган - 1926 р. І.Савіцька; 2-4 кургани - 1927 р. М.Древко	Довідник..., 1982, с.94
14	с. Забороль Рівненський р-н, Рівненська обл.	грунтове					кременяний ніж (уламок)			уламки посудини	+	30-і рр. XX ст.	Довідник..., 1982, с.95
15	с. Пересонниця Рівненський р-н, Рівненська обл., уроч. Замостя	груповий могильник							кістяні намистинки			1938 р. розкопки О. Цинкаловський	Довідник..., 1982, с.100

16	с. Біла Кришця, хутір Кругле Рівненський р-н, Рівненська обл.	грунтове				крем'яне листо-подібне вістря для сшса				++	1958 або 1959 р.	Арх. пам., 1982, с. 61
17	Могильни Острозького р-н Рівненської обл.	грунтове		+1 ?			браслет, 4 скропе-ві кільця, 5 перснів, мідні циліндричні про-низки, мідна гривна у формі розквіта-ного вер-бового листка			++++	розкопки 1974 р. К. Касца-рової	Арх. пам., 1982, с. 57
18	Страклів Другий Дубицького р-н Рівненської обл.	грунтове				крем'яний каш-джазі			горщик та чершак	++	1970 р. І.Светні-ков	І.Светніков, 1974, с. 127
19	с. Валентинів хутір с. Усячі Луцький р-н Волинська обл. похован-ня 1	грунтове		+1 ?					миска, 2 горщики з багатим шшуро-ним орнамен-том, посу-дища (миска) з двома вухами	? +	1936 р., Я. Фітшке, 1965 р. М. Пеле-цишин	Арх. пам., 1982, с.53
20	с. Валентинів хутір с. Усячі Луцький р-н Волинська обл. похован-ня 2	грунтове	+1 ?					підвіска з ікта дикого кабша		+	1965 р. М. Пеле-цишин	Арх. пам., 1982, с.53
21	с. Великий Боратин Луцький р-н Волинська обл.	підкурған-це	+2 ?	+2 ?			мідна підвіска, діадема з мідної стрічки, трубчасті пронизки		уламки посуду	++++	1937 р. Я. Фітшке	Арх. пам., 1982, с.53-54
22	с. Лише (колишче Ставок) Луцький р-н Волинська обл., уроч. Вигаданка поховання 1	грунтове	+1			крем'я-ний ніж, фраг-мент шшас-тини			уламки посуду	+	1955 р. розкопки Ю.Заха-рука	Арх. пам., 1982, с.53-54
23	Лише Луцький р-н Волинська обл., уроч.	грунтове	+1			крем'я-ний ніж нако-нечник сшса і		кістяна проколка	фраг-мент амфори	++	1971 р. розкопки І.Светні-кова	Кучинко, Охрімко, 1995, с.134

	Вигаданка поховання 2					вістря стріли							
24	м. Луцьк, Волинська обл. уроч. Церковна гірка	грунтове	+1	+1	+3	крем'яний ніж і серп		підвіска з викопної черепашки та дваринних кісток	амфора, мисочка	+	1967 р. М.Матвіє-йко	Арх. пам., 1982, с.55	
25	с. Сьомакі Луцький р-н Волинська обл.	грунтове		+1 ?			2 мідних скроневих кільця у формі листка			+++	1938 р.	Арх. пам., 1982, с.55	
26	с. Мирогопа Дубнівський р-н Рівненська обл.		+1	+1					глиняна посуда	+		Довідник..., 1982, с.53	
27	с. Чорників Володимир-Полинського р-н, Волинська обл.	грунтові, знищені							уламки посудини, кубок		1973 р. – земляні роботи	Арх. пам., 1982, с.56 Кучінко, Охрімченко, 1995, с.118	
28	с. Скоромохи Сокальського р-н Львівської обл.	грунтове					мідна сокира, дрібні мідні прикраси			++++		Арх. пам., 1982, с.52	
29	с. Усичі Луцький р-н Волинська обл. уроч. Гребельки, поховання 1	грунтове		+?					миска і два горшки	+	1936 р. Я.Фітцке	Арх. пам., 1982, с.53	
30	с. Усичі Луцький р-н Волинська обл. уроч. Гребельки, поховання 2	грунтове	+?					підвіска з ікла дикого кабана		+	1965 р., розкопки М.Целе-цишина	Арх. пам., 1982, с.53	
31	с. Веселе Луцький р-н Волинська обл. уроч. Дуб'є	підопклада дне пошитане вохрою	+			крем'яний кинджал та наковчешник списа				++	1968 р., відкриті С.Синьоу-ком	Охрімченко, 2004, с.199	
32	с. Кречів-Іваничівський р-н Волинська обл.	кургаше					кам'яна сверд-лена сокира		керамічний матеріал	++		Охрімченко, 2004, с.187 Кучінко, Охрімченко, 1995, с.121	

Область	К-сть курганів	Знаряддя праці	Прикраси	Зброя	Кераміка	++++	+++	+	++
Рівненська	17	4	11	7	3	5	2	5	4
Волинська	8	3	6	1	7	3	5	1	-
Усього	25	7	17	8	10	8	7	6	4

++++ - знатна особа

+++ - знатний воїн, знатна особа (жін.)

++ - воїн

+ - рядовий обшинник

1. *Археология Прикарпаття, Волини и Закарпаття: Энеолит, бронза и раннее железо* / Э. А. Балагури [и др.]; отв. ред. А. П. Черныш. – К. : Наук. думка, 1990. – 187 с.
2. *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза.* – К. : Наук. думка, 1982. – 194 с.
3. *Баюк В. Г. Звіт про проведені рятівні археологічні дослідження у с. Шепель Луцького району Волинської області 2010 р., урочище «Замістя»* / В. Г. Баюк, В. В. Ткач. – Луцьк, 2010. – 124 с.
4. *Свєшиніков І. К. Довідник з археології України. Ровенська область* / І. К. Свєшиніков, Ю. М. Нікольченко. – К. : Наук. думка, 1982. – 116 с.
5. *Кучінко М. М. Археологічні пам'ятки Волині* / М. М. Кучінко, Г. В. Охріменко. – Луцьк : Вид-во ВДУ «Вежа», 1995. – 168 с.
6. *Охріменко Г. В. Населення Волині в праісторичні часи (розвиток матеріальної та духовної культури) : монографія* / Г. В. Охріменко. – 2-е вид., доп. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2004. – 252 с.
7. *Свєшиніков І. К. Історія населення Прикарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку I тисячоліття до нашої ери* / І. К. Свєшиніков. – К. : Наук. думка, 1974. – 207 с.
8. *Свєшиніков І. Нові поховання початку бронзової доби на Західній Волині* / І. Свєшиніков // *Studia archaeologica.* – 1993. – № 1. – С. 23-31.
9. *Шарафутдінова І. М. Орнаментовані сокири молотки з катакомбних поховань на Інгулі* / І. М. Шарафутдінова // *Археологія.* – 1980. – Вип. 33. – С. 60-70.
10. *Banasiewicz E. Badania na cmentarzysku kultury strzyżowskiej w Hrubieszowie-Podgórzu, woj. Zamość, w latach 1983-1986* / E. Banasiewicz // *SA.* – 1990. – Т. 42. – С. 213-226.
11. *Bargiel B. Nowe groby kultury ceramiki sznurowej i kultury strzyżowskiej ze wschodniej części Wyżyny Lubelskiej* / B. Bargiel, A. Kokowski // *SA.* – 1991. – Т. 43. – С. 130-142.
12. *Fitzke J. Cmentarzysko kultury ceramiki sznurowej w Torczynie, pow. Łuck* / J. Fitzke // *Sprawozdania PAU.* – Kraków, 1938. – Т. XLIII. – З. 1. – С. 25-26.
13. *Fitzke J. Cmentarzysko kultury strzyżowskiej w Torczynie pod Łuckiem na Wołyniu* / J. Fitzke // *Wiadomości Archeologiczne.* – 1975. – С. 53-62.
14. *Głosik J. Kultura strzyżowska* / J. Głosik // *Materiały starożytne.* – Wrocław-Warszawa-Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1968. – Т. 11. – С. 7-117.
15. *Polańska M. Badania ratownicze cmentarzyska kultury strzyżowskiej w Hrebennym, woj. Zamojskie* / M. Polańska // *Archeologia Polski środkowowschodniej.* – 1998. – Т. 3. – С. 78-85.

Сергій СІРЕНКО (Київ)

ГУЖОВИЙ ТРАНСПОРТ РАТНІВЩИНИ (за матеріалами експедиційного дослідження)

У липня 2011 р. Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки провів етнографічну експедицію, під час якої було зібрано польовий матеріал у таких селах: Залисиця, Межисить, Річиця, Самари, Підгір'я, Щедрогір та Окачове Ратнівського району Волинської області. Автору даної розвідки пощастило бути учасником цієї експедиції, за що висловлюємо вдячність організаторам.

Під час збору матеріалів, було застосовано методи спостереження та інтерв'ю. Одним із ключових завдань дослідження була фіксація відомостей з рибальства, інформацію про гужовий транспорт записували побіжно.

У сучасній етнографічній науці гужовому транспорту приділяють мало уваги. Оскільки традиційні способи пересування та перевезення вантажів у минулому столітті були витіснені технічним транспортом, інформацію з цієї теми зафіксувати досить непросто. Значний внесок щодо вивчення традиційного транспорту зробив Михайло Глушко [1–5]. На початку ХХІ ст. науковий інтерес до технології виробництва возів проявляє Богдан Сауляк [6].

Мета статті – показати особливості сучасного гужового транспорту. Джерелами для статті послужили світліни та інтерв'ю, які записані від Юхима Колядюка, 1929 р. н. (Ю.К.), Василя Неводнічика, 1959 р. н. (В.Н.) та Миколи Колядюка, 1970 р. н. (М.К.).

* * *

С.С.: Розкажіть, які назви мають окремі частини воза?

В.Н.: Коленіки метрів 1 і 5 сантиметрів ширини. Бо як щось важке на грузиш, то не буде попадати у колію – важко буде коневі.

С.С.: Вони мають якийсь стандарт?

В.Н.: А як же. Так само і сани робляться.

С.С.: Віз у вас не удліняється?

В.Н.: Тут 6 метрів ділини. Усе розлежується, витягується. Я можу 10, 12, 20 метрів сосну вести, мені всьоравно. Якщо 6–7 метрів то я отак витягну, там заложив. Якщо сосна 12 метрів, то я мушу розібрати геть і до сосни прив'язувати. То елементарно. Нічого сложного немає.

С.С.: Як у вас осі називаються?

В.Н. Передня, задня. Глоблі. Оце утьоси.

С.С.: Ціпочок цей...

В.Н.: Да. Ціпочок хто із проволки робить.

С.С.: Крутиться як?

В.Н.: Нормально крутиться. Куди нада туди і повертає.

С.С.: У яких роках почали використовувати гумові колеса?

В.Н.: У 70-х роках.

С.С.: Усе оце знімається? Мобільний у вас возик.

В.Н.: Скільки треба скільки я і висовую (рис. 1). Ото я можу вести. Якщо треба довшу, то геть висовую і під'язується.

С.С.: Як ця труба називається?

В.Н.: Розвора. От віз такий і виходить. Треба 10 метрів – будь ласка. Треба 1 метр 20 – будь ласка. У нас кажуть не розсовується віз, а «розворюється віз».

С.С.: Потрібно замалювати (рис. 2).

В.Н.: Оце називається підгіртовка. Везе утьоса. Це немає значення.

С.С.: Глоблі немаєють значення?

В.Н.: Вона вискочила, поламалась, то немає значення, я доїду до хати. Уже в саях всьо вже голоблі.

С.С.: Навпаки.

В.Н.: Тут главне повороти, а вернуть утьоси.

С.С.: Як робили вози у 50-60-х роках?

В.Н.: Дерев'яні. Осі з дерева, колеса дерев'яні, букси дерев'яні. ... [Нічого не чути із-за великого вітру – С.С.]. Сани (показує – С.С.) (рис. 3). Це називається полози. Робиться, бажано, з ясена.

* * *

С.С.: Ви кажете технологія залишається та сама.

М.К.: Так. Тільки перейшли на резинові [колеса].

С.С.: Інші деталі як називаються?

М.К.: Уже почали варити залізні (рис. 4).

С.С.: З яких років?

М.К.: Масово, як Україна відділилась, колгоспи почали тріщину давати. Почали собі хазяйство заводити. Коники розрішили тримати, тоді масово почалось. Це почалось у 90-х роках [XX ст.].

С.С.: До того дерев'яні вози були?

М.К.: До того взагалі не було. Не розрішали тримати коні, радянська влада.

* * *

С.С.: Розкажіть про віз, який був, який зараз є? З чого складається? Як його роблять?

Ю.К.: Можете дивитися.

С.С.: Це де коня запрягають як називається?

Ю.К.: Голоблі.

С.С.: Голоблі (записую назву в робочий зошит – С.С.)

Ю.К.: Ага.

С.С.: Оце (показую – С.С.)?

Ю.К.: Отьоси.

С.С.: Отьоси. Це як називається, що голоблі кріпляться?

Ю.К.: Рамка.

С.С.: А рамка кріпиться на шо?

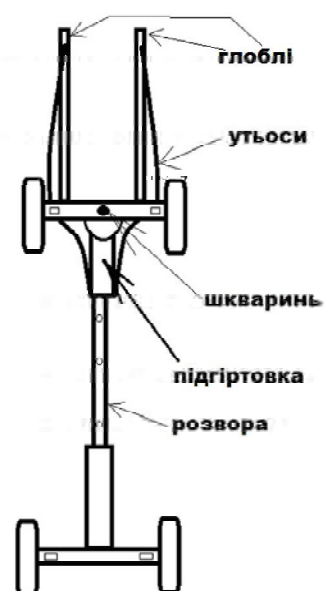
Ю.К.: До осі. До осі кріпиться колесо.

С.С.: Зверху, на чому крутиться...

Ю.К.: Зголовок.



1. Розкладений віз, с. Межисить.
Фото автора.



2. Схема воза.
Малюнок автора.



3. Сани, с. Межисить.
Фото автора.



4. Віз, с. Окачове.
Фото автора.



5. Удосконалений віз для перевезення сіна,
с. Межисить. Фото автора.



6. Гарба, с. Щедрогір. Фото автора.

- С.С.: О це (показую і запитую – С.С.)?
 Ю.К.: Зголовок.
 С.С.: Як цей круг називається?
 Ю.К.: Просто «круг» називається.
 С.С.: Для чого він?
 Ю.К.: Він для того, щоб лутше рамновесіє держало, бо як його не буде, то може отакого (показує, що перехилиться – С.С.).
 С.С.: Вправо, вліву сторону. Зверху, що це таке?
 Ю.К.: Зголовок.
 С.С.: Оце зголовок?
 Ю.К.: Металевий, то тоже зголовок.
 С.С.: І металевий зголовок і з дерева. Для чого дерев'яний зголовок?
 Ю.К.: То щоб вище було.
 С.С.: У дерев'яний зголовок вставляються трубки ці.
 Ю.К.: Цей трубки варяться до зголовка залізного.
 С.С.: Як вони називаються?
 Ю.К.: «Ручки».
 С.С.: У ці ручки вставляють додаткові...
 Ю.К.: Воно знімається. То більшенство як сіно підвезти, а так воно не треба.
 С.С.: Як це називається?
 (Немає відповіді – С.С.).
 С.С.: Борт?
 (Немає відповіді – С.С.) Як ця частина називається (показую – С.С.)?
 Ю.К.: Вовоня.
 С.С.: Де сідають люди, як називається? Сидіння?
 Ю.К.: Лавочка.
 С.С.: Борти знімаються.
 Ю.К.: У.
 С.С.: Як тут, збоку, називається?
 Ю.К.: Розкоси.
 С.С.: Розкос/ши. «С» чи «Ш»?
 Ю.К.: «Ш».
 С.С.: Навіщо вони?
 Ю.К.: Укріплюється зголовок з дишлом (показує – С.С.).
 С.С.: О це усе через весь віз дишло?
 Ю.К.: Да.
 С.С.: Оця частинка як?..
 Ю.К.: Підготовка. Держить верхню і спідню ось, і підготовка накладається на її. Вона зашплінтовується. Вона держить рамновесіє.
 С.С.: Заді вісь, рамка. Рамки немає.
 Ю.К.: Да.
 С.С.: Що це за мотузка?
 Ю.К.: То прив'язуємо. Сіно возимо, щоб було за що зачепити.
 С.С.: У вас у селі до воза одного коня чи два запрягають?
 Ю.К.: Немає з двома.
 С.С.: Раніше було?
 Ю.К.: Не було. Коровами їздили.

Отже, в досліджуваних селах Ратнівського району Волинської області використовуються сучасні вози, у які запрягається переважно один кінь. У радянський час вози в селах не виготовляли, що привело до зникнення традиційного воза (залишилась лише термінологія). Про це особливо вказує відсутність єдиної системи виробництва (наприклад, різне кріплення глоблї до воза).

Усі основні частини воза виготовляються з металу. Колеса застосовують лише гумові (автомобільні або тракторні). Вовоня існує у формі кузова (рис. 1, 4, 5) і гарби (рис. 6), які швидко розбираються. Для перевезення сіна вовоня нарощується (рис. 7). Коня запрягають за допомогою глоблей у воза, сани, а



7. Перевезення сіна, с. Щедрогір.
Фото автора.



8. Копачка. Фото автора.

інколи в копачку. Про останню розповідають так:

В.Н.: А то картошку копаємо (рис. 8).

С.С.: Самі робили?

В.Н.: Не. Це [19]76 году випуску. Ето в Запорозжжі випускалось. Десь тут читалось (тобто на табличці, яка знаходиться на пристрої – С.С.). Рік випуску [19]69 рік. Продали у Польщу, а то вже з Польщі. Поляки почали знову в Україну вести. Завод «Піонер».

С.С.: Як воно у вас називається?

В.Н.: «Копачка» так і зветься. Картопльо-копачка. Тут ставиться сетка, щоб картошка далеко не летіла. Коня запрягаю. Коню тяжко, но тягне. У кого є трактора, то примуровує до тракторів. Тут підрізає. Це крутиця і викидає картоплю. Не треба солярки. (Посміхається – С.С.)

С.С.: Воно польське?

В.Н.: Це ще в [19]69 році такі речі випускали. Продали Польщі.

С.С.: А в Україні ця штука не використовувалась?!

В.Н.: От усе і сказано. То вже сам примуровував.

С.С. Хороша?

В.Н.: Е! Ціни немає.

С.С.: Це у Вас лише?

В.Н. Чого?!

С.С.: Ще є в людей такі копачки?

В.Н.: Є.

1. Глушко М. Полозні і колісні засоби пересування / Михайло Глушко // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / За ред. С. Павлюка, М. Глушка. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. – Вип. 2. Овруччина. 1995. – С. 59–76.

2. Глушко М. С. Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема) / М. С. Глушко. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 448 с.

3. Глушко М. Санний транспорт поліщуків: джерела, походження, етапи розвитку [Електронний ресурс] / Михайло Глушко // Львівський національний університет імені Івана Франка. – Режим доступу до статті : http://clio.lnu.edu.ua/Vipusk_43_files/07.pdf

4. Глушко М. Система запрягу гужових тварин та упряж / Михайло Глушко // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / За ред. С. Павлюка, М. Глушка. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. – Вип. 2. Овруччина. 1995. – С. 77–86.

5. Глушко М. Традиційний сухопутний транспорт / Михайло Глушко // *Полісся України: матеріал історико-етнографічного дослідження / Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Інститут народознавства НАН України. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1997. – Вип. 1. Київське Полісся. 1994. – С. 25–52.*

6. Сауляк Б. *Вибори з дерева в господарстві та побуті українців Поділля кінця XIX – початку XX століття [Електронний режим] / Богдан Сауляк // Народна творчість та етнологія. – 2013. – № 6. – С. 137. – Режим доступу : http://etnolog.org.ua/books/nte/nte_2013/6_2013/nte_6_2013.pdf*

Ігор ПАСЮК (Луцьк)

ІСТОРІЯ УКРІПЛЕНЬ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (з кінця XVIII століття до 1939 року)

Після придушення повстання у 1795 році Російська імперія, Австро-Угорщина та Королівство Пруссія здійснили третій поділ Польщі, після чого Річ Посполита припинила своє існування. Результат третього поділу Польщі призвів до такого:

- до Австрії було приєднано Краків, Холмщину, Південне Підляшшя та частину польських земель над Віслою – Нову Галичину (однак незабаром ці землі стали ареною воєнних дій між Наполеонівською Францією, Австро-Угорщиною, Королівством Пруссією та Російською імперією. Причому в різних коаліційних комбінаціях ці держави часом були союзниками, а часом — ворогами);
- до Російської імперії відійшли Литва, Курляндія, Західна Білорусь та Західна Волинь;
- Королівство Пруссія отримало частину Підляшшя й Мазовецьких земель з Варшавою, а також частину Жемайтії.

До договору, підписаного в Петербурзі, було додано таємний протокол: «З огляду на необхідність усунути геть усе, що може оживити пам'ять про існування Польського королівства... високі договірні сторони погодилися... ніколи не вводити до своїх титулів, в назву або навіть вказівку на назву Польського королівства, що має залишитися придушеним віднині на віки вічні».

Саме тоді постало питання щодо необхідності укріплення південно-західних рубежів Російської імперії. На той час Волинь та Поділля в якості укріплених пунктів мали лише старі, невеликі фортеці та замки, збудовані в XVI-XVIII ст., які на початку XIX ст. були застарілі морально та фізично. Та й дружні відносини між Росією та Австрією сприяли тому, що й ті проекти фортець, що створювались, з економічних та політичних міркувань не реалізовувались. Проте починаючи зі Східної війни 1853-1856 рр. ці відносини погіршуються. В цей час починають працювати комісії по рекогносцировці, знову розробляються проекти укріплення кордону. На заваді стає російсько-турецька війна 1877-1878 рр. Коли у 1879 році створюється Трійчастий союз – Німеччина, Австрія та Італія, питання про укріплення тепер уже всього західного кордону набуває гострої життєвої необхідності. У 1882 році новим військовим міністром стає П. С. Ванновський. Саме при його управлінні відомством було створено «Розпорядчу комісію з оборонних споруд», яка з 1883 року займалася розробками та модернізацією проектів. У переліку нових укріплених пунктів на південно-західному кордоні в межах Волинської губернії згадуються форт-застава біля міста Дубно та тимчасові укріплення біля Рівного та Луцька [4].

Основне завдання усіх трьох укріплених пунктів – надійний захист комунікацій, що з'єднували Волинську та Київську губернії з Польщею, а також прикриття району розміщення військ, що мали рухатися в напрямку Львова [3]. Форт-заставу під Дубно почали будувати в 1885 році, а завершили через 5 років. Проте ще на протязі 18 років форт час від часу ремонтували та модернізували. Форт виконував функції самостійного укріплення-застави, і в основі побудови лежали французькі зразки подібних укріплень.

У цьому ж році було розпочато будівництво оборонних укріплень довкола міст Луцьк та Рівне. Спочатку вони планувалися як тимчасові споруди. Проте при подальшій модернізації вони могли являти собою серйозну перешкоду на шляху ворога. Недостатнє фінансування витрат на оборону та постійна зміна стратегічних планів, пов'язаних з обороною, не перетворила ці військові споруди на повноцінні форти. На початку XX ст. розглядалася можливість будівництва оборонних укріплень біля міст Володава та Ковель, проте завадила російсько-японська війна. Після її завершення до питання будівництва фортів більше не поверталися. Також було визнано невдалим розташування Дубенського форту-застави. У 1908 році форт було розформовано, його гарнізон та озброєння передано в іншу фортецю. Саме тому на момент початку Першої Світової війни 1914-1918 рр. Волинська губернія практично не мала сучасних

оборонних споруд, а наявні були у занедбаному стані і не могли стати перешкодою на шляху ворога.

Форт-застава Дубно. Перша згадка про місто Дубно датується XII ст., а в кінці XV ст. було збудовано кам'яний оборонний замок та міські укріплення, які в XIX ст. вже не представляли оборонного значення. Основне завдання форту – блокування залізної дороги Рівне-Броди-Львів. Форт був розміщений на західному березі р. Іква в 4-х км на південний захід від станції Дубно, на відрозі гряди височин, що нависав над заплавою, безпосередньо над залізною дорогою. Таке розташування форту давало змогу обстрілювати залізницю на відстань до 10 км на південний захід та контролювати підходи до залізничного мосту з заходу, створивши зарічний плацдарм для військ. Недоліком такого розташування була наявність прикритих підходів із заходу, завдяки горбистому рельєфу, та велика вразливість шляхів сполучення форту з містом та станцією Дубно, що проходили відкритою низовиною та заплавою Ікви.

Дубенський форт-застава був одним з трьох фортив (Осовецький, Проскурівський, Дубенський), що були затверджені до будівництва ще у 1872 році. Головним ініціатором проекту фортив-застав був генерал Е. І. Тотлебен [4], що особисто проводив дослідження місцевості для розміщення фортив, виходячи з досвіду франко-пруської війни 1870-1871 рр. та необхідності забезпечити блокування залізничних шляхів, що в ті роки було з'єднані з австрійськими залізницями. Проте через вищезгадані причини будівництво розпочалось лише 1885 року. Від будівництва Проскурівського форту-застави взагалі відмовились.

У плані форт має правильну форму ромба, кути якого зорієнтовані по сторонах світу. Розміри форту – 300 м на 325 м по діагоналях, довжини сторін рову – по 230 м кожна. Планування форту має чимало рис, характерних французьким фортам-заставам того ж періоду.

Основним озброєнням форту були 10 важких 6-дм (152-мм) гармат зр. 1877 р. та 4 важкі 8-дм (203-мм) мортири зр. 1877 р., розташованих на платформах валу форту. Додатковим озброєнням були легкі 4-фунтові (87-мм) польові гармати зр. 1877 р., легкі 6-дм (152-мм) напівпудові мортири та кулемети Максим на фортечних лафетах. Оборону ровів забезпечували розташовані в кофрах 57-мм капонірні гармати Норденфельда.

Постійний гарнізон форту складався з артилерійської роти чисельністю до 500 чоловік та обслуговуючого персоналу. У військовий час гарнізон підсилювався трьома ротами піхоти, загальна чисельність яких складала 1200 чоловік.

Укріплення Луцька. Перша згадка про Луцьк датується 1085 роком. Розташоване місто на річці Стир і тривалий час було одним з головних міст Волинського краю. Завдяки потужним укріпленням, що проіснували тут до середини XIII ст. та збудованому кам'яному замку, який пізніше отримав назву замок Любарта, місто довгий час відігравало роль надійного оборонного пункту.

Після входження Волині до складу Російської імперії Луцьк став центром Волинської губернії, залишаючись в небезпечній близькості від нового кордону з Австрією, що проходив в 50 км від нього.

Ріка Стир, що протікає біля міста з півдня на північ, була серйозною перешкодою через свою повноводність та малу кількість мостів на ній. Для прикриття міста, мостів через Стир та залізницю в тилу, були потрібні нові сучасні укріплення.

Заплановані до будівництва тимчасові укріплення розташовувалися лише на західному березі р. Стир, утворюючи передмостову позицію, що дугою проходила на відстані від 2-х до 4-х км від мостів. Фланги позиції підходили до долини Стиру. З історичних джерел відомо про будівництво на цій позиції восьми укріплень різного типу. Але навіть до початку Першої світової війни половину укріплень так і не добудували і саме в такому статусі вони зображені в німецьких та австро-угорських джерелах. Це були укріплення під номерами 1,2,5 і 7, встановити їх типи неможливо, оскільки до нашого часу їх рештки не збереглися, поглинуті забудовою Луцьких околиць. Під час польових досліджень автором було виявлено та оглянуто укріплення №№ 3,4 та 8, що перебувають в різному стані збереження.

За типом збудовані укріплення відносяться до редутив – окремо побудованих укріплень замкнутого типу, призначених для кругової оборони, та люнетів – відкритих з тилу польових укріплень, які будували на оборонних позиціях, хоча аналогічні споруди, збудовані під Гродно, за архівними матеріалами називаються «тимчасові форти». Під Луцьком та Рівне знайшли застосування два різновиди редутив – з крутим валом класичного профілю, та трикутним валом гласісовидного профілю – похилим земляним насипом перед зовнішнім ровом.

Люнети мали класичний вал. На відміну від типових редутив, вали луцьких та рівненських не були суцільно зімкнутими, тилова (горжева) їх частина була пониженою, що одночасно дозволяло організувати і кругову оборону і полегшити відбиття у ворога захопленого редуту. Внутрішнє подвір'я укріплень захищалося потужними повздовжніми траверсами, в товщі яких у випадку війни мали будуватися сховища.

Редути розраховані на роту піхоти та мають по два барбети – захисні споруди для польових гармат,

що мали протиштурмові призначення. Люнети розраховані на півроти піхоти та мають один великий барбет для двох польових гармат.

Укріплення № 3 розташоване на пласкій височині 211,4 між селами Тарасове та Кичкарівка (нині в межах Луцька), на відстані 3 км від Луцьких мостів через Стир. Фронт укріплення повернений на захід, воно представляло собою редут напівкруглої форми. Вал редуту похилий гласісовидного профілю, з трикутним ровом без ескарпу – крутого внутрішнього скосу. Горжева (тилова) частина редуту не зімкнута, прикрита низьким валом. Подвір'я редуту захищені трьома поздовжніми траверсами. Габарити редуту становлять 300 м по фронті, 250 м в глибину, якщо рахувати від гребеня контрескарпу рову.

Тривалий час редут використовувався в якості складів, на даний час територія укріплення знаходиться в приватній власності та доступ до неї обмежено.

Укріплення № 4 розташоване на височині 224,4 між селами Великий Омеляник та Городище, в 3,5 км від укріплення №3 та 4 км від Луцьких мостів. Фронт укріплення повернутий на південний захід. До нашого часу укріплення зберегло лише зовнішні контури та частину елементів, оскільки було перетворене на армійський стрілецький тир, з переплануванням внутрішньої частини.

Тип укріплення – п'ятикутний редут з похилим валом гласісовидного профілю з трикутним ровом без ескарпу. Зовнішні кути згладжені, габарити редуту становлять 445 м по фронті та 255 м в глибину, від контрескарпу рову. Рів мав глибину до двох з половиною метрів і повністю оточував редут. Вал не зімкнутий, мав два симетричні фланки та два фаси, висота валу досягала 4-5 м над рівнем подвір'я редуту. На кутах фасів розташовувалися два барбети для польових протиштурмових гармат. Загальна довжина бойової позиції на валу досягала 400 м.

Тильну частину редуту утворював вдвічі нижчий горжевий вал-гласіс для стрілецької оборони. В місцях поєднання горжевого валу та фланків головного валу було зроблено ворота-поїзди всередину редуту, ще один проїзд був посередині горжевого валу.

Подвір'я редуту прикривали три поздовжні траверси, довжиною до 100 м кожний.

Укріплення №6 розташовувалося на височині при дорозі Гнідава-Полонне, в 4 км південніше міських мостів через Стир. Фронт укріплення був повернутий на південь, до заболоченої долини річки Полонка.

До нашого часу укріплення не збереглося, оскільки в повоєнні роки на його місці збудовано промислове підприємство та житловий масив.

Укріплення № 8 Це укріплення розташоване на висоті 206,9 м з похилими схилами, біля північної околиці села Боратин за 1 км від річки Стир. Відстань до мостів у Луцьку – 4 км, фронт укріплення повернуто на південний схід.

За типом укріплення відноситься до різновиду люнету, що складається з одного фасу та двох фланків, які разом утворили заокруглений вал без виражених кутів. Вал люнету має класичний крутий профіль, висота досягає восьми метрів. По центру валу розташовано барбет для двох польових протиштурмових гармат, на який ведуть два пологих підйоми. По боках барбету розташовано стрілецькі позиції. Біля підніжжя валу проходить рів-траншея глибиною два з половиною та шириною п'ять метрів, який слугував нижньою стрілецькою позицією люнету. В сорока метрах від люнету проходив передовий трикутний рів без ескарпу, глибиною до двох з половиною метрів, який повністю оточував люнет.

Укріплення Рівного. Місто Рівне розташоване на Волині на річці Устя, було засноване в XIV ст. Після розподілу Речі Посполитої з утворенням Волинської губернії Рівне з 1797 року стає повітовим містом. Новий кордон з Австрією проходив в 90 км від міста.

З міських укріплень відомо про існування дерев'яного замку, пізніше перебудованого в кам'яний, але на початку XIX ст. це вже був замок-мастак, який не мав жодного оборонного значення.

У 1857 році через місто прокладається тракт Київ-Брест, також від Рівного йшов шлях на Дубно. Ще згодом, у 1873 році, через Рівне проходить залізниця Київ-Брест, у 1874 – Рівне-Броди, у 1885 – Рівне-Сарни, яка далі поєднувалася з залізницями на Пінськ та Вільну. Місто набуло значення надзвичайно важливого транспортного вузла, який потребував захисту від атак з південно-західного та західного боків на випадок війни з Австрією.

Час будівництва укріплень – проміжок між 1885 та 1895 роками. В закінченому вигляді укріплені позиції під Рівним складалася з семи окремих укріплень – п'ять на західному боці р. Устя, два – на східному. Укріплення охоплюють місто великим півколом, на північ від міста укріплення не споруджувалися через важкодоступність межиріччя Горині та Устя, що робило малоімовірною атаку міста з цього боку. Укріплення розташовані від центра Рівного на відстані в середньому 6 км. На жаль, час та люди нанесли відчутну шкоду спорудам і до нашого часу лише два укріплення повністю зберегли свій первісний вигляд.

Укріплення № 1 – правофлангове укріплення рівненської позиції, яке було розташоване в 6 км від

центру міста, на прилуцькому шосе коло села Обарів. Фронт укріплення був повернутий на північний захід, воно блокувало шосе, поля обабіч нього та могло обстрілювати залізницю. На жаль, до нашого часу укріплення не збереглося, і тепер на його місці розташоване сільськогосподарські угіддя. З огляду на виявлені в полі залишкові сліди, укріплення відносилось до типового піхотного редуту з гласісовидним валом та передовим трикутним ровом без ескарпу. Зовнішні габарити редуту – до 380 м по фронті, до 250 м вглиб, якщо рахувати від гребеню контрескарпу рову. Кількість траверсів невідома, довжина бойової позиції на валу складала до 200 м.

Укріплення № 2 знаходиться в 3-х км на південний захід від укріплення № 1, при дорозі на село Млинів. Відстань до центру Рівного – близько 5 км. Фронт укріплення повернений на північний захід.

Тривалий час цей редут використовувався як частина території військових складів, що призвело до руйнування частини його споруд. До нашого часу збереглися лише частина головного валу та рову. Редут мав класичний крутий вал та глибокий рів, також був передній трикутний рів без ескарпу. Зовнішні габарити редуту становлять 400 м по фронті, глибина – 270 м, якщо рахувати від гребеня контрескарпу передового рову. Довжина бойової позиції орієнтовно досягала 300 м.

Укріплення № 3 розташовувалося за 2 км на південний захід від укріплення №2, на височині 242,5 коло села Тинне. Відстань до центру Рівного досягає 6 км. Фронт укріплення був повернутий на захід, в кінці XIX ст. біля укріплення проходила польова дорога на село Ясенині.

Зараз до території укріплення впритул прилягає територія аеропорту Рівного, саме укріплення зайняте складами і детальний огляд його неможливий. Зовнішній огляд свідчить, що вали укріплення повністю зриті, тому точно встановити його тип не є можливим.

Укріплення №4 розташоване в 4,5 км на південний схід від укріплення №3, займаючи верхівку височини 248,1 в 3-х км південніше села Тинне. Відстань до центру міста – 6 км. Фронт укріплення повернений на південний захід, за типом воно відноситься до несиметричного редуту з похилим земляним насипом, з трикутним ровом. Внутрішній схил валу має сходинки-площадки для стрільців, по кутах напільного фасу редуту розташовано два барбети для польових протиштурмових гармат. Вал укріплення не зімкнутий, тилова частина прикрита низьким горжевим валом також трикутного профілю. Довжина укріплення по фронті становить близько 300 м, глибина – до 150, рахуючи від гребеня контрескарпу рову. Довжина бойової лінії складає 200 м.

Збереженість редуту відмінна, він повністю зберіг всі частини і має вільний доступ.

Укріплення 5 знаходилося на відстані 6,5 км на південний схід від укріплення №4, південніше села Василів, займаючи узвишся над злиттям річок Устя Західне та Устя. Відстань до центру Рівного – 8 км. Біля укріплення проходила залізниця, що далі розгалужувалася на Дубно та Шепетівку. Фронт укріплення був повернутий на південь, воно контролювало залізницю та дороги вздовж річки Устя.

До нашого часу укріплення не збереглося, оскільки на його місці збудовано завод.

Укріплення №6 розташоване на східному пасі Рівненської позиції, біля села Колоденка при дорозі Рівне-Тайкури. Відстань до центру Рівного – 6 км. Фронт укріплення звернутий на південний схід. В наш час укріплення повністю оточено забудовою села Колоденка та зберегло лише зовнішні контури, оскільки в повоєнні роки його внутрішня частина була перепрофільована під автодром.

За результатами реконструкції по збережених фрагментах відомо, що це був редут з похилим земляним насипом з передовим трикутним ровом без ескарпу. Глибина рову досягала двох з половиною метрів. Зовнішні габарити редуту – 250 м по фронті, 100 м в глибину.

Укріплення №7 розташоване на височині 252,3 між селами Шпанів та Малий Житин, на північний схід від Рівного. Відстань до центру міста – 8 км. Укріплення розташоване в 800 м від залізниці Рівне-Сарни. Особливістю цього укріплення є те, що воно не прикриває Рівне, як всі інші укріплення позиції, а навпаки, закриває шлях від Рівного в бік Сарн.

Люнет чудово зберігся до нашого часу практично без втрат, доступ до нього вільний, але всередині обладнано тир і періодично в ньому проводяться учбові стрільби.

Обставини склалися так, що укріплення біля міст Дубно, Луцьк та Рівне перед початком Першої світової війни практично не враховувалися командуванням російської армії, тоді як австро-німецьке їх наявність враховувало.

В 1914 році в районі Дубно, Рівного та Луцька боїв не було, під час австро-германського наступу 1915 року Луцьк було залишено наприкінці серпня, Дубно – 8 вересня, а їх укріплення ніякої ролі в обороні не відіграли. До лінії рівненських укріплень ворог не дійшов кількох десятків кілометрів. Пізніше Луцьк та Дубно знову були відбиті та згодом знову залишені російськими військами в листопаді 1915 року [2]. Найбільшу участь в боях прийняв лише Лубенський форт, який став міцним передовим опорним пунктом

австрійської оборони під час Брусиловського прориву 1916 року. Луцькі укріплення австрійцям до нагоди не стали через незручне розташування. В роки громадянської та українсько-польської війни 1918-1919 років ці укріплення знову помітної ролі не зіграли, лише під час радянсько-польської війни 1920 року Лубенський форт прийняв бій, зайнятий польськими військами, що стримували тут наступ Першої кінної армії С. Буденного. В міжвоєнні роки польські військові розглядали можливість використання старих оборонних укріплень, проте часткова модернізація проводилася лише на Дубенському форті. Під час Другої світової війни старі укріплення біля Дубно, Рівного та Луцька не використовувались, хоча наявність їх враховувалась. В умовах наближення Другої світової війни Польща, внаслідок свого геополітичного становища, перебувала під загрозою вторгнення з боку Німеччини та СРСР. І зарубіжні, і вітчизняні історики та науковці стверджували, що Річ Посполита у цьому протистоянні приречена на поразку. Основним своїм ворогом вона завжди вважала СРСР, тому до війни з гітлерівською Німеччиною почала готуватись лише навесні 1939 року [10, с. 400]. Значним недоліком польського командування була недостатня увага до питання захищеності кордонів. Кордони Польщі простягалися на 5 тис. км. Вздовж них не було жодних природних перешкод, які можна було б використати при обороні. Виняток становило лише Полісся з його бездоріжжям та заболоченою місцевістю. Перед польською армією ставилося завдання не лише оборони й захисту своїх територій, але й проведення контрнаступальних операцій, що виявилось практично неможливим [9, с. 25].

Поділ території П Речі Посполитої на Польщу А і Польщу Б призвів до того, що 2/3 промислових підприємств держави були зосереджені на захід від Вісли та в безпосередній близькості від кордону [10, с.348]. Для прикладу, на західноукраїнських землях, що займало 25% території країни і де проживало 28% населення, знаходилося всього 16,6% від усієї промисловості, тобто вони перетворилися на аграрно-сировинний придаток Польщі, джерело постачання дешевої робочої сили та ринок збуту товарів [1, с. 429, 431]. У плані війни «Схід», розробленому на випадок радянського нападу, передбачалося, що польські війська, враховуючи географічне положення та співвідношення сил, мають зупинити агресора, спираючись на постійні і польові фортифікаційні укріплення. З цією метою у 1926 році розпочинаються наукові дослідження з прив'язкою до місцевості майбутніх укріпрайонів у придатних для нього місцях, а також вивчається досвід будівництва оборонних ліній часів Першої світової війни. В умовах світової економічної кризи, яка докотилася наприкінці 1929 р. до Польщі, будівництво було відкладено, проте підготовчі геодезичні роботи та аерофотозйомку продовжили.

27 травня 1931 року заступнику Генерального Інспектора Війська Польського генералу К. Соснковському було подано проект укріплення всього кордону держави, який передбачалося втілити в життя за п'ять років. У бетонних укріпленнях на кордоні планувалося розмістити 45-50 тисяч військовослужбовців. У травні 1933 р. було вирішено приступити до інженерних робіт.

З середини 1930-х років в Польщі розробляється нова військова доктрина, яка ґрунтується на стратегії оборони польської держави від Радянського Союзу та Німеччини у відродженому союзі з Францією. На її формування впливало те, що серед польського командування панували переважно консервативні військово-теоретичні погляди: переоцінка ролі кавалерії та скептичне ставлення до танкових озброєнь [5, с. 15, 20]. Хоча реальний аналіз структури Війська Польського, проведений Генеральним Штабом у 1935-1936 рр. свідчив, що за технічними і бойовими можливостями Польща значно поступається Німеччині, СРСР та Франції.

Ці обставини змушували вище політичне і військове керівництво об'єктивніше оцінювати власні внутрішні та зовнішньополітичні перспективи. Президент Польщі І. Мосціцький створив Комітет оборони держави [4, с. 488]. Зріс вплив Генерального інспекторату Збройних сил на закордонну політику і почали робитися спроби відновлення польсько-французького союзу, укладеного 1921 року. Головний штаб розпочинає підготовку загального плану модернізації і розбудови армії. Одночасно зосереджується увага на розробці оперативних планів, вивченні території та будівництві фортифікаційних споруд.

Відповідно до Чотирирічного плану розвитку економіки (1936-1940 рр.) та Шестирічного плану розвитку й модернізації Збройних сил (1936-1942 рр.), у Польщі планувалося поступове розгортання об'єктів промислового і військового значення у т. зв. «трикутнику найбільшої безпеки» – між Сяном, Віслою і Карпатами. Передбачалося переозброєння армії і флоту, розширення виробництва, створення стратегічних резервів зброї, боєприпасів, військово-технічного майна, що потребувало загальних витрат на суму 5-6 млрд. злотих. І хоча з 1935 по 1939 рр. середньорічне промислове зростання в Польщі сягало 10%, а Велика Британія й Франція надавали їй значні кредити на закупівлю озброєнь і стратегічних матеріалів, економіка П Речі Посполитої й надалі залишалася вразливою. Крім того, польські плани так і не передбачали створення бронетанкових військ, належного рівня моторизації армії, що вкотре свідчить про

недалекоглядність і консервативність керівництва та військового командування Польщі [11, с. 347-349].

6 лютого 1936 р. генерал Й. Бургард надіслав Генеральному Інспектору Збройних сил Е. Рідз-Смігли доопрацьований проект фортифікаційних укріплень кордонів держави у Гірській Сілезії, Помор'ї, Малопольщі та поблизу Вільно. Їх будівництво пропонувалося розпочати у зв'язку із загальною модернізацією збройних сил, а також враховуючи економічні фактори – зниження цін на метал та цемент і здешевлення вартості робочої сили. Й. Бургард знову акцентував увагу на використанні природних особливостей ландшафту та спорудженні штучних перешкод. Вони мали сприяти зменшенню чисельності особового складу довготривалих оборонних споруд та заощадженню витрат на їх створення.

Дві лінії оборонних укріплень мали пролягти через Волинь. Перша (270 км) у прикордонній зоні складалася з трьох ділянок. Одна ділянка завдовжки 25 км спиралася на притоку Прип'яті р. Случ. Тут знаходилася вузлова станція Сарни та проходила залізниця Ковель - Київ, якою можна було, в разі потреби, доправити до кордону війська з глибини країни. У збудованих на цій ділянці бетонних спорудах передбачалося розмістити підрозділи, створені за рахунок особового складу Корпусу охорони прикордоння (КОП) в кількості 2-3-х батальйонів піхоти, підсилених дивізіоном артилерії. Вони мали на першому етапі війни зупинити вторгнення Червоної армії, а потім, отримавши допомогу, продовжити оборону. Цей відрізок розглядався як зовнішня лінія укріплень, за якою можна було ліквідувати локальні прориви Червоної армії.

Через п'ятдесят кілометрів на південь починалася друга ділянка, що пролягала приблизно від Рівного до Острога, завдовжки 75 км. Далі на південь, з перервою у 45 км, передбачалося звести фортифікаційні споруди третьої ділянки на відрізку 180 км вздовж Збруча до кордону з Румунією. Перша лінія оборони загалом мала зупинити ворога та підставити його під контрудар польських військ з Поділля.

Наступна лінія оборони, завдовжки 240 км, складалася з двох відрізків. Перший проходив за 25 км на схід від міст Ковель, Луцьк, Дубно, Кременець, Тернопіль, Чортків. Другий, завдовжки 90 км, розпочинався за 60 км від першого і розгортався на захід від Тернополя до Чорткова. Третя лінія оборони знаходилася у Галичині за 40 км на схід від Львова. Разом довжина вказаних оборонних рубежів становила 580 км. На їх будівництво планувалося виділити понад 150 млн. злотих (в середньому – 80 тис. злотих на кілометр). У довготривалих укріпленнях передбачалося розташувати 12 тис. осіб: піхотинців, артилеристів, саперів, обслуговуючого персоналу.

Будівництво мали здійснювати послідовно на відрізках армій «Полісся», «Барановичі», «Волинь», «Поділля», «Вільно». Територія Полісся була поділена на укріплені райони, які склалися з відрізків та секторів. З півночі на південь планувалося розбудувати райони «Ханцевичі» – 120 км (175 об'єктів), далі «Луганець» – 140 км (127 споруд) і «Сарни» – 170 км (358 укріплень) та самостійний відрізок «Прип'ять» (3 укріплення). Разом вони отримали назву «Лінія Соснковського».

Уся система укріплень мала складатись із залізобетонних споруд, здатних витримати удари снарядів калібром від 75 до 220 мм. Глибина оборони з використанням природних перешкод, штучних заток та завалів становила 500-800 м. Передній край укріпрайону прикривали підрозділи КОП, саперні частини, підтримані піхотою з артилерією.

Інженерно-будівельні роботи розпочалися у 1936 р. після остаточного узгодження проекту з оперативними планами Генерального штабу. В умовах занедбаного після економічної кризи господарства та дефіциту державних коштів на західноукраїнських землях широко використовувалися місцеві будівельні ресурси – граніт і пісок. Будівництво здійснювало спеціально створене Управління робіт, яке підпорядковувалося Інспектору Саперів при Головному Штабі. На період будівельного сезону залучалися місцеві жителі з кінями, які за один день роботи отримували 170 злотих.

Під час зведення оборонного рубежу одночасно розбудовувалася військова інфраструктура (казарми, склади), прокладалися вузькоколіїні залізниці, робилися насипи, відвідні канали, мости, шлюзи тощо. Фортечні споруди були трьох типів. Найпотужніші мали на озброєнні дві 75-мм гармати та важкий кулемет. Середні були оснащені протитанковою гарматою, трьома важкими і одним легким кулеметами, малі – 1-2-ма важкими кулеметами. Крім того, за ступенем міцності споруди поділялися на п'ять типів: А, В, С, О, Е. Усі зачинялися броньованими дверима.

У вересні 1937 р. почалося формування гарнізонів укріплених ліній. Підбір на службу у ці підрозділи був надзвичайно ретельним. Сюди направляли, у міру можливості, неодружених офіцерів та професійних підофіцерів. Встановили вікові обмеження: для старших сержантів – 36 років, сержантів – 34 роки, капралів – 29 років. Особовий склад офіцерів поповнювався з піхотних та артилерійських полків, а підофіцерів – із прикордонних батальйонів КОП. Щодо рядових, то заступник командувача КОП полковник З. Щико-Богуш у листі до Міністерства військових справ просив, щоб на службу сюди направляли тільки поляків,

насамперед із селян, які володіють землею. Тут не могли служити репатрійовані з СРСР після 1922 року або особи, що мали там родичів, а також раніше засуджені чи покарані за незаконний перехід кордону або запідозрені у симпатіях до комуністів.

Після оголошення мобілізації 23 березня 1939 р. частину озброєння укріпрайонів на західноукраїнських землях демонтували і разом з відповідним персоналом передислокували на німецький кордон. Улітку 1939 р. бастіони оснастили 75-мм гарматами, протитанковою артилерією і важкими кулеметами. В умовах загрози війни з боку Німеччини 29 серпня 1939 р. в рамках загальної мобілізації чисельність особового складу відновили згідно зі штатним складом, передбаченим на випадок війни, за рахунок резервістів.

Як показала Вереснева кампанія, Вермахт у цей період ще перебував на стадії розбудови, а польські війська за мірками того часу були цілком боездатними [9, с. 19]. Однак, сили обох супротивників виявилися абсолютно неспівставними [2, с. 48]. Польська армія поступалася німецькій як кількісно, так і якісно. Для вторгнення до Польщі гітлерівці сконцентрували 62 дивізії загальною чисельністю близько 1,6 млн. чол., 2800 танків, 2000 літаків, 6000 гармат і мінометів, яким поляки змогли протиставити лише 39 дивізій (до 1 млн. чол.), 870 легких танків і танкеток, 900 літаків (з яких боездатними були менше половини), 4300 гармат і мінометів [8, с. 48]. При цьому чимало польських озброєнь були морально застарілими, а за вогневою міццю одна їх дивізія реально могла зрівнятися хіба що з німецьким полком [7, с. 23].

В результаті, під час Вересневої кампанії мала кількість танків і автотранспорту стала однією з суттєвих причин польської поразки. А окупація німцями прикордонних районів II Речі Посполитої призвели до негайної втрати багатьох стратегічно важливих об'єктів і цілих індустріальних районів [9, с. 25]. Розраховуючи на тривалі прикордонні бої та повільне розгортання військ, польське військове керівництво не забезпечило належних резервів; його некомпетентні дії призвели до дезорганізації й деморалізації армії [6, с. 15, 20].

З перших днів нападу нацистської Німеччини на Польщу Західна Україна стала глибоким тилом. Проте вже через кілька днів і тут з'явилися поранені військовослужбовці, цивільні біженці. Гарнізони укріпрайонів отримали накази про відправлення на війну, проте початок радянської агресії проти Польщі зі Сходу змінив ці плани.

17 вересня 1939 року, коли підрозділи Червоної армії підійшли впритул до укріплених польських позицій, надійшов наказ Головнокомандувача Е. Рідз-Смігли: «З більшовиками не битися, хіба що в разі нападу з їхнього боку, або спроби роззброїти частини» [5]. Впродовж 18 вересня відбувалася концентрація радянських військ та підготовка до оборони бастіонів. 19 вересня після флангових атак червоних стало зрозуміло, що вони мають намір здійснити оточення польських укріплень [12, с. 138]. 20 вересня червоноармійці відновили наступ, зокрема на Сарненському напрямку. 21-22 вересня підрозділи Червоної армії практично очистили територію від супротивника. Частину полонених польських офіцерів було розстріляно, багатьох поранених відправили у госпіталі, звідки, після одужання, вислали до концтаборів чи передали у німецький полон. 25 вересня частина вцілілих польських військ почала відступ на Захід. Після важких боїв під Шацьком вони переправилися через Буг і взяли участь в останніх боях проти гітлерівців.

Після завершення бойових дій радянські спеціалісти проводили дослідження польських укріплень. Частину об'єктів було висаджено у повітря. Подекуди, з метою визначення міцності, бастіони обстрілювалися з гармат. Також велися роботи з метою вивчення технології будівництва оборонних споруд.

Отже, на західноукраїнських землях Червона армія на деяких ділянках у вересні 1939 р. змушена була долати польські укріпрайони штурмом і понесла втрати. Їх захисники частково виконали стратегічні завдання, які були поставлені в оперативному плані «Схід». Проте, в умовах розвитку військово-повітряних сил, бронетанкової техніки, важкої артилерії Радянського Союзу і Німеччини за рівнем озброєння лінійні і фортечні укріплення не могли стати ефективним засобом оборони рубежів Польської держави. Вереснева кампанія в повній мірі продемонструвала їх застарілість, адже ворог здійснював прориви в глибину території, що оборонялася, беручи в оточення як окремі пунктиопору, так і цілі укріпрайони [11, с. 47-52].

Таким чином, основними причинами поразки Польщі у вересні 1939 року стали прорахунки в її оборонній доктрині. Польському керівництву, попри всі зусилля, так і не вдалося вирішити існуючих труднощів, створити належну кількість запасів військово-стратегічних матеріалів, достатньої кількості авіації, бронетехніки, засобів протиповітряної й протитанкової оборони.

1. Бойко О. Д. *Історія України: Посібник* / О. Д. Бойко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 656 с.

2. Бульба-Боровець Т. *Армія без держави. Спогади* / Тарас Бульба-Боровець. – К., 1996. – 272 с.

3. Зашкільняк Л. *Історія Польщі* / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – 752 с.
4. Ковалюк В. Р. *Західна Україна на початку Другої світової війни* / В. Р. Ковалюк // *Український історичний журнал*. – 1991. – № 9. – С. 30-41.
5. Лидделл Гарт Б. Г. *Вторая мировая война* / Б. Г. Лидделл Гарт. – М.: АСТ, 1999. – 532 с.
6. Мелентин Ф. В. *Танковые сражения 1939-1945 гг. Боевое применение танков во Второй мировой войне* / Ф. В. Мелентин. – М.: 1957. – 303 с.
7. Пивоварчик С. А. *Гродненская фортификация XIX – начала XX вв. От укрепленной позиции к первоклассной крепости*. / *Цитадель*. – 2005. – № 12. – С. 50-51.
8. Ребольд Ж. *Крепостная война в 1914-1918 гг.* – М., 1938. – С. 107, 122.
9. Типпельскирх К. *История Второй Мировой войны* / К. Типпельскирх. – С.-Пб.: Полигон, 1999. – 485 с.
10. Фест И. *Адольф Гитлер: в 3 тт.* / И. Фест; [пер. А. М. Андронов, А. А. Федоров]. – Пермь: Алетей, 1993. – Т. 3. – 257 с.
11. Фуллер Дж. Ф. Ч. *Вторая мировая война 1939-1945 гг. Стратегический и тактический обзор* / Дж. Ф. Ч. Фуллер; [пер. с англ. В. А. Герасимов, Н. Н. Яковлев]. – М.: Иностранная литература, 1956. – 382 с.
12. Юрчук Л. В. *Сарненський укріп район у системі прикордонних фортифікацій Польської держави (1926-1939 рр.)* / Л. В. Юрчук, В. І. Матійченко // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. – Львів: Львівська політехніка, 2009. – № 652. – С. 133-139.
13. Яковлев В. В. *История крепостей*. – М.: Полигон, 2000 – С. 188.

Микола ПІВНИЦЬКИЙ (Луцьк)

**РІВНЕНСЬКЕ ЛИХОЛІТТЯ:
ОЧИМА СВІДКІВ, МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ
(Спроба презентації ще не виданої книги: від редактора й упорядника)**

*«... Скрізь говорять, скільки євреїв,
скільки поляків побито і попалено,
а ніхто не говорить, скільки українців
українцями у те лихоліття
було спалено та вбито».*

**Із спогадів Романюк (Новак)
Мотруни Максимівни**

Останнім часом ми все більше помічаємо, як зростає інтерес до усної історії, до історії рідного краю, історії людських доль, які в різні способи відображаються в переказах, а можливо, вже й у легендах, що переповідаються від покоління до покоління. І цей інтерес з року в рік лише посилюється.

Здавалося б, що нового можна додати до маси наукової, публіцистичної та краєзнавчої літератури, що побачила світ протягом останніх двох десятиріч років, чим ще можна торкнутися невидимі струни людської душі. Виявляється, можна і є чим зворушити, навіть загрубілі під впливом важких випробувань та обставин серце і душу – це історія твоєї маленької батьківщини, історія того покоління, з яким ділив і радощі, і горе, здобутки і втрати, тим більше, якщо за таку справу береться небайдужа до долі свого народу, до долі рідного краю Людина-патріот.

Ознайомлення з матеріалами, що їх протягом багатьох років збирав і систематизував **Петро Семенович Макаренко**, людина, яка, здавалось, за своїм фахом є далекою від історичної науки, але щира у своїх почуттях і любові до рідного краю – маленької батьківщини, наштовхнуло мене на роздуми над тим, в якому напрямку рухається, чи, можливо, має рухатись сучасна українська історична наука. І потрібно визнати, що ці роздуми приводять нас до не зовсім втішного висновку про те, що прогалини, відставання в плані методології історії є досить відчутними. Надто вже багато в нашому знанні про наше минуле всіляких т. зв. «білих плям», а ще більше прогалин і лакун, як кажуть, дірка на дірці, латка на латці, і часто-густо, все це зшито «білими нитками», а тому й дошукатись історичної правди надто важко, бо, виявляється, що в кожного і для кожного – вона своя. Тому не дивно, що в її пошуках ми все частіше замість правди віднаходимо історичну трагедію.

Іноді нам дуже важко зрозуміти витoki і причини якогось явища або події, не говорячи вже про те, чи можемо зрозуміти, а тим більше, пояснити спонуку, мотивацію поведінки людини в тій чи іншій, окремо взятій, конкретній ситуації, не говорячи вже про певний більш-менш тривалий період, особливо в час випробувань, не лише на витривалість і снагу, а й на людяність і милосердя. Чим і ким керувались

конкретні люди (колишні сусіди, друзі, навіть родичі) у час історичних крутозламів, коли питання ставилось: «або, або», «бути чи не бути»? Чому для одних нелюдська жорстокість і насилля в таких обставинах стає буденною справою, майже другим «Я», таким, як для інших – буденним є велике християнське, великомученицьке терпіння і всепрощення.

Намагання істориків якнайшвидше заповнити «білі плями», які за своєю суттю найчастіше виявляються кривавими, привело до появи маси літератури на історичну тематику (наукової, публіцистичної, мемуарної тощо), особливо ж в галузі локальної історії, але це не заридило справі, а навпаки, лише ускладнило розуміння перебігу загального історичного процесу. У спробі повернутись до Людини, «об'єктивно» відобразити ті чи інші події, автори «грузнуть» в політичній історії, у шельмуванні один одного, а найчастіше – своїх попередників, які вже ніколи не зможуть адекватно відповісти. І це не їхня провина – це їхня біда, а можливо, просто нестача фахової підготовки.

Інша справа – усні свідчення сучасників або учасників тих чи інших конкретних подій. Вони, при всій своїй суб'єктивності, дають нам змогу зрозуміти особливості осмислення простими людьми, головним чином, селянами з діда-прадіда своєї історії, долі своєї сім'ї або родини, оскільки в них відображено весь життєвий досвід, який і накладає свій відбиток на характер спогадів про конкретну подію. Тут ідеологічних нашарувань і пропагандистських кліше важко уникнути. Вони випирають, як шило з мішка. І в даному випадку ми маємо справу з чимось подібним...

Але віддамо належне Петру Семеновичу Макаренку, який зумів зібрати масу спогадів, опрацювати й систематизувати їх, щоб ми тепер, через десятки років, мали можливість побачити тодішній світ очима живих свідків, особливо, коли мова заходить про пекельні роки Другої світової і Великої Вітчизняної воєн.

Останнім часом навколо цієї трагедії вселенського масштабу надто вже багато політичних спекуляцій. І це до певної міри зрозуміло. Комусь дуже хочеться «вибити» з нас код НАРОДУ ПЕРЕМОЖЦЯ, перетворити нащадків НАРОДУ ВИЗВОЛИТЕЛЯ в упосліджених і меншовартісних істот, недолугих представників народу, що нібито марно потратив майже століття на всілякі «змагання» і «протистояння», а тому окрім трагедій в його історії і згадати більше нічого. Особливо ж багато інсинуацій навколо «героїзму» вояків ОУН-УПА, зокрема, в час Волинської трагедії (Волинської різні 1943 року): хто, як і коли, тобто хто першим почав криваву оргію, поляки чи українці, хто замордував більше невинних жертв, а от за що, чому й кому на догоду – мало вже кого цікавить.

У спогадах читач знайде рядки, від яких кров холоде в жилах... А мозок пронизує думка: «Яка мати могла народити цих виродків у людській подобі? Яка така велика ідея варта дитячої сльози, не говорю – дитячого життя, забраного нелюдами в невинних немовлят, малолітніх дітей або жінок і людей похилого віку, які сконали в страшених муках від тортур цих упирів? Часто-густо діти, які чудом порятувались, однозначно були приречені на сирітство, бездомність і поневіряння серед чужих людей, не знали й до цього часу навіть не знають, де могили їхніх батьків. Покалічені душі, поламані долі... Заради чого? І це зло, нелюдську ненависть несли й творили на нашій землі не лише нацистські та інші заїди, на жаль, це творили самі українці...

Але ж не всі! Були й такі (і їх більшість!), які в нелюдських умовах залишались ЛЮДЬМИ. Рятували від вірної смерті, здавалось, чужих для них людей, ділились з ними, чим могли, іноді останнім кусочком хліба, не шукаючи й не маючи від цього ніякого зиску, навпаки, наражаючись на велику небезпеку, на біду для себе, для своєї родини, не потребуючи при цьому ніякої подяки, вони назавжди ставали близькими одне одному.

Кажуть: зрозуміти людину, значить – простити. І хоч, здається, християнська мораль починається з любові до ближнього, з любові до Бога, але у ній укорінені також поняття: «не вбий», «не кради», «не бажай чужого» і ще «всепрощення». А з висоти, якої моралі можна оцінювати скоєне «нашими земляками» в час страшного лихоліття? Іноді здається, що навіть причин такого злочину зрозуміти не можна, однак треба. І потрібно це зробити не лише для того, щоб мати кількісну уяву про масштаби лиха, а в першу чергу для того, щоб не трапилось чогось подібного в майбутньому.

Шкода, але останнім часом «маститими» істориками було «навергано» стільки підлих «праць», що протистояти цій лавині рядовому краєзнавцеві надто важко. Як на мене, страшно не те, що появились такі «праці» про наше минуле; більше того, навіть допускаю, що не всі автори усвідомлюють, що і за чийм замовленням натворили; страшніше, якщо вони це робили за покликом власного «сумління»

Спогади, зібрані Петром Семеновичем якраз і є такою засторогою та, власне, іншої мети він перед собою й не ставив. Спогади дуже «важкі» в психологічному відношенні. Вони змушують торкнутись глибин людської душі, її величі й нищості.

Кожний, хто до кінця прочитає ці спогади (вони, правда, в чомусь подібні, але в цілому відображають

суть баченого або почутого) зможе зробити власні висновки. Зрозуміло, ці висновки також будуть ґрунтуватись на власних уявленнях і стереотипах, але це ще не означає, що ці стереотипи непорушні. Петро Семенович й не закликає до їхньої зміни або заміни. Можливо, у чомусь, особливо у своїх судженнях, він і сам не завжди залишається послідовним. Але він щиро намагається знайти історичну правду для себе і, по можливості, допомогти в такому пошуку тим, хто цього також бажає.

Мені, до певної міри, досить легко і, водночас, дуже важко давати детальну оцінку його роботі, оскільки мав честь допомогти авторові упорядкувати та відредагувати зібраний матеріал. Отже, будемо сподіватись, що це зробить кожний читач самостійно і без моїх настанов.

М.Д.Півницький

**Петро Макаренко,
с. Бутейки Сарненського району Рівненської обл.**

«І мертвим, і живим...»

Т.Г.Шевченко.

У спогадах, що мені вдалось зібрати протягом більше десятка років, відображено життя поліщуків, та події, що відбувалися в тридцятих - сорокових роках ХХ ст. у трьох районах Рівненської області (Сарненський, Володимирецький, Костопільський). У долі населення цього регіону чітко віддзеркалюється тогочасна доля всієї Волині, а то й Західної України загалом.

Це дуже складний за своїм трагізмом матеріал, який без найменшої упередженості висвітлює ще й досі незагойні рани Другої світової війни, зокрема, на території Волинського Полісся. Читач, разом із свідками тих подій, яким вдалося вижити в ті страхітливі та криваві роки, пройде тими, обпаленими війною, стежками страшного людського протистояння. Найбільшим відкриттям, за більш ніж десятилітнє дослідження цієї теми, для мене стало те, що люди, які пережили ту братовбивчу війну, (мається на увазі не тільки війна між гітлерівською Німеччиною та СРСР, але й реляції між бандерівцями, мельниківцями, бульбівцями та польським місцевим населенням) і до сьогодні бояться, як виявилось не «советів», а один одного. Тому самі страшні оповіді не увійдуть до публікації через непоборний страх цих людей за своє життя, за життя дітей та внуків навіть і сьогодні. Читач цього не зможе не зрозуміти, якщо прочитає спогади свідків.

Через міфологізацію подій минулого, суспільна свідомість виявилась розколотою навпіл правими та лівими силами, тому добре розумію, що можу наразитись на невдоволення якоїсь частини читачів. Але все ще маю надію, що читача полишить ідеологічна упередженість і він зуміє розгледіти не боротьбу за ідеї, та кордони нібито держави чи імперії, а побачить трагедію Людини як творіння Божого, зокрема, і людства в цілому. Життя, в духовному розумінні – це джерело Добра, Істини та Блага і є атрибутом Бога, тому навіть смерть однієї людини у братовбивчій війні, це трагедія не тільки людини, але й Всесвіту. Війна за своєю суттю – це клоака темних сил, яка породжує у людині тотальний страх, що витягує з потаємних закутків душі весь бруд, і завжди переростає в масове безумство, тому майбутні покоління не мають ні морального, ні якогось іншого права засуджувати чи героїзувати ті часи. Ще не доречнішим буде вишукування винуватців, тому що все у цьому світі відбувається по Законах Божих, яких людина через свою недосконалість неспроможна змінити, чи до кінця зрозуміти, тому й змушена виправдовувати свої злочини. Яка якість виконання Закону Божого, таку нагороду й отримує людина чи соціум, тому Бог не карає, а темні сили являються провідниками спотвореної волі людини, тож логічним буде сказати – неправі всі сторони конфліктної ситуації.

Парадокс в тому, що навіть через сімдесят років історики не бажають, через своє лакейство, реально висвітлити роль України (зокрема, її західної частини) у минулій війні. Чи можливе таке, щоб два хижакі ділили між собою здобич (Україну), а жертва, зникаючи у їхніх пашах, вирішувала свою долю та долю хижаків. Воістину, чого-чого, а відсутності світла в наших головах вистачає. І, коли радянські історики гіперболізували позитивні процеси в державі, завуальовуючи глобальні проблеми заради ідеологічної доцільності, то сьогоднішні літописці кинулись в іншу крайність, змінивши зовнішню оболонку ідеології, не змінивши її суті. В сьогоднішній історичній невизначеності, інстинкт самозбереження поставив їх у позу «дволикого Януса», то ж ця картина на фоні сьогочасної «демократії та свободи слова», виглядає ексклюзивно комічною з відтінком «дежавю».

Слід відмітити, що всі благі ідеї породжуються людьми з неадекватно – ілюзорним світоглядом, і

як результат, закінчуються революціями та війнами. Традиційна наука вважає, що війни та революції попри увесь свій негатив, ведуть суспільство до прогресу. Ісус Христос спростував хибність подібного «прогресу», але людство уже два тисячоліття сумнівається у Його вченні і змушене однією рукою трясти Біблією, а іншою – махати мечем.

Навіть поверхнево вивчаючи історію ОУН УПА можна помітити, що багато історичних фактів заретушовані та перевантажені ідеологією: чи то радянською, чи то українською, це вже не так важливо. Ця обставина спонукала до більш ретельного вивчення цієї теми, тому що з'являлось чимало запитань, на які потрібно дати відповідь. Наприклад, якщо Гітлер та, Сталін являлись уособленням зла, то чому ми – їхня протилежність, забули про заповіді: «не вбий», «полюби ворога свого, як самого себе» і косили тисячами навіть не ворога, який в той час плундрував нашу землю, а один одного та мирний польський та український люд, який на той час проживав на західних теренах. І тільки об'єднавши інформацію архівних документів та свідчення учасників подій, вдається побачити реальну картину тих часів. Сьогодні, всім українцям потрібно визнати *свої* історичні помилки, тому що вишукуванням тільки чужих промахів підсвідомо визнаємо свою неправоту. Це визнання стане тим фундаментом, з допомогою якого ми, з плином часу, зможемо змінити свою ментальність і повноцінною нацією піднятися на вищий щабель самосвідомості. Тільки так можна відірватися від того потворного минулого, яке не буде більше для нас тягарем, який з часом перетвориться на кару Божу навіть для прийдешніх поколінь. Хіба важко, наприклад, вибачитись перед поляками за трагедію 1943 р. на Волині, сказавши, що не відали по темноті своїй, що творили?. За такий вчинок і світ поважав би і тягар з душі зняли б, тай не потрібно було б сьогодні «пояснювати» собі і полякам, що ворожнечу розпочали не якісь «конокради», чи то «зłodії», або що ще страшніше – «сокирники» («сокирниками» називали вояків УПА не лише поляки, але й українці! за їх звірячі методи знищення населення саме цим робочим інструментом), яких недолугі історики видають за окремі бандитські формування. Фахові історики дописались до того, що буцімто поляків знищували бульбівці, а якби «панство» не полінувалось, та порозпитувало волинських дідів про ті події, то дивись, заодно й історію свого краю більш-менш вивчили б і знали б.

Хоча історію ОУН УПА досліджували сотні професійних істориків, але в більшості із них проглядається тінь упередженості та демагогії. Але цікаво інше, те, що ніхто із причетних до УПА не дав схвальну оцінку тим подіям, у яких сам приймав участь. Правда один чоловік все-таки найшовся, сказавши: - «Ого-го!!! Що зробили!» - і потряс над головою кулаком.

Майже за кожним рядком, спогадів очевидців проглядається доля окремих родин, багатьох поколінь, по яких можна вивчати історію рідного краю. Поки живі такі свідки минувшини, то ще є можливість розгледіти реальну картину тих подій, можливо, десь обтяжену ідеологією та міфами. Перед читачем наче на екрані пропливають людські долі доби польського панування, та події 1941-1950 рр., від яких холоде в жилах кров. Місця подій, прізвища та випадки з детальними подробицями обставин, вказують на їх безперечну правдивість. Тут, щоб не лукавити (також з огляду на історичне минуле) доречним було б сказати, що в час смуту, найстрашнішою бідою для українців, завжди були самі ж українці, в чому можна переконатись із розповідей тих же очевидців. Для більшої точності та переконання в достовірності інформації, по деяких фактах доводилось вишукувати до десяти свідків на одну подію.

Вашій увазі пропонуємо лише кілька уривків із спогадів, можливо, найбільш «альтернативних»...

Спогади Колоска Петра Олександровича, 1930 р. н. (селище Степань Сарненського району)*

Як мені відомо з розповідей мого батька та матері, коли вони були живі до 1945 р., а мені тоді було 15 років, то батько розказував про нашу родину, звідки прийшло наше прізвище Колосок...

...Жили бідно, не було землі, брат Йон прислав з Америки доларів, тоді купили одну десятину землі в урочищі Свидерщина, купили воли, та воза і почали господарювати. Народилось троє дітей: дочка Марія, 1926 р. н, я – Петро, 1930 р. н., та брат Микола, 1934 р. н.

...Радянські війська пішли із Степаня і зразу прийшли німці. Стало тихо, люди рушили іти до своїх домівок, які уціліли, прийшли і ми додому, тільки без батька, він залишився у Якіма. Коли прийшли до хати, то там уже були німці, прямо на столі палили огонь, спалили календар, газети, всі учнівські книжки, зошити, де був зображений Сталін. В городі, по грядках німці походили своїми чоботами, повиривали моркву, цибулю. Офіцери бігали з пістолетами за курми, у дворі стояла польова кухня. Постояли, мабуть, з тиждень і пішли далі.

Я бачив уже вдома, як із сторони села Мельниця, вели німці трьох полонених, наших. Німець у

чорному сидів ззаду, на дошці воза, з автоматом, полонені були прив'язані за шиї мотузкою до воза, як худоба, із зав'язаними руками ззаду. Я якраз біля хати бовтався в калюжі, один з них каже: «Мальчик, подай водички», німець його штурнув автоматом і поїхали далі. На другий день ми, хлопці, побігли далі. Коли ми побачили біля восьмирічної тепер школи, був хлів штукатурений, троє німців вивели тих трьох розстрілювати, поставили їх під стіну, але двох полонених рушили втікати, одного відразу застрілили, іншого проштовхнули штиком, а один побіг через городи, на вулицю Халапівку і вони його згубили. Німці прибігли на вулицю, там стояла жінка Сича Ігната, вона німцям показала, куди той побіг і вони погнались за ним, чи втік він я не бачив, але потім люди говорили, що він вибіг на поле, там були скошені посіви під аеродром, і, здається, його вбили.

В Степані оставили сім німців і вони почали створювати свою владу. Об'явили: «Хто добровільно хоче бути старостою, поліцаєм, приходьте!». Старостою назначили Хижого, поліцаїв прийшло багато, комендантом назначили Кромфа, його заступником Цецика Василя і багато поліцаїв. Вони зігнали всіх євреїв на берег над Гориню, і загородили для них гето, позначили тих євреїв жовтими кружками на грудях і спині. Через прохідну гонили їх на роботу, строїти моста на р.Горині та клали сошу в «Нових хатах», їсти їм ніхто не давав, тільки грабували їх, особливо відбирали золото.

В 1942 р. частину їх погнали через с. Золоталин під Любашу в ліс, там розстріляли. Потім відібрали сильніших, погнали в ліс за село Калинівка, там вони викопали величезну яму, а потім водили їх до тієї ями і розстрілювали. Я з такими хлопцями, як сам, бігали дивитися, нам було по 12 р., їх підводили до ями по 5 чоловік, біля ями заставляли роздягаться наголо, заходили у яму, над ямою сидів на спеціально зробленій лавці поліцай Цецік з кулеметом і розстрілював цих євреїв. Батьки та матері несли на руках дітей, діти часом падали живими у яму, то німець Франц, який був один серед них, ходив понад ямою і дострілював дітей. Один молодий єврей рушив тікати та поліцай Красовский Миколай та Левко, з гвинтівки застрелив його, й почали вони сміятись: - «Бач хотів утекти». Це було страшне побоїще. І так в Степані євреїв нараховувалось дві тисячі, їх всіх перебили поліцаї, а в основному Цецік В.К. Коли поліцаї закінчили з євреями, німці прислали солдат з Костополя, вони роззброїли поліцаїв, погрузили у машини і везли туди ж, у Любашу, розстріляти їх як і євреїв, але поліцаї розрізали брезенти на машинах, напали на німців, і втекли, німцям тільки трьох втікачів вдалося вбити.

Початок осені 1941р. радянською армією на степанщину було спущено два парашутних десанти, один у Березнівському районі, біля села Рудні – Бобровської, очолюваний майором Медведєвим, там був створений загін Медведєва, а другий тут у нас, поміж селами В. Вербче, М. Вербче, Веліхів та Ромейки, очолюваний ст. лейтенантом Кочетковим. У цьому десанті було троє наших, які тоді служили в армії: з Степаня Чуприна Микола, з М. Вербча Шеремет Арсеній С., з В. Вербча Кошмак Микола О. Коли вони спустились на парашутах, то втікли від своїх однополчан і пішли додому. Кошмак ще забрав з собою радіостанцію. Чуприна, коли прийшов додому, то йому сказали, що його сусід Кромф – комендант поліції, і про це повідомили Кромфа. На ранок всі поліцаї під командою Кромфа, виїхали на місце спущеного десанту і всіх десантників знищили. Лейтенант Кочетков над річкою у М. Вербчі вбив тільки одного поліцає – Боришкевича Гриця.

Весною 1942 р. із загону Медведєва, були послані люди на зв'язок у Волинську обл. Вони зайшли на хутір Островки до Грищенка Олексія, щоб відпочити і поїсти, але господар хати виявився продажним, він верхом на коні поїхав у м. Степань (12 км) і повідомив німців та поліцаїв. Поліцаї під командою Кромфа, на підводах виїхали на місце, окружили хату і знищили партизан. Одному кричильському (із с. Кричильськ) вдалося втекти через вікно. Тут загинула і прославлена партизанка, мати трьох синів партизан Марфа Іллівна Струтинська, з сином Жоржем. Їх, господар повозив у бомбову яму, що була за пів кілометра від хати і закопав. Потім їх перевезли в м. Ровно на кладовище.

Після того партизани медведєвці прийшли в м. Степань, розігнали німців, одного Франца вбили, іншим вдалось втекти, спалили їхнє приміщення відділення поліції та пошту і пішли.

Степанські поліцаї тоді перетворились у бандерівців і почали далі господарювати. Першими жертвами стали бутейські поляки, всю їхню сім'ю порубали сокирами. Хоронити привезли у Степань, до костела, тут вони біля нашої лікарні і зараз. Потім, у нашому лісництві залишився лісничий з жінкою та двома дітьми, він був із Східної України. Його з жінкою пов'язали, завезли до лісу в ур. Спаське (36 квартал лісу). Його та жінку порубали сокирами, а двох хлопчиків били, взявши за ноги, об пеньок головою. Мені розказував очевидець, який возив їх, Сорока Іван Гаврилович з с. Коросту, це були коростські бандерівці, потім ще й убили лісника. Вони були українці, і жертви, і вбивці.

Весною 1943 р. в Степань наїхали якісь не наші. Вони були частина у німецьких шинелях, а частина у чорних, з великими тризубами на кашкетах. Вони дуже скоро ходили і матюкались не по степанські.

Люди казали, що то наїхали галичаки. Мені довелося бачити, як вони вели низенького дядечка, який ніс за плечима мішок і в мішку було пуд жита, то був поляк з х. Кам'януха, він на х. Труди заробив харчів дітям. Його повели біля спаленого постерунка, там був льох (зараз 2-й корпус санаторія), впихнули його у той льох, там уже лежав один убитий і сокира, і його тою сокирою вбили, ми хлопчачки все це бачили через віконце. Після цього поляки почали тікати із м. Степаня на с. Гута. В нас було два сусіди поляки Стефан Келбасінський та Казімеж Конопінський – коваль, а Стефан був мельник, мав свого вітряного млина, вони теж втікли на с. Гута. Поляки господарювали на Гуті, а бандерівці у Степані. Тоді люди говорили: «Від Кричильська до Постійна - Україна самостійна».

Весною 1943р. я з своїм другом Чумаком Миколою Петровичем (нема в живих) в Неміриному лісі ур. Свидерщина пасли корів. Це було після обіду, коли бачимо тут неподалік від нас з Якимця Юхима лісу, виїхав вершник на карому коні, він під'їхав до ур. Галого болота, там по шляху ішла жінка в сторону села Мельниці. Він направив жінку до лісу, вона іде попереду коня, а він іде верхом за нею, коли вони зайшли у ліс, то ми почули постріл. Десь через годину ми погнали корів у Юхимів ліс, щоб їх попоїти, бо тільки там була вода. Я побачив під суковатою сосною, що лежить та жінка вбита, біля неї лежала біла хустинка і в ній було пару жмень солі, уже окровавленої. Як потім стало відомо, то була мати нашого колишнього бригадира Швайки С. Ф. Вона тоді жила на Гуті між поляками і прийшла до родичів випросити солі, щоб посолити дітям бульбу. А бандерівець вершник був Кудря Василь, називали його «Лампір», його жінка Потапусиха Марія.

Тієї ж весни я пас корів над шляхом Степань – Гута біля Каленикового лісу та біля Буцових хат, де зараз залишилася велика тополя, бандерівці зігнали туди людей і викопали дві ями поперек дороги. Потім нарізали дерев, переложили ями гіллям і засипали землею, щоб як буде їхати поляк з Гути, то упав в ту яму. Цією роботою керував бандерівець з Мельниці Пінчук Гриць (що потім була його жінка Ладуниха), але стало не так, як вони задумали.

В Степань на той час наїхали німці, а бандерівці втекли в ліс. Німцям потрібно було на Гуту до поляків, вони під'їхали до тих ям походили, подивились і пішли до Буцових хат. Забрали Буців, Берника Гриця, Берника Данила, в них ще був хлопець з Нових хат Шустик, далі пішли у ліс, де була клуня Матюши Степана, там ще був наш сусід Новак Микита, забрали і їх. Німці, цих п'ять чоловік пов'язали за шії вірвовкою і прив'язали до воза як скотину, завели у Степань на міст і скинули пов'язаних з мосту у воду. Я це бачив своїми очима.

Німці у Степані були не довго. Вони боялись ночувати, то на ніч запалювали якусь хату і цілу ніч стріляли, так тоді спалили дуже гарну хату Катюхи Федора, де зараз живе його внук Лазарчук Микола.

Далі почалась боротьба між українцями та поляками. Поляки напали на Бутейки, де ночували бандерівці, вони хотіли визволити своїх людей, але потерпіли поразку з великими жертвами. Після цього бандерівці зібрали всі сили і напали на село Гута. Бій ішов три доби, поляки оборонялись, бандерівці оточили Гуту з усіх сторін. У поляків була цегляна школа і її не можна було взяти, вони десь знайшли 45 мм. гармату, що залишилась від фронту, але стріляти з неї не вміли, знайшли в Степані Багнія Максима, який у царському війську служив в артилерії наводчиком, завезли його на с. Рудню і почали вони стріляти у ту школу, і тоді поляки почали тікати у сторону Маневич. Хто сильніший утік, а хто слабший залишився, всі були знищені катуванням. Це було перед жнивими, далі почались кроваві жнива.

Гонили з усіх сіл людей з кінями та волами, щоб зібрати польський урожай. Зганяли людей, молодих хлопців, давали їм сірники, щоб ті ішли і палили всі хати, які залишились, спалили всю Гуту, села Кам'янку, Вірку, Зівку, Їльнік, Ледно, хутір Кам'януху і всі хати, які належали полякам. По полі, в пашнях находили багато дітей та жінок. Два брати, Берники Степан та Володя, знайшли у житі дівчинку полячку, вони нагнули дві берези, прив'язали її ноги, пустили дерева і розірвали її живу навпіл. Мені розповідав Шульган Іван Феодосійович з с. Золотолин: - «Я привіз із Золотолина бандерівців туди на жнива, і якогось Марчука, він був від служби безпеки УПА, тут прибіг якийсь бандерівець і доложив йому, що вони у житі знайшли ляхию. Марчук каже – давай її сюди. Її зараз привели до нього, то була вагітна жінка, вона просила відпустити її, говорила що у неї ще двоє дітей. Марчук дістав з своєї сумки волоку, закрутив її за шию, обернувся до неї спиною, взяв волоку через своє плече і задушив її. Бандерівці вкинули її мені у віз і заставили завезти до ями, там уже було таких багато. І так ці жнива продовжувались аж до осені.

Після жнив мене забрав той же Марчук, щоб я їх із Золоталина завіз у с. Вулька, там ми приїхали на якийсь хутір. Під'їхали до бідної хати, з хати вийшли чоловік, жінка та двоє дітей: хлопчик і дівчинка. Марчук із своїми хлопцями повели господарів у хату, я почув крик, їх пов'язали, вивели у комору батьків і дітей, сокирою спочатку побити дітей перед батьками, а потім батьків. У коморі в стінах були шпари і я заглянув у шпар, що вони там роблять. Вони потім вийшли надвір і до мене: - «Що побачив?». Марчук

каже спускай штани, дайте йому 20 шомполів, дали, а тепер їдь додому і як кому скажеш, то тобі буде теж що і цим. Я якось уже лежачи доїхав додому і місяць не виходив з хати, поки трохи зажили рани».

Після розгрому с. Гути, в с. Бутейки розташувався відділ Кори. Сам Кора розташувався на хуторі між Бутейками та Вербчем у Гольонка Федора, з ним була жінка чи коханка, якась дуже рижа, і його охоронці. Кора наказав, що, як кого піймають на польській Гуті, то приводити всіх до нього. Це було в жнива, привели вагітну жінку, заставили її викопати яму та й лопатою її вбили а дядько Жирун закопав труп. На другий день привели двох хлопчиків, їх теж заставили викопати яму, а привели їх молоді бандерівці. Кора сказав господарю, Жируну, щоб той приніс косу, він приніс і дає одному з тих, що привели та й каже: - «На ріж поляків». Той каже, що я не можу. Він кличе ту свою рижу коханку і каже: «На, покажи як треба різати ляхів». Та перерізала шию спочатку тому бандерівцю що не хотів різати дітей, а потім тим двом хлопчикам полякам. Це розповідь господаря хати – Гольонко Федора (Жируна).

В нас була ще одна партизанка - бульбівці. Бульба – Боровець родом з Березнівського району с. Бистричі, він по приходу німців переховувався на Трудах у Вітряків і на Погулянці у Кудри. Він боровся за незалежність України. Створив шеститисячну армію без держави. У свою партизанку він приймав людей різних національностей і українців не вбивав. Розумніші хлопці із бандерівців почали переходити до бульбівців. І в них виникала ворожнеча, почали воювати одні з другими. Бандерівці хотіли вбити Бульбу, але їм цього не вдалось, то вони впіймали Бульбину жінку, вона була чешка по національності і на хуторі Гутвін при допитах її замордували. Почалась серед них війна. Бандерівці ловили бульбівців і жорстко замордовували. Так стали жертвами, яких я знаю, перший – чоловік моєї сестри Колович Іван Іванович, та Чвертка, їх впіймали у с. Кузьмівка і повісили. Нашого сусіда – Сича Павла Яковича, та Кривого Володимира, за селом Комарівкою в лісі розділи на голо, прив'язали до дерев і їх заїли живих комахи, при катуванні був присутній друг і сусід Сича Павла, Берник Петро (Тропак). Павло просився, а той сказав, що я його не знаю. Очевидець був Якимець Максим (Олійник). Бульбівців українців було знищено бандерівцями біля трьох тисяч, частина пішла на Чернігівщину, в другу партизанку Сабурова.

Весною 1943 р. ст. Малинськ охороняли німецькі власівці. Вони почули, що в м. Степані партизани зробили повстання. Тоді власівці побили німців, які були у Малинську, забрали зброю, майно і кіньми та пішком прийшли в Степань, щоб разом воювати з фашистами. Бандерівці їх гарно зустріли, власівцями виявились українці та білоруси. Вони ходили по Степані і співали українські пісні. Ми хлопці, бігали дивитись, вони були у німецькій формі, молоді гарні воїни. Бандерівці приготували обід і пригостили їх обідом та самогоном. І на вечір, у Пастовнику розвели по п'ять чоловік, по хатах ночувати, а самі підготували дерев'яну довбешку, та волоки і заходили в хату де ночують ці власівці, кожного били довбешкою по голові, накидали волоку на шию і додушували. Так їх за ніч перебили всіх. Їх було 45 чоловік. З села Коросту прислали бандерівцям підводи і повозили всі трупи за Чайчишину хату, під Коростів ліс і там корощани їх закопали, а людям об'явили, що то вони німців побили. Я знаю місце тієї могили.

В кінці літа 1943 р. я вигнав пасти корів і тільки загнав туди де зараз хім. склад, як зі сторони Золотолина вилетів літак, «рама» або тоді ще казали санки, дуже він був страшний. У Нових хатах, у дворі Середи Петра стояли бандерівці, вони почали з гвинтівок по ньому стріляти, він полетів у кінець Степаня на Пастовник, розвернувся і полетів на Погулянку, розвернувся знову на Степань і почав бомбардувати і строчити з кулеметів, викинув бомби, і полетів назад загрузатись бомбами, а потім прилетів ще один літак. І так вони бомбардували, десь аж до після обіду, я з коровами утік у Грицути Йосипа ліс. Там був колодязь, як літак робив розворот понад лісом, то я опускався по цебринах у колодязь. Тоді розбомбили і спалили половину Степаня, побили дуже багато людей. Коли закінчували бомбити, то зі сторони Коросту прийшли німці, вони зігнали всіх людей, які залишились в яму, де зараз Лещикова хата, і там їх мали розстріляти, але десь узялась єврейка, яка вміла по німецьки говорити і вижила від німців та бандерівців, розказала німцям, що це невинні люди, а винні повтікали в ліс. Німці відпустили людей і в Степані розділились на дві частини, одна пішла на Бутейки, а друга на Мидськ. З лісу бандерівці попахкали на них із гвинтівок, то вони у селі Мидську за це, зігнали у клуню сто вісімдесят людей і там їх спалили. Люди згоріли живцем. Туди попали два степанці, молоді хлопці - Ярмлюк Петро та Михайло. Одному тільки малому хлопчику вдалось вижити, його люди висадили з клуні через дірку і він втік. Це був Романцов Микола Григорович, ще живий і живе у Ледному.

Осіною 1943 р. вранці, тільки ми повставали, я вийшов виганяти корів на пашу, коли бачу, із центру щось дуже швидко йдуть в сторону лісу бандерівці. Поки вони спали, то у Степань через Горинь переправився Ковпак зі своїм загonom. Я погнав корів у ліс до села Мельниці і бандерівці розташувались біля нас та біля мельницьких будинків, копали якісь ями. Ковпаківці в Степані пообідали, відпочили і рушили в похід на Мельницю, Мидськ, Гуту. Вони йшли на Волинь. Коли прибігає мій батько та й каже:

«швидше втікаймо звідси». Тільки ми рушили втікати, як застрочили кулемети, гвинтівки, батько кричить: - «Падай в розору!». Я впав, але вони по нас не стріляли, ми схопились, зайняли корів і погнали до хати Нікіфорця Якіма. Там теж бандерівці залягли, стріляють. Батько побіг до Крисюка Максима, там він залишив брата Миколу, а хата Нікіфорця вже горить. Біля Крисюка горить стожок з сіном, горить Юркова хата. Батько забрав брата Миколу і ми пішли на хутір Плиски. Вночі тільки добрались додому, вдома було тихо. На другий день я знову погнав туди пасти корів, там були спалені хати Берників Гриця та Данила (Буцові), Лазарчука Петра (Зеленець), біля хати був вбитий дід, обгорів коли горіла хата, дві хати братів Лук'янців (Штибові). По Крисюковій хаті не стріляли, там не було бандерівців і вона залишилась. У Сичовому лісі в канаві лежало сім вбитих бандерівців і на лисичному болоті теж було сім вбитих, більше я не бачив. Їх повозили в Степань на кладовище і похоронили. Хоронити приїжджали якісь в німецьких шинелях з тризубами.

Після розгрому Гути, в Степані ці хлопці із тризубами спалили костел, спочатку спалили, а потім дістали десь вибухівку і ще й зірвали, упала тільки одна стіна, остальне розібрали. Де зараз наша лікарня, спалили дві школи, одна була навпроти магазину Пінчатника, друга земська, спалили два млини, один був біля валу, другий - де сільгосптехніка. Спалили лікарню, яка була біля Горині, де жив Капля, спалили моста через Горинь, якого побудували євреї, міст був новий, не хотів горіти, то возили від людей солом'яні кулі із Степаня, Коросту та Кричильська, такі спалили, щоб не пройшли совіти.

Так це продовжувалось до зими 1944 року. 14 січня 1944 р. в Степань прийшли радянські війська, бандерівці сховались у лісі, поробили собі криївки. На день ховались, а ніччю полювали на людей: грабували, забирали добру одягу та заготовляли собі добрі харчі, забирали форму у тих, хто приходив з фронту. На початку березня почалась мобілізація на фронт чоловіків до 45 років, під мобілізацію попали брати Колоски, Олександр-батько, Ілля та Гриць, їх повезли у місто Коростень, там був збірний пересильний пункт. Іллю направили у першу частину на західний фронт, Гриця на північний фронт, а батько на пересильному зустрів Чеха Сергія Антоновича, в званні майора, він повертався з госпіталя, після поранення, у свою частину на західний фронт. Чех на пересильному переговорив з тими, що розподіляють і забрав батька у свою частину, в артилерію. І так вони провоювали разом до кінця війни, пройшли всю Польщу і війну закінчили в м. Кенінзберг (Кемнігсберг – П.М.). Чех був командиром батареї, а батько наводчиком гармати.

По приходу Радянських військ у Степань бандерівці напали на солдатів фронтовиків. В нас та сусідів зупинились фронтовики артилеристи, одного дня їх підняли по тривозі і повезли в село Тростянець, а звідти привезли двадцять два солдати вбитими. Вони в нас лежать в братській могилі, всі вони жертви бандерівців. Після оголошення Перемоги, на третій день батька Колоска та майора Чеха С.А. зразу демобілізували і направили в Степань для встановлення влади. Коли приїхали, то Чех став працювати уповноваженим Степанського раймінзагу, батько зав. обліком землі раймінзагу.

Брат батька - Ілля, перед наступом наших військ у Чехословаччині розмінував мінне поле, попав під мінометний обстріл противника, був тяжко поранений в ліву руку та праву ногу, прийшов з війни інвалідом другої групи. Брат Гриць загинув на фінському фронті, загинув і брат Василь, раніше, при відступі наших військ, на якого не отримали навіть похоронки, безвісті зниклий...

16 жовтня 1945 року у вечері, в хату ввійшли двоє у формі радянських офіцерів з автоматами та наганями, один був у сірій шинелі, а другий в зеленій, це були бандерівці, Немчук Степан Макарович, кличка Сірко та Катюха Степан Олексійович, кличка Соболь, Немчук двоюрідний брат моєї матері. Батько лежав на ліжку читав книжку, я та брат Микола сиділи біля батька на другому ліжку, мати сиділа біля столу, сестра Марія була з немовлям на печі. Немчук взяв на столі губну гармошку, яку мені подарували солдати, походив по хаті погравши і вийшов. Катюха з автоматом в руках ходив по хаті і жував сушені грушки, які сушилися на плиті. Немчук з Пінчуком, який був на дворі, ходили до Крота Арсентія, щоб його вбити, але того не було вдома. Немчук повернувся, зайшов у хату і сказав до Катюхи, щоб стріляв і той дав чергу в батька, в голову та груди, мене тільки облило батьківською кров'ю, і пішли з хати. Мати знепритомніла, нам наказали до ранку з хати не виходити, але ми ранку не дочекалися. Я з сестрою Марією через деякий час пішли в центр до Чеха, розбудили його і розказали, що сталося. Після вбивства мого батька, Немчук ще встиг вбити на селі Мельниця капітана райвійськомату Обухова, який прийшов з фронту без одного ока і прокурора Попова. На другий день зійшлися родичі, приїхав Чех і похоронили батька. Через сорок днів після смерті батька відправили сорокову панахиду. Прийшли родичі: брат Ілля та сестра Ганна з шістнадцятирічною донькою Надією і прийшла Немчукова мати Зоська – теж родичка. Пообідали і сестра Ганна каже: «Навіщо так зробили родичі?» Зоська це почула і розказала сину. Через три дні за ці слова забрали Ганну, її сліпого від катаракти Василя Сича та доньку Надю, їх

завезли в ліс і замордували. До нас ввечері під'їхали підводою і стали забирати кормлену свиню, у хлівчику біля хати. Баба Варка відкрила двері і каже: «Люди добрі залиште сиротинам свиню», у відповідь пролунав постріл і ми всі завмерли. Свиню забрали, а пострілом прострілили корову. Ми вранці зайшли в хлів, лежить корова прострілена в лопатки. Це були бандерівські заготовителі, які їм заготовляли харчі і сусід Берник Степан Григорович (сліпий Буц.), Ширко Степан Гнатович та Грицюта. Корову ми дорізали, але те м'ясо майже пропало і ми залишилися голі і голодні. Це все продовжувалось, гинули невинні люди. Вони замордували в селі В. Вербче Кошмака Сидора, в М. Вербчі Патрикєя Муся та Оласюка Степана, в с. Дворець від трьох дітей забрали матір Янчук Люсю, чоловік Янчук Василь був на фронті, а жінку замордували, в с. Кузьмівка жінку Поліщука Петра, він був на фронті в с. Рудня батько Корнюші Степана Климовича був на фронті, мати померла від тифу а Степан був біля дядька, то всю дядькову сім'ю замордували, він залишився живий, бо був малим хлопчиком і сховався не печі.

Зимомо 1945 р. у бандерівців почалась зрада, вони почали вбивати один одного. Зимомо старший бандерівець із цього куца – «Король» із с. Сидень визвав степанських бандерівців на допит у ліс біля Рудні. Король з трьома братами Ступнічкими визвали по зв'язку Немчука С., «Сірка», «Катюху», «Соболя» та Пінчука («Синка») і в лісі біля Рудні під чиймись дерев'яними брусками, що лежали у лісі по команді «Короля», Ступнічкі розстріляли цих героїв. Там вони і зараз. Мені розказували колись про це старші люди – брати Козаков Давид та Козаков Трифон з с. Мідськ.

Уже після війни зібралися в урочищі Писариха на лузі, що між селами Грушівка та Одринки, десь 22 бандерівці щоб відсвяткувати Трійцю. Заготовлені в них були харчі та випивка раніше, Євтушиха та ще одна жінка доносили їм в той день ще харчів. Чоловік Євтушихи був родом із Людвиполя (Сосновка), при німцях він служив у поліції там же був і Цецік – колишній головний німецький поліцай, що розстрілював євреїв. Але сталося так, що хтось із степанців помітив цих людей і доніс у гарнізон, солдати оточили їх від луку та від села Грушівка і без попередження почали бити з гранатометів. Втікати бандерівцям не було куди, тож всі вони там і загинули.

В 1946 – 47 рр. люди з сіл В. Мідськ, М. Мідськ, Рудня обурились проти бандерівців і ті почали розправу над ними: вбивали, мурдували, палили хати цих людей. Люди почали тікати із своїх домівок в основному у м. Степань, с. Деражне, м. Костопіль, хто куди міг. У Степань втекли з тих кого я знаю, то це Мельничук – був головою сільської ради, Гриць Крупеня – секретар сільської ради, Романцев Денис та Жук Михайло – були міліціонерами, Самков Іван – столяр, жив у нас, мав жінку і два хлопчики. Весною 1947 р. до нашого Самкова зайшла Жукова жінка, мабуть вони родичі, з коробкою за плечима, в коробці мішок. Іван питає: - «Куди ти йдеш?». Вона каже: - «Піду додому, у Мідськ, там у мене скопчик бульби, принесу, зварю дітям, бо нема що їсти». Іван її не пускав, але вона пішла. Там її зловили бандерівці, повісили у її ж хаті і підпалили хату, це нам розказував Іван.

Зимомо 1948 р. солдати з гарнізона привезли сім вбитих бандерівців. Був мороз, вони позмерзались, їх скинули біля МГБ, поставили під стіну і об'явили людям: – «Чиї родичі, то забирайте і хороніть». Правда п'ять забрали, а два залишилось. Начальник міліції Письмений та Циганков послали міліціонерів та «стрєбків», щоб похоронили їх на польських могилах. Були міліціонери Жук Михайло Митрофанович та Ярошко, стрєбки Музика Микола і ще якийсь, не знаю. Земля була мерзла, вони взяли каністру бензину, якою розігрівали землю, так викопали яму, вкинули їх у неї. У каністрі ще залишився бензин, Жук вилив на них і каже: «Спалили мою жінку живу, а я вас хоч мертвих». Зараз на тому місці насипаний горб і встановлений залізний тризуб. Чи потрібно, щоб наш герб стояв на таких «героях»?

У 1945 р. зимомо гарнізон солдатів ішли по лінії з с. Труди на с. Мельницю, один з солдатів забіг у Свистунів ліс, щоб оправитись, раптом перед ним піднімається мох, він схопився, догнав своїх, вони оточили те місце, там була криївка, в якій було сім чоловік: Немчук Степан, Крот Степан, Пінчук Харитон, Гожий Гриць і ще трьох. Немчук виліз і здався, тих підірвали гранатами. Немчуку із КПЗ вдалось втекти і після цього він ще вбивав людей. В 1945р. ще вони замордували першого голову Калинівської сільської ради Линку Івана.

Мені розповідав бутейський Гоч Степан Якович, що у 1945 р. вони жили на хуторі Ставища, батько в них помер. Мати Маринка з трьома малими синами - Федором, Степаном, Петром залишилась сама. Зимомо 1946 р. перед колядами закололи вони кабана. Ввечері кіньми на санках приїжджають бандерівці з с. Труди. Зайшли в хату і кажуть: - «Для УПА потрібні харчі, віддайте те, що сьогодні закололи». Мати каже: - «Мені треба кормити хлопців сиріт, беріть бичка в хліві». Один з них каже: - «Дайте мотузку». Мати вийшла по мотузку і вони вийшли, взяли мотузку, зав'язали матері за шию, прив'язали до журавля що над колодязем і один нажимає на журавля і піднімає маму за шию. Аж тут із-за хліва виходить старший бандерівець Сак і каже: «Хлопці не чіпайте баби, в неї малі хлопці, а кабана заборонятимеш

взяти, то будеш на тому журавлі висіть». Степан Якович і зараз каже, що Сак врятував йому матір.

У сім'ї моєї жінки, тоді Сич Люби, мати із п'ятьма дітьми у 1941 р. прийняла другого чоловіка в прийми - Морозька Івана Федоровича, нажили вони ще одну доньку, шосту. В 1943 р. згоріла їхня хата від бомб. Були в них свої коні. Весною 1945 р. отчим моєї жінки, Морозько Іван Фед. на свято Теплоного Олексія, поїхав в урочище Копанське сіяти овес. Мати послала дітей Любу та Олю занести батьку обід. Сіли на возу пообідали, з лісу виходить чоловік, це метрів триста від лісу і прийшов до воза, то був двоюрідний брат дівчат, бандерівець Гожий Гриць Вікторович. Він спитав у чоловіка: - «Ну що пообідав?» і з під плащ-накидки виймає автомат і вистрілив вітчиму по ногах, потім сів на віз і повіз їх усіх разом до лісу, в лісі бандерівців було багато. Один спитав вітчима: - «Впізнав мене?». Вітчим відповів: «Зелений», це була його кличка, прізвище Шустик, по вуличному «Манюх». Гриць зняв з батька кожух, положив нас дітей на землю і накритим тим кожухом. Один бандерівець залишився нас охороняти, ми там лежали до ночі. А остальні забравши батька поїхали на хутір Мельниця до Морозька Василя, там була батькова мати, забрали матір, завезли в ліс і там їх замордували. Нам привели коні темно і ми, дівчата, Олі п'ятнадцять років, мені тринадцять, приїхали додому на окровавленому возу, мати пізніше шукала їхні трупи але не знайшла. І тільки в 2011р. один чоловік поборов страх перед «героями» і вказав місце їхнього поховання

Весною 1946 р. Мойсеєць Титко, що жив у с. Погулянка, пішов на луг, що навпроти його хати, над Горинню, щоб нарізати дубців лози та сплести коша і там у корчах лози натрапив на бандерівців, які відпочивали після нічної облави, один був на варті, побачивши Титка вони схопились, зв'язали його, мордували, потім убили і кинули в р. Горинь.

Крот Йосип Тимофійович «Курячий» працював у нашому лісництві лісорубом. Одного разу в лісі, на прочистці робив Йосип, до нього під'їхав я з лісником Гочом Іваном «Шпірою». Якраз був обід, ми сіли біля вогню пообідати, спекли на рожні сала, у мене в колясці була пляшка горілки, вийшло по дві стопки і я Йосипа питаю: - «Розкажи Тимофійович, за що ти сидів у тюрмі?». Йосип почав розказувати, що жили вони за Польщі в с. Полиці, там батько купив землю, де і поселився. Брат Андрій пішов у бандерівці, залучив до них і Йосипа, але Йосип був тоді ще малий, йому довірили зв'язкового, його задачею було у Полицькому лісі, де йому показали, взяти конверт і занести на х. Переспу, положити в дірку, що була у пеньку, звідти забрати конверт і принести туди, де брав того. Це називали «грпси». Так він носив їх до 1946 року. З ним ще був, такий як він, із села Ромейки. Закінчився їх термін і прийняли їх у вояки, дали зброю. Перше завдання дають тому, з с. Ромейок, піти у Ромейки і привести в ліс завідуючого клубом, той пішов і не повернувся і не привів того чоловіка, бо той був його другом. Чекали їх три дні але ніхто не прийшов. Старший бандерівець, який був дуже рижий, каже: - «Дозвольте мені, я їх приведу двох». Пішов він на другий день, приводить одного, того що був з Йосипом зв'язковим. Їм наказали наносити гілля і розпалити велике вогнище, Йосипового напарника розділи наголо, зв'язали руки й ноги, потім вирубали жердину, засадили жердину між зв'язані руки й ноги, одного кінця дали тримати Йосипу і піднесли його на полум'я вогню, живого палити. Він спочатку ревів, потім сконав, а той рижий дістав з котла, що варився поруч, костомаху і їсть насолоджуючись. Раптом кругом їх застрочили кулемети, рижого зразу вбили, того що тримав із Йосипом жердину теж. Йосипу тільки обпекло кулею ногу і потекла кров. Він кинувся втікати, в лісі стояли коні, скочив на одного коня і галопом втік, заїхав на якийсь хутір. Там жила жінка, вона його сховала в льох, перев'язала рану, вилікувався і більше до бандерівців не пішов. Потім його енкаведисти заарештували і дали десять років за зв'язок з УПА.

В 1945-1948 рр. нам з південної та східної України прислали лікарів, вчителів, щоб нас лікували та вчили грамоти. Бандерівці їх убивали, першими жертвами були: Ніна Сергієнко, Поліна Висоцька та Сергій Жук. Їхніми іменами в нас були названі вулиці, тепер їх перейменували на імена їхніх вбивць.

В 1945 р. на хутір Конотопи привезли військову частину солдат стройбата, щоб вони заготовляли сіно для держави. Десь там перебував бандерівець Немчук «Сірко», він піймав одного солдата, привів на хутір Плискі, там його мордував, солдат просився, він був українець з Полтавщини, він його роздів наголо і вбив сокирою, ще Левчука Василя Даниловича, і Левчука «Дуба» заставив закопати труп, тай закопали у лісі біля Демидової ниви, там він і зараз.

У 1947 р. на хуторі Гутвін жила жінка Ягишиха, її дочка Марія живе зараз у Степані по вулиці Шевчека, у Марії був брат, не знаю як звати, вони тоді там, на Гутвіні біля хати в дворі різали поперечною пилкою дрова, в двір прийшли бандерівці, вони на «козел» протягнули голову того брата і відрізали йому пилкою голову. Баба Ягишиха ходила до нас, завжди і розповідала про закатованого сина.

В 1947 р. бандерівець Чуприна Андрійко на Трудах вбив Мурзу Дмитра «Вуша», який нікуди не мішався, він тільки людям солом'яною кришою крив хати, і його жінку вагітну поранив, їй вдалось вижити

і ще нарадити дочку, це були батьки Мурзи Миколи Дмитровича, Вушика Колі, трудяньського коваля. В Бутейках ще вбили Мізюка Юрія, колишнього дільничого, батька. В Степані ще вбили Коржа Івана батька та матір. Івана, коли ще був маленьким хлопчиком, поранили, він вижив, працював у колгоспі шофером (уже нема його).

У 1948 р. почалася в Степані колективізація. Визивали людей багатших у кабінет і заставляли записуватися у колгосп. Першими записались моя теща Морозько Ульяна Йосипівна та Катюха Федір, їх мордували цілий день, Федору давили пальці в дверях, і так вони записались. У вечері до Катюхи Федора ввірвались бандерівці і трудяньський Гожий Микола Гнатович пересік Федора чергою автомата. Федір був міцний чоловік, він вижив, але до кінця свого життя був на костилях. На Мельниці першим записався і став першим головою Хомич Іван Павлович, його жінку і двоє дітей замордували наші «герої».

...Поки я служив в армії, вони скоїли ще два «подвиги». На с. Мельниці вони вбили Хомича Івана з жінкою та двома їхніми дітьми. У Хомича Павла, Іванового батька, було ще дві дочки. Бандерівці викопали у його клуні криївку і зробили вхід з хати, в коморі стояла скриня на зерно, з тієї скрині зробили люк наверх, на люк Павло насипав відро жолудів і ніхто не міг здогадатись, що там люк, вхід і вихід. Вони там жили декілька років, гвалтували тих дівчат, дівчата варили їм їсти. Всі їх боялись, то були Глинка Петро і Смітюх, прізвище Гоч, ніччю вони грабували людей. До Павла якось прийшла жінка, яка жила неподалік і когось із цих бандитів помітила, це була «Надябиха», Надяба Данила мати, вони її і двоє дітей за це вбили, завезли з с. Мельниця на луг на урочище Прутковське і покидали в р.Горинь, але жертви не попливли, їх вранці побачили люди. Потім уже в 1952 році їх таки видали люди, солдати оточили хату і Павло мусив таки показати того люка, їм пропонували здатись, але вони не здались і їх підірвали гранатами. В 1953 р. в Степані, серед дня, на підводі їхав завідуючий дорожнього відділу Анацький, якраз де зараз електропідстанція, з якоїсь клуні, що зараз вулиця Дорошенка, з криївки вибігли два бандерівці, вони підбігли до Анацького, пустили в нього чергу з автомата, він упав, вони забрали коні і рушили втікати у сторону с. Мельниця, але вони у Анацького не попали, бо були п'яні. Анацький встав, повідомив гарнізон, їх за Мельницею наздогнали і вбили, це був один Гожий Коля, а другий, якийсь чужий, це були останні вояки УПА.

Вже в 1967 році мені показав лісник Гольонко О., як в 27 кварталі, біля Осевецького болота, привели бандерівці із села Рудня дівчину, вони її гвалтували, а потім вбили. Так вона лежала довго поки не розложилась, потім знайшли люди бутейські і закопали вже кості.

...На ранок пожежу локалізували, потім потушили, але тоді згоріло сто двадцять сім гектарів лісу. На другий рік це пожарище ми розробляли, керував роботами, я – технік лісовод. До розробки були підключені колгоспи: - Степанський, Вербчанський, Короський, Золотолинський та організації м. Степаня. Поки ми розробили пожарище, то люди знайшли сім людських скелетів, це були жертви бандерівців, яких вкидали під вивороти, щоб люди не знайшли трупів, і там, в ур. Холодне болото є такий острівець, де стоїть кварталний стовп 1-2-3 лісу, на островку стояв дуб, від дуба була відросла в бік дуже довга гілляка і низько, метрів два від землі. Вербчанські люди, Ситай К., Климець С., говорили мені, що там був штаб бандерівців і на тій гілляці підвішували вверх ногами людей та мордували, вимотували кишки, відрізували статеві органи, вирізали зірки на грудях, виривали язика, в загальному мордували, там і замордували Вербчанського Кошмака Сидора. Дуба ми того зрізали, щоб не було страшної згадки.

Мій сусід, Матвійчук Славка Йосипович, родом із села Малий Мидськ, розповідав, що в нього було двоє старших братів, він був ще малий, але пам'ятає, як одного брата бандерівці викликали з хати і вбили на подвір'ї, а другого, в селі, ввечері зустріли на вулиці і вбили. Батько його загинув на фронті, тож він залишився сиротою і пристав у прийми до моєї сусідки Олі, нажив сім'ю, два сина і три дочки.

...За період 1945 – 1990 наше післявоєнне покоління відновило і побудувало кращу Україну. Ми побудували села, міста, у лісництві побудували нову контору, цех із переробки деревини, сувенірний цех, ското та свиноферму, побудували фабрики, заводи, порти, побудували дороги у кожне село, побудували велику, багату та сильну державу і більшовики у 1991 році віддали ключі від держави Україні: - «Керуйте готовою державою». За часи незалежності: із сіл поробили руїни, із допомогою Європи порізали фабрики та заводи на металобрухт для виробництва зброї, із якої згодом будуть по нас стріляти. Зруйнували все, а земля наша рідна, за яку наші діди, батьки голови ложили, плаче пустуючи, позаростала корчами, будяками. Молодь наша – українці, перетворилась у наркоманів, п'яниць та непотребів. Нам тепер по телевізору показують фашистів, що вони дуже гарно воювали, а наших бідних солдатиків показують як шантрапу, не вірте молоді люди. Добрі люди, це брехня, перемиг наш народ, наші бідні солдатиків, бо вони несли свободу усім народам і їм допомагав Бог, вони врятували світ від фашизму, а тепер знову проникають ватажки фашизму, вони знову хочуть зробити різанину серед нашого багатостраждального народу, щоб

ми, українці, знову душили вбивали один одного, а вони на цьому стають мільярдерами, не вірте їм добрі люди, наші люди хочуть спокою.

Пройшов час, ми забули про все те що робилось тут, в нашій Західній Україні, а це було в сотні тисяч раз більше ніж тут написано, і це все робили ми українці. Ми ще тоді були молоді і не все знаємо, а може тільки яку соту частину, але знаємо що ні один бандерівець не бачив живого Бандери, тоді казали, що він у Берліні чистить чоботи Гітлеру і співали вони пісню: - «Ми всіх знищимо, хто нам шкодить, вождь Бандера нас веде».

Ми, наше покоління зазнало дуже багато горя і від тих «героїв», як їх зараз називають, і від радянської влади на початку післявоєнних років. Були бідні, не мали що їсти, у що вдягтись, багато людей було без житла нас заганяли в колгоспи, збирали позику з людей та податки, але ми вижили і змирились з тими, хто творив злочини, разом працювали, будували державу Україну. Прийшли із сталінських тюрем колишні бандерівці, але з їхніх рук ті кого вони забирали в ліс в ті страшні роки не повернувся ніхто, але ми і це все забули. Прийшли до влади їхні діти, внуки, родичі побудували їм пам'ятники, назвали вулиці їх іменами, назвали їх «героями» України, щоб ми дивились на цих «героїв» і згадували про їхні злочини перед нашим українським народом, про їхні кроваві руки. Молоді люди цього не знають і несуть ще квіти до пам'ятника цим злочинцям. Від рук фашистів у Степані загинуло на фронті сто двадцять чоловік. Тут, на місцях, я знаю десь приблизно п'ятдесят чоловік загинуло, а від наших бандерівських злочинців загинули тисячі, тільки бульбівців біля трьох тисяч. Бог їх наказує, але вони цього не бачать і не хочуть бачити. Ганьба їм, тим «героям», руки яких в крові свого народу. Нехай прочитають ці рядки українці зі сходу і побачать що ми прості люди натерпілись в сотні раз більших знущань від тих «героїв», чим інтелігенція, яка була прислана зі сходу. Почитайте добрі люди і дайте оцінку цим «героям», чи заслуговують вони пам'ятників, та того, що б їхніми іменами називали вулиці і квітів, які ви несете до пам'ятника, якого поставили в центрі міста, щоб старші люди не могли вийти в місто відпочити, бо там імена злочинців викарбувані на пам'ятнику. Імена тих, в кого були руки в крові наших батьків, матерів, братів, сестер, старих і малих, дітей ні в чому невинних, наших українців.

Спогади Гіль Ганни Іванівни, 1927 р. н., із родини «Сахарів» (с. Грані Дубровицького р-ну Рівненської обл.)

У мого прадіда було три сини: Сила, Сидір і мій дід - Денис. Жили предки із вироблених полянок землі, які відвойовували у корчунків. Мати моя із роду Коминацьких.

Ге-те, де заре лісництво, там були великі покої панські, що коб Ви бачили ту красу. Дом на два поверхи був. Зал був по довжині, як мої дві хати, оно, що ширший. Сільський пан по прізвищу Бронд був християнином і мав двох синів, Федора та Григорія. Держав він корів, свиней, торгував лісом. Селяни землі мали по грядочці. Серветут (випас) був в ур. Дві Долини, і за селом.

...За Польщі у селі було більше трьохсот хат, домівки стояли стріха біля стріхи. Було у мене три брати і три сестри. Батько купив дешево чотири гектари зарослої чагарником землі, то клопоту хватало всім.

...За Польщі пасла худобу, а як покинула худобу, то серпа в руки, а як серпа з рук - то льон рвати. Не було бідноті спокою ні літом, ні зимою, ні вдень, ні вночі.

Ще до війни 1941 року совети організували колгосп. Люди і посяли, і пожали, але колгоспникам з урожаю нічого не дісталось. То «однолічники» сміялися з них.

На фронт із села пішло багато чоловіків. Як почалась війна, то на село найжджали німці, яких охороняли наші поліцаї, забирали вони худобу та жидів, яких було п'ять сімей, у Дубровицьке гето. Потім німці викопали велику яму на лузі і там тих жидів стріляли. Дубровицькі міщани казали що три дні там земля ворушилась, як їх закопали.

Перший український партизанський рух розпочавсь ще за німця. Організовував перші боївки по п'ятнадцять вояків, чоловік із с. Любиковичі по псевдо «Косар», до війни був учителем. Із с. Трипутні організатором був «Михайлик». Перших у ліс пішло наших чоловік десять. На наших могилках багато їх лежить, привозили хоронить і із с. Соломіївка. Я також допомагала нашим хлопцям, носила «грипси». Ге-те, дадуть тобі записку із папіросної бумаги, залитої сургучом, і несеш, не знаючи чи донесеш, чи попадеш в руки комуністів. Але коли тобі дають «грипса» в руку, то присягаєш, що в трудну хвилину мусиш його ковтнути. На мене все життя люди, що мене й не стоять, називали, хто бандерівкою, хто бульбашкою.

Не пам'ятаю, чий відділ прийшов того дня до нас у 1943 р., чи «Кори», чи «Лайдаки». Окружили вони село і, хто поляк, всіх в одну хату, і там всіх перебили. Перед Благовіщенням (7 квітня) вся польська

Березина горіла, Корчомка горіла, все польське горіло. Хто втік, той втік, а остальных всіх знищили «під чистую». Після того, як все знищили наші, зібралися остатки поляків із Стаховки, хто з каменем, хто з ножем, хто з косою і напали на с. Трипутні. Били всіх підряд, дев'яносто душ селян вбили за день. Наступали вони і на наші Грані, але там було дві боївки і не дали взяти село. Пізніше поляки привели німців із м. Сарни та м. Дубровиця, та оточили село і спалили повністю. Більшість селян повтікало, одного чоловіка вбили, а десятих забрали із собою. А вже, як поляк вибили, то наші і «болотюхи», дерлися між собою. «Болотюхи», це люди із с. Сварицевичі та тих дальших сіл, вони воювали на боці комуністів. А як прийшли у 1944 р. совети, то почали ловить хлопців по лісах, кого в тюрму, кого на фронт. А хлопці їх тоже ловили і по-своєму судили.

Советка партизанка грабила людей, у ній були самі болотюхи. Вони їздили та відбирали поросят та худобу у людей, а наші хлопці відбивали назад. Між Літицею і Кривицею наші хлопці зробили засідку, коли ті везли награвлене. Зловили їхнього командира і ранені в них були на возу. То як привезли їх у Кривицю, то хлопці не могли людей від підводи відігнати, так ті били їх чим попало.

Один мій брат помер у голод, а другого забили комуністи. Він втік із східної України, куди його забрали на роботу. Він був майстром на всі руки, то його хлопці забрали в ліс, у відділ, але згодом прийшов до дому і ховався в льоху. Там його і застрелили, спочатку стріляли по льосі із автомата, а він все просив, щоб не стріляли. А, як вони поставили того кулемета, що на ніжках, я зрозуміла, що брату грозить скоро смерть. Не пам'ятаючи, що роблю, вискочила з хати і кинулась прямо на кулеметника, а один, як шеменив мене, то й не помню, де і очутилась, тільки почула останні слова брата: - «Не вбивай, я вийду» - і останню кулеметну чергу. Прийшовши до тям, втекла у хату, а другий комуніст вскочив за мною, вхопив полінець і давай бить мене і матір прямо по голові до крові. Але я звіром кидаюсь на нього до останнього, бо тоді вже нічого не страшно, поки він не приставив мені пістолета до виска. Після всього страху витягла матір на двір, а під плотом сиділо п'ятеро переляканих, уже покійного брата, дітей.

На другий день, у неділю, ховали брата. Прийшли комуністи і кажуть: - «Виходьте, будем хату палить». А я до начальника кажу: - «То я ще собі десь якусь будку знайду, хоть і село згоріло, а кому геть п'ятеро треба. То це що, прийшла німецька власть? То беріть і паліть, а дітей геть на штихи підніміть!». Подививсь він на мене і мовив: - «Ну ти настоящая бендеровка». - «Яка вродилась, така й здохну» - відповіла я. Постояли вони трохи, щось порадилась між собою, та й пішли геть із двору. У нас тут, де дрова лежать, був схрон. Ховались там хлопці по псевдо «Безар», «Пятий», і Селестер «Анань», я за ними доглядала. А, як їм куди треба, то увечері випускала.

Мій батько був дуже віруючий, постив середу і п'ятницю і казав нам: - Ото ви зараз комсомольці, але цей світ перевернеться і буде все по іншому, і право ваше впаде. Будуть церкви, будуть молитися люди, але трудно буде добитися того, щоб Бог помилював нас, бо багато набрались люди гріха. Він багато читав книжок слов'янських, пройшов миколаївську війну, прожив дев'яносто п'ять років. Від советів не тікав, при перепису населення я і мати втекли із хати, а батько сказав, що я нікуди не піду. То матір вивезли в м. Омськ із трьома дітьми до того Сбіру, а ми із батьком остались у селі. Прийшов тоді до нас совет і каже: - «Ну, маладець дід, не втік». То, злови-но мені пару курок, вони у тебе такі гарні. А батько каже: - а чом не зловить, зараз позву їх їсти і зловлю. Тай віддав йому ті три курки.

А, як після війни були перші вибори, то той грабитель Місюра навіть приїзжав до нас просить, щоб за нього голосували. А в селі була одна дівчина, та що в жида наймичкою за Польщі була. А, як ту жидовку мали німці забирати до гето, то вона цій дівчині всю обрядку до весілля зробила і вінка, і фату, і пацьорки. Дівчина весь цей скарб закопала у землю до мирних часів. А Місюра все це добро її знайшов, да вбрав у цей наряд свою кобилу і водив її по селу, щоб люди дивились. А, як організувався колгосп, то цю дівчину поставили десятичкою. А Місюра приїхав до нас агітувати у село, тай сидить у конторі за столом, где поки народ зійдеться. А вона підходить до нього і каже: - «А, хто ж за тебе тут голосувати буде, нехай за тебе та кобила, що ти водив у моїй окрасі, за тебе голосує». То більше він до нас не приїжджав.

Уже в 1951 році я годувала курей у колгоспі, а потім оженились ми із моїм Михалком, то ще після нашого весілля приходили пару раз хлопці із лісу до моєї хати. Прожила я із своїм хазяїном п'ятдесят сім років. Нажили разом сина і дві дочки. Уже і діти на пенсії і внуки працюють, один - у міліції, другий - лісничим, а одна внучка у Києві навчається і у меншої дочка є.

**Спогади Бардака Федора Івановича, 1923 р. н.
(с. Бистричі Березнівського району)**

Народився я у сім'ї селянина-трудолюба. Мав батько чотири гектари землі. Сестра моя була на два роки старша. Трудились ми на землі із малих літ. У 14 років я вже виконував усі сільськогосподарські роботи, горав, сів. У нас в селі була польська школа шестирічка, в якій я закінчив 5 класів. Вивчали польську мову і писали по-польськи, а вдома говорили по-своєму, мішаною мовою і не по-українськи, і не по-білоруськи, і не по-російськи, і не по-польськи, кожне село мало свою мову, як і тепер...

...А не задовго, у 1939 році прийшли до нас, наші визволителі, радянська влада, і визволили нас від хліба та від сала. У нас було 4 гектари землі, но у нас був і хліб і сало, але було багато людей, в кого не було в достатку навіть хліба. Потім наші визволителі почали брати багатших селян за барки і вивозити на Сибір, але довго це не було, бо почалась війна. Пізніше, у 1940 р., на основі маєтку, совєцка влада створила с/г техніку, пригнали пару тракторів і вже кубло колгоспу організували. Записались зразу у колгосп чоловік 5-6 бідних селян. А були ще тут у нас і багато поляків і в селі, і по хуторах.

У 1941 р. німці до нас прийшли на пряму із м. Костопіль, через Друхова, їхали на мотоциклах та на роверах. Незадовго після початку війни у селі появилсь Тарас Боровець, він сам був наш, бистрецький, я його знаю. То він організував своє УПА, вся округа від Сарн до Степаня була під його контролем. Але згодом бандерівський рух пішов ширше і Бульба, якби присів, а бандерівці його - якби не уважали. Бо ще як бандерівців не було, то тут тільки Бульба курсував. А за Случом стояла совєцка партизанка, вона контролювала території по той бік річки, було в їхніх загонах багато поляків. То ті, совєцкі партизани, час від часу нападали на наші села, люди втікали, хто куди, то вони і стріляли по людях, ото, як дожене на коні, то, як добрі чоботи - забере собі, чи якогось кожущка зніме, і коні забирали, і корови. Бульба-Боровець пізніше розпустив свою армію і приказав усім йти у підпілля. Але перед розпуском своєї армії Бульба зустрічався у Моквині із совєцкіми партизанами, щоб бити німця разом, але договору не получилось, бо Бульба хотів воювать за Самостійну Україну, а совєти хотіли, щоб він воював за Радянську владу. У 1942 р. Бульба вигнав німців із Людвиполя (Сосновка), то німці створили район у нашому селі, у панському майонтку. До німців уже поприставали поляки, що не хотіли служити Советам. Бульба хотів вигнати німців і з нового місця, але це йому не вдалося. Після цього вони спалили все село і церкву, осталося тільки пару хат на окраїнах. Тоді згоріло більше 200 хат. Перед цією подією німці оточили село і ловили людей, для відправки в Німеччину. Німці розстріляли багато людей з нашого села, бо наші хлопці були і в Бульби, і до бандерівців пішли. А народ наш христопродавий, німець він же і є німець, якби ж йому нічого не доносили, то він нічого й не знав би. А як німець оселився тут, то стали донощики доносити йому, де-й він геть усіх знає, який чоловік був у Бульби, який у бандер, да, брали ті сім'ї, де-й, розстрілювали.

Совєцка партизанка у наших місцях з німцем не воювала, сиділа в лісі і все, може де далі шо було. Бандерівці із совєтами тоже не воювали, ото хіба де по-нечаяності були сутички. Совєцка партизанка була велика за чисельністю, але з наших сіл там людей не було, більше люди були із Житомирської, Чернігівської, Київської областей. Багато з них були колишні поляки, то вони через те нас і стріляли не шкодуючи. То ця партизанка від нас забирала і коні, і січкальні, бочки, бо ж ми все кидаєм і тікаємо. А вони це все добро на підводи грузили і відправляли собі додому, бо Житомирська область тут неподалік, вот у чому діло.

У «бульбовцях» хлопців із села було більше 50. Між «бульбовцями» і бандерівцями серйозних конфліктів не було. Як село згоріло, ми вибрались до с. Друхова, там було багато мазурських покинутих хат, там навіть стояв відділ бандерівський, десь чоловік 100 їх там зимувало, в тих клунях. Як ми з батьком у понеділок приїхали на свою землю працювать, то бандерівці вже присилають мені повістку, щоб з'явився до станічного, що в с. Колодяжне. Прийшов я до станічного, а він каже, що вже пізно ти прийшов, останешся на другу туру. На той час бандерівці багато назбирали людей за містом Ровним, у цуманських лісах. А на другу туру вже ніхто мене не звав, то я оставсь не замішаний до бандерівців, та й не вельми я й хотів влазити туди.

В нашій окрузі велику шкоду людям робили поляки, що були в совєцкій партії, а від поляк у нас загинуло більше людей, чим від рук українців польського населення. Із с. Бистричі німці пішли у м. Березно і там уже був район. Ото село Немилля, може, Бульба й не чіпав би, але він через це село все курсував із Сосновки через Губково, Мореніно, да, сюдою, по той бік річки, да, на Хотинь, да, до Сарного, йому сюдою було вільніше йти лісами і безпечніше. А в Немиллі був поляк Лісецький - бандюга добрий, із зброєю. Там були поляки Шевцові, «Шевці» на них казали - два бандюкуватих мазури. А Бульба

приїхав у Немиллю і сказав полякам, щоб виділили якусь худобину хлопцям на харч, а ці мазури проти пішли, то через це Бульба їх там побив. Але у Вілії через тиждень поляки набагато більше українців побили

Бульба наступав на німців і в Бистричах, але йому не вдалося їх вибити. На той час вже і бандерівська партизанка була, то Бульба домовився з ними, щоб вони перестріли німця, який буде йти на підмогу у Бистричі, а він тим часом розправиться з Бистрицьким німецьким гарнізоном. Але бандерівці пропустили німців, що йшли на підмогу і операція провалилась. Ще прилітав літак німецький із Рівного і стріляв по «бульбовцях», одного хлопця застрелили, то там його і поховали при дорозі. Зразу було видно могилу, а потім...

Бульба-Боровець родився і виріс у нашому селі, тут був кар'єр на Мачулянці і тим кар'єром завідував пан Шрамок, то він у нього робив якимсь начальником. Потім він перейшов у м. Клесів і відкрив там кар'єра. А як Польща у 1939 р. втікла, а прийшли визволителі наші, то Бульба із своєю організацією пішов у підпілля. У нього і при Польщі була сильна організація, бо займала ще й частину Волині, бо він весь час готувався до визволення України.

Батькова хата була там де зараз с/г техніка, мені тоді було років 16, в годин 10 ранку я вийшов з хати де-й стою. Як я стою - їде машина з боку м. Березно, на ній український прапор стоїть коло кабіни і чоловік 4-5 стоїть у кузові тієї полуторки. Там був і Бульба, був він із бородою, а з сусідньої хати вийшов Іван Гібель, рівняється ця машина з тим Іваном, а Бульба підняв руку і до нього: - "Здоров Іван Гібель!" Машина зупинилась там, де зараз церква, була вона заповнена гвинтівками. Насходилося туди до нього людей багато, то він почав організувати людей. Із нашого села пішло до Бульби десь до сто чоловік. І мій батько пішов, дивлюся, уже батько несе гвинтівку додому, і до матері: - "Давай, бабо, торбу, клади все що є." І на другий день всі пішли на ліс у Житомирську область, на м. Олевськ. Із цим загоном тільки із нашого села, оно, до сотні чоловік пішло. Ще за Польщі, чоловіки-хазяї, збирались разом, і мій батько був серед них, і балакали все за Україну, Україну, Україну й Україну..., через те вони й пішли з Бульбою. У Сосновці, у польській казармі Бульба організував велику кількість молодих хлопців, і обучав військовій справі. Як німець побачив це, то не допустив, щоб було це військо, а брав тільки на службу, у шуцмани (поліція). Як Бульба йшов з Олевська, бо німець розпустив його офіційну армію, то сказав хлопцям: - "Всі по домам розходьтесь, а хто хоче, то йдіть зі мною у підпілля." Батько після цього прийшов до хати і, навіть, приніс фотографію Бульби, на якій він сидів дуже засмучений спершись руками на шаблю, а тутечки, так зправа на фотокарточці зображені заводи, фабрики були. Це він так планував, що побудує багату Україну, але нічого не вийшло.

Батько помер від тифу у 1944 році, я теж болів, але вижив. У 1944 році перед колядками на Вилію, через село йшли совєцькі партизани на Друхов, на Костопіль. На Святу Вилію мати напекла пироги з пшеничної муки, яку дерли тоді на жорнах, та пару буханок хліба, і ця партизанка якраз їде. Батько зрозумів, що зараз заберуть кобилу, але він зумів зробити так, щоб коняка осталась. Взяв він маленький кусочок ремня, пробив його маленьким цвяшком, та задню ногу підняв у кобили і так трошки того цвяшка втикнув у м'якіть стрілки, що серед копита. Зраділи партизани, як побачили у хліві таку гарну коняку, вивели її на двір, а тоді якраз мороз дав. Провели її раз-другий по дворі, а вона кульгає, так коняка через батькову хитрість і залишилась. Забігли троє партизан в хату, а мати якраз ці пироги і хліб, ще гарячі з печі встигла заховати у другій кімнаті за подушками, але хліб пах на всю хату, то вони все забрали, нічого не лишили.

Совети організували у Сосновці район, організували «стрєбків», було їх чоловік 10. Завідував ними лейтенант із Сосновки. Дали їм зброю, старшим у них був мій товариш із мого року народження - Стаханюк Петро. Він приїхав з Германії, бо німці забирали його на роботу. На той час мати його померла, а хата згорівша була, то так він і скитався. Хлопці - колишні бульбовці зразу пішли на службу до советів і приїжджали із району в село та ходили із «стрєбками» по хуторах і вишукували бандерівців. Бандерівці із всіх наших районів йшли лісами на захід, а за ними полк совєцької армії. Мені один мій друг, що був в бандерівцях, із Колодяжного родом, розказував, що совети їх загнали із Сарненських лісів аж до с. Яцковичі, де вони залягли у лісі передихнуть. А у бандерівців теж були совєцькі агенти, один був у бандерівців офіцером, а полк совєцький зайшов у Яцковичі. Хлопці укріпились, окопались на оборону, бо ждали ворога з села, а цей офіцер вийшов на край лісу і почав дивитися у село із бінокля, та й подав советам сигнал, розвернувши козирка на 180 градусів. А адютант цього офіцера побачив цього знака, і справді совети пішли не в лоб, а зайшли із заду, але цього офіцера, агента бандерівці зразу розстріляли.

То тут такий бой був, такий бой, така стрілянина, цілу добу. Бандерівців дуже багато було там, вони збрались, щоб йти до Карпат, а потім через границю до Чехословаччини. Їх усіх не розбили, багато

людей втікло із оточення.

У створеному колгоспі я був їзовим, потім на пилорамі. Як совєцька власть прийшла, то бандерівці багато невинних людей побили, прямо сім'ями, особливо у с. Колодяжному. Одну дівчину поставили секретаром сільради, то її сім'ю вигубили зразу, ці хлопці людей не грабили, але прийде в хату: - "Дай, дай!" Воно, ну, як вам сказати, якщо людина не грамотна - не грамотна, то хіба воно тоді знає, що робить. Якщо ти борешся за Україну, то нащо бити ту дівчину, що була секретарем.

Зразу після війни район був не в Сосоновці, а в Мачулянці, там мазури жили. То бандерівці розстрілювали їх за те що йшли на службу до советів, замість того, щоб використовувати їх у своїх цілях, проти советів. А що ти хочеш, не грамотний був народ, воно не знало, що воно хоче, чи Україну, чи що воно хоче, така темнота була серед нас українців.

Носков лейтенант, збирав «стрєбків» на облави, але із бандерівцями вони ніде не стикались. Після тифу я вже почав трохи ходити, та й поїхав я із швагром на Мачулянку, на военкомат. Думаю - що вже буде, ще тоді і страшно було їхати, бо мазури могли забити, але все обійшлося. То мені дали там відстрочку на місяць, щоб набрався сил після тифу.

Вже весна наставала, запрегаю я коні, тай поїхали із швагром ми горати на польський хутір. Аж ідуть до нас три чоловіки по полю, думаю хай ідуть, у мене ж справа є із военкомату. Підійшли вони ближче, то це стрєбки йдуть, а в с. Колодяжне прийшов гарнізон советів і ловлять молодь для відправки на Східну Україну на роботу. Бачу ведуть вони мого товариша, показав я справку свою, а вони кажуть давай, збирайся з нами. Приїхали ми додому, мати дала поїсти, та наготувала мені торбу із харчами, то й повели мене в Колодяжне, а там був штаб. А в мене був польський піджак, зелений і на кожусі, такий фанний новий піджак, а один «стрєбок», він був десь з під м. Сарни каже: - "Знаєш що, давай мені цього піджака і ми тебе відпустимо назад", бо сам він був у порваному одязі. Кажу ні, не хочу, все рівно прийдеться ховатися, а потім тільки гірше буде мені.

Повели нас у Друхову, а там було багацько людей із окружних сіл, та загнали нас у клуню. Той що, ніч., клуня на замку, стоїть вартовий, а хлопці лупанку із стіни викинули і половина людей, хто старійший, втекли у ліс. На другий день нас на Мачулянку погнали, да, на вузькоколійку, да, в м. Рокитне, да, на м. Ровно. З Ровно через тиждень знов у вагон і відправили аж у Молотовську область, там військовий лагерь був у лісі. Було там 4 полки, у землянках всі жили, помуштрували нас дві неділі і відправили нас на фронт у Польщу. Ми поповнили почесну 75 Червонопрапорну Бахмачську гвардійську дивізію. Але нас повезли в зворотний бік від фронту, потім командир сказав, що везуть нас на Карело-Фінський фронт, там тоже народу загинуло страшно багато. З Ленінграда пішли ми на Литву, Естонію, звільнили Ригу. У Східній Пруссії мене ранили, та й попав я у госпіталь, а з госпіталю мене комісували, після перемоги у липні, та й прийшов я додому. Попав я у ту армію совєцьку на фронт, то бачив, що як у взводі є 3-4 татарина, то вони як брати держались один за одного, чи які узбеки чи інші нації. А українці аби продали свого товариша, бо воно не мало своєї держави і йому все рівно чи українець, чи не українець, чи рускій, чи не рускій, де-й, так воно отримується. Бачите, я не грамотний, бо 5 класів польських тільки кінчив і все, але у мене батько був грамотний, він за Польщі усю політичну літературу десь діставав і читав. Батько навчив мене читати і писати по-українськи, бо в школі вчили тільки польської.

Однгог вечора хлопці та дівчата зібрались на вечорки, як ми йти додому, то як почалась стрілянина. Боже єдиний, тільки кулі свищать, а я з одним хлопцем заліг від куль. Прийшли «стрєбки» позаглядали кругом, а біля кулемета був мій товариш Петро, з яким дружив ще за Польщі. Він мені потім розповів, що якби він послухав свого напарника, то нас в живих уже не було б, після перестрелки нас привели до лейтенанта Носкова, той зрозумів по рані, що я був на фронті і відпустив мене.

Як робив я на пилорамі у колгоспі, то не можна було різати той ліс, у кожній сосні 5-6 куль, у кожній сосні, ви не думайте, мали клопоту.

Був я у госпіталі з товаришем із Борщівки, що під Костоподем, і просив він мене, щоб я заїхав до його батьків. Мені не вигідно було їхати на Костопіль, але заради друга поїхав. Їхав із Києва зі мною комісований хлопець із с. Друхова. Із Костополя ми пішли на с. Борщівку, попутчик на костилях, я з палкою кульгаю, бо куля пройшла через коліно. Хто із фронтовиків добирався із Моквина чи Сарн, то тих обов'язково перестрінуть бандерівці і знімуть військову форму, а дадуть рваний одяг взамін. Як ми прийшли в Борщівку до товаришових батьків, то я розповів їм про їхнього сина, та поснідали ми всі разом. Тоді запряг товаришів брат свого коня і завіз нас за 6 км. у с. Хвоєнка, до голови сільради. Тоді був закон, що голова сільради обов'язково мусив відвезти фронтовика до слідуєчої сільради на його шляху додому. Ми сіли на колоді, що лежала під плотом, тай цей дядько, голова сільради, виходить до нас. Ми попросили, щоб відправив нас у с. Друхова. А він каже: - "Ай, хлопці - хлопці, переночуйте в

мене, завтра мені всерівно треба їхати на Друхову. Тай просить по людях підводу дуже складно, а ще зараз і вечір скоро. Я живу хлопці зараз і не на цім світі, і не на тім світі. Приїдуть совети із Костополя, кажуть, що служиш бандерівцям, приїжджають бандерівці, кажуть, що служиш більшовикам, от і живи як хочеш.” Але як я дивлюсь вдаль до лісу, то там бандерівців, як мурах, і ходять, і верхи їздять, і підводами. Аж підїхало двоє бандерівців верхом до хати і жінка винесла їм випрану білизну. Побачили вони нас і питають у голови по українськи: - “Що це за люди?” Хіба не бачите, каліки ми, з фронту йдемо” - кажу я. І сказав він голові, щоб той постарався нас відпрвить у с. Друхови. Як почали ми, з ляку просить у цього голови, щоб відправив нас прямо зараз, бо хто його знає, що у тих хлопців, що в лісі у головах. Нашвидкоруч поремонтували разом воза, пам’ятаю, що коні у дядька гарні були. Посадив він свого хлопця років 15 у віз і поїхали в Друхови, аж до церкви. Хата мого напарника була трохи ніби на хуторі. Вже було темно, ми пройшли по житі до маленької хатини, в якій було видно, що горить якийсь сліпачок. Попутчик постукав у віконце, обїзвалась жінка: - “Хто там?”. А він говорив на ніс, і відповів: - “Відчиняй, це я Опанас!” Зайшли в хату, дитятко в нього було, чуть більше року, вікна були закриті, але сліпачок горів. Жінка зразу мовила: - “Ну не знаю хлопці, якщо вас хтось бачив, то зараз прийдуть бандерівці одяг забирати”, але нас ніхто не бачив. Я раненько проснувся, за палку і пішов додому, оставалось пройти кілометрів п’ять. Проїшов я хуторами та житами до хати і мене ніхто не бачив. Цілий тиждень ніхто до мене не приходив, на другий тиждень перед світанком хтось стукає у вікно. Зайшов якийсь чоловік, чи то бандеровець, чи то руський, у фуражці з зіркою, штани як у міліції, нові, гімнастерка зелена. Совецька польова сумка вісить на плечі, наган вісить з боку, автомат у руках, солдат молодий, гарний хлопець. Підїшов він до мене, я не спав тоді, бо рана боліла і каже: - “Слухай, дружок, ти знаєш, що я хочу підїгнать форму, дай мені зелені штани, а я дам тобі свої”. Я б віддав би йому свої штани, а взяв би його дюгналеві, бо вони були міцніші, але думаю, хіба ти мені віддаси їх. Та й кажу: - “Знаєш що, друг, уже мені поміняли форму” - так у мене вся форма фронтова й осталась.

Ще у 1947 році хлопці лісові ще де-не-де ховались по криївках. У нашій окрузі тоді завідував бандерівцями «Горький» по псевдоніму, наш бистрецький чоловік. Він здався у 1945 році советам і перейшов у міліцію, і зв’язався із нашим бистрецьким міліціонером Шаганом. До цього «Горький» із сім’єю ховався від советів по хуторах. Шаган із КГБістами, нібито випадково, зловили жінку і дітей «Горького» і сказали, що знищать сім’ю, як він не здасться владі. Вся ця операція була спланована разом із «Горьким». Але цього «Горького» все рівно бандерівці вислідили і розтерзали. В нього на мазурських хуторах було насіяно чимало жита. Тай поїхав він туди із своїм сином, косить жито. Коні спугав, автомата поклав у віз, та й косять. По доріжці до них іде жінка, як вона зрівнялась з ними, то ця жінка відкрила стрілянину автоматом і ранила його, а потім підбігли інші бандерівці і страшно закатавали його до смерті.

Було всяке в ті часи, один дільничний, було це вже у 45-му році, після Перемоги, тай каже до іншого: - “Он, бачиш хлопець у полі горе кіньми, зараз я в нього попаду”. Поклав він гвинтівку на жердку, прицілився і вбив того хлопця, просто, тако-во, вбив, ні з сюль - ні з туль, просто так йому схотїлось. Було таке ще у 1944 р., що совети об’явили, щоб усі чоловіки, що ховались, виходили з лісу і їм буде все прощено. То якраз це було на Трійцю, то багато бульбовців і бандерівців із окружніх сіл вийшло. Совети їх відправили у запасний полк, а там при допитах більшість хлопців повидавали один одного. То їх багатьох зразу відправили в сибірські лагерь. Із нашого села вийшли на Трійцю майже всі чоловіки. На Сибір із нашого села сімей репресованих не вивозили нікого.

Я вам скажу так, що наш народ своєї держави ніколи не мав, продажний ми народ через це. Хіба німець, чи совет знав би де я був, чи у совєтській партії, чи у Бульби, чи у бандерівцях, але зразу ж знаходяться донощики і зразу ж служать хазяїну, як раби. Скорим часом уже хазяїн знає, де хто був і що робив, от вам що, якби люди були замкнуті і думали щось своїми головами, то вони були б німі. Я не політик, але я патріот - щоб наша держава була, щоб наше слово було українське! Щоб ми були справжні українці, щоби свою гордість тримали, свою націю, свою культуру щоб ми піднімали - я за це!!

У 1947 році я женився, у 48-49 роках почали нас тиснути у колгосп. У 1952 році вже були організовані колгоспи. Люди писались у той, де земля краща. Поставив голова мене бригадиром 3 бригади, бо попередній був п’яниця, а я горілки не пив, покинув курить, ходив до церкви, православний я. Було дуже важко працювати, бо люди йшли по підводу для домашніх робіт, але я якось викручував і давав людям коні. На роботу виходило по 90 жінок. Ходив хата в хату і просив: - «Ну, вийди на роботу – ну, вийди? Завжди була в мене тільки просьба, бо хотів, щоб все було по-доброму і без конфлікту. Я ні в кого не сідав за стіл і не пив 100 грам, хоча як би щиро не просили люди. В жнива робили і ночами, і серпами жали, і в копи складали. Паровим локомотивом молотили зернові. Із 1947 році я жив на хуторі, і кожен рік мене звідти виганяли, а в колгоспі робили без зарплати, від роботи руки пухли. Потім робив на пилорамі.

Потім головою колгоспу стала жінка, то почала обгорювати мого хутора, та садка почали вирізувати. Приїхало все начальство, я почав на них сваритися, а жінка у мене цупка була, то як підскочила вона до того, що грушку різав бензопилою, та, коли не вхvatить його за руку, та, коли його, як не шемене, то він так і пішов норчака, тільки пилка зосталась у грушці. Да-й покинули вони різати садок. Другим людям теж порізали садки.

У 1982 році я перейшов в село. Дочки родились у 48 і 52 році. Дітей я просив: - «Учіться, як тільки можете, бо я чорний і темний, працюю даром у колгоспі і вам теж саме буде». Декілька раз я ходив до голови, щоб дав направлення для дочки у Костопільське медучилище. Правдами і не правдами добивавсь я того направлення. А голова все кричав: - «Бач учитись всі хочуть, а корови хто доїть буде!». Дочка після закінчення працювала в с. Балашівці, у лікарні медсестрою, там і вийшла заміж. Менша дочка поступила у сільськогосподарський технікум у м. Рівне. Було важко, бо тоді гуртожитків не було. Після закінчення направили у с. Тишиця, що за м. Березне - економістом, а потім перейшла у наш колгосп.

Ми з дочкою і зятем випикуємо 5 газет і я все прочитаю, або по телевізорі... я повинен бути в курсі всіх політичних ігор, і знати, що робиться у нас. У нас зараз у парламенті два табори. Президент і донецькі вони хоча і українці, але вже росіяни. Яка може бути друга державна мова, одна українська повинна бути. Ніхто тобі не забороняє балакати по-російськи, ніхто не забороняє молитися по-російськи, але державна мова мусить бути тільки українська. Зараз багато молоді у містах балакають по-російськи і багато вміють балакати по-українськи, але він краще на червиво собаку дивився б, чим заговорив на українській. От вам і робиться, от вам і Україна... Скільки буде ця Україна, стільки й буде колотнеча, от, що я скажу. Я сторонник до Євросоюзу, але наші керівники держаться за старе, бояться нового.

З жінкою прожив дуже добре, я б так бажав всім молодим людям, щоб так прожили. Вона в мене добра господиня і розумна була, ми, про що треба, завжди порадимось. Прожили ми разом в любові та добрій дружбі 63 роки. Маю 4 онуків і 4 правнуків.

*** Примітка:** У всіх фрагментах спогадів повністю збережено оригінальні мовні особливості місцевих та індивідуальних говірок. Упорядники.

Олександр ФЕДЧУК (Луцьк)

ЗАКРИТТЯ У 1964 РОЦІ ВОЛИНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ

Волинська духовна семінарія почала працювати у Луцьку у 1946 році, а передували їй богословсько-пастирські курси, відкриті у 1945 році. Хоча діяльність в обласному центрі Волині навчального закладу Православної Церкви була санкціонована радянською владою, уже наприкінці 1948 року уповноважений Ради у справах Руської Православної Церкви у Волинській області М. Діденко почав обґрунтовувати необхідність закриття семінарії у Луцьку і перенесення її у Львів чи інше більше місто [1].

Однак, жорстко контролюючи духовні-освітні навчальні заклади, до смерті Й. Сталіна держава не ставила перед собою цілі їх ліквідації. З приходом до влади М. Хрущова релігійна політика влади змінилася у гірший бік, а особливо відчутно це стало після того, як ЦК КПРС 4 жовтня 1958 року розглянув записку відділу пропаганди та агітації ЦК «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди».

Одним із пріоритетних напрямків обмеження діяльності Церкви стало скорочення мережі духовних навчальних закладів. У цей час в СРСР діяло дві духовні академії та вісім духовних семінарій, три з яких знаходилися в Україні – у Києві, Одесі та Луцьку. Вже у 1960 році владі вдалося закрити Ставропольську та Київську духовні семінарії, а Саратовська припинили набір та була ліквідована через рік. У 1963 році закрито й Мінську духовну семінарію, якій також не дозволили приймати учнів.

Волинська духовна семінарія, яку небезпідставно вважали однією із найкращих у країні, виявилася занадто міцною для того, щоб її можна було закрити без зайвого шуму, тому влада спочатку взяла курс на ослаблення її діяльності. Треба зазначити, що у справі ліквідації не тільки семінарій, але й монастирів чи парафіяльних храмів, держава прагнула зробити це таким чином, щоб зовні складалася уява про те, що Церква сама ліквідує зайві одиниці через недоцільність їх існування.

Перші кроки для послаблення ВДС були зроблені наприкінці 1959 року, коли єпархії відмовили у продовженні строку оренди двох будівель, що використовувалися навчальним закладом та єпархією із 1945 року [2]. Далі поступово стали відбирати і вже побудовані єпархією приміщення, вишукуючи для цього надумані підстави [3] [4]. Було суттєво обмежено доступ абітурієнтів, а у 1962 році набір на навчання не проводився взагалі. У цей час до закриття семінарії уже були готові як її викладачі, так і учні, але у

1963 році вдалося прийняти чотири особи у перший клас і ВДС продовжила свою діяльність.

1963/64 навчальний рік, коли у Волинській духовній семінарії навчалось дев'ятеро учнів у I та IV класах, і став останнім у цьому періоді існування навчального закладу. Після завершення навчального року уповноважений Ради у справах РПЦ А. Федулов повідомив секретаря Волинського обкому КПУ О. Швидака, що усі випускники отримали дипломи і виїхали з Луцька. Залишила місто частина викладачів – В. Алтунін та І. Колобов поїхали до Почасва, Й. Блюм – у Ленінград. Виїздити, нібито, мали і ігумен Феодосій (Дикун) з С. Патієм. Натомість, протягом літа у Луцьку на Богослужіннях та у семінарії бачили кількох учнів, переведених у II клас. Було зрозуміло, що вони збираються продовжити своє навчання, хоча протягом минулого навчального року відповідні органи зробили усе, щоб не допустити їх до духовної освіти. Уповноважений звідкись дізнався, що ці юнаки «за підбурюванням викладачів семінарії, влаштовуються у різних місцях на роботу по підприємствах з тим, щоб восени повернутися у семінарію вже не з колгоспу» [5]. 15 липня 1964 року переведений у II клас М. Кравчук навіть приїздив у Луцьк для того, щоб, як заведено серед семінаристів, взяти в архієрея дозвіл на шлюб [6].

Між тим, справджувалися побоювання чиновників, що далі з кожним роком буде все важче зривати прийом у семінарію. До 1 липня 1964 року у семінарію подали запити про вступ 23 особи, а на 12 серпня їх кількість зросла до 31. ВДС отримала листи з Москви, Миколаєва, Владивостока, Єревана, Башкирії, Тюменської, Харківської, Могильовської, Полтавської, Псковської, Донецької, Білгородської, Чернівецької та інших областей. Більшість цікавилися умовами вступу, а тому правління семінарії пропонувало їм ознайомитися із правилами прийому, надрукованими у «Журналі Московської Патріархії» (№4 за 1963 рік чи №3 за 1964 рік). Знайти цей журнал могли не всі, тому на повторний запит адміністрація ВДС вислала правила прийому. Окремі особи просили вислати ще й посібники для підготовки. Декому ще не виповнилося 18 років, іншим уже було за 35, а право вступу у духовні семінарії мали тільки особи чоловічої статі від 18 до 35 років. 43-річний житель Чернівеччини в листі писав, що його приходський священник сказав, що у ВДС залишився тільки IV клас, а тому він цікавився, які екзамени треба здати, щоб поступити у випускний клас. Секретар правління семінарії ігумен Феодосій (Дикун) у зв'язку з досягненням крайнього віку для вступників порадив йому звернутися в Учбовий Комітет і виклопотати спеціальний дозвіл для вступу. Чоловік зі Львівщини писав, щоб йому дали адреси інших семінарій, якщо у ВДС більше нема набору. Він же дуже просив, щоб на листі з семінарії не писали зворотню адресу, «тому що не дійде» [7].

Уповноважений ради у справах РПЦ А. Федулов зауважував, що адміністрація семінарії та її викладачі ведуть відкриту роботу зі збереження у Луцьку семінарії та організації нового набору. А. Федулов вияснив, що деякі особи, які бажають вступити у семінарію, приходять особисто, щоб дізнатися про умови. Таким хлопцям у семінарії радять поки збирати необхідні документи, влаштовуватися у м. Луцьку чи поряд із ним на роботу, прописатися у Луцьку, а заяву і документи надати у семінарію особисто в останній день прийому заяв. На думку Федулова, влітку 1964 року «адміністрація семінарії стала на шлях ігнорування не тільки наших законних рекомендацій, але й вказівок свого духовного центру» [8]. Останнє стосувалося пропозиції Учбового Комітету виключити із ВДС двох учнів, яких правління колгоспів, звідки вони приїхали, вимагало повернути у село на роботу.

На 1 серпня 1964 року у ВДС було подано вісім повністю оформлених заяв із проханням прийняти на навчання у I клас. П'ятеро бажаючих представляли Львівщину, двоє – Івано-Франківщину, а ще один привіз документи з Білорусії.

Деякі особи через ті чи інші обставини не відповідали усім формальним вимогам для абітурієнтів, тому уповноважений рекомендував цим вступникам документи повернути. Виконувати вказівки А. Федулова у Луцьку не хотіли, а той заявляв, що у цьому ректору протоієрею Петру Влодеку потакає і Учбовий Комітет, який веде подвійну лінію та усно ректору підказує не відраховувати з семінарії тих, хто не отримав прописки у минулому навчальному році. Не хотів впливати на ректора ВДС і керуючий єпархією єпископ Мефодій (Мензак), який сказав уповноваженому, що коли він був ректором, то сам вирішував усе без правлячого архієрея і тепер хай думає ректор [9].

Доля Волинської духовної семінарії була вирішена 15 серпня 1964 року, коли відбулося чергове засідання Учбового Комітету при Священному Синоді РПЦ. Важливим для ВДС став журнал №6 цього засідання:

«СЛУХАЛИ:

доповідь ректора Волинської духовної семінарії прот. Петра Влодека від 12 серпня 1964 р. про стан ВДС, з чого видно, що кількість вихованців семінарії складається із двох вихованців другого класу; з тих тридцяти, хто подав заяви про вступ у перший клас семінарії, усі необхідні документи надали тільки вісім, але з цих восьми чотири людини – через ряд обставин (один допризовник, один має судимість,

один зобов'язаний стажуватися, бо закінчив зооветтехнікум, один не надав необхідних документів) навряд чи можуть бути зараховані в майбутній склад першого класу.

ПОСТАНОВИЛИ:

а) Учебний Комітет, обговоривши становище, яке склалося у Волинській духовній семінарії, прийшов до висновку, що подальше існування Волинської духовної семінарії, як самостійної навчальної одиниці, не доцільне, і тому знаходить своєчасним просити Святішого Патріарха про злиття Волинської духовної семінарії із Одеською духовною семінарією, де є прекрасні умови для підготовки нових кадрів духовенства для РПЦ;

б) наявний склад учнів перевести у відповідні класи (другий) Одеської духовної семінарії;

в) усіх, хто подав заяви про вступ у Волинську семінарію передати невідкладно у Правління Одеської духовної семінарії, про що усім бажаючим вступити в Одеську духовну семінарію повідомить своєчасно ректор семінарії єпископ Антоній із продовженням строку прийому вступаючих у семінарію до 1 вересня 1964 р.;

г) Ректор Волинської духовної семінарії прот. Петро Влодек направляється у розпорядження Преосвященного Мефодія, Єпископа Волинського і Ровенського;

д) наявний склад викладацького персоналу, що перебуває у духовному сані, направляється у розпорядження Преосвященного Мефодія, Єпископа Волинського і Ровенського;

е) викладачі, які не мають духовного сану, направляються для їх церковного влаштування у розпорядження Преосвященного Мефодія, Єпископа Волинського і Ровенського;

ж) призначити ліквідаційну комісію у складі Голови Ректора Волинської духовної семінарії Прот. Петра Влодека і членів: Інспектора семінарії Прот. Даміана Ясенчука, Секретаря ігум. Феодосія (Дикун) і бухгалтера Бутського Федора Дмитровича;

з) провести розрахунок на основі існуючого положення з викладачами і обслуговуючим персоналом Семінарії по 1 вересня 1964 року;

і) господарче майно Волинської духовної семінарії, автомашину, бібліотеку та інше, за відповідним описом, направити в ОДС;

к) архів ВДС направити в Учебний Комітет Московської Патріархії;

л) поставити до відома про злиття Волинської духовної семінарії із Одеською духовною семінарією Господарче управління Московської Патріархії із наслідками, які із цього витікають, і вжиттям Господарчим управлінням відповідних заходів» [10].

Звістку про закриття семінарії у Луцьку отримали не листом, а через посланця із Москви. В той день, за спогадами учасників подій, «настрій в усіх був гіршим за стан на похороні близької людини». Відразу до ректора прийшов А. Федулов і пообіцяв допомогти із виділенням вагону для речей і книг, які мали бути відправлені в Одесу. Окремі речі були забрані державними структурами (автомобілі, музичні інструменти), дещо взяли у кафедральний собор. Кухню передали Корецькому жіночому монастирю.

22 серпня Федулов писав уповноваженому по Одеській області Арбузнікову: «У зв'язку із припиненням діяльності Волинської духовної семінарії, документи на осіб, які подали заяви на вступ у І клас на 1964/65 навчальний рік, передані в Одеську семінарію» [11].

Так закінчилася боротьба за існування Волинської духовної семінарії у Луцьку, яку, цілком можливо, можна було б врятувати, якби Учебний Комітет дозволив розпочати навчальний рік, адже вже у жовтні Микита Хрущов був знятий зі всіх посад і відправлений на пенсію, а Леонід Брежнєв, який його замінив, не ставився до Церкви з такою ненавистю. Про те, що довелося пережити у ці роки викладачам, розповів прот. Петро Влодек: «Ці чотири роки були найстрашнішими у моєму житті. Я був тоді мало схожий на повну сил молоду людину. Коли мене зустрічали знайомі, то казали: “Що ти робиш? Чого ти борешся? Ти бачиш, що нічого не можна вдіяти. Ти схожий на “чахоточного”. Я просто висох. Мої діти вчилися у дуже важких умовах. Племянниця – донька мого брата священика – закінчила школу з золотою медаллю, але не могла вступити до інституту як попівська дочка. Морально це пережити було дуже важко» [12].

Вже 26 серпня 1964 року прот. Петро Влодек був призначений першим священиком Свято-Троїцького кафедрального собору, а викладач ВДС свящ. Олексій Вислоцький отримав призначення у с. Радомишль Рожищенського р-ну. Інспектор семінарії прот. Даміан Ясенчук приходського служіння не залишав і під час викладання у ВДС. В.Д. Негода став завідувати свічковим складом єпархії, а згодом прийняв священний сан. С.М. Патій отримав місце завідуючого пенсійним столом Волинсько-Ровенського єпархіального управління, священиком він так і не став. Інші викладачі, які не мали священного сану, виїхали з Луцька. І.І. Колобов незабаром прийняв священний сан і прослужив усе життя у с. Піски Горохівського р-ну на Волині. В.Ф. Алтунін не став священнослужителем, проживши до кінця життя у

рідному Почаєві. Про І.Й. Блюма не відомо нічого – на момент закриття ВДС він знаходився у Ленінграді і, на думку керуючого єпархією, більше у Луцьк не збирався повертатися. Священик Никодим Єрмолатій виїхав з Волині і став настоятелем одного із храмів Воронежа. Ігумен Феодосій (Дикун) виявився єдиним із викладачів ВДС, хто після її злиття із ОДС переїхав в Одесу, де продовжив викладацьку роботу. Через два роки він став ректором Одеської духовної семінарії, а ще через рік – єпископом.

Отже, закриття Волинської духовної семінарії готувалося декілька років, протягом яких органи влади планомірно звужували її матеріальну базу та зривали вступні кампанії. Формально ВДС припинила діяльність через рішення Священного Синоду Руської Православної Церкви про її злиття із Одеською семінарією, однак це рішення було ухвалене через тиск влади.

1. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 2, спр. 14, арк. 128.

2. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 3, спр. 23, арк. 187.

3. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 2, спр. 89, арк. 7.

4. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 2, спр. 100, арк. 167.

5. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 2, спр. 104, арк. 5-16.

6. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 3, спр. 30, арк. 78.

7. Архів ВДС – Переписка з абітурієнтами щодо умов вступу у ВДС.

8. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 3, спр. 30, арк. 74-75.

9. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 2, спр. 103, арк. 128-129.

10. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 2, спр. 103, арк. 142-144.

11. Державний архів Волинської області – Ф. Р-393, оп. 2, спр. 103, арк. 140.

12. Прот. П. Володек. У роки хрущовських гонінь претензій до студентів і викладачів Духовної семінарії не мало тільки похоронне бюро / Прот. П. Володек // Офіційний вісник УПЦ. – К., 2006. – № 58. – С. 43-46.

Дмитро ХОМІЧ (Луцьк)

ПОЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ І ФРАНКО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА 1812 РОКУ

Вже найперші чутки про можливість нападу Наполеона на Російську імперію викликали жваву реакцію населення Волинської губернії, доволі різношерстого за своїм соціальними та етноконфесійним складом. Відверто пронаполеонівську позицію зайняла місцева польська шляхта, яка, за словами французького дипломата П. Парандьє, в межах волинського краю «лишень одна користала з усіх переваг політичної та громадянської свободи, становлячи певне корпоративне об'єднання» [1, 287]. Власне, антиросійські настрої поляків напередодні та безпосередньо під час війни 1812 р. не були великим секретом як для сучасників тих подій, так і для пізніших поколінь.

Наполігши на утворенні Варшавського герцогства, що було передбачено окремим пунктом Тільзитського договору 1807 р., Наполеон «вбив відразу трьох зайців»: отримав нового, беззаперечно відданого йому, союзника, що у перспективі давало можливість чисельного поповнення та матеріального забезпечення «Великої армії» за рахунок поляків; створив додаткові проблеми керівництву Російської імперії, внісши вагому лепту у дестабілізацію внутрішнього становища її західного пограниччя, особливо колишніх земель Речі Посполитої, змусивши Олександра I шукати власні шляхи вирішення «польської проблеми»; отримав постійний важіль впливу на союзна Австрію, для якої відновлення самостійної Польщі означало втрату Галичини, що аж ніяк не влаштовувало віденський двір. Поляки, окрилені обіцянками Наполеона, який навіть назвав кампанію проти Росії «Другою польською війною», мріяли про відновлення своєї держави у політичних кордонах до подій 1775 р., тому «звільненню» Волині та всього Правобережжя від російського панування надавалось велике значення.

Із огляду на вище зазначене, зовсім не дивним є той факт, що в число головних джерел інформації, які формували уявлення Наполеона і його оточення про ситуацію в західних регіонах Російської імперії, входили донесення польських інформаторів. На сьогодні збереглося близько двох десятків так званих «меморандумів» (аналітичних оглядів) польських авторів, що стосувались волинських земель напередодні нападу Наполеона на Російську імперію: «меморандум» Ю. Вибіцького від листопада 1806 р., А. Сапєги з кін. 1806 р., А. Городиського від 18 лютого 1807 р., Ю. Неймана від 12 лютого 1807 р., Г. Коллонтая з червня 1808 р., одинадцять «меморандумів» М. Сокольницького періоду 1811 – поч. 1812 рр., Т. Морського

вже у період війни 1812 р. та «меморандуми» створених за наказом Наполеона Урядової комісії та Генеральної конфедерації Польського королівства [2, 154].

На основі донесень своїх польських резидентів французьке командування сформувало певний комплекс уявлень про південно-західне пограниччя Росії. Було вірно визначено приблизну чисельність волинського населення (один мільйон шістдесят п'ять тисяч осіб); як структурний феномен Волині було названо незначну кількість міських центрів і переважання у регіоні невеликих містечок – значними міськими осередками краю було визначено Луцьк (4-5 тис. жителів), Острог (4-5 тис. жителів) та Заслав (7-8 тис. жителів), єдиним «справжнім» містом вважався «добре збудований Бердичів» [2, 157].

Також було охарактеризовано соціальну структуру, етнічний та релігійний склад населення Волинської губернії. У польських «меморандумах» Волинь зображувалася як «колиска магнатерії Речі Посполитої» [1, 337], а місцевій шляхті, котра палко бажала скинути «російське ярмо», достатньо було лише «почути слово Батьківщина, промовлене з уст Його Величності імператора [2, 160]», щоб підняти повстання, яке мали підтримати і місцеві селяни-«русини», тобто українці, що потерпали як від економічного визиску російської влади, так і від політики віронетерпимості у плані частих утисків греко-католицької церкви з боку православного кліру, офіційно підтримуваного державою.

Міхал Сокольніцький у своєму «меморандумі» під назвою «Погляд на Волинь, що містить нарис шляху, яким зможе рухатись цією провінцією військовий корпус від Замостя або Рубешова понад Бугом до Києва» навіть назвав головні етапи можливого просування наполеонівських військ по території Волинської губернії: від р. Західний Буг до Стиру із захопленням Луцька; від р. Стир до р. Горинь та оволодіння Рівним, Острогом та Дубно; від р. Горинь до р. Случ із кінцевою точкою у містечках Полонне, Славута, Звягель та Корець; переправа через р. Тетерів і захоплення Житомира; похід на Київ через р. Ірпінь і містечка Біла Церква та Васильків [1, 315].

У великій мірі, саме на основі патріотичних заяв поляків у наполеонівського командування сформувалися стійкі уявлення про нібито існуючі у населення Правобережжя, куди у рівній мірі відносились Волинь, Поділля та Київщина – «*des provinces meridionales de la Pologne*», «південні провінції Польщі» [1, 303] – симпатії до Франції та до особи самого Бонапарта. Один із таємних агентів на території Волині повідомляв, що «населення на Волині все охоплене антимосковським настроєм, жителі палять магазини і державні установи в Острозі, Володимирі, Бердичеві» [1, 304]. У інструкції для свого представника у Варшаві Домініку Дюфору де Прадту від 18 травня 1812 року Наполеон вказував, що «повстанці на Волині мають поставити російські війська в те положення, в якому була французька армія в Іспанії та республіканська під час Вандеї» [1, 304].

Не особливо хвилюючись за потребу надання французам по-справжньому корисної практичної інформації (показовим є момент, коли вже у ході військових дій на Волині австрійський генерал Штуттергейм скаржився на цілковиту відсутність топографічних карт місцевості і єдиним виходом із такої ситуації був наказ «штабним офіцерам знімати на місці плани доріг, якими вони просувалися вглиб ворожої та незнаної території» [8, 125]), польська інтелігенція зосереджувала основну увагу на тезі про «*limites naturales*» – «природні кордони» поширення польської державності, куди ретроспективно входили і волинські землі. Так, у своєму меморандумі «Кілька спостережень про Польщу, якщо Наполеонові Великому буде до вподоби її відновити» Ю. Вибицький підкреслював, що «Дніпро, або Борисфен, видається природним кордоном» [2, 162] Польської держави. Розвивав подібні думки і М. Сокольніцький у своєму меморандумі «Оцінка постійних і активних сил, які може надати Польща в її цілості», пропонуючи Наполеонові надати Польщі в якості її східної межі «природний кордон, яким є течія Дніпра та Двіни» [1, 164]. Ще наприкінці 1806 р. Наполеон ознайомився з меморандумом «Загальні ідеї щодо статистики Польщі», автором якого був князь А. Сапега, котрий, відтворюючи образ колись могутньої Речі Посполитої, наголошував, що «кордони цієї держави були досконало визначені самою природою», в тому числі і на сході, де «Дніпро, або Борисфен, як і майже непрохідні болота, відокремлюють нас від Московії, і саме з цих кордонів наші пращури намагалися вибити московитів» [1, 165].

Не зважаючи на численні звернення й прохання польських політичних і військових діячів, активні бойові дії на території південно-західного краю Російської імперії не входили у плани самого Бонапарта, котрий не хотів розпорошувати свої сили на головному, московському напрямі. Тому масштабна військова операція на території Правобережжя, де був «слабкий бік неприятеля, якому до цього часу тільки величезними зусиллями вдавалось стримувати від повстання місцеве населення» [10, 57], так і не відбулася, як і не була реалізована потужна «диверсія в напрямку Києва, що могла мати вирішальне значення на хід всієї кампанії» [10, 71]. Єдине, на що згодився Наполеон – це формування нової польської дивізії, яка хоча і мала за головне завдання оборону Варшавського герцогства, однак за необхідності

мала взяти участь у наступальних бойових діях проти розташованої на Волині 3-ї Обсерваційної армії. Комплектуванням нової військової одиниці (яка згодом отримала назву «Надбужанська дивізія») займався польський дивізійний генерал А. Косинський (1769-1823 рр.), який в офіційних документах тої доби претензійно називав себе не інакше як «com-dtenchefsurlеBug», тобто «головний командир на р. Буг» [9, 223].

Треба зауважити, що спільна неприязнь до російської влади не означала повну тотожність сподівань, пов'язаних з особою французького імператора, та практичних дій польської шляхти Волинської губернії та Варшавського герцогства. Наріжним каменем у розбіжностях польської еліти було питання скасування кріпацтва та надання непольському населенню ряду особистих прав та свобод. Відомий польський діяч, доля якого була тісно пов'язана із Волинню – Г. Коллонтай, заявляв про те, що «південні краї Польщі були дещо збентежені конституційними нововведеннями у Варшавському герцогстві», а саме «звільненням селян, військовою повинністю та поспішним впровадженням Кодексу Наполеона» [1, 311].

Французький дипломат Ф. д'Обернон, вивчаючи соціальні настрої мешканців південно-західного пограниччя Російської імперії вже під час франко-російської війни, взагалі не завагався звернути увагу свого керівництва на те, що «в міру віддалення від кордонів Німеччини відбувається значна зміна звичаїв і моралі; наприклад, скасування рабства, яке було прийнято у Кракові, Познані та Варшаві як сприятливий захід для розквіту і майбуття Польщі, не зустріне такого самого схвалення з боку мешканців Наддніпрянщини і Волині» [1, 189]. Саме тому повстання на Волині, у якому були твердо переконані автори польських «меморандумів» і на яке так очікували французькі урядовці, так і не відбулося. За словами відомого польського дослідника війни 1812 р. М. Кукеля «повсюди, на всьому просторі польських володінь Росії, питання про повстання ускладнювалось питанням соціальним – шляхта, яка була носієм патріотичного духу, боялася ліквідації панщини, і це стримувало вияв її патріотичних почуттів» [9, 309]. Простіше кажучи, шляхта Волинської губернії хоча і підтримувала ідею відродження Речі Посполитої та цілком лояльно сприйняла прихід наполеонівських військ, однак воліла уникати безпосередньої участі в війні, обмежуючись словесною підтримкою й мінімальною матеріальною допомогою. Не дивно, що обіцянки авторів «меморандумів» про організацію на території Волинської губернії потужного антиросійського повстання та мова про Волинь як базу якісного матеріального та чисельного забезпечення наполеонівських військ не мали реальної основи. Можна погодитись із А. Сорелем, який писав, що «Наполеон мріяв знайти Литву озброєною, російську Польщу – повсталою. Та він застав їх спраглими надії, захопленими мріями про свободу, та, водночас, стриманими і нерішучими: магнати остерігались за свої маєтності і мало вірили французьким обіцянкам» [1, 314].

Під час нетривалої окупації австро-польсько-саксонськими військами Володимирського, Ковельського, Любомльського та частини Луцького і Дубенського повітів Волинської губернії, зазнали фіаско і спроби наполеонівського командування сформувати на Волині для боротьби із росіянами численні загони добровольців та поповнити власні війська за рахунок місцевих мешканців. Не чекаючи приїзду до Волині спеціально призначеного французьким командуванням для вербування добровольців графа Т. Морського, який навіть займав спеціальну посаду «імперського комісара-організатора у провінціях Поділля, Волинь та Україна» [3, 158], у середині серпня 1812 р. варшавський військовий комендант Варшави А. Дютаї відправив до Ковельського і Володимирського повітів «стільки польських офіцерів, скільки це було можливо, щоб сформувати керівні кадри та підтримати повстання у Волині» [1, 461]. За рекомендацією Ю.-Б. Маре, цю групу очолив уродженець Волині бригадний генерал Л. Кропінський, якому було наказано «організувати збройну силу й активізувати повстання». Для цього рекомендувалось вербувати охочих молодих людей з-поміж місцевої шляхти та надавати їм звання не вище капітана [1, 465].

Із закликом до населення Волинської губернії «взятися до зброї і допомогти великому герою Наполеону вибороти незалежність у двобої з московськими варварами» [8, 192] звернувся і командуючий польськими військами в регіоні генерал А. Косинський. Однак, успіхи організаторів пронаполеонівськиналаштованих народних загонів були більш ніж скромними: своє бажання вступити до формованих частин висловили хіба що кілька десятків осіб, а сам Л. Кропінський був змушений визнати, що за три тижні його перебування у м. Володимирі до нього приєдналися лише двоє захоплених романтичними ідеями братів: Домінік і Модест Стецькі, які привели з собою до сотні озброєних кріпаків [1, 371]. Саме тому можна зробити висновок, що далі «zelepatriotigue» – «патріотичного пориву» (із захопленням описуючи вступ польських вояків до Володимир-Волинського, один із солдатів А. Косинського зазначав: «Тут всі нас зустрічають радісними вигуками, які хоча б частково винагороджують нас, солдат, за труднощі, нероздільні із війною. Духовенство благословило нашу зброю. Магістрат і цехові старшини, несучи свої знамена, зустріли нас хлібом-сіллю. Навіть євреї, яких у Бресті абсолютно справедливо

підозрювали у зраді, тут, у Володимирі, навпаки, з радістю пропонували солдатам все, що би вони не вимагали. Невдовзі з'їхались навколишні поміщики. Ввечері жителі запалили неперевершену ілюмінацію і щиро пригощали своїх співвітчизників. У кожному домі було свято, всі демонстрували однакові патріотичні почуття» [9, 327]) – у середовищі волинської шляхти справа не пішла.

Найбільш значною подією в протистоянні польської шляхти із російською владою на території Волинської губернії стала серія народних заворушень на початку липня 1812 р. в м. Овруч Житомирського повіту. Основою зацікавлення російського командування щодо ситуації в Овручі став лист відставного ротмістра Захарішевича до овруцького городничого Фонпінгагена від 12 (24) червня, де, зокрема, були і такі рядки: «На милість Бога, надішліть сюди під якимось із приводів солдата, який би супроводжував мене у Чорнобиль, оскільки розмови моїх селян дуже неприємні для мене, так що я побоююсь виїзджати без можливих нападів з їх боку» [7, 207]. Уже 15 (27) червня генерал-майор Ертель рапортував О. П. Тормасову «на предмет хвилювань обивателів Овруцького повіту», де зокрема йшлося про те, що «хвилювання посилюються, які тим небезпечніше можуть бути, що приходять утамтешній край полонені» [4, 230]. Виходячи із рапортів овруцьких чиновників, Ф. Ф. Ертель прийшов до логічного висновку, що «потрібно мати в Овруцькому повіті військову команду з кавалерії і піхоти, створену як для попередження злих намірів, так і для збереження належного порядку» [4, 231].

Реакція російського командування на народні «хвилювання» не змусила себе довго чекати – 1 (13) липня через р. Прип'ять переправився загін із складу 3-го Бузького козачого полку під командуванням підполковника М. О. Кленовського, який отримав наказ «слідувати форсованим маршем прямо в Овруцький повіт і, прибувши туди, прийняти необхідні заходи для припинення хвилювань, спробувавши спочатку у мирний спосіб заспокоїти заколотників, але якщо це не матиме належного впливу, тоді досягати поставленої мети військовою силою рукою, схопивши зачинателів неспокою і надіслати їх із надійним караулом у Мозир» [4, 320].

Четвертого (шістнадцятого) липня, без жодного опору, гренадери вступили в Овруч, де командир загону заарештував місцевого поміщика В. Прушинського, який «провокував на бунт шляхтичів», решта учасників заворушень просто розбіглись по околицях. Протягом двох тижнів порядок у регіоні був повністю відновлений, а М. О. Кленовський наприкінці липня 1812 р. доповідав: «В Овручі хоча тепер все спокійно, але Волинський цивільний губернатор і генерал-лейтенант Сакен пишуть мені, щоб я залишив тут команди для зберігання спокою» [4, 321].

Заворушення в Овручі, що жодним чином не мали характеру повноцінного збройного виступу, були придушені в результаті швидких та ефективних дій російської армії. Однак вражає той факт, що на території Волинської губернії під час війни 1812 року більше не було зафіксовано навіть подібних, в'ялих та малоефективних, дій польської шляхти.

Під час нетривалого перебування наполеонівських військ на волинських землях окремі представники польського населення губернії проявили себе як грабіжники та мародери. Користуючись фактичною відсутністю контролю, поляки нищили і грабували колишнє майно місцевих російських поміщиків, котрі подалі від незгод війни виїхали у більш спокійні місця – так, волинський єпископ Даниїл у посланні до Святійшого Синоду зазначав, що поляки «не тільки перейшли на бік ворога і разом із ним брали участь у грабежах та руйнуваннях, але й навіть перевершили його у жорстокості» [6, 77].

Із Володимирського храму Успіння Пресвятої Богородиці поляками було вкрадено весь церковний посуд: «Все церковне срібне начиння й інші речі: гробницю, 5 чаш, 5 дискосів, 1 тарілка, чашок дві на вино і миро, підсвічники два і підвіски тридцять сім штук; вага всього срібла 27 фунтів» [6, 88]. Конфісковано було і гроші з соборної каси, які за наказом генерала А. Косинського та коменданта Володимир-Волинського польського шляхтича В. Пшецишевського відправились панам Пречесам, Вижгам, Стецьким і Пригоцьким у їх казначейське управління під керівництвом місцевого магната О. Жуковського [4, 401].

Особливо дісталось від поляків представникам волинського православного духовенства. Із вступом польських військ до Володимир-Волинського було заарештовано протоієрея В. Малевського і всіх місцевих православних церковнослужителів [4, 489]. Окрім того, за свідченнями єпископа Даниїла, були заарештовані і відправлені до Любліна настоятель Успенської церкви Володимирського Духовного правління колезький реєстратор Г. Занозовський, благочинний Володимирського повіту священник с. Мишів П. Климович, священник с. Воротнів С. Боговський, благочинний Луцького повіту священник с. Бискупичі І. Кондратович, священник с. Садова В. Жуковський та диякони: з Бискупич – І. Патрикеевич та з Садового – Л. Савицький. Тяжкі побої були нанесені наміснику ієрею м. Лобанівки Дубенського повіту С. Шавловському «з різними знущаннями від ворожих військовослужбовців» [6, 123].

Відомо також, що священник с. Куполь Луцького повіту І. Малитинський був побитий місцевим

поміщиком Д.Целецьким, який приговорював: «Я тепер тобі і керівник, і архієрей, і імператор» [5, 134] і змусив того тягнути на собі карету, подаровану саксонському генералу Реньє. Під час поїздки протоєрея В. Ціхоцького зі своєю дружиною, вдовою священика Фігурського і пономером села Залужжя М. Жельгевичем, на них напав поміщик О. Перетякович, який «перекинув підводу в яр, намагався бити жінок, ганявся за ними, бив паламаря Жельгевича, спочатку рукою, а потім батоном, завдав йому 35 ударів, приговорюючи такі слова: «Ми вам усім духовним у скорому часі будемо обрізувати бороди» [6, 124].

Парадоксально, але незважаючи на пронаполеонівські погляди і часті прояви насильства, польська шляхта Волинської губернії по закінченню війни 1812 р. не понесла жодного покарання з боку російської влади. Згідно положень маніфесту імператора Олександра I від 12 (24) грудня 1812 р. полякам, які у 1812 р. підтримували французів, була дарована амністія.

Під час війни 1812 р. польське населення Волинської губернії, у більшості своїй, займало пронаполеонівську позицію, ототожнюючи перемогу французів над росіянами із політичним відродженням Речі Посполитої. У той же час, відстоюючи власні меркантильні інтереси, волинська шляхта обмежилась антиросійською полемікою, відсторонившись від реалізації профранцузького повстання на Волині.

1. Ададуrow В. В. «Наполеоніда» на Сході Європи: Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX ст. / В. В. Ададуrow. – Львів : Видавництво Українського Католицького університету, 2007. – 560 с.

2. Ададуrow В. В. Меморандуми польських авторів початку XIX століття як джерело уявлень уряду Наполеона I стосовно південно-західних окраїн Російської імперії. / В. В. Ададуrow. // Український історичний журнал. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2008. – № 2. – С. 154-170.

3. Ададуrow В. В. Призначення Наполеоном I «імперського комісара-організатора у провінціях Поділля, Волинь й Україна» і діяльність на цій посаді графа Тадеуша Морського // Український археографічний щорічник. – К. : Наука, 2007. – С. 154-175.

4. Ахлестышев Д. П. Двенадцатый год. Исторические документы собственной канцелярии главнокомандующего 3-ю Западной армией ген. От кавалерии А. П. Тормасова / Д. П. Ахлестышев. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1912. – 722 с.

5. Левицкий О. И. Союзники Наполеона на Волыни в 1812 г. / О. И. Левицкий. // Киевская Старина. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1894. – С. 134-135.

6. Мельникова Л. В. Русская Православная Церковь в Отечественной войне 1812 года. // Л. В. Мельникова. – М. : Изд. Сретенского монастыря, 2002. – 214 с.

7. Отечественная война 1812 года. Отдел I. Переписка русских правительственных лиц и учреждений. Боевые действия в 1812 году. (Журналы военных действий и переписки – июнь-декабрь). – СПб. : Тип. «Бережливость», 1911. – Том XVII. – 380 с.

8. Kukiel M. Dzieje wojska polskiego w dobie napoleońskiej 1795-1815 / M. Kukiel. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1920. – Т. 2. – 255 с.

9. Kukiel M. Wojna roku 1812. / Kukiel M. – Krakow : Wydawnictwo ksiezy Jezuitow, 1937. – 447 s.

10. Rembowski A. Konfederacja Generalna i pospolite ruszenie w roky 1812 / R. Rembowski. – Poznan : Wydawnictwo ksiezy Jezuitow, 1934. – 128 s.

Петро ХОМИЧ (Маневичі)

ОБЕРЕГИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Обереги – це давні добрі символи. З їхньою допомогою народ зберігає свою родовідну пам'ять, історію, культуру.

Оберегів в українського народу дуже багато, але спільним у них є те, що вони тримаються на сильній людській вірі, вони залишаються в душах людей, котрі щиро вірять в їхню надприродну силу.

Глибокий символізм для слов'ян мала Берегиня (Оберега, Велика Богиня), Берегиня яка зображувалась у вигляді жінки з піднятими вгору руками, – охоронниця домашнього вогнища, захисниця від напастей і повелителька людських дол. має глибокий символізм, вона була доброю «хатньою» богинею, матір'ю-рожанкою, оберігала житло, малих дітей, добробут родини. Відголосок про неї знаходимо у словах «оберігати», «обереги». Берегиня вважалася володаркою не тільки неба, але і всієї природи, господинею небесних вод, від якої залежала родючість. Люди малювали її зображення на стінах оселі, вишивали, ліпили з глини. Дерево життя – символ і атрибут Берегині, часто ці символи взаємозамінюють

одне одного. У зв'язку з цим на ногах жіночих статуєток розміщали знак землі. Ноги богині – це коріння дерева, що знаходиться в землі. Берегиню зображували і змієногою, оскільки земля – місце проживання Змія. Відповідно, верхня частина дерева асоціювалася з головою богині.

З часом Берегиня, яка уособлювала Велику Матір Світу, трансформувалась у тризуб або християнізований образ богородиці, яка молиться, – матір Христа, зберігши всі якості Вселенської Матері.

Щоби розкрити тему Оберегів Волинського Полісся ми напередодні Світлого Христового Воскресіння, в Маневецькому краєзнавчому музеї зробили презентацію виставки «Обереги – гармонія наших душ», на якій представили різноманітні обереги полісян.

«Поліська писанка «Берегиня» - Володарка всієї природи». Невідомою частиною Великодня (як ми його називаємо в народі) є писанки та крашанки. На території Волинського Полісся писанкарство існує давно. На Поліссі, як і загалом по Україні, писанкарством займаються переважно жінки. У селі Троянівка Маневецького району переселенці малювали писанки одні з перших на Маневиччині.

Саме Великдень єднає родину, адже для всіх свято, молодь пішла на маївку, щоб потім, як годиться, і крашанками похристосатися, і пасок, що дружини, матері та тещі напекли покуштувати, домашніми ковбасами та запеченим бочком з хроном поласувати.

Тому напередодні Величного свята в Маневецькому краєзнавчому музеї було проведено майстер – клас по писанкарству з майстриною з с. Комарово Наталією Миколаївною Павлюк. На майстер – класі були присутні і дорослі і діти. (1).

Спочатку зустрічі майстриня розповіла все про писанку: „Назва писанка походить від слова писати, тобто оздоблювати поверхню яйця орнаменту, Існує чотири види розписаних яєць — крапанка, дряпанка (або як вони звуться на Поліссі -”скробанка”), крашанка та писанка. Крашанки (фарбовані яйця, які можна їсти) найбільш поширені на Волинському Поліссі. До речі вважається, що червонувато-рудий колір крашанки символізує кров, яку Христос пролив на хресті.

Писанки писати Наталію Миколаївну навчила мама Олена Федосіївна донька моєї першої вчительки Ольги Дмитрівни Макачук. У своїй роботі майстриня використовує стародавню символіку, адже поліські узорні одні з найдавніших, тому Наталія Миколаївна намагалася нагадати про давні традиції минулого, адже кожен знак на писанці символічно щось означає,

Писанка відіграла важливу роль у житті полісян, вона була предметом-символом, і саме тому в її орнаментах зашифровані найдавніші образи і уявлення багатьох поколінь. Волинське Полісся - один із тих регіонів, в якому найдовше збереглися прадавні мотиви: Образ дерева життя, що об'єднує землю і небо, є символом безперервного оновлення життя, «сосонка» - знак пророслого зерна, «сонце» є символом Бога, джерело світла і тепла, «вітряки» - «грабельки» - поле засіяне і заволочене, особливо були поширені знаки врожаю, так як наш поліський народ працьовитий, трудолюбивий, «хрест» є знаком чотирьох сторін світу, чотирьох пір року і чотирьох темпераментів, «церква» - знак прагнення людей до вічності.

Писанка - символ України, пам'ять про рідну землю, рідний край, оберіг на нашій землі, тому найбільше на майстер класі присутні малювали «Берегиньку» - це знак охоронниці роду, а ще добра, адже раніше писанки обносили, як оберіг, навколо хати, поля, навколо сіножатів та пасовищ, підкладали під стріху хати від пожежі, до вулика де знаходилася матка. На писанках гадали на врожай, на здоров'я, на кохання тощо, також писанку можна подарувати як листівку і висловити знаками всі побажання.

Писанки Полісся характерні геометричним або геометризаним рослинним орнаментом. Тож розшифрування багатьох елементів розпису писанок Полісся говорить про те, що вони уособлювали уявлення наших предків про добро і зло, про будову світу, тому, в своїх зображеннях зберегли древню символіку. На Поліссі найбільш значущим для писанки був червоний колір – це колір нашого життя. Чорний колір відтіняє безконечники це поминання померлих душ, коричневий – знак землі, голубий – здоров'я, чистоту, зелений – молодість, життя.

Серед розмаїття Оберегів є «Лялька – мотанка» - яка символізує Берегиню роду. Лялька мотанка – оберіг наших душ. Головне призначення ляльки берегти душу свого власника від зла. Вже вкотре в Маневецькому краєзнавчому музеї проходить майстер клас з ляльки – мотанки, який проводить народна майстриня з Маневич Руслана Чубай.

А на останній виставці майстриня особливу увагу звернула, на ляльку - мотанку як Оберіг, адже головне призначення ляльки – берегти душу свого власника від зла й нечистих помислів. Тому при виготовленні ляльки в жодному разі не використовується голка, а тільки нитки і тканина.

В різновиді ляльок – мотанок «Домашня Масляниця», вважається сильним Оберегом житла, вона виконує бажання господарів будинку. В один із днів святкового масляничного тижня, коли молоді приходили до тещі на млинці, цю ляльку виставляли у вікнах або дворах. Також за традицією, Домашньою

Масляницею зустрічали нареченого й наречену. Також ляльки-мотанки оберігали малюків при народженні, в колисці, щоб дитячий сон був міцним і здоровим.

Вважається також, що лялька – мотанка повинна бути безлика, а та яка служить берегинею – з хрестом замість обличчя. Обличчя як такого у традиційної ляльки оберегу немає. Майстриня розповіла, що в основі української ляльки – мотанки хрестоподібна фігура, де єдина об'ємна деталь – це голівка. Її виготовлення то найважливіший момент процесу створення ляльки. Руки ляльки символізують звернення до сонця, а спідничка символізує сонцеворот. Оберіг робиться напередодні свята, на рік, а на наступному святі спалюється або пускається по воді.

Збираючи чоловіків в дорогу, нерідко дівчата (жінки) разом з речами кладуть коханим зроблену своїми руками мініатюрну лялечку-оберіг “Подорожницю”.(2).

Всі присутні на заході з великим задоволенням виготовляли ляльки своїми руками. Хочеться вірити, що кожна лялька приходить в цей світ, з певною метою охороняти і допомагати людині, для якої призначена, вона несе в собі тепло рук та щирість помислів. Потужний енергетичний заряд та символізм Берегині роду.

Особливо варто звернути на «Обереги дитинства». З оберегами для дітей потрібно бути дуже обережними, адже на Волинському Поліссі ще є багато магічних сил, особливо від захисту пристріту (зглазу). Перед тим, як повернутися з пологового будинку мама з новонародженим треба над дверима повісити зображення сонця, а вишитий власними руками оберіг для малюка «Півник» з піднятим крилом, найкраще вішати на дитяче ліжечко, а в ліжечко разом з малюком варто покласти ляльку – мотанку.

Існує навіть наукове обґрунтування всім відомого «пристріту» «зглазу», адже домашнє свято хрестини, з великою кількістю гостей зазвичай не проходить для малюка безслідно. І справа зовсім не в тому, що хтось із присутніх бажає новонародженому чогось поганого. Просто енергетика у всіх людей різна, а дитина ще дуже маленька і легко піддається впливу чужого біополя.

Коли малюк після спілкування з чужими людьми або слів захвату на його адресу раптом починає вередувати, відмовляється спати, ми говоримо, що його зурочили, а коли поклавши в ліжечко до новонародженого ляльку мотанку (зроблену своїми руками), саме тоді гості, нахилиючись над малям будуть говорити слова захоплення, але на кого ці слова будуть звернені? На малюка або на ляльку? От і нехай «там» розбираються!

Моя рідна ненька Оксана Григорівна розповідала що після купання малюка мати повинна губами зняти з тіла дитини кілька крапель води і тричі сплюнути через ліве плече в сторону, а також що дуже сильний нейтралізатор темної енергії - срібло. На дитині обов'язково має бути хоча б одна срібна прикраса, найкраще - ланцюжок з хрестиком. Натільний хрестик – це все оберіг, причому, надягати ланцюжок потрібно прямо на тільце. Тричі прочитати в головах малюка молитву «Отче наш», потім умити його личко освяченою водою і витерти зворотною стороною подолу маминої нічної сорочки проти годинникової стрілки.

Дуже актуальним нині є «Оберіг для воїна» - тому, працівники Маневецького краєзнавчого музею при проведенні майстер-класів, запропонували щоби вироблені своїми руками роботи були подаровані як Обереги для солдат, тому небайдужі полісяни малювали та робили своїми руками обереги, адже моральний дух наших воїнів дуже важливий в досягненні перемоги.

Дітки з задоволенням малювали обереги для воїнів зі словами підтримки та вдячності: «Ми молимося за вас», «Україна – єдина». Такі та інші побажання та звернення до наших воїнів написали на своїх малюнках юні полісяни та полісянки.

Сподіваємося, що ці дитячі малюнки стануть справжніми талісманами, Оберегами, бо вони сповнені силою чистої дитячої енергетики і будуть захищати наших воїнів не гірше за каску і броню, що сила дитячих долонь захистить ще більше і принесе нашій Україні очікуваний мир як найшвидше. Нехай чисті дитячі долоні, що створили ці Обереги, принесуть нашим воїнам вдачу та оберігають їх! Хай усі вони повертаються додому живі і з Перемогою. У цей важкий для країни час, таким чином ми вносимо свій маленький вклад і підтримуємо своїх захисників.

Самими поширеними є Обереги для власного дому. Серед них домашні обереги ручної роботи - хліб, він має круглу форму, як сонце. Як сонце дає життя усьому так і хліб живить людей. Жодне свято не проходить без хліба, Підкова – оберіг на щастя, символізує велику удачу і гроші, віник– засіб захисту від усього злого й нечисті., В усі часи оберегом для людини був одяг, він захищав як від холоду так і від злого ока. Сама вишивка служила оберегом. Один з найдавніших оберегів – рушник - символ дому, добробуту та душевної чистоти. Він був частиною традиційних обрядів на свята, важливим елементом весіль, похорон, хрещення, вишита українська сорочка, У дівчат оберіг – це вінок, у жінок хустка, а



Фото з фондів МКМ, з виставки народної майстрині Руслани Чубай. 2013рік.

чоловіки носили пояси – знак що людина захищена від зла.. Трави зібрані на Івана Купала володіють чарівною цілющою силою. Їх збирали в цей день і розвішували в хаті. Верба висвячена в Вербну Неділю також оберіг, нею перший раз виганяли худобу на пашу. Велику магічну силу має вода, особливо освячена на Водохреще, нею кропили всі кутки хати щоби не підступило зло.

Полісяни, як і всі люди, бережуть давній предківський звичай. З літа-осені намагаються запастися грибами, щоби на Святвечір за столом був і лісовий дух, на Різдво колядують, на багатий вечір щедрують, на Василя своїх хлопців посівати до родини й сусідів споряджають, святять воду на Водохреще, постяться у великий піст, святять паски на Великдень, зеленню прикрашають подвір'я і домівки на Зелені свята, святять мед і яблука на Спаса, ждуть Покровського жовтолисту і білої віхоли на Михайла.

Усі полісяни, як і більшість українських селян, орють, сіють, волочать, оборюють, косять, жнивуть, збирають врожай, садять ліс. Люди розуміють, що ліс живе для їх і їхніх дітей, для всього краю. Він обдаровує їх цілющим озонням, грибами, лікувальним зіллям, будівельним матеріалом.

В лісових масивах Волинського Полісся, останніми роками знаходяться лісорозсадники, де вирощують новорічні ялинки. Ялинки до Нового року і Різдва ставлять у своїх оселях тисячі і мільйони людей в Україні і по всій землі яку до свята виростили лісівники, Саме ця казкова красуня пробуджує у душах людей любов до природи. щоби лісові красуні принесли в кожен дім святковий настрій, а ще нагадали про красу і потрібність лісу, його цілющі властивості і силу. Впевнений, всі діти й дорослі, дивлячись на казково прибрану ялинку, мріють зробити щось добре й корисне для лісу, а новорічні красуні стають оберегами усіх людських осель.

Побувати на Волинському Поліссі і не посмакувати лісовим чаєм, то ви даремно відвідали Полісся. На Поліссі Полісянки щоби зняти напругу гостинно вас запросять на лісовий чай, раджу Вам не відмовляйтесь. Такого більше ніде нема. Вони заварюють його на цілющому зіллі із лісових трав, та помічних плодах трілісся. приправляючи пахучим медом Лікувальний чай тоді має особливу силу, чарує своїм ароматом та незвичним смаком.

Обереги – це давні символи, з їхньою допомогою люди зберігали свою родовідну пам'ять історію і культуру. Чарівний предмет, що призначений захищати свого власника..Оберегів в українського народу

існувало дуже багато одні були пов'язані з життєвими ситуаціями, обрядами, ритуалами інші супроводжували людину.

Обереги були хатніми та такими, що брали в дорогу. Існували обереги від злих сил та хвороб, обереги шлюбу та щасливого життя, родинного захисту. Спільним у них було те, що вони трималися на сильній людській вірі, заряджалися нею, вони були в душах людей, які вірили в їхню надприродну силу.

Наші пращури вірили, все що зроблено власними руками з вірою, надією, любов'ю та молитвою завжди може стати оберегом. Навколо людини знаходилось багато оберегів. Це часник, полин, барвінок, м'ята, мак і ін.. Часник розкладали на кутках столу на Святвечір. І мабуть найсильнішим оберегом було слово. Були складені тисячу замовлень і молитв, які оберігали людину. Словом лікували переполох, крикси, Слово допомагало в сімейному житті. Слово вимовлене з любов'ю і вірою оберігає всіх. Щоб жити щасливо у спокої, давайте триматися наших оберегів! І тоді стане панувати гармонія в наших душах.

В святкові дні, коли з Неба сходить Благодать хотілося, щоб у наших серцях не залишалось ніякого смутку. Нехай перед обличчям Воскреслого Христа зникне всяка тривога і непевність. Нехай радіє Україна, бо Христос Воскрес, а в Ньому наша Перемога навіки, Нам, жителям третього тисячоліття, важливо повірити в Воскреслого Христа, а в ньому впізнати нашу Воскресаючу Матір (Україну) і сказати так вона є і буде, бо такий нарід, який вірить у Воскресіння своєї держави – **Непереможений**.

1. Спогади майстрині по писанкарству з с. Комарово Наталії Миколаївни Павлюк. Фонди Маневицького краєзнавчого музею.

2. Спогади майстрині ляльки мотанки з снт.Маневичі Руслани Чубай. Фонди Маневицького краєзнавчого музею.

Оксана СИЛЮК (Луцьк)

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ АНАТОЛІЯ ДУБЛЯНСЬКОГО В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

До когорти визначних історичних особистостей України, які є вихідцями з Волині, належить Анатолій Захарович Дублянський (1912-1997). Знаний завдяки власній різнобічній суспільній діяльності, він, однак, набагато менш відомий як краєзнавець Волині, дослідник її історії та пам'яток. Його здобутки на цій ниві стосуються міжвоєнного періоду. У цей період Західна Волинь входила до складу Другої Речі Посполитої і помітним чинником суспільно-культурного життя регіону були активні історико-краєзнавчі дослідження [10, 275]. Становлення особистості Анатолія Дублянського відбувалось у складних умовах бездержавності української нації, які на Волині позначені спробами польської влади полонізувати цей споконвічно український край.

Анатолій Захарович Дублянський народився 11 листопада (29 жовтня за старим стилем) 1912 р. в родині іконописця і різьбяря Захара та його дружини Неоніли (дівооче прізвище Швед) в Перетоках недалеко від залізничної станції Олика, тепер Ківецівського району. Охрещений 1912 р. священником парафії села Ромашківки Павлом Міцкевичем. Хресні батьки: Григорій Швед, Марія Клембешук [1; 13, 162; 14, 128].

У 1914 р. батьки Анатолія спромоглися купити собі дім у м. Луцьку, на ділянці, що на той час звалася „новое строение”, за Вулькою, на вулиці Торунській (район сучасної вулиці Коперника). Але Перша світова війна порушила плани сім'ї. Через Волинську губернію проходила лінія фронту. Багато сіл та хуторів було знищено. Перетоки були виселені і родина Дублянських в 1915 р. їде на Полтавщину до родини матері в с. Головач, а потім в м. Луганськ. В біженстві турбота про родину лягла на плечі батька і він був вимушений влаштуватися маляром на паровозобудівний завод Гартмана. І хоча робота для Захара Дублянського була невідповідною, все ж давала можливість мати кусок хліба. У серпні 1918 р. сім'я Дублянських повертається в Луцьк [11].

Потрібно наголосити, що батьки А. Дублянського були людьми релігійними і передали синові ще з дитячих років велику любов до Бога і України. При цьому, мати Анатолія була із зрусифікованої родини, а вдома розмовною була російська мова. Сусіди родини на початку 1990-х рр. згадували про Дублянських, що це були „дуже хороші, культурні люди і непогані сусіди”. У їх хаті було багато рушників, книг та ікон. І що взагалі ця родина була дуже релігійна і вони їх дуже поважали, що родина Дублянських – чесна і порядна [5; 15, 603; 12].

У 1921 р. Анатолій записаний до вступного класу гімназії у Луцьку. Хлопчина ріс допитливим та тямущим, почав цікавитися українськими звичаями, святами, історією, архітектурою. Не раз блукав вуличками Старого міста, зачудовувався величчю костюлу Святих Петра і Павла, внутрішнім оздобленням Хрестовоздвиженської церкви. Звичайно, не оминав такого величного свідка минувшини, як замок Любарта. Як згадував А. Дублянський, будучи в старших класах гімназії, він тричі зі своїми однокласниками видирався по стінах на верх В'їзної вежі – настільки він був закоханий у замок Любарта [11].

За час навчання А. Дублянський прочитав багато творів класиків української літератури, а любов до великого Кобзаря була така безмежна, що в сім'ї Дублянських його вважали національним Пророком [15, 603].

У листі Анатолія Дублянського до Віталія Мельника згадується: «Я не вчився в українській гімназії, а в російській, яку закінчив в 1930 р. Моя мама була з дуже зрусифікованої родини і настояла на тому, що мене віддали до російської гімназії, але в якій я вже в старших класах почував себе цілком українцем. Сталось це не в наслідок вчинків на мене когось, а в наслідок зацікавлення історією і читання українських газет, а в першу чергу місцевої газети „Українська Громада“, що виходила в цей час у Луцьку» [5].

В одному із листів А. Дублянський так згадував роки навчання у гімназії: „Вже навчаючись в гімназії, я виявив зацікавлення до минулого Луцька, а взагалі кажучи моїми улюбленими предметами в гімназії були історія і Закон Божий. Пам'ятаю, як я радо відвідував вже тоді музей у Луцьку, що знаходився на початку в одному з будинків на Замковій площі біля замку Любарта в одній чи двох кімнатах... В тому часі проявилася в мене охота до колекціонування монет, яких я зібрав опісля цілу колекцію монет, що ходили в Україні, тобто польських і російських, а також дещо римських...”. Зазначимо, що доля колекції була трагічна: в середині 1930-х рр. будинок Дублянських обікрали, а кілька вцілілих монет Анатолій змушений був продати у 1937 р. під час навчання у Варшавському університеті, коли „забрало грошей на хліб” [16, 419].

З гімназії Анатолій вийшов свідомим українцем, з усталеними переконаннями, на що, очевидно, вплинула зацікавленість історією України та Волині зокрема. Навчаючись в гімназії хлопець мав найкращі оцінки з Закону Божого та історії. Його законовчитель отець Олександр Огібовський, настоятель Покровської парафії, тішачись знаннями свого учня, радив батькам послати сина до Варшави вивчати теологію. І хоча Анатолій робив значні успіхи в теології, все ж вибрав історію, яка йому ближче припала до душі [12]. До тогож, очевидно, молодий юнак в той час ще не уявляв себе священником. Ось як свій вибір пояснював на схилі літ сам А. Дублянський: „... я був тоді ще молодий, не одружений, а що священник починав тоді службу на селі, я був міщухом (міським жителем – О. С.), замість теології пішов студіювати історію...” [6].

Потрібно зауважити, що Анатолій не одразу вступив до університету. Так, гімназію гімназію він закінчив у червні 1930 р., і протягом 4 листопада 1930 р. – 4 вересня 1931 р. працював службовцем-практикантом в Шкільному інспектораті Луцька, звідки звільнився для того, щоб продовжити навчання в університеті [2].

Вибір юнака припав на гуманістичний факультет Віленського університету Стефана Баторія, де у жовтні 1931 р. розпочав вивчати історію. У вищому навчальному закладі Анатолій Дублянський невдовзі став членом Гуртка студентів-українців, працював завідуючим університетською бібліотекою [8, 732]. Очевидно, вже в цей час доводилось підробляти через постійну нестачу грошей.

В умовах університетського середовища протягом 1930-х рр. формується коло наукових зацікавлень А. Дублянського. Згадуючи місто своєї юності і роки університетських студій, А. Дублянський відзначить, що воно не було чуже українцям і в давні роки, бо тут існувало православне братство, що мало зв'язки з братствами у Львові, Луцьку та іншими. Тут були школи, в яких вчилася також українська молодь. У Вільно з осені 1829 до лютого 1931 р. жив Тарас Шевченко.

Навчаючись в університеті, А. Дублянський повсякчас знайомився з історичними та культурними пам'ятками міста. Він часто відвідував університетський Археологічний музей, де зберігалось чимало археологічного матеріалу з розкопок на Волині. Особливо славилася українською Університетська публічна бібліотека, до укладання фондів якої, як писав А. Дублянський, був причетний у 1870-х рр. член „Руської трійці” Яків Головацький. У бібліотеці було чимало стародруків, зокрема зі Львова, Почаєва та інших міст України, а також ціла низка історичних раритетів. Все це, безумовно, посилювало український дух А. Дублянського.

Зрозуміло, студент-українець не міг стояти осторонь подій, що широко відзначалися українцями Польщі, наприклад 300-ліття від дня народження гетьмана Івана Мазепи. Відтак, на ювілеї виголосив

перед українським студентством доповідь, що, як вважається, лягла в основу першої публікації на сторінках місцевої білоруської газети „Белоруская криница” (не вдалось знайти підтвердження цього факту біографії – О. С.). Цікаво, що А. Дублянському під час навчання вдалося виявити у відділі рукописів університетської бібліотеки невідомі науковцям універсали гетьмана Івана Мазепи, датовані 6. XI. 1699 р. та 2. V. 1705 р. [17, 126–127].

У червні 1933 р. через матеріальні труднощі А. Дублянський змушений перервати навчання в університеті. У цьому контексті варто зазначити, що у спогадах А. Дублянський зазначає, що його „родина ніколи не була багатою, а я, студіюючи, часто голодував і щойно на останньому курсі вже в Варшаві одержав стипендію на університеті. Тоді там набрався туберкульози...” [16, 431]. Щоб якось покращити матеріальне становище, мріючи продовжити здобуття вищої освіти, А. Дублянський у 1933–1936 рр. допомагав у роботі журналісту Сергію Вишневіському і письменнику Володимирі Островському, а одночасно з 1 липня 1934 р. до січня 1937 р. працював „акордово в електровні міській в Луцьку”.

У вересні 1936 р. А. Дублянський відновлює своє навчання на гуманістичному факультеті, але вже Варшавського університету Юзефа Пілсудського. Спеціалізується з історії України у професора Мирона Кордуби, що був учнем М. Грушевського, автором численних праць з історії давньої і середньовічної України, історії Хмельниччини, української історіографії та ін. Відомий вчений запропонував А. Дублянському виконати дослідження на тему „Участь кн. Данила Галицького та його сина Романа у боротьбі за спадщину по Бабенбергах”, яку визнав за магістерську [8, 732]. Очевидно, що вимушена перерва у навчанні пішла студентів на користь. До того ж, у Варшавському університеті, на відміну від Віленського, серед головних предметів було і музейництво, що в майбутньому дозволило А. Дублянському на високому рівні працювати у Волинському краєзнавчому музеї [7].

Потрібно зазначити, що Варшава у міжвоєнний період стала одним із важливих центрів життя української еміграції. Тут організовувались українські громадсько-культурні осередки, літературні об'єднання „Танк”, „Ми”, виходили друком художні і наукові видання, чимало часописів. Активну наукову діяльність розгорнув „Український науковий інститут”, заснований заходами уряду Української Народної Республіки в екзилі при польському Міністерстві віровизнань і освіти. Про завдання цієї наукової установи, що видавала праці з різних ділянок науки: філософії, статистики, права, історії, педагогіки, філософії та інших, повідомляє А. Дублянський у публікації на сторінках газети „Українська нива” та закликає: „Українське громадянство Волині, яке мусять цікавити культурні справи, повинно не тільки знати про існування і діяльність Українського наукового інституту у Варшаві, а також у мірі можливості передплачувати видання цього Інституту в першу чергу – видання творів Тараса Шевченка. Що ж до українських культурно-освітніх організацій, то тільки доказом бездіяльності може бути факт, що в їхній бібліотеці не знайдено видань Інституту”.

Про українське життя у Варшаві Анатолій Дублянський інформуватиме читачів газети „Волинське слово” протягом 1937–1938 рр., підписуючи свої матеріали криптонімом „А. Д.”. У його повідомленнях, зокрема, йшлося про новий журнал „Запорожжя” – орган однойменної української студентської корпорації, членом якої він був у час навчання у Варшаві, про засідання секцій Українського наукового інституту, про виставки мистецького гуртка „Спокій”, урочисті академії на честь Тараса Шевченка, Лесі Українки, зорганізовані Союзом Українських Емігранток, про панахиди по С. Петлюрі, професору В. Біднову та ін. [17, 126–127].

30 червня 1938 р. А. Дублянський закінчив Варшавський університет та отримав диплом магістра філософії в ділянці історії. В цьому документі зазначається, що А. Дублянський здав екзамен з оцінками „добре” і „дуже добре”, а також захистив магістерську роботу на тему „Участь галицького князя Данила і його сина Романа в боротьбі за спадщину Бабенбергів” [3]. В той же час випускник отримав від професора Кордуби тему для здобуття докторського ступеня „Адам Кисіль з Брусилова”, одержавши стипендію від Українського наукового інституту у Варшаві.

Після закінчення Варшавського університету А. Дублянський повертається до Луцька. Працює у Луцькому музеї як позаштатний працівник, каталогізуючи архів родини Єловицьких Малинських (Єло-Малинських) [9, 125]. В одному з листів до А. Силюка А. Дублянський так описує свою працю в Луцькому музеї: „Цей музей належав до Волинського товариства приятелів наук. Керівником музею чи навіть того товариства був поляк на прізвище Нець. Його заступником був також молодий поляк ... Крім них був ще археолог, місцевий поляк ... Це були штатові працівники. Я був позаштатовим, і мене оплачувано з грошей так зв. фонду праці для безробітних в сумі 100 злотих. Це було небагато, але я з цього був задоволений, бо де інде праці не можна було дістати. Для порівняння сторож цього музею, також поляк і цілком неграмотний, одержував 120 злотих. Моя праця полягала в розбірці актів роду Єло-Малинських

з XVI–XVIII століть і каталогізація їх. Праця ця для мене була цікавою, і я її радо виконував. Мене ж вони потребували, бо ці поляки, як директор і його заступник, походили з корінної Польщі і навіть наших букв не знали. А поляк з Луцька старшого віку знав нашу мову, але був археологом і нічим іншим не цікавився” [16, 421].

Потрібно зазначити, що А. Дублянський не забуває і про докторську роботу. Відомо, що під час роботи в музеї він мав відпустку на місяць, коли їздив літом 1939 р. до Варшави вивчати матеріали в бібліотеці Замойських до теми про Адама Кисіля. У Волинському краєзнавчому музеї зберігся запит М. Кордуби від 17 травня 1939 р. з проханням дозволити магістру Дублянському користуватись книжками і рукописами бібліотеки. Однак, початок Другої світової війни перервав роботу над дисертаційним дослідженням, якого так і не довелося написати [4; 8, 732].

1. Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ), КДФ-17093. Витяг з метричної книги парафії Ромашиківці (Дубенс. повіту) про народження в 1912 р. А. Дублянського, видана мешканцю м. Кременця Захарію Дублянському. 9 серпня 1922 р. Рукопис. Мова польська.

2. ВКМ, КДФ-17129. Свідоцтво А. Дублянського про працю в Шкільному інспектораті м. Луцька на посаді службовця-практиканта з 4.11.1930 р. по 24.09.1931 р. № 4521/31 від 24 вересня 1931 р. м. Луцьк. Машинопис. Мова польська.

3. ВКМ, КДФ-17090. Диплом магістра філософії в галузі історії гуманітарного відділу Варшавського університету імені Ю. Пілсудського А. Дублянському за працю «Участь галицького князя Данила і його сина Романа в боротьбі за спадщину Бабенбергів». № 2828/7113/38 від 30 червня 1938 р. м. Варшава. Мова польська.

4. ВКМ, КДФ-17091. Дозвіл професора Варшавського університету Мирона Кордуби магістру А. Дублянському користуватися літературою для написання докторської роботи «Адам Кисіль з Брусилова». 17 травня 1939 р. м. Варшава. Рукопис. Мова польська.

5. ВКМ, науковий архів, без номера. Лист Анатолія Дублянського до Віталія Мельника від 8 квітня 1991 р. м. Новий Ульм, 4 с.

6. ВКМ, КДФ-16723. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 23 березня 1994 р. м. Новий Ульм. Німеччина.

7. ВКМ, КДФ-15735. Лист Анатолія Дублянського до Анатолія Силюка від 3 червня 1994 р. м. Новий Ульм. Німеччина.

8. Дублянський А. Шляхи мого життя / А. Дублянський // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1999. – Т. 3. – С. 731–734.

9. Кінд-Войтюк Н. Краєзнавець Волині і церковний діяч Анатолій Дублянський / Н. Кінд-Войтюк // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ імені Лесі Українки. – 2001. – Вип. 6. – С. 123–127.

10. Кінд-Войтюк Н. Історія Волині у науковій спадщині митрополита Анатолія Дублянського / Наталія Кінд-Войтюк // Історія релігій в Україні. Праці XIII Міжнародної наукової конференції, Львів, 20–22 травня 2003 р. Книга I. – Львів: Логос, 2003. – С. 275–280.

11. Марчук Г. «Призначеного богом не оминеш». Штрихи до портрета родини Дублянських / Галина Марчук // Народна трибуна. – 1991. – 6 листопада. – С. 7; 17 листопада. – С. 4.

12. Марчук Г. Носій правди / Галина Марчук // Народна трибуна. – 1992. – 11 листопада. – С. 5.

13. Пушкар Н. Істина через півстоліття: листування Анатолія Дублянського та Ольги Косач-Кривинюк / Н. Пушкар // Леся Українка та родина Косачів в контексті української культури: тези та матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Луцьк, 1996. – С. 28–29.

14. Пушкар Н. Нове про перебування Лесі Українки в Луцьку: за листами Анатолія Дублянського та Ольги Косач-Кривинюк / Н. Пушкар // Наша віра. – 1999. – № 8. – С. 13–14.

15. Рожко В. Є. Нарис історії української православної церкви на Волині: Історико-краєзнавчий нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк: Медіа, 2001. – 672 с.

16. Силюк А. М. Спомини Анатолія Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь та своє життя / А. М. Силюк // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1996. – Т. 1. – С. 419–436.

17. Сташенко Н. Анатолій Дублянський на тлі доби: штрихи до життєпису / Н. Сташенко // Волинський музей: історія і сучасність: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю Волин. краєзн. музею та 55-річчю Колодяжен. літ.-мемор. музею Лесі Українки. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 126–130.

ФАРФОРОВА ПЛАСТИКА ЗАВОДІВ ВОЛИНИ ХХ ст. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Передісторія малої фарфорової пластики Волині ХХ ст. має свої витoki ще у ХІХ ст. Проте справжнього розквіту досягла лише в 1950-80 рр. Незважаючи на те, що саме з заводів Волинської групи почалося виробництво фарфору в Україні, до нашого часу досі немає наукової праці, присвяченої безпосередньо розвитку фарфорової скульптури. Тому розробка даної теми, систематизація даних про її виробництво по кожному з заводів є актуальною та необхідною справою.

До заводів Волинської групи відносимо насамперед найбільші та найвідоміші з них: Корецький (закрито у ХІХ ст.), Баранівський, Городницький, Коростенський, Полонський (ПЗХК), Довбиський та найменш відомий серед них – Олевський фарфорові заводи. Мала пластика на них протягом ХІХ ст. або не мала послідовності розвитку, або взагалі не вироблялася. На окремих заводах скульптура випускалася в обмеженому асортименті та кількості епізодично, на деяких взагалі не продукувалася до певного часу.

Так, мало що відомо про дореволюційну малу пластику другого за часом заснування в Україні Баранівського фарфорового заводу. Ми не уявляємо, як виглядали поодинокі скульптури, створені у ХІХ ст. (в музейних зібраннях вони невідомі). Із записів художника та дослідника історії української кераміки П.М. Мусієнко дізнаємося лише, що протягом 1850-1880-х рр. «тут виробляли настольні скульптурні статуетки в обмеженій кількості». Дві з них, що зображували танцюючого чоловіка у шотландському костюмі та жінку у вбранні «французької аристократки», дослідник бачив у приватній збірці Юр. Беляєва [9, 36]. Під час перебування заводу у власності М. Гріпарі (1895-1920) в його асортимент входили предмети сервірування (попільнички, серветниці, вазочки, тощо), оформлені скульптурними елементами та окремі малі скульптурні форми, які зокрема можна бачити на фото з архіву дослідника [10]. Можна зазначити, що вони були зроблені з неглазурованого фарфору – бісквіту.

У ХХ ст. короткий за часом, однак доволі яскравий розквіт малої пластики на баранівському заводі почався з 1950-х рр., коли директор заводу М.Г. Мітін став збирати талановитий творчий колектив художників та скульпторів. З Городницького фарфорового заводу він запросив до співпраці молодого скульптора В. Щербину, який встиг зарекомендувати себе на декадній виставці. Після закінчення Одеського державного художнього училища на завод прийшли молоді скульптори: В. Покосовська, О. Жнікруп, Д. Гоч. Коротенькі біографічні довідки про майстрів БФЗ та стислий перелік їх окремих творів раніш за все знаходимо в особистих записках П.М. Мусієнка [11]. Зокрема він описує скульптурну групу Д. Гоча, присвячену В.Й. Сталіну [11], інші скульптурні твори майстра, котрий займався у Баранівці створенням нових форм посуду, поки не відомі. Цікавий та різноманітний асортимент баранівської скульптури 1950-х рр. Серед найбільш ефектних творів слід зазначити «Тао-Хоа» (іл. 1), «Танцюючу індіанку» (їх автори поки невідомі), «Руслана і Чорномора» В.І. Щербини (іл. 1). Нажаль, атрибуцією переважної кількості скульптур того часу ніхто не займався. В оглядах тенденцій розвитку продукції заводу дослідники акцентували увагу лише на окремих творах та авторах. У трьох, виданих протягом другої половини ХХ ст. каталогах продукції підприємства імена скульпторів не згадуються. А поки зазначимо, що протягом десятиліття скульптура вироблялася за моделями Н. Ільїної, М.І. Криворукової, З.Д. Мосійчук, київської керамістки Л.С. Івківської («Гуцули»), скульптора Київського експериментального кераміко-художнього заводу (далі - КЕКХЗ) О.П. Рапай («Юна балерина»). Після переходу В.І. Щербини та О.Л. Жнікруп до КЕКХЗ, на БФЗ приходять молоді майстри В.А. Сергєєв (1956-59 рр.), В.П. Єрмоленко (1966-69), які створюють переважно мініатюрні сувеніри (іл. 3). Наприкінці 1950-х - на початку 1960-х мініатюрну пластику виконують знову за моделями В. Щербини, що на 1,5 року повернувся назад на завод. У 1962 році у зв'язку з введенням вузької спеціалізації підприємств Баранівський завод перейшов виключно на випуск столового посуду, через що скульптура та сувеніри були зняті з виробництва. Художники-скульптори були переведені на інші підприємства [14, С. 116]. Наприклад, Василь Єрмоленко переїхав на краснодарський завод «Чайка».

У 1980-ті рр. головним художником БФЗ О. Трегубовим була здійснена спроба відродити виготовлення фарфорової пластики. Під час його роботи на заводі (1982-1995) він створив декілька нових моделей («Регулювальниця», «Василь Тьоркін») та налагодив випуск за деякими старими моделями.

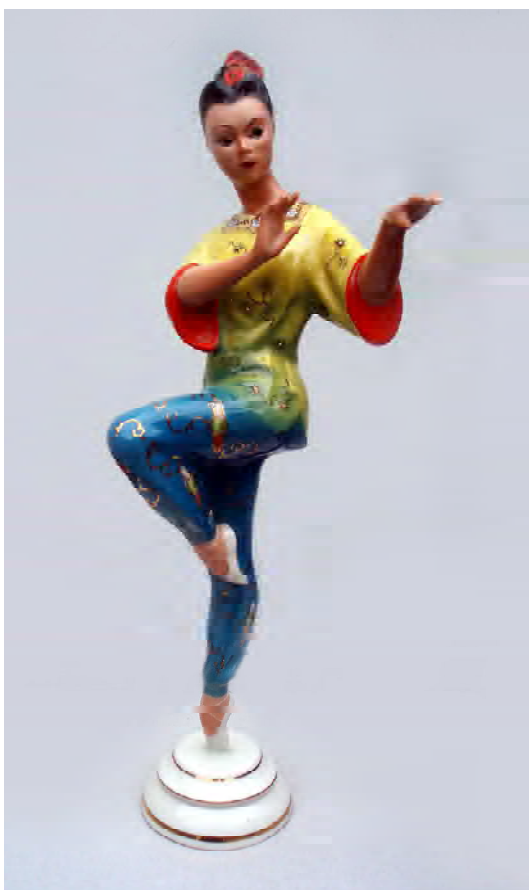
Резюмуючи викладене зазначимо, що за уривчасті і короткі періоди випуску баранівським заводом скульптури, не було відпрацьовано якоїсь певної програми її розвитку, усталеної стилістики, хоча його виробни все-таки вирізняються з поміж інших дрібною проробкою форми, яскравістю розпису, близькою матеріалу.

Третій, заснований в Україні фарфоровий завод городницький (засн. 1799 р.), не знав малу пластику аж до кінця XIX ст. Як зазначає П.М. Мусієнко, з переходом підприємства у володіння А.Ф. Зусмана (1882-1917) у виробництво було впроваджено багато статуеток [12, 92]. Враховуючи те, що два роки (у 1898-1900) завод перейшов у суборенду до М.П. Гріпарі [13, 440], можна припустити, що скульптура на Баранівці у цей час продукувалася саме за городницькими моделями, бо деякі з них (чобіток, немовля) є і в городницькій пластичі даного та більш пізнього етапів. Саме відтоді починається історія малої пластики на Городниці. Спочатку до місцевих технічних умов та смаків адаптувалися та перероблялися форми західноєвропейської скульптури. Донедавна про городницьку скульптуру періоду Зусмана було практично нічого не відомо, її зображення в літературі були відсутні. Відомості про неї знаходимо у Л.В. Долинського, який теж висловлює думку, що завод почав випускати пластику на межі XIX-XX ст., та не визнає художньої цінності тогочасних робіт [2, 20.]. Хоча з цим можна погодитись, однак не можна заперечувати важливе історичне значення цих зразків для вивчення історії фарфорової скульптури заводу. Сьогодні завдяки Інтернету стали доступні приватні збірки, що значно розширило наше уявлення про дореволюційну городницьку пластику. Отже в асортименті були фігурки манірних жінок та чоловіків у вбранні XVIII-XIX століть, скульптури дівчаток, вдягнених у стилі вікторіанської епохи, одягнених у сорочечки або оголених малюків (даний різновид дитячої скульптури з-поміж закордонних поціновувачів отримав назву «*piano babies*», а серед вітчизняних - «пупси») (іл. 4), міфологічні сцени («Діана з лосем», «Діана з собакою») та анімалістика. Зі скульпторів, що працювали на початку XX ст., відоме лише ім'я деякого Вернера.

Підйом української фарфорової скульптури у післяреволюційні десятиліття пов'язаний знову ж таки з діяльністю Городницького заводу. Наприкінці 1920-х - на початку 1930-х рр. він повторював деякі дореволюційні моделі (зокрема малюків). Про частину асортименту скульптури довоєнних років маємо уявлення з каталогу 1940 року [6]. На той час у штаті заводу працює лише два скульптори - Р.А. Марчук (серія про Іспанську громадянську війну 1937 р. (іл. 5), фігури танцюючих та анімалістка) та Ю.С. Гаврилюк (анімалістка). Виразну скульптуру на тему нового радянського побуту створювали за моделями майстра станкової та монументальної скульптури Г.Л. Петрашевич [10] (іл. 6), скульпторів-педагогів Одеського художнього інституту – Г.С. Теннера («Ворошилов на коні»), Ж.К. Діндо, знаменитою художницею, ученицею бойчукістів, авторкою знакових творів свого часу: «Делегатка», «Посудниця», «Жниця» (іл. 7), «Дівчина з гускою». Як зазначає безпосередній учасник процесу - скульптор заводу Ю.С. Гаврилюк (який займався також дослідницькою діяльністю, вивчав історію волинських фарфорових заводів), «крім того, у створенні фарфорової скульптури в той час брали участь скульптор Л. Бобровніков, живописець І. Ведеречко, модель-майстер В. Ястремський». Надіслали заводу 21 скульптуру студенти-дипломанти. Використовувалися також моделі інших заводів (Ленінградського, Дулевського, Вербілок) [4, 15]

Тут важливо зазначити, що саме Одеському художньому інституту, відтоді, як там в 1931 році було створено керамічний факультет, судилося стати альма-матер для більшості українських скульпторів-фарфористів радянського періоду. На Городницькому заводі наприкінці 1930-х рр. виконав свої скульптури учень Ж.К. Діндо - О.С. Сорокін (іл. 8). Сюди на початку 1950-х прийдуть випускники ОДХУ: В.І. Щербина, Т.Л. Крижанівська та О.В. Крижанівський, із творчістю двох останніх пов'язаний наступний етап розвитку городницької малої пластики (з 1950 по 1971 рр.). Старший скульптор Т.Л. Крижанівська створювала переважно анімалістичну скульптуру у жанровому ключі, хоча найчастіше працювала над створенням розписів для скульптур чоловіка. О.В. Крижанівський займав посаду головного художника. Йому належить широкий діапазон городницької скульптури третьої чверті XX ст.: від інтер'єрних кінних композицій («Гарас Бульба», «Козаченьки», до мініатюрних сувенірів) (іл. 9).

1980-ті знаменні короткотривалою роботою молодих талановитих майстрів – подружжів Зяблових та Албулових. Новою за образністю, артистичною та витонченою була пластика, створена скульптором І.В. Зябловим та живописцем Н.В. Зябловою в 1982-1983 рр. Теплі за емоційним наповненням та гумором твори на українську тематику зробили під час роботи на заводі в 1980-85 рр. живописець Н.А. Албул та скульптор В.В. Албул. Потім їх творче життя у фарфорі було пов'язане з Полонським заводом, єдиним з-поміж українських підприємств, провідною спеціалізацією якого було від дня заснування виготовлення «фарфорових ляльок» - саме так називали на початку XX ст. скульптуру з фарфору. Нажаль, можна констатувати, на творах цих майстрів славетна історія городницької скульптури майже перервалася. Якби виробництво було націлене не лише на масовий потік малохудожньої сувенірної продукції, а підтримувало б лімітоване тиражування високохудожніх речей, ми мали б наприкінці 1980-х рр. справжній розквіт української фарфорової пластики. Однак через безініціативність та вкорінену зрівнялівку, цим



1. Тао-Хоа. Баранівський фарфоровий завод. 1950-ті. Фото М. Лістровой.



2. В.І. Щербина. Руслан і Чорномор. Баранівський фарфоровий завод. 1954. Фото П. Шевчука.



3. В.А. Сергєєв. Мініатюра «Дід Мороз». Баранівський фарфоровий завод. 1956-59 рр. Фото О. Корусь.



4. Немовля. Городницький фарфоровий завод. Поч. ХХ ст. Фото О. Корусь.



5. Р.А. Марчук. Поранений іспанський солдат. Городницький фарфоровий завод. 1937 р. Фото О. Корусь.



6. Г.Л. Петрашевич. Знатна Свинарка. Городницький фарфоровий завод. 1930-ті. Фото з архіву М.П. Мусієнка. ЦДАМЛМУ. Ф.990, оп.1, спр. 908.



7. Ж.К. Діндо. Делегатка, Посудниця, Жниця. Городницький фарфоровий завод. 1930-ті. Фото з архіву М.П. Мусієнка. ЦДАМЛМУ. Ф.990, оп.1, спр. 908.



8. О.С. Сорокін. Ворошилівський стрілок. Городницький фарфоровий завод. 1936. Фото О. Корусь.



9. О.В. Крижановський. Тарас Бульба. Городницький фарфоровий завод. Фото наводиться по виданню: Дуденко С.И., Никифорова І.А., Дуденко Т.В. Український художественний фарфор. – Х., 2008.



10. І.А. Коломієць. Перша літера. Артіль «Керамік» (м. Полонне). 1956. Фото О. Корусь.



11. О.С. Чередник. Танець з Подільською. ПЗХК. 1967. Фото О. Корусь.



12. М.Н. Павлова. Золотий медок. ПЗХК. 1966. Фото О. Корусь.



13. В.В. Данильчук. Пан Коцький.
ПЗХК.1992.Фото О. Корусь.



14. А. Грабовський. Дві матері.
Довбиський фарфоровий завод.
Поч. XX ст.



15. В.М.Трегубова. Лукаш і Мавка.
Коростенський фарфоровий завод.
1987.Фото О. Корусь.



16. О.Г. Шевченко. Св. Микола.
Коростенський фарфоровий завод.
1999.Фото наводиться по
виданню:Коростеньський фарфор. Каталог
продукції. – без місця видання та дати. 214 с.

майстрам не дали змогу виразити свій потенціал у малих формах.

Мало хто з дослідників приділяв увагу розвитку малої пластики на одному з найбільших державних підприємств України другої половини ХХ ст. - Полонському заводі художньої кераміки (ПЗХК). Можливо тому, що історія цього давнього підприємства з виробництва фарфору у вітчизняній літературі була майже не висвітлена до останнього часу. Окремі зауваження по стилістиці виробів «купольного заводу» А.Я. Брички та відомості про асортимент право наслідувача цього невеличкого сімейного підприємства, націоналізованого після жовтневого перевороту 1917 р. та реорганізованого в артіль «Керамік», розмістив у своїй монографії Л.В. Долинський [2, 36]. Трохи інформації про основні скульптури артілі «Керамік» (з 1956 р. – ПЗХК) наводиться у статті П.М. Макаренка [8]. Першу спробу узагальнення відомостей про завод було здійснено до 50-річчя Радянської влади та сторіччя з дня народження В.І. Леніна за директивою Головного управління фарфоро-фаянсової промисловості директором ПЗХК П.Н. Юрчуком та за участі полонського журналіста С. Бенціанова [15]. Однак про скульптуру там йшлося лише у статистичних даних.

Лише останнім часом за нашої безпосередньої участі було систематизовано дані про історію Полонського заводу художньої кераміки та його продукцію [5]. До середини 1950-х рр. тут продукували пластику за моделями скульпторів-членів Союзу Художників, зокрема Г.Л. Петрашевич, І.П. Кавалерідзе, М.К. Вронського, І.А. Коломієць (іл. 10). Ці моделі артіль купувала в Київському товаристві художників. Протягом 1950-1960-х рр. завод тиражував скульптуру також за моделями авторів КЕКХЗ. Лише згодом на ньому сформувався власний творчий колектив, який очолив головний художник М.Ф. Бобік. В 1956 р. артіль було передано в державну систему з підпорядкуванням Главфарфору Міністерства місцевої та паливної промисловості України та перейменована в Полонський завод художньої кераміки (ПЗХК) [5, 23]. В 1960 р. на заводі організують власну штату лабораторію скульпторів. Після закінчення учбових закладів сюди приходять працювати М.А. Моцак (проявив себе як анімаліст), О.С. Чередник (працював модельником, але створював оригінальні скульптури, був недооцінений як майстер) (іл. 11), І.І. Мозалевський, М.Н. Павлова (іл. 12), О. Хренкова. Так протягом 1960-80-х рр. формується власний стиль малої фарфорової пластики, що характеризується перш за все простотою та плавністю силуетів, стриманістю розпису, застосуванням підглазурного розпису солями. Останній етап розвитку малої пластики на підприємстві був пов'язаний перш за все з творчістю В.В. Данильчука. Після закінчення Київського художньо-промислового технікуму, він в 1990 р. приходить на завод. Цей молодий майстер мав творчий потенціал, однак на останньому етапі своєї роботи на заводі (працював до 1997 р.) обрав своєю так би мовити спеціалізацією виготовлення сувенірних фляг, затребуваних компаніями з виробництва лікерно-горілчанних виробів (іл. 13).

На Полонському фарфоровому заводі, що спеціалізувався на виробництві сервізів, були окремі спроби виготовлення скульптури, однак у масове виробництво вона не йшла. Тут слід згадати великі інтер'єрні композиції П.М. Іванченка та пластику малих форм В.Н. Горюлюка, В.О. Мельника, окремі речі яких продукував і ПЗХК.

В 1865 р. почав працювати Довбиський фарфоровий завод. Відомості про вироблення на ньому скульптури відносяться лише до початку ХХ ст. За даними Л.В. Долинського та П.М. Мусієнко, у цей час на Довбиському заводі модель майстром працював А. Грабовський, який разом з М. Ястржемський робив малу скульптуру, враховуючи нові течії в мистецтві [3, 31]. З його робіт відома лише скульптура «Дві матері», що зберігається у заводському музеї (іл. 14). Зі статті Н.І. Велігоцької та П.Г. Юрченко у шеститомній історії українського мистецтва відомо, що Коростенський та Довбиський заводи виробляли малу фарфорову пластику у 1920-30-ті рр. [1, С. 387], однак вони не наводять ні імен виконавців, ні назв творів, тому тогочасні зразки скульптури даних заводів зараз важко встановити. У другій половині ХХ ст. завод спеціалізувався на випуску столової та чайної продукції, а скульптуру продукував зрідка, переважно за моделями, запозиченими на КЕКХЗ.

Що стосується Коростенського фарфорового заводу з літературних джерел мабуть найбільш повне уявлення про асортимент скульптури дає каталог, випущений у середині 2000-х рр. [7]. Про розвиток скульптури на заводі починаємо говорити з середини 1950-х рр., коли невелика кількість скульптурних робіт була зроблена художником заводу Ф. Яцевичем. Справжній розквіт малої пластики тут відбувся з приходом на підприємство художників В.М. та М.С. Трегубових у 1956 р. Аж до останніх років роботи на заводі (2000-ні рр.) вони створювали численні скульптури на літературну, національну, жанрову тематику, в яких створили свій неповторний впізнаваний стиль, що вирізняє коростенську пластику від пластики інших заводів – використання розпису підглазурним кобальтом у сполученні з червоним та золотом (іл. 15). Трохи пізніше наприкінці 1970-х до них приєднався О.Г. Шевченко, чий твори протягом останніх років

роботи підприємства (зокрема на затребувану релігійну тематику – іл. 16) визначали рівень коростенської фарфорової пластики. У 1980-х окремі твори сувенірно-побутового призначення з малою пластикою також виконував К.П. Олійник.

* * *

Мала фарфорова пластика волинських заводів ХХ ст. була яскравим явищем в історії українського декоративного мистецтва. В процесі ознайомлення з етапами її розвитку стало зрозуміло, що існує багато лакун, які ще потрібно заповнювати. Задля її подальшого дослідження слід провести таку роботу: встановити якнайповніший перелік скульпторів, що працювали на заводах, атрибутувати анонімні роботи. Це є метою нашого подальшого дисертаційного дослідження.

1. Велігоцька Н.І., Юрченко П.Г. Декоративно-ужиткове мистецтво. – в кн.: *Історія українського мистецтва в 6-ти томах.* – Т.5. – С. 387.
2. Долинський Л.В. *Український художній фарфор.* – К.: видавництво Академії наук УРСР, 1963. – С. 20.
3. Л. Долинський, П. Мусієнко. *Фарфор і фаянс. Стаття про виробництво художнього фарфору на Україні. (дореволюційний період). Варіанти рукопису та машинопису.* К., 1963. – ЦДАМЛМУ, Ф. 990, оп. 1, спр. 285, С.31.
4. Гаврилюк Ю.С. *Скульптура Городницького фарфорового заводу 1917-1941 рр.* // Львівський Державний інститут прикладного та декоративного мистецтва. VI Наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи кафедр інституту за 1964 р. – Л., 1965. – С.15
5. Л. Карпинская-Романюк. *Полонский завод художественной керамики. Каталог (п/р. О.П. Корусь) – Хмельницький: ТОВ «Агентство Рекламист», 2013. – 408 с.: тон и цв. ил.*
6. *Каталог фарфору, фаянсу і майоліки (п/р Л. Ліфішиця).* – К.: Українське державне видавництво місцевої промисловості, 1940.
7. *Коростеньський фарфор. Каталог продукції.* – без місця видання та дати. 214 с.
8. Макаренко П.М. *Парад скульптур.* // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Полонному 1000 років». – Полонне, 1995. – С. 167-172.
9. Мусієнко П.М. *Українська художня кераміка (дорадянського періоду). Зброшурована книга. Машинопис.* – К., 1961. – ЦДАМЛМУ. Ф.990, оп. 1, спр. 29, С. 36.
10. Мусієнко П.М. *ЦДАМЛМУ. Особовий фонд. Ф.990, оп.1, спр. 908.*
11. Мусієнко П.М. *Замітки про Баранівський фарфоровий завод та його майстрів. Загальний зошит. Рукопис. б/д. 82 арк. - ЦДАМЛМУ. Ф. 990. Оп. 1. Спр. 390.*
12. Мусієнко П.М. *Українська художня кераміка. Монографія. Рукопис.* – К., 1961. – ЦДАМЛМУ. Ф.990, оп. 1, спр. 28, С. 92.
13. Ф.С. Петрякова. *Фарфор Городниці: 190 років.* // Україна. Наука і культура. 1999. Вип. 30. – С.440.
14. Харченко А.І. *Фарфор Полесья.* – К.: Техніка, 1984. – С. 116.
15. Юрчук П.Н. *Краткая история Полонского завода художественной керамики. Машинопис.* – Полонне, 1966 р. – 51 с. - Приватний архів, м. Хмельницький.

Віра КАРПУК (Луцьк)

У СПОГАДАХ ЛИНУ В МИНУЛЕ

Наша пам'ять – велика й мудра книга життя, котру потрібно якнайчастіше гортати та перечитувати. Тому й пишу про минуле, згадуючи багато рідних мені людей, з ким пов'язані приємні події багаторічної давності. Скільки пережито, перероблено, передумано...

Уже 30 років я на пенсії, а школа, учні, колеги завжди поруч зі мною: щоднини, у снах, у безсонні ночі. А пам'ять моя відбирає тільки все хороше. Найсвітліші його сторінки – дитинство. То не дерева дзвенять восени різнобарв'ям кольорів, то дзвенить золоте дитинство.

Хоч мені вже багато років, але я постійно згадую своїх добрих, лагідних, милих батьків, чиї руки так приємно пахли солодким полем, стиглими колосками, свіжоспеченим хлібом... Незабутній той найрідніший батьківський поріг, та сільська оселя, де виросло нас п'ятеро. І хоч наші батьки мали лише початкову освіту (жили в такий час), але вони були працьовиті, чесні, людяні, мудрі, добрі й мали щирі бажання зростити нас такими ж. Учили всіх міцно дружити між собою, допомагати один одному. Ми свято виконали ці завіти. (З нас усіх лишилась лише я одна).

Завжди пам'ятаю мамині пісні колискові, які співала молодшій сестричці в зоряні ночі й голубі світанки, цікаві казки про добро й зло, розказані татом. Жоржини, мальви й чорнобривці під вікнами як

символ материнської щедрості й доброти. Той кущ калини з червоними гронами в лузі, де я пасла стадо гусей. Згадується як нас часто водили в ліс, учили слухати, які цікаві казки він шепоче, як розпізнати гриби, ягоди, корисні рослини. Постають перед очима ці картини – й частіше заб'ється серце. З цього починалась у нас велика любов до рідного краю, до Вітчизни, до неньки – України, до її співучої солов'їної мови, пісні, книги. Адже батьківська наука, тиха ласка мами – кризь літа не гаснуть, наче дві зорі.

Час, немов струмочок, вдаль кудись тече. За ним відлітають журавлиними ключами роки, але спогади залишаються.

Здається, недавно йшла в перший клас польської школи. У 1939 році вже вчилася в радянській. Далі війна, окупація, звільнення. Продовження навчання. Так із перервами переростком закінчила відмінно семирічну школу.

У 1947 році прийняли мене на роботу в школу на посаду діловода й бібліотекаря, а в 1949 р. директор школи Полятевич Ф.І. порадив поступати вчитися. У цьому ж році вже поїхала на першу сесію в Камінь-Каширське педучилище. Згодом нас перевели у Луцьк. Закінчила навчання у 1955 р. (Два рази брала академвідпустку в зв'язку з народженням дітей).

Із січня 1950 р. мене призначили вчителем початкових класів Чевельської семирічки. Добра згадка лишилася про дружний колектив цієї школи. Своїм наставником вважаю К.О. Пишняк. Вона була завучем і часто відвідувала мої уроки. Завжди казала: «З Вас вийде хороший педагог». До цього часу ми підтримуємо дружні стосунки з нею.

Потім мене перевели в райвно на посаду інспектора освіти дорослих (ліквідація неписьменності), де я працювала до 30 серпня 1957 р. З цього ж числа призначена вчителем початкових класів Старовижівської середньої школи, де трудилась 30 років, аж до виходу на пенсію.

Школа відразу стала для мене другою домівкою. Найближчою колегою по роботі була прекрасна людина (нині покійна) М. Я. Мандзюк. Ми вели паралельні класи. Скільки спільних думок, переживань, роздумів... Разом їздили на курси перепідготовки, проводили відкриті уроки для вчителів району й області, семінари, готували виставки, один міжрайонний семінар (для них провели по три відкритих уроки). На виставки готували експонати: таблиці з різних предметів, ілюстрований буквар (великого розміру), дидактичний матеріал, дитячі зошити, словнички, щоденники, наші календарі природи, щоденні плани роботи, тематичні альбоми, дитячі малюнки. Альбоми: «Ким бути?», «Щасливе дитинство», «Весна», «Зима», «Осінь», «Літо», «Наша армія», «Конституція». А від фотографій того часу теплим щемом віє спогад про минулі роки, про колишніх учнів, батьків, вчителів.

З ніжністю й любов'ю хочеться згадати пречудових педагогів П. Є. Кримнюка, Г. К. Євтушик, Г. П. Маркусь (покійних), О. М. Кузьмич, М. Д. Лугвіщик.

Справжніми педагогами-наставниками були керівники школи, наділені мудрістю, щирістю, добротою, тактовністю, вимогливістю, це: С. Я. Патейчук, І. Н. Каліщук, З. Н. Денисовець, Л. С. Пугач, М. С. Резь, яка очолює школу вже 30 років і завжди знайде хвилинку, щоб привітати мене із святом. Я ж постійно вітаю дорогий мені педколектив із визначними святами й датами. Тепле слово проситься про заступників з навчальної частини: М. І. Матвійчук, Г. Т. Барановську, І. М. Гомзу та ін. Це люди люди з великої літери.

Велику увагу нашій школі приділяли працівники райвно. Відвідували уроки, допомагали в організації й проведенні обласних семінарів: В. Ф. Боть, М. К. Сидько, М. М. Попович, Ариванюк Н. Н. ...

Частими гостями в школі були й методисти інституту удосконалення вчителів М. О. Лукашук (покійна) і Л. А. Степанюк. Вони відвідали багато уроків, виховних годин, позакласних заходів. Проводили бесіди з учнями, перевіряли документацію. Після цього провели обласні семінари керівників методичних об'єднань вчителів, міжрайонний – завучів шкіл.

Заступник голови обласного відділення Педагогічного товариства України Олександра Павлівна Кондратович, після відвідування школи, огляду мого кабінету, бесід з учнями, вчителями, опублікувала статтю «Її люблять діти» в обласній газеті «Радянська Волинь» А в журналі «Початкова школа» (№8, 1982р.), під рубрикою «Люди творчої праці», надрукували її нарис про мою роботу.

Районна газета «Сільські новини» неодноразово друкувала мої статті з питань навчання і виховання молодших школярів.

Декілька разів з цього питання виступала по місцевому й обласному радіомовленню. Окреме тепле слово хочеться сказати про свою молодшу колегу Марію Савівну Левчук, із якою працювали 6 років, вперше з шестилітками (40 дітей в класі). Ця людина – вроджений педагог. Їй притаманні: розум, кмітливість, працелюбність, охайність, чесність, доброта. Ми працювали спільно, злагоджено. З участю батьків провели свята: «Прощай Букваріку», «Любі мами», «Слава Армії», «Золота осінь». На святі

Букварика вручили дипломи виготовлені нами про закінчення першої життєвої мудрості, першої книги.

Виховні години: «Хвилина – годину береже», «Економити в малому – берегти в великому», «Білорусь моя», «Мій рідний край» – провели для учасників обласного семінару з використанням технічних засобів.

Спільно з районною бібліотекою провели ранок «Книга – твій друг». Наголошували, що книга – вершина людської мудрості, це джерело, з якого люди черпають розум і силу. Розповідала й демонструвала свій читацький щоденник. Веду його вже понад 50 років. На сьогоднішній день прочитала з любов'ю 1939 книг. З третього класу вчила дітей вести такі ж щоденники. Допомагала оформити їх.

Провели екскурсії на хлібзавод, пошту, в промкомбінат, у профтехучилище, у ліс, на річку. Зустрічали захід сонця, спостерігали за зорями. Цікаво проходили зустрічі з ветеранами війни й праці: Палієм В. М., Мандзюком Д. М., Михалевичем Т. К.

Запрошували художника Гупіка І. М. (мого колишнього учня), який демонстрував свої роботи. Були солдати, які перебували у відпустці, колишні учні: Віталій Мешкенас, Юрій Хлопук, Олександр Самчук.

Після закінчення кожного класу, виготовляла значки із цифрою наступного класу. Діти з гордістю стояли з ними на святковій лінійці. Такі ж значки готувала майбутнім першокласникам із цифрою 1. Кожному малюку підписувала кольорову листівку зі словами вірша Марії Пригари.

*Всім, хто з двору в ранню пору
Поспішає в 1 клас,
Всім здоров'я зичу гору
Та ще щастя про запас.
Щоб мерцій тобі хотілось
Цікаві книги прочитать,
Щоб дружила з усіма ти
Та училась лиш на 10.
Щоб любила працювати,
Щоб мала руки золоті,
Хай щастить тобі, Олесю,
І в навчанні, і в житті.*

(Текст для хлопчиків трішки змінити)

Запрошувала когось із гостей на перший урок. Обов'язково батьків, бабусь, дідусів. Вчили колективно вірш «Ось і школа». А золота осінь за вікном тихенько шелестіла, розповідаючи таємниці шкільного життя. Потім колективно фотографувались...

Намагалася, щоб святковий настрій наших школярів довго не розвіювався. Продумувала, щоб кожен урок починався по-іншому. То щось цікаве коротко розповім, запропоную загадку розгадати, прошу сказати, що по дорозі в школу цікаве бачили, що доброго зробили вдома...

На кожне свято колективно підписували вітальні листівки батькам, гостям, майбутнім класним керівникам (у 3, 4 класах).

Кожна дитина ще в першому класі обирала собілюбиме деревце, за яким буде вести спостереження протягом року. Про всі зміни буде повідомляти в класі...

Дуже велику увагу з перших днів навчання приділяла письму, зошитам. В першому класі і перші зошити в другому – підписувала сама. Кожна буква відповідає прописам. Оцінки в щоденниках, у зошитах ставила красиво. Для зразка в зошитах писала речення, рядок цифр на кожному розвороті й просила дітей написати так, як у мене, або ще й краще. Речення писала про красу природи в різні пори року й доби, про маму, шану до праці, хліба. Діти знали, що один батон – це 170 пшеничних колосочків або 12 тисяч зернонок.

За відмінну роботу в зошитах писала – Молодець! Чудово! Прекрасно!

Щотижня, в кінці чверті записувала дітям у щоденники подяки: за активну працю на уроках, зразкове ведення зошитів, відмінне чергування й т. п.

Кожну дитину вітали в класі з днем народження, під час канікул – посилала листівку по пошті.

Доля завжди дарувала нам прекрасних учнів. З ними було цікаво й приємно працювати. Батьки допомагали нам ремонтувати класну кімнату, інколи виготовляли наочні посібники.

У класі Марії Якимівни вчився наш син Володимир, а я вчила їхніх дітей Людмилу й Станіслава. Ми дружили сім'ями.

З доповідями на педагогічну тематику виступала перед батьками на занятті Університету

педагогічних знань.

Ділилась досвідом роботи на районних нарадах вчителів. На нараді завучів шкіл району демонструвала матеріал кабінету й розповідала про його призначення.

Перший раз атестувалась у січні 1976 року в присутності директорів, завучів шкіл району, всіх працівників райвно й педколективу школи. Знову ж демонструвала матеріал кабінету. Завідувач райвно Сидько Микола Кіндратович особисто подякував за працю.

Обиралась депутатом селищної ради, двічі районної (1985 – 1990, 1990 – 1995). На друге скликання обиралась вже будучи на пенсії. Понад десять років очолювала районне методичне об'єднання вчителів початкових класів, 17 років – шкільне. Вела школу передового педагогічного досвіду.

П'ять разів заносилась на районну Дошку пошани. Усім великим шкільним колективом брали участь у художній самодіяльності. Виступали в музеї Лесі Українки.

Який славний педагогічний колектив у нас був! Яка щира повага один до одного. Ніколи не було розмежування між вчителями старших і молодших класів. Навпаки, часто взаємовідвідували уроки, щиро спілкувались на різні теми. Вчилися один в одного. Не було ніяких чвар через розподіл годин, заздрощів. Всі вчителі початкових класів були між собою дружніми, доброзичливими, працьовитими. З радістю допомагали в організації проведення обласних семінарів, виставок. То була тиха гавань для юних душ, які одержували тут уроки Мудрості, Поваги, Доброти, Порядності.

Постійно вливалися в колектив молоді педагоги, у т. ч. колишні наші учні. Через деякий час ставали справжніми працелюбами. Таких багато, не буду перераховувати...

Продовжуючи родинну традицію, обрали професію педагога племінники: С. Р. Черняк, Л. Ф. Кінах, В. М. Хлопук, П. Ф. Філюк, Л. П. Карпук та інші.

Весь час в моїй роботі допомагали чоловік (покійний) і діти. Під час канікул у хаті була творча майстерня: всі малювали, клеїли, вирізали, шили. Інколи звільняли мене від домашньої роботи.

Нагороджена багатьма грамотами райвно, облвно, Міністерства освіти, Почесною грамотою ЦК профспілки працівників освіти, вищої школи та наукових установ (1981 р.), значком «Відмінник народної освіти Української РСР» (1976 р.), медалями «За трудову доблесть» (1966 р.), «Ветеран праці». Маю звання старший вчитель (1981 р.), «Заслужений вчитель Української РСР» (1982 р.). Усі свої нагороди вважаю нагородами всього педагогічного колективу, моїх колег, дирекції школи, учнів, батьків, методистів ЛУКВ, методистів райвно, друзів, сім'ї.

Місцева письменниця, член Національної спілки журналістів України Олена Чабан присвятила вірші у книзі «Одкровення» (2001 р.) «Вчительці від Бога». У книзі «Світ радості й журби» – «На Вашій ниві – щедрий урожай» (2009 р.). У 2007 р. на 77-й день народження моя колишня колега й мама мого учня Ніна Вітківська (нині покійна) присвятила мені вірш «Вірі Мойсеївні Карпук на 77-річчя» (Книга «Вам – мої рідні»).

Працювали всі ми спільно, в усіх була одна спільна мета – навчити дітей вчитися.

Чоловік Карпук Георгій Федорович, 1927 р. н. (одружилися в 1951 р.), учасник бойових дій ВВВ. Сім років служив в армії, нагороджений багатьма медалями. Працював інспектором держстрахінспекції, пізніше бухгалтером, а через кілька років – начальником комунгоспу.

Дочка Ольга, 1952 р. н., закінчила в 1973 р. інститут із відзнакою. Працює вчителем української мови і й літератури у школі №22 м. Луцька, вчитель-методист. Нагороджена медаллю «За трудову відзнаку», значками «Відмінник народної освіти СРСР» та «Відмінник освіти України», багатьма грамотами Луцького міського управління освіти й обласного управління освіти і науки. Обидві її дочки Наталія й Тетяна школу закінчили із золотою медаллю, Наталія – інститут з відзнакою. Ольга вдова з 2004 р. До речі, в нашій родині 13 золотих і 3 срібних медалей. Таня працює поряд із матір'ю в двадцять другій школі вчителем української мови і літератури. Має вищу категорію. Розумничка. Всю документацію оформляє на комп'ютері. Її люблять діти, шанують батьки, колеги.

Син Володимир, 1954 р. н., школу закінчив із золотою медаллю, Тернопільський медичний інститут – з відзнакою (в додатку лише відмінні оцінки). У 1979 р. закінчив ординатуру при цьому ж інституті й добровільно приїжджає в м. Луцьк. Спочатку працює терапевтом, потім завідувачем приймального відділення, а з 1984 р. – завідувачем ревматологічного відділення обласної лікарні. Має вищу категорію. Підполковник запасу. Нагороджений медаллю Академії медичних наук ім. М. Д. Стажерко. У 2001 р. йому присвоєно звання «Заслужений лікар України». Указом Президента України в червні 2009 р. нагороджено орденом «За заслуги» III ст. В той час Володимир став не лише відомим лікарем, а й громадським діячем на Волині. Починає реалізовувати себе на політичній ниві. В 2002 р. обраний депутатом Волинської обласної ради, членом Луцького міськвиконкому. З березня 2005 р. призначений заступником

голови Волинської обласної державної адміністрації. У березні 2006 р. обраний народним депутатом Верховної ради України. На позачергових виборах у вересні 2007 р. знову потрапляє в стіни парламенту, де перебував до 2012 року. За станом здоров'я Володимир відмовився балотуватися в майбутній парламент. В даний час знаходиться на стажовій пенсії, але бере активну участь в житті міста, країни. Зібрав багату бібліотеку – до 10 тисяч книг. Має двоє дітей. Сина й дочку. Дорослі, є свої сім'ї. Володя вдівець із 2010 року.

Наймолодша наша дочка Любов 1956 р. н. Закінчила школу із золотою медаллю і Львівський лісотехнічний інститут (озеленення). Працювала інженером з підготовки виробництва інструментального цеху Луцького підшипникового заводу. Чоловік Волох Ігор Миколайович 1949 р. н. працює начальником цеху приладобудівного заводу. Тут працює робітницею складального цеху дочка любви Олена. Вона має чоловіка, дітей.

Ось і закінчила зливати в одну велику річку маленькі струмочки – спогади... Ясним промінчиком промайнуло в мене перед очима босоноге дитинство, юність, найрідніші обличчя і болем обізвались в серці. На жаль, минуле не повертається, а живе лише постійно у світлих щасливих спогадах.

Олександр МЕЛЬНИК (сmt. Торчин)

МИКОЛА КОВАЛЬСЬКИЙ – ЧЛЕН ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ З ВОЛИНИ

Четвертого травня 2015 р. виповнилося 130 років від дня народження видатного громадсько-політичного і державного діяча, члена Української Центральної Ради, уродженця Луцького району Миколи Ковальського.

В історії України ХХ ст. виділяється когорта діячів, які незважаючи на особисті обставини, постійно докладали зусиль для досягнення вищої мети – відродження і розбудови самостійної Української держави. Великим патріотом і відданим працівником на цій ниві, за спогадами генерал-хорунжого армії УНР М.Садовського, був Микола Миколайович Ковальський.

Народився майбутній державний діяч 4 травня 1885 року у селі Баїв тоді Полонківської волості Луцького повіту (тепер Луцького району). Його батько Микола Григорович Ковальський уже більше року був священиком баївської Свято-Успенської церкви. Тут народилося двоє його синів Микола і Павло [1, арк. 15 зв.; 3, с. 95; 8, с. 7].

Про народження першого розповідає метрична книга з Державного архіву Волинської області. Охрещення його відбувалося більш як через місяць після народження – 13 червня, що засвідчили своєю присутністю працівник Київського центрального телеграфу, дворянин Платон Ковальський і дружина секретаря Варшавського митного округу Надія Соботівич. Обряд хрещення проводив священик з Острозького повіту Феодот Малькович [1, арк. 15 зв. - 16]. Очевидно, якась гілка родини проживала на Острозьщині, бо через певний час Ковальські з Баєва проживали вже в Острозі.

Саме тому середню освіту Микола Миколайович здобував у широко відомій в Україні Острозькій чоловічій гімназії. Тут же навчався і його брат. Талановитий юнак продовжив навчання на правничому факультеті університету Св. Володимира у Києві, який закінчив перед початком Першої світової війни [3, с. 95]. В студентські роки почав займатися громадсько-політичною діяльністю, став членом першої української політичної партії в Наддніпрянській Україні – Револьюційної української партії (РУП). Був він також членом таємної політичної української організації – Товариства українських поступовців (ТУП), очолюваного Михайлом Грушевським. Перед Першою світовою війною М.Ковальський став членом Української соціал – демократичної робітничої партії (УСДРП) і був обраний до складу Київської міської управи [7, с. 387; 8, с. 7].

На Всеукраїнському національному конгресі 17-21 квітня 1917 р. М. Ковальського обрали до Української Центральної Ради від просвітніх і громадських організацій Києва. Відтоді він керував відділенням контролю УЦР, був членом Комітету Української Центральної Ради. Протягом 1918 – 1920 років очолював Департамент державного контролю Директорії Української Народної Республіки [7, с. 387]. Певний час виконував завдання контролю фінансових справ армії Української Народної Республіки [8, с. 8].

Микола Ковальський брав активну участь в організації самостійного державного життя України. Його ім'я, як представника від УСДРП, неодноразово згадується в протоколах засідань Центральної Ради, її комітету під назвою Мала Рада. Так, на засіданні 23 червня 1917 року, коли було утворено



М. М. Ковальський.



Особовий склад УЦК в Польщі. М. М. Ковальський – в першому ряду посередині.



Члени конференції УСДРП в Подєбрадах 1928р. М.М.Ковальський сидить посередині.

Генеральний секретаріат (уряд УНР), Микола Миколайович відзначав, що це є дуже важливий факт, який змінює характер життя в Україні. 28 червня 1917 року від фракції українських соціал-демократів він був обраний до складу комісії, яка мала займатися виробленням проекту статуту автономії України. «В окремих виступах М.Ковальського на засіданнях Центральної Ради були ним висловлені принципові й послідовні оцінки та здійснювався аналіз сучасником і професіоналом-правником дуже складних суспільно-політичних процесів в Україні протягом буремного і доленосного 1917 р.» - писав про нього племінник, відомий український історик Микола Павлович Ковальський [3, с. 96 - 97].

Слід відзначити, що в партійній роботі, як і в державній, Микола Миколайович проводив чітку патріотичну лінію. Саме в такому дусі згадував про нього Ісак Мазепа – теж член УСДРП, в певний час прем'єр – міністр уряду Директорії УНР і автор книги спогадів «Україна в огні й бурі революції». Поряд з С.Петлюрою та В.Винниченком, у партії соціал-демократів М.Ковальський займав одну з провідних позицій [2; 5, с. 80]. У середині січня 1919-го, На VI- му з'їзді українських соціал-демократів Микола Миколайович був обраний до Центрального Комітету УСДРП. Разом із ним до складу Комітету увійшли: член ЦР від Петрограду Сергій Вікул; відомий історик, викладач Йосип Гермайзе; громадський діяч, журналіст, секретар ЦР Михайло Єремій [5, с. 80, 200]. Були тут також представники з Галичини (С. Вітик) та Буковини (О. Безпалко) [6, с. 261]. Центральний Комітет відтепер складався з 14 осіб.

На січневому з'їзді стався ще один характерний момент – гостра дискусія між прихильниками радянського устрою в Україні і партійцями, які стояли на незалежницьких позиціях. «Десять упертих делегатів», які дотримувались останньої позиції, створили свою окрему групу. Завдяки їм з'їзд відкинув комунофільство [6, с. 261]. Щодо того, чи входив до цієї групи Микола Ковальський, точних відомостей

не має. Але знаючи його принципові антибільшовицькі настрої, можемо з певністю припустити, що серед десяти був і він.

З часу обрання до Центрального Комітету Микола Миколайович брав участь у багатьох нарадах. Так, 18 травня 1920 року у Вінниці відбувалась нарада, як пише І.Мазепа «у справі сучасного моменту», тобто становища в якому перебувала у той час УНР. М.Ковальський і М.Бухановський (теж член ЦК УСДРП), які спеціально на нараду прибули із Києва, дуже нарікали на більшовицький режим в Україні, вже тоді побачивши його антиукраїнську суть:

а) У внутрішньому управлінні, наголошували промовці, Україна цілком підпорядкована Москві. Всюди панує безоглядна централізація. Виборні ревкоми змінені призначеними, переважно з людей зайшлих, ворожих українській справі. Всі адміністративні апарати переповнені чужим, неукраїнським елементом. Також і червона армія в Україні щодо свого національного складу переважно неукраїнська;

б) Різко негативно оцінювали «кияни» соціально-економічну політику більшовиків. На їхню думку вона спрямована на те, щоб, як і перед цим, безоглядно вивозити з України її матеріальні ресурси. З цією метою були створені «комнезами» (комітети незаможних селян), які мали розколоти селянство і, спираючись на бідніші елементи, успішно витягувати хліб у «продукційного селянства» для Московщини;

в) М.Ковальський і М.Бухановський оповідали, що всупереч проголошенню більшовиками нової національної політики в Україні, фактично все залишилося по-старому. В урядових установах панувала російська мова. Підручники, газети, агітаційні видання друкувалися майже виключно російською.

Підсумовуючи, доповідачі пропонували боротися проти більшовизму усіма можливими методами. Разом з тим, наголошували, що союз з поляками не буде популярний в Україні. Але їх необхідно залучати до боротьби, стримуючи окупаційні тенденції. Для цього пропонувалося посилити представництво УСДРП в уряді, залишивши його за соціал-демократом Ісаком Мазепою. На таких позиціях М.Ковальський стояв навіть тоді, коли інші члени Центрального Комітету погоджувались з відставкою. В цій ситуації він єдиний, хто «залишився при окремій думці» [5, с. 412 – 414, 419 – 420, 431].

Слід відзначити, що в той час, у 1920 році, Україна перебувала у скрутному становищі. Кілька разів мінялися владні режими – до кінця квітня – початку травня був більшовицький режим, до початку червня – польський, а далі – знову більшовицький [4, с. 301-302]. Українські державні діячі, які тепер мало що реально вирішували, підлягали значній небезпеці. Кривава Че-Ка проводила боротьбу з так званою «контрреволюцією». Одним із тих, хто побував у їхніх лежачках був М.Ковальський. Тільки рішучість друзів дозволила уникнути найгіршого [10, с. 98 - 99].

Микола Ковальський намагався боротися за українську справу до кінця і емігрував аж у 1921 р., коли можливості для боротьби в цьому напрямі уже були втрачені. За кордоном опинився у польському місті Тарнов, де знаходився осередок уряду УНР в екзилі і ставка Головного отамана Симона Петлюри [3, с. 97]. Тут він проводив активну громадську роботу і був обраний до управи Товариства допомоги емігрантам з України та їх родичам. Не полишав також роботи в Українській соціал-демократичній партії, від якої входив до українського парламенту на чужині, що прийняв назву Рада Республіки [8, с. 8].

Того ж року у Варшаві був створений Український Центральний Комітет (УЦК) – організація для всебічної опіки над емігрантами з УНР [5, с. 487; 6, с. 387]. У статуті зазначалося, що Комітет є цілком аполітичною національно-громадською організацією, яка піклується задоволенням лише культурно-побутових потреб українських емігрантів, має завданням обстоювати юридичне становище емігрантів і сприяти економічному і духовному розвитку національних осередків українців у Польщі [9, с. 12].

У 1923 році Комітет організував у польській столиці перший з'їзд української політичної еміграції, на який прибуло чимало делегатів з усієї Польщі. На цьому з'їзді для керівництва справами була обрана головна управа УЦК, в яку увійшов М. Ковальський. Є відомості, що з грудня 1925 р. Микола Миколайович виконував обов'язки головуєчого в УЦК [3, с. 97 - 99].

Усі зусилля він спрямував на захист прав українських емігрантів. Як згадував М.Садовський, «не було такої урочистості, на якій не був би присутнім Микола Миколович і на якій не промовляв би він чи не виступав з рефератом або доповіддю. Не було випадку, коли десь на периферії Польщі трапилось якесь нещастя з нашим емігрантом, щоб не поїхав туди Микола Ковальський рятувати чи заступитись за покривдженого. Ось тому він був таким знаним та любимим усіма» [7, с. 10-11].

До 1940 року М.Ковальський очолював Український Центральний Комітет. З початком німецького окупаційного режиму усі українські, як і польські та інші національні організації були ліквідовані. В тому числі ліквідували головну управу УЦК та всі його відділи і гуртки. Після цього Микола Миколайович працював у польському кооперативі «Сполем», де виконував обов'язки контролера. У Варшаві пережив час польського повстання проти німців у 1944 році [8, с. 10-11]. Налагодив і підтримував активну співпрацю

з українським рухом Опору [7, с. 387]. Натомість пропозицію співпрацювати з окупаційною владою категорично відкинув, що коштувало йому життя. За непослух і відмову у налагодженні контактів, у вересні 1944 року М. Ковальського заарештували і відправили разом з дружиною спочатку в концтабір Штутгоф, біля Гданська, а в листопаді – у Дахау біля Мюнхена, де він і загинув 28 грудня 1944 року [3, с. 100].

Як бачимо, Микола Ковальський – це приклад ідейного та принципового українського патріота, в якого слова ніколи не розходилися з ділами. Він був справді невтомним працівником у справі відродження і розвитку самостійної Української держави. Постійно пам'ятав про своє походження з Волині, розглядаючи наш край органічною частиною незалежної України.

1. *Державний архів Волинської області. – Ф.35. – Оп.9. – Спр.84.*

2. *Жуковський А. Українська соціал-демократична робітничка партія / Аркадій Жуковський // Довідник з історії України у 3-х томах. – Т.3/ [Електроний ресурс] Режим доступу: http://history.franko.lviv.ua/Шу_3.htm.*

3. *Ковальський М. Вірний син України. До 55-річчя (1944 - 1999) трагічної загибелі діяча УНР і голови УЦК Миколи Ковальського (1885 - 1944) / Микола Павлович Ковальський // Український альманах. – Варшава, 1999. – С. 94 – 101.*

4. *Король В. Історія України: Навч. пос. / В.Ю.Король. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 496 с.*

5. *Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917 - 1921) / І. Мазепа. – К.: Темпора, 2003. – 608 с.*

6. *Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / Ісидор Нагаєвський. – К.: В-во «Український письменник», 1993. – 413 с.*

7. *Осташко Т. Ковальський Микола Миколайович / Т. С. Осташко // Енциклопедія історії України: У 8 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. К.: Наук. думка, 2007. – Т. 4. – 2007. – С. 387.*

8. *Садовський М. Микола Ковальський (1885 - 1944). / Михайло Садовський. – Нью-Йорк – Торонто, 1954. – 16 с.*

9. *Срібняк І. Культурно-освітня робота в армії УНР у 1921 – 1923 рр. / Ігор Срібняк // Додаток до «Вістей Комбатанта», Ч.2, 1997. – 16 с.*

10. *Чикаленко Л. Уривки зі спогадів з років 1919 – 1920 / Левко Чикаленко. – Нью-Йорк: В-во «Наша Батьківщина», 1963. – 168 с.*

Микола ЯКИМЕНКО (Луцьк)

ІСТОРІЯ ЗБУДОВАНИХ, ЗАПРОЕКТОВАНИХ І РОЗІБРАНИХ ЗАЛІЗНИЦЬ ВОЛИНИ

Всі шляхи вели в Ковель

Історія будівництва залізниць на Волині цікава і повчальна. Початком її можна вважати 1857 рік, коли з Києва, через Луцьк, Ковель, Брест було прокладено шосе в Польщу. Саме воно стало передвісником приходу в наш край сталевих магістралей. Спостережливі пасажери мабуть помітили, що колія на багатьох ділянках прокладені поруч із цим шосе.

В 1870 році Київ було з'єднано залізницею через Козятин, Жмеринку, Балту з Одесою. Колії впритул підійшла до волинських земель і цілком логічним було створення того ж 1870 року Київсько-Брестської залізниці. А вже 15 серпня 1873 року було відкрито рух на всій 560-кілометровій лінії від Козятина до Бреста. Цей день можна вважати днем народження волинських залізниць. В 2013 році в Ковелі урочисто відзначили 140-річчя цієї важливої в історії краю дати. Можна лише подивуватися тодішнім будівничим, які усього за три роки зуміли пройти цей шлях, долаючи ріки і болота, вирубуючи просіки у вікових борах, маючи в розпорядженні лише лопати і кирки, кінні вози і ручні тачки.

Майже одночасно з віткою Київ – Брест було споруджено магістраль із Бреста в Граєво (пруський кордон). Відтепер вантажі з Волині і Поділля могли безперешкодно потрапляти в порти Гданська і Кенігсберга. А в 1877 році Товариством Надвіслянських залізниць завершило будівництво 500-кілометрової лінії Млава – Варшава – Ковель, відкривши пряму дорогу з Києва у центр Європи [4.с.95-96].

Здійснити мандрівку по лінії Козятин-Граєво ми можемо завдяки прекрасному «Ілюстрованому путіводителю по Юго-Западним казенним залізничним дорогам», який побачив світ 1899 року в Києві. Укладач книги розповів про довколишні міста і села, подав цікаві історичні і економічні відомості, описав місцеві ландшафти, дав тлумачення назв населених пунктів. Ось, наприклад, в цій унікальній книзі розповідає про селище Степань, що на Рівненщині.

«От станции Клевани отделяется *Степанская железнодорожная ветвь*, которая проведена к

лесным дачам товарищества технической разработки лесных продуктов и с разветвлениями Цуманским, Загорынским и Рафаловецким имеет 130 верст. Конечная станция Степанской ветви находится при *м. Степани*, лежащей среди лесов... В местечке Степани более 5000 жителей и оно известно, как пункт торговли лесными материалами. Здесь находятся лесопильни, паркетные фабрики и механическая столярная *товарищества технической разработки лесных произведений*; на паровых заводах товарищества изделия изготовляются исключительно из дерева местных пород, за исключением высоких сортов фанерованных паркетов, на которые употребляются в малых размерах заграничные породы дерева. Весь сырой материал, предназначенный для выделки паркета, окон, дверей и прочих столярных изделий высушивается в специально устроенных сушильнях при помощи высокой температуры воздуха и пара высокого давления. Производство лесопилен определяется в 250-300 тысяч рублей, паркетных фабрик 150-200 тыс. рублей и столярной мастерской 50-75 тыс. руб. На заводах товарищества работает до 250 чел. рабочих, которым отводятся бесплатно квартиры с отоплением; кроме того каждому рабочему дается в пользование бесплатно кусок пахатной земли; имеется собственная больница. Вообще заводы товарищества технической разработки лесных произведений принадлежат к числу наиболее благоустроенных предприятий не только исключительно с точки зрения коммерческой постановки дела, но и со стороны обеспечения интересов рабочих и служащих. Изделия заводов находят преимущественно сбыт в Варшаве, Киеве, Одессе и Лодзи» [1. с. 367-369].

Ще однією стратегічною магістраллю для Волинського Полісся є лінія Київ – Олевськ - Сарни – Ковель. Рішення про будівництво цієї вітки, яка найкоротшим шляхом з'єднувала б Київ з Варшавою і західним кордоном було прийнято урядом Росії 9 квітня 1899 року. Вже до літа наступного року усі земляні роботи на трасі магістралі були в основному виконані. Укладання рейок проводили відразу у чотирьох місцях: з Києва, Сарн, Грабини (межиріччя Стиру і Горині), Сарн. Цю роботу було завершено в липні 1901 року, але лише 17 грудня після відкриття мосту через ріку Уж, шлях по всій лінії був відкритий, а з 10 березня 1902 року було затверджено розклад руху пасажирських поїздів. Магістраль відкривала найближчий шлях з Києва у Варшаву [5. с. 58-59].

Так Ковель став одним з головних залізничних вузлів Російської Імперії, її воротами на Захід.

Чиновники помилилися і ... проклали в Луцьк колію

Честь мундира у ті часи чогось таки вартувала! В цьому переконуєшся, коли знайомишся з історією будівництва залізниці в Луцьку. Проклали її сюди значно пізніше як у Ковель. Сталося це за досить кумедних обставин. Влітку 1990 року, під час військових маневрів, цар Олександр III вирішив побувати в повітовому місті Луцьку. Він поцікавився в одного із своїх вельмож, чи має Луцьк залізницю? Глянувши на карту, той побачив станцію Луцьк (нині Ківерці), і відповів ствердно.

Вже після наради з'ясувалося, що станція з такою назвою розташована на залізничній вітці Київ – Брест за 11 верст від повітового центру. Щоб зберегти добре ім'я чиновника і не спричинити царю незручностей, вирішили негайно прокласти до Луцька залізницю. З Барановичів і Яблунної викликали четвертий залізничний батальйон, мобілізували населення. По профілю близькому до нуля, без великих земляних робіт, по твердому ґрунті вдалося швидко прокласти полотно. Роботи почалися 1 серпня, а 19 серпня Луцьк з'єднали залізничною віткою, по якій вже 20 серпня пішов перший ешелон з військами, а 22-го відкрився рух поїздів (дві пари в день, з середньою швидкістю 15 верст за годину). На місці тимчасового металевого навісу згодом спорудили залізничний вокзал, в приміщення якого зараз розташований ресторан "Світлофор".

Довгий час залізнична станція Луцьк була тупиковою. Перша спроба позбутися цієї незручності була зроблена в 1910-1911 роках, коли вирішувалося питання про будівництво залізниці Холм – Дубно – Чорний Острів. Для того, щоб ця колія пролягла через Луцьк, міська Дума залучила в Петербурзі повіреного з нотаріальним дорученням Ігнатія Кнолля, який мав лобювати це питання серед столичних чиновників. Однак його місія завершилась безрезультатно, за що розгнівана луцька Дума не виплатила пану Кноллю обіцяного гонорару. Згодом почалася Перша світова війна і проектування цієї залізниці припинилося [10].

Якщо хочете, будуйте

Цікавою є й історія прокладання вітки Луцьк – Стоянів (прикордонне містечко Галичини Стоянів у 1910 році вже мав залізничне сполучення зі Львовом). У 1914 році її будівництво велось від Луцька австро-угорськими полоненими. Роботи проходили мляво. В 1916 році колію так само поволі будували від Стоянова вже російські полоненні. У 1919 році роботи взагалі припинилися. Влада молоді польської держави не виявляла особливого бажання поєднувати залізницею аполітичну на її думку Волинь з активною в пропагуванні



Локомотивне депо - найстаріше підприємство Ковеля.



Паротяг СУ 253-25 на станції Ковель – пам'ятник всім волинським залізничникам.



Залізничний вокзал у Ковелі.



Залізничний вокзал у Голобах (фото 1917 р).



Залізничний вокзал у Луцьку (сучасний).



Перший вокзал міста Луцька (фото 1930-х років).

української національної ідеї Галичиною. Проте багата продуктами Волинь цікавила Львів.

У Луцьку, де в той час споруджували річковий порт, теж були не проти, щоб деревина, зерно, м'ясо, фрукти можна було відправляти в Галичину. У 1924 році делегатам від Луцька і Львова відмовили у Варшаві у виділенні коштів на будівництво цієї залізниці. “Якщо хочете, будуйте, дозвіл дамо”, - зверхньо заявив міністр транспорту Польщі. Так воно і сталося. Після відповідної агітаційної роботи серед населення сільських повітів було зібрано 125 тисяч злотих і в 1925 році будівництво залізниці з Луцька до Стоянова відновили. Спочатку колію проклали лише до села Дубова Корчма (село на межі Горохівського і Луцького районів), а вже потім завдяки старанням і наполегливості начальника залізничних будівель у Рівному інженера Вишневецького її продовжили до теперішньої Сенкевичівки. Лише в серпні 1928 року поїзди з Луцька могли навпростець через Стоянів слідувати у Львів. З того часу станція Луцьк перестала бути тупиковою [5. с.103-105].

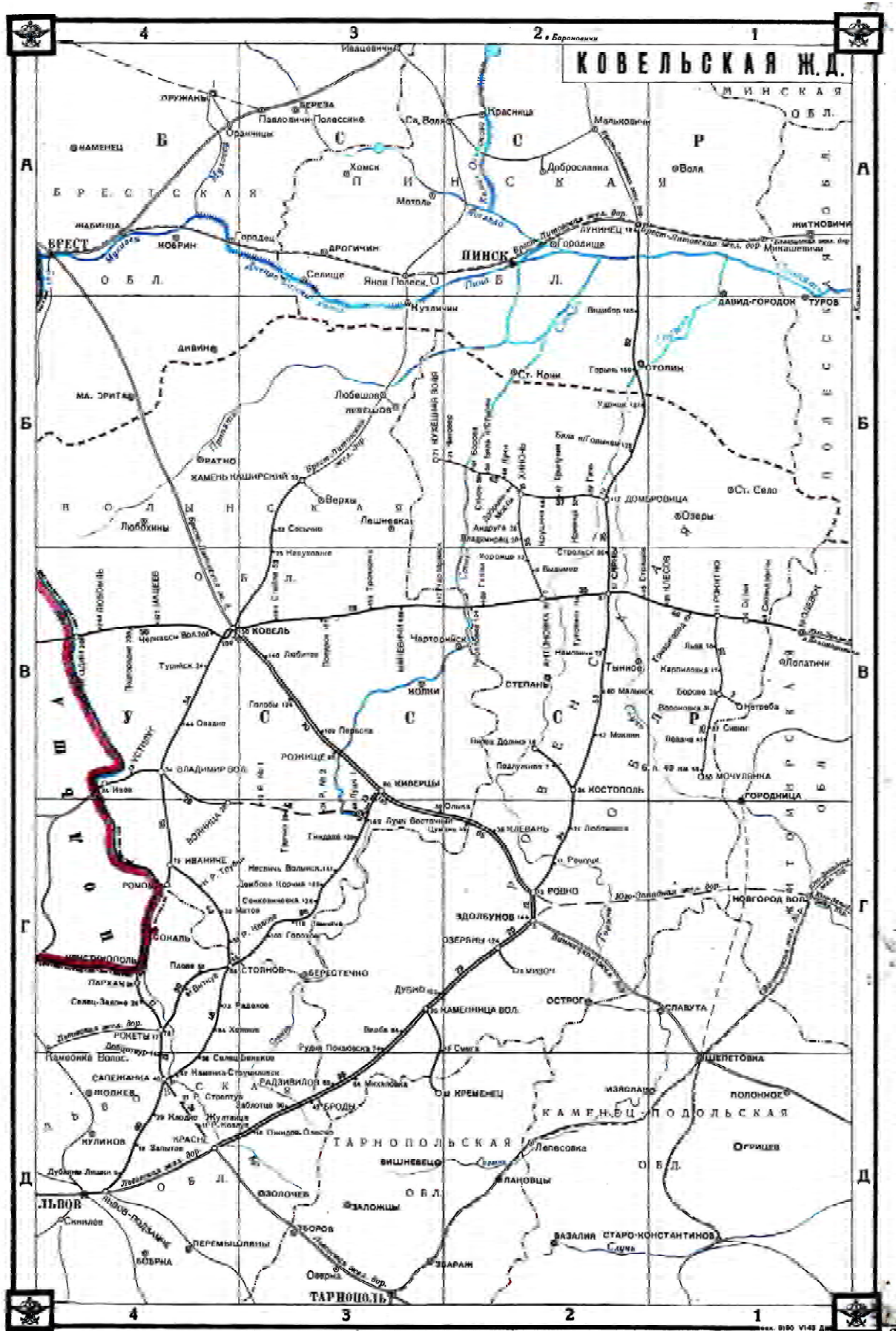
Так і не реалізовані проекти

А ось вузловою станцією Луцьк так і не став, хоч мав на те надію. На польських схемах міста передвоєнного періоду позначено аж три залізничні станції: Північну (пасажирську), Східну (вантажну, тепер тут залізничний вокзал) і Західну (спроєктовану в районі вулиці Чернишевського по той бік Стиру). Планувалося спорудити ще один залізничний міст через Стир, а також прокласти колію на Володимир-Волинський. Зробити це було нескладно, враховуючи, що з Володимира в бік Луцька ще в роки Першої світової війни німці, аби підвозити до фронту боєприпаси, проклали майже 30 кілометрів колії і вантажні таї пасажирські поїзди ходили аж до села Війниця Локачинського району. В 1994 році автор цих рядків зустрівся із старожилом Війниці Маркіяном Петровичем Краєвським. Так ось ветеран сказав, що залізницю спорудили німці ще в 1917 році для забезпечення потреб фронту, який проходив неподалік. Була тут водокачка, стояв семафор. У міжвоєнний період вона досить активно використовувалася. Двічі на день: о четвертій ранку і шостій вечора звідсіля на Володимир-Волинський відправлявся пасажирський поїзд. Білет в обидва кінці коштував 1,6 злотового. Гроші на той час великі, бо за працю найманий робітник за день отримував усього один злотий. Тому скористатися залізницею Маркіян Петрович так і не зумів. А ось його дружина Софія Володимирівна раз з'їздила у Володимир та тільки грошей на товар не вистачило, усі пішли на квиток. Досить активними були й вантажні перевезення. Відправляли з Війниці, а вона була кінцевою станцією, деревину, зерно, худобу, свиней, яблука, обірвані разом з хвостиками вишні... Як згадував Маркіян Петрович, були дні, коли з Війниці відправляли по 10-15 вантажних вагонів.

У 1940 році, враховуючи, що в повітрі вже пахло війною, військове відомство інтенсивно розпочало роботи по продовженню магістралі до Луцька. До червня 1941 року майже на всьому відрізку шляху відсипали залізничне полотно, вклали навіть кілька кілометрів рейок. Та до початку війни завершити справу не встигли. А 1944 року колію до Війниці розібрали для ремонту магістральних шляхів, яким йшли ешелони з вантажами для фронту. А ось насипи, навіть ті, де так і не встигли покласти рейки, довгий час заборонялось розорювати. Це вселяло надію на продовження будівництва.

Ще раз про цю вітку згадали в 1950-х роках, коли депутат від тодішнього Торчинського району Євгенія Хитра звернулася у Верховну Раду УРСР з проханням відновити її і добувати до Луцька. У 1970-х роках, коли споруджувалась залізниця від Володимира-Волинського до Катовіц (Польща), цю пропозицію висунуло тодішнє керівництво області. Це скорочувало б шлях криворізької руди до найбільшого в Польщі металургійного комбінату більш як на п'ятдесят кілометрів. Однак в той час прокладалася Байкало-Амурська магістраль і коштів на цей економічно вигідний проект не віднайшли. Як пам'ять про розібрану залізницю, залишилось вокзальне приміщення станції Рогізно, тепер це адмінбудинок Губинського лісництва, залишки насипу в лісових масивах і рампи в селі Війниця.

Війна, до речі, завадила впровадженню ще одного цікавого проекту. Йдеться про будівництво залізничної вітки Іваничі – Стоянів. Розпочали її будівництво так само в 1940 році. Стратегічне значення її було велике: Іваничі тоді були останньою станцією на вітці Ковель – Львів на території тодішнього СРСР. Кілометрів за 15 колія перетинала Західний Буг, а за мостом була вже територія окупована фашистською Німеччиною. На карті зберігся маршрут цієї напівзбудованої залізниці. Розпочиналася вона в Іваничах, потім кілометрів на три південніше Порицька (тепер Павлівки) прямувала на схід, далі з північного сходу обминала Грушів, проходила біля сіл Шарпанці, Печихвости, Княже. На трасі вже було відсипано насип, споруджено більшість мостів і трубопроводів, навіть станційне цегляне приміщення в Стоянові. Як розповів Микола Іларіонович Маковський, який нині проживає в селі Прилуцькому, колій не встигли прокласти, а вокзал потім використовували для навчань по цивільній обороні. Тепер немає навіть його сліду. Про залізницю нагадують один із вцілілих залізобетонних мостів, а також подекуди вцілілий насип [7.с.6].



Карта-схема Ковельської залізниці.



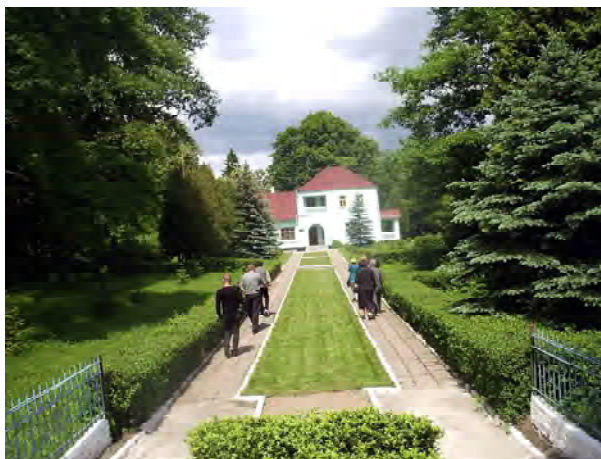
*Залізничники станції Дембова Корчма (лінія Луцьк – Стоянів) в години дозвілля (фото 1930 р.).
Крайній справа в першому ряду робітник колії Главінський.*

У роки Першої світової не лише руйнували

У Володимир-Волинський залізниця прийшла лише 1908 року, відразу після анексії Австро-Угорщиною Боснії-Герцоговини. В повітрі пахло війною і Росія інтенсивно готувалася до неї. Вже в 1914 році, коли російські війська захопили майже всю Галичину, залізниця з Володимира-Волинського була продовжена до міста Сокаля. В наказі арміям Південно-Західного фронту командувач генерал-ад'ютант Іванов відзначив цю важливу поді: «Дорога Володимир-Волинський – Сокаль відкрита. Виконана величезна праця раніше заданого двомісячного строку, незважаючи на цілу низку перепон, викликаних місцевими умовами: безперервними дощами протягом двох тижнів та обмеженою кількістю місцевих робітників. Дорога довжиною сорок шість верст побудована за 52 дні. Виконано земельних робіт сорок тисяч кубів, побудовано сорок мостів довжиною двісті шістьдесят сажень, у тому числі міст через Західний Буг, укладено шістьдесят верст колії...». Наказом відзначено добре керівництво роботами полковником Ведеренським. 30 жовтня 1914 року перші військові ешелони рушили в Галичину [5.с.55].

Остання залізниця, яка розширила і без того величезні транспортні можливості Ковеля, була прокладена німцями в 1916 році до Каменя-Каширського. Більше того, вона мала своє продовження в вигляді вузькоколійки, прокладеної в 1917 році від Каменя-Каширського до поліського міста Іваново (станція Янув-Поліський на лінії Гомель-Брест). Слугувала вона для підвезення боєприпасів, продовольства до фронту, який довго стояв на берегах Стоходу. Розпочиналася вузькоколійка в Камені-Каширському і прямувала на північний схід через Озерце – Кримно – Пнівню – Деревок – Курінь. На березі озера Любязь, неподалік місця, де в нього впадає річка Коростянка, залізниця роздвоювалася. Головна її вітка йшла на північ села Любязь – Шлапань – Дольськ – Коліно – Мохро до станції Янув-Поліський. Інша, коротка, повертала на південь до Любешова.

-Перший раз скористалася вузькоколійкою в 1937 році, коли їхала в Любешів, - розповідала мені в 1995 році жителька села Деревок Антоніна Іванівна Куликовська. – Тупикова станція була. Мала лише дві колії. Розвороту не було, а тому паровоз штовхав в Любешів вагони позад себе. У вагонах, а їх було



*В приміщенні колишнього вокзалу станції Рогізно
(розібрана лінія Володимир-Волинський – Війниця) тепер розташоване Губинське лісництво.*

3-4, було чисто й охайно. Всі пасажирів сиділи. Йшли поїзди точно за графіком. До пасажирських вагонів причіплювали по кілька пасажирських і поштових. У 1950-1951 роках працювала бухгалтером Деревківської лісосідільниці Камінь-Каширського ліспромгоспу. Була в нас в селі, окрім пасажирської, ще й товарна станція. Багато лісу тоді вивозили, до 10-15 вагонів щодня. А ось колію вже ніхто не ремонтував, як це робили за Польщі. Збудували в Деревку і пасажирський вокзал з касою, залом для пасажирів, двома коліями. Будинок його і нині зберігся на захід від церкви.

-Коли мене в 1938 році призвали в польську армію, то їхав я в Камінь-Каширський поїздом, - пригадував в 1995 році Варфолом Парфенович Ковальчук з Деревка. – Дорога зайняла менше години. Їздив я поїздом з Деревка до Янува-Поліського (Іванова) вузькоколійкою, а з Янова до Пінська вже широкою колією. Дорога була добре доглянутою. Шпали були металеві і дерев'яні. На кожній зупинці, окрім Куреня, були станційні приміщення. Коли церкву нашу будували, то всі матеріали в основному залізницею підвозили.

Житель села Зарудче Сергій Семенович Корх у своєму листі (1995 р.) розповів про останні роки функціонування вузькоколійної залізниці Камінь-Каширський – Любязь – Янув-Поліський: «У роки Великої Вітчизняної війни німецькі війська, відступаючи, не забули забрати із собою і частину рейок із залізничної колії на ділянці від Своротви до Любешова. Розвалене господарство в тяжкі повоєнні роки особливо відчувало нестачу транспортного зв'язку. І в 1946 році за допомогою першого секретаря райкому партії Івана Болеславовича Димецького були організовані роботи по відновленню втраченої вітки. Люди розібрали і підводами перевезли частину залізничної колії від Своротви (у напрямку Білорусі) і самі проклали на ділянці до Любешова, щоб з'єднати його з Каменем-Каширським.

Була виготовлена дрезина, до якої чіплялося кілька вагонів. Перевозилося все можливе: вантажі, ліс, зерно. Все було б гаразд, але в 1954-1955 роках і завдяки знову ж таки першому секретареві, але вже Дмитрові Гнатовичу Сивенку, частину колії було розібрано. А пізніше, через нехлюйство і безвідповідальність зникла (була розкрадена) і вся залізниця» [7.с.6].

Поліські трамваї

Загалом вузькоколійка до Любешова лише одна з багатьох в області. Найдовше, аж до 2000 років протрималася вузькоколійка в селищі Цумань. Використовувалася вона в основному для перевезення деревини з лісгоспу до залізничної станції Цумань. Через бездоглядність її стало небезпечно експлуатувати і її розібрали. Хоч при добрих господарях вона могла б слугувати своєрідним трамваєм, підвозячи людей з селища до поїздів.

Можна згадати і вузькоколійку з Ківерець, яка була прокладена вздовж дороги на Любешів аж до повороту до села Омельне. Від Заболоття, що в Ратнівському районі, обходячи озеро Пісочне з боку сіл Кропивники і Прип'ять, вузькоколійка підходила аж до південних околиць села Любохини. Вузькоколійкою було сполучено із станцією Мацеїв село Сьомаки, а Іваничі з Порицьком (Павлівкою), Устилуг – із Стенжаричами, Поромівом, Бужанкою (використовували при будівництві дзотів). Нині мало хто знає, що Камінь-Каширський був сполучений вузькоколійкою не лише з Любешовом, а із селом Верхи. Взагалі тема вузькоколійних залізниць потребує окремого висвітлення [7.с.6-7].

На зміну тепловозам приходять електровози

На, жаль, у радянські часи на Волині будівництву нових залізничних магістралей не приділяли належної уваги. Лише в 1979 році було відновлено залізничну вітку з Володимира-Волинського до Грубешова і далі до Катовіц. До речі, унікальну, оскільки має широку колію і поїзди з криворізькою залізною рудою без перевантаження надходять на металургійний комбінат в Катовіцах, подолавши 400 кілометрів територію Польщі[5.237].

У листопаді – грудні 1998 року було електрифіковано дільницю Здолбунів – Рівне (12,6 кілометра). На початку 2000 року розпочалася, а в грудні того ж року завершилася електрифікація 64-кілометрової дільниці Рівне – Ківерці. У вересні 2001 року було введено в експлуатацію дільницю Ківерці – Ковель (70,2 кілометра), а 19 грудня 2003 року перший електропоїзд прийшов у Луцьк[5.с.349].

Розповідаючи про історію волинських залізниць, не можна не згадати і про факт створення Наказом Народного Комісара шляхів сполучення СРСР від 5 грудня 1939 року Ковельської залізниці. Головними її магістралями стали двоколіїні лінії Здолбунів – Рівне – Ковель, Здолбунів – Красне і одноколіїні Ягодин – Ковель – Сарни - Олевськ і Луїнець – Сарни – Рівне. В 1940 році експлуатаційна довжина дороги складала 1247 кілометрів, в 1945 – 1111,3 кілометра[6].

У повоєнний період поблизу Ковеля селі Вербка було споруджено спеціальну станцію, яка по вузькій європейській колії (1435 мм) 66-кілометровій лінії Ягодин – Ковель приймала вантажі по репарації з переможеної Німеччини. Як розповідав колишній начальник цієї станції Петро Жарський (1924 р.н.) обсяги перевезень були величезними. В окремі дні доводилося перевантажувати по 500 вагонів [8.с.20].

У 1953 році було проведено укрупнення залізниць. Ковельська залізниця та три її відділення - Ковельське, Сарненське та Здолбунівське – увійшли до складу Львівської залізниці. На базі ліквідованої залізниці був створений Рівненський відділок залізниці[5.с.234].

І ще про одну залізницю –Луцьку дитячу – хочеться згадати на завершення. Відкрили її 8 листопада 1954 року. За 60 років вона дала путівку в життя багатьом знайомим сьогодні працівникам галузі [5. с. 477-479]

Залізниця змінила обличчя і географію нашого краю. Завдяки її будівництву на Волині вирости такі селища, як Маневичі, Сенкевичівка, місто Ківерці, розвивалася промисловість, стрімко зростало населення в Луцьку, Рожищах, Голобах, Заболотті. Десятки тисяч невідомих нам людей своєю працею створювали одне із чудес XIX- XX століть – залізницю. Поклонімся їхній світлій пам'яті.

Хронологічна таблиця будівництва та введення в експлуатацію залізничних ліній на Волині

- 1875 р. Київ – Ковель – Брест
- 1873 р. Брест –Граєво
- 1877 р. Демблін (Івангород) - Ковель
- 1890 р. Ківерці – Луцьк
- 1908 р. Ковель-Володимир-Волинський
- 1914 р. Володимир-Волинський – Сокаль
- 1916 р. Ковель – Камінь-Каширський
- 1928 р. Луцьк - Стоянів
- 1979 р. Володимир-Волинський – Грубешів - Катовіце

1. *Иллюстрированный путеводитель по Юго-Западной железной дороге. Линия Казятин – Граево. Сост П.Н. Андреев. – К., 1899. Ст. 367-369.*

2. *Історія міст і сіл УРСР. Волинська область. – Головна редакція Української радянської енциклопедії. Київ, 1970.*

3. *Луцьку 900 років. 1085-1985. Збірник документів і матеріалів. –Київ, Наукова думка,1985.*

4. *Львівська залізниця. Історія і сучасність. 1861-1996. – видавництво «Центр Європи», Львів, 1996.*

5. *Перша колія. До 150-річчя Львівської залізниці. – Львів, ЗУКЦ, 2011.*

6. *Я.М. Проць. Историческая справка об организации и деятельности Ковельской железной дороги. – Львовский облгосархив, 16.06.1977.*

7. *М. Якименко. Відлуння волинських залізниць. – газета «Віче», 31 березня 1995 р.*

8. *М. Якименко. Червоне світло на європейській колії. – газета «Голос України», 9 грудня 2010 р.*

9. *М. Якименко. Європейська колія заростає бур'янами. – газета «Голос України», 3 лютого 2012 р.*

10. *М. Якименко. Чиновники помилилися і... в Луцьк проклали залізницю. – газета «Голос України», 8 червня 2007 р.*

Розділ IV. Рецензії

Геннадій БОНДАРЕНКО (Луцьк)

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ НАРИСИ ПРО СТАРОВИЖІВЩИНУ: ПРЕДСТАВЛЕННЯ

У 2012 і 2015 роках опубліковано дві книги з історії населених пунктів Старовижівського району, які стосуються сіл Кримне¹ і Яревище². Обидві книги насичені рядом документів і матеріалів з історії села, розповідають про його виникнення і життя мешканців у різні часи під владою різних держав. Вони побачили світ завдяки спонсорській підтримці народного депутата Степана Івахіва та інших добродійців.

В історії цих сіл чільне місце займають церква і школа, які визначають певний зміст і ритм життя. Перед читачем проходять сторінки життя кількох поколінь, які засвідчені у документах і світлинах.

Перша книга є наслідком багаторічної пошукової роботи вчителя-історика Кримненської ЗОШ І-ІІІ ст. Володимира Кичилока. Автор з любов'ю описує чудові куточки природи, представляє людей, які становлять сіль кримненської землі. В селі є озеро, яке любовно називають – Домашнє, від чого воно здається ще більш близьким, рідним і невід'ємним від долі й історії села та його мешканців. Поруч з селом озеро Пісочне, що єднає Кримне водним плесом із селом Любохини, а на північному заході тягнеться долина річки Прип'ять.

У книзі згадується ряд публікацій, які висвітлюють виникнення назви села, його давню історію в археологічних дослідженнях, місце в адміністративному і господарському житті. У ХІХ ст. в Кримному функціонувала волосна управа, було 503 будівлі і 2698 жителів, дві дерев'яні церкви, однокласна школа, фельдшерський пункт, 5 крамниць, 1 горілчана державна крамниця і щорічно проводилися три ярмарки.

В історії села залишили свій слід відомі церковні діячі: протоієрей Платон Рафальський, митрополит Алексій та інші.

Звичайно, що найбільше інформації вміщено з історії останніх століть. Складні роки двох світових воєн і відновлення мирного життя, вшанування тих, хто загинув у війнах засвідчені у пам'ятках і пам'ятних знаках, а також у розповідях про різні епізоди з життя людей села, про колгоспне будівництво, встановлення радянської влади і події, які пов'язані з цими процесами, зокрема – електрифікація і будівництво доріг.

У книзі можна знайти і прикрі сторінки, які свідчать про складність існування людей не тільки у воєнні роки, а й в часи репресій, переслідувань, гонінь в радянські часи.

Окремі світлини засвідчують сучасність, фіксують важливі події та людей.

Книга про Яревище – де збереглася хутірська система і яке тягнеться по Полісся в долині річки Прип'ять майже 18 км, розповідає про його історію від найдавніших часів. Вона підготовлена авторським колективом у складі В. Кичилока, Є. Постригача і Г. Постригач, О. Бідзюри і Л. Білицької.

Авторами зібрано документи факти, спогади, ілюстрації та інший історичний матеріал, який свідчить про життя людей села, їхню історичну долю. Крізь століття проходить історія церкви, школи, окремих кутків села, розташованих серед мальовничої природи на берегах Прип'яті.

Хутори і кутки представляють унікальну топонімію села: Загребля, Заполоня, Клебанщина, Нове село, Осопка, Підлісок, Самарове, Чертіж та ін.

Втім, найбільше багатство села – його люди. У вирі різних подій переплелися їхні долі. Війни, революції, реформи у складі різних держав гартували людей, змушували відстоювати своє майбутнє і майбутнє дітей. Серед прізвищ мешканців третину складають такі: Сех, Білицький, Бідзюра, Кручик, Міндер.

Обидві книги варто використовувати при вивченні рідного краю, зокрема у факультативному курсі «Волинезнавство». Вони є вагомим внеском у підготовку нового енциклопедичного видання – «Історія міст і сіл України», зокрема, про Волинську область.

Історичний процес не має альтернативи, він представлений тим, що залишилося у спадщину від пращурів, його можна і треба вивчати, робити висновки і покращувати теперішнє і майбутнє життя.

1. Кичилок В. Кримне: на скрижлях історії: історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк : Надстир'я, 2012. – 280 с.

2. Яревище: літописний «рай» Волині / Колектив авторів : В. Кичилок та інші. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 188 с.

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Антонюка Ярослава Миколайовича «Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930 – 1955). – Торонто – Львів, 2014. – 1072 с.»

Робота Я. Антонюка відноситься до нового напрямку досліджень з історії українського визвольного руху ХХ ст. Вона присвячена постатям керівників ОУН і УПА, які діяли на території Волинської області УРСР і Брестської області БРСР у період 1930 – 1955 рр. До цього часу дослідники переважно звертали увагу власне на саму історію ОУН і УПА, окремі райони повстанського руху, відомі персоналії. Результати своїй багаторічних напрацювань Я. Антонюк підготував у вигляді довідника з короткими біографіями 3 141 учасника українського визвольного руху. Автору вдалось не лише озвучити імена невідомих лідерів українського підпілля, але й дати відповідь на дискусійні питання, які стосувалися їхніх біографій, ідентифікувати власників псевд. Вражаючою є джерельна база дослідження. Історик опрацював 882 справи архіву УСБУ Волинської і Рівненської областей, ГДА СБУ у Києві, УМВС України у Волинській області, ДАВО, ДАРО, ЦДАВОВУ і ЦДАГОУ. Окрім того, автор вивчив фонди Волинського і Рівненського краєзнавчих музеїв, Волинського редакційно-видавничого відділу «Реабілітовані історією» у Луцьку. До джерельної бази входить величезний масив опублікованих документів і матеріалів, спогадів. У загальному списку використаних джерел та літератури складається із 1 463 позицій. Завдяки такій кількості опрацьованих матеріалів, автор подає декілька версій перебігу тих, чи інших подій, які стосуються біографії окремих осіб. Це є беззаперечною заслугою роботи. З огляду на те, що це по-суті перше видання такого характеру, у масиві довідок можуть бути неточності і навіть помилки, але про них автор завчасно інформує у своєму вступі.

Високої оцінки також заслуговує структура самого видання. Біографії у числовій послідовності викладені за алфавітним порядком. Книга має предметний покажчик, який побудований за географічним і понятійним принципами, що у свою чергу значно полегшує роботу дослідникам. Робота Я. Антонюка містить перелік 1 639 псевд із розшифруванням їх власників, 112 назв і пояснень криптонімів, величезну кількість таблиць адміністративного поділу мережі ОУН, структури УПА у визначених хронологічних рамках. За своєю суттю, дослідження має довідковий характер, проте вступна стаття і висновки за змістом та кількістю друкваних сторінок одночасно говорять і про монографічний формат видання, що підкреслює оригінальність роботи.

Територіальні і хронологічні рамки дослідження є достатньо аргументованими. Волинська область УРСР і Брестська область БРСР межували не тільки територіально, але й були пов'язані між собою структурою і подальшою діяльністю ОУН і УПА. Результати останніх досліджень також переконливо свідчать про активність українського визвольного руху на Берестейщині, яка у свій час входила до складу УНР. Хронологічні рамки роботи окреслюють період збройної боротьби ОУН на згаданих територіях, що є також зрозумілим з огляду на тему дослідження.

Довідник Я. Антонюка включає інформацію про керівників українського підпілля різних рівнів, що свідчить про його комплексний характер. Це дало змогу автору визначити загальний опис представника керівної ланки визвольного руху: його соціальний стан, національну приналежність, гендерне співвідношення, вік, термін перебування на посаді, місце народження і таке інше. У свою працю Я. Антонюк включив не лише представників ОУН (б), але й ОУН (м), що також заслуговує на високу оцінку.

Варто відзначити і наявність фотоілюстративних матеріалів у книзі. Переважна більшість із 227 світлин повстанців ідентифікована. Це черговий крок уперед для подальшого вивчення українського визвольного руху ХХ ст. Оскільки, дуже часто, дослідники не в змозі визначити візуальний портрет того чи іншого повстанця, а музейні працівники і краєзнавці, не можуть назвати особу, яка зображена на фотографії. У зв'язку з цим з'являється дуже багато помилкових інтерпретацій.

Довідник Я. Антонюка суттєво полегшить роботу багатьом дослідникам, які навіть дотично торкатимуться теми українського визвольного руху. Тому що вказана праця представляє інтерес не лише довідковою інформацією, але й величезною джерельною базою, посилання на яку має кожне прізвище. Більше того, робота автора може виступати основою для аналогічних досліджень локальнішого характеру. Іншою заслугою роботи є її значний внесок у формування історичної пам'яті і процесу реабілітації жертв політичних репресій. Переважна більшість із 3 141 прізвища підпільників, які зазначені у довіднику є невідомими для широкого залу.



Праця Я. Антонюка була давно затребуваною для історичної науки. Вражає той факт, що таку фундаментальну роботу виконав лише один дослідник. Реалізація такого наукового проекту могла б стати заслугою наукової лабораторії або ж інституту. Робота Я. Антонюка є актуальною і дуже важливо зробити її переклад англійською та російськими мовами, щоб дати можливість вивчати історію України закордонним дослідникам. У загальному монографію «Український визвольний рух у постатях керівників Волинська та Брестська області (1930 – 1955)» варто рекомендувати учням, краєзнавцям, студентам, науковим співробітникам музеїв, архівів та широкому колу дослідників.

Олег РАЗИГРАЄВ (Луцьк)

МІЖВОЄННІ СТАРОСТИ ВОЛИНИ ТА ПОЛІССЯ НА СТОРІНКАХ ПРАЦІ ПОЛЬСЬКОГО ДОСЛІДНИКА

(Огляд окремих аспектів книги: Mierzwa Janusz. Starostowie Polski międzywojennej. Portret zbiorowy. – Kraków : Historia Jagellonica, 2012. – 647 s.)

Вищезначена книга польського історика Януша Межви – відомого читачам завдяки численним дослідженням з минувшини міжвоєнної Польщі – вже була предметом нашої рецензії. Натомість, метою запропонованого огляду є висвітлення окремих аспектів книги, які торкаються історії Волині та Полісся й можуть бути корисними у краєзнавчих дослідженнях.

Дослідження Я. Межви присвячене представникам державної адміністрації локального рівня міжвоєнної Польщі – старостам – особам, які вважалися локальною елітою, а їх посада – престижною, привілейованою, добре оплачуваною та стабільною. Важливим є те, що Автор концентрується не лише на професійній діяльності старост, а й простежує різні аспекти їхнього життєвого шляху: від чинників, які впливали на прийняття на службу та середовища, з якого походили майбутні старости до переходу на пенсію.

Праця побудована за проблемно-хронологічним принципом й складається з переліку умовних скорочень, вступу, десяти розділів, висновків, резюме англійською та німецькою мовами, списку уміщених

таблиць, рисунків та фотографій, бібліографії та іменного покажчика. Хронологічні межі дослідження охоплюють 1918–1939 рр., тобто період існування Другої Речі Посполитої. Приємно вражає джерельна база рецензованої книги. Автор використав документи, що зберігаються у близько 20 архівних та бібліотечних установах. До роботи залучено пласт друкованих джерел. Насамперед, це урядові та воєводські обіжники, статистичні відомості, парламентські документи, різноманітні звіти державних установ та ін. Автор використав понад 30 найменувань міжвоєнної преси, спогади сучасників, листування, матеріали та відомості почерпнуті від нащадків старост, тощо.

Перший розділ «Початки» присвячений аналізу термінології, якою послуговується автор, а також характеристиці чинників, що впливали на кадрову політику в географічному контексті у перші роки існування відродженої Польської держави. Я. Межва цілком слушно зазначає, що землі, які увійшли до складу Другої Речі Посполитої, різнилися адміністративним поділом, структурою повітової державної влади та чисельністю мешканців повітів. Серед важливих проблем формування старостського уряду на теренах підлеглих тимчасовому адміністративному утворенню – Цивільному управлінню східних земель (ЦУСЗ) (до складу якого входила й Західна Волинь) – автор виділяє компетенційні непорозуміння по лінії адміністрація-військо. За підрахунками Я. Межви, майже половина чиновників, які працювали в системі ЦУСЗ, після завершення воєнних дій та стабілізації ситуації, служили в загальній адміністрації східних воєводств Другої Речі Посполитої.

У другому розділі «Середовища» Автор характеризує походження майбутніх старост. Третій розділ «Географія управління» розкриває вплив територіально-адміністративного чинника на функціонування старостського уряду. Центральна влада з метою пришвидшення внутрішньо-інтеграційних процесів практикувала у кадровій політиці службові переведення старост поза межі місця походження. Такі дії нерідко призводили до внутрішніх непорозумінь. Важливим був також конфлікт по лінії «Схід-Захід». Державна служба на теренах східних воєводств Другої Речі Посполитої не вирізнялася «привабливістю». Варто лише загадати незадовільні матеріальні умови, відсутність належної інфраструктури, домінацію непольського населення та ін. Варто погодитись із автором, що державна влада не створила офіційної системи заохочень для службовців на Сході.

У четвертому розділі «Призначення та переведення» Я. Межва звертається до питання механізму та видів службового переведення, їх фінансового аспекту, а також реакції старост на зміну місця служби. Аналізуючи матеріальний чинник, як мотивацію до службового переведення, Я. Межва вказує на помилкову політику польської держави, яка не належним чином дбала про кадровий корпус східних воєводств (в т.ч. Волинського, Поліського та Новогрудського), не здійснювала дій, скерованих на заохочення до служби на окреслених теренах. Це сприяло тому, що тут працювали здебільшого місцеві (не бажані в інших регіонах Другої Речі Посполитої) чиновники.

П'ятий і найбільший розділ, «Завдання старостського управління», розкриває основні функції безпосереднього керівника повіту та підлеглих йому службовців. Щоденне життя старости та перспективи його кар'єри значною мірою залежали від взаємин із керівником державної адміністрації II інстанції – воєводою. Я. Межва вказує, що деякі воєводи в силу свого особистого авторитету та місця у провладному таборі мали більшу «свободу дій» та «спеціальні функції». До таких, зокрема автор зараховує Волинського воєводу Г. Юзевського (1928–1929 рр., 1930–1938 рр.) та Поліського воєводу В. Костка-Бернадського (1932–1939 рр.).

Абсолютну більшість міжвоєнних старост становили поляки. Урядова політика фактично виключала можливість обіймання вищевказаної посади представниками національних меншин. Навіть на Волині, в контексті політики польсько-українського порозуміння часів Г. Юзевського, українці отримували керівні функції лише у сфері місцевого самоврядування, а не державної адміністрації.

У шостому розділі «Оцінювання старост та перспективи розвитку їх професійної кар'єри» Я. Межва розкриває питання кадрової політики МВС, правові особливості діяльності старост, піднімає проблему кваліфікації державних службовців в Другій Речі Посполитій, нагляду за їхньою діяльністю, перспективи та механізми підвищення по «службовій драбині», звертає увагу як на службові нагороди та відзнаки, так і на дисциплінарну відповідальність. До регіонів міжвоєнної Польщі із найгіршою дисципліною старост Я. Межва відносить Помор'я та Волинь.

Сьомий розділ монографії йменується «Старостське управління і староста щодо громадської безпеки». Можна погодитись із Автором, що підтримання громадської безпеки було одним із основних завдань керівника повіту та спеціального відділу староства. Наслідком прорахунків у зазначеній сфері могло стати завершення кар'єри державного службовця. Старостські управління виконували важливу функцію щодо збору різного роду інформації, якою згодом послуговувалися відділи безпеки (згодом: суспільно-політичні відділи)



воєводських управлінь та центральне управління МВС. Насамперед старости здійснювали нагляд за діяльністю легальних та нелегальних політичних та громадських організацій, пресою, громадськими заходами, що мали місце на території повіту, тощо. Крім того, з ініціативи старости, окремі особи, які на його думку порушували громадську безпеку та створювали політичні проблеми могли (без рішення суду!) скеровуватись до створеного у 1934 р. на теренах Поліського воєводства табору «Береза Каргузька».

Практичну функцію у превенції антидержавних виступів виконували підрозділи державної поліції. У випадку неможливості належним чином підтримати правопорядок силами поліції, староста вдавався до підтримки військових. До найбільш резонансних актів в цьому контексті, Автор відносить між іншими, більшовицько-диверсійний напад під Ловчею 1924 р. (Поліське воєводство) та збройний виступ селян на порубіжжі Волинського та Поліського воєводств влітку 1932 р.

У восьмому розділі «Староста і політика» Автор вдається до аналізу впливу політичних поглядів керівників державної адміністрації регіонального рівня на виконання службових обов'язків, характеризує старосту як організатора виборчої кампанії та чинника впливу на результати волевиявлення громадян, звертається до взаємин старост із парламентарями та досліджує їх місце у закордонній політиці.

Передостанній, дев'ятий розділ «Староста поза службою» розкриває приватне життя локального керівника державної адміністрації, його матеріальне становище, можливості додаткового заробітку, особливості проведення відпустки, перебування на лікарняному ліжку та смерть. Монографія дозволяє стверджувати, що старости міжвоєнної Польщі були далеко не бідними людьми. Цікавим, є факт, що Рівненський повітовий староста в 1935 р. в умовах економічної кризи придбав для службових поїздок найсучасніший на той час чотирьохмісний лімузин (з радіо!) марки «Крайслер». Звичайно таке зловживання службовим становищем не залишилася поза увагою спеціальної інспекції. Останній, десятий розділ «Колишній староста». За межами управління та на пенсії» логічно завершує рецензовану книгу.

Висновки, сформульовані Автором є виваженими, логічними та науково обґрунтованими. До побажань, які можна було б висловити Я. Межві за умов продовження вивчення означеної теми – насамперед, варто використати пласт джерел, що зберігаються у архівних збірках України, Литви та Білорусі й можуть відкрити нові, невідомі сторінки функціонування староств на теренах східних, південно- та північно-східних воєводств Другої Речі Посполитої. Загалом, монографія Я. Межви «Старости міжвоєнної Польщі» є цілісним, ґрунтовним та оригінальним науковим дослідженням присвяченим історії адміністрації та суспільства Другої Речі Посполитої. Переконаний, що рецензована книга неодмінно буде належно поцінована вітчизняним читачем.

СПИСОК АВТОРІВ

Абрамюк Інна Георгівна, кандидат архітектури, в.о. доцента кафедри дизайну Луцького національного технічного університету, м. Луцьк

Аврамук Олександр Степанович, вчитель історії Загальноосвітньої школи І-ІІІ ст., с. Глухи

Александрук Анатолій, краєзнавець, м. Ковель

Анісімова (Щирик) Галина, краєзнавець, смт. Сереховичі

Антонюк Ярослав Миколайович, кандидат історичних наук, науковий співробітник Українського інституту національної пам'яті, м. Київ

Артюх Вадим Степанович, кандидат історичних наук, ст. науковий співробітник Львівського музею історії релігії, м. Львів

Атаманенко Віктор Борисович, кандидат історичних наук, завідувач кафедри Національного університету "Острозька академія", м. Острог

Балецька Людмила, студентка історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Бондаренко Геннадій Васильович, кандидат історичних наук, професор кафедри археології, давньої і середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, м. Луцьк

Бондарук Тетяна Степанівна, провідний бібліотекар бібліотеки-філії с. Стара Гута

Бондарчук Андрій Іванович, письменник, краєзнавець, голова Волинського крайового братства св. ап. Андрія Первозваного (Луцьке Хрестовоздвиженське), м. Луцьк

Боярчук Андрій Володимирович, молодший науковий співробітник Музею історії Луцького братства, відділу Волинського краєзнавчого музею, аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Василевська Світлана Іванівна, провідний науковий співробітник Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Вигодник Ангеліна Петрівна, провідний науковий співробітник Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Волошин Світлана Григорівна, заступник директора, вчитель історії ЗОШ І – ІІІ ступеня, с. Смідин

Гаркава (Літвінчук) Вікторія, краєзнавець, смт. Сереховичі

Гейко Любов Василівна, вчитель історії, керівник пошукового загону ЗОШ І-ІІ ст. с. Мильці

Глинюк Любов Карпівна, провідний бібліотекар Старовижівської центральної районної бібліотеки, смт. Стара Вижівка

Гочачко Василь Миколайович, учень ЗОШ І-ІІІ ст. ім. Ю. А. Ярощука с. Сереховичі, проживає у с. Синове

Гулько Геннадій Якович, історик-релігієзнавець, заслужений працівник культури України, м. Луцьк

Гуль Жана Павлівна, завідувач клубом, с. Мокре

Гурська Наталія, с. Кримне

Дем'янюк Олександр Йосипович, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних дисциплін Луцького інституту розвитку людини Університету "Україна", м. Луцьк

Денисюк Василь Іванович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри археології, давньої і середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, смт. Стара Вижва, м. Луцьк

Дричик Богдана, учениця 9 класу ЗОШ I-III ст. с. Буцин

Дубнюк Тетяна Дмитрівна, директор загальноосвітньої школи I-II ступеня с.Синове

Євтушик Марія, пенсіонерка, с. Сереховичі

Євтушик Оксана Вікторівна, провідний бібліотекар бібліотеки-філії с. Седлище

Єліссєва Тетяна Миколаївна, завідувач Музею волинської ікони, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Жихор Світлана Василівна, директор Журавлинського сільського будинку культури, с. Журавлине

Забедюк Олександр, краєзнавець, смт. Стара Вижівка

Зек Богдан Миколайович, аспірант кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, науковий співробітник відділу давньої історії Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Зінчук Наталія Іванівна, завідувач бібліотекою-філією с. Кримне

Каленчук Катерина Филімонівна, заступник з НВР ЗОШ I-III ст. ім. Ю.А.Ярощука с.Сереховичі, проживає у с. Грабове

Карліна Оксана Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Карпук Віра, заслужений вчитель Української РСР, м. Луцьк

Карпук Майя Петрівна, вчитель історії ЗОШ I-III ст. с. Буцин

Карпюк Василь Михайлович, старший науковий співробітник Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки, філії Національного військово-історичного музею України, м. Луцьк

Кичилюк Володимир, учитель Кримненської загальноосвітньої школи I-III ступенів, с. Кримне Старовижівського району

Киць Галина Петрівна, директор Кримненського сільського будинку культури, с. Кримне

Кінах Ростислав, краєзнавець, смт. Стара Вижівка

Климчук Андрій Миколайович, редактор, портал «Віртуальний Станіславів», м. Рівне

Клюнтер Валентина Петрівна, жителька с. Секунь Старовижівського району, Волинської області, член Ковельського літературно-мистецького товариства “Творчий світ”; член літературно-мистецької студії “Зорі над Стиром”, м. Луцьк

Ковальчук Наталія Леонтіївна, директор Старовижівського районного народного краєзнавчого музею, смт. Стара Вижівка

КовальЮрій Григорович, заступник редактора Старовижівської районної газети “Сільські новини”, смт. Стара Вижівка

Козачук Володимир Васильович, заступник директора Смідинської загальноосвітньої школи I-III ст., с. Смідин

Козловська Наталія Ярославівна, учениця 10 класу ЗОШ I-III ст. с. Дубечне

Корусь Олена, мистецтвознавець, аспірант ІМФЕ ім. М. Рильського, провідний фахівець виставкового сектору НЗ «Софія Київська», м. Київ

Кричевський Олександр, краєзнавець, м. Луцьк

Кручковська Надія Адамівна, начальник архівного відділу Старовижівської районної державної адміністрації, смт. Стара Вижівка

Кузьмич Катерина Іванівна, провідний бібліотекар, с. Мокре

Кузьмич Микола Степанович, викладач історії Луцького НВК “ЗОШ-інтернат I-III ст. - правознавчий ліцей з посиленою фізичною підготовкою” Луцької міської ради, м. Луцьк

Кузьмук Оксана Миколаївна, бібліотекар, с. Соколище

Кучерепа Микола Михайлович, кандидат історичних наук, професор Східноєвропейського університету імені Лесі Українки, керівник РВГ «Науковий центр історичних студій Волині», м. Луцьк

Легка Наталія Петрівна, редактор Старовижівської районної газети “Сільські новини” у 2005-2013 роках, смт. Стара Вижівка

Лис Сергій Володимирович, старший науковий співробітник відділу новітньої історії Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Локайчук Світлана Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

Лугвіщик Ольга Іванівна, вчитель історії, вчитель-методист загальноосвітньої школи I-II ст., с. Седлище

Мазурик Юрій Михайлович, головний спеціаліст відділу охорони культурної спадщини Луцької міської ради, м. Луцьк

Маркус Ігор Ярославович, старший науковий співробітник охорони пам’яток історії та культури Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк

Марчук Володимир, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії ім. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія», м. Острог

Махун Людмила Петрівна, вчитель історії ЗОШ I-III ст. с. Дубечне

-
- Мельник Олександр Володимирович**, директор Торчинського народного історичного музею ім. Г.О.Гуртового, аспірант НУ «Острозька академія», смт. Торчин
- Михалевич Микола Андронович**, директор Кортеліського історичного музею, с. Кортеліси, Ратнівський р-н
- Міндер Надія Панасівна**, пенсіонерка, с. Галина Воля
- Музичук Лідія**, краєзнавець, с. Солов'ї
- Недзельський Вячеслав Іванович**, магістр державного управління, заступник керівника апарату, начальник відділу організаційно-кадрової роботи апарату Старовижівської районної державної адміністрації, депутат Старовижівської селищної ради, член Волинського обласної організації Національної спілки краєзнавців України, смт. Стара Вижівка
- Недзельська Ліна Федорівна**, заступник директора по роботі з дітьми Старовижівської централізованої бібліотечної системи, смт. Стара Вижівка
- Олександрук Людмила (Міла)**, Москва, Російська Федерація
- Охріменко Григорій Васильович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, давньої і середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, провідний науковий співробітник відділу охорони пам'яток історії та культури Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк
- Павлової Ольга Петрівна**, вчитель історії ЗОШ І-ІІІ ст., с.Смолярі
- Пасюк Ігор Миколайович**, завідувач Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки, філії Національного військово-історичного музею, м. Луцьк
- Півницький Микола Дементійович**, кандидат історичних наук, доцент Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, м. Луцьк
- Потрапелюк Анатолій**, м. Луцьк
- Разиграєв Олег Володимирович**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, м. Луцьк
- Резюк Петро Петрович**, вчитель історії ЗОШ І-ІІ с.Чевель
- Сачик Наталія Володимирівна**, бібліотекар с. Мизове
- Сачук Наталія**, краєзнавець, с. Синове
- Семенюк Анатолій Володимирович**, краєзнавець, письменник, голова Ковельської міськрайонної організації Національної спілки краєзнавців України, член Національної спілки письменників України, м. Ковель
- Семенюк Лариса Петрівна**, завідувачка відділу економіки, промисловості і сільського господарства Старовижівської районної газети «Сільські новини», смт. Стара Вижівка
- Силюк Оксана Анатоліївна**, магістр історії, молодший науковий співробітник Художнього музею в Луцьку, відділу Волинського краєзнавчого музею, м. Луцьк
- Сіренко Сергій Васильович**, провідний етнолог відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського Національної академії наук України, м. Київ
-

-
- Скляренко Наталія Владиславівна**, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Луцького національного технічного університету, м. Луцьк
- Смолярчук Ніна Іванівна**, провідний бібліотекар бібліотеки-філії с. Поліське Старовижівської центральної бібліотечної системи
- Стременюк Тетяна**, м. Луцьк
- Стружук Тетяна Миколаївна**, учениця 10 класу Загальноосвітньої школи І-ІІІ ст., с. Глухи
- Супрунович Валентина Павлівна**, завідувач об'єднаного трудового архіву сіл, селища Старовижівського району, смт. Стара Вижівка
- Сушук Оксана Петрівна**, кандидат історичних наук, завідувач відділу «Книга Пам'яті» РВГ «Науковий центр історичних студій Волині», м. Луцьк
- Тарасюк Євдокія**, краєзнавець, смт. Стара Вижівка
- Токарчук Ольга Василівна**, бібліотекар, с. Мокре
- Фазан Микола Іванович**, здобувач Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, завідувач Музею історії освіти Волині Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Луцьк
- Федчук Олександр** – протоієрей, викладач Волинської духовної семінарії УПЦ, член Національної спілки краєзнавців України, м. Луцьк
- Фініковський Юрій Миколайович**, старший науковий співробітник Любомльського краєзнавчого музею, м. Любомль
- Хамежук Іван**, краєзнавець, смт. Локачі
- Хомич Зоя Георгіївна**, провідний бібліотекар Бібліотеки-філії с. Буцин Старовижівської ЦБС
- Хомич Надія Михайлівна**, бібліотекар бібліотеки-філії с. Рудня Старовижівської централізованої бібліотечної системи
- Хомич Петро Микитович**, директор Маневецького краєзнавчого музею, смт. Маневичі
- Хоміч Дмитро Васильович**, аспірант кафедри всесвітньої історії історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк
- Чабан Олена Іванівна**, член Національної спілки журналістів України, смт. Стара Вижівка
- Чабан Степан Іванович**, директор Старогутівського сільського будинку культури, с. Стара Гута
- Шаясюк Микола Олександрович**, краєзнавець, смт. Стара Вижівка
- Якименко Микола Олександрович**, краєзнавець, власний кореспондент газети Верховної Ради України «Голос України» у Волинській області, м. Луцьк
- Яриніч Валентина Панасівна**, начальник служби у справах дітей Старовижівської райдержадміністрації, смт. Стара Вижівка
- Яриніч Олег Валерійович**, студент Рівненського державного гуманітарного університету (кафедра культурології і музеєзнавства), м. Рівне
-

ЗМІСТ

**Розділ I. Історико-краєзнавчі дослідження та матеріали з історії та культури села
Сереховичі Старовижівського району**

Бринчук Анатолій, Романюк Василь, смт. Стара Вижівка Вступне слово	3
Бондарчук Андрій, м. Луцьк Моїм землякам: вивчаймо і шануймо минуле і вам усміхнеться майбутнє	7
Александрук Анатолій, м. Ковель Хутори і хutoryяни	9
Анісімова (Ціщик) Галина, с. Сереховичі Клим Ціщик – талант без диплому	13
Анісімова (Ціщик) Галина, с. Сереховичі Був у нас молокозавод	14
Бондарчук Андрій, м. Луцьк Юхим Ярошук на верхніх щаблях сходження до європейського типу керівника	15
Бондарчук Андрій, м. Луцьк Трагедія повстанської матері	18
Ви в дні осінні. Вірш	23
Пам'ять Симона Петлюри. Вірш	23
Бондарчук Андрій, м. Луцьк Мовний словничок моїх земляків (Архаїзми, діалектизми і рідковживані слова)	24
Бондарчук Андрій, м. Луцьк Народне редагування імен земляків	54
Бондарчук Андрій, м. Луцьк А все почалося з сім'ї	55
Боярчук Андрій, м. Луцьк Парафія та священнослужителі с. Сереховичі Ковельського повіту Волинської губернії наприкінці XVIII – 30-х рр. XIX ст.	56
Гаркава (Літвінчук) Вікторія, с. Сереховичі Літвінчуки, як династія освітян	60
Гочачко Василь, Каленчук Катерина, с. Сереховичі Вбивство поляків у селі Грабове та Сереховичі	64
Гулько Геннадій, м. Луцьк З історії православних храмів у селі Сереховичі Старовижівського району	67
Кузьмич Микола, Зек Богдан, м. Луцьк Сереховичі у Другій світовій війні	76
Кучерепа Микола, кандидат історичних наук, Сущук Оксана, м. Луцьк Ковельська повітова “Просвіта” імені Лесі Українки та просвітянський рух у селі Сереховичі в міжвоєнний період	84

Олександрук Людмила (Міла), м. Москва, Російська Федерація Біля села, за Грудом	89
Тарасюк Євдокія, Александрук Анатолій, м. Ковель, Анісімова Галина, с. Сереховичі Свято-Успенська церква: 100 років – Божим шляхом	91
Бондарчук Андрій, м. Луцьк Руйнація музею і три спроби його відродження	93
Євтушик Марія, с. Сереховичі Від Холма до Серехович	98
Сушук Оксана, м. Луцьк Діяльність українських повстанців на території Сереховичівської сільської ради у роки Другої світової війни і перше повоєнне десятиріччя (за матеріалами архівно-кримінальних справ репресованих)	100
Розділ II. Красознавчі студії з історії та культури Старовижівського району	
Аврамук Олександр, Стружок Тетяна, с. Глухи Історія одного в'язня	105
Антонюк Ярослав, кандидат історичних наук, м. Київ Андрій Михалевич – «Денис», «Кос», «13-й»: життя у боротьбі за Самостійну Україну	117
Атаманенко Віктор, кандидат історичних наук, м. Острог Описово-статистичні документи другої половини XVI ст. як джерело з історії організації Ковельської волості	123
Бондаренко Геннадій, кандидат історичних наук, м. Луцьк, Хамежук Іван, смт. Локачі Проекти гербів сільських громад Старовижівського району	131
Бондарук Тетяна, Чабан Степан, с. Стара Гута Моє рідне село Стара Гута	147
Василевська Світлана, м. Луцьк Ікона “Недремне око” XVIII ст. з села Мизове Старовижівського району	155
Вигоднік Ангеліна, м. Луцьк Донаторські написи на іконах XVIII ст. з Старовижівщини у колекції Волинського краєзнавчого музею	158
Волошин Світлана, с. Смідин Афанасій Шиприкевич. Доля його родини	161
Гейко Любов, с. Мильці Мильці – перлина Старовижівщини	164
Глинюк Любов, смт. Стара Виживка «У всякого своя доля і свій шлях широкий...»	168
Гурська Наталія, Зінчук Наталія, с. Кримне Бібліотека	171

Денисюк Василь, кандидат історичних наук, м. Луцьк, с. Стара Вижва Населення містечка Вижва та сусідніх сіл Стара Вижва, Брідки, Рудка, Чевель, Мельники в середині XIX ст. (за люстрацією помістя в 1850-1858 рр.).....	174
Дем'янюк Олександр, доктор історичних наук, м. Луцьк Православні храми Старовижівського району: стежками минулого	178
Дубнюк Тетяна, с. Синове Андрій Капітула – народний лікар із с. Синове	184
Євтушик Оксана, с. Седлище Люди не лише пишуть історію, але й творять її	185
Єлісєєва Тетяна, м. Луцьк Царські врата із Старовижівського району у збірці Волинського краєзнавчого музею	188
Жихор Світлана, с. Журавлине З історії Журавлинського сільського будинку культури	191
Лугвіщик Ольга, с. Седлище Відлуння людської долі	200
Карліна Оксана, кандидат історичних наук, м. Луцьк Містечко Вижва і Старовижівщина наприкінці XVIII століття	204
Карпук Майя, Дричик Богдана, с. Буцин Доля остарбайтерів села Буцин	210
Киць Галина, с. Кримне Створення і творча діяльність народного аматорського фольклорного колективу «Крименя»	221
Кичилюк Володимир, с. Кримне Про що мовчить Яревищенський ліс	223
Кичилюк Володимир, с. Кримне Церква в ім'я Вознесення Господнього в с. Яревище Старовижівського району як архівна скарбничка	232
Кінах Ростислав, смт. Стара Виживка Депортації населення Західної України. Як це було на Старовижівщині (на прикладі зламаної долі мешканки селища Євдокії Мойсеївни Філюк)	245
Климчук Андрій, м. Рівне Милецький монастир: сторінки історії	252
Клюнтер Валентина, с. Секунь Із історії школи с. Секунь	255
Коваль Юрій, смт. Стара Виживка Старовижівського солдата нагородили медаллю	258
Коваль Юрій, смт. Стара Виживка Бій на Донеччині залишив у сукачівця численні рани і глибокий слід у душі	259
Коваль Юрій, смт. Стара Виживка Зінаїда Тишик: “Я горджуся своїм сином — захисником Батьківщини”	260

Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Миколи Тишика вже почали називати легендарним танкістом	262
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Четверо наших міліціонерів зустріли новий рік в зоні АТО	264
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Гордимся своїм однокласником	264
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Наш земляк несе службу на передовій біля Попасної	265
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Петра Берчука із Седлища включили до списку загиблих під Волновахою, але після трагедії він встиг подзвонити рідним	265
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Седлищенці зустрічали своїх солдат	268
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Рибінспектор поїхав в зону АТО на різдвяному подарунку солдатам	270
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Мужності і відвазі солдат аплодували учні	270
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка 28-річна жінка врятувала Любохину від загибелі	272
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Готується до виходу новий краєзнавчий збірник	275
Ковальчук Наталія, смт. Стара Вижівка Славні імена в культурі Старовижівщини. Наталія Ануфрієнко	276
Козачук Володимир, с. Смідин Відомі люди с. Смідин	278
Кручковська Надія, смт. Стара Вижівка Фонд особового походження Олени Чабан – члена Національної спілки журналістів України	281
Кузьмич Катерина, Токарчук Ольга, Жанна Гуль, с. Мокре З історії с. Мокре	283
Кузьмук Оксана, с. Соколище Село моє, для мене ти – єдине	285
Легка Наталія, смт. Стара Вижівка “Маленька леді Марійка” захищає Україну під Дебальцевим	288
Мазурик Юрій, Абрамюк Інна, м. Луцьк Вижівський замок: особливості архітектурно-планувальних рішень	289
Махун Людмила, Козловська Наталія, с. Дубечне Хатне начиння на Старовижівщині в XIX – I пол. XX ст.	291

Міндер Надія, с. Галина Воля	
Вдовина доля	297
Музичук Лідія, с. Солов'ї	
Сміються, плачуть Солов'ї... ..	300
Недзельська Ліна, Семенюк Лариса, смт. Стара Вижівка	
Віра Оліферович (Дорохова) - свідок голодомору 1932 – 1933, 1947 років	304
Павловой Ольга, с. Смолярі	
З минулого у сьогодення. Історія хутора Будимина	308
Пасюк Ігор, Карпюк Василь, м. Луцьк	
Герої Радянського Союзу - учасники визволення Старовижівщини	314
Півницький Микола, кандидат історичних наук, м. Луцьк	
Буцинь – моє рідне село, моя колиска, мій щемний біль... (коротке історичне есе: – від першої згадки про село до початку ХХ ст.)	316
Півницький Микола, кандидат історичних наук, м. Луцьк	
Робота над романом рятувала його від самотності й відчаю... (Світлій пам'яті Якова Романовича Абрамчука)	321
Резюк Петро, с. Чевель	
Зі спогадів дітей війни	323
Сачик Наталія, с. Мизове, Шаясюк Микола, смт. Стара Вижівка	
Вічна пам'ять про мудрих вчителів (З історії життя творчої і громадської діяльності сім'ї вчителів Миколи Івановича та Ірини Кіндратівни Міщуків з села Мизово)	324
Сачук Наталія, с. Синове	
Історія села Синове Старовижівського району	331
Смолярчук Ніна, с. Поліське	
Лине пісня на Поліським	344
Смолярчук Ніна, с. Поліське	
Бібліотека-філія с. Поліське: минуле і сьогодення	347
Супрунович Валентина, смт. Стара Вижівка	
Архів – це не лише пам'ять, це шей соціальна допомога, соціальний захист	350
Фініковський Юрій, м. Любомль	
Проект будівництва Ковельського укріпленого району № 9 напередодні німецько-радянської війни 1941 -1944 рр.: задуми та реалії	351
Хомич Надія, с. Кукуріки	
Окремі відомості про село та храм с. Кукуріки	363
Хомич Зоя, с. Буцин	
Становлення та розвиток бібліотечної справи у Буцині	365
Чабан Олена, смт. Стара Вижівка	
Століття тітки Ганни	371

Шаясюк Микола, смт. Стара Вижівка Село Мизово в період німецької окупації та Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років	373
Яриніч Валентина, смт. Стара Вижівка Діти – наш найцінніший скарб, наша радість та наше майбутнє	390
Яриніч Олег, м. Рівне Старовижівщина на сторінках історико-краєзнавчих праць О. Цинкаловського	392
Коваль Юрій, смт. Стара Вижівка Поки буде газета — існуватиме і район	396
Чабан Олена, смт. Стара Вижівка Неспокійні будні редакційні	398
Шаясюк Микола, смт. Стара Вижівка Листи з юності	401
Кричевський Олександр, Потрапелюк Анатолій, м. Луцьк, Забедюк Олександр, смт. Стара Вижівка Пам'ятки фінального палеоліту біля озера Лютка (за Л. Л. Залізняка)	402
Семенюк Анатолій, м. Ковель Князі Сангушки ковельські	408
Недзельський Вячеслав, смт. Стара Вижівка Населення та господарські двори (квартири) Старовижівського району за 2004, 2010, 2013, 2014, 2015 роки	412
Недзельський Вячеслав, смт. Стара Вижівка Народжуваність та смертність у населених пунктах Старовижівського району за 2014 рік	413
Фазан Микола, м. Луцьк Розвиток освіти в Старовижівському районі в післявоєнні роки (1944 – 1953 рр.)	415
Розділ III. Загальні питання історичного краєзнавства	
Артюр Вадим, кандидат історичних наук, м. Львів Деякі сторінки з історії роботи групи „Шельф”	421
Марчук Володимир, кандидат історичних наук, м. Острог Законодавче регулювання ремесла і ремісничого виробництва у Волинському воєводстві в 1921-1939 рр.	427
Лис Сергій, м. Луцьк Про визначення дійсної дати створення Волинської області як адміністративно-територіальної одиниці найвищого рівня	430
Михалевич Микола, с. Кортеліси Спогади повстанця	432
Охріменко Григорій, кандидат історичних наук, Маркус Ігор, Скляренко Наталія, кандидат мистецтвознавства, Локайчук Світлана, кандидат філологічних наук, Балецька Людмила, м. Луцьк Пам'ятки культури кулястих амфор Західноволинського Полісся та Волині	436

Охріменко Григорій, кандидат історичних наук, Маркус Ігор, Скляренко Наталія, кандидат мистецтвознавства, Стременюк Тетяна, м. Луцьк Поховання СК як вияв духовної культури	440
Сіренко Сергій, м. Київ Гужовий транспорт Ратнівщини (за матеріалами експедиційного дослідження).....	447
Пасюк Ігор, м. Луцьк Історія укріплень Волинської губернії часів Російської імперії та II Речі Посполитої (з кінця XVIII століття до 1939 року)	452
Півницький Микола, кандидат історичних наук, м. Луцьк Рівненське лихоліття: очима свідків, мовою документів (Спроба презентації ще не виданої книги: від редактора й упорядника)	459
Федчук Олександр, м. Луцьк Закриття у 1964 році Волинської духовної семінарії	476
Хоміч Дмитро, м. Луцьк Польське населення Волинської губернії і франко-російська війна 1812 року	479
Хомич Петро, м. Маневичі Обереги Волинського Полісся	483
Силіук Оксана, м. Луцьк Історико-краєзнавче становлення особистості Анатолія Дублянського в міжвоєнний період	487
Корусь Олена, м. Рівне Фарфорова пластика заводів Волині ХХ ст. Історичний аспект	491
Карпук Віра, м. Луцьк У спогадах лину в минуле	498
Мельник Олександр, смт. Торчин Микола Ковальський – член Центральної Ради з Волині	502
Якименко Микола, м. Луцьк Історія збудованих, запроєктованих і розібраних залізниць Волині	506

Розділ IV. Рецензії

Бондаренко Геннадій, кандидат історичних наук, м. Луцьк Історико-краєзнавчі нариси про Старовижівщину: представлення	513
Зек Богдан, м. Луцьк Рецензія на монографію Антонюка Ярослава Миколайовича «Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930 – 1955). – Торонто – Львів, 2014. – 1072 с.»	514
Разиграєв Олег, кандидат історичних наук, м. Луцьк Міжвоєнні старости Волині та Полісся на сторінках праці польського дослідника (Огляд окремих аспектів книги: Mierzwa Janusz. Starostowie Polski międzywojennej. Portret zbiorowy. – Kraków : Historia Jagellonika, 2012. – 647 s.)	515

Національна спілка краєзнавців України
Управління культури Волинської обласної державної адміністрації
Старовижівська районна рада
Старовижівська райдержадміністрація
Сереховицька сільська рада
Сереховицька ЗОШ I-III ступенів
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Волинський обласний осередок Асоціації народних депутатів України
Волинський краєзнавчий музей
Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки
Державний архів Волинської області
Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Волинська обласна редколегія тому «Звід пам'яток історії та культури України.
Волинська область»

Наукове видання

Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії.

*Матеріали ЛІІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції,
присвяченої 24-й річниці Незалежності України,
20 травня 2015 року, смт. Стара Вижівка - с. Сереховичі*

Науковий збірник

Випуск 53

Друкується в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.

Виготовлення оригінал-макету – Олександр Трофімук.

Здано на виробництво 25.04.2015 р. Підписано до друку 12.05.2015 р.
Формат 60x68 1/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 61,73. Обл.-вид. арк. 61,64.
Накладом 300 прим. Вид. № 256.
Ціна вільна. Замовне.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43000, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Державного комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4039 від 30.08.2013 р.

В 62 **Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії.** Науковий збірник. Випуск 53. Матеріали ЛІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 24-й річниці Незалежності України, 20 травня 2015 року, смт. Стара Виживка - с. Сереховичі. Упоряд. А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк, 2015. – 531 с., іл.

У науковому збірнику вміщено статті та повідомлення учасників ЛІІ Всеукраїнської історико-краєзнавчої наукової конференції, яка відбулася 20 травня 2015 року в смт. Стара Виживка та с. Сереховичі, присвячені дослідженням історії та культури Старовижівщини та Волинського Полісся в контексті української та світової історії. Окремий розділ присвячено загальним питанням волинезнавства та краєзнавчої освіти. Розраховане на науковців, краєзнавців, освітніх працівників та широке коло шанувальників минувшини.

УДК [93 + 02] (477.82) 08

ББК 63.3 (4 УКР – 4 ВОЛ) я 43+78.33